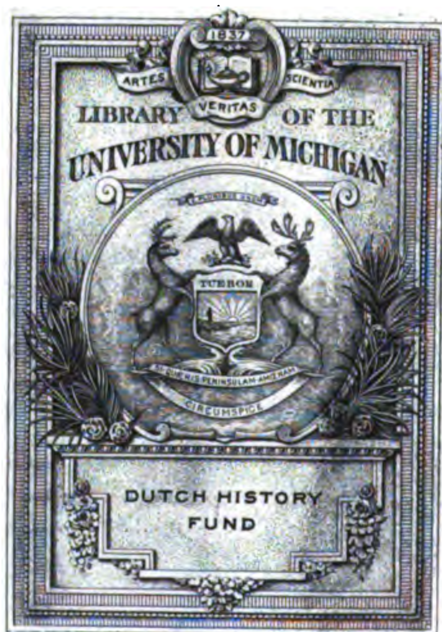

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

MENGELWERK,

VOOR

1856.

VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

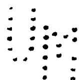
VAN

Kunsten en Wetenschappen,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN BETREKKELIJK.

TWEEDE STUK.

VOOR

1856.

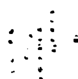
MENGELWERK.

TE AMSTERDAM, BIJ

P. ELLERMAN.

1856.

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

Bladz.

INHOUD.

INHOUD.

INHOUD.

INHOUD.

INHOUD.

MENGELWERK.

HET GELD EN DE PRIJZEN.

DOOR

A. ELINK STERK, Jr.

Er zijn tijden geweest dat men geld maakte van ijzer, van leder, en van verschillende andere zaken; alles kan dienen voor geld, waaraan bij maatschappelijke overeenkomst geldswaarde wordt toegekend; doch waar goud of zilver niet ontbraken, werd dit onder beschaafde volken bij voorkeur daartoe gebruikt, en blijft wegens *algemeen* toegekende waarde tot zekere mate daarvoor onmisbaar.

Goud en zilver is de stof daar wij geld van maken en naar welke wij prijzen berekenen. Stellen wij ons dus, alvorens verder te gaan, zoo na mogelijk voor, hoe de wederkeerige waarde-verhouding van die beide edele metalen, tot elkander, in het verloop van tijden geweest is. Zorgvuldige onderzoekingen van uitstekende geleerden hebben door tal van bewijsgronden bevestigd, dat deze in vroeger tijd geheel anders geweest is en allerlei afwisseling heeft ondergaan, tot de onderlinge betrekkingen der volken, met de algemeene beschaving toegenomen zijnde, daaraan eene meerdere bestendigheid gegeven hebben. — Of hunne berekeningen reeds op een haar na juist zijn, hiervoor durf ik niet in te staan; maar tot het verschaffen van een algemeen begrip zijn zij althans voldoende. — Men leert in de hoofdtrekken daaruit, dat het goud in Azië, in Griekenland, en vervolgens in Gallië en Spanje (even als later in Duitschland) uit het zand der rivieren verzameld werd, toen men nog weinig van de voortbrenging van het veel dieper verborgen zilver verstond; dat in de hoogste oudheid de verhouding van waarde van het goud tot het zilver, in het Oosten, als 2½ tot 1 moet hebben gestaan, vervolgens, overal buiten Indië, als van 6 of 8 tot 1, en ten tijde van XENOPHON als van 10 tot 1; dat plunderingen van natiën en staatskassen

door ALEXANDER en de Romeinsche veroveraars, daarin meest beduidende veranderingen hebben doen ontstaan; zoodat het zilver toen tot het goud in verbazend afwisselende verhouding verscheen, tot eindelijk, omstreeks het jaar 400 na CHRISTUS, de allergrootste afstand daarin bespeurd werd. De zilvermijnen van heel de bekende wereld waren onder het Romeinsch gezag gedurende eenigen tijd wèl bearbeid; het goud, daarentegen, was in niet noemenswaardige hoeveelheid verkregen. Alzoo was het niet vreemd dat men omstreeks dien tijd eene verhouding als van 17 of 18 tot 1 vermeld vond. Daarna echter heeft de inval der Barbaren in het Romeinsche Rijk alles weder over hoop geworpen; en volgende tijden van woestheid waren oorzaak dat het geld zoo zeldzaam werd, dat dit in het algemeen een aanmerkelijk meerder vermogen verkreeg. Dit was de toestand der Middeleeuwen. Het zilver toen geheel niet meer voortgebragt wordende, moest ook de verhouding nu zoodanige verandering ondergaan, dat men die van de negende tot de helft van de zestiende eeuw voorgesteld vindt als te hebben gestaan van 11 of 12 tot 1. — Goud en zilver beide, eindelijk, in verrassenden overvloed verkregen zijnde, sedert de verschijning van het product van de mijnen van Peru en Mexico op de Europesche markt, werd door deze gebeurtenis de verhouding gevestigd van 14 of 15 tot 1, welke in volgende eeuwen tot op onzen tijd nagenoeg onveranderd is gebleven (*).

Het was eerst sedert weinige jaren, dat aan het goud weder 15½ à 16 maal de waarde van het zilver werd toegekend. Thans echter (na de sterk toegenomen productie der laatste jaren) is die verhouding nogmaals als 15 of 15½ tot 1 bevonden. Al is dit verschil niet groot, doet dit toch niets te kort aan de waarheid, dat beide metalen te zamen nu al weder in waarde gedaald zijn, in verhouding tot alle andere zaken (†). Gelijk eene bijzonder sterke productie van tarwe of rogge de graanprijzen in het algemeen doet dalen, zoo ook brengt noodwendig eene sterk toegenomen productie van zilver of goud, nu zoo wel als vroeger, eenige daling van beide edele metalen en alzoo algemeene verhooging van prijzen te weeg.

(*) Verg. het *Journal des Économistes* van September 1852.

(†) Verg. ook de belangrijke beschouwing van Mr. W. C. MEES, in ons Staatkundig en Staatshuishoudkundig Jaarboekje, voor 1855.

Tot staving, hoé aanmerkelijk het verschil van goederenprijzen vóór en na de ontdekking van Amerika geweest is, hoe die ook bestendig geklommen, maar vooral nu in de laatste jaren, al weder op ongewone wijze gestegen zijn, willen wij nog eenige historische bewijzen, vergelijkingen en berekeningen volgen laten.

»Er zijn" — heeft een beroemd Engelsch historieschrijver gezegd (*) — »eenige, ofschoon nog onzekere, middelen tot begrooting der waarde van het geld in vroeger eeuwen, vergeleken met de behoeften des levens. Volgens de wetten van ATHELSTAN was de prijs van een schaap één schelling, d. i. vijftien pence (stuivers) van onzen tijd. De wol had twee vijfden van de waarde van het geheele schaap; waarvan de waarschijnlijke reden was, dat de Saksers, gelijk de Ouden over het algemeen, weinig andere kleedingstof kenden dan wol. Een os werd begroot op vijfmaal de waarde van een schaap, en eene koe op viermaal. Indien wij nu onderstellen dat het vee, in die eeuw, bij gebrek van landbouw, zoo menigvuldig niet was in Engeland als tegenwoordig, mogen wij besluiten dat het geld toen bijna tienmaal de waarde had van het onze. Een paard gold omtrent zes-en-dertig schellingen (30 Saksische schellingen); eene merrie een derde minder; een man (†) drie ponden. Het kostgeld van een kind, het eerste jaar, was acht schellingen, als het weiden van eene koe in den zomer en het voer van een os in den winter. Tusschen het jaar 900 en 1000 kocht EDNOTH een Hyde lands (100 akkers) voor 118 schellingen. Een schelling voor de acre was de gewone prijs. Een paard van waarde werd omtrent het jaar 966 verkocht voor twaalf schellingen. In Koning ETHELRED's tijd was de prijs van een os tusschen de zeven en acht schellingen; eene koe omtrent zes schellingen. GERVAS *van Tilbury* zegt dat, ten tijde van HENDRIK den Eerste, het brood voor honderd man 's daags op drie schellingen, zijnde één schelling van die eeuw, gerekend werd; want men denkt dat, kort na de verovering, een pond sterling in twintig schellingen verdeeld werd. De huurders van Shireburn waren verpligt te betalen zes stuivers

(*) In substantie te vinden bij HUME, eerste aanhangsel tot het Eerste Deel. (†) Lijfeigene.

of vier hoenderen ter hunner keuze. De abt van St. Alban, omtrent het jaar 1232 eene reis zullende doen, huurde zeven fraaije en moedige paarden, onder beding dat, indien er eenige op de reis stierven, hij 30 schellingen, naar de tegenwoordige rekening, voor het stuk betalen zoude. — Het is opmerkelijk dat in alle oude tijden het koorn, welks verkrijging van den koophandel afhing, altoos hooger prijs hield, vergeleken met het vee. De Saksische Kronijk zegt dat er ten tijde der regering van EDUARD *den Belijder* de verschrikkelijkste hongersnood heerschte, waarvan men immer gehoord had, in zoo ver dat een quarter (*) tarwe tot zestig pennies of omtrent vijftien tegenwoordige schellingen verkocht werd."

In het Tweede Deel van hetzelfde werk lezen wij ook nog van een hongersnood, omstreeks het jaar 1315, en vinden daar gezegd, dat in dat jaar het Parlement eene matiging in de prijzen trachtte te bewerken, doch vruchteloos, zoo als altoos dergelijke dwangmaatregelen zijn, die eene bestaande schaarsheid toch niet verhelpen kunnen. »De prijzen" — zegt de Schrijver — »die door het Parlement bepaald waren, zijn opmerkelijk. Voor een besten os, niet gemest met graan, twee ponden acht schellingen, van het tegenwoordige geld; voor eenen die met graan was gemest, drie ponden twaalf schellingen; een vet varken van twee jaren oud, tien schellingen; voor een ongeschoren schaap, een kroon (†); een geschoren, drie schellingen zes stuivers; een vette gans zeven en een halven stuiver; een vette kapoen zes stuivers; eene vette hen drie stuivers; twee hoenders drie stuivers; vier duiven drie stuivers; twee dozijn eijeren drie stuivers", enz. Wij zien hierbij echter nogmaals de opmerking gemaakt, dat de prijs van de tarwe, naar evenredigheid, alle andere prijzen te boven ging, en dit als een zeker bewijs van den slechten landbouw van die eeuwen was aan te merken; »wijl de landbouw eene soort van handwerk was, dat weinigen in dien tijd met voordeel oefenen konden".

Overwegen wij dat de hier vermelde beschikkingen een duur jaargetij betroffen, dan is daaruit ligtelijk af te nemen, hoe gering anders de toenmalige prijzen moeten geweest zijn. In Engeland is eenige jaren *vóór*, maar meestal *na* de ontdekking

(*) Omtrent $2\frac{9}{10}$ mudden of hectoliters. (†) Nagenoeg *ƒ* 2.80.

van Amerika hierin beduidende verandering gekomen. De »Geschiedenis van het Goud", van J. WARD (*), geeft te verstaan dat, onder de regering van JACOBUS V *van Schotland*, de tot goudwassching gebezigde arbeiders nog 2 stuivers voor dagloon ontvingen, doch dit loon tot 4 stuivers verhoogd moest worden, en hun werk toen geen voordeel meer gaf.

Ook ADAM SMITH erkende den ontegensprekelijk magtigen invloed der goud- en zilver-productie, maar schijnt hare voornaamste werking van 1570 te dagteekenen. Dit doet voor ons nu minder ter zake; doch ik zie mij verpligt tot die opmerking, om tevens indachtig te maken, dat het bewezen is, dat de tabellen van marktprijzen, door dien geachten Schrijver overgelegd, geen gezag kunnen hebben, wijl zij grootendeels uit eene verzameling van zeer buitengewone prijzen zijn zamengesteld, die ten deze niet tot rigtsnoer kunnen strekken (†).

Oudtijds hadden veel heviger slingeringen in de prijzen der goederen plaats, dan thans. Van daar ook zeer uiteenloopende gevoelens, ten aanzien van de vraag, hoe veel de *gemiddelde* stijging bedragen heeft, sedert Amerika haar edel metaal aan de schatten der oude wereld heeft toegevoegd. Mijn gevoelen komt het naast overeen met dat van J. B. SAY, welke eerst eene stijging van 1 tot 4 had ondersteld, maar later, als verbeterd inzigt, tot de stelling van 1 tot 6 gekomen is. Ook ik heb daarbij de graanprijzen tot voornaamsten grondslag genomen; evenwel mijne berekeningen niet alleen op zijne beschouwingen, maar op de zamenvatting van een aantal verschillende berigten gegrond (§). Even als GARNIER, heb ik de buitensporigste prijzen uitgezonderd, en wat niet duidelijk genoeg gestaafd was in blanco gelaten; en durf mij alzoo op de volgende cijfers als tamelijk voldoende verlaten:

(*) Bl. 42, Nederduitsche vertaling. (†) Zie het *Répertoire* van SANDELIN, op het woord *Blé*. (§) Verschillende oude historieschrijvers en Plakaten; — Verzameling van stukken betrekkelijk den onbeperkten handel in granen; — VAN DEN BOGAERDE VAN TERBRUGGE; — Marktberigten van ons Tijdschrift voor Nijverheid; — Berekeningen van J. B. SAY, van MOREAU DE JONNÈS, en van JH. GARNIER, zoo wel als diens kritiek op de cijfers van ADAM SMITH; — Het *Annuaire de l'Économie Politique;* — verschillende prijscouranten; latere berigten in de nieuwspapieren, en wat dies meer zij.

Gemiddelde prijzen van de verschillende soorten van Tarwe, overgebragt in Nederl. guldens en Nederl. lasten.

	Nederlandsche aanwijzingen.	Fransche berekeningen.	Midden-Europa.
Van 1200 tot 1510.	Niet juist bekend.	*f* 75. (*)	—
Meer bijzonder van 1448 » 1510.	*f* 40.	» 52.	—
» 1500 » 1599.	» 100.	» 150.	—
» 1600 » 1699.	» 130.	» 240.	—
» 1700 » 1769.	» 175.	» 210.	*f* 106.50
» 1770 » 1809.	» 241.	» 230.	» 174.—
» 1810 » 1849.	» 270.	» 296.	» 200.—
Latere jaren.	» 350.	» 405.	» —
Maand November 1855.	» 540.	» —	» —

Bij meer onderverdeelingen van periodes, zoude de opvolging van cijfers zich, hier en daar, eenigzins anders hebben voorgedaan, wijl sommige lagere zoo wel als andere hoogere *tijdelijke* prijsstanden, bij afwisseling, te midden van elk van die tijdvakken aanschouwd zijn; maar het moet tot het oogmerk van ons onderzoek voldoende zijn, zich tot ruime tijdperken te bepalen, die, hoe ruimer zij genomen zijn, zoo veel te meer geschiktheid hebben, om den normalen invloed in het oog te doen springen, van de algemeene, groote hoofdoorzaak van prijsverandering, wier beschouwing ons thans bezig houdt.— Meest opmerkelijk doet zich hierbij voor, het zeer groot verschil van de eerste cijfers, die, van 75 op 52 teruggegaan zijnde, in het volgend tijdperk tot 150 geklommen waren. Ik geloof dat de eerste teruggang op 52 gemakkelijk te verklaren is, en dat gelijke oorzaak in de Nederlanden als in Frankrijk bestond, ofschoon wij daarvan eene duidelijke aanwijzing missen. Immers het lijdt geen twijfel dat eene bijzondere schaarschte van geld aan de ontdekking van Amerika voorafging. Onlusten en geld-afpersingen onder KAREL VII en LODEWIJK XI in Frankrijk; buitengewone oorlogsbezwaren en Hoeksche en Kabeljaauwsche partijschappen in de Nederlanden; alles werkte zamen, tegen het einde van de vijftiende eeuw, om de maatschappij in schrik en ontsteltenis te houden, en het begraven of verbergen van geld zoodanig in zwang te doen komen, dat hetgeen in betaling gegeven werd, bij wijlen voor driedubbele waarde gelden moest. Ik wil dus ook de meerdere verschijning

(*) Van de oude Fransche *Setiers* zijn hier 20 op een Last gerekend.

en waarde-vermindering van goud en zilver in de zestiende eeuw niet uitsluitend aan de ontdekking van Amerika toeschrijven, maar daaraan slechts eene voornaamste plaats toegekend zien, als hoofdoorzaak van het onbetwistbare feit, dat van toen af de sterkste daling van het edel metaal en dus ook de sterkste verhooging van daarin berekende prijzen kenbaar werd.

Gelijke berekeningen ten aanzien van andere granen, zouden nagenoeg gelijke uitkomst geven. Wat de Rogge betreft: nog in 1556 verbonden Oostersche kooplieden zich, ons daarvan bestendig te willen leveren, het last tegen 24 gulden van de toenmalige munt. Overigens is mij voldoende gebleken, dat wij de prijzen van dat artikel, in onze tegenwoordige munt overgebragt, kunnen aannemen hier te lande gestaan te hebben:

In de eerste helft van de zestiende eeuw	op	p. m.	*f*	58	het Last.
» » tweede helft van die eeuw	»	»	»	96	»
» » zeventiende eeuw	»	»	»	100	»
» » achttiende »	»	»	»	124	»
» » negentiende »	»	»	»	280	»
» ons buitengewone jaar 1855 geklommen tot	»	»	»	400	»

Tot het opmaken van deze berekeningen, hebben ten deele gelijke bronnen als ten aanzien van de tarwe moeten dienen, en ten deele eenige andere bijzondere aanwijzingen. De vroegste cijfers van de Vaderlandsche Historie van WAGENAAR, plaatsbeschrijvingen en kronijkschrijvers, zijn mij van nut geweest, maar hebben mij gelijktijdig moeite veroorzaakt, wegens de daarin voorkomende prijsvermelding in goudguldens, waarvan de reductie tot onze tegenwoordige munt eene geheel bijzondere studie gevorderd heeft, nadat ik bij nalezing van zeker: »Kort Verhael van het opklimmen en verloop van de Munte", als ook VAN DER GOES: »*Register*", en meer oude schriften, bevonden had, dat hierdoor veelal een werkelijk gouden muntje van dien tijd, en niet, zoo als men gewoonlijk van meening is, de zilveren acht-en-twintig te verstaan was; en ik tevens in een deel van die oude schriften, naast leerzame waarheden, ook zoo handtastelijke misstellingen ontmoette, dat daardoor eene juiste waardeering der geldsommen slechts te moeijelijker werd. Er waren in de zestiende eeuw verschillende van die *gouden*-goudguldens bij den handel in omloop, meest van Duitschen muntslag, ongelijk van waarde en doorgaans slecht van gehalte,

eene kwaal waaraan trouwens ook onze oude grafelijke munten niet minder laboreerden. Zij waren bij onze plakaten aan zeer verschillende koers-bepalingen onderhevig; dat zoo ver ging van daarbij zelfs verschil van de maanden des jaars gemaakt te zien. Gemiddeld heb ik echter, na streng onderzoek en velerlei proefnemingen, bevonden, dat zulke goudguldens, als in de hier bedoelde periode meest in wettigen omloop waren, aan intrinsiek gehalte en wigt van goud, op ruim een derde van onzen tegenwoordigen gouden Willem te schatten zijn, of meer juist op eene tegenwoordige zilverwaarde van gemiddeld *f* 3.50. De toenmalige officiële koersberekeningen, in zilver, stelden die munt gedurende eenigen tijd zeer veel lager; maar ik zou meenen een onjuisten maatstaf van vergelijking te kiezen, wanneer ik deze tot grondslag nam, wijl daarbij de zeldzaamste willekeurigheid en ongestadigheid plaats vond. Gedeeltelijk mag hiervoor ter verklaring dienen dat de gewone stuiver, ten tijde van MAXIMILIAAN, nog iets grooter was dan ten tijde van LEYCESTER; ten deele ook dat het zilver betrekkelijk nog schaarscher was, dan het goud; maar het is ook bewezen dat er bijzondere politieke bedoelingen bij al die veranderingen in het spel kwamen, en de handel zich zeldzaam naar die lage schattingen gerigt heeft. Op het einde van de zestiende eeuw stond de bedoelde munt dan ook al weder genoteerd op 54 stuivers.

Met de ware beteekenis van den vroegeren goudgulden af te meten naar het daarin aanwezige goud, komt men het naast bij aan den door de beste Schrijvers gevolgden regel, in hunne berekeningen van historische prijzen; en tot het doel om den invloed der vermeerderde goudproductie op de prijzen zoo na mogelijk te bepalen, moest ook deze wijze van berekening, zoo ik vertrouw, boven ieder andere te verkiezen zijn (*).

(*) De verbazend afwisselende bepalingen van koers van munten, ook bij VELIUS: *Chronyk van Hoorn*, vermeld, waren gewoonlijk van allernadeeligste werking. Aan hevig misnoegen daarover is zelfs grootendeels het oproer van het Kaas- en Broodsvolk toegeschreven.

Onder de hier bedoelde, sterk afwisselende koers-bepalingen, verscheen eenigen tijd ook eene zetting van den goudgulden op 28 stuivers. Het laat zich gissen dat de, ten zelfden tijd geslagen, Friesche florijn (zoogenaamde acht-en-twintig) van daar de oneigenlijke benaming van goudgulden heeft verkregen; maar het is zeker dat die, in de zestiende eeuw, in Holland nog niet in wettigen omloop was.

Mogt men oordeelen dat ik op die wijze de oude prijzen te hoog heb geraamd? Dit zal mij niet onaangenaam zijn, wijl dit dan althans het stelligst bewijs zou leveren, dat ik niets heb willen overdrijven. — Mogt men begrijpen dat ik de prijzen te min heb berekend, zoo dient tot antwoord dat in 1534, in het land van Heusden, nog roggebrooden van 13 ℔ voor één braspenning te bekomen waren, en ook de prijs van de gerst in de gewone evenredigheid nog iets lager dan die van de rogge moet hebben gestaan, wanneer men tevens letten wil op het toenmalig gebruik van de Bieren.

De Bieren, waarvan hier te lande zoo talrijke brouwerijen bestonden, dat daarvan nergens elders het voorbeeld gezien was, waren in dien tijd een zoo bestendige volksdrank, dat men van geene berekening van huishoudelijke behoeften, ja zelfs van geene behoeften van verpleegden in de godshuizen, leest, of de bieren kwamen daarbij te pas.

Bij vroegere mededeeling wees ik aan hoe, kort vóór de zestiende eeuw, onder het dagloon van een arbeidsman reeds het dagelijksch vereischte van een stoop bier begrepen was.

Het moge velen nu onbegrijpelijk voorkomen, maar het is niet te min buiten alle tegenspraak, dat het bier ook nog in de zestiende en 't begin van de zeventiende eeuw te bekomen was, voor prijzen, niet te boven gaande een vijfde van die, welke daarvoor tegenwoordig gevorderd worden.

In de *Bibliotheca Duncanniana* vond ik eene gedrukte ordonnantie wegens imposten van het bier, van het jaar 1583 (toen de graanprijzen reeds gestegen waren), bij welke de soorten werden onderscheiden in bieren van 24, van 30 en van 40 stuivers de aam (twee-guldens bier dus). Stel hiervoor ten ruimste een middenprijs van *f* 3 van latere munt, wanneer wij ons bij den bedoelden gulden den ouden meest waardigen zilveren Carolus denken, die omtrent *f* 1.80 fijn zilver hield, zoo kan men tot een redelijk besluit omtrent de verhouding van den toenmaligen tot den tegenwoordigen prijsstand der bieren in staat zijn.

In het geachte werk van ORLERS: *Beschryvinge der Stadt Leyden*, vond ik (bl. 144) onder de beschikkingen ten behoeve der bestedelingen van de fondatie Jeruzalem vermeld: »Boven de vrye huys-huyr wert in yder huysken uytghereyckt ende

gegeven, in de slachttyt een voet ofte quartier Rint-vleysch: een kinneken boters: drie soetemelcx kasen: veertich tonnen turf: alle weecken in de winter-maenden drie, ende in de somer-maenden twee bollen terwen-broot: alle dagen een pinte biers van twee gulden het vat (dat te dier tijden goet, jae het beste bier was)"; en wat daar meer volgt.

In hetzelfde werk (bl. 146) komt, met betrekking tot de stichting Sijon geheeten, eene reeks van dergelijke beschikkingen voor en, onder anderen, aan ieder huisje gegeven: »drie gulden tien stuyvers om turf te koopen; alle dagen door het gantsche jaer een pinte goet twee gulden bier", enz.

Is hierdóor de toenmalige zeer lage prijsstand der bieren bewezen, en bij gevolgtrekking ook die van de gerst en andere granen met genoegzame zekerheid bevestigd, even zoo zag ik mij, als in het voorbijgaan, ook van den geringen prijs van den turf, boter, kaas, en visch, door vergelijking van dergelijke berigten overtuigd. — Hetzelfde is mij mede ten aanzien van het slagtvee bijzonderlijk in het oog gevallen; en, na aandachtige beschouwing van daartoe betrekkelijke plakaten en bijzondere keuren, moet ik het er zelfs voor houden, dat dit, ook hier te lande, even als in Engeland, dikwijls nog op betrekkelijk lager prijs dan de granen gestaan heeft.

Komen wij nu eindelijk ook, nog even, op de arbeidsloonen terug.

Een ambachtsman, omtrent het midden van de vijftiende eeuw, verdiende, gelijk wij reeds vroeger opmerkten, 2 stuivers en een opperman 1½ stuiver daags. Volgens eene andere stelling bedroeg het drie grooten daags of een Braspenning. Wel is waar de stuiver van dien tijd was eene andere munt dan de tegenwoordige: een tamelijk groot stuk slecht zilver, even als de penningen soms naauwelijks en derde fijn zilver bevattende; er waren ook stuivers van drie of twee en eene halve grooten, dubbele stuivers, en wat dies meer zij, want van den zamengestelden toestand van ons oud muntwezen is bijna geen denkbeeld te maken; maar bij eene ook daarvan genomen proef, heb ik mij overtuigd, dat de gewone enkele stuivers, van den ouden tijd, toch wel niet meer dan gemiddeld twee van onze tegenwoordige stuivers aan fijn zilver

waarde hielden (*). Wat de braspenning betreft, de waarde van dit vroegere muntje is op zeer verschillende wijzen door latere penningkundigen verklaard; ook dáárin bestond verscheidenheid, maar het meest algemeen gevoelen brengt die toch ook niet hooger dan ongeveer twee stuivers van ons tegenwoordige stelsel. Wanneer ik dan nu bij doorslag aanneem, dat het loon van den geringsten arbeidsman, in den bedoelden ouden tijd, als 3 stuivers van onze tegenwoordige munt kan te verstaan zijn, meen ik wel niet ver van de waarheid te zullen worden bevonden. Wij kunnen het ons ook wel niet veel anders voorstellen, in verband met een aantal aanwijzingen van andere bezoldigingen, waarvan veel in de schriften van DE RIEMER en van KROON, ten opzigte van 's Gravenhage, en in andere stedebeschrijvingen wordt aangetroffen.

Dat het dagloon in 1495 zich reeds als merkelijk gestegen voordeed, is iets waaraan ik niet bijzonder wil hechten; maar dat het in 1573 verschillende malen als ten bedrage van 8 of 6 stuivers voorkwam (†), zegt mij meer. Was de stuiver van dien tijd reeds eene verminderde munt, zoodat 1½ van deze met 1 van de vroegere gelijk kon staan (§); toch neemt dit de ontwijfelbare waarheid niet weg, dat hierin reeds eene beduidende vermeerdering van loon voor de zestiende eeuw te aanschouwen was.

Hetzelfde soort van ruwen handenarbeid eischt in onzen tijd gemiddeld 18 stuivers, wijl geen menschen van minder leven en hunne krachten onderhouden kunnen; — de beter bezoldigde handwerksman in onze stad 's Gravenhage heeft ongeveer eene verdienste van ƒ 1 daags, zoo lang er te werken is. Alzoo was dan ook in de arbeidsloonen, tot op onzen tijd, eene nagenoeg gelijke opklimming, als in de prijzen der levensmiddelen te bespeuren.

Na dit alles, blijft echter nu de vraag: of, sedert de jongste ondervinding van buitensporige prijsverhoogingen, zoodanig

(*) De stuiver in 1482 geslagen, hield iets meer, maar die van 1496 iets minder, zoo ook die van den jare 1520.

(†) Zoo o. a. in *Zaanlants Arcadia*, voor zeer geringen arbeid vermeld.

(§) Zie de Muntplakaten van 1520 en 1586.

loon, tot het redelijk levensonderhoud van gehuwden, nog altijd toereikend mag heeten?

Zeg ik, naar mijne overtuiging, dat het bestaande tot dus ver reeds te naauwernood voldoende en menigmaal ontoereikend was, en dat alles zamenloopt om te doen verwachten, dat de verhoogde prijzen geen enkel voorbijgaand verschijnsel zijn, maar zeer waarschijnlijk ook een deel daarvan aan de toekomst verbonden zal blijven, — dan is hiermede gewis een genoegzaam antwoord op deze vraag gegeven.

EEN BRIEF OVER DE BEWAARSCHOLEN.

(EENE NUTS-BIJDRAGE.)

DOOR

D. SCHUITEMAKER, te Medemblik.

Veelgeachte Hoorders en Hoorderessen!

Eenigen tijd geleden vond ik in eene der achterbuurten een brief. Er was adres noch naamteekening op; ook geene plaats- of dagteekening, en welke moeite ik ook gedaan heb om na te sporen wie hem verloren had, 't is te vergeefs geweest. Misschien kan iemand uwer, als ik dien brief hier eens voorlees, mij op den weg helpen, en ik doe dat voorlezen te liever, omdat hij loopt over de bewaarscholen, bij welke wij belang hebben, dewijl er ook hier zulk eene school door ons Departement is opgerigt. De eenvoudige Schrijfster is wel wat sterk in hare aanmerkingen, vooral omtrent de school in de plaats harer woning, maar dat kan niemand deeren; want vooreerst: we kunnen uit den brief niet zien wáár zij woont, en ten tweeden: aanmerkingen, hoe die ook worden voorgedragen en van welken kant die ook komen, verdienen altijd dat ze gehoord worden, omdat er ligt deze of gene onder is die leiden kan tot verbetering.

De brief, waaraan men dadelijk hoort dat de Schrijfster minder werk maakt van de taal en den stijl, dan van hare kinderen, luidt aldus:

Waarde Zuster!

Ik doe u weten als dat ik weêr frisch en gezond ben; hope van u hetzelfde te vernemen; ware het anders het zou mij van harte leed doen.

Uw brief, waarin gij mij filisisteerde met de gelukkige bevalling van mijn tiende kind heb ik wel ontvangen.

Schoon uwe brieven mij altijd zeer wellekom zijn en plezierig om te lezen, zoo was het met den dezen gansch contrarie en ik heb er wel drie dagen lang om leggen draaijen op mijn bed, zoo was ik er door ontsticht.

Nu als eene vrouw in 't kraambed ligt en ze *wel* is, dan heeft ze de allerbeste okcazie van de wereld om en ding eens over en weer over te beprakkezeeren; en zoo deed ik dan ook nu met uw brief, die mij zoo dwars in de maag ligt. En nu dat ik weer op de stoel zit, ben ik zoo aldoor bij hortjes en bij stootjes aan 't karrewei om mijne overdenkingen antenoteeren. — Gij kunt ligt denken dat het wel wat raar bij mekaar zal komen, want ik heb zelden een pen in de hand, maar dat moet ge voor lief nemen.

Gij beschuldigt mij, zuster, dat ik niet in alle deelen een goede moeder voor mijn kinderen ben, omdat ik ze niet naar de bewaarschool stuur. Dat ik ze daardoor de gelegenheid onthou om al vroeg wat te leeren. *Wat* te leeren? Neen, om ze al vroeg *veel* te leeren. — Gij doet daar een kleine optelling van en warempel dat word, alles zaamgenomen, een heele huurceel vol. Beleefdheid, gehoorzaamheid, ordentelijkheid, vrijmoedigheid, fatsoendelijkheid, zindelijkheid, spraakzaamheid, liedjes, versjes, gebeden, psalmen DAVIDS en Evangelische gezangen, dat leeren ze daar alles voor een dubbeltje of een stuiver in de week, en is me dat nog te veel dan voor niemendal. Daarenboven, zegt gij, blijven ze bewaard voor allerlei ongelukken die kinderen van tusschen de twee en zes jaar bestendig bedreigen, want zoo lang ze in de bewaarschool zijn, kunnen ze niet verdrinken, of verbranden, of versmoren, of overreden, of door groote jongens kreupel geslagen worden, maar ze zitten daar zoo veilig als in ABRAHAMS schoot.

Schoon gij dit alles heel aannemelijk voorstelt, ben ik evenwel, net zoo wel als mijn man, bij mijn zelfde sentiment gebleven

en onze kinderen gaan niet naar de bewaarschool; want ik acht die alleen nodig voor kinderen van *zulke* vrouwen en weeûwen die geheel of gedeeltelijk het brood voor hare onnozele wurmen moeten verdienen, buiten 's huis. Aldus voor vrouwen die zelf hare kinderen niet kunnen oppassen en bewaren — en voorts ook voor zulke arme bloedjes die door hunne ouders worden verlaten en die er niet op *willen* passen, en ik behoef mijn eigen zelvers, tot op heden toe, nog onder geen van die beide klassies te rekenen, waar ik God de Heer niet genoeg voor bedanken kan.

't Is waar, het is wel heel gemakkelijk als men het kleine goedje een tijd lang van de vloer, en dan de handen ruim heeft, te meer als men weet dat ze goed bewaard zijn, maar als men *daar*op ziet dan was het nog veel gemakkelijker om in het geheel geen kinderen te hebben. Neen, neen, die de lusten heeft, moet ook de lasten dragen, zoo als de vrome JOB zeit.

Ik zeg *zoo:* die weinig kinderen heeft kan er *zelf* wel op passen en die gezegend is met een groote troep, zoo als ik, heeft om zoo te spreken een bewaarschooltje op zijn eigen hand, en onder zijne oudsten er ligt een of twee die voor mammezel kan spelen. Bij ons gaat het op deze manier: gij weet ik heb een heel knap en werkzaam man, en al is hij maar timmermansknecht hij kon van wegens zijn capisiteiten wel timmermansbaas wezen. Nu is hij kwalijk in huis of hij gaat aan het knutselen van allerlei dingen, zoo wel voor mijn plezier en gemak als voor de kinderen. Hij maakt bakjes waarin ze, met een paar touwen aan de zolder veilig kunnen schommelen, wagetjes om in te rijden en allerlei speelgoed, waaronder ook houten letters, die hij dan wit verwt, en al zoo voorts. Daarmede kunnen de kleinen al vrij spoedig, spelende weg, het a. b. c. leeren en vermaken zij zich bij slecht weêr in huis. Bij goed weer, laat ik ze zoo veel mogelijk onder opzicht van een der oudsten buiten spelen, hetzij op het erfje achter het huis, of voor onze deur op de straat; maar aldoor hou ik een oog in 't zeil.

Ik heb zoo doende al vast *dit* boven de moeders die haar kinderen naar de bewaarschool sturen vooruit, dat ik de mijne beter leer kennen, dat ik beter kan weten wat er in zit en wat er niet in zit, en dat is lang geen ding van klein belang.

Voorts ik behandel de kinderen elk meer naar zijn aard en de een krijgt soms een draai om de ooren, waar de ander een zachte vermaning krijgt; iets dat op een bewaarschool, waar honderd kinderen onder het hoofdbestuur van *een* mensch staan, niet mogelijk is, maar allen met hetzelfde sop worden overgoten. — Ja als ik *daar* in kom, zuster! dan word ik een beetje nijdig op u, dat gij verlangt dat ik mijn kinderen daar heen zend. Wat! zouden een stuk of twee, drie jonge meiden, waarvan sommigen nog werk genoeg hebben om op zich zelven te passen, beter in staat zijn om op een troep van honderd haar vreemde kinderen te letten dan eene moeder op hare *eigene*, twee, vier of zes? — Het mogt wat! Daargelaten nog dat ze met de zorg die ze zoo doende aan anderen overdragen, ook het genoegen weggeven om de aardigheden te zien die kinderen van twee tot zes jaar uitkramen, dan zeg ik *nog*, er gaat geene oppassing en onderrigting boven die van de moeder. — Mij dunkt dat is leer van de natuur, en mijn man zegt van de Schriftuur ook, want bij mijn drukke huishouding lees ik zelf helaas weinig in het Woord; wat ik hoop en verwacht dat mij door onzen lieven Heer genadig zal worden vergeven, want een mensch kan toch op geen twee dingen te gelijk spikkeleeren.

Mijn man is er dan ook danig en danig tegen dat ik er onze kinderen heen zend, al waren ze ook volmaakt ingerigt, zeit hij, maar omdat dit, naar ons begrip, ook zoo wat bij 't walletje langs is, nog zoo veel te meer.

We krijgen zoo van tijd tot tijd een buurvrouw bij ons, om een praatje te maken — een mensch dat nog al vlug ter taal is, maar anders, slagt mij wat, geen diep zeilder, zeit mijn man; — deze loopt dan even als gij geducht hoog met de bewaarscholen. Nu zoo als gij denken kunt, als we aan dat kappittel beginnen, dan haakt het aan alle kanten. — Maar nu is mijn man eenigen tijd geleden begonnen om het over een andere boeg te gooijen en helpt het mensch zoo wat voort; gij kunt wel denken van de wal af in 't water, zoo als vader CATS zeit. Zoo hadden ze 't eens over het opzeggen van versjes en gebeden waarvan de buurvrouw wonderen vertelde. — Zelfs had ze eens een jongen van drie jaar een geheelen psalm hooren opzeggen, terwijl hij nog niet eens goed kon praten en zij er dus niets van verstond, maar ze vond

het toch heel lief en aardig. Mijn man zei hierop dat hij dit *ook* heel lief en aardig vond en heel nuttig ook, maar dat ze hier in ons land evenwel nog veel ten achteren stonden bij sommige buitenpoorters, b. v. in Pruis Pommeren (hij noemt dan maar zoo een buitenplaats op, geloof ik) daar hadden vele vrouwen de gewoonte om de pasgeboren kindertjes alle weken twee bordpapieren lettertjes met de pap in te geven, zoodat ze dan met het verreljaars het heele a. b. c. kenden. »Wel", zei de buurvrouw, »dat vind ik waarlijk een hééle goeje manier, dat moest men hier óók probeeren". »Maar", zei mijn man toen: »dat zou hier niet goed gaan, omdat onze kinderen zulke sterke maagjes niet hebben". — En zoo heeft hij het goede mensch wel eens meer aan het lijntje.

Wat buurvrouw daar zei van dat onverstaanbaar opzeggen van versjes wil ik graag gelooven dat waarheid is, want ik heb eens een meisje van vier a vijf jaar een lang vers hooren uitstamelen, waarvan ik letterlijk geen woord verstond. Toen het uit was vroeg mij haar moeder hoe ik het vond. Ik zei: dat ik er over versteld stond. Gelukkig vroeg ze niet wáárover. Maar het kind had nota bene de opwekking van den jongeling te Naïn opgezeid.

Mijn man zeit dat men op zulken manier de kinderen ligtelijk gelijk maakt aan hetgeen waarvoor vader CATS ons waarschuwt, namelijk aan aardebeijen die in een broeikast zijn gestookt, en die rijp zijn voor dat het noodig is en die de regte smaak en geur missen. Ook zegt hij: vroeg rijp, vroeg rot, vroeg wijs, vroeg zot. En mijn man weet dan een groote nominatie van mannen uit vroeger jaren op te tellen, die misschien met er acht of tiende jaar, nog zoo veel niet wisten als onze minst knappe bewaarschoolkinderen van vijf of zes en daar toch voorname mannen van groeiden. Als n°. 1 noemt hij dan ERASSEMUS die zeven jaar over het A. B. C. leerde.

Zoodat, zuster! wat gij ook praten moogt, wij zenden onze kinderen niet naar de bewaarschool. Zie, daar staat ergens in den Bijbel dat kinderen van den Heere een erfenis zijn. — Gij hebt eenigen tijd geleden ook een erfenis ontvangen; het is maar een legaat van eene oude tante — evenwel gij laat het niet door een ander amminnistereren, al zijn daar ook *nog* zulke knappe menschen voor; *hoe* kunt gij nu van mij verlangen

dat ik *mijne* erfenis van zoo veel hooger afkomst zou laten beheeren door een jonge jonge jufvrouw; al komt ze van de stad van Amsterdam, en al komt ze ook van een bovenste verdieping, en al is ze ook *nog* zoo goed geheksameneerd? Ik doe het niet.

Gij geeft ook in uw brief zoo veel te kennen dat uit er aard zoete kinderen op de bewaarschool zoet blijven, en dat stoute kinderen er zoet worden. — Maar om u de waarheid te zeggen, zuster, dan heb ik een soort van anversie tegen die heele zoete kinderen, vooral tegen zoete jongens. Misschien is dat wel om een voorbeeld in mijn mans famillie. Zijn broer GERRIT de oudste was in de jeugd een voorbeeld van zoetheid en gezeggelijkheid, als of 't een geboren suikerbakker was. Hij kon met zijn vierde jaar al spellen en het »Onze Vader" opzeggen, en kwam vroeger noch later ooit met een gescheurde broek, of een pet zonder klep thuis. Maar met zijn veertiende jaar kon hij nog niets meer dan het hoognoodige om kleëremakersjongen te worden. — Met zijn vijfen-twintigste jaar werd hij baas en trouwde, maar daar hij altijd in zoetigheid, doch nergens anders in schijnt toegenomen, heeft zijne vrouw een vredig leven met hem, maar 't overigens heel schraal, zoodat we vreezen dat eindelijk in zijn zoetigheid er heele welvaart vergaan zal.

Mijn mans jongste broer FRITS daarentegen, was een aardsdeugniet in zijn jonge jaren: vlug in 't kwaaddoen, maar traag in 't leeren. Met zijn achtste jaar, kon hij nog geen A voor een B. Evenwel toen hij eens tot straf drie dagen op een zolder op water en brood moest zitten, kon hij lezen toen hij ontslagen werd, als de beste. Schoon hij dus goed leeren kon, als hij maar wilde, was het toch niet mogelijk om hem op een ambacht te krijgen ten minste niet om er hem op te houden. Aldus zond zijn vader hem op zijn vijftiende jaar het zeegat uit, als scheepsjongen, en daar hij altijd veel mannefisentie had gehad en graag de eerste was in 't kwaad doen, zoo begreep hij nu ook de eerste te willen worden in zijn nieuw beroep, en zette zich heel tot leeren. Zoo deed hij verscheidene reizen naar Oost en West en kwam ál hooger, en op zijn dertigste jaar trouwde hij met een half blanke en half bruine jonge jufvrouw, en leeft nu sints een jaar of tien als een welgesteld man te Parelimareboom.

Hoewel deze vier kinderen heeft zendt hij ons ieder jaar wat over voor winterprovisie, dat ons, in dezen duren tijd, het hoofd boven water houdt, en bij GERRIT óók heel goed komt; want schoon die geen kinderen heeft, zou hij het zonder dat buitenkansje kwaad hebben. Zoodat ik maar zeggen wil, zuster, dat het nog altijd niet gewonnen is als de jongens zoo zoet zijn.

Ge moet nu niet denken, zuster, dat ik zoo heel en al tegen de bewaarscholen ben; och neen, dat is 't geval niet. Ik vind ze zelfs heel mooi, als maar de regte lui alleen er gebruik van maken: dat zijn die, die niet zelf op er kinderen kunnen passen; en als ze dan goed zijn ingerigt. Op onze bewaarschool hier zijn eenige dingen, die mij niet zouden aanstaan.

Vooreerst, als 't heel en al aan 't doel zou beantwoorden, moesten de kinderen er 's morgens nog vroeger heen, en er ook langer kunnen blijven, zonder tusschenbeide gehaald en weêr gebragt te moeten worden, want een werkvrouw heeft daar geen tijd voor als ze bij anderen werkt.

Ook komen ze te weinig in de buitenlucht en gaan dán alleen wandelen als het zomerweêr bovenmenschelijk mooi is.

De manier van wandelen bevalt mij óók niet, en ik denk dat ze de kinderen ook niet sterk aanstaat. Met de eene hand ver vooruit en de andere achteruit, loopen ze aan mekaâr gehaakt als of 't een lange toverkaart was; en een gezonde, vlugge jongen moet soms een zwakke dikbuik meêsjorren, waartoe ook zijn voorman moet helpen en waardoor hij dus in een uitgestrekte propositie blijft. — 'k Moet zeggen ze kuijeren wel zoet en aardig en groeten alle voorbijgangers wel beleefd, maar zoete jongens.... nu daar heb ik het mijne reeds van gezegd. — In het schoolvertrek wordt óók wel gespeeld, en spelende voort op een goede manier veel goeds geleerd, maar ook wel dingen die ver boven de bevatting der kinderen zijn; b. v. gebeden vóór en na den eten, door vele bejaarden naauwelijks te verstaan; evangelische gezangen en psalmen, enz., en dat noem ik heel hard verkeerd. Want even als men door te zwaren kost der kinderen maagjes kan bederven, zoodat ze nooit weêr goed worden, zoo kan men ook hunne hersenvaatjes te veel vaksineeren, tot dat ze lek worden en voor altijd lek blijven. En als dat

ook een goede manier was, dan mogt men wel meenen dat de kinderen op de groote school achteruit werkten; want als gij uw kind van vier jaar, dat op de bewaarschool gaat, vraagt: JAN! zeg reis een versje op, dan kunt gij het treffen dat deze kabouterman zich in postuur zet, en zonder 't allerminste begrip uithakkelt:

Sla op mijn ellenden de oogen;
Zie mijn moeite, mijn verdriet;
Neem mijn zonden, uit meêdoogen,
Gunstig weg, gedenk die niet.
Zie mijn haters, daar 't getal
Vast vermeert van die mij vloeken;
En die rusteloos mijn val,
Heet en wrevelmoedig zoeken.

En als gij uw zoontje van zeven jaar, die op de groote school gaat, vraagt: PIET! doe eens een versje, jongen! dat die grootere sinjeur dan zegt:

Ik wasch mijn hoofd en handjes,
Mijn mondje en mijn tandjes,
Zoo dikwijls ik maar kan,
Daar krijgt men roode wangen van.

Ik wil nu niet zeggen dat 't op alle bewaarscholen zoo gaat, maar toch hier hebben wij iemand aan 't hoofd staan, die men zegt dat 't een kweekeling is van de Sophia-bewaarschool te Amsterdam, dus wel een van de voornaamste; en het is toch eerst op herhaald verbod van de Heeren Bestuurders dat ze heeft nagelaten om de kindertjes van beneden de zes jaar psalmen en evangelische gezangen in te gieten.

En dan is er nóg wat, zuster! dat ik als mijn voornaamste bezwaar tegen onze bewaarschool heb, en dat zal ook mijn laatste wezen, want mijn brief moet weg.

Hoor eens, ieder mensch heeft een ziel en een ligchaam, dat staat vast, en de ziel is het voornaamste, dat staat óók vast; schoon je het bij veel menschen niet zeggen zoudt. Maar bij jonge kinderen is, naar mijn domme verstand, het ligchaampie 't voornaamste of althans dat eischt de meeste zorg. Velen zullen hier anders over denken, want ieder

mensch heeft zijn eigen stellaazies, maar laat het dan maar gelijk staan. En wat vragen dan nu die ligchaampies boven alles? Beweging en voeding. Over dat eerste punt hebben we 't al gehad; daar wordt, vooral binnenshuis, nog al wat aan gedaan, maar aan de voeding?.... Net zoo veel als er op mijn leêge hand ligt — geen vingerhoed vol.

Met mijn eigen oogen en mijn eigen verstand zie ik dat een boer zijn schapen soms op zoo kale weide laat loopen, dat ze om zoo te spreken geen tijd hebben om reis op te kijken, maar zijn lammeren geeft hij weelde, of hij weet vooruit er komt niets dan schrot van. De jonge kalveren geeft hij, boven het gras dat ze plukken, wei; soms met lijnmeel gemengd, omdat er stevige koeijen van komen. Een kippenmelker geeft de jonge kippetjes vol op te eten, terwijl de ouden soms meest hun fortuin op een mesthoop moeten zoeken. Ik reken dus dat de menschen, die in zoo veel opzigten met de dieren gelijk staan, in hunne allereerste jeugd goed moeten gevoederd worden of men doet ze te kort, en er komt ligt later ook niets dan.... schrot van.

Maar wat veel meer zegt dan mijn eigen begrip, mijn man heeft een mooi boek present gekregen over de opvoeding van kinderen, door een verstandig dokter geschreven, daar staat onder anderen over dit punt in: »Eerst het zevenjarig kind moet de gewone etenstijden der ouders afwachten, mits deze gewoon zijn, niet minder dan viermaal daags te eten."

Als gij nu eens rekent dat de kinderen die op onze bewaarschool gaan, ik spreek hier alleen van de arme kinderen, 's morgens om acht uur een mager gesmeerd stuk roggebrood of een plaatkoek bekomen; en ze krijgen dan, op zijn vroegst genomen, om twaalf uur weêr wat, dat, door den bank, ook al niet veel aan de ribben zet — dan vraag ik u of het niet zeer heilzaam voor de arme kleine wurmpies zou zijn als men ze in de school wat eten gaf.

Ik vroeg eens aan mijn man: »zouden de Heeren en de Dames van de bewaarschool dat boek óók niet lezen en daar óók niet eens aan denken? En hoe zou het komen dat ze zoo veel meer op hebben met het opfokken en opkweeken van der kinderen zieltjes, dan van hunne ligchaampies? Ze zitten toch alle maanden met hun twaalven over die school

te prakkezeeren?" »Wel", zei mijn goedige man, »dat komt doordat de prijs van het zielenvoeder gaande weg lager en die van de ligchaamspijs daarentegen hooger wordt. Dat is wel jammer, want ik geloof óók dat het heel wenschelijk was als men in plaats van een psalm voor de zieltjes der kleinen, een bordje soep voor hunne ligchaampies gaf, en in plaats van het avondgezang een kom melk met beschuit."

En nu ten slotte, zuster! moet ik u nog doen opmerken dat in het boek waarvan ik zoo even sprak, vrij wat meer staat dan ik u kan opnoemen, maar wat ik u en allen die zoo hoog met bewaarscholen lopen, recommandeer om te lezen, is onder anderen dit: »De invloed van de moeder op het kind is eenig en zonder wederga".

Wat dunkt je, moet ieder moeder niet zoeken die invloed te versterken, te vermeeren en ten goeje te gebruiken, en houden hare kleine kinderen zoo veel mogelijk onder der eigen kommando?

Ja, ik kan ook nog zeggen dat dat boek gemaakt is op verzoek van de Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen; die zelfde Maatschappij die de bewaarscholen heeft gefabríceerd. De dokter dus, die dat boek heeft geschreven en die dat zeker heel wel weet, verklaart zich toch openlijk en duidelijk tegen de bewaarscholen, voor kinderen wier moeders niet behoeven te werken om voor hen het brood te verdienen of te helpen verdienen. Mij dunkt dát is heel sterk; want hoe ligt, zegt mijn man, had hij, om de premie die er op stond, die zaak blaauw blaauw kunnen laten.

Nu, waarde zuster, deze brief is al zoo dik geworden dat ik vrees dat hij niet meer door het scheurtje van het postkantoor heen kan.

Ik zal je nu nog maar even, in weinig woorden, de omstandigheden van mijn laatste kraam vertellen.

Tot uwe gerustellling, mijne Hoorders en Hoorderessen! kan ik u zeggen, dat de Schrijfster hier is blijven steken.

EEN MISKEND GENIE.

DOOR

J. M. E. DERCKSEN.

I.

Het was in de maand Augustus van het jaar 1637 dat op de audiëntie van den Kardinaal DE RICHELIEU een man werd opgemerkt, wiens eenvoudige burgerlijke kleeding zonderling afstak bij die van de overige bezoekers der *anti-chambre*, welke meest alle tot de aanzienlijksten van den lande behoorden. Wanneer wij zeggen dat hij werd opgemerkt, dan bedoelen wij eigenlijk dat zijne kleeding de opmerkzaamheid tot zich trok; want de overige aanwezigen waren, althans voor het grootste gedeelte, geene menschen om in die lange magere figuur met zijne ernstige, eenigzins strenge gelaatstrekken, iets anders te zien dan een eenvoudig burger, of, zoo als zij het zouden genoemd hebben, een „*simple manant*"; al was het ook dat in zijne oogen eene uitdrukking lag, die hem wel waardig maakte het voorwerp eener nadere beschouwing te zijn. Die oogen toch, zwart en ernstig zich onder de breede en zware wenkbraauwen vertoonende, spraken van eene helderheid des geestes en eene mate van wilskracht, zoo als die niet dikwijls worden aangetroffen; maar somtijds namen zij zulk eenen somberen gloed aan, en trok de vreemde bezoeker de lippen zoo krampachtig te zamen, dat zijn uiterlijk bij menigen ligtzinnige een glimlach van spot kon opwekken. Zulk een lach vertoonde zich dan ook om veler mond, en niet alleen dat, maar ook menige bijtende spotternij werd hem naar het hoofd geworpen, met die ligtzinnigheid welke niet begrijpt dat zij diepe wonden kan slaan in het hart van dengene die het voorwerp der spotternij is. Wij haasten ons echter te verklaren dat zij dien indruk niet maakte op den zwartoogigen bezoeker der audiëntie; want hij stond in overpeinzing verzonken aan een der hooge kruisramen, en scheen, geheel in zich-zelven gekeerd, niets te bemerken van de aardigheden die over

zijn persoon werden aan den man gebragt. Slechts dán wanneer de deur der audiëntie-zaal zich voor den een of anderen bezoeker opende, ontwaakte hij uit zijne mijmering, maar om er spoedig weêr in terug te zinken.

En geen wonder; want hij was daar gekomen, niet om eenige pligtplegingen te maken, of om zich voor den eenen of anderen post bij den magtigen Kardinaal-Minister aan te bevelen, maar om een doordacht systeem bloot te leggen met betrekking tot eene uitvinding, tot wier wèlslagen noodig was dát zij door de magtigen der aarde wierde begrepen. Hij moest dus zijne overtuiging overbrengen bij dien hoogen Staatsdienaar, en hij dacht er over na *hoe* hij dat doen zou, en vooral hoe hij in het kleinst getal woorden zou kunnen zamentrekken wat hij te zeggen had, ten einde niet te veel tijd te rooven aan den man voor wien de tijd zoo kostbaar wezen moest. Het was hem dan ook eer te vroeg dan te laat dat de bode van het paleis hem met de woorden »SALOMON DE CAUS!" opriep om voor den Kardinaal te verschijnen. Dat getuigde de meer dan gewone bleekheid, die zijn gelaat overtoog toen hij aan die oproeping voldeed. Hij vermande zich echter en stond een oogwenk later voor den man, die, naar zijn oordeel, zijn lot en, wat méér zegt, het lot zijner uitvinding in de handen had.

De Minister, in eene prachtige zaal gezeten, ontving den bezoeker met de stroeve ernst die hem zoo gewoon was, en alleen door hem werd afgelegd wanneer het in zijn plan lag een vriendelijk gelaat te toonen, of wanneer hij in den vertrouwelijken vriendenkring voor eenigen tijd trachtte te vergeten dat hij de eerste Staatsdienaar van het uitgestrekte Frankrijk was, en dat hij pligten te vervullen had die zwaar op zijne schouderen drukten.

— Wie zijt gij? — vroeg hij tamelijk barsch.

— Ik heet SALOMON DE CAUS, Uwe Eminentie! en ben zoo vrij de ondersteuning Uwer Eminentie te vragen, tot bereiking van een doel, waarbij niet alleen Frankrijk, maar de geheele wereld belang heeft.

RICHELIEU was juist geen Cosmopòliet, en nog minder een ligtgeloovige. Van daar dat hij driftig vroeg:

— En dat zou zijn?

— Uwe Eminentie kan het vinden in dit door mij ge-

schreven werkje, getiteld: »*Des effets de la vapeur*", waarvan ik de eer heb u een afdruk aan te bieden, en waaruit Uwe Eminentie zal zien dat, dank zij deze uitvinding, vaartuigen, wagens, molens, en dergelijke voorwerpen alleen door den damp van kokend water kunnen worden in beweging gebragt; zoodat zij dus voortaan wind of paarden niet meer zullen behoeven.

Dit zeggende reikte DE CAUS een boekje over, dat door den Minister werd aangenomen en naast zich gelegd.

— Welnu, wij zullen zien! — klonk het antwoord.

— Ik neem de vrijheid Uwer Eminentie de lezing aan te bevelen. Het is geene ijdelheid die mij *zóó* doet spreken; maar de zekerheid van het nut dat die uitvinding kan te weeg brengen.

— Zijt gij *zóó* zeker van uwe zaak? — vroeg de Kardinaal, hem scherp in de oogen ziende.

— Zóó zeker als ik 't voorregt heb hier voor Uwe Emimentie te staan. Zóó zeker dat ik mij den gelukkigste der menschen zoude noemen wanneer Zijne Majesteit de Koning mij uit de staatskas de gelden wilde doen verstrekken, die ik noodig heb om mijne denkbeelden ten uitvoer te brengen.

— Welnu, ik zal er den Koning over spreken! — zeî DE RICHELIEU, met eenen ironieken glimlach en met die uitdrukking in het vonkelend oog, om welke 's mans tijdgenooten het bij dat van den basiliscus vergeleken; want hij dacht er aan, hoe hij, Bisschop van Luca, eigenlijk de alleenheerscher in Frankrijk was, die aan den jeugdigen LODEWIJK XIII slechts zoo veel magt had gelaten als noodig ware om niet te veel invloed te geven aan de Koninginne-Moeder, de sluwe MARIA DE MEDICIS.

— En zal ik — vroeg DE CAUS buigende — dan de eer mogen hebben, na verloop van eenigen tijd, bij Uwe Eminentie te komen vernemen naar den uitslag Uwer bevinding en van Uwe pogingen bij Zijne Majesteit?

— Wij zullen u doen roepen, wanneer wij uwe tegenwoordigheid behoeven.

— Ik vreeze slechts dat de bezigheden Uwer Eminentie haar welligt kunnen beletten, te denken aan mijn verzoek, en dat dus eene herinnering niet onnut zoude wezen; want...

— Genoeg! — viel de Kardinaal hem op eenen gebiedenden toon in de rede. — Ik zal mijn tijd weten!

De caus vertrok, en de richelieu legde het boekjen op eene andere tafel, zonder het met eenen blik te verwaardigen. Hij had dan ook wel wat anders te doen, de vermogende Kardinaal-Minister! Hij had de Spaansch-Oostenrijksche magt te fnuiken door zijne zegepralende legers; de Hugenoten te bedwingen door zijne politie; zich te midden der hof-*intrigues* door geslepenheid en vleijerij staande te houden. Hij had beurtelings de Koninginne-Moeder en den Koninklijken zoon te dienen bij de behandeling van de belangen der Kroon, en als dan de oogenblikken kwamen, die hij kon toewijden aan kunsten en wetenschappen, had hij dan niet de »*Académie des Sciences*", zijne schepping, waarin hij zoo werd verheerlijkt, dat hij de hulde van eenen eenvoudigen ingenieur wel kon missen; had hij dan niet zijn bois robert, die begunstigde tijdgenoot van den grooten corneille: zijn bois robert, die zoo geestig kon schertsen, dat voor zijne invallen de zwaarmoedigheid van den Staatsman week. Daarbij kwam nog dat het ook in dien tijd niet aan uitvindingen ontbrak, en er veel onderzoeks werd vereischt om hier het ware van het valsche te onderscheiden. Wij hebben het reeds gezegd dat de richelieu te veel had te doen om zich daarmede bezig te houden, en geen wonder dus dat de uitvinder der stoomkracht op ééne lijn werd gesteld met dat soort van uitvindende genieën wier namen niet aan de vergetelheid behoefden ontrukt te worden.

De caus vertrok. Hij was gekomen met moed en vast vertrouwen op de belangstelling en goedwilligheid van eenen man, wiens geest en bekwaamheid ten spreekwoord waren geworden; maar nu hij gezien had hoe weinig de Minister zich aan zijne uitvinding had laten gelegen liggen: aan eene uitvinding die hem zoo vele moeitevolle dagen en slapelooze nachten gekost had; die hij had lief gekregen als een kind zijner ziele, en wier verwezenlijking de voorwaarde was voor zijn aardsch geluk; nu hem gezegd was dat hij niets te doen had dan te wachten naar een opontbod van den magtige, dat zich lang kon doen wachten, en ook misschien wel altijd kon uitblijven, nu gevoelde hij zijnen moed bijna verloren gaan, en zijn vertrouwen verdwijnen, onder die bittere ervaring daar onverwacht opgedaan.

Toch bezielde hem altijd nog een flaauwe hoop dat de Minister zich vroeg of laat onledig zou houden met het boekwerk,

't welk zijne denkbeelden bevatte over eene zaak waaraan hij zijne beste levensjaren had toegewijd, en hij nam zich voor geene moeite te schroomen om het den magtige te herinneren, voor het geval dat deze door andere werkzaamheden mogt verhinderd worden daaraan zelf te denken.

En hij heeft dat voornemen volvoerd. Het was niet voor de laatste maal geweest, dat DE CAUS de audiëntie-zaal des Ministers betrad. Noch diens gefronsde wenkbraauwen en scherpe blik; noch de spotachtige lach die opging zoodra hij zich in de *antichambre* vertoonde; noch de beleedigingen welke hij moest verduren, ontnamen hem den lust en den moed, telkens nieuwe pogingen te doen, om het groote doel te bereiken dat hij zich had voorgesteld; want de kracht die hem voortdreef tot handelen, was en blijft in de zedelijke wereld wat in de stoffelijke wereld de aanwending zijner uitvinding is geworden. Die kracht heet het genie, en waar dat den mensch drijft, daar is hij onmagtig terug te treden. Hij moet voorwaarts, altijd voorwaarts; onverschillig of het hem voert op den weg der eere of de baan des lijdens. Hij moet voorwaarts, altijd voorwaarts; en de weg dien hij volgen moet, leidt tot de onsterfelijkheid, of... Wij zullen zien waar het DE CAUS henenleidde.

II.

Drie en een half jaar waren verloopen sedert wij hem zijne eerste opwachting zagen maken bij den Minister DE RICHELIEU.

Op eenen helderen voormiddag der maand Februarij 1641 hield eene prachtige équipage stil voor het kasteel Bicêtre. Een bediende in groot liverei deed het portier open, waarna een man van omstreeks dertig jaren er uitstapte, die, naar zijne kleeding te oordeelen, tot de eersten des rijks moest behooren: een vermoeden dat zeker niet weêrsproken werd door de rijkvergulde karos waarmede hij ter plaatse der bestemming kwam, en die niet alleen hem bevatte, maar bovendien eene beeldschoone vrouw, welke hij met de uiterste hoffelijkheid in het uitstijgen behulpzaam was en, haar den arm aanbiedende, geleidde naar de reeds geopende poort, die toegang verleende tot het huis, dat zich slechts zelden op het bezoek

van zulke voorname personen, als daar thans binnentraden, mogt beroemen; want voorname personen waren ze, die man en die vrouw. Zij droegen zelfs namen die de geschiedenis aan de vergetelheid heeft ontrukt, al is ook het: *»van de dooden niets dan goeds"*, op de levensgeschiedenis van een hunner toe te passen. De man dien wij hier ontmoeten is Mylord EDWARD SOMMERSET, Markies van Worcester, een trotsch Engelsch Heer, maar die toch niet te trotsch was om bij andere volken rond te zien, ten einde te weten wat deze boven het fiere Albion vóór hadden, en in zijn vaderland het goede over te brengen dat hij bij hen op het grondgebied van beschaving, kunst of wetenschap ontmoette. En de vrouw die hij ten geleider verstrekt — is de schoone MARION DE L'ORME, de gunstelinge van den Kardinaal DE RICHELIEU, die in hare tegenwoordigheid zijne gestrengheid vergat, en de drukkende staatszorgen van zich stiet; de PHRYNÉ harer eeuw, zoo als de tijdgenoot haar heeft genoemd; de vrouw op wier naam VICTOR HUGO een zonnestraal van zijn genie heeft geworpen; de ongelukkige geliefde van den ongelukkigen CINQ-MARS.

Zij zijn den langen gang binnengetreden, die zich bij de opening der deur voor hunne blikken opdeed, en zij volgen den huisknecht, die hun ten gids verstrekt in het donkere gebouw. MARION huiverde — en wij huiveren met haar — niet alleen door de kille, vunzige lucht, die haar tegensloeg en veroorzaakt werd door de salpeterachtige stoffen welke de muur uitwasemde, maar vooral van vreeze en afgrijzen voor hetgeen zij zien zou: zij die gewoon was op prachtige tapijten te wandelen en slechts gelukkigen om zich henen te aanschouwen.

En geen wonder: Bicêtre was — onze lezers weten het — een dier gestichten, waar de mensch die eene der hoogste geschenken van de Godheid, de rede, verloren had, werd bewaard en onschadelijk gemaakt; — wij durven er niet bijvoegen: verpleegd; omdat het denkbeeld om de genezing dier ongelukkigen te beproeven, in de woningen der ellende, niet der zeventiende, maar eerst der volgende eeuwe behoort. Dat getuigt ook al wat hier onze blikken treft; dat hechte traliewerk voor de dompige steenen gevangenhokken, die hand- en voetboeijen overal op den grond verspreid, en nog zoo veel meer dat aan bedwang — bij niets wat aan poging tot genezing — deed denken. Ook de Engelschman scheen getroffen te worden

door het gezigt dat zich voor hem opdeed; maar hij herstelde zich en volgde den geleider, de bevreesde schoone zachtkens medetrekkende.

Het was akelig die schimmen te zien, welke, bestraald door het flaauwe daglicht, zich voor de traliën hunner cellen — liever gezegd: hokken — vertoonden. Hier zag men er een met groote, domme oogen op de bezoekers staren. Ginds riep een andere den naam uit van zijne geliefde die hem ontrukt was, en meende haar in de lieve MARION weder te aanschouwen. Dáár zag men er een met een oud en vuil spel kaarten in de hand, die juichend uitriep dat hij heden alles terug zou winnen wat hij verloren had. Eenige voetstappen verder vertoonde zich een die in zijn gescheurd opperkleed eenen koninklijken mantel meende te zien, en koninklijke eere eischte, op straffe van koninklijke ongenade. Verder weder.... maar wij gaan niet voort. Ons hart lijdt te zeer bij de beschouwing van ongelukkigen, die onder verschillende vormen het wezen van den waanzin vertoonden.

Ook de beide bezoekers schenen er pijnlijk door aangedaan, en zij verhaastten den stap om dit verblijf des ongeluks te verlaten, toen zij op eens voor eene der openingen eene mannelijke gedaante zagen verschijnen, die hun op eenen bedaarden toon toeriep:

— Ik ben niet krankzinnig! Ik heb eene groote ontdekking gedaan; maar men heeft mij niet willen hooren, en nu ben ik hier opgesloten, omdat men zeide dat ik te lastig werd. Bij God! Mijnheer! geloof mij, ik ben niet krankzinnig! Gij schijnt een groot en magtig Heer te zijn. Verlos mij uit dit huis!

WORCESTER hoorde met verbazing en belangstelling deze woorden, uitgesproken op eenen toon die wel hartstogtelijk was, maar toch niets had dat aan waanzin deed denken.

De ongelukkige scheen te bemerken dat zijne toespraak hare uitwerking niet geheel miste, en vervolgde na eene kleine pauze:

— Ik verklaar u nogmaals, Mijnheer! ik ben niet krankzinnig! De Kardinaal heeft mij hier doen plaatsen, omdat ik hem te dikwijls heb opmerkzaam gemaakt op het nut mijner uitvinding, die, als hij haar had weten op prijs te stellen, den roem van Frankrijk zou hebben vermeerderd.

— Wie is die man? — vroeg de Markies aan den bewaker die hem vergezelde.

— Hij heet SALOMON DE CAUS, Mylord! en moet uit Normandië herkomstig zijn, en eenigen tijd in de dienst geweest zijn van den Keurvorst van den Paltz. Later is hij naar Parijs gekomen om daar den Minister DE RICHELIEU te spreken over eene uitvinding die hij zegt gedaan te hebben, en door welke, naar hij beweert, schepen, wagens, molens, en ik weet niet wat al, met den damp van kokend water zouden kunnen in beweging worden gebragt; waarschijnlijk heeft hij gepoogd den Minister te overreden om hem middelen tot proefnemingen te verschaffen. De Minister heeft zich echter, zoo het schijnt, niet veel aan hem laten gelegen liggen, en, heeft hem, toen hij te lastig werd, hier doen opsluiten.

— Ja, dat heeft hij, en Gods straffe ruste daarvoor op hem! — riep DE CAUS met eene vreeselijke stem uit.

Mylord sidderde een oogenblik, en de schoone vrouw klemde zich krampachtig aan haren geleider vast.

— Hoort gij wel, Mylord! — zeide de bewaker op den toon van iemand wiens twijfel voor volkomen overtuiging heeft plaats gemaakt. — Hoort gij wel, dat de man wezenlijk in de hersenen gekrenkt is? Welk verstandig mensch zou zich zoo uitlaten over Mijnheer den Kardinaal!

De Markies scheen niet veel aandacht te schenken aan de schrandere opmerking van den bewaker. Hij stond in diepe gedachten verzonken, en mompelde in zich-zelven: — 't Is opmerkelijk, opmerkelijk, zeer opmerkelijk!

— Ja — zoo ging de ongelukkige voort — Ja, straf over hem, die mij aan de maatschappij heeft ontrukt en in dit graf der levenden heeft opgesloten! Wat zeg ik, graf? Was het er maar een; want men laat de dooden met rust. Men mishandelt hen niet zoo als ik hier word gedaan. Ja, zij hebben mij geslagen, en met ketenen vastgeklonken aan den vochtigen muur, en zij hebben nog méér gedaan: zij hebben mij ontnomen wat alleen mij nog in staat stelde deze ellende te verdragen: het kind mijner ziele; het boek dat ik lief heb! Vloek over den man die dat alles op zijn geweten heeft!

— Zult gij zwijgen, SALOMON! — sprak de knecht, terwijl hij eene zweep van den muur nam en die tegen den aangesprokene ophief. — Zult gij wel zwijgen! Gij hebt eergisteren

pas straf gehad over de goddelooze wijze waarop gij van onzen braven Kardinaal, dien God behoede! spreekt.

— Neen, ik zal niet zwijgen. Ik zal....

De knecht wilde toeslaan; maar de Markies hield zijnen arm terug; terwijl hij hem op eenen hoogen toon toevoegde:

— Ik duld zoo iets niet in de tegenwoordigheid eener vrouwe. Geef mij liever het boek eens, waarvan hij spreekt. Dat is toch zeker nog in uw bezit.

— Gaarne, Mylord!

Terwijl de bewaker het boek ging halen, sloeg de Markies eenen blik op de schoone MARION. Zij was doodsbleek geworden, en hare oogen bleven angstig gevestigd op de ellende in het gevangenhok, waarvoor zij stonden.

— Zijt gij niet wèl, Mevrouw? — vroeg hij bekommerd.

— O, Mylord! als gij wist hoe bang het mij hier om het hart wordt, zoudt gij uit medelijden mij naar elders brengen, en u niet noodeloos ophouden met eenen man, die zeker niet zonder gewigtige redenen door den Kardinaal hier geplaatst is.

— Vergun mij dan u naar een der vertrekken van den cipier te geleiden.

— O, doe dat, ik bid er u om!

En zij gingen; maar halverwege in den gang gekomen ontmoetten zij den knecht, die den Markies het boekjen aanbood; en aan wien deze nu opdroeg »*Madame la surintendante*" naar de kamer te geleiden, waarin zij een goeden armstoel en een met zorg onderhouden haardvuur zoude vinden; twee zaken die op dien kouden winterdag en na de doorgestane ontroering hoogelijk door haar werden gewaardeerd.

Terwijl de schoone vrouw zich een weinig schadeloos stelde voor de groote vermoeijenis en schrik, haar dien dag opgelegd, was de Markies geheel verdiept in het boekje, dat ten titel voerde: »*Des effets de la vapeur*", en in 1615 te Frankfort was uitgegeven. Terwijl hij las steeg allengskens zijne nieuwsgierigheid tot verbazing; zijne verbazing tot bewondering; zijne bewondering tot eene hevige begeerte om uit den mond van den als krankzinnig beschouwden Schrijver te vernemen, wat dienen kon om hem juistere denkbeelden te geven van eene zaak die hem van zoo hooge belangrijkheid scheen, als waarop slechts weinige, naar zijn oordeel, konden aanspraak maken. De magtige Lord was er de man niet naar om eene dusdanige

begeerte te onderdrukken. Hij behoorde tot die menschen wier ijzeren wilskracht hen voortstuwen zoo wel in het goede als in het kwade, en die daarom der maatschappij, waarin zij leven, ten zegen of ten vloek kunnen zijn. Met rassche schreden ging hij naar de vertrekken van den cipier, door den bediende gevolgd, die, bij het zien van zijne hartstogtelijkheid in gelaat en houding, er in ernst over dacht of de bezoeker óók werd aangetast door de kwaal die in dit huis inheemsch was, en daarom nederig, maar dringend vroeg: »wat Mylord verlangde".

— O! zijt gij daar — sprak de Markies; — ik dacht dat gij u ter beschikking van Mevrouwe hadt gesteld.... Ik wil dien man spreken!

— Dan zal ik u weêr tot hem geleiden, Mylord! — antwoordde de bediende.

— Neen; ik wil hem niet dáár spreken; maar — en dit zeggende trad hij in de kamer waar MARION zat te wachten — hier wil ik hem spreken. Vraag daartoe verlof aan den cipier, als het noodig is.

— Dat is niet noodig, Mylord! want ik heb last u in alles van dienst te zijn, wat mogelijk is.

— Welnu, breng hem dan hier!

— Maar wien dan toch? — viel MARION hem in de rede. Gij zult toch, hoop ik, dien waanzinnige niet hier laten komen! Ik ben doodelijk bevreesd voor zulke menschen.

— Vergeef mij, Mevrouw! Ik dacht daar niet aan — antwoordde de Markies, en zich tot den bediende wendende, vervolgde hij: — Kunt gij mij eene andere kamer aanwijzen, waar ik met dien man kan spreken?

— Ja, Mylord! in den oostervleugel is nog een vertrekje. Als Uwe Lordschap daarmede genoegen wil nemen? Wees dan zoo goed mij te volgen.

— Vergun mij, Mevrouw! u nog eenige oogenblikken alleen te laten. De verschooning voor die onbeleefdheid zal mij zeker door u niet geweigerd worden, wanneer ik zeg de overtuiging te hebben dat hier een man zit opgesloten dien men in mijn land met eer en waardigheden zoude overladen.

MARION, tot wien dat woord door WORCESTER was gerigt, lachte ongeloovig, en zeide:

— Ik vergun u gaarne wat zoo verschoonbaar is.

De Markies volgde den bediende naar het aangewezen vertrekje, en zag er eenige oogenblikken daarna den ongelukkigen DE CAUS voor hem verschijnen.

Gaarne zouden wij het gesprek schetsen, dat tusschen de beide mannen gevoerd werd; maar de Geschiedenis geeft daar geene bouwstoffen toe, en het regt tot verdichting heeft zijne grenzen. Dat regt mag niet worden uitgeoefend als men den *hoofd*inhoud niet kent van de gesprekken, waarvan de eer der sprekers afhangt, en als er ook geene andere gegevens bestaan om hetgeen raadselachtig bleef op te lossen.

Bijna een half uur had MARION gewacht toen de Markies terugkwam, en zij ontving hem met een vragenden blik; want haar vrouwelijk hart, getroffen door de gedachte aan de mogelijkheid, dat hier iemand als krankzinnig was opgesloten die een beter lot verdiende, had berouw over den spottenden glimlach, die straks om hare lippen had gespeeld. Lord WORCESTER begreep dien blik, en sprak:

— Helaas! Mevrouw! die man heeft aanvallen van krankzinnigheid, die het onmogelijk maken, zijne vrijlating te vragen. Nu eens spreekt hij met kalme bedaardheid over de uitvinding die hij beweert gedaan te hebben; dán weder raast hij, en scheldt op den Kardinaal, en spreekt van dwangbuis, van ketenen, van slagen, en dan is er geen verstandig woord uit hem te krijgen. Helaas! hij *is* krankzinnig; maar hij was het niet toen hij hier kwam. De mishandeling hem aangedaan heeft hem krankzinnig gemaakt. — Dit zeggende bood hij MARION zijnen arm aan, en beide verlieten het huis des ongeluks, om terug te keeren naar een prachtig *hôtel*, waar al de genietingen der weelde hen verbeidden.

En SALOMON DE CAUS bleef alleen in zijne cel, en hoorde het hoefgetrappel der paarden en het rollen van het rijtuig, dat den man wegvoerde, die voor hem een straal van hoop had doen schemeren in dit verblijf der wanhoop; doch een straal niet duurzamer dan 't licht dat in storm soms een oogenblik door de vliegende wolken henendringt, maar terstond weêr verdwijnt.

Wie zal schetsen wat er in den ongelukkige is omgegaan, toen hij de hoop, door dien magtigen Heer bevrijd en geholpen te

worden, vervlogen zag? Zou het wonder zijn geweest als werkelijke krankzinnigheid het gevolg ware geworden van die te leur gestelde verwachting, een gesticht weêr te zullen verlaten, waar hij niets hoorde dan kreten van waanzin en de voetstappen der bewakers; waar de gevoelloosheid hem uitlachte als hij met iemand over zijne uitvinding sprak, en het dwangbuis hem aangrijnsde als hij lucht gaf aan regtmatigen toorn? Men had in hem het redelijk denkend wezen ontkend; was het wonder dat hij bij tusschenpoozen zijne rede verloor?

RICHELIEU! RICHELIEU! De onomkoopbare Geschiedenis heeft menig hard woord tot u te spreken! Zij heeft u rekenschap te vragen van het bloed van CHALAIS; van den haat dien gij den zwakken LODEWIJK XIII hebt ingeboezemd tegen hen die hem dierbaar hadden moeten zijn; van het lijden van zoo velen die door u of door uw toedoen in den kerker hebben gesmacht! Maar zij heeft bovenal verantwoording te vragen van den zedelijken moord door u aan den ongelukkigen DE CAUS gepleegd! Namelooze folteringen hebt gij den ongelukkige doen uitstaan, wiens genie gij niet begrepen hebt, wijl gij niets hebt gedaan om het te leeren begrijpen: eene moeite die, indien gij 't gewild hadt, niet zwaar zou zijn geweest, omdat gij te beschikken hadt over zoo vele hulpmiddelen! Uwe handeling met dien ongelukkige was hoog verraad, gepleegd aan de zaak van vooruitgang en ontwikkeling, aan de zaak der menschheid!

III.

Eenige jaren waren verloopen sedert WORCESTER een bezoek in Bicètre had afgelegd, toen er in Engeland een boekwerk het licht zag, dat eene buitengewone opmerkzaamheid tot zich trok. Het was getiteld: »*a Century of Inventions*", en bevatte onder andere ook eene beredenering van het nut en de bruikbaarheid der stoomkracht. De naam van den Schrijver zweefde op de lippen van alle industriëlen in het zoo voor de nijverheid ijverende Albion.

En wie was die Schrijver?

Het was EDWARD SOMMERSET, Markies van Worcester, die het niet beneden zich achtte om zich de eer toe te eigenen

eener uitvinding, welke de wetenschap niet aan hem, maar aan den krankzinnig genoemden bewoner van Bicêtre, den ongelukkigen SALOMON DE CAUS, te danken had. Geen woord toch wordt er in zijn geschrift gevonden, dat dien verguisden man doet kennen als dengene aan wien hij het denkbeeld der stoom-aanwending te danken had. Wat wij van zijn bezoek in Bicêtre weten, blijkt niet dááruit, maar uit een brief van MARION DE L'ORME, door haar geschreven aan den ongelukkigen CINQ-MARS, die de vriend van den Engelschen Markies, en nog meer háár vriend was. Met huivering opperen wij hier de vraag: in hoe verre het mogelijk kan worden geacht, dat SOMMERSET de krankzinnigheid van DE CAUS heeft bevestigd alleen om zich diens roem te kunnen toeëigenen? Maar, neen! ter wille van de menschheid stooten wij dit denkbeeld verre van ons. Wij willen zoo veel gewetenloosheid niet toekennen aan WORCESTER, die al laaghartig genoeg handelde al legt men hem dien gruwel niet ten laste. Wij willen liever geloof slaan aan de woorden door hem tot MARION gesproken, en aan DE RICHELIEU de treurige vermaardheid niet ontnemen, het grootste genie zijner eeuw der krankzinnigheid te hebben in de armen gevoerd.

Intusschen bleef de nationale trots der Engelschen zich vleijen met de eer dezer uitvinding; maar eindelijk is ook daar een man opgestaan, welke, even als ARAGO in Frankrijk, die eere heeft teruggeëischt voor hem aan wien zij behoorde. ROBERT STUART heeft de vlek uitgewischt, die de handelwijze van WORCESTER op zijne natie geworpen had.

De geschiedenis heeft met onverbiddelijke gestrengheid aan elk der twee mannen, die wij in Bicêtre bijeenzagen, zijne eigene plaatse aangewezen. Zij heeft Lord WORCESTER onder de bedriegers geplaatst, en SALOMON DE CAUS doen kennen als de uitvinder van de stoomkracht: als een veelomvattend, maar miskend genie!

Leiden, 1855.

VERTELLINGEN UIT HET DEENSCH VAN *H. C. ANDERSEN* (*).

I.

IB EN CHRISTINE.

Digt bij Gudenaa, in het Silkeborg-bosch, verheft zich een land-rug, als een groote wal; hij wordt »Aas" genoemd, en aan zijn voet naar het Westen lag, en ligt ook nu nog, een boerenwoningje met schrale gronden; het zand schijnt door, op de dunne rogge- en gerst-velden. Het is nu al eenige jaren geleden; de menschen die daar woonden, dreven hunnen kleinen landbouw, hadden drie schapen, een varken en twee rundbeesten: in 't kort, zij hadden genoeg te eten, als men het neemt zoo als men het heeft; ja, zij konden het zelfs wel zoo verre gebragt hebben, dat zij een paar paarden hadden kunnen houden; maar zij zeiden, zoo als de andere boeren: »'t Paard eet zich-zelf op! — het verteert wat het aanbrengt". JEPPE-JÆNS bebouwde des zomers zijn stukje grond, en was des winters een goed klompenmaker. Hij had dan zelfs iemand tot medehulp, die klompen kon maken, sterk en ligt en net van fatsoen: spitse en stompe maakten zij; het gaf geld; men kon JEPPE-JÆNS niet onder de armen rekenen.

Kleine IB, een jongentje van zeven jaren, het eenigste dat zij hadden, sneed pinnen, maar sneed zich ook wel eens in de vingers; doch op zekeren dag had hij twee stukken hout gesneden, die er uitzagen als kleine klompjes; die wilde hij, zoo als hij zeide, aan de kleine CHRISTINE ten geschenke geven. Deze CHRISTINE was het dochtertje van den schuitevoerder, en zij was zoo teeder en bevallig als een heerenkind; had zij kleederen gedragen zoo goed als hare gedaante en opvoeding waren, dan zou niemand hebben kunnen gelooven dat zij uit het plaggen-huis op de Seis-heide was. Daar woonde haar vader, die weduwenaar was, en zijn brood verdiende met hout te varen van het bosch naar de aalvisscherijën te Silkeborg, ja, zelfs nog wel verderop naar

(*) Vertaald en medegedeeld door C. EYKMAN, Kostschoolhouder te Nijkerk.

Randers. Hij had niemand die op de kleine CHRISTINE, die een jaar jonger dan IB was, passen kon, en zoo was zij bijna altijd bij hem op de praam en tusschen heide-planten en struiken; moest hij heel naar Randers, dan kwam de kleine CHRISTINE zoo lang in het huis van JEPPE-JÆNS.

IB en CHRISTINE vermaakten zich met allerlei; zij woelden en graafden in den grond, zij kropen en liepen, en op zekeren dag waagden zij zich alleen bijna geheel op den land-rug en het bosch in; zij vonden daar snippen-eijeren.... dat was een geluk!

IB was nog nooit op de Seis-heide geweest, nooit naar Gudenaa gevaren, maar nu zou hij dan toch eens medegaan: hij was door den schuitevoerder verzocht, en den avond te voren nam deze hem met zich naar zijn huis.

Op de hoog opgestapelde brandhouten in de praam zaten vroeg in den morgen de twee kinderen en aten brood en frambozen. De schuitevoerder met zijn knecht staken af, het ging stroom-afwaarts, in vlugge vaart naar de rivier, door meertjes, die afgesloten schenen door hout en riet; maar men kon er toch altijd door, al schoten de oude boomen geheel naar voren, en al strekten zich de afgeschilde takken van eikenboomen uit, als hadden zij de mouwen opgeslagen om hunne knoestige, naakte armen te laten zien; oude elzenboomen, welke de stroom van den steilen kant had losgemaakt, hielden zich met de wortels nog aan den bodem vast, en zagen er uit als bosch-eilanden; de waterlelie wiegde op het water; het was eene bekoorlijke vaart! — en zoo kwam men aan de aalvisscherijen, waar het water door de sluizen bruiste; dat was iets voor IB en CHRISTINE!

Toenmaals was daar nog geene fabrijk of stad; er stond slechts eene oude hofstede, en het getal der bewoners was maar gering; de val van het water door de sluizen en het geschreeuw der wilde eenden, bragten in dien tijd de voornaamste levendigheid aan.

Toen nu het brandhout verkocht was, kocht CHRISTINE's vader een grooten bundel aal en een geslacht varkentje, hetwelk alles te zamen in eene mand achter in de schuit gezet werd. Nu gingen zij tegen den stroom huiswaarts; maar de wind was mede, en toen zij de zeilen hadden bijgezet, ging het zoo goed als of zij er twee paarden voor hadden.

Toen zij met de praam zoo verre gekomen waren, dat de man die mede hielp varen, digt bij huis was, ging deze met CHRISTINE's vader aan land; men legde de kinderen den pligt op, zich rustig en voorzigtig te houden: maar dit deden zij niet lang; zij moesten toch eens in de mand zien, waarin de aal en het varkentje verborgen waren, en het varkentje moesten zij opligten en in de hoogte houden, en toen zij het beiden zoo in de hoogte hielden, ontschoot het aan hunne handen en viel in het water; daar dreef het in den stroom; — dat was eene verschrikkelijke gebeurtenis!

IB sprong aan land en liep een eindwegs voort, toen ook CHRISTINE hem volgde. — Neem mij mede! — riep zij, en nu waren zij weldra in de struiken; zij zagen de schuit en het water niet meer; zij liepen nog een endje, toen viel CHRISTINE neder en weende; IB nam haar op.

— Kom met mij! — zeide hij — ons huis ligt dáár, aan den overkant! — Maar het lag niet aan den overkant. Zij liepen en liepen, over verdord loof en drooge afgevallen takken, die onder hunne voetjes kraakten; zij hoorden een sterk roepen — zij stonden stil en luisterden; daar schreeuwde een adelaar, het was een akelige kreet; zij werden uiterst verschrikt, maar vóór hen uit, binnen in het bosch, groeiden de lekkerste boschbeziën: eene ongeloofelijke menigte; de verzoeking om te blijven was te sterk, en zij bleven en aten, en werden geheel blaauw om mond en kin. Weder werd een roepen gehoord.

— Wij zullen slaag krijgen omdat wij het varken in het water hebben laten vallen! — zeide CHRISTINE.

— Wij zullen naar ons huis gaan! — zeide IB — dat is hier in het bosch! — En zij gingen; zij kwamen op een rijweg, maar die geleidde niet naar huis, en het werd donker, en de angst bekroop hen. De doodsche stilte daar rondom werd door het akelig gehuil van den Uhu of oor-uil, of het geluid van vogelen die zij niet kenden, afgebroken; eindelijk kwamen zij op eene digt met kreupelhout begroeide plek, en konden niet verder. CHRISTINE en IB weenden, en toen zij zoo eene wijle geweend hadden, legden zij zich op het loof neder, en vielen in slaap.

De zon stond reeds hoog toen zij ontwaakten; zij waren koud, maar op de hoogte daar digt bij, scheen de zon neder

tusschen de boomen; daar konden zij zich verwarmen en van daar, meende IB, moesten zij zijns vaders huis kunnen zien; maar zij waren er verre van af, in een geheel ander gedeelte van het bosch. Zij klauterden de hoogte op en stonden op een uitgespoeld stuk grond bij een helder, doorschijnend water; visschen, door de zonnestralen beschenen, lagen stil op het geluid van de nadering van menschen; het was iets heel ongewoons wat de kinderen zagen, en digt bij was eene menigte struiken met hazelnoten, waaronder zij er zelfs met zeven spleten vonden; en zij plukten, en kraakten, en aten de lekkere pitten, die reeds begonnen waren, zich te zetten, — en daarop kwam eene verrassing, een schrik. Achter de struiken kwam eene groote, oude vrouw te voorschijn, welker gelaat heel bruin en wier haar zoo glinsterend en zwart was;... het wit in hare oogen scheen wel dat van een mooriaan; zij had een pak op den rug, en een grooten, dikken stok in de hand: het was eene heidin. De kinderen verstonden niet dadelijk wat zij zeide, maar zij haalde drie groote noten uit den zak, in ieder van welke, volgens haar zeggen, de fraaiste dingen verborgen lagen; — het waren geluksnoten.

IB zag haar aan, zij was zoo vriendelijk, en hij vatte moed, en vroeg, of hij de noten hebben mogt, en de vrouw gaf ze hem, en zij plukte zich een heelen zak vol van de struiken.

En IB en CHRISTINE zagen met groote oogen naar de drie geluks-noten.

— Is er in deze een wagen met paarden er voor? — vroeg IB.

— Er is een gouden wagen in met gouden paarden er voor! — zeide de vrouw.

— Geef ze mij dan! — zeide CHRISTINE, en IB gaf ze haar, en de vrouw knoopte haar de noot in den halsdoek.

— Is er in deze zulk een mooi halsdoekje, als CHRISTINE heeft? — vraagde IB.

— Er zijn er wel tien in! — zeide de vrouw — en mooije jurken en kousen, en een hoed ook!

— Dan wil ik die óók hebben! — zeide CHRISTINE, en de kleine IB gaf haar ook de tweede noot; de derde was eene kleine zwarte.

— Die moet gij houden! — zeide CHRISTINE — die is óók mooi.

— En wat is dáárin? — vroeg IB.

— Het allerbeste voor u! — sprak de heidin.

En IB hield de noot goed vast. De vrouw beloofde, hen op den regten weg te zullen brengen, en zij gingen; maar in eene geheel tegenovergestelde rigting dan zij moesten; daarom moet men haar evenwel niet beschuldigen, dat zij de kinderen stelen wilde.

In het woeste bosch ontmoetten zij den boschwachter CHRÆN; hij kende IB, en door hem kwamen IB en de kleine CHRISTINE te huis, waar men om hen in grooten angst verkeerde, en zij kregen beiden vergiffenis, ofschoon zij braaf wat met de roede verdiend hadden; ten eerste, omdat zij het varkentje in het water hadden laten vallen, en ten tweede omdat zij weggeloopen waren.

CHRISTINE kwam te huis, op de heide, en IB bleef in het boschhuisje; het eerste wat hij daar des avonds deed, was de noot voor den dag te halen, die »het allerbeste" bevatte; — hij legde die tusschen de deur en het deurraam, trok toe, de noot kraakte, maar er was geen spoor van een pit in te zien: ze was vol molm; de worm was er in, zoo als men zegt.

— Ja, dat dacht ik wel! — zeide IB — hoe zoude daar in zulk eene kleine ruimte, plaats wezen voor het allerbeste! CHRISTINE zal ook geene mooije kleederen of gouden wagens uit hare twee noten halen!

En de winter kwam, en nieuwjaar kwam.

En er gingen jaren voorbij. En IB moest gaan leeren bij den dominé en deze woonde ver weg. Te dien tijde kwam op zekeren dag de schuitevoerder bij de ouders van IB, en vertelde dat de kleine CHRISTINE de wereld in moest om haar brood te verdienen, en dat het een groot geluk was, dat zij in de handen kwam van zulke goede menschen als die waren waar zij in dienst ging; bedenk eens, zij zou gaan dienen bij den rijken logementhouder in de omstreken van Herning in het Westland; daar zou zij de huismoeder behulpzaam zijn, en later als zij zich konde schikken en belijdenis gedaan had, zouden zij haar daar houden.

En IB en CHRISTINE namen afscheid van elkander; men noemde hen vrijer en vrijster; en zij toonde hem bij het afscheid dat zij de twee noten nog bezat, die zij van hem gekregen had, toen zij in het bosch verdwaald waren; en zij zeide, dat zij in hare kleêrenkist de kleine klompjes nog

had, die hij als knaap gemaakt en haar geschonken had. En zoo scheidden zij.

IB deed zijne belijdenis, maar hij bleef in zijn moeders huis, want hij was een fiksche klompenmaker, en des zomers bezorgde hij den akker; zijne moeder had niemand anders daarvoor dan hem; IB's vader was dood.

Slechts zelden, en dan was het door een postknecht of vischboer, hoorde men iets van CHRISTINE; het ging haar goed bij de rijke menschen, en toen zij hare belijdenis gedaan had, schreef zij haren vader een brief met de groeten aan IB en zijne moeder; in den brief stond van zes nieuwe hemden en een mooi kleed, die CHRISTINE van haren meester en meesteres gekregen had. Dat was waarlijk een goed nieuws!

In de daaropvolgende lente, op een schoonen dag, werd er aan de deur geklopt; het was de schuitevoerder met CHRISTINE; zij was voor een dagjen over; er was juist gelegenheid voor heen en terug, en die had zij waargenomen. Zij was schoon, als een net juffertje, en zij had goede kleederen aan; zij waren netjes genaaid en pasten haar goed. Zij stond geheel op zijn zondagsch gekleed, en IB had zijne oude, daagsche kleederen aan. Hij kon niet ter taal komen; wel nam hij hare hand, en hield die vast, en was zoo innig verheugd, doch de mond weigerde hem zijne dienst; maar de kleine CHRISTINE kon praten, en zij vertelde onophoudelijk, en zij kuste IB op den mond.

— Kent gij mij niet meer! — zeide zij; maar zelfs toen zij met hen beiden alleen waren, en hij nog steeds hare hand vasthield, was alles wat hij konde zeggen, slechts dit: — Gij zijt eene heele dame geworden! en ik zie er zoo armelijk uit! Hoe dikwijls heb ik aan u gedacht, CHRISTINE! en aan vroegere dagen!

En zij gingen arm in arm den land-rug op, en zagen over Gudenaa naar de Seis-heide met hare heuvel-klingen heen, maar IB zeide niets; doch toen zij scheidden, werd het hem duidelijk, dat CHRISTINE zijne vrouw worden moest; zij waren immers van jongs af reeds vrijer en vrijster genoemd; zij waren, meende hij, een verloofd paar, ofschoon geen van beiden het gezegd had.

Slechts eenige uren konden zij te zamen blijven, want zij moest weêr naar Them, van waar zij den volgenden morgen

vroeg met den wagen naar het Westland zoude terugkeeren.

Haar vader en IB gingen mede tot Them; het was heldere maneschijn, en toen zij daar kwamen, en IB nog steeds CHRISTINE's hand gevat hield, kon hij die niet los laten; zijne oogen straalden zoo helder, maar woorden kwamen er slechts weinige, doch het waren woorden die uit het harte kwamen:

— Zijt gij niet te veel aan het steedsche leven gewoon geworden — zeide hij — en kunt gij er u in schikken met mij in moeders huis te leven, dan worden wij eenmaal man en vrouw! — — maar wij kunnen nog wel wat wachten!

— Ja, laten wij het nog maar wat aanzien, IB! — zeide zij, en toen drukte zij zijne hand, en hij kuste haar op den mond.

— Ik vertrouw op u, IB! — hernam CHRISTINE — en ik geloof dat ik van u houd, maar laat mij er eens op slapen!

En zoo scheidden zij. En IB zeide tot den schuitevoerder dat hij en CHRISTINE nu zoo goed als verloofd waren, en de schuitevoerder vond, dat het juist was zoo als hij altijd gedacht had; en hij ging met IB weêr naar huis en sliep daar met hem in één bed, en er werd niet meer over de verloving gesproken.

Een jaar was voorbijgegaan; twee brieven waren tusschen IB en CHRISTINE gewisseld; *getrouw tot in den dood* stond er bij het onderschrift. Op zekeren dag kwam de schuitevoerder bij IB aan huis; hij had hem de groete van CHRISTINE te doen; wat hij nog méér te zeggen had, daarmede wilde het niet vlotten; maar het ging CHRISTINE goed, méér dan goed; zij was een schoon meisje geworden, dat men achtte en beminde. De zoon van den logementhouder was zijne ouders komen bezoeken; hij bekleedde eene voorname betrekking te Koppenhagen op een kantoor: hij scheen een goed oog op CHRISTINE te hebben; zij was hem ook niet ongenegen; zijne ouders waren hem ook niet onwillig, maar het drukte CHRISTINE toch op het harte, dat IB steeds zoo zeer aan haar dacht, en daarom was zij voornemens het geluk dat zich nu voor haar opdeed, van zich te stooten, zeide de schuitevoerder.

IB sprak in den beginne geen enkel woord, maar hij werd zoo wit als een laken, schudde zachtkens het hoofd, en zeide toen:

— CHRISTINE mag haar geluk niet van zich stooten.

— Schrijf haar dit met een paar woorden! — zeide de schuitevoerder.

En IB schreef, maar hij kon de woorden niet zoo zamenvoegen als hij wel wilde, en hij haalde door, en schreef weêr over; — maar des morgens was er toch een brief voor CHRISTINE klaar, van dezen inhoud:

»Den brief dien gij aan uwen vader geschreven hebt, heb ik gelezen en zie daaruit, dat het u in alle opzigten wèl gaat en dat gij het nog beter krijgen kunt! Onderzoek uw hart, CHRISTINE! en denk wèl wat gij gaat beginnen als gij mij neemt; wat ik heb, is maar weinig. Denk niet aan mij en hoe ik het heb, maar denk aan uw eigen welzijn! Gij zijt aan mij niet gebonden door beloften, en hebt gij er mij eene in uw hart gegeven, dan ontsla ik u daarvan. 's Werelds vreugde zij over u, CHRISTINE! Onze Heere God zal mijn hart wel troosten!

Altijd uw hartelijke vriend,
IB."

En de brief werd afgezonden, en CHRISTINE ontving hem.

Tegen St. Maartensdag werd het huwelijk van den preekstoel afgelezen: voor háár, in de kerk op de heide, en voor den bruidegom, in Koppenhagen; en daarheen reisde zij met hare meesteres, dewijl de bruidegom door zijne vele werkzaamheden verhinderd was voor zoo langen tijd naar Jutland over te komen. CHRISTINE had, volgens afspraak, haren vader in het stadje Funder ontmoet, dat op haren weg lag en het digtste bij was; dáár namen zij van elkander afscheid. Er was daar met een paar woorden wel over gesproken, doch IB had geen enkel woord gezegd; hij was zoo peinzend geworden, zeide zijne oude moeder: ja, peinzend was hij, want de drie noten waren hem in de gedachten gekomen, die hij als kind van de heidin gekregen en waarvan hij er twee aan CHRISTINE gegeven had. Het waren geluksnoten; in de eene van haar lag immers een gouden wagen met paarden, in de andere de fraaiste kleederen; dat kwam uit! Al die heerlijkheid zou zij nu in het Koninklijke Koppenhagen bekomen! Voor háár werd het nu vervuld! — Voor IB was in de noot slechts de zwarte molm. »Het allerbeste voor hem", had de heidin gezegd; — ja, dat werd óók vervuld! De zwarte aarde was hem het beste. Nu verstond hij duidelijk wat de vrouw gemeend had: in de zwarte aarde, in de verborgenheid des grafs, dáár was 't hem het beste!

En er gingen jaren voorbij: — niet vele, maar lange jaren waren het, meende IB; CHRISTINE's schoonouders stierven kort na elkander; de geheele bezitting, vele duizenden guldens, gingen aan den zoon over. Ja, nu kon CHRISTINE een gouden wagen en schoone kleederen bekomen, zoo veel zij wilde.

In twee lange jaren, die volgden, kwamen er geene brieven van CHRISTINE, en toen haar vader er een kreeg, was die niet in rijkdom en vreugde geschreven. Arme CHRISTINE! Zij noch haar man hadden hunnen rijkdom weten te besturen; het geld ging zoo als het gekomen was, er was geen zegen op; want zij wilden dien zelven niet.

En de heide stond vol bloemen, en de heide verdorde; de sneeuw had gedurende vele winters de Seis-heide en den landrug bedekt, alwaar IB, tegen den wind beschut, woonde; de voorjaarszon scheen, en IB zette den ploeg in den grond; daar meende hij dat hij op een keisteen stiet, en te gelijk kwam er eene groote zwarte krul naar boven, en toen IB die opnam, bemerkte hij dat het metaal was, en daar, waar het door den ploeg geraakt was, blonk het hem tegen. Het was een zware, groote gouden armring uit den heidenschen tijd; het Hunnebed was hier gelijk gemaakt, en zoo werd het kostelijke sieraad gevonden. IB liet het den dominé zien, die hem zeide hoe kostbaar het was, en van daar ging IB er mede naar den regter, die er te Koppenhagen berigt van gaf en IB aanraadde, om de kostelijke vondst zelf naar Koppenhagen over te brengen.

— Gij hebt in den grond het beste gevonden, wat gij vinden kondet! — sprak de regter.

— Het beste! — dacht IB — het allerbeste voor mij — en in den grond! dan had de heidin toch regt, als *dit* het beste was!

En IB ging met het schip van Aarhuus naar het vorstelijke Koppenhagen; het was als eene reize over de wereld-zee voor hem, die te naauwernood de Gudenaa over geweest was. En IB kwam te Koppenhagen.

De waarde van het gevonden goud werd hem uitbetaald, het was eene groote som: zes-honderd gulden. Daar liep nu IB uit het bosch bij de Seis-heide, door de groote, bedrijvige stad.

Het was juist den avond vóór hij met den schipper naar Aarhuus terug wilde keeren, dat hij in de straten verdwaalde en in eene geheel andere rigting kwam, dan hij wilde; hij was over de Knippelsbrug, tot Christianshaven gekomen in plaats van aan den wal bij de Westerpoort. Hij ging wel altijd Westwaarts, maar niet waar hij moest zijn. Er was geen mensch op de straat te zien. Daar kwam een heel klein meisje uit een armoedig huis; IB vroeg haar naar den regten weg; zij hield stil, zag hem aan en weende luide. Nu vroeg hij wat haar scheelde; zij zeide iets, dat hij niet verstond, en terwijl zij beiden juist onder eene lantaarn kwamen en het schijnsel op haar gelaat viel, werd hij zoo wonderlijk te moede; want het was van top tot teen de kleine CHRISTINE die hij zag, juist zoo als hij zich haar herinnerde, toen zij beiden kinderen waren.

En hij ging met het meisje het arme huis in, den smallen, uitgesleten trap op, die naar een klein onder het dak afgeschoten kamertje geleidde. Er was eene zware, dompige lucht daarbinnen; er was geen licht aan; er zuchtte iets in een hoek en haalde moeijelijk adem. IB stak een zwavelstok aan. Het was de moeder van het kind, die daar op dat ellendige bed lag.

— Is er iets waarmede ik u kan helpen? — zeide IB. — De kleine ontmoette mij op mijnen weg, maar ik zelf ben hier vreemd in de stad. Hebt gij geene buren, of iemand tot wien ik mij wenden kan?

En hij ligtte haar hoofd op.

Het was CHRISTINE van de Seis-heide.

In jaren was in Jutland haar naam niet genoemd; dat zou den stillen gang van IB's denkbeelden verstoord hebben, en het was ook niet goed, wat het gerucht en de waarheid vermeldde, dat, namelijk het vele geld, hetwelk CHRISTINE's man van zijne ouders geërfd had, hem uitgelaten en losbandig had gemaakt; hij had zijne vaste betrekking verlaten, een half jaar in den vreemde doorgebragt, was terug gekomen, had schulden gemaakt en groote verteringen blijven maken; meer en meer helde de wagen over en eindelijk sloeg hij om. Zijne vele vrolijke tafelvrienden zeiden, dat hij zijn lot verdiende; want hij had immers als een dolleman geleefd! — Zijn lijk werd op zekeren morgen in het kanaal van de Slotshaven gevonden.

CHRISTINE had den dood onder de leden; haar jongste kindje, slechts eenige weken oud, in ellende geboren, sluimerde reeds in het graf, en nu was het zoo ver met haar zelve, dat zij doodziek en verlaten op een armoedig kamertje lag: armoedig zoo als zij dat in hare jeugdige jaren op de Seis-heide had kunnen verdragen, maar waarvan zij nu, aan zoo veel beters gewoon, ten volle het ellendige gevoelde. Het was haar oudste dochtertje, ook eene kleine CHRISTINE, die gebrek en honger met haar leed, en nu IB boven gebragt had.

— Het wordt mij benaauwd om het harte, ik sterf en laat mijn arm kind achter! — zuchtte zij, — waar zal het met haar heen!" — meer konde zij niet zeggen.

En IB stak nogmaals een zwavelstok aan en vond een stukje kaars en verlichtte daarmede het ellendige kamertje.

En IB zag het kleine meisje aan en dacht aan CHRISTINE van vroegere jaren; ter wille van CHRISTINE wilde hij goed zijn jegens dit kind, dat hij niet kende. De stervende zag hem aan, hare oogen werden grooter en grooter! — Kende zij hem? Hij wist het niet, hij hoorde haar geen woord meer zeggen.

En het was in het bosch bij Gudenaa, bij de Seis-heide; de lucht was graauw, de heide was zonder bloemen, de Westelijke stormen dreven het gele loof uit het bosch naar het water en over de heide heen, waar het plaggen-huis stond, waarin vreemde menschen woonden; maar aan den voet van den landrug, achter hooge boomen tegen den wind beschut, stond een gewit en geschilderd huisje; in de kamer brandde goede turf in de kagchel, en in de kamer was zonneschijn, die uit twee meisjes-oogen straalde; een gezang als van den leeuwerik in de lente klonk uit haren rooden, lagchenden mond; er was leven en vrolijkheid: de kleine CHRISTINE was daar; zij zat op IB's knieën; IB was haar vader en moeder; zij waren weg, weg gelijk een droom voor kinderen en volwassenen voorbijgaat. IB zat in het nette, zindelijke huis; hij was een welgezeten man, maar de moeder van dit meisje lag op het armen-kerkhof bij het Koninklijke Koppenhagen.

IB had geld in de kist, zeiden de menschen: goud uit den grond; en hij had nu immers ook de kleine CHRISTINE.

II.

DE OUDE GRAFSTEEN.

In eene der kleine hoofdsteden, zat een man, die eigen huis en hof had, op eenen avond met zijne geheele familie, in een kring. Het was in den tijd dat men zegt: »de avonden lengen", en het was nog zacht en warm. De lamp brandde, de lange gordijnen hingen neder voor de ramen, waarin bloempotten stonden, en buiten was het een liefelijke maneschijn; maar daarover spraken zij nu niet, zij spraken over een ouden, grooten steen, die in den tuin lag, digt bij de keukendeur, waarop de meiden het geschuurde koper plagten uit te stallen, om het in de zon te laten droogen, en waarop de kinderen gaarne speelden — het was eigenlijk een oude grafsteen.

— Ja — zeide de huisvader, — ik geloof, dat hij van de oude afgebroken kloosterkerk is, waarvan men zoowel den preêkstoel, als de opschriften en grafsteenen verkocht heeft; vader zaliger kocht verscheidene van deze laatsten, die stuk geslagen werden om er de straat mede te plaveijen, maar deze bleef over en is sedert in den tuin blijven liggen.

— Men kan goed zien dat het een grafsteen is — zeide de oudste der kinderen, — er is nog een zandlooper en een stuk van een engel op te zien, maar het opschrift is er bijna geheel uitgesleten, behalve de naam PREBEN en eene groote S, daar vlak achter, en verder naar beneden staat: MARTHA; maar meer kan men er niet van maken; en alleen als het geregend heeft, of wij den steen afgewasschen hebben, staat het er duidelijk."

— Wel Heere! dat is de grafsteen van PREBEN SVANE en zijne vrouw! — zeide een oud man, die, naar zijne jaren, gemakkelijk de grootvader konde zijn van allen die in het vertrek waren. — Ja, dit paar was een van de laatsten die op het kerkhof van de oude kloosterkerk begraven werden. Het waren in mijne kindschheid oude eerwaardige menschen. Allen kenden hen, en allen hielden van hen; zij waren het oudste paar uit de stad. Het volk vertelde van hen dat zij meer dan een ton bezaten, en toch gingen zij eenvoudig ge-

kleed in de grofste stoffen; maar hun linnen was brandhelder. Het was een mooi oud paar, die PREBEN en MARTHA! — Als zij op de bank zaten, die op den hoogen, steenen trap van het huis stond, waarover de oude lindeboom zijne takken uitspreidde, dan deed het ieder goed, wanneer zij den voorbijgangers zoo vriendelijk toeknikten. Zij waren voorbeeldeloos goedig voor de armen! Zij spijzigden en kleedden hen, en er was verstand en Christendom in hun weldoen. Eerst stierf de vrouw! Ik herinner mij dien dag nog zoo goed! Ik was toen een kleine jongen en bevond mij met mijnen vader bij den ouden PREBEN, juist toen zij gestorven was; de oude man was zoo bewogen, en weende als een kind. — Het lijk lag nog in de slaapkamer, digt bij de plaats waar hij zat, — hij sprak er met mijn vader en een paar buren over, hoe eenzaam het nu worden zoude, hoe vroom zij geweest was, hoe vele jaren zij zamen geleefd hadden, en hoe zij elkander leerden kennen en lief kregen. Ik was, zoo als ik zeide, klein en stond te luisteren, maar werd niet moede met naar den ouden man te hooren, en te zien, hoe hij hoe langer zoo levendiger werd, en hoe hij roode wangen kreeg, toen hij over de dagen der verloving sprak. Hij vertelde hoe bevallig zij geweest was en hoe vele malen hij een omweg gemaakt had om haar te ontmoeten; hij sprak over den bruiloftsdag, en zijne oogen glinsterden daarbij; hij herleefde, als het ware, bij de gedachte aan dien blijden tijd, en — daar lag zij nu in de naaste kamer dood, als eene oude vrouw, en ook hij was een oud man, en nu sprak hij over den tijd der hope. — — Ja, ja, zoo gaat het! Toen was ik nog maar een kind en nu ben ik ook oud, even als toen PREBEN SVANE. De tijd gaat voorbij en alles verandert! — Ik herinner mij nog zoo goed den dag van hare begrafenis. De oude PREBEN ging vlak achter de lijkkist. Een paar jaar te voren had het oude paar een opschrift met namen in hunnen grafsteen laten houwen; alleen het jaar van hunnen dood ontbrak nog; de steen werd des avonds naar het graf gereden en daarop gelegd, — en een jaar daarna werd hij weder opgeligt en de oude PREBEN kwam naast zijne vrouw te liggen. — Zij lieten niet zulk een rijkdom na als het volk geloofd en gezegd had; wat er was, kwam aan verre, verre bloedverwanten, van

welke men vroeger nooit gehoord had. Het stevig gebouwde huis, met de bank op den hoogen steenen trap onder den lindeboom, werd door de overheid afgebroken; want het was al te bouwvallig om het te laten staan. Later, toen het ook zoo met de kloosterkerk ging en het kerkhof werd verlegd, kwam de grafsteen van PREBEN en MARTHA, gelijk alles wat er van kwam, aan den meestbiedende, en nu gebeurde het, dat deze niet in stukken geslagen maar gebruikt werd, en hier nog in den tuin ligt, opdat de kleinen er op kunnen spelen en de meiden er haar keuken-gereedschap op uitstallen. — De straatweg gaat nu over de rustplaats van den ouden PREBEN en zijne vrouw; niemand herinnert zich hen meer!

En de oude man, die dat alles vertelde, schudde weemoedig het hoofd: »Vergeten! Alles wordt vergeten!" zeide hij.

En toen spraken zij over andere zaken; maar het jongste knaapje daar binnen, een jongsken met groote, zwarte oogen, kroop op den stoel achter de gordijnen, en zag den tuin in naar de plek waar het heldere maanlicht den grooten steen verlichtte, die hem altijd onbeschreven en effen was voorgekomen, maar die nu daar lag als een groot blad uit een geschiedboek. Al wat de knaap aangaande PREBEN en diens vrouw gehoord had, was op den steen te lezen; en hij vestigde daar zijn blik op en zag op naar de heldere, schitterende maan en naar den blaauwen, hoogen hemel, en het was hem te moede als aanschouwde hij 't gelaat van God-zelf, dat de aarde bestraalde.

»Vergeten! Alles zal vergeten worden!" klonk het in de kamer, maar op dat oogenblik kuste onzigtbaar een engel den knaap op de borst en het voorhoofd en fluisterde hem toe: »Berg dat gegevene zaaikoorn goed weg; berg het tot den tijd der rijpheid! — Door u, mijn kind, zal het uitgesleten opschrift, van den brokkelenden grafsteen, in gouden trekken, aan het nageslacht worden voorgehouden! Het oude paar zal dan weder arm in arm door de oude straten wandelen, en glimlagchend met frissche, roode wangen, op den steenen trap onder den lindeboom zitten en arm en rijk toeknikken. Dat zaaikoorn zal een tijd lang kiemen en dan opwassen tot een bloemrijk gedicht. Het goede en schoone wordt niet vergeten: het leeft ook op de aarde in Sagen en zangen voort.

III.

DE LAATSTE PAREL.

Het was een rijk huis, een gelukkig huis; alles daarbinnen, gebieders en bedienden, de vrienden mede, waren gelukkig en blijde; er was heden een erfgenaam, een zoon geboren; en moeder en zoon bevonden zich wèl.

De lamp in de gemakkelijke slaapkamer was half bedekt, zware kostbare zijden gordijnen hingen digt voor de ramen. Het vloerkleed was dik en zacht, gelijk mos; alles was ingerigt om te sluimeren, te slapen, aangenaam uit te rusten, en dat deed de baker ook; zij sliep, en dat kon zij, want alles was hier gezegend en wèl. De schutsgeest des huizes stond aan het hoofden-einde van het bed; het was als spreidde zich over het kind aan de borst der moeder een net uit van fonkelende sterren, zoo rijk! Iedere ster was eene parel van geluk. De schikgodinnen des levens hadden alle gaven aan den nieuwgeborene gebragt; hier schitterde gezondheid, rijkdom, geluk, liefde, kortom alles wat de menschen zich op aarde kunnen wenschen.

— Alles wat men goeds heeft kunnen brengen, is hier gebragt — sprak de schutsgeest.

— Neen! — klonk eene stem digt bij; het was de *goede engel* des kinds — ééne godin heeft hare gave nog niet gebragt; maar zij brengt die, al gaan er ook jaren voorbij. De laatste parel ontbreekt.

— Ontbreekt? Hier kan niets ontbreken, en is het werkelijk zoo, dan laat ons haar opzoeken, de magtige Fee, laat ons tot haar gaan!

— Zij komt, zij komt eenmaal. Hare parel moet er zijn vóór dat de krans kan gevlochten worden!

— Waar woont zij? Waar is haar verblijf? Zeg het mij, ik zal de parel gaan halen!

— Gij wilt het! — zeide de goede engel des kinds — ik zal u tot haar voeren, waar zij ook moge te zoeken zijn! Zij heeft geene blijvende woonstede; zij komt in des keizers slot en bij den armsten boer; zij gaat niemand spoorloos voorbij; zij brengt hun allen hare gave, hetzij dan eene wereld of een stuk speelgoed! — ook dit kind zal zij ontmoeten.

Gij denkt: de tijd is lang; dat is waar, maar hij is niet altijd even geschikt; doch kom, wij gaan de parel halen, de laatste parel bij al dezen rijkdom!"

En hand aan hand zweefden zij heen naar de plaats waar de godin zich dat oogenblik ophield.

Het was een groot huis met donkere gangen en ledige kamers, en het was er verbazend stil; eene rij vensters stond open, zoodat de versche lucht er kon binnendringen; de lange, witte, neêrhangende gordijnen bewogen zich door den togt.

Midden op den vloer stond eene opene lijkkist en daarin rustte het lijk van eene vrouw, die nog in hare beste jaren was; de schoonste, frissche rozen lagen over haar heen gestrooid, zoodat slechts de gevouwen, teêre handen, en het in den dood verheerlijkte, edele aangezigt, waarop men het lezen konde, dat zij tot het leven in God was ingewijd, zigtbaar waren.

Bij de kist stonden man en kinderen; 't was eene heele schare; het kleinste zat op vader's arm: zij bragten haar den laatsten afscheidsgroet, en de man kuste hare hand, die nu was als het verwelkte loof, en hen vroeger met kracht en liefde beschut had. Groote, zilte tranen vielen in zware droppels op den grond; maar er werd geen woord gesproken. Deze stilte bevatte eene wereld van smarte. En stil, snikkende gingen zij weg.

Er stond een licht; de vlam ging heen en weder door den togt. Vreemde menschen kwamen binnen; zij legden het deksel over de doode heen, en sloegen de spijkers er in. Sterk klonken de hamerslagen door de kamers en gangen des huizes, en zij drongen ook door in de harten, die bloedden.

— Waar voert gij mij heen? — vroeg de schutsgeest — hier woont geene Fee, welker parel tot des levens beste gaven behoort!

— Op deze plaats woont zij, hier in deze heilige stonde — zeide de *schutsengel*, en wees naar den hoek in de kamer, en dáár, waar in haar leven de moeder gezeten had tusschen bloemen en schilderijen; waar zij, als de zegenende Fee, man en kinderen en vrienden liefderijk toeknikte; waar zij als de zonnestraal des huizes vreugde over het geheel en in aller harten uitstortte, dáár zat nu eene vreemde vrouw, in lange, zijden kleederen. Het was de droefenis; de gebiedster hier; de moeder nu in de plaats der afgestorvene. Er viel een

brandende traan uit hare oogen op haren schoot; die traan was als eene parel, waarin al de kleuren van den regenboog zich spiegelden, en de engel greep die, en de parel glinsterde met zevenvoudigen glans; en de engel sprak:

— De parel der droefheid; de laatste, en die niet gemist kan worden! Door haar worden de glans en magt der andere verhoogd. Ziet gij dien kleurenglans van den regenboog? Hij verbindt de aarde met den hemel. Voor ieder onzer geliefden, die vóór ons sterven, hebben wij een vriend meer in den hemel, naar wien wij verlangen. In de aardsche nachten zien wij op naar de starren, zien wij uit naar de voleindiging! Beschouw die parel der droefheid, daarin liggen de Psyche-vleugelen opgesloten: zij voeren ons van hier weg!

IV.

AAN HET UITERSTE DER ZEE.

Een paar groote vaartuigen waren naar den Noord-pool gezonden om eens te onderzoeken, hoe ver de menschen daar wel komen kunnen. Dagen en jaren waren zij tusschen nevel en ijs voortgestevend en hadden groote zwarigheden ondervonden. Nu was de winter begonnen; de zon stond laag; vele, vele weken zou 't hier nacht worden; alles in de rondte was een eenig stuk ijs; ieder schip raakte vast; de sneeuw lag hoog, en van de sneeuw zelve waren huizen in den vorm van bijen-korven opgerezen; eenige zoo groot als onze Hunnebedden, andere niet grooter dan dat zij twee of vier man konden bevatten. Maar donker was het niet: het Noorderlicht scheen rood en blaauw; er was een aanhoudend, grootsch vuurwerk, en de sneeuw glinsterde; de nacht was hier maar een langdurig schemeren. Op de helderste dagen kwamen scharen van inboorlingen, wonderlijk om te zien, in hunne harige pelsen, en op hunne sleden, die van ijsbrokken getimmerd waren; zij bragten huiden in groote menigte aan, en de sneeuwhutten verkregen daardoor warme vloerkleeden; de huiden dienden tot tapijt en deken, en de matrozen maakten zich daar onder den sneeuwkoepel een bed van; want daar buiten vroor het zoo sterk als wij in onze strengste winters niet ondervinden. Wij waren nog in het najaar, en zij, die daar in het Noorden waren, dachten daaraan: zij dachten aan de

zonnestralen in het vaderland, en aan het roodachtig-gele loof dat aan de boomen hing. Het horologie wees aan dat het avond en slaaptijd was, en in eene van de sneeuwhutten strekten zich reeds twee matrozen uit om te gaan rusten; de jongste had zijn besten, rijksten schat, dien zijne moeder vóór de afreize hem gegeven had, bij zich: het was de Bijbel. Iederen nacht lag deze onder zijn hoofdkussen; hij wist reeds sinds zijne kindschheid wat daar in stond, iederen dag las hij een gedeelte, en op zijne legerstede kwamen hem dikwijls zoo troostend de heilige woorden in de gedachten: »*Name ik vleugelen des dageraads, bedde ik mij aan het uiterste der zee, Gij zoudt mij geleiden en Uwe regterhand zoude mij houden!*" — en onder het Woord der waarheid en des geloofs sloot hij de oogen. De slaap kwam en de droom kwam: de openbaring des geestes in God, de ziel was levend onder de ruste des ligchaams; hij vernam het, het was als de melodie van oude geliefde, bekende gezangen; het ademde zoo zacht, zoo zomerwarm, en van zijn leger zag hij het over zich heen schijnen, als of de sneeuwkoepel de stralen van buiten naar binnen liet; hij ligtte het hoofd op; dat schitterend wit was niet de wand of de zolder, het waren de groote vleugelen van de schouders eens engels, en hij sloeg zijne oogen op naar dat zachte, stralende aangezigt. Uit de bladen des Bijbels, als uit den kelk eener lelie, verhief zich de engel, breidde zijne armen verre uit, en de wanden der sneeuwhut zonken rondom weg gelijk een dunne, ligte nevelsluijer; de groene velden en heuvelen des vaderlands met de bruinroode bosschen lagen in den stillen zonneschijn van eenen schoonen najaarsdag; het nest van den ooijevaar stond ledig, maar de appelen hingen nog op den wilden appelboom, ofschoon de bladen reeds waren afgevallen; de rozenbottels glinsterden, en de vink floot in het groene kooitje boven het venster der boerenwoning, waar het vaderlijke huis was; de vink floot, zoo als het hem geleerd was, en grootmoeder hing vogelkruid om de kooi, zoo als haar kleinzoon altijd gedaan had; en de smidsdochter, zoo jong en schoon, stond bij de put en haalde water op, knikte grootmoeder vriendelijk toe, en grootmoeder wenkte en toonde een brief uit verre landen: dezen morgen was hij gekomen uit de koude gewesten, van den Noordpool zelven, waar haar kleinzoon was — in Gods hand. En zij lachten en zij weenden, en hij, onder ijs en sneeuw, daar in de wereld des geestes, onder de vleugelen des engels zag en hoorde dit alles, lachte met haar en weende met haar. En luide werden daar uit den brief ook de woorden des Bijbels gelezen: — »*Aan het uiterste der zee zal Zijne regterhand mij houden!*" — Als liefelijk psalmgezang klonk het in de rondte, en de engel sloeg zijne vleugelen als een sluijer om den slapende, — de droom was uit — het was donker in de sneeuwhut, maar de Bijbel lag onder zijn hoofd, het geloof en de hoop lagen in zijn harte. God was bij hem en het vaderland was bij hem — »*tot aan het uiterste der zee!*"

MENGELWERK.

DE PEDEL DER NIJMEEGSCHE AKADEMIE.

EENE VERTELLING UIT DE FRANSCHE OVERHEERING DER ZEVENTIENDE EEUW.

DOOR

JOH^s. H^x. JONCKERS.

„Geluckigh en gerust is 't allom niet te zijn;
Te Hoof van allom minst; — — — —"

De Hoveling CONSTANTIJN HUYGENS.

„Die in stilheidt leidt zijn leven,
Met een eerlijk kleed bedekt;
Meer vergeten dan verheven;
Door geen quaden lust gedreven,
Niet benijdt, noch niet begekt;
— — — — — — — — —
Dat is een gelukkig mensch."

De Staatsman PIETER DE GROOT.

I.

Wie op den dertienden Julij des jaars 1672 de wijken van Nijmegen had doorwandeld, zou de aêloude stad der Batavieren en der Keizeren niet in haar sabbatsgewaad hebben aangetroffen. Hoe deerlijk waren — ondanks alle wèlberaamde voorzorgen der wakkere ingezetenen — hare gebouwen door de kogels en bommen gehavend, waarmeê de geduchte TURENNE haar vier dagen te voren tot kapituleren had gedwongen! Weinig, zeker, zal MAURITS VAN ORANJE gedacht hebben dat zijn zusterszoon en kweekeling eenmaal de van hem en zijnen broeder aangeleerde krijgskunde zou aanwenden om de stad, door zijn beleid aan Spanje ontwrongen, weder onder de magt eens anderen vreemden heerschers te brengen; en dat hetzelfde Knodsenburg, 't welk hij te Lent had opgeworpen om Nijmegen

bij de Vereenigde Nederlanden te voegen, zijnen neef te stade zou komen om dien onwaardeerbaren schakel uit den band der Unie los te scheuren. Intusschen, de Maarschalk van »LODEWIJK *den Groote*" had gezegevierd, en de pleinen, straten, en »gassen" (gelijk het germanizerende taalëigen der grensplaats het Hollandsche »stegen" uitdrukt) wemelden van Fransche soldaten; terwijl de burgers zich, uit schroom voor kwade bejegening, zoo veel doenlijk in hunne huizen hielden, waar zij toch reeds met de bij hen ingekwartierde lastige gasten genoeg te stellen hadden.

In de Pepergas zat echter het gezin van CASPER ROSBOL, uit man, vrouw en vijf kinderen bestaande, nog al tamelijk rustig aan hun ontbijt. Het hoofd des huizes had in zijne jeugd 't in zijne familie erfelijk geworden kosterschap der St. Janskerk bekleed, totdat dit gewezen eigendom der Johannieter Ridders ten jare 1650 op goedvinden van den Magistraat was gesloopt, en in eene korenmarkt herschapen. Men had evenwel al een ander postje voor hem op 't oog; want het plan was bereids gevormd, en werd eerlang ten uitvoer gelegd, om het eigenlijke Hospitaal of Convent der Ridderorde — de tegenwoordige Waalsche kerk — in te rigten tot eene dusgenaamde Illustre school, die, nadat ze den 3den Mei 1655 met veel staatsie was ingewijd, een jaar later wegens haren rasschen bloei tot eene Quartierlijke Akademie en Universiteit kon worden verheven, en waarbij nu aan den voormaligen koster de bediening van Pedel werd opgedragen. Had de man zich voorheen reeds door zijne kerkelijke betrekking, op grond waarvan hij zich als mede-lid van den geestelijken stand beschouwde, tot vrij wat hoogmoedigheid laten vervoeren, thans, nu hij, naar zijne meening, een eervol plaatsje in den stand der geleerden had erlangd, kende die hoogmoed geene palen meer; vooral nadat hij met eene inspanning, die hem alleen door zijne eerzucht mogelijk werd, zich een weinigje Latijn had eigen gemaakt. De studerende jongelingschap, die de kwaal van haren pedel weldra bespeurde, en met de losheid der jeugd zich er maar al te weinig om bekommerde of zij hem in eene belagchelijke, maar tevens verderfelijke ondeugd stijfde, schiep er vermaak in, om door geveinsde bewondering en loftuiting zijne opgeblazenheid hoe langer zoo meer aan te vuren, en hem zóó ver te brengen, dat hij, waar hij maar eenigzins durfde, zijnen

naam verlatijnschte, en zich CASPARUS ROSBOLLIUS schreef. Ja, ook zijne groote zwaarlijvige figuur en zijn vol rood aangezigt namen van lieverlede — inzonderheid wanneer hij bij plegtige gelegenheden in zijn ambtsgewaad moest optreden — zulk eene koddige uitdrukking van ingebeelde deftigheid aan, dat zelfs de ernst der achtbare Hoogleeraren zich daarbij wel eens tot een glimlach ontplooide. Derhalve, ofschoon zijn leeftijd naar de zestig begon te neigen, ontnam zijne verwaandheid hem alle kans op de eerwaardigheid des ouderdoms.

Wat zijne wederhelft aanbelangt, behalve dat zij met alle regt op den eernaam eener trouwe en zorgvuldige huismoeder aanspraak maken mogt, viel er weinig bijzonders aan haar op te merken, dan dat zij, met een wel bekrompen, doch zeer gezond verstand begaafd, in stilte over de dwaasheid haars echtgenoots zuchtte, maar te gelijk den in al wat zijnen trots te na kwam ligtgeraakten en onhandelbaren man te zeer moest ontzien, om hem ook slechts met eene zijdelingsche toespeling te durven waarschuwen. De oudste zoon daarentegen, een knap en vlug jongeling, was, hoezeer hij anders zijnen vader alle verschuldigde achting bewees, in wanhopig verzet gekomen tegen diens verklaarden wensch om den pedelstaf, dien hij zekerlijk niet voor TURENNE's maarschalkstaf zou geruild hebben, eenmaal in de hand zijns eerstgeborenen over te dragen. WILLEM's volharding had het pleit gewonnen, en hij mogt zich thans met onverdroten ijver op zijn geliefkoosd timmermanshandwerk toeleggen; maar toch moest hij daarover nog menigmaal hevige uitbarstingen van 't vaderlijk ongenoegen verduren. Gelukkig voor hem, dat ROSBOL zich langzamerhand begon te troosten met het denkbeeld, dat hij immers even goed en misschien beter een zijner beide jongere zonen, die tevens de jongste loten van zijnen echt waren, tot erfgenaam zijner waardigheid kon opleiden. Overigens waren er, nevens deze trits zonen, ook nog een tweetal dochters in ROSBOL's woning aanwezig, beide tot volwassen leeftijd gevorderd. STIJNTJE, de oudste, was een sprekend gelijkende afdruk der stille huishoudelijke moeder. Maar het achttienjarige MIEKE, welke hare zuster verreweg de loef afstak in schoonheid, was haar evenzeer in levendigheid van geest vooruit, en werd daardoor de oogappel haars vaders, die op hare gevatheid en bevalligheid groote verwachtingen, of, beter gezegd, luchtkasteelen bouwde.

— Ik zeg het nog eens, ECHT! — met deze zelfgesmede verkorting van het statelijke »echtgenoote" was ROSBOL gewoon zijne vrouw toe te spreken — ik voor mij trek het mij juist zóó sterk niet aan, dat ons Nijmegen nu een deel van het groote Frankrijk worden zal. Wij, geleerden, zijn wereldburgers — kosmopolieten, gelijk CICERO zegt — die eigenlijk geen bepaald vaderland hebben, maar overal bekend en geëerd zijn; hoe grooter evenwel 't volk is, waartoe wij behooren, hoe ruimer een *stadium*, dat beteekent renbaan, voor ons open ligt.

— Maar, CAS! — deze benaming klonk den pedel tegenwoordig zelfs in den mond zijner ega wat al te gemeenzaam, zoodat zijn voorhoofd zich er telkens van rimpelde: »ze smaakte te veel naar het *trivium*", plagt hij te zeggen — maar, CAS! onze zuivere Gereformeerde religie zal er toch door die Franschen heelemaal onder raken. Dat was immers in 't beleg al wel te zien; want op de Roomsche huizen, die 't eerst aan den aanval lagen, schoten ze juist het minst. En denk maar eens: onze mooije groote-kerk raken we nu al vast kwijt: daar komt een Karrenaal, zoo als ze hem hieten, met een rooijen hoed op — 't moet nog familie wezen van den Generaal die ons zoo gebombardeerd heeft — en die zal haar weêr heel op zijn Roomsch toetuigen. Dat heeft buurvrouw TIJSSEN, die Roomsch is, mij zelf verteld: 't is anders geen kwaad mensch, maar sedert de Franschen hier zijn, beginnen de Roomschen, de een met den ander, veel meer praats tegen ons te krijgen. Nu, wanneer wij zóó achteraf gezet waren als zij, en er dan bovenop raakten, zouden we mogelijk óók al niet beter zijn; maar ik vrees met dat al, dat ze ons op den langen weg onze kleine-kerk evenmin als de groote zullen laten houden.

— Ja, ECHT! dat wegnemen van de groote-kerk gaat mij, die weleer als *Custos* zelf een dienaar der Kerke geweest ben, óók wel ter harte, en ik wenschte óók wel met u, dat die Kardinaal VAN BOUILLON maar wegbleef; maar Zijne Fransche Majesteit is Roomsch, en moet wàt doen voor zijne geloofsgenooten; en ik hoop en vertrouw van Zijner Majesteits goedertierenheid en billijkheid, dat hij 't nu verder daarbij laten zal. 't Is waar, men zegt dat de Regulieren-kerk in de Molenstraat almede *papistice* zal ingerigt worden; maar dáár

werd toch door ons zóó heel veel gebruik niet van gemaakt.

— Ge zult wel gelijk hebben, CAS! maar ik had onze kerken toch maar liever behouden.

— Vrouw! vrouw! hoe dikwijls heb ik u niet gezegd dat, even als eene Dominé'svrouw haren man Dominé, en eene Professorsvrouw den haren Professor noemt, het aldus óók eene Pedelsvrouw betaamt, haren echtgenoot niet met zijnen eigennaam, allerminst, gelijk het *plebs*, met zijnen vóórnaam, maar met zijnen ambtsnaam van Pedel aan te spreken! — Doch — dit slechts *in transitu* aanmerkende en aan uwe eenvoudigheid vergevende — wilde ik u thans onder de aandacht brengen, hoe grootsche vooruitzigten zich voor onzen aanstaanden schoonzoon CHRISTOPHORUS HANEKAMMIUS opdoen! De toekomstige Advokaat ziet zich in de applicatie zijner kundigheden niet meer door den engen omtrek van zeven Provinciën belemmerd — hij mag adspireren naar de processen van gansch Frankrijk!

— En STOFFEL verstaat geen enkel woord Fransch! — waagde MIEKE met een schalk gelaat in te brengen. — Bovendien, vader! — voegde zij er beschroomder, maar ernstiger bij — gij noemt hem uw aanstaanden schoonzoon; maar ik heb hem nog niet voor mijn verloofde aangenomen.

— Dochter! ik spreek aldus krachtens de *potestas paterna*, dat beteekent vaderlijke magt, waaraan een kind zich zonder ongepaste contradictiën behoort te onderwerpen.

— Mag ik u eens iets vragen, vader! moet eene vrouw haren man niet lief hebben?

— Dat is, dunkt mij, eene vraag naar de *via trita*, gelijk wij, Latijnen, zeggen — naar den bekenden weg. Wel zekerlijk, dochter!

— Nu, dan moet ik reeds dáárom de vrouw van STOFFEL niet worden; want ik kan hem volstrekt niet uitstaan. — Maar behalve dat, vader! ik heb wel eens gehoord dat STOFFEL, die hier bij ons zóó veel geleerdheid uitkraamt, onder zijne mede-studenten voor te dom en te lui gehouden wordt, om ooit een examen te doen.

— Gij hebt mij dat al eens méér gezegd, MIEKE! en ik heb het dies van mijn pligt geacht, den jongman er over te onderhouden; doch hij heeft mij *luce clarius*, dat beteekent zonneklaar, bewezen, dat al wat men van hem vertelt vuige

laster is, verspreid door dezulken die zijne meerdere begaafdheid en vlijt *invidiose*, dat beteekent met nijdige oogen, aanzien.

— 't Mogt wat! — flapte MIEKE er uit met onverholen spot. — Wie zou den armen verwaanden stumper zijn ziertje wetens misgunnen?

't Was gelukkig voor MIEKE, dat zij bij vader Pedel nog al een potje breken mogt: anders ware deze zeker erg boos geworden.

— Dochter! — sprak hij verontwaardigd — betrouwt ge mij, die *zóó* veel tijds aan de *litterae humaniores* gewijd heb, geen oordeel des onderscheids toe, om de wetenschappelijke zwaarte der jeugd te kunnen wegen? Maar, helaas! ik ducht dat uwe weêrspannigheid uit nog gevaarlijker bron voortspruite. Gindsche plebejer uit het naburige Lent — een groenboer, dochter! een groenboer! wèl mag het rood der schaamte uwe wangen kleuren — heeft u *zóó* zeer afkeerig gemaakt van mijnen waardigen en veelbelezenen CHRISTOPHORUS. Maar wacht u! — eindigde hij met verheffing van stem — wacht u, dochter! voor mijne *ira paterna*, dat beteekent vaderlijken toorn!

II.

In eene zijbuurt van het dorp Lent — de voorraadschuur, en destijds, door 't Fort Knodsenburg, tevens de vóórmuur van Nijmegen — stond voor eene kleine, doch welvarende boerenwoning eene met groenten beladen kar. Ze wachtte daar op haren eigenaar, een kloekgebouwd jongman met grove, maar verstandige en openhartige gelaatstrekken, die, in de deur staande, zich vóór zijn vertrek nog eenige oogenblikken met zijne oude moeder onderhield.

— Wees toch maar voorzigtig met de Franschen, COENDERT! — waarschuwde zij met de bezorgdheid des ouderdoms — 't zijn lastige en inhalige heerschappen, en gij staat wel eens wat stijf op uw stuk.

— Ja, maar niet tegen zulk eene overmagt! — zeî haar zoon lagchende. — Wees gerust, moeder! eer ik 't met de Franschen te kwaad kreeg, liet ik nog liever mijn heele kar in den loop. Maar voor ons, groenboeren, zullen zij schikkelijk genoeg zijn; want zij begrijpen wel dat, indien wij uit

vrees t'huis bleven, zij voor hunne Fransche soep onze erwten en wortelen zouden missen.

— Ik weet toch niet, of gij de eerste de beste markt, die er na 't overgaan van de stad gehouden wordt, niet zoudt overslaan, zoo MIEKE van den Bodel er u niet heentrok.

— Daar is wel iets van aan, moeder! maar ik heb, zonder dat ge 't weet, MIEKE toch al eens weêrgezien na 't beleg. 's Anderen daags toen de stad over was, voer ik naar de Ooy, en kwam van daar aan de Hersteegpoort. Ik had een korf eijeren meêgenomen, dien ik voorgaf in Nijmegen te willen verkoopen. Daar ik mij als een onnoozelen bloed voordeê, namen de soldaten mij zonder veel omslag de eijeren af; maar onder 't niet geringe lawaai, dat ik daarover maakte, raakte ik ongehinderd de stad binnen.

— Foei, gij roekelooze waaghals! — En hoe hebt ge MIEKE toen nog ontmoet? want haar vader is te grootsch om u over zijnen dorpel te laten.

— Liefde zoekt list, moeder! Een goed vriend van mij ging op naam van den jongen Proffester NOODT, die nog al een heel eind weegs van de ROSBOL's af woont, aan den pedel een valsche boodschap doen, dat de Proffester hem noodzakelijk moest spreken. Hij had om de Franschen wel niet veel zin tot uitgaan, maar aan een Proffester ongehoorzaam te worden — dat zou hij, geloof ik, voor heiligschennis houden. Zoo had ik, toen hij weg was, gelegenheid om MIEKE even te zien te krijgen, want hare moeder is ons in 't geheel niet tegen.

— De man verdient zeker wel een beetje straf voor zijn dwazen hoogmoed — zeide de oude vrouw, het hoofd schuddende — maar de manier, waarop gij en MIEKE met hem omspringt, komt toch niet te best overeen met het gebod der Schrift, dat de kinderen hunne ouders zullen eeren en gehoorzaam zijn. Doch ik zie dat uw paard ongeduldig begint te worden, COENDERT! en daar ge toch naar de markt wilt, is 't waarlijk ook hoog tijd.

COENDERT LAURENSEN klapte met de zweep, riep zijne moeder een vrolijken afscheidsgroet toe, en stapte naast zijnen trouwen bles naar den Waal-oever. De veerpont bragt hem weldra aan de overzij, waar hem geen erger avontuur wedervoer, dan dat een dier dragonders, van wie LODEWIJK zich naderhand tot bekeering der Protestanten bediende, door zijne

kar een weinig met modder bespat werd, en hem daarop, onder den toornigen uitroep: »*Vil esclave! Misérable Hollandais! est c'ainsi qu'on respecte ses maîtres?*" een duchtigen stoot met zijnen degenknop toebragt. Ofschoon de jongman de woorden niet verstond en zich om een oogenblik pijn weinig bekreunde, gevoelde hij echter diep den vernederden toestand zijns vaderlands, die óók in deze mishandeling uitkwam; maar, daar alle weêrwraak even nutteloos als gevaarlijk zou geweest zijn, ging hij zwijgend voort, en kwam zonder verderen tegenspoed op de markt. Men had de waar, die hij aanvoerde, sints lang te moeilijk en te schaars kunnen bekomen, dan dat zij hem niet schielijk en duur zou zijn afgekocht, en zoo kon hij zich alras, na zijne leêge kar op eene veilige plaats bezorgd te hebben, naar zijne beminde begeven. Ditmaal echter behoefde hij zijne toevlugt niet tot bedrog te nemen, daar MIEKE, die zijne komst wel verwacht had, hem op de markt een briefjen in de hand had weten te spelen, dat haar vader wegens eene vergadering, door de Professoren op 't Akademiegebouw belegd, nagenoeg den geheelen morgen afwezig zou zijn. Dus kon zij hem met oogluiking der moeder volgens gewoonte in een zijvertrekje ontvangen, dat met eene afzonderlijke deur uitkwam in een naauwen gang, die de woning van den pedel van 't belendende huis scheidde.

— 't Is niet uit te spreken, MIEKE! — hooren we COENDERT in den loop van 't gesprek betuigen — hoe 'k onder 't beleg over u in den angst was. Als ik de bommen zoo van Knodsenburg naar de stad zag vliegen, kromp mij 't hart inéén bij de gedachte, dat ook dit huis, en misschien gij zelve, er door getroffen konden worden. Wij verkeerden óók in geen klein gevaar, want het vuur van de Franschen werd uit de stad ter dege beantwoord; maar de vrees voor eigen behoud verging mij door de vrees voor u.

— Wij hadden 't hier zeker hard genoeg te verantwoorden, COENDERT! Zoo oud ik word, vergeet ik niet wat een schrik het gaf, toen 't koor van de kleine-kerk instortte. De groote-kerk was al vroeger gesloten, omdat de kogels langs den preêkstoel snorden; maar in de kleine dachten we nog tamelijk veilig onze Godsdienst te kunnen houden. 't Bleek wel heel anders; want hoe veel menschen zouden er wel zijn verongelukt, wanneer die bom, die wel honderd pond zwaar

moet geweest zijn, eens onder kerktijd ware neêrgekomen!

— Maar toen zal er toch ook niet meer gepreekt zijn geworden? — vroeg COENDERT.

— Ja wel, in de Prinsen-kamer op 't Valkhof; maar ge kunt nagaan dat de opkomst niet heel druk meer was. — Maar, COEN! hebt gij of uwe moeder niet veel van de Franschen moeten lijden?

— In 't dorp hebben zij leelijk huis gehouden, en vooral veel afzetterij gepleegd. Maar wij, omdat we nog al achteraf wonen, hadden meest alleen met onze kostgangers te doen; en die zagen ons gelukkig, om onze kleine behuizing en eenvoudige kleeding, voor nog minder rijk aan dan we zijn, zoodat ze zich vergenoegden met ons rijkelijk te laten opdisschen. Nu, we bedienden hen op hunne wenken, en waren maar blij dat ze geen geld bij ons zochten. Maar, MIEKE-lief! wij zijn hen nu zoo wat kwijt; maar hoe maakt gij het met de ongenoode gasten? Ik wil niet hopen — en een driftig rood overtoog zijn gelaat — dat zij naar hunne Fransche manieren u te veel het hof maken?

— Gij hebt geen nood, COEN! — antwoordde het meisje lagchende. — Over 't geheel zijn de Franschen, naar 'k er van hoor, weinig te vertrouwen; maar de drie, die wij in kwartier hebben gekregen, zijn, zoo als ze ons beduid hebben, even als wij Gereformeerd, en hebben vrouw en kinderen t'huis, waarvan zij veel schijnen te houên. Zij gedragen zich ten minste met STIJNTJE en mij zóó zedig als 't maar kan. Daarbij zijn ze om de dienst, waarop zij bijzonder stipt zijn, meestal van honk. En buiten 's huis zet ik geen voet.

Nadat MIEKE alzoo haren ijverzuchtigen minnaar had gerustgesteld, koutten de gelieven nog lang zamen voort; dan, ofschoon zij, naar den aard der minnenden, hun onderhoud voor hoogst belangrijk hielden, durven wij het echter onzen lezers niet meêdeelen, uit vrees dat zij daaromtrent soms niet van 't zelfde gevoelen mogten zijn. Toen zij, eindelijk, door den schellen slag der huisklok als uit een droom wakker werden, bespeurden zij met verdriet, dat zij bijna reeds ál te lang bijéén waren gebleven, en de komst van vader pedel na ophanden moest zijn. COENDERT maakte zich derhalve, ofschoon met looden schoenen, tot afscheidnemen gereed, toen onverhoeds de deur aan de straat geopend werd, en er een hoofd

naar binnen kwam gluren, 't welk het paar niet zonder eenige ontsteltenis voor het wettig eigendom van STOFFEL HANEKAM herkende.

Deze persoon, dien wij reeds als den door MIEKE's vader begunstigden medevrijer van LAURENSEN leerden kennen, was de zoon van een hoogvliegenden Schout van Wijchen, die, door den toenmaals in Gelderland alvermogenden hefboom van adellijke voorspraak, en door een huwelijk met eene gegoede boerendochter, van een arm heerenknecht tot een rijken Schout was opgeklommen, maar die door de houding, welke hij in zijnen nieuwen stand aannam, het spreekwoord: »*Als niet komt tot iet*", enz., ten volle bevestigde. Onder de vele uitsporigheden, waarin hij zich toegaf, behoorde ook het aanstonds bij de stichting der Nijmeegsche Hoogeschool door hem opgevatte voornemen, om van zijnen eerstgeborene een *Doctor Juris* te maken; zonder dat hij er over dacht, den natuurlijken aanleg van den jongen daarbij te raadplegen. Wien 't maar aan geen geld ontbrak, meende hij, die kon alles worden. Tot nog toe evenwel scheen deze stelregel ten opzigte van den stamhouder der HANEKAMMEN niet te zullen doorgaan; want ofschoon hij, die, naar zijnen trots te rekenen, zekerlijk van onvervalschten bloede was, zich met de reeds verouderende gewoonte der geleerden tot CHRISTOPHORUS HANEKAMMIUS omschiep, zijne onbeleefde leermeesters waren zoo vrijpostig van te betwijfelen, of hij wel eens behoorlijk Latijn verstond; en zoo was er thans na eene zevenjarige studie nog niet veel kans, dat ROSBOL eerlang bij zijne promotie *Hora!* zou hebben te roepen. Intusschen waren zijne ouders kort na elkander gestorven, en hun vermogen bleek, zoo door andere hunnen stand te boven gaande uitgaven als door de verteringen van onzen CHRISTOFFEL, dusdanig te zijn ingekrompen, dat er voor elk der drie zonen maar een matig erfdeel overschoot. De Raad der stad Nijmegen, tot wiens begeving de schout-ambten van Maas-en-Waal stonden, was niet ongenegen een zoon des overledenen te begunstigen; maar, hoewel CHRISTOPHORUS — gedachtig aan 't spreekwoord, dat één vogel in de hand beter is dan tien in de lucht — zich ten volle bereid toonde om zijne glansrijke uitzigten aan den bescheidenen, maar meer rentegevenden titel van dorpsscholtus ten offer te brengen, schenen de getuigenissen, bij zijne professoren ingewonnen, niet bijzonder voordeelig

voor den gestudeerden HANEKAM te zijn uitgevallen, zoodat men aan een jonger broeder, die niet gestudeerd had, de voorkeur gaf. Daar nu de andere broeder zich op de boerderij had toegelegd, en door ijver en geschiktheid daarin naar wensch slaagde, zoo werd de geleerdste HANEKAM, wiens akademieleven zijne eenige, maar — te meer daar hij aan zijne geestvermogens gaarne de noodige ontspanning gunde — eene zeer onvruchtbare geldbelegging was, verreweg de minstbedeelde. Terwijl zijn kapitaal dan ook al spoedig bij den dag afnam, achtte hij 't in dezen nood zijns niet onwaardig om zijne oogen welwillend op eene pedelsdochter te laten nederdalen, wier vader, naar hij wist, een aardig stuivertje had geërfd en bijeengegaård. Hij moest daarvoor wel eenigen spot van zijne mede-studenten verduwen, maar won daarentegen, volgens zijne wèlgeraamde berekening, vooreerst menigen keer den vrijen kost, 't geen in zijne omstandigheden geene onverschillige zaak was, en dán nog de kans, dat ROSBOLLIUS door de sterke sympathie, die hem voor een broeder in *us* bezielde, hem, in geval zijne promotie ten eenemale mislukte, op eenige andere wijze door de wereld zou helpen. Mogt hij zich intusschen ten opzigte van den vader in zijn overleg niet vergist hebben — dat de dochter hem niet tot minnaar begeerde, bleek nog bij hunne tegenwoordige ontmoeting.

— Ik sta verbaasd, Juffer MIEKE! — begon hij met eene achtbaarheid in toon en houding, die bij zijne kleine, magere, kaarsregte, maar nog al houterige figuur en vlakke wezenstrekken juist niet indrukwekkend heeten kon — dat ik u hier in een gezelschap aantreffe, 't geen, zoo als u bekend is, de goedkeuring uws waardigen vaders niet wegdraagt, en ook inderdaad, als ik 't zeggen mag, met zijnen en uwen stand niet wel overeenkomt.

— Ik weet niet, Mijnheer de student! — antwoordde MIEKE tamelijk snibbig — dat iemand u tot mijn voogd heeft aangesteld. Ge moest, dunkt mij, liever voor uwe zóó vreeselijk lang uitgestelde premocie zorgen, dan dat ge u met een anders zaken bemoeit.

— Wat mijne promotie betreft, Juffer MIEKE! ik stel die alleen daarom zóó lang uit, omdat ik niet met den grooten hoop blootelijk naar een titel jaag, maar met het volste regt den eernaam van Doctor wensch te dragen. En van eene ijdele

bemoeizucht, die ge mij zóó onredelijk aanwrijft, kan er tusschen u en mij geene sprake zijn, wijl wij, ingevolge 't verlangen van uw geëerden vader, eenmaal door den engen band des huwelijks zullen vereenigd worden, en uwe belangen dus de mijne zijn.

— Ge zijt wat haastig gebakerd, vriendschap! — viel COENDERT spottend uit. — 't Is mijn tijd om heen te gaan; maar op u ben ik zóó weinig jaloersch, en zóó zeker weet ik dat MIEKE uwe vrouw niet worden wil, dat ik u gerust met haar alleen laat.

Hij reikte aan MIEKE de hand tot afscheid, die deze gewillig aannam, en wilde de kamer verlaten; maar HANEKAM, die, hoe weinig studentikoos hij aan zich had, toch voor dezen keer den eenvoudigen groenboer wel eens met een studentenbluf dacht te kunnen verschrikken, en zijn meisje door een vertoon van dapperheid bekoren, trok den degen uit, dien men toenmaals als akademieburger droeg, en plaatste zich tusschen COENDERT en de deur, terwijl hij uitriep:

— Gij hebt hier te blijven, ploert! totdat de Heer Pedel t'huis komt, en u naar verdiensten de ooren wascht. Zoo gij u maar beweegt om te ontsnappen, zal ik u *mehercle!* door en door steken!

— Zijt ge heelemaal dwaas, mannetje? — lachte de forsche dorpeling. — De Franschen moet ik ontzien; maar u? Wilt ge mij niet ongemoeid laten gaan, dan neem ik u meê! — En met één enkelen vluggen sprong had hij den manhaften STOFFEL bij den opgeheven arm gegrepen, zoodat deze met zijnen degen niets kon uitvoeren. Het volgende oogenblik wrong hij hem 't wapentuig uit de hand, wierp het door de geopende deur op straat, tilde hem toen, in weerwil van zijn tegenspartelen, met het meeste gemak op, en zette hem midden in de gas eerst weder neêr. Het toejuichende geschater van MIEKE klonk hem na, en zijn eigen toornig getier bragt te weeg, dat ook voor de vensters der buren eens weder onderscheidene nieuwsgierige hoofden zich vertoonden, die de vrees voor de vreemde soldaten anderzins eenige dagen binnenhield. Buiten zich-zelven van woede, dat hij zich aldus — ofschoon geheel door eigen schuld — aan eene algemeene uitjouwing zag prijs gegeven, balde CHRISTOPHORUS zijne, helaas! te magtelooze vuist tegen den wegspoedenden COENDERT, en brulde meer dan hij riep: — Ik zal mij wreken eer 't avond is!

III.

Niet lang nadat dit tooneel in en bij ROSBOL's woning had plaats gegrepen, trad de huisheer ze binnen. Een glans van hoogmoedige opgetogenheid blonk op zijn gelaat.

— ECHT! — riep hij in vervoering, toen hij nog naauwelijks den dorpel der woonkamer had overschreden — ECHT! en gij, mijne telgen! luistert en verneemt, welke eere u in den persoon uwes mans en vaders staat te wedervaren! *Arrige aures, Pamphile!* dat beteekent: PAMPHILUS! steek de ooren op! De Hooggeleerde Senaat dezer Doorluchtige Universiteit heeft in zijne vergadering van daar straks besloten, om zijne Hoogeerwaardige Majesteit den Koning van Frankrijk, die nu ook de onze geworden en gisteren op Oosterholt aangekomen is, morgen aldaar te gaan begroeten. Wij, Geleerden, mogen en *willen* niet onderdoen noch voor de Heeren Gecommitteerden des Quartiers, noch voor den achtbaren Magistraat der stad, die beide reeds op heden voor onzen magtigen nieuwen Vorst zullen verschijnen. Want, wat zegt het Latijnsche *proverbium* of spreekwoord? *nos poma natamus*, dat beteekent: wij appelen zwemmen óók! En uw echtgenoot, ECHT! en uw vader, telgen! zal bij dien plegtigen optogt de *praesul* zijn, dat beteekent: de vóórdanser!

— Maar, CAS! een sul wou 'k toch niet wezen, en om te dansen zijt ge te oud geworden! — merkte de vreemd opkijkende huismoeder bezorgd aan.

— Alweder dat CAS! En, vrouw! een sul is in 't Latijn een heel ander ding dan in 't Hollandsch: 't is toch erg voor den geletterde, zich in een ongeletterden kring te moeten bewegen! Dat dansen is óók maar zinnebeeldig: een man als *ik* zou zich tot ijdele bokkensprongen verlagen!! Neen, in plaats van te dansen, heb ik veel meer met langzame, ernsthaftige stappen den stoet vooruit te gaan!

— Maar, CAS! die Franschen zijn niet maklijk wanneer ze beginnen: ik zou, als ik u was, liever maar zoo zoetjes achteraan sukkelen.

— Sukkelen?! achteraan?! Ik, de Pedel der Nijmeegsche Akademie?! — Verontwaardigd wendde hij zich af, en wandelde met opgeheven hoofd, de regterhand in de borst gestoken en de linker in zijn broekzak verbergende, de kamer op

en neder. — O, mijne kosterlijke voorzaten! — riep hij eindelijk stilstaande uit — wie zou 't u hebben durven voorspellen dat er uit uwe asch een pedel zou opstaan — een pedel, wiens tegenwoordigheid vereischt wordt bij eenen Koning?!

Nadat hij nog eene wijle in deze en soortgelijke ontboezemingen, waartoe zijne huisgenooten nu verder maar wijselijk het zwijgen deden, zijne opgewondenheid lucht had gegeven, kwam hem te binnen, dat de Professoren hem voor den zóó gewigtvollen dag van morgen nog eenige bestellingen hadden opgedragen. Hij begaf zich dus op nieuw ten huize uit, volbragt stiptelijk de lastgevingen zijner meesters, en wilde juist over de Groote Markt naar de Pepergas terugkeeren, toen hij voor de Waag, die van ouds, en zoo ook nu voor de Franschen, tevens tot wachthuis diende, een zaâmgeschoolden drom soldaten bespeurde, en midden daaruit eene niet onbekende stem hem op dringend hulpbehoevenden toon toeriep: — Mijnheer de pedel!

Alhoewel ROSBOL, spijt zijne Franschgezindheid, in zijn hart tamelijk bang was voor 't barsche oorlogsvolk, was hij echter te goedhartig om een in den klem geraakten landgenoot aan zijn lot over te laten. Hij kwam dus, zij 't dan ook schoorvoetende, naderbij, en ontwaarde, tot zijne overgroote verwondering, dat de man, die zijnen bijstand verlangde, geen ander was dan COENDERT LAURENSEN; die, door twee der soldaten vastgehouden, te regt scheen te staan voor een Franschman van een zeer stroef en gluipend uitzigt, wiens kleeding het midden hield tusschen die van een burger en een officier. Nevens dezen stond — wat ROSBOL's bevreemding nog vermeerderde — zijn gunsteling CHRISTOPHORUS HANEKAMMIUS, die evenwel thans door 't onverwachte beroep, 't geen zijn medevrijer op zijnen aanstaanden schoonvader gedaan had, min of meer onthutst scheen te wezen.

De zaak had zich aldus toegedragen. — Zoodra COENDERT zich na de aan den student toegediende demoediging had verwijderd, was deze, enkel naar de booze ingevingen zijner wraakzucht luisterende, ijlings naar 't wachthuis geloopen, met het doel om den onschuldigen dorpeling bij de Franschen zwart te maken, en zóó doende in 't lijden te brengen. 't Is zoo, MIEKE had naar waarheid beweerd, dat STOFFEL met de Fransche taal onbekend was; maar daarentegen was zijn Latijn,

hoe gebrekkig dan ook, al ligt toereikende om zich verstaanbaar te maken; en naar de toenmalige opvoedingswijze mogt hij er veilig op rekenen, dat hij daarmeê bij iemand van eenige beschaving doorgaans te regt kon. Tot zijn geluk, zoo hij meende, had hij reeds in den eersten persoon, dien hij aan den ingang van 't wachthuis ontmoette, en wien hij verzocht hem bij een hoofdofficier te brengen, den regten man aangetroffen: den Krijgscommissaris METHELET namelijk, die wegens zijne ongehoorde knevelarijen en afpersingen, den Nijmegenaren aangedaan, in de Jaarboeken der stad met een wèlverdiend schandmerk staat aangeteekend. Toen dus deze, wiens speurhondsgeaardheid hem naar allerlei aanwijzingen gretig maakte, aanstonds met belangzuchtige beleefdheid te kennen gaf dat hij zelf de bevoegdheid bezat om zijne bezwaarnissen te vernemen, hief de schoutszoon, wien het regterlijke bloed niet geheel voor niet door de aderen vloeide, een vormelijk beklag aan. Hoe hij, bij geval zekeren gemeenen boerenknaap ontmoet hebbende, dezen de vuilaardigste lasteringen tegen de Franschen had hooren uitbraken, en, daar hij door zijne innige toegenegenheid voor de groote natie en haren onverwinnelijken Koning zich tot wederspraak genoopt had gevonden, eerst met scheldwoorden, maar daarna zelfs met feitelijke mishandeling was bejegend, en met nog erger bedreigd; weswege hij dan nu de regtdoende en beschermende tusschenkomst dergenen, om wier wille hij ten martelaar geworden was, kwam inroepen. De Commissaris hoorde hem minzaam aan, en vroeg als ter loops: of die boer tot de rijken van zijnen stand behoorde? Toen de klager hierop een bevestigend antwoord gaf, zwaaide hij hem grooten lof toe over zijne verkleefdheid aan de Fransche belangen, en zond onmiddellijk twee soldaten naar het huis, waar LAURENSEN, volgens HANEKAM'S opgave, gewoon was zijn paard te stallen. Daar de jongman evenwel nog 't een en ander in de stad te bezorgen had gehad en alzoo niet dadelijk door de soldaten was aangetroffen, had METHELET middelerwijl den Heer CHRISTOPHORUS met zich naar binnen genomen, en hem door eene zijnen hoogmoed uitermate streelende vertrouwelijkheid eene reeks van inlichtingen ontlokt, die voor velen zijner medeburgers, vooral in een geldelijk opzigt, zeer gevaarlijk waren. Gelukkig deed de aankomst van den gevangene hen zich eindelijk weder naar buiten

begeven, en de Commissaris begon thans met donderende stem en grimmige gebaren den misdadiger zijn zondenregister voor te houden, zonder dat deze, die Fransch noch Latijn kende, de beschuldiging kon verstaan of afweren. In dezen verlegen toestand klampte hij zich, als de drenkeling aan den riethalm, aan de anders niet zeer waarschijnlijke voorspraak van MIEKE's vader vast.

— Mijnheer de pedel! — herhaalde hij, toen ROSBOL nader kwam — ik weet wel dat ge mij niet erg groen zijt; maar ge zijt toch te braaf om mij onregt te doen. 't Lijkt wel dat HANEKAM uit boosheid, dat uw MIEKE meer met mij dan met hem opheeft, mij bij dezen Franschen Heer heeft aangeklaagd; maar daar ik geene vreemde talen geleerd heb, weet ik niet eens waarvan, en ik zal ongelukkig worden, zoo gij er mij niet uitredt.

Onderwijl ROSBOL's trots gevleid werd door die onbewimdelde erkentenis zijner wetenschappelijke meerderheid, zoodat hij niet nalaten kon bij zich-zelven te mompelen: — Hoe veel hebben wij, geleerden, toch boven de ongeleerden vooruit! — werden er tevens ook betere gevoelens — die, hoe ook door zijne hovaardij belemmerd, echter niet geheel verstikt waren — in hem levendig. Zijne regtschapenheid belgde zich op 't denkbeeld van laster en verdrukking, al was die tegen iemand in wien hij een steen des aanstoots zag, gerigt: en hoezeer hij, om redenen welke zijne eerzucht hem ingaf, alle moeite deed om zich-zelven en anderen van zijne Franschgezindheid te overtuigen, had hij met dat al de den mensch ingeschapen vaderlandsliefde niet zóó uitgeroeid, dat ze bij 't aanschouwen van de willekeur der vreemden niet krachtig zou zijn opgewakkerd. Hierbij kwam nu nog de herinnering, hoe COENDERT's overleden vader eenmaal de beste makker zijner jeugd was geweest, en hoe COENDERT zelf, eer die oude betrekking door zijne eigene toenemende opgeblazenheid was afgebroken, dikwijls met MIEKE aan zijne knieën had gespeeld; hoe er voorts op den jongen man toch eigenlijk niets te zeggen viel, en hij, integendeel, als de trouwe kostwinner zijner moeder ieders achting had verworven; terwijl zijn gemis haar tot den bedelstaf brengen zou. 't Een en ander veroorzaakte dat hij zijnen vriend CHRISTOPHORUS ditmaal vrij zuur aanzag, en, mede tot het Latijn zijne toevlugt nemende, nadrukkelijk voor

diens tegenpartij opkwam. Hij was openhartig genoeg om ronduit aan den Commissaris te verklaren, dat het geschil tusschen de jongelieden zekerlijk niet over de Franschen ontstaan was, maar over zijne eigene dochter; dat, ofschoon hij voor zich den klager meer had begunstigd, de beklaagde zich bij 't meisjen aangenamer had weten te maken, en dat een hierdoor ontvlamde minnenijd ongetwijfeld de gansche betichting had doen verzinnen. Om de valschheid der aantijging nog kennelijker in 't licht te stellen, voegde hij er de opmerking bij, hoe immers in eene veroverde stad niemand, wiens verstand door geene dronkenschap bedwelmd was, zich tegenover een vijand op zulk eene wijze omtrent de overwinnaars zou uitlaten.

De Franschman had slimheid en ervaring genoeg om de waarheid van ROSBOL's getuigenis terstond te doorzien; te meer daar ze door de beteuterde houding en stotterende verdediging van den betrapten lasteraar ten zigtbaarste werd gestaafd. Met die onwillekeurige walging en verachting, welke sommige soorten van 't kwaad door hare laaggeestigheid zelfs den booze inboezemen, paarde zich bij hem de aan een echten Franschman eigendommelijke belangstelling in eene liefdeshistorie, en de daaruit voortvloeijende zucht om een minnend paar voort te helpen. Welligt zou echter nog zijne schraapzucht een al te zwaar tegenwigt in de schaal hebben gelegd, bijaldien zijne uitvorschende vraag naar COENDERT's rijkdom niet door den pedel, met eene vlotheid welke geen twijfel aan zijne opregtheid toeliet, derwijze was beantwoord geworden, dat het aanzienlijk vermogen tot eene matige welvaart inkromp. Toen hij derhalve bespeurde dat hij zonder groote schade voor dezen keer wel eens regtvaardig kon zijn en een goeden naam opdoen, wilde hij zich met eene zee van *foudre's* en *tonnerre's* tot den *misérable*, wien hij zich ten zondenbok bestemd had, wenden; maar hij zocht hem te vergeefs. Onderwijl METHELET zich met den pedel onderhield, en daardoor ook de aandacht der soldaten op dezen werd afgeleid, was de beangstigde STOFFEL stilletjes weggeslopen, en had het, toen hij zich maar eerst in de naastbijzijnde gas bevond, *zóó* duchtig op een loopen gezet, dat hij, ook indien zulks beproefd ware, bezwaarlijk zou zijn achterhaald. Maar er lag den Commissaris veel te weinig aan hem gelegen om de soldaten

die moeite te vergen: hij vergenoegde zich met in zwierig Latijn ROSBOL te gemoet te voeren: — Vriend! zoo ik u nog eenigzins van misleiding verdacht had gehouden, zou nu ten minste 't kwaad geweten van dien armzaligen lafaard uwe eerlijkheid voldoende bewijzen. Welaan dan, zeg uit mijnen naam aan uw landsman, dat, vermits de Fransche regtvaardigheid het verwardste kluwen van bedrog weet te ontwinden, en geene verongelijking van een schuldelooze gedoogt, hij in vrijheid zijns weegs mag gaan. En, vriend! zoo gij nu ook nog eens een goeden raad van mij wilt aannemen, besteed uwe dochter liever aan hem dan aan den ander ten huwelijk. Na 't geen hier gebeurd is moet ge, dunkt mij, zelf toestemmen dat zij beter uit hare oogen gezien heeft dan gij.

Meteen gaf hij aan de beide mannen die COENDERT bewaakten, bevel om hem los te laten; en de pedel, met zijne nieuwe waardigheid van tolk hoogelijk vereerd, bragt de hem opgedragen vrijverklaring getrouwelijk over. LAURENSEN verzuimde niet de grootte zijner erkentelijkheid zoo veel mogelijk in gebaren uit te drukken, en verwijderde zich daarop in 't gezelschap van zijnen beschermer. Aan den ingang der Pepergas, dien zij met weinige stappen bereikten, en waar hun weg uitéénliep, greep de jongeling schielijk en hartelijk de hand des statigen mans, die niet werd teruggetrokken. — Mijnheer de pedel! — sprak COENDERT op een bewogen toon — al bleeft ge mij — wat mij mijn beste levensgeluk kosten zou — uw MIEKE weigeren, dán nog zou ik mij, om mij-zelven, en nog meer om mijne moeder, voor zulk een edelmoedigen bijstand uw schuldenaar rekenen zoo lang ik leef. God verhoede, dat ge ooit mijne hulp noodig hebt; maar mogt het zijn, neem dan gerust met mij de proef, of eene goede daad geene rente geeft.

Nog op den avond van dienzelfden dag vervoegde CHRISTOPHORUS, van zijnen schrik bekomen, zich ten huize van den man die zóó zeer met hem ingenomen plag te zijn; maar hij werd ditmaal bijzonder koel ontvangen. Toen hij in een telkens haperend gesprek, zelfs door geene gezegden, die hij nog geleerder dan gewoonlijk trachtte te maken, de donkere wolk van ROSBOL's voorhoofd verdrijven kon, verzocht hij eindelijk hem alleen te mogen spreken. De pedel stond op en geleidde hem in diezelfde zijkamer, waaruit COENDERT hem des morgens

op zulk eene onteerende manier had verwijderd. Hier begon hij nu die noodlottige ontmoeting met de donkerste kleuren af te schilderen, en ook verder alles op te halen wat tot zijne verontschuldiging of tot bezwaring van LAURENSEN dienen kon. Zijn deftige hoorder liet hem geheel uitspreken, en zeide toen met een onvoldaan hoofdschudden:

— *Quidquid dicas* — dat beteekent: wat ge ook zegt — 't is en blijft van u niet regt gedaan, *Domine* HANEKAMMI! Hadt ge hem — *sit venia verbo*, dat beteekent: met verlof — afgeranseld, dat ware allezins verschoonlijk, en mij niet ongevallig geweest; maar nu hebt ge u, bij gebrek aan moed, tegen hem als een verrader, en nog wel als een leugenachtig verrader gedragen. Ik zou een onwetenden buitenman nog evenmin als vroeger voor mijn schoonzoon begeeren; maar moest ik volstrekt tusschen u en hem kiezen, dan zou ik denken: van twee kwaden het beste, en ik nam hém. *Cura ut valeas*, *Domine* HANEKAMMI! dat beteekent: 't ga u wèl!

IV.

Van den Huize Waeyestein, in Nijmegens nabijheid aan den Betuwschen Waaldijk onder Oosterholt gelegen, woei de Fransche Koningsvlag met hare drie leliën. Door een weidschen stoet hovelingen en eene talrijke lijfwacht omstuwd, was LODEWIJK XIV dáár aangekomen, om op het veroverde Nijmegen neêr te zien als een adelaar op zijne prooi. 't Was de eerste Nederlandsche stad die hem eenigen beduidenden wederstand had geboden: een wederstand, die een drievoudigen storm had getart, en nog veel langer zou hebben aangehouden, bijaldien de heldenmoed en 't beleid der burgerij — die, door den Stads-Gouverneur JOHAN VAN WELDEREN met woord en voorbeeld aangevuurd, besloten had liever te sterven dan zich over te geven — niet verlamd waren geworden door diezelfde verraderlijke lafhartigheid der bezetting, waardoor ook het oversterke Knodsenburg in minder dan één dag voor de Fransche wapenen had gezwicht. Op eervolle voorwaarden echter had de kloekhartige stad gedadigd; en de vertegenwoordigers van hare Overheid, en van het Geldersch Quartier, 't geen naar haar genoemd werd, waren, toen zij nevens den Gouverneur en zijnen broeder den Burggraaf op Waeyestein

voor den overweldiger verschenen, met betamende achting ontvangen. Niet zonder bewonderende ingenomenheid hadden zij den man aangestaard, die, terwijl een vier-en-dertig-jarige leeftijd het frissche waas eener bloeijende jeugd nog niet geheel van zijne wangen gevaagd had, half Europa bereids voor zich deed sidderen. Onwillekeurig hadden zij zich weggesleept gevoeld door die mannelijk schoone gestalte, door dat edel gelaat, 't welk zelfs de vervaarlijke krulparuik dier dagen niet te ontsieren vermogt, door die onbeschrijfelijke majesteit, welke over LODEWIJK's geheele zijn verspreid lag, en bovenal door die betooverende aanvalligheid in 't spreken, waarmeê de kleinzoon van den GOEDEN HENDRIK, zoo hij slechts wilde, de harten onweêrstaanbaar voor zich innam. Daarnevens hadden, hoezeer dezen ook bij hunnen Vorst in de schaduw traden, hunne blikken toch óók met belangstelling verwijld bij die onverschrokken Veldheeren en schrandere Staatsdienaren, door wier rigtige keuze LODEWIJK niet het minst getoond had tot Koning geboren te zijn. Zij hadden er hunnen overwinnaar TURENNE gezien met zijne donkere wenkbraauw en ronden gelaatsvorm, waarvan menige opregte en joviale trek zijne afkomst uit datzelfde Nassausche geslacht, 't welk hij thans bekampte, herinnerde; *le grand* CONDÉ met langwerpiger en stroever uitzigt, nog lijdende aan, en wrevelig over de armwond, hem in 't overtrekken van den Rijn bij het Tolhuis van Lobith toegebragt; zijn kweekeling LUXEMBURG, wiens verwrongen wezenstrekken en misvormd postuur in overeenstemming waren met eene wreedaardigheid, die, zoo te Zwammerdam en Bodegraven als elders bewezen, hem hier te lande met den schandnaam van »het gebogcheld duiveltje" brandmerkte, doch op wiens bult met dat al, naar 't zeggen zijner soldaten, geheel Frankrijk steunde; den Oorlogsminister LOUVOIS, zoo koel, trotsch, en scherpzinnig van voorkomen als van aard; VAUBAN, den eersten Ingenieur van zijnen tijd, en den Geschiedschrijver PÉLISSON, die als ooggetuige 's Konings krijgsbedrijven aan de nakomelingschap had over te leveren: twee mannen, evenzeer door regtschapenheid als bekwaamheid uitmuntende; tegenover deze beide burgers twee Vorsten, ORLEANS, LODEWIJK's broeder, later door diens ijverzucht in eene heldenloopbaan gestuit, en MONMOUTH, natuurlijke zoon des Engelschen Konings, door een tragisch uiteinde ál te droevig

vermaard geworden; en verder een aantal sterren van den tweeden rang, maar die, alleen bezien, op den eersten aanspraak hadden mogen maken. Geen wonder dat de afgevaardigden, bij zulk eene zamenvoeging van uit- en inwendigen glans, het leed, dat door deze vreemden en hunne heirscharen als een verheerende vloed over het vaderland werd uitgegoten, voor een oogenblik vergaten, en dat het verslag, 't welk zij bij hunne terugkomst van hun wedervaren afleiden, alle kenteekenen van opgetogenheid droeg.

Op 't vernemen hiervan waren de Professoren der Universiteit — die zich reeds eenigermate gekrenkt achtten, dat de Regering hun vóór was geweest — den volgenden dag nog des te vlijtiger in de weer, om aan hunnen optogt allen mogelijken luister bij te zetten. Daar traden zij, tien in getal, langs den dijk van Oosterholt voort, twee aan twee, de eervolle doctorsbarret op 't hoofd, de leest in de statelijk nedergolvende toga's met hare breede beffen gehuld: vóór hen uit de pedel, mede in zijnen ambtstabbaard en kap, en de met zilver beslagen staf ontzaggebiedend in de hoogte geheven. ROSBOL was thans naar zijne meening op het toppunt zijner grootheid, en hij vergàt ganschelijk dat de hoogstgeklommene 't naast bij den val is: van 't besef zijner gewigtigheid als doortinteld, hield hij zijne oogen stokstijf gevestigd op den staf, die hem tot een afgod was geworden. Onder de Hoogleeraren moest voornamelijk één paar de aandacht trekken door 't groote verschil hunner jaren: 't waren de grijze Hoogleeraar in de Regten, PETRUS DE GREVE, en zijn hem toegevoegde jeugdige discipel GERHARDUS NOODT, wiens geestvolle, sprekende blik zijne toekomstige Europesche vermaardheid voorspelde.

Onder de stekende stralen eener warme zomerzon was de langzaam voortschrijdende stoet eindelijk aan Waeyestein genaderd, en werd dáár, na zich als eene deputatie aan den Koning bekend gemaakt te hebben, in eene zaal gelaten, die, voor zoo lang 's Vorsten verblijf duren zou, tot *antichambre* was ingerigt. Ze was opgevuld met hovelingen en pages, en een dezer laatsten nam op hunne begeerte de taak op zich om hen bij zijnen hoogen gebieder aan te dienen.

Dan, hun aanzoek — hoe zorgvuldig ook door hen in de vleijendste bewoordingen, welke hunne middelmatige kennis

der Fransche taal wist te bedenken, uitgedrukt — vond geen gunstig gehoor. LODEWIJK maakte er wel is waar jagt op, de beschermer van kunsten en wetenschappen te heeten, eensdeels om een blad te meer aan zijnen lauwerkrans te hechten, anderdeels om door de tegenwoordigheid van de lichten zijner eeuw zijn hof opgeluisterd en zich-zelven in hunne geschriften en gewrochten verheerlijkt te zien; maar in zijn hart was hij den geleerden stand weinig genegen, daar hij voor zijne despotieke staatsbeginselen — gelijk hij zich eens tegen BOSSUET uitliet — »de geesten vreesde". Bovendien was zijne opvoeding op verregaande wijze verwaarloosd, en hem, die niemand boven zich dulden kon, werd tegenover hen te zeer zijne minderheid herinnerd, dan dat hij zich gaarne in hun gezelschap had kunnen bevinden. In het tegenwoordige geval kwam hierbij, dat die Nijmeegsche »*Docteurs*" zich, gelijk LODEWIJK naar waarheid vermoedde, ongetwijfeld op eene regt sierlijke Latijnsche aanspraak zouden hebben voorbereid, en dat hij zich te eenenmale buiten staat gevoelde die te beantwoorden, aangezien zelfs deze toen zóó onontbeerlijke taal hem door zijnen inschikkelijken en onbekwamen leermeester DE PÉRÉFIXE niet was ingeprent.

De page kwam dus al spoedig weêrom met het hoffelijke bescheid, dat Zijne Majesteit een zoo geleerd gezantschap op regtmatigen prijs stelde, doch dat ongelukkiglijk zijne bezigheden hem voor ditmaal beletteden het te woord te staan. Groot was de verlegenheid die hierdoor bij de Hoogleeraren ontstond; vooral daar zij wel inzagen dat zij, onverrigter zake terugkeerende, bij hunne medeburgers, en met name bij de tot den Koning toegelaten staatslieden, in een belagchelijk licht moesten verschijnen. In hunne radeloosheid klampten zij nu dezen dan genen Franschman aan, ten einde den waren grond hunner afwijzing op 't spoor te komen, en dien alsdan zoo mogelijk weg te nemen. Natuurlijk echter durfde niemand van dezen 's Vorsten onkunde openbaar te maken, tot eindelijk één der Professoren zelf tegen zijne collega's eene gissing, die geene vergissing was, opperde, maar tevens op den ongelukkigen inval kwam, dat men Zijner Majesteit zou laten aanbieden, of 't hem geliefde de hulde zijner ootmoedige dienaren in 't Fransch te ontvangen. Vergeefs leide de jongere en beter met de wereld bekende NOODT protest in: zijne stem

moest voor die zijner oudere ambtgenooten zwichten, en de page, op wiens lippen zich bij 't hooren der hem opgedragen boodschap een kwalijk verbeten lach vertoonde, begaf zich op nieuw naar 't Koninklijk vertrek. 't Valt ligt na te gaan, welken indruk een dergelijk voorstel op LODEWIJK maken moest, en hoe er het wrevelig antwoord op volgde, dat Zijne Majesteit niet gewoon was met herhaalde aanvragen lastig te worden gevallen, en het gezantschap dus gerustelijk alle verdere noodelooze moeite sparen mogt.

Zoo lang zij over de denkwijze huns meesters in 't onzekere waren, hadden de hofjonkers hunne spotternij voorzigtiglijk bij eenige elkander steelswijze toegeworpen blikken en enkele zacht gemompelde woorden bepaald; maar hunne ligtzinnigheid was te zeer van alle eenigzins degelijke geleerdheid, en niet minder van de stijve Hollanders afkeerig, dan dat het misnoegen van den leeuw, 't geen door den moedwilligen page ook niet fluisterend werd overgebragt, hier niet het sein voor de schoppen der ezels zou zijn geworden. De zweem van pedanterie, die destijds van wezenlijke kundigheid onafscheidbaar scheen, bood hun ook bij de Nijmeegsche Professoren eene zwakke zijde aan, waarop zij vat hadden. Meer intusschen nog dan dezen lokte de pedel hunne vrolijkheid uit. Gelukkig voor den man, dat hem door zijn gebrek aan taalkennis de ergernis bespaard werd, zijne kap met eene zotskap, en den geliefden staf met een narrenstaf te hooren vergelijken! De Professoren nogtans verstonden den schimp maar al te goed, en in de verwarring hunner verslagenheid bevalen zij, onderwijl zij zich tot een treurigen aftogt schikten, hunnen ter kwader ure meêgebragten dienaar, om het aanstoot gevende voorwerp onder zijn gewaad te verbergen. ROSBOL — ofschoon ook hij uit de vingerwijzingen der lagchers wel min of meer opmaakte hoe de zaken geschapen stonden — miste zijn eereteeken te ongaarne, om niet eenige tegenvoorstellingen te berde te brengen; doch die op zulk een straffen toon werden afgewezen, dat hem niet anders overschoot dan te gehoorzamen.

Maar, helaas! de aan den dag gelegde vreesachtigheid vuurde, als gewoonlijk, de baldadigheid aan. Eene bent der jongste en ergste kwelgeesten — van een soortgelijk allooi als die Hertog DE LONGUEVILLE, neef van CONDÉ, wiens brooddronkenheid bij den Rijn-overtogt aan hem-zelven en vele andere

Edelen 't leven kostte — had, ten einde hun jammerlijk vermaak nog wat langer te genieten, het plan gevormd om 't eerwaardige gezelschap een statelijk uitgeleide te doen. Onder duizend plagerijen en uitjouwingen liepen zij nu voor, dan bezijden, dan weêr achter den stoet, die zich wèl zoo veel sneller terugspoedde dan hij gekomen was, dat de oude DE GREVE er aêmechtig van werd en door NOODT onder den arm moest genomen worden, maar die niettemin ook nog tusschenbeide door de vervolgers tot stilstaan werd gedwongen. Ten langen leste — want de korte afstand had aan de mishandelden eindeloos toegeschenen — kwam men dan toch te Lent, en ten allen gelukke voor de Professoren lag de veerpont juist gereed om naar den anderen kant over te varen. Zij haastten er zich heen, als de verdoolde boschreiziger naar de beveiligende jagershut, en zoodra zij binnen waren stak de schipper, die hunnen neteligen toestand bespeurde, als een trouw stadgenoot oogenblikkelijk van wal.

Onze arme pedel alleen mogt aan die heugelijke uitredding geen deel erlangen. Op hém hadden 't de jongelieden het meest voorzien: reeds onderweg had de een zijne deftige manieren nageaapt, een ander den sleep van zijn tabbaard opgebeurd en hem dien nagedragen, een derde hem de kap ontkaapt en die op zijn eigen hoofd gezet: en thans sloten zij een kring rond hem heen, om hem ook den verscholen staf te ontweldigen. Vergeefs bad en smeekte ROSBOL, dat men hem naar de pont zou doorlaten: de sarrende karaktertrek, die den Franschen landaard eigen is, schiep behagen in zijnen angst. De Professoren waren te zeer op eigen behoud bedacht om zich zijner aan te trekken; te meer daar zij niet zonder gramstorigheid bedachten, hoe zijn dwaas-hoogmoedig uiterlijk onder de voornaamste oorzaken van den door hen onderganen smaad moest geteld worden: alleen de goedhartige NOODT zag meêlijdend naar hem om, maar werd, door de zorg die de verstramde en afgematte leermeester en ambtgenoot vereischte, verhinderd om eenige poging tot zijne bevrijding aan te wenden. Dus voeren zij heen en lieten ROSBOL achter, onderwijl deze al zijne krachten — welke trouwens niet gering waren — moest inspannen om zijn dierbaar kleinood te bewaren. Krampachtig bleef hij het met zijne stevige vuist omklemmen, ofschoon hij van alle zijden gehoond, getrokken,

gestooten, en zijn staatsiekleed vanéén gescheurd werd. Op dat benaauwende tijdstip fluisterde zijn geweten hem in, dat deze vernedering hem tot eene regtvaardige kastijding voor zijne ijdele zelfverheffing van Gods wege werd opgelegd, en uit het diepste heiligdom zijns harten steeg, nevens eene gelofte van verbetering, de bede des gedemoedigden zondaars naar omhoog, dat de Heer hem zijnen trots vergeven en hem uit zijnen bangen nood verlossen mogt. Ook nu bleef de verhooring des boetvaardigen niet uit, en zij daagde van dáár op, waar ROSBOL haar bezwaarlijk verwachten kon.

Van den benedensten zoom des Waal-oevers, op welken dit tooneel plaats greep, riep plotseling eene stem den doelloos worstelende toe: — Hierheen, Mijnheer de pedel! hierheen! Sla u door de Franschen heen, en ik breng u over! — 't Was COENDERT, die zich als Lentsch inwoner toevallig, zoo wij 't noemen, bij de rivier bevonden had, toen ROSBOL dáár zóó deerlijk in 't naauw raakte. Door warme erkentelijkheid voor den man, wien hij zijne tegenwoordige vrijheid te danken had, bezield, had hij aanstonds 't besluit genomen, om hem in zijne eigene benarde omstandigheden wederkeerig bijstand te leenen, en was daartoe ongemerkt in eene aan wal liggende visschersschuit afgedaald.

ROSBOL draalde niet met aan de welkome uitnoodiging te voldoen. Met den moed dien een wanhopige toestand ter eener en eene kans op redding ter andere zijde pleegt in te boezemen, en met de sterkte van een toenmalig Geldersch-man, waartegen geen drie Franschen opmogten, rukte hij zich van die hem vasthielden los, stoof een paar anderen, die hem den weg versperden, omvèr, en was binnen een omzien in de boot, wier om een paal geslagen meertouw onmiddellijk daarop door COENDERT's mes werd afgesneden. Een oogwenk later hadden de beide mannen elk een roeispaan gevat, en was de mogelijkheid van hen te achterhalen reeds voorbij. Vruchteloos alzoo vlogen de Franschen, van hunne verrassing bekomende, met driftige sprongen naar omlaag; maar zóó verbitterd waren zij, het slagtoffer van hun leedvermaak ontsnapt te zien, en zóó gerust er op, in vijands land straffeloos gruwelen te kunnen plegen, dat één hunner zijne pistool trok en ze op den braven COENDERT losbrandde. De kogel snorde het

hoofd van den jongman rakelings voorbij, en de pedel gaf een schreeuw van ontsteltenis toen hij 't leven zijns jeugdigen bevrijders bedreigd zag; maar zij waren bereids zóó verre gevorderd, dat een paar krachtige riemslagen hen buiten 't bereik der wraakgierigen bragten, en dat dezen, daar de verstandigsten begrepen dat hun magtelooze spijt hen thans op hunne beurt in de oogen der toeschouwers belagchelijk maakte, druipstaartend naar Oosterholt begonnen terug te wandelen.

Bij hunne landing deed zich nog ééne zorg voor de vlugtelingen op, of namelijk het op hen geloste pistoolschot hen ook bij de Franschen verdacht kon gemaakt hebben, en zij deswege misschien bij 't doorgaan der Meypoort zouden aangehouden worden. Maar een schot meer of minder wekte in zulk een woeligen tijd weinig opmerkzaamheid, en bovendien wilde het geluk, 't geen zich thans ter gunste van ROSBOL keerde, dat een der Protestanten die bij hem in kwartier lagen, de wacht had, terwijl het toch ook aan zijne kleeding duidelijk was, dat hij tot de straks ingelaten akademische deputatie behoorde. Dus raakte hij, en COENDERT door hem, onverlet en ongedeerd in de stad. Onder den overstelpenden indruk van allerlei vreemde gewaarwordingen gingen zij, die kort te voren nog door eene ondempbare klove gescheiden schenen, haastig, maar zwijgend naast elkander voort, tot zij ROSBOL's woning bereikten. Het gezin was voltallig bijéén, en niet zonder bezorgdheid over 't uitblijven van den man en vader, daar één hunner de alléén terugkomende Professoren had ontmoet. Zonder zich den tijd te gunnen om den blijden welkomstgroet, die er bij zijn binnentreden opging, te beantwoorden, trad ROSBOL met zekere plegtigheid midden in den kring, en trok zijnen verwonderden medgezel met zich mede — naar MIEKE toe. Toen leide hij beider handen inéén, en sprak met eene van aandoening bevende stem:

— COENDERT LAURENSEN is een goede en regtschapen jongen, dien ik in mijn dwazen trots maar al te zeer miskend heb: ontvang hem van mij tot uw echtgenoot, MIEKE! en God de Heer make hem zóó gelukkig met u, als hij 't aan mij heeft verdiend!

Alhoewel Nijmegen na eene tweejarige stelselmatige uitzuiging weder door de Franschen werd verlaten, was er toch door hun verblijf aan de Nijmeegsche Akademie, die zich onder anderen van hare uitgezochte Bibliotheek zag berooven, een schok toegebragt, ten gevolge waarvan zij reeds in den jare 1679 ophield te bestaan. De intrekking van 't haar door 't Quartier verleende subsidie, 't geen nu weder aan de op voorspraak des Erfstadhouders herstelde Harderwijksche schole werd uitgekeerd, was de leuze tot haren ondergang, en 't vertrek van den laatst overgebleven Hoogleeraar NOODT naar Franeker de genadeslag. Toen er geene Professoren meer waren, behoefde er natuurlijk ook geen pedel meer te zijn; maar gelukkig was ROSBOL, naar we zagen, een wèlgesteld man, en zijne kinderen waren, met uitzondering alleen van STIJNTJE, gehuwd, of althans in staat buiten 's huis hun eigen brood te winnen. Bovendien werd den ouden trouwen dienaar, gelijk de billijkheid vorderde, van stadswege een klein pensioen toegelegd. Daar echter ROSBOL geen den minsten lust gevoelde om, bij eene benijdenswaardige gezondheid, een ledig leven te leiden, kocht hij zich te Lent eene niet te groote, en daardoor juist voor hem geschikte hofstede, die — wat hij bij zijnen aankoop niet het minst in aanmerking nam — vlak aan 't erf zijner meest geliefde kinderen, COENDERT en MIEKE, paalde. In deze stille wijkplaats zijner grijsheid doorleefde hij met zijne vrouw, die hij sedert lang niet meer als »ECHT!" betitelde, zoo als zij hem ook weder vrijelijk CAS noemde, en met dochter STIJNTJE, die zich langzamerhand tot eene kinderverwennende erfmoei begon te schikken, nog vele genoegelijke dagen. In zijne uitspannings-uren — vooral op de Zondagen, die naar eene vaste gewoonte bij grootvader en grootmoeder werden doorgebragt — hield hij zich liefst met COENDERT's talrijk kroost onledig, en deelde al spelende menige nutte vermaningen daaraan uit. Onder deze was er echter ééne die de schalke kleinen spoedig als grootvaders stopwoord van buiten kenden: »Kinderen! tracht in de wereld niet naar de hooge dingen, maar voegt u tot de nederige!"

TOELICHTING.

De historische anekdote die mij tot grondslag van mijn verhaal gediend heeft, wordt bij J. IN DE BETOUW, *Annales Noviomagi*, p. 220, aldus opgegeven: „*Gallorum Rex* LUDOVICUS XIV *in suburbanis praediis Waeyestein et Oosterholt diverterat, ingente procerum catervâ et multo militum Praetorianorum agmine stipatus. Delegati Tetrarchiae Ordines et Magistratus, in urbe qui remanserant, Gallorum Regi obviam ire conati, in ejus adspectum salutandi causâ admissi sunt. Academiae Professores, et sibi hoc officium incumbere rati, de adeundo Rege, ipsumque Latinâ adlocutione honorando, consilia agitarunt. Togis talaribus rite induti, praeeunte cum sceptro, quem vocant, Pedello, Oosterholtum adeunt, et, ut in Regis adspectum admitterentur, nihil intentatum relinquunt. Sed repulsae pudore confusi, et ita perturbati, ut lictoris Academici pallio sceptrum obvolvi jusserint, ne amplius aulicis essent derisui, insalutato Rege Noviomagum non sine quadam contumeliâ reversi sunt*" (*). Deze afwijzing der Professoren schijnt, zonderling genoeg! aan J. SMETIUS onbekend te zijn gebleven, daar hij, in zijne *Chronijk van Nijmegen*, bl. 207 en volgg., kortweg aanteekent: „Den 12e Julij [1672] kwam LODEWIJK DE XIV Koning van Vrankrijk omtrent Nijmegen. Bij het Huis Waeyestein onder Oosterholt in Over-Betuwe zijn voor Zijne Majesteit erschenen de gecommitteerdens uit het Quartier van Nijmegen, de magistraat, de burggraaf DIDERIK VAN WELDEREN nevens den gouverneur JAN VAN WELDEREN gebroeders, de professoren van de academie te Nijmegen, en de leden van den kerkenraad." Intusschen zal vermoedelijk het Huis waarop LODEWIJK zijnen intrek nam, door SMETIUS naauwkeuriger dan door IN DE BETOUW zijn aangewezen; en zal 't verschil, 't welk dienaangaande tusschen hen bestaat, wel in dezer voege moeten vereffend worden, dat, terwijl de Koning zelf met een gedeelte van zijn gevolg

(*) „De Fransche Koning LODEWIJK XIV had zijn intrek genomen op de nabij de stad gelegen landhuizen Waeyestein en Oosterholt, omstuwd van een magtigen sleep Grooten, en eene talrijke lijfwacht. De Gecommitteerden van 't Quartier, en de Magistraatsleden, die in de stad waren teruggebleven, zijn, om hem te begroeten, bij hem toegelaten. Maar ook de Professoren der Akademie hebben 't voor zich evenzeer pligtmatig gekeurd, en dienovereenkomstig hun besluit genomen, dat zij zich naar den Koning begeven, en hem met eene Latijnsche aanspraak hunne hulde brengen zouden. Plegtiglijk alzoo in hunne toga's gehuld, en de dusgenoemde Pedel met zijnen staf vooruittredende, gaan zij naar Oosterholt, en laten niets onbeproefd om in 's Konings tegenwoordigheid te worden toegelaten. Doch door de ontvangene afwijzing beschaamd, en zóó zeer in verlegenheid gebragt, dat ze, om den hovelingen niet langer tot spot te zijn, den Akademiedienaar bevalen zijn staf in den mantel te wikkelen, zijn zij, den Koning onbegroet moetende laten, niet zonder eenige smaadheid naar Nijmegen weêrgekeerd."

Waeyestein betrok, nogtans ook het schuins daartegenover gelegen Huis Oosterholt met zijnen overigen stoet gevuld werd. Dit laatstgenoemde Huis, ofschoon door de doorbraak van 1809 verwoest, is weder opgebouwd, en wordt bewoond door den Baron VAN SCHERPENZEEL HEUSCH; maar Waeyestein, toenmaals reeds niet meer dan eene groote boerderij, is bij die overstrooming ganschelijk weggespoeld en in een kolk herschapen.

Aan de lotgevallen der Nijmeegsche Akademie heeft IN DE BETOUW eene zijner vele Nijmeegsche monographiën gewijd. — Omtrent de inneming van Nijmegen door de Franschen wil ik, behalve de in 't verhaal opgenomen bijzonderheden, hier nog aanteekenen, dat er over METHELET's afzetterijen eene afzonderlijke *brochure* bestaat: J. BRAUN, *Voleries des François exercées dans la Ville de Nimégue par le Commissaire* METHELET *et ses suppots;* en dat in de den Roomschen hergevene groote-kerk op 't hoog-altaar het wapenschild van Frankrijk geplaatst werd met het pralende opschrift: *Regi triumphanti.* Dat „de Franschen op het meest blootgestelde gedeelte der stad niet schoten, omdat de Roomsch-Catholijken dáár hunne schoone Huizen hadden", vond ik, hoewel eenigzins twijfelachtig, vermeld bij CERISIER, *Taf. der Ned. Gesch.*, VII, bl. 240, die ook elders (*ib.* bl. 461) verhaalt, „dat de Roomsch-Catholijken in Gelderland, met veel ernst den Prins VAN CONDÉ verzocht hebbende om de openbare kerken der Protestanten, van hem dit verstandig antwoord kregen: „Indien de Koning meester wordt van al de Gewesten, zult gij kerken genoeg hebben; doch, als hij dezelve moet verlaten, zal de verzochte gunst u niet alleen nutteloos, maar ook schadelijk wezen"". Hoe wèl CONDÉ in dezen gezien hebbe, bleek mij onder anderen uit den maatregel, na den aftogt der Franschen door de Regering van Arnhem noodig geacht: „1674. Den 21 April werdt die stad van 't jock en dwingelandij der Françoisen verlost, en op denzelven dag die burgerij bij publicatie gelast, onderling in goede vrede, liefde ende eenigheid voortaen te leeven, zonder den anderen met woorden, geschriften of wercken eenighsints te beledigen, of eenige aigreurs of bitterheden te betonen". G. VAN HASSELT, *Kronijk van Arnhem*, bl. 296 en volgg. — Wat ik over 't „leelijk huishouden" der Franschen te Lent schreef, grondt zich op 't getuigenis van ARKSTEE, *Nijmegen*, bl. 148; dat „de Over-Betuwe eene droevige ondervinding had van de ongelukken, veroorzaakt door den onverwachten vijandelijken inval der Franschen in 1672, en hunne knevelarijen".

Heteren, Dec. 1855.

HET KANAAL VAN SUEZ.

DOOR

Dr. *D. BURGER, Jr.*

Onder de voordeelen die de studie der geschiedenis oplevert, rekent men gewoonlijk ook dit, dat daardoor de geest meer in staat gesteld wordt om het tegenwoordige te begrijpen en te beoordeelen, daar uit het verledene de wetten kunnen opgemaakt worden, die de ontwikkeling der wereldgebeurtenissen beheerschen, en de kennis dier wetten ons niet alleen in staat stelt om de periode van ontwikkeling, waarin wij ons thans bevinden, beter te waardeeren, maar ook vooruit te zien, welke waarschijnlijke gevolgen de tegenwoordige gebeurtenissen zullen hebben. Approximatief kan dus een beoefenaar der geschiedenis de toekomst voorzeggen. Het lust ons dit eens toe te passen op de onderneming die boven dit opstel vermeld staat.

Onder de wetten waarvan de werking zich door den geheelen loop der wereldgeschiedenis laat gevoelen, is er één, die, hoezeer dikwijls over het hoofd gezien, zich evenwel telkens met kracht doet gelden, en ook thans nog evenveel heerschappij voert als in de dagen van ouds, omdat zij in de natuur van den aardbewoner haren grond heeft. Het is deze, dat niets meer invloed op den bloei der volken, op de opkomst en het verval der Staten uitoefent dan de rigting van den handelsweg. Hevige oorlogen doen zeker veel af, en worden uit dien hoofde dikwijls in historische werken op den voorgrond gezet; maar toch is hun invloed veel geringer dan de langzame, maar gestadige werking van den koophandel. Dit laat zich gemakkelijk begrijpen, wanneer men bedenkt dat door den handel welvaart en verkeer van menschen onderling bevorderd wordt, en dat daardoor ook de ontwikkeling van kunsten en wetenschappen wordt in de hand gewerkt, zoo omdat door vermeerdering van welvaart de hiertoe vereischte stoffelijke middelen meer binnen het bereik der menschen komen, als omdat daardoor het onderling verkeer der volken wordt bevorderd, en niets meer hunne ontwikkeling

in de hand werkt dan dit. In het klein kan men dit binnen den omkring onzer dagelijksche ondervinding waarnemen, wanneer men nagaat, hoe de plaatsen die aan den eenen of anderen grooten weg gelegen zijn, bloeijen, en hoe het verleggen van zulk een weg daarop nadeelig werkt; terwijl andere steden en dorpen daardoor weêr er boven op komen. Laat eene stad zesmaal door oorlog, aardbeving, brand of iets dergelijks verwoest worden: zoo lang op die plaats gelegenheid is, om geld te verdienen, wordt zij telkens weêr opgebouwd; maar laat de handel verlegd worden, en zij vervalt langzamerhand van zelf, doordien de inwoners bij gebrek aan kostwinning haar verlaten, en die er blijven van lieverlede verarmen. Zoo lang Fenicië den Oost-Indischen handel bezat, herstelde het zich telkens weder, hoezeer door zware oorlogen geteisterd; maar toen die naar Alexandrië verlegd werd, verviel het gestadig, en de eens zoo heerlijke steden werden ellendige visschersdorpen. Hetzelfde verschijnsel zal zich vertoonen, wanneer de Oost-Indische handel, die in de laatste eeuwen rond de Kaap de Goede Hoop gevoerd is, de rigting door het Kanaal van Suez bekomt. Het staat te wachten dat daardoor de Middellandsche Zee in belangrijkheid aanmerkelijk zal toenemen; dat Egypte, Griekenland, Turkijë, Italië, Zuid-Frankrijk en Spanje zullen vooruitgaan; dat de Donau een veel grooter aantal schepen zal dragen dan tot nog toe het geval geweest is; doch dat aan den anderen kant de Kaap de Goede Hoop, en de landen aan de Noordzee gelegen, vooral Engeland en Nederland, benevens de Hanzesteden, daarbij groot nadeel zullen hebben, terwijl de Rijn het aantal schepen, waardoor hij bevaren wordt, zal zien verminderen, naar mate dat op den Donau vermeerdert. Dit is een vooruitzigt dat voor ons weinig aangenaams heeft, te meer daar het schijnt dat er geen middel bestaat, om het dreigende onheil af te wenden. Het graven van het Kanaal van Suez tegen te houden, is niet in onze magt, en al ware het dit, dan zou het nog ongeoorloofd wezen, eene onderneming te beletten, die voor een groot gedeelte van het menschdom zulke aanmerkelijke voordeelen belooft. Onze zaken staan evenwel minder wanhopig dan oppervlakkig schijnt, wanneer wij slechts niet, gelijk men zegt, met het hoofd tegen den muur loopen, maar maatregelen nemen zoo als door de omstandigheden worden

gevorderd. Deze maatregelen zijn tweeledig. Vooreerst moeten wij met dubbelen ijver die takken van handel en nijverheid aankweeken, waar de nieuwe weg geene schade aan kan toebrengen; ten andere moeten wij van den nieuwen weg al het voordeel zoeken te trekken, dat er in de gegevene omstandigheden voor ons van te trekken valt. Alles hangt hier, onder den zegen des Hemels, van onzen ijver en ons overleg af.

Onder de takken van nijverheid en handel die door den nieuwen weg niet kunnen benadeeld worden, rekenen wij vooreerst onze visscherijen, onzen landbouw, onze fabrijken. Al wat daartoe behoort kan bloeijen, ook al missen wij den handel op Oost-Indië geheel en al; daar wij voor onze producten uitvoerwegen genoeg bezitten, en de nieuwe weg daarin geene verandering brengt. Verder de handel op Amerika en op de Westkust van Afrika. In Amerika is waarlijk gelegenheid genoeg om handel te drijven, en die is ook genoeg bekend, en schijnt zich nog aanmerkelijk te kunnen uitbreiden; maar er is hier één punt dat voor ons bijzondere overweging verdient. Ik bedoel onze West-Indische bezittingen. Die bezittingen kwijnen, doch het is moeijelijk in te zien, waarom zij niet tot grooteren bloei konden komen, en waarom wij daarvan niet veel meer voordeel konden trekken dan tot nog toe het geval geweest is. Het ware te wenschen, dat vooral in de tegenwoordige omstandigheden de toestand dier bezittingen kon verbeterd worden, daar zij welligt in latere jaren een plechtanker van onzen Staat zullen uitmaken.

Ook de handel op de Westkust van Afrika kan in belangrijkheid aanmerkelijk toenemen, sedert het gebleken is, dat er geen grond bestaat voor de bewering, dat Europeanen de in den Atlantischen Oceaan uitstroomende Afrikaansche rivieren niet zonder groote sterfte aan boord hunner schepen kunnen bevaren. Met de Engelsche stoomboot *Pleiad* is eene reis van over de negen weken op eene dier rivieren volbragt, zonder dat de gezondheidstoestand aan boord van dat vaartuig iets te wenschen overliet, hoezeer er verscheidene Europeanen aan boord waren die voor het eerst de Keerkringsgewesten bezochten. En waaraan was die gelukkige uitkomst te danken? Eenvoudig aan de waarneming, dat de ongezondheid van dit gedeelte van Afrika periodiek is. Indien men de rivieren opvaart wanneer het water begint te wassen, en zorgt

ze weêr te verlaten tegen het tijdstip, waarop het begint te vallen, dan is er geen belangrijk bezwaar in de reis; daar de ongezondheid dier streken vooral te wijten is aan de uitwaseming der landen, die door de rivieren overstroomd geweest zijn, en bij het verminderen van den waterstand weder droog worden. Buitendien zijn er nog eenige voorbehoedmiddelen noodig, welke de geneeskunst genoegzaam aan de hand geeft, b. v. het dek te schrappen, niet te spoelen, de noodige kina mede te nemen, muzijk aan boord te hebben, oude manschappen tegen mistroostigheid te wapenen, enz.; doch het kiezen van het goede tijdperk voor de vaart is wel de hoofdzaak. Daarvan partij te trekken is de zaak onzer kooplieden. Zonder twijfel zijn er vele voortbrengselen van Europesche nijverheid die in Afrika veel aftrek kunnen vinden, en heeft Afrika vele producten die voor eene Europesche markt uitnemend geschikt zijn.

Bovendien hebben wij gezegd dat ons belang medebrengt, van den nieuwen handelsweg al het mogelijke voordeel te trekken. Dit kunnen wij te eerder doen omdat wij in Oost-Indië kostbare bezittingen hebben, die door het daarstellen van dien weg zoo veel digter bij Europa zullen gebragt worden. Het is te verwachten dat de uitvoerhandel dier gewesten daardoor aanmerkelijk zal toenemen, doch dat tevens de markt waarop hunne producten in Europa geveild worden, op den duur moeijelijk in Nederland zal kunnen blijven, maar naar eene of andere plaats aan de Middellandsche Zee zal verlegd worden; hetgeen in het eerst weinig kwaad zal schijnen te stichten, daar onze schepen toch de goederen zullen vervoeren, maar op den duur de belangrijkheid onzer havens aanmerkelijk zal verminderen, en eene verplaatsing van onze bevolking zal te weeg brengen: daar onze handelshuizen van lieverlede zullen genoodzaakt worden agenten in de plaatsen aan de Middellandsche Zee te onderhouden, en velen onzer kooplieden denkelijk derwaarts zullen verhuizen. Dit is evenwel nog niet alles. Neemt Nederland in belangrijkheid af en Java in belangrijkheid toe, dan staat het te wachten dat het ons op den duur onmogelijk zal wezen Java in onderwerping te houden. Wij moeten Java, vóór dat het zoo ver komt, door hechter banden aan ons verbinden, of het is voor ons

verloren. En welke zijn die banden? Vooreerst die der genegenheid, die sterker bindt dan elke andere band. Wanneer wij ál het mogelijke doen om het welzijn onzer onderdanen op Java te bevorderen, dan zullen zij ons lief hebben, en omdat ons bestuur hen gelukkig maakt, geene begeerte koesteren om ons te verdrijven. Een andere band, die niet minder stevig bindt, is die van het bloed. Wanneer het aantal Nederlandsche familiën op Java vermeerdert, dan wordt de band tusschen Java en Nederland sterker, en het gevaar van afscheiding minder. Daarom is het te wenschen dat emigratie naar Java onder onze landgenooten moge in den smaak komen, en dat, zoo daar beletselen tegen bestaan, deze zoo veel mogelijk worden weggenomen. Mogt dan eens het Oostersche Nederland het Westersche overvleugelen, ons volksbestaan is toch verzekerd; en mogt eens de mogelijkheid geboren worden, dat Nederlanders en Javanen één volk werden, zonder dat het overwigt van de Nederlandsche beschaving te loor ging, dan kon ons volk nog eene heerlijke toekomst te gemoet gaan.

Buiten het gezegde is er nog een ander punt van groot gewigt. Vermeerdering van welvaart en verkeer der volken bevordert de ontwikkeling van den geest. Wordt dus het Zuiden van Europa door het Kanaal van Suez meer welvarend, dan mag men verwachten dat het ook in geestes-ontwikkeling zal toenemen. Tegenwoordig is het Noorden van Europa vrij wat meer ontwikkeld dan het Zuiden; maar zal dit zoo blijven? Zullen wij ons op den duur op ons standpunt kunnen handhaven? Hier hangt alles van onze ijver en inspanning af. *Labor omnia vincit*, zegt het spreekwoord, en wanneer wij willen blijven uitmunten, moeten wij blijven arbeiden niet alleen, maar onzen ijver verdubbelen; opdat ons licht niet worde uitgebluscht, of althans door dat van anderen overschenen.

Ziedaar enkele beschouwingen, door de berigten aangaande het Kanaal van Suez opgewekt. Voor zoo ver zij waarheid bevatten, is het te hopen dat zij worden ter harte genomen door allen wier belangen er mede gemoeid zijn. In allen gevalle zal niemand ontkennen, dat wanneer het Kanaal van Suez tot stand komt, deze gebeurtenis ook voor óns belangrijke gevolgen zal hebben, en dat het dus allezins noodzakelijk

is den gang dier onderneming niet uit het oog te verliezen, maar maatregelen te nemen, om er zoo veel mogelijk voordeel van te trekken. Moge ook dit opstel het zijne bijdragen om de opmerkzaamheid daarop te vestigen!

NOG EEN BRIEF: OVER HET NUT DER BEWAARSCHOLEN VOOR NIET VOLSTREKT BEHOEFTIGEN. (*)

Beste HILLETJE! wat heb ik daar een brief van je gekregen! Er staat zoo veel in als in een halve krant, en 'k verwonder me hoe je aan al de woorden komt. Geen advekaat kan een slechte zaak beter verdedigen. Maar bij mij helpt dat niet: ik ben en blijf er bij, dat 't onverantwoordelijk is de kinderen te huis te houden als er in de buurt een bewaarschool is. Wel heb ik niet willen zeggen dat je volstrekt geen goede moeder bent, omdat jou oordeel over de bewaarscholen altijd zoo bekrompen is — daar beware me de hemel voor! — maar tusschen goed zijn en goed zijn is onderscheid; en de moeder die er haar kinderen zendt, en de moeder die 't niet doet, kunnen beide goed zijn; maar die 't doet is toch beter dan die 't laat. Ja, HILLETJE! daar blijf ik bij, al kijk je daar zwart om. Die de schoen past moet hem maar aantrekken. En weet je waarom ik me zoo veel moeite geef? Niet om jou kinderen alleen, hoe lief ik ze ook heb; maar toen ik laatst die twee dagen bij je was heb ik heel wel gezien, hoe jou voorbeeld — omdat jij de meeste kinderen hebt — op de buren werkt. De kleeremaker onder en de verwer boven je houên óók de kinderen te huis, of liever: laten ze maar op straat loopen. Zie, 't heele welzijn van al die bloedjes hangt er van af, en daarom wil

(*) Blijkbaar in antwoord op den gevonden brief, medegedeeld door den Heer SCHUITEMAKER te Medemblik; zie ons laatstvorig Nommer, bl. 12. De geachte Inzender zegt, zich ongemeen te verheugen over die mededeeling; wijl zij hem in de gelegenheid stelt, om dit ook door hém gevonden antwoord, zoo half en half te regt te brengen. Als er misschien nog meer brieven over de bewaarscholen mogten gevonden worden — 't geen, bij de onachtzaamheid der beide zusters met elkanders schrifturen, volstrekt niet onmogelijk is — houden wij ons zeer tot openbaring ook van deze aanbevolen.

DE RED.

ik je op 't eene en andere antwoorden; of ik je mogelijk nog tot inkeer breng.

Ik wou dat je verleden woensdag-morgen waart bij me geweest, toen heb ik 't lijkje zien ophalen van een engelachtig mooi kind van vijf jaren. Ze was 't dochtertje van vrouw FEEN, de water- en vuurvrouw. Die wilde óók heur kleinen niet op een school hebben, maar ze te huis houên. Als 't mensch dat dan maar gedaan had! Maar de kinderen waren altijd op de straat, en ze heeft nog al een drokke nering. Eerst bij twaalven, toen haar man te huis zou komen, dacht zij aan 't kind, en vloog de deur uit, en vroeg kermend aan de menschen: »Heb je mijn MIETJE niet gezien?!" — Juist kwam de schuit van den blommist aan, en deze op den inval om eens met zijn haak langs den wal te voelen, en hij vond haar dadelijk. — Er zwommen stekeltjes in de gracht, en daar heeft ze denkelijk naar gevischt. — Nu trok vrouw FEEN zich de hairen uit het hoofd; maar 't baatte niet: haar MIETJE, daar ieder zoo veel schik in had, was en bleef dood. Dat ze de school hare kinderen onthouên heeft, kost haar nu een kind! — Gij kunt denken hoe haar man was, toen die te huis kwam! God beware u! Voor geen tien ton wilde ik den dood van een der kinderen op mijn consciëntie hebben! En toch hoe veel lieve kinderen verdrinken of verbranden er wel in een jaar; en hoe veel moeders zijn er, die daar nergens rust of duur door hebben!

En jij, HILLETJE! zou jij denken daar geen gevaar van te hebben? — Al doe je geen vuur- en water-nering, je hebt evel óók wel wat anders te doen dan den heelen dag, als een groote Mevrouw, te zitten, met de kinderen in een krans of ootje rondom je heen, en op ieders aard en gedrag te speculeren, en, als ze allen te gelijk 't zelfde kwaad doen, in je wijsheid den eenen een klap, den ander eene vermaning, den derden misschien een zoen er voor te geven. — Eer je de kinderen gekleed, het jongste geholpen, de bedden gemaakt, en de kamer aan kant hebt, is de ochtend voorbij, en dan moet je immers aan den pot voor elf monden; de laatst gekomene tel ik nog niet. Als je zoo een pot van knechts-loon moet vullen heb je handen en hoofd te vol, om telkens de neuzen van je kinderen te tellen, en als er een ontbreekt de deur uit te stuiven, om 't op straat te zoeken. HILLETJE! HILLETJE! ik

geloof dat je nooit een voet in een bewaarschool gehad hebt, en dat al je schrijven nog vast zit aan de oude stijfzinnigheid, daar je als kind zoo veel om hebt moeten lijden, maar die je nu duurder te staan kan komen. Als je 't zelf niet zeide, zou ik 't toch weten, dat je de kinderen (bij goed weêr, zoo als 't heet) voor de deur laat spelen, onder opzigt (naar je zegt) van een der oudsten. Hoe kun jij dat zeggen, die 't opzigt van kinderen over kinderen zoo sterk afkeurt, in je beoordeeling van de meisjes die in de school helpen, maar, zeg je, nog werk genoeg hebben om op zich-zelve te passen. Of zijn jou kinderen wonderkinderen? Dat de oudste van je jongens, die levendige, ik wil niet zeggen onverbiedelijke, guit, zijne broêrtjes en zusjes bewaken zou, weet je wel beter. Ik beklaag de menschen, die 't ongeluk hebben naast moeders te wonen, die, onder pretekst dat ze een oog in 't zeil houên, de kinderen op de straat laten spelen. Wat overlast van schreeuwen en tieren, gooijen en smijten, ja, vechten en vloeken hebben ze niet te verdragen! En wat leeren de kleine kinderen op straat? Zij apen de grootere jongens en meiden na, en zien ze allerlei kwaad af: 't mishandelen van dieren, 't uitjouwen van voorbijgangers, 't kwellen en sarren van buren; allerlei gemeen en vuilheden, met zweren, dobbelen, snoepen en stelen, *alias:* stil wegkapen, incluis. — Zoudt ge wel gelooven, dat ik er koud van word, als ik aan de gevaren dier kwade voorbeelden denk, en dat ik in mijn hart de goede menschen zegen die op de gedachte zijn gekomen der bewaarscholen, waar ieder zijn kleine goedje heen kan brengen, met volle zekerheid, dat er niet anders dan wat goeds te zien en te hooren is. En gij, met uw oog in 't zeil houên, als gij dagen lang in 't kraambed, of weken lang ziek ligt, of als ge, bij al 't werk en de zorg die op u rusten, een of meer kinderen aan pokken of mazelen, met een onrustig hart op te passen hebt, en als de wereld u te klein wordt bij hun gevaar, en ge door uwe tranen heen de lieve lijders niet zien kunt, laat staan de gezonden op 't erfje of op straat — houdt ge dan ook een oog in 't zeil, zuster HILLETJE? — Wat gij en uw man, zoo als ge zegt, doen om de kinderen bij slecht weêr bezigheid in huis en beweging te geven, en al spelende te leeren, is heel mooi; maar ge woont niet in een paleis, en 't schommelen en met wagentjes rijden moet in je kleine vertrek voor zoo veel

kinderen nog al moeijelijk gaan, dunkt me. En als je man, die als knecht zeven gulden in de week verdient, zijn schoft- en rust-uren gebruikte, zoo als *mijn* man, om schommels en wagentjes en allerlei ander speelgoed voor de poppenwinkels te maken, zou de opbrengst er van u, even als mij, goed te pas komen; want zeven gulden in de week, voor een huisgezin met tien kinderen, is niet genoeg; al spreekt gij als of ge volkomen op uw gemak waart en tot de ellebogen toe in 't geld zat. De ferme toon van uw brief doet me twijfelen of gij 't »tonnetje met goud" uit de loterij hebt getrokken. Zoo ja, veel geluks er meê; maar niet ieder krijgt zoo'n buitenkansje. Wij zijn maar met ons zessen, en toch kom ik met minder dan acht gulden in de week niet meer rond. Gij hebt er dus ten minste wel tien noodig. Mijn man heeft óók maar zeven gulden in de week, maar met hard werken in de schoft-uren verdient hij er altijd nog een paar gulden bij. Dat heb ik óók aan de bewaarschool te danken: zij houdt er zelve schommels en wagentjes en allerlei ander speelgoed voor de kleinen op na, en maakt voor de vaders het knutselen voor eigen kinderen onnoodig. Zij hebben dus gelegenheid om, als ze werk kunnen krijgen, al hun ledigen tijd tot geld te maken. Dat is nog een extra-profijtje van de bewaarscholen.

Weetje wat ik me niet kan begrijpen? Het is jelui eenstemmigheid. Mijn man en ik, toen 't de kinderen gold, waren óók eenstemmig; maar, God zij dank! in het tegenovergestelde. Er zijn honderden voorbeelden van ouders die, omdat 't hun zelven aan leiding en onderwijs ontbroken heeft, van hunne kinderen zeggen: »dat die 't óók niet noodig hebben"; of 't niet velen kunnen dat deze méér zouden kunnen en weten dan zij. Mijn man heeft óók, even als de uwe, niet veel geleerd; want in hunne jeugd waren er nog geene bewaarscholen, en op de stadsscholen konden ze maar een paar jaren blijven, dan moesten ze er weêr af om plaats voor anderen te maken; want er waren geen scholen genoeg, of ze waren te klein om al de armenkinderen zóó lang te houden tot ze, in hun staat, volleerd konden heeten. Maar dat heeft *mijn* man altijd gehinderd, en daarom greep *hij* de gelegenheid zoo gretig en dankbaar aan, om ons viertal op de bewaarschool te krijgen. Daar leeren ze spelend van alles de beginselen, zoodat ze — gelukkiger dan hij — daarmeê toegerust

op de groote school komende, later aan een paar jaren degelijk onderwijs genoeg kunnen hebben. Als de kinderen tot jaren van onderscheid zijn gekomen, zullen ze ons er nog voor zegenen, als we reeds dood en begraven zijn. Zoo moest uw man óók denken, liever dan in fabeltjes uit Pruis-Pommeren den spot te drijven met de brave pogingen van menschen veel wijzer dan wij, om al in de vroegste jeugd op de hartjes en verstandjes der kinderen te werken! Hij moest met uw buurvrouw, die hij voor 't lapje houdt, eens eene bewaarschool gaan zien: dan zou hij wel tot inkeer komen. — Wat u betreft, HILLETJE! misschien ziet *gij* wel tegen 't brengen en halen der kinderen op; en ligt dáárin de eigenlijke verborgen reden van uwen afkeer. Als dat het geval is kunt ge doen zoo als *wij* gedaan hebben. Van zeven gulden in de week kan tegenwoordig niet af; dáárom hebben wij de kinderen voor niets geplaatst gekregen. Maar 't brengen en halen lijkt ook *mij* niet; doch nu heb ik vijf andere moeders gezocht, die in 't zelfde geval zijn, en te zamen hebben we een loopmeisje aangenomen voor vijftien stuivers in de week. Deze brengt en haalt al de kinderen dier zes gezinnen, en zoo houdt elke moeder haar gemak voor de waarde van maar drie stuivers 's weeks (*).

Op de bewaarschool waar *mijne* kinderen gaan, worden geene psalmen geleerd, en ook geene gezangen dan tegen Kerstijd en Paasch en 't oude Jaar, en eenige andere feest- of gedenkdagen. Mijne dreumissen kennen een heel getal mooije versjes van VAN ALPHEN en HEIJE, en ik weet niet welke méér, die zoo lief en eenvoudig voor kinderen weten te schrijven. Dat zie ik duidelijk dat de mijne daar pleizier in hebben, en meest alles begrijpen wat er in staat. 't Leeren van veel psalmen, die voor ons kleine goedje te hoog zijn, zou mij óók niet lijken; maar dat, zegt ge, is op de school in uwe buurt óók

(*) Dat brengen en halen is voor velen een groot bezwaar; 't zal voor niet weinigen reden genoeg zijn om hunne kinderen van 't genot der school verstoken te laten; anderen is 't welligt volstrekt onmogelijk. Het ware te wenschen, dat de scholen zelven de kinderen deden afhalen en weder te huis brengen; zoo als dat, naar S. meent te weten, te Arnhem geschiedt. Die ouders welke tot betaling van 't weekgeld in staat zijn, zouden, om tijd en moeite te sparen, zeker gaarne iets meer betalen, en 't overige ware misschien, ten beste van onvermogenden, wel bij menschenvrienden te vinden.

DE INZENDER.

afgeschaft. Wat evenwel de gezangen betreft, die door Christenen, en nog wel allen door Protestanten zijn geschreven, en waaronder zoo vele mooije, en heel eenvoudige zijn, daar denk ik anders over. Laatst kwam Dominé ons eens bezoeken, kort nadat er, voor een groot heiligenfeest, een heele schuit vol planten en bloemen in de Roomsche kerk gebragt was, om die op te sieren. Ik vertelde hem dat, en toen zeide mijn man in zijn eenvoudigheid: dat zoo iets toch heel aangenaam was voor de gemeente; vooral voor de arme menschen, die anders niet veel te zien krijgen. Hij zeî dat als of hij in stilte wel wenschte, ook tot eene kerk te behooren die van tijd tot tijd zoo wordt opgeschikt; maar Dominé vroeg: of 't er hem ook behagen zou, als hij daar 't algemeene kerkgezang in de lieve moedertaal moest missen? Door dit gesprek werd ik aandachtig op iets dat wij allen weten kunnen, en daar ik toch eigenlijk nog nooit zoo op gedacht had. En sedert dien tijd houd ik nog veel meer van onze Evangelische gezangen dan vroeger. Zie, HILLETJE! als ik ooit in verzoeking wierd gebragt — waarvoor God mij behoede! — van ongetrouw te worden aan ons dierbaar geloof, dan voel ik levendig dat alle verleiding stranden zou op de kracht der gezangen die wij in onze jeugd hebben geleerd; die we zoo dikwijls, uit de volheid des harten met vader en moeder in huis, en in de kerk met de heele gemeente gezongen hebben; en die in mijn hart en geheugen als gegraveerd staan, omdat wij ze geleerd hebben toen we nog kinderen waren. Zie, lieve zuster! daar maak ik je óók aandachtig op, en als ge dááraan denkt, zult ge althans niet tegen de bewaarschool hebben om 't leeren van Evangelische gezangen.

Tot zoo ver gekomen, zuster! sprong ik van schrik op, want ik dacht dat het huisje naast me inviel; dat makkelijk gebeuren kon, zoo ligt en digt zijn de woninkjes van onzen »melker" getimmerd. Maar 't was KEES van de waschvrouw, die van de trappen rolde; hij is met zijn hoofd op de steenen neêrgekomen. Toen ik hem zag lag hij buiten kennis. De jongen is zes jaar oud; door en door een stoute bengel, die allerlei kattenkwaad uitvoert, en om niemand meer geeft: dus regt een broekeman naar uwen zin, die misschien óók bestemd is om te Paramaribo of in Californië zijn fortuin te maken. Als de

jongen op school was geweest had hij evenwel nu geen gevaar geloopen van die kans op fortuinmaken te verliezen; want een hersenschudding kan leelijke gevolgen hebben. 't Kan er nu op loopen dat hij door dien val van een razenden ROELANT en vlugge geest, een gluipert en botterik wordt. 't Arme verwaarloosde kind! Zulke wilde knapen moeten er zijn, want waar zou anders 't zee- en soldatenvolk van daan komen; maar de zoete kinderen moeten er óók zijn, voor rustige en stille betrekkingen. Ik houd meer van de zoete, en ben dankbaar in mijn hart dat mijn twee jongens van dat kaliber zijn. Maar hoe kom je er aan, dat de karakters van levendige kinderen op de bewaarscholen geheel om zouden keeren? Daar staat niets van in: ze worden er allen maar geleid, en leeren er daar ze anders niet van zouden hooren; en zoo worden de wakkere geesten tot orde gestemd, en de slaperige wakker gemaakt. Door 't spelen met aardige letterblokjes weten mijn kleinen allerlei namen te spellen; in de onderscheiding der kleuren zal niemand ze meer bedriegen; ze maken allen mij beschaamd in 't vlugge zien op de koekoek, hoe laat het is; en een paar er van cijferen dat het een aard heeft; als ze zaden zien, weten ze meest altijd te zeggen van welke planten die zijn, en waar de planten toe dienen, en zelfs mijn MIETJE, dat wel wat droomerig was, kent al de grutterswaren, en weet van de meesten waar ze vandaan komen, en hoe men ze gebruikt. Maar ik kan je niet alles zeggen, waar de dreumissen van weten, en wat al nuttige spreuken ze in de geheugentjes hebben, en hoe aandoenlijk mooi ze met mekaâr zingen: niet dat de liedjes allen zoo aandoenlijk zijn; wel neen, er zijn heele vrolijke onder, maar als ik de teêre stemmetjes bij mekaâr hoor, word ik altijd aangedaan; en zegen de goede menschen door wie ze leeren, wat mijn man noch ik hen leeren kan. En dat verzeker ik je, dat de oudste en levendigste van mijn jongens, die over een paar maanden naar de groote school moet, de bewaarschool niet zal verlaten als een druiloor; want hij zingt en springt van dat hij opstaat tot hij weêr naar bed gaat, en is een boogschieter in zijn hart, en zijn oog is zóó scherp, dat een bal, als hij er meê gooit, altijd komt waar hij die hebben wil. Zie, dat alles heb ik aan de school te danken, en *zóó* goed zijn de menschen die aan 't hoofd staan, dat het nog bijkans is als of zij er *ons* voor danken, dat wij

de kinderen door hen laten leeren. Allen prijzen er ons voor, en zijn niet alleen regt vriendelijk tegen ons, maar helpen ons voort, zoodat mijn man al menig mooi karreweitje door hen gehad, en menig mooijen gulden aan hen verdiend heeft.

Nu kan ik niet langer, want zoo aanstonds wacht ik mijn man en de kinderen, en ik ben al bang, dat ik schrijvende den pot heb laten aanbranden. Maar tot besluit bid ik je, lieve HILLETJE! volg den raad van je zuster, en ga eens eene bewaarschool zien, en zie hoe de kinderen er spelend worden geleerd, en aan orde en netheid gewend, en hoe er gezorgd wordt voor 't ligchaam net zoo goed als voor 't verstand: — dan, mijn hoofd af, als je niet dadelijk verzoekt of jou kinderen er óók bij mogen. Eten, neen, dat krijgen ze er niet, of ze moeten 't zelf meêbrengen; maar wie zou dat ook vergen? Daar heeft je man, die altijd grappen maakt, den gek meê geschoren. En wat die dokter, in zijn boek over de opvoeding, gezegd heeft van den invloed der moeder op het kind, is volkomen waar, voor moeders die rijk, of althans bemiddeld zijn, of ook voor moeders van ónzen stand; maar die dan ook maar één kind hebben. Als die er twee krijgen, kunnen ze zich al dadelijk met 't oudste maar half bezig houden, en zoo wordt de bezigheid der moeder met ieder kind ál minder hoe méér kinderen ze krijgt, en 't draait eindelijk op niets bijna uit. Laten wij, ik met mijn vier, gij met uw tien kinderen, God dáárom danken, dat er door 't beleid van menschenvrienden en kindervrienden plaatsen zijn, waar we onze lievelingen kunnen brengen om bewaard en geleid te worden door knappe, minzame, lieftalige vrouwen en meisjes, die daartoe zijn en worden bekwaam gemaakt, en er geheel heur leven aan toewijden! Mij dunkt dat ouders als wij, wanneer ze doen als of er geen bewaarscholen bestonden, een zware verantwoording zullen hebben; vooral wanneer er onder hunne kinderen zijn, die niet oppassen. Dat zoo een groot ongeluk en zware verantwoording u en uwen man altijd onbekend mogen blijven, is de vurige wensch en beê van uwe liefhebbende zuster

MARRETJE.

VAN SPEYK (*).

5 FEBRUARIJ 1831.

Een jonge wees, aan Amstels grijze zoomen
In 't needrig huis der burgers opgevoed;
Door deugden groot, zwierf op de Scheldestroomen,
Een kruis op 't hart, en 't hart vol heldenmoed.
Hij zwoer: Europ zou van zijn naam gewagen,
En deed dien eed in vloed en vuur gestand:
Hij heeft zijn vlag ten hemel opgedragen,
En de eer voltooid van 't oude vaderland!

De kracht des winds huwde aan 't geweld der baren,
De boot des helds verviel op 's vijands wal;
Hij zag zijn volk vermand door muiterscharen,
En 't wapprend doek des Lands bestemd ten val.
Maar, 't lot te groot, den blik omhoog geslagen,
Ontstak hij fier den heilgsten offerbrand:
Hij heeft zijn vlag ten hemel opgedragen,
En de eer voltooid van 't oude vaderland!

Geen schooner dood kroonde ooit een roemrijk leven.
Het dankbaar volk heeft, om zijne asch vergaârd,
Zijn naam met goud op marmer aangeschreven;
Zijn voorbeeld blijft, alle eeuwen door, bewaard.
De grijsaard toont het kleinkroost jong van dagen
Zijn tombe, en zegt: „Veracht als hij de schand! —
„Hij heeft zijn vlag ten hemel opgedragen,
„En de eer voltooid van 't oude vaderland!"

W.

DE GEEST VAN VAN SPEYK.

In den avond van den 6den Februarij 1831 waren, in een deftig huis op de Heerengracht te Amsterdam, de leden van het gezin eens vermogenden koopmans, den Heer F., onder het rustig genot van een kopje thee bij elkander gezeten, en onder-

(*) Op den 5den Februarij van dit jaar is het vijf-en-twintig jaren geleden, dat VAN SPEYK voor de eer van Hollands vlag zijn leven gaf. Het zal velen onzer lezers zeker een genoegen zijn door deze coupletten en 't volgende verhaal nog eens in de roemvolle dagen van 1831 verplaatst, en tot vereering van den grootmoedigen held gestemd te worden. Moge zijne gedachtenis immer in eere worden gehouden! DE RED.

hielden elkander over de belangrijke gebeurtenissen van dien tijd, zoo vol van sombere herinneringen. Men zag met zekere ontroering het oogenblik te gemoet dat de krant zoude komen, om aan hoop of vrees nieuw voedsel te geven, en met belangstelling wachtte elk op het nieuws waaruit deze rozen gene doornen plukte voor de duistere toekomst. Naauwelijks was het dagblad op tafel of alle oogen vonkelden van nieuwsgierigheid. De Heer F. zette dadelijk zijne bril op, lag zijne pijp ter zijde, en begon te lezen. Maar op eens ontroerde zijne stem; zijne lippen beefden; tranen glinsterden in zijne oogen: hij las het berigt van VAN SPEYK's roemvollen dood.

De Heer F., zijne gade, zijn zoon HENDRIK, zijne dochter BETJE, en zijne nicht MARIA, een schoon achttienjarig meisje, dat hare ouders vroeg verloren had en bij haren oom inwoonde, voelden te gelijk diepe treurigheid en onbegrensde bewondering voor den held, die niet geaarzeld had zijn leven voor de eer der Hollandsche vlag op te offeren, en te toonen dat de Hollander, hoe wars van ijdele grootspraak, als de nood of de eer dat eischt, voor zijn vaderland weet te sterven.

De twintigjarige HENDRIK vooral, tot dus verre een traag jongeling, wiens geest bij alles koud bleef, voelde zich in eens door dit treffend geval in edele geestdrift opgetogen. Zijne sluimerende ziel ontwaakte tot een nieuw leven. De daad van VAN SPEYK deed zijne oogen schitteren, en zijn hart kloppen, en gaf aan zijne woorden die overredende kracht waarvan de gloed in ons binnenste schuilt.

— VAN SPEYK — sprak hij — roept mij mijnen pligt toe, en zijne stem zal worden gehoord! Een weesjongen, arm en onbekend, heeft den Nederlander het voorbeeld van den edelsten dood gegeven, en zijn dierbaar bloed zal niet te vergeefs hebben gestroomd. Neen, zijne verminkte leden wijzen ons den weg tot de overwinning! Zijn dood heeft zaden gestrooid, waaruit een nieuw heldengeslacht ontkiemen zal! Dierbare ouders! vergeeft het mij zoo ik uwe harten bedroef, maar het pligtgevoel spreekt luide; ik moet gehoorzamen. De Koning roept alle getrouwen te wapen; onze grenzen worden bedreigd; morgen zal ook ik de wapenen opvatten.

Met de grootste verbazing hoorden de Heer en Mevrouw F. hunnen zoon eene taal voeren, die zij geenszins uit zijnen mond hadden verwacht. De jeugdige MARIA, door hem bemind, maar

die tot dus verre zijne liefde niet had beantwoord, omdat zij zich met zijn koelen aard niet kon vereenigen, vestigde eenen blik op hem, die zijne hoop deed herleven, en hem verzekerde dat hij, door zijn voornemen, zeer in hare achting was gerezen; want het vaderlandlievende meisje blaakte van geestdrift voor de edele zaak. Zij durfde echter geen woord van aanmoediging uiten, daar zij begreep dat dit de ouders van den eenigen zoon zou bedroeven, want het denkbeeld hem naar het leger te zien vertrekken was hun onverdragelijk. Zijne zuster omhelsde hem, en smeekte hem met tranen in de oogen om van zijn besluit af te zien. Zijne ouders stelden hem levendig hunnen angst, hunne vreeselijke onrust voor, wanneer hij, zonder van veel nut te zijn, vermoeijenissen en gevaren, hem zoo geheel ongewoon, zou tarten. — Welligt — zeiden zij — zou 't hem eenmaal, maar dan te laat, berouwen! Welligt zou hij, ver van al de zijnen, eenzaam en verlaten sterven! — Maar niets kon zijn besluit veranderen.

— Van speyk wijst mij den weg! — was zijn antwoord. — Het vaderland heeft verdedigers noodig! Mijn arm is zwak, maar mijn voorbeeld zal anderen aansporen!

Van dat oogenblik af was de jongeling een man, een held geworden.

Hendrik nam dienst, en spoedig werd de dag van zijn vertrek naar het leger bepaald; maar hij kreeg nog een verlof van twee dagen. Hoe groot was de vreugde der zijnen, dat zij nog eenmaal hem aan het hart konden drukken! Zij bewonderden zijne militaire houding, en zijne standvastigheid en geestdrift, daar hij zich door het ruwe leven van den soldaat niet weêrhouden liet. Hendrik bragt die twee dagen met genoegen door in den schoot van zijn gezin, en het was hem als of maria vertrouwelijker met hem omging, en zijne wenschen verhoorde. Als zij hem aanzag werden hare wangen met een blos overtogen, en zij kon niet nalaten hare belangstelling in zijn behoud ondubbelzinnig te doen blijken. De jongeling, daardoor aangemoedigd, waagde het haar te smeeken, om niet langer onverschillig te blijven, daar een enkel woord van haar genoeg was om hem 't verblijf onder vreemden dragelijk te maken. Zij sloeg blozend de oogen neder, doch reikte hem de hand en zeide: — Deze zal u toebehooren als gij met het ridderkruis terugkomt. — Onbeschrijfelijk

was de vreugde des jongelings bij die hoopgevende woorden. De gemaakte voorwaarde, dacht hij in de geestdrift zijner liefde, kon gemakkelijk vervuld worden; hij stelde zich met een der ridders uit de Middeleeuwen gelijk, en toen hij eene blonde hairlok van zijne MARIA ten aandenken ontving, drukte hij die aan zijn hart, waande zich onoverwinnelijk, en had bijna even als de *Cid* uitgeroepen:

Paraissez, Navarrais, Maures et Castillans,
Et tout ce que l'Espagne a produit de plus grand!

Maar in deze treurige wereld is de blijdschap nimmer van duur, en HENDRIK vond zich den volgenden dag genoodzaakt, zijne ouders en MARIA voor lang, misschien voor eeuwig vaarwel te zeggen. Tranen vloeiden uit aller oogen, en zelfs de jonge krijgsman kon de zijne niet weêrhouden. Van MARIA kreeg hij den eersten, zedigen kus der liefde. Dit gaf hem aan zich-zelven terug.

De eerste maanden zijner militaire loopbaan werden door geene belangrijke voorvallen gekenmerkt. Het *status quo*, door de roemrijke wapenfeiten onzer dapperen eene wijle vervangen, wiegde Europa in rust, verlamde hunne geestdrift, en deed elk naar den strijd verlangend hart zijn ijskouden invloed gevoelen. Maar HENDRIK bewaarde een heilig vuur in zijn binnenste: — hij dacht aan MARIA; aan de voorwaarde van zijn geluk; en aan den heldendood van VAN SPEYK.

Op eens echter klonk het gedenkwaardige »Voorwaarts!" door de gelederen onzer dapperen, en de blijde mare van het inrukken in België vervulde ieders hart en geest. HENDRIK's bataljon bevond zich, in het begin van Augustus 1831, bij den aanval op een der eerste Belgische dorpen, die door onze troepen werden ingenomen, en hij betoonde eene groote mate van onverschrokkenheid en beradenheid in het gevaar. Van eenigen zijner kameraden gevolgd, stormde hij een huis binnen waaruit de vijanden een moorddadig vuur onderhielden. Vele vijanden beneden werden nedergeveld. Toen zij daar meester waren vlogen zij de trappen op, en toen HENDRIK boven kwam zag hij een luitenant, die zich reeds aan zijne kameraden had overgegeven, door dezen met den dood gedreigd. Oogenblikkelijk dekte hij den gevangene met zijn eigen ligchaam, en riep uit: — Een overwonnen vijand is geen vijand meer! Kameraden!

wij zijn Hollanders! Stelt u niet gelijk met hen wier handelwijze gij verfoeit en veracht! — Dit werkte; en de soldaten verzekerden zich van den gevangen officier zonder hem te mishandelen.

HENDRIK's kapitein vernam deze daad, prees zijn gedrag, en bevorderde hem tot sergeant. Hoe juichte zijn hart in die verheffing, bij de gedachte aan MARIA!

In den slag bij Hasselt had HENDRIK het geluk een vaandel te veroveren. Met verrukking vernam hij zijne bevordering deswege tot luitenant. — VAN SPEYK! — dacht hij — heldhaftige martelaar! Gij hebt mijne schreden bestuurd! Beminde MARIA! ik gevoel het: uwe liefde is het heerlijke loon, dat de Algoede mij gunt te verwerven!

Maar de vijanden wachteden het Hollandsche leger bij Leuven af. Dáár, meenden zij, zouden hunne nederlagen in zegepralen verkeeren. Doch ORANJE was er met zijn weêrgâloos beleid en uitstekenden moed, en tegenover hen stonden zijne dapperen, door den geest van VAN SPEYK geleid. De goede zaak zegevierde ook dáár.

HENDRIK scheen door een bovennatuurlijken moed bezield; zijn staal deed menig vijand in het zand bijten: hij wilde zich zijn verkregen rang waardig toonen, en het kruis winnen dat zijn geluk kon verzekeren. Ondanks eene ligte wonde in den aanvang des gevechts bekomen, streed hij met onwankelbare volharding, en de geestdrift onderhield zijne uitgeputte krachten. Op eens ziet hij zijnen kapitein, die zich te ver had gewaagd, door de vijanden omsingelen, en op het punt van te bezwijken. Hij dringt tot hem door, verspreidt overal dood en schrik, en bevrijdt den kapitein; maar ontvangt op hetzelfde oogenblik eene gevaarlijke wond, en stort bewusteloos ter aarde.

Toen hij weder bijkwam bevond hij zich in een hospitaal, met gewonden opgepropt, en waar hem het eerste verband werd gelegd, nadat hij reeds veel bloeds had verloren. Eenige weken verliepen, eer hij genoegzaam hersteld was om den terugtogt van het Hollandsche leger, door den intogt der Franschen veroorzaakt, te kunnen vernemen. Toen hij in staat was te marcheren, dat niet dan eenige maanden daarna plaats had, verkreeg hij, ten gevolge van den wapenstilstand, vrijheid om naar Holland terug te gaan. — Naauwelijks te herkennen kwam hij bij zijn regement terug; maar des te grooter was de hartelijkheid en blijdschap waarmede hij begroet en verwelkomd werd, want men had hem onder de dooden geteld. Grenzeloos was de vreugde des wederziens van den edelen kapitein, wiens leven hij gered, en die zijnen redder nog geen oogenblik vergeten had. Deze drukte hem met broederlijke liefde aan het hart, en zwoer: »dat HENDRIK de ridder-orde zou hebben, of dat anders hij de zijne afleggen, en verzoeken zou die aan hem te mogen geven". Weinige dagen na deze verzekering was HENDRIK gedécoreerd. Hoe groot was zijne ontroering toen hij 't ridderkruis, door den

kapitein op zijne borst zag hechten! Nu was zijn geluk verzekerd!

Eindelijk, weder geheel hersteld, brak ook de dag aan des wederziens van zijne vaderstad, en van allen die hem dierbaar waren. Zijn hart klopte schier hoorbaar toen hij de poort binnenreed, en daarna toen hij den ouderlijken drempel betrad. Het was avond. De oude Heer F. las weêr de krant voor aan de dames, die zich met vrouwelijke handwerken bezig hielden. De gelukkige HENDRIK sloop stil den gang door en luisterde, met ingehouden adem, aan de kamerdeur. Daar hield eensklaps zijn vader met lezen op, en zeide: »Waar of onze HENDRIK nu blijft?" — »»Het is mij te moede""— sprak Mevrouw F. — »»als of ik op 't punt stond hem weder te zien!"" — Nu kon HENDRIK onmogelijk zich langer bedwingen, maar vloog met den uitroep: »Uw gevoel heeft u niet bedrogen, Moeder!" — zijne moeder aan het hart. — Wie zal het daarop gevolgde tooneel beschrijven! Allen weenden, ook MARIA; maar allen weenden van vreugde, en dankten God.

Des anderen daags vond HENDRIK MARIA alleen, en, haar wijzende op zijn ridderkruis, bad hij haar om nu woord te houden, en hare toestemming te geven tot zijn geluk. Zij glimlachte, en zeide: — Straks zult gij mijn antwoord hebben. — Hij wilde nu niet verder bij haar aandringen; te meer dewijl hare blikken hem volkomen gerust stelden.

Het was juist de dag waarop de overblijfselen van VAN SPEYK in de Nieuwe-kerk werden begraven. De plegtige, treurige optogt ging het huis van den Heer F. voorbij. Vooral eenige manschappen van de équipage der gesprongen boot van VAN SPEYK, die als door een wonder zijn behouden gebleven, boezemden groote belangstelling in. Het was hoogst aandoenlijk de volksmenigte te aanschouwen, die in stillen, diepen rouw, den lijkstoet doorliet of hem volgde. Geheel de bevolking was als één gezin, en betreurde den dood van één harer braafste leden. De weesjongen had duizende ouders gevonden, en zijn naam werd door elk met eerbied genoemd.

Toen de lijkkoets onder de vensters van den Heer F. voorbijging vatte MARIA de hand van HENDRIK, en zeide:

— Tegenover die heilige overblijfselen verklaar ik mij de uwe, en zweer ik u liefde en trouw. De daad van VAN SPEYK heeft uwen geest en uw hart veredeld. Hadt gij uwen pligt jegens het vaderland niet vervuld, ik ware nimmer de uwe geworden. Thans zijt gij een man, en de liefde eener Hollandsche vrouw waardig! — HENDRIK! daar is mijne hand.

HENDRIK drukte die hand aan zijne lippen, en riep in vervoering uit:

— VAN SPEYK! uwe heilige assche ruste in vrede; maar uit de hemelsche gewesten, van waar gij op het door u herboren vaderland nederziet, bescherme gij ons en onze kinderen! Uw geest leve eeuwiglijk onder ons!

MENGELWERK.

GEDACHTEN
OVER DE GESCHIEDENIS DER GRIEKSCHE BOUWKUNST.

DOOR

J. A. BAKKER.

Griekenland blonk door krijgsroem, door staatswijsheid, door dichtkunst en letterkunde uit; maar hoe groot de roem zij dien het daarin behaald heeft, in de beeldende kunsten schitterde het met niet minderen glans, en het neemt in de geschiedenis der kunst de voornaamste plaats in. Werd het in de beeldhouw- en misschien in de schilderkunst niet overtroffen, noch zelfs geëvenaard, in de bouwkunst behaalde het door zijne oorspronkelijkheid een onsterfelijken naam. Egypte moge door trotsche gedenkstukken, Indië door uitgestrekte en weelderig opgesierde pagoden en grottentempels, Perzië en Assyrië door prachtige, met verheven beeldwerk opgeluisterde paleizen uitmunten, overal bleef de bouwkunst op zekeren trap van ontwikkeling staan. In Griekenland trad zij het meest als eene schoone kunst op.

In den heldentijd was de bouwkunst in Griekenland even ruw en krachtig als de zeden, getuigen de onverstoorbare Cyclopische muren van Mycene en Tiryns, de schatkamers van ATREUS en AGAMEMNON. Maar niets doet hier de voortreffelijkheid eener latere ontwikkeling vermoeden. Op eens vertoont zich de Dorische bouwstijl met al zijne kenmerkende eigenschappen. Van den tempel van MINERVA te Corinthe, die als het oudste gedenkstuk van dien stijl aangezien wordt, begint men eene opvolging van vordering en verfijning te bespeuren, die zich in de tempels van Pestum, Metaponte, Selinunte, Agrigente, Egina, Phigalia, en in dien van THESEUS te Athene vertoont, om in de onsterfelijke gedenkteekenen van

den *Acropolis*, het *Parthenon* en de *Propyleën* den hoogsten trap van hare volmaking te bereiken.

Hier zijn eenvoud met verhevenheid, schoonheid met evenmaat, overeenstemming der deelen met een fijn gevoel van versiering en opluistering gepaard. Men ontwaart er nog het waas van den adem der Ionische bevalligheid, die er in overgegaan is, en dat den strengen ernst van den Dorischen geest heeft getemperd. Het *Parthenon* was voorzeker het schoonste gedenkstuk dat de Oudheid oprigtte. Tempel eener Godin die de beschermster der kunsten, wetenschappen en wijsheid was, vereenigde het al de eigenschappen der Godheid aan welke het was gewijd. Het moet in zijn ongedeerden staat eene plegtige en stille bewondering te weeg gebragt hebben, even rustig en ernstig als de Godin die er in vereerd werd. Het was een toonbeeld van het gevoel der harmonie van edelheid in de vormen, ook van die welke het menschelijk ligchaam ten toon spreidt. PHIDIAS en ALKAMENES hebben het monument van PERIKLES' kunstliefde, en van ICTINUS' kunstvermogen, versierd door de gevel-statuën, door de reliefs op de metopen, en langs de *fries* die de Cella omringde; voortbrengselen van eene voortreffelijkheid waarvoor de lofspraak verstomt.

Men zou verwachten dat Athene zich nu tot die hoogte van kunst-ontwikkeling zoude bepaald hebben. Maar het bragt nog een anderen bouwstijl, de Ionische, tot meerdere volmaking in het *Erechtheum*, dat kleinood van sierlijkheid en bevallige evenredigheden. Zijne latere gedenkteekenen rigtte het in eenen nog prachtiger stijl op, de Corinthische, die na de regering van ALEXANDER onder zijne weelderige opvolgers algemeen werd. Het kleine monument van LYSIKRATES is nog een bewijs hoe Athene het eenvoudige met het sierlijke wist te vereenigen, en den stempel van edele schoonheid te drukken op de voortbrengselen zijner bouwkunstenaars. Het was als of het allen wansmaak van zich verbande, want al wat men van onder zijne puinen opdelfde, en al wat als bouwval uit de Oudheid op zijnen grond is blijven staan, draagt het onmiskenbaar merkteeken der echte schoonheid.

Griekenland bezweek voor de Romeinsche wapenen, maar het zegevierde over Rome door zijne kunst. Het Romeinsche Rijk schitterde met eenen glans die van de avondzon der Grieksche kunst afstraalde. Beeldhouw-, schilder- en voornamelijk de bouwkunst, moesten de grootheid en de ondernemingszucht der Romeinen schoonheid en luister bijzetten. Al was de edele smaak en het fijne schoonheidsgevoel niet meer, *zóó* als vroeger, de levensgeest der Grieksche kunst, al waren deze door prachtliefde en eene kwistige versiering vervangen; de Grieksche kunstzin wist echter aan de reusachtige gedenkteekenen van Rome's magt het kenmerk eener trotsche grootschheid te geven. Toen zijne zon onder ging, schoot zij toch nog krachtige en gloeijende stralen over de toenmaals beschaafde wereld.

Was het de Grieksche bouwkunst niet die Rome tot eene stad van marmer vormde, die er tempels, forums, paleizen, schouwburgen, renperken, waterleidingen en triomfbogen deed oprijzen, van eene te voren ongeziene pracht en uitgestrektheid? Doch niet alleen te Rome, maar in de drie werelddeelen, van den Oceaan tot aan den Euphraat, van den Donau tot aan de Afrikaansche woestijn, strekte zij haar vermogen uit, en bedekte de wingewesten met hare gedenkstukken. Zelfs Arabië en de Syrische woestijn, Petrea en Palmyra werden door haar opgeluisterd; en toen de dicht-, beeldhouw- en schilderkunst reeds waren verbasterd en bijna verdwenen, wist zij, hoewel ook haar stervensuur naderde, zich nog door den zonnetempel te Baälbek onsterfelijk te maken. Wat is van alle deze trotsche monumenten overgebleven? Meestal slechts enkele zuilen, bogen en onbekleede muren; maar hetgeen zij vroeger in al de kracht van haar genie stichtte, hiervoor scheen de Voorzienigheid gewaakt te hebben.

Wij worden als van zelf weder naar Athene teruggevoerd en beklimmen de heilige burghoogte: niets is nog aan de voortreffelijke gedenkteekenen beschadigd. De tand des tijds heeft er nog niet aan geknaagd, zij schitteren met al den glans der nieuwheid, die door hun reeds eeuwen lang bestaan

eerwaardig is geworden. Zij zijn onveranderd gebleven, gedurende al de lotverwisselingen der stad op welke zij beschermend nederzien. Terwijl deze door pest geteisterd, door LYSANDER ingenomen en ontmanteld, door PHILIPPUS bedreigd, en door SYLLA geplunderd wordt, en Galliërs, Gothen en Wandalen Griekenland verwoesten, blijven zij ongedéerd. Andere prachtgebouwen zagen zij door de zorg van HERODES ATTICUS, door de bescherming van Keizer HADRIANUS oprijzen, en rondom het *Olympeion* eene nieuwe stad opkomen en weder vergaan.

Het Kruis werd op het heiligdom van MINERVA geplant, en duizend jaren later de wassende Maan van MAHOMET; doch het Christendom en het Islamismus eerbiedigden hetgeen aan de beschermgodin in die stad was toegewijd geweest. Zij scheen nog over haren tempel en omgevingen te waken. Toen twintig eeuwen over die gedenkstukken waren henengevaren, was het, of zij, in plaats van er loodzwaar op te drukken, er slechts langs waren gegleden. Vergeten, maar wonderbaar bewaard, stonden zij daar.

Doch eindelijk is hunne laatste ure geslagen, zij moesten bezwijken voor ruw en barbaarsch krijgsgeweld. Het *Parthenon* werd tot mikpunt der bommen van MOROSINI gekozen, en het sprong bij eene uitbarsting uiteen. O, rampvolle en onvergetelijk noodlottige dag! Toen uwe standbeelden verbrokkeld en vergruisd, en uwe goddelijke metopen en onsterfelijke *fries*, deels in het rond ginds en herwaarts verspreid, en later door heiligschennende handen van uwe muren afgerukt werden. MOROSINI en ELGIN, namen die ons nog schorder in de ooren klinken, dan die van ALARIK en ATTILA; want deze deinsden nog voor de oude, hoezeer magtelooze majesteit van Rome terug, maar gene hadden geen eerbied voor wat de kunst het schoonst en edelst voortbragt. Zij waren barbaarscher dan Gothen of Hunnen, al leefden zij in de tijden toen de beschaving reeds haar koesterend licht over de Europesche menschheid verspreid had.

Bijna eene eeuw lagen uwe puinhoopen onbezocht en onbetreurd; maar op eens ontwaakte de geestdrift bij de enkele

aanschouwing van uwe verminkte overblijfselen. Wat zou de bewondering niet vóór uw ongeval geweest zijn? Maar sommigen, meer tuk op roof, dan met eenen heiligen eerbied voor uwe rampen bezield, plunderden met eene laakbare schraapzucht hetgeen nog van uwen vorigen luister was overgebleven. Europa staarde echter met stomme verbazing de fragmenten van standbeelden en verheven beeldwerk aan, die uwe gevels, metopen en wanden van het heiligdom versierd hadden, en die uit de baatzuchtige handen van een ELGIN in het Britsch Museum overgingen. Uwe kunst behaalde evenwel in het eind de zegepraal. Zij vervulde de echte kenners wel met eene diepe droefheid, maar die toch niet zonder troost was, omdat zij hun het edelste der Grieksche bouw- en beeldhouwkunst onthulde, en hen in al de eenvoudige en verheven schoonheid der klassieke kunst inwijdde. De overblijfselen van het *Parthenon* zijn de onschatbaarste nalatenschap die onze tijd uit de Oudheid ontving, en zij zijn door beroemde mannen met eerbiedigen weemoed ontvangen en hoog gewaardeerd geworden.

Met godsdienstigen ijver heeft men de hand geslagen aan de herstelling van hetgeen overgebleven, en aan uwen voet onder gruis en puin bedolven lag. Menige kolom is weder op hare standplaats hersteld. Sommige architraven en kroonlijsten prijken weder op hunne aloude hoogte. Als bouwval zijt gij nog onuitsprekelijk schoon, en verwekt den treffendsten en diepst gevoelden indruk. Men kan zich in uwe beschouwing niet verzadigen. Wij staren met bewondering uwe overblijfselen aan als onverdelgbare teekenen van de voortreffelijkheid der Grieksche bouwkunst, die geheel den geest der klassieke beschaving uitdrukt. Eenvoud, waarheid, harmonie, rijkdom en spaarzaamheid, rustige ernst en bevallige versiering, waren uwe hoedanigheden. Dat wij de lessen die gij aan ons overleverdet, diep in onzen geest prenten! Dat zij onze kunstenaars mogen bezielen, opdat zij in onzen tijd de bewijzen leveren, dat zij doordrongen zijn van al de voortreffelijkheid die uwe voortbrengselen ten toon spreiden, opdat zij eens meesterstukken leveren, die tot de volgende geslachten overgaan met dien onverwelkbaren roem van de Atheensche *Propyleën* en het *Parthenon!*

IETS OVER DE NATIONALE KLEUREN VAN FRANKRIJK.

Alle beschaafde volken hebben steeds eigene teekens en kleuren gehad. In Indië, Egypte, en elders onderscheidde een algemeen teeken de natie, en bijzondere teekenen de verschillende rangen der burgers. De Grieken en Romeinen volgden dit na. De Grieksche en Romeinsche legioenen ontleenden hunne namen aan den vorm hunner helmen of schilden, of aan afbeeldingen op de schilden, of andere deelen der wapenrusting.

De Gallen, door JULIUS CAESAR overwonnen, namen de gebruiken der overwinnaars aan; doch toen het Christendom de Godsdienst der meerderheid was geworden, verwisselden zij de oude onderscheidingsteekenen tegen andere waarin het kerkgeloof zich afspiegelde. Hunne banieren werden achtervolgens de blaauwe van ST. MARTIJN *van Tours*, naar diens vermaarden mantel (*); de roode van ST. DENIS (*oriflamme*), die gezegd werd uit den hemel te zijn gedaald; en de witte, die bij 't toenemen der MARIA-dienst ter eere van de Moedermaagd is ingevoerd. Uit de vereeniging van blaauw, rood en wit, is de liverei der Koningen van Frankrijk zamengesteld geweest, ter gedachtenis van de verschillende kleuren door het Fransche volk, sedert den aanvang der Monarchie, gevoerd.

In de elfde eeuw namen de edelen wapenrustingen aan van gehard leder of ijzer, en daarbij kleuren en teekenen om zich te doen kennen. Dit was vooral noodig na het opkomen der steekspelen: krijgshaftige vermaken, tot welke de ridders met groote pracht bijeen kwamen om zich in de wapenen te oefenen; vermits 't anders moeijelijk zou zijn geweest om uit de mededingers dien te kennen, die door de schoonste wapenfeiten had uitgemunt, en hem den prijs toe te wijzen. Daar het gelaat in den helm geheel verborgen was, voerde elk ridder op zijn helm of schild of wapenrok, of op die allen een beeld en spreuk, en die beelden en spreuken werden vervolgens door de voorname geslachten tot onderscheidende kenmerken hunner stamhuizen aangenomen.

(*) Dit vaandel werd ingevoerd onder de regering van CLOVIS, nadat hij 't Christendom had omhelsd.

De Mooren (in Spanje), wier Godsdienst hun alle afbeeldingen verbood, namen tot hetzelfde einde zinnebeeldige kleuren en dooreengevlochten letters te baat; welke laatsten door de Christenen, in hunne onbekendheid met de Arabische karakters, voor willekeurige sieradiën aangezien, en *Arabesken* of *Moresken* genoemd werden. Van daar nog woorden in de wapenkunde die uit het Arabisch afstammen.

Gedurende en na de kruistogten gaven de groote vasallen livereijen aan hunne onderhoorigen, en namen zij het teeken des kruizes op de banieren, wapenrustingen en kleederen aan. Het kruis was, aanvankelijk, voor de Franschen, *rood*, naar de kleur der *oriflamme*, en voor de Engelschen *wit*. Onder de regering echter van PHILIPPUS VAN VALOIS begonnen de beide volken van kleuren te wisselen. De Engelsche Koningen, die beweerden, boven den Graaf VAN VALOIS, geregtigd te zijn tot de Fransche kroon, bezetteden een groot gedeelte van 't Rijk, voerden den titel van Koning van Frankrijk, en namen als zoodanig ook de roode kleur aan. Dit bewoog de Fransche Koningen om de witte kleur tot de hunne te kiezen. KAREL VII voerde het eerst den witten standaard in stede van de *oriflamme* in. LODEWIJK XI behield dien, en ofschoon er standaarden waren van verschillende kleuren, voerden allen het witte kruis. Zoo droeg ook LODEWIJK XII in den veldtogt tegen de Genuezen een witten wapenrok.

De sjerpen, reeds in de twaalfde en dertiende eeuwen in gebruik, doch tijdens den twist tusschen de Huizen van Bourgondië en Orleans, onder KAREL VI en VII, *bandes* genoemd, waren eerst rood, doch daarna wit. Later droeg men er twee die elkander op borst en rug kruisten; de eene van de nationale kleur, doch de andere van die kleur welke de bevelhebber bepaalde, om zijne krijgslieden, die doorgaans allen verschillend waren gekleed, te kunnen kennen.

KAREL IX en HENDRIK III namen de roode sjerp aan; dien ten gevolge deed HENDRIK IV de witte door de Protestanten dragen.

Behalven die sjerpen droegen de soldaten de *bandoulière*: een band van buffelleder met kokers voor musketladingen; doch om den soldaat te verligten werd eene der sjerpen, en wel de nationale, afgeschaft, en toen alleen aan de vaandels gehecht, waaraan zij onder den naam van *cravatte* is bewaard gebleven.

Om het gemis dier sjerp bij de krijgslieden te vergoeden, droegen zij, ten tijde van LODEWIJK XIII, een kenteeken van lint aan hunne hoeden. Dit was de oorsprong der *cocarde*; zoo genoemd in zinspeling op de kam der hanen.

Voor de officieren bleef echter de sjerp ten deele nog in gebruik, tot dat meer eenparige kleedingen (*uniformen*) werden ingevoerd, naar de kleuren door de bevelhebbers aangenomen.

Ten deele werd ook het volk onderscheiden door strikken op of aan de schouders. Dit was nog het geval bij de lijfwachten van LODEWIJK XIV, die geene eenvormige kleeding droegen, maar de liverei hunner aanvoerders toonden in de schouderstrikken, de cravat en de bandoulière; nu van gekleurde zijde, met zilver doorweven. Voor die schouderstrikken zijn later de épauletten in de plaats gekomen.

In den oorlog van 1701 droegen de Fransche en Spaansche legers witte en roode kokarden.

Toen de regementen vaste uniformen kregen, gaf men aan de op- en omslagen der rokken de kleuren der bevelhebbers, en deden deze hunne livereijen nog alleen door de trommelslagers en de muzijkanten dragen, die zij betaalden.

Het oude regement van Piemont was bekend onder den naam van de zwarte-bende, omdat zijne sjerp en vaandel waren gekruist met zwart: de kleur van de eerste bevelhebbers over het regement. Toen de uniform de zwarte sjerp vervallen deed, gaf men dit regement zwarte opslagen, in overeenstemming met zijnen bijnaam.

Onder LODEWIJK XIII, toen het leger eene regelmatiger inrigting bekwam, werden de vaandels de veldteekenen van 't voetvolk, en de standaarden die der ruiterij. Tot in de eerste jaren van het Keizerrijk had elk battaillon een vaandel, en elk eskadron een standaard; met uitzondering van de regementen dragonders, die elk maar één standaard hadden. Vóór de omwenteling van 1789 was het vaandel van 't eerste bataillon eens regements van witte taf, en prijkte met het wapen van Frankrijk, of eene kroon, of een naamcijfer, of 't was met leliën bezaaid. Die van de andere bataillons waren van dezelfde stof, doch in verschillende kleuren; en zoo was het ook met de standaarden. Deze veldteekenen waren versierd met kostbare cravatten of franjes van zijde met goud of zilver. Tijdens de omwenteling werden de vaandels, de standaarden

en hunne cravatten driekleurig: blaauw, wit en rood; zij droegen aan de eene zijde de woorden: *Krijgstucht en gehoorzaamheid aan de Wet;* aan de andere het nommer van 't regement, en de namen der gevechten die 't had bijgewoond. Onder het Keizerrijk werd de spreuk vervangen door de woorden: *De Keizer aan het .... regement.* Bij de herstelling der BOURBONS herkregen de vaandels en standaarden de witte kleur en het wapenschild des Rijks. De omwenteling van 1830 deed hen de witte kleur weêr afleggen, en de nationale kleuren hernemen.

Vóór het oude Keizerrijk was er aan het boveneinde hunner schachten eene ijzeren punt als die van een hellebaard; onder het Keizerrijk verving haar een adelaar, met uitgespreide vleugelen. Bij de omwenteling van 1830 werd er een haan op gesteld; doch thans heeft de adelaar zijne plaats weêr hernomen.

De Fransche nationale kleuren zijn dus achtervolgens blaauw, rood en wit geweest. — Bij 't huwelijk van LODEWIJK XIV was ook het galon van de Koninklijke liverei in die kleuren; later werd het van enkel wit en rood.

Het blaauwe vaandel van ST. MARTIJN, wiens reliquiën gewoonlijk het leger volgden, geleek naar het *Labarum* van CONSTANTIJN en zijne opvolgers, en had veel van de banieren in de kerkelijke ommegangen rondgedragen. Deze, nu van geenerlei waarde of dienst, hadden in vroeger tijd, als de leden der parochiën naar 's Konings leger trokken, hare nuttigheid. Elke priester nam de banier van den heilige zijner kerk mede tot een teeken van herzameling voor zijne leeken, als zij verstrooid raakten. Wij vinden aangeteekend dat de banier van ST. MARTIJN, een tijd lang, zoo hoog in eere was, dat de Koningen zelf die ophieven en ter hand stelden aan eenig bevelhebber even uitmuntende door moed als door geboorte, om haar te dragen als in hunne plaats. Maar niets is er bestendigs in dit ondermaansche. Toen de Koningen van het derde stamhuis het oppergezag over Anjou en Touraine niet meer bezaten, nam die vereering zoodanig af, dat ST. MARTIJN geheel achter de bank geraakte, en zij een anderen patroon begeerden, en de voorkeur gaven aan ST. DENIS, als beschermheilige des geheelen Rijks. Van daar de oorlogskreet der Fransche Koningen: *Montjoie et Saint Dénis!* LODEWIJK *de Dikke*, die

dezen kreet aannam, maakte ook de kleur van de banier diens heiligen tot de kleur van het Rijk. In 1124 ging die Vorst naar de abdij van ST. DENIS en stak daar de *oriflamme* op. De edellieden met het dragen er van belast, achtteden zich daar ten hoogsten door vereerd. In 1304 werd zij in den strijd verloren door het sneuvelen van den edelman die haar droeg. Onder KAREL VI was de vereering der *oriflamme* zeer afgenomen. Zij bleef toen lang in bewaring van WILLEM DESBORDES, en de Koning belastte HUZIN, Heer van Aumont, met de taak om haar weder in de kerk van ST. DENIS te plaatsen. Het gebruik om haar te dragen schijnt onder KAREL VII geheel te hebben opgehouden.

Behalve deze banier deden de Koningen, als zij ten strijde togen, ook het *pannon royal*, eene kleine vierkante blaauwe vlag, met gouden leliën bezaaid, ontrollen. Waarschijnlijk geleek de standaard aanvankelijk op 't *pannon;* daar 't schijnt dat men ze niet wel kon kennen dan aan de plaatsen waar ze geplant stonden. Het *pannon* bleef immer in de nabijheid des Konings.

De Fransche Prinsen namen soms ook bijzondere zinnebeelden en kleuren van eigen keuze aan. Zoo deed KAREL VII zijn intogt te Rouen in 1449, met twee hemelsblaauwe vanen, de eene van zijde, de andere van fluweel, beiden met eene zon; — LODEWIJK XI voerde, als Dauphin, een zwaan op een rood veld; — KAREL VIII had een hert voor zinnebeeld; — LODEWIJK XII trok tegen de Genuezen op met een standaard van scharlakenrood fluweel met gouden bijen; — FRANS I had een salamander ten beeld; — HENDRIK IV de knods van HERCULES, en LODEWIJK XIV eene zon met het befaamde omschrift: *Nec pluribus impar.*

Uit het gezegde volgt dat de Fransche driekleur de zamenvoeging is van drie nationale kleuren, welke het Fransche volk in 't verloop der eeuwen heeft gehad: het blaauw, zoo lang de banier van ST. MARTIJN ten veldteeken strekte; het rood gedurende den tijd dat de *oriflamme* van ST. DENIS werd gevoerd, en daarna het wit tot vereering der Moedermaagd aangenomen, toen de MARIA-dienst in aanzien won, en de Engelsche Koningen zich de roode kleur toeëigenden.

(*Uit het Fransch.*)

UIT DE ACHTERBUURT.

DOOR

GERARD.

Misschien zal deze of gene lezer met een zeer gelukkig geheugen begaafd, zich nog wel zekeren burgemeester VAN ELDEN herinneren, met wien hij in de maand Mei 1854, door tusschenkomst van dit Tijdschrift, kennis heeft gemaakt. Tot opscherping van dat geheugen voegen wij er bij, dat de Heer VAN ELDEN burgemeester was dier gemeente G., waar, langen tijd geleden, HENDRIK de Looper en HENDRIK de Bode concurreerden, tot zich een derde mededinger, de spoortrein, in het spel mengde. De concurrentie tusschen de twee boden was opgewekt door burgemeester VAN ELDEN, een ijverig voorstander der staatshuishoudkundige beginselen, die geene gelegenheid verzuimde om de nieuwe begrippen in zijn dorp toe te passen, en mogt hij op het stuk der vrije mededinging wat minder gelukkig zijn geweest (*), hij gaf daarom het geloof aan de leerstellingen omtrent de volkswelvaart niet op. Hij troostte zich met het bewustzijn, dat er geen regel is zonder uitzondering en de toepassing, ook van de onbetwistbaarste theorie, somwijlen falen kan. Wie zou dat willen of durven tegenspreken?

Het allerminst was daartoe de man geschikt dien wij op een zondag-namiddag in zijne studeerkamer tegenover hem zien zitten, en wiens grijze haren van dubbele ervaring en — de gevolgtrekking is niet te gewaagd, gelooven wij — van dubbele teleurstellingen spreken. Maar evenmin als den burgemeester hadden die teleurstellingen hem ontmoedigd: integendeel, naar mate hij ouder werd scheen hij nog krachtiger en vlijtiger werkzaam op het veld dat hij zich had uitgekozen: het onafzienbare veld der philanthropie; en nog vasthoudender en hardnekkiger in zijne stelselmatige liefde voor den naaste.

(*) Wie dat nog niet weet en er nieuwsgierig naar mogt zijn, dien verwijzen wij naar het verhaal: „*Eene schets uit onzen tijd*", voorkomende in de Aflevering der *Vaderlandsche Letteroefeningen* van Mei 1854.

Ongetwijfeld was dat het gevolg zijner onveranderde overtuiging; maar er kwam toch wel iets bij van die koppigheid aan den ouden dag eigen, en van die gehechtheid aan gewoonten en denkbeelden welke men jaren lang gehad en gekoesterd heeft. BATENSTEIN — zoo heette hij — was een philanthroop tot in het merg zijner beenderen, en zoo hij niet tot die weinigen behoorde, wier toetreden genoeg is om eene onderneming den algemeenen bijval te doen verwerven, en wier naam als een hefboom op de publieke opinie werkt, dit was alleen toe te schrijven aan zekere nederigheid, die hem verbood zich op den voorgrond te plaatsen. Volgens sommigen vond dit ook wel daarin zijne oorzaak, dat hij beter discipel dan leeraar was, en er nog nooit iets oorspronkelijks uit zijn brein was ontsproten. Wij zullen het niet beslissen; maar zeker is het dat er bijna geen philanthropisch genootschap in het land bestond of BATENSTEIN was er lid van, en te G. en omstreken was hij in het bezit eener reputatie, zoo als de grootste mannen van het vak in *hunne* stad niet genieten.

Ook bij den burgemeester stond hij in hooge achting. VAN ELDEN wist dat zijne wetenschap slechts dán van toepassing was, wanneer de leden der maatschappij in hun normalen toestand verkeerden: voor de anomaliën moest óók gezorgd worden, en de vervulling dier moeijelijke taak droeg hij gaarne aan de philanthropie op. De staatshuishoudkunde moest de maatschappij gezond houden; wordt zij, ondanks haar, toch door kwalen aangetast, dan trad niet de barmhartigheid, maar de philanthropie in.

In dien geest spraken de beide mannen op den zondag-namiddag, dat BATENSTEIN eene wandeling van zijn buitentje naar G. had gemaakt, en bij het hoofd der gemeente een bezoek aflegde. Zij verdeelden de wereld, althans de wereld hunner omgeving, in deelen en onderdeelen, in rubrieken en kategoriën; zij ontleedden haar in al hare bestanddeelen, en kwamen tot de conclusie, dat er toch nog verbazend veel te doen was.

— Dat is er zeker, Mijnheer BATENSTEIN! — sprak de burgemeester — maar het valt toch niet te ontkennen dat er reeds veel gedaan *is*, dank zij de onvermoeide zorg van mannen als gij. Helaas! zij zijn dun gezaaid.

— Och, Burgemeester! zij zouden *toch* veel kunnen uitrigten

als zij maar bij de gemeente-besturen zoo veel steun vonden als bij u.

— Ik zou nog beter werkzaam kunnen zijn — zeide VAN ELDEN nederig — indien ik niet zoo veel tegenkanting ondervond van sommige zijden; maar het hoofd der gemeente moet voor den vrede ook wat doen.

— Zeker, zeker! — en »daarom is de burgemeester zeker altijd met den dominé gebrouilleerd", had BATENSTEIN er kunnen bijvoegen; maar dat zou wat al te ondankbaar geweest zijn, na het ontvangen compliment.

— Vooral die armenzorg — vervolgde VAN ELDEN — geeft mij veel last. De predikant wil, sedert de Diakonie van haar subsidie heeft afstand gedaan, al dat volkje maar op mijn hals schuiven, en ik zeg dat als de menschen lidmaat en van onbesproken gedrag zijn, ze bij haar t'huis behooren. Als ik al die luidjes uit de gemeentekas onderhield, zou het hier heel veel naar eene communistische republiek gaan gelijken.

— Wel zeker!

— Zoo hebben wij hier zekeren LODEWIJK VOGELAAR, een kerel die niets verdient en nergens toe geschikt is. Die heeft, jaren geleden, belijdenis afgelegd onder een anderen naam, waarom mag JOOST weten, en nu zegt dominé HARING dat hij geen lidmaat is. Hij weigert bedeeling...

— Daar heeft hij geen ongelijk in, Burgemeester! bedeeling ontneemt den prikkel tot arbeid en dooft de energie.

— Maar, wat dan? Ik kan hem toch niet onderhouden.

— Dat zou ik ook meenen; maar dát is nu een man voor Amerika.

— Daar heeft hij zoo veel tegen. Ik heb er hem al eens over gesproken.

— Hoor eens, Mijnheer VAN ELDEN! die VOGELAAR moet de keus niet hebben tusschen bedeeld te worden en naar Amerika te gaan, maar tusschen volslagen gebrek en eene eerlijke broodwinning in den vreemde. Als er slechts keuze is tusschen sterven en landverhuizen, aarzelt niemand: dat hebben de Ieren in 1847 bewezen.

— Hij heeft een gezin.

— Voor zoo ver het *kan* meêgaan, gaat het mede. Dat is nu de man dien gij hebben moet om de proef eens te nemen; voeg er dan dien MELIS met de zijnen bij, dan hebt gij reeds

een paar huisgezinnen en, als gij er wat publiciteit aan geeft, sluiten zich zeker nog anderen aan. Dit kan het begin wezen eener Kolonie, met welke gij de betrekking aanhoudt om er van tijd tot tijd nóg eens wat heen te zenden. Op die wijze verlost gij het »vergrijsd Euroop" van zijne overtollige handen en schenkt der Nieuwe Wereld arbeiders. De gelegenheid is wezenlijk te mooi om haar voorbij te laten gaan. Juist zulk een geval waarin de Diakonie terugtreedt, hebben wij noodig om het stelsel toe te passen.

— Maar de fondsen?

— Omdat het hier een eersten stap geldt, is er wel wat geld voor te krijgen. Is eens de weg gebaand, dan volgen de menschen van zelf, ook zonder te gemoetkoming; maar voor zoo'n eerste maal moet er geholpen. Daarover intusschen later. 't Is u persoonlijk misschien ook wel wat waard om eene volkplanting »Elden-stad" of »Elden-dorp in de Nieuwe Wereld te zien oprigten.

— Op het *zien* — zeide de burgemeester, glimlagchende — ben ik minder gesteld; want dan zou ik mede moeten gaan, en ik heb hier te veel relaties en te veel familie, die ik niet gaarne verlaten zou.

— Dat spreekt — zet BATENSTEIN — het was dan ook maar bij manier van spreken, en ik voor mij zou met dien MELIS althans niet graag medereizen. De kerel heeft een gezigt of hij altijd klaar is om je in te pakken.

— Een goede diender zou 't wezen. Ik heb u al gezegd dat wij ons best deden om hem te X. te plaatsen. Hij kent ten minsten de kerels met wie hij gezeten heeft.

— Dat zal niet meer noodig zijn als hij naar Amerika gaat; maar dan heb ik nog wel een ander, die eerlang los komt. Daar is mij dezer dagen uit Leeuwarden over geschreven.

— Wilt gij dien VOGELAAR ook eens bij u hebben?

— Wel ja, laat hij maar komen, dan kan ik eens met hem praten. 's Morgens vóór tienen geef ik audiëntie. Spreek gij er hem intusschen nog eens over; ik zal van mijn kant mijn best doen, dat ik nog wat landverhuizers-vleesch krijg.

De goedige glimlach, waarmede dat laatste woord vergezeld ging, ontnam er alle hatelijkheid aan; want hatelijkheid lag volstrekt niet in het karakter van BATENSTEIN. VAN ELDEN lachte er dan óók hartelijk om, en de beide heeren scheidden,

regt in hun schik met hetgeen zij bepraat hadden, en waarvan de zaak van LODEWIJK VOGELAAR slechts het staartje was.

De philanthroop wandelde naar zijn buitentje terug. Juist toen hij de kerk voorbijging, was de Godsdienst-oefening geëindigd, en Dominé HARING verliet met zijne vrouw aan den eenen arm en zijn mantel over den anderen met plegtige schreden het gebouw. BATENSTEIN groette eerbiedig, maar het was Dominé HARING niet kwalijk te nemen dat hij zich hield of hij hem niet zag: zulk een slecht voorbeeld om de middagpredikatie over te slaan, als men toch zeer gemakkelijk komen kon, liet hij liever onopgemerkt; hij wenschte wel dat de gemeente, die hem buigend en groetend den doorgang verleende, het evenmin opmerkte. Maar de dorpelingen hielden nog al van BATENSTEIN. Verscheidene van hen waren door tusschenkomst van den philanthroop geholpen. De een had aan hem een neringje, de ander een baantje te danken; den ondeugenden jongen van KLAAS had hij naar Mettray geholpen; de zieke moeder van LEENDERT in een gasthuis doen opnemen; de weezen van TOON in het weeshuis bezorgd; kortom: daar bestonden vele voorbeelden dat BATENSTEIN een gevoelig hart voor de ellende zijner medemenschen had, en zijne hand gaarne hielp waar zijn verstand hem het helpen veroorloofde.

Wij spreken van Dominé HARING daarom geen kwaad; integendeel: ook hij had vaak bijstand verleend waar die gevraagd werd; maar of het aan de menschen lag, of aan hem, hij ondervond niet veel dankbaarheid. Die van hem »trokken" bleven van hem trekken, want de predikant was goed, en zijne vrouw een allermedelijdendst vrouwtje. Haar grootste gebrek was dat zij wat trotsch was op haar man »den Dominé", maar overigens werd zij door ouden en jongen, rijken en armen bemind. En voor eene predikantsvrouw op het platteland hoort er wat toe om zich bemind te maken; want al de te-kortkomingen van haar wederhelft krijgt zij op hare rekening, terwijl de minste zweem van wereldsgezindheid de »jufvrouw" verre van goed wordt afgenomen. Zoo ergerde zij ditmaal menige vrome ziel met hare geel glacé handschoenen, »dat toch volstrekt geene dragt voor eene Dominé'svrouw was"; en die wereldsche tooi deed meer dan ééne de predikatie vergeten. Op de meerderheid echter had die predikatie een diepen indruk gemaakt, niet zoo zeer om den tekst of de drie

onderdeelen, dan wel om de toepassing, die, volgens het eenparig oordeel van den ganschen kerkeraad, op den man af was geweest. De Dominé had wel geene namen genoemd, maar een kind kon het begrijpen dat hetgeen hij over de Christelijke liefdadigheid gezegd had, op den burgemeester was gemunt, en vooral gerigt was tegen diens lezing in het Nut, waarin de Heer VAN ELDEN de aalmoezen en de bedeeling had aangevallen. Dien avond had de burgemeester gelijk; van middag had de Dominé het aan 't regte eind gehad; want het ging hier als in het blijspel van MOLIÈRE: *l'un avait raison et l'autre n'avait pas tort.*

Ongelukkigerwijze had het hoofd der gemeente niets van die weêrlegging gehoord. Trouwens dat gebeurde te G. wel eens meer, dat zij tegen wie eene vermaning van den kansel gerigt werd, zich niet onder het gehoor bevonden, en de predikant was er dan ook zoo aan gewend, dat hij er naauwelijks op antwoordde toen zijne vrouw haar spijt er over betuigde.

— Maar nu treft het geen doel, beste!

— Wel zeker, schat! want ik heb het niet tegen VAN ELDEN, maar tegen zijne beginselen, en ieder die ze heeft aangehoord en ze misschien zou aannemen, is nu tegen het verkeerde er van gewaarschuwd. Die beginselen zijn even onhoudbaar als onmenschlievend.

Met die woorden opende Dominé HARING de deur zijner pastorij; maar toen hij ze achter zich sluiten wilde, werd zij opengeduwd, door een bleek, mager man, die het echtpaar uit de kerk gevolgd was.

— Een woordje, als-je-blieft, Dominé! — sprak LODEWIJK VOGELAAR; het voorwerp waarop de proef met de landverhuizing zou genomen worden.

— Maar, VOGELAAR! ik heb *nu* geene gelegenheid.

— Ik kwam maar eens vragen, wanneer Dominé dán gelegenheid zou hebben.

— Jongen! je komt elken dag.

Geen wonder: van de zes keer was de predikant vijfmaal niet te spreken voor VOGELAAR.

— Och, als u mij maar eens te woord stond!... Dominé weet dat ik geen slecht mensch ben, en dat ik het nooit iemand lastig maak; maar eene zieke vrouw en drie kinderen....

Wij behoeven onzen lezers niet te herhalen wat VOGELAAR voor de honderd en zóó veelste maal vertelde, en in de hoofdtrekken neêrkwam op hetgeen wij allen zoo vaak hebben aangehoord: de argumenten van een arme, die geholpen wil worden.

Dominé HARING bleef echter ook nu op zijn stuk staan. VOGELAAR was geen *bewezen* lidmaat, dus *moest* de Diakonie hem niet helpen. Ook in dit opzigt was VOGELAAR het slagtoffer van een beginsel, want het was niet zoo zeer tegen hemzelven, dat de Diakonie hier aan dezen maatregel getrouw bleef, dan wel tegen den burgemeester, die tot geene bedeeling was te bewegen: men wilde hem dwingen om onderstand te verleenen; en de arme werd ongetroost weggezonden.... Maar eigenlijk toch niet geheel ongetroost; want gaf de Dominé zijn regt niet op, de jufvrouw duwde VOGELAAR ongemerkt een paar kwartjes in de hand, en de man was weder in het bezit van eene week huishuur.

— Dat is nu niet goed, kindlief! — sprak Dominé HARING, toen hij zich aan de theetafel neêrzette. — Ik gun het den man wel, maar op die wijze vorderen wij niet.

— Och, beste! ik dacht dat ik geene betere nabetrachting van uwe preek kon maken.... hebt gij suiker genoeg?

— Ja, me kind! maar zie-je, als VAN ELDEN koppig is, moeten wij ons óók laten gelden. 't Is niet om de vijfjes, maar om het beginsel. Het beginsel is....

— Doe wèl en zie niet om.

— Dat moest de burgemeester maar wat beter toepassen. *Wij* doen wat we moeten; hier is het *zijn* pligt om op te treden.

— Kom, lieve! die den arme geeft leent den Heere; maar — voegde zij er bij, ziende dat die aanhaling haren echtgenoot minder geviel — laten wij er niet verder over spreken! Gij weet het best wat gij doen moet, en ik zal op een anderen tijd beter oppassen, hoort ge, schat! Komt eens hier, kinderen! — riep zij een vijftal blozende knapen en meisjes toe, die in den tuin aan het spelen waren — Komt nu eens even bij moeder! Foei, ge zijt veel te wild! Wat zit je kiel weêr slordig; en wat hebt gij daar aan uw hoofd, JAN? Gaauw, ga eens naar NAATJE, dat ze je wat afwascht, en kom dan binnen, dan zal pa weêr eens met je dammen, ANTON! En

MINA en KEETJE kunnen hare poppen krijgen. Je boekjen is ook hier, DORIS!

En Jufvrouw HARING wijdde al hare aandacht aan de kinderen, tot dat Dominé er zich óók mede begon te bemoeijen, en de tuinkamer der pastorij dat schoone tafereel opleverde 't welk schilder noch schrijver ons naar waarde kunnen weêrgeven: een huisgezin waar eendragt, vrede en liefde woont.

— Ma! mogen wij van 't jaar weêr een loterijtje doen? — vroeg MINA, de oudste, op eens; en haar verzoek werd terstond door de tweede ondersteund.

— Maar, kinderen! hoe komt gij daar nu aan?

— Och, moe! wij hebben er verleden jaar zoo'n pleizier van gehad; toen zijn alle menschen komen kijken; en u weet wel hoe veel mooije prijzen wij toen gehad hebben.

— En voor wie zou dat nu dienen?

— Voor LODEWIJK, moeder! U kent hem wel; hij stond straks in den gang.

— En hij heeft ANTON een hondje beloofd! — riep een der jongens.

— Dat zal hij niet meer geven, nu hij weggejaagd is bij Mijnheer VAN ZOLEN.

— Hij is niet weggejaagd! — riep een van de meisjes.

— 't Is wèl waar; hij is weggejaagd omdat hij gestolen heeft, niet waar, ANTON?

ANTON was verdiept in zijn damspel, maar zoo regtstreeks geïnterpelleerd, antwoordde hij: — Gestolen? nu ja, hij heeft een kluifje meêgenomen van een der honden, en dat zou ik óók doen, als ik zoo'n honger had en mijn baas de hondjes vleesch en mij droog brood gaf.

— Dat is ook geen stelen, niet waar, pa? — vroeg de oudste dochter, die zag dat hare loterij gevaar begon te loopen.

— Wie zich het goed van een ander toeëigent, hoe gering het ook is, maakt zich schuldig aan diefstal — luidde het oordeel van Dominé HARING.

— Nu ja, pa! maar als die eigenaar een hond is? — wierp ANTON tegen.

Dominé HARING had over die moeijelijke quaestie even zoo min nagedacht als de wet er in had voorzien.

— ANTON! — zeide hij eindelijk — als ik u tien centen voor kanariezaad geef, en gij koopt maar voor vijf centen,

terwijl gij het overige in uw zak houdt, wat doet gij dan?

— Stelen, pa! maar dat was hier het geval niet. Mijnheer VAN ZOLEN geeft elken dag kluifjes aan zijne honden, en nu heeft LODEWIJK er eens één afgehouden, omdat hij-zelf zoo'n honger had: de honden konden zonder dat wel leven, en een mensch is méér dan een hond, niet waar, pa?

— Zeker, maar het kluifje was LODEWIJK toevertrouwd *om* het aan de honden te geven; dat deed hij niet: *dus* was hij ontrouw aan zijn meester.

Tegen die logische redenering was niets in te brengen, en ANTON bepaalde zich met de verklaring: dat Mijnheer VAN ZOLEN een slecht man was, die menschen honger liet lijden en honden kluifjes gaf.

MINA voegde er bij: dat hij ook in zijne menagerie meer verstookte, dan drie arme gezinnen noodig hadden; en DORIS vertelde dat hij aan niemand ooit iets gaf, maar zeide dat alle arme menschen lui en slecht waren, en dat ieder, die werken wilde, ook werk kon krijgen.

Jufvrouw HARING, die in haar hart de kinderen niet kon tegenspreken, maar het evenmin kon goedkeuren dat een der notabelen van het dorp zoo over den hekel werd gehaald, wist het gesprek al spoedig op de loterij terug te brengen, die, ten slotte, ook de goedkeuring van vader erlangde, onder voorwaarde, dat omtrent de bestemming later zou worden besloten. Moeder wenkte dat men tegen die voorwaarde maar niet zou opkomen, en dat alles zich wel schikken zou.

Wie nooit de woningen der armen bezocht heeft, kan er zich moeijelijk eenig denkbeeld van vormen. Die »naakte stulpen", die »holen der ellende", en hoe men ze in dichterlijken stijl verder noemen moge, zien er in de werkelijkheid volstrekt zoo naakt en ellendig niet uit. Integendeel, over het algemeen is het er meestal voller dan in de woningen der rijken; 't geen intusschen aan de beperkte ruimte moet worden toegeschreven; terwijl de sieraden, of althans de zoogenaamde sieraden, in verhouding er veel meer in aantal zijn dan bij den burgerstand. Er zijn, wij erkennen het, kamertjes waar een blind paard geene schade zou kunnen aanrigten, zoo als de Hollandsche uitdrukking zegt; maar als de vrouw niet geheel

door gebrek en kommer overweldigd is, en hare aangeboren geaardheid niet verloren heeft, dan zien die vertrekjes er inderdaad zoo afzigtelijk niet uit. »Het boëltje bij elkaâr te houden", is dan haar lust en streven, en daaronder verstaat zij niet enkel te herstellen wat met de naald te herstellen is, maar ook in *statu quo* te doen blijven het gekramde porselein, de papieren schilderijtjes, het vers op dezen of genen lang vergeten Dominé, bij wien zij hare belijdenis heeft gedaan, en dat thans in eene lijst hangt; de lamp, die zij na haar vierde kind niet meer gebrand heeft; het, voormalig verlakte, blik, dat ze bij haar huwelijk kreeg; kortom al datgene waarvoor geen lombardhouder of uitdrager meer iets geven wil, doch dat voor haar zaken vol herinnering zijn. Zeep en water, dikwijls het laatste alleen, geven aan alles nog een glimpje; maar zoo gij er daarom welvaart mogt vermoeden, bezoek ze dan eens op de uren waarop gij toebereidselen voor het maal verwachten zoudt, en ligt het deksel eens op van dien ijzeren pot, waarin gij niets, of eenige vischkoppen vindt; of open die kast waarin de spijze geborgen is, die aan het gansche gezin kracht geven moet, en houd de hand goed in uw zak, gij die tegen »iets voor niets geven" te velde trekt, want gij zoudt in verzoeking komen, geld voor een tweede half roggebroodjen er bij te leggen.

Maar, zoo als wij zeiden, niet elke woning heeft dien schijn van welvaart, en zeer zelden die waar de man weduwnaar is, of de vrouw voortdurend ziek ligt. En men meene niet dat dit laatste zulk eene uitzondering is. LODEWIJK VOGELAAR was op verre na de eenige niet, wiens wederhelft buiten staat was iets voor het onderhoud van het gezin te verdienen, en door haar sukkelend gestel weêrhouden werd om de handen uit de mouw te steken en binnen 's huis de zaken in orde te houden. Het was anders eene knappe meid geweest toen zij diende, maar »een mensch wil ook wel eens onafhankelijk zijn", en zij was gehuwd met VOGELAAR, die toen als behangersknecht een matig weekgeld trok, maar nu sinds jaar en dag den kost won of niet won met zoo wat van alles te doen. Een arme, die zoo wat van alles doet, lijdt, ondanks die vele koorden op zijn boog, in den regel gebrek. Wie zijn ambacht verstaat en er zich bij houdt, heeft, zonder een zweem van overvloed intusschen, meestal den kost, maar

LODEWIJK PETRUS ANTONIE VOGELAAR stond bij den burgerlijken stand, en bij elke inrigting van weldadigheid waarmede hij in aanraking was gekomen, bekend als bezitter van de noodige hoeveelheid namen — waarop de meeste armen zoo gesteld zijn — maar overigens als onvermogend en zonder beroep. Zijn behangerschap had hij laten varen, toen zijn oom, die hem had opgevoed, en wiens opvolger in de behangerij hij zou worden, stierf, en de zaak aan de schuldeischers overging. Hij had toen nog eene poos lang nu eens bij dezen dan bij genen baas gewerkt; maar daar zijne kortzigtigheid hem belette om twee banen behangsel behoorlijk aan elkaâr te voegen, had hij het nooit verder kunnen brengen dan tot stijfselaar. Ook voor dit onderdeel van het vak werd hij al spoedig ongeschikt gerekend, en VOGELAAR, die inmiddels aan zijne individuële opvatting van zijn burgerpligt had voldaan en gehuwd was, zonk al dieper en dieper op de schaal der maatschappelijke welvaart. Weldra lag hij op de basis der staatshuishoudkundige piramide, en wendde hij zich tot allen van wie hij bijstand kon verwachten. Maar een man en vrouw in de kracht des levens met drie kinderen vallen niet in de termen om te worden bijgestaan: VOGELAAR moest werk zoeken. Hij vond dan ook werk en wel de betrekking van tweeden knecht in een logement van den derden rang, terwijl zijne vrouw de kinderen van schoonmaaksters oppaste — want kinderen zijn voorwerpen zonder waarde, die men in de armenwijken veilig aan een ander toevertrouwt. Bovendien werd aan haar of haar man wel eens de bewaking van eene groenteschuit opgedragen. Dit duurde tot met den winter de logementen, ook van den derden rang, onbezocht bleven, de schoonmaaksters haar mandaat nederlegden, en de groenteschuiten niet meer te varen hadden. Hoe men den eersten winter doorkwam is niet te zeggen; dat men, na een slappen zomer, ook den tweeden doorleefde, is nog raadselachtiger; maar dat men ook aan het einde van den derden winter bestond, grenst aan het wonderbaarlijke. VOGELAAR en zijn gezin leefden geheel van de bijzondere liefdadigheid, den meest willekeurigen en minst oordeelkundigen onderstand; die den arme in het leven, ja, maar de armoede in stand houdt. VOGELAAR's uitzigten bleven dezelfde, en zij werden nog treuriger toen zijne vrouw, na hem een vierde pand geschonken te hebben, ziek

werd. De behoefte werd nu zoo groot, dat hij op de openbare straat aalmoezen vroeg aan de voorbijgangers, een wanbedrijf, dat door de gemeente waarvan VOGELAAR inwoner was, met kracht werd tegengegaan. Hij werd opgepakt, want bedelen mogt hij niet, zeide de commissaris. Onderstand krijgt gij niet, hadden de armverzorgers gezegd. Werk is er niet, kreeg hij overal ten antwoord. De drie dagen policie-gevangenis bragten geene verandering in dien toestand, en men bewees hem niet eens de gratie, om hem en de zijnen naar de Kolonie te laten transporteren, maar zond hem op naar zijne geboorteplaats G. Hier zette VOGELAAR het leven voort dat hij tot dus verre geleid had, met dit verschil echter, dat zijne oudste dochter eene halve dienst kreeg bij een bakker, door wien zij met oudbakken brood, doppen, en turfmolm werd betaald. Hij-zelf kwam in relatie met Mijnheer VAN ZOLEN, wiens menagerie hij moest schoonmaken; wij weten hoe die betrekking werd afgebroken. De predikant weigerde hem in naam der Diakonie bedeeling, omdat zijne papieren niet in orde waren — LODEWIJK had belijdenis afgelegd onder den naam van zijn oom, wiens petekind, opvolger en erfgenaam hij worden zou — en de burgemeester gaf geen onderstand aan gezonde menschen, vooral niet wanneer zij bij de Diakonie te huis behoorden.

De ongelukkige illustratie van het vraagstuk of de arme: regt heeft om te leven, woonde in eene der achterbuurten van G., te midden eener wereld van lotgenooten, waarvan de een al meer klaagde en beklagenswaardiger was dan de ander. Wij zullen den lezer niet met de *détails* dier massa ellende bezig houden — wij schrijven geene *mystères* — maar mogt men er nieuwsgierig naar zijn, elke stad heeft hare achterbuurten, en de huizen hebben er klopper noch schel, zoodat men er gemakkelijk zelf een bezoek kan brengen. Na zijn gesprek met den Dominé was VOGELAAR terstond naar huis gegaan, en versterkte zich nu daar met zijne vrouw en zijn jongste aan een kopje koffij, want hoe arm de arme zijn moge, koffij heeft hij altijd. De oudste dochter gebruikte dien avond haar kopje bij de moeder van een kameraad, wier hooge protectie zij genoot; een der jongens klom met een paar makkers naar denkbeeldige vogelnestjes, en de ander stond bij de herberg te kijken naar alles wat er onder het

bereik zijner oogen zou vallen — zeker niet om zijn jeugdig hart te vormen.

Terwijl VOGELAAR aan zijne vrouw vertelde wat de predikant gezegd had, en wat *hij* toen gezegd had, en wat de predikant toen weder geantwoord had, en wat hij vervolgens had opgemerkt, hetgeen duidelijk werd gemaakt door de herhaalde *„zeit-ie's"* en *„zei-ik's"*, trad burgemeester VAN ELDEN de woning binnen.

— Zit-je daar met je vrouw alleen, VOGELAAR? waar zijn je kinderen? — vroeg hij.

— Eentje is er hier, Burgemeester! — antwoordde VOGELAAR op de gewone ontwijkende manier aan de armen eigen.

— Nu ja, maar de anderen?

— Die zijn er eens op uit, Burgemeester!

— Er op uit! er op uit! 't Is zondag, dus werk is er niet — knorde Mijnheer VAN ELDEN, die moeijelijk scheen te kunnen begrijpen dat jongelui den zondag-namiddag liever niet op eene bedompte achterkamer doorbrengen. — In plaats dat jelui den Dag des Heeren te zamen viert, loopt elk maar zijns weegs, even als de dieren. 't Is schande! Ik wilde juist eens met hen èn met u praten over 't geen, waarvan ik laatst reeds met een woord begonnen ben.

— Me papieren, Burgemeester?...

— Neen, daarover niet, maar over Amerika. Hier blijven gaat niet; je kunt niet op kosten van de gemeente worden onderhouden, en werk schijnt — ge niet te kunnen vinden; dus blijft er niets anders over dan dat gij elders uw kost zoekt te verdienen.

— Maar, Burgemeester! een ziek mensch als ik kan toch zoo maar niet naar het verre Oosten gaan — zeide vrouw VOGELAAR.

— Er zou wel een middeltjen op zijn om u hier te verplegen, en uwe dochter kan óók hier blijven; voor haar zouden wij eene goede dienst zoeken, en de jongens zouden in Amerika flink vooruitkomen. Dáár is geld te verdienen voor ieder die werken wil.

— Ja, Burgemeester! werken wil ik wel; maar om nu ons huisgezin te scheiden!... Met je verlof, Burgemeester! dát zou zijn even als bij de dieren.

— Maar is dat niet veel beter, dan hier altijd gebrek te

lijden? want onderstand geven wij aan geene jonge menschen zoo als jijlui.

— Wij kunnen toch niet van honger omkomen, Burgemeester!

— Daarom bied ik je ook de gelegenheid aan om den kost te verdienen.

— En mijne vrouw?

— Die kan met je meêgaan als zij wil, en anders...

— Neen, Burgemeester! ge wordt bedankt; maar dat doe ik niet. Ik ben geen schurk, die zijn land uitgezet kan worden, en ik ben niet groot gebragt om goud te zoeken.

— Dat zult ge ook niet behoeven te doen. Voor een arbeider is er in Amerika altijd werk, en als je dit eens leest, zult ge misschien wel tot een ander denkbeeld komen. Als je jongens nu t'huis waren, kondt ge het zamen hard-op lezen, dat zou eene goede zondag-avond-uitspanning voor u wezen — zeide VAN ELDEN, terwijl hij een drietal boekjes op tafel legde.

— Ja, zie je, Burgemeester! — sprak vrouw VOGELAAR — we willen die boekjes wel lezen — en zij doorbladerde er reeds een — maar naar Amerika gaan, dat doen wij niet.

— Nu, vrouwtje! ik zou er maar eens goed over denken, want onderstand geven doen *wij* niet. Je moet morgen maar eens bij me aankomen, VOGELAAR! en ik zou je raden ook eens naar Mijnheer BATENSTEIN te gaan. Goeden dag zamen!

— Dwaas volk! — mompelde VAN ELDEN, den trap afgaande — als men hun den weg wijst om aan den kost te komen zijn zij allen te lui. Zoo veel zwak heeft die familie toch anders niet voor elkaâr getoond. Zij leven als kat en hond. Wij zullen eens zien wat nommer twee zegt.

— Wel, MELIS! — vroeg hij, een paar woningen verder eene achterkamer binnentredende — hoe gaat het, jongen?

— Met Gods hulp nog al wel, Burgemeester! maar ziet u, om onder de menschen te komen... ik zal maar zeggen, Mijnheer! dat durf ik niet.

— Nu, ge besteedt uw avond goed — antwoordde VAN ELDEN, met een blik op het opengeslagen boek, een godsdienstig werk, dat MELIS, in de gevangenis, van het weldadig Genootschap tot Zedelijke Verbetering had gekregen — en 't doet mij genoegen je vrouw en kinderen hier ook te zien. Nu kunnen wij eens praten over Amerika. Wat denken zij er van?

— Och, Burgemeester! zij zeggen, even als ik: we zijn overal in Gods hand, en Hij die de muschjes spijst zal ook dáár wel voor ons zorgen.

— Precies, jongen! De overtogt behoeft je niet te verontrusten; daar zou ik wel voor kunnen zorgen, althans gedeeltelijk. 't Moet u evenwel ook wat waard zijn om in een goed land te komen, waar gij werk in overvloed vindt.

— Zeker, Burgemeester! in afwachting dat wij dáár zijn, waar wij niet meer arbeiden zullen voor de spijze die vergaat. Intusschen, Burgemeester! u hebt toen eens gesproken van de policie?

— Ja, MELIS! maar 't is toch eervoller om op eene andere manier den kost te verdienen. — Mijnheer VAN ELDEN vergat hier geheel dat hij het hoofd der policie heette. — Een knap loodgieter als jij...

— Dat is waar; maar als men in zijn land kan blijven, dat heeft óók wat voor. Hier te blijven zou mij onmogelijk zijn, Burgemeester! maar in eene andere stad te wonen, waar niemand mij kent, dat zou ik wel wenschen.

— Ik zou 't je niet aanraden, en gij zult het zelf misschien niet eens meer willen, als gij die boekjes gelezen hebt — sprak VAN ELDEN, gelijksoortige boekjes als VOGELAÂR van hem gekregen had, op tafel leggende. — Mijnheer BATENSTEIN heeft ook verzocht dat gij eens bij hem zoudt komen. Houd je intusschen maar goed, MELIS!

— Als de Heer mij maar tegen verleiding bewaart, Burgemeester! — antwoordde de ontslagen gevangene, opstaande. — Gebrek hebben wij niet, ziet u, maar een huishouden als 't mijne, en niets te verdienen.... Een zucht vulde den halven volzin aan, en een gulden beantwoordde hem.

— Men moet wàt doen om een bekeerden misdadiger tegen nieuwe verzoeking te behoeden — dacht burgemeester VAN ELDEN, en zoo oordeelde ook de Commissie tot hulp van ontslagen gevangenen die voor het eerst gezeten hadden; en zoo dacht ook het Genootschap tot Afschaffing van den Sterken Drank, waartoe MELIS reeds tijdens zijne gevangenschap was overgegaan; en zoo dachten de Diakonie, en BATENSTEIN, en verscheidene anderen, die MELIS of zijne vrouw beklaagden en hielpen. Het gevolg daarvan was dat MELIS, ook zonder werk, vrij goed leven kon, en bovendien nog kans had om agent te

worden, of om kosteloos met zijn gezin naar Noord-Amerika te gaan, dat voor hém zeker meer vóór dan tégen had. Hij werd bovendien geprotegeerd door alle ernstigdenkenden te G., die met den bekeerden zondaar hoog ophadden, met uitzondering van zijn gewezen baas, die hem voor een schijnheilige hield; — doch dat was maar, zeide men, om zich te verantwoorden, dat hij hem in het ongeluk gebragt had. In zulk eene teedere quaestie tusschen de wèlgezinden te G. en den loodgietersbaas zullen wij niet beslissen; maar wel weten wij nog dat, toen de burgemeester vertrokken was, MELIS tot zijne vrouw zeide: »Denkt hij dat ik mal ben om naar dat vreemde land te gaan!" — waarop zijne wederhelft de verklaring aflegde: dat zij er mét geen stok zou zijn heen te slaan, en dat de burgemeester, die wel iedereen naar zijne hand zou willen zetten, aan haar, vrouw MELIS, geene gemakkelijke hebben zou. Zij wierp het drietal boekjes op eene chiffonnière — die hier met regt dien naam droeg — en van waar Mijnheer VAN ELDEN nu maar zien moest dat hij zijne *prullen* terugkreeg.

Als de burgemeester dit gehoord had, zou hij misschien met minder zelfvoldoening aan zijn bezoek gedacht hebben; maar thans zag hij in MELIS reeds een tweeden VIVIAN, dien BULWER zoo veel honderden schapen geeft, en in VOGELAAR een nijver man, dien de nood en de gelegenheid om te arbeiden tot een nieuw mensch hadden gemaakt; want VAN ELDEN twijfelde er niet aan, of de gewezen behanger zou wel te bewegen zijn, als men hem de keuze tusschen hongerlijden en landverhuizen gaf. Vooral van de tusschenkomst van BATENSTEIN verwachtte hij veel, en zijn geest spiegelde hem reeds de uitgeruste en reizende landverhuizers voor, die elders vermogende lieden zouden worden, en hier de gemeentekas aanmerkelijk zouden verligten. Dat laatste woog bij burgemeester VAN ELDEN ook wat.

Eenige dagen later, terwijl de jongejufvrouwen HARING onverpoosd arbeiden aan hare loterij, vinden wij Mijnheer BATENSTEIN in zijn spreekkamertje, dat echter, bij de reusachtige uitbreiding welke zijn werkkring in de laatste jaren op het gebied der philanthropie ondergaan had, langzamerhand zijne woonkamer geworden was. Voorheen zag men hem meestal in zijn tuin, waar bij de ontwikkeling en verzorging zijner

gewassen gadesloeg; thans sleet hij het grootste gedeelte van zijn dag in het spreekkamertje, om aan de verzorging en ontwikkeling zijner medemenschen werkzaam te zijn. De groote eikenhouten kast, waarin vroeger bloembollen, opgezette vogels, zeldzame kapellen, fac-similé's, schelpen, wapens, gedenkpenningen en rariteiten geborgen waren, was nu gevuld met papieren van de verschillende takken van philanthropie, en mogten die plaatsvervangers geheel en al heterogeen met hunne voorgangers zijn, in zoo verre kwamen zij er mede overeen, dat zij de »liefhebberij" van den eigenaar uitmaakten, en niet minder verscheidenheid opleverden.

Eene »liefhebberij"? ja dit was de menschenliefde voor den Heer BATENSTEIN, en misschien was het daaraan voor een deel toe te schrijven, dat hij er met zoo veel lust aan arbeidde. Het verschijnsel toch is niet vreemd dat de beoefenaar van eenig beroep of bedrijf ijveriger is voor de liefhebberij waarvan hij zijn *fort* maakt, dan voor zijn vak zelf. Dit leed er echter bij BATENSTEIN niet veel door, want het rentenierschap is nog al bij te houden, en de maatschappij verloor hier dus niet aan de eene zijde wat zij aan den anderen kant won. Hij kon derhalve onverdeeld zijn tijd wijden aan zijne liefhebberij, en wij vinden hem dan ook reeds in den vroegen morgen aan het werk, of liever, audiëntie gevende aan ieder die zijne hulp kwam inroepen. De persoon die zich thans tot hem gewend heeft is onze VOGELAAR. Hij heeft den raad van VAN ELDEN gevolgd en, na het drietal boekjes gelezen te hebben, den Heer BATENSTEIN opgezocht, die zich intusschen geheel onkundig houdt van VOGELAAR's gesprek met den burgemeester.

— Geen gemengd huwelijk dus? — vervolgt de philanthroop het onderhoud. — Zijt ge nooit in eene nering geweest?

— 'k Vraag u excuus, Mijnheer! ik ben behanger.

— Zoo, jongen? Ja, een behanger hier in eene zaak te helpen, dat gaat niet. Ben je niet aan den drank?

— Gunst, Mijnheerlief!

— Des te beter, des te beter! Anders... bekeerde dronkaards kunnen hulp krijgen; maar die is zoo eervol niet. Zijn je vrouw en je kinderen allen gedoopt?

— Allen, Mijnheer! en het oudste meisjen is, even als wij, aangenomen, maar ziet u, mijn lidmaatbewijs is niet in orde.

— Maar 't is er toch; dus kun je voor de *innere Mission*

óók niet in aanmerking komen — vervolgde BATENSTEIN. — Hebt ge nooit iets ontvreemd?

— Ontvreemd? Mijnheer! — VOGELAAR zou, indien zijne gelaatskleur nog voor verzwakking vatbaar ware geweest, bij die vraag nog bleeker geworden zijn.

— Niet? zoo?!...

Misschien lag er in de woorden van den philanthroop iets dat VOGELAAR bewoog om liever de volle waarheid te zeggen, en hij vertelde hoe hij in dienst bij den Heer VAN ZOLEN eens de kluifjes van Fanny voor zich gehouden had.

— Maar gij hebt er niet voor gezetén?

— Neen, Mijnheer!

— Ja, dan kan ik ook op dien grond u niet helpen.

Helaas! VOGELAAR had om *die* reden wel zijn ontslag gekregen, en de gunst van den predikant verbeurd, maar hij kon er niet om geholpen worden. Het was te veel en te weinig, even als zijn lidmaatschap: had hij 't bewijs in orde bezeten, de Diakonie zou hem bijgestaan hebben; had hij 't geheel gemist, de philanthroop zou zich over hem hebben ontfermd. Nu ontbrak elke grond, en de rubrieken: »slavernij, idioten, gepensionneerden", welke BATENSTEIN aflas, leverden evenmin uitkomst voor den behanger op.

— Landverhuizers — zeide de philanthroop op eens — wat dunkt je daarvan, VOGELAAR? Jongen! dat ware zoo'n kwaad denkbeeld niet. In Amerika is nog plaats en werk voor duizenden, en met vlijt en spaarzaamheid is daar nog fortuin te maken!

— Dat zegt de burgemeester óók; maar, ziet u, je land en je gezin te verlaten, dat doet iemand zoo spoedig niet.

— Zeg dat niet! In 1854 gingen er 3600 zielen alleen uit óns land, en let nu eens op Ierland, van waar er honderd maal zoo veel naar Amerika trekken....

— Ja, ja, Mijnheer! maar dat zijn Ieren, ziet u.

— Welnu?

— Wel, die wonen dus toch in een vreemd land. Bovendien, Mijnheer! de reis is zoo ver, en mijne vrouw is bang voor den wijden Oceaan — zeide VOGELAAR, den meest indrukwekkenden naam voor de zee kiezende.

— Als uwe vrouw eens hier bleef, tot gij in de Nieuwe Wereld gevestigd waart; hè? Wij zouden intusschen voor je vrouw zorg dragen.

— Neen, dat nooit, Mijnheer! dan maar allemaal, als het moest; maar, ziet u, mijne vrouw noch ik hebben er »zinnigheid" in.

— Ja, jongen! maar wat wenscht gij dan?

— Och, als Mijnheer een kleinigheidje voor me had. Ik val de Heeren zoo zelden lastig.

— En als dat kleinigheidjen op is, gaat gij weêr naar een ander! Neen, VOGELAAR! een kerel als gij moet van geene liefdegaven leven: wilt ge naar Amerika, dan kan ik u helpen; zoo niet, dan moet ge maar zien dat gij aan den kost komt.

— Al was het nog zoo weinig, Mijnheer! — vervolgde VOGELAAR, voor wien het schitterendste uitzigt in de Nieuwe Wereld achterstond bij — één dubbeltje.

— Geen stuiver, vrind! tenzij gij als landverhuizer wilt oversteken.

— Patiëntie dan! — zuchtte de behanger, en ging met loome schreden heen, terwijl hij bij zich-zelven mompelde: »dat hij de moeite wel had kunnen sparen om naar den Heer BATENSTEIN te gaan".

»Hij zal wel komen!" dacht deze bij zich-zelven, »als wij maar eerst wat andere liefhebbers hebben!" en hij ging de lijst na van candidaten voor de Nieuwe Wereld, waarvan zich intusschen geen enkele zelf had aangemeld. Allen waren er over aangesproken, en de menschenvriend deed dagelijks nieuwe wèlberekende aanvallen op zijne uitverkorenen. Maar de een had zijn brood; de ander dacht hét te krijgen; de derde was bang voor de zee; de vierde had eene vrouw die er niets van weten wilde; de vijfde had een zoon onder dienst; bij den zesde getuigde de geest dat hij blijven zou; een zevende was van oordeel dat elk maar voor zich-zelven zorgen moest; een achtste had zijne »klantjes"; kortom: BATENSTEIN had tallooze argumenten te bekampen, maar toch bleef hij overtuigd, dat als er één schaap over de brug was, de overigen wel volgen zouden, en dat schaap moest VOGELAAR of des noods MELIS zijn. Deze toonde zich genegen tot landverhuizing, en plukte daar zoete vruchten van; want om hem niet weêr tot volslagen armoede te laten vervallen, bezorgde BATENSTEIN hem menig buitenkansje, en de »onwaardige zondaar", zoo als MELIS zich-zelven bij voorkeur noemde, genoot in vergelijking met VOGELAAR het vette der aarde.

Wie met het leven in eene kleine plaats bekend is, zal wel begrijpen dat de pogingen van BATENSTEIN en VAN ELDEN geen geheim bleven. De inwoners praatten er met elkaâr over, en de een wist er al meer van dan de ander. De zaak werd zelfs zoo ruchtbaar, dat een dagblad het berigt inhield, dat de gansche gemeente met den burgemeester aan het hoofd naar de Nieuwe Wereld zou verhuizen, en van dat oogenblik af meldden zich verscheidene personen aan om de reis mede te maken; allen echter op voorwaarde van vrijen overtogt. Een katechiseermeester en een plattelands doctor, beiden zonder praktijk, een onderwijzer van den vierden rang die nergens te regt kon, en dergelijke personen dongen om strijd naar het voorregt de Kolonie te vergezellen. De kolonisten intusschen bleven zoek, en zoo lang men die niet had kon er niet worden voortgegaan.

Wij zeggen niet dat Dominé HARING de pogingen tegenwerkte, maar dat hij ze niët in de hand werkte was óók waar. Op den gedenkdag van den slag bij Waterloo, dien men te G. nog altijd vierde, tot groot genoegen van een gepensionneerd kapitein en een soldaat van 1815, schilderde hij de vaderlandsliefde en de gehechtheid aan den geboortegrond zoo roerend, dat elke kiem van landverhuizing wel verstikt moest worden, en hij gaf bij andere gelegenheden ook zeer duidelijk te kennen dat men blijven moest in den kring en het land waar de goede God ons geplaatst had. Die leer vond gretigen ingang, en zoo ver ging zelfs de menschelijke verdorvenheid, dat een paar armen van Dominé's overtuiging gebruik maakten om met landverhuizing te *dreigen*, ten einde de Diakonie milder te maken.

De zomer ging op die wijze voorbij; de winter kwam. De winter, die niet enkel het stroomende water doet stollen, maar ook den stroom van het maatschappelijk vertier verstijft; die den arbeid stuit, de nijverheid knot, handel en scheepvaart fnuikt, en naast den gezelligen haard en de winter-avonduitspanningen der rijken, de kommer en ellende en het aantal der armen in driedubbele mate in het leven roept. De eene arbeider na den ander geraakte buiten verdienste, en de inwoners van G. keerden van heinde en ver terug uit de steden en streken waar zij gedurende den zomer aan het werk waren geweest. De Diakonie schrikte bij dien terugkeerenden stoet,

en drong op hartroerende wijze op ruime giften aan. De jongejufvrouwen HARING plaatsten de lootjes voor hare loterij bij dozijnen, want het aantal dergenen die deel genomen hadden omdat de Dominé zoo mooi preekte, of de HARINGJES zulke lieve meisjes waren, werd nu vermeerderd door hen die onder den invloed der nijpende koude tot medelijden werden aangezet. Mijnheer VAN ZOLEN hing de schellen aan zijne luiken, laadde zijn jagtgeweer en liet zijn waakzamen bulhond des nachts los; en Mijnheer BATENSTEIN nam óók zijne maatregelen; en de burgemeester verzocht dringend een detachement *bereden* maréchaussées, tot handhaving der openbare veiligheid. En terwijl de manschappen langs bosch en veld reden, en de wachtmeester met de notabelen converseerde als een generaal in eene grensvesting, en met den burgemeester zijne krijgskundige operatiën bepraatte, ging deze voort om zijn schema van landverhuizing uit te werken, ten einde het met 't voorjaar in toepassing te brengen. Thans, nu er zoo velen zonder verdiensten waren, begreep hij dat het geschikte oogenblik daar was om voor zijne Kolonie te werven, en werkelijk traden er nu velen toe, die als aanstaande landverhuizers de speciale zorg van het hoofd der gemeente ondervonden.

— Zie nu eens hier, Mijnheer BATENSTEIN! — riep VAN ELDEN op een morgen den philanthroop toe, toen deze zich reeds vroegtijdig bij hem aanmeldde — zie eens hier: wij hebben ál wat wij hebben moeten. Veertien landbouwers, twee timmerlui, twee smeden, vier kleêrenmakers, vier metselaars, een doctor, een onderwijzer, alles en alles vier-en-twintig gezinnen, honderd-dertig personen. Hier hebt gij een staatje....

— Heel mooi, Mijnheer VAN ELDEN! maar dat was eigenlijk het doel mijner komst niet.

— Gij komt toch niet om de loterij? — vroeg de burgemeester met zekere minachting. — Die trekt morgen eerst.

— Dat weet ik. Ik kom om u kennis te geven dat men heden nacht bij mij heeft ingebroken.

— Wat zegt ge! En dat ondanks onze *bereden* maréchaussées! Gisteren avond heb ik nog tot twaalf ure met onzen wachtmeester zitten praten over de maatregelen die wij nemen zouden.

— Hij had beter gedaan met een uitstapje langs mijne woning te maken — merkte BATENSTEIN op.

— En dat men *u* daar juist toe heeft uitgekozen, u die zoo veel tot welzijn van de gemeente doet!

— Ondank is 's menschen loon, Burgemeester! Enfin, 't is gebeurd, en als hoofd der policie verzoek ik je 't een en ander te komen constateren.

Dien dag sprak niemand over landverhuizing of loterij: de groote zaak was de inbraak bij BATENSTEIN, die met elk uur reusachtiger proportiën aannam. De maréchaussées reden uren ver om de schuldigen op te sporen; de veldwachter en geregtsdienaar waren den ganschen dag in de weer, en VAN ELDEN zelf ontzag geene moeite. Eindelijk kwam hij op den inval MELIS in den arm te nemen, en met behulp van dezen gelukte het hem nog denzelfden avond een der daders te ontdekken, terwijl na een eerste verhoor ook de twee anderen door de policie werden opgespoord. Helaas! het waren allen aspirant landverhuizers! En ofschoon de burgemeester niet vergat er op te wijzen hoe wenschelijk het was zulke menschen te loozen, vroeg toch de tegenpartij: wat er van eene Kolonie had moeten worden, waar zulke personen onder de stichters waren; en Dominé HARING deed uitkomen hoe verderfelijk het voor de goeden zou zijn geweest met boosdoeners voortdurend in aanraking te moeten zijn. De gevallen dat men door getuige te zijn van de ondeugd, deugdzaam werd, waren uiterst zeldzaam, zeide hij, en men mogt die wel op prijs stellen. MELIS, die er zulk een treffend voorbeeld van opleverde, en thans weder zulke uitnemende diensten bewezen had — gelukkig dat *hij* althans nog niet naar de Nieuwe Wereld was vertrokken — mogt daarom niet vergeten worden; en — de opbrengst der loterij werd voor MELIS bestemd. Bij acclamatie was die beslissing genomen, toen Dominé HARING met eenige notabele familiën de trekking bijwoonde, en zelfs de wachtmeester der bereden maréchaussées verklaarde met de hem eigen welsprekendheid: »dat zoo'n kerel, die, hij zou maar zeggen, zulke groote diensten had gedaan, wel verdiende beloond te worden". Maar de burgemeester had nog beter loon voor hem. MELIS was wel de steunpilaar zijner aanstaande Kolonie, maar bij het wankelend vooruitzigt daarop, werd de voormalige inwoner van Hoorn tot veldwachter in buitengewone dienst aangesteld.

En VOGELAAR — mogt toezien. De gedachte welde soms bij

hem op om zich óók maar eens te laten veroordeelen: 't was met vier moeijelijke jaren gedaan. Maar VOGELAAR behoorde tot die wezens wien het zelfs aan energie ontbreekt om kwaad te doen. Wij zonderen van dat kwaad natuurlijk uit: leugen en bedrog, want in zijne hoedanigheid van hoofd eens gezins dat leven moest van 't geen het krijgen kon, was hij in de volstrekte onmogelijkheid altijd de goede trouw en de waarheid te huldigen. Het gaat met de weldadigheid als met de protectie: wanneer de een weet dat de ander zich aan een persoon laat gelegen liggen, bewaart hij zijn geld of invloed voor eene latere gelegenheid. VOGELAAR vertelde dus aan iedereen dat hij van niemand onderstand genoot, en toen hij na den diefstal bij BATENSTEIN bemerkte, met het instinct den schooijer eigen, dat er van de geheele landverhuizing niets komen zou, wendde hij zich als een wanhopende tot den burgemeester, en verklaarde besloten te zijn, het vaderland vaarwel te zeggen. De burgemeester was evenwel verstandig genoeg, aan die verklaring geen onbepaald geloof te slaan, en VOGELAAR's inconsequentie leidde tot niets.

Daar leefde, in dezelfde enge staat waar de gewezen behanger woónde, eene oude vrouw, die de ingezetenen van G. simpel noemden. Wij wenschen het niemand onzer lezers toe, ooit in dien toestand te geraken; maar het valt toch niet te ontkennen dat onder de armen de simpelen iets vóór hebben. Zij leven in eene andere wereld, eene wereld der verbeelding, waardoor zij het gebrek der werkelijkheid minder gevoelen, en ieder, die de gave des verstands bezit of meent te bezitten, geeft gaarne en mild aan den ongelukkige die de voortreffelijkste aller menschelijke vermogens mist. Gekke MAARTJE ging nooit uit zonder wat op te doen, en zelfs de medebewoners in het arme huisje waar zij hare dagen sleet, duwden haar nu en dan iets toe, waarvoor de simpele zoo dankbaar was als een kind. Zelfs haar volle neef VOGELAAR bewees haar de onderscheiding, niets aan haar te vragen; eene uitzondering, die allezins opmerkelijk was in hem, die van iedereen wat vroeg, en in geen ander geval het spreekwoord verloochenen zou, dat men het van zijne familie moest hebben.

Maar ook daar waar de geest zich-zelf niet bewust is,

verlaat hij eenmaal het stoffelijk omhulsel. Wat er van die gekluisterde ziel wordt, wat wel hare bestemming wezen zal — de buurvrouwen vroegen er niet naar, toen op een morgen gekke MAARTJE dood werd gevonden op de stevige matras, die eene weldadige dame haar gegeven had, en onder de warme dekens, de milde gift van een barmhartig heer. Het zou gemakkelijker zijn te zeggen waar die matras en die dekens bleven. VOGELAAR werd geroepen, en thans, misschien voor het eerst zijns levens, werd een verzoek van hem ingewilligd, en een doodkist en graf voor zijne bloedverwante beschikbaar gesteld.

VOGELAAR was eenige erfgenaam — och, dacht hij, kon ik haar klantjes ook maar erven; hij had er wel wat van zijn verstand voor willen missen. Nu was er niets dan eenig oud huisraad en keukengerij. De armoedige boedel was spoedig overgebragt; maar ziet, bij het doorzoeken van de verschillende meubels kwam er zoo veel zilver te voorschijn, als de gansche buurt nog nooit bezeten had, zelfs niet in dien kouden winter toen elk huisgezin twee gulden drie-en-tachtig kreeg om zich tegen de nijpende koude te behoeden.

Ware gekke MAARTJE bedeeld geweest, ook die erfenis zou VOGELAAR ontgaan zijn. Gelukkig voor hem, had zij slechts van hare klantjes geleefd, en na aftrek der begrafeniskosten, die nu voor zijne rekening kwamen, werd VOGELAAR de bezitter van een paar duizend gulden.

Dezelfde courant, die in der tijd medegedeeld had hoe gansch G. naar Amerika zou verhuizen, berigtte nu dat zekere L. V., een arm daglooner, onverwacht in het bezit van een millioen was gekomen; maar de inwoners van G. wisten wel beter, dat de som slechts *f* 50,000, of, volgens anderen, *f* 100,000 had bedragen. De Dominé merkte op hoe verkeerd hier de liefdadigheid weder gehandeld had door buiten de Diakonie om te gaan. Alles wat gekke MAARTJE gekregen had zou dan teruggegeven zijn, terwijl thans de gevers hun geld kwijt waren en het eigenlijk aan VOGELAAR hadden geschonken. De burgemeester toonde aan dat hier weder een bewijs geleverd was, hoe verkeerd het *geven* is; Mijnheer VAN ZOLEN lachte in zijn vuistje over die nieuwe proeve, »dat de armen canailles zijn"; en BATENSTEIN betreurde het, dat de vrouw niet liever in eene instelling van weldadigheid was opgenomen, zoo als hij herhaaldelijk had gewenscht.

Maar VOGELAAR betreurde niets, en belachte thans Diakonie en Gemeentekas, philanthropische instellingen en landverhuizers. Wel zeide de burgemeester dat dit nu een sommetje was om mede naar Amerika te gaan; dat hij voor één vierde eene volledige uitrusting zich kon aanschaffen; voor één vierde zijn overtogt kon betalen; voor één vierde land koopen, en één vierde voor een verlegen oogenblik bewaren — maar VOGELAAR was niet te bewegen. Hij »was niet dwaas genoeg om zijn schat aan de golven toe te vertrouwen", en daarin gaf de buurt hem groot gelijk. »Wie hier wat had behoefde elders niets te gaan zoeken". Hij bleef dus in zijn vaderland, en leefde van zijne rente.

Och, had hij het gedaan! Twee gulden 's weeks was te G. eene ongehoord hooge bedeeling, en die som had de gewezen behanger thans wekelijks kunnen genieten; dat hem anders zeker nooit zou zijn te beurt gevallen. Hij gaf er echter de voorkeur aan om den eenen gulden na den anderen, of liever te gelijk met den anderen in omloop te brengen. Hij kocht zijne vrouw een ziekenstoel, en zijne jongens een bok. 't Spreekt van zelf dat de hangklok, dat sierlijkste ornament der armenwoningen, niet lang uitbleef, en dat er honderd dingen werden aangeschaft, die nooit werden gebruikt. De dochter, die bij den bakker diende, wilde »hooger op", en raakte buiten dienst; de jongens hadden het t'huis te goed om elders hun brood te zoeken. Op ééne plaats slechts schenen zij het beter te hebben: in de herberg; en daar verschenen zij dan ook trouw. Wat VAN ELDEN en BATENSTEIN ook aanwendden om het gezin een anderen weg te doen inslaan, niets hielp, en al spoedig werd het slot der deur afgedraaid, wanneer moeder VOGELAAR in hare nieuwe spion een dier heeren zag aankomen. De erfenis van gekke MAARTJE werd op die wijze in minder maanden opgemaakt dan de simpele jaren had noodig gehad om haar bijeen te brengen: wie er simpeler was van de twee zou moeijelijk te beslissen zijn. Genoeg, dat na drie jaren tijds VOGELAAR precies dezelfde VOGELAAR was als voorheen, althans wat zijn finantiëlen toestand betrof. Naar ligchaam en ziel, even als in de oogen der ingezetenen, was hij echter thans dieper gezonken dan ooit te voren, en wie hem vroeger nog eene gift mogt toewerpen, had thans slechts een verwijt voor hem.

Zeker, hij verdiende het; en toch, als zij die twintig maal rijker waren dan hij, eens twintig maal meer geërfd hadden, zouden zij dan ook zulke andere menschen geworden en gebleven zijn?

Van landverhuizing was nu geene sprake meer; daartoe was hij te afgeleefd en te lui; en bovendien, de burgemeester liet vooreerst dat thema maar met rust. Van zijne gansche Kolonie toch, die hij in den winter zoo zorgvuldig had bijeengebragt, en die op het papier zulk eene schoone toekomst beloofde, was er met den zomer geen enkele overgebleven. De een na den ander was hem ontsnapt; zelfs MELIS had zijne vaste betrekking als veldwachter boven die zeer onzekere van landverhuizer gepreféreerd. De kleêrenmakers droegen weder even mooije jassen en vesten als voorheen; de smids zaten weder even trouw in de herberg; de timmerlui en metselaars dronken weêr elken dag hun borreltje, en des zondags hun kruikje bier met vrouw en kroost; de poldergasten zwierven weder op den boer, waar zij het vette der aarde genoten, en in de maand Julij was het of er geen December te wachten was, en alom welvaart en overvloed heerschte. Alleen de katechiseermeester en de onderwijzer van den vierden rang bleven zich aanbevelen; en waarlijk al was VOGELAAR met zijn gezin alleen gegaan, beiden zouden de handen vol hebben gehad.

Dat zou intusschen weinig met het plan van BATENSTEIN en VAN ELDEN gestrookt hebben, en zij zagen dus voorloopig van de uitvoering hunner landverhuizers-denkbeelden af. Maar toch bleef die »verplaatsing van arbeiders" hun eene dierbare zaak, die zij voorstonden en aanbevalen waar zij konden. Aan elkander echter erkenden zij het, dat de raad gemakkelijk is, maar de daad aan het onuitvoerbare grenst, en honderd artikels en vertoogen ligter zijn te schrijven dan twee gezinnen tot landverhuizing te bewegen en ze werkelijk te doen verhuizen; daargelaten nog het geld dat er voor noodig is, en niet overal zoo gemakkelijk gevonden wordt als te G. In den regel is de meerderheid van VOGELAAR's meening: dat hij die zijn brood heeft het niet elders behoeft te zoeken. Hem die 't niet heeft, wordt het verhuizen door de kosten onmogelijk gemaakt.

Vraagt de een of ander welligt naar de verdere lotgevallen

van VOGELAAR — zij zijn der vermelding niet waard; zij komen overeen met die van honderden zijner lotgenooten, die men op hun ouden dag bij het een of ander behoeftig gezin besteed vindt: want zelfs voor het armenhuis zijn zij niet goed genoeg. Zijne vrouw ligt op het kerkhof, waar zij op kosten der gemeente begraven is, als zoo menige andere, die in haar jeugd de trots van haar volk was, en hare »onafhankelijkheid" met armoede en gebrek bekocht. Een zijner zoons aspireert om MELIS op te volgen: althans hij zit reeds in het tuchthuis; zijn tweede draagt de wapenen voor het vaderland in Indië, en zijne dochter is dat pad opgegaan, waarop men, hoe breed het ook zij, zoo zelden keert. Thans echter heeft de philanthropie zich harer aangetrokken. Zijn jongste heeft het beste deel gekregen: het wordt verpleegd op Mettray.

Wanneer ons verhaal geheel fictie ware, zouden wij gezorgd hebben dat de moraal niet ontbrak. Maar er zijn in het werkelijke leven toestanden en gebeurtenissen wier moraal voor ons verborgen is. Wèl kunnen wij de les mededeelen, die Dominé HARING er uit afleidde, toen hij voor een oogenblik vergat dat hij aan het hoofd der kerkelijke armverzorgers stond: »elk philanthropisch stelsel is menschelijk en beperkt binnen menschelijke voorwaarden: de liefde tot den naaste, zoo als Hij ze geboden heeft, die zelf liefde is, kent grenzen noch perken, rubrieken noch kategoriën, en erbarmt zich over een VOGELAAR zoo wel als over een MELIS".

Van den laatsten gesproken: sedert hij zijne aanstelling als veldwachter bezit, heeft hij van zijn lidmaatschap van het Afschaffings-Genootschap afstand gedaan.

TE HUIS.

DOOR

FRED. WIJSMAN.

Blonk nooit een star u, moede zwerver! tegen,
Als 't nachtlijk floers den hemel had bedekt,
Die in uw hart de hoop heeft opgewekt,
Uw kracht versterkte en moed voorspelde en zegen?

En was ze u dan geen teeken van omhoog,
Waar 't einddoel ligt van uw onrustig streven,
Een wenk van vreê, door hemelsch licht omgeven,
Daar flonkrend aan den donkren boog?

Zoo zweeft het beeld der ouderlijke woning
Gestaâg om hem die in den vreemde dwaalt;
Zoo heeft heur glans zijn eenzaam pad bestraald,
En levenslust verwekt en dankbetooning;
Den nevel, die de toekomst had omhuld,
Voor lentegloed en schoonheid doen verdwijnen,
En, telkens als zijn ijver scheen te kwijnen,
Zijn borst met nieuwe hoop vervuld.

Want wie is hij die 't hart niet voelt ontgloeijen,
Wanneer zijn voet de plek weêr mag betreên
Waar 't eerst de glans van 't zonlicht hem bescheen,
De vadertraan bij zijn geboort' mogt vloeijen,
Het moeder-oog zijn stille wenschen las,
Bij zoet gekoos en zorgelooze spelen,
Waar 't eerst de lach der lente hem mogt streelen —
Waar hij als kind gelukkig was?

Voor hem, voor hem geen dierbrer plek op aarde
Dan 't oord waarin zijn eerste jonkheid vlood.
Waar ook zijn voet mogt dwalen, hij genoot
Geen vreugd, die 't heil der onschuld evenaarde;
Voor hem geen grond zoo mild en rijk bedeeld,
Dan waar Natuur zich 't eerst voor hem ontvouwde,
Zijn jeugdig oog vèrrukt haar pracht aanschouwde,
Haar harmonie hem heeft gestreeld.

Geen schooner bloem ontplooide hem haar kleuren,
Dan die ontlook op d' ouderlijken grond;
Geen vogel die, bij stillen avondstond,
Het dweepziek hart als vroeger op mag beuren,
Als vroeger, toen zijn kleene bloemengaard
Zijn wereld was, die niets dan vreugde teelde;
Thans blijft hem slechts de erinring van die weelde,
Nu hij als vreemdling zwerft op aard.

Ginds kon de bloem der heî zijn hart ontgloeijen,
Hier laat de zon in al haar pracht hem koud.
Dáár deed 't gesuis van d' avondwind in 't woud
Somtijds een traan hem langs de wangen vloeijen,

Thans wordt zijn ziel alleen bewogen door
'\t Verlangen naar die onvergeetbre dreven;
En voelt een poos de kracht in zich herleven,
Treft soms haar naam zijn luistrend oor.

Dan ziet hij weêr dat dak, met mos omwonden,
Den lindeboom, die 't koelte en schaduw schonk,
Waar telken jaar, als 't licht der lente blonk,
De wouddaif 't nest van vroeger had gevonden;
Dan hoort hij weêr het ruischen van het meer,
En 't jubellied der hoog gewelfde bogen:
Een vreugdetraan ontrolt zijn glinstrende oogen —
En hij is kind gelijk weleer.

Kind als weleer! .... o milde droom van weelde,
Die hem in 't rijk der idealen leidt!
Waarom een vreugd, zoo kort van duur bereid,
Als de uchtenddamp waarmeê de zephir speelde?
En toch 't genot, dat hem dat denkbeeld gaf,
Is voor zijn hart een onwaardeerbre zegen,
't Versterkt zijn voet op ongebaande wegen,
En ligter wordt de doornenstaf.

Dan stijgt de geest hoog boven 't stofgewemel,
Waar 't Vaderhuis den moeden zwerver wacht;
Hij denkt aan hen wier togt reeds is volbragt,
En beeft van vreugd' bij 't uitzigt naar den Hemel,
Waar vreemdlingschap noch leed meer treffen zal,
Waar hij weldra, in ongekend verrukken,
Zijn dierbren weêr aan 't zalig hart zal drukken,
Bij harp-accoord en psalmgeschal.

God! o, mijn God! geen bede om aardsche schatten,
Om rang of roem, ontvloeide ooit aan zijn mond;
Maar geef, o geef, dat de ouderlijke grond,
Na 't stervens-uur, zijn hulsel zal bevatten,
En neem hem op in 't Hemelsch Vaderland,
Waar geesten, die Uw heilgen troon omringen,
Op onnavolgbren toon, U 't „Hallel" zingen,
En hooger magt de snaren spant!

Amsterdam.

DE OUDE NICHT.

EENE SCHETS UIT HET DAGELIJKSCHE LEVEN.

DOOR

GERTRUDE.

— Lieve nicht! waarom zijt *gij* niet gehuwd?

Deze vraag werd gedaan door een lief jong meisje van omstreeks twaalf jaren, aan eene tamelijk bejaarde vrouw, wier gelaat, in spijt van menigen rimpel, welwillende goedhartigheid en opgeruimdheid teekende.

— Waarom ik niet gehuwd ben? — antwoordde de oude nicht, terwijl zij eerst hare groote blaauwe oogen naar boven sloeg, en toen haren blik op eene groep vestigde die het penseel van een schilder in verzoeking had kunnen brengen; want PETRONELLA, het jonge meisje, hing aan den arm van hare zuster SUSANNA, eene bevallige ernstige Geldersche burgerdochter van twintig jaren. SUSANNA was de bruid, en de beide zusters hadden zich een geruimen tijd bezig gehouden met het bruidskleed, dat juist te huis was gebragt, te bewonderen, toen PETRONELLA eensklaps, met de naïve onnozelheid van een kind, hare nicht de anders tamelijk onbescheiden vraag deed: — Lieve nicht! waarom zijt *gij* niet gehuwd?

De bejaarde vrouw bewaarde een oogenblik het stilzwijgen, en antwoordde toen met een goedigen glimlach:

— Gij vraagt, lieve NELLA! waarom ik niet gehuwd ben? Wel, mijn kind! ik heb daar geen bijzondere reden voor gehad; ik heb er zelfs niet over gedacht. Ik dacht slechts aan eene enkele zaak gedurende mijne jonge jaren: aan eenen enkelen zwaren pligt die mij was opgelegd.

— En welke was die pligt, nicht MIETJE? — vroeg NELLA, terwijl de meer bescheidene SUSANNA slechts met hare oogen vroeg.

— Gij wilt alzoo de geschiedenis van mijn geheele leven kennen? — hernam de oude goedhartig. — Welnu, waarom niet? Wij hebben nog eenige vrije oogenblikken — luistert dan! Ik ben te Zutphen geboren, en ofschoon ik nu sedert vele jaren te Tiel woon, is Zutphen, in mijn oog, nog altijd

de aangenaamste stad onder de zon. Het is zoo lief, zoo regt landelijk gelegen; ook ken ik geene stad, ja zelfs in Gelderland niet, waar de eenvoudige gulhartigheid zoo gepaard gaat met goede trouw en aangenaam onderling verkeer. Alles is er nog op een deftigen burgerlijken voet ingerigt; men stelt er goede zeden op hoogen prijs — kortom: Zutphen is een juweel van eene stad.

In die stad woonde ik, nu ruim twintig jaren geleden, met mijn eenigen broeder JACOB, in een aanzienlijk winkelhuis, dat wij van onze ouders geërfd hadden. Mijn broeder dreef een tamelijk uitgebreiden handel in linnen; ik bestuurde den winkel, en voelde mij gelukkig in deze wereld nuttig te kunnen zijn, tot dat ik de opmerking maakte, dat mijn broeder, die vroeger altijd kalm en vrolijk was geweest, peinzend, somber en zwijgend werd. Hij bezocht niet langer geregeld de linnenmarkten te Deventer en Goor; hij verlustigde zich niet langer des zondags met het spel van den handboog; hij vergezelde mij des avonds niet meer op de wandeling langs de oevers van den IJssel, of onder de hooge linden op de wallen; bijna bestendig zat hij voor zijn lessenaar, rekende, en kwam eerst na lange uren arbeid met een neêrslagtig gelaat aan tafel. Des avonds zag ik het licht van zijne lamp nog langen tijd schijnen, nadat de klapperman het uur van middernacht had aangekondigd; maar hoewel mijn angst met elken dag toenam, durfde ik hem niet naar de oorzaak van zijn leed vragen.

Op zekeren avond — ik zal er tot het uur van mijnen dood aan denken: het was op een zaturdag, den 13[den] October — kwam JACOB uit zijn kantoortjen en zette zich naast mij. De breikous, waaraan ik bezig was, ontviel mijne hand, toen ik zag hoe bleek zijne wangen waren, en eer hij nog had gesproken gevoelde ik reeds dat ons eene groote ramp boven 't hoofd hing. Ik bad in stilte om kracht, en wachtte in eene angstige spanning af, wat mijn broeder zou mededeelen.

— Zuster! — zeide hij eindelijk — ons wacht iets vreeselijks.

Hij ging niet voort; en ik hoorde hoe hij naar adem hijgde, en had de kloppingen van zijn hart kunnen tellen.

— Wij zijn geruïneerd — voegde hij er naauwelijks hoorbaar bij.

— Geldgebrek is niet onherstelbaar, zeide onze goede moeder — gaf ik ten antwoord — wij zullen ons best doen, JACOB!

— Was 't enkel oogenblikkelijk gebrek — hernam hij — dat ware nog niets; maar al wat wij bezitten is op lange na niet genoeg om onze crediteuren te betalen, en eer wij twee dagen verder zijn word ik failliet verklaard.

Ik zat sprakeloos als een standbeeld; hij bedekte zijn gelaat met de beide handen, en weende als een kind. Ik stond op, omhelsde hem diep bewogen, en sprak:

— Is er geen middel tot redding?

— Hoe veel moeten wij betalen, den vijftienden? — vroeg hij.

Ik sloeg het boek open en las: »Vervallen wissels: 15 October: *f* 700.— aan de order van den Heer VAN DER POEL; *f* 1,355.— aan de order van den Heer WOLF; *f* 640.— aan....".

Hij viel mij in de reden:

— En den vijf-en-twintigsten?

Ik sloeg dien datum op, en de sommen waren nog veel grooter.

— Ik heb geene drie-honderd gulden meer in kas! — riep hij op een hartverscheurenden toon uit — Verlies op verlies, bankroet op bankroet heb ik gehad, en toch... men zal mij als een onvoorzigtig en roekeloos mensch nawijzen, als een eerlooze, die niet alleen het mijne, maar ook het uwe gewaagd en verloren heb! Arme, arme zuster!

— Het mijne was ook het uwe. Gij hebt wèl gehandeld — zeide ik, en drukte hem de hand.

— Gij kent mij, zuster! maar de anderen? Ik zal mijne oogen niet meer durven opslaan!...

Ik poogde hem tot bedaren te brengen, en bleef den nacht met hem doorwerken, om de balans op te maken. Helaas! alle hoop was verloren. Lieve nichten! God verhoede dat gij ooit zulk een vreeselijken nacht zoudt moeten doorbrengen!

Twee dagen later werd de betaling gestaakt; mijn arme broeder failliet verklaard; en ons huis, vroeger altijd zoo levendig, werd doodsch, en door alle bekenden geschuwd als of er eene pest heerschte.

Men vergunde mijn broeder voorslagen tot een accoord te doen; de crediteuren moesten aan ons huis bijeenkomen. Mijn broeder sidderde zoo dikwijls als er gescheld werd en een der schuldeischers binnentrad, die vroeger onze vrienden geweest

en nu onze regters waren. Eindelijk kwam men zeggen dat allen er waren en op mijn broeder gewacht werd. Die woorden klonken als de bazuin van het Laatste Oordeel. JACOB rees wankelend op; zijn gelaat scheen dat van een doode; zijne blikken waren star en hol, en hij beefde als een riet. Ik zag hem aan met een verbrijzeld hart, en wilde hem moed inspreken, maar de woorden stierven op mijne lippen. Het was een onbeschrijfelijk pijnlijk oogenblik. Mijn hart bloedde bij 't denken aan de vernederingen die hij te verduren zou hebben. Doch hij moest gaan, drukte mij snel aan zijn hart, en — ging. Toen hij de kamer uittrad viel ik op mijne knieën en bad vurig tot God.

Na een uur kwam hij bemoedigd terug. Het accoord was zoodanig, dat wij niets overhielden; maar zijne eerlijkheid had achting, zijn ongeluk medelijden ingeboezemd.

Wij verlieten het huis waarin wij geboren en opgevoed waren, en dat zoo lang het eigendom onzer ouders was geweest, en huurden een paar kleine kamers in eene achterstraat, en leefden daar van den arbeid onzer handen. Mijn broeder werd boekhouder bij eenige winkeliers, en ik verdiende iets met vrouwelijke handwerken; maar de verdiensten waren zoo gering, dat wij, hoe sober we ons behielpen, naauwelijks genoeg hadden om te leven, en er geene hoop voor ons was ooit een penning van de overgebleven schuld af te doen. Ik zag meer en meer hoe mijn broeder onder smart en kommer gebukt ging; hij was somber en kwijnde weg als sneeuw voor de zon. Met elken dag werd hij magerder en bleeker; het vuur in zijne oogen was dat eener onafgebroken koorts. Eindelijk kon hij zijne kamer niet meer verlaten, en ik waakte nacht op nacht aan zijn bed. »Niet te kunnen betalen!" jammerde hij telkens, zelfs in den slaap. Die gedachte, welke hem met rassche schreden ten grave voerde, maakte alle geneesmiddelen krachteloos, en met een bloedend hart moest ik eindelijk van den geneesheer hooren dat het uur van scheiden nabij was. Met Christelijke onderwerping bereidde zich mijn broeder tot den dood. Toen hij zijn einde voelde naderen zeide hij:

— Lieve, goede zuster! met vreugde zou ik sterven als ik u niet achterliet. Wat zult gij beginnen?

— Ik zal werken — antwoordde ik — en beloof u, nooit

moeite of inspanning te zullen ontzien, om eenmaal onze schulden te betalen. Ik ken uwen vurigsten wensch, mijn dierbare broeder! en zal immer trachten te doen wat gij gedaan zoudt hebben.

Het was een oogenblik als of hij herleefde, toen ik hem dit gezegd had, en hij sprak met vuur:

— Zoudt gij dat waarlijk, lieve, goede zuster? Zou ik durven hopen?...

— Ik beloof het u — hernam ik — ja, ik beloof u, mij geene rust te zullen vergunnen zoo lang onze naam niet geheel vlekkeloos is.

— O, hoe verzacht mij die belofte den doodstrijd! — riep hij uit — God sterke u daartoe, en vergelde u al het goede dat gij aan mij gedaan hebt!

Dit waren zijne laatste woorden; van toen af werd hij steeds kalmer, en kort daarna blies hij den adem uit. Nu stond ik alleen op de wereld, en had daarenboven met meer liefde dan voorzigtigheid eene zware taak op mij genomen.

Toen de laatste eer aan mijnen broeder bewezen was, deed ik mijn best om in de eene of andere betrekking geplaatst te worden. Ik schreef ook aan uwe grootmoeder, lieve nichten! Zij was eene verre bloedverwante van mij, en het antwoord was in alle opzigten gunstig. Slechts weinige dagen daarna was ik reeds hier, in dit oude huis, als winkeldochter, en regt in mijn schik dat ik weêr met de el en de schaar had om te gaan. Ik gevoelde mij bovendien gelukkig in den omgang met uwe grootmoeder, eene eerwaardige, deugdzame vrouw; en met uwe moeder, toen een jong meisje, en even goed als zedig, even bevallig als werkzaam. Maar altijd dacht ik aan de belofte mijnen broeder gedaan, en poogde van mijn gering salaris iets over te sparen, en dat gelukte mij in zoo verre, dat ik na verloop van drie jaren eene kleine som aan den Curator in het faillissement konde overmaken. Ik deed dat, en hoewel 't maar was als een druppel in eenen emmer, verloor ik toch den moed niet, en kocht mij noch fraaije kleedjes, noch gouden oorringen, noch kanten mutsen, maar kleedde mij eenvoudiger dan anderen, en spaarde maar immer voort. In weerwil echter van de stiptste zuinigheid, zoude ik er toch niet in geslaagd zijn onze gehate schulden te voldoen, indien de Voorzienigheid mij niet te hulp ware gekomen.

Op zekeren morgen ontving ik een brief met het postmerk Middelburg, en — stelt u mijne ontroering en vreugde eens voor! — in dien brief meldde mij een notaris niet alleen dat een naaste bloedverwant in Zeeland overleden was, en eene aanzienlijke fortuin had nagelaten, maar ook dat hij zonder testament was gestorven, en ik dien ten gevolge als zijne eenigste erfgename werd beschouwd. De brief ontviel mijne bevende handen. O, mijne kinderen! het geld heeft een verbazend grooten invloed op onze arme harten, en hoe zeer moet men zich-zelve mistrouwen als de last van den rijkdom op onze schouderen wordt gelegd! Ik was een eenvoudig winkelmeisje, en toch, zonder te weten hoe, waren mijne gedachten in hetzelfde oogenblik reeds geheel veranderd! Ik dacht aan duizenderlei dingen; onder anderen aan het fraaije huis met den grooten tuin, dat hiertegenover te koop was; — ik dacht aan zijden kleedjes, aan mutsen met echte Brabandsche kant, aan gouden halsketenen en armbanden; — ik stelde mij het leven voor dat ik dáár, in dat mooije huis, door twee meiden bediend, leiden zou; — ik wilde veel lezen, weinig arbeiden, en, dat was het eenige goede onder al mijne droomen: ik wilde veel wèl doen aan de armen.

Ja, ja, in wat voornemens verdwaalde ik niet door die onverwachte tijding! Eene dame wilde ik worden, en de eerzucht spoorde mij tot weldadigheid aan — maar ik vergat reeds regtvaardig te zijn! Ter goeder ure echter voerde mij de herinnering naar het sterfbed mijns broeders terug, en de belofte werkte. Er klonk wel eene stem in mijn binnenste om mij op een dwaalspoor te brengen met allerlei drogredenen: »Betaal langzamerhand; geniet zelve het geluk dat u zoo onverwacht toevalt!" fluisterde die booze mij in; maar de goede engel van 't geweten hield de vraag mij voor: »Is 't niet beter al uw leven arm te blijven en den eed te houden aan uwen broeder gedaan?" — Ja, antwoordde ik toen overluid: arm, maar gerust wil ik leven!

Onmiddellijk schreef ik aan den notaris te Middelburg wat er gebeurd was, en verzocht hem, om, zoo spoedig mogelijk, al wat mijn broeder was schuldig gebleven aan den Curator voor de schuldeischers te doen geworden. Zes maanden later ontving ik in behoorlijken vorm eene volledige quitantie van al die crediteuren of hunne erven. Dat was een

heerlijke dag! Dat gewigtige stuk was mij een zachter en kostbaarder hoofdkussen dan 't fraaiste en edelste van dons en kant. Het matige sommetje, dat er na de betaling der schulden was overgebleven, plaatste ik in den handel van uwe grootmoeder, en zonder te spreken van hetgeen ik gedaan had, bleef ik de eenvoudige, zuinige winkeldochter, en liet de wereld in onzekerheid, hoe veel ik toch wel geërfd had.

Juist op dien tijd kwam de echtverbindtenis van uwen vader en uwe moeder tot stand. Toen alles daartoe te Tiel in gereedheid was kwam uw vader met den zijnen (uwen grootvader), toen linnenfabrijkant te Goor, tot het voltrekken der echtverbindtenis over. Aan het eerste vriendenmaal zeide eensklaps deze uw grootvader tot uwe grootmoeder:

— Ik heb groote vrees gehad, lieve Jufvrouw VAN DUREN! dat dit door ons zoo gewenschte huwelijk niet tot stand zoude komen; want een paar maanden geleden liep mijne soliditeit, door belangrijke verliezen, groot gevaar, en de zoon van een gefailleerde zou niet waardig zijn geweest uwe dochter te huwen.

— En gij hebt mij daar niets van gezegd, oude vriend! — antwoordde uwe grootmoeder op den toon van zacht verwijt.

— Wat zal ik zeggen? Ik wilde het vermogen mijner vriendin niet op het spel zetten na het mijne te hebben verloren. Verbeeld u, ik dacht mij geruïneerd en op het punt van mijne betalingen te moeten schorsen; maar geheel onverwacht kreeg ik een brief van eenen notaris te Middelburg, met uitnoodiging om te disponeren over eene aanmerkelijke som die ik eenige jaren geleden in een faillissement heb verloren, en waarvan ik nimmer had durven hopen een penning terug te zien. De debiteur was zelfs niet verpligt mij nog iets te betalen, want gelijk al zijne schuldeischers had ik met hem geaccordeerd. Die daad van hoogst zeldzame eerlijkheid heeft mij gered, en aan haar alleen heb ik nu 't geluk te danken aan uwe zijde te zitten, en uwe beminnelijke dochter als de bruid van mijnen zoon te begroeten.

Terwijl de oude fabrijkant dus sprak, voelde ik bijna geen grond, en bloosde van 't hoofd tot de voeten. Ik verbeeldde mij dat alle oogen op mij gevestigd waren. Maar niemand vermoedde het wezenlijke der zaak — dank hebbe het beleid

van den Middelburgschen notaris, dien ik 't zwijgen met nadruk had opgelegd; want ik had natuurlijk zeer goed geweten dat de Heer LAMBERT te Goor de voornaamste was der schuldeischers van mijn ontslapen broeder.

Nu kwam ik een oogenblik in verzoeking om mijn geheim te openbaren, en het genot te smaken van de dankbetuigingen en lof, die mij zouden worden toegezwaaid; maar ik triomfeerde over mijne ijdelheid en zweeg; want ik bedacht dat er daden zijn, die, om Gode aangenaam te wezen, door niemand gekend moeten worden dan door Hem.

Uwe ouders huwden, en ik verliet hen niet: hun geluk, en later het uwe, was ook het mijne.

— O, lieve nicht! — riep SUSANNA uit — wij zullen uwe edelmoedigheid en goedheid nooit vergeten!

— Mijne edelmoedigheid en mijne goedheid, lieve nichten! waren de bronnen van mijn eigen geluk. Mijn klein vermogen is niet ongezegend gebleven.

— De armen zouden daar iets van weten te zeggen! — sprak SUSANNA.

— Ik heb eenvoudig, stil en zuinig geleefd — hernam de oude nicht — ik ben oud geworden zonder het te weten, zoo kalm en eenvormig zijn mijne dagen verder henengevloden, en ik verwacht met een gerust gemoed het uur waarin 't Gode behagen zal mij tot zich te roepen.

— Maar, lieve nicht! — vroeg NELLA, schroomvallig — zijt gij inderdaad gelukkig geweest?

— Zonder twijfel, meisje! gelukkig tot op den grond mijns harten, omdat ik een heiligen pligt heb vervuld, omdat ik anderen steeds heb lief gehad, en omdat mijn leven niet geheel en al nutteloos is geweest. Met die drie zaken is men altijd gelukkig. Maar, lieve kinderen! het wordt tijd SUSANNA te kleeden! Laten wij hopen dat zij eene goede echtgenoote, en gij eene goede oude vrijster wordt! NELLA! wilt gij dat?

— Wij zullen zien, lieve nicht! — antwoordde NELLA schalksch — in elk geval is er geen haast bij.

OUDE SPREUKEN.

(Ingezonden.)

Als de duivel iemand ledig ziet, geeft hij hem meestal werk.

Zoo wij ons-zelven niet vleiden, zouden wij niet toegankelijk zijn voor de vleijerij van anderen.

Nijd is een stellig teeken van de meerderheid van den benijden persoon.

Tegenspoed is de beste school voor wijsheid.

Uitstel is een dief van den tijd.

Toen aan SOKRATES gezegd werd dat zijne regters hem ter dood veroordeeld hadden, sprak hij: »En heeft de Natuur niet hetzelfde vonnis over hen geveld?"

Hij die met eede bevestigt, toont dat zijn eenvoudig woord niet genoeg is.

Hij houdt de beste tafel, die er het beste gezelschap aan heeft.

Zij die zich beroemen op inwendig licht, zijn veelal donker en somber naar buiten.

Er is een groot verschil tusschen bidden en gebeden opzeggen.

Niets kan eerwaardig zijn dat niet deugdzaam is.

Van iemand die lang leefde kan niet gezegd worden dat hij onverwacht stierf.

Als wij onze driften niet beheerschen, kunnen wij zeker zijn dat zij óns zullen beheerschen.

Wie gewoon is álles te zeggen wat hij weet, zal doorgaans méér zeggen dan hij weet.

MENGELWERK.

EENE ZOOGMOEDER.

NOVELLE.

DOOR

J. J. CREMER.

't Is stil in het vertrek waar wij onzen lezer binnenvoeren. Stil! zeer stil!

Alleen het eentoonige »tik-tik" van de fraaije pendule, die, in het midden van twee bronzen engeltjes, op den schoorsteenmantel prijkt, breekt die stilte af, of, beter, doet haar des te sterker uitkomen.

Eene zwaarlijvige vrouw, met een goedig gelaat, zit op den achtergrond in diep gepeins... diep...? *Zóó* diep, dat ze er geheel in verloren is. Zeer nabij die zwaarlijvige staat iets, dat aan »'t begin" doet denken; 't is een meubel, dat met een kleed werd omhangen, waarvan de kleur die der hope is; een voorwerp 't welk der verloofde maagd bij 't aanschouwen een blosje op de kaken verwt, en den jongen man het hart met zuiveren wellust vervult; een meubel, dat, voor de eerste maal in zoo'n stille, rustige kamer geplaatst, doet lagchen en roemen en, voor de .... maal (*) daarbinnen gebragt — er zijn uitzonderingen — doet voorhoofdrimpelen en grommen.

Bij die zwaarlijvige vrouw, lezer! staat een voorwerp waaraan men van buiten heel wat geweld pleegt, dat meestal ontzettend gesleurd en ijselijk getrapt wordt, om het inwendige tot rust te brengen. Een voorwerp 't welk die zwaarlijvige gaarne, al ware het ook voor de twintigste maal, weder gevuld ziet; gevuld, omdat die vulling in een ongewoon naauw verband staat met de gevuldheid van haar tamelijk grooten knipbuidel. Een voorwerp, eindelijk, dat gevoeglijk de twee-

---

(*) De lezer gelieve het getal naar goedvinden in te vullen.

lingzuster van de braadkindermachine mag genoemd worden, die men in de wandeling een vuurmand noemt.

Ja, lezer! gij bevindt u met ons binnen eene kraamkamer, die blijkbaar met de grootste zorg werd ingerigt.

Sla den blik in 't ronde, hoe fraai, hoe gemakkelijk is alles! De zwaarlijvige — zie... zij-zelve ligt in eene prachtige *Voltaire!* Zie, hoe alles wat zich binnen dat vertrek bevindt een eigenaardig — wij zouden haast zeggen: een kraamkamer-achtig — karakter heeft; zie, tot zelfs het porseleinen transparantplaatje toe, dat het licht der vlammende waspit moet temperen; zie, hoe zij 't beeld van een biddend kindje in haar wiegje geeft, en lees wat daaronder staat:

Lieber Gott! mach mich doch from,
Das ich in den Himmel komm.

Stil... de kleine slaapt, de teedere jongen, die den eersten levenskreet liet hooren toen de wijzers van het uurwerk de laatste maal nagenoeg in dezelfde rigting stonden als ze nu staan; hij rust... ja, degelijk rust hij na de gevaarlijke kunstbewerkingen die de zwaarlijvige hem deed ondergaan; hij rust, en hoe jong ook, heeft hij reeds ondervonden dat er in 't leven veel droevigs is.

Daar zijn luijers, spelden, vuurmanden. Zij knellen — prikken — branden.

Stil... ook de dikke slaapt, en ze droomt dat ze een vorstentelg bakert, en droomende glimlacht ze, en, droomende schuift ze de schouderbladen.

Stil... daar links staat het groote ledekant. Ook zij die den eersten levenskreet van haren lieveling vernam... zij slaapt.

Wilt ge die zware gordijn ter zijde schuiven, om de gelukkige slapende te beschouwen; wenscht ge haar schoon, maar bleek gelaat te zien, waarop de glimlach van innigen dank te lezen staat...?

Wilt ge...? Doch, neen... laat af; hoor... daar klinkt een voetstap op het portaal. Zie... de deur wordt geopend... De jonge vader treedt het vertrek binnen. Wat ziet hij bleek...! Hoe dof staan zijne oogen! Hij nadert het wiegje van zijn eerstgeboorne... het kleed wordt opengeslagen; het wichtje slaapt, en toch... toch vat hij het in zijne armen, hij kust het, en kust het weder. Een pijnlijk kreetje ontsnapt den mond

des kleenen — liefde geeft dikwerf pijn. — Eensklaps sluit hij het kind aan zijne borst, werpt een dekkleed over het teedere schepsel en... snelt met zijn schat ter deure uit.

Waarheen?

Ziet gij die deur aan gene zijde van het portaal...? Hij gaat er binnen; ook dáár staat een ledekant; maar, de gordijnen zijn geheel ter zijde geschoven.

Wat is dat...? Wie ligt daar...?

Slaapt de gelukkige moeder niet in de kamer waar wij het eerste binnentraden, achter die gordijnen, met den glimlach van dank op het schoone gelaat...?

Leeft zij niet nabij het leven van haar leven, dat zij verder met het hare zal voeden? Trok zij zich om zwakheid terug, wijl de kinderkreten haar 't zwakke hoofd vermoeiden?

Ligt ze daar de jonge moeder en slaapt ze...?

Ja... ja, ze slaapt; maar zie hoe de echtvriend met den zoon, met zijn WILLEM, in de armen haar nadert. Hij vreest niet, haar slaap te zullen storen... hoor... hij jammert luide: »O! God! O! God!" Zie, hij steekt het kind der slapende toe, hij drukt de kinderlippen tegen de wang der moeder... zie... zóó had hij haar den kleine zoo graag aan den vollen boezem gedrukt; maar ook het jongske voelt dat het »zijn hemel" niet is waartegen de vader hem legt; een kreet ontsnapt aan zijne lipjes. Zij ligt stijf, zij ligt koud, die schoone en jeugdige moeder, en hij, de verlaten echtgenoot, brengt het kind, waarvan ze zamen spraken, waarover ze zamen dweepten, waarvan ze in 't vooruitzigt reeds weelde hadden, naar 't wiegje terug, en keert toen naar de straks verlaten kamer weder, want, lezer! gij zaagt het... achter die zware gordijnen in het kraamvertrek slaapt de moeder niet.

Houdt ge niet van die tafreeltjens, lezer! waar zoo van akeligheden en dood in voorkomt; houdt ge niet van die kraamkamers, waar de eerste vedel, in 't orchest van huwelijksheil, ontbreekt? Kunt ge een traan niet weêrhouden omdat ge er ook eene hebt gekend waarin 't geween den vreugdekreet zoo ras verstommen deed? Houdt ge niet van die kraamvertrekken waarin zich alles bevindt wat daar gewenscht kon worden behalven *zij* die 't kindje lief had vóór dat ze 't zag, en voor haar pandje waakte eer ze 't aan haren boezem kon drukken...? Zeg, hoort ge er niet gaarne van,

omdat ge ook eene zuster of vriendin hebt lief gehad, die leven voor leven ruilde, wier graf ge nog somwijlen bezoekt met het kind dat háár nooit kende? Man en vader! leest ge er niet gaarne van, omdat de herinnering van dien donkeren levensdag u 't harte op nieuw met weemoed vervult? O! wanneer een goede geest uw leven dooraâmt, en willig in 't lijden deed berusten, dan... ja, dan treedt ge liever, en gaarne, met ons die kleine woning binnen, waar de hangklok, aan beide kanten met een fraaijen paauwenveêr versierd, aan den wand tikt. Ja, gij volgt ons gaarne, en ziet er de teenen wieg, waarin de bonte prop met het vuurroode kopje ligt, terwijl de man bij den steenen vuurmand gezeten — die van boven met spek en ham gevuld is — de roode en witte luijers keert, nu eens den jongen, den »lekkeren apekop", »Goddank!" aanschouwende, en dan weder den appel wendende, die in den heeten gloed pruttelt, »om er moeder de vrouw, als ze wakker wordt, eens even van te laten proeven".

Zie... daar komt beweging in de teenen wieg; twee roode knuistjes werken naar boven; de man bespeurt het, en terstond plaatst hij den voet op de wiege-treê, en spant al zijne krachten in om den kleine in slaap te houden, want »GEERTJE is nog slap, en rust is haar noodig".

Maar, neen... de prop met het roode kopje leeft, en wil leven. Hoor... 't gekraai klinkt door het kleine vertrek. Zie... ook in de bedstede, dáár in dien hoek, roert zich de slapende. »Heija! heisa! suja, suja, deine" zingt PETER zachtkens, terwijl hij de slaapplaats van 't jongske zoo snel mogelijk doet heen en weder gaan; 't baat niet; 't gekraai wordt schreeuwen, en GEERTJE blikt naar de wieg, en roept haar echtvriend toe: »Kom, PETER! geef 't ventje maar hier!" en PETER zegt: »Nou, mopske! er uit maar!" en 't levende rolletje tilt hij omhoog, en drukt het roode hoofdje tegen zijne gebruinde wang, legt het daarna in den arm der moeder, en terwijl PETER zich zijdelings op den bedsteê-rand nederzet, mokkelt GEERTJE haar krijtend jongske, en terwijl PETER op GEERTJE en FRANSKE nederziet, en later naar de bedsteê-zoldering blikt... »Goddank! Goddank!!" pruttelt en sist de appel sterker, tikt de hangklok als altijd en, klokt het tevens in de bedstede. 't Jongske klokt aan de moederborst, en PETER wrijft zich de handen. 't Is leven in dat kraamvertrek; alles leven!...

Weinige dagen nadat wij met onzen lezer de beide kraamvertrekken bezochten, trad de jonge moeder, GEERTJE WILLEMS, hare woning uit.

't Was buiten warm, en daarbij had GEERTJE zich zóó toegestopt, dat ze met gerustheid de wandeling kon maken waartoe ze werd uitgenoodigd en, al verzelde PETER haar niet, omdat zijne bezigheden hem op het veld riepen, toch was GEERTJE niet alleen, want... ze droeg den kleinen springer op haar arm; 't kind waarvan zij — zij-zelve — moeder was.

Moeder GEERTJE had er weinig voldoening van dat ze reeds den zevenden dag na de groote gebeurtenis met haar zoontje door 't dorp liep, want geen enkele kennis ontmoette zij op haren weg, en de molenaar, die haar even buiten het dorp voorbijreed, riep simpel: »Dag, vrouw WILLEMS!" — Heere, mijn tijd! als of er niets bijzonders gebeurd ware, als of hij niet eens wist dat ze een jongen had, en 't lieve kind, dat ze onder den doek droeg, voor een roggebrood hield!

Intusschen vervolgde GEERTJE haren weg, en hield eindelijk voor het geopende hek eener buitenplaats stil, op welks posten »*Land-heil*" te lezen stond.

»Hier is 't", zeide GEERTJE bij zich-zelve, en het hek binnentredende liep zij op de huisdeur toe, en... schelde.

Na verscheidene minuten te hebben gewacht, werd de deur eindelijk door een knecht geopend, die vrouw GEERTJE vraagde, wat zij verlangde, er bijvoegende; »'k Dacht dat je de ezelin waart, en daarom heb je wat langer gestaan".

— De dokter heeft mij gezonden — antwoordde GEERTJE. — Ik heet vrouw WILLEMS, en zou den jongenheer... u weet wel.

— Ha! zoo? — antwoordde de knecht, terwijl hij met zijn linkeroog knipte — dan sloeg ik den bal toch zoo geheel niet mis; wil je maar binnen komen... *Zóó*... 'k zal 't aan de baker en mijnheer zeggen.

Hij zal het aan de baker en aan mijnheer zeggen.

Ha! 't zal dus hier de woning zijn...

Ja wel, lezer!... de woning waarin God een kind gaf, doch waaruit Hij de moeder tot zich nam.

Zie maar; daar buiten voor de huisdeur, daar zult ge nog de sporen ontdekken van verscheidene rijtuigen, die weinige dagen geleden om het gazon reden. Gij kunt het niet onder-

scheiden, maar toch, een dier sporen liet het groote, zwarte rijtuig na, dat uit de naburige stad reeds vroegtijdig naar het dorp werd gezonden; het vreemde rijtuig, dat veel bekijks had, en waarvan de voerman, volgens de verklaring van eenige boerenjongens, er uit had gezien als of hij de duivel in eigen persoon was; het zwarte rijtuig, dat eene gade had weggevoerd uit de armen van een haar schier aanbiddenden echtgenoot; weg van het teedere pandje dat ze aan de zorg van andere vrouwen moest achterlaten; weg van de plaats waar ze een kortstondig »landheil" smaakte om, door den grooten sikkelvoerder getroffen, reeds in jeugdigen leeftijd een oord van hooger en eeuwig heil binnen te gaan.

En weinige oogenblikken nadat GEERTJE den drempel der rijke woning betrad, bevond zij zich reeds binnen de kraamkamer, en de zwaarlijvige vrouw knikte haar vriendelijk toe, en gaf haar een stoel; en een heer, die erg bleek zag, zeide ook: »Dag, vrouwtje!" en keek toen plotseling naar eene andere zijde, en de baker zeide eindelijk, dat vrouw WILLEMS 't zeker wel gehoord zou hebben...

— Ja wel.

— En of ze dan genegen zou zijn... om?...

— Ja wel.

— En of ze dan haar eigen jongske pap zou voeren? want dat ze zeker voor twee niet genoeg...

Maar, neen, lieve Hemel! neen, FRANSKE om een ander te kort te doen, dat kon in 't geheel niet. Met Gods hulp zou ze beiden het noodige verschaffen. Met Gods hulp, eerstens, omdat ze medelijden met het moederlooze kind had, en tweedens, omdat de tijden slecht, ja, bitter slecht waren.

En de baker nam toen den kleinen WILLEM uit de ijzeren wieg, en GEERTJE sloeg den doek op waaronder haar jongske lag.

Wat zag dat jongeheertje flaauw en bleek en min!

Wat zag FRANSKE vol en rood en stevig!

En moeder GEERTJE kon een traan niet weêrhouden toen ze dien schralen stakkert zag; den stakkert, die geene moeder had, en gebrek leê, en, ze gaf haar goffert aan de dikke vrouw, nam het andere wicht, dat pijnlijk kreet, in hare armen, maakte eenige haken van haar bonten jak los, en, toen het kort daarop in de rijke kraamkamer klokte zoo als PETER het in de bedstede hoorde, toen stond de bleeke heer met

den blik strak op zijn zoontje gevestigd voor de vrouw die in de regten eener onvergetelijke gade was getreden en... een nare kreet klonk door het vertrek: die aanblik was te smartelijk voor den verlaten echtvriend, hij snelde ter deure uit; maar toch, zijn zoontje klokte, en klokte voort, en toen het kind ten laatste verkwikt de oogjes sloot, toen was het als of er een dankbaar lachje om zijne lipjes speelde; hij toch wist het niet dat die boezem, waaraan hij was ingeslapen, niet de boezem *zijner* moeder was.

Weder nam de zwaarlijvige den kleinen WILLEM, en weder nam GEERTJE haar FRANSKE; ook hém gaf ze te genieten, en vóór ze henenging drukte zij het mondje van haar dik boertje op de lipjes van het schrale heertje, en 't was toen als of die slapende kinderen beiden lachten... lachten als broeders... broeders van denzelfden boezem.

. . . .

Gods zegen ontbrak aan moeder GEERTJE niet; en ofschoon ze haren Helper dankte, toch was ze trotsch, dat ze haar eigen kind te gelijk met den jongenheer van »Land-heil" een heel eind over 't jaar had henengebragt.

Neen, zij was niet ijdel de eenvoudige vrouw, maar toch, ze kon het zich niet ontveinzen dat ze iets méér dan gewoons gevoelde, wanneer ze na verloop van een paar jaren die beide kinderen »als of zij van éénen tuk" waren, door het gras zag rollen, of in 't zand spartelen, terwijl haar FRANSKE tegen 't jongeheertje maar glad weg: »WIMPJE", zeide. Zij had er toch voldoening van, dat het zoontje van den rijken heer haar altijd zoo vrolijk te gemoet huppelde, wanneer ze 't hek binnenkwam, en zich blijde toonde, blijder nóg dan wanneer hij aan de hand van den steeds diep bedroefden en immer strakker zienden vader voortliep. Ze had er voldoening van, al gevoelde zij ook het diepste medelijden... medelijden, met den rijken, maar tevens zoo armen eigenaar van »Land-heil".

Zij noemde den rijken man *arm*, omdat hij háár miste die hij zoo innig had lief gehad; zij noemde hem arm... niet vermoedende dat naauw vier jaren na den zaligen trouwdag, ook zij arm zoude wezen; arm, nog armer dan de vader van haar voedsterzoon; want... GEERTJE zou weduwe worden, en met den man, dien zij als haar leven beminde, haar steun en kostwinner verliezen.

Schrikkelijk lot dat haar te wachten stond! En toch... toch gebeurde 't zoo.

Ja, de arme vrouw weende bittere tranen toen zij het stoffelijk overschot van haren PETER naar den stillen Gods-akker had vergezeld, en tot het bewustzijn kwam, dat ze nu alleen stond... alleen! om te zorgen voor zich-zelve en voor haar lieven knaap.

Zie, daar bedekt ze met de beide handen het aangezigt, en jammert: »O! God! o! God!" en ze stoot den kleinen jongen van zich af, die onschuldig vraagt: »Of vader dag is?" Doch nu... 't geween van den ontstelden knaap wekt haar; het kind, dat ze van zich stiet, trekt ze weder tot zich, neemt het in hare armen, sust en streelt het, en terwijl ze ten laatste den blik door het venster in de heldere lucht slaat, voelt zij zich door den geest van Hem, dien ze daar even klagend aanriep, gesterkt, en roept ze: »FRANSKE! FRANSKE! God zal ons niet verlaten! Uw vader, mijn jongen! zeide nog kort vóór zijn heengaan: »»God is een helper van weduwen en weezen."»

Niet te vergeefs had zij op den bijstand des Eeuwigen gerekend, want hij die het behoud van zijn kind, naast God, aan haar moest danken, hij nam de arme vrouw met liefde in zijne woning op, gaf aan hare zorg zijn jongen over, die jubelde dat GEERTJE-vrouw altijd bij hem zoude blijven, en evenzeer juichte dat FRANSKE niet weder zou heengaan; FRANSKE, met wien hij zoo gaarne rolde, zoo gaarne huisjes bouwde, of steentjes zocht, en bloempjes plukte.

Lezer! de jaren uwer kindschheid zijn voorbijgegaan. Die jaren, zij staan u doffer of levendiger voor den geest, naar mate uw geheugen zwakker of sterker is. Maar 't zij dan in mindere of meerdere mate, toch herinnert gij u levendig enkele voorvallen of oogenblikken, als lichtpunten te midden eener nevelachtige onzekerheid.

Gij stondt aan den schoot uwer moeder, die er zoo lief en zoo goedig uitzag... Gij bevondt u in een onmetelijk en onbegrijpelijk groot gebouw, naast die zelfde moeder, of wel naast eene die men uwe kindermeid noemde, gezeten, en hoordet ontelbare menschen luide zingen, en een man, in een groot hokje geplaatst, zonder ophouden en zeer langdurig

spreken, terwijl men u pepermuntjes gaf en gij vreesdet *altijd* daar te zullen blijven... Gij hebt geloopen met een grooten appel in den zak, lang, zeer lang, en hebt er telkens met uwe nageltjes een keepje uitgeplukt... eenigen tijd later hebt ge... iets pijnlijks gevoeld en... bitter gehuild... de appel lag, als van de pokken geschonden, op eene tafel, en... uwe oogen deden zeer toen gij hem aanzaagt... Gij waart... doch, neen, gij herinnert u reeds méér dan wij bij u in 't geheugen zouden kunnen terugroepen en, terwijl ge in gedachten het kleine lidteeken beziet dat ge aan uwe linkerhand hebt... (op dien *middag* met dat *pennemes!*)... denkt ge, waar zijn ze toch die dagen der jonkheid...? Hoe schromelijk is alles veranderd; en toch *ik* ben nog *ik* gebleven!

Verschooning, Mijnheer! maar uw *ik*heid van vóór twintig jaren had een zwarten kroeskop, terwijl uw tegenwoordige *ik*heid een kalotje broodnoodig heeft om het weinig gepeperdezoutte op uwen schedel, tot wering der zinkings, te hulp te komen.

Wel zeker, Mevrouw! ge zijt nog wel precies dezelfde, en, gij gelijkt ook wel *sprekend* op Mejufvrouw uwe oudste dochter, die morgen met u in de wereld zal verschijnen; maar, 't moet u toch niet te zeer verwonderen indien aller oogen CHARLOTTE zullen volgen, en gij... lieve Hemel! wij zouden onbeleefd worden.

— Waar zijn ze toch die dagen? Wat is alles veranderd!

Die woorden, lezer! werden ook geuit door een persoon, die wel is waar de twee kruisjens naauw achter den rug had, doch niettemin met regt zoo spreken kon.

En hij, die de gezegde woorden binnen 's monds sprak, stond achter de toonbank eener kleine komenij-winkel in de groote hoofdstad, en blikte langs stijfsel- en kandij- en blaauwselflesschen — waartusschen kleine broodjes en hompen kaas, benevens zwavelstokken en stukken pruimtabak op planken voor het venster lagen — in eene schuine rigting naar boven, en zag van Gods lieven hemel, door eene opening van twee hooge schoorsteenen, die zich uit het huis tegenover den winkel verhieven, juist zóó veel, dat eene vierpondsche vetkaars, daartusschen gehangen, het schoon geheel en al zoude benomen hebben.

Ja, lezer! ofschoon gij u-zelven gaarne hoort toevoegen, dat

gij er oneindig veel beter — en zelfs jonger — uitziet dan vóór zóó veel jaren, toch verwondert gij u telkens, indien ge A. of B. zoo véél verouderd terugziet, en den persoon die alles veranderd vindt, zult gij ook niet herkennen, want, FRANSKE WILLEMS hebt ge maar een paar malen gezien en wel toen 't een onnoozel ventje was. FRANS WILLEMS stond daar, en de blaauwe hemelstreep herinnerde hem de heerlijke dagen der kindschheid, toen hij dat blaauw altijd hoog boven en rondom zich zag; toen hij vrij door de boschjes van »Land-heil" dartelde, de geuren van rozen en anjers of boekweit-velden inâmende, terwijl hij nu — en dat reeds sedert méér dan tien jaren — door het kleine winkeltje kon dartelen, langs zeep- en olievaatjes huppelen, en stokvisch-, benevens kaars-vet-geuren, kon inademen.

Hij stond daar, en een paar tranen welden hem op in de oogen, toen hij aan de schoone beelden dacht die hem uit de jonkheid voor den geest stonden.

Ja, veel herinnerde zich FRANS uit die snel en reeds lang vervlogen dagen; en, van alles wat hij zich te binnen kon brengen stonden de eigenaar van »Land-heil" en diens lieve zoon, zijn zoogbroeder WILLEM, hem het duidelijkst voor den geest. De bleeke heer, die altijd zoo vriendelijk en gul was, en hem op zekeren dag een fraai hobbelpaard schonk, juist als WIMPJE er een gekregen had, een hobbelpaard, waarmede hij, op de kinderkamer, bij slecht weder, naast zijn vriend, de geheele wereld rondreisde tot aan de Oost toe, terwijl moeder kousen maasde. De bleeke heer, die meest altijd tranen in de oogen had wanneer hij WIMPJE aanzag, en dien hij — FRANS — eindelijk had zien liggen, nog veel bleeker dan gewoonlijk, heel netjes op een bed, maar zonder iemand te antwoorden, zelfs moeder GEERTJE niet, die schrikkelijk gehuild had, en ook WIMPJE niet, die »Papa! papa!" had geroepen, en daarna eveneens had gehuild, tot dat hij — FRANS — omdat ze allemaal huilden, eindelijk ook erg verdrietig was geworden.

Behalven dat, herinnerde zich FRANS, hoe een heer met een mooijen jas, waaraan veel goud gezeten, en dien hij vroeger reeds eenige malen had bewonderd, ook bij het bed, waarop de bleeke heer lag, had gestaan; hoe de mooije heer zich aan het haar had getrokken, dat hem onder den neus groeide, en,

in plaats van óók te huilen, den mond had getrokken als of hij lachte.

Ook herinnerde hij zich — nog levendiger dan het gemelde — hoe, weinige dagen later, de gouden heer zeer leelijke gezigten had getrokken, en van donder en bliksem had gesproken, hoewel er toch volstrekt geen onweêr had plaats gehad; hoe moeder GEERTJE daarop heel aangedaan was geworden, en — ja, die woorden vergat hij niet — had uitgeroepen: »God weet het, dat ik den goeden Heer VAN MALE eenmaal plegtig beloofde steeds voor zijn kind te zullen zorgen, terwijl hij mij gewis een bestaan zou hebben verzekerd, zoo niet de dood hem verrast hadde!" waarop de gouden heer, ijselijk boos: »Dat dondert niet!" had geantwoord.

En, waarlijk, het had ook niet gedonderd; maar wel had het karretje schrikkelijk over de keijen gerommeld, waarmede hij, weder een paar dagen later, met moeder het hek van »Land-heil" was uitgereden — uitgereden, nadat *hij* en moeder en ook het kleine WIMPJE elkander dikwijls hadden gekust, en zij met hun drieën ook weder hadden gehuild, misschien nog erger dan toen de Heer VAN MALE zoo schrikkelijk bleek te bed lag.

En, Hemel! wat was, sints dien rid met dat karretje, alles geheel anders geworden. De lezer zag reeds waar FRANS belandde, en 't heette nog om Godswil dat de oude SCHOREL — de komenij-man — den jongen in zijn huis ontving, hoewel GEERTJE's oude moeder, die, ofschoon zelve behoeftig, geen oogenblik had geaarzeld om hare ongelukkige dochter op te nemen, verzekerde, dat SCHOREL, dien zij van jaren herwaarts kende, zijne menschlievendheid nimmer zoo ver zou hebben uitgestrekt, indien hij niet berekénde dat het liefdewerk hem ten slotte voordeel zou aanbrengen.

Had SCHOREL immer wèl gerekend, dan deed hij zulks toen hij de winsten naging die drie boterhammetjens en een bord met middag-eten per dag, hem zouden opleveren.

Zoo'n jongen, goed gedresseerd, wat zou hij niet binnen korten tijd een voordeel aanbrengen en gemak bezorgen! De knecht, die toch, behalven den kost, een gulden in de week verdiende, zou weldra kunnen gemist worden, en zoo'n kind, dat men aan zich verpligtte, zou bovendien beter te vertrouwen zijn.

En, ja, naauwelijks was FRANS veertien jaren oud, toen hij reeds de regterhand van zijn baas en weldoener mogt genoemd worden; 't kwam er weinig op aan dat de jongen erg uit zijne kracht groeide, beuren en slepen moest hij, ruim zoo veel als KEES de knecht gedaan had.

Op het oogenblik dat wij FRANS wedervonden, was de affaire reeds voor het grootste deel aan zijne zorg toevertrouwd. SCHOREL stond zijn zeventigste jaar in te treden, en werd met iedere zon die boven zijn »komenij-huis" ronddraaide niet alleen gemakkelijker voor zich-zelven, maar ook lastiger voor anderen, inzonderheid voor den knaap, die »álles, letterlijk álles, aan hem verpligt was".

Niet tevreden dat hij den jongen in den winkel-zelven drilde en bedilde, zoodat FRANS somwijlen op éénen morgen de mosterdpotjes, of de kippen stokvisch drie malen eene andere plaats moest geven, en scherpe verwijtingen aanhooren over de roekeloosheid waarmede hij doorslag gaf, stond FRANS ook aan de bespiedende blikken van zijn weldoener bloot, wanneer deze in het kamertje naast den winkel zat, en gestadig door het kleine raampje gluurde, niet zelden met zijne kneukels tegen het glas tikkende om den jongen tot zich te roepen, dien hij dan weder met een bevel van nullerwaarde terugzond.

Maar... al had FRANS een slaafsch en moeijelijk leven; al had hij voor al zijn werken geen ander loon dan kost en huisvesting, benevens nu en dan eenige oude kleedingstukken van den meest grommenden en tevens wantrouwenden weldoener; al had hij reeds sints eenige jaren elders gemakkelijk iets over kunnen verdienen, om zijne arme moeder, nadat grootmoeder vóór ruim tien maanden gestorven was, in hare behoeften te hulp te komen, hij getroostte zich alles en durfde SCHOREL, althans tot hiertoe, om geen geldelijke belooning aanspreken. Ten eerste, omdat deze hem zoo herhaalde en ontelbare malen de groote verpligtingen herinnerde welke de jongen aan hém had. Ten andere, dewijl FRANS bij de weigering om het gevraagde een storm voorzag, die hem uit eene woning zou verjagen, waarin er zich nog eene bevond... eene... die... die... nooit grommig zag, maar altijd vriendelijk; eene, die nooit drilde of bedilde, maar steeds met liefderijke zachtheid onaangenaamheden zocht te voorkomen of uit den weg te ruimen; eene, die niet één trek van den

komenij-man in haar gelaat had, ofschoon ze toch zijn eigen kind was; eene, die oogen had, blaauwer dan blaauwsel, die blanker was dan de blankste stijfsel, zoeter dan suiker, zachter dan zeep, wier gemoed reiner was dan eenig lijnwaad met die extra puike zeep gewasschen, en op wier voorhoofd een gloed van helderheid verspreid lag, eene helderheid waar het koperen vijf-ons door verduisterd werd, zelfs wanneer het juist van onder den poetslap uitkwam.

Mathilde... in de wandeling thilde, bij heldere lucht thille, en bij zonsverduistering thilda, was schorel's eenige spruit uit een huwelijk, waar hij, volgens zijne eigene verklaring, op vijftig-jarigen leeftijd bij abuis was ingeloopen.

Er zijn oogenblikken waarin de verstandigste mensch als een dwaas handelt, en, in eigene oogen had schorel méér dan dwaas gehandeld toen hij, om een luttel kapitaaltje te verkrijgen, eene vrouw nam, die de interest van dat kapitaaltje gedurende een driejarig verblijf als huisvrouw in zijne woning, met het kind dat zij ter wereld bragt, en 't welk hij nu reeds achttien jaren voor zijne rekening had, ruimschoots had opgegeten of zoek gemaakt.

Was het dan om de verpligting in de eerste plaats, toch was de tweede oorzaak, waarom frans duldde en bleef, niet de geringste; want, ach! behalven zijne moeder, die hij maar zelden kon bezoeken, was dat zelfde meisje het eenige wezen in die groote stad, dat hij lief had... lief...? ja, dát was immers lief hebben, wanneer men 't hart voelde kloppen zoodra men aan haar dacht; eene kleur kreeg, wanneer men zich met haar geheel alleen in de kamer bevond; zoo raar werd, wanneer een ander heel vriendelijk tegen haar was, en toch wel had willen sterven als *zij* maar gelukkig werd...?

Ja, frans had mathilde lief, en de kleine blonde voelde óók wel eens 't hartje kloppen, en wist óók wel wat kleuren was, en... maar, Hemel! vader schorel, hij zat daar... en... wat keek hij weder grommig, en... wat gluurde hij door 't winkelraampje naar den bediende zonder loon... Zie, daar stond hij eensklaps op, en tikte vervaarlijk hard op het glas, en liep toen, zoo gezwind mogelijk, den winkel binnen... Hé! wat zou er gebeurd zijn...? Frans had daareven nog in den winkel gestaan... voor het raam, en nu... neen, hij was er niet meer, en vader schorel stond op de

stoep, en zag regts en links de steeg door, nu eens zijn bril digt voor de graauwe oogen drukkende en dan weder er onder door ziende; maar, half woedend trad hij weinige oogenblikken later in het vertrekje terug, en riep, bevende van kwaadheid: »Waar de ondankbare ezel nu gebleven is mag de Hemel weten! Is dát op mijn winkel passen; is dát voor mijne belangen waken...? 't Is een ondankbare ezel, dat is ie!" En weêr ging hij naar den winkel, en weêr ging hij kijken op de stoep; doch, er was juist veel volk en veel gerij in de steeg, en ook... de oogen van baas SCHOREL waren de oogen van vroeger niet.

FRANS, dien wij met zijne herinneringen voor het venster lieten, mogt nog eenigen tijd zoo in de blaauwe luchtstreep hebben getuurd, toen eene drukte vóór de winkeldeur zijne opmerkzaamheid wekte.

't Waren twee rijtuigen die elkander in die naauwe steeg voorbij moesten, terwijl eene aschkar, benevens een kruiwagen met oud roest, den geregelden doortogt belemmerden.

FRANS zag, hoe de Jood met den kruiwagen een vervaarlijk gezigt tegen den vigilante-man trok, en al zijne krachten inspande om zijn nederig voertuig met het rad op eene stoep te beuren, en hoorde, hoe de aschman op den anderen voerman schold, hem de »stommeteit" verwijtende waarmede hij in zoo'n naauw sloppie toereed, zonder te bedenken dat 'r noodwendig gehaspel zou komen.

Zoo als gewoonlijk bij zulke voertuig-verstoppingen, kozen de voetgangers, die liefst in geene aanraking met vigilante- of kar-raderen kwamen, hier een keldertrap en dáár eene stoep, tot de paarden- en wagenknoop zou zijn losgewerkt, en zie... juist had FRANS een meêlijdenden blik op den armen Israëliet geslagen, die riep dat het »altijd phik op de nhasie was!" toen hij een achterhoofd te zien kreeg waarop een hoed stond, en langzamerhand drie kwart van een neus, daarna eene magere, bleeke wang, tot dat hij eindelijk een gelaat en profil voor zich had, dat hem... dat hem... herinnerde...; maar, neen... hoe zou het...? en toch... ja, toch... — 't gezigt van FRANS kreeg eene andere uitdrukking, de oogen werden kleiner, langs de neusvleugels vertoonden zich ronde lijnen, de mondhoeken werkten naar boven, en juist op het

oogenblik dat hij: »Ja, ja, hij is het!" riep, reed de eene vigilante ongehinderd regts en de andere links, en smeet de aschman een paar huizen verder den vuilnisbak in zijn wagen, en raapte de Israëliet een paar verroeste voetangels, benevens een dito ketting van de straat op, om straks grommende de spijkers mede uit het straatvuil te redden, en wipte de persoon dien FRANS aan zijn profil meende herkend te hebben, het winkelstoepje weder af om insgelijks zijn weg te vervolgen.

Geen vijf sekonden later weêrkaatste de aschkar een geroep van: »Hei! hei!" 't welk langs het achterhoofd met den hoed in des eigenaars ooren klonk, en hem onwillekeurig deed stilstaan.

»Hei! hei!" riep FRANS nogmaals en, toen hij den omzienden persoon nu vlak in het aangezigt zag, toen werden de oogen nog veel kleiner, en de lijnen naast de neusvleugels nog veel ronder, en werkten de mondhoeken nog sterker naar boven, en stotterde hij: »Zou het waarheid zijn... zou ik mij niet bedriegen, dat gij... dat u... mijnheer WIMPJE zijt...?"

De vermoedelijke mijnheer WIMPJE beschouwde den zenuwachtig lagchenden vrager als of hij een krankzinnige voor zich had en, een paar schreden achteruitgaande, zeide hij, terwijl op zijn gelaat wel iets angstigs te lezen was: »Mensch! wie zijt gij...? Ik ken u niet."

— Kent gij mij niet... Kent gij FRANS dan niet meer? — zeide de zoon van GEERTJE. — Och! ik heb zoo duizende malen gewenscht dat ik u eens wedervond... Zie, Mijnheer WIMPJE! ik beef van blijdschap.

— Maar de d..... mag mij halen indien ik weet wie gij zijt — hernam de bleeke en magere jongman, terwijl hij ter zijde ging om den ratel van den aschman te ontwijken.

— FRANS! wel, wie anders dan FRANS! — riep de opgetogene komenij-bediende. — Neen, ik bedrieg mij niet, gij zijt wel dezelfde, die even als moeder en ik huilde, toen wij, nu reeds méér dan tien jaren geleden, van elkander moesten scheiden; dezelfde met wien ik op »Land-heil" speelde, met wien ik lezen en schrijven en rekenen leerde... ja, ik zie het aan dat lidteeken, dáár boven aan 't voorhoofd, dat gij mijnheer WIMPJE wel zijt, die ik uit de vuillinnenkist verloste, toen... och! u weet wel... de deksel was digt-

geslagen en niemand het wist, en gij bijna zoudt gestikt zijn.

— Hé!... hé! zijt gij dan, misschien, dat jongentje...?

— Ja wel, ja, juist. Och, lieve Hemel! weet gij het nu? — riep de verrukte FRANS weder — mijne moeder heeft u te gelijk met mij gezoogd, ja, nog altijd spreekt zij van u, en ik...

— Hola! vrindje! bedaar wat! — zeide de bleeke jongman, die het schrikkelijk *commun* vond om, ten aanhoore van eenige voorbijgangers, zulk eene min fatsoenlijke zoogerij herinnerd te worden, en tevens de beweging van den jongman met het glimmende winkelschortje bespeurde, gereed als deze was hem de hand te drukken. — Hola! al herinner ik mij iets u betreffende, daar zijn jaren over heengegaan en, gij ziet wel dat ik van uws gelijken niet ben.

Geheel anders dan vóór weinige oogenblikken stond het gelaat van den armen zoogbroeder; 't was of hem de tranen in de oogen kwamen; althans, zijne anders zoo helderbruine kijkers zagen er uit als de dagen vóór Kersmis en, de reeds uitgestrekte hand schielijk terugtrekkende, stamelde hij, danig verslagen: — Och, vergeef mij!... maar zie... ik was zoo verheugd... ik had zoo ontelbare malen aan u gedacht, en telkens wanneer ik moeder bezocht, met haar van u gesproken... en waar u toch gebleven zoudt zijn: want op de drie brieven die ze naar »Land-heil" zond, kwam in 't geheel geen antwoord. Och! WIMP!... Mijnheer W.!... neem mij niet kwalijk, maar ik was zoo verblijd, zoo verrast... zoo... zoo... — doch inderdaad drong nu het weemoedige nat de oogleden uit, en de bleeke jongman, die zijne positie lastiger vond, te meer daar eenige straatjongens met de handen op den rug het straatdrama stonden aan te gapen, waarin hij met den komenijknaap de hoofdrollen vervulde, hij gevoelde iets trillen van binnen, en vraagde haastig:

— Ben je arm, vrindje...?

— Neen... Gode zij dank!... neen! — antwoordde FRANS — ik heb mijn... brood; en... moeder... ja, moeder die zal God óók wel helpen als ze maar gezond blijft.

Een wagen, met ijzeren staven geladen, die juist voorbijreed, maakte het den straatjongens onmogelijk om verder te hooren wat FRANS zeide, evenmin als zij konden verstaan wat de bleeke jongman sprak, toen hij FRANS iets toereikte; maar,

wel zag er één, dat FRANS gek genoeg was om nu op zijne beurt de hand t'huis te houden, tot dat een rommelende boerenwagen hen allen uiteen joeg, en zij bij het weder verzamelen, van de twee personen er slechts één meer zagen: hem die zich FRANS noemde — die rondkeek, even vreemd als de jongens, om te ontdekken wáár de andere was, en die, eindelijk, telkens omziende en weder omziende, naar den winkel terugkeerde om, vol als hij was, door zijn weldoener eivol gemaakt te worden.

Inderdaad was de jongen naauwelijks de winkeldeur binnen, of hij voelde een uiterst verpligtenden draai om zijn hoofd, terwijl een aantal woordjes van eene negatief-vleijënde beteekenis hem in de ooren klonken.

— Moest je weêr, zoo als altijd en eeuwig, je pligt en je verpligting vergeten... zeg...?

— Vergeef mij, baas SCHOREL! ik was...

— Een luiaard, een onverschillige, dat was je, ja! — en dat ben je nog — ja! Is dat de dank voor al mijne goedheid? Heb ik je niet honderd-duizend en nog eens honderdduizend malen gezegd, dat de affaire een kind is, een heel klein kind, waarop gepast moet worden; gepast, zonder 't zelfs het duizendste gedeelte eener seconde uit het oog te verliezen; en dan, de steeg inloopen, niet waar...? en de Hemel weet wát de deur uitdragen, niet waar...? We kennen die loopjes, en dan nog scheeve en fijne gezigten zetten. Zeg...! is dat dankbaarheid...? zeg...? Neen, dat's verregaande, *verregaande* en vermetele ondank! Ik zal...

— Maar, hoor dan, meester!... ik zag ook... ik wilde...

— Wat! wat! gij moet niet zien, niets dan 't geen gij te doen hebt, en *willen*, niets dan 't geen *ik wil*, hoor je...!

Dat laatste »hoor je", waarmede SCHOREL naar zijn winkelkamertje terugtrok, was dermate krachtig, dat FRANS het niet waagde een woord meer te antwoorden, en hij zette zich achter de toonbank, en ging onsjes tabak afwegen (van 't soort dat *verschrikkelijk* moet ruiken als 't bevallen zal), en, al stond FRANS met den rug naar zijn meester, hij voelde diens blikken als langs hem heenglijden, zoodat hij door eene geheimzinnige kracht zijne vingers bewoog, en telkens van een afgewogen onsje tabak, dat op de schaal lag, een greepje terugnam en in de ronde doos wierp.

FRANS zuchtte in den winkel. Meester SCHOREL gluurde door zijn raampje, en vraagde alras: »Zee je wat, THILDA?" waarop de gevraagde: »Neen, vader!" antwoordde, en ze had ook niets gezegd, maar slechts half luide gedacht: »Arme FRANS!"

't Was in den avond van den vierden dag na het laatst verhaalde, dat eene vrouw, armoedig, doch rein gekleed, SCHOREL's winkel binnentrad.

FRANS was om eene boodschap gezonden, en de komenij-man, die dus zelf de wacht moest houden, kwam voor.

— Ha! zoo! ben jij het, vrouw WILLEMS! moet je weêr 't een en ander...?

— Och, neen — was het antwoord van WILLEM's zoogmoeder, die wij na zoo veel jaren heel wat veranderd, dat is: verouderd, vermagerd en verbleekt, wederzien. — Ik moet mijn FRANS, mijn jongen, noodzakelijk spreken. Ik ben er puur van geschrokken, dat ben ik; ik wist niet wat het was, en waar 't van daan komt weet ik nog niet; 't is van belang.

— Waar 't van daan komt...! van belang...! — zeide SCHOREL, en achter zijne brilglazen blonken een paar dingen als gewasschen krenten.

— Ja, waarlijk, baas SCHOREL! — hernam de weduwvrouw — reeds had ik het waschgoed uitééngezocht, toen ik, zonder erg, nogmaals het boezeroentjen opnam, en gij kunt begrijpen, ik stond te kijken als of ik droomde. Zou FRANS... zou de goede jongen, zoo dacht ik, mij willen verrassen, of 't hebben vergeten? Och! maar in elk geval heeft hij het aan uwe goedheid te danken, baas SCHOREL! Ei, neem toch niet kwalijk dat ik wel eens van loon heb gesproken; maar, ziet gij, ik wist ook niet... en, ja... de verdiensten zijn zoo gering, en zoo ik niet vier dagen 's weeks vast werk in 't logement had, dan zou het er bitter en bitter uitzien.

— Maar wat...? Maar wat toch...?! — riep SCHOREL ongeduldig. — Ik begrijp er geen woord van.

— Wel, zie dan... zie dan! — sprak vrouw GEERTJE, en haalde uit haar zak een papiertje te voorschijn, waarop prentjes staan waartegen de meeste menschen lagchen — o! zoo vriendelijk lagchen — wanneer zij ze onder de oogen krijgen.

Maar SCHOREL, neen, hij lachte niet, neen, hij trok een

gezigt als of hem een duiveltje bij de keel had, en, op gevaar van scheuren af, greep hij het papiertje, trok het de ontstelde vrouw GEERTJE uit de hand, en riep na eenige oogenblikken van pijnlijke stilte:

— Daar heb je den adder; daar heb je het galg-aas! En dat is jou jongen, hê! hê! Jufvrouw WILLEMS! dat is nu die engel van trouw en van deugd, hê...! Vervloekt mag ik wezen — piepte hij akelig — vervloekt, zoo dat monster 't mij niet heeft ontstolen. Hier! hier! — en, met een zenuwachtig grijnzend gelach hield de man het muntbillet van tien gulden omhoog, als of hij vreesde dat het hem weder ontnomen zou worden, liep er het winkelkamertje mede in; en nadat er slotgedraai was vernomen, keerde hij weder, en stotterde, schier berstende van woede: — Geen uur langer in mijn huis... geene minuut... geene seconde...!

Juist op dat oogenblik werd de deur geopend, en kwam FRANS, schier bezwijkende onder den last van een vaatje dat hij droeg, den winkel binnen.

Zou 't u genoegen doen, lezer! indien wij u, in al zijne kleuren, het tooneel maalden, dat thans in den winkel ging plaats grijpen? Zoudt ge behagen vinden in 't aanschouwen van een grijsaard die, op een bloot vermoeden alleen, tot duivelenwoede vervoerd werd; behagen in een armen knaap die, rein van een hem ten laste gelegden diefstal, geen oogenblik kan vinden om zich te verontschuldigen, verbaasd als hijzelf is over hetgeen zijne moeder in een van hem ter reiniging ontvangen kleedingstuk vond; behagen in de klagten eener moeder, die jammert omdat ze niet *kan*, maar *moet* gelooven dat het eenige pand harer liefde, het kind dat ze God steeds voor oogen stelde, een dief, een onwaardige is; behagen in den verachtelijken stoot, dien gij een grijsaard zijn eenig kind ziet toebrengen, omdat zij den jongen vóórspreekt, die niet schuldig kan zijn, dewijl hij braaf en trouw is, hij, dien *zij* lief heeft...? Neen, dat schelden en tieren, en jammeren en smeeken, gij wilt het niet hooren, maar gevoelt medelijden als wij... medelijden met een grijzen, achterdochtigen vrek; medelijden met een eerlijken, doch belasterden knaap; medelijden met eene vreezende moeder, en medelijden met een meisje, dat nu eerst levendig beseft dat ze dien armen miskende als zich-zelve bemint.

En — nog dien zelfden avond volgde FRANS zijne moeder, en ze gingen naar het kleine kamertje, 't welk door de laatste bewoond werd, en ze konden volstrekt niet spreken, want, ach! beiden.... huilden zoo.

Wat FRANS, tot bedaren gekomen, in den aanvang ook giste, de waarheid vermoedde hij niet, en de moeder, allengs meer tot de overtuiging komende dat haar lieve jongen onschuldig was, toonde hem het boezeroentje. »Zie! zóó!" had ze het opgenomen. »Zie! zóó!" had ze, zonder erg, dat achterzakje omgekeerd. »Zie je" — had ze vervolgd — »toen vielen er twee vertinde spijkertjes uit... Zie, 'k heb ze nog in dat kommetje liggen, maar ook — och! heden, ik had er eerst geen erg in — fladderde dat noodlottige briefje naar beneden, en of ik ook dacht, dat 't beter geweest ware indien gij 't in geld hadt gezonden, omdat het zus of zoo er in ware gebleven en met wasschen verloren gegaan, ik was toch boven de huizen van blijdschap, en nu..."

Maar FRANS legde zijn hoofd in de beide handen en dacht aan vergissing, aan vergissing bij 't beuren... of dat hij gewisseld had... of dat het toevallig... maar, neen, dat kon niet... of dat mijnheer WIMPJE — wiens ontmoeting hij aan zijne moeder mededeelde — misschien in de verwarring... maar, neen, die was veel te onvriendelijk en op een afstand geweest... of dat MATHILDE... zij... ja — zij had het hem voor eene tegemoetkoming toegestopt, omdat *zij* het naar vond dat hij geen stuiver op zak kreeg, en altijd moest werken... maar toch, van waar kreeg ze 't zelve...? *één* gulden — mogelijk! maar *tien*... of zou zij ook...? maar, neen, neen! oneerlijk! dat kon zij niet, die lieve THILDE... neen! ach! wat dan...? FRANS wist het niet, en bleef met zijn hoofd in de hand daar zitten, en wist evenmin wat het nu zou, en moeder wist het óók niet; te meer daar de nijdige SCHOREL verklaard had te zullen waken, dat FRANS, die schelm en ondankbare, niet elders den dief meer spelen zou.

En, waarlijk, FRANS geloofde dat die oude en zoo wantrouwende man een geheimen invloed uitoefende, die alle pogingen welke hij in het werk stelde om elders eene dienst te bekomen — zoo mogelijk eene loondienst — telkens verijdelde. Inderdaad echter lag de oorzaak waarom men den knaap overal terugzond, in hem-zelven. Waarom? Niet omdat FRANS

een ongunstig voorkomen had, nog minder omdat hij zijn woord niet kon doen. Neen, omdat FRANS ligt *kleurde.*

— Zóó! wou jij 'n dienst, vrindschap...! en ben je bekwaam voor de zaak...?

— Ik vertrouw, Mijnheer! dat ik wel voldoen zal.

— Nog al vlug om de klanten te helpen, vlug in 't rekenen, nooit vergissen met geld weêrgeven?

— Dat schikt genoeg, Mijnheer!

— Zóó! en dat tegen Mei, hê?

— Liefst Februarij, Mijnheer! maar Mei, als 't niet anders wezen kan.

— En waar heb je 't laatst gediend?

— Bij meester SCHOREL, Mijnheer!

— SCHOREL...?

— Om u te dienen; in de G...steeg...

— SCHOREL... zoo! zoo...! en wat verdiende je daar...?

— Och, Mijnheer! die had mij als kind opgenomen, en ik ben al gebleven, ook uit dankbaarheid, voor kost en inwoning, weet u.

— Zóó! En waarom ben je daar weggegaan...?

Eene vreeselijke kleur! en de woorden:

— Ja, ziet u... meester dacht... weet u... dat ik tien gulden... maar, God weet het, dat ik...

Een bedenkelijk gezigt!

— Zóó! zóó! vrindje! ja, zie je... ik zal er eens over denken; maar ik geloof niet dat mijn bediende vertrekken zal, weet je, ik heb eigenlijk geene directe behoefte... wij zullen eens zien...

— Mag ik dan over een paar dagen eens terugkomen?

— Ja, weet je, dat hoeft niet, dan zal ik 't je wel doen weten; je woont...?

— In de D...steeg, N°. 90.

De deur wordt geopend, een aanwijzende blik om te vertrekken:

— Zoo als gezegd is.

— Zal u dan as je blieft om me denken...?

— Zoo als gezegd is — en de deur valt achter den jongen digt... en nooit — zal *hij* in dien winkel achter de geldlade staan.

Dat ongelukkige kleuren! Wij beklagen hem of haar die er zoo schrikkelijk veel last van heeft, en bidden ieder: »Veroordeel toch niet om het kleuren!"

Voor eenige oogenblikken verlaten wij den armen ongelukkigen jongen, om zijn zoogbroeder WILLEM VAN MALE weder te vinden, die in de vrolijke K...straat sedert eenige weken een paar fraaije kamers bewoont.

In een sierlijken en gemakkelijken *Voltaire* ligt WILLEM, en in zijne hand houdt hij eene van die *alias* puikproducten der Fransche letterkunde, een roman van den zinbedwelmenden PAUL DE KOCK.

Hij houdt het boek in zijne handen, maar toch in dezen oogenblik leest hij niet. Hij is ingeslapen; ingeslapen, terwijl de pendule het tweede uur na den middag doet klinken, en het elfde uur na middernacht den jongeling nog op zijne legerstede in de armen van den slaap vond.

Hij moet wel zeer vermoeid zijn. Inderdaad, mogt de bleekheid van den zoogbroeder en voormaligen speelmakker van FRANS reeds onze opmerkzaamheid bij de ontmoeting in de G...steeg wekken, nu hij daar slapende in dien *Voltaire* ligt, en zijn gelaat tegen de, met rood trijp bekleede leuning uitkomt, nu treft ons die doodelijke bleekheid nog sterker, en merken wij nog meer de magerheid zijner gelaatstrekken op. Ja! hij moet wel schrikkelijk vermoeid zijn en afgemat, want, zoo als hij dáár ligt, bleek, mager, met den geopenden mond, is het waarlijk een gezigt om van te griezelen, en, lezer! gij herinnert u levendig dien broeder, dien neef of vriend, toen gij hem die laatste maal zaagt... gij weet wel, in die kamer, waar 't zoo naar chloorkalk rook...?

En toch, de jongeling slaapt niet zoo als die broeder of vriend lag te rusten, zoo als *zij* die reeds uitwoonden uit dat koude ligchaam, 't welk gij aanschouwdet; neen, zijn geest woont nog in hem, maar ook die geest is bleek en mager en dof, want, ook die heeft veel geleden, ook die heeft vermoeijenis doorgestaan, en is door nijdige prikkels als afgemarteld. Hij slaapt, WILLEM VAN MALE. Hij slaapt, het kind door een paar minnende ouders van God gebeden; het kind dat zijn schat verloor toen het zich-zelf niet bewust was: een engel, eene wakende moeder; hij slaapt, de ongelukkige zoon van een vader die geene kracht bezat, om het leed hem opgelegd, met kalmte te dragen, die en 't kind, dat hij minde, vóór 't scheiden wel aan de hoede van haar had aanbevolen, die hij als eene trouwe en waardige plaatsvervangster — ofschoon ook gering

naar de wereld — had leeren hoogachten, doch geene voorzorgen nam, om de regten te doen handhaven die hij aan haar tot het welzijn van *zijn* kind geschonken had; hij slaapt, de jongeling die het slagtoffer van hebzucht en zonde moest worden, die, door God met gaven des geestes bedeeld en met een hart vatbaar voor al wat edel en goed was, begiftigd, gedood moest worden... gedood naar de ziel, om een ligchaam te kunnen vernietigen, welks bestaan een nietswaardigen voogd om... geld, om... goed, een doorn in het oog, een hinderpaal tegen zondige grootheid was.

Een moord is iets ijselijks, een moord in koelen bloede gepleegd, wie beeft er niet van? Maar een zedelijke moord, die tevens het ligchaam naar den grafkuil voert, een zedelijke moord in koelen bloede, een moord van dagen en maanden en jaren lang, wie ijst niet op het bloote denkbeeld, en, och! of het getal dier zedelijke moordenaars gering ware, al steken ze niet allen in het blinkend gewaad van een toegevenden, vrolijken, maar inderdaad geldzuchtigen voogd!

En wie, wie is hij, die moordenaar?

't Is JOOST VAN MEERLE, de mooije heer met den gouden rok, die bij VAN MALE's bed stond, en een gezigt zette als of hij lachte, toen deze, ruim tien jaren geleden, gestorven was.

JOOST VAN MEERLE, de zoon van ADOLF VAN MEERLE, wiens overledene gade eene eigene tante van WILLEM's moeder was. JOOST VAN MEERLE, die met zijn vader, na VAN MALE's afsterven, de eenige bloedverwanten — de eenige erfgenamen — van den wees waren. JOOST, die tot voogd werd benoemd, terwijl zijn vader het toeziende voogdijschap zou waarnemen.

Of de oude VAN MEERLE inderdaad kennis heeft gedragen van de wijze waarop zijn zoon zich van de heilige hem opgelegde taak kweet... wij durven zulks niet met *ja* onderschrijven. Gewis, hij ware verpligt geweest naauwlettend toe te zien; maar... wij kunnen niet gelooven dat *hij*, de grijsaard, zoo eerbiedwaardig van uitzigt, een heler der boosheid zal geweest zijn, en vertrouwen liever dat de oude VAN MEERLE, die, als gepensioneerd majoor, zijne laatste levensjaren in een stil Geldersch dorp doorbragt, de geaardheid van zijn eenigen zoon niet zal verdacht hebben, en een treurig *laissez-faire* alzoo van zijne zijde, de oorzaak der moordende voogdijschap zijns zoons werd.

Gij weet het, lezer! wat de zoon beoogde, waarop hij loerde... Hij, tweede luitenant zonder vermogen. WILLEM zijn pupil, en, erfgenaam van de inderdaad niet onaanzienlijke nalatenschap zijner ouders.

JOOST VAN MEERLE was het die GEERTJE WILLEMS, in weerwil van hare dringende beden, plegtige verklaringen en waarachtige regten, als eene gewone dienstmaagd henenzond; — om den armen wees eene liefderijke verpleegster, een wakenden engel te ontrooven, en zich-zelven van een lastig paar oogen te ontslaan.

»Land-heil" en al de verdere roerende en onroerende goederen waren spoedig verkocht geworden, en WILLEM, die weldra door al het vreemde dat hij te zien kreeg de genoegens en vrienden der eerste jeugd vergat, volgde zijn neef en voogd naar diens garnizoen, en ontving eene opvoeding... zoo pleizierig en vrij, dat wie ook ten nadeele van neef JOOST hadde gesproken, *hij* steeds als kampvechter zou zijn opgetreden.

»Vrijheid! blijheid!" deze zoetklinkende woordjes legden in het kinderhart een heerlijk fondament voor degelijkheid en gepasten ernst! Er moest geleerd, en de wereld moest geblinddoekt worden; en, ja, WILLEM ging ter schole, en kreeg zelfs huislessen, doch, wie kinderen naar school zendt met de bovengestelde leuze, hij heeft hun een achterdeurtje opengezet, waardoor het ontsnappen niet moeijelijk is. Alles gaat trapsgewijze, en ook de vorming en opleiding van den jeugdigen neef ging trapsgewijze; maar, ach! ze waren zoo heel ver vanéén die treden — zoodat de opklimming met een gestadig vallen gepaard ging.

Zoudt ge — wij vragen u weder, lezer! — zoudt ge 't gaarne beschreven zien, hoe de lagen werden gelegd om den zedelijken moord, bedekt, en toch zéker te plegen? Wilt ge lezen hoe schier iedere garnizoens-verwisseling, welke ALEXANDER — tot het gevolg van den luitenant behoorende — medemaakte, ook een nieuw genot aanbragt dat hem ten verderve zou voeren? Wilt ge hem zien op nog jeugdigen leeftijd aan de hand der dronkenschap, aan de hand der verleiding? Neen! alweder neen, gij begeert ze niet in hare naaktheid te zien die wanden waar binnen de steeds glimlagchende voogd, louter om de grap, zijn offer ter slagtbank sleept; — gij wilt het niet, en hebt deernis met den gouden verleider, en

deernis met den zoogbroeder van FRANS, die, ofschoon door hoogmoed beneveld, en door zijne levenswijze schier vernietigd, toch getoond had hoe zijn van nature gevoelig hart nog niet geheel in hem verstompt werd: hij toch was het geweest die den armen FRANS, ofschoon ongaarne verder met hem in aanraking komende, niet zonder eene kleinigheid van zich liet gaan, en de wagen-confusie in de G...steeg had te baat genomen om in de eerste plaats den armen jongen het muntbillet in zijn boezeroenzakje te stoppen, en in de tweede plaats om zich... flnks *langs* dien rug, *om* dat wiel en *bezijden* dien rommelenden boerenwagen, uit de voeten te maken. Ja, lezer! gij hebt medelijden met den armen knaap, die daar zoo akelig in zijn *Voltaire* ligt! Gij hebt medelijden met hem die, omringd en in 't bezit van alles wat aardsch genot kan aanbrengen, veel armer dan FRANS, zijn arme zoogbroeder, is, veel ellendiger dan de ellendigste bedelaar die zich des avonds op den harden vloer te slapen legt, doch niet zonder Gode gedankt, en Gode zijn geest te hebben aanbevolen.

De minuutwijzer der fraaije pendule had weder een cirkel beschreven, toen ALEXANDER nog even akelig daar zat, en de kamerdeur werd geopend.

't Was JOOST VAN MEERLE die binnentrad. Zijn voorkomen, wel verre van een onaangenamen indruk te maken, had iets flinks, wij zouden haast zeggen: iets edels. Een hoog en helder voorhoofd, zwart krullend haar, een paar levendige bruine oogen, een fijn besneden neus, benevens een kleinen mond, die in de gitzwarte knevels en baard als verscholen lag, vormden een inderdaad niet onbehagelijk geheel, en 't is eene ontegenzeggelijke waarheid, dat er in de zes verschillende garnizoensplaatsen, waar de luitenant VAN MEERLE woonde, nog menig maagdenhartje zuchtende was, omdat VAN MEERLE het geheel beheerschte.

Ach! waarom zijn niet alle booswichten leelijk, en waarom de zwarte, die roetzwarte harten niet even zigtbaar als een zwarte krulkop...?

— Wèl geslapen, mijn jongen...? — roept de luitenant bij het binnentreden... doch... zie, daar valt zijn slapende pupil hem in 't oog... eenige oogenblikken beschouwt hij hem aandachtig, en 't is als of diezelfde lach van vroeger hem weêr om de knevels speelt.

— Wat d..... — spreekt hij eindelijk (de lezer zal ons voorzeker dankbaar zijn, indien wij die telkens wederkeerende woorden van *kracht* (?) achterwege laten) — slaapt ge nu weêr? mij dunkt van vieren tot tienen of elven hebt gij een heelen deun kunnen maken. Hei! heila! WILLEM! is dat luijeren; weet je niet dat NAPOLEON nooit meer dan zes uren sliep...?

De jonge VAN MALE ontwaakt. Verbaasd ziet hij op, zijne oogen staan dof, en ofschoon zijn gelaat er thans niet zoo doodskopachtig uitziet als daar even, toch zijn de oogkassen geteekend, en werken de jukbeenderen naar voren, en is de gelaatskleur nog even doodelijk wit.

— Ha! neef! zijt gij het? — zegt VAN MALE, en na vreeselijk te hebben gegeeuwd, herneemt hij: — Ik weet niet hoe ik zoo loom kom; 't werd eergister-avond toch later dan gisteren, en toch was ik gisteren op den dag niet half zoo lam.

— 't Vervelende weêr! — roept de voogd — zoo'n mistige koû maakt altijd landziekig... kom, stook eens... en dan, heb je nog van die gele...? Wel, vent! dat frischt zoo op... 'N fijn avondje gister...?

VAN MALE werpt turf en hout op den haard, gaat naar een buffetkastje, krijgt het bedoelde citroenbitter met twee glaasjes, schenkt in, en zich daarna met den voogd bij het vuur zettende zegt hij, op de laatste vraag antwoordende:

— Dat zou ik meenen; 't was er heerlijk!

— 'k Behoef niet te vragen of neefje de hoofdstad bevalt — lacht de vrolijke voogd. — Je treft het, vrindje! dat neef hier bekend is... Wat zijn je plannen...?

Bah! lezer! wij toeven niet langer; wij laten hen plannen vormen, of wel, wij laten den voogd het zijden net aan den jongen toonen, waarin hij hem zacht, maar zeker denkt te vangen; wij gaan, en treden, eenige dagen later, het kamertje van GEERTJE WILLEMS, in de D...steeg, met u binnen.

't Is laat... zeer laat; de torenklok heeft reeds zeer lang geleden 't gebrom doen hooren als of zij vier malen riep: »Ga — naar — bed!" maar vrouw WILLEMS heeft nog niet kunnen besluiten om het groote karpet ter zijde te leggen, 't welk zij uit het logement — waar ze als werkster drie malen in de week was — ter oplapping medenam; en FRANS — die zich na

zoo veel mislukte kruideniersreizen mede als loopbediende door zijne moeder den logementhouder liet aanbevelen — welk uitzigt op verdienste door de openhartige mededeeling van het gebeurde bij SCHOREL, ook was vernietigd — hij zat zeer nabij zijne moeder, omdat het lampje maar spaarzaam brandde, en las haar voor, uit het Woord des levens.

Eindelijk zweeg FRANS, en de moeder bleef óók zwijgen, en in het kagcheltje zweeg het óók, omdat er geene vonk meer in was, en FRANS staarde strak op het werk zijner moeder, en... zuchtte.

— Kom, FRANS! eet die sneê brood toch op! — zeide GEERTJE eindelijk — hebt ge dan alweêr geen honger?

— Neen, moeder! waarlijk, ik heb geen honger — antwoordde de zoon.

— Maar zijt ge dan ziek, mijn jongen? — hernam de werkende vrouw, even opziende. — Den geheelen dag niets dan wat schrale aardappels!... ge waart anders zoo hongerig wanneer ge zondags eens t'huis kwaamt, en nu sints den tijd dat ge hier zijt... kom, 'k zou nu die sneê maar nemen...

— Neen, stellig, ik dank u! — antwoordde FRANS, en of het door 't staren op moeders stopwerk kwam, of door iets anders... althans, 't werd vochtig in zijne oogen.

— Kom, FRANS! wees zoo mal niet! — sprak moeder GEERTJE weder, die nogmaals had opgezien, en aan dat vochtige eene andere oorzaak toeschreef — ik heb immers óók gegeten, en al is er voor morgen niet, gij hebt daar straks gelezen: »Aanmerkt de raven, dat zij niet zaaijen noch maaijen; welke geene spijskamer noch schuur hebben, en God voedt ze: hoe veel gaat gij de vogelen te boven?" Toe, FRANS! eet maar, en blijf met mij vertrouwen; vertrouwen met de biddende gedachte die mij ook in vroegere jaren kracht schonk: »God is een helper van weduwen en weezen."

— Maar, moeder! maar, lieve moeder! hoe kan ik... hoe mag ik... — klonk de stem van FRANS nu, aan wier bijzondere trilling vrouw GEERTJE wel kon bespeuren hoe overvol zijn gemoed was. — Ben ik *u* niet tot last: is dat brood niet het brood dat ge zuur hebt verdiend! En ik, word *ik* niet geschuwd en veracht, omdat... neen, hoewel ik *niet* schuldig ben...? Moeder! wat bragt ik u aan... reeds meer dan veertien dagen spaart gij 't weinige dat ge hebt uit uw

eigen mond. Moeder! lieve moeder! dat kan, dat wil ik niet dulden. Bedelen... neen...! maar toch zóó kan het niet blijven. Zeg, moeder...! zeg... wat dunkt u... dienst nemen... zeg... of anders... — en de blik van den armen jongen verkreeg meer helderheid — of anders... als vader eertijds deed, werken! werken op het land! bij de boeren!... naar het dorp waaraan zoo veel heerlijke... maar ook droeve herinneringen verbonden zijn... Moeder! wat dunkt u? Misschien woont hij, de zoon van uw weldoener, er nog, die *mij* wel ontweek, doch, zoo hij *u* wederzag, welligt medelijden zou hebben, omdat gij hem-zelf gezoogd hebt. Dáárheen gaan, moeder! gij met mij, en deze stad verlaten, waar alles duur is; waar *gij* wel werk hebt, doch waar *ik* zou moeten bedelen; waar niets is, niets...! — doch eensklaps hield FRANS op met spreken, en staarde in het flaauw brandende lichtje, en wierp eindelijk zijn hoofd in de beïde handen, terwijl een tranenstroom langs zijne kaken vloeide.

't Kostte der goede moeder heel wat inspanning om haar FRANS tot bedaren te brengen; want, ach! zij wist niet dat er wél iets in die groote stad was, hetwelk den knaap als met krachtige banden binnen hare muren terughield; zij wist niet dat het kind van hem, die haar jongen in 't ongeluk bragt, hém dierbaar, onuitsprekelijk dierbaar was.

Moeder GEERTJE had haar arbeid gestaakt, ze was diep bewogen; niet zoo zeer om het weinige dat haar deel was, dan wel om de droevige uitbarsting van haar goeden en miskenden jongen; met verstand die pijnlijke gemoedstemming willende verzachten, sprak ze nog altijd opbeurende woorden in den geest van den Schepper, die armen naar de wereld, mits zij rijk zijn in Hem, lief heeft.

Inderdaad herkreeg FRANS aldra zijne kalmte, en, ja, ofschoon hij die plannen haar-zelve had voorgelegd, het deed hem zoo goed, uit haar mond te hooren dat *zij* 't beter vond om zamen te blijven waar ze waren; ja, hij had haar wel om den hals willen vallen, toen ze met moederlijke bezorgdheid — och! ze had ook maar één kind! — van de gevaren sprak, die hem in de dienst zouden omringen, terwijl ze dan wreed van hem zou gescheiden zijn... zij, die er op de wereld maar één meer had dien ze liefde toedroeg. »Eén!"

En bij dát woord zuchtte moeder GEERTJE, en vervolgde iets zachter dan ze tot hiertoe gesproken had:

— Ja, FRANS! als ik aan hém denk, aan dat lieve kind, dat ik tien jaren lang bijna als een tweelingbroeder van jou, mijn jongen! heb lief gehad, dat ik troetelde en koesterde, haast zonder te bedenken dat eene andere hem het leven schonk; aan hém, voor wien ik den vader bij eede beloofde te zullen waken en zorgen, maar die mij als met geweld van 't hart is gescheurd, misschien omdat ik hem lief had en bidden leerde, ja, dan voel ik bij de smart, niet om het gemis van wereldsche goederen, maar bij de smart, dat ik gedwongen werd eene heilige gelofte te breken, dat ik ook hém nog lief heb, dien ik als u met mijn leven voedde. Ja, FRANS! in weerwil dat nimmer van »Land-heil" eenig antwoord tot mij kwam, had ik het kleine WIMPJE lief, want hij toch, het arme schaap, kon niet helpen wat zijne verzorgers deden, en nog, zelfs na de ontmoeting die *gij* met hem hadt, nu nog gevoel ik dat ik gelukkig in zijne nabijheid zou wezen, maar... tot hém gaan, en mij nogmaals aan de verregaande ruwheid en onzinnige woede van den luitenant VAN MEERLE prijsgeven, neen, FRANS! dat kan, dat wil ik niet. Wie weet ook, of »Land-heil" nog wel door mijn zoogkind bewoond wordt; ligt trok hij naar elders, en zoo hij er niet is, de jongen voor wien ik slechts bidden kan, wat zouden wij dan in het dorpje beginnen? Hier, in de stad mijner geboorte, had ik tot heden nog brood, maar dáár... op het land werken, zie, ik zou het niet meer kunnen, en *gij* zoudt er evenmin geschikt toe zijn. Zeg, wie zou zich het lot der arme aantrekken, zoo zij niet meer werken kon, de arme weduwe van PETER WILLEMS, van PETER, die reeds twintig jaren vergeten op het kerkhof ligt...?

Toen de moeder, die, zonder het zelve te weten, zoo geheel in den geest van haar kind had gesproken, hem zwijgend aanzag, terwijl er in den blik waarmede zij hem beschouwde, naar 't scheen, een aantal vragen waren opgesloten, stond FRANS van zijne zitplaats op, naderde de dierbare vrouw, sloeg den eenen arm vertrouwelijk om haren hals, terwijl hij met de hand van den anderen háár hand omklemde, en fluisterde, na eenig aarzelen, eene lange, eene zoete, en toch zoo pijnlijke bekentenis, die der goede moeder, ten slotte, een ver-

baasd: »MATHILDE SCHOREL...! FRANS! is het mogelijk!" deden uitroepen.

— Ja! moeder! ja! — hernam de jongen — och! ik heb het u steeds verzwegen, omdat ik geen moed had de geheimen van mijn hart in woorden tot u te brengen; maar nu, nu moet gij het weten; ja, omdat ik ter wille van haar, ter wille der lieve THILDE, ook vurig wensch in deze plaats te blijven; en zij — vervolgde FRANS, terwijl een blos zijne kaken verwde — ook *zij* zal het zoo vurig wenschen; want, al zeiden wij 't elkander nooit wat er in ons binnenste omging, in hare oogen heb ik zoo vaak gelezen dat zij mij lief had, zoo als ik haar liefde toedraag. Moeder! *nu* moest gij het weten, om u mijn vermoeden te kunnen openbaren, dat welligt zij... dat geld... wat dunkt u... zou het mogelijk zijn...?

Ze had gehoord, vrouw GEERTJE, en ze laakte het niet in den jongen, dat hij nog eene andere nevens haar lief had; alleen, die liefde wekte hare bekommering. Hij beminde, hij — FRANS — die geen cent bezat, en zelfs geen werk kon bekomen, hij beminde háár... de dochter van den ouden SCHOREL! En... nadat de moeder eenige oogenblikken stilzwijgend met de gezegde denkbeelden had geworsteld, bragt zij zich de laatste vragen van FRANS te binnen, en antwoordde, niet te weten wat zij denken moest, maar vast te gelooven dat THILDE, zoo zij hem werkelijk lief had, en het bewuste papier hem toestopte, dan ook zeker, na die treurige uitkomst, de waarheid aan 't licht zou brengen.

De juiste aanmerking der moeder bragt FRANS weder aan 't twijfelen; eerst over 't geld, of THILDE wel inderdaad de geefster zoude geweest zijn, en later, toen hij toch niets anders voor waarheid kon houden, terwijl het beeld van den stuurschen zoogbroeder geheel en al door dat der bevallige THILDE werd verdrongen, toen twijfelde hij aan... hetgeen hij in hare oogen zoo vaak had gelezen, aan THILDE's liefde; want, moeder zeide daarover: »zoo zij u waarlijk lief heeft, zal zij de waarheid aan 't licht brengen"; en... méér dan veertien dagen waren voorbijgegaan, en... THILDE had niets aan 't licht gebragt, en... FRANS bleef strak voor zich uit staren, maar at de sneê brood niet, die moeder voor hem had neêrgezet.

Zoo goed mogelijk had moeder GEERTJE in een hoek van

't kamertje eene slaapplaats voor haar jongen in orde gebragt, en daar de olie in haar lampje niet noodeloos verbranden mogt — want kunstlicht beschouwde zij alleen als een kostbaar geschenk waarbij nuttige arbeid moest verrigt worden — pakte zij FRANS bij de hand, drukte een zoen op zijn voorhoofd, en na de woorden: — Kom, mijn jongen! wij moeten ter ruste gaan; met een nieuwen dag zal God weêr licht en ook raad verschaffen — blies zij het olievlammetje uit, en sloeg juist de handen aan hare kleeding, om er zich, op 't gevoel af, van te ontdoen, toen zij vreeselijk ontstelde, en met eene bevende stem haar jongen toefluisterde:

— FRANS! FRANS! hoort gij niet, daar wordt op de deur geklopt...?

Zoo als FRANS, geheel in zich-zelven gekeerd, daar nog stond, was het geluid, dat de moeder deed ontstellen, niet door hem opgemerkt geworden: — Geklopt...! — riep hij, mede verrast; doch naauwelijks had hij de woorden: — Stel u gerust, moeder! de wind zal hier of daar een luik hebben digtgeworpen — geuit, of op nieuw en meer duidelijk klonk nu het geklop op de deur, en tevens eene stem, die een paar malen het: »Doe open!" deed hooren.

— Hemel! wat zou het zijn? — sprak moeder GEERTJE zacht, terwijl zij steeds angstig beefde. — Mij dunkt, FRANS! 't is als of hij die buiten is zijne stem verdraaide. Hoor, daar hebt gij 't weder... eene verfijnde mansstem. FRANS! wij zullen ons stil houden. Hemel! zoo laat in den nacht!

Ofschoon onze vriend niet in den vollen zin des woords een held mogt heeten, zóó kleinmoedig was hij toch niet, dat hij zoude geaarzeld hebben om achter eene wèl gegrendelde deur te vragen, *wie* het was die buiten stond, en wáárom hij verlangde te worden binnengelaten.

't Was na eenig vruchteloos wachten, vermoedelijk daar zijne vragen niet werden verstaan, dat eindelijk nogmaals — doch sterker — het deurgebons werd herhaald, en de verfijnde mansstem ook luider klonk met de woorden: »Vrouw WILLEMS! FRANS! ik ben het! doe toch open!"

Niemand zag FRANS, want in de kamer was het donker, maar toch, toch kreeg hij eene kleur, eene kleur, zoo verschrikkelijk rood, dat de tranen er hem van in de oogen sprongen.

— Moeder! moeder! — riep hij eindelijk luide — hebt gij 't verstaan...? moeder! zij is het, THILDE...! — En harder riep hij, met den mond vlak voor de deurreet: — THILDE! ben jij het...? ben jij het waarlijk die klopt? — En toen een: »Ja, FRANS!" duidelijk werd vernomen, toen beefde moeder GEERTJE niet meer; maar FRANS beefde wel, en beefde zóó, dat hij haast den grendel niet kon verschuiven, en zóó, dat hij het slot haast niet kon omdraaijen, en zóó, dat, toen moeder met een lucifer haar lampje weder had aangestoken, en door de nu geopende deur met een kouden luchtstroom tevens SCHOREL's dochter binnenkwam, hij van beverigheid niet wist wat hij deed, en wat hij nooit gedaan had, nu onderstond, en de beminde van zijn hart in de bevende armen sloot.

Het duurde verscheidene minuten eer MATHILDE, die, zich geenszins aan de omhelzing van FRANS onttrekkende, zoo duidelijk toonde dat hare oogen nimmer onwaarheid hadden gesproken, in staat was op de vragen van vrouw WILLEMS te antwoorden, welke vragen de grootste verwondering over de verschijning van het meisje uitdrukten, nu... terwijl het eerste uur na middernacht reeds verloopen was.

Neen, MATHILDE kon in den aanvang niet spreken, overspannen als zij was, door al wat zij in die dagen, sedert FRANS de woning van haren vader verliet, verkropte; door 't beramen en ten uitvoer leggen van het besluit om de nachtwandeling te ondernemen, en door den angst dien zij gedurende dien loop had doorgestaan.

't Was noodig dat vrouw WILLEMS met een kommetje water de ontstemde zenuwen van haar bezoekster een weinig tot bedaren bragt, want in weerwil dat het meisje haar nu en dan een kort bescheid op hare vragen gaf, die antwoorden waren dermate verward, dat de goede vrouw er geen greintje wijzer door werd.

In 't einde, na eenigzins hare kalmte te hebben terugbekomen, nog altijd door FRANS omvat, die, zonder te spreken, wel nimmer eene sterkere liefdesverklaring dan hij nu deed, had kunnen ontboezemen, nog altijd tegenover de verwonderde vrouw, die hare oogen niet gelooven kon, dat ze THILDE SCHOREL in den arm van *haren* jongen, in *dit* uur, binnen *haar* kamertje zag, ving het meisje meer geregeld aan te verhalen, terwijl

ze moeder en zoon al met de eerste woorden uit den waan bragt dat *zij* 't geweest ware die FRANS het muntbillet zou hebben toegestopt.

Met eene stem die genoeg verried hoe zeer zij den knaap minde die hare tengere leest omvatte, gewaagde zij van de pijnlijke gewaarwording die zij telkens had ondervonden wanneer haar vader, aan alle klanten die den winkel hadden bezocht, de schandelijke ontrouw had voorgesteld waarmede FRANS zijne weldaden loonde; overtuigd als zij was, dat een misverstand, eene vergissing, of de Hemel wist wat, den goeden jongen in een verdacht licht had geplaatst; — hoe zij telkens met verwijtingen was overladen, wanneer zij vader had aangeraden om kas en boeken te raadplegen, die welligt zouden aantoonen dat hij niet bestolen, en FRANS onschuldig was; — hoe, eenige dagen later, haar vader werkelijk had zitten tellen en rekenen, maar toen hij gedaan had, en met een meer kalm gelaat alles weder wegborg, op hare vraag: »Vader! zou FRANS toch...?" »Waar zou hij 't anders van daan hebben?" had geantwoord, welk antwoord haar — die den vader maar al te wèl kende — zoo goed als eene volledige vrijspraak had in de ooren geklonken.

Niet zonder eenige aarzeling verhaalde MATHILDE verder, hoe een nieuw beroep op de steeds gebleken eerlijkheid van den jongen, met de bede om hem, arm als hij was, in genade weder aan te nemen, den vader in den hevigsten toorn had doen ontsteken; terwijl hij haar dreigend had afgevraagd: wat haar zoo'n groot belang in dien ondankbare deed stellen; niet hopende dat *iets ánders* haar zoo meêlijdend maakte, en, eindelijk, haar kort, maar zakelijk geboden had, nooit ofte nimmer weder den naam van dien adder te noemen, waarvan hij niets wilde zien en niets wilde hooren.

— Twee dagen later bragt vader den spekslager HAK het winkelkamertje binnen — vervolgde MATHILDE, blozende — en terwijl die ruwe man zich vrijpostig naast mij nederzette, zich beroemende, dat hij meer dan duizend varkens in het jaar slagtte, en ik dus niet weinig tevreden zou zijn indien hij mij tot vrouw nam, daar hij, sedert de vijf maanden dat zijne vrouw dood was, geen stuur in den winkel kon houden, keek vader mij doordringend aan, en zeide, toen HAK ophield met spreken: »THILDE! ik begrijp dat het tijd voor je wordt; je

hebt den leeftijd, en, mijnheer HAK zal je aan niets gebrek doen lijden". — O! — hernam het meisje, nadat ze een oogenblik gezwegen en FRANS eenige verontwaardigde woorden ontboezemd had — ik weet niet wat er verder gesproken werd; mijn hart klopte mij zoo pijnlijk sterk, en in mijne ooren suisde het zóó, dat ik telkens meende te zullen nedervallen. En, waarlijk, ik geloof dat ik het toen op mijne zenuwen heb gekregen, want ik begon te huilen, en weet zelve niet wat er verder met mij gebeurd is. Dat heet immers zóó, vrouw WILLEMS...?

GEERTJE knikte, en FRANS riep: — Verder! verder!

— Tot mijn bewustzijn teruggekomen — sprak MATHILDE weder — stond vader naast mij, en verweet mij dat ik mij schandelijk en dwaas had aangesteld; sprak weder van eene verbindtenis met den walgelijken, zestigjarigen spekslager, en dat ik binnen eene maand zoude huwen, aangezien HAK hem verzekerde dat de kleêren zijner overledene vrouw, hoewel zij gezetter dan ik was, zeer wel door mij konden gebruikt worden, en er alzoo voor mijn uitzet geen cent behoefde uitgegeven, en geen steek behoefde gewerkt te worden.

Het zal den lezer geenszins verwonderen, dat FRANS het meisje, naar mate zij méér verhaalde, ook vaster aan zich sloot, als stond de gevreesde spekslager nabij hem met de eene hand alreede in MATHILDE's blonde haren, en een akelig slagtmes in de andere geklemd.

't Zal den lezer niet verwonderen dat hij, de anders zoo bloode knaap, die, zoo lang hij met haar onder hetzelfde dak ademde, geen woord van liefde had durven spreken, laat staan eenig ander, meer tastbaar teeken zijner min had geschonken, nu eensklaps met haar in de armen stond, als ware de trouwdag ophanden.

't Zal hem niet verwonderen, wanneer hij zich den vriendelijken groet te binnen brengt, dien hij den stadgenoot toewierp — hem slechts van aanzien bekend — toen hij, in de stad eener andere provincie, dien toevallig ontmoette; of, wanneer hij zich den handdruk herinnert aan hem gegeven, dien hij voorheen hier of elders met hoofdknikken voorbijging, doch waarmede hij zich, als afgevaardigde voor de belangen van ééne en dezelfde zaak, des noods, in de Doopsgezinde kerk der hoofdstad, verbroederd gevoelde; of als hij zich

landgenooten — elkander vreemd, zelfs bij namen — kan voorstellen elkander in afgelegene werelddeelen aan taal of kleeding ongedacht herkennende, terwijl zij elkander als zonen van hetzelfde moederland aan 't harte sluiten; ook zal 't hem geen verwondering baren, die twee vijandige broeders, met de handen inéén, bij het lijk van een vader zag staan; in één woord: het zal niemand verwonderen die... onze voorbeelden begrijpt, zonder dat wij ze nader ontwikkelen.

Ja, vaster klemde FRANS zijne lieve THILDE aan zich, en, in weerwil der treurige zaak waarmede het meisje hem bekend maakte, was zijn gemoed toch oneindig minder bezwaard dan toen hij daar straks met moeder alleen was.

Hoe kon het anders: *zij* had hem lief! Zijn hart klopte naast het hare, haar hand rustte in zijne hand. Uit haren mond vernam hij dat zelfs de hardvochtige vader, al wilde hij geen ongelijk erkennen, overtuigd van zijne onschuld was, en hem alzoo te eeniger tijd wel regt zou laten weêrvaren.

De engel der liefde doet lijden vergeten, en schenkt moed om eene donkere toekomst in te gaan.

De engel der liefde stond naast den goeden jongen, in de gedaante van zijne MATHILDE, en met vuur riep hij, terwijl hij de beminde in de blaauwe oogen zag:

— Geen nood, THILDE! geen nood! De goede God, die u in dezen stond, ten aanschouwe mijner lieve moeder, mij aan 't harte legt, Hij zal ons niet verlaten.

Bedaarder dan zij tot hiertoe gesproken had, vervolgde MATHILDE nu, en verhaalde, hoe eene vreeselijke onrust zich van haar had meester gemaakt, en haar gedurig op een middel had doen peinzen om het akelige lot dat haar te wachten stond, te ontgaan. Des avonds, tusschen licht en donker, was steeds de zwaarlijvige, haar als echtgenoot toegezegde man, in het winkelkamertje zich aan hare zijde komen nederzetten, en ofschoon hij gewoonlijk weinig meer dan twee malen — bij 't komen en gaan — een: »Goeden avond, Jufvrouw THILDE!" tot haar gezegd had, en slechts gekomen scheen om met vader over hammen en spek en pooten en ooren te spreken, zoo was haar dat schemeruurtje toch méér dan verschrikkelijk geweest, want, van 't begin tot het einde was haar hand in die van den spekslager besloten gebleven... die groote hand, die zoo vet en akelig was, bah! terwijl de hare als één met de zijne, genoodzaakt

werd tot alle gesticulaties mede te werken: zelfs tot die, waarmede hij de kunstgreep aanschouwelijk maakte, waardoor een varken den laatsten adem moet uitblazen.

— Ware HAK mij niet reeds om zijn persoon afschuwelijk geweest — sprak het meisje — alleen de herhaling zijner magtige varkensgeschenken kon het mij gemaakt hebben; want, geen morgen ging er voorbij of ik hoorde vader in den winkel: »Compliment, en vriendelijk bedankt", zeggen, waarop ik onmiddellijk in last kreeg het vette geschenk voor den middag gereed te maken... en, FRANS! gij kunt begrijpen hoe *ik* — aan schrale kosten gewend — te moede was, wanneer mijn vader mij krachtig beval er van te gebruiken; opdat ik er smaak in zou hebben wanneer ik met HAK eens te zamen zou eten.

— Morgen — hervatte THILDE, nadat ze van eene ligte rilling bekomen was — morgen zal inderdaad, zoo God zulks niet verhoedt, een huwelijk tusschen dien man en mij worden aangeteekend; was mijne onrust gedurende al die dagen groot, gisteren gevoelde ik mij waarlijk zelve niet meer. Ik heb vader gebeden en gesmeekt om toch mijn hart niet te dwingen, maar niets kon baten, en 't was zelfs op een toon zóó zacht en vriendelijk, dat ik om de ongewoonte er van, waarlijk geroerd werd, dat vader mij vermaande, in stilte zijn wil te volgen; terwijl hij mij verzekerde dat HAK de beste man van de wereld en in geenen deele onbemiddeld was; dat zoo'n huwelijk eervol mogt genoemd worden, en menige jonge dochter er met jaloerschheid van spreken zou. Ach! niets kon mij troosten; ik heb alles gedaan wat ik kon om moed te scheppen, omdat vader zoo gaarne zou zien dat ik blijmoedig zijn wil deed; maar, neen, niets wou baten, en toen ik begon te zingen, om te zien of dat helpen zou, ziet, toen sprongen mij dadelijk de tranen in de oogen, en huilde ik zóó hard, dat ik er zelve bang van werd. Ja, FRANS! ziet gij, ik dacht den geheelen tijd om u, en ik wilde tot u gaan; ieder oogenblik dacht ik de deur uit te vliegen, FRANS! om mij aan *u* te vertrouwen, doch telkens aarzelde ik weder. Vader zat op zijne gewone zitplaats voor het winkelraampje; zóó kwam de avond. Gode zij dank! HAK kwam niet. Wij spraken weinig, maar toch deed ik mijn best, om een meer vriendelijk gelaat te toonen; om half elf wenschte ik vader een goeden nacht. Op

mijn kamertje gekomen, hoorde ik hoe hij, als naar gewoonte, de reeds gesloten voordeur grendelde... hoe hij in het geheele huis de ronde deed, en, eindelijk, de deur zijner kamer achter zich sloot. Ik luisterde, en hoorde verder een geklank als of er geld werd geteld, maar eindelijk kwam alles tot rust. Wel een uur bleef ik luisteren, telkens mijn plan willende volvoeren, en dan weder vol vreeze van ontdekt en verhinderd te zullen worden. Het minste geluid trof mijne ooren; dat telkens wederkeerend gebrom kon niets anders dan het geronk van vader zijn. Hij sliep dus. Ha! een rijtuig rolde door de steeg; dat oogenblik nam ik te baat om de deur mijner kamer te openen, en van het leven daarbuiten verder partij trekkende, spoedde ik mij de trappen af, en bevond mij juist in den winkel toen het geluid van het rijtuig in de naburige straat verdween. — De sleutel der winkeldeur, die op zijne gewone plaats bezijden het leitje hing, had ik spoedig in handen; doch vreezende, dat het leven 't welk het ontsluiten en ontgrendelen noodzakelijk moest veroorzaken, vader zou wekken, wachtte ik op nieuw tot dat het geraas van een rijtuig, het gerucht, 't welk ik moest maken, zou overtreffen. O! FRANS! gij kunt u niet voorstellen hoe lang mij iedere seconde duurde; iedere minuut was mij meer dan een uur, en het uur dat ik daar wachtende doorbragt is een uur geweest, wel honderd maal zoo lang als eenig uur dat ik tot heden beleefde. In 't einde... daar rommelde het weder over de straatsteenen; fluks... den sleutel in het slot... omgedraaid! den grendel ter zijde geschoven... de bovenknip losgetrokken, en juist, juist was het rijtuig onze deur voorbij, toen ik met een gejaagden sprong buiten den winkel stond en van buiten, de deur in het slot draaide.

FRANS zag zijne beminde aan, als of hij eene KENAU HASSELAAR in haar bewonderde, en toen zij ten slotte nog had verhaald, hoe zij bevende den weg naar de D... steeg had ingeslagen, en eindelijk op de H... gracht gekomen, door een persoon die nog een ander aan den arm had, was aangevat; hoe zij, door een krachtigen ruk, aan die vermetele hand ontsprong, en, zich in allerijl voortspoedende, evenwel de schreden van den persoon die haar aangreep, achter zich had vernomen; hoe zij, zonder den naasten weg te kiezen, straat *uit* straat *in* had voortgerend, tot dat ze, den vervolger niet meer achter zich

vernemende, bespeurd had geheel van den weg te zijn afgedwaald, maar eindelijk, den Hemel zij dank! zoo als vrouw GEERTJE en FRANS hadden gezien, behouden was aangekomen... toen sloeg ook FRANS den anderen arm om haar henen, en... zoende haar... ja, hij zoende haar op het heldere voorhoofd, en noemde haar voor de eerste maal, zijne:... »lieve THILDE!"

— Ja, FRANS! ik wist wel dat ik bij u raad en steun zou vinden — sprak het meisje weder. — Mijn eenige hoop was op u en uwe goede moeder gevestigd. Hier zult gij mij schuil houden... niet waar...? hier... — en terwijl de lieve blonde nog verder sprak, en FRANS opgetogen: »ja wel" zeide, en: »wel zeker", en: »*ik* zal wel zorgen", staarde moeder GEERTJE bedenkelijk in het vlammende oliepitje, werkte de brandende katoen terug in het koperen buisje — die vlam behoefde zoo groot niet te zijn! — en eindelijk, toen FRANS juist verzekerde dat, zoo lang *hij* er nog was, de lieve THILDE niets te vreezen had, en *hij* zorgen zou dat zij geen gebrek had — de arme jongen die geen cent kon verdienen, wat maakte de liefde hem sterk! — toen zuchtte de moeder, en zeide op vriendelijken, maar toch ernstigen toon:

— Neen, kinderen! dat kan en dat mag zoo niet. Dat ik niets vuriger dan je geluk begeer, mijn jongen! dat weet de goede God; en dat ik medelijden met jou heb, lief meisje! dat wil ik je gaarne toonen; maar mijne toestemming aan eene even dwaze als wederregtelijke daad geven, en het kind eens vreemden in mijne kamer verbergen... FRANS! gij begrijpt wel, dat is mij niet geoorloofd. Wat zou het einde van zulk eene handeling zijn? Zelfs al ware het niet in strijd met onzen pligt, en al verbood de wet der kieschheid MATHILDE's inwoning in deze kamer niet; hoe dwaas ware het, haar bij ons te willen verbergen! Hoe spoedig zou meester SCHOREL toch de waarheid vermoeden, en zijne dochter als een regtmatig eigendom naar zijne woning terug doen brengen, tot schade voor haar, en voor u, en voor mij!... Neen, neen — vervolgde GEERTJE, daar FRANS in de verrukte stemming waarin hij verkeerde, haar de zaak nog aannemelijk wilde voorstellen; terwijl MATHILDE, op de gedachte aan een wederkeeren in het daar straks verlaten huis, en aan hetgeen er morgen gebeuren moest, de tranen niet kon weêrhouden — neen, ik

zal, met Gods hulp, alles beproeven wat strekken kan om u beider geluk te bevorderen. Indien baas SCHOREL voor zichzelven van uwe onschuld overtuigd is, dan zal hij aan de smeekingen eener moeder wel gehoor geven, en u, zoo niet bij zich terugnemen, dan toch eene goede getuigenis van bekwaamheid en trouwe diensten schenken. Wanneer zijn hart niet harder dan steen is, zoo zal mijn mond hem ook tot andere gedachten betreffende het huwelijk brengen, waarvan gij, lief kind! en met regt, een afkeer hebt. Gelooft mij, kinderen! — besloot de goede vrouw — wat in mijn vermogen is om voor u beider geluk te beproeven, zal ik niet nalaten; maar denkt als verstandigen, en antwoordt mij of het regt en verstandig zou wezen indien ik aan uw verlangen gehoor gaf?

FRANS zweeg, en MATHILDE zweeg ook; maar terwijl er in den blik dien de knaap eerst op zijne moeder en daarna op het boek wierp, waaruit hij nog kort geleden haar voorlas, iets, wij zouden zeggen: vertrouwends, lag opgesloten, een vertrouwen op de moederlijke welsprekendheid, en de hulp van Hem, zonder wiens alleen wijzen wil geen muschje op de aarde valt, werd er op het gelaat van het anders zoo lieve en brave meisje, die echter nooit door eene teedere moeder was onderwezen, en slechts (met eerbied gezegd) een kerk- en katechisatie-God leerde kennen, eene uitdrukking van pijnlijke teleurstelling zigtbaar, van teleurstelling en van misnoegen tevens, en de woorden: »Maar, wat dan...?" hokten haar in de keel.

Nogmaals bragt vrouw GEERTJE aan SCHOREL's dochter het onbetamelijke van haar verlangen onder het oog, en wist eindelijk het meisje dermate van de waarheid harer bewering te overtuigen, dat THILDE, ofschoon een tranenvloed haar het spreken belette, er al snikkende in toestemde, om naar de vaderlijke woning terug te keeren; even stil als zij ontvlugtte weder binnen te gaan, en zich te bed te begeven, na vooraf den goeden God te hebben gesmeekt om het ongeluk, dat haar als boven het hoofd hing, genadig af te wenden. Evenzeer beloofde vrouw GEERTJE nogmaals dat zij doen zou wat haar mogelijk was om, zoo God wilde, het middel te zijn waardoor THILDE van een schrikkelijk dwangjuk zoude bevrijd worden.

En werkelijk verliet MATHILDE, hoewel met een beangst gemoed, eenige minuten later, vrouw GEERTJE's kamer, en, daar de moeder het niet had willen toestaan dat FRANS zijne beminde alleen naar de G...steeg zou vergezellen, en FRANS op zijne beurt niet mogt toelaten dat *moeder* alleen medeging, zoo traden — ruim twee uren na middernacht — vrouw WILLEMS en haar zoon mede naar buiten, en vervolgde ons drietal, met verschillende gewaarwordingen, den weg die hen naar de G...steeg voerde.

't Was zelfs voor een nacht in de eerste helft van November bijzonder koud. De vorst was gelaarsd en gespoord binnengekomen, en waar zij over de vochtige stoepen en straatsteenen — want den geheelen dag had het beduidend gemist — henentoog, daar had zij het bewijs harer vochthardende kracht achtergelaten.

Vlug als zij was, had MATHILDE, toen zij haren gejaagden loop naar vrouw GEERTJE's kamer vervolgde, door angst en hoop gedreven, niet bemerkt dat de straten op de meeste plaatsen zoo bijzonder glad waren, en evenmin vermoedde zij toen, dat de wintervorst hare ontsnapping bewerkte uit de handen van hem, die met bedwelmde zinnen haar — het bevallige meisje — had nagezet.

In waarheid, de sterke heldin der korte dagen en lange nachten, zoo dikwerf als een iesegrim voorgesteld, en als een monster uitgekreten, had zich voor de blonde MATHILDE betoond eene bereidwillige helpster te zijn. Bewogen met het arme kind, dat daar zoo laat en alleen haar »te huis" zocht, had zij haren onbeschaamden vervolger, niet bij de beenen, maar met krachtige handen, onder zijne beide schoenzolen te gelijk, aangegrepen en achteruit gerukt,... zoodat... pof!... het geheele ligchaam voorover op de steenen was neêrgekomen. Of de vochthardende vorst ook hardvochtig genoeg was om te lagchen, toen de gevallene met een akeligen, doch gesmoorden kreet bleef liggen, weten wij niet; maar heeft zij gelagchen, dan zeker alleen uit groote blijdschap, dat de blonde ontkwam; want, de vorst der lange nachten is toch ook een getrouw en gehoorzaam onderdaan van dien grooten en eenigen Vorst, die ernst wil van den vasal dien Hij de tuchtroê in

handen geeft, en, wiens verheerlijkte Zoon weende... over Jeruzalem.

Zoo als MATHILDE met weinige woorden verhaald had, was zij, vlugtende voor den bedoelden persoon, van den kortsten weg afgeweken, zoodat zij *nu*, met de haar verzellenden den naasten weg volgende, niet de straat doorging waarin de vervolger nederviel.

Lag hij er nog, de ongelukkige...? Hadden andere nachtwandelaars of ratelwachts hem binnen eene woning gedragen? MATHILDE weet het niet, want zij had niet vermoed dat een *val* haar van zijne verdere vervolging bevrijdde, en vervuld als zij met zich-zelve is, denkt zij evenmin aan hem, als aan dien tweeden persoon, die bij de ontmoeting op de H...gracht aan zijnen arm met wankelende schreden voortging. Ook wij hebben geen lust om den gevallene voor 't oogenblik op te zoeken, maar blijven — terwijl ons drietal reeds een goed eind vooruit is — op den hoek der H...gracht een oogenblik staan, dewijl het ons voorkwam als hoorden wij een zacht, maar pijnlijk gekreun in de rigting daar... van dat vierkante huisje, waarbij die geketende kruiwagens liggen.

Gekreun!... lezer! kunt ge wel iets naarders hooren? Herinnert gij u wel, toen ge in die ziekenkamer nederzat...? bij dat flaauwe lichtje, toen ge — hoewel er vuur aan den haard lag — zoo ijskoud waart, en niets, niets, uwe ooren trof dan dat eentoonige, maar akelige gekreun...?

Gekreun!... Pijnlijker voor de ziel des hoorders dan luide smartkreten; gekreun, zoo geheel de afmatting verradende en gemis aan veêrkracht.

Een akelig geluid! Akelig in de ziekenkamer; akelig in het vertrek waar de afgetobde moeder, naast eene ledige wieg gezeten, geen kracht meer bezit om luide haar overkropte smart te ontboezemen; akelig! wáár ge 't ook hoort, maar vooral wanneer dat geluid, in het nachtelijk uur, op de verlaten straat uwe ooren treft; wanneer gij hoort kreunen, maar ontsteld een oogenblik toeft eer ge nader gaat treden.

Doch wacht! Van de overzijde komen menschen de sluisbrug op. De koude doet hen, zoo veel de gladheid zulks toelaat, den tred verhaasten. Ja, wij bedriegen ons niet... zij zijn het, die wij straks uit het oog verloren; doch 't zijn er twee, terwijl wij er drie in de duisternis zagen verdwijnen.

De gas-lantaarn, die ze juist voorbijgaan, beneemt ons allen twijfel; maar al hadden wij door die lichtstralen vrouw GEERTJE niet aan den vaal rooden omslagdoek, en haar zoon aan zijn bruinen jas herkend; de woorden: »Wél een vreemde nacht, moeder! Mogt er voor de lieve THILDE en ook voor mij iets goeds uit geboren worden!" die woorden zouden ons toch terstond uit de onzekerheid hebben gebragt;. terwijl het antwoord: »FRANS! de mensch wikt, maar God beschikt, en in die beschikking moet de mensch met tevredenheid berusten!" ons toch de weduwe van PETER WILLEMS zou hebben geteekend, braaf en Godvreezend, zoo als we haar in den aanvang reeds leerden kennen, maar gelouterd en rijper geworden in de vreeze Góds, gedurende een tiental jaren dat ze alleen stond naar de wereld, maar voorttredende aan de hand van den grooten en eeuwig wijzen Bestuurder van het onbegrensd heelal.

Zie, 't is als of GEERTJE en FRANS regelregt op de plaats toetreden, waar... doch hoor! het gekreun wordt sterker; een kreet ontsnapt aan den mond der vrouw; en de knaap aan hare zijde roept met eene stem die mede eene hevige ontsteltenis verraadt: »Moeder! moeder! daar ligt een mensch!"

't Schijnt eerst als of moeder en zoon, verrast en ontsteld, eensklaps van de zijde afwijkende waar die klaagtoon rees, tegenover den ongelukkige willen voorbijgaan; doch weder klinkt de stem der vrouw: »Neen, FRANS! dat mogen wij niet... laat ons zien... welligt kunnen wij helpen!" en, nadat wij nu ons tweetal op de meer donkere plek zagen toetreden, vernemen wij eenige onverstaanbare woorden; terwijl het gekreun nog sterker en heviger klinkt, hooren wij vervolgens meer duidelijk den uitroep: »Moeder! neen, moeder! ik bedrieg mij niet... hij is het!" en daarop de woorden: »Mijn God! mijn God! zou het mogelijk zijn!..."; en hooren wij eindelijk, nadat het gesprek op die duistere plaats nog eenigen tijd is vervolgd, een geschuifel, een nog akeliger kreunen, en op een heeschen en afgebroken toon de woorden: »Weg! weg! Het... is... genoeg... laat mij sterven!"; en zien wij eindelijk vrouw GEERTJE met haar zoon langzaam om den hoek van het huisje verdwijnen, terwijl zij tusschen zich in, half slepend, half dragend, een derden persoon met zich voeren, die maar somwijlen de slappe beenen beweegt als of hij moeite doet om op eigene kracht voort te gaan.

Wel was het een vreemde nacht! In stede van, na gestadigen en zelfs laten arbeid, een verkwikkenden slaap te genieten, zat vrouw GEERTJE, toen de flaauwe morgenschemering door de reet van haar vensterluik boorde, nog voor hare bedstede, de oogen onafgewend op den jongeling gevestigd, aan wien zij haar leger afstond.

Benaauwde uren had zij met hem doorgebragt. Nu eens stil kermend nederliggende en dan weder woest en akelig overeind springende, terwijl hij in koortsig ijlen de vreemdste, somwijlen de grofst onkiesche, en terstond daarna de verteederendste woorden sprak, lag hij thans dof en roerloos, de ongelukkige jongeling... de jongeling, groote God! dien zij als kind met haren boezem de rozen op de ook toen zoo bleeke wangen getooverd had; de jongeling dien zij als kind zoo teeder lief had, als of het haar eigen zoon... als of het haar FRANS geweest ware, van wien ze met bittere weemoedstranen gescheiden was om hem niet meer te zien dan zóó... zóó ellendig!.. zóó ontzenuwd!... zóó!... en ze bad weder, de goede vrouw, hetgeen ze dien nacht reeds zoo vaak had gebeden: »Ontferm u zijner, o Heer! want ach! wat hij deed, hij wist het niet!" — Reeds een paar uren geleden had vrouw GEERTJE haren FRANS bewogen om eenige rust te nemen... zij... ze kon er wel tegen: ouderen van dagen hadden den slaap niet zoo noodig. — Die goede moeder! — En, eindelijk, voor goed het olievlammetje uitdoovende, stond ze op, opende het vensterluik, en beschouwde toen nogmaals die nederliggende zoogbroeders... den armen FRANS... en den rijken WILLEM... neen! Hemel! neen! den armen WILLEM en den rijken FRANS! Verachting en onverdiende schande bij menschen... geen werk, welligt eerlang geen brood, geen voorspoed hier op aarde, wat was het, wat was dat alles bij de bewustheid der blijvende liefde Gods, in tegenstelling met het wandelen in de zinbedwelmende genietingen des levens, dat van den grooten God doet vervreemden, en op welk kortstondig genot het schrikkelijke woord: »Ik ken u niet!" volgen zal.

Rijke FRANS! Arme WILLEM!... arm!... maar zie, het morgenlicht dat lieflijk gloort, spreekt tot de ziel der vrouwe die eenmaal den vader beloofde voor zijn kind te zullen waken; dat licht dringt haar in 't gemoed, en 't is als of het fluistert:

»De eeuwige liefde heeft geen lust in den dood des zondaars, maar daarin dat hij zich bekeere en leve!"

Leve! Ja, leve! Eeuwig leve! en de zoogmoeder gevoelde zich eensklaps sterk tot de heerlijke roeping om, met het reiner en verhevener voedsel dat thans haren boezem doorstroomde, de rozen eens hoogeren levens, de lachjes des vredes en der blijde hope op zijne ontvleeschte kaken in 't aanzijn te roepen.

»Spare God hem daartoe het leven!"

Wij zijn óók menschen, en daarom — ja, daarom — zullen wij hem niet hard vallen, den steeds zoo ijverigen geneesheer, die, als hij, na een drukken praktijkdag, uit een weldadigen slaap wordt opgewekt om onverwijld een lijder te bezoeken, en nog maar weinige minuten nadat de slaap hem ten tweedenmale in zijne armen wiegt, op nieuw wordt geroepen om in de D...steeg een kranke te komen zien... bij de woorden: »Ik kom terstond", de gedachte aan de D...steeg voegt... zich nog, al is 't maar voor vijf minuutjes, in de dekens wikkelt, en — inslaapt; inslaapt om niet voor den morgen te ontwaken.

Wij veroordeelen hem niet, al hadden wij ook om den ongelukkigen WILLEM en de wachtende GEERTJE gewenscht dat hij eerder verschenen ware, maar... zijn verheugd dat hij eindelijk verschijnt om der meêlijdende vrouw te verzekeren dat de jongeling, hoewel in een ontzettend verzwakten toestand verkeerende, zich volstrekt in geen oogenblikkelijk levensgevaar bevindt.

De brieventasch, welke GEERTJE, toen zij den jongeling van zijne bovenkleederen ontdeed, als in de hand was gevallen, en zonder inzage door haar werd ter zijde gelegd, stelde zij den arts in handen, terwijl zij hem een kort, doch zakelijk verhaal van het gebeurde deed, en hem deelgenoot van de betrekking maakte waarin zij tot den lijder gestaan had; met de verklaring besluitende: dat ze met 's Heeren hulp de gelofte aan den vroeg gestorven vader gedaan, nog te vervullen hoopte om, wat ook aardsche magten zouden dreigen of tegenwerken, eene ziel te redden van den eeuwigen dood; al mogt dan de kunst het vege ligchaam niet voor het aardsche leven kunnen bewaren.

Het adres van een zich in de portefeuille bevindenden brief stelde den geneesheer in staat vrouw GEERTJE te onderrigten waar WILLEM VAN MALE zijne kamers had, en, hulpvaardig als hij was, verklaarde hij voor een gemakkelijk sleepkoetsje te zullen zorgen, ten einde den zwakken jongeling naar zijn kwartier te kunnen overbrengen; terwijl de arts nog ten slotte met GEERTJE overlegde hoe de arme lijder, die welligt eene langdurige en naauwlettende verzorging zou behoeven, het geschiktst zoude verpleegd worden.

Te naauwernood echter had GEERTJE — in weerwil van haar vast genomen besluit, toch bevreesd voor den man die, zoo als zij zeide, eenmaal aan God rekenschap zou moeten geven van zijne hemeltergende voogdijschap — diens naam genoemd, of de geneesheer bragt zijn wijsvinger aan het voorhoofd, en, den naam VAN MEERLE een paar malen herhalende, vraagde hij: »Luitenant der cavalerie...?"

Op het antwoord der vrouw, dat hij althans in dienst was, toen na VAN MALE's dood de voogdijschap over den jongen door hem aanvaard werd, verhaalde de geneesheer verder hoe het juist bij hém geweest was, dat hij dienzelfden nacht werd geroepen, terwijl hij er bijvoegde dat het hem zeer verwonderen zou indien de luitenant, die, zoo als hij reeds hoorde, bij zijne mede-officieren maar weinig gezien was, de activiteits-uniform langer zou dragen, aangezien hij dermate gevallen was, dat, naar zijne meening, het regterbeen — geheel verloren zou zijn.

Neen, zij verheugde zich nimmer in het lijden des naasten. Zij juichte niet om het leed dat den ruwen man, die het arme zoogkind ten verderve geweest was, weêrvoer... neen; maar toch verspreidde er zich een lachje over hare wezenstrekken toen zij die woorden des geneesheers vernam: een lachje, zoo als dat van de wintervorst kan geweest zijn, toen zij den ellendige had nedergeworpen.

De weinige dagen die er verliepen sedert wij WILLEM VAN MALE op zijne kamer aantroffen, hadden hem onder de vreeselijke leiding van zijn vrolijken voogd, die steeds beweerde te weten wat een jong mensch toekwam; en dat men de jeugd moest genieten, dewijl dat blijde tijdperk zoo kort was; en hij een druiloor werd die in zijne schoonste levensdagen niet zag wat er in de wereld te koop is: — die dagen, zij

hadden zijne laatste levenskrachten ten eenenmale vernield.

Naar mate de verslapping, de verdooving, en ook de lusteloosheid al meer en meer de overhand nam, waren de prikkels van 't genot ook scherper geworden; tot dat de arme knaap, in den nacht toen hij met JOOST VAN MEERLE huiswaarts keerde, door dezen verlaten, geen kracht meer had bezeten om alleen zijnen weg te vervolgen.

Hoe lang hij daar in de koude op de kille steenen lag, valt gemakkelijk te berekenen, indien wij het tijdverloop nagaan waarin MATHILDE, van hare vlugt voor den vervolger af, het onderhoud in de kamer van GEERTJE had, en de laatste vervolgens, na MATHILDE tot aan SCHOREL's, tamelijk afgelegene, woning te hebben vergezeld, eerst op haren terugweg den jongeling daar zoo ellendig liggende vond.

Noch zijne zoogmoeder, noch haar zoon, waren door VAN MALE herkend geworden, en den ganschen nacht, dien GEERTJE wakende aan de bedstede had doorgebragt, gaf hij geen teeken van bewust te zijn wat er met hem gebeurde.

Omstreeks negen ure in den morgen werd de bewoner der sierlijke kamers in de K...straat, nog steeds in den verschrikkelijksten toestand, op zijne fraaije legerstede nedergelegd, en de geneesheer die, zoo als hij bij zijn eerste bezoek beloofde, op dat tijdstip mede er verscheen, verklaarde met den luitenant niet over den toestand van zijn pupil te hebben gesproken, daar VAN MEERLE in eene hevige koorts lag; terwijl hij ook als chirurg den luitenant niet weder dacht te bezoeken, aangezien een militaire geneesheer hem vervangen had.

Naar zijne meening werd de zaak der verzorging een liefdewerk, 't welk aan niemand beter dan aan de vrouw kon worden toevertrouwd, die in den lijder zulk een groot belang stelde; volgaarne de woorden der zoogmoeder toestemmende: dat de hand der Voorzienigheid kennelijk te ontdekken was, die haar — juist háár — door zulke, schijnbaar toevallige omstandigheden, den knaap als in de armen had teruggevoerd.

Met den eigenaar van WILLEM's kamers was alles weldra geschikt; bij noodzakelijke afwezigheid der weduwe zou hij of zijne vrouw mede een wakend oog houden, terwijl FRANS — die toch niets te doen had — mede tot de verpleging behulpzaam kon zijn. En GEERTJE verlangde geene belooning; zij wilde trachten toch haar werk te verrigten. De verdiensten

in 't logement, ja... die moest ze missen; maar wat maakte het uit, indien ze dan met haar jongen slechts een matig stuk brood kreeg.

WILLEM lag te bed... akelig!

FRANS zat er bij, om de gegevene bevelen van den geneesheer getrouw te volbrengen, en GEERTJE sloeg den vaal rooden doek weder om, want ze had door al het gebeurde hare belofte niet vergeten om voor de belangen der beangste MATHILDE en den belasterden zoon al wat haar mogelijk zou wezen in 't werk te stellen.

De lezer zal het waarschijnlijk hebben opgemerkt dat SCHOREL's dochter, van het wreede lot, dat haar bedreigde, tot GEERTJE en FRANS sprekende, tevens de bijzonderheid — waaraan zij-zelve echter weinig beteekenis had gehecht — verhaalde, dat HAK, de echtgenoot waarmede vader SCHOREL de jeugd zijner dochter bedreigde, dienzelfden avond — den avond vóór de aanteekening — zich niet als naar gewoonte in het winkelkamertje aan hare zijde was komen nederzetten.

Zij-zelve had bij die niet-verschijning weinig meer gedacht dan dat de spekslager... ja, wat anders dan gelukkig, *niet* verschenen was; en SCHOREL, die beweerd had zeer weinig van de verlovings-formaliteiten te kennen, had het er vast voor gehouden, dat het in den regel 't gebruik was elkander den laatsten avond vóór het bruidschap niet te ontmoeten.

Trouwens daar was eene andere oorzaak. De spekslager HAK was ongesteld geworden; hij had zoo'n hoofdpijn gekregen; zoo'n pijn door al de leden; de koorts... misschien wel de tering; dit boodschapte de spekslagersjongen, reeds vóór acht ure, aan den komenij-man — toen THILDE, vermoeid van een bijna slapeloos doorgebragten nacht, nog te bed lag — tevens het vriendelijke verzoek van den baas er bijvoegende, om den mand te mogen weder hebben waarin hij gisteren morgen dien varkensrib gebragt had... zonder — SCHOREL begreep er niets van — zonder dat de jongen een nieuw presentje van den baas meêbragt, en zonder dat hij zelfs de »compelementen" van den baas maakte, en zonder dat, als naar gewoonte, de baas liet vragen: »En compelement, hoe of mijnheer SCHOREL en de jongejufvrouw het maakten?"

»De koorts!... de tering!" Ware FRANS nog in den winkel geweest — sedert diens vertrek had SCHOREL nog niet kunnen »risseleveren weder een loonknecht" te nemen, en een »maatje was zoo slecht te vertrouwen" — of ware THILDE maar present geweest, dan zou hij terstond naar de slagerij zijn gesneld om den dierbaren aanstaanden schoonzoon te bezoeken en moed in 't lijf te spreken; — want veertien dagen zou hij 't in elk geval wel kunnen kroppen... dán weduwe, dat was tot daar en toe: hoe lang was hij-zelf niet weduwnaar gegeweest! Doch nu moest vader SCHOREL wachten tot dat, na een onophoudelijk gebeuk op THILDE's kamerdeur, met de woorden: »Kom je nog niet! daar is een nare boodschap gekomen", het meisje eindelijk met rood gekreten oogen verscheen, en SCHOREL, zonder dat te bespeuren, ter deure uit snelde, om, zoo haastig als zijne oude beenen hem dienen wilden, de slagerij van HAK te bereiken.

Vreemd... ja, zeer vreemd staarde de hijgende komenij-man voor zich uit, terwijl hij op den drempel der slagerij staan bleef, toen hij den dikken HAK, met de rozen op de bolle wangen, het blanke mes tusschen de ribben van een zijner slagtoffers zag drijven. Het was als of de grond hem onder de voeten wegzonk, toen hij den beminden, aanstaanden en zoo teringachtigen schoonzoon, die, vervuld met de kunstsnijdingen welke hij verrigtte, hem niet ontdekte die op den drempel stond, een vrolijk: »Jan toerelesoer", hoorde aanheffen, en, den blik ter zijde wendende, den slagersjongen ontwaarde, die een knip-oogje met den knecht wisselde, en daarop in een schaterend gelach losbarstte.

— Maar hoe!... maar wat!... maar HAK! gij zijt! — stotterde SCHOREL. — Ik kan toch niet denken dat...

— Wa...blief...? — riep de spekslager uit. Zich verrast omwendende en, zijn bezoeker eensklaps herkennende, zette hij een gezigt nog vreemdsoortiger van uitdrukking dan dat 't welk hem zoodanig verraste; terwijl de knecht, ten bewijze dat hij niets zag, niets hoorde en niets begreep, het aangeheven lied van zijn meester vervolgde en doorzong: »Ma bëlle! ma bëlle", en zijn lieflijk gezang met het gehak van metworstvleesch accompagneerde.

JAN de knecht was niets nieuwsgierig, en FRITS de jongen evenmin, maar beiden hadden toevallig iets op den achtergrond

te verrigten, toen een luidruchtig gesprek, dat tusschen den baas en meester SCHOREL in de achterkamer gevoerd werd, hun in de ooren klonk. Alles konden zij niet verstaan, want de baas, die de teringachtige koorts had, sprak somwijlen zeer zacht, maar zij verstonden toch duidelijk, hoe HAK zeide:

— Denk jij dat ik eene vrouw met eene leêge hand zou nemen? — waarop het antwoord van SCHOREL klonk:

— Maar je wist immers dat ik geen geld, volstrekt geen geld heb. — En weder des spekslagers uitval:

— Zou ik gek genoeg zijn om die kleêren, en alles wat het mijne is, aan een schepsel te geven, dat op zoo'n wijs geen varkenshaar meê ten huwelijk bragt. — En SCHOREL's bescheid:

— Maar 't was immers... om in den winkel... een hulp... een toezigt... — Tot dat eindelijk de woorden dermate kruisten en als dooréén vlogen, dat HAK's bedienden, die trouwens genoeg vernamen, verder vruchteloos hun gehoor scherpten, en eindelijk, terwijl zij een luid »Jan toerelesoer" aanhieven, meester SCHOREL op zijne magere beenen den winkel zagen uitstappen, met een paar oogen, flikkerend als de punten van slagtdolken, en eene kleur, zoo rood — neen, zoo bruin als een bestorven varkenshart.

Hij keerde huiswaarts, de teleurgestelde vader; de onvoorzigtigheid verwenschende, die hem aan KEE van achter de kerk, en aan HANNE de vischvrouw, en, de Hemel wist aan wie nog meer, had doen vertellen dat zijne dochter met HAK den slager ging trouwen, zonder dat zij een duit behoefde ten huwelijk te brengen; zich de onnoozelheid verwijtende, die hem in HAK niets anders dan een trouwlustige had doen bespeuren, terwijl alles in orde zou zijn gebleven, indien hij meer »dipplematisch" zijn mond had gehouden, en eerst na den trouw... hm! hm! zijn onvermogen had aan 't licht gebragt.

't Kookte den komenij-man van binnen. De teleurstelling was bitter en groot, en 't was met een ontzettend: »Wat wou je?... hê...!" dat hij, bij 't binnentreden van zijn winkel, vrouw GEERTJE begroette, die, juist aangekomen, met de beminde van haren FRANS sprak, met THILDE, die niet vermoedde dat het nu reeds beslist was dat het heden *niet* de eerste bruidsdag zou zijn.

Vrouw GEERTJE, die evenmin de waarheid bevroedde, was in den aanvang door de barsche vraag wel eenigermate uit

het veld geslagen, doch, op zulk een onthaal niet geheel onvoorbereid, kleedde zij in de zachtst mogelijke bewoordingen een verzoek, om meester SCHOREL, al was 't maar een paar minuten, alleen te mogen spreken, in 't belang van háár jongen en in 't belang van hem-zelven... hem-zelven, want GEERTJE begreep toch niet ten onregte, dat het wezenlijk geluk van een kind den vader belangrijk moet zijn.

De uitval van MATHILDE's vader was weinig in harmonie met den zachten toon daar even door vrouw WILLEMS aangeslagen. 't Was, volgens zijne bitsche verklaring, wel een gunstig gekozen tijdstip om over een ondankbaren dief te komen spreken! En over zijne eigene belangen?... dat ze dan maar spoedig voor den dag moest komen; daar hij het hoofd vol had met het beramen der middelen, waardoor hij dien nietswaardigen HAK zijne beleediging en zijn eervergeten gedrag omtrent MATHILDE zoude betaald zetten; den huichelaar, die vast beloofde THILDA te zullen huwen, en nu, schandelijk zijn woord brak en zijne beloften schond!

't Valt gemakkelijk te beseffen hoe zeer vrouw GEERTJE, maar vooral ook het angstig vreezende meisje verrast stond over het zoo even gehoorde.

Waar de eerste, door kracht van woorden zich niet had durven vleijen om voor het bedreigde kind iets méér dan een voorloopig uitstel te zullen bewerken, terwijl de tweede, den gestrengen vader beter kennende, zelfs aan den goeden uitslag van die bemoeijing had gewanhoopt: daar moest wel de overwinning — op welke wijze dan ook behaald — haar beiden ten zeerste verbazen en verblijden; maar zij gevoelden ook tevens dat het den overwonnene tot den hevigsten toorn zoude voeren, indien zij hare vreugde openbaar maakten, en terwijl vrouw GEERTJE, met den blik op THILDE gevestigd, slechts een: »Beter ten halve gekeerd dan ten heele gedwaald!" liet hooren, viel SCHOREL, na de woorden zijner dochter: »Ach! vader! ik dacht wel dat HAK de regte niet was!" met een woordenvloed in, die zijn ontroerd gemoed — zoo mogelijk — nog sterker in beweging bragt. Ten slotte gaf hij der weduwvrouw de voor MATHILDE zoo streelende verzekering: dat het een kruis was kinderen te hebben, en bepaaldelijk dochters; dat ze tot niets nut waren; dat men ze voor anderen groot bragt, terwijl die anderen dan nog wel meenden dat de grootbrenger van zijne armoede, »ja wel, als of er geen opkomen aan was", een deel zou medegeven! — onder welk verslag de weduwvrouw had opgemerkt dat meester SCHOREL, te midden zijner redenering, drie malen Gods zegen, en vijf malen de straffe der verdoemenis over zijn eigen grijze kruin had afgesmeekt!

Met regt begreep vrouw GEERTJE dat het noodeloos woord- en tijdverspillen zoude wezen om den zoo zeer ontstemden man nogmaals over de belangen van haren jongen aan te spreken; welligt zou zij later, in kalmer oogenblikken, met meer voordeel die zaak kunnen bepleiten, en na THILDE hartelijk de hand te hebben gedrukt, welke handdruk met een bijzonder vuur werd beantwoord, groette vrouw WILLEMS den komenij-man vriende-

lijk, maar vertrok zonder een antwoord op hare vraag te bekomen: of zij dan later nog eens weder mogt keeren om over FRANS — hij wist wel — met hem te spreken?

(Het slot in N°. V; dat te gelijk met dit wordt verzonden.)

EENE TUINGEDACHTE.

VAN

G. GRAVÉ, J.z. (*)

Eenzaam in mijn tuin gezeten,
Peinsde ik planloos, als in droom,
Turende op een appelboom;
Zonder van de zorg te weten
Die zoo menig denkend hoofd
Van genot en rust berooft.

'k Zag den jongen bloesem open
Door de zwoele Zuiderlucht;
'k Zag zijn bloemen uitgeloopen
En een frissche Meije-zucht
Spelen met heur roode bladen;
'k Zag ook hoe mijn rozenstronk
Met genot de druppels dronk
Door den dauw er op geladen;
En ik zag hoe 't Oosten blonk
Van den eersten zonneblos;
En hoe alles, uit het duister,
In zijn groenen voorjaarsdos
Opkwam met vernieuwden luister.
Veld en vliet was nog in rust;
Want de morgen had ten hemel
Pas de sterren uitgebluscht.
'k Had geen stoornis van 't gewemel
Dat de steden woelig maakt
Telkens als de zon ontwaakt.
'k Hoorde alleen de stem der hanen,
En bij wijle een kwartelslag
Welkom zingen aan den dag,
En tot waakzaamheid vermanen.

Rustig, met mij-zelv' tevreên,
Zat ik bij den boom alleen,
Blies een rookwolk naar den hoogen
En, bij 't zwinden van den smook,
Denkende: mijn leven ook
Kan zoo spoedig zijn vervlogen
Als die dunne wolk van rook! —
Viel een muschje mij in de oogen,

(*) Uit diens onuitgegeven nagelaten gedichten.

Dat op een gebogen tak,
Om zijn honger te verzaden
Zoekende in de jonge bladen,
't Kopje door de bloesems stak.
'k Maakte in 't opzien vast gerucht,
Want de vogel nam de vlugt.
Maar al spoedig kwam hij weder,
In mijn naasten buurmans gaard.
Vrij en vrolijk naar zijn aard,
Hupte en sprong hij, op en neder,
Pikkend uit den bloesemschat
Wat zijn lust getrokken had.

„Aardig diertje!" — dacht ik toen —
„Hoe bevoorregt is uw leven!
„Ja, dat alles moogt gij doen:
„Vrij door alle beemden zweven;
„Voedsel nemen waar gij 't vindt
„Zonder dat in 't vlugtig leven
„U ook zorgen zijn gegeven,
„Of een breidel die u bindt!
„Och, hoe menig menschenkind
„(Zoo 't zijn lot bepalen kon)
„Zeide, als gij, in werkloos zwerven:
„„Mij is elke beemd en bron!"" —
„Zeker van hier niets te derven,
„Wijl Natuur toch alles geeft
„Wat de stervling noodig heeft!"

Maar 'k dacht verder door meteenen;
't Leven lag als bloot voor mij;
'k Dacht aan 't juichen, en aan 't weenen,
En ik voegde er haastig bij:

„Één geluk is mij beschoren,
„Dat de Hemel u ontzegt!
„Heb ik most en voedend koren
„In mijn schuren opgelegd,
„En een arme doet zich hooren,
„'k Juich dan, als ik hulp hem bied —
„Diertje! dat vermoogt gij niet!
„Gij kunt voor u-zelven leven;
„Maar, met een gevoelig hart
„Deelen in eens anders smart;
„Dat is slechts den mensch gegeven.
„En, God lof! niet enkel vreugd:
„Zaligheid voor u niet te erven
„Wint hij door deze enkle deugd.

„Aardig diertje! ik gun u 't zwerven!
„Vrij en zorgloos, dat zijt gij;
„Maar gelukkiger is hij!"

MENGELWERK.

ANTIKRITIEK.

In de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, voor December 1855, N°. XV, komt, op bl. 730, eene beoordeeling voor, van het werk, getiteld: »A. VAN DE VELDE's Wonderen des Allerhoogsten, zigtbaar in Nederlands Geschiedenis. Op nieuw uitgegeven door Jhr. Mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJK".

Aan het slot dier beoordeeling vindt men over de zoogenaamde dubbele ebbe niet alleen wat VAN DE VELDE er van zegt, maar ook verschillende beschouwingen van andere Schrijvers over dat onderwerp opgegeven.

Ware de Heer VAN ASCH VAN WIJK of de Beoordeelaar bekend geweest met de waarnemingen in de nagemelde wetenschappelijke Instelling in ons Vaderland, dan zou de een die dubbele ebbe niet meer als een wonder hebben voorgesteld, of de ander had hém en 't publiek eenvoudig te regt kunnen wijzen. Om die redenen vestigen wij er thans de aandacht op.

Die Instelling is het Meteorologisch Observatorium te Helder; aan het hoofd waarvan staat de kundige Heer C. VAN DER STERR, Opzigter van den Waterstaat. — Behalve eene menigte andere even bezienswaardige instrumenten, zal de bezoeker ongetwijfeld het meest geboeid worden door zelfregistrerende windkracht-, windrigting- en getij-meters. De laatste geeft kromme lijnen op een papier aan, die de wijze van het rijzen en vallen des zeewaters voorstellen. Den bezoeker wordt, met de heuschheid die den Heer VAN DER STERR eigen is, verder gewoonlijk médegedeeld, dat, op den 26sten Februarij 1853, dit werktuig eene ebbe heeft aangeteekend die 11 uren en 41 minuten heeft geduurd, alsmede, dat op den 21sten Julij 1672 een dergelijk buitengewoon langdurig getij is voorgékomen.

De lezer kan nu, naar verkiezing, de twaalf-urige ebbe van 1672 al of niet als een wonder beschouwen; wij doen dat niet. Wij houden het er voor, dat zulke storingen in den duur der getijen, even als alles in de Natuur, aan wetten onderworpen zijn; en dat dit ons gevoelen door andere meer kundige mannen gedeeld wordt, bewijzen de meteorologische en andere waarnemingen, die men zoo veel mogelijk tracht te vermenigvuldigen. Immers alleen daardoor is het mogelijk, om den

aard van die wetten op te sporen; en heeft men zulk eene wet eenmaal uit tallooze, alle even naauwkeurig, gedane observatiën afgeleid, dan kan men volgens die wetten met grond voorspellen, welke weêrsgesteldheid, welke barometer-standen, welke thermometers-hoogten, welke standen van vloed en eb men op elken dag te wachten heeft.

Het voorgaande moge strekken, eensdeels om de hooge waarde van met juistheid gedane meteorologische of weerkundige waarnemingen te doen uitkomen; anderdeels om het bedoelde Observatorium, hetwelk in sommige opzigten eenig in ons land is, meer algemeen bekend te doen worden, en tot het bezoeken daarvan aan te sporen; en, eindelijk, om geene zaken als wonderen op te disschen, die dien naam niet verdienen. (*)

J. S.

(*) De Redactie dankt den Heer S. voor deze mededeeling; maar het komt ons voor dat zij niet volledig is, en ook het wonderbare in de zaak niet doet vervallen. Als de Heer VAN DER STERR zegt: dat er op den 21sten Julij 1672 eene dubbele ebbe heeft plaats gehad, dan is de vraag: hoe ZEd. dat weet? Als hij 't weet uit berekeningen op wetenschappelijke waarnemingen gegrond, dán alleen heeft zijn zeggen eene bijzondere waarde boven dat van andere berigtgevers. Hij moet dan ook van méér dubbele ebben weten, dan alleen van die van 1672 en 1853, en 't zou dan voor velen belangrijk zijn te vernemen, in welke jaren méér ze zijn voorgekomen. Intusschen twijfelt wel niemand er aan of in 1672 die dubbele ebbe heeft plaats gehad. — Maar of die dubbele ebbe tot de wonderen behoort, of tot de ongeregelde verschijnselen (als: aardbevingen, zeeschuddingen, enz.), of tot de geregelde verschijnselen op onzen aardbol moet gerekend worden, doet eigenlijk niet veel ter zake. Als men haar, gelijk de Heer S., onder de laatsten rangschikt, verandert dat nog niets aan het wonderbare. Dat wonderbare ligt in het *zamentreffen* van twee hoogst zeldzame gebeurtenissen. De dubbele ebbe, al komt zij, zoo 't schijnt, maar om de 180 jaren, houden wij voor zéér natuurlijk. Het besluit der gecombineerde Engelsche en Fransche vloten van 1672, om eene landing op onze kusten te doen, houden wij óók voor zeer natuurlijk. Maar wij houden 't dáárom nog niet voor zéér natuurlijk, dat de dubbele ebbe juist kwam toen die vloot wilde en kon landen; of, omgekeerd: dat de vloot wilde en kon landen juist op den (in 360 jaren) éénigen dag waarop de dubbele ebbe komen moest. Dat *zamentreffen* is 't wonderbare. Anderen mogen 't, des verkiezende, aan een blind geval toeschrijven — wij doen dat niet. Wij gelooven aan een Voorzienig wereldbestuur. Men moet — dat is volkomen waar — zaken die geene wonderen zijn, niet als wonderen „opdisschen"; maar, daarentegen, moet men ook niet verduisteren, wat inderdaad wonderbaar is.

W.

ONTDEKKINGEN TE NINIVÉ, IN 1854 EN 1855.

MEDEGEDEELD DOOR

J. A. BAKKER.

Dr. L. J. F. JANSSEN hield ons vroeger op de hoogte van de Assyrische ontdekkingen, door zijne berigten in den »*Letterbode*": ZEd. gaf later een uitvoeriger verslag er van, in zijne »*Oudheidkundige Verhandelingen en Mededeelingen*", van welke, uit hoofde van den geringen aftrek, tot nog toe het vervolg niet heeft kunnen verschijnen. Wij, die sedert jaren in de Oudheidkunde en de Geschiedenis van de kunst en der beschaving veel belang stellen, en, van 1845 af, de nasporingen van BOTTA en LAYARD hebben nagegaan, meenen dat de volgende bijzonderheden daaromtrent niet onwelkom zullen zijn.

In 1853 is te Londen het Assyrisch opgravingfonds opgerigt, ter verdere voortzetting van de nasporingen die aan den Heer LAYARD zoo wèl verdiend waren toevertrouwd. De leiding der laatste expeditie was opgedragen aan den Heer LOFTUS, die reeds belangrijke ontdekkingen had gedaan in de schaarsch bezochte streken van Neder-Chaldea en Susiana, toen hij met den Generaal WILLIAMS de zending naar de Perzische grenzen volbragt. De Heer BOUTCHER vergezelde hem, om de teekeningen te maken van de voortbrengselen der opgravingen. Daar HORMUSD RASSAM van Mossoul, vroeger ijverig medehelper van LAYARD, en de Heer PLACE op dien tijd de navorschingen in Assyrië bestuurden, in het belang van het Engelsch en Fransch Museum, trok de expeditie naar Babylonië, en begon hare werkzaamheden te Warka, Senkereh, en omliggende puinhoopen. In de eerstgenoemde plaats werd het geheele front van een gebouw ontdekt, waardoor meer licht verspreid werd over de Babylonische architectuur, dan door eenige der vroegere opgravingen. Slechts eene enkele gebeeldhouwde plaat werd daar gevonden, die de figuur vertoonde van een man met eene speer gewapend; zij was nog bovendien zeer beschadigd en gebroken. Een groot aantal graven werden daar nog ontdekt, die kostbare reliquiën bevatteden van verschillende eeuwen, zoo als gouden ornamenten en met spijkerschrift voorziene

tabletten. Eene der laatste droeg de indrukselen beide van Grieksche en Babylonische zegels van den tijd der SELEUCIDEN, zoodat hier de laatste vorm van het spijkerschrift aan het licht werd gebragt. Te Senkereh (Erech, naar de H. Schrift, volgens Kolonel RAWLINSON) werden cilinders ontdekt, die aan NEBUCHADNEZAR toegewijd waren, in de funderingen van den tempel van PHARA. Ook werden er een aantal met spijkerschrift voorziene tabletten en tigchelsteenen gevonden, die aan weêrszijden dezelfde inscriptie vertoonden.

Eene andere tablet werd gevonden, met getallen beschreven, die, volgens de uitlegging van Kolonel RAWLINSON, de bewering van BEROSUS bevestigen: dat de oude Babyloniërs zoo wel het zestallig als het tientallig stelsel in hunne telling bezigden.

Verscheidene andere ontdekkingen werden gedaan, in welker bijzonderheden men niet kan treden, omdat zij alle nog niet openbaar gemaakt zijn. In dien tusschentijd werd in Assyrië, aan de Noordzijde van den berg van Kouyunsick, HORMUSD RASSAM, na meer dan een jaar vergeefschen arbeid, beloond met de ontdekking van een geheel nieuw paleis, dat van ASSUR-BANI-PAL, zoon van ESSARHADDON. De Heer LOFTUS had nog juist den tijd om hetgeen van dit paleis opgegraven was, in oogenschouw te nemen, toen de vergunning van het Museum was verstreken, en hij naar Engeland terugkeerde. De muren van dat paleis waren versierd met *bas-reliefs* van grooter verscheidenheid en uitgestrektheid, dan eenige die thans in het Londensch Museum aanwezig zijn. Eene geheele zaal was toegewijd aan leeuwenjagten, die met ongemeene kracht zijn voorgesteld. Andere platen vertoonden het uiterlijke der paleizen, met smaak gesneden planten, veldslagen, belegeringen, optogten, enz. In één opzigt verschilde het paleis van ASSUR-BANI-PAL van de vroeger ontdekte: in de afwezigheid van de gevleugelde stieren aan den ingang; hunne plaatsen werden vervuld door leeuwen- en griffioen-sphinxen met gehoornde menschenhoofden, en mannelijke figuren met dolken gewapend, die daar achter gesteld waren. Van de draagbare overblijfselen van dit paleis waren reeds tachtig kisten gepakt en naar Engeland verzonden.

Terwijl de Heer LOFTUS zijne nasporingen in Babylonië voortzette, trok de Heer BOUTCHER naar Ninivé, nam bezit

van den verlaten berg, en maakte afbeeldingen van de *bas-reliefs* die nog niet verzonden waren. Waarschijnlijk is nu reeds het geheele paleis ontdekt; doch kort nadat de Heer LOFTUS zijn voorganger weder had bereikt, ontdekte men den buitenmuur van het uitgestrekt gebouw, eenige honderd voet van het hoofdgebouw, en twintig voet beneden den beganen grond van het paleis. Die muur was gebouwd van in de zon gedroogde tigchelsteenen, met een basement uit drie insprin-gende lagen van ruwen steen bestaande, en in geenen deele ge-lijkende naar onze gevormde denkbeelden van de Assyrische bouwkunst. Deze muur omringde, waarschijnlijk, als een on-deraardsche gang (*tunnel*), het gansche paleis.

Aan de Westzijde van het gebouw, aan den lageren grond, werden twee ingangen gevonden. De eene bestond uit twee kolom-basementen, met platen aan iedere zijde; in eene vier-kante verwijding aan den voet van ieder dezer platen werden vijf kleine honden van gebakken aarde gevonden, met hunne namen in spijkerschrift op hunne ruggen gegrift. Deze door-gang leidde naar eene zaal of voorhal, bevattende de echte meesterstukken van Assyrische kunst. De reliefs overtroffen alle andere die ooit in Ninivé zijn gevonden, door het hoog uitkomen der figuren, verscheidenheid van onderwerpen, strenge conceptie en bekwame uitvoering. De schoonheid en uitvoe-righeid der bewerking van 's Konings kleeding is boven alle beschrijving. Men heeft een mikroskoop noodig om de ver-schillende ornamenten daarop op te merken. De Heer BOUTCHER was belast om er afbeeldingen van de grootste soort van te maken, ten einde er alle de *détails* van te behouden. Er zijn maatregelen genomen om zoo véél mogelijk van deze kostbare reliefs naar Engeland over te brengen.

Zij stellen den Koning voor op de jagt, met zijne speer verschillende dieren afmakende; soms te voet, doch meestal te paard. Het meest opmerkelijke is eene volgreeks van reliefs, die de geheele geschiedenis der leeuwenjagt voorstelt. De Koning verlaat zijn paleis, stapt van zijn wagen, wordt hand-gemeen met den koning der dieren, en houdt in dezen strijd vol in verschillende tafereelen, tot dat hij is afgebeeld waar hij de leeuwen, die hij gedood heeft, voor het altaar zijnen Goden ten offer brengt. Op meer dan éëne plaat wordt eene kooi voorgesteld met een sterk bloedenden leeuw er in, terwijl de

Koning, beschermd door een wachter gewapend met speer en schild, gereed staat een pijl af te schieten. Op andere platen zijn wilde ezels afgebeeld, die door menschen met strikken gevangen worden. Er zijn ook reliefs die ruimten voorstellen, in welke gevechten met bergherten plaats hebben.

In het midden van deze zaal en de twee belendende kamers vertoonen zich in wilde verstrooijing, onder de massa aarde die hen opvult, een groot aantal gebeitelde muurplaten, die meest van het bovengedeelte der muren zijn neêrgevallen. Deze verschillen aanmerkelijk in voorwerpen en in grootte; de eene meet 14 voet lengte bij 10 voet hoogte, en bevat een 150-tal figuren, van wagens, voetknechten en ruiters, in optogten en gevechten. Maar het belangrijkste onder die beeldhouwwerken is een relief, dat gebroken, en in eenigzins geschonden staat bewaard is. Daarop komt de eerste afbeelding voor van eene Assyrische Koningin. Zij is met eene muurkroon versierd, en op een hoog gerugden stoel gezeten; achter haar staan wachters met vederbossen waaijende, en anderen die ververschingen aanbrengen. De Koning, wiens kleeding rijker dan die der Koningin is uitgewerkt, zit op een rustbed. Naast hen staat eene tafel waarop eene doos met twee kleine gevleugelde stieren. Het geheel dezer voorstelling is met veel zorg gebeeldhouwd. De twee koninklijke personen houden ieder een kop in de hand en schijnen elkanders gezondheid te drinken; regt vorstelijk onder een wijngaard, rijkelijk met trossen voorzien. Op een belendenden steen vond men afbeeldingen van muzijkanten, die waarschijnlijk tot het zoo even aangehaald tafereel behoord hebben.

Van de groote voorzaal kwam men ook in een opgaanden gang, die de gemeenschap met het bovenste gedeelte van het paleis daarstelde. Eenige der platen die dezen doorgang bekleedden, zijn maar gedeeltelijk afgewerkt. De muren aan beide zijden waren er mede versierd. Aan de regterzijde vertoonen de reliefs een optogt ter jagt, uitgaande met muilezels, netten, honden, ruiters en voetknechten, die hunne rigting naar de voorzaal hebben. Aan de linkerzijde komen zij terug, met de jagtgereedschappen, doode leeuwen, hazen, vogels, enz. De figuren op deze platen zijn vier voet hoog, en zeer schoon van uitvoering.

Omtrent veertig kisten van deze reliefs, die men van het lager gedeelte van dit paleis uitgekozen heeft, zijn gepakt en

naar Engeland gezonden; te zamen moeten reeds 120 kisten te Londen aangekomen zijn.

Behalve deze is er nog de vermaarde inscriptie van den ingang naar het Zuiderpaleis van Kouyunsick, bevattende den veldtogt van SENNACHERIB tegen HEZEKIA, ofschoon zeer geschonden en beschadigd door den tijd en het vuur. De Heer LOFTUS was in staat, die te kisten door het aanwenden van een nieuw middel, namelijk door den steen van weêrszijden met eene bekleeding van jodenlijm te bedekken, hetgeen wel eenigermate, ofschoon maar weinig, den omvang vermeerdert, doch de steenen minder breekbaar, en dus meer vervoerbaar maakt; in één woord: hetgeen dient om de steenen beter te bewaren.

Het overige der verzameling van oudheden van waarde, van het paleis van ASSUR-BANI-PAL, bestaande uit 70 kisten, werd ter beschikking van den Heer PLACE gesteld; denzelfden oudheidkundige, die, voor rekening van de Fransche Regering, de verdere nasporingen te Khorsabad met zoo veel geschiktheid heeft bestuurd. Wij moeten betreuren dat niet alleen deze, maar nagenoeg alle de gedenkstukken van de Assyrische en Babylonische collectie, die met zoo veel zorg en kosten voor het Museum der Louvre waren bijeengebragt, waarschijnlijk verloren zijn, bij de vaart op den Tiger, om te Bassorah te worden ingescheept. Er ligt eenige troost in, dat de Heer BOUTCHER van al de voorwerpen, te Kouyunsick gevonden, vóór het vervoer afteekeningen gemaakt heeft, en de Heer TRENCHAMP, de Fransche kunstenaar, ook kopijen heeft vervaardigd van die welke de Heer PLACE te Khorsabad heeft ontdekt (*).

(*) Het Engelsche Tijdschrift „Atheneum" behelst de volgende bijzonderheden omtrent het (in den zomer van 1855) verloren gaan van eene kostbare verzameling van Assyrische oudheden, die de Fransche Regering uit de bouwvallen van Mesopotamië, voor het Museum der Louvre, gedurende verscheidene jaren had doen bijeenbrengen. Deze verzameling bestond: 1°. uit alle gedurende vier jaren te Khorsabad gevonden oudheden; 2°. uit ongeveer 150 *bas-reliefs* van Kouyunsick en Nimroud; terwijl de Kolonel RAWLINSON aan den Heer PLACE, Fransch Consul te Mossoul, niet alleen de duplikaten welke overgebleven waren van de opgravingen van den Heer LAYARD, maar ook de zeer belangrijke marmeren tafels uit het jagtpaleis te Ninivé ter beschikking gesteld, en aan hem het opzigt over het vervoer dier voorwerpen opgedragen had; 3°. uit de zeer kostbare verzameling van de Fransche Babylo-

De berg te Nimroud is *zóó* door den Heer LAYARD doorploegd, dat maar weinig plaats voor nieuwe onderzoekingen

---

nische Commissie, onder den Heer FRESNEL, die in 40 of 50 kisten gepakt was.

Deze verzameling scheen der Fransche Regering zoo belangrijk toe, dat zij het schip „*Manuël*" opzettelijk naar Bassorah afzond, ten einde die naar Europa over te brengen, en aan den Heer PLACE de zorg voor de overtogt en inscheping aanbeval. Deze ging dien ten gevolge met zijn schat van Mossoul naar Bagdad, laadde dien aldaar op eene groote boot en vier vlotten, en zond die *flottille* onder toezigt van een zijner Agenten, den Heer CLÉMENT, den Tiger af, naar het schip dat reeds te Bassorah was aangekomen. Maar de boot, overladen en slecht bestuurd zijnde, stiet niet ver van Korna (bij de zamenvloeijing van den Tiger en den Euphraat) op eene rots, en zonk in de rivier.

Toen de Arabieren der nabijheid de schipbreuk bespeurden, plunderden zij de zinkende boot, en tastten tevens de haar verzellende vlotten aan, in de hoop van schatten te zullen vinden, met dit gevolg, dat ook deze, met de daarop staande zware marmerblokken en kisten, op den bodem van de rivier geraakten.

Van de geheele prachtige verzameling kwamen alleen eene baal en vier kleine kisten te Bassorah aan. Brieven van die plaatsen en uit Bagdad, van Junij 1855, melden dat er geene hoop bestaat om weder een gedeelte der gezonken kostbaarheden op te halen. Tot overmaat van ongeluk kwam hier nog bij, dat de Kapitein van de „*Manuël*" geene touwen en wind-assen bezat, waarmede hij de eenige stier-sphinx, die nog is bewaard gebleven, aan boord kon werken, zoodat hij niets naar Europa kon brengen, dan de reeds te Bassorah gebragte Engelsche marmerblokken, welke, volgens eene vroegere overeenkomst met den Kolonel RAWLINSON, kosteloos met een Fransch schip moesten overgebragt worden.

Bij de smart van alle vrienden van kunst en wetenschap, over dit onherstelbaar verlies, strekt het tot eenigen troost, te vernemen dat de Heer PLACE van de steenen beelden en reliefs photographiën genomen heeft, terwijl die van Kouyunsick door den kunstenaar van het Britsch Museum, den Heer BOUTCHER, afgeteekend zijn. Ook heeft de Kolonel RAWLINSON oude kopijen van de verloren opschriften naar Engeland medegebragt.

Gelukkig zijn er naderhand gunstiger tijdingen omtrent het lot dier kostbare oudheden ingekomen. Men heeft pogingen tot het ophalen van dien kunstschat aangewend, die met een goed gevolg bekroond zijn. „De Assyrische oudheden" — zoo schrijft men uit Parijs — „waarvan wij het verongelukken in den Euphraat bij Bassorah, hebben vermeld, en die diep in het slijk der rivier gezonken waren, zijn er weder uitgehaald, en op een naar Frankrijk bestemd schip geladen. De moeijelijkheid van die onderneming was groot: de grootste steen woog 72 000 pond, en de noodige werktuigen waren op die afgelegen plaatsen moeijelijk te verkrijgen. Een Belgisch officier der genie, die, onder den naam van MESSOUD-BEY, in Turksche dienst staat, heeft zich daarbij zeer verdienstelijk gemaakt."

overgebleven is. Niettegenstaande dit is er in het begin van 1854 een ander gedeelte van het Zuiderpaleis aan het licht gebragt. Aan den ingang waren twee kolossale standbeelden van 10 voet 8 duim hoogte; een daarvan is beschadigd, en daar zij te zwaar voor het vervoer waren, werden er naauwkéurige afbeeldingen van genomen. Men ontdekte insgelijks eene vrouwelijke statue, die naar Engeland is verzonden, waarop de Kolonel RAWLINSON den naam van SEMIRAMIS leest. In hetzelfde paleis vond de Heer LOFTUS verscheidene tafels van gebakken aarde met spijkerschrift, en eene heerlijke verzameling van kleine ivoren ornamenten. Zij zijn schooner dan al wat tot nu toe van dien aard gevonden is. Er zijn acht of negen verschillende hoofdversieringen onder, die een Egyptisch karakter dragen; sommige ornamenten zijn van Phenicische opschriften voorzien. De gevleugelde bol met de Ureus-slang komt op sommige ornamenten voor, en geeft onbetwistbaar een Egyptischen oorsprong te kennen. Voor de geschiedenis zijn dus deze voorwerpen van veel waarde. Zij zijn thans reeds in het Britsch Museum aangekomen.

Wij laten hier eene beschrijving volgen van de merkwaardigste reliefs van het paleis van ASSUR-BANI-PAL, volgens de teekeningen daarvan door den Heer BOUTCHER met de grootste naauwkeurigheid vervaardigd.

Het voornaamste tafereel is de voorstelling van het gevecht des Konings met twee leeuwen. Wat den goeden smaak in de uitvoering en de hoogte van het relief der figuren aangaat, wordt het door geen ander, in Assyriё gevonden, geëvenaard.

De Koning, te paard gezeten, steekt zijne speer in den muil eens leeuws, zoodat de punt daarvan in den rug uitkomt, terwijl een andere leeuw, die door verscheidene pijlen gekwetst is, het tweede paard bespringt, dat door hem geleid wordt. Ofschoon de trekken van den Koning naauwkeurig en fijn uitgevoerd zijn, is er toch, als gewoonlijk, geene uitdrukking in van de gewaarwordingen, welke de gevaarlijke ontmoeting, waarin hij gewikkeld is, moest te weeg brengen. In de afbeeldingen waarin de Koning worstelt met een wanhopigen vijand, en waar hij, ter eere van de Koningin, wijn drinkt, vindt men dezelfde onverschillige uitdrukking. In al de steenen platen, die in het paleis van ASSUR-BANI-PAL te Kouyunsick (de berg tegenover Mossoul) nog op hunne oorspronkelijke

plaats (*in situ*) gevonden worden, draagt de Koning een geborduurde kap of muts op het hoofd, in plaats van de gekartelde *tiara*, waarmede hij overal elders afgebeeld is. Door zijne kleeding, met braceletten en ornamenten kwistig versierd, zou men mogen vermoeden dat hij, gelijk ASTYAGES (zie XENOPHON, *Cyrop.*), een verwijfd en wellustig leven heeft geleid; doch te oordeelen naar de stoute gevechten, slechts gewapend met speer en dolk, tegen een troep leeuwen, schijnt hij veeleer geen onwaardig opvolger van den geweldigen jager NIMROD geweest te zijn.

In de meeste andere steenplaten, die mede jagttafereelen voorstellen, wordt de Koning beschermd door een lansdrager, terwijl hij zijne pijlen op het wilde dier afschiet. De bekleedsels en tuigen der paarden zijn uitstekend schoon. De vorm van het gebit is opmerkenswaardig, en verschilt in het groote leeuwengevecht van dat hetwelk op andere reliefs voorkomt.

Een tweede groot relief vertoont den Koning een drankoffer plengende over de doode ligchamen van vier leeuwen. De steenen plaat, waarvan deze voorstelling een gedeelte uitmaakt, werd in hetzelfde paleis gevonden, maar niet op hare plaats (*in situ*), en schijnt niet tot de serie van het vorige behoord te hebben. Zij is minder verheven van relief, en niet zoo schoon in de uitvoering. Op een tafel of altaar voor den Koning is eene drinkschaal, en een leeuwengebit en tong aanwezig; het altaar komt in vorm zeer overeen met die welke men elders afgebeeld vindt. De Koning wordt door lijfwachten gevolgd. Op een anderen steen zijn de koningspaarden, van een van welk hij vermoedelijk afgestegen is, om bij de voornoemde plegtigheid voor te gaan; terwijl op een ander de verslagen leeuwen voor de voeten des Konings worden gebragt. De twee bovendeelen dezer steenen vertoonen weder jagttafereelen: een waarin de Koning een leeuw afmaakt met eene speer, en een waarin hij dat doet met dolk en speer te gelijk. Er is nog eene voorstelling van een hok waaruit de leeuwen zijn uitgelaten. Boven ieder voorwerp is eene inscriptie, bevattende eene verklaring van de voorgestelde onderwerpen.

De twee groote steenplaten zijn naar Engeland op weg. Een ander relief, dat óók in het paleis van ASSUR-BANI-PAL is gevonden, stelt eene groep runderen voor. Deze steen was met eenige andere aan de Fransche Commissie aangeboden, en

is een van die der in den Tiger gezonken verzameling, van welke de afbeelding bestaat, door den Heer BOUTCHER vervaardigd. Het is opmerkenswaardig hoe veel levendiger en natuurlijker de voorstelling der dieren dan die der menschen, in de Assyrische beeldhouwwerken, is. Er is, behoudens zekere stijf- en hardheid, die algemeen is, eene verrassende bevalligheid en kennis van den aard der dieren in deze kleine groep ten toon gespreid. Ook is er evenzeer in de leeuwen eene kracht en uitdrukking, die men niet vindt in de figuren der menschen, welke allen naar eenen vasten *typus* schijnen vervaardigd te zijn.

De uitslag der laatste expeditie is de verrijking van het Britsch Museum met de schoonste relieven die men tot nog toe ontdekt heeft; met eene prachtige verzameling van ivoren ornamenten en andere kleine voorwerpen; en met de zoo getrouwe afbeeldingen van den Heer BOUTCHER. Het ware voor de kennis der Assyrische kunst zeer wenschelijk, dat het bestuur van dit Museum de voornaamste gedenkstukken daarvan, in eene uitvoerige beschrijving met afbeeldingen, meer algemeen bekend maakte.

Het drie-regelig opschrift van het relief der offerplenging boven de doode leeuwen is door Kolonel RAWLINSON vertaald. Er zijn nog velen in Engeland, en ook op het vasteland, die nog vragen: of het spijkerschrift getrouw ontcijferd is? Toen de gemelde steen ontdekt was, zond de Heer LOFTUS eene eenvoudige kopij van de inscriptie aan den Kolonel RAWLINSON, toen Resident te Bagdag, op 200 Eng. mijlen afstand. Hij zag het onderwerp nimmer, daar hij de opgravingen, gedurende den tijd dat de laatste expeditie daarmede bezig was, nooit bezocht heeft, en kon dus daar niets van weten. Hij antwoordde den Heer LOFTUS met den omgaanden post, en vroeg eene schets er van, om hem in staat te stellen het werktuig te bepalen, dat de Koning bezigde. Eene naauwkeurige afbeelding van het opschrift kan ook Dr. HINCKS in Engeland in staat stellen, daaraan, ter vergelijking met de vertaling van Kolonel RAWLINSON, zijne kennis van het spijkerschrift te beproeven.

RAWLINSON's vertaling luidt aldus:

»Ik ben ASSUR-BANI-PAL, de verheven Monarch, de Koning

van Assyrië, die, aangemoedigd door de Goden van ASSUR en BELTIS, vier leeuwen heb verslagen. Ik heb boven dezelve een altaar opgerigt, gewijd aan ISHTAR (ASTHAROTH), de Koningin des oorlogs. Ik heb een brand-offer van hen gemaakt. Ik offerde eene jonge geit (*a kid?*) bovendien."

BIJ DEN INTOGT VAN GRAAF KAREL II BINNEN DORDRECHT, IN 1515; VOORGESTELD TE LEIDEN IN 1855. HISTORISCHE HERINNERINGEN (*)

VAN

J. H. SONSTRAL.

Toen het vijf ure sloeg begon men den trein in orde te schikken. Wij hadden hen allen die den optogt zouden uitmaken, de een na den ander zien aankomen. Dit had ten gevolge dat wij ons van lieverleê schier verbeeldden drie eeuwen terug te zijn geplaatst, en Dordrechtenaren te zijn van die dagen.

De vergelijking van de hedendaagsche kleeding bij plegtigheden van vorstelijke intogten of huldigingen, met die van toen, is niet in het voordeel der tegenwoordige. Smaak en losheid, kostbare stoffaadje, en pracht van kleuren boeiden onze oogen. De illusie was volkomen. Als de KAREL en Vrouwe MARGARETHA van 1855 zich evenzeer er door hebben laten wegslepen, zullen zij, geloof ik, de vorstelijke plegtgewaden met leedwezen hebben afgelegd. Maar hoe is die mensch te beklagen, wiens geheele leven zulk eene illusie is! Wat rest hem eindelijk dan teleurstelling? Hij zal geen eigen pak hebben aan te trekken, als het maskerade-pak hem ontvalt.

Maar ik dacht daar niet aan, toen de studenten, in vorsten en edelen herschapen, tegenover mij zich heen en weêr bewogen. Het was mij als zat ik onder den luifel van een huis op de Hoogstraat in 't oude Dordrecht.

(*) Ontleend aan des Eerw. Schrijvers onuitgegeven verhaal van de feestelijke viering van het 280-jarig bestaan der Hoogeschool te Leiden, in Junij van het laatstgenoemde jaar.

Toen de Vorst nog niet naar eene allen verbindende Grondwet regeerde, noch zijne inkomsten en uitgaven naar den wil eener volksvertegenwoordiging had te regelen; maar, bij zijne komst tot den troon, zich verbond tot vrijwillig door hem beloofde vergunningen, of aloude handvesten en voorregten te bezweren had, en daarop wederkeerig den eed zijner nieuwe onderdanen ontving, was de dag der huldiging een dag des verbonds, door het altaar geheiligd.

De blijde intogten, *entreées joyeuses*, beslaan menige geïllustreerde bladzijde in de geschiedenis van Noord- en Zuid-Nederland; en men behoeft slechts de beschrijving er van te lezen, om een bepaald oordeel uit te brengen over den maatschappelijken toestand des volks, zijnen smaak en kunstzin, zijne beschaving en de uitingen van weelde en praal; terwijl het onpartijdig en onbevooroordeeld oog, dat de Middeleeuwen niet als een *non plus ultra* van volksontwikkeling aanziet, den vooruitgang van latere tijden in de voortbrengselen van poëzij en beeldende kunsten gewisselijk niet zal miskennen. Wat nu de tentoonstellingen zijn, waren toen die blijde inkomsten. De schilderkunst prijkte met hare soms kluchtige of wanstaltige voorstellingen. De rederijkers dongen in hunne *batementen* of spelen naar de goedkeuring der schoonen. Zij vervingen in zekere mate de ridderspelen uit vroegeren tijd, die van lieverlede in onbruik waren geraakt. Dagen lang was er feest, en des nachts spreidden duizende waslichten zoo helder hunne stralen rond, dat men twijfelen mogt of de zon wel was ondergegaan.

Werden de vorsten met jubel en gejuich, met feestelijk onthaal en rijke geschenken begroet, en hunne harten door de warme liefde des volks vervoerd; van hunnen kant schenen zij niet slechts in wèl bemuurde wallen, maar ook in de harten des volks hunne intrede te willen doen. Zij spaarden moeiten noch kosten, om zich den gewenschten volkszin waardig te toonen. De herauten strooiden op de pleinen geld uit, en 't was een lust te zien, hoe grooten en kleinen uit de schamele menigte, door en over elkander, woelden en grabbelden, en toch niet zelden zonder zilver of koper weêr boven kwamen.

Minder gevaarlijk, doch voordeeliger was de wedstrijd, die aan Luilekkerland deed denken. Hier stond eene eerepoort met brood behangen, en ieder die honger had behoefde slechts toe te tasten, mits hij niet te laat kwam. Dáár lag op het midden

van de markt een gebraden os, die zijne ingewanden voor brood en worst had verruild, en geduldig als een lam zich aan het gretige mes ter ontleding overgaf. De wijn stroomde in overvloed.

»Zoo was te Gent" — zegt DU RIEU — »in 1468 voor het paleis aan beide zijden van eene schilderij een boogschutter, een Griek en een Turk, uit wier pijlen *vin de Beaune* sprong in twee groote steenen bakken, waaruit een ieder mogt komen scheppen, even als uit eene andere, die voor de keuken van 't hof stond, en hypocras opving uit de borst van een pelikaan. Desgelijks sprong er te Brugge, in 1515, witte wijn uit den bek van een kunstig vervaardigden kraanvogel, en uit de regterborsten van drie engeltjes boven een fraaijen pilaar, als ook uit pijlen, die een beeld boven den boog der Spaansche kooplui in de handen had... Het voorbeeld der grootste mildheid is te Brugge in 1497 gegeven, toen

In die Bogaersstrate die vleeshouwers bewesen
Den willecomme met eenre figuure;
Ende in die Hoochstrate die lombaerden gepresen,
Daer groote triumphe is gheresen,
Drie oft iiij staedgen hoge, net ende puere,
Verhemelt met gouden laken, ter cuere,
Met speellieden, tonende daer jonst toten helde,
Sayende een groote menichte van ghelde.

Ende die Buyscayers desghelyc,
Met lakennen behangen, met lichte claer,
Drie vaten wyns daer synder publyc,
Deese lieten loopen voor arm ende ryck,
Die dorst hadde mocht drinken daer.
Die Spaegnaerden hadde iiij huysen voorwaer
Afgesloten, dat toogde hem naect,
Met twee costelike poorten gemaect,
Drie poorten behangen met scoonen lakene;
Ende lieten den wyn daer loopen uit tonnen,
Duer die blyscap, die hun stond te nakene,
Ende *sayden gelt* om genoecht te makene."

Het spreekt van zelf dat thans de vermeende KAREL de fonteinen en broodpoorten met de gebraden ossen zijnen veronderstelden Dordrechtschen burgers niet aanbood, en toch waren de uit Frankrijk en van de Rijnboorden overgebragte fonteinen

mildelijk springende, indien men zich maar de moeite gaf van met een zilveren sleutel de openingen te ontsluiten. Talrijke bedelaren overigens zagen elken vreemdeling voor een broodboom aan, en spraken hunne meeningen lastig genoeg uit.

Toen KAREL de Eerste in het beleg van Nancy zijne stoutheid met den dood betaalde, bragt zijne dochter MARIA, door haar huwelijk met den Aartshertog MAXIMILIAAN, de Grafelijkheid van Holland, benevens de overige Bourgondische bezittingen, in het niet veel vermogend Huis van Habsburg of Oostenrijk over. Een noodlottige val van haar paard (een niet zeldzaam sterfgeval onder vorsten, zoo als apoplexie een erfdeel schijnt van den hoog deftigen stand) verkortte hare dagen. Haren onmondigen zoon liet zij hare Staten, en haren gemaal de voogdij achter.

FILIPS *de Schoone* trad in het huwelijk met JOHANNA van Kastilië, en hij werd erfgenaam van de Spaansche kroon. In den jare 1500 zag KAREL het levenslicht, en de vroege dood zijns vaders en het droevig lot zijner moeder gaven hem, reeds als teederen knaap, in meer dan één werelddeel een uitgestrekt rijksgebied.

Keizer MAXIMILIAAN voerde in de Nederlanden de voogdij over zijnen doorluchtigen kleinzoon, terwijl het Staatsbeheer aan de handen van Vrouwe MARGARETHA werd toevertrouwd. In het jaar 1515 nam de jeugdige Vorst de teugels op van eene regering, die hij, veertig jaren later, verzadigd van staatszorg en roem, voor eene kloosterpoort zou nederleggen.

Van een schitterend gevolg omstuwd, verliet hij in 't voorjaar van 1515 het kasteel van Mechelen, waar hij zijne kinderjaren had doorgebragt, en trok als in zegepraal door zijne voornaamste steden. Hij kwam op den derden Junij te Dordrecht, niet de grootste — dit was toenmaals Leiden — maar de oudste der zes Hollandsche steden, om aldaar tot Graaf en Heer gehuldigd te worden.

Dit oogenblik werd nu als met een tooverstaf in 't leven teruggeroepen.

De herauten van Holland, Luxemburg, Artois, Limburg en Henegouwen hebben de taak op zich genomen om bij den talrijken hofstoet de orde te bewaren. Ik weet niet of het toevallig is geweest, maar aardig was het zeker, dat de trein

geopend en gesloten werd door Dordrechtenaren: den Heer DE KONING, die als CHARLES DE POUPET, Raad en Opperstalmeester van Graaf KAREL, voorop toog, en den Heer SMITS, die onder de zwaar gewapenden te paard in de achterhoede reed.

De trein bestond uit honderd-en-tachtig personen. Het geleide van muzijk-corps en militaire magt, en policiemannen ging als een anachronisme er nevens. Bij de orde die zich alom deed opmerken, vroeg men onwillekeurig: »Waartoe dat geleide?" Eere hebbe de Leidsche bevolking en policie, dat die vraag gedaan kon worden!

Daar togen zij als arm aan arm vooruit, de negentiende en de zestiende eeuw; de laatste al aanstonds vertegenwoordigd door vier stads-trompetters van Dordrecht; een edelman met drie fouriers te paard, en negen afgevaardigden uit de handboogschutterij en kloveniers, voorafgegaan door een tamboer en pijper. Boven die geharnaste schaar, in 't blaauw, met kaproenen van paarsch fluweel, stak de banier der schutterij uit, waarop de marteldood van St. SEBASTIAAN, den beschermheilige van het gilde, was afgebeeld.

Daarop volgde de stads-regering: dertien leden, door twee stadsboden, en de schout en de baljuw, door twee hellebaardiers voorafgegaan. Die stoet was achtbaar. Eene stadsregering beteekende toen iets meer dan nu. Er was een tijd waarin een burgemeester méér te zeggen had dan een constitutionele Koning van onze dagen.

Zeven Zwitsersche soldaten volgden met hun kapitein en een vaandrig, die 't Bourgondische wapen verhief.

Dáár droeg een moedig ros den zes-en-zeventig-jarigen JAN I, Graaf van Egmond. Reeds in 1465 was hij in 't Heilige Land tot ridder geslagen. Een-en-dertig jaren lang was hij stadhouder van Holland, Zeeland en West-Friesland geweest. Zijne krachtige hand, die ginds en elders zoo zwaar op de Hoekschen nederviel, bezorgde hem den graventitel. Zijne borst is met het gulden vlies versierd. Naast hem rijdt de Luitenant-Stadhouder FLORIS van Egmond, Graaf van Buren en Leerdam, Heer van IJsselstein. Hij was de grootvader van ANNA, de eerste vrouw van WILLEM *den Zwijger*, die het Huis van ORANJE de aanzienlijke goederen van haar voorgeslacht aanbragt.

Achter die beide hooggeplaatste personen komen de Staten

van Holland, zes leden der ridderschap en edelen, zes vertegenwoordigers der groote steden: Dordrecht, Leiden, Delft, Gouda, Amsterdam en Haarlem; vier leden uit het Hof van Holland met zijnen griffier. Onder de beide vertegenwoordigers van den raad van financiën valt het oog bijzonder op dien statig gekleeden en met baret gedekten man: 't is ADRIAAN FLORISZ, een der vermaardste Nederlanders. Hij was de zoon eens schuitenmakers, in 1459 te Utrecht geboren, en toonde wat een mensch vermag, indien hij door een vasten wil bezield wordt. Leerling van den alombekenden AGRICOLA, werd hij later een vriend van den niet minder beroemden DESIDERIUS ERASMUS. Te Leuven behaalde hij, in tegenwoordigheid des Rotterdammers, den doctoralen graad, en werd tot rector magnificus van die beroemde Universiteit benoemd. Zijn hart was edel; zijn geest in schoolsche vormen geprangd. Hij werd met de wetenschappelijke en Godsdienstige vorming van den vorstelijken knaap belast; doch het is hem beter gelukt de zaden van godsvrucht in 't gemoed van zijnen ridderlijken kweekeling te strooijen, dan de regels der grammatica in diens hoofd te prenten, hetwelk reeds vroeg andere behoefte gevoelde, dan aan eene schoolsche les over TERENTIUS. Thans treedt hij ons voorbij als president van den raad der financiën. Later ging hij naar Spanje, met den drom van Nederlandsche edelen dien Koning KAREL in zijn gevolg met zich over de Pyreneën voerde, en werd Bisschop van Tortosa, spoedig Kardinaal, Onderkoning van Spanje, en eindelijk met de pauselijke kroon beladen. Die last viel hem te zwaar. Als scholastieker kon hij de vrije levensontwikkeling der Hervorming niet begrijpen; als eenvoudig Nederlander zich niet schikken naar Rome's weelde; en als ongeveinsd Christen zich niet te huis vinden in de huichelarij en de zedeloosheid van 't pauselijk hof, dat hij hervormen wilde, even stroef als of hij in eene collegiekamer de grammatica doceerde. Maar spoedig zond men den dood naar het Lateraan, en toen deze hem de driedubbele kroon van 't hoofd had geligt, hing Rome een bloemkrans aan de deur van zijnen geneesheer, met dit bijschrift: *de Senaat en het Romeinsche volk aan den Verlosser des Vaderlands.*

De Hooge Raad der Nederlanden van Mechelen wordt door drie raadsheeren en den audiencier vertegenwoordigd.

De Geheime Raad, die insgelijks te Mechelen zijne zittingen had, zond drie van zijne leden naar de Gravenstad. JEAN LE SAUVAIGE, Groot-Kanselier van Bourgondië, was er President van. Hij bekleedde in Spanje aanzienlijke betrekkingen; maar verdiende door zijne verregaande schraapzucht den haat der Spanjaarden. Gunstiger staat MERCURIN ALBURIO, Heer van Gattinaria, Voorzitter van het hof van Bourgondië, bekend. Met naauwgezetheid diende hij de vorsten in wier tijd hij leefde. Later werd hij, ter gelegenheid van den vredehandel met Italië, in 1529, tot Kardinaal verheven. Hij was de laatste Kanselier van Bourgondië. Zijn sterven was eene ramp voor de zaak der Hervorming in Duitschland. Hij dorstte niet naar bloed, maar zocht den vrede. Aan zijne pen was de milde uitschrijving van den beroemden rijksdag te Augsburg in 1530 te danken; maar met zijnen dood week de gematigdheid uit het kabinet des Keizers.

Aan dezen hoogachtbaren stoet sluiten zich aan vier boogschutters te paard, met hunnen Kapitein OLIVIER DE FAMA, en den vaandrig, die het vaandel draagt, waarop de zoo veel beteekenende, en zoo veel voorspellende spreuk van KAREL te lezen staat: »*Plus Oultre*" (nog verder!). Drie trompetters en een paukenslager te paard gaan vooraf.

Maar wat banier steekt daar zoo hoog gedragen uit, schitterende van kleuren? 't Is de banier van KAREL; zij is bedekt met de wapens van zijne erfstaten in Bourgondië, Spanje en de Nederlanden. Een edelman draagt haar, als een heilig pand. 't Is de Baanderheer van Holland, JAN II van Wassenaar, een dappere onder de dapperen. Hij sneuvelde in 1523 in 't beleg van Sloten, en KAREL getuigde bij zijn sterven, dat hij nimmer een held verloren had die hem evenaarde. Men kan 't hem aanzien, zoo fier als hij de banier omklemt, dat hij dit heiligdom zoowel tegen den vijand zal weten te handhaven, als onder jubelende feestelingen in eere te houden.

Tusschen die banier en den te huldigen Graaf rijden vijf edelen. De eerste is Paltsgraaf FREDERIK van Beijeren. Later verwierf hij den eerenaam, dien niet alle grooten der wereld verdienen, van »den wijze." Aan het hof van FILIPS *den Schoone* ontving hij eene ridderlijke opvoeding. In 't gevolg van KAREL opgenomen, werd hij voor een tijd lang van het hof verwijderd, omdat ELEONORA 's vorsten zuster haar hart hem wijdde. Vorsten, en bovenal Vorstinnen, men weet dat,

mogen hunne harten niet weggeven. Later in gunst hersteld, werkte hij in Duitschland ijverig om de keizerlijke kroon voor zijnen meester te winnen. In 1529 trok hij, bij 't beleg van Weenen, het zwaard tegen SOLIMAN, sprak in 1530 tot de over godsdienstige vraagstukken strijdende partijen woorden van vrede, aanschouwde de waarheid en koos hare banier. In 1544 volgde hij zijnen broeder als Keurvorst op, en zette de Hervorming in zijne Staten door.

Nevens hem gaat FILIPS van Kleef en Mark, Heer van Ravenstein. Bourgondisch bloed stroomt door zijne aderen. Zijne grootmoeder was de zuster van FILIPS *den Goede;* zijn vader dong voor hem naar de hand van MARIA: doch een Graaf van Kleef kon de mededinging tegen een Keizerszoon niet volhouden. Hij heeft zich bij de beroerten van Gent beroemd en berucht gemaakt. Aan hem had de stad haar behoud te danken, toen verbolgen Duitschers haar met den grond gelijk wilden maken. Hij stond borg als gijzelaar voor de bedingen waarop MAXIMILIAAN zijne vrijheid terug ontving, en toen de onbeschofte Duitschers ze schonden, trok hij het zwaard voor de beleedigden tegen zijn eigen meester. Dit gedrag wikkelde hem in moeijelijkheden, die bij den vrede van Sluis vereffend werden. Hij kreeg de gunst van zijnen Vorst terug en bleef aan diens huis getrouw, tot dat de dood hem in 1528 ter ruste riep. In 1558 werd er te Parijs van zijne hand eene geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen ter perse gelegd, die in handschrift te 's Hage nog aanwezig is.

In dien zelfden stoet bevindt zich FILIPS van Bourgondië, Admiraal en Vliesridder. Onze lezers, die waarschijnlijk minder bekend zijn met 's mans biographie door GERHARD van Nijmegen, dan met »het Huis Lauernesse", kunnen in dit werk van Jufvrouw TOUSSAINT een uitmuntend portret van dezen man nalezen. Hij was de jongste der zeventien bastaardkinderen van FILIPS *den Goede* bij MARGARETHA POST, eene vrouw van welke hare, op dit punt niet zeer kiesche tijdgenooten getuigden dat zij (hoe is het mogelijk!) eene vrouw was van onbesproken kuischheid. Nu eens verkeerde hij als hoveling aan 't hof, dan weder gordde hij het zwaard aan als een Bourgondiër. Een tijd lang voerde hij den admiraalstaf der vloot, tot dat men hem op den stoel van WILLEBRORD en den bisschoppelijken mijter op 't hoofd zette. Hij heeft roem

ingeoogst door zijne verlichte denkwijze. Als in zijnen tijd alle prelaten zich door zulk een helderen zin hadden onderscheiden, ware de Hervorming overbodig geweest, of had zij geene tegenkanting ontmoet.

Naast dezen edelen Bourgondiër begroeten wij KAREL VAN CROY, Prins van Chimay. Schitterende titels droeg hij en genoot aan het hof hooge gunst en onbepaald vertrouwen. Bij den doop van KAREL stond hij als peter en was tot in 1509 Gouverneur bij het vorstelijk kind.

De eeredegen werd den Vorst vooruit gedragen door KAREL VAN LANNOY, Heer van Sanzelles en Maingoval, Groot-Schildknaap van KAREL. In lateren tijd werd hij in Italië Kapitein-Generaal van 't leger dat tegen de Franschen streed, en Onderkoning van Napels. Na de overwinning in 1525 te Pavia op den meer roekeloozen dan ridderlijken FRANS behaald, werd hem de bewaring van den krijgsgevangen Koning toevertrouwd, en hij leverde dien uit te Madrid.

Daar verschijnt de held van 't feest, KAREL van Holland, van Oostenrijk, van Bourgondië, van Kastilië en Arragon; de jonge Graaf en Heer. Hij is gezeten op een weelderig ros. In onze verbeelding hooren wij 't gejuich der stedelingen, die reeds vlammen naar den roem welke dat jeugdig hoofd op het oorlogsveld, in de raadzaal van rijksvorsten, in het kabinet en op den troon van vele volken omstralen zal.

De oude grafelijke boom van Holland was ingeënt op den stam van Henegouwen, Beijeren en Bourgondië, en in den jeugdigen KAREL vloeide het Bourgondische bloed in den Oostenrijkschen en Spaanschen stroom te zamen. Hij was de kleinzoon van Keizer MAXIMILIAAN, die van zijne verzwagering met het Bourgondische huis alleen dit voordeel trok, dat zijne kinderen van uitgebreide Staten erfgenamen werden.

KAREL zag op den 24sten Februarij 1500 te Gent in een bekrompen kamertje het eerste levenslicht. Gravin JOHANNA woonde een feest bij, doch werd in het midden der vreugde door de barensweeën overvallen, zocht in een zijvertrek toevlugt, en werd er moeder. De Magistraat van Gent leide eenen Bijbel in de wieg van het vorstelijk kind. Een mislukt doopgeschenk! Want KAREL heeft het zwaard getrokken tegen de belijdenis van Gods Woord, en in de Nederlanden vijftig-duizend menschen, die liever den Bijbel dan een missale lazen, op het

schavot doen sterven. Zijnen ouders heeft hij wel rang en titels, maar geenszins zijne opvoeding te danken. Toen zij in 1501 en vijf jaren later weder naar Spanje vertrokken, lieten zij hem in de Nederlanden achter, en hij werd op het kasteel van Mechelen opgekweekt. Eerst verving zijne overgrootmoeder MARGARETHA van Yorck, bijgestaan door vrouwe van RAVESTEIN, en na den dood der eerste, zijne tante MARGARETHA van Oostenrijk de plaats zijner moeder. Zijnen vader verloor hij in zesjarigen leeftijd, en zijne moeder, die, zoo als men zegt, krankzinnig werd uit jaloerschheid, of liever zoo uitzinnig jaloersch was omdat hare verstandelijke vermogens gekrenkt waren, sleepte jaren lang een vreugdeloos leven voort.

Tot Gouverneur van den jongen Prins werd WILLEM VAN CROY, Heer van Chièvres, aangesteld; met zijne wetenschappelijke ontwikkeling werd ADRIAAN van Utrecht belast. Op wapenhandel werd de knaap door KAREL CENRIO afgerigt. Hij was zeer gehecht aan de opleiding van CHIÈVRES, maar minder aan de scholastieke methode van den gemoedelijken, doch stroeven ADRIAAN. Reeds telde hij dertien jaren, toen hij nog Vlaamsch moest leeren, en niets verveelde hem meer dan het bijwonen eener les over de Latijnsche taalkunde. En toch sprak hij later zoo gemakkelijk al de talen der volken, die onder zijn scepter stonden, en roemde er op, dat iemand zoo vele malen een mensch was als hij verschillende talen sprak. Alleen het Latijn scheen hem tegen te staan; want toen hij eens in Genua eene Latijnsche redevoering hoorde, verstond hij er nagenoeg niets van, zoo als hij zelf met leedgevoel betuigde. In die taalvorming ligt KAREL's roeping afgebeeld. Hij sloot met zijne regering de verlatijnschte middeleeuwen af en opende het tijdperk der nieuwe Europesche ontwikkeling. CHIÈVRES begreep zijnen doorluchtigen kweekeling beter dan ADRIAAN, en deed wat er in hem sluimerde ontwaken. Hij zag het gaarne dat de levendige knaap liever op de jagt ging en van staatszaken sprak, dan in »de Pligten" van den ouden Romeinschen Consul bladerde; en hij vormde hem tot den Monarch, die, bij al zijne gebreken, eenen blijvenden roem verworven heeft. Zijn grootvader MAXIMILIAAN was met de leiding van CHIÈVRES hoogelijk ingenomen, en vernam met blijdschap dat zijn kleinzoon, hoewel eerst negen jaren oud, ijverig ter jagt ging. Hij was immers van Bourgondisch bloed.

»Dit is zeer goed," zeide hij, »men mogt anders denken dat hij een bastaard was."

Thans is hij ruim vijftien jaren oud; en, meerderjarig verklaard, vat hij de teugels der regering op. Daar treedt hij Dordrechts veste binnen, zwanger van veertig jaren roems, die zelfs in het klooster van St. Yust niet zal vergaan. In Nederland was KAREL geboren en opgevoed. Daar zocht hij afleiding, toen Keurvorst MAURITS zijne uitzigten als Keizer verijdeld had. Nederland bleef hem dierbaar. Dit wist het volk, en al vervolgde hij de Protestanten met galg en brandstapel; al regeerde hij met eenen ijzeren scepter: hij deed het, om zoo te zeggen, op zijn Nederlandsch, en men verdroeg het. Toen later zijn zoon FILIPS op zijn Spaansch hetzelfde deed, spande de adel zamen, en het volk schudde de kluisters af.

Drie pages volgen den Graaf op den voet en acht edelen trekken op in zijn gevolg. Het zijn WILLEM VAN CROY, Heer van Chièvres, Beaumont, Aerschot, Bierbeck, Rotselaer en Heverlé, Pair van Henegouwen, erfelijk Drossaard van Braband, Raad- en Groot-Kamerheer van KAREL, Vliesridder. HENDRIK Graaf van Nassau en Vianden, Heer van Breda, Grimbergen, Diest, Sichem en Rumpst, Burggraaf van Antwerpen, Raad- en Kamerheer van KAREL, Vliesridder. MAXIMILIAAN VAN HOORN, Heer van Gaesbecke, Honschoten, Houtekerke, Hess, Leende, Braine en Geldorp, Burggraaf van St. Winoxbergen, Kamerheer van KAREL. MAXIMILIAAN VAN BERGEN, Heer van Zevenbergen, Noordeloos en Heemskerk, Kamerheer van KAREL. REINOUD III, Heer van Brederode, Vianen, Ameyden en Haverencourt. ADRIAAN VAN EGMOND, Heer van Kenenburg. ROBERT *de la March*, bijgenaamd de Ever der Ardennen, Heer van Aremberg en Sedan, Burggraaf van Brussel, Kamerheer van KAREL. DON PEDRO DE PORTO CARRERO, Spaansch Edelman. Allen op fiere rossen gezeten.

De voorste in dien stoet is de man dien gij reeds kent als de leidsman van KAREL's jeugd. Later was hij de vertrouwde Raadsman van zijnen Souverein. Zijne loopbaan was die des roems. Met weidsche titels prijkte zijn naam. Hij was een sieraad van den Nederlandschen adel; maar in Spanje werd zijn gedrag een vloek; want hij beschouwde Spanje zoo als later ALVA de Nederlanden, en behandelde de hooghartige Kastilianen als bewoners van een wingewest. Onbepaald was

zijn invloed op zijn voormaligen kweekeling, onbegrensd zijn ijver voor 's vorsten belang, en aan hem vooral is het te wijten dat de Spaansche vrijheid in den dwang van het absolutisme onderging.

Niet zonder welgevallen rust onze aandacht op HENDRIK, Graaf van Nassau en Vianden, die door zijn huwelijk met CLAUDINE *de Chalons*, zuster van FILIBERT van Oranje, vader werd van RENÉ, door wien het huis van Oranje met dat van Nassau, beide sints eeuwen Nederlandsche namen, vereenigd is.

EDWARD PONYNG en de Kommandeur DE LA MICHA, gezanten van Engeland en Arragon, verhoogen den luister van den optogt.

Maar hooger nog klom onze spanning, toen de Landvoogdesse, met hare beide hofdames, FRANÇOISE van Luxemburg, vrouwe van Enghien, echtgenoote van den Heer van Ravestein, en JAQUELINE PORCEAN, Jonkvrouw VAN CROY, op hare muilezels voorbij togen. MARGARETHA, droeg haren naam »parel" in het harte, zij was de oogappel des volks. Hare ongelukken en deugden regtvaardigden die voorkeur der liefde. Zij ontving in 1480 het levenslicht. Dochter van MAXIMILIAAN en MARIA van Bourgondië, was zij tante van KAREL. Als tweejarig kind werd zij reeds uit politiek belang aan den Franschen Dauphin verloofd; maar KAREL, zijnen vader LODEWIJK den Elfde, opvolgende, had meer lust tot een huwelijk met ANNA van Bretagne, van wege hare rijke erfgoederen, ofschoon zij aan MAXIMILIAAN ondertrouwd was, dan om diens aan hem verloofde dochter te huwen, wier bruidschat reeds in zijn bezit was. Beleedigd en gehoond van het Fransche hof teruggekeerd, vergoedden de trouwhartige Nederlanders dien smaad met warme blijken van achting en liefde. Toen de lente zeventien malen haar rozenkleurig licht op hare maagdelijke wangen had uitgegoten, trad zij in 't huwelijk met Don JUAN van Spanje, den eenigen zoon van ISABELLA van Kastilië. Hare reis naar de Spaansche kust was een voorspel van het lot dat haar in het land der granaten stond te wachten. Zij werd met schipbreuk bedreigd, en vervaardigde haar eigen grafschrift in dit tweeregelig vers:

„Ci git Margot, la gentil' Damoiselle
Qu'a deux maris et encor est pucelle."

Zij trad evenwel behouden aan wal. Slechts weinige maanden

na de voltrekking des huwelijks stierf haar gemaal. Toen de dood ook het kind wegnam, dat de vrucht harer kortstondige vereeniging was geweest, werd de zon in Spanje voor haar duister, en zij keerde onder den weduwensluijer naar heur vaderland terug.

In 1501, na eene mislukte huwelijks-onderhandeling met HENDRIK van Yorck, hertrouwde zij met FILIBERT den Tweede van Savoije, doch was drie jaren later alweder weduwe. Nu eerst kreeg haar bestaan eene eigenlijke bestemming. Aan hare handen werden de teugels der landvoogdij over de Nederlanden toevertrouwd, en thans trekt ze Dordrechts wallen binnen, om ze in de hand van haren meerderjarig geworden neef neder te leggen. Toen KAREL in 1518 naar Spanje vertrok, werd haar de hooge regering weder opgedragen, tot dat de dood haar in 1530 ontsloeg.

In hare nabijheid rijdt haar gunsteling LAURENT DE GORREVOD met ANTONIE VAN LALAIN, Heer van Montigny en Kamerheer van KAREL; een man, die later eene plaag werd voor de Protestanten, en te Utrecht het beruchte Vredenburg optrok, om de stad te breidelen. De zucht naar vrijheid heeft het kasteel onder den voet gehaald, en de naam is overgebleven als eene herinnering der slavernij.

Hen volgen MARGARETHA's lijf-arts, Mr. PIERRE PICOT, en de twee hofmeesters, JEAN DE BREGELLES en JEAN D'OSTEN *dit* Hesden, en daarna elf edelen van hooge geboorte, behoorende tot KAREL's hof, waaronder wij den grootvader van den onvergetelijken dichter van 't »Wilhelmus" opmerken. Deze trein wordt door twee geneesheeren van 't vorstelijk huis gesloten.

Een kapitein, en vaandrig, die het Bourgondische wapen draagt, zeven lansknechten met tamboer en pijper, scheiden deze edelen van den stoet die na hen komt.

Nu al die edellieden in hun prachtig costuum voorbij zijn, wordt het oog geboeid door de Gilden, die achtbare ligchamen, welke den ambachtsman eene waardige plaats in het maatschappelijk huisgezin hebben aangewezen, en niet zelden in 's lands historie gewigtige rollen spelen. Vier broeders van het gild der timmerlieden, en vier van dat der kooplieden, worden voorafgegaan door hunne dienaren met de blazoenen hunner beschermheiligen St. JOZEF en St. NICOLAAS.

Na die vertegenwoordigers der nijverheid volgen: zeven

schutters van den voetboog, met den schutmeester en vaandrig, die de banier van St. JORIS draagt, met tamboer en pijper aan 't hoofd.

Drie zwaar gewapenden te paard, met twee trompetters, geleid door Kapitein BEAUREGARD, en vergezeld door den vaandrig met het Bourgondische wapen, bewegen zich aan het einde van den langen trein, en daar wij met onze verbeelding op de Hoogstraat te Dordrecht staan, volgen wij hen naar het stadhuis, waar de Vorst zijn intrek neemt, en met eede belooft: »Als Grave van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant, ende Heere van Vrieslant, met haere toebehoerten: die heylige Kercke voor te staen, ende in haere rechten ende vryheden te onderhouden: weduwen en weesen te bescermen, ende in rechten ende redenen te houden ende te doen onderhouden; die rechten, privilegien, hantvesten, haercomen ende keuren onser stede van Dortrecht, mit Zuyt Hollant voortyts verleent ende gegeven by hertoge PHILIPS, KAREL ende hueren voirvaderen, grave ende gravinne van Hollant, ende by den coninck PHILIPS onsen heere ende vader saliger memorien, te houden ende te doen onderhouden".

Maar hoe verdween zoo eensklaps die illusie? Ik was weêr te Leiden op het Rapenburg, en al had ik als een volmaakte scepticus daar nog aan willen twijfelen, het muzijk-corps der dragonders verbrak den toovercirkel, en voerde met zijne stoute klanken, op de maat van een triomfanten marsch, mij in de proza-wereld terug.

EENE ZOOGMOEDER.

NOVELLE

DOOR

J. J. CREMER.

(*Slot van bladz.* 199.)

Ongeveer twee dagen nadat WILLEM VAN MALE in zijn ellendigen toestand door vrouw GEERTJE en haar zoon werd gevonden, kwam hij tegen den avond voor de eerste maal sedert dien stond tot eenig bewustzijn.

Het hoofd naar de zijde wendende waar de gordijnen waren geopend, beschouwde hij met een strakken, doch doffen blik langdurig de vreemde vrouw die naast zijn ledekant was gezeten, en, verdiept in haren arbeid, het niet bemerkte dat de lijder haar gadesloeg.

Werkelijk ontstelde GEERTJE, toen de stilte die er in het vertrek heerschte — want FRANS was eene boodschap naar 't logement gaan doen, heen en weêr zijn weg door de G...steeg kiezende — eensklaps werd afgebroken, en zij de krachtelooze stem uit het ledekant vernam, die vroeg:

— Wie zijt gij?

In den aanvang wist GEERTJE niet wát te antwoorden.

Zij had den lijder reeds zoo dikwerf, maar ijlende, geheel anders hooren spreken, en zij had dan ook tot hém gesproken, nu eens hem tot rust vermanende, terwijl zij dan weder, hoewel te vergeefs, getracht had, zich aan hem bekend te maken, en zij uitte dus niet zonder eenige verwarring de wedervraag: of mijnheer waarlijk wakker was?

— Maar wie zijt gij toch, en waarom zit gij hier...? — klonk het weder dof — ik ken u niet.

— Ach! God zij gedankt! — sprak GEERTJE, terwijl zij haar werk liet varen, en met de beide handen de vermagerde hand van den lijder vatte, waarmede hij bij de laatste vragen met eene magtelooze beweging gepoogd had de gordijn wat meer open te schuiven — God zij gedankt! gij leeft dan weêr bij kennis. Ach! WIMPJE!... mijnheer WILLEM!... Neen, gij kent mij zeker niet meer?... neen!... niet waar? Of zou GEERTJE nog niet te zeer verouderd zijn om door u herkend te worden...? — Och! gij waart nog slechts even tien jaren oud toen zij van u heenging!... Och, WIMPJE! zie eens, zie eens, kent gij mij niet...?

— Maar... zeg dan wie gij zijt! — sprak de doffe stem weder, en 't scheen wel als of dat telkens vragen hem vermoeide of verveelde.

— GEERTJE! — GEERTJE WILLEMS! — klonk nu haastig het antwoord der goede vrouw. — Och! dat ik u zoo naar en zoo zwak moest wedervinden! Maar toch, toch dank ik God, dat ik u nog levend terugvond!... En zoudt ge nu iets beter zijn? — liet zij er spoedig op volgen, terwijl het op haar gelaat te lezen stond hoe zeer haar een: »ja", zou verblijden.

— Ik ken u niet!... Neen. En beter ben ik óók niet... hoewel ik niet ziek ben — was het langzaam en dof geuite antwoord van den ongelukkigen jongeling, en, ofschoon hij niet beproefde de hand, die vrouw GEERTJE nog in de hare hield, terug te trekken, wendde hij toch het hoofd af en sloot de oogen.

't Was eene bittere teleurstelling voor GEERTJE, dat ze die woorden moest hooren uit den mond van hem voor wien haar 't gevoelige harte zoo warm en zoo teeder klopte. Neen, ze vermogt geen woord uit te brengen, maar, met een gelaat waarop de smart die ze ondervond, zoo duidelijk was te lezen, bleef ze op den armen WILLEM nederzien, en drukte nog steeds zijne hand, als hoopte zij dat die taal beter zoude verstaan worden.

Zie... daar wendde hij op nieuw het hoofd naar de zijde waar GEERTJE stond, en, terwijl die matte oogen zich nogmaals op haar vestigden, vernam zij weder zijne doffe stem, die langzaam zeide:

— Maar zijt gij dan de vrouw waarvan ik gedurig droomde — ook in dezen nacht, die zoo lang heeft geduurd? Zijt gij het met wie ik nog onlangs heb geworsteld, zoo sterk... hê? — en de jongeling rilde — dat ik niet ontkomen zou zijn, indien niet hij —!...

Maar eensklaps rukte VAN MALE de hand, welke GEERTJE nog vasthield, los, en regt voor zich uit wijzende, terwijl zijn blik zich mede in de aangewezen rigting vestigde, vervolgde hij gejaagd, terwijl later zijne woorden met pijnlijke en akelige gebaren verzeld gingen:

— Hij... die daar staat... weg... weg!... hij was het... ja, hij... die mij losrukte en... medenam... mede... naar die plaats, waar ik kokende olie moest drinken... nog brandt het hier binnen... gloeijend kokende olie... pijn! pijn!... waar eene kleine slang, zoo fraai van kleuren, zoo hel van oogen, mij aanstaarde... en met de giftige tong naar mij stak... Ha!... weg! weg! — gilde hij sterker, en wierp, terwijl GEERTJE het angstzweet uitbrak, met de beide handen de dekens ten deele van zich af — weg! help! zij steekt mij in 't hart... pijn! pijn!...

Zoo akelig had vrouw GEERTJE hem nog niet gezien, en in hare benaauwdheid wilde zij een gebed doen; maar eer zij begonnen was, hernam de ongelukkige:

— Wees voorzigtig!... Voorzigtig! Hij staat naast u!... met die zwarte knevels en dat hooge voorhoofd!... Weet gij wat achter dat hooge voorhoofd zit?... Ik zag het straks!... Zie, hij lacht! hij lacht!... help!! help!!

Magteloos en buiten kennis zonk de ongelukkige, die zich bij de laatste woorden overeind hief, in zijn kussen terug, en lag roerloos al den tijd die er verliep eer de geneesheer komen kon, die door de ontstelde vrouw werd ontboden.

Wij zouden te veel van het geduld des lezers vergen indien wij een breedvoerig verslag gaven van 't geen er verder gedurende eenige dagen in het rijk gestoffeerde vertrek der ellende voorviel. Genoeg zij 't te melden dat er geene belangrijke verandering in die dagen had plaats gegrepen, en hoewel VAN MALE, na de zoo even geschetste vlaag, niet weder in zulke hevige uitvallen verviel, bleek het toch, zoo vaak men hem bij kennis waande, uit de verwarring zijner denkbeelden, dat de vreeze des doctors voor eene verstandsverbijstering nog niet als ijdel kon beschouwd worden. — Telkens was hij op het punt van GEERTJE, of den speelmakker zijner kinderjaren te herkennen, maar telkens ook werd dit gewenschte uitzigt verijdeld.

Eindelijk echter viel der trouwe zoogmoeder het geluk dier vurig gewenschte herkenning ten deel. Met een blos der innigste verrukking hoorde zij, op zekeren morgen, uit den mond des jongelings, dien zij sluimerende dacht, de verblijdende woorden:

— Ja, ik weet het wel, dat gij de goede moeder GEERTJE zijt.

Van dat oogenblik af week de vreeze des geneesheers, en werd WILLEM VAN MALE, ofschoon ellendig en zwak, weêr van de ketenen verlost, die zijne rede hielden gekluisterd, en 't is nu, in den *Voltaire* gezeten, met het hoofd aan vrouw GEERTJE's boezem geleund, dat wij hem wedervinden.

— En zou dat mogelijk zijn, GEERTJE? — vraagt de zwakke, terwijl hij de oogen tot de vrouw opheft, die vertroostende woorden tot hem sprak.

— Mogelijk, WILLEM? — antwoordt de zoogmoeder. — Het is eene vaste en zekere waarheid! Gij hebt immers gehoord wat er geschreven staat: dat hij die gedoopt is, en gelooft, de zaligheid zal beërven.

WILLEM zwijgt eene poos; maar eindelijk slaakt hij een zucht, en zegt:

— Maar, GEERTJE! ik heb niet geloofd... zelfs heb ik maar zelden aan God gedacht... alleen deed ik zulks wanneer ik mij de woorden herinnerde die mij bij 't afscheid op »Land-heil" uit uwen mond naklonken: »Wees braaf! God, die u altijd ziet, heeft de brave kinderen lief!" Die woorden zijn altijd in mijn geheugen gebleven. Onwillekeurig kwamen ze, soms in de luidruchtigste gezelschappen of te midden van de bedwelmendste genietingen, mij voor den geest; maar hoewel ze mij deden ontroeren, vooral toen ik pas begon de wereldsche, mij vreemde genoegens te kennen, dat denkbeeld-zelf leerde ik hoe langer zoo meer verdragen: *ik* was toch geen kind meer, *ik* was man geworden... *hij*... *hij* zeide het mij meermalen. — O! GEERTJE!... zeg... ben ik niet vreeselijk ellendig?... Zou dat woord, door u straks gesproken, ook *mij* kunnen redden... gelooven! alleen gelooven...? Neen, neen, onmogelijk, gij hebt ook andere woorden gelezen... GEERTJE! »daar zal zijn weening en knersing der tanden"... GEERTJE! och! houd mij wat vaster... ik word weêr zoo vreeselijk koud, ik beef zoo... GEERTJE!... neen, het is onmogelijk!

Maar, neen, het was niet onmogelijk. De Heilige Geest, de Geest van God daalde op de trouwe zoogmoeder neder. Voor WILLEM — ofschoon zij wreedaardig van hem werd verwijderd — had ze steeds gebeden; ook later was zij voor hem biddende gebleven; weder had zij om hoogeren bijstand gesmeekt, ten einde den armen voedsterzoon voor zijne zalige moeder te behouden, en niet in de eeuwige woning het verwijt eens vaders te hooren: »Vrouwe! waar is mijn kind? ik had het u toevertrouwd!" Zij had gebeden, en 't was door Gods heilige kracht dat zij sprak, de eenvoudige en ongeletterde vrouw; woorden sprak van opwekking, van vertroosting, en er eindelijk in slaagde om door 't gelooven... geloove te wekken.

Aandoenlijk was het de goede vrouw daar met den ongelukkigen WILLEM te hooren spreken, en hoe zij, bij al wat te vergeefs werd aangewend om de krachten van 't ligchaam te herstellen, de vonken van 't leven des geestes in hem aanvuurde, zoodat hij, na verloop van weinige dagen, om CHRISTUS' wille een blij ontwaken aan gene zijde van het graf voor mogelijk hield. Ja, al gevoelde hij ook dat in eene der vele woningen waar *hij* den blik zoude opheffen, de blos der schaamte

hem nog de kaken zou verwen, en de smart over bedreven kwaad... de verwerping der liefde Gods... hem de vreugd zou verbitteren; hij vertrouwde, door het geloove, op de genadige ontferming des Scheppers, van Hem die met vele, maar ook met weinige slagen zal slaan, en eenmaal, in allen... álles zal worden.

Nu, Gode zij dank! al waren zijne leden ook slap, en zijne vermagerde handen koud, hij rilde niet meer, maar voelde zich sterk met CHRISTUS, en warm door de liefde. Hij vreesde den man niet meer, die, zoo als CLAUDIUS zegt: »er zelfs vriendelijk zal uitzien indien men hem lang aankijkt". Neen, hij sidderde op zijn aanblik maar zelden, en toch stond HEIN steeds voor hem; *niet* zoo als zijn afbeeldsel in de balzaal van het groote, voormalige stadhuis werd omkleed, dewijl die lieve voorname dansers en danseressen, als ze eens even rustten, er zoo akelig van werden: neen, hij vertoonde zich aan hem in zijne ware gedaante. Lag de arme jongen in zijn ledekant, dan trad de sikkelvoerder uit de gordijnplooijen te voorschijn, en trok de kakebeenen tot een lach... een vriendelijken lach, als of hij zeggen wilde: »'t Gaat goed, mijn jongen! niet als een vijand, maar als een vriend zal ik u de hand reiken." Zat hij voor het bed in den gemakkelijken leunstoel, dan stond de ontvleeschte man, als naar gewoonte, bezijden de prachtig gevulde *étagère*, en lachte alweder... maar immer vriendelijk, en 't was als of hij fluisterde: »Ik wacht slechts tot dat gij uw reisgoed bijéén hebt."

Ja, WILLEM zag hem zonder vreeze, maar toch werd hij droevig wanneer hij hem langdurig beschouwd had en, vermoeid zijne oogen sluitende, weder in de duisternis die hem omgaf, het beeld van den levensmaaijer en aan diens zijde een fraaijen blonden knaap ontwaarde; een knaap... met de rozen op de lagchende wangen, een ruiker der schoonste bloemen op de borst dragende, terwijl zijne hand een krachtig wapen omklemde, waarmede hij een aantal zwarte wezens dreigde te vernietigen, die aan zijne voeten kropen. Ja, de lach van dien knaap bedroefde hem meer dan de lach der ontvleeschte kaken; eene wijle toch was het hem als herkende hij in dien knaap zijn eigen wezen... als werd hij één met hem... als stond hij in zijne plaats, als... maar plotseling weder ontwakende lag hij, als vroeger, magteloos neder, en zag hoe hij

meer naar hém geleek die naast de *étagère* stond, en dan... dan blonken er een paar tranen in de oogen, die maar kort meer het licht der zonne zouden opvangen... Zóó als die knaap was, had hij *moeten* zijn, en nu... o! God!... nog zóó jong!

Was het vreemd dat de jonge VAN MALE, zelfs nadat hij uit de geestverdooving ontwaakte, niet van *hem* sprak, noch *hem* wenschte weder te zien, aan wiens hand hij »zijn jeugd" had genoten? Was het vreemd dat, zoodra het beeld van JOOST VAN MEERLE zich aan zijnen geest vertoonde, er zich een nog pijnlijker trek dan gewoonlijk over zijn gelaat verspreidde...?

Vreemd...? Evenmin als het vreemd is dat de wandelaar die in het vriendelijke morgenlicht zijn weg vervolgt, den nacht niet terugwenscht die hem belette de gevaarlijke punten op zijn pad te ontwijken.

Vreemd...? Niet vreemder dan dat eene donkere schaduw het aardrijk graauwt, wanneer eene zwarte wolk den zonneglans verduistert.

WILLEM vraagde niet naar den voogd, en verscheidene weken verliepen er eer JOOST VAN MEERLE, wiens toestand, vooral na de amputatie van zijn regterbeen, niet zonder zorg te wekken geweest was, een briefje van den volgenden inhoud aan zijn pupil zond:

»WILLEM!

't Is nu ruim acht weken geleden dat ik op dien v........ avond mijn poot brak. Verscheidene malen heb ik mijn oppasser naar je toegezonden, om te hooren wat je toch scheelde... maar telkens zond je lamme huisploert de boodschap terug: dat meheer erg zwak was, en de pil had verboden iemand bij je toe te laten... Dat ik v....... beroerd ben behoef ik je niet te zeggen: 'n houten poot om zoo'n ellendige meid! Ik kan dol worden als ik in mijne spion tuur, en de flaauwste kerels vlug en vrij over straat zie loopen. Je moet wel heel beroerd zijn, WILLEM! anders zoudt ge mij niet zoo alleen laten liggen, want nog altijd bromt de Chir.-Maj., dat ik rust moet houden. Wanneer je nu maar eenigzins kunt, smijt dan de medicijnflesch weg, en kom je waarden voogd eens bezoeken. Geloof maar dat ik er vrij wat erger aan toe ben, dan jij het wezen zult. Je bent een goeije kerel, maar te hyp van natuur; als je van avond komt, dan zult ge een heerlijk

glas punch hebben; SCHUDHIEL komt ook — een prettige kerel die me heel wat opvrolijkt. — Hij beloofde keurige platen te zullen meêbrengen, die hij te Parijs heeft opgedaan; ik geloof vijf *cahiers*, onder den titel: *Délices*", in 't *genre* van ALEXANDER V. H., maar zonder doodkisten en flaauwe zedepreken er bij; *enfin, nous verrons!* Laat je door geen dokter-gelamenteer terughouden. 't Weêr is wel wat guur, maar zoo 't eene koû is die je vatte, moet je aan 't spreekwoord denken: »breng de koû waar j'm haalde". *Enfin*, ik ben er lam aan toe, en had al eerder geschreven, zoo ik niet onbewegelijk stil had moeten liggen, en nu nog schrijf ik in eene liggende houding. V....... ongelukkig, vindt ge niet! *Soit!* 'n been is maar 'n been. Als je soms later eens uit wilt, dan zal SCHUDHIEL je man zijn.

Bonjour, WILLEM! — geef antwoord aan brenger dezes.

t. à t.

J. VAN MEERLE."

Toevallig zoude WILLEM's geneesheer juist den trap opgaan, ten einde zijn patiënt te bezoeken, toen hij de stem van VAN MEERLE's oppasser achter zich hoorde, die aan de dienstmeid den brief overhandigde, met de woorden:

»Van den Luitenant VAN MEERLE, voor Mijnheerrr boven. — Bescheid as je blieft."

De doctor keerde terug, en verzekerde den knecht dat de lijder te zwak was om brieven van wie zij ook kwamen, of van welken inhoud zij waren, te lezen; terwijl hij er bijvoegde: volgaarne den luitenant, zoo hij zulks verkoos, van den toestand zijns pupils te komen verslag doen, dewijl het mede aan »Mijnheer boven" ten eenemale verboden was eene letter bescheid te geven.

»Zeerrr wèl!" klonk het antwoord, en de oppasser maakte regts-om-keert.

Wat er in de ziel van den luitenant omging, toen de brave arts — die, bij al hetgeen voor oogen was, toch den helschen toeleg van den voogd niet vermoedde — hem den zeer bedenkelijken toestand van zijn patiënt had medegedeeld...? Wij laten de beantwoording dier vraag aan den denkenden lezer over; maar verklaren toch dat wij met den geneesheer op het verbleekte gelaat van den luitenant een trek ontwaarden als

of... als of een zegevierende lach met geweld door hem onderdrukt werd, en verzekeren tevens dat hij van dat oogenblik af met belangstelling (?) twee malen daags door zijn oppasser naar den welstand van zijn jongen vriend deed »informeren".

En GEERTJE hield bij haar zoogkind de wacht.

Met trouwe en moederlijke bezorgdheid voorkwam zij zijne geringste wenschen, en sprak — wanneer zij zulks voor zijn welzijn niet nadeelig oordeelde — voortdurend over de hoogere belangen met hem, zoo als de predikant, die den armen jongeling een paar malen had bezocht, mede tot hem gesproken had. Over het verledene sprak zij geen woord: — over het verledene... in zoo verre zulks aan zijne zondige leefwijze kon herinneren; maar wel sprak GEERTJE met haren voedsterzoon over dat *ver* verledene, toen hij als kind vrolijk en blij het leven te gemoet huppelde, en, o! het was hem zoo goed die tijden te herdenken, en in den geest, nogmaals die onschuldige kinderjaren te doorleven. Ja, ook somwijlen moest zij verhalen van 't geen haar-zelve weêrvoer, sedert zij naar hare geboorteplaats uit de haar zoo dierbaar geworden omgeving vertrokken was, en wanneer FRANS, die, op WILLEM's uitdrukkelijk verlangen, tegen eene ruime belooning de boodschappen verrigtte, zich mede in het vertrek bevond, dan verlangde WILLEM niet zelden dat de zoogbroeder zich aan zijne zijde zou nederzetten, en terwijl hij dan zijne hand vatte, zag hij hem met zijne doffe oogen zoo lang en zoo beteekenisvol aan, dat FRANS er verlegen van werd en... eene kleur kreeg, tot dat de lijder eindelijk het hoofd wendde, en dan gewoonlijk zuchtte: »Eene moeder! Eene goede moeder! God nam de mijne, FRANS! de uwe heeft Hij mij wedergegeven!" En wanneer dan een dankbare lach om WILLEM's lippen speelde, en FRANS ook opgewekt en met een blij gelaat zijne moeder toeknikte, dan juichte GEERTJE in stilte: »God! ik dank U!" want dan zag zij weer een lach van overeenstemming op beide die aangezigten, de lach der broeders... van denzelfden... van *haren* boezem.

Maar weinig sprak WILLEM, doch gaarne luisterde hij naar GEERTJE, en wekte het zijne belangstelling, háár levensloop te vernemen, evenzeer was hij verlangend naar hetgeen er sedert hun afscheid van »Land-heil" met FRANS gebeurde. Hij was er verlangend naar, en toch had hij tot nu toe dat

verlangen niet bekend gemaakt. Omdat hij doorgaans dof en uiterst zwak was, dacht GEERTJE dat WILLEM niet op het denkbeeld kwam er naar te vragen; doch, vermoedelijk zijn wij der waarheid meer nabij, zoo we ons den ongelukkige aarzelend voorstellen om weder van eene ontmoeting te gewagen die hem de wreede rol van verloochenaar deed spelen. Intusschen — zoo ons vermoeden gegrond is — behaalde WILLEM's belangstelling de zegepraal over zijn verschoonbaar aarzelen, en na vergeving voor het leed te hebben gevraagd, dat hij FRANS moest hebben veroorzaakt, vernam hij met de eenvoudige en weinig belangrijks bevattende geschiedenis van den jongen, ook de pijnlijke reden waarom hij verstooten was, en thans door allen gewantrouwd werd, alsmede hoe zijne hoop werd vernietigd, om eenmaal aan MATHILDE's zijde gelukkig te worden.

Dankbare vreugde straalde er uit de blikken van FRANS en zijne moeder, toen de zwakke stem van WILLEM de waarheid betreffende het muntbillet aan 't licht bragt. God dank! *hij* was het waarlijk; de valsche beschuldiger kon gelogenstraft worden, indien God den lijder, zoo als hij-zelf smeekte, daartoe de krachten spaarde.

't Was zondag-morgen. WILLEM lag te bed. FRANS was beneden om goedwillig eene kleine dienst aan den heer des huizes te bewijzen, en GEERTJE trad met een bord, waarop een paar beschuiten lagen, op het ledekant toe.

— 't Is zondag, niet waar, moeder GEERTJE? — vroeg WILLEM toen hij haar ontwaarde.

— Ja, WILLEM! 't is zondag — antwoordde de vrouw.

— En gij zult gewis met FRANS ter kerke gaan...?

— Neen, dat kan niet. FRANS zal gaan, maar ik blijf te huis, gij kunt mij noodig hebben.

— Ga gerust, GEERTJE! — hernam de knaap — ik heb u dezen morgen niet noodig. Waarlijk, gaat beiden, het is immers goed ter kerke te gaan.

— Ja, mijn goede WILLEM! — zeide GEERTJE weder — doch wij kunnen van déze kamer óók de kerk maken, indien ik u een gebed, een kapittel uit den Bijbel, en een der fraaije gezangen voorlees.

— Lieve GEERTJE! hoor eens...

— Welnu, WILLEM...?

— Gij geeft mij gaarne genoegen, niet waar?

— WILLEM! gij twijfelt toch niet...?

— Neen, GEERTJE! maar ziet gij, dan moest gij dezen morgen met FRANS ter kerke gaan. Dan kunt gij mij te zamen verhalen wat de dominé preekte. Wat *gij* mogt vergeten, zal FRANS wel onthouden, en wat hém ontging, zal u in 't geheugen zijn gebleven. Zeg, zult gij 't doen...?

— Maar, WILLEM! waarom toch...?

— Om mij genoegen te doen, wie weet! hoe kort gij het nog zult kunnen.

Vrouw GEERTJE wischte een traan weg, en zeide nogmaals: dat het toch beter was te blijven, want dat de jufvrouw beneden óók ging, en slechts mijnheer met de meid te huis bleven; doch WILLEM gaf insgelijks nogmaals zóó dringend zijn verlangen te kennen, dat zij beloofde aan het verzoek te zullen voldoen, en stapte ook werkelijk, een half uur later, na de kamer in orde te hebben gebragt, met een hartelijken groet ter deure uit, terwijl zij beneden de meid nog verzocht van tijd tot tijd eens te luisteren, of Mijnheer boven, ook iets noodig had. WILLEM lag nog rustig te bed toen hij de voordeur achter vrouw GEERTJE en haren zoon hoorde toedoen.

Zie... daar heft hij het hoofd langzaam op... klemt zijne, schier doorzigtige, vingeren om de beddekwast... schuift met de grootste inspanning de beenen vooruit over de zijplank van het ledekant, en glijdt eindelijk, het koord los latende, en thans de gordijnen tot steunsels vattende, langzaam langs die zijplank tot voor het bed neder. Blijkbaar heeft hem deze verrigting ten zeerste vermoeid, want hij blijft op het vloerkleed liggen, beweegloos!... Hemel!... als of... doch neen... zie, daar opent hij weder de oogen, en zijne hand grijpt den poot van den nabijstaanden *Voltaire*... Eene poging om zich op te rigten... vruchteloos!... nog eene... vergeefs!... wat zucht hij treurig!... zie, eene laatste, eene geweldige... ha! zij is hem gelukt... nog één pijnlijk pogen, nog één krampachtig vastklemmen, en, ja... aâmechtig zit hij in den grooten leunstoel. Weder duurt het ettelijke minuten eer VAN MALE blijken geeft dat het leven nog in hem is... maar eindelijk, zie... alles aanvattende wat in staat is weêrstand te bieden, schuift hij zich-zelven met den *Voltaire* — waaronder kleine raderen zijn —

vooruit, na alvorens een deken, tot deksel, van het ledekant te hebben genomen. Zie... tot bij de secretaire in gindschen hoek rolt hij zich langzaam voort... eene verborgen zijlade trekt hij open, en neemt er den ring uit die zijne sleutels verbonden houdt... de secretaire wordt geopend, en 't is met een gil van ontzetting dat WILLEM in den leuningstoel terugzinkt... want... hij heeft in het spiegelglas, daarbinnen dat meubel, het beeld van hém wedergezien, die zich overal aan zijn geest vertoonde... van hem den beenigen sikkelvoerder, maar nu volmaakt gelijkende op hem — den arme-zelven.

De naburige torenklok slaat: tien. Reeds meer dan een half uur is er van den tijd verstreken dien WILLEM den zijne rekent. Zie... weder heft hij zich op, schuift den stoel ter zijde, zoodat hij schuins voor den lessenaar zit... neemt vervolgens een blad papier uit eene lade, en doopt de pen, welke hij ter hand nam, in den bijna verdroogden inkt.

't Is ook lang geleden dat hij voor de laatste maal schreef. Aan wie...? Hij rilt; welligt bij de gedachte aan de laag gezonkene die de laatste letters van hem ontving. De pen beeft hem in de hand... maar toch hij schrijft... slechts weinige woorden... het blad wordt tot een brief gevouwen... met een ouwel verzegeld... weder schrijft hij een kort adres, en... ruim een kwartier later ligt WILLEM als straks op zijne legerstede, maar, weet zelf niet hoe het hem gelukte, haar in dien ellendigen toestand weder te bereiken.

Half elf bromt de torenklok. Met een zenuwachtigen schok grijpt VAN MALE de tafelschel die vrouw GEERTJE op het nachttafeltje bezijden het bed plaatste, en schelt krachtig, één — twee — drie malen.

't Duurt niet lang of de dienstmeid steekt haar hoofd binnen de kamer, en vraagt met een onthutst gelaat: of Mijnheer iets noodig heeft?

— JANE!... dit briefje — zegt de zwakke — ziet gij, ik wil het terstond bezorgd hebben...

De meid treedt binnen, en met zekeren schroom nader komende, neemt zij het briefje, belooft het *terstond* te zullen bezorgen, en verzekert dat ze zeer goed weet waar het wezen moet, digt in de buurt, circa tien deuren ver, op het groote bovenhuis.

Moge er onder de jonge vrouwelijke dienstboden — haar

getal in aanmerking nemende — maar weinige zijn, die zedig, trouw en eerlijk kunnen genoemd worden; — hoewel de beide laatste hoedanigheden schier in alle getuigschriften, bedriegelijk, vermeld staan: — zeer zeker behoort het onder de groote zeldzaamheden eene dienstmeid te bezitten die — vlug boodschappen doet; doch, eere wie eere toekomt, JANE was niet alleen zedig, trouw en eerlijk, maar zij was er tevens eene die de laatste onschatbare deugd steeds met naauwgezetheid betrachtte, en 't scheen den wachtenden lijder — wachten valt altijd lang — slechts een verloop van weinige seconden te zijn geweest, waarin het meisje den haar opgedragen last volbragt, zoodat hij haar goedkeurend en vriendelijk toeknikte toen zij de boodschap bragt: dat Mijnheer oogenblikkelijk verschijnen zou.

't Was een lang heer, die werkelijk na verloop van eenige minuten den trap opkwam, en aan VAN MALE's kamerdeur tikte.

— Binnen! — klonk het zacht, en binnen ging de heer, en na eenige voor ons onverstaanbare woorden van den lijder, waarvan het laatste: »sluiten", kan geweest zijn, wordt de kamerdeur van binnen in het slot gedraaid, en... hooren wij... niets.

Kort slechts had het onderhoud geduurd, toen de lange heer weder naar buiten trad en de woning verliet.

Elf slaat het buiten, en de huisschel roept de dienstmeid naar voren, die nogmaals den langen heer — 't moet zeker een vriend of een schuldeischer van den lijder zijn — met nog twee andere vrienden of schuldeischers — die er maar weinig zondags uitzien — binnen laat, die nu achtereenvolgend den trap beklimmen, en na een: tikken, en: »Binnen!" te zamen WILLEM's kamer intreden, terwijl de deur op nieuw terstond in het slot wordt gedraaid.

Tien minuten later verlaat het driemanschap — wij meenen met tevreden aangezigten — de woning, en WILLEM ligt akelig, roerloos in het ledekant... Ontzettende gelijkenis met den man! die weder in de plooijen der bedgordijnen staat, en nu eene groote schrede voorwaarts doet.

. . . .

Half twaalf had de groote klok daarbuiten geslagen, toen GEERTJE, uit de kerk terugkomende, de ziekenkamer weder binnentrad.

FRANS bekwam van zijne moeder verlof om den vroeger

door WILLEM geuiten wensch aan baas SCHOREL te gaan bekend maken, dat deze tegen den avond — daar het toch zondag was — eens bij hem zoude komen, ten einde... hij moest niets méér zeggen — een belangrijk nieuws te vernemen. Alleen het denkbeeld, de woning weder te zullen betreden waarbinnen de eenig beminde THILDE zich bevond, had FRANS reeds het bloed naar 't voorhoofd gedreven, en hoe hij er dus uitzag toen hij werkelijk den hem zoo goed bekenden winkel binnentrad, zal geene vermelding behoeven.

Intusschen laten wij FRANS — die aan zijne moeder beloofde spoedig weder te zullen keeren, dewijl hij haar in 't verhalen der preek moest behulpzaam zijn — zijn bezoek in de G...steeg afleggen, en vinden vrouw GEERTJE in de grootste onrust bij WILLEM's legerstede terug, met ongeduld op de komst van den geneesheer wachtende, om wien zij bij hare tehuiskomst onmiddellijk had gezonden.

— Och! WILLEM! WILLEM! waarom heb ik u verlaten? — riep de goede vrouw telkens, terwijl zij alles beproefde om haar zoogkind tot bewustzijn terug te roepen, en, zoo wel de man van beneden als zijne vrouw, benevens JANE, zich bereid kwamen verklaren om, zoo noodig, de behulpzame hand te bieden.

't Was de geneesheer eindelijk, die, na den patiënt naauwkeurig te hebben onderzocht, de hulpvaardige lieden verzocht, in stilte te vertrekken, en der bezorgde vrouw GEERTJE verzekerde dat VAN MALE slechts in eene flaauwte lag, zoodat men voor 't oogenblik niets te vreezen had.

Voor 't oogenblik, neen; want inderdaad ontwaakte WILLEM tegen den middag uit die lange, zeer lange bezwijming.

Hemel! wat is die blik akelig mat! Diep schokt hij de vrouw, die haar kind — ja, háár kind was hij weder — geen oogenblik meer uit het oog had verloren.

— WILLEM! ziet gij mij niet meer? — spreekt zij zacht, maar haastig.

Er verloopen eenige seconden eer de jongeling een: »Ja... goede..." lispt.

Weder ligt hij bewegingloos; op nieuw is hij in eene flaauwte vervallen, en het daglicht heeft reeds uitgeschenen eer de zoogmoeder hem weder in de oogen ziet: in de oogen, die haar treffend de oogen van PETER herinneren, toen zij die sloot, nadat hij gestorven was.

— WILLEM! zeg, wilt gij iets...? kan GEERTJE iets voor u doen? Zie, ik sta hier bij u... gij ziet mij immers wel...? en hier is FRANS, WILLEM! Zijt gij koud dat gij zoo huivert? — Zoo spreekt en vraagt de bewogen vrouw; maar ze wendt daarna het hoofd, want ze wil niet dat hare tranen hem zullen bedroeven; en FRANS... hij wordt ook zoo heel akelig, en kan het niet goed aanzien, en fluistert: »Moeder!... den doctor...?" En GEERTJE knikt, en FRANS verwijdert zich snel om weder den arts te halen. — Ach! als of een geneesheer den mensch in 't leven kon houden!

— GEERTJE! — steunt eensklaps de jongeling die zoo nabij de poorte van het eeuwige Godshuis staat. — Gelooven... is — het — niet...?

— Ja, gelooven, WILLEM! O! vast gelooven, WILLEM! — zegt vrouw GEERTJE haastig, en brengt haar oor nader bij den spreker, vreezende dat één klank haar zal ontsnappen.

— GEERTJE! dank!... FRANS! dank! — klinkt het weder, en ofschoon FRANS er niet is, zoo spreekt GEERTJE niet, want ze heeft moeite in geen luid snikken los te barsten; maar ze vat de hand die zich op het dekkleed roert, drukt die, voor haar-zelve, en voor haren zoon, en hoort een nog flaauwer: »Bidden!... Vader!... vergeef!... gelijk... wij..." en terwijl de linkerhand eene wending naar de andere zijde van het bed maakt, klinkt het nogmaals: »Dank!" waarna de laatste levenskracht wordt aangewend om der vrouw een papier te reiken, dat zij werktuigelijk aanneemt, en toen — toen deed de rammelende man, die zoo lang in de plooijen der gordijnen stond, nog eene schrede voorwaarts, drukte zijne hand zachtkens op de borst van zijn vriend, drukte den laatsten ademtogt naar buiten; den ademtogt die, opgevangen door een glanzenden engel, door dezen gevoerd werd naar het Huis des Eeuwigen Vaders... naar het eeuwige Huis waarin *vele* woningen zijn.

De taak die de zoogmoeder op zich nam, was volbragt. WILLEM, de goede, maar verwaarloosde jongen was gestorven. De geneesheer verklaarde dat de kunst was te kort geschoten. GEERTJE schreide bitter. FRANS staarde strak op het lijk van den zoogbroeder. De heer des huizes kwam boven, ook zijne vrouw, benevens JANE, die den boezelaar voor de

oogen had; en de oppasser van den luitenant VAN MEERLE bragt zijn meester de tijding:

— Complement van Mijnheerrr, en dat ZijnEdle overleden is!

— Kerel! wat zegt gij?! — riep VAN MEERLE, toen de dienaar van 't vaderrrland de boodschap had overgebragt. — Is de jongeheer VAN MALE werkelijk dood!

— Om u te dienen, Luitenant!

— Dienen, dienen — herhaalde VAN MEERLE in gedachten, terwijl er op zijn gelaat eene vreemdsoortige uitdrukking te lezen stond.

— Dat is te zeggen — antwoordde de oppasser, eenigzins onthutst — dat ik den luitenant condoleerrr. Nog iets van uwe orderrrs...? — liet hij er op volgen, en bragt te gelijk de voorste vingers der regterhand, bij wijze van groet, aan de slaap van zijn hoofd.

— Zijt gij nog niet te weten gekomen, ALBERT! wie mijn neef verzorgde!

— Eene vrouw, om u te dienen, Luitenant!

— Dienen! Maar welke vrouw, voor den d.....? Hoe heet zij...?

— A, ja, ik informeerrrde — klonk het antwoord, terwijl de spreker een gezigt zette als of hij den naam uit het vloerkleed wilde halen. — Een vóórnaam, Luitenant! een vóórnaam, weet u, met *sen* er achter; a, juist, JANSSEN! om u te dienen...

— Alleen...?

— Dat is te zeggen, ik geloof ja, Luitenant! behalven een meid van den boekverkooperrr... 'n preutsch ding, om u te dienen...

— Zwijg! Over een half uur terug, geene minuut later.

— Nog iets van uwe orderrrs...?

— Vertrek!... Neen, wacht... geef die cassette, zóó, hier! — En, nadat de oppasser eindelijk vertrokken is, verspreidt er zich een helsche lach over VAN MEERLE's gelaat, en ijlings zet hij zich aan 't schrijven.

Het halve uur te naauwernood verloopen zijnde, keert de oppasser, en verneemt de orders, en krijgt in last om den brief voor Gelderland terstond te bezorgen, en de andere commissies — de advertentie bureau Handelsblad... de vigilante

bij den sleper... enz. enz. — niet te vergeten, en... nog dien zelfden avond kwam JOOST VAN MEERLE, ondanks het streng verbod van zijn geneesheer, en de pijn die hij, door de ongewone beweging, te verduren had, in persoon aan het sterfhuis, om... een oog in 't zeil te houden, en er te blijven tot dat zijn vader zou zijn gekomen, of procuratie hebben overgemaakt.

Bij de droefheid welke GEERTJE vervulde, was het, als of eene adder haar in den boezem stak, toen, in het late avonduur, de deur van het sombere doodsvertrek werd geopend, en een man met een houten been, op den schouder van een soldaat geleund, binnenstrompelde, in wien zij terstond haar beleediger van vóór tien jaren, WILLEM's verderfelijken voogd, VAN MEERLE, herkende.

Lezer! voorzeker houdt gij het ons ten goede, dat wij — zonder eenig bijgeloof — nogtans te veel eerbied voor een gestorven broeder hebben, voor het stoffelijk deel, dat hij achterliet, terwijl hij-zelf in reiner luchten leeft, dan dat wij u, naast dien doode, de woorden van den man zouden doen hooren die — *gij* weet het — de wereld weet het niet — God des te beter! — de hier onstrafbare moordenaar van het hem toevertrouwde kind werd. Neen, lezer! wij laten JOOST VAN MEERLE niet spreken in de tegenwoordigheid van WILLEM's stoffelijk overschot. Gelukkig zijt gij, koud lijk! dat ge uw voormaligen opvoeder evenmin zult hooren. Maar, arme GEERTJE! goede, brave, trouwe, Gòdvruchtige GEERTJE! met u gevoelen wij het diepste medelijden, daar u, geschokt als ge zijt, na eene herkenning, de bitterste en beleedigendste woorden zullen toegesnaauwd worden.

En, zij bleef bedaard; zij sprak van een dierbaren en heiligen pligt dien zij vervulde. God was zij dankbaar, die haar weg zoodanig geleidde dat zij het woord, eenmaal aan een vader gegeven, had kunnen gestand doen. Zij beoogde geene winst. Waarlijk, geen stuiver had zij begeerd of genoten boven het loon, 't welk haar in staat stelde de noodigste behoeften en de huur van haar eigen kamertje te betalen. Inderdaad — alles was gebleven zoo als zij het op die kamers gevonden had, en... en... en... dat papier 't welk zij werktuigelijk van den ontslapene aannam, en... werktuigelijk in den zak had gestoken, en — lang als het van vorm was — nu uit hare kleeding stak... en dat papier...? Zij weet niet — het is — zij ziet... Hemel! kan zij hare oogen gelooven? Die woorden... »eenige en algeheele erfgename..." zij herhaalt ze luide... het duizelt haar... en zij hoort het gebrul dat de kamer vervult; zij staat roerloos; en hoort woorden en vervloekingen die haar 't hart doen krimpen... en terwijl zij op een kalmen en waardigen toon zegt: »Zie dan hoe snood en boosaardig mijn opzet was", scheurt ze het blad in verscheidene stukken, juist op het oogenblik, dat JOOST VAN MEERLE, zijn eigen ellendigen toestand geheel vergetende, uit zijnen zetel opspringt, en... met een pijnlijken kreet op den grond nedervalt, voor de voeten

van haar, die den gestorven jongeling voor het eeuwige leven bewaarde.

Brave GEERTJE! gij hebt lief gehad; wat welligt ware verloren geweest hebt gij behouden; gij hebt geduizeld toen ge u reeds op aarde een schitterend loon zaagt geschonken; ge hebt het geweigerd, en, weinig ervaren als ge in die zaken waart, hebt ge het bewijs dier belooning vernietigd, omdat gij uw loon in den hemel bewaard wist... maar toch, trouwe zoogmoeder! het laatste werk van uwen WILLEM was een wèl doordacht werk, ofschoon het hem nader tot zijn einde voerde. GEERTJE! wettig zijt gij VAN MALE's erfgename; want het wettige testament berust in handen van den langen notaris.

En ja — wat ook verdonkerd of verbrast werd, VAN MALE's nalatenschap, uit de handen zijner bloedverwanten gered, mogt, althans voor haar — de arme — eene schitterende erfenis genoemd worden. De Wet stelde die in hare handen, en de wet der Natuur — de liefde voor haren FRANS — deed GEERTJE eindelijk besluiten die dankbaar te aanvaarden. 't Smartte haar niet dat ze geen enkel bewijs van dank ontving voor de aanzienlijke som welke zij aan de VAN MEERLE's afstond — neen... maar biddende beval zij Gode den armen zondaar aan, die door zijn laatsten val nog ellendiger werd, en — met pensioen — een gebrekkig ligchaam moest omdragen.

En SCHOREL — op dien zondag-morgen had hij met bitse woorden den goeden FRANS de deur gewezen; maar... zeven of acht zondagen later, zat hij met een bijzonder vriendelijk gelaat in een net huisje op de P...gracht, 't welk door de weduwe WILLEMS bewoond werd, en hij verklaarde dat FRANS steeds een beste jongen geweest was, en dat een mensch zich in drift wel vergissen kon, en dat vrouw GEERTJE goed had gedaan, voor haren zoon die kruidenierszaak in de W...straat te koopen, en, dat hij blij was dat THILLE niet de vrouw van een ouden en vrekkigen spekslager geworden was, maar het vrouwtje van den goeden, braven FRANS zou wezen.

Dankbaar sloot FRANS zijne THILDE aan 't harte; dankbaar legde hij in 't Godshuis zijne hand in de hare; dankbaar voerde hij haar naar *zijne* woning, en dankbaar legde hij, een jaar later, het kind van THILDE en hem, grootmoeder GEERTJE op den schoot, en — het dierbare kleinkind beschouwende, kwamen de beide gezigtjes van WILLEM en FRANS, toen ze nog even klein en rond waren, vrouw GEERTJE voor den geest, en zij zag ze weder in hare verbeelding lagchen... lagchen — zoo als zij vurig bad, dat ze lagchen zouden, indien zij elkander in reiner oorden eenmaal wedervonden.

Loenen a. d. Vecht, 30 Nov. 1855.

EEN PAASCH-ZANG.

Verbreekt de dood de teedre banden
Die ons doen hechten aan deze aard;
Hij doet ook aan de kust ons landen
Waar alle stormen zijn bedaard.
De tijd, die elken bloei en luister
In 't einde sloopt, slijt ook de kluister
Van zinlijkheid, ons aangesmeed.
Is 't leven: worden, lijden, kwijnen;
Wij zien op 't graf de Paasch-zon schijnen,
En 't afscheid wordt een zegekreet.

Wat heil-uur had voor u geslagen,
Wat vreugdeliedren hieft gij aan,
o Israël, Gods welbehagen!
Toen gij de vrijheid op zaagt gaan!
Toen ge u, door 't Eeuwig Alvermogen,
Egyptens dwangjuk zaagt onttogen,
En 't u vervolgend, woedend heer,
Gereed om, met zijn duizendtallen,
Verdelgend op u aan te vallen,
Bedelven zaagt in 't Roode Meer!

Hoe lang gij bleeft op uitkomst wachten,
Zij kwam naar 't Hemelsche Albestel;
In vrijheid mogt gij 't paaschlam slagten,
o Lang vertreden Israël!
De maand van heil, die 't u zag eten,
Mogt gij, te regt, wel de eerste heeten
Van 't afgebeden vrijheids-jaar!
Jehova's wetten te onderhouên
Zwoert ge in gebeên: die op Hém bouwen,
U bleek 't, is Hij een beukelaar!

Dat bleef Hij Jacob's nageslachten
In trouw en ontrouw; — dankt Hem luid!
Maar 't heil waarop uw vaadren wachtten
Daagde óók, naar 't Godlijk raadsbesluit. —
Toen gij geprangd waart en gebonden
In Rome's boei, en 't juk der zonden,
Kwam de u beloofde, uit David's stam:
De Heiland, nog door u verstooten! —
Maar schoon gij de oogen houdt gesloten,
Wij weten 't: uw Messias kwam! —

't Vervullen der belofte, in Eden
Aan 't éérst gevallen paar verkond'
Herdenken alle Christnen heden,
In bede en lied, heel de aarde rond.

Hen kunnen dood noch graf doen vreezen:
De Heiland stierf, en is verrezen;
  Zijn sterven heeft voor hen voldaan;
Zijn leven waarborgt, wie gelooven,
Na 't duister graf: den Hof der hoven;
  Na 't sterven: eindloos voortbestaan!

Zult gij de schoonheid nooit beseffen
  Van 't Godsgeheim, door Hem onthuld?
Zal nooit Zijn liefde-leer u treffen,
  Die de aard met menschlijkheid vervult?
„Komt herwaarts!" — roept Hij — „kent Hem nader
„Uw' God! Hij is een Liefdrijk Vader! —
  „Zoo noeme en diene ál 't menschdom Hem!
„Belijdt uw dwaling: ze is vergeven!
„Gelooft: al wie gelooft zal leven!" —
  o, Zwervend Isrel! hoor Zijn stem!

Wij, Christnen, bidden, bij ons juichen,
  Dat ge óók in Hem uw Midlaar ziet;
Dat ook uw kniën voor Hém zich buigen
  Wien aarde en hemel hulde biedt;
Dat uwe stammen, weêrgeboren,
Met ons 't triomfgeschal doen hooren:
  „Ons paaschlam is in Hém geslagt!
„Wij hebben dood noch graf te vreezen:
„De Heiland stierf, en is verrezen;
  „Voor óns ook sprak Hij: „„'t Is volbragt!""

Verlosser, in het vleesch verschenen
  Tot redding van de zondige aard!
We aanbidden — vreugde doet ons weenen,
  Bij 't eeuwig heil ons geopenbaard! —
De Godheid, Dien wij Almagt heeten,
Is de „ongekende" niet: wij weten,
  Door U, dat Hij de Alvader is,
En ónze Vader. — o, Wij danken
U voor dat licht met vuurger klanken
  Op 't feest van Uw verrijzenis!

Haast zal de dood onze oogen sluiten,
  Dan keert het stof tot de aarde weêr;
Maar wàt zou nog de ontwikkling stuiten
  Der ziel, geloovende in den Heer? —
De nooit-voleinde, nooit-begonnen
Verlosser, heeft den dood verwonnen;
  De Levensvorst verbrak diens vaan;
Hij leeft — wij zullen mét Hem leven! —
Onsterflijkheid is ons gegeven! —
  Triomf! de Heer is opgestaan!

MENGELWERK.

ANTIKRITIEK. (*)

In den »Algemeene Konst- en Letterbode", van 29 Maart 1856, N°. 13, is mijn werk: *Select Specimens of the National Literature of England, from* LAWRENCE MINOT *to the present time. Poetry and Prose, with Glossaries, explanatory notes, biographies, etc.*, eene beoordeeling waard gekeurd. Het is echter jammer, dat zij door eene niet bekwame hand is geleverd, daar ik mij nu genoodzaakt zie tot deze Antikritiek.

Ref. vindt mijne verontschuldiging in de Voorrede, over het niet gebruiken van eenige daar genoemde werken, »bespottelijk", en laat dan volgen: »Het getuigt van groote onkunde, of slordigheid, als men in een boek, dat in 1855 het licht ziet, van het »te laat ontvangen" van werken spreekt", enz.; maar hij toont hier ten eenemale onbekend te zijn met de moeijelijkheden die aan de uitgave van mijn werk zijn verbonden geweest, en had kunnen weten dat het reeds in 1852 ter perse was.

»Het is", zegt hij, »ook een blijk van weinig oordeel, om in 1855 uit een prul van vijftig jaar geleden, noten en ophelderingen te putten", doch hiermede toont hij niet te weten dat juist in de *Complete edition of the Poets of Great Britain*, waarvan sprake is, de beste tekst van CHAUCER voorkomt.

Voorts is hij boos, dat de biographiën, waaraan hij een anderen naam wilde gegeven hebben, niet in het Engelsch zijn geschreven. Ik moet gelooven dat het althans voor hem goed is, dat hij ze heeft kunnen lezen in onze moedertaal; maar ik geloof ook, dat hij bezwaarlijk werken van dezen aard zal kunnen noemen, waarin de biographiën in eene

(*) Daar de „Algemeene Konst- en Letterbode", in welke dit stuk eigenlijk zoude behooren, geene Antikritiek in zijne kolommen dadelijk opneemt, hebben wij gemeend aan deze, tot verdediging van een werk, welks Eerste Gedeelte in de *Vaderl. Letteroefeningen* (1856, N°. III, bl. 142) met lof is vermeld, hier geene plaats te mogen weigeren. DE RED.

andere taal, dan die van 't land waar zij verschenen, geschreven zijn.

Ook aan onwaarheden ontbreekt het in de beoordeeling niet. Men leest er, b. v.: »Onder den tekst der oude gedichten staat *telkens* als noot: »*The spelling modernised where it does not affect the rhyme or rythm*". Dit is niet geschied of althans zeer gebrekkig." Maar uit de laatste zinsnede blijkt, dat Ref. alleen het eerste stuk heeft gelezen, en over het geheel oordeelt naar de aanteekening op de *eerste* bladzijde. Had hij toch de tweede bladzijde gelezen, dan zou hem gebleken zijn dat de eerste noot alléén de eerste bladzijde betreft.

Tot staving van de gegrondheid zijner ongunstige oordeelvelling over mijn werk, welks correctie hij erbarmelijk gelieft te noemen, geeft hij voorts »eenige staaltjes uit de zoogenaamde »*Glossary and notes*".

Hierbij o. a. toont hij zich verbolgen, omdat *dempt* met *judged* is verklaard, en zegt deswege: »*Dempt* echter komt van *to doom*, dat wel *to judge* beteekent, wat de Engelsche leerling, maar nooit de Hollandsche uit het Glossarium verstaan zal." Maar hij schijnt niet gezien te hebben dat *dempt* »doomed, judged" is verklaard, en niet te weten dat dit woord komt van DEMAN, *to deem*, *judge*, *think*, *examine*, *consider*, *resolve*, *decide*, *doom* (BOSWORTH's »Anglo-Saxon and English Dictionary"). De strekking van mijn werk brengt meê: dat alleen de beteekenis wordt opgegeven die de woorden hebben in de gekozen stukken.

Achetours wil hij voorts niet in 't Engelsch, maar in 't Fransch met *acheteur* verklaard hebben. Deze aanmerking is te dwaas om er bij stil te staan, ware het niet dat ik, den raad van Ref. opvolgende, eene grove fout zoude begaan. Het woord toch heeft juist de beide beteekenissen die door mij zijn opgegeven, zoo als blijkt uit HALLIWELL en in mijn werk.

Achatour, purchasers, caterers (bij mij).

Achatour, the person who had the charge of the acatry; the purveyor.

A gentil manciple was ther of a temple
Of which ACHATOURS *mighten take ensemple.*

(bij HALLIWELL).

Van mijne aanteekeningen op sommige goden en mannen

der oudheid zegt Ref.: »Wij hadden ook best zulke *geleerdheid* kunnen missen." Met betrekking tot Ref. en zijne kennis van 't Engelsch betwijfel ik dit zeer, en vraag aan deskundigen: of het mogelijk was hier iets nieuws te zeggen?

Ten slotte iets over een paar zijner aanmerkingen op 't tweede Glossarium. Hij zegt: »*Coronet — a crown worn by the nobility; an ornamental headdress.* Moest zijn: eigenlijk eene kleine kroon, veelal door de dichters in plaats van *wreath* gebruikt."

Ref. schijnt dit beter te weten dan JOHNSON, WEBSTER, SMART, SPIERS, en zoo vele anderen. Heeft hij welligt ook iets tegen het volgende?

1. „a crown worn by the nobility":

In his livery
Walk'd crowns and coronets; realms and islands were
As plates dropt from his pocket. (SHAKESPEARE.)
All the rest are countesses.
Their coronets say so. (SHAKESPEARE.)

Nor could our nobles hope their bold attempt,
Who ruin'd crowns, would coronets exempt. (DRYDEN).

Peers and dukes, and all their sweeping train,
And garters, stars and coronets appear. (POPE.)

2. „An ornamental head-dress":

The rest was drawn into a coronet of gold, richly set with pearl. (SIDNEY.)

Under a coronet his flowing hair,
In curls, on either cheek play'd. (MILTON.)

3. „Coronet" 1. *au propre, couronne* (*de la noblesse*).
2. *au figuré, style poétique, couronne* (*ornement de tête*).
3. *inusité, couronne* (*de roi*). (SPIERS.)

Bovendien duidt reeds de oorsprong van *coronet* en *wreath* aan, hoezeer Ref. de plank misslaat. Bij JOHNSON vindt men: *coronet* n. s. [*coronetta*, Ital., *the diminutive of corona*, a crown]. Daarentegen noemt JOHNSON *wreath*, *any thing curled or twisted, also a garland, a chaplet*, en staaft dan door citaten (te veel om op te sommen), dat *wreath* geheel iets anders dan *coronet* beteekent. Bij WEBSTER: *wreath*, s. [Sax. *wræth*, *wreoth*] 1. *something twisted or curled; a garland; a chaplet.* Zoo vindt men bij BOSWORTH, t. a. p., op 't woord: *wreoth, a wreath*, v. *wræth*,

en aldaar: *a wreath*, *bandage*, *pillar*, *prop*, *support*, *defence*, v. *wrath*. *Wrath*, *wraeth*, *wrathu*, e; *f* 1. *what is twisted*, *a wreath*. 2. *what is twisted into consistency or firmness*, *a support*, *defence*, *stay*, *pillar*, *prop*, enz.

Overigens kan men in 't algemeen zeggen, dat *coronet* en *wreath* zoo veel als *kroon* en *krans* verschillen. Een *coronet* wordt gemaakt van producten uit 't delfstoffenrijk, en een *wreath* hoofdzakelijk uit die van 't plantenrijk. Bij plegtige gelegenheden houden de adellijke dames hare coronets in de hand, zoo als ik den Ref. zou kunnen laten zien op de plaat der *Coronation of Victoria I.* in de *Sunday Times* dier dagen.

»*Falsify men's hopes* — *to falsify hope is to exceed hope*, *to give much where men hoped for little* — het is echter eigenlijk juist het tegenovergestelde: — precies wat de Heer KEIJZER met zijn boek gedaan heeft." Ik geloof dat het volgende genoeg is om aan te toonen, dat Ref. SHAKESPEARE (*King* HENRY IV. *Part* I, *Act* I, *Scene* II) niet begrijpt. HENRY zegt: *Shall I falsify men's hopes*. »*This speech is very artfully introduced to keep the prince from appearing vile in the opinion of the audience; it prepares them for his future reformation; and*, *what is yet more valuable*, *exhibits a natural picture of a great mind offering excuses to itself*, *and palliating those follies which it can neither justify nor forsake*." — Dit kan hem de dwaasheid van zijn uitval doen inzien.

Van de onbetamelijke woorden van Ref. heb ik 't beneden mij geacht nota te nemen; maar zijne onbekookte aanmerkingen mogt ik niet onbeantwoord laten. Ik geloof met het bovenstaande duidelijk genoeg aangetoond te hebben dat eene onbekwame hand, die zich bovendien schuil houdt, mijn werk heeft beoordeeld, — en dat dit geschied is, doet mij leed voor den »Algemeene Konst- en Letterbode".

M. KEIJZER.

OVER DE AANWINST DIE DE ONTDEKKINGEN VAN NINIVÉ, EN DE ONTCIJFERING DER ASSYRISCHE OPSCHRIFTEN VOOR DE GESCHIEDENIS HEBBEN OPGELEVERD.

MEDEGEDEELD DOOR

J. A. BAKKER. (*)

I.

OVER DE BRONNEN EN DE UITKOMSTEN VAN HET HISTORISCH ONDERZOEK VÓÓR DE OPGRAVINGEN VAN NINIVÉ.

Langen tijd vóór dat de Grieken begonnen waren hunne geschiedenis te schrijven, waren zij dikwijls met het Assyrische Rijk in eene òf vijandige òf vriendelijke aanraking gekomen. Dat het eerste geval reeds tijdens den Trojaanschen krijg plaats had, zoo als CTESIAS en DIODORUS berigten, zal wel niemand als een historisch feit willen aangeven. Maar het is door een narigt uit de Babylonische geschiedenis van BEROSUS genoegzaam bevestigd, dat in de achtste eeuw vóór onze tijdrekening de Assyrische Koning SANHERIB een in Cilicië ingedrongen Grieksch leger aantastte en versloeg. Zal van den anderen kant de uitgebreide handel der Grieksche Koloniën niet meermalen Grieksche kooplieden in de Assyrische landen gevoerd hebben? Zijn deze niet tot in de onherbergzame steppen van Scythië, langs den Dnieper en den Don doorgedrongen? Dit handelsverkeer moet zich meest tot de Assyrische Satrapiën van Klein-Azië, voornamelijk tot de kustlanden van den Pontus en de Middellandsche Zee, en ook tot Lydië hebben uitgestrekt; welk laatste Rijk, zoo als het schijnt, méér dan vijf eeuwen, tot op het einde der achtste vóór onze tijdrekening, van de Assyrische Monarchie afhankelijk was. Ook op Cyprus, waar reeds in vroegen tijd de Grieken handel dreven, en waar de Assyriërs een vasten voet verkregen hadden, moeten die beide volken zich dikwijls zamengetroffen hebben. Dat zelfs het eigenlijk Assyrië door de Grieksche kooplieden werd bezocht, is een waarschijnlijk vermoeden; maar zeker is het, dat onder het leger van ASSAR-

(*) Volgens J. BRANDIS, *Ueber den historischen Gewinn aus der Entzifferung der Assyrischen Inschriften.* 1856.

HADDON zich een Grieksch hulp-corps op soldij bevond, en dat Grieksche krijgslieden hem op zijne togten door Azië verzelden. Doch hoe dit ook wezen moge, in elk geval veronderstelt de wereldkaart van ANAXIMANDER (geb. omtrent 600 jaren vóór CHR.) eene min of meer naauwkeurige kennis van Azië. Dat over het algemeen het Westen meer deel nam aan de politieke omwentelingen die in het Oosten voorvielen, dan men zoude gelooven, blijkt uit een fragment van een gedicht van ALCEUS aan zijn broeder ANTIMENIDES, die zich onder de vanen van NEBUCADNEZAR roem en voordeel verworven had.

Zoo zouden wij de belangrijkste narigten over Assyrië van de Grieken kunnen verwachten, indien zij reeds zoo vroeg hunne kennis van vreemde landen hadden opgeteekend en openbaar gemaakt. Maar toen HECATAEUS van Miletus de baan brak en de uitkomsten zijner reizen door het Perzische Rijk (op het einde van de vijfde eeuw vóór CHR.) in een uitgebreid aardrijkskundig werk mededeelde, lag Ninivé reeds meer dan eene eeuw onder puin en asch bedolven. De groote daden der Assyrische Koningen leefden als volksoverleveringen in den mond der Aziaten, en het waren voornamelijk de Lydiërs, die stout daarop, de stamvaders van de rij der Assyrische alleenheerschers ook aan de spits van hunne beroemde Heracliden-dynastie te kunnen noemen, deze Mythen onder hunne Grieksche naburen verspreidden. Het is daarom natuurlijk dat de berigten bij den Logograaph HELLANICUS, die den scherpen onderzoekersblik van zijnen jongeren tijdgenoot HERODOTUS niet bezat, uit zulk eene bron moeten voortkomen. HERODOTUS, voor wiens waarheidsliefde iedere nieuwe ontdekking in het Oosten de schitterendste getuigenis aflegt, was de eerste die zich den toegang tot eene der hoofdsteden, waarin zich de geloofwaardige oorkonden van de geschiedenis van het ondergegane Rijk, tot op zijnen tijd, bevonden, zich ten nutte maakte. Want het weinige dat hij er ons van mededeelt, verkreeg hij, zoo als de overeenstemming met de in onze dagen wedergevonden fragmenten van den priester BEROSUS bewijst, geheel uit de Babylonische archiven. Het is daarom des te meer te betreuren dat wij zijn werk over Assyrië (d. i. Assyrië en Babylon), waarop hij tweemalen verwijst, en dat ARISTOTELES nog schijnt gekend te hebben, niet meer bezitten. De hoofdtrekken van zijn verhaal zijn deze:

»520 *jaren had de heerschappij der Assyriërs over Opper-Azië geduurd*, als de Meders en weldra daarop ook de overige volken van hen afvielen. Eenigen tijd — hoe lang geeft HERODOTUS niet bepaald op — leefden deze volken in volkomen onafhankelijkheid ongestoord nevens elkander voort. De verkiezing van DEJOCES tot Koning maakte de Meders weder tot onderdanen (709 v. CHR.), en de krijgstogten van zijn zoon PHRAORTES bragten al deze landen van Opper-Azië weder in onderdanigheid. Slechts Ninivé bood tegenstand, en in den oorlog met Assyrië vond PHRAORTES met een groot deel van zijn leger den dood. Ook de aanvallen van den derden Medischen Koning, CYAXARES, hadden vooreerst weinig gevolg. Want terwijl hij de Assyrische hoofdstad belegerde, vielen de horden der Scythen door de Kaukasische bergpassen in zijn Rijk, de belegering moest opgebroken worden, en geheel Azië kwam onder de heerschappij dezer Nomadische volkstammen. Eerst na 28 jaren gelukte het CYAXARES het juk af te schudden, de Scythen te verdrijven, zijne vroegere bezittingen weder te verkrijgen, en, eindelijk, ook Ninivé te bemagtigen.« Dit geschiedde, volgens de berekening van HERODOTUS, op het einde van het jaar 607 vóór CHRISTUS; want het begin der regering van CYAXARES valt, indien wij HERODOTUS volgen, in het jaar 634, en hiertusschen komt de acht-en-twintig-jarige overheersching der Scythen. Met deze tijdrekening, het zij reeds voorloopig aangemerkt, stemmen de opgaven van BEROSUS zeer goed overeen. Want daar NABOPOLASSAR, Koning van Babylon, die, zoo als wij bij BEROSUS vernemen, CYAXARES in zijnen laatsten oorlog met Ninivé bijstond, tot het jaar 604 regeerde, en reeds in 605, uit hoofde van zwakte des ouderdoms, aan zijn zoon het opperbevel over het leger moest overgeven, zoo zoude Assyrië vóór het jaar 605 overwonnen zijn. En zoo brengt ons de vereeniging dezer tijds-opgaven tot het jaar 606 als dat van de inneming van Ninivé. Doch, om tot HERODOTUS terug te keeren, wanneer begon deze vijf-honderd-twintig-jarige heerschappij van Assyrië over Azië? Het spoor van de tijdrekening van HERODOTUS voert ons met zekerheid tot het jaar 709, in hetwelk DEJOCES zijne regering aanvaardde, daar tevens de duur van het onafhankelijk bestaan der Aziatische volken na hunnen afval van Assyrië, en vóór 709, in geen bepaald jaartal opgegeven is, zoo is slechts dit

zeker, dat dit gezochte tijdstip in den tijd vóór 1229 valt. Wel heeft men uit de beroemde plaats van HERODOTUS (I, 130) eene nadere bepaling daarvan willen uitpluizen, doch te vergeefs; men komt hier eerst toe door de volgende combinatie. NINUS, BELUS' zoon, is bij HERODOTUS, die hierin de Lydische overlevering volgt, de vader van AGRON, den eersten Koning der Lydische Heracliden-dynastie. Deze AGRON begon, volgens zijne opgaven, zijne regering in het jaar 1221. HERODOTUS stelde dus beide de regering van NINUS en het begin der Assyrische opperheerschappij in de dertiende eeuw voor onze tijdrekening. Hieruit blijkt duidelijk dat hij zich van de zoo algemeen verspreide overleveringen, die HELLANICUS, even als CTESIAS later, weder herhaald hebben, niet geheel los heeft kunnen maken, en zich NINUS als den grondvester der Assyrische Monarchie dacht. Aan dezen kennen die overleveringen eene twee-en-vijftig-jarige regering toe, en zoo moest het begin daarvan, even als dat van de vijf-honderd-twintig-jarige opperheerschappij der Assyriërs, volgens HERODOTUS' berekening, het jaar 1273 zijn, want hij stelde den aanvang van de regering van AGRON, den zoon van NINUS, in het jaar 1221 (1221 + 52 = 1273). Doch dit alles zou ons niet uit den doolhof der overlevering verlossen, indien niet uit de vergelijking met de narigten van BEROSUS vaststond, dat HERODOTUS niet van de Lydische traditie uitgaande, op dit jaar 1273 gekomen is, maar dat hij in Babylon van de vijf-honderd-twintig-jarige heerschappij kennis kreeg, die voor hem het steunpunt der Lydische tijdrekening werd; want eerst van het jaar 1273 uitgaande, bepaalde hij den aanvang der Heraclidische dynastie, dewijl hij het begin der regering van AGRON met het einde van die zijns vaders NINUS liet zamenvallen. Hiermede kwamen de Lydische overleveringen waarschijnlijk overeen; want als Lydië onder de Heracliden eene Assyrische provincie was, zoo is niets aannemelijker, dan dat de onderwerping aan de Assyrische wapenen in de dertiende eeuw vóór CHRISTUS, toen deze over geheel Opper-Azië zegevierden, plaats greep; en de afval in dien zelfden tijd geschiedde dat ook de overige volken het juk afschudden.

Zoo wij bij HERODOTUS eene vermenging van overleveringen met historische oorkonden aantreffen, komt deze nog meer bij CTESIAS te voorschijn, wiens elkander tegensprekende narigten

aan al de onderzoekers der oude geschiedenis de grootste verlegenheid veroorzaakt hebben. Na de gelukkige genezing van DARIUS door den Griekschen geneesheer DEMOCEDES, komen dikwijls anderen voor, die aan het Perzische hof verbonden werden. Zoo geraakte ook de Asclepiade CTESIAS bij ARTAXERXES-MNEMON in groot aanzien, en verschafte zich gedurende zijn zeventien-jarig verblijf aan diens hof den toegang tot de Staats-archiven, uit welke hij de bouwstoffen van zijn historisch werk putte. Dat dit archief voor de Medische en ook voor de Assyrische geschiedenis zeer rijk en vruchtbaar geweest is, zal niemand durven beweren, en inderdaad bewijzen de fragmenten van CTESIAS dat hij niet veel meer dan namen en jaartallen voor oogen had, die door de aanvulling van de verhalen der overlevering eerst leven en belangrijkheid verkrijgen.

Deze stelden NINUS als den eersten Assyrischen Koning voor, die in Azië een groot rijk gesticht, zich al de volken van den Perzischen zeeboezem tot den Hellespont, en van den Indus tot den Nijl onderworpen had, en de hoofdstad van Ninivé bouwde. Hoezeer ook de persoon van NINUS, even als ook die van zijne gemalin SEMIRAMIS, en zijnen verwijfden zoon NINYAS, in een mythisch donker gehuld is, zoo wordt men toch als men den stijl van de Perzische oorkonden, in het bijzonder van het opschrift van Behistoun, die van dien der Assyrische niet verschillend is, met elkander vergelijkt, gedrongen aan de beschrijvingen der krijgstogten en de opnoeming der overwonnen volken bij CTESIAS een daarmede overeenkomend karakter toe te kennen. Des te fabelachtiger luiden de reizen en daden van SEMIRAMIS, ofschoon de beschrijving van hare bouwwerken op eene eigene aanschouwing gegrond schijnt. Wij herinneren de beschrijving van de rots en de beeldwerken van Behistoun, die, even zoo als alle andere groote en trotsche gebouwen in Babylon en Perzië, aan SEMIRAMIS werden toegeschreven. Zoo heeft haar krijgstogt naar Indië een historischen achtergrond, waarop LASSEN in zijne *Indische Alterthumskunde* (I, 858) het eerst opmerkzaam gemaakt heeft.

NINUS en SEMIRAMIS, wier regeringen in het derde duizend jaar vóór CHRISTUS vallen, staan bij CTESIAS aan de spits eener rij van dertig Koningen, die in twee dynastiën eenen tijd van 1306 jaren aanvullen. Opmerkelijk is het, zoo als eene

naauwkeurige beschouwing der jaartallen bij CTESIAS bewijst, dat deze 1306 jaren gelijk onder deze twee Koningshuizen verdeeld zijn, en de laatste Koning van de eerste dynastie, BELEUS, zijne heerschappij aan zijnen opzigter der tuinen, BALATORAS, in het jaar 653 van de stichting des Rijks verliest. Van al deze alleenheerschers weet CTESIAS niet veel meer dan hunne namen, en den duur hunner regeringen. Slechts TEUTAMES onderscheidde zich hierin. Want volgens CTESIAS' berekening viel onder zijne regering het beleg van Troje, en zoo moest hij het zijn, die zijnen veldheer, den held MEMNON, met zijne Ethiopiërs en Suzianers, aan den bedreigden PRIAMUS ter hulp zond. Het merkwaardigste van deze Koningen moet hunne weelde en zwelgerij, waarin SARDANAPALUS hen allen overtrof, geweest zijn. Tot zijnen ondergang hadden zich ARBACES de Meder en BELESIS de Babyloniër vereenigd, en zoo is hij, met zijne schatten en vrouwen, in de door hem zelven aangestoken vlammen omgekomen. Dit treurige beeld der Assyrische geschiedenis, dat slechts hier en daar eenig licht en schaduw oplevert, hebben al de latere Geschiedschrijvers en Chronologen, die zich aan CTESIAS aansloten, ieder op zijne wijze gevolgd en verschillend gewijzigd. Hierdoor is de tijdrekenkunde der Oostersche Monarchiën in eene groote verwarring geraakt, en eerst onlangs heeft de historische kritiek een begin gemaakt de berekeningen van CTESIAS weder te herstellen. Men had zich, namelijk, twee hoofdpunten der Grieksche chronologie uitgekozen, aan welke men de Oostersche geschiedenis aanknoopte. Het einde der Assyrische Monarchie viel op het tijdstip van LYCURGUS' wetgeving, 883 jaren vóór CHRISTUS, en zijn twee-en-twintigste Koning, TEUTAMES, leefde ten tijde van den Trojaanschen oorlog. Deze twee data hielden alle latere Geschiedenis-onderzoekers als vaste punten in het oog; maar omdat een ieder die, naar de verschillende tijdrekenkundige stelsels, verschillend bepaalde, zoo was het natuurlijk, dat men op CTESIAS' Koningslijsten en getallen deze uiteenloopende rekeningen toepaste. Deze verkeerde wijze van handelen nam nog in omvang toe, toen sedert JULIUS AFRICANUS de Christelijke geleerden begonnen hunne synchronistische tafelen te vervaardigen, en NINUS met ABRAHAM in een en denzelfden tijd plaatsten.

Door zulke willekeurige zamenvoegingen werden de 1306

jaren van CTESIAS bij VELLEJUS 1070, bij CASTOR 1280, bij EUSEBIUS 1240, bij CEPHALION 1033, bij SYNCELLUS, daarentegen, 1460 jaren; en omdat de eene verandering de andere ten gevolge heeft, moesten de Assyrische Koningen het zich laten welgevallen, dat hun getal vermeerderd of verminderd, hunne namen uitgelaten, veranderd of vermenigvuldigd, en de tijd hunner regering ingekort of verlengd werd. Echter is het mogelijk door vergelijking van drie Koningslijsten, die de Christelijke Chronographen ons bewaard hebben, en met enkele berigten uit DIODORUS en CEPHALION in verband gebragt, ten minste de laatste acht namen met de regeringsjaren weder te herstellen, en het tijdstip van de verwisseling der dynastie te bepalen; hetgeen, zoo als wij zien zullen, eenigzins voor het gezag van CTESIAS als Geschiedschrijver pleit.

In de negende eeuw vóór CHRISTUS, terwijl, volgens de Babylonische overlevering, Assyrië op de hoogte zijner magt stond, namen, volgens CTESIAS' berigten, de Meders deze uitgestrekte heerschappij van Ninivé zonder mededingers over. Medië treedt op eens in zijne volle grootheid te voorschijn, en de glans der Medisch-Perzische opperheerschappij in Azië wordt door den voorgaanden aanwas van meer dan twee eeuwen verhoogd. Voor de geschiedenis van Medië is deze verlenging van weinig waarde, want de geheele periode tot op CYRUS is slechts met Koningsnamen aangevuld. CTESIAS geeft aan ARBACES acht opvolgers, doch slechts van twee weet hij, zoo het schijnt, iets te verhalen. Hoe het echter hier ook mede gelegen zij, zoo veel is zeker, dat wij bij CTESIAS, even als bij HERODOTUS, de kern van eene oorkondige geschiedenis aantreffen, die aan de volksoverlevering het vrije spel gelaten heeft om de doode namen en getallen, die hij in de Perzische archiven opgeteekend vond, daardoor tot het leven te roepen.

Na CTESIAS is het, zoo veel wij weten, aan geenen Griek meer te beurt gevallen om deze Perzische oorkonden in te zien, en alle narigten die zich bij DIODORUS, JUSTINUS, NICOLAUS DAMASCENUS, CEPHALION, en anderen, zoo wel als bij de Christelijke Chronographen: EUSEBIUS, SYNCELLUS, enz. bevinden, spruiten uit deze bron voort. Wel DEINON, die kort vóór ALEXANDER bloeide, moet in menige punten van CTESIAS afgeweken zijn, en in zijne Perzische geschiedenis heeft hij

ook zeker van andere bronnen en oorkonden gebruik gemaakt. Dat hij in de voorstelling der Assyrische geschiedenis eene eenigzins veranderde volksoverlevering volgde, bewijst het eenige fragment dat van zijne *Assyriaca* overgebleven is. In hoe verschillend gewaad de traditie de figuren van NINUS en SEMIRAMIS kleedde, bewijst duidelijk de Armenische geschiedenis van MOSES van Chorene, die zijne berigten over Assyrië deels uit in zijnen tijd nog levendige overleveringen der Armeniërs, deels uit de Grieksche en Romeinsche letterkunde ontleende. ALEXANDER POLYHISTOR en ABYDENUS hebben zich ook, waar zij de Geschiedenis van Assyrië behandelen, aan CTESIAS aangesloten, terwijl zij over Babylonië BEROSUS uitsluitend raadpleegden, die hen ook nog allerlei Assyrische bijzonderheden aan de hand deed.

Zoo hebben wij aan HERODOTUS en CTESIAS onschatbare narigten over Assyrië te danken, omdat beide zelf of door anderen toegang tot de archiven hadden, waarin eene naauwkeurige kennis over de geschiedenis van dit Rijk te vinden was. Want de Babyloniërs en Meders hebben voorzeker, onder alle volken van Azië, in de naauwste betrekking tot Assyrië gestaan. Doch de een, namelijk HERODOTUS, geeft weinig, en CTESIAS eene vermenging van overlevering en geschiedenis. Hoe belangrijk zoude het dus zijn, om nog meer onmiddellijk en naauwkeuriger een blik te kunnen werpen in deze officiële bronnen; gewigtiger nog zou het zijn de Assyrische jaarboeken zelven te kennen, en hiermede de historische oorkonden der overige van Ninivé afhankelijke volken te kunnen vergelijken. De bronnen van het archief van Ecbatana zijn voor ons verdroogd, maar van de jaarboeken der Babyloniërs, Israëliten, Pheniciërs en Egyptenaren is toch menige bijzonderheid bewaard, die de duisternis welke over Assyrië heerscht, hier en daar, ook eer de Ninivitische opschriften geheel ontcijferd zijn, eenigzins kan opklaren. Het vroegste vinden wij van dit Aziatisch Rijk voorzeker in de Egyptische jaarboeken melding gemaakt; want reeds in het midden van het derde duizend jaar vóór CHRISTUS, ten tijde van de heerschappij der Hyksos, had Assyrië als een naburig Rijk eene groote beteekenis; des te onbeduidender schijnt die van de zeventiende tot de dertiende eeuw, omdat sedert THOTMES III meer Egyptische Koningen der achttiende en negentiende

dynastie hunne veroveringstogten tot Mesopotamië uitstrekten, zoo als wij gedeeltelijk uit Egyptische opschriften en de berigten van MANETHO weten.

De Israëliten en Pheniciërs zijn in eene nadere betrekking met Assyrië gekomen, en wij hebben aan hunne gewoonte van eene oorkondige opteekening te houden, menige gewigtige overlevering te danken. Onder deze is die in *Genesis* (x: 10, 11), die, in overeenstemming met de Babylonische jaarboeken, en in tegenspraak met de Perzische traditiën, van een aloud Babylonisch Rijk gewag maakt, van waaruit NIMROD Ninivé zoude gesticht hebben. Maar van een Assyrisch leger, dat Palestina vijandig zoude hebben bezocht, weten de Israëlitische geschiedboeken eerst in de achtste eeuw vóór CHRISTUS te spreken, en deze verhalen ons de daden van eene rij van magtige Assyrische Koningen, op eenen tijd, in welken, volgens de overlevering van CTESIAS, Ninivé reeds zoude verwoest zijn geweest. De eerste van deze alleenheerschers was PHUL, die MEHANEM, Koning van Israël, aan zich schatpligtig maakte. Gevaarlijker was reeds de krijgstogt van TIGLAT-PILESAR, die, door ACHAS tegen de Israëlitische magt onder PEKAH en REZIN te hulp geroepen, het Rijk van Damascus vernietigde, en een deel der bevolking van Israël naar Assyrië vervoerde. Het grootste gevolg hadden de togten van SALMANASSAR, die, omtrent twintig jaren later, twee oorlogen tegen Phenicië en Palestina ondernam, aan het Rijk van Samaria een einde maakte, en de Phenicische steden beide keeren gelukkig overwon, ofschoon Tyrus langen tijd een krachtigen en met goed gevolg bekroonden weêrstand bood. Van dezen belangrijken oorlog verhaalt ook MENANDER uit Tyrische oorkonden, die vermelden dat de oorzaak van hunnen twist met het Assyrische Rijk ontstaan was, dat zij zich de tegen de Assyriërs opgestane Cittiërs, op Cyprus, onderworpen of ondersteund hadden. Want SALMANASSAR begon den oorlog door tegen de Cittiërs een leger in het eiland te zenden, waarschijnlijk om hen van de Tyriërs weder afvallig te maken. Spoedig na de onderneming van SALMANASSAR had Palestina weder van een Assyrisch leger te lijden. De krijgstogt van SANHERIB was wel tegen Egypte gerigt, maar tijdens den doormarsch van de Joodsche Staten dwong hij van HISKIA eene schatting af. Na de vernietiging van zijn leger, werd Judea

door geenen grooten inval der Assyriërs meer verontrust. Slechts leidde de zending van Assyrische kolonisten in het Samaritaansche gebied onder ASSAR-HADDON, den opvolger van SANHERIB, en zijn togt naar Egypte, tot kleine invallen in het Rijk van Juda, en bij een dezer schijnt de Koning MANASSE gevangen en naar Babylon gevoerd te zijn. Behalve deze Koningen, wordt in het O. T., doch slechts bij JESAJAS, nog SARGON genoemd, die, zoo als men vroeger dikwijls vermoedde, en zich thans schijnt te bevestigen, geen ander is dan SALMANASSAR.

Als wij al deze verschillende narigten der Grieken, Egyptenaren, Israëliten en Pheniciërs te zamenvoegen, en volgens de oude onkritische wijs te gelijk voor waar houden, dan ontstaat er een zeer eigenaardig beeld der Assyrische geschiedenis. Op dit panorama zou ons CTESIAS in de twee-en-twintigste eeuw vóór onze jaartelling Ninivé op de hoogte harer magt, en in de achtste eeuw haren val aantoonen; de boeken van het O. T. honderd jaren later groote krijgstogten der Assyriërs, en 150 jaren daarna hunnen ondergang doen plaats grijpen; slechts HERODOTUS zou door de eerste groep eene streek halen, en van de verwoesting van Ninivé in de achtste eeuw niets willen weten. Dit is hem dan ook door alle Geschiedenis-onderzoekers, die tot op onzen tijd CTESIAS met het O. T. op de bovengenoemde wijze vereenigen wilden, zeer euvel afgenomen. Doch zoo lang hij met zijn vijf-honderd-twintig-jarig Rijk alleen stond, werden zijne narigten weinig of in het geheel niet in acht genomen. Zoo ontstond die tot op onze dagen nog in meest alle leerboeken en in vele geschiedwerken voorkomende bewering van het bestaan eens dubbel, tweemaal vernietigd en tweemaal magtig Assyrisch rijk; uit CTESIAS worden, met eene naïve ligtgeloovigheid, de voorvallen van het oude, uit het O. T. die van het latere verhaald. Slechts weinigen zochten het gezag der overlevering van HERODOTUS tegen die bij CTESIAS te handhaven. Tot hen behoorde voor allen de overzetter en verklaarder van den Vader der geschiedenis, LARCHER. Doch de twijfel bleef voortduren, en een dubbel Assyrisch Rijk bleef bestaan, tot dat door eene der gewigtigste letterkundige ontdekkingen in deze eeuw de Assyrische geschiedvorsching eene geheel andere wending verkreeg.

Tot in de laatste jaren van de vorige eeuw kende men van het chronologische werk van EUSEBIUS, Bisschop van Cesarea, slechts de laatste helft volledig in de Latijnsche overzetting van HIËRONYMUS. Het Eerste Deel, in hetwelk EUSEBIUS, en even zoo, honderd jaren vóór hem, JULIUS AFRICANUS, om de berigten der Egyptische, Babylonische en Phenicische Geschiedschrijvers over den ouderdom hunner rijken, in hunne verhouding met de overleveringen van het O. T. voor te stellen, eene menigte van de gewigtigste fragmenten, voornamelijk uit MANETHO en BEROSUS, bijeen gebragt had, kende men slechts gedeeltelijk, door de uittreksels van GREGORIUS SYNCELLUS, den tijdgenoot van KAREL *den Groote*, uit CEDRENUS, en anderen. In de laatste jaren der achttiende eeuw vond men in Constantinopel den geheelen EUSEBIUS in eene Armenische overzetting, en kwam alzoo in het bezit van een onverwachten schat; terwijl het tot de verdiensten van NIEBUHR behoort, dien bekend en bruikbaar gemaakt te hebben, door eene daarop betrekkelijke verhandeling in zijne *Kleine Schriften*. (1r Th.).

De algemeene verspreiding der Grieksche beschaving en de bloei der wetenschappen in Alexandrië, had bijna te gelijker tijd den Egyptenaar MANETHO en den Babyloniër BEROSUS aangespoord om de Grieken met hunne inheemsche geschiedenis, die zij uit de rijke bouwstoffen hunner historische oorkonden putten, bekend te maken. Zoo ontstond het werk van den geleerden Egyptenaar en de Babylonisehe geschiedenis van BEROSUS, die in de eerste twee boeken de Kosmische overleveringen der Chaldeërs behandelde, en in het laatste, uit Babylonische archiven, de geheele rij hunner Koningen, van den ante-Diluviaanschen tijd af, met hunne daden behelsde. Het laatste gedeelte van die Koningstafel, of eene die met de Berosische geheel overeenkomt, als zijnde uit dezelfde bronnen ontleend, van het jaar 747 vóór CHR. af (een tijdstip, zoo het schijnt, even gewigtig voor de Babylonische geschiedenis, als voor de sterrekundige waarnemingen der Chaldeërs), heeft ons PTOLEMEUS in zijn Kanon bewaard. De eerste mythische Koningsrijen kende men reeds uit SYNCELLUS, het voor onze onderzoekingen zoo belangrijke middelstuk, zoo wel als de historische aanteekeningen over den tijd na 747, danken wij aan de Armenische overzetting van EUSEBIUS.

Hieruit zien wij dat bij BEROSUS, zoo als in het O. T., de

heerschappij der Babyloniërs tot in de vroegste tijden opklimt; want reeds toenmaals trokken de vruchtbare vlakten van Mesopotamië zoo wel de volken van het hoogland in het Oosten, als de stammen der steppen en woestijnen van het Westen aan. Reeds in het begin van den historischen tijd bemagtigden, volgens BEROSUS, de Meders Babylon. Op de Medische dynastie volgde eene naamlooze en eene Chaldeeuwsche, en op beide eene Arabische Koningsrij; waarop van de Assyrische Koningin SEMIRAMIS gewag gemaakt wordt, en na haar van eene dynastie van vijf-en-veertig Koningen, die 526 jaren, en zoo als eene naauwkeurige berekening leert, van het jaar 1273 tot 747 regeerden. In dit berigt merkte de scherpe blik van NIEBUHR de bron op van de vijf-honderd-twintig-jarige heerschappij der Assyriërs over Azië. En inderdaad alles stemt hier volkomen mede overeen, en dit wordt dan het vaste punt van de Assyrische chronologie en geschiedenis. HERODOTUS, echter, die ons méér overlevert dan getallen en namen, geeft ons de commentarie tot de dorre uittreksels van BEROSUS. Uit beide te zamen vindt men als zekere historische uitkomst: dat in het jaar 1273 de Assyriërs zich van de heerschappij van Azië meester maakten, en wel onder de Koningin SEMIRAMIS, dat, 520 jaren later, in 753 de Meden en in 747 Babylon, en vervolgens ook de overige volken afvielen. De overlevering van CTESIAS, die den bloei van Ninivé duizend jaren vroeger beginnen laat, was altijd aan groote bedenkingen onderhevig. Want van 2458 tot 1273 vóór CHR. regeren over het naburige Babylon deels inheemsche, deels niet Assyrische Koningen, en omstreeks de zeventiende eeuw beginnen de Egyptische krijgstogten, onder de achttiende en negentiende dynastie, die zich tot Mesopotamië uitstrekken; van een magtig Rijk kan aldaar om dezen tijd geene sprake zijn. Van eene verwoesting van Ninivé, en de vernietiging van het Assyrische Rijk in de achtste eeuw weet BEROSUS even zoo min iets als HERODOTUS. Maar weldra ontdekte men nog duidelijker de ongegrondheid van CTESIAS' voorstelling.

Nadat de kritische methode van NIEBUHR zich op alle takken der geschiedenis en oudheidkunde uitgebreid had, begon men de Oostersche overleveringen van NINUS, SEMIRAMIS en SARDANAPALUS nader te beschouwen en tot haren oorsprong terug

te voeren. O. MULLER rigtte zijn geoefend oog op de mythe van SARDANAPALUS; MOVERS zette deze onderzoekingen voort, en breidde die over de volksverhalen van NINUS en SEMIRAMIS uit. In de fabelachtige gestalten van NINUS, NINYAS, SARDANAPALUS en SEMIRAMIS werden nu Assyrisch-Babylonische Godheden erkend. Want in alle landen welke van Assyrië afhankelijk waren, is, volgens deze onderzoekingen, de Assyrisch-Perzische krijgsgod SARDON of SARDANAPALUS, benevens de Godin TANAIS, wier eerdienst en persoon later met die van SEMIRAMIS of ASTARTE van Ascalon te zamensmolt, vereerd geworden. Beide Godheden vereenigden in zich de dubbele natuur eener magtige heldenkracht en van wellustige verwijfdheid, volgens de opvatting der Oosterlingen. Zoo ontstond bij hen de voorstelling van SEMIRAMIS als eene veelvermogende tooveres en krijgsvorstin, en te gelijk als eene wellustige vrouw, die hare minnaars om het leven brengt.

Even zoo werden aan den laatsten Koning van Assyrië, waartoe zijn naam en lotgevallen veel aanleiding gaven, de mythen van den God SARDON verbonden, die, zoo als gene, in de vlammen eener houtmijt omkwam. Uit deze dubbele natuur van den God SARDON verklaarde men ook de overlevering van twee verschillende SARDANAPALEN, de een een krachtige oorlogsheld en stedenstichter, den andere een in weelde verzonken wellusteling. Dezelfde eigenschappen, eindelijk, ontdekte men ook in den krijgshaftigen NINUS en zijn weekelijken zoon NINYAS, die welligt uit eene latere verpersoonlijking van de Grieksche en Oostersche namen der Assyrische hoofdstad ontstaan zijn, zoodat ook aan de spits van deze Koningsrij geen menschelijk wezen, maar weder de Assyrische MARS in zijne dubbele gedaante zich vertoont.

Daarom blijft er weinig historisch in CTESIAS' verhaal over; doch men had echter het kind met het bad niet te gelijk moeten uitgieten. Want MOVERS gaat te ver, wanneer hij het bestaan eens Konings SARDANAPALUS volstrekt loochent, ofschoon toch ook BEROSUS als laatste Koning van Ninivé een SARDANAPALUS opnoemt, die bij ABYDENUS SARACUS heet. Dit is overigens te minder aan te nemen, omdat ook aan de verhalen van eene groote Koningin SEMIRAMIS eene historische kern ten grondslag ligt. Het is niet geheel ondoenlijk, deze kern uit de verwarring der verschillende traditiën te doen te voor-

schijn treden. Reeds hebben meer geleerden daarop opmerkzaam gemaakt, dat de verhalen van de verwoesting van Ninivé, hoe verschillend zij hier en daar in bijzonderheden zijn mogen, toch bij CTESIAS en BEROSUS in de hoofdzaak overeenkomen. Bij beide heet de laatste Koning SARDANAPALUS, die bezwijkt voor de vereenigde magt der Meders en Babyloniërs, en, eindelijk, zich-zelf verbrandt in zijn paleis. Zelfs in de namen der Babylonische Vorsten BELESIS en NABOPOLASSAR is eenige overeenkomst niet te miskennen. Houden wij alzoo vast, dat zoo wel hier als daar van dezelfde verwoesting van Ninivé in het jaar 606 vóór CHR. gesproken wordt, en dat de valsche tijdsbepaling van deze gebeurtenis op rekening van CTESIAS, en geenszins van zijne bronnen moet gesteld worden; dat verder zijne Koningslijsten, zoo als NIEBUHR vermeende, onmogelijk verzonnen kunnen zijn, dan komt eene overeenstemming te voorschijn, die het toeval niet kan hebben doen ontstaan.

Reeds hebben wij gezien dat bij CTESIAS twee dynastiën na elkander regeren, terwijl door de zamenzwering van BALATROS, den Koninklijken hovenier, BELEUS van den troon gestooten wordt. Deze had, volgens de Chronographen, eene dochter, ATOSSA, die óók SEMIRAMIS was geheeten, en die zeventien jaren met haren vader te gelijk geregeerd heeft. Moet dit niet die SEMIRAMIS zijn, die, volgens BEROSUS, in de dertiende eeuw vóór onze jaartelling regeerde? Zoo hebben reeds verscheidene Geschiedenis-onderzoekers gevraagd, die, om hunne vermoedens te schragen, gedacht hebben: de overweldiger moest zich wel een schijnbaar regt op den troon door het huwelijk met de dochter van den onttroonden Koning hebben willen verwerven. Onder de nieuwe dynastie zijn veroveringen in Azië gemaakt geworden, waarvan HERODOTUS en BEROSUS gewag maken, en die CTESIAS aan NINUS en SEMIRAMIS toeschrijft. Doch omdat deze veronderstellingen, zoo het scheen, met de jaartallen van CTESIAS niet overeen te brengen waren, zoo konde niemand tot het aannemen daarvan gedwongen worden. Zoekt men CTESIAS' eigene berekeningen uit de vervalschingen der Chronographen weder te voorschijn te brengen, dan valt inderdaad het eerste jaar dezer SEMIRAMIS op het jaar 1276 (606 + 653 + 17 = 1276); en zoo stemt de overlevering van CTESIAS en BEROSUS, volgens welke omtrent het jaar 1273

SEMIRAMIS over Assyrië heerschte, volkomen overeen. De gevolgtrekkingen daarvan liggen voor de hand. De veldtogten die de volksverhalen aan NINUS en SEMIRAMIS toeschreven, zullen nu in dezen tijd vallen, en hun oorkondelijk karakter kan ons regt geven die voor historisch te houden. Slechts de groote bouwwerken van SEMIRAMIS moeten aan de Oostersche voorstellingen van eene groote tooveres, aan wier wonderkracht ieder bewonderenswaardig werk werd toegeschreven, overgelaten, en, even zoo min als de overige mythen, op de historische SEMIRAMIS overgedragen worden. Doch nu vult bij CTESIAS de tijd van 1276—606 eene rij van zestien Koningen, wier lange regeringen alle historisch geloof schijnen te verbieden. Intusschen heeft men hier eene eigenaardigheid dezer Oostersche Koningstafel in het oog te houden, die niet de gansche rij der alleenheerschers optelde, maar naar geslachten rekende, zoodat meerdere regeringen van broeders en verwanten onder éénen naam en één getal zamengevat worden. Dan moeten zich zoo wel CTESIAS' namen als zijne getallen in de narigten van de andere Geschiedschrijvers hier en daar wedervinden; en, zoo men eene vergelijking beproeft, vindt men dat bij CTESIAS de Koningsnamen, die hij gedeeltelijk in het Grieksch overzette, en de getallen zoo ongeveer naar wensch overeenstemmen. Want door LAOSTHENES, *Volkskracht*, gaf hij welligt den naam PHUL; door PYRITIADES, *Vuurman*, SALMANASSAR weder; in genen geloofde hij, als de hofspraak van Suza kundig, het Perzische *Pala*, »groot", in dezen het woord *Azer*, »vuur", te herkennen. Zoo hebben de Orientalisten onzer dagen, die de Assyrische Koningsnamen uit de Azische taal zoeken te verklaren, hunnen voorlooper in CTESIAS gehad, op wien zij intusschen zich even zoo min beroemen kunnen, als op hunne eigene etymologiën.

Zulke overzettingen van vreemde namen, hebben de Grieken zich dikwijls veroorloofd, zoo als LASSEN (*Die alt-pers. Keilschr. Zeitsch. f. d. Kunde d. Morgenl.*, VI, S. 78), in het woord *Persepolis*, en LETRONNE in vele andere voorbeelden van de Perzische geschiedenis aangewezen heeft (*Revue Archeol.*, IV, p. 9) (*).

(*) Tot veraanschouwelijking van deze geheele verhouding stellen wij hier het laatste deel van de Koningsrij van CTESIAS, met de overige bronnen

Overzien wij nu in het kort hetgeen zich vóór de ontdekking der beeldwerken en opschriften van Ninivé met eenige zekerheid uit de voorhanden bronnen over de Assyrische geschiedenis liet vaststellen; wij vinden dan dat er zeer weinig onbetwistbare punten aan het licht gekomen zijn. Onder deze behoort vooral het feit: dat het Babylonische Rijk vroeger dan Assyrië en Ninivé bestond, en dit laatste door het eerste is gesticht. Zoo zal het in het midden van het derde duizend jaar vóór CHR. de Babylonische magt zijn geweest, tegen welke, zoo als wij zagen, de Hyksos in Egypte hunne grenzen verzekeren moesten. Eerst in de dertiende eeuw verhief zich de magt van Ninivé, nadat eene nieuwe dynastie den troon bestegen had, onder eene Koningin SEMIRAMIS, tot de opperheerschappij van Azië. Babylon moest in het jaar 1273 onder het Assyrische juk buigen, en vervolgens werd geheel Opper-Azië tot aan den Halys daaraan onderworpen. Doch ook deze grenzen

---

over de laatste Assyrische Koningen, en de overige punten van overeenstemming, naast elkander.

CTESIAS.	De opgaven van het O. T., BEROSUS en het *Kanon* van PTOLOMEUS.
Jaren.	
17. SEMIRAMIS (met BELOCHUS) van 1276—1259.	SEMIRAMIS heerscht over Babylon.
	Tusschen 769 en 759 deed PHUL zijnen inval in Palestina.
45. LAOSTHENES regeerde tot het jaar 747.	In 747 vielen de Babyloniërs van Ninivé af; misschien in het laatste regeringsjaar van PHUL.
30. PYRITIADES van 747—717.	Tusschen 747 en 728 viel TIGLAT-PILESAR in Palestina. In 719 verwoestte SALMANASSAR Samaria.
	In 713—695 (?) regeerde SANHERIB.
50. OPHRATANES van 717—667.	Van 695—667 ASSAR-HADDON (APARANADIUS (?) in het *Kanon* van PTOLOMEUS).
42. ACRAZANES van 667—625.	Van 667—646 SAMMUGES.
19. SARDANAPALUS van 625—606. Verwoesting van Ninivé.	Van 646—625 regeerde SARDANAPALUS, de broeder van SAMMUGES, over Assyrië en Babylon.
	Van 625—606 over Assyrië alleen. Ninivé verbrand.

werden overschreden door de Assyrische veroveringen. Lydië, het uitgestrektste Rijk van Klein-Azië, werd van Ninivé afhankelijk, en in dezen tijd mag reeds de vestiging der Assyrische volkplantingen in verscheidene gedeelten van dit schiereiland vallen, waarvan de sporen zich hier en daar in enkele berigten doen wedervinden. Zelfs naar Baktrië en Indië schijnen zich de ondernemingen der Assyriërs uitgestrekt te hebben, en zeker togen zij in dezen tijd tegen Egypte te velde.

Vijf-honderd-twintig jaren heeft deze heerschappij over Azië geduurd, hoewel niet altijd in eene gelijke uitgestrektheid. Ten minsten beperkten de veroveringen van DAVID de oorspronkelijke grenzen van Ninivé ten Westen. In de achtste eeuw vóór onze tijdrekening kwam eene groote verandering in den toestand van het Oosten. De Meders maakten hiervan het begin, en wierpen het Assyrische juk in 753 af; hen volgden, zoo als het schijnt, zes jaren later (747), de Babyloniërs, en vervolgens de een na de andere de overige overwonnen volken. Echter bleef Ninivé nog eenen geruimen tijd de magtigste Staat in Azië, en de meeste zijner vroegere onderdanen behielden hunne moeijelijk verkregen onafhankelijkheid niet lang. Want juist omtrent dezen tijd weten wij van veroveringen aan den beneden-Tigris, en van groote krijgs-ondernemingen tegen Phenicië, Syrië en Palestina, die voornamelijk de uitbreiding der grenzen ten doel hadden, om zich door de onderwerping dezer landen den toegang tot Egypte te openen, dien zich ook verscheidene Assyrische legers verschaft hebben. Zoo verklaren zich de krijgstogten van PHUL, TIGLAT-PILESAR, SALMANASSAR, SANHERIB en ASSAR-HADDON, die gedurende eene eeuw (omtrent van 760—660) de landen tusschen den Nijl en den Euphraat verontrust hebben. Daarom was het natuurlijk dat ook de oostelijke landen zich niet van den Assyrischen invloed konden onttrekken. Zoo moesten zich de Meders, eer DEJOCES (709) hunne zelfstandigheid bevestigd had, de overplanting van Israëlitische kolonisten in hun land laten welgevallen. Even zoo Babylon, dat toenmaals misschien naauwelijks een schijn van zelfbestaan behield, en sedert het jaar 709 slechts Koningen die aan Ninivé schatpligtig waren, op zijnen troon zag. Tot dezen behoorde ook nog NABOPOLASSAR, de vader van NEBUCADNEZAR. De laatste Assyrische Koning, die, volgens onze bronnen, zich als veroveraar

kenmerkte, was ASSAR-HADDON. Want spoedig na zijnen dood begint de Meder PHRAORTES (656—634) de heerschappij van Azië aan zich te trekken. Zijn aanval wederstond Ninivé nog met geluk onder zijnen Koning SARDANAPALUS. Ook CYAXARES bereikte zijn doel niet bij de eerste belegering der Assyrische hoofdstad; maar in plaats van aan de Meders moest zij zich aan de Scythen onderwerpen, en naauwelijks zijn deze uit Azië verdreven, of NABOPOLASSAR en CYAXARES verbinden zich om den laatsten beslissenden slag aan Ninivé toe te brengen.

Tot zulke algemeene resultaten komt men door eene behoedzame vergelijking en aanwending der spaarzame narigten uit Perzische, Babylonisehe, Israëlitische, Phenicische en Egyptische oorkonden ontleend. Maar deze weinige, tamelijk dorre feiten, jaartallen en namen kunnen ons slechts eene zeer onvolkomen voorstelling van de Assyrische geschiedenis geven; van de algemeene ontwikkeling en beschaving der Assyriërs kon men zoo goed als geen denkbeeld maken, zoo lang van hunne Godsdienst slechts weinig, van hunne kunstvorming en zeden volstrekt niets bekend was. Thans zijn de Museums van Londen en Parijs opgevuld met de werken hunner kunstvaardigheid, en op de Assyrische kunstvoortbrengselen vertoonen zich de Zeden en de Mythologie der beheerschers van het Oosten; uit hunne opschriften zullen langzamerhand de sluimerende Koningsgestalten, in hun dadenrijk leven weder opgewekt worden, en zal de Assyrische taal uit haar graf oprijzen.

LOTSVERBETERING VAN ARBEIDENDE STANDEN.

DOOR

A. ELINK STERK, Jr.

De toestand van een groot deel van onze arbeidende standen eischt verbetering.

De voornaamste, daartoe thans nog aan te wenden middelen zijn:

a. Toeneming van bekwaamheid.

b. Billijke belooning voor hen die bekwaamheid aan vlijt verbinden.

c. Het gewennen aan voorzorg en spaarzaamheid.

d. Overwinning van het misbruik van sterken drank.

Veel onderzoek heb ik steeds aan de belangen der arbeidende klassen gewijd; ook laatstelijk in het bijzonder, nu eene sterk toegenomen duurte der levensbehoeften onze minvermogenden drukte, en hun alzoo te meer aanspraak op onze belangstellende zorgen gaf. Het is in verband hiermede, dat ik de hier voorgestelde vier middelen moet aanprijzen, als, tot krachtdadige opheffing en duurzame sterking van den arbeidenden stand, waarlijk onmisbaar.

Hoe meer men over de beteekenis van de hier aanbevolen vier punten nadenkt, zoo veel te meer bevrediging moet men daarin vinden. Men zal dan bespeuren dat het geene hersenschimmen, geene onredelijke of overdrevene vorderingen zijn; dat al wat zij uitdrukken, zeer mogelijk en uitvoerlijk is; dat deze middelen uit een stoffelijk en zedelijk oogpunt tevens zijn aan te bevelen; dat de voorwaarden waarop zij doelen, allernaauwst te zamenhangen, en elkander genoegzaam wederkeerig ondersteunen, om daaraan eene volle geneeskracht te kunnen toeschrijven; en het dus, naar menschelijke berekening, niet missen kan, of hare verwezenlijking zal voor velen eene milde bron van heil doen ontspringen, eene wereld van geluk voor hen openen, zonder eenige aanmerkelijke opoffering van den kant der meervermogenden te vereischen.

De hier opgenoemde voorwaarden, zeg ik, hangen volkomen te zamen. Waar het loon niet toereikend is om aan een krachtig geslacht van arbeidslieden zelfstandig onderhoud te verzekeren, dient men het te verbeteren; en waar men dit eenigzins verbeteren wil, is het raadzaam die verbetering zoodanig in te rigten, dat daarin vooral aanmoediging voor bekwaamheid en vlijt gelegen zij. Elke verbetering, in handen vallende van den oppassenden man, zal hem dienen tot verderen steun van zijne krachten; maar den liederlijke zou dit geen voordeel doen. Zal eene verbetering van loon tot ware verbetering van den toestand strekken, dan is het onvermijdelijk noodwendig, dat zich het bedwang van ongeregelde begeerten, en vooral van het, bij sommigen plaats vindend, schroomelijk misbruik van sterken drank daaraan verbinde, wijl nu daardoor op éénen dag vaak de verdienste van eene geheele week wordt verslonden. Men kan niet beloven hun lot te verbeteren, zoo zij daartoe van hunnen kant onwillig zijn. Even zoo zal het goede loon ook voor geene toekomst van armoede

bewaren, wanneer niet, in tijden van overvloedige verdiensten, door verstandige voorzorg, iets voor min gunstige tijden gespaard wordt.

Eenige verbetering van loon te verschaffen, aan werklieden die door bekwaamheid en vlijt daarop volkomen aanspraak hebben, moet ik, in een tijd waarin alles door vermeerderde duurte gedrukt is, uit een oogpunt van billijkheid voorstaan. De behoefte daaraan bestaat althans zeer stellig in de meeste van onze groote steden. Of ook iets van dien aard ten platten lande noodzakelijk is, wil ik liefst door andere, daarmede meer van nabij bekenden beoordeelen laten (*).

Eenige te gemoetkoming tot verbetering van bestaan aan bekwame knechts te geven, die nu te weinig hebben om goed rond te komen, zal hunne bazen gewis niet tot nadeel strekken, wanneer men in aanmerking neemt dat hetgeen de allezins geschikte arbeidsman verrigt, al ligt de dubbele waarde heeft van hetgeen, in denzelfden tijd, door slordige en ongeschikte werklieden gedaan wordt; dat ook hetgeen hij met een gerust hart en gesterkt ligchaam verrigt, te beter van de hand zal gaan, en de voldoening die zulk goed werk verschaft, ook tot meer bestellingen aanmoedigt. Werkbazen die er zich op toeleggen, alleen bekwame en nuchtere knechts in hunne dienst te hebben, zullen doorgaans de meeste klanten en meest belangrijke werken zich zien toevloeijen; winnen zij dus het meest, dan kunnen zij te ligter aan trouwe helpers een weinig meer afstaan. Ook houd ik voor zeker, dat, wanneer de voornaamste bazen, bij ons, eene schikking troffen, om, bij voorbeeld, van nu af, p. m. vier stuivers daags meer te betalen, aan knechts wier geschiktheid en ijver niets te wenschen laten, ieder die ten zijnent een werk moet laten verrigten dat zorgvuldigheid vereischt, volgaarne, uit wèl begrepen eigenbelang, dit meerdere op zijne rekening gebragt zou zien, wanneer hem knechts gezonden werden die de bedoelde vereischten in genoegzame mate bezaten. Hij zou zich voor die kleine opoffering den waarborg koopen, van den tijd niet aan knoei-

(*) Denkelijk bestaat thans wel nagenoeg overal, meer of min, die zelfde behoefte. Er zijn ook verschillende oorden in ons Vaderland, waar men met de daad reeds begonnen is daarin te voorzien; maar niet overal is een gelijke maatstaf toe te passen; wijl de wijze van leven en de levensbehoeften niet overal dezelfde zijn.

werk verbeuzeld te zien, dat tot herhaalde, veel grootere kosten verpligt. Hij zou daardoor te meer genoegen vinden in het verrigte werk, en aangemoedigd worden om al meer en meer te ondernemen.

Ik doel hier nog niet op de allerminst bezoldigden, maar op de tot ons gewoon huiswerk dienende, meestal gehuwde, ambachtslieden, als: metselaars, timmerlieden, verwers, behangers, en dergelijke, van wier geschiktheid wezenlijk veel afhangt, en wier loon, zij mogen bekwaam zijn of niet, zij mogen naauwlettend of slordig zijn in de uitoefening van hun bedrijf, zeldzaam hooger stijgt dan gemiddeld zes gulden in de week. Het is zoo goed als algemeene regel, dat hun vijf stuivers per schoft betaald wordt, dat zij vier, en in het beste saizoen vijf schoft werken, maar, daarentegen, in het ongunstige saizoen minder of soms geheel niet te verdienen hebben. Eenigen van hen zijn daarenboven met kosten van onderhoud van gereedschap bezwaard, iets hetwelk allermeest op de timmerlieden nederkomt, wier vergoeding voor dit grooter bezwaar alleen dáárin gelegen is, dat zij somwijlen op hunne winkels wat langer gedurende den winter doorwerken kunnen. Nu is het wel waar dat er werklieden bij andere bedrijven zijn, die, naar evenredigheid van bekwaamheid, hooger en somtijds zelfs ruim worden betaald, en toch daarvan niet altijd het nuttigst gebruik maken; ja, dat onder de kleedermakers, beeldhouwers, meubelmakers, werktuigmakers, enz., voorbeelden zijn aan te wijzen, van werklieden die zeer wèl bezoldigd zijn en zich nu en dan in buitensporigheden vergeten; maar dit kan niet als tegenwerping tegen mijn voorslag gelden. Immers het zoude eene even onregtvaardige als ongerijmde gevolgtrekking zijn, dat men eenigerlei klasse van onze ambachtslieden het *noodige* onthouden wilde, omdat er anderen zijn bij welke het *meerdere* niet altijd ten goede gebruikt wordt. — Dat overvloed sommigen in verleiding bragt, bewijst niet dat uiterste karigheid van belooning, die bijkans tot een staat van behoeftigheid brengt, de meest verkieslijke is; het bewijst slechts dat het aandringen op matigheid en verstandige voorzorg bij den een evenmin als bij den ander gemist kan worden.

Ik ken van die handwerkslieden, die eene bepaalde soort van bedrevenheid hebben, waarvoor men gewoon is bijzonder goede betaling te geven, doch die overigens onbeschaafd zijn en ruw

van leven, en zich in den regel haasten hunne beste verdiensten, op zon- en maandagen, aan den drank ten offer te brengen; maar ik ken ook handwerkslieden van de straks bedoelde min bevoordeelde klassen, die niet uit weelde, maar, in tegendeel, tot verzetting van een nijpend verdriet, soms hunne toevlugt tot de kroeg genomen en daardoor hun toestand zoo verslimmerd hebben, dat ze bijna niet te redden waren. Men zoude zich dus zeer bedriegen, wanneer men meende, het toevlugt nemen tot den drank, door bekrompenheid van loon, te kunnen verhoeden.

De ruime bezoldigingen eischen bijkomende verstandsbeschaving, om weldadige vrucht over te laten, voor hem die ze geniet. De karige belooningen eischen bijkomende leiding van voorzorg en goed overleg, om daarmede redelijk rond te schieten. Maar in allen geval zullen de *al te karige* bezoldigingen dienen verbeterd te worden, wijl de billijkheid dit medebrengt, en wijl het ook hiervan afhangt, of wij op den duur regt zullen hebben van den arbeidenden stand volkomen goede diensten te verwachten. Bedenkt men zich hierover te lang, dan zou wel eens de gierigheid de wijsheid kunnen bedriegen, en de leerrijke 16e fabel van LAFONTAINE (*) hier hare toepassing krijgen. Als men arbeiders-familiën door billijke belooning in goeden staat houdt, zal zoo veel te minder voor bedeelingen behoeven uitgekeerd te worden. Het is ook eene betere economie dat men voor goed werk betaalt wat het waard is, dan dat men, gebrekkig beloonende, zich met gebrekkige dienst vergenoegt. Als men onze arbeidslieden de kleine verbetering toestaat die ik verlang, zal het nog niet zijn om hun weelde te verschaffen, maar om daardoor iets bij te dragen, ten einde zij met hunne gezinnen een redelijk verzekerd, rustig onderhoud genieten kunnen, overeenkomstig de wèl bewezen behoeften van den tijd waarin wij leven.

Er zijn velen die *voorzorg* zouden *kunnen* uitoefenen en het niet willen; maar er zijn tegenwoordig zeker niet minder die het wel zeer gaarne zouden *willen*, maar het niet *kunnen*. Wanneer zij, in tijden van verdienste, zich van hun dagloon niet anders dan eene zuinig berekende hoeveelheid aardappelen, meelpap of boonen, tot voeding en sterking van hun

(*) *Le Cheval et l'Ane.*

gezin kunnen verschaffen, zullen zij aan geene sparing denken kunnen. Sommigen, maar niet allen, hebben het voorregt van in gezonde en ijverige vrouwen een medewerkenden steun te vinden. Er zijn er toch ook die, in plaats van dit, voor vrouwen, ouders en kinderen tevens arbeiden moeten. Sommigen hebben nu of dan gelukkige buitenkansjes van wat meer dan gewone verdiensten; maar er zijn er nog meer, die slechts eenig tijdelijk ongeluk behoeft te treffen, van ziekte, van verlies van gereedschap, van stilstand van werk, of wat anders ook, om daardoor geheel achteruit te geraken, en zich in gedrukten staat voor vele achtereenvolgende jaren gebragt te zien.

Na het budget van een aantal van de door mij bedoelde ambachtslieden aandachtig te hebben nagegaan, heb ik alzoo bevonden dat hun, over het algemeen, geen waarlijk geruste staat, voor het tegenwoordige en de toekomst te verschaffen is, wanneer zij niet worden geholpen met de vier middelen die ik heb aangewezen. Een deel hangt meest van hen zelven af, een ander deel meer van ons; maar mogt de zamenwerking daarvan plaats vinden, dan eerst zal men gerust kunnen zijn, hen op meest voldoende wijze geholpen te zien.

Arbeidslieden gaan tegenwoordig voor matige drinkers door, die zich met drie borrels daags vergenoegen (*). Een groot aantal, zegt men, gebruikt veel meer, zonder nog onder de klasse der dronkaards begrepen te worden. Laten die zoogenaamd matigen deze hunne dagelijksche overtolligheid vaarwel zeggen, en zich tot één borrel, of, wat nog beter is, tot een paar glazen bier bepalen, dan zullen zij al ligt twee stuivers of meer voor elken dag hebben uitgewonnen.

Verleene men voorts de kleine verbetering van loon, die ik voor den bekwamen en vlijtigen arbeidsman verlang, zoo zal, wanneer dit zich voegt bij de evengemelde besparing, hun, door vereeniging van deze beide middelen, al dadelijk eene verbetering van bestaan van minstens zes stuivers daags verzekerd zijn.

(*) Zoo lazen wij in „Het groote Huiskruis", en in meer andere populaire geschriften van dezen tijd.

Zij die in dien beteren toestand worden verplaatst, zullen niet meer in het geval zijn, van gedurig in kleine winkels, op crediet, te moeten koopen, en slecht goed duur te betalen. Zij zullen zich ook te eerder van het verderfelijk aanhoudend gebruik van de banken van leening afbrengen laten, waaraan velen tot hiertoe eene telkens terugkeerende improductieve uitgaaf, van nog eenige stuivers per week, ten offer bragten (*). — Hunne nuchterheid en vlijt zal hun ook meerdere geschiktheden geven, en meestal zelfs eenige verdiensten doen vinden, wanneer het werk voor anderen stilstaat.

Blijven wij, al verder, die lieden ten overvloede dan ook helpen, aan de meest voordeelige wijze van aanwending, gelijk onze voorzorgmaatschappijen en spaarkassen dit in 't bijzonder beoogen, dan zullen zij zich voor de ongunstigste wintermaanden en andere oogenblikkelijke rampspoeden nog te beter gedekt zien; en alzoo, ten gevolge van deze vereenigde maatregelen, geen hunner langer ter prooi behoeven te zijn aan de zorgen, die nu velen nedergebukt houden.

Nog eens dan: al de door mij voorgestelde middelen hangen aaneen, en moeten tot krachtige en beslissende werking te zamengaan. — Als men mij vraagt wat het allernoodigst is, voor de lotsverbetering van den arbeidenden stand, vermeerdering van loon, of het inprenten van een geest van voorzorg en matigheid, dan antwoord ik zonder eenige bedenking nog altijd: het laatste; want was die goede geest niet aanwezig, dan zou ook zelfs verdubbeling van loon niet baten, en waar die goede geest bestaat, hebben wij al menigeen, die het vrij bekrompen had, toch nog voor volslagen gebrek kunnen behoeden; maar dit neemt niet weg, dat ik het een nevens het ander verlangen, en de vereenigde werking daarvan als hoogst wenschelijk voorstellen moet, om het doel volkomen bereikt te zien, dat de lieden van den arbeidenden stand geheel ontheven worden van de zware zorgen, die hen in tijden van duurte onverdiend moeten ter nederdrukken, en welke niet anders dan tot schade kunnen strekken, van het werk, dat aan hunne handen wordt toebetrouwd.

Ik acht mij vooral in gemoede verpligt, op eene vereenigde aanwending van het een en het ander aan te dringen, sedert

(*) Zie VAN HEEL: „De Banken van Leening", bl. 48.

de over alles merkbare invloed van gedaalde waarde van het geld, ten gevolge der meerdere vinding van het edel metaal, eene duurte veroorzaakt heeft, die zich ook aan alle eerste behoeften bespeuren laat; eene duurte die, voor zoo ver ook de oorlog daartoe bijdroeg, door de zegeningen des vredes wel weder eenigermate getemperd zal worden, maar zich toch niet ligt weder zoo geheel overwonnen zal zien, om te mogen verwachten dat een burgerlijk gezin, voortaan, van hetzelfde zou kunnen leven, wat tot dus verre als voldoende beschouwd kon worden.

Ik wanhoop niet aan de vervulling van mijne wenschen.

Het doel van te verschaffen gelegenheid tot aanwinst van meerdere *bekwaamheid*, voor verschillende handwerken, wordt reeds met de daad ernstig behartigd, door de aan onze vereeniging tot bevordering van fabrijk- en handwerksnijverheid toegevoegde industrie-scholen, welke zich, naar men verzekert, door milde koninklijke bijdragen ondersteund zien.

Het oogmerk van bevordering van *voorzorg* en *spaarzaamheid* is dat, wat wij met goed gevolg in onze 's Gravenhaagsche voorzorgmaatschappij ter harte nemen, even als elders spaarkassen ten behoeve van den arbeidsman, met nagenoeg hetzelfde doel, gevestigd zijn.

Het meer opzettelijk streven naar overwinning van het *misbruik van sterken drank*, behoort tot den bepaalden eigen werkkring der afschaffings- en matigheids-genootschappen, die daartoe in den hunnen dagelijks welmeenend werkzaam zijn, en er onverschrokken op uitgaan, om al meer en meer veroveringen op den gemeenen vijand te maken.

Ook nog op hulpbanken, spaarbanken, en meer andere inrigtingen is te wijzen, die, door nog andere middelen, het stoffelijk belang van de arbeidende klasse zoeken te schragen.

Wij hebben ons alzoo, met de daad, over eene reeks van uit vrij werkende menschlievendheid opgewassen instellingen te verblijden, die ook zonder daartoe vooraf gemaakt plan, toch reeds een uitnemenden aanleg hebben, om elkander de hand te reiken, tot bevordering van de gewenschte verbeteringen.

Kwam nu ook nog slechts de begeerde kleine verbetering van loon, voor den bekwamen en vlijtigen arbeidsman, daarbij, dan zou dit aller taak aanmerkelijk verligten, en aan al onze nuttige

instellingen een meer krachtvol leven schenken. Dan eerst zal men, met volkomen regt, van voorzorg en spaarzaamheid kunnen spreken, tot allen, die men van het alternatief van gebrek of de afhankelijkheid van armenbedeeling wenscht vrij te houden. Het goed doorzigt en de menschlievendheid van werkbazen, die zich voor hunne onderhoorigen, niet slechts als meesters, maar ook als vaders willen doen kennen, zal hiertoe wel het meest moeten afdoen.

Voor alle weldenkenden, overigens, die belang stellen in het geluk van die talrijke en nuttige klasse van hunne medeburgers, wier welstand tevens als een van de meest hechte steunsels van het algemeen welzijn te erkennen is, staat de weg open, om zich van de waarheid van het door mij gestelde en van de gegrondheid van mijne raadgevingen, door eigen onderzoek te vergewissen, ten einde daaromtrent ook naar hunne overtuiging te kunnen handelen. Een zeer eenvoudige weg daartoe is, dat zij zich aan eene of andere van de zoo even opgenoemde vereenigingen verbinden. Dit zal het zekerste en eenvoudigste middel zijn, om ook met haar onderling verband naauwkeurig bekend te worden.

Hetzij gij u bij een matigheidsgenootschap of bij eene voorzorgmaatschappij, bij eene spaarvereeniging of bij een genootschap van handwerksverbetering voegt; bij allen zult gij nagenoeg hetzelfde vernemen. Het zal u genoeg zijn, dat gij u te midden van een van die kringen geplaatst ziet, om aldra de gelegenheid te vinden, in onmiddelijke betrekking met de arbeidende standen, u eene naauwkeurige kennis van hunne ware behoeften en de voornaamste bron hunner kwalen te verschaffen, even als ik mij die daardoor verschaft heb. Gij zult dan ook deze klasse uwer medeburgers leeren lief hebben en waardeeren, ongeacht de teleurstellingen die men soms bij enkelen van hare leden moet ondervinden; en u een innig genot verzekeren, bij de ervaring, die het u verschaffen zal, van het uitgestrekte nut, dat voor onze arbeidende standen, door aanwending van schijnbaar geringe en eenvoudige hulpmiddelen, gesticht kan worden, mits men slechts naar een vast plan handele, dat even ver van hardvochtigheid als van laffe toegeeflijkheid en sentimentaliteit verwijderd moet zijn.

's Gravenhage, 10 April 1856.

DE RIDDER VAN DE KLOK.

DOOR

EEN NEEFJE VAN *KLIKSPAAN*.

Het was de 1ste April 1713. Toen ten tijde hield men in Gelderland niet minder van grappen dan thans, en vooral op het oude kasteel van den Baron EVERARD VAN DOMBURG verzuimde men geene gelegenheid om een vrolijken avond te slijten, indien daar eene geschikte aanleiding toe bestond.

Dien avond dan was er een aanzienlijk gezelschap op het kasteel vereenigd; de oudsten vermaakten zich met een of ander spel; de jongeren verdreven den tijd met scherts en vrolijke gesprekken. Te midden van die gesprekken werd met meer dan gewone hevigheid aan eene schel getrokken, en zonderling was 't op te merken, hoe de jonge vrouw des huizes bij 't hooren van dien klank schrok en huiverde; zij sprong op, maar zonk als magteloos op haren stoel terug, doch hernam spoedig hare gewone kalmte, en luisterde welwillend naar de schalksche aanmerkingen van eenige jeugdige gasten omtrent hare beduchtheid voor de schel.

Zij bragt de hand aan haar blanke voorhoofd, peinsde een oogenblik, en antwoordde toen op een toon die het midden hield tusschen scherts en ernst:

— Gij vraagt: waarom ik er zoo geweldig van ontroerde? Om u dat duidelijk te maken, zou ik u eene lange geschiedenis moeten vertellen.

— Eene geschiedenis!

— Ja, ėene voor mij akelige geschiedenis, al is ook eene grap van den 1sten April er de aanleidende oorzaak van geweest.

De jonge lieden uit het gezelschap, en ook niet weinige der meer bejaarden, vroegen dringend om die geschiedenis te mogen hooren.

— Gaarne — hernam de jonge Barones — maar gelooft ge wel dat er eenige verdienste in is gelegen, u een verhaal te doen, dat niet veel verschilt van eene biecht? Hoe 't zij: luistert!

Ik was eene weeze. Opgevoed in de hofstad, gevoelde ik

mij diep ongelukkig bij het vooruitzigt de schoonste jaren van mijn leven te zullen moeten doorbrengen in het oud niet vrolijk kasteel van mijnen oom en voogd, hetwelk op drie uren afstands van Zutphen zoo eenzaam gelegen is.

Mijn oom, de Baron VAN DENNENBERG, ontving mij met vaderlijke goedheid; zijne dochters, mijne nichten CAROLINE en ELIZE, beschouwden en behandelden mij als eene zuster. 't Waren twee blonde, schroomvallige meisjes, opregt als duiven, maar zonder eenige de minste geestkracht; zij waren in den hoogsten graad zenuwachtig en schroomvallig, en er was maar weinig noodig om ze te doen schrikken en beven.

Dit waren geene gezellinnen welke ik zou hebben gekozen. Eenige dames in den Haag, met welke ik had omgegaan, hadden door haar voorbeeld en hare gesprekken in mij de kiem ontwikkeld van eene dwaze grilligheid. Op den ouderdom van twintig jaren geloofde ik mij voortreffelijker dan allen die mij omringden; ik had een afkeer van de uitspanningen en gesprekken mijner vriendinnen; ik nam mannelijke manieren aan; ik vond er behagen in, den spot te drijven met de voorschriften der *étiquette* en van aangenomen gebruiken: te paard rijden en op de jagt gaan, dat waren mijne gewone uitspanningen. De zedige pligten van mijne sekse beschouwde ik als beneden mij; ik achtte mij verheven boven de vrees, en geloofde in staat te zijn alle denkbare gevaren te trotseren: daarom hield ik staande dat de vrees slechts eene hersenschim, een kind der verbeelding is, en dat ik niet kon begrijpen hoe een verstandig mensch zich door haar kon laten beheerschen.

't Eerste dat mijne opmerkzaamheid trof, toen ik bij mijn oom kwam, was de stempel van antiquiteit die op zijn oud kasteel als een zegel was gehecht; zeer schoon en poëtisch vond ik de vervallen torentjes en de trappen van de stoep, uitgesleten als ze waren door de stappen der eeuwen; maar het dichterlijke verdween snel als eene schaduw; spoedig bemerkte ik dat deze feodale burg van ratten wemelde; dat men er als kluizenaars leefde, en 't droevige vooruitzigt had om van verveling te sterven. Ik werd korzelig, en kreeg een hekel aan de oude muren, aan de vervallen torens, aan de ophaalbruggen, aan den ouden oom, en vooral aan een jongen student van zeventien of achttien jaren, die, om zijne gezondheid

te herstellen, eenige maanden op het kasteel van mijn oom doorbragt.

GERARD was mijn geboren tegenstander; hij verveelde zich op het land, en kwelde mij, om tijdverdrijf te hebben; hij bespiedde elke gelegenheid om mijne eigenliefde te kwetsen, of mijne pretenties in het oog te doen vallen, en verklaarde openlijk aan mijne nichten:

— Ik houd niet van die groote, zwarte juffer, die volmaakt het *air* heeft van een man.

Ik moet bekennen dat ik aan die kwade gezindheid voedsel gaf, door de diepe minachting, welke ik voor dit *kind*, zoo als ik »den kleinen GERARD" noemde, aan den dag legde; die benaming maakte hem woedend, en ik gaf daardoor voedsel aan de hem aangeboren kwaadaardigheid: de jonge student nam het stellig besluit om zich te wreken.

Op zekeren winter-avond zaten we rondom den haard; eenige jonge heeren en dames uit den omtrek waren op aardakers en Deventersch bier genoodigd; wij praatten en schertsten. Het gesprek viel toevallig op het eindeloos kapittel over de spoken. 't Is óverbekend dat, vooral in Gelderland, althans in die dagen, het geloof aan spoken, heksen, voorteekenen, en wat dies meer zij, op het land nog vrij algemeen was; elk hoorde, ten minste één̈s in zijn leven, een zucht, eene stem, een schreeuw, of een driemaal herhaald kloppen; dit laatste is het *voorteeken* van vele droevige gebeurtenissen, doch meer bepaald daarvan, dat er spoedig een lijk zal zijn in het huis waarin dat noodlottig kloppen is gehoord.

Men oom verhaalde eene menigte van de zonderlinge overleveringen die bij de landlieden van vader tot zoon zijn overgeplant. Hij had de wonderlijke streken van den weerwolf, den zwarten hond, het spook met de lange armen, het wandelend lijk zonder voeten; verteld, en lachte hartelijk; mijne nichten CAROLINE en ELIZE, integendeel, verbleekten, en men schoof onwillekeurig digter bijeen. Ik voor mij, die tamelijk onverschillig naar deze historietjes uit den ouden tijd luisterde, breidde ijverig aan eene witte kous, en liet zelfs niet een enkelen steek vallen, terwijl ik moest hooren hoe het spook, na negenmaal de kamer te hebben rondgewandeld, plotseling verdween, of hoe de geesten van zekere baron en barones er

behagen in schepten om arm in arm gedurende meer dan tweehonderd jaren te wandelen.

Toen mijn oom zweeg, vroeg hem GERARD: wat de oorzaak was van de vrees die men algemeen koesterde voor eene kamer in eenen ouden zwarten toren van het kasteel, gewoonlijk de »Noordelijke toren" genoemd?

Bij 't hooren van die vraag sidderden mijne nichten, en smeekten als eene gunst, dat men daarover niet zoude spreken; dit was voor den student juist eene reden om hardnekkig op opheldering te blijven aandringen. Ik en eenige andere ongeloovigen ondersteunden zijn verzoek, en de beide zusters waren gedwongen er in te berusten, om voor de honderdste maal misschien de geschiedenis aan te hooren van de kamer welke men gewoon was »de doodkist van den ridder" te noemen.

Mijn oom glimlachte, en begon het volgende verhaal:

De legende wil dat dit kasteel gebouwd werd langen tijd vóór den vreeselijken burger-oorlog tusschen de HEECKERENS en BRONKHORSTEN, waardoor ons schoone Gelderland te vuur en te zwaard werd verwoest, en zoo veel bloed stroomde. Tijdens de BRONKHORSTEN de overhand hadden, zat WALTER VAN OTTERLOO te Tiel gevangen; hij was veroordeeld om door beulshanden te sterven, dewijl hij vroeger verraad jegens zijne partij had gepleegd. Het gelukte hem, in den nacht die de dag van zijne teregtstelling voorafging, te vlugten. Ik wil u niet verhalen in hoe veel kasteelen en hutten hij eene kortstondige toevlugt zocht. Nu eens verzocht hij, als pelgrim verkleed, eene aalmoes aan eene edelgeboren jonkvrouw; dan weder waagde hij zich onder het schamele dak van den dienstman, wiens dochter voor hem een gerstkoek onder de asch roostte. Toen hij in deze streek kwam, wilde hij eene schuilplaats op dit kasteel zoeken; maar ongelukkig vernam hij dat de slotheer (misschien mijn stamvader) een ijverig aanhanger van de BRONKHORSTEN was. Toen de vlugteling deze bijzonderheden vernam, durfde hij zich niet vertoonen, en voor het oogenblik geene andere schuilplaats kunnende vinden, besloot hij het te wagen, om die te zoeken in den Noordelijken toren; hij vermoedde, en te regt, dat die geheel onbewoond was, dewijl het gras welig tusschen de steenen van den wenteltrap groeide. Hij klom dus naar boven, en vond een kleinen over-

loop, die geen ander licht ontving dan door de spleten van eene der twee slecht gesloten deuren, die zonder twijfel den toegang tot een onbewoond vertrek verschaften. De overlevering zegt dat de ridder elken nacht als de klok op den wachttoren het uur van middernacht aankondigde, zich naar den tuin begaf om de vruchten en groenten te plukken, waarmede hij zich voedde.

— Die arme man! — zeide een uit het gezelschap.

— Als ik in zijne plaats was geweest — riep GERARD — dan zoude ik mij aan de edelmoedigheid van den heer van het kasteel hebben toevertrouwd.

— Dat besluit had WALTER ook genomen — ging mijn oom voort — toen hij, op het oogenblik dat hij zijne schuilplaats wilde verlaten, een groot rumoer aan den voet van den toren hoorde. Het denkbeeld dat hij ontdekt is, en dat men komt om hem gevangen te nemen, maakt hem radeloos; hij werpt zich met de kracht der wanhoop tegen de deuren, die open vliegen, en bevindt zich in eene hoog gewelfde, geheel met zwart bekleede zaal; bij het licht der maan, dat door de kruisramen viel, ziet hij vreeselijke zinnebeelden aan de wanden hangen: eene zeis, een masker en ketenen; op den vloer lagen doodsbeenderen en een doodshoofd verspreid. Door angst geheel verbijsterd, gelooft de ridder dat hij zich in eene groote doodkist bevindt. Hij keert terug; hij snelt den steenen trap af — de deur van den toren, die tot nu toe altijd open stond, is gesloten! Nu is alle hoop vervlogen.... Het rumoer heeft opgehouden. Door wanhoop aangegrepen, bij het denkbeeld dat hij in dit vreeselijk verblijf van honger zal moeten sterven, hamert hij met zijne gespierde vuist op de deur, roept — geen antwoord! Het koude zweet parelt op zijn, door ontberingen en lijden bleek en vermagerd gelaat; duizend vreeselijke gedachten doorkruisen zijn hoofd. Hij waggelt weder naar boven in het grafgewelf... Er is een venster... Dáárdoor zal hij zich misschien een uitweg kunnen banen. Het raam bezwijkt voor zijne wanhopende slagen, maar daarbuiten versperren zware ijzeren staven elken uitgang... Daar valt hem een touw in het oog; dat touw staat zeker in verband met eene klok. Dewijl hij toch het zekere vooruitzigt heeft om door de handen der menschen, of van honger te sterven, wil hij voor 't minst nog één dag leven. Hij luidt... men

komt niet... Hij luidt met meer kracht... te vergeefs, geene menschelijke stem laat zich hooren! Tot zinsverbijstering toe wanhopend roept de ongelukkige met eene holle stem: »Ik heb honger! Heb medelijden met mij! Ik heb honger!" Zijne verstijfde hand klemt zich krampachtig aan het touw... de nacht gaat voorbij; het jaar vervliegt; eeuwen verloopen; geslachten ontstaan en verdwijnen, maar de bevende hand luidt nog van tijd tot tijd, en zal altijd luiden.

— Stil! — zeide GERARD — daar hoor ik de klok van den ridder.

De meeste jonge dames schoven hare stoelen nog digter bij elkander.

— Ik zoude wel eens willen weten — zeide ik op een aanmatigenden toon — door wie en hoe men al die verwonderlijke bijzonderheden is te weten gekomen.

— Door de overlevering — antwoordde mijn oom lagchend — de overlevering weet álles, dat is eene bekende en bewezen zaak, en zij is zóó geaccrediteerd, in deze streek, dat onze boeren u zullen verzekeren dat men op zekere tijden die klok nog duidelijk hoort luiden, en dat ridder WALTER in den toren spookt. Die goede lieden zijn daar zoo zeker van overtuigd, dat ze elk jaar een brood van zes pond (dat overigens de muizen zich voortreffelijk laten smaken) aan den ingang van de zwarte kamer komen leggen. Ten gevolge van die attentie laat ridder WALTER ons den overigen tijd gerust slapen.

— Er zoude een gemakkelijk middel zijn om een einde aan dat bijgeloof te maken — merkte ik wijsneuzig genoeg aan — men behoefde slechts iemand in den Noordelijken toren te laten slapen.

— Dat zal *ik* doen! — riep GERARD met een waanwijs *air* uit — ik zal den ridder van de klok verdrijven!

Ik beschouwde hem met een blik van de smadelijkste minachting; de jonge student bloosde tot aan het voorhoofd, en herhaalde om mij te trotseren:

— Ja, ik! ik! de *kleine* GERARD!

— Wie verzekert ons — merkte mijn oom spottend aan — of het touw van de klok niet gebroken is, in den loop der eeuwen, gedurende welke ridder WALTER haar in beweging bragt?

— Dat zullen we zien! — antwoordde de jonge student.

En den geheelen avond zwetste hij op eene onverdragelijke wijze. Den volgenden dag kwam hij op dit onderwerp terug, en berokkende zich van mijne zijde de grievendste spotternijen. Wèl beschouwd gedroegen wij ons beide even belagchelijk; hij, door den beslissenden toon van een man aan te nemen, en ik door een mannelijken moed te veinzen.

Mijn oom werd ten laatste het bluffen en snoeven van den jongen student moede; hij stond hem de zoo levendig herhaalde gunst toe; vooraf echter gingen wij gezamenlijk een bezoek aan de zwarte kamer brengen.

't Is overtollig te zeggen dat het rouwbehangsel, de ketens, de zeis, de doodsbeenderen en het doodshoofd, door de overlevering zoo naauwkeurig beschreven, sedert lang waren verdwenen — aangenomen, dat ze ooit voorhanden waren geweest. In plaats daarvan vonden wij overal stof, spinnewebben, en een overgroot aantal doode muizen. De deur van den steenen, vochtigen en donkeren trap was in jaren niet gesloten geweest; de trap zelf diende tot verblijfplaats van padden en ander ongedierte. Dit een en ander had al eene zeer flaauwe romantische kleur.

De deur welke van binnen den toegang tot het inwendige van het kasteel verschafte, werd geopend; daardoor kwam men in een langen gang, die naar den vleugel van het kasteel voerde, welken wij bewoonden. Nadat wij dit alles in oogenschouw hadden genomen, gaf mijn oom bevel dat de spookkamer schoon moest worden gemaakt; er zoude een bed, eene tafel en een stoel in worden gebragt, en toen dat alles gereed was, zeide mijn oom met een ironischen lach tot den jongen student:

— Welnu, dappere ridder! wanneer zult gij den geest van den ridder gaan bekampen?

— Morgen nacht, Mijnheer! — antwoordde GERARD met groote verwaandheid.

— Best — hernam mijn oom — morgen nacht kunt gij het vreeselijk waagstuk ondernemen.

Maar den volgenden dag deed GERARD, terwijl hij onbesuisd in den tuin rondliep, een val; hinkende en geweldig kermende kwam hij op het kasteel aan.

Toen hij in een leuningstoel was gesplaatst, middelerwijl

een geneesheer werd ontboden, was ik moedwillig genoeg hem te plagen en te sarren.

— Beken, mijn kleine dolende ridder — zeide ik, smadelijk lagchend — dat gij gelukkig zijt een voorwendsel te hebben, om aan de omhelzingen van ridder WALTER te ontsnappen! Een spook te braveren, als het niet nabij is, valt gemakkelijk; maar 't onder de oogen te zien!... Overigens kan men niet eischen dat men op uwen leeftijd zonder vrees, of blaam zij.

GERARD beet zich op de lippen, en zag mij zoo onheilspellend aan, dat ik onwillekeurig huiverde. Mijn oom, die getuige was geweest van de wijze waarop ik den draak had gestoken met den moed van den jongen student, keurde, toen wij ons alleen bevonden, mijn gedrag ten sterkste af.

— Dat zijn plagerijen — zeide hij — welke een meisje zich nimmer moet veroorloven, zelfs niet met een jongen student. Ik begeer dat de proef wordt genomen, al ware 't alleen om een einde aan het gebabbel der bijgeloovige boeren te maken. Zoodra GERARD hersteld is, kan hij zijn wensch vervullen.

Deze woorden kwamen mij dikwijls voor den geest, en toen ik mij des avonds alleen in mijne kamer bevond, dacht ik bij mij zelven dat 't eene groote heldendaad zoude zijn al deze vreesachtige menschen van hunne dwaling te genezen. Ik wond mij zelve op; hoogmoed, maar vooral mijne zucht om een student, dien ik zulk een kwaad hard toedroeg, de loef af te steken en te grieven, dreven mij om het avontuur te wagen.

— Is 't mogelijk!

— Welk een moed!

— Welk eene vermetelheid! — riepen verscheidene stemmen.

— Zeg liever: welk eene dwaasheid! — merkte de verhaalster aan. — Ik was het evenwel niet terstond met mij-zelve eens; ik moest een inwendigen strijd voeren — niet tegen vrees, want in mijn trotschen waan geloofde ik mij daarvoor onvatbaar; maar er was eene stem in mijn binnenste, die mij waarschuwde, dat ik eene laakbare daad verrigtte. De hoogmoed en ijdelheid zegepraalden: een nacht in dien vreeselijken toren doorbrengen, dáár gerust slapen, en mij den volgenden dag vertoonen als de heldin, die dat waagstuk durfde ondernemen — welk eene schoone rol!

Ik nam eene kaars; met zachte schreden, en van geenerlei wapen voorzien, sloop ik, zonder de geringste vrees of angst te gevoelen, door den gang naar de deur van de spookkamer. Toen ik die opende woei de togt mijne kaars uit. Zelfs de duisternis niet, door welke ik mij plotseling omringd zag, was in staat om mij vrees aan te jagen, of mij van besluit te doen veranderen. Stoutmoedig stapte ik, bij het schemerend maanlicht dat door de vensters scheen, naar het bed waarop ik mij nederlegde. Ik hoorde hoe de wind door het nog bladerloos geboomte huilde, en hoe de regen tegen de kleine ruiten van de kruisvensters kletterde; ik begon iets te gevoelen dat wel den naam van vrees niet verdiende, maar mij toch het hart beklemde. In spijt van mij-zelve, herinnerde ik mij al de vreeselijke dingen van de kamer, in welke ik thans te bed lag, en bepaaldelijk de woorden: »Vervloekt zij degeen die mij durft braveren!" welke men aan den ridder toeschreef. Vreemde geluiden suisden mij in de ooren. Ik beken dat ik verscheidene malen op het punt stond om uit het bed te springen en naar mijne kamer te ijlen. Maar spoedig behield mijn trots de overhand; wat had ik te vreezen? Wist ik niet dat er geene spoken of geesten zijn, en was ik niet op die plaats gekomen om het regt te hebben dit aan allen te bewijzen?

Middernacht, het vreeselijk uur, sloeg. Buiten huilde de storm met verdubbeld geweld; maar rondom mij was niets te hooren of te zien. De slaap verzwaarde mijne oogleden; reeds was ik ingesluimerd toen ik plotseling een diepen zucht geloofde te hooren... Ik luisterde met inspanning... alles was stil. Ik sprong evenwel uit mijn bed en sloop naar de deur, welke ik zeker was van te hebben gesloten, maar die nu open stond. Op hetzelfde oogenblik hoorde ik het zacht gelui eener klok, maar, zoo ik mij verbeeldde, geheel in de verte. Met de handen vooruitgestoken waagde ik mij in den gang... ik hoorde eene akelige stem, die zeide: »Ik heb honger! ik heb honger!" Mijn bloed verstijfde in mijne aderen — ik zonk bewusteloos neder.

Toen ik weder tot mij-zelve kwam, bevond ik mij nog in de vreeselijke kamer, maar het was dag, en mijn oom en verscheiden anderen omringden het bed. Mijne nichten schreiden.

Lang naderhand verhaalde men mij in bijzonderheden wat

er in den morgen van den eersten April was voorgevallen. Toen mijne kamenier, namelijk, in mijne kamer kwam, en opgemerkt had, dat mijn bed niet gebruikt was, had zij zich ongerust gemaakt, en hare bevinding aan andere dienstboden medegedeeld. Terwijl men mij overal zocht, had het gerucht zich verspreid dat men dien nacht de klok van den ridder had hooren luiden, en de kamenier, die bijzonder aan mij gehecht was, had hare vrees overwonnen, en zich naar de zwarte kamer begeven. Juist toen zij daar kwam, was ik uit mijne bezwijming opgesprongen, en had haar zoo vreeselijk verwilderd en dreigend aangestaard, dat zij ijlings was gevlugt, onder het geschreeuw van: »Freule ANNETTE is krankzinnig!"

Nu was mijn oom toegesneld; hij had allen bevolen heen te gaan, en toen hij zich alleen met mij bevond, had hij mijne handen in de zijne genomen, en met mij gesproken, zonder dat ik hem scheen te begrijpen; eindelijk was ik beginnen te schreijen, en hij had tot zich-zelven gezegd: »Zij is gered!"

Vervolgens had hij mij ondervraagd, en gezegd:

— Mijn lief kind! bij wie ik de plaats van vader bekleed, antwoord mij openhartig, verberg mij niets — wat deert u?

— Ik ben bang! — had ik geantwoord.

— Bang? waarvoor?

— Voor den ridder!

— Mijne lieve! de nachtmerrie zal u gekweld hebben. Maar hoe en waarom zijt gij in deze kamer?

— Ik was hoogmoedig; God heeft mij gestraft! Ik geloofde mij boven andere vrouwen verheven. Ja, ik ben bang geweest — onuitsprekelijk bang — ik ben nog bang!

En ik verborg mijn gelaat aan zijne borst, terwijl ik als een populierblad beefde. Hij wilde mij van daar brengen, maar ik viel op nieuw in zwijm; hij was verpligt hulp te roepen; men bragt mij naar mijne kamer, zonder dat ik teekenen van leven gaf.

Eindelijk kwam ik weder tot mij-zelve; mijn oom alleen zat voor mijn bed. Met vaderlijke teederheid bezwoer hij mij te zeggen wat mij was overkomen.

— Verligt uw hart, mijn kind! — sprak hij — gij, anders zoo moedig en onbevreesd!

— Moedig! onbevreesd! — 'k geloofde dat ik het was, maar, helaas!

— Op welk uur zijt gij naar den toren gegaan?

— Gisteren avond, laat.

— Wat was daarmede uwe bedoeling?

— Ik wilde... bewijzen... dat die geheele geschiedenis van den ridder niets dan een sprookjen is.

— En méér is ze ook niet, gij weet dat, want gij zijt boven het ellendig bijgeloof verheven, dat men de vrouwen vooral ten laste legt. Gij zwijgt? Ik bid u, spreek toch!

— God heeft mij gestraft!... Ik heb de klok hooren luiden... ik heb hooren zuchten... ik heb hooren roepen: »Ik heb honger! ik heb honger!" Doodelijk beangst als ik was, wilde ik vlugten. Eene witte schim is mij zuchtende voorbijgestreefd... Toen hoorde ik een schaterend gelach.

Bij die vreeselijke herinneringen sidderde ik over al mijne leden.

De geneesheer, die juist kwam om GERARD te bezoeken, werd het eerst bij mij gebragt. Ik had de koorts, en ijlde. Hij schreef rust en stilte voor, doch beval te gelijk dat men mij geen oogenblik alleen mogt laten. Hij beloofde dat hij den geheelen dag op het kasteel zoude blijven, indien mijn toestand, door de middelen welke hij had voorgeschreven, niet spoedig verbeterde; vervolgens begaf hij zich met de oude huishoudster naar de kamer van den jongen student. Deze kwam hem huppelende en met het vrolijkste gelaat der wereld te gemoet.

De oude vrouw sloeg hare handen van verbazing in elkander.

— Hoe nu, jonker! — riep ze. — Gisteren kondt gij den eenen voet niet voor den anderen zetten, en nu... Zijt gij van zelf genezen?

— Genezen? — antwoordde de knaap met een spottenden grijns — maar, goede MARTHA! ik ben niet ziek geweest.

— En uw val van gisteren dan?

— Ik liet mij zachtjes op den grond vallen, begrijpt ge? Alles is uitmuntend uitgekomen, zoo als ik berekend had; ik hinkte erg, en kermde nog erger; ik voorzag dat men mij nu niet zoude toestaan om in de zwarte kamer een nacht door te brengen; ik voorzag ook dat onze amazone, freule ANNETTE, van die gelegenheid gebruik zoude maken. Welnu, dacht ik,

't is heden den 1sten April; dan stuurt men, zoo als gij weet, de gekken waar men hen hebben wil. Ik wist dat de heldhaftige freule den kleinen GERARD in moed gaarne de loef zoude afsteken: eene allerliefste grap voor den eersten April, dacht ik, als ze op die wijze naar de zwarte kamer kan gelokt worden. 't Gebeurde juist zoo als ik had vermoed, en als onze heldin den ridder al niet heeft gezien, dan heeft zij toch zijne stem en het luiden der klok gehoord. Ha! ha! ha!

— Ongelukkige, wat hebt gij gedaan! — riep de oude vrouw, met tranen in de oogen.

— Kom! kom! — zeide GERARD — 't was maar eene grap, eene kleine wraak op onze heldin; zij mag een weinigje geschrikt hebben, maar zij zal er niet van sterven: de amazone beweerde immers altijd stijf en sterk, dat ze nergens bang voor was.

— Volg mij, Mijnheer! — zeide de geneesheer met koelen ernst. Hij nam den jongeling bij den arm en trok hem met zich voort tot voor mijn bed, waar ik lag te ijlen.

— Dat is *uw* werk! — sprak de geneesheer met nadruk. Deze jonge dame heeft een sterk gestel; hare ijlhoofdigheid zal slechts voorbijgaand zijn; maar indien ze zenuwachtig en zwak ware geweest, had uwe ellendige grap haar krankzinnig gemaakt.

GERARD viel op de knieën, en greep mijne hand.

— Vergeef mij, ANNETTE! — riep hij smeekende — heb medelijden met mij! Och, wordt toch niet krankzinnig!

— Wie zijt gij? Wat wilt ge? — riep ik woest, terwijl ik hem strak en verwilderd aanstaarde.

— Ik ben GERARD, uw neef — sprak hij op den toon der wanhoop en van het innigst berouw — ik ben het die u bang heb gemaakt!... O! 't is slecht, afschuwelijk; maar, ANNETTE! 't was maar eene grap om... om... Ik had mij achter den steenen trap verborgen... ik was het die schelde, en met eene holle stem riep: »Ik heb honger! ik heb honger!" O! ANNETTE! lieve nicht! vergeef mij!

— Ga de schel halen, waarvan gij u bediend hebt — zeide de geneesheer.

De jonge student gehoorzaamde, zonder hen die mij omringden aan te durven zien. Hij kwam terug met eene groote bel; de geneesheer bewoog haar, terwijl hij mij opmerkzaam

gadesloeg. Eerst sidderde ik; vervolgens barstte ik in een schaterend lagchen uit, en dit zenuwachtig lagchen vormde een zoo schreeuwend contrast met mijne bleeke wangen en strak staande oogen, dat al de aanwezigen met ontzetting werden vervuld. GERARD was doodsbleek; hij deinsde terug, en beefde over zijn geheele ligchaam; op zijne beurt gevoelde hij zich krank, doch hij beklaagde zich tegen niemand, en als hij de eerstvolgende dagen zich niet aan de deur van mijne kamer bevond om elk oogenblik naar mijn toestand te vernemen, dan dwaalde hij in den tuin rond als een schuldige, die het bijzijn der menschen schuwt.

Langzamerhand verminderden de zenuwtoevallen; acht dagen later was ik van mijn schrik bekomen, en schonk vergiffenis aan GERARD.

Toen ik weder kalm en moedig was geworden, begreep ik de harde, maar nuttige les, welke ik had ontvangen, en ik zag in, dat het de bestemming der vrouw is, zedig en onbekend te leven. Ik schaamde mij over mijne dwaasheid; ik jaagde niet langer naar de ijdele eer om amazone en heldin te worden genoemd, en werd later, wat ik thans ben: de eenvoudige, stille, maar gelukkige huismoeder.

VERGETEN.

óók EENE BLADZIJDE UIT HET PREDIKANTSLEVEN.

DOOR

JOH^S. H^X. JONCKERS.

Men klaeght, indien de balsem stort,
Om 't spillen van den dieren reuck:
Maar niet, zoo 't glas bekomt een breuck,
Als 't edel nat geborgen wort.

VONDEL.

De morgenzon scheen over 't aanvallige dorpje Bekenheim. Heure stralen waren nog pas uit een digten herfstnevel te voorschijn gekomen, en hadden nog die waterige tint, waardoor zij wel een zachten en liefelijken, maar tevens weemoedigen glans verspreiden. Over 't geheel was 't een dier spade najaarsdagen, die met hunne zijden draden, door de vlugge springspin geweven, en met hun geel en rood gebladerte,

't geen hier en daar reeds begint neêr te schuifelen, in weerwil hunner schoonheid, eerder geschikt zijn om het menschelijk gemoed tot zekere plegtige droefgeestigheid, dan tot opgewektheid en vrolijkheid te stemmen.

Zou nu echter zulk een stille en sombere ochtend den mijmerenden denker juist bij voorkeur tot eene wandeling hebben uitgelokt; de nijvere landlieden, die, op weinige uitzonderingen na, de bevolking van Bekenheim uitmaakten, moesten zich op een werkdag te zeer met hunnen onderscheidenen veld-arbeid onledig houden, dan dat zij er zelfs aan gedacht zouden hebben, om — gelijk zij 's Zondags soms wel deden — hunne akkers en beemden eens voor hun genoegen rond te gaan. Alleen op den weg, die van de naburige stad naar Bekenheim leidde, zag men in de verte iemand aankomen, die zich duidelijk genoeg tot geen landelijk bedrijf op 't pad had begeven, en die tevens, naar zijn opmerkzaam rondzien te oordeelen, aan dezen oord niet woonachtig was. Toch was dat rondzien ook weder niet zoo blindelings en onbestemd als van een wildvreemde, en de nadering van 't dorp scheen onwillekeurig zijnen tred te versnellen, als verlangde hij eene oude kennis weêr te zien. Met dat al mogt zelfs die verhaaste gang eigenlijk nog niet snel heeten; en geen wonder! want oogenschijnlijk waren er reeds meer dan zeventig zomers over 't hoofd des wandelaars heengegaan. Wèl was, bij een matig en werkzaam leven, de mannelijke kracht nog niet vergaan, maar zorg en kommer hadden toch, in vereeniging met den magtigen tijd, het zwarte hair tot zilver gebleekt, en de voormaals opgeheven kruin een weinig voorovergebogen; wèl was, bij een hart vol geloof, hoop en liefde, het sprekend oog nog niet verdonkerd, maar teleurstelling en wederwaardigheid had over de vroegere helderheid toch wel eenige schaduw geworpen, en den vroeger *zóó* levendigen en vurigen opslag door een wolkje van zwaarmoedigheid getemperd. Ja, voorzeker, daar bestond, zoo uiterlijk als innerlijk, een in 't oog loopend verschil tusschen ERNST VAN WILGENDAAL, gelijk hij zes-en-veertig jaren geleden Bekenheim verliet, of gelijk hij het thans na dat langdurig afzijn voor 't eerst weder bezocht.

WILGENDAAL was Predikant, en Bekenheim zijne eerste standplaats, waaraan hij ongeveer drie jaren de eerstelingen zijns heiligen ambtsijvers en zijner veelzijdige geestesgaven

had toegewijd. 't Is eene gewone, maar inderdaad ook proefhoudende opmerking, dat de leeraar doorgaans op 't eerste tijdvak zijner bediening, en dus meteen op zijne eerste gemeente, met eene bijzondere vóórliefde terugziet. Terwijl toch dat tijdvak nog eenigermate behoort tot die gouden dagen der jeugd, die men zich altoos gaarne voor den geest roept, zoo zijn dàn ook nog alle deelen der anders maar al te zwaarwigtige taak in 't frissche en lagchende waas der nieuwheid gehuld: de schoone droom, dat men bij de aanvertrouwde kudde al 't kromme regt zal maken, en de zoete begoocheling, waardoor men, op vele zigtbare vruchten zijner zielverzorging hopende, de meest bedriegelijke bloesems reeds voor vruchten aanziet, zijn nog niet door eene wrange ervaring weggevaagd: tot eene onaangename wrijving of botsing met de gemeente-leden heeft zich nog geene aanleiding opgedaan; te minder daar 't in den aard der menschen ligt, aan de opgewondenheid en bedrijvigheid der jonkheid een onwillekeurig behagen te scheppen, en ieder zich verbeeldt dat hij het weeke rijs wel naar zijnen zin — hoe verkeerd die soms wezen moge — buigen zal. Zoo werden WILGENDAAL's herinneringen van Bekenheim slechts door weinige zwarte schaduwen verdonkerd, en dezen gingen nog door de magt die een lang verleden bezit, om de scherpe kanten en hoeken te doen afslijten, in eene zachte schemering over. Dáártegen moesten de meerdere en verschere wonden, hem in zijne latere gemeente, waaronder hij al zijne verdere dienstjaren doorbragt, geslagen — alschoon ze hem hoogst waarschijnlijk bij langer vertoef in de eerste evenmin zouden gespaard zijn geworden — op 't onvoordeeligst afsteken. 't Was dan ook waarlijk in geenen deele door gebrek aan belangstelling veroorzaakt, dat de Predikant eene plek die hem onvergetelijk bleef, nooit weder had betreden; maar, van den eenen uithoek des lands naar den ander getrokken, en door een talrijk gezin in velerlei beslommering gewikkeld en in zijne geldmiddelen beperkt, was er wel dikwijls genoeg een reisplan naar Bekenheim opgevat, doch even zoo dikwijls door tusschenkomende beletselen verschoven, tot dat dit gedurig uitstel, eindelijk, als naar gewoonte, op een stilzwijgend afstel uitliep. Toen nu echter bij 't dalen der levenszon alle uitzigt om het geliefkoosd oord nog eenmaal te aanschouwen, voor goed vervlogen scheen,

riepen de belangen zijns jongsten zoons den ouden man even dringend als onverwacht naar eene streek, van waar hij op zijne terugreis slechts een onbeduidenden omweg behoefde te maken, om den lang gekoesterden wensch vervuld te zien; en dus had hij dan nu de naaste stad ter pleisterplaats gekozen, ten einde van daar de hem van ouds bekende wandeling naar Bekenheim, waartegen hij, in weerwil van zijnen leeftijd, nog niet bijzonder opzag, te ondernemen, en voor dezen hoog gewaardeerden uitstap een geheelen dag af te zonderen.

Hij had zich daarvan echter juist geene al te overdreven verwachtingen gevormd. Te zeer had eene gerijpte ondervinding hem geleerd dat het tooneelspel der wereld, zelfs in zijne kleinste schouwburgen, nog geen dag geheel en al éénerlei blijft, en dat althans reeds een enkel jaar ongeloofelijke veranderingen daarin te weeg kan brengen. Toch had hij — gelijk de mensch eene hoop, die hem lief geworden is, niet ligtelijk ten eenemale opgeeft — zich in stilte gevleid, nog wel menig bekend voorwerp en gelaat aan te treffen. Maar was die hoop al onderweg aan 't wankelen geraakt, waar gebouwen en landerijen zich gansch anders dan weleer aan zijn oog opdeden, ze viel voor goed in duigen, zoodra hij de kom van 't dorp binnentrad. Hier eene ledige plek waar hij zich een huis te binnen bragt; ginds eene woning waar de ploeg plagt te gaan; hier het bosch in een korenveld, ginds de akker in een boomgaard herschapen, en wat al meer! Wel is waar, het meerendeel der huizen liet zich nog op de oude plaats terugvinden, en daaronder ook de voorheen door hem bewoonde pastorie; maar door de veelzins aangebragte vernieuwingen was nagenoeg al wat voor de herinnering aantrekkelijk wezen kon, verloren gegaan. Alleen de eeuwenheugende kerk — mogt men haar al door noodig herstel tegen bouwvalligheid bewaard hebben — verhief zich toch nog in hare eigenste statige gedaante, en scheen met heure hooge torenspits den in de droefgeestige overpeinzing der vergankelijkheid verdiepten wandelaar te zijner bemoediging naar 't onvergankelijk oord des hemels te willen wijzen.

Maar smartelijker nog viel hem de teleurstelling, waarmeê hij onder de vele menschengezigten, die hij ontmoette, te vergeefs naar die zijner vroegere gemeentenaren omzag. Hier of daar ontwaarde hij wel eens een wezenstrek, die hem niet

vreemd voorkwam; maar dan kon hij doorgaans aan den leeftijd berekenen, dat hij in steê van zijn ouden bekende, mogelijk diens zoon of kleinzoon voor zich zag, of wel, dat de bedaagde man of vrouw, die hem voorbijging, misschien als bloeijende knaap of meisje zijne katechisatiën bezocht had. Aan nieuwsgierige blikken ontbrak het niet; maar nergens was het de nieuwsgierigheid der herkenning.

»Hoe zouden zij toch ook eigenlijk" — troostte WILGENDAAL zich-zelven — »op de gedachte komen om hunnen jeugdigen Predikant onder zijne tegenwoordige grijze hairen en diepe rimpels te zoeken! Maar mijnen naam behoeven zij daarom nog niet vergeten te hebben. Ik wil 't eens beproeven." Met dit oogmerk begaf hij zich naar 't Bekenheimsch logement, 't geen in zijn tijd met den minder weidschen titel van herberg werd bestempeld, maar waar nu reeds — dank zij den alomme doordringenden vooruitgang! — eene sociëteitszaal was aangebouwd.

Na eenige verversching besteld te hebben, knoopte hij een gesprek met den waard aan, verhaalde hem, zonder zich te noemen, hoe hij zich te voren in deze streek had opgehouden, en vond alzoo gereede aanleiding om naar de dorpbewoners met wie hij 't meest in betrekking gestaan had, onderzoek te doen. De antwoorden luidden weinig bevredigend. De een was vertrokken, de ander gestorven, meestentijds reeds vóór jaren: van een derde scheen zelfs de heugenis verloren te zijn gegaan. Een paar leefden er nog, maar uitgeleefd en ten grave neigende.

— Toen ik hier plagt te verkeeren — zeide de reiziger eindelijk — stond hier een VAN WILGENDAAL als Predikant. Hij moet sints naar elders beroepen zijn: maar ge hebt misschien nog wel eens van hem hooren spreken?

— Ja, dat zou niet heel veel geweest zijn, Mijnheer! — vertelde de spraakzame kastelein — als ik in mijne jonge jaren niet een poosje bij onzen ouden burgemeester op 't kantoor was geweest. Mijn vader, die, zoo als ik straks zei, na den dood van den ouden man, waar u nog over spraakt, dit logement gekocht had, woû gaarne dat ik hem in 't schrijven — wat in onze affaire al dikwijls te pas komt, en waar hij geen groot heksenmeester in was — een beetje te hulp kon komen, en zóó doende verzocht hij aan den burgemeester,

of die mij wat schrijfwerk wilde geven. De burgemeester keek scherp toe, of zijn klerk en ik onze taak wel accuraat en netjes afdeden; maar als we 't hem dan ook naar den zin gemaakt hadden, was hij heel famieljaar en praatzaam, en wanneer hij dan regt op zijn stokpaardje was, begon hij van Dominé WILGENDAAL op te halen. Daar was hij in zijne jonge dagen meê op de Hoogeschool geweest, en toen waren zij hier haast te gelijk predikant en burgemeester geworden, en hadden de oude kennis ter dege gaande gehouden, en gedroomd dat zij nu wel tot hun sterfdag bijéén zouden blijven. Zij gingen veel zamen wandelen en paardrijden, en waren dag en uur bij malkaêr. Maar ziet, na een jaar of drie komt er een beroep, heel wijd weg, maar dat voor Dominé WILGENDAAL, die getrouwd en niet rijk was, te voordeelig was om er voor te kunnen bedanken. Ze namen dus afscheid onder de zekere belofte van elkaêr te zullen opzoeken, maar daar was nooit iets van gekomen, en zelfs het briefschrijven was op 't lest afgesleten; en nu is de burgemeester verleden winter gestorven, zonder dat ze malkander hebben weêrgezien.

— Zoo is hij dan óók heengegaan! — dacht de achtergeblevene, in smartelijke aandoening. — Ik stelde 't al uit om naar hem te vragen, wijl ik er voor vreesde. Goede, trouwe ARNOLD! Wat was hij open en regt door zee, en, werd hij met zijn vurig gestel al eens ligt driftig, wat was 't kort van duur, en hoe was hij altijd de eerste die de hand van verzoening bood! Nu — al hebben wij op aarde onze vriendschap nimmer mogen hernieuwen, wij hebben haar althans beide in 't heiligdom onzer harten bewaard!

— Maar nu de burgemeester dan ook weg is — zoo besloot onderwijl de kastelein zijn relaas — zal er op ons dorp wel niet veel meer van Dominé WILGENDAAL gerept worden. Wij hebben thans al zijn vierden opvolger, en zoo raakt hij zachtjes aan vergeten.

— Vergeten! — dat woord weergalmde nog pijnlijk in 's grijsaards borst, toen hij, eenige oogenblikken later, den weg insloeg naar een klein en slecht onderhouden huisje, waar één dier hoogbedaagden die zich zijns konden herinneren, bij zijn zoon inwoonde. — 't Zou hem dáár niet beter worden.

Het trof hem reeds, dien man in een zóó geheel anderen maatschappelijken stand, als waarin hij hem verlaten had, aan

te treffen. Voorheen een ruimgegoed landbouwer, was hij door weêrspoed op weêrspoed verarmd, en zijn zoon moest thans zoo voor hem als voor zijn eigen gezin als daghuurder den vaak maar al te schralen kost verdienen. Toen de Predikant, die de huisdeur ongesloten vond, ook die van 't lage vertrekje opende, zat hij, met de kouwelijkheid die den stokoude zoo eigen is, in een versleten leuningstoel aan den hoek van den haard, terwijl zijne jongste kleinkinderen — de oudsten waren met hunne ouders op 't veld — in zindelijke, maar armoedige en gelapte kleeding aan de voeten van grootvader speelden. Ouderdom en wederwaardigheid hadden zijne gestalte inééngekrompen en vermagerd, en zijn oog staarde dof en wezenloos in 't vuur. Dat was de kloeke, rijke, bedrijvige, soms wel eens al te joviale hoevenaar van weleer!

— Ge zult mij wel niet meer kunnen aanzien wie ik ben, ELBERTS? Toch ben ik eens een heel goede kennis van u geweest; maar we zijn in dien tusschentijd allebeî oud geworden. Ge zult evenwel nog wel wat van Dominé WILGENDAAL onthouden hebben?

— WILGENDAAL? WILGENDAAL? — herhaalde ELBERTS langzaam, terwijl hij met de dorre hand over 't voorhoofd streek, als wilde hij dáár eene lang begraven beeldtenis weder opdelven. — Zoo... ja... ja wel, ik bedenk mij... toen 'k nog op den Hoogenhof woonde...

— Wel zeker, dat was een groot eind van 't dorp; maar als mijne vrouw en ik bij u te gast kwamen, liet ge ons met den wagen halen en brengen. Weet ge niet meer, dat wij eens, als gij ons niet zelf gereden hadt, en niet zóó knap met den krommen dissel hadt kunnen omgaan, door dien dronken voerman, die ons tegenkwam, een erg ongeluk zouden gekregen hebben?

— Rijden verstond ik, toen 'k jong was! — riep de oude man uit, terwijl voor een oogwenk een straal van jeugdig vuur zijn anders ledigen blik ophelderde. Maar de flikkering der uitdoovende lamp was ras voorbijgaande. Hij zonk weêr in zijn stoel, en keek in de gloeijende asch, als of er niemand bij hem ware. WILGENDAAL meende dat hij zijne gedachten wilde zamenroepen, en zweeg; maar eensklaps zag ELBERTS op, en vroeg met duidelijke bevreemding:

— Wie is Mijnheer?

— Wel, man! dat heb ik u immers al gezegd: uw oude Predikant WILGENDAAL, die, aan den rand van ons beider graf, u nog eens vaarwel woû komen zeggen.

— O, zoo!... dat's wel vriendelijk!... Vrouw! daar is de Dominé en zijne Jufvrouw; maak dat ze 't goed hebben!... Maar wat ziet het er van daag armoedig uit op den Hoogenhof... 'k zeg u, vrouw! 't is schande voor zulke stevige boeren als wij... o, ja, maar nu ben ik arm, en ANTJE is dood... 't is ook waar, maar ik droomde daar van een jongen Dominé uit mijn jongen tijd... 't was toch wel een goede tijd; maar de Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen... neem mij niet kwalijk, Mijnheer! 'k zal Mijnheers boodschap aan mijn zoon overbrengen.

— Arme verkindschte! — zuchtte WILGENDAAL bij zichzelv', terwijl een helle traan in zijn oog opwelde — wie zou den wakkeren JAKOB ELBERTS van den Hoogenhof in u herkennen? — Hij liet in de hand van 't oudste kind een paar groote geldstukken glijden, om »aan moeder te geven", en haastte zich in de vrije Natuur verademing te zoeken voor zijn beklemd gemoed.

— Vergeten! — klonk het nu nog luider en grievender in zijn binnenste. Hij poogde het denkbeeld van zich af te zetten; maar vergeefs. De lust om de levenden op te zoeken was hem vergaan: hij spoedde zich naar de rustplaats der dooden. Dáár vond hij ze allen in den moederschoot der aarde bijéén, die hij in hunne woningen niet meer had mogen ontmoeten: dáár wachtten zij eerlang op ELBERTS en die weinige anderen, welke de sikkel des doods nog moest afmaaijen, om de sterflijst hunner tijdgenooten voltallig te maken.

— Goeden nacht, ARNOLD! — fluisterde hij met bevende stem, toen hij bij de nieuwe zerk stilstond, die den naam en sterfdag van den »ouden Burgemeester" aanwees — zijt ge in den Heer ontslapen, en mag dat ook mij te beurte vallen, dan zijn wij nu ten minste wel den langsten tijd gescheiden geweest!

Eene andere zerk lag rakelings dáárneven, met mos en gras reeds bewassen. Toch kon WILGENDAAL den naam nog ontcijferen van een landheer die de heftige tegenpartij van zijnen vriend plagt te zijn. — Zij slapen nu vreedzaam naast malkander — mijmerde de Predikant — en ARNOLD's dochter

is met GRAANWIJK's zoon gehuwd. Goddank! twist en vijandschap kan toch óók vergeten worden!

Hij zag om naar het plekje 't welk hij eenmaal voor zijnen eersteling had uitgekozen — eene teedere loot, binnen weinig maanden verwelkt. Hoe veel er op Bekenheim veranderd ware, het kerkhof was tot dusverre 't zelfde gebleven: het groene weideveld, met zijn eenvoudig kruispad en met de plegtige schaduw zijner linden en dennen, had nog geene plaats gemaakt voor een vrolijk slingerplantsoen, in ons oog dan ook zeker geen bijzonder eigenaardig gewaad voor den eerwaardigen Gods-akker. Evenwel kon WILGENDAAL in 't eerst het graf van zijn kind niet ontdekken, 't welk hij met geen kouden steen had willen drukken, maar enkel door een stekje der witte agaat-roos, die in zijnen pastorie-tuin groeide, had gekenteekend. Doch toen hij zich bedacht, dat hij, in plaats van het stekje, zelfs niet kon verwachten den daaruit voortgekomen struik terug te vinden, tenzij deze zich door zijne uitspruitsels vernieuwd had, werd hij op een grooten rozenbosch opmerkzaam, dien hij tot nu toe, aan 't door hem gepote stekje denkende, voorbij had gezien. Dáár alzoo had hij eenmaal met gebogen hoofd en gebroken hart het wichtje ter aarde besteld, 't welk hem en zijne gade toenmaals onvergetelijk... scheen. En 't was hun ook lang onvergetelijk geweest; maar het achttal frissche knoppen, dat hun later ontlook, had de rouwe over 't eerste geknakte knopje toch van lieverlede gelenigd, tot ze, eindelijk, zelfs bij de moeder, bijkans geheel verdrongen was geworden door het verscher en bitterder herdenken, hoe de snerpende adem van den koning der verschrikkingen ook één van die acht zich nu reeds tot vrucht zettende bloesems had aangeblazen en verstijfd. Toen echter de vader na zóó lange afwezigheid de groeve zijns eerstgeborenen wederzag, werd juist dat vergeten, 't welk hem-zelv' zóó bang was gevallen, en waaraan hij toch evenzeer jegens zijnen zoon schuldig stond, hem een ondragelijk denkbeeld. — O, wèl u, mijn kleine GERHARD! — zeide hij zachtkens — dat uw Vader in de hemelen niet zóó vergeetachtig is als uw zwakke aardsche vader! — En een tranenstroom, gelijk het verstervende gevoel en de verhardende ervaring der grijsheid anders niet medebrengt, gaf lucht aan het van nameloozen weedom overstelpte harte.

Hij had zich vermand: hij had van de dooden afscheid genomen met den stillen wensch: »Mogt gij allen, die hier van 's werelds stormen uitrust, tot dat goede zaad behooren, 't welk de groote Zaaijer ten dage Zijns oogstes zamenbindt voor Zijne schuren!" Maar nog kon hij zijne sombere zielsgesteldheid niet overwinnen; en, terwijl hij het dorp verliet, scheen de kerkklok, die juist eenen gestorvene beluidde, hem niet dan: »Vergeten! vergeten!" achterna te galmen.

Een man voegde zich bij hem, wiens leeftijd vermoedelijk digt aan den zijnen reikte. Hoewel de oude Predikant liever met zijne droefgeestige gepeinzen alléén ware gebleven, was hij echter te goedhartig van aard, en had zich te zeer gewend om die natuurlijke goedhartigheid door 't beginsel van Christelijke zelfverloochening te laten besturen, dan dat hij zijnen medewandelaar, die blijkbaar gaarne een gesprek wilde aanknoopen, zou hebben teruggestooten.

— Mijnheer heeft misschien onzen Dominé eens bezocht? — vroeg de man, die naar zijn uiterlijk tot de welvarende middelklasse der dorpelingen behoorde, na de gewone woordenwisseling over 't mooije weêr. — Ik dacht zoo, omdat Mijnheer zelf wel iets van een Dominé heeft.

— Dat laatste is *zóó* ver niet misgeraden — antwoordde de ander met een glimlach: — ge schijnt verstand van de Dominé's te hebben. Maar met uwen Dominé ben ik toch niet in kennis.

— Niet? Nu, hij 's nog jong; maar 't is een best mensch, dat verzeker ik u, en een best Leeraar daarbij. Maar als ik over Dominé's spreek, dan kom ik altoos op een Dominé dien wij hier in mijn jongen tijd hadden. U hebt mogelijk wel eens van hem gehoord? hij heette Dominé WILGENDAAL.

— O, ja, dien ken ik wel — ten minste, ik heb moeite gedaan hem te leeren kennen.

— Hij leeft dus nog? En weet u ook, hoe 't hem gaat? — vroeg zijn medgezel met zigtbare belangstelling.

— Ik geloof, redelijk goed; maar hij begint oud te worden.

— Dat moet wel, ja, dat moet wel; want ik ben nog een jaar of drie jonger dan hij, en ik voel best dat ik niet meer ben als vroeger. Mijnheer zal dat van zich óók al wel merken; want wij zullen zoo heel veel niet schelen. Maar, om bij Dominé WILGENDAAL te blijven, ja, die man moest eens

weten dat een woord van hem mij op 't moeilijkst punt van mijn leven op den regten weg heeft gehouden.

't Was nu de beurt van den Predikant om belangstelling te toonen.

— En wat was dat dan voor een woord? — vroeg hij nieuwsgierig.

— Ja, zie, Mijnheer! ik huisde toen als éénig kind en kostwinner met mijne moeder, die al vroeg weeûw was geworden. Nu kon ik, al zeg ik 't zelf, ter dege te regt met de tabaksplanterij, en daar had ik op 't gansche dorp ook den naam van. Zoo gebeurde 't, dat een groot Heer, die wel twintig uren hier van daan, waar nooit tabak verbouwd was, een stuk grond er voor woû aanleggen, door onzen burgemeester geraden werd om mij tot opzigter te nemen. Ik had daar, zoo als u begrijpen kunt, magtig veel trek in. De condities waren zóó voordeelig, dat ik binnen een jaar of wat genoeg kon óverwinnen, om — wat alle jongelui toch graag doen — te kunnen trouwen, zonder dat het zoo'n moedwillig armoêlijden hoefde te worden, waar ik al mijn leven een geslagen hekel aan gehad heb. Maar — één leelijk bezwaar was er: mijne moeder mogt ik niet meênemen. Mijne makkers lachten mij uit, en meenden: ik kon dan immers een deel van mijne verdiensten aan de oude vrouw overzenden. Ik bragt daar wel tegen in, dat het haar toch zwaar zou vallen haar éénig kind te missen, en bij hare gedurige ziekelijkheid heelemaal aan de zorg van vreemden overgelaten te wezen; maar in mijn hart was ik eigenlijk al door hen bepraat. »Kijk, MARTIJN!" — zeiden ze onder anderen, en dáár bleef ik vooral op hechten — »kijk, daar is GOVERT WANDERS; die 's om zijn moeders wil ongetrouwd gebleven, en daar moet eerst een groot geroep over geweest zijn, zoo braaf als hij daaraan deed; maar nu 't een oude, éénloopende, hulpbehoevende sukkel is, hebben de menschen die braafheid glad vergeten, en zijne moeder, toen die nog leefde, net zoo wel; want ze knorde en bromde tegen hem van den morgen tot den avond. Als ge niet wijzer zijt dan hij, zal 't u geen hair beter gaan: geloof dat maar!" Daar leî ik dan ook wel weêr tegen in: dat GOVERT zeker een goede kerel, maar te gelijk een erge treuzelaar was, en dat het dáárdoor eigenlijk zóó slecht met hem was afgeloopen; maar, zoo als ik Mijnheer

zeî, de tegenspraak was mij niet regt gemeend; en daar mijne consciëntie alevel met mijne zinnigheid in strijd bleef, begon ik — God vergeve 't mij! — erg norsch en wrevelig te worden tegen mijne goede moeder, die mij voor mijn fortuin zóó in den weg stond. 's Zondags daaraan ging ik uit gewoonte naar de kerk, maar ik zou weinig naar de preek geluisterd hebben, als de tekst mij niet zóó vreemd op 't lijf was gevallen. 't Ging zoo wat met Dominé WILGENDAAL op 't laatst: hij had het beroep naar dat Friesche dorp met dien vreemden naam al aangenomen, en we waren juist in de Lijdensweken: zie, daar beschikt de Heer het zóó, dat hij juist over MARIA bij 't kruis moet preken. De zorg van onzen Heer JEZUS voor Zijne moeder, daar had hij 't over, en daar kon ik, of ik woû of niet, mijne ooren maar niet voor digt doen. In stilte verzon ik evenwel met mijn arglistig hart tegen 't geen hij zeî allerlei uitzonderingen en uitvlugten, en die van 't »vergeten" stond altijd op den voorgrond; maar denk eens, Mijnheer! — 't was als of de Dominé me op dat oogenblik in de ziel gelezen had — denk eens, daar neemt hij mij met een paar woorden mijne heele verschansing weg. Me dunkt, ik hoor ze hem nog uitspreken, want ik heb ze letterlijk onthouden: »Wie een deel, welligt een groot deel, van zijn levensgenot aan vader of moeder ten offer brengt, klage toch niet, dat dit offer, 't welk hem zóó veel strijd kost, alras vergeten wordt. Neen — moge het vergeten worden bij de menschen, met onuitwischbaar schrift staat het aangeteekend in 't boek des levens bij God!" In waarheid, Mijnheer! ik wist niet wat mij overkwam; maar de steen in mijn hart was door dien hamer voor goed stuk geslagen, en ik ging uit de kerk naar huis, en was tegen moeder goediger en vriendelijker dan ooit: zoodat het goede mensch mij verwonderd aankeek, maar er met dat al grooten schik in had. Opzigter werd ik niet, en 'k heb er nooit berouw over gehad, want de Heer heeft mijne vlijt dubbel gezegend; en al ben ik tot geen huwelijk gekomen — want toen ik 't kon, was ik te oud, en dan gaat het niet meer — daar heeft de Heer óók al in voorzien, want op 't laatst van moeders leven nam ik, om haar te helpen, eene verre nicht van haar in huis: die heb ik nu bij mij laten introuwen, en de jongelui noemen mij vader, en hunne kinderen grootvader, en ze zijn even goed voor mij als ik

voor mijne moeder geweest ben. Maar, Mijnheer! dáár 's de zijweg, dien ik in moet: neem mij niet kwalijk, dat ik zóó lang de praat alléén heb gehad — maar, ja, denkt Mijnheer Dominé WILGENDAAL nog weêr te ontmoeten?

— Ja, ja, ik geloof het wel — stamerde de bewogen grijsaard eenigzins verward.

— O, dan moet u hem toch vooral eens vertellen, hoe ik zijn goed woord nooit vergeten heb, en hoe 'k er hem nog op mijn ouden dag dankbaar voor ben! — Breng hem de beste zegenwenschen van MARTIJN WILLEMS over: die naam zal hem zeker nog wel te binnen schieten. — Maar ik zou Mijnheer waarlijk te lang ophouden...

En met een beleefden groet ging de man zijns weegs. WILGENDAAL maakte eene beweging als of hij hem wilde teruggroepen en zich aan hem ontdekken; maar hij hield zich in. 't Zou — begreep hij — nergens toe dienen, dan om den trouwhartigen landman afgoderij met hem te doen plegen, en dezen zelven weêrkeerig door onwillekeurige loftuitingen hoogmoedig te maken.

Doch door dat eenvoudig verhaal was intusschen de nevel opgeklaard, die nog even te voren zoo donker en treurig over 's grijsaards ziel had gehangen. Gelijk dezen morgen aan 't luchtruim, zoo was ook op zijn gelaat de blijmoedig lagchende zon weder doorgebroken. En de oude kerkklok, wier gelui hij nog in de verte kon onderscheiden, had heuren doffen graftoon verloren, en baauwde hem niet langer: »Vergeten! vergeten!" toe; maar zij scheen thans veel meer die moedgevende Apostolische spreuk voor hem te willen herhalen: »Alle vleesch is als gras, en alle heerlijkheid des menschen als eene grasbloem: het gras is verdord, en zijne bloem afgevallen; *maar het Woord des Heeren blijft in eeuwigheid, en dit is het Woord, dat onder u verkondigd is!*"

Heteren, 15 Febr. 1856.

OUDE SPREUKEN.

(*Ingezonden.*)

Wie niet gaarne geprezen wordt, zal ook niets doen om het te verdienen.

Om te behagen moeten wij den wilg gelijken, maar niet den eik.

Hij die gaarne raad geeft, heeft meestal zelf dien noodig.

Raad moet gelijk zijn aan den daauw, maar niet aan eene stortbui.

Wij gevoelen veel meer hetgeen wij vreezen dan hetgeen wij lijden.

Moeijelijk te behagen en gemakkelijk te mishagen, is de eigenschap van een hatelijk karakter.

De laagste wijze om ons-zelven te prijzen, is de daden van anderen af te keuren.

De man die zich schaamt arm te zijn, zou trotsch zijn als hij rijk ware.

Als wij van dooden spreken, moeten wij zachtkens over hun graf wandelen.

Prijst kinderen omdat zij mooi zijn, dan zullen zij trachten schoon te worden; prijst hen omdat zij zoet zijn, dan zullen zij trachten deugdzaam te worden.

Van alle hoedanigheden is gierigheid het meest strijdig met die van den Almagtige.

Zij die aan niemand een goed woord geven, verdienen dat ook van niemand.

Gemaakte deftigheid is als een stuk valsch geld, dat zoo lang in omloop blijft tot het beproefd wordt.

MENGELWERK.

EDELE STEENEN.

DOOR

ERNST.

I.

DE DIAMANT.

Bij het noemen van den naam van edelgesteenten, denkt gij wel in de eerste plaats aan den diamant, die als de zon de starren, de kostbare steenen ver overtreft. Gezegend noemt gij de landen die door den Schepper boven andere werden begunstigd met de heerlijkste rijkdommen, waar de hemel lagchende neêrziet op eene aarde, die niet slechts de rijkste kostbaarheden op de meest weelderige wijze ten toon spreidt, maar ook andere van geene mindere waardij in hare ingewanden verbergt. In Braziliё wierp de Nieuwe Wereld, met de achteloosheid van den rijken verkwister, aan den gelukzoeker de steenen, onder een korst van slijk en aarde verborgen, toe, zoo begeerlijk in het oog van hen die door magt en schoonheid zich laten boeijen. De vloed waarin er de diamant wordt aangetroffen, wordt voor een gedeelte in kanalen afgeleid, de aarde of het slijk wordt gewasschen, en de diamant, nu eens in dezen, dan eens in anderen vorm, en verschillend van kleur, wit, graauw, geel, blaauw of zwartachtig, zelden echter groen of rozenrood, blinkt, al is het nog niet met hellen glans, den vinder in de oogen. De Negerslaaf, die tot den arbeid wordt gebruikt, heeft echter niet zoo vele redenen om zich te verheugen. Alleen wanneer het hem gelukt een steen te vinden die meer dan 70 grein weegt, heeft hij zich gelukkig te roemen, want met zulk eene gewigtige vondst, vindt hij het gewigtigste goed: zijne vrijheid. Zonder dat te vinden mag hij in de hitte en bijna zonder eenig kleed bij den invallenden regentijd levenslang arbeiden. Immers, bij het ontdekken dat nu en dan de steenen listig verborgen, dikwijls ingeslokt werden, duchtte men niet zonder grond, dat de Neger zich-zelven een deel aan

de winsten des meesters zou weten toe te eigenen. Van daar dat een feitor is aangesteld, die met de meeste zorg op een achttal slaven heeft acht te geven. Deze wordt door 't handgeklap des Negers met elke vondst bekend gemaakt, en ziet hem den steen in een hierbij geplaatsten bak werpen. Is het wel wonder dat deze zaak in alle opzigten met de meeste naauwkeurigheid werd behandeld? Zij werd toevertrouwd aan een bestuur, bestaande uit den generaal-intendant, een fiscaal, een schatmeester, een boekhouder en zeven commiezen. Voorts bestond er eene Koninklijke junta der diamanten, waarin de generaal-intendant den voorzitterstoel bekleedde. De ambtenaren van het bestuur zonden al de gevonden diamanten naar de algemeene schatkamer te Tijuko. Van deze schatkamer zijn er drie sleutels, waarvan er een in de handen van den generaal-intendant, en de twee andere in die van twee hooge beambten berustten. De steenen werden gewogen, het gewigt er van in de registers opgeschreven, te gelijk met de plaats en den tijd waarop zij werden gevonden. De toezending naar de schatkamer geschiedde maandelijks, terwijl aan het einde des jaars het gewonnene door eene wèl beschermde karavaan naar de hoofdstad Rio-Janeiro werd gevoerd. Vóór dat men hiertoe overging, werden er een getal van twaalf zeeven genomen, waarvan de gaten van de eerste tot de laatste al kleiner worden, en door welke men al de diamanten liet loopen. De grootste steenen blijven op de zeef liggen, die de wijdste gaten heeft, en zoo gaat het tot de kleinste voort, die op de fijnste zeef blijven liggen. De twaalf soorten van diamanten worden nu in papier gewikkeld en vervolgens in zakken gepakt. Deze worden in eene kist gedaan, welke door den intendant, fiscaal en eersten schatmeester met hunne zegelen worden voorzien. Hierop wordt de kist door eenen van den intendant-zelven gekozen beambte, door twee krijgsruiters en vier soldaten te voet geleid. Vroeger werden de diamanten in de Provinciën Minas Geraes en Matto grosso gezocht. Vóór twaalf jaren echter heeft men in de Provincie Bahia, in het stroomgebied van de Paraguassu, eene twintig uren lange en tien uren breede streek ontdekt, die diamanten bevatte, welke echter niet met die van andere Provinciën kunnen wedijveren. Men schat de geheele opbrengst dezer edelsteenen in Brazilië van 1729 tot op het einde van 1849 op eene som van 395,558,000 francs.

Reeds vroeger hadden de diamanten, die in Oost-Indië, inzonderheid in Borneo gevonden en in Goloonda geslepen werden, aan menige hand arbeid verschaft. De Oost-Indische Compagnie dreef hiermede eenen winstgevenden handel. Onze ANTONIDES vergat in zijnen heerlijken *Ystroom* niet dit op te nemen, als hij in het Tweede Boek zingt:

Het Diamantgesteente, in 's afgronts nacht verzonden
En met een bruine korst zigh dekkende in de gronden
  Van 't duistere gebergte en mijnen, naer en wild
  Wort hier in 't licht gezet; totdat het net geschilt
Van zijn onreinen bast, geheldert en geslepen
Aen onzen Ystroom, wort in konstigh gout gegrepen,
  Gebogen tot een ring of borst- en halskarkant
  En flonkerenden boot, die door zijn gloet en brant
Ons 't oog verbijstert met een weerlicht van zijn straelen,
Daer ze op elkaêr om 't zeerste afschietende, verdwaelen.
  O aerdsche starren, die alle eeuwen vier en gloet,
  En lucht en water tart, terwijl gy ons 't gemoet
Vervrolijkt met uw schoonte en gloeiende koleuren,
Hoe waerdigh zijt ge 't hooft ten zantkuil uit te beuren,
  En met uw duerzaemheit en 't onbesmette licht,
  Dat altijt even blank ons toestraelt in 't gezicht,
Van ongeveinsde trou een ware schets te toonen!
Gelijk gy 't echtverbant nog daeglijks pleegt te kroonen.

Roemen wij het edelste der metalen, — voor den diamant die een enkel lood weegt, zult gij zeer vele ponden gouds zien uitbetalen. Of is ook de glans van het schitterendste goud te vergelijken met dien van den bewonderden steen? De stralen der zon schijnt hij in te drinken. Immers, breng den diamant, dien gij een tijd lang in het licht des dags hebt gelegd, in een duister vertrek, en gij zult hem nog stralen zien schieten en licht verspreiden. Men heeft den glans waarmede hij het ontvangen licht weerkaatst, het *vuur* genoemd; terwijl zijne doorzigtigheid en helderheid het *water* wordt geheeten. Laat de kunst hare krachten aanwenden, en den gevonden steen effene vlakten (*facetten*) verleenen, gij ziet dan hoe in den diamant al de kleuren des regenboogs spelen. Hij verdient dan den naam »briljant", het schitterende gesteente bij uitnemendheid, als hij nu geheel het witte licht, zonder het te deelen, terugkaatst, en dan enkel de roode, gele of groene stralen doet blinken.

Hebt gij op een heerlijken lentemorgen den schoonen lusthof doorwandeld, en in verrukking gestaan bij het aanschouwen van die heldere dauwdroppels, waarmede het jeugdige groen van knoppen en bladen is overgoten? Voeldet gij u geboeid bij het spel van die verschillende kleuren, waarvan de morgenzon die droppelen glinsteren deed? Gij hebt de vele dichterlijke beschrijvingen, waarin die dauwdroppels met diamanten vergeleken worden, niet te overdreven gevonden. Maar het was een glans die u slechts voor een oogenblik werd gegund. De zon rijst hooger en heeft die droppelen aldra verzwolgen. Maar er zou eerst eene hitte van 800 graden RÉAUMUR noodig zijn om den diamant langzamerhand te verteren. Wel is zijne hardheid evenzeer beroemd als zijne helderheid en glans, en de Oudheid heeft gemeend dat hij tegen het felste vuur bestand zou wezen. Latere ontdekkingen hebben het tegendeel bewezen. Wat vóór bijna twee eeuwen reeds de beroemde NEWTON uit de sterke straalbreking van den diamant meende te moeten opmaken, is later bij proefnemingen gebleken, dat hij een brandbaar ligchaam is. Ja, de diamant, die het harde glas doorsnijdt als of het was ware, en in de hardste voorwerpen graveert, zal, aan de lucht bij het verbranden blootgesteld, zich met de zuurstof der lucht vermengen en koolzuur vormen, dat, in eene wèl gesloten flesch water geleid, zich als een frisschen, zuren, en duren drank met den meesten smaak laat drinken. Van meer belang is de ontdekking van LODEWIJK BERQUEM uit Brugge, die in het jaar 1475 het harde gesteente met goed gevolg poogde te slijpen. Had men tot dus ver de edele steenen in hunne natuurlijke gedaante gehad, daar ook het hardste metaal en gesteente geene de minste overwinning wist te behalen op den onverwinnelijke, — het zien van eene fijne stof, die het tegen elkander wrijven van twee diamanten achterliet, bragt hem op het denkbeeld om met die stof andere diamanten te slijpen, dat zoo nameloos veel tot de verhooging van den luister en de waardij van het gesteente heeft bijgedragen. De sterke en magtige, die eeuwen lang den scherpsten onderzoeker had weten te misleiden door den schijn, als ware hij door geene magt te dwingen, moest zich toch eindelijk overgeven voor een die magtiger was — voor den menschelijken geest. Die geest, door geene teleurstellingen ontmoedigd, dringt door in de verborgen schuilhoeken der schepping, bespiedt en gebruikt,

als de door God hier met de heerschappij bekleede onderkoning, de krachten der Natuur tot zijn doel. De hier behaalde triomf is zeker eene schoone, vlekkelooze te noemen, waar de diamant, die aan geene vreemde magt op zich eenigen invloed scheen te zullen toelaten, aan zich-zelven dienstbaar werd gemaakt; dienstbaar, maar — om nog meer dan vroeger te heerschen en de bewondering en de begeerte van de magtigste heerschers onder de menschen te trekken. De kostbare diamant, door BERQUEM in 1475 geslepen, was eens in het bezit van KAREL *den Stoute*, die hem in den slag bij Grandson, den 3[den] Maart des volgenden jaars, verloor. Een Zwitsersch soldaat verkocht voor den prijs van een gulden den steen aan den Pastoor van Montagny, voor welks bezit Paus JULIUS II de som van 20,000 dukaten overhad. O, wie de geschiedenis der gevonden en als tafelsteenen, rosetten of briljanten geslepen diamanten wist te ontcijferen! Welke belangrijke bijdragen zou zij opleveren tot de kennis van het menschelijke hart. Oogen hebben zij gestreeld, begeerten hebben zij opgewekt, zij zijn onder den naam van diens eigendom in de hand van den mensch gekomen, en niet zelden hebben zij over den geest van hunnen bezitter heerschappij gevoerd, — zij zijn uit de handen hunner vereerders verdwenen, en dikwijls heeft dat verlies bittere tranen gekost. Maar hoe weinig staat er in die geschiedenis te lezen van tranen die, als de dauw door de morgenzon, door den diamant zouden zijn gedroogd! En toch de edele steen is geen ijdele steen, omdat hij der menschen ijdelheid wekt en streelt. IJdel is de mensch, die zijn glans niet in 't hoogere zoekt. Wie zal zich echter verwonderen over de hulde die er wordt gebragt aan dat prachtig kleinood? De verstandige ziet ook daarin zich spiegelen de heerlijkheid van den Schepper, die in verborgen en van verborgenheden vervulde werkplaatsen den kool (want anders is de edele steen niet) tot zulk een verhevenen rang heeft verheven en met glansen heeft gesierd? Wij zien dan ook in de Staten-overzetting der gewijde Schriften zijnen naam vermeld onder de edele steenen, die den borstlap van den Israëlitischen hoogepriester versierden (*Exod.* XXVIII: 18, H. XXXIX: 11, *Ezech.* XXVIII: 13), ofschoon het genoegzaam zeker is, dat wij hier in plaats van den diamant aan een anderen steen, onyx, hebben te denken. Op de twaalf verschillende steenen toch waren de namen der stammen gegrift,

en de hardheid van den diamant verbood het wel den ouden Hebreeuwschen kunstenaar daarin een tittel of jota te graveren. Die hardheid was het dan ook, nog meer dan de pracht, waarop de Oudheid de aandacht had gevestigd. Immers als EZECHIËL door God wordt geroepen (H. III: 4—9) om met zijne prediking te gaan tot het huis van Israël, dat als stijf van voorhoofd en hard van harte is geteekend, wordt hij bekrachtigd door de verzekering dat tegenover hen zijn aangezigt stijf en strak zou zijn, gelijk het hunne, ja, dat God het voorhoofd des Profeets harder dan eene rots, hard als een diamant zou maken, en dat hij dus niet te vreezen zou hebben. Bij het botsen zou het diamanten voorhoofd het tegen de hardheid der rots — Israël's zinnebeeld — kunnen volhouden. De Profeet ZACHARIAS (VII: 12) verwijt het zijnen landgenooten: dat zij hun hart maakten als een diamant, niet hoorende naar de Wet en de woorden Gods. Het was dan ook om de hardheid dat VIRGILIUS in het Zesde Boek van zijne *Aeneis*, v. 550, bij zijne beschrijving van den Tartarus spreekt van de

Porta adversa, ingens, solidoque adamante columnae
Vis ut nulla virûm non ipsi exscindere ferro
Coelicolae valeant.

daar VONDEL:

De hooge poort en zuil — — —
Uit louter diamant geklonken staen — — —
Recht over en zoo sterk, dat geene mannekracht
Geene oorloghsgoden zelfs, hoe maghtigh zy 't zich belghen,
Vermoghen dit met stael en yzer te verdelgen.

In het begin onzer eeuw heeft een landgenoot, M. DELBEEK, de kunst uitgevonden om diamanten te snijden of te zagen, wanneer zij in betrekking tot hunne oppervlakte te dik zijn; en dat aan den IJstroom — al had BILDERDIJK zich over het verval der talrijke bloeijende diamantslijperijen in de hoofdstad te beklagen — toch nog niet alle spoor van den alouden roem is uitgewischt, moge blijken uit de bearbeiding van den beroemden Kohinoor — dien »berg des lichts", zoo als hij heet — door Koningin VICTORIA aan de bekwame hand van een Amsterdamschen kunstenaar toevertrouwd.

Op de allervoortreffelijkste wijze wordt ons door den Dichter

van het Boek *Job* (H. XXVIII) eene beschrijving geleverd van de wetenschap en de inspanning van het menschelijk vernuft in het opsporen en opdelven van de schatten die in het diepst der aarde zijn besloten. De blik des menschen vindt, volgens hem, de paden die door het scherpziende oog des roofvogels nooit zijn ontdekt, en de stoutheid diens stervelings overtreft die van den moedigen leeuw, terwijl hij met geene mindere kracht dan het vuur de schuilplaatsen van de edele steenen en metalen doorwroet. Hij legt zijne hand aan de keiachtige rots, hij keert de bergen van den wortel om, in de rotssteenen houwt hij stroomen uit, en zijn oog ziet al het kostelijke, hij bindt de rivieren toe, dat er geen traan uitkomt, en het verborgene brengt hij aan het licht. Maar in weerwil van dat alles, blijft er voor den mensch een schat verborgen, kostelijker dan al het edelgesteente, de wijsheid, namelijk, die den grond kent van alle menschelijke lotgevallen. Die wijsheid is enkel het bezit van God. Godsvrucht is voor den mensch de steen der wijsheid, de edelste van alle!

II.

DE STEENKOOL.

Onze Dichter LUCAS TRIP, in wiens poëzij ons menig kostelijk edelgesteente tegenschittert, bezong den kei op eene voortreffelijke wijze:

Klei, van water volgezogen,
  Moet, door kracht van lucht en vuur,
Tot een mop en klinker droogen;
  Maar Gods dienares, Natuur,
Tigchelt, van geen zon beschenen,
  Midden in de vochtige aard,
  Keijen daar de zaag op schaart.
Harder dan haar marmersteenen.

'k Wil het nut der grofste steenen
  Oppolijsten tot Gods lof,
En mijne aandacht enkel leenen
  Om in de allerruwste stof
Eenen wederschijn te ontdekken
  Van Gods gulle vriendlijkheid,
  Die, op kei en steen verspreid,
Dankbren eerbied moet verwekken.

Ziet de Dichter in den gering geachten kei een edel gesteente, waaraan de rijke zoo wel als de heiboer en schipper tal van voordeelen dankt, en waardoor ons Vaderland tegen de woede der verbolgen Zee bestand is, — zouden wij niet nog veel meer het voor 't oog even weinig schoon gesteente dien lof geven, dat bij den ondergang eener vroegere wereld voor de verst verwijderde geslachten in verborgen schatkameren werd bewaard? Gij kent het. Als gij in den winter de strengheid van het getijde in uwe werkplaatsen of woonverblijf of feestzalen weet te ontvlugten, hebt gij niet altijd zeker opgemerkt dat de aarde uit hare diepste ingewanden u de vergoeding schonk voor de zonnestralen die u de hemel onthield. Om tot den oorsprong der steenkolen op te klimmen, hebt gij de geschiedenis op te slaan van deze aarde, vóór dat zij in den toestand zich bevond, waarin wij haar sedert tal van eeuwen begroetten. Zij hebben dus wel op een hoogen adel te roemen, en het *virtus nobilitat* is wel op dit harde en zwarte kroost van den voortijd van toepassing, wiens geboortedag reeds lang vóór dien van den stamvader des menschelijken geslachts daar is geweest. Immers de onderzoeker der Natuur heeft het op de meest overtuigende wijze getoond, dat de bol die door ons wordt bewoond, in een vroeger tijdperk een ander voorkomen vertoonde. Behalve die reusachtige dieren waarvan de sporen aanwezig zijn, bragt zij planten voort van eene buitengewone hoogte en omvang. Bij de groote vervormingen waaraan zij bloot stond, werden deze in de diepte begraven, en het reuzengeslacht der in de groote begraafplaats verzonken plantenwereld, werd door de drukking van boven en door de warmte van beneden ten eenemale verkoold. Mogten zij in hare zwarte kleur nu den rouw schijnen te dragen over het voorleden, toen zij bloeiden en zich uitbreidden, en aan geene menschelijke heerschappij waren onderworpen, — zij waren echter bereid om den hier later op aarde gestelden plaatsbekleeder van den God aan wien zij het aanzijn hadden te danken, nog tot in verre eeuwen te dienen. Niet altijd echter werden zij door den mensch met de vereischte achting begroet en op prijs gesteld. Minder gelukkig dan de diamant, had de steenkool evenmin de eer den vorsten als den volken te behagen, en de Koninklijke vloek werd, op de bede van eene haar eigen voordeel miskennende natie, uitgesproken over

een voortbrengsel dat haar nageslacht rijk en magtig maken zou. Koning EDUARD II, gehoor gevende aan een verzoekschrift van het Engelsche Parlement, vaardigde bij herhaling de strengste bevelen uit tegen allen die het waagden zich van de steenkolen te bedienen. De vreeselijke rook, die hier en daar uit de fabrijken te Londen opsteeg, die in het begin der veertiende eeuw de uit Newcastle pas eerst aangevoerde steenkolen wilden gebruiken, werd, als een rook der helle, met de bitterste verwenschingen aanschouwd. Als waren de eeuwen lang begraven reuzen ontwaakt en ontboeid, om den strijd aan te vangen tegen de zwakkere plantenteelt van een nieuwen tijd, en tegen den mensch die het gebied over de aarde in handen heeft! Of scheen het niet, te oordeelen naar de hoogst vijandige houding van Engelands Parlement en Koning, en naar des laatstgenoemden verwoesting ademende besluiten, als of er, bij het gebruik der steenkolen, geene bloem meer in de lusthoven zou kunnen bloeijen, als of de voor pestbarend uitgekreten brandstof den adem in de menschelijke borst zoude verstikken? Een wijzer nageslacht heeft die onregtvaardige vonnissen vernietigd. Maar mogt toch nog tot op onzen tijd de invoer van steenkolen in Engelands hoofdstad met vele lasten zijn bezwaard, sedert de laatste vijf-en-twintig jaren werd zij hiervan ontslagen, in het belang van duizend maal duizenden. Waarlijk, met zulke schatkameren gezegend als zijne drie-duizend steenkolenmijnen zijn, behoeft Engeland den rijkdom van goud en zilver niet te benijden, dien Amerika telken jare heeft aan het licht te brengen. Een getal van 250,000 menschen vindt hier arbeid en brood, terwijl de jaarlijksche opbrengst op 125 millioen gulden wordt geschat. Of Engeland ook redenen heeft om de steenkolen onder de edele steenen te noemen! Dat de diamant boven anderen dien naam drage bij de kinderen der weelde, dat deze worde toegejuicht als de zon onder de hemellichten, — zou de steenkool bij minderen glans minder aanspraak hebben op algemeene vereering? Zie hoe uit den schoorsteen van die arme hut de dikke zwarte rookkolom opstijgt; hoe de daglooner zich gelukkig rekent, waar hij met de zijnen in den winteravond zich rondom den kagchel schaart, terwijl de moeder de geringe spijze daarop kookt voor den avondmaaltijd. Ziet de zoogenaamde coaks, die men verkrijgt nadat men — om de vlammende waterstof en de zwavellucht

er uit weg te nemen — de steenkool nog eenmaal verkoolt of zonder lucht toe te laten, verbrandt. Hebt gij het niet aan den krachtigen gloed daarvan toegeschreven, wanneer gij, op het dek van de stoomboot staande en nu eens naar den schoorsteen en dan eens beneden u naar die schrikwekkende werktuigen onder uwe voeten ziende, onwillekeurig de meesterlijke beschrijving van onzen Dichter WITHUYS bij u-zelven opzegt:

— pijlsnel verder voort al voort,
Al verder, vliegensvlug,
Week de oever links en regts van boord,
Vloog 't op der vloeden rug.
De wind rustte ademloos op 't zout;
Maar bruisend, in de borst van 't hout,
Door aadren heen van staal
Bewoog en dreef een ademtogt,
Met vuur gevoed, door vuur gewrocht,
Gewrichten van metaal.

Dáár gloeide en loeide een laatje hel,
Die wat zij greep verslond;
Dáár joeg de stoom het raderstel
Met ijzren armen rond;
Ter weêrzij, buiten over 't ruim
Groef 't rollend rad een kolk van schuim,
En sloeg in 't golvend spoor
Zijn breede spanen keer om keer,
En roeide raatlend over 't meer,
En wentelde eindloos door.

Heeft de diamant wel zoo vele redenen om op zijne verdienste te roemen? Als menig vorst, die zich tevreden stelt met te schitteren, moge hij bij de magtigsten onder de menschen hoog staan aangeschreven — de glans die van hem afstraalt, wat brengt deze voor wezenlijk nut anderen aan? De koudheid en de hardheid van den monarch, met een uitgebreiden roem en met een zelfzuchtig hart, die zijn naam op aller tongen hoort, maar geene liefde schenkt of ontvangt, — ziedaar wat wij in dezen edele onder de steenen opmerken. Maar de steenkool heeft een ander doel dan om te pralen. Hij is de vriend des volks. Den lof der grooten zou hij kunnen missen, zoo hij onder den geringeren stand maar geluk en welvaart kan verspreiden. Daarom mogt hij gescholden worden

als een vijand van schoonheid, als een verderver van de gezondheid en het leven der menschen, — hij wreekt zich door zijne zegeningen te blijven verspreiden, en alzoo den haat in liefde te doen overgaan. Hoe meer hij bekend wordt, hoe meer hij in aller achting moet rijzen. Of hindert u nog altijd die dikke wolkkolom, die zijn spoor reeds in de verte aanwijst, en aan de voorwerpen die hij nadert, zeker geen glans bijzet? Maar hoe is het u, wanneer gij de prachtige zalen binnentreedt, waarin de grooten der aarde elkander noodigen, ten einde zoo niet aan elkaâr de bewijzen van vriendschap en hoogachting te schenken, ten minste eigen heerlijkheid te doen uitkomen. Gij bewondert de pracht hier ten toon gespreid. Maar, indien hier die verschillende voortbrengselen van weelde, waartoe Oosten en Westen hunne schatting bijdroegen, — de zaal tot een tooverpaleis maakten, — gij schrijft veel daarvan toe aan die helle lichten, die daar met hunne stralen aan ieder voorwerp een begoochelend voorkomen verleenen. En die schitterende lichten, erkent gij er in dat zij den steenkolendamp, door u als zulk eene duisternis gevende magt gevreesd, tot vader hebben? Niet als de rook, die heden gezien wordt en straks verdwijnt, en die daarom het gewone zinnebeeld is van het vergankelijke van aardsche goederen en genietingen, is de rook dezer kolen. Daarin zit hier wezen. In zijne duisternis is helder licht verborgen. De menschelijke geest heeft dat geheim ontdekt, en de moeite om dien rook in ijzeren pijpen op te vangen, wordt rijkelijk beloond, door de olie, teer en gas, die de mensch daaruit weet magtig te worden. Den diamant zij de glans der zon; den edelen steen, waarvan wij thans spreken, zien wij licht en warmte verspreiden, en wij brengen daarom het liefst aan hem den lof toe, die toekomt aan den nederigen, liefdevollen magthebber, die, wars van uiterlijke vertooning, alles wat hij heeft, wil mededeelen, en bij het rusteloos dienen, zich-zelven verteert om licht en warmte onder alle, en vooral ook onder de minder bevoorregte standen te verspreiden. In verschillende deelen der Oude en Nieuwe Wereld behoort hij te huis. Maar het land waar de steenkool in den rijksten overvloed en van de beste hoedanigheid wordt gevonden, is wel Engeland, dat niet alleen in eigen behoefte voorziet, maar ook met milde hand zijnen zegen over andere min begunstigde oorden verspreidt. Daarin

wordt het vrijwillig gediend door de Zee, die de met deze kostelijke schatten bevrachte schepen naar verre en nabijgelegen kusten voert. Maar de Engelschman ontziet ook geene moeite en kosten om land en water, waar zij onwillig zijn, te dwingen hunne diensten te bewijzen. Wie hoorde niet spreken van dat schoone gedenkteeken van menschelijke wetenschap, kunst en vermogen, waardoor de beroemde JAMES BRINDLEY zich en zijnen magtigen begunstiger, den Hertog VAN BRIDGEWATER onsterfelijk heeft gemaakt? Het Kanaal, naar den Hertog genoemd, neemt zijnen aanvang in het binnenste der steenkolen-bergwerken van Worsley-Mill. De bergen, die hij op zijn weg ontmoette, baarden den kunstenaar evenmin voldoende zwarigheden als de diepe dalen en de bevaarbare Irwellstroom, die dreigend het grootsch ontwerp aanzagen, en het als eene volstrekte onmogelijkheid deden voorkomen. De schepeling, die den wondervollen weg heeft te reizen, trekt onder bergen en gewelfde bogen, nu eens door het licht begroet, en dan eens, voor den tijd van twee uren, door geen zonnestraal te bereiken. De steenkolenschat is zulk eene eerzuil waardig. Engeland, dat in zijne tegenwoordige gedaante zoo weinig hout op zijnen bodem ziet wassen, ziet zich hier in de overblijfselen van eene vroegere schepping voor het tegenwoordige en voor eene verre toekomst de rijkste vergoeding geschonken en verzekerd. Zóó zorgt de God »in Wiens hand de diepste plaatsen der aarde zijn, en Wien de hoogten der bergen en de zee toebehooren".

HET OVERLEVINGS-CONTRACT.

DOOR

J. BRAND.

De avond van den 16^den^ October 1818 was in een stil, afgezonderd levend huisgezin van het stadje M... in de provincie U... een avond van droevige herinneringen, en maar al te geschikt om vrees voor de toekomst den boventoon te doen houden over de meer godsdienstige hoop, waaraan men er zoo groote behoefte had. Mevrouw VAN HALDEN, eene officiers-weduwe, wier uiterlijke nog vele sporen van vroegere

schoonheid droeg, en aan welke men dadelijk zien kon dat zij eene meer dan gewone opvoeding had genoten, zag in het kleine achtervertrek, bij het licht van eene flaauw schijnende spaarlamp, oude papieren na, en werd daarin geholpen door hare dochter MARGARETHA, eene blondine van omtrent twintig jaren. De ontwikkeling dezer dochter was naar ligchaam en geest, onder de leiding der beschaafde, verstandige moeder, zoodanig geweest, dat men in al wat zij deed of zeide, eene welgemanierdheid kon opmerken, die 't bekoorlijke harer schoonheid nog aanmerkelijk vermeerderde. Zittende naast hare moeder, den gevoeligen blik van het blaauwe oog verduisterd door opwellende tranen, was zij een treffend beeld van lijdende onschuld. Nog was er in het vertrek een knaap van omstreeks zestien jaren, bijna even zoo blond als zijne zuster, maar met bruine oogen, tintelende van een vuur dat aan het krijgshaftige van zijnen vader deed denken, die onder NAPOLEON'S legervanen, 't laatst als kolonel, een groot gedeelte van de legertogten des Franschen Keizers had bijgewoond. De jonge WILLEM beloofde een wakker navolger te worden van zijnen dapperen vader, wiens beeldtenis, prijkende met het ridderteeken van het Legioen van Eer, hij stond aan te staren. Zijne gewone vrolijkheid was in een ernstig zwijgen veranderd; want ook hij was getroffen door hetzelfde woord van zijne moeder, dat de lieve MARGARETHA tranen in de oogen deed komen.

Mevrouw VAN HALDEN was bezig, zoo als wij zeiden, met het doorzoeken van oude papieren; zij had met dien altijd vervelenden arbeid reeds eenige uren doorgebragt, en was door de herinneringen van vroeger, maar voor altijd vervlogen geluk, reeds in eene weemoedige stemming gebragt, toen zij eensklaps haar verder zoeken staakte, en een kreet deed hooren, die hare dochter insgelijks met zoeken deed ophouden, ook den jongen WILLEM 't aangevangen rangschikken eener kleine bibliotheek deed staken, en beide in die gemoedstemming bragt, waarop wij zoo even gewezen hebben.

Mevrouw VAN HALDEN hield een Duitsch nieuwsblad in de hand, van den 17den October 1813. Dit behelsde het verhaal van een dier menigvuldige gevechten, welke den grooten volkerenslag bij Leipzig voorafgingen, en gaf tevens het berigt dat, na eenen weêrgaloos dapperen tegenstand, het regement van den Kolonel VAN HALDEN het onderspit had gedolven, en

dat zijn moedige hoofdman als een held, op het bed van eer, gevallen was. Dit nieuwspapier kwam haar geheel onverwacht in de hand, en deed haar met al de levendigheid eener diep smartelijke herinnering aan dien noodlottigen dag denken. Onmogelijk was het haar nu, 't onderzoek naar hetgeen zij zocht voort te zetten. Met strakke oogen las en herlas zij het berigt, en barstte eindelijk in klagten uit, toen ze zich ook te binnen bragt dat zij vóór vijf jaren, het laatst den avond van den 16den October als gelukkige gade had beleefd, en dus de verjaring van haren weduwstaat den volgenden dag met hare kinderen kon herdenken!

MARGARETHA en WILLEM deelden in den rouw der treurende moeder, doch spoedig wisten beiden, door bemoedigende toespraken, en blijken van kinderlijke liefde, haar eenige kalmte te geven. WILLEM maakte zich van 't nieuwspapier meester, en las met weemoed, maar toch ook met gretigheid het verhaal van den strijd, waarin zijn vader den heldendood gevonden had. MARGARETHA wist Mevrouw VAN HALDEN over te halen om de papieren verder te laten rusten, en toen zij die geborgen had, stond WILLEM in diep gepeins voor het afbeeldsel zijns vaders, en zeide eensklaps:

— Beste mama! onze goede JOHAN heeft mij wel het een en ander van papa verteld, maar toch nooit zijn heelen levensloop. Och, lieve mama! leer ons dien toch eens kennen, dan kunnen we morgen de gedachtenis van vader veel beter vieren.

Deze vraag maakte Mevrouw VAN HALDEN's oogen wel weêr vochtig; maar nu met tranen van genoegdoening, daar zij wist in haren man een echten krijgsman bezeten te hebben, met een trouw hart en een edel gemoed. Zij wilde ook gaarne het overige van den avond aan zijn aandenken wijden, en het was haar alzoo welkom dat WILLEM dus sprak. MARGARETHA nam haar gewone plaats in, en WILLEM zette zich naast zijne moeder.

Mevrouw VAN HALDEN gaf een verhaal, zoo als het voor hare kinderen passende was; wij zullen 't hier met ónze woorden doen volgen, met bijvoeging van het een en ander dat tot het juist begrip der geschiedenis noodig is.

De vader van MARGARETHA en WILLEM was de eenige afstammeling eener voorname Geldersche familie. Hij was te Zutphen geboren. De oude Baron VAN HALDEN bezat in de

nabijheid dier stad een aanzienlijk, rentegevend landgoed, dat evenwel het éénig overblijfsel van vroegeren rijkdom was; zoodat de familie VAN HALDEN niet eenen staat konde voeren overeenkomstig met haren ouden adel. Niettegenstaande dit wilden Mijnheer en Mevrouw VAN HALDEN zich toch gaarne geëerd zien, als lieden wier rang op de grootste onderscheiding aanspraak kon maken. Zij leefden in zekere afzondering van de buitenwereld, en vonden menigmalen hunne grootste vreugde in het beschouwen eener reeks van portretten hunner voorzaten, waarmede de wanden hunner pronkkamer behangen waren, en met het gadeslaan van hun eenig kind, FREDERIK, die beloofde eenmaal een waardig vertegenwoordiger van hun aloud geslacht te worden. Aan de opvoeding van den jongen FREDERIK werd niets gespaard; zij werd zoodanig aangelegd dat de jongeling eenmaal onder de officieren van het leger eene eervolle plaats zou kunnen innemen; de oude VAN HALDEN was er immers zeker van dat *zijn* zoon niet anders dan een groot man zou kunnen worden! Adel- en vadertrots vereenigden zich in hem op eene buitengewone wijze. Alles begunstigde de plannen van den ouden heer; de ligchamelijke geschiktheid, de inborst, de stalen vlijt van FREDERIK, en vooral de politieke omstandigheden werkten tot de verwezenlijking daarvan mede.

VAN HALDEN, als de meeste Geldersche edelen, was een warm voorstander van het Huis van ORANJE, en had, gedurende het verblijf van Prins WILLEM V op het Loo, omtrent het jaar 1786, en vroeger, den Vorst menigmalen aldaar zijn hof gemaakt, en het daaraan te danken dat, in 1787, zijn zoon op achttienjarigen leeftijd als vaandrig in dienst treden, en dus de gelegenheid vinden kon om zich meer praktisch tot zijne volgende loopbaan te bekwamen. FREDERIK werd allengs de lieveling zijner chefs, eerst door getrouwe dienstvervulling in vredestijd, en daarna door de dapperheid van welke hij blijken gaf in de, na Frankrijks revolutie elkander opvolgende oorlogen. Hij werd spoedig bevorderd, en trad als kapitein aan de zijde der Prinsen WILLEM en FREDERIK, zich den roem verwervende van een bekwaam hoofdman en dapper soldaat te zijn.

Onder de vrienden zijner jeugd had FREDERIK vooral een jeugdigen Duitscher, CHRISTIAAN VON XANTEN, den zoon eens

adellijken bankiers te Keulen, onderscheiden; deze was door zijne ouders op de bloeijende Fransche kostschool, onder de leiding des Heeren A..., besteld. Op dezelfde school had FREDERIK ook het voorbereidende onderwijs ontvangen, en de twee jonkers hadden spoedig, niettegenstaande hunne verschillende karakters, een naauwen vriendschapsband gesloten. CHRISTIAAN was steeds in schijn onderworpen van aard, en voegde zich schier altijd naar den wil zijns makkers, dien hij daarbij nog menige kleine dienst bewees, en wiens volle vertrouwen hij daardoor wist te verwerven. Zulke ongelijksoortige vereenigingen zijn onder jongelieden geene zeldzaamheden, en daar CHRISTIAAN, die van natuur eigenbaatzuchtig was, niets deed zonder een bijoogmerk te hebben, en FREDERIK, daarentegen, boven het alledaagsche verheven, zonder nevengedachten handelde, zoo gebeurde ook hier wat meermalen het gevolg is van zulke vriendschapsbanden: de onderdanige CHRISTIAAN wist van de genegenheid van FREDERIK partij te trekken; want toen, omtrent het jaar 1792, FREDERIK's ouders kort na elkander kwamen te overlijden, en deze geen lust of gelegenheid had om zich met het besturen der ouderlijke erfenis, het landgoed bij Zutphen, in te laten, maar het verkocht, wist VON XANTEN, die zijnen vader reeds in de zaken opgevolgd was, zijnen vriend over te halen, om het door den verkoop verkregen kapitaal aan hem te laten, waardoor dan FREDERIK steeds van eene goede en vaste rente verzékerd kon zijn.

De geschiedenis van Nederland gedurende de jaren welke de omwenteling van 1795 voorafgingen, levert menige bladzijde op, die van den roem gewagen, welken de vaderlandsche legerbenden behaalden onder de leiding des dapperen Erfprinsen van ORANJE; en diens vooral niet minder dapperen broeder Prins FREDERIK. In de verschillende gevechten die er geleverd werden, nam FREDERIK VAN HALDEN aanhoudend deel, en het is ontwijfelbaar dat, zoo alle Nederlanders hem hadden geëvenaard in trouw en gehechtheid jegens het Huis van ORANJE, de Fransche heerschappij nog langen tijd had kunnen verhoed zijn geworden. Maar de oneenigheden der burgers, waarvan een groot aantal de naderende vijanden als vrienden niet alleen, maar zelfs als verlossers begroetteden, veroorzaakte dat, toen in den winter van 1795 de sterke vorst

onze stroomen — die natuurlijke bolwerken des lands — tot vaste wegen deed stollen, die vijand niet meer gekeerd kon worden, en de beroemde Republiek der Vereenigde Nederlanden een droevig einde nam. Prins WILLEM V en zijn gezin verlieten het land, en met hem verliet voor langen tijd het geluk onzen bodem; de vrijheid kwijnde en stierf allengs weg, bezwijkende voor de overmagt en den invloed van eenen nabuur, die, voor de beloofde *vrijheid*, *gelijkheid* en *broederschap*, ons Vaderland *afhankelijkheid*, *dwang* en *berooving* kwam brengen. De geschiedenis van 1795 af is te bekend, om daarmede onze lezers lang bezig te houden; wij keeren liever tot onzen held terug.

FREDERIK VAN HALDEN had, spoedig na de groote omwenteling, het krijgsmansleven vaarwel gezegd, en zich begeven naar zijnen vriend CHRISTIAAN, die te Keulen gevestigd was. Dáár was hij het akelige schouwspel ontweken eener vroeger door eigen kracht en volharding beroemde natie, die nu de speelbal was van vreemde luimen, en allengs het juk der slavernij voelde verzwaren. In het algemeene lot dat het Vaderland trof, deelden ook de bijzondere personen: het tijdvak van 1795 tot 1812 was eene periode voor slechts weinigen van vooruitgang, voor verre de meesten van voortdurenden achteruitgang in hunne zaken. En niet alleen Nederland, ook andere landen, en vooral Duitschland, deelden in dit ongeluk. CHRISTIAAN VON XANTEN behoorde echter tot het kleine aantal wier finantiële omstandigheden met den algemeenen nood in eene tegenovergestelde rigting stonden; naar mate velen verloren, won hij. Te Keulen leidde hij een leven zoo als rijke bankiers dit kunnen doen, en hij wist zich voortdurend het volle vertrouwen van velen te verwerven, en het verkregene te handhaven. Ook FREDERIK VAN HALDEN had het onbepaaldste vertrouwen in zijnen vriend, die hem dan ook zorgvuldig de rente van zijn kapitaal uitkeerde. Gedurende vele maanden woonden de twee oude schoolmakkers onder één dak, én dat scheen hunne vriendschap voortdurend te versterken.

Tegen de lente van 1796 besloot VAN HALDEN eene reis door sommige deelen van Duitschland te ondernemen; hij bezocht vele streken en steden, en keerde in den herfst van dat jaar voor het eerst naar zijn geboorteland terug. Van Amsterdam

meende hij, na een kort verblijf en het bezigtigen van de merkwaardigheden dezer stad, zijne reis, over Utrecht en Nijmegen, naar Keulen voort te zetten, toen eene bijzondere omstandigheid hem nog vele weken aldaar deed vertoeven.

Het was op eenen zaturdag-avond, dat hij, uit den Hollandschen schouwburg naar zijn logement terugkeerende, nog in den geest geheel bezig was met het voortreffelijke spel van hen die gedurende den avond hem in verrukking gebragt hadden. In deze stemming, als vreemdeling in eene stad welke hij voor de eerste maal in zijn leven bezocht, bij eenen donkeren avond, toen de straatverlichting nog zoo veel te wenschen overliet, was het niet te verwonderen, dat VAN HALDEN, door het inslaan eener verkeerde straat, aan het dwalen kon geraken. In diepe gedachten verzonken, had hij eene wijl met eene menigte schouwburgbezoekers denzelfden weg gevolgd, en van het Koningsplein was hij in eene verkeerde rigting den Singel opgegaan, en had hij reeds eenen geruimen tijd voortgeloopen, toen hij eindelijk bemerkte dat hij, zoo voortgaande, nimmer den Munttoren in het gezigt zou krijgen. Hij wilde eerst denzelfden weg teruggaan; maar besloot spoedig, om tijd te winnen, door eene der dwarsstraten naar de Kalverstraat te komen, en aldus de plaats zijner bestemming te bereiken. Ondertusschen was het reeds tamelijk laat geworden; de grachten en straten waren als verlaten, en spoedig bevond hij zich geheel alleen, zoo als hij dacht, op één der 's avonds zoo weinig bezochte burgwallen. Hier trof een sterk klagend geluid zijn oor. Dit werd voortgebragt door eenen knaap van ongeveer veertien jaren, die geknield lag bij eene vrouw. Het treurige paar menschen te zien, en naar de oorzaak hunner smart te vragen, was voor FREDERIK hetzelfde. De knaap antwoordde op zijne vraag alleen met de woorden: »*Ach, Gott! meine Mutter! meine liebe Mutter!*" Het was hem nu duidelijk dat hij Duitschers voorhad, en hij was diep getroffen door de gedachte aan het lot van menschen die, welligt honderden uren van hunne geboorteplaats, in het vreemde land aan de grootste ellende ter prooi waren! Hij wendde zich tot de vrouw, en haar opbeurende, bemerkte hij dat zij eene kortstondige bezwijming had gehad, veroorzaakt door te groote vermoeijenis zonder genoegzaam voedsel genoten te hebben. Hij bewees deze ongelukkige de dienst welke zij op

dit oogenblik noodig had, door op den hoek der straat den bakker op te kloppen, en brood te koopen. Met gretigheid werd het door moeder en zoon gebruikt, die ondertusschen regt verheugd waren in hunne moedertaal hunnen nood aan een barmhartig mensch te kunnen klagen. VAN HALDEN vernam dat zij de weduwe was van eenen Pruis, vroeger meesterknecht in eene aanzienlijke papierfabrijk; dat die fabrijk door brand was vernield geworden; dat haar man besloten had, nu er voor hem gedurende den winter geen werk te verkrijgen zou zijn, met zijn gezin naar Holland te trekken, en daar bij de groote papierfabrijkanten aan de Zaan zijn onderhoud te zoeken; dat haar op die reis evenwel allerlei ongelukken overkomen waren, waarvan het einde was geweest dat haar diep betreurde man te Amsterdam in het gasthuis was overleden, en zij sedert eenige weken zich met haren zoon JOHANN in de beklagenswaardigste omstandigheden bevond: alleen, verlaten te midden eener groote stad, waar zij niemand kende, en niet wist op welke wijze zij zich het noodige onderhoud zou verschaffen. Gedurende de ziekte haars mans was het overgebleven reisgeld verdwenen, en nu bevond zij zich in de meest kommervolle omstandigheden. VAN HALDEN had gevraagd naar de tegenwoordige verblijfplaats der vrouw, haar eenig geld gegeven, en haar genoegzaam versterkt achtende om haar aan de zorg van haren JOHANN over te laten, zette hij zijnen weg voort, met het zoete bewustzijn van aan behoeftige medemenschen in nood hulpe te hebben verschaft.

Toen VAN HALDEN weder in zijn logement aanlandde, vond hij den heer des huizes hem met ongerustheid wachtende. Hij verhaalde dien zijn wedervaren, en hun gesprek bragt er hen natuurlijk toe om te denken aan de meest geschikte middelen om der arme bedrukte vrouw in haren nood geschikte hulp te verschaffen. De logementhouder prees zeer het hoofd der stedelijke policie, en meende dat men door diens tusschenkomst het best de noodige hulp zou kunnen verleenen. VAN HALDEN bezocht den volgenden dag dien hoofd-ambtenaar, en deze nam terstond welwillend aan om naar de vrouw en hare omstandigheden te doen onderzoeken. Het aangevangen werk der liefdadigheid werd aldus voortgezet, en onder de middelen die beproefd werden om voldoende ondersteuning te erlangen, behoorde ook een bezoek van den Heer VAN HALDEN bij een van de aan-

zienlijkste kooplieden der stad, van dezelfde plaats als de weduwe afkomstig, die in zijne jeugd arm te Amsterdam aangekomen, en toen als kelderknecht geplaatst was, maar nu, door vlijt, schranderheid, zuinigheid en geluk, groote rijkdommen bezat. De Heer FRIEDHOFF ontving hem hartelijk, en toonde met der daad dat een gelukkig koopman ook een weldadig mensch kan zijn. Maar die bezoeken bij FRIEDHOFF hadden hem ook in kennis gebragt met diens gade en eenige dochter. Reeds bij de eerste ontmoeting had de schoonheid en het zedige voorkomen der jeugdige MARGARETHA een diepen indruk op hem gemaakt, en hij zegende in zijn hart de omstandigheden, die hem veroorloofden nog dikwijls het aangename gezelschap der FRIEDHOFF's te kunnen genieten. MARGARETHA had spoedig vernomen om welke redenen de vreemde heer zoo dikwijls haren vader bezocht; haar goed hart was getroffen door zijne weldadigheid, en hoe meer zij in de gelegenheid kwam om met VAN HALDEN te spreken, des te meer merkte zij zijn gevoel op voor alles wat goed en schoon is. Zijn wel wat vreemd, maar echt mannelijk voorkomen werkte mede om den indruk te versterken, dien hij wederkeerig maakte op haar, en het gevolg er van was het ontstaan eener wederzijdsche genegenheid, die spoedig tot innige liefde klom.

De Heer FRIEDHOFF had, met het goede in zijn karakter, dien hoofdtrek der Duitsche naburen tevens die hen hooge waarde aan rangen en titels doet hechten, en toen dus, na een paar maanden, Baron VAN HALDEN bij den vader aanhield om de hand der schoone MARGARETHA, voelde deze zich ongemeen vereerd, en — en zoo werd VAN HALDEN de erkende minnaar der rijke koopmansdochter.

Hij deed nu weder eene reis naar Keulen, om zijnen vriend VON XANTEN met alles bekend te maken, en tevens om, nu hij zich te Amsterdam dacht te vestigen, zijn kapitaal onder eigen beheer te nemen. Het eerste berigt was den bankier zeer aangenaam, het tweede minder. Juist had hij deelgenomen in aanzienlijke speculatiën, en daartoe ook het kapitaal van VAN HALDEN gebezigd. Ongaarne zou hij dus eene betrekkelijk aanzienlijke som uitkeeren. Hij wist den vertrouwenden vriend te overreden, en beloofde door hoogeren interest zijnen dank voor het vernieuwde vertrouwen te betoonen.

In het voorjaar van 1797 werd FREDERIK VAN HALDEN met MARGARETHA FRIEDHOFF in den echt vereenigd. Onder de vele bezoeken gedurende de bruidsdagen was er geen hun aangenamer dan dat der Duitsche weduwe met haren JOHANN. Zij waren immers de oorzaken hunner kennismaking geweest, en wat kon zuiverder vreugde geven, dan het bewustzijn door het volbrengen van de pligten der menschenliefde zijn eigen geluk gegrondvest te hebben! — VAN HALDEN wilde ook nu der weduwe zijne dankbare gezindheid doen blijken. Door geld en voorspraak bragt hij 't zoo ver dat de goede vrouw op een hofje kwam, en hij verzekerde haar het inkomen dat daarbij vereischt werd. Den jongen JOHANN, die zoo dankbaar was voor het goede aan zijne moeder bewezen, nam hij, op diens verzoek, als huisknecht in dienst, overtuigd, dat de trouw nimmer beter kan zijn gegrond dan op dankbaarheid.

Het geluk der jonge echtelingen bleef eenige jaren voortduren, en zoo men op de liefde en vrede lette, welke alle de genoegens van het dagelijksche leven tot een onbeschrijfelijk zalig genot verhieven, dan mogt men hen in de hoogste mate gelukkig roemen. Hun huwelijksheil werd nog vermeerderd door de geboorte eener dochter, en later van eenen zoon. — De politieke gebeurtenissen echter werkten zoodanig op alle gezinnen in Nederland, dat er maar weinige waren die niet onder den druk der tijden leden. Ook de oude FRIEDHOFF, met zijne voorname betrekkingen in Duitschland, moest de gevolgen van den oorlog, die het vasteland van Europa teisterde, ondervinden. In Duitschland vooral heeft de krijg op het laatst der vorige en in het begin der tegenwoordige eeuw menigen wèlgestelden handelaar tot den bedelstaf gebragt, en dit werkte terug op hunne correspondenten in andere landen. Niemand ondervond dit te Amsterdam eerder dan hij, die bovendien, dewijl zijn handel zich bij voorkeur tot koloniale waren bepaalde, door de vijandigheid van Engeland groote verliezen leed. Trapsgewijze moest hij zijnen staat minderen, en mogt zich ten laatste nog gelukkig rekenen, dat hij, zijne zaken liquiderende, nog iets overhield, hoewel 't niet meer was dan het volstrekt noodige, om met zijne vrouw hoogst eenvoudig en afgezonderd te kunnen leven. Deze eervolle uitkomst echter was niet bereikt, zonder dat ook VAN HALDEN en zijne gade aan hunnen beproefden vader den aanzienlijken schat hadden

teruggegeven, welke het uitzet van Mr. VAN HALDEN bij hare echtvereeniging had uitgemaakt. Zoo had dit ook invloed op het lot van VAN HALDEN. Deze kon op een stillen, deftigen voet voortleven, door de hooge rente, welke zijn kapitaal, onder de administratie van den Keulschen bankier, voortdurend afwierp. Toch was het den zorgenden vader, toen hem nu ook een zoon geschonken was, een dure pligt, voor het lot zijner lievelingen te zorgen. Als oud krijgsman had hij steeds de gebeurtenissen met de grootste belangstelling gevolgd, en zijne oogen fonkelden zoo dikwijls hij dacht welken roem jonge en oude krijgslieden behaalden. Met meer dan gewone geestdrift sprak hij steeds over de heldendaden van den Generaal BONAPARTE, aan wiens krijgstalent het lot van Europa, en aan wiens politiek dat van Frankrijk hing. Het moge voor een Nederlandsch oor en hart vreemd klinken, als wij zulk eene gezindheid niet afkeuren; maar men lette op den tijd van welken wij spreken. Ook voor den Nederlander bestaat er een overgroot verschil tusschen den Generaal BONAPARTE, die, na zijne terugkomst uit Egypte, een einde maakte aan de wanorde in Frankrijk, en toen nog de rol eens WASHINGTON's had kunnen vervullen, en den Keizer der Franschen, NAPOLEON I, die van 1810 tot 1813 het dierbare Vaderland, ja, geheel Europa, voor zijn ijzeren schepter deed bukken. Daarenboven was VAN HALDEN krijgsman. Was het dan onnatuurlijk dat de wensch om het lot zijner lievelingen te verbeteren, en weder mede te dingen naar eer en roem, hem het voornemen deden opvatten en ten uitvoer brengen om den Franschen Consul, bij 't hernieuwen van den oorlog, na den kortstondigen vrede van 1802, zijnen degen aan te bieden? VAN HALDEN trad in 1803 als luitenant bij een nieuw opgerigt huzaren-regement in dienst, en van toen af had hij bestendig deel aan de krijgstogten des wereldveroveraars. Hij onderscheidde zich en verwierf roem en bevordering, zoodat hij — gelijk wij reeds gehoord hebben — Kolonel en Ridder van het Legioen van Eer was, toen hij, in 1813, aan het hoofd van zijn regement den dood vond.

Eer hij tot het volvoeren van zijn plan kon komen, had hij eene harde proef door te staan. De liefde voor vrouw en kinderen streed in zijn hart tegen belang en roemzucht; zijne MARGARETHA meende dat zij tevreden moesten zijn met

het hun geschonken lot, en smeekte den geliefden echtgenoot haar en hare kinderen niet te verlaten. Wat VAN HALDEN echter besloten had, meende hij te moeten doen. Hij wederstond de wijzere inspraken van zijn hart, en zeide gade en kinderen vaarwel, om ijdele eer na te jagen. Daar de droeve vrouw en moeder nu geen genoegen meer smaken kon in Amsterdam, en het ook raadzaam was naar een minder duur en stiller verblijf te trekken, vestigde zij zich met haren vader, die inmiddels weduwnaar was geworden, in het stadje waar wij haar reeds hebben aangetroffen. De trouwe JOHANN, die zijnen weldoener en meester niet had willen verlaten, was den Heer VAN HALDEN als bediende gevolgd, en dit gaf Mevrouw VAN HALDEN eenigen, hoewel maar flaauwen troost; zij wist althans, dat haar echtvriend steeds een minnend, geheel aan hem overgegeven hart zou bij zich hebben.

Wat Mevrouw VAN HALDEN haren kinderen, aangaande het vernieuwde krijgsmansleven haars echtgenoots verder verhaalde, zullen wij maar niet mededeelen, daar het tot den draad van ons verhaal niet zoo zeer behoort. Eene bijzonderheid echter moeten wij nog vermelden. Onze held had, vóór hij zich bij den eersten Franschen Consul vervoegd had, een bezoek aan VON XANTEN gebragt, om dezen kennis te geven van hetgeen hij voornemens was te doen; en hem te verzoeken voortaan de rente met den Heer FRIEDHOFF, wien hij de noodige volmagt gegeven had, te verrekenen. VAN HALDEN, die steeds het grootste vertrouwen in den bankier stelde, had dezen ook te kennen gegeven, dat het hem aangenaam zou zijn, indien VON XANTEN daartoe gelegenheid kon vinden, door diens tusschenkomst tijding van zijne geliefde betrekkingen te ontvangen.

Het vertrouwen, door VAN HALDEN in den vriend zijner jeugd gesteld, was echter verre weg van goed geplaatst. Door het gedurig speculeren op anderer verlies, dat hem in die dagen van achteruitgang van zoo veler zaken gelukte, was hij gedurig rijker geworden; maar, vermits het verkrijgen van schatten den dorst naar meer niet, of maar zelden kan lesschen, zoo werd ook hier het wèlslagen van VON XANTEN de oorzaak van drift naar altijd grooteren rijkdom. Den volleerden speculant was weldra ieder middel welkom, om zijn vermogen te vergrooten. Naar mate zijne schatten aangroeiden werd ook

zijn geweten ruimer, en toen ook hij de noodlottige tijding van het sneuvelen des kolonels vernomen had, waren er bijzonderheden die door niemand opgehelderd konden worden; want VON XANTEN verklaarde stout weg, dat hij nu regtmatig bezitter was van het kapitaal, door VAN HALDEN eenmaal aan hem toevertrouwd. Door welk middel hij zich dat kapitaal had weten toe te eigenen, zal in het vervolg genoegzaam blijken; maar wij moeten nu nog eens teruggaan: een andere hartstogt van den bankier geeft daartoe aanleiding.

VON XANTEN ondernam in 1804 eene reis naar Holland, en maakte van die gelegenheid gebruik om ook aan de echtgenoot zijns vriends te M. een bezoek te brengen. De ontvangst welke hij daar genoot, was hartelijk, en geen wonder: steeds had VAN HALDEN hem afgeschilderd als een voorbeeld van trouwe vriendschap, en daar hij ook steeds gezorgd had dat de rente van het kapitaal op de bepaalde tijdstippen werd betaald, zoo had hij daardoor mede het vertrouwen van MARGARETHA's vader verworven. Zijn voornemen om slechts weinig dagen te M. te vertoeven, werd door het gulle onthaal veranderd; maar meer nog door eenen onweêrstaanbaren indruk welken de nog zoo schoone, jeugdige vrouw op hem gemaakt had. Zelfzuchtig als hij was, voedde hij het ontkiemende vuur van lagen hartstogt, zonder te denken aan de schandelijke ontrouw, welke hij, in gedachte zelfs, reeds aan zijnen vriend pleegde. De niets kwaads vermoedende vrouw — want hoe zou haar zuiver hart het denkbeeld eener ongeloofelijke neiging hebben kunnen bevatten! — beantwoordde zijne meer dan gewone beleefdheden in het begin met hartelijke welwillendheid; zij hield die voor een gevolg van de vriendschap welke de twee mannen van de school af voor elkander gekoesterd hadden. Het karakter van VON XANTEN maakte hem steeds gezind om alles in zijn eigen voordeel uit te leggen, en de ongedwongen vriendschapsbetuigingen van Mevrouw VAN HALDEN deden hem gelooven dat ook hij indruk op haar gemaakt had. Anderen naar zich-zelven beoordeelende, was hij eindelijk onbeschaamd genoeg om zich aan zijne geheel onvoorbereide gastvrouw te verklaren. — Zonder moeite zouden wij hier een tooneel van hooghartigen vrouwen-adel tegenover lage mannen-hartstogt kunnen schilderen; maar onze lezers hebben geene voorlichting noodig om te gevoelen welk eene verontwaardiging

Mevrouw VAN HALDEN aan zulk eene beleediging tegenoverstelde. Zij verplette door de kracht harer huwelijksliefde en trouw den laaghartigen verleider, wien zij het verder verblijf in hare woning ontzeide, met bedreiging van, indien hij niet dadelijk vertrok, alles aan haren vader te zullen openbaren, en ook haren echtgenoot van de ontrouw eens door hem te zeer vertrouwden vriends te verwittigen. — VON XANTEN was diep gekrenkt, en nu veranderde zijne ongeoorloofde liefde in even laaghartige wraakzucht. Hij wist evenwel zekere houding aan te nemen, beleed zijne schuld, bad om vergeving, en, tot groot genoegen van de brave vrouw, was de nu onaangename gast den volgenden dag vertrokken.

Dit voorval — daar Mevrouw VAN HALDEN 't voor haren echtgenoot verborgen hield, omdat zij hem, die onder dagelijksch doodsgevaar in den vreemde rondzwierf, geene verdrietelijkheden wilde veroorzaken — had voor het uiterlijke op haar lot geen invloed; maar was in verdere jaren van gewigt, omdat de bankier, die zijne afwijzing nimmer vergeten kon, daarin een prikkel te meer had, om zich het kapitaal zijns vriends toe te eigenen. Na den dood des kolonels had hij aan diens weduwe eenen brief van rouwbeklag gezonden, met aanbieding, om, zoo als vroeger geschiedde, over contanten te disponeren. Mevrouw VAN HALDEN, die daar niets vreemds in vond, had gedurende een paar jaren, na den dood haars echtvriends, gelden uit Keulen ontvangen, waarvoor zij-zelve nu quittéren moest, wijl haar vader, kort na het sneuvelen van VAN HALDEN, door eene beroerte buiten staat was geraakt om te teekenen. Daarbij was de oude Heer FRIEDHOFF tot mede-voogd over de onmondige VAN HALDEN's benoemd, maar hij had geene reden gevonden om in den toestand der geldmiddelen zijner dochter en kleinkinderen naar eenige verandering te trachten: de financier genoot zijn vol vertrouwen. Met den dood van den Heer FRIEDHOFF, in 1816, had daaromtrent eene groote verandering plaats. De nieuw benoemde toeziende voogd wilde van zijn regt gebruik maken, en vorderde daarom dat het kapitaal door den Heer VON XANTEN uitgekeerd, en in Nederlandsche staatspapieren belegd zoude worden. Mevrouw VAN HALDEN schreef in dier voege naar Keulen, en was niet weinig verwonderd op hare aanvrage zelfs geen antwoord te bekomen. Na verloop van

een paar maanden herhaalde zij met aandrang haar verzoek; en nu ontving zij eindelijk eenen brief van VON XANTEN, waarvan de inhoud, evenzeer als het daarbij gevoegde papier, niet alleen hare verwondering gaande maakte, maar haar tevens eenen hevigen schrik veroorzaakte. De brief luidde aldus:

Keulen, 29 December 1816.

Mevrouw!

Uwe geëerde letteren van den 15den October l.l. zijn mij eerst te gelijk met uwen laatsten van den 20sten dezer in handen gekomen. Dat ik dien niet ontvangen heb werd veroorzaakt door eene afwezigheid, welke ik gedurende de laatste drie maanden om dringende zaken heb moeten maken. Ik vraag u dus nederig verschooning voor de late beantwoording van uwen eersten brief; maar tevens moet ik u mijne hoogste verwondering te kennen geven over den inhoud uwer beide missives. Is het u dan geheel onbekend gebleven, welke schikkingen ik met uwen geëerden echtgenoot, mijnen betreurden vriend, Kolonel VAN HALDEN, gemaakt heb? Nevensgaand stuk, hetwelk een afschrift bevat van een document, tusschen mij en den overledene in vroegere jaren opgemaakt, zal u de reden mijner verwondering duidelijk doen inzien. Zoo het bestaan daarvan steeds voor u een geheim gebleven is, dan is mij zulks zeer leed; maar ik kan noch mag u daarvan langer onkundig laten. Het zal u waarschijnlijk niet moeijelijk vallen in de oude papieren van den Kolonel daaromtrent eenig spoor te ontdekken. Na den dood uws echtgenoots, waarvan ik mij een authentiek bewijs heb verschaft, heb ik het oorspronkelijke stuk ter behoorlijke plaats doen wettigen, en ik ben daardoor in het volle, regtmatige bezit van het kapitaal getreden. Het zal u daarenboven niet uit het geheugen gegaan zijn, bij gelegenheid dat ik de eer had u mijn hartgrondig leedwezen over het door u geleden verlies te betuigen, dat ik u mijne diensten heb aangeboden, en u verzocht heb, zoo u zulks conveniëerde, over mijne kas, op rekening, te disponeren. Ik heb dus het voorregt u, Mevrouw! voor eene som van *f* 5040.— als debet in mijn kassaboek te vinden. Aangenaam zal het mij zijn, zoo het u mag goeddunken, ook deze zaak te vereffenen. Het zal u, na den dood van den waardigen Heer FRIEDHOFF wel niet moeijelijk vallen

deze geringe som af te doen. Genoemde Heer stond vroeger als een der rijkste handelaren te Amsterdam bekend, heeft met eere geliquideerd, en zijn overgewonnen kapitaal zal door de eenvoudige, bijna landelijke leefwijze te M., waarover ik uwe familie inderdaad steeds heb moeten prijzen, met eene aanmerkelijke som vermeerderd zijn.

U mijne goede diensten steeds blijvende aanbieden, zie ik met verlangen uw antwoord te gemoet, terwijl ik de eer heb te zijn,

Mevrouw,

Uw zeer onderd. dienaar,

CH. VON XANTEN.

Het bij den brief gevoegde afschrift was van den volgenden inhoud:

Op den vijftienden Januarij van het jaar 1700 zes-en-negentig, zijn wij ondergeteekenden, Baron FREDERIK VAN HALDEN, Rentenier, en Baron CHRISTIAAN VON XANTEN, Bankier, beide wonende te Keulen, met elkander overeengekomen als volgt:

Ten eersten, erkent de tweede ondergeteekende onder zijne berusting te hebben eene somma van zestig-duizend Thaler, Pruissische munt; uitmakende de winst op verschillende door hem voor gezamenlijke rekening gedane speculatiën.

Ten tweeden, verbindt de tweede ondergeteekende zich om aan den eerst ondergeteekende van de helft der bovengenoemde som eene rente te voldoen van zeven ten honderd jaarlijks; te betalen op den 1sten Mei en den 1sten November van ieder jaar, telkens de helft; tegen quitantie van den eerst ondergeteekende of diens regthebbende.

Ten derden, bepalen de ondergeteekenden dat het genoemde kapitaal, na het overlijden van één hunner, aan den anderen contractant in vollen en vrijen eigendom zal overgaan; doende daartoe elk der ondergeteekenden volkomen afstand van de hem toebehoorende helft van het genoemde kapitaal, indien hij het eerst mogt komen te overlijden.

Van deze overeenkomst hebben wij twee eensluidenden gemaakt en geteekend te Keulen, den 15den December 1796.

(*Geteekend*) T. VAN HALDEN.

CH. VON XANTEN.

Het stuk was, natuurlijk, in de Duitsche taal gesteld.

De ontsteltenis van Mevrouw VAN HALDEN is niet te beschrijven. In haar droevige lot als weduwe had zij nog altijd een lichtend punt in haar leven gezien. Hoezeer niet in weelde kunnende leven, had zij toch nimmer eenige behoefte gekend. Tevreden met het betrekkelijk ruim inkomen haars echtgenoots, en stil te M. levende, had zij zelfs gelegenheid gevonden, om wèl te doen aan anderen en voor haar-zelve te sparen. Na den dood van haren echtgenoot was haar dit uitnemend te stade gekomen, om onbekrompen in de opvoeding harer kinderen te voorzien. Het kleine fortuin haars vaders was haar eigendom geworden, en, hoe zwaar beproefd door het verlies van echtgenoot en ouders, had zij toch met dankbaarheid de zorg des Allerhoogsten erkend, die haar in staat gesteld had, om op een deftigen voet te blijven leven, en hare moederpligten te vervullen. Maar die zorgelooze toestand was eensklaps in eene kommervolle toekomst veranderd! De brave moeder wist nu niet meer op welke wijze zij in staat zou zijn hare kinderen, vooral haren zoon, te vestigen. — Gelukkig had zij in de lieftalige, achttienjarige MARGARETHA eene teederminnende dochter, ja, eene liefderijk bezorgde vriendin. Het jeugdig gemoed der lieve schoone was meer begaan met de smart der geliefde moeder, dan met hetgeen zij-zelve door dezen slag der fortuin voor het vervolg zou verliezen. De hevige ongesteldheid der moeder, door dit ongeluk veroorzaakt, vereischte vooreerst al hare zorg, en het was niet dan nadat de toestand der zieke geene vrees voor gevaar meer opleverde, dat zij met hare moeder over het gewigtige, maar treurige voorval wilde spreken. Toen echter werd ook spoedig besloten om den voogd van MARGARETHA en WILLEM daar kennis van te geven, en diens goeden raad en hulp in te roepen. Deze, een regtschapen en wèlgesteld man te Amsterdam, was na weinige dagen te M., en onderzocht naauwkeurig naar hetgeen Mevrouw VAN HALDEN bekend was van de vroegere verbindtenis, welke er tusschen haren echtgenoot en VON XANTEN bestaan had. Op het eerste berigt was hem de zaak zeer vreemd voorgekomen. »Hoe zoude" — aldus redeneerde hij — »een verstandig man aldus het bezit van een niet onaanzienlijk kapitaal hebben kunnen blootstellen aan de kansen van een langer of een korter leven? Hoe was het mogelijk dat

VAN HALDEN zijne vrouw van zulk eene gewigtige zaak geheel onkundig zou gelaten hebben!" — Hij kwam dus naar M., met zekerheid bijna van het bestaan van bedrog, en deelde zijne zienswijze aan Mevrouw VAN HALDEN mede. Zijne overtuiging werd echter door twee daadzaken aan het wankelen gebragt: het hooge bedrag der rente, welke VAN HALDEN zoo vele jaren genoten had, in verband met het groote fortuin des schoonvaders, dat nog onverminderd was tijdens het huwelijk, deed hem eenig vermoeden opvatten van de mogelijkheid dat zulk eene overeenkomst kon gesloten zijn, en toen ook hij, uit het verhaal van het leven des kolonels vernam dat deze, kort na de liquidatie der firma FRIEDHOFF, zulk eene groote begeerte betoond had om meer inkomsten te verkrijgen, in het belang zijner kinderen, werd zijne eerste overtuiging nog meer verzwakt. Toch gaf hij aan Mevrouw VAN HALDEN den verstandigen raad om de zaak te doen onderzoeken, en alle moeite aan te wenden, om, zoo dit bestond, het dubbel der overeenkomst te vinden, dat toch in handen des kolonels moest gekomen zijn. Alle nasporingen echter waren vergeefs; niets in de papieren van VAN HALDEN duidde op het bestaan er van, en ook geen der menigvuldige brieven en schrifturen, in zijne nalatenschap gevonden, bevatte deswege één woord. De mogelijkheid van het verloren gaan van zulk een stuk bestond, daar JOHANN verzekerde dat zijn meester zich menigmalen beklaagd had over het verlies van een valies, waarin waarschijnlijk papieren of zaken voor hem van waarde geweest waren. Het eindbesluit was, dat er ten minste twijfel kon gevoed worden; een besluit waartoe Mevrouw VAN HALDEN te eerder kwam, omdat zij, sedert 1804, geene andere dan ongunstige denkbeelden van den Duitschen bankier kon voeden. Zou hij, die laaghartig genoeg geweest was om het dierbaarste dat zijn vriend op aarde bezat, te belagen, ook niet in staat zijn, om op eene oneerlijke wijze zich diens geld toe te eigenen? — Er bleef niets over dan de weg van regten. Aan een ervaren advocaat te Keulen werd volmagt gezonden, om voor de weduwe VAN HALDEN te handelen, en nu volgde er een tweetal bange jaren voor de arme vrouw, die, behalve het regtsgeding te Keulen, nog een ander in Nederland had vol te houden; want VON XANTEN had, toen hij voor de Keulsche regtbank werd aangeklaagd wegens vermoeden van kwade

trouw, Mevrouw VAN HALDEN doen dagvaarden tot het teruggeven der somma van *f* 5040.— door haar, na VAN HALDEN's dood, op zijne kas getrokken. In die droevige gesteldheid had de zwaar beproefde niets anders over dan het kleine inkomen, waarvan haar vader geleefd had; — hare bespaarde penningen minderden bij den dag, en zij achtte 't dus raadzaam om eene kleinere woning te betrekken, en haar geheele huishouden in te krimpen. De trouwe JOHANN, die een waar medelijden had met het lot van het hem dierbare gezin, wilde haar niet verlaten, maar bleef zijne dienst als vroeger vervullen, en toonde daarmede alweder dat de weldaad, hem en zijner moeder bewezen, aan geene ondankbaren was besteed.

Een regtsgeding als dat te Keulen, is, natuurlijk, niet spoedig afgeloopen, en als partijen, gelijk in het tegenwoordige geval, niet in hetzelfde land wonen, dan valt het ligt te begrijpen, dat dit de beslissing althans niet verhaast. De bekwame advocaat, door den vriend van Mevrouw VAN HALDEN gekozen, had één heimelijk gevoel, dat hij geroepen was om verdrukte onschuld te verdedigen, en deed daarom alle pogingen om de zaak in het licht te plaatsen; maar steeds stuitteden zijne pogingen op het alles afdoend authentieke bewijs, waarvan de handteekeningen met zorg werden bestudeerd, zonder dat de geoefendste *expert* er eenige aanleiding in kon vinden om die van VAN HALDEN voor niet echt te houden. De zaak bleef gedurende bijna twee jaren hangende, en daardoor ook die in Nederland betreffende de voorgeschoten gelden. Het verlies van de eene moest noodwendig ook het verlies van de andere ten gevolge hebben. Eindelijk moest de Keulsche regtbank toch uitspraak doen; voor eene allerlaatste reize zou de zaak dienen, en daarom had de advocaat van Mevrouw VAN HALDEN haar uitgenoodigd, nogmaals al de papieren van vroegeren tijd na te gaan, ten eerste om te zoeken naar eenige aanwijzing; ten andere om hem te voorzien van eenige brieven en andere eigenhandig geschreven en onderteekende stukken van VAN HALDEN, van het jaar 1796. Het was met die onaangename navorsching dat wij Mevrouw VAN HALDEN in het begin van ons verhaal bezig vonden.

JOHANN was bij het verhaal van Mevrouw VAN HALDEN tegenwoordig geweest, en had aandachtig geluisterd naar de levensgeschiedenis, van welke eenige trekken hem zoo levendig voor

den geest stonden. Toen zijne Mevrouw aan het krijgsmansleven van den kolonel gekomen was, had hij haar nu en dan te regt gewezen, als zij eenige bedrijven zijns meesters niet genoeg naar zijnen zin deed uitkomen; dan was hij ook steeds voortgegaan in het vermelden van hetgeen zijn herinneringsvermogen hem ingaf, en dan verklaarde hij weder naar den oorlog te verlangen, wijl hij dan welligt in staat zou zijn den bedrieger te ontmaskeren en te doen straffen.

Welke moeite moeder en dochter den volgenden dag ook aanwendden om eenig licht in de duisternis te brengen, niets kon baten; alleen konden zij aan het tweede verzoek van den advocaat voldoen: er werd een paket gemaakt van brieven en geschriften, die allen het jaartal 1796 droegen, en nu kwam het er slechts op aan om te weten op welke wijze de papieren naar Keulen zouden gezonden worden.

Door het veelvoudig spreken over het beruchte contract, had ook JOHANN zijne gedachten daarover laten gaan, en in zijne eenvoudigheid verklaarde hij eens in de tegenwoordigheid van den voogd der kinderen, dat de kolonel, die op den avond van zijn sneuvelen eenig onbestemd voorgevoel van zijn naderend einde scheen gehad te hebben, lang met hem gesproken, en hem gevraagd had, of hij — indien het lot van zoo velen ook zijn deel wierd — of hij, JOHANN, dan wel altijd zijne vrouw en kinderen zou blijven dienen; dat de kolonel bij die gelegenheid had gezegd: »met eenen trouwen dienaar als gij, en met een vriend als VON XANTEN, zal het mijnen dierbaren noch aan hulp, noch aan het noodige ontbreken". — JOHANN hield het er voor dat de laatste woorden die zijn heer met hem gesproken had, geene logentaal konden bevatten, en achtte het daarom zeker dat VON XANTEN een gaauwdief was. Dit gezegde van JOHANN was den advocaat medegedeeld, die daarom verzocht had dat de trouwe knecht als getuige zou mogen optreden, en daarom was het dan ook dat JOHANN nu belast werd om de reis naar Keulen te ondernemen, en de papieren tevens ter bestemde plaatse te brengen. JOHANN vertrok, en het was voor de familie VAN HALDEN als of in hem haar laatste steun werd weggenomen.

Wel waren 't kommervolle dagen, die het huisgezin te M. nu doorbragt. Het lot van allen zou binnen weinige weken beslist zijn. Moeder en dochter waren bijna nacht en dag in

het gebed als verzonken; zij en de jonge VAN HALDEN hadden de vaste overtuiging verkregen, dat haar man en hun vader niet zoo zorgeloos zou geweest zijn voor de toekomst zijner geliefden; zij gevoelden het, dat zij de slagtoffers van een snood bedrog waren; steeds had dit denkbeeld hun kracht in het lijden geschonken, en het vertrouwen op eindelijke uitkomst door de zorgen der Voorzienigheid was levendig gebleven. Maar nu het beslissende oogenblik naderde, nu er tijdingen uit Keulen kwamen, dat de zaken geene gunstige wending schenen te nemen, nu met het verlies van het proces te Keulen ook dat in Nederland verloren moest gaan, was er bijna volslagen armoede voor de deur; want het kapitaal des ouden Heers zou voor de proceskosten moeten aangesproken worden.

In dezen neteligen toestand zag Mevrouw VAN HALDEN geheel onverwachts eene geheel andere toekomst voor zich geopend; zij ontving eenen brief uit Keulen, en dien openbrekende, zag zij tot hare verbazing, dat hij was van den gehaten VON XANTEN. Wat zou hij haar te schrijven hebben? — Het hart des menschen is een raadsel; VON XANTEN scheen op het punt om door de uitspraak des regts voor altijd éénige eigenaar te worden van het vrij aanzienlijke kapitaal; hij was daarbij op het punt van Mevrouw VAN HALDEN, die hem versmaad had, haren hoon met armoede te betalen, zoo als hij meende; en toch — juist nu kwam het beeld der vrouw, voor wie hij eens een hevigen hartstogt had gekoesterd, hem gedurig voor den geest. Hij had rust, noch duur; gevoel van berouw over het doorzetten van zijn regt, zoo als hij het noemde, vereenigde zich met eene opwelling van het hevige vuur der versmade liefde, en eindelijk kwam hij er toe, om aan Mevrouw VAN HALDEN te schrijven dat het hem smartte haar zoo veel leeds te berokkenen; dat hij zelfs wenschte haar lot te verbeteren, en dat hij van haar niets anders daarvoor vroeg dan hetgeen zij hem eenmaal geweigerd had... haar hart! — en nu ook... hare hand! — Wèl besloten, voegde hij er bij, om, zoo de trotsche vrouw zijn edelmoedig aanbod van de hand zou wijzen, het regt in al zijne gestrengheid te doen volvoeren.

Dit aanbod van VON XANTEN was wel de wreedste foltering voor haar diep geschokt gemoed! Hoe, zij zou dien man, dien zij verachten moest, hare hand schenken! Zij zou aldus een

bedrog — want zij kon geen ander denkbeeld dan dit koesteren — helpen zegevieren! — En toch! — zoo zij aan dien ongerijmden eisch van haren vijand toegaf, dan was het lot harer kinderen immers verzekerd! — Hevige kampstrijd van gevoel van vrouwenwaarde en moederlijke liefde in haar binnenste! — Dagen en nachten duurde hij, en nog kon zij tot geen besluit komen, toen zij eenen brief ontving van den voogd harer kinderen, die haar berigtte dat zij zich, volgens tijdingen te Amsterdam gekomen, op het ergste moest voorbereiden! Nu behaalde de liefde der moeder de overhand boven het gekrenkte eergevoel der vrouw; zij schreef met sidderende hand aan VON XANTEN: dat zij zijn voorstel zoude aannemen; en de noodlottige brief zou door haar-zelve naar het postkantoor te M. gebragt worden, toen zij tot hare verbazing den goeden JOHANN, door de geopende voordeur, naar haar toe zag snellen. Zij wist niet wat zij van diens uiterlijk moest denken; hij was als een ander mensch geworden. Niet zijne kleeding; maar zijn gelaat, dat van vreugde glinsterde, teekende die verandering. Één woord slechts kon hij uiten: „Gewonnen! gewonnen!" en hij sprong, ja, hij danste het huis binnen, gevolgd door zijne Mevrouw, die niet wist wat dit vreemde gedrag beteekenen moest. In de kamer gekomen, overhandigde JOHANN haar eenen brief. Deze was van den advocaat, die haar eenvoudig meldde: dat de regtbank uitspraak had gedaan, dat zij het proces gewonnen had, met de kosten, en dus in het volle bezit was getreden van het betwiste kapitaal en de renten. Verder meldde de brief niets, dan alleen dat JOHANN, aan wiens komst te Keulen bepaald de gelukkige ontknooping te danken was, haar wel het liefst zelf met de bijzonderheden zou willen bekend maken.

Onbeschrijfelijk groot waren de vreugde en de dankbaarheid der moeder, der dochter en des zoons; want ook dezen waren op het geroep van JOHANN toegeschoten. Mevrouw VAN HALDEN had geene woorden om haar gevoel te uiten; hare eerste beweging was zich op de knieën te werpen, en den dankenden blik ten hemel te heffen; nu kuste zij hare kinderen, en dat deed haar goed; want haar overstelpt hart kreeg nu lucht in tranen. Het eerst had zij het vermogen der spraak terug, toen zij eenen blik op den trouwen knecht wierp, die het zalige tooneel niet met drooge oogen kon aan-

schouwen. Zij ging naar hem toe, en hem bij de handen vattende, kon zij uit den grond haars harten zeggen: »Dank, beste JOHANN! dank!"

Zoodra de aandoeningen een weinig bedaard waren, brandde JOHANN van verlangen om zijn wedervaren mede te deelen, en Mevrouw VAN HALDEN en hare kinderen waren niet minder begeerig om het te hooren. Wij hopen dat onze lezers evenzeer wenschen zullen de ontknooping van het raadsel te vernemen.

Toen JOHANN te Keulen was aangekomen, was zijn eerste gang naar den advocaat, die hem met welwillendheid ontving, hem daarna met bijzondere naauwgezetheid ondervroeg omtrent al hetgeen hij van zijnen heer en meester zich herinnerde, en hem ten slotte gelastte, om met de papieren zich naar den president der regtbank te begeven, en ze dien magistraats-persoon-zelf te overhandigen. JOHANN voldeed aan dien last, en nu werd hij ook door den regter ondervraagd, die hem onder anderen vroeg, of hij goed het schrift van den Heer VAN HALDEN konde herkennen. JOHANN antwoordde bevestigend. Daarop haalde de regter een beschreven stuk papier te voorschijn, en overhandigde het den braven knecht. JOHANN's wangen gloeiden van verontwaardiging toen hij daar het document, dat het ongeluk eener hem dierbare familie bevestigde, in handen had. Hij zag naar de handteekening, en geloofde dat nu *zijn* woord welligt van veel belang kon zijn. Daarom keek hij naauwkeurig; de handteekening kwam hem wel echt voor; maar hij wilde zoo gaarne *neen* zeggen. Hij hield het papier tegen het licht, en werd daarop zóó wit als het papier-zelf. — De regter, die hem zag ontstellen, vroeg naar de reden.

— Dat papier is eerst nà 1796 gemaakt! — riep JOHANN, sidderende van ontroering. Hij had den naam gelezen van den fabrijkant, bij wien zijn vader gewerkt had, maar 't was niet de oude naam, die tot in 1796, toen de fabrijk afbrandde, was gebruikt.

De regter stond verbaasd, en nog denzelfden dag werd de fabrijkant opgeroepen om getuigenis der waarheid te geven. Hij verscheen op den bepaalden tijd, en zijne verklaring bevestigde de uitspraak van JOHANN volkomen.

De fabrijkant verklaarde: dat het papier, waarop het stuk

geschreven was, in zijne fabrijk was gemaakt, maar eerst nà 1801; zoo als bleek uit het merk: omdat het merk tot in 1796, alleen de voorletter H. van zijn eigen voornaam, HENDRIK, had gedragen, maar, sinds den wederopbouw der fabrijk en 't hervatten der werkzaamheden in 1801, twee voorletters vertoonde, zijnde H. en J.; de J. als voorletter van JOAN, den naam van zijn oudsten zoon, aan wien hij in 1801 deel in zijne zaken had gegeven.

Daarmede was de valschheid van het stuk bewezen, en de bedrieger ontmaskerd.

VON XANTEN onttrok zich door de vlugt aan den straffenden arm der geregtigheid; maar zijne zaken werden geliquideerd, en in een bloeijenden staat bevonden; zoodat Mevrouw VAN HALDEN de dertig-duizend Thaler (van welke zij steeds den interest van zeven ten honderd genoten had) met den daarop verschuldigden interest, ten vollen ontving.

De uitkomst van dit geval bewees op nieuw de waarheid van het oude spreekwoord: dat er geene logen zoo snel is, die niet door de waarheid wordt achterhaald, en de dienst door JOHANN bewezen leert ons, hoe deugd somwijlen zelve haar loon medebrengt: — VAN HALDEN had eene weduwe en haren zoon te Amsterdam gered, en nu redde de zoon dier weduwe te Keulen de weduwe VAN HALDEN en hare kinderen.

December 1855.

AAN EENE MOEDER BIJ DEN DOOD VAN HAAR EENIG KIND.

DOOR

JOH^s. HILMAN.

Al heeft de dood uw vreugd heel 't leven door verbitterd,
Wat donkren sluier hij u slingerde over 't hoofd,
Toch richt ge uw oog naar 't licht dat door de wolken schittert:
De star der hoop is niet verdoofd. —
Het blaauw dat de aarde omwelft, verkondigt u Gods trouwe;
Die kleure des geloofs blinkt u ten troost in rouwe! —
Ontlook geen zesmaal voor uw kind de lenteroos...
o, Gij berust in Hem, in CHRISTUS, 't licht der waereld;
Uw moederkroon is niet ontluisterd, of ontpaereld,
Al leeft ge op de aarde kinderloos.

Verheerlijkt zweeft uw liefde, al ligt zijn stof in 't donker,
  Nog over uwen zoon; gelijk in 't schoon weleer,
Toen steeds uw zachte blik als vriendlijk maangeflonker
      Of zonneglans straalde op hem neêr:
Gij waart voor hem een dauw, verkwikkend als de regen;
Een blijde dageraad; een stroom van louter zegen;
  Een kostbre levensbron; een zoele lentewind;
Een Meimaand zonder end; een geur vol lieflijkheden,
Ontwasemd aan 't plantsoen der. bloemen uit Gods Eden,
      En... wat waart gij niet voor uw kind!

Een bovenaardsche glans lag vonklend in uwe oogen,
  Als ge over 't slapend wicht bij 't wiegje u henenboog;
Of, als door 't hoogst genot gezaligd, opgetogen,
      Uw oog zich spiegelde in zijn oog.
Verheemlend was 't gezicht hoe 't kind u aan kon hangen,
Begeerig, gretig om uw lessen op te vangen:
  Want gij genoot te saam; gij waart elkaâr genoeg;
De vreugd was beider vreugd, de smarte beider smarte:
Gij laagt elkander als begraven in het harte,
      Dat vroeg en laat eenstemmig sloeg.

Wat was zijn blijdschap groot, als hij u koosde en streelde;
  In 't klautren op uw kniên al dartlend slagen kon.
Hij zag alom u na in schalksche lust en weelde,
      Zoo als de zonnebloem de zon.
Gelijk uw schaduw wilde ook hij u nooit verlaten;
Wie hem te lokken zocht, geen vleierij mocht baten;
  Ach, ieder die hem zag, was hem zoo wèl gezind;
Zijn blik, zijn stem, zijn taal, verteederde ieder boezem;
Hij was een kostbre plant, een struik vol eedlen bloesem;
      Een roos zoo als men zelden vindt!

Hoe smartlijk is 't, als gij terugziet in 't voorleden, —
  Wat beelden roept gij niet in uw herinring op!
Wat bloemen strooide u 't kind, dat de aarde u schiep ten Eden!
      Al voerde uw weg naar 's heuvels top,
Langs doornenpaân: gij dacht aan distelen noch doornen;
Maar neen, de weg was vlak voor u en d' eengeboornen,
  Die kozend om uw hals zijn armpjens hield gespreid;
Zijn spel, zijn taal ontvonkte en streelde u van den morgen
Tot d' avond; welk een hoop vervulde u in 't verborgen,
      Wat toekomst zaagt gij hem bereid!

De waereld lag in glans voor uwen eenling open;
Een lieflijk uitzicht lachte op elken tred hem aan;
Hoe veel was hier voor hem te wachten en te hopen
Op de ingetreden rozenbaan!
Wat mocht zijn geestigheid alreeds verwondring baren;
Al telde hij nog niet een zestal levensjaren,
Wat rijken aanleg lag zijn kunstmin niet ten toon:
Wat kloekheid, wat vernuft liet hij u niet ontdekken
Bij alles wat tot zijne ontwikkeling moest strekken
In deugd en kracht, in 't nutte en schoon.

Ja, jong versierde hem een kroon van rijper leven!
Wat lessen dronk hij niet van uwe lippen in,
o, Teedre moeder! hem ten schutsgeest hier gegeven,
Die, vol beleid, zijn kinderzin
Voor leering minzaam wist te ontvlammen en te prikklen,
Opdat naar eisch en kracht zich 't zieltjen mochte ontwikklen,
En rijpen tot een vrucht voor tijd en eeuwigheid!
Neen, neen, zijn hart zou niet verkeerd zijn in gesteente,
Noch zijn gevoel verkild, als zijn nu kil gebeente,
Of 't grafzand waar zijn kistje in leit.

Hoe sierlijk stak hij af in 't perk der vroege rozen,
Als een uitheemsche bloem, haar schoonheid onbewust,
Die lieflijk opengeurt, bij 't vriendlijk ochtendblozen,
Wen haar de morgen wakker kust.
En nu in 't koude zand ligt haar gestorven stengel,
De lieve en teedre stem klinkt hier niet meer van d' Engel,
De dood heeft zoo veel schoons niet in zijn bloei verschoond;
Zijn oogjens sloten zich: die oogjens als 't gewemel
Der starren vol van glans, en blaauw gelijk de hemel,
Waar hij nu bij al de Englen woont.

Het licht dat u bescheen, had eensklaps uitgeblonken,
Uw helder vergezicht werd overdekt met nacht,
Ach, onvertroostbaar scheen uw ziel in smart verzonken,
Uw hart in wanhoop!... Maar wat klacht
Uw mond ontvloeit, hoe staâg gij eenzaam zit te weenen,
Ootmoedig ziet ge omhoog door uwe tranen henen,
Erkennende, onder 't leed, uws kinds verhoogd geluk.
o, Vrouwe! heil u! zoo wordt u 't verlies ten zegen,
Uw lijdend hart zoekt troost, maar niet op aardsche wegen;
Aan d' Almacht vraagt gij hulp in druk.

Gij zoekt naar bronnen die uit de aarde niet ontspringen,
Uw kalme ziel vaart op naar 't onverderflijk oord,
Waar de Englen om Gods throon het blij „Hozanna” zingen:
Daar zoekt gij wat niet de aard behoort!
o, Heil u, vrouwe! werd een kelk zoo vol gegoten
Met moedervreugd, eensklaps u van den mond gestooten,
't Geloof, den grootsten schat, behieldt gij. Voor den Heer
Buigt ge uwe kniën, om te aanbidden en te boeten;
Vroom als MARIA, knielt ge aan uw Verlossers voeten,
In kinderlijken ootmoed, neêr!

Houd, houd uw blikken zoo naar 's Heilands Woord geslagen;
Blijf immer vast als thands aan JEZUS' kruis geklemd!
Gij voelt wat laafnis 't schenkt aan Hem om hulp te vragen,
Die 't harte tot vertrouwen stemt. —
Treft u een lang gemis, sterk zijt ge in dat vertrouwen;
Wat ge in 't geloof verwacht, ontfangt ge eens in 't aanschouwen,
Wijl gij vol hoop en liefde u neêrbuigt; als Christin
Niet indringt door de wolk van Gods verborgenheden,
Waarmede 't Hem behaagt Zijn weg voor ons te omkleeden:
Zijn doen houdt diepe wijsheid in.

Berustend zult ge u 't spoor tot uwen lievling banen.
De liefde moet haar tol betalen hier met leed.
Wie weet niet dat op de aarde een leven zonder tranen
Nog niets van ware liefde weet! —
Ween, droeve moeder! ween! — Maar dank ook in uw smarte
Voor 't kinderlijk gevoel, dat licht schept in uw harte,
U voor vertwijflen hoedt, en opleidt, door 't gebed,
Tot Hem, Wiens bloed aan 't kruis voor allen werd vergoten:
Geen wanhoop heeft uw hart bij 't graf uws kinds gesloten:
't Geloof heeft u getroost, gered!

EEN SOUPÉ IN EENE GIJZELING.

I.

Dit gesprek tusschen een créditeur en een débiteur toont duidelijk aan: dat het om goed voort te komen niet genoeg is schoenen aan te hebben.

— Nu, Mijnheer WILKES! blijft het zoo? Is er niets aan te veranderen? Wilt ge volstrekt niet afzien van uw ongelukkig besluit? Zult ge mij... mij, waarlijk in de gijzeling doen zetten?

— Dat moet ik wel doen, mijn vriend! Ik kan niet anders. Als ik 't niet doe krijg ik nooit een stuiver van mijn geld.

— Och, beste Heer WILKES! Het is nu vier jaren geleden dat ik u voor 't eerst gezien heb. Toen waart ge zoo goed en vriendelijk! Toen gaaft ge mij crediet, en zeidet geduld te willen hebben tot ik betalen kon! En nu...

— Heb ik alle geduld verloren; daar kunt ge op rekenen. Vier jaren! Wel, juist omdat het nu al vier jaren is dat ik u crediet heb gegeven, zonder ooit een penning van u te zien, ben ik mijn geduld kwijt. Ik wil er een eind aan maken...

— En mij ongelukkig voor mijn leven; in plaats van mij nog een korten tijd te blijven helpen...

— Ik dank je wel. Nog een korten tijd? Dat zoudt ge wel willen. Misschien hebt ge wel plan *nog* weêr een paar schoenen te nemen. Dat is ook veel gemakkelijker dan te betalen wat ik in de vier jaren reeds geleverd heb.

— Och, WILKES! Beste WILKES! vernietig niet op eens de aanspraken die ge hebt op mijne erkentelijkheid! Vier jaren geleden zat ik te huis, wijl ik geene schoenen meer aan de voeten had om uit te gaan. Ik was u vreemd en geheel onbekend, en toch hebt gij ze mij toen gemaakt en vertrouwd... en thans, nu mijn naam eenige bekendheid verkrijgt...

— Zeer juist, mijn waarde Heer! Gij veroordeelt u-zelven in 't geen ge daar zegt. Vier jaren geleden waart ge nog onbekend, en ik gaf u crediet, in 't vertrouwen dat ge wel een naam maken en dan uit de opbrengst uwer werken mij betalen zoudt. Maar nu krijgt ge naam; uw gedicht heeft aftrek; gij wint dus geld, en wilt mij evenwel niets op rekening geven! Zoo doen anderen van uwen stempel óók, en daarom moet ik ten aanzien van u en uws gelijken afdoende maatregelen nemen; al doe ik 't met leedwezen.

— Leedwezen? Neen, 't is niet aan leedwezen dat uwe hardheid mij doet gelooven. — Goede, beste Heer WILKES! wees redelijk! Ik bezit niets; niets; geen penning! Maar ik heb moed, en een goeden wil; zoo als ik altoos heb gehad; mijn vertrouwen zal mij niet te leur stellen, en ik beloof u...

— Ja, ja; gij wilt mij betalen met mooije woorden; maar daar vind ik langer geene rekening bij. Mijn goede wil heeft u vier jaren lang de voeten warm gehouden; maar bij *uw*

goeden wil wordt mijne kas leêg en mijn haard koud. Intusschen heb ik geld noodig; — geld, zeg ik u! En om dat te krijgen zal ik u toonen niet meer zoo gek te zijn als ik geweest ben. Dus, 't is uitgemaakt. Wilt gij me niets op rekening geven?

— Maar, goede Heer WILKES! geloof toch! Ik deed het gaarne, indien ik maar kon.

— Best! opperbest! Met u is niet te handelen! Ik ben dwaas geweest, toen ik u van beter allooi achtte dan de anderen... maar nu is 't gedaan; ik laat mij niet langer voor den gek houden. Goeden morgen, waarde Heer! Lach maar om mij in uw vuistje; heel spoedig zult ge van mij hooren!

— Daar ik u niet overtuigen, en niet verbidden kan, Mijnheer! moet ik mij onderwerpen. Maar, geloof mij, gij doet er niet wel aan, uwe gewone goedheid zoo te onderdrukken.

— Ik heb er volkomen genoeg van.

— Dan moet ik mijne hoop enkel vestigen op God, Mijnheer WILKES! En dat doe ik. Als de menschen hem verlaten, heeft de arme dichter de Voorzienigheid...

— Nu, bid dan! Bid vlijtig, dat zij u spoedig kome helpen; want ge zult dadelijk meer van mij hooren.

Zoo sprekende vertrok de schoenmaker, ten hoogste misnoegd, en trok, rood van kwaadheid, de kamerdeur achter zich digt, dat het daverde.

— En dat speelt de groote heer! — bromde hij binnen 's monds, den trap afgaande. — Dat verkeert in de groote wereld! Nu, ik zal 'm weêr fijne laarzen maken, om ze te verslijten op de buitenplaats van de Gravin VAN HERFORT, en ze mij te betalen met mooije woorden, en uitstel op goeden wil! Reken er maar op, vriendje! we zullen elkander nader spreken: dat zullen we!

Daarmede kwam hij op de straat, en ging op weg om zijn voornemen ten uitvoer te brengen.

De arme schuldenaar bleef alleen, in gedachten en uitzigten verloren, de eene nog zwarter dan de andere.

— In Gods naam, moed gevat! — riep hij eindelijk uit.

Toen wachtte hij zijn lot geduldig af.

Dat lot bleef niet lang weg. Het kwade heeft altijd de verdienste van zich te haasten, en overtreft dáárin ver het goede.

De zon was nog aan den hemel toen de arme schuldenaar reeds in bewaring zat bij den baljuw, naar wien een geregtsbeambte hem was komen ontbieden en geleiden: bij den baljuw waar hij, met eene wacht voor zijne deur, geplaatst was in een niet aangenaam vertrek, in afwachting dat hij betalen zou, of voldoende borgtogt stellen.

Betaling of borgtogt! Moeijelijke vraagstukken, hoe zijt ge op te lossen; want jonge dichters hebben doorgaans geen geld, en vinden gemakkelijker rijke rijmen dan rijke borgen.

II.

Hoe een testateur het werk van zijn executeur testamentair kan verligten.

Het was te Londen, in den jare 1780, op een triestigen herfstmorgen, dat tusschen den schoenmaker en diens armoedigen begunstiger de zamenspraak had plaats gehad, die zoo bar was afgeloopen, en nu den laatsten in onvriendschappelijke betrekking bragt met den anders niet onaardigen baljuw.

De kamer waar de arme dichter zich bevond, was noch aangenaam, noch bekoorlijk gestoffeerd. De gevangene liep er met groote schreden in op en neêr. Zijne gedachten waren verward, en zijn bloed in hevige beweging; zoodat hij de afwezigheid van een betamelijk ameublement zelfs niet opmerkte. Wat hem bezig hield was echter meer de verbittering over de onmenschelijke handelwijs van WILKES, dan de bekommering over de moeijelijkheden waarin hij zich bevond.

Toen de gedwongen kluizenaar zich een paar uren met zijne eentoonige wandeling had bezig gehouden, was de avond gevallen, en het uur om te soupéren gekomen.

— Ach! — zuchtte de ongelukkige prooi van den onverbiddelijken schoenmaker — is het niet als of de menschen die men opsluit geen eetlust meer krijgen! Het verdriet van opgesloten te zitten is nog niet groot genoeg; men moet ook nog het knagen van den honger weten te verduren. Het soupé zal niet komen vóór eene stem uit mijne beurs het binnenroept. Maar hoe zou mijne beurs geluid kunnen geven, daar WILKES mij heeft doen gijzelen, zonder dat ik een penning bezat! Wonderlijke logica! De mensch doet arme drommels

gevangen zetten, omdat zij geen geld hebben, en laat evenwel de zorg om zich te voeden aan hen-zelven over! O, gij grootmoedig en wijs geslacht!

Onder het uiten van zulke bespiegelingen, terwijl zijn eetlust al grooter werd, wandelde hij nog steeds op en neêr; maar eindelijk een der twee houten stoelen ziende, die met eene ruwe tafel de meubelen van zijn gedwongen verblijf uitmaakten, vatte hij dien aan en zonk er op neder.

— Welnu — zoo ging hij in zijne eenzaamheid voort — laten wij trachten onze gedachten te regelen! Ik zal hier tijd hebben om te overleggen en plannen te maken. Wat zou er mij in belemmeren? Zeker niet het schamele nachtlampje, dat daar staat, en welks flaauwe schijn mij wel niet zal verstrooijen. Arme kleine pit, die uw best doet om licht te geven, zonder het duister in dit hol en leêg vertrek te kunnen overwinnen: uwe kwijnende schemering is een treffend beeld van de hoop die uitgaat in mijne ziel. Men heeft er wèl aan gedaan ons bijeen te plaatsen! Uw en mijn bestaan zullen geen langen duur hebben. Gij sterft welhaast als men u niet spoedig olie geeft, en ik even spoedig als men mij geen eten brengt.

Toen de arme gevangene tot zoo ver met zijne alleenspraak gevorderd was, werd er aan zijne deur geklopt.

— Binnen! — riep de dichter, met het nieuwsgierig verlangen, dat ieder gevangene in zulke omstandigheden aangrijpt, daar elke bijzonderheid dadelijk een straal van hoop werpt op zijn duisteren geest.

De deur ging open, en een onbekend heer trad binnen.

De ingekomene was met smaak gekleed, en onderscheidde zich terstond door zijne voorname houding; maar inzonderheid door zijn minzaam gelaat.

— Mijnheer! — zeide hij tot den gevangene, na een ongedwongen hartelijken groet — ik stoor u misschien, maar bid om verschooning. Ik kom hier opzettelijk om u te zien. De goede baljuw, die 't voorregt heeft u in bewaring te hebben, is, op mijn verzoek, zoo vriendelijk geweest mij den toegang tot u gemakkelijk te maken. Daar ben ik hem dankbaar voor, en nu wensch ik mij geluk met onze ontmoeting.

De dichter zette groote oogen op, en de verwondering stond op zijn gelaat geprent; want hij had den bezoeker nimmer gezien.

— Ik geloof niet, Mijnheer THOMPSON! — ging deze voort — de eer te hebben van bij u bekend te zijn.

— Het is zoo, Mijnheer! Maar mijn geluk schijnt grooter te zijn dan het uwe; want het is als of ik bekend ware bij u.

— Van naam, Mijnheer THOMPSON! Ik heb uwe »Jaargetijden" gelezen, en er alle de schoonheden van genoten.

— Mijnheer! — riep THOMPSON uit, met inwendige aandoening, maar toch ook met half kinderlijke vreugde — ofschoon ik nog niet weet met wien ik de eer heb te spreken, ben ik toch in mijn hart getroffen door uw bezoek en hetgeen gij mij zegt. En dat ge tot mij gekomen zijt in dit uur, en in deze plaats, bewijst mij, dat hetgeen ge mij zegt wèl gemeend is.

— Kent gij KEAN? — vroeg de bezoeker.

— KEAN? Zijn naam is op aller lippen! — riep de dichter met groote verwondering uit.

— Welnu, dan zijt ge thans even zoo ver als ik. Gij, waarde Heer THOMPSON! kent mij dus ook bij name!

— Wat zegt gij? — hernam de gevangene. — Zou 't mogelijk zijn! Hoe! zoudt gij waarlijk KEAN zijn? Gij, die belang in mij stelt!

— Ik ben KEAN-zelf; KEAN in eigen persoon, wiens bezoek u inderdaad van de opregtheid en welgemeendheid van zijnen lof verzekert, en die er nu opgetogen van is twee mannen van verdienste bijeen te hebben gebragt, die elkander op den enkelen naam af herkennen en waardeeren. Ja, mijn vriend! het is de acteur KEAN met wien gij spreekt, en, wat méér is, die u verzoekt om de eer te mogen hebben van hier met u te soupéren.

— Hier? Met mij? — vroeg THOMPSON op een klagenden toon — terwijl hij met een lang gezigt een blik rondom zich wierp — Weet gij dan niet, helaas! hoe 't gesteld is met het soupé van een gevangene — die niet soupeert?

— Neen — sprak KEAN — en ik maak mij daar ook niet ongerust over; want ik heb daarin voorzien. Ik heb toegevendheid genoeg bij u verwacht, om te durven hopen dat gij 't niet kwalijk zoudt nemen, als ik een paar schotels deed klaar maken, en hier bezorgen.

— Mijnheer KEAN! uwe wijze van handelen is zoo beminnelijk, zoo verpligtend, dat men u onmogelijk wederstaan kan.

— Gij neemt de uitnoodiging dus aan?

— Als of wij elkander reeds twintig jaren hadden gekend.

THOMPSON, doorgaans afgetrokken en somber wanneer hij alleen was met zijne ernstige Muze, wist zich naauwelijks, in ongedwongen blijmoedigheid zoo nabij een kunstenaar met wien hij gevoelde te sympathiseren, en tegenover een man die hem met broederlijke vriendschap te gemoet kwam, of een straal van zijn beminnelijk, vertrouwelijk gemoed, en van 't genie van zijn verheven geest, verspreidde een glans van nieuw en hooger leven over al zijne trekken. Betooverd door de hartelijkheid, de gemanierdheid, en de aangename redenen van zijnen gastheer, liet ook hij alle pligtplegingen ter zijde, en gaf zich geheel, en met geestdrift, over aan de inspraken van zijn vernuft en van zijn gevoel.

— Nemen wij dan stoelen en zetten wij ons! — hervatte KEAN, toen, op een wenk dien hij naar buiten gegeven had, de schotels en een paar flesschen Champagne waren opgedragen, wier *ensemble*, in de schatting des dichters, allergunstigst afstak bij dat van het avondeten 't welk hem anders zou zijn ten deel gevallen.

Het soupé was heerlijk en gekruid met vernuft en tintelend van vrolijkheid. Het gesprek liep onafgebroken over poëzij en tooneel, letteren en vriendschap. Drie uren lang zaten de nieuwe vrienden al etende en klinkende, maar bovenal pratende en schertsende, bijeen. — Aangename tafelgesprekken zijn altijd de ware ambrozijn en nectar voor beschaafde geesten en harten vol kunstgevoel.

Toen hij deze drie uren met zijn even zoo edelmoedigen als zonderlingen bezoeker had doorgebragt, waagde THOMPSON 't eindelijk, nog half beschroomd, aan KEAN te vragen: wat hem, jong Schotsch poëet, die te Londen nog naauwelijks bekend werd, toch wel het bezoek van zulk een voltooiden, beroemden kunstenaar had kunnen waardig maken.

— O, waaraan heb ik 't te danken! — riep hij uit — dat gij — gij zoo grootmoedig mij kwaamt opwekken uit het graf bij dezen baljuw, en tot mij kwaamt met dien hemelschen troost in mijne ongenade!

— Aha! Mijnheer THOMPSON! ik begin te merken dat ge nieuwsgierig zijt — sprak KEAN — maar vermits we reeds aan het dessert zijn, vergeef ik u dat. Onder 't dessert komen

méér geheimen aan 't licht, en ik wil u 't mijne dan nu óók maar zeggen. Komaan! Laat ons eens over zaken spreken!

Die inleiding was niet geschikt om de nieuwsgierigheid van den jongen dichter te doen verminderen. Wij behoeven dan ook niet te zeggen dat hij geheel gehoor was.

— Ik luister! — zeide hij, toen zijn gastheer niet dadelijk begon.

— Gij weet niet, waarde THOMPSON! en ik kan u moeijelijk beschrijven, wat ik u verschuldigd ben.

De jonge poëet zag den beroemden spreker met groote verwondering aan, en hield bijkans den adem in, om geen woord te verliezen.

— Maar ik ben er ook van ganscher harte erkentelijk voor — vervolgde KEAN, na een kort zwijgen, als of hij zich beraadde om 't geen hij zeggen wilde goed voor te dragen. — Daardoor hebt gij, mijn beste THOMPSON! eene schuldvordering ten mijnen laste van honderd pond Sterling, en ik ben hier gekomen om met u af te rekenen.

Nu te zeggen wat er in het hart van den behoeftigen jongen kunstenaar, bij 't hooren van die verrassende, duistere woorden omging, zou moeijelijk zijn. Ontroerd, half verrukt, half vernederd, zeide THOMPSON op eenigzins pijnlijken toon:

— Mijnheer KEAN! hoe kunt ge aldus den spot met mij drijven! Ik ben reeds zoo ongelukkig, dat iemand, wien ik niet weet ooit gekrenkt te hebben, waarlijk niet noodig heeft mijne teleurstellingen te vermeerderen.

— Mijn beste, jonge vriend! — hernam de kunstenaar — gij bedroeft u ten onregte. Ik zou geen regtschapen man moeten zijn, als ik 't voornemen had u te misleiden. Voor 't overige, mijn vriend! zie hier wat beter dan ik-zelf u overtuigen kan van 't geen ik u zeg.

Dus sprekende opende KEAN zijne portefeuille, en nam er eene nieuwe banknoot uit van honderd pond, en lag die opengespreid op de ruwe tafel.

THOMPSON was niet overtuigd, maar hij zag de banknoot met verwondering, en zonder de minste vijandschap aan.

De grootmoedige schouwspeler ging voort:

— Wat ik u zeide, mijn vriend! is naauwkeurig de waarheid, en wilt ge méér weten omtrent het ontstaan der schuld, die ik nu afbetaal, hoor dan hoe zij in de wereld is gekomen,

zonder dat gij iets er van wist. Ik was ziek. Ik leed aan eene dier krankheden van verveling, die ongelukkiglijk in ons land zoo gewoon zijn. Mijn toestand werd met elken dag erger; zoodat ik niet anders kon denken dan er welhaast onder te zullen bezwijken. Ik onderwierp mij, wijl ik niet anders kon, aan het lot dat mij scheen opgelegd, toen een gelukkig toeval uwe »Jaargetijden" in mijne handen deed vallen. Ik doorbladerde uw gedicht, maar het bleef er niet bij; ik las het geheel, en herlas het, en het onuitsprekelijk genoegen dat elke lezing mij gaf, en de schat van denkbeelden waarmede zij mijn geest verrijkte, en de nieuwe denkbeelden die ze in mij opwekte, hebben mij sinds eene maand aan het leven, aan mijne kunst, aan mij-zelven, teruggegeven. Het heeft mij tot een nieuw, misschien ook beter mensch gemaakt. En vindt ge nu niet zelf, dat zoo iets wel waardig is erkend te worden? — Daarover peinzende kwam er eene gedachte in mij op...

Dit zeggende vestigde hij een blik vol hartelijke goedheid op den jongen dichter, en ging toen voort:

— Daar ik eenig geld en goed heb overgewonnen — zeide ik in mij-zelven — is 't niets meer dan billijk dat ik mijn testament maak, en elk van hen aan wien ik verpligting heb, daarin met een klein legaat bedenke...

THOMPSON verloor geen woord van dit alles, maar begreep er nog niets van.

— Ziedaar, mijn vriend! hoe ik er toe gekomen ben om ook honderd pond Sterling te vermaken aan den dichter van de »Jaargetijden". Deze kleinigheid en méér dan dat ben ik in gemoede verschuldigd aan den zanger die mij genezen heeft, véél méér dan het dubbel dier som, dat ik betalen moet aan onzen beroemden doctor S., die mij ongehinderd zou hebben laten sterven. Maar nu vernam ik dezen middag, dat een onbarmhartig schuldeischer u hier had doen gijzelen...

— Helaas! Helaas! Mijnheer KEAN!

— En toen kwam mij iets zeer eenvoudigs voor den geest. Ik begreep, namelijk, dat ik mij ook wel 't genoegen verschaffen kon u mijn legaat nu zelf uit te betalen, nu gij 't noodig hebt, of althans nuttig kunt gebruiken; en dat dit beter ware dan de zorg voor de uitkeering over te laten aan mijn executeur, die waarschijnlijk het genoegen niet zou kunnen

hebben 't u te voldoen, dan op een tijdstip waarop 't u onverschillig zou zijn of gij 't kreegt of niet. Nu kent ge, Mijnheer THOMPSON! de klare en wettige beweegreden, die mij heeft aangedreven om u te komen bezoeken, en ik durf hopen dat gij er niets meer in vinden zult, dat u stoffe kunne geven tot leedwezen of beklag.

De edelmoedige KEAN eindigde zijne opheldering met den jongen dichter vol hartelijkheid de hand te reiken, en deze vatte die en drukte haar in geestvervoering; maar op hetzelfde oogenblik wierp hij zich aan de borst van zijn ondubbelzinnigen vriend en omarmde hem met vuur, terwijl tranen van erkentelijkheid langs zijne wangen vloeiden.

Meer was er niet noodig om deze twee verdienstelijke mannen, die elkander drie uren te voren nog nimmer hadden gezien, voor altijd tot vrienden te maken.

De Voorzienigheid had het vertrouwen van den dichter der »Jaargetijden" op Hare goedheid schitterend vervuld en bevestigd.

— Ach, KEAN! mijn edele vriend! — riep THOMPSON uit — er zouden geene ondankbaren zijn, als men er zich op verstond wèl te doen! Er zouden geene ondankbaren zijn, als men weldeed gelijk gij!

— Er zou — antwoordde KEAN — in 't weldoen geene verdienste liggen als ieder u, mijn vriend! evenaarde!

Zoo, hand in hand, beide met een hart vol gevoel, bragten gastheer en gast nog eenmaal een toast aan de kunsten en aan de vriendschap.

Daarop sloten zij elkander nog eens in de armen, en de acteur verliet den poëet, na hem tegen den volgenden middag bij zich aan tafel te hebben genoodigd.

THOMPSON betaalde de schuldvordering van den onverbiddelijken schoenmaker, en was weder vrij. Teruggegeven aan zijn werk, aan de dichterlijke scheppingen die hun ontstaan van hem verbeidden, riep hij, opgetogen, een grappig vaarwel toe aan zijn kortstondigen kerker, aan 't soupé der gevangenen, en aan de pit der nachtlamp die reeds was uitgegaan, doch niet gelijk zijne hoop — zoo als hij gedacht had; — maar gelijk 't vuur zijner verbittering tegen WILKES, en zijner vrees voor eene rampvolle toekomst.

De volgende dag was naauwelijks aan den hemel, of hij ging

op weg, om ook zijne andere schuldeischers te voldoen. Vroeger kón de brave zanger daar niet meê beginnen.

Eenigen hunner hadden hem, uit wantrouw, tegen woekerprijzen geleverd; maar hij-zelf gaf ruchtbaarheid aan de handelwijze van KEAN, en de invloed dier daad van bewondering, en de nu blijkende eerlijkheid van den talentvollen schuldenaar, bragt hen tot redelijker denkwijze, en maakte hem de afrekening ligt.

Om hunne billijkheid te erkennen bleef THOMPSON bij allen die hem geleverd hadden, behalven bij éénen, dien wij wel niet te noemen hebben. De jonge dichter veranderde van schoenmaker, in weerwil van alle betuigingen van onderdanigheid, en van alle aanbiedingen van crediet, waarin WILKES zich uitputte. De man verwenschte nu die krachtdadige maatregelen van gisteren, waarvan hij zich niets dan goeds en aangenaams had voorspeld, en die, ja, hem zijn geld hadden bezorgd; maar nu zij ruchtbaar werden, hem overal deden nawijzen als de hardvochtige schoenmaker die den dichter THOMPSON had doen gevangen zetten.

Van toen af werd het lot des dichters beter en beter; ééne enkele daad van grootmoedigheid verhelderde geheel zijn bestaan.

Zijne ontmoeting met KEAN was in weinig dagen door geheel Londen bekend, en dit droeg zoo veel bij tot de bekendheid van hem-zelven en zijn werk, dat er binnen zes maanden tijds twee uitgaven van zijne »Jaargetijden" geheel werden uitverkocht.

(*Naar 't Fransch.*)

OUDE SPREUKEN.

(*Ingezonden.*)

Wijs niet op de gebreken van anderen met een vuilen vinger.

Hoog leven brengt de menschen laag.

Op een grafsteen stond: Wat ik behield liet ik na aan anderen; wat ik aan de armen gaf bezit ik.

MENGELWERK.

HAAR MORGEN EN HAAR AVOND.

NOVELLE.

DOOR

J. CHR. GEWIN.

I.

Indien gij vóór ruim negen-en-veertig jaren geleefd en u voor deze vensterramen hadt bevonden (op de tweede verdieping van een huis op de Heerengracht te Amsterdam), dan had zich een ander tooneel aan uw oog vertoond dan ge nu moogt aanschouwen. Thans is alles duister daarbinnen, in die groote zaal, — toen was daar alles licht, glans en leven. Deftige, vrolijke, stemmige en dartele mannen, vrouwen, jongelingen en meisjes zoudt ge daar hebben gezien, in kleine groepjes bij elkander of in bonte mengeling dooreen wemelende: bijna allen met den glans der vergenoegdheid op het gelaat. Doch uw blik zou zich spoedig hebben gevestigd op een sierlijk gekleed, schoon, jong man, die zich in gindsche breede vensterbank had nedergezet aan de zijde eener bloeijende jonkvrouw. En ook dadelijk zoudt gij de oogen van hem hebben afgewend, om ze alleen te gebruiken tot het aanschouwen, het bewonderen der liefelijke gestalte die hij met zijn regterarm omvat hield. Wel mogt hij er trotsch op zijn, dat dit bevallige wezen — uit den aanzienlijken kring harer bewonderaars — hém had uitverkoren om haar naar het altaar te geleiden, haar de zijne te noemen. Wel mogt hij zich rijk gevoelen als hij haar aanzag, haar in zijnen arm drukte, nu zij, door het heden ingezegend verbond, zijn eigendom, zijne gade was geworden. Want zij was een heerlijke schat — schitterende van schoonheid, vol van bevalligheid, zachtheid en liefelijkheid. Met het waas der onschuld over het bekoorlijke gelaat, staarde zij hem nu en dan met heldere, schitte-

rende oogen, als ter sluik aan, om bijna even spoedig die vriendelijke starren weêr te bedekken met de fluweelen oogleden en de zijden wimpers, verschrikt als ze werd door het vuur dat haar uit zijn oog te gemoet blonk. Wel mogt dat haars vaders met welgevallen rusten op zijne lievelinge, — wel mogt de blik harer moeder zich met eenigen trots vestigen op de aanvallige gestalte harer éénige dochter, als zij haar vergeleek met de schoonste maagd uit den ganschen kring, en zij dan met de meeste onpartijdigheid den krans der overwinning aan haar kind meende te moeten toekennen.

Wat was zij gelukkig — de een-en-twintig-jarige ODILDE, — sedert dien morgen Baronesse DE V**! Opgevoed in den schoot der weelde, was haar leven daarhenen gevloeid als een helder beekje, dat, kronkelend door liefelijke landouwen, langs boschrijke heuvelen en bloemrijke velden, tot hiertoe was voortgedarteld, om verder, in vereeniging met een breeder stroom — en daarmede als ineengesmolten — zachtkens voort te kabbelen langs lagchende oevers, om eindelijk zaam te vloeijen met het onafzienbare meir der eeuwigheid. — Wat was haar verleden helder; van wat glans en luister het heden omgeven; welk eene schitterende toekomst blonk haar te gemoet! Innig beminnende, hartstogtelijk bemind door den man harer keuze; aangebeden lievelinge harer ouders, wier eenig overgebleven kind zij was; rijk; geacht en bemind door allen tot wie zij in eenige betrekking stond; gezond, schoon, in den bloei der jaren, — o, zeg mij, kunt ge mij een gelukkiger wezen op aarde aanwijzen, dan ODILDE, op dien feestdag, in die schitterend verlichte zaal, in die ure, waarin zij, aan de zijde haars echtvriends, de komst der reis-calêche verbeidde, die hen aan het bespiedend oog der menigte zou ontvoeren, om geheel voor en door hem te leven en te ademen, aan wien zij haar toekomstig lot vol liefde had toevertrouwd?

II.

Thans bevinden wij ons te Parijs.

Wanneer gij eens even met mij wilt gluren door dat kleine venster op de vierde verdieping in eene der achterstraten dezer wereldstad, dan ontwaart ge een klein en schamel vertrek, waarin — behalve een ledekant — twee stoelen, een

kastje, eene tafel en eene kleine kagchel het gansche ameublement uitmaken.

Die oude vrouw, met dat eenvoudig mutsje — waaruit eenige grijze haren te voorschijn komen — met dat gerimpeld gelaat en die ingevallen kaken, was ook eenmaal rijk en — schoon. Hare nu met een koperen bril gewapende oogen waren eenmaal in staat, een heir van aanbidders tot haar te lokken, en hebben vroeger geschitterd, door vrij wat meer licht omgeven dan die kleine lamp daar thans op werpt. Die verdroogde, bevende handen waren eens blank als versch gevallen sneeuw, en zachter dan fluweel, en het was een genot, daar een kus op te drukken, of een bewijs van genegenheid door die, toen schoon gevormde vingeren te ontvangen. Ook zij werd eenmaal innig bemind, en koesterde eene onverdeelde, warme liefde voor den vriend haars harten. Ook haar lachte eene heerlijke, glansrijke toekomst tegen, en de zon haars geluks straalde zoo onbewolkt en zoo helder aan den hemel, dat ze niet scheen te kunnen ondergaan, vóór dat zij, aan den avond van haar leven, de door den glans vermoeide oogleden zachtkens zou laten digtvallen.

Wenscht gij hare levensgeschiedenis te kennen? Welaan! ik wil u die verhalen.

HESTER B** — dit is de naam dier vrouw — is de dochter van een rijk en aanzienlijk koopman. Eene der grootste handelsteden in Holland is hare geboorteplaats, en was hare woonplaats tot op den dag van haar huwelijk. — Naauwelijks had zij twintig zomers doorleefd, toen zij op een bal, ten huize van een der vrienden haars vaders, in kennis kwam met den Baron RICHARD — wiens geslachtsnaam ik hier om bepaalde redenen verzwijg. — Deze Baron RICHARD stamde af uit eene oud-adellijke Fransche familie, wier aanzienlijk vermogen, tijdens de eerste revolutie, nog al aanmerkelijk had geleden. Als *attaché* bij de Fransche Ambassade te 's Hage, bevond hij zich nog eerst sedert korten tijd in Holland, toen hij in de balzaal aan HESTER B** werd voorgesteld. Hij was een schoon, verstandig en fijn beschaafd man, van even zes-en-twintig jaren, wiens uiterlijk niet kon nalaten indruk te maken op ieder jong meisje in wier nabijheid hij zich vertoonde, en het zal dus niemand verwonderen, dat hij ook HESTER's aandacht boeide. Te meer moest dit het gevolg zijn van zijn verwijlen

in hare nabijheid, daar hij, sedert hij aan haar was voorgesteld, zich bijna uitsluitend met haar bezig hield, in zoo verre de beleefdheid jegens de overige gasten hem dit veroorloofde. Zijne gesprekken met haar, zoo gunstig onderscheiden van, en zoo verre verheven boven de beuzeltaal die zij gewoon was te hooren uit den mond van de meesten harer vereerders, deden het geestige en verstandige meisje met genoegen luisteren naar zijne woorden: de denkbeelden door hem geuit, de gevoelens door hem aan den dag gelegd, waren zoo juist de weêrklank van wat zij-zelve meermalen gedacht en gevoeld had; de bescheiden blik van zijne geestvolle, donkere oogen verried zoo onwedersprekelijk eene ziel aan de hare verwant — wekte eene zoo zuivere sympathie bij haar, dat, toen zij nog naauwelijks een uur in zijn bijzijn had gesleten, het haar was als of zij den baron reeds jaren lang had gekend, en 't haar eene onmogelijkheid toescheen, dat die man nog vóór weinige minuten een vreemdeling voor haar was, van wiens bestaan zij eenige uren geleden nog volkomen onbewust was.

Dat ook zij een gelijken indruk bij hem achterliet, toen de ure des scheidens had geslagen, bleek haar weldra op het ondubbelzinnigste. Toen hem eenmaal de toegang tot het huis van HESTER's vader was verleend, werd hij daar zeer dikwerf gezien. Alhoewel zij woonde in eene stad, verscheidene uren van de residentie verwijderd, 't was als of die tusschenruimte voor hem niet bestond, of althans als door een tooverslag kon worden weggenomen; want bijna dagelijks bragt hij weldra een enkel of ook wel meer uren van den avond in hare nabijheid door; 't zij dan in hare woning of in de gezelschappen die zij door hare tegenwoordigheid opluisterde.

Niet lang — nadat RICHARD de bekentenis zijner liefde voor HESTER had afgelegd, en hij de overtuiging had ontvangen, dat hij haar dierbaarder was dan eenig ander wezen op aarde — bleef hunne wederzijdsche genegenheid een geheim voor de wereld. Daar de goedkeuring van beider familiën het zegel drukte op hunne teedere betrekking, werden zij weldra in den echt verbonden. De ouders van den baron hadden wel liever gezien dat zijne keuze ware gevallen op eene, wier voorouders in aanzien en stand met de zijne konden gelijk geacht worden; maar de rijkdom van HESTER's vader wierp een zoo aanzienlijk gewigt in de schale, dat deze geheel naar

hare zijde oversloeg, en het gebrek aan adellijke voorouders werd opgewogen door het vooruitzigt op rijke afstammelingen, die dan toch tevens den naam en de titels van hun geslacht zouden dragen en deelachtig worden.

De eerste schaduw die op den schitterenden gelukstaat der jonge vrouw werd geworpen, was de benoeming van den Baron RICHARD tot eene hoogere betrekking, bij het gezantschap te Weenen. Maar het was eene ligte schaduw; wel smartte het haar, dat zij hare teeder beminde ouders moest verlaten; doch de innige liefde die zij voor haren echtgenoot koesterde, de aan aanbidding grenzende teederheid waarvan zij het voorwerp was, en die in ieder van RICHARD's handelingen doorstraalde, vervulden toen zoodanig haar hart, dat elke andere genegenheid werd teruggedrongen in eene zoo enge ruimte, naauwelijks genoegzaam om die het leven te doen behouden.

Gaarne volgde zij hem dan ook — nadat de aandoeningen des afscheids door zijne liefkozingen en betuigingen van verknochtheid als weggevaagd waren — naar Oostenrijks glansrijke hoofdstad; en zij zou hem gevolgd zijn al ware hij in ballingschap gezonden naar Siberië's onherbergzame oorden, of naar eene onbewoonde rots in het midden van den Oceaan. Want haar hemel vond zij aan zijn harte, — warmte en licht straalden haar toe uit zijne donkere liefdevolle oogen, en al wat haar omringde ontving, voor haar, zijn glans en zijne schoonheid alleen door *zijne* nabijheid; zonder hém was de wereld haar een graf, de Natuur het rouwkleed, daarover uitgespreid. En vraagt ge: of hij minder lief had dan die vrouw, wier aanwezen zoo geheel aan het zijne was verbonden, die slechts door hem leefde en ademde? »Neen! o, neen!" zou hij u geantwoord hebben; »mijne liefde is sterker dan de hare, want ik heb haar een zwaar offer gebragt, terwijl het verlaten der ouderlijke woning eene opoffering is die daartegen niet kan opwegen"; en daar zou veel waarheid zijn geweest in deze woorden, indien hij-zelf zoo sterk ware bevonden als hij zich waande, en zijne liefde hem de kracht had verleend tot het ongeschonden houden der belofte waarvan dat offer het gevolg was geweest.

Heerlijk ontwikkeld, naar ligchaam en ziel, trad RICHARD de wereld in, toen hij den mannelijken leeftijd bereikt had.

Wel mogt het oog zijner moeder eenigen trots verraden, wanneer het rustte op dien zoon; wel mogt de blik zijns vaders met welgevallen op hem staren, terwijl hij daar voor hen stond, te midden van een uitgelezen kring, schitterende door zijn vernuft, bewonderd om zijne talenten en zijne vele kundigheden, geacht om zijne edele beginselen, zijn ridderlijken moed, en bemind om zijne bescheidenheid, goedheid en hoffelijkheid, wie eene gepaste fierheid en vastberadenheid ter zijde stonden, zonder dat eene van die allen een der anderen verduisterde of belemmerde. Wel mogt het hart van menig jeugdige schoone sneller worden bewogen, bij het erkennen van zoo vele edele hoedanigheden, en het aanschouwen van de heerlijke vormen waarin die gehuld waren.

O! ware hij gebleven zoo als hij toen was! Dan zou het zaad des geluks, dat was ontkiemd in zijn gemoed, zich heerlijk hebben ontwikkeld, welige bladeren en liefelijke bloemen hebben voortgebragt, uit wier kelken welriekende geuren mogten oprijzen, en opstijgen naar den hemel, gelijk weleer de reukwalmen van het altaar, — gelijk nog heden het dankoffer uit het hart des stervelings, om voor den troon des Hemelschen Vaders te getuigen van den ootmoed en de dankbaarheid Zijner kinderen: — en het zou niet verstikt zijn geworden door de gifplant, uit de begeerlijkheid ontsproten, door den hartstogt gevoed, wier pestwalm zijn verstand benevelde, zijne zielskracht verlamde, het edele en goede in hem verdoofde, en de bloemen der vreugde deed verwelken, die eenmaal bloeiden voor haar, wier liefde hij minder sterk achtte dan de zijne.

Uw schoonheidsgevoel wordt pijnlijk aangedaan wanneer gij een schoon voortbrengsel der kunst door eene schennende hand ziet verminken, en een kreet van smart ontsnapt daarbij aan uwen boezem; maar is het geen diep bedroevend, hartverscheurend schouwspel, het pronkstuk der schepping — naar het beeld Gods geschapen — door het vuur van den hartstogt te zien verschroeijen en verschrompelen, en vervormen tot een afzigtelijk wezen, waarvan de engelen het gelaat met droefheid afkeeren, en waarop de reinen van harte met diep mededoogen en afschuw staren: te meer wanneer dat wezen op een hoog standpunt van beschaving, in eene verheven

maatschappelijke betrekking geplaatst was, en uitblonk door schitterende gaven en voortreffelijke hoedanigheden?

Niet lang had hij zich als medespeler op het schouwtooneel der groote wereld vertoond, of hij zag zich omringd door een aantal jonge mannen, waarvan enkelen hem bewonderden, velen hem benijdden, om den opgang dien hij maakte, om den voorrang die hem werd geschonken, — eenigen hem beschouwden als een uitmuntend medgezel in hunne losbandige vermaken en ongeoorloofde uitspanningen, wiens onervarenheid hoop gaf op stoffelijke voordeelen, waaraan hunne uitgeputte middelen maar al te zeer behoefte hadden.

Onbevangen liet hij zich lokken in hunnen kring, verrukt door hunne vriendelijkheid en innemende manieren; en daar die jongelieden tot de eerste geslachten des lands behoorden, kwam in zijn edel en schuldeloos hart zelfs niet eene schemering op van het denkbeeld, dat onder zoo schoone en onberispelijke vormen iets laags of gemeens kon zijn verscholen. Onbedwongen bewoog hij zich in hun midden; te meer, daar zij sluw genoeg waren om hem slechts langzaam, met bijna onmerkbare schreden in hun net te lokken, met geduld het geschikte tijdstip afwachtende om hem dat over het hoofd te werpen, en hem het ontkomen schier onmogelijk te maken, tot dat hun doel zou bereikt, hunne verwachtingen zouden vervuld zijn. Daar werd gespeeld in hunne bijeenkomsten: maar in welke kringen gaf men zich niet somwijlen of dagelijks aan dat vermaak over? Daar werden groote sommen op een enkelen avond gewonnen en verloren: maar behoorden die spelers niet tot de aanzienlijkste familiën, en moesten die sommen niet betrekkelijk gering geacht worden, als men het oog hield op de middelen waarover zij vermoedelijk konden beschikken? Die hooge inzetten zouden RICHARD hebben moeten afschrikken, daar het vermogen, waarmede zijne betrekkingen in hunne eigene en zijne behoeften moesten voorzien, niet in juiste overeenstemming was met den rang dien zij bekleedden; maar hij won veel, en gestadig, en hoe lang zou hij dus niet, ook al ware de fortuin hem nu en dan minder gunstig, aan de daar gestelde eischen kunnen voldoen, zonder de perken te overschrijden, hem gesteld door dat betrekkelijk gering vermogen? En bleef hem niet altijd de weg open tot een veiligen en eerlijken terugtogt, wanneer het gevaar dreigde, dat

hij de door wijsheid en voorzigtigheid aangewezen grenzen zou moeten overschrijden? Hij achtte dit toen ontwijfelbaar: doch later leerde hem de treurige ondervinding dat er hindernissen konden worden opgeworpen, die hem dien weg versperden. Zelfs al ware het hem gelukt, de verwijtingen zijner vrienden — dat hij laaghartig de kansen tot verlies ontdook, lafhartig vlugtte, toen er gevaar voor zijne beurs begon te te bestaan — te ontduiken of te ontzenuwen, — dan nog zou hij uit zijn eigen boezem een tegenstander hebben zien oprijzen, die hem den terugkeer langs dien weg betwistte en bijna onmogelijk maakte. Het spel was hem tot eene behoefte geworden. Hartstogtelijk hing zijne ziel aan de kansen: zonder dien dagelijkschen prikkel was hem het leven een zouteloos kinderspel geworden; en, ofschoon zijne betere gewaarwordingen hem terughielden van iedere andere uitspatting, waaraan zijne vrienden zich zoo ruimschoots overgaven, in dat eene was hij afgedaald tot hun zedeloos standpunt, ja, zij moesten het hem weldra gewonnen geven in vermetelheid en roekeloosheid.

Onder het aantal dergenen die afwijken van de paden des regts en der geregtigheid, is welligt voor geen hunner de terugkeer moeijelijker, de strijd zwaarder dan voor den speler: of het moest zijn voor den gierigaard: maar voor dezen is iedere terugkeer onmogelijk, daar hij er de noodzakelijkheid niet van vermoedt, wijl hij zijn hartstogt voor geene misdaad erkent, — naauwelijks bevroedt dat het er eene kan zijn of zou kunnen worden, omdat zij allengskens haar bestaan heeft ontvangen uit de geoorloofde zorg voor zelfbehoud, uit de zucht tot zelfverdediging tegen de rampen, gevaren en nooden, waarmeê elk individu op deze aarde heeft te strijden. De dronkaard, de wellusteling heeft oogenblikken van ontspanning, van uitputting, waarin zijn natuurlijk gevoel voor eene wijle ontwaakt en zijne regten herneemt; maar de speler verkeert onder eene eeuwigdurende spanning, die wel haar toppunt bereikt in de ure waarin de kansen hem het goud doen toestroomen, of hem de nagels doen zetten in de ontvleeschte borst, doch die zelfs in hare mindere hevigheid te sterk is, om hem de aanraking van eene der overige snaren zijner ziel te doen gevoelen, al worden die door eene wanhopige hand geschud.

Het moest dus wel een hevige hartstogt zijn, die RICHARD kon doen stilstaan op het verderfelijk pad waarop hij reeds zoo vele voetstappen gedrukt had, — die hem kon doen terugkeeren om een anderen en beteren weg in te slaan. Het moest wel eene warme en innige liefde zijn, die hem kon voeren tot het besluit, hem de gelofte kon doen afleggen, niet meer te offeren aan den afgod die reeds zoo groote heerschappij over hem had uitoefend. Het moest wel eene teedere genegenheid zijn, die hem de kracht gaf, na zoo vele maanden, nog steeds te blijven volharden bij dat besluit, nog steeds getrouw te blijven aan die belofte. Had zij, die deze liefde in hem had doen ontstaan, die deze gelofte van hem had gevorderd, een juist denkbeeld gehad van den vreeselijken hartstogt dien hij om harentwille had bestreden, van de opoffering welke hij zich om harentwille getroostte: welligt zou zij daarvoor meer dankbaarheid hebben betoond; maar zeker ook was zij dan niet zoo gerust geweest, en had zij niet zoo volkomen genot gesmaakt aan de zijde van hem dien zij boven alles beminde.

III.

Dat waren gelukkige dagen die HESTER, in de Koninklijke hofstad en daarna in de Keizerlijke residentie, met haren echtgenoot doorbragt! Altijd in elkanders bijzijn, voor zoo verre zijne betrekking dat veroorloofde; overal geëerd en geacht, ontbrak daar niets aan hun geluk; want de wensch des Barons en de reeds lang in stilte gekoesterde hoop zijner gade zouden eerlang vervuld worden: — zij zou moeder worden van een pand hunner liefde.

O! indien het den mensch, bij zijn verlangen en wenschen, vergund ware, den sluijer even op te ligten, waardoor de toekomst voor hem is verborgen, menige begeerte zou onderdrukt, menige hoop niet langer gevoed worden, en vele zijner vurigste beden zouden teruggehouden of weldra vervangen worden door de woorden vol kinderlijk geloof en vertrouwen: »Vader! Uw wille geschiede! Gij, Gij weet het best wat dienstig is voor mijn geluk!"

Haar werd een zoon geboren.

De weelde die het moederlijke hart, de borst der vrouw doorstroomde, toen zij, met den zuigeling op haren schoot, en

door den arm haars echtvriends omsloten, daar, voor het eerst na hare herstelling, aan den huiselijken haard nederzat, deed een verhoogden blos op haar schoon gelaat verschijnen, en vond hare weêrspiegeling in de helder stralende oogen van den gelukkigen vader van haar kind.

Maar HESTER was eene Hollandsche vrouw, eene ware moeder, zoo als daar, God dank! nog vele gevonden worden. Haar kind aan de borst eener vreemde gelegd te zien, de zorg voor haren lieveling aan eene huurlinge op te dragen, — dat waren denkbeelden die bij haar nimmer ingang zouden vinden. Hoe veel vrees RICHARD ook mogt laten blijken voor het verlies harer schoonheid, voor het lijden harer gezondheid: hoe ernstig hij haar voorhield van hoe vele genoegens en uitspanningen zij door die handelwijze zou moeten afstand doen; hoe die haar belemmeren zou in het bezoeken der gezellige kringen, waaraan zij vroeger zoo gehecht scheen, en haar lastig zou zijn bij het ontvangen van gezelschappen: daar was geene verandering te brengen in haar besluit. Gaarne offerde zij dat alles op aan het genot dat zij met en door haar kind smaakte en steeds smaken zou. Maar dat besluit moest RICHARD niet terughouden van de vermaken en de gezellige genoegens, waaraan hij vroeger met haar deel nam. Zij mogten hem daardoor minder bekoorlijk toeschijnen: welk eene dubbele genieting wachtte hem dan niet telkens bij zijn terugkeer tot vrouw en kind; welk eene verhoogde bekoorlijkheid zou die telkens herhaalde, met verlangen door haar verbeide terugkeer tot haar, voor beide, doen ontspruiten! En, of zij daarbij volstrekt geene vrees koesterde? Niet de minste. Zij had hem nimmer gewantrouwd: en was daar ooit eenige twijfel aan zijne getrouwheid aan de eenmaal afgelegde belofte bij haar opgekomen, — thans zou die zijn teruggedrongen naar het gebied der hersenschimmige mogelijkheid. Want bestond daar thans niet een dubbele waarborg voor zijne standvastigheid, voor zijne trouw? Was het geluk, niet alleen van zijne gade, maar nu ook van zijn kind, niet afhankelijk van zijne volharding bij dat eenmaal genomen besluit, — van zijn onwrikbaar vasthouden aan die eens plegtig gegeven belofte?

Sedert dien tijd bezocht RICHARD, meestal zonder zijne echtgenoote, dezelfde gezelschappen waarin men hem vroeger met haar gezien had. Doch hij toefde daar nimmer zoo lang als

voorheen, toen hij er van tijd tot tijd een blik van haar liefdevol oog kon opvangen. Zijn hart scheen hem onwederstaanbaar heen te trekken naar dat huiselijk vertrek, waar eene moeder haar aanzijn verdeelde tusschen de teedere zorgen voor haar kind, en het verlangen naar hem, wiens beeld zij reeds meende te herkennen in de jeugdige trekken van haren zoon.

Op zekeren avond echter, was het uur waarop hij gewoonlijk tot haar terugkeerde, reeds lang verstreken, zonder dat de luisterende HESTER iets vernam dat zijne nadering kon doen vermoeden. Zij begon te vreezen dat hem, op zijn terugtogt, iets onaangenaams mogt zijn bejegend, toen zij de voordeur hoorde openen en hij kort daarop het vertrek binnentrad. Daar zij hem vriendelijk en ongedeerd tot haar zag naderen, was hare onrust terstond geweken, en vergat zij in hare teedere omhelzing dat het later was dan gewoonlijk, en zij vorschte dus ook niet naar de reden waarom hij haar zoo lang van zijn bijzijn beroofd had. Terstond na deze hartelijke begroeting verliet RICHARD voor een wijle hare kamer, en toen hij terugkwam was hij stil en peinzend. Dat verwonderde haar en bragt op nieuw onrust in haar harte, te meer, daar zij meende dat zijn gelaat bleeker was dan gewoonlijk.

— Deert u iets, lieve RICHARD? — vroeg zij met bezorgdheid.

— Neen, niets! — antwoordde hij, kortaf. Doch de vreemde blik dien hij, bij het uiten dier woorden, op haar wierp, was niet zeer geschikt om haar gerust te stellen. Daarom gaf zij hem te kennen dat zijne houding en zijn gelaat haar deden vermoeden dat hij niet geheel de waarheid sprak, of hem iets moest zijn bejegend 't welk hij, uit zorg voor hare rust, voor haar verborgen wilde houden.

Eerst zweeg hij, en bleef peinzend zitten, zonder haar aan te zien; doch daar hij *gevoelde* dat zij hem steeds met dezelfde onrust bleef gadeslaan, zeide hij eindelijk, eenigzins haastig:

— O, niets van eenig belang. Eene onaangename woordenwisseling met een mijner bekenden, anders niets!

— Waaruit toch geene ernstige gevolgen kunnen voortkomen? — vroeg zij met drift.

— Niets, niets van wat gij met die vraag bedoelt. 't Heeft mij alleen wat ontstemd. — En hij drukte haar teeder de hand,

en werd wederom spraakzamer: zoodat haar hart weldra de vroegere kalmte wedervond, en zij ook hem, door hare gesprekken, tot zijne gewone gelijkmoedigheid trachtte terug te brengen.

Daar volgden echter weldra meer avonden waarop de welluidende klank der pendule in HESTER's woonvertrek reeds lang het uur had aangekondigd dat hem gewoonlijk aan hare zijde vond, — zonder dat het haar verlangend hart werd vergund, de uren van eenzaamheid te vergeten in zijn gewenscht bijzijn. Die uitzonderingen werden menigvuldiger; doch de verdubbelde teederheid, welke hij haar dan bij zijn terugkeer betoonde, smoorde telkens de vraag naar de oorzaak van zijn toeven, op hare lippen. En toch kon zij het zich niet ontveinzen dat er in zijne teederheid, in die oogenblikken niet alleen, maar over 't geheel sedert die verandering in zijne gewoonte, iets vreemds, iets gejaagds of koortsachtigs was, dat haar onderscheidde van die warme, maar tevens kalme bewijzen zijner genegenheid waardoor de teederste snaren haars harten steeds in zachte en liefelijke trilling werden gebragt. Toch ontging het haar niet, dat die beminnelijke opgeruimdheid, die bekoorlijke gelijkmoedigheid niet meer zoo duidelijk, zoo aanhoudend uit zijne blikken spraken — sedert dien avond toen hij haar voor 't eerst liet wachten — als vroeger, toen haar gemoed daardoor telkens werd verkwikt en verheugd. Wel was of scheen hij bij wijlen welgemoed en vrolijk; maar zijne vrolijkheid had een ander, een luidruchtiger karakter aangenomen, meer gelijkende naar kunstmatige opgewondenheid; en zij werd, even als deze, telkens gevolgd door verschijnselen die een tegenovergestelden gemoedstoestand aanduidden. Dan werd hij peinzend en stil: dan werd zijn oog dof, en zijne gelaatstrekken verloren die bevalligheid waardoor zij anders zoo zeer de aandacht boeiden. Dan scheen hij de woorden zijner gade niet te hooren, hare nabijheid naauwelijks te gevoelen. Als zij hem uit deze afgetrokkenheid trachtte te wekken, dan verliet hij somwijlen haastig het vertrek, zonder de zekerheid achter te laten, dat een weinig wrevel geheel vreemd was aan die snelle bewegingen. En wanneer hij dan, na eene vrij langdurige afzondering in zijne eigen kamer, tot haar terugkeerde, doolden zijne blikken onrustig van het eene voorwerp naar het andere, en

schenen die vriendelijke oogen te ontwijken, waarin hij vroeger zoo lang en zoo vol genot kon staren.

Die verschijnselen lieten een pijnlijken indruk bij HESTER achter, en door de gedurige herhaling werd die indruk telkens dieper en smartelijker. Wat kon de oorzaak zijn van de treurige verandering die zij bij hem ontwaarde? Eene naderende ziekte of sluipende kwaal, waarvan hij zelf onbewust was, of die hij voor haar trachtte te verbergen? Maar niet een enkel ander verschijnsel had zich nog opgedaan, om het bestaan eener krankheid bij hem te doen vermoeden, en, behalve in die sombere oogenblikken, droegen zijn uiterlijk en zijne handelingen de kenteekenen van kracht en gezondheid. Zou hij, indien er zoo iets bestond, daardoor niet veeleer genoopt worden tot een vroegtijdiger terugkeer naar zijne woning, dan dat hij er zich door gedrongen gevoelde tot een langer vertoeven in de gezelschappen? Maar wat kon het dan zijn, dat een zoo zigtbaren invloed op zijn gemoed uitoefende; dat hem vervreemdde van haar, die hem vroeger alles scheen te zijn, — aan wie hij vroeger zijne geheimste gedachten scheen toe te vertrouwen? — Welligt was daar iets gebeurd dat hem bekommerde en verontrustte, en zweeg hij, om haar te sparen, haar niet te doen deelen in zijne onrust, en hoopte hij, in zijne bezorgdheid voor haar geluk, zijne zorgen voor haar te kunnen verbergen. Maar wist hij dan nog niet dat dit eene vruchtelooze poging zou zijn? dat voor het oog der liefde niet de geringste verandering — in dat wezen dat er het voorwerp van is — verborgen blijft? Wist hij dan nog niet dat iedere wijziging in de trilling van eene der snaren in zijn gemoed, al mogten anderen die niet ontwaar worden, door háár *moest* worden opgemerkt — hare ziel streelende, wanneer daardoor alleen de zuivere toon verhoogd werd, maar heur hart pijnigende, als die snaar ontstemd en hieruit een wanklank geboren werd, en dat door dit laatste de zuivere harmonie moest verbroken worden, die haar zoo liefelijk had in de ooren geklonken? — Misschien wist hij het wel, maar wilde toch het bijna onmogelijke beproeven om haar te behoeden voor het leed, den angst welligt, welke haar deel zouden worden door de ontsluijering van wat hij tot nu voor haar had verborgen gehouden. Maar dan was het haar pligt, hem daarover te onderhouden, hem te noodzaken haar deelgenoote

te maken van zijne zorgen, hem te smeeken, een deel van den last, die op zijn hart drukte, aan het hare af te staan, om hem dien te helpen dragen. Had zij niet beloofd, niet alleen in zijne vreugde, maar ook in zijne droefheid hem getrouw ter zijde te staan; — niet alleen in zijn geluk, maar ook in zijnen tegenspoed zijne beproefde gezellinne te zijn? En al mogt zij dan ook de oorzaak zijner bekommering niet kunnen wegnemen, haar medegevoel kon hem die immers verzachten, haar troost hem bemoedigen, hare liefde hem voeren tot meerdere kalmte! Zoo dacht zij; en daarom, toen RICHARD, kort daarna, nog later dan ooit voorheen te huis kwam, en nog teederder, maar tevens meer neêrgedrukt dan vroeger aan hare zijde zat, waagde zij het, te vorschen naar de reden van deze treurige verandering.

Eerst betuigde hij — met schijnbaar zeer natuurlijke verwondering — niet te begrijpen wat zij bedoelde, niet te bevroeden wat haar aanleiding kon geven tot die vragen. Hij was niet veranderd, voor zoo verre hij wist, en daar bestond ook niet de minste reden waarom hij somber en neêrgedrukt behoefde te zijn. En toen zij verder bij hem aandrong en hem bad, haar liever het ergste te zeggen, dan hare onrust nog te vermeerderen door te ontkennen wat haar duidelijk bleek te bestaan, verklaarde hij haar vermoeden voor eene hersenschim, geboren uit zwaarmoedige overpeinzingen in hare eenzaamheid, die het natuurlijk gevolg waren van hare afzondering, gebrek aan beweging en afwisseling; en hij gaf haar den raad, dat stelsel van opsluiting te laten varen, waarvan kwijning naar ligchaam en ziel het natuurlijk gevolg moest worden, die nog meer spoken voor hare verbeelding zou doen oprijzen, om den huiselijken vrede te helpen verjagen. Maar toen zij eindelijk — eenigermate opgewonden en gegriefd door die onbillijke aanvallen op wat zij haren pligt achtte, en door die onjuiste aanwijzing der oorzaken van de misleiding, waaronder hij haar als gevangen wilde doen voorkomen — hem met daadzaken aantoonde dat zij maar al te veel reden had om hem als veranderd te beschouwen, en hij niet langer loochenen kon wat zij hem zoo duidelijk voor de oogen deed treden, toen stond hij wrevelig op, mompelde iets van »vrouwelijke grillen", en begaf zich kort daarop naar hun slaap-

vertrek, waar zij hem schijnbaar rustig slapende vond, ruim een half uur nadat hij haar had verlaten.

Zij zou hem daarheen spoediger zijn gevolgd, zoo niet de overdenkingen, gewekt door zijne woorden, vreemde houding en haastig vertrek, de oogenblikken ongemerkt hadden doen voorbijsnellen.

Daar was een vreeselijk vermoeden opgekomen in hare ziel.

Wat kon het zijn dat hij zoo zorgvuldig voor haar trachtte te verbergen? Teleurstelling, beleediging, verschil met zijne superieuren, ongunstige tijdingen van hunne betrekkingen, — geen dezer zou hij geweigerd hebben, haar op hare zoo dringende beden mede te deelen, meende zij. Daar moest dus iets anders schuilen achter zijne geheimzinnigheid. Doch wat kon dat zijn? Zij peinsde lang, zonder dat zij genoegzame aanleiding vond tot eenig gegrond vermoeden. Op eenmaal scheen daar een lichtstraal de duisternis, waarin zij met hare gedachten omdoolde, te doen verdwijnen. Maar het was een akelige lichtstraal, gelijk aan die welke eene van onweder zwangere lucht uit eene zwarte wolk doet nederschieten onder de angstig rondstarende aardbewoners. En toch, wat kon het anders zijn? Gaf niet zijn geheel gedrag grond tot die verdenking? Van daar dus zijne achterhoudendheid, het ontkennen van de verandering in zijn gemoedstoestand en gedragingen, het ontduiken harer verdere navorschingen, en — zijn wrevel, bij het ontwaren dat zij niet langer te misleiden zou zijn. Wat kon het anders zijn dan — een ongeoorloofde hartstogt, — liefde voor eene andere!! — Haar hart kromp ineen bij die gedachte. Maar hoe langer zij nadacht, des te meer grond ontstond daar voor dat vermoeden. Van daar zijn telkens verlengd toeven in de gezelschappen. Van daar die overdreven blijken van teederheid, om — haar te blinddoeken voor zijne inwendige verkoeling, of zijn eigen geweten in slaap te wiegen, als het gevoel van schuld hem bij haren aanblik begon te pijnigen. Van daar die afgetrokkenheid in haar bijzijn, die afzonderingen in zijn eigen vertrek, die onrustigheid in zijne blikken, wanneer die de hare ontmoetten. O! het was vreeselijk, maar zeker, dat zijn hart van haar vervreemd was. En dat nu reeds, na eene zoo kortstondige vereeniging, na eenen, eerst vóór eenige maanden, schijnbaar met zoo veel warmte en opregtheid gezworen eed van onveranderlijke liefde

voor haar, van onkreukbare trouw voor de gade, die hij zich vrijwillig tot levensgezellin had verkoren!

Maar, wie kon het zijn, die haar zijne liefde had ontroofd, haar zoo diep rampzalig maakte? Wat wist zij daarvan; wat kon zij daarvan ontdekt hebben bij de wieg van haar kind, of op die enkele avonden, waarop zij, in den laatsten tijd, gezelschap had ontvangen ten haren huize? want zij die het voorwerp was zijner schuldige liefde, zou zich dáár niet vertoond hebben, meende zij, — of althans geene blijken van hunnen ongeoorloofden hartstogt gegeven, of van hem geduld hebben. Maar toch — daar was de Gravin VON G**. — Had haar echtgenoot niet onderscheiden malen in vrij warme bewoordingen zijne bewondering en zijne bijzondere achting voor die vrouw te kennen gegeven, en had zij niet dikwijls eene opwelling van jaloerschheid moeten bestrijden, als hij in de nabijheid dier bevallige en geestvolle dame verwijlde, die zeer veel aangenaams in zijn onderhoud, welligt ook in zijn mannelijk-schoon uiterlijk scheen te vinden? Had hij haar niet langer op zijne terugkomst doen wachten juist op die avonden die hij in de *salons* der Gravin en in die harer vrienden doorbragt, waar hij haar zeker moest hebben aangetroffen, en keerde hij niet telkens vroeger terug uit die kringen waarin zijne betrekking en de wellevendheid hem noopten, zich nu en dan te vertoonen, maar waar zij zelden gezien werd?

Al deze omstandigheden pleitten — in haar oog — voor de gegrondheid van haar vermoeden. Maar zij verlangde zekerheid te hebben, en die zou zij zich weten te verschaffen, het mogt kosten wat het wilde.

IV.

Op zekeren avond — ruim een uur nadat RICHARD zich daarheen had begeven — trad zij de vertrekken der Gravin VON G** binnen, waarin zich op dat oogenblik een uitgelezen gezelschap bevond. De gravin, naar allen schijn, aangenaam verrast door dat onverwacht bezoek, kwam haar met innemende vriendelijkheid te gemoet, en wenschte zich-zelve en al de aanwezigen geluk met HESTER's terugkeer tot het gezellige leven, — waarvan zij vroeger een der uitstekendste sieraden mogt genoemd worden. Voor de deftige, ja, koele wijze

waarop HESTER de vriendschapsblijken der gravin beantwoordde, meende deze laatste de gronden te moeten zoeken in hare langdurige afzondering, waarvan niet zelden eenige stroefheid het gevolg is, — en welligt ook in het tot haar doordringen van geruchten, betreffende zekere omstandigheden, die niet konden nalaten haar te verontrusten en tot somberheid te stemmen. In dat gevoelen werd zij nog versterkt, toen HESTER, wier blikken lang tusschen die menigte hadden rondgedoold, eenigzins aarzelend hare verwondering te kennen gaf, dat zij RICHARD daar niet vond, en zij — toen de gravin haar leedwezen betuigde, dat zij tegenwoordig zoo zelden het genoegen mogt smaken, RICHARD te ontmoeten — met een blos op het gelaat, de oogen nedersloeg, en peinzend naar den grond bleef zitten staren. Doch zij vergiste zich. Die koelheid en die blos kwamen voort uit haar vermoeden, en uit datgene wat zij verregaande onbeschaamdheid noemde in die vrouw, die niet aarzelde met zoo duidelijke woorden voor hare ingenomenheid met haren echtgenoot uit te komen en te bekennen dat die veelvuldige ontmoetingen — welke *zij* tusschen die twee personen als zeker achtte — nog niet genoegzaam, niet voldoende waren voor hare ongeoorloofde neiging. Want — daar zij tevens had vernomen dat RICHARD daar wel geweest was, doch er slechts kort vertoefd had — hield zij het voor zeker, dat zijne verwijdering aan eenige toevallige omstandigheid te wijten zou zijn, en die verwijdering niet lang zou duren.

Toen hij evenwel, na verloop van twee uren, nog niet was teruggekomen, begon haar die afwezigheid te bevreemden. Zij wendde zich daarom tot een zijner vrienden, die óók tot het Fransche gezantschap behoorde, met de vraag: of RICHARD soms eenige ambtsbezigheden te verrigten had in die oogenblikken?

— O, neen! Mevrouw! — antwoordde de diplomaat; en toen vernam zij tevens dat men dit spoedig verdwijnen reeds van hem gewoon was, en niemand bijna hem dat euvel duidde, dewijl men begreep dat zijne zorg om de eenzaamheid van zijne gade zoo veel mogelijk te verkorten, daarvan de oorzaak zou zijn.

Dit antwoord, uit wezenlijke onbekendheid met de ware oorzaak ontsproten, of met zekere sluwheid gegeven, om eene

nadere verklaring te ontwijken, had de strekking niet om haar gerust te stellen, maar het deed haar toch vermoeden dat er eenige meerdere waarheid lag in de verzekering van Mevrouw DE G**: — dat hij werkelijk zelden door haar gezien werd, en zij dus moeijelijk de bekoorster zijn kon, die zijn hart van haar vervreemdde. Maar dan moest het eene andere zijn: eene, die zelden of mogelijk nooit in die kringen verscheen, — die daar welligt niet zou geduld worden. Dat denkbeeld was nog vernederender dan het eerst gekoesterde. Zij deinsde terug voor wat er achter die geheimzinnigheid kon verscholen zijn: en toch bleef zij vast besloten, niet te rusten vóór dat de waarheid haar duidelijk voor de oogen zou staan.

Den volgenden avond zag men, kort nadat de Baron RICHARD zich naar het hôtel van den Franschen gezant had begeven, een persoon, zorgvuldig in een mantel gewikkeld, den hoed laag over het voorhoofd getrokken, de woning van den Baron uittreden. Hij was niet groot van gestalte, maar zijne fiere houding en gang gaven hem een gewigtiger voorkomen dan eene meerdere lengte welligt zou hebben kunnen verleenen. Die persoon stapte met vaste schreden verscheidene straten door, tot hij, voor het Fransche gezantschaps-hôtel gekomen, bleef staan, in het rond staarde, en iets scheen te zoeken. Voorzeker zag hij om naar eene schuilplaats, ten einde zich daar tot het een of ander doel verborgen te houden; want, ofschoon de regen met stroomen nederviel, had hij tot nu toe niet het minste blijk gegeven, dat hij zich daarom bekommerde. Onder den boog van de koetspoort eener daar schuins tegenover staande woning scheen hij gevonden te hebben wat hij voor het oogenblik zocht. Althans hij bleef daar gedurende ruim drie vierde van een uur, bijna onbewegelijk, staan. Bijna onbewegelijk, zeg ik; want nu en dan had men bij hem eene zachte trilling kunnen gewaar worden, die langzamerhand heviger werd, en, eindelijk, overging in een aanhoudend, sterk beven. Op dat tijdstip kwam eene, eveneens in een mantel gewikkelde gestalte uit het hôtel van den gezant te voorschijn. Toen deze weinige schreden van het hôtel verwijderd was, kwam de persoon onder de koetspoort uit zijne schuilplaats, en volgde behoedzaam die gestalte.

Baron RICHARD — want deze was de persoon die gevolgd werd — ging verscheidene straten door, tot dat hij eindelijk

kwam in eene, die niet zeer aanzienlijk kon genoemd worden. Daar trad hij een huis in, welks onderste verdieping zeer duister was; doch door de openstaande voordeur zag men, in een helder verlicht portaal, een vrij breeden trap, die naar de bovenvertrekken geleidde.

Dat scheen wel eene restauratie of een koffijhuis te zijn. Maar wat moest hij daar doen? Mogelijk eenige verversching gebruiken, vóór dat hij zich begaf naar de plaats waar hij verwacht werd: dacht zijn bespieder, en bleef, op eenige schreden afstands van dat huis, hem wachten. Het eene kwartier verliep echter na het andere, zonder dat hij verscheen. Was dan welligt dáár het verleidelijke wezen, dat in staat was, hem van het pad der eer te lokken, hem te verwijderen van de kringen die voor zijnen stand pasten, en — van haar, wier nabijheid hij vroeger zoo ijverig zocht? Die gedachten doorvlogen het hoofd en deden het hart trillen van zijn bespieder, terwijl er nogmaals een kwartier voorbijging, zonder dat hij te voorschijn kwam. Plotseling scheen die persoon een besluit genomen te hebben. Hij hulde zich nog digter in zijn mantel, ging dien trap op, opende de eerste deur die zich aan hem vertoonde, en bevond zich in eene vrij groote zaal, blijkbaar tot koffijkamer dienende, doch waarin zich niemand voor zijne blikken opdeed.

Naauwelijks had hij daar plaats genomen, toen op nieuw schreden op den trap werden gehoord. Onmiddellijk daarop trad iemand, óók in eenen mantel gehuld, die zaal binnen, zonder te bemerken dat zich nog iemand daar bevond — want hij keek zorgvuldig in het rond, behalve juist in de rigting naar de plaats waar RICHARD's bespieder zich digt bij de deur had neêrgezet — en opende eene andere deur, waardoor hij verdween. Ook de verspieder opende na eene wijle behoedzaam die deur, beklom den trap, waartoe zij den toegang verleende, sloop door een vrij langen gang, en kwam zoo voor een vertrek, welks ingang niet geheel gesloten was — zonder dat zijne tegenwoordigheid door iemand werd vermoed.

In die kamer werd eene speelbank gehouden. Vlugtig sloeg hij een blik op eene groep spelers, en trad toen teleurgesteld en peinzend terug. Dáár was hij dus alweder niet te vinden. Waar zou *zij* hem dan nu moeten zoeken? Want — zoo als

de lezer reeds zal vermoed hebben — de persoon die zijne gangen bespiedde, was niemand anders dan HESTER.

Op eenmaal werd zij opgeschrikt uit hare overdenkingen. Dat was *zijne* stem die zij daar bij de speeltafel hoorde! — Zij trad behoedzaam nader — gluurde een weinig verder door de opening en zag, hoe hij eene aanmerkelijke som op eene kaart zette! — Méér zag zij niet; want zij was oogenblikkelijk teruggetreden, en moest tegen den muur leunen om niet neder te zinken.

Zoodra de aandoeningen, door die ontdekking gewekt, iets van hare hevigheid hadden verloren, sloop zij weder den gang door, den trap af, en zoo door de koffijkamer verder naar beneden, tot dat zij de straat bereikte, gelukkig weder zonder door iemand bemerkt te worden. Daar gekomen, zag zij zich evenwel genoodzaakt, op eene zich niet ver van daar bevindende bank plaats te nemen; zoo ontroerd gevoelde zij zich.

Hij speelde dus weêr! — Welk een vreeselijken indruk maakten die gedachte en de overtuiging van het onloochenbaar bestaan van dit feit op haar gemoed! — 't Was niet zoo zeer de vrees voor de mogelijke gevolgen van het toegeven aan dezen hartstogt, waardoor die schok bij haar werd te weeg gebragt. De tafereelen uit het leven van spelers, door hare betrekkingen haar voorgeschilderd, had zij altijd voor wat te sterk gekleurd gehouden; hare onervarenheid had die gerangschikt onder de zeldzame uitzonderingen, en 't was daarom ook voornamelijk op aandrang van haren vader geweest, dat zij die belofte van hem had geëischt. Maar hij had die belofte, eenmaal zoo plegtig aan haar gedaan, kunnen verbreken, haar daarin misleid en bedrogen! Dat had zij voor onmogelijk gehouden: dat dreigde haar te verpletteren!

Welk een raadselachtig wezen toch is de mensch! Terwijl zij hem verdacht hield van ontrouw jegens haar — van het verkrachten van den eenmaal voor het huwelijks-altaar afgelegden eed — was toch de gedachte aan de mogelijkheid van het verbreken van *die* belofte niet bij haar opgekomen. Was het omdat zij de verklaring bij hunne echtverbindtenis afgelegd, meer beschouwde als eene formaliteit, waaraan elkeen zich, onder gelijke omstandigheden, moest onderwerpen? — achtte zij zijne geloften van onwankelbare liefde en trouw voor gewone teederheids-betuigingen, die iedere geliefde ontvangt

van haar minnaar? — scheen haar daarom *die* belofte eene meer plegtige, eene — meer bepaald door haar-zelve uitgelokt, en had zij daarom minder geloof kunnen hechten aan het verbreken van deze dan aan het vergeten van alle andere? — Zoo was het.

Evenwel, hoe ook hare eigenliefde gekrenkt, haar vertrouwen geschokt was door wat zij had gezien, toch gevoelde zij — nadat de verrassing, door die ontdekking te weeg gebragt, eenigermate werd verdrongen door andere overdenkingen — zich door die ontdekking zelve tot eenige meerdere kalmte gebragt. Want nu moest zij erkennen dat door den twijfel aan zijne trouw als echtgenoot haar gevoel nog pijnlijker was aangedaan, en zij zich toch nog dieper gegriefd en vernederd zou gevoelen door de overtuiging, dat zij door eene andere was verdrongen — zijne liefde had verloren. En zou dat haar vertrouwen niet een nog heviger schok hebben doen ondervinden? Immers de overtreding, waaraan hij zich nu had schuldig gemaakt, kon nimmer — meende zij — dien heilloozen invloed hebben op haar geluk, op het zijne en dat van hunne kinderen. En waarom ook zou hij zich niet nu en dan dat vermaak mogen gunnen, zonder dat er daarom gevaar zou bestaan voor zoo nadeelige gevolgen, als daaruit voortvloeiden bij spelers die aan dat genot verslaafd konden geoordeeld worden. En een slaaf van het spel was hij niet. Dan had hij immers onmogelijk zoo vele maanden kunnen doorleven, zonder een schemer van verlokking daartoe! Wat kon het schaden dat hij nu en dan eene hand vol gelds waagde, tot ontspanning van zijne door ingewikkelde vraagstukken vermoeide hersenen? Hij was immers rijk genoeg om daarvan geen nadeel te ondervinden! En zoo lang zij zijn hart, zijne liefde nog bezat, kon hare leiding, konden hare vermaningen hem immers behoeden voor gevaarlijke uitersten.

Door zoodanige redenering zou het der onervarene vrij wel gelukt zijn, haar gemoed — omtrent dàt punt — tot rust te brengen, indien het verbreken zelve dier belofte en de misleiding, waaraan RICHARD zich had schuldig gemaakt, haar niet telkens voor den geest waren getreden. Had hij haar slechts zijn verlangen geopenbaard, nu en dan die uitspanning te genieten, waarvan zoo velen gebruik maakten, zonder zich er aan over te geven, zonder zich tot buitensporigheden

te laten verleiden — dan had het immers in hare magt gestaan, hem van zijne belofte te ontslaan, hem in dat opzigt zijne vrijheid terug te geven. Maar, haar te bedriegen, zijn woord te breken: zie, dat kwelde haar voortdurend, dat vernederde hem in hare oogen. — Vergeven! O, de liefde vergeeft zoo gaarne: en de hare was groot genoeg om die vergiffenis niet terug te houden. Zij had hem die reeds lang in haar harte geschonken. Doch dat nam de daadzaak niet weg, dat kon het gebeurde niet vernietigen: en toch zou zij hem zoo gaarne gereinigd zien van die smet. Daarom vermoeide zij haren geest onophoudelijk door het zoeken naar oorzaken en omstandigheden, beweegredenen en drijfveêren, die zijne handelwijze zouden kunnen vergoêlijken, of althans eenigermate verontschuldigen. Zij vond er evenwel geene. Doch onuitputtelijk in hulpmiddelen als de liefde is, wees deze haar op een uitweg, die hem — als ware het — zou in staat stellen, nog eenmaal tot het punt terug te keeren, van waar hij was uitgegaan, toen hij zich op het pad der verkeerdheid waagde.

Daarom haastte zij zich, gebruik te maken van eene juist voorbij rijdende fiacre, om naar hare woning terug te snellen, — daarin even geheimzinnig terug te keeren als zij die had verlaten, en zich in 't verborgen te ontdoen van de vermomming, waaronder zij haar avontuurlijken togt had volbragt. Weldra had zij de plaats der kamenier, welke haar zoo lang had vervangen bij haren zoon, weder ingenomen, en niets duidde aan dat zij die gedurende eenige uren had verlaten.

Ten gevolge van die zelfde aanwijzing der liefde, ontving zij RICHARD, bij zijne terugkomst, met meer voorkomendheid dan zij anders wel had kunnen doen — met meer teederheid dan zij —, gekweld door dat, in haar oog, nog vreeselijker vermoeden — hem in de laatste dagen had kunnen betoonen. — Hij was bleek en scheen vermoeid. Na hunne wederzijdsche begroeting nam hij plaats op eene sofa, en verzonk — na eenige vragen betreffende hun kind — weder in overpeinzingen, die, naar zijne gelaatstrekken te oordeelen, juist niet onder de aangenaamste mogten geteld worden. Toen voegde HESTER zich bij hem, sloeg vertrouwelijk haar arm om zijnen hals, en zeide, terwijl zij hem liefdevol aanzag

— Zijn u die avonden niet vreeselijk eentoonig en vervelend, onder al dat stijve ceremoniëel, zoo zonder eenige afleidende uitspanning?

RICHARD keek haar met eenige verwondering aan.

— Ik meen maar — vervolgde zij — anderen vermaken zich daar nog met spelen, en (eene ligte huivering voer RICHARD door de leden, bij die woorden) — het kan mij daarom dikwijls hinderen, u zoo geheel van dat genoegen verstoken te weten. Daarom ben ik al vóór lang voornemens geweest, middelen in het werk te stellen, om u de avonden aangenamer te doen doorbrengen — maar ik heb niets kunnen vinden wat daartoe geschikt kan genoemd worden. Maar, mij dunkt, er kan, bij een man van zoo veel geestkracht als gij reeds hebt betoond, weinig gevaar bestaan, als men hem van eene wel wat onwaardig knellende belofte ontslaat, wanneer men daardoor zijn genoegen in den gezelligen levenskring kan verhoogen. Het zou mij daarom aangenaam zijn, RICHARD! — zeî ze vleijende, terwijl zij een kus op zijn mond drukte — als ge mij wildet vergunnen, die eenigzins kinderachtige belofte als niet gedaan te beschouwen. 't Zou mij een liefelijker denkbeeld zijn, uwe gematigdheid in het toegeven aan dat vermaak te mogen toeschrijven aan uwe liefde voor mij en voor ons lieve kind — dan aan de magt van een zoo onwaardig knellenden band.

Bij het ontwaren van de hevige aandoeningen die zich van RICHARD meester maakten, terwijl hij deze toespraak aanhoorde, sloeg zij de oogen neder, en veinsde daarvan niets te bemerken. Het kon met hare bedoeling niet overeenstemmen, dat eene bekentenis van zijne overtreding over zijne lippen kwam. Die bedoeling was, hem terug te voeren tot zijne vroegere gemoedstemming, door het behendig wegnemen van de beletselen, — zijne ontevredenheid met zich-zelven te doen ophouden door het instemmen met zijn verlangen, en dat bekoorlijk onderling vertrouwen, 't welk hen vroeger zoo gelukkig maakte, te herstellen door de overtuiging, dat hij handelde in overeenstemming met hare wenschen, waarbij iedere reden tot geheimzinnigheid van zelve moest vervallen. Zij hoopte daarom dat hij 't alleen bij een bewijs van dankbaarheid en toestemming zou laten blijven: en daarom wendde zij de oogen van hem af, ten einde hem dit te gemakkelijker te

maken, en de geheele zaak, op eene geleidelijke, zachte wijze, tot een gelukkig — zoo als zij waande — en voor beiden bevredigend einde te brengen.

Maar RICHARD was de man niet om zulk een onderwerp, onder de gegeven omstandigheden, op eene zoo koele en dubbelzinnige wijze te behandelen... Zijn edel hart, zijn ridderlijk gemoed konden tegenover zoo veel liefde en goedheid geene veinzerij en bedrog stellen. Fier en krachtig bij de ontmoeting met iedere andere verleiding, was hij op dit ééne punt zwak en magteloos, zelfs zoo zeer, dat al wat zijn eergevoel, zijne liefde, zijn gevoel van billijkheid en regtmatigheid daartegen hadden in het midden gebragt, niet magtig genoeg was geweest om hem terug te houden van de glibberige baan der pligtverzaking — hem te behoeden tegen ontrouw aan zijn eenmaal gegeven woord. Doch die zwakheid en die trouweloosheid hadden hem reeds te lang en te innig gegriefd, toen hij nog meende dat eene bekentenis haar diep zou smarten, niet alleen om het verbreken dier belofte, maar nog veel meer om den aard zijner overtreding en de gevaarlijke neiging, waaraan hij had toegegeven, — om nu nog langer dien onedelen last te torschen, haar nog langer te misleiden, nu hij de overtuiging bezat, dat die handeling zelve, en ook die neiging haar geen afkeer en slechts zeer geringe vrees inboezemden. Nu verlangde hij hartelijk zijn berouwvol gemoed te ontlasten van het verwijt, dat reeds zoo lang hem gedrukt had, — door eene eerlijke bekentenis zijner schuld haar vertrouwen te herwinnen, en, door het erkennen van zijn diep leedgevoel en schaamte, haar te stemmen tot vergevensgezindheid en vertrouwen voor de toekomst.

— Gij zijt eene goede, eene lieve vrouw! — zeide hij, terwijl hij haar zacht in zijn arm drukte, zijn hoofd op haren schouder liet zinken, en zijne stem van aandoening en teederheid getuigde. — Maar, HESTER! ik ben zoo veel liefde, zoo veel goedheid niet waardig, en ik moet voor u verschijnen als een die verachtelijk is in zijne eigen oogen, en het ook in de uwe zijn moet. Als een laaghartig bedrieger heb ik misbruik gemaakt van uw vertrouwen; als een lafaard heb ik mij overgegeven aan de verleiding; als een schuldige heb ik gesidderd voor uw reinen, helderen blik, of dien als een misdadiger ontweken; en, ofschoon ik tot nu toe heb gezwegen,

om u niet te bedroeven, niet te krenken, en alleen uwe engelachtige goedheid en liefde het mij onmogelijk maken langer te zwijgen, — toch ziet gij mij niettemin thans voor u als een — schuldige! Welligt ware het beter voor uwe rust, indien ik dat gevoel van schuld ook nu voor u had kunnen verbergen: maar ik zou mij-zelven moeten verfoeijen, als ik een zoo hemelsch wezen langer kon misleiden en bedriegen! — Hester! — — ik hèb al sedert lang weêr — gespeeld! — En dit zeggende verborg hij zijn gelaat aan haren boezem, en — hij weende! — Berouw en schaamte hadden hem diep in het gemoed gegrepen; hare edelmoedigheid en liefdevolle woorden hadden die in volle kracht doen ontwaken, en nu verlokten zij hem niet langer tot dubbelhartigheid en geveinsdheid, maar bragten hem tegenover haar in eenen toestand, welke veel overeenkomst had met dien waarin hij als kind somwijlen gestaan had voor zijne moeder, met gebogen hoofd en hoog gekleurd gelaat: — en kan het dan verwondering wekken, dat ook nu — gelijk toen — uit zijn overigens rein en schuldeloos hart — tolken dier gewaarwordingen opwelden en in zijne oogen gezien werden, ofschoon zij daar sedert zijne kindschheid vreemdelingen waren geworden? Hij weende zacht, maar lang: en het scheen dat hester's betuigingen — door aandoening en medegevoel gewekt — dat zijne schuld minder groot was, wijl haar voornemen, hem van die belofte te ontslaan, hem als reeds ten deele daarvan ontslagen kon doen achten, en, dat zijn innig berouw alle nog overige schuld volkomen moest uitwisschen, — te luttel kracht ontwikkelden om hem uit dien staat van neêrgebogenheid op te heffen. Op eenmaal echter rigtte hij het hoofd weder op, en zag haar aan met een helderen blik, waarin openhartigheid, vastberadenheid en kracht waren te lezen, — en eene harer handen in beide de zijne nemende, drukte hij die met warmte: want hij had bij zich-zelven het manmoedig, heilig besluit genomen — niet meer te spelen.

V.

De dagen die het naast op dezen onrustigen avond volgden, waren dagen van vrede, kalmte en geluk. Het vroegere vertrouwen was hersteld. Ontheven van een drukkenden last, bezield door het edele voornemen door hem opgevat, meer dan

ooit overtuigd van de innige liefde zijner gade, en doordrongen van de teederste genegenheid voor haar, was RICHARD voor haar ook weder dezelfde vrolijke, gelijkmoedige en beminnelijke vriend, die geen geluk kende zonder de overtuiging, dat *zij* tevreden en gelukkig was. Weêr kwam hij, even als in de eerste dagen nadat zij zich uit de gezelschappen had verwijderd gehouden, vroeg tot haar terug; en zijne verhalen en gesprekken gaven alsdan de duidelijkste blijken, dat hij al den tijd zijner afwezigheid had doorgebragt in denzelfden kring waarin hij zich bij het begin van den avond had begeven. Dit verwonderde haar wel eenigermate, maar zij berustte gaarne in die verandering, daar zijn gansch gedrag haar de overtuiging schonk, dat hij, althans voor het tegenwoordige, geene behoefte had aan die uitspanning tot vermeerdering zijner opgeruimdheid in den eenvormigen huiselijken kring: — het verheugde haar daarenboven, en in geene kleine mate, dewijl hare overtuiging er door versterkt werd, dat hij geen slaaf was van die neiging, en alleen eene bijzondere omstandigheid hem kon hebben verleid tot die vroegere overtreding. En in dit laatste opzigt dwaalde zij niet geheel, — met betrekking tot dien eersten terugval tot het vroegere kwaad: het dient hier gezegd te worden: niet ter zijner verontschuldiging, maar om zijne schuld niet nog zwaarder te doen voorkomen dan zij reeds was.

De toedragt der zaak was de navolgende.

Op eene *soirée* bij den Russischen gezant werd door eenige jongelieden vrij hoog gespeeld. Als gewoonlijk hadden zich eenige heeren uit het gezelschap rondom de spelers geschaard, om de kansen van het spel gade te slaan. RICHARD, die zich daar óók bevond, was insgelijks dat vrolijke en ligtzinnige groepje genaderd. Naauwelijks bevond hij zich daar, of hij herkende in een der spelers een zijner voormalige Parijsche bekenden, met wien hij ontelbare malen de afwisselende luimen der fortuin had gadegeslagen. Terstond werd hij tot medespelen uitgenoodigd; doch hij verklaarde: dat hij zich sedert lang had voorgenomen, geene kaarten meer in de handen te nemen. Met vastheid bood hij weêrstand aan den aandrang der spelers, aan de verlokkende redenen van zijn vriend, en zelfs aan de spotternijen over zijne ingetogenheid, stijfhoofdigheid en huisvaderlijke gestrengheid. Maar toen een hunner

den Parijzenaar iets in het oor fluisterde, en deze daarop de woorden: »onmanlijke handelwijze" en »vrouwelijke caprices", liet ontsnappen, begreep hij dat daar spraak was van zijne belofte; — en zijn gekrenkt eergevoel verblindde hem een oogenblik zoodanig, dat hij naar de kaarten greep, en zonder aarzelen aanzienlijke sommen op het spel zette. Na eenmaal de bepaalde grenzen te hebben overschreden, was het hem moeijelijk, een geldig voorwendsel te vinden om de uitnoodigingen dier hartstogtelijke spelers krachteloos te maken: en, de eerste stap gedaan zijnde, liet hij zich gewillig medevoeren tot daar waar HESTER hem op dien avond harer omzwerving vond, en tot dat zijne aandoenlijke ontmoeting met haar op nieuw perk stelde aan zijne buitensporige handelingen.

— Ik zal niet meer spelen! — had hij zich-zelven in die ure beloofd. O, ware hij aan *die* belofte — waaraan geen schijn van vernedering of afhankelijkheid van anderen was verbonden — toen nog maar getrouw gebleven! Maar de hartstogt was reeds meester over hem. Wel vermogt hij nog — door inspanning van al zijne krachten, door zamenwerking van al het goede dat in hem was — dien eene wijle te bestrijden: — overwinnen kon hij hem niet meer.

Nog geene veertien dagen waren sedert voorbijgegaan, toen hij dat besluit reeds overbodig gestreng begon te noemen. Waartoe zou hij zich dat genot geheel ontzeggen, nu hij in dat opzigt niet alleen zijne vrijheid had terug erlangd, maar zijne gade zelve geen bezwaar vond in het genieten van dat vermaak, en er dus geene zorg of droefheid voor haar aan was verbonden?

Met die redenering kon hij evenwel zijn geweten niet volkomen bevredigen: doch ook hiertoe vond hij het middel. »Ik wil boete doen voor die overtreding", betuigde hij zich-zelven: en hij achtte die zwaar genoeg, wanneer hij de speeltafel ontvlood gedurende juist zoo vele dagen als hij daaraan vroeger op eene ongeoorloofde wijze had plaats genomen!

Zijne weldra herhaalde langduriger afwezigheid overtuigde HESTER wel, dat hij de herkregen vrijheid niet geheel ongebruikt liet: doch dat verontrustte haar niet. Zij had in zijn helderen, vastberaden blik, op dien bewusten avond, wel een waarborg gevonden tegen de buitensporigheden, waartoe die neiging kon voeren, maar zij had er dat — toen zoo ernstig gemeend — besluit niet in gelezen. Daar hij met geen enkel

woord dat voornemen had geopenbaard, was dit natuurlijk voor haar verborgen gebleven, en zij werd daardoor ten minste behoed voor het bitter gevoel dat zijn wankelen en zijne bedriegelijke overleggingen bij haar zouden hebben moeten verwekken. RICHARD's gemoedsgesteldheid liet haar bovendien niets te wenschen over. Daar hij zijn geweten nog vrij wel in slaap wist te houden, en niets meer te verbergen had, was hij meestal vrolijk en vol van oplettendheid voor haar.

Doch hare rust zou niet van langen duur zijn! Eenmaal uitgegleden op de glibberige baan waarop hij den voet had gezet — op het hellend vlak langs hetwelk het misdrijf den sterveling voert naar den afgrond des verderfs, gleed hij al verder en verder, zonder zich ooit weder geheel te kunnen oprigten; — buiten het bereik der handen die hem nog ter hulpe mogten worden toegestoken. Tweemaal was daar voor hem nog uitzigt op redding geweest: eens, toen HESTER's verzoek een steunpunt op die baan aanbragt, daar waar de helling nog zwak genoeg was, om terugkeer te veroorloven aan wie zich manmoedig omwenden en zoo het gevaar den rug kon toekeeren; eens, toen zijn beter gevoel, zijne liefde en de hare hem de kracht gaven om zijn voet een oogenblik vast te zetten op het gladde spoor, en hij daardoor gelegenheid vond om de noodlijn te grijpen, hem door zijn vasten wil toegeworpen. Maar over dat steunpunt was hij in zijne onbezonnenheid en verblinding heengetuimeld, en die noodlijn had hij ligtzinnig laten glippen, — meenende dat hij op die baan zou kunnen voortgaan, zonder in de diepte te storten die aan haar uiterst einde wordt gevonden. IJdele waan, die slechts kan opkomen in het brein van een onervaren nieuweling, of in het hoofd dergenen wie de hartstogt verbijstert en verblindt! Al lager en lager daalde hij, niet zonder, in heldere oogenblikken, dit te bemerken, maar zonder te vermogen stil te staan — zonder den ernstigen wil, dat te beproeven; — meestal zonder in de verte aan terugkeer te denken.

Ook HESTER bemerkte weldra dat zijne neiging in een vrij hevigen hartstogt ontaardde. Want telkens werden de avonden zeldzamer die hem vroegtijdig tot haar terugvoerden — telkens wees hare pendule een later uur aan bij zijne tehuiskomst dan ooit voorheen, toen hij nog in het geheim die bron

van genot ging bezoeken. Maar hij was nog altijd liefdevol en teeder, wanneer hij tot haar terugkeerde, en beijverde zich dan steeds om haar zijn langdurig afzijn te doen vergeten. Ook dit kon evenwel niet lang zoo blijven. De opgewondenheid, de overspanning aan de speeltafel, de aanmerkelijke verliezen, waardoor zijn vermogen begon weg te smelten, sleepten afmatting, gemelijkheid en onrust achter zich aan, en gaven hem eene prikkelbaarheid, die de meeste omzigtigheid noodig maakte voor wie met hem in aanraking kwam. En toen scheen de drift, waarmeê hij zich nu aan die neiging bleek over te geven, het HESTER tot pligt te maken, eene poging aan te wenden om dien hartstogt een breidel aan te leggen, krachtiger dan de banden die hem lang hadden bedwongen, maar hem nu niet meer in toom wisten te houden. Doch zij had eenmaal de teugels uit hare hand laten glippen, en het hollende ros spotte met de kluisters die men het wilde aanleggen, en verwondde nog daarenboven de hand welke zich daartoe uitstrekte.

Toen zij dat beproefde, waren vele maanden voorbijgegaan sedert hij tot zijn onzinnig bedrijf was teruggekeerd, en ieder harer had de bewijzen met zich gevoerd, dat hij steeds meer en meer toegaf aan die rampzalige neiging, uitgezonderd die ééne, waarin de geboorte eener dochter, en de gevaarlijke toestand in welken HESTER toen verkeerde, hem tot eenig nadenken schenen te brengen. Die vermaning had evenwel spoedig weder haren invloed op hem verloren. Geheele nachten liet hij zijne gade op zijn terugkeer wachten, en het daglicht bescheen meermalen reeds haar onrustig gelaat vóór dat zijne voetstappen in hare nabijheid werden vernomen. Van eene in woorden uitgedrukte vermaning, door haar geuit in de zachtste, meest verschoonende bewoordingen, hoopte zij nog veel goeds; te meer, daar zij zich steeds van iedere berisping, van ieder verwijt had onthouden, tot nu toe.

Hare liefdevolle toespraak werd eerst door hem onder stilzwijgen aangehoord: zelfs vertoonden zich bij hem teekenen van medelijden en van berouw. Want hij had haar lief, — zoo lief als zijn nu heerschende hartstogt hem vergunde iemand of iets lief te hebben buiten — het spel: en zijn hart, zijne betere overtuiging stemden in met hare woorden. Maar toen zij, hierdoor bemoedigd, verder meende te mogen gaan, —

het waagde de kwaal in den grond aan te tasten, als waarborg voor de zekere genezing: toen zij — met andere woorden gezegd — van hem eene vernieuwing vroeg dier belofte, waarvan — zoo als nu hare vaste overtuiging was — zij hem en hij zich-zelven nooit hadden moeten ontslaan, — toen eischte zij meer van hem dan hij geven kon: en dat gevoel van onvermogen wekte een zoodanigen wrevel, dat hij zich niet kon weêrhouden, dien in eene uitbarsting van drift lucht te verschaffen. Hij noemde haar daarbij eene zottin, die waande, dat zij een stroom, die door haar eigen onverstand en zorgeloosheid buiten zijne oevers was getreden, even ligt kon bedwingen als het beekje dat dien vloed bij zijnen oorsprong vertegenwoordigde.

Hij was reeds zoo verre afgedaald, dat geen sterfelijke arm hem bereiken, geene menschelijke magt hem kon doen terugkeeren, en alleen eene hand, hem uit den hemel toegestoken, hem kon behouden. Doch hij zag nimmer naar boven, en ontdekte die hand dus niet, ofschoon zij steeds boven zijn hoofd bleef uitgestrekt, bereid tot hulp, bescherming en redding. Ja, zelfs van de woorden, die zij daarna in vlammende letters voor hem aan den hemel schreef, zag hij alleen het door de aarde weerkaatst afschijnsel, en verstond er den waren zin niet van.

VI.

Wederom waren vele maanden voorbijgegaan. In een guren, stormigen nacht zat HESTER in groote onrust en hevige spanning de terugkomst van haren echtgenoot te verbeiden. De regen en hagel kletterden tegen de glazen, en de wind bulderde door den schoorsteen, en deed bij wijlen het gansche gebouw schudden door zijne geweldige vlagen. Boomen werden uit den grond gerukt, daken naar beneden geslingerd, en menschen verpletterd door neêrstortende gevels, of bedolven onder het puin hunner bouwvallige woningen of armzalige hutten.

Maar hoe akelig het er daarbuiten uitzag, nog treuriger was het in die woning, in dat vertrek waarin HESTER vertoefde. De ongesteldheid waaraan haar zoontje reeds sedert eenige dagen was lijdende geweest, had op dien avond, door een hevig toeval, een ernstig, angstwekkend aanzien bekomen:

zoo zelfs, dat de geneesheer, bij zijn laatste bezoek, weinig hoop op een gunstigen afloop had kunnen geven. Neêrgeknield bij het rustbed van haar kind — dat daar lag uitgestrekt zonder bewustzijn, het hoog gekleurde gelaat met zweetdroppelen overdekt — luisterde zij met een van angst trillend harte naar zijne snelle en ongestadige ademhaling, die van hevige benaauwdheid getuigde. Zij zou zich daar weinig hebben bekommerd over het noodweêr, dat rondom haar zijne verwoestingen aanrigtte, zoo niet elke hevige windvlaag hare vrees had doen herleven, dat ook RICHARD eenig onheil mogt overkomen bij zijn terugkeer naar hunne woning, die reeds met eene zoo vreeselijke ramp bedreigd werd.

En het kind bleef voortsluimeren en hijgen, en de moeder bleef waken en sidderen, en de stormwind bleef voortbulderen; — maar de vader bemerkte van dit alles niets; — hij ontwaarde alleen den storm der driften in zijnen boezem en — bleef voortspelen. Meer dan gewoon opgewonden door aanmerkelijke verliezen, verdubbelde hij telkens zijn inzet, om het lot te trotseren: en hij verloor en verloor, tot dat de laatste goudstukken uit zijne beurs waren verdwenen; maar hij zou den strijd niet lafhartig opgeven, niet kleingeestig zich onderwerpen aan de nukken der fortuin. Hij ijlde naar huis om nieuwe wapenen te halen, en zich op nieuw aan te gorden tot den kamp. De storm drong hem nu hierheen dan daarheen, dreef hem nu eens met snelheid voorwaarts, en belette hem dan weder eene enkele schrede vooruit te doen: hij struikelde ontelbare malen over het puin van neêrgestorte daken en schoorsteenen, en botste tegen harde voorwerpen, die hij in zijne vaart niet tijdig genoeg ontdekte of niet kon ontwijken; doch van dat alles bemerkte hij bijna niets, in de koortsdrift die zijne oogen benevelde, zijn verstand verduisterde: zijne denkkracht, zijn gevoel waren zoodanig op één punt zamengeperst, dat al het overige voor hem als met een sluijer was omhuld, — dat het hem voorbijging gelijk de beelden in een vlugtigen droom, die naauwelijks eenige herinnering achterlaten, en ten deele wegzweven nog terwijl die droom voortduurt.

Omzigtig opende hij de voordeur en sloop behendig naar zijne kamer, daar het hem op eenmaal inviel dat hij onbemerkt moest komen en gaan, wijl hij bezwaarlijk een voor-

wendsel zou kunnen vinden voor die nieuwe verwijdering, op een zoo ongeschikt tijdstip.

HESTER's kamenier — die juist de kamer harer meesteres was uitgetreden om op nieuw last te geven tot het ontbieden van den geneesheer — zag hem den trap opkomen, en, daar zij meende dat hij zich terstond naar dat vertrek zou begeven, bleef zij een oogenblik staan, ten einde hem eenigermate voor te bereiden op het treurig tooneel dat hem daar wachtte.

— Mijnheer! — zeide zij zacht — de jonker is zeer ziek.

RICHARD, die haar niet gezien had, dewijl zijne blikken naar eene andere zijde gewend waren, stond een oogwenk onthutst stil, en antwoordde haastig en fluisterend: — O, ja! ik weet het! — zette zijn togt even geheimzinnig voort, en verliet zijne woning weder, zonder verder door iemand opgemerkt te worden.

En de stormwind bleef voortbulderen, en de vader bleef — voortspelen, het kind bleef sluimeren en hijgen, en de moeder waken en sidderen. — Plotseling komt daar een straal van hoop haar binnenste verlichten, haar hart verkwikken. Haar zoon opent de oogen — ziet haar vriendelijk aan, met een glimlach om den lieven mond, en steekt haar een zijner handjes toe.

— Nu zal ik wel gaauw weêr beter worden! — zegt hij met eene zwakke, door hijgen afgebroken stem.

— Zoo, mijn lieveling! gevoelt gij u dan wat beter? — vraagt de moeder, terwijl haar oog glinstert van vreugde, en zij een kus op zijn gloeijend voorhoofdje drukt.

— Neen, mama! — herneemt het knaapje — maar de andere doctor, die daar zoo even bij mij was, heeft het mij beloofd, als ik maar met hem meê wilde gaan.

— Kindlief! — zegt de moeder — daar is geen andere doctor hier geweest. Gij hebt zeker gedroomd, en nu...

— Neen, lieve moeder! — antwoordt het kind — hij was hier, terwijl gij er niet bij waart, die vriendelijke man, met zijn schoon gelaat. Hij zal zeker maken dat ik spoedig beter word. Zal ik — maar — — meêgaan — — met — — — hem?

Maar de moeder — wie eene onbestemde vrees, een angstig voorgevoel aangrijpt bij die woorden, bij die zonderlinge bede —

vat haastig zijne beide handjes, en smeekt, met bevende lippen:

— O, neen!! — mijn kind! mijn lieve jongen! — — mijn engel!!

Weinige oogenblikken daarna komt de baron voor de tweede maal te huis. De kamenier ontmoet hem weêr bij den trap. Doch nu zegt zij niets, maar gaat hem, bitter weenende, voorbij. Op eenmaal komen hem de vroeger door haar gesproken woorden wederom voor den geest, en hij begint nu te bevroeden dat zijn kind erger moet zijn. Hij versnelt zijne schreden — komt in het vertrek, en — ziet zijne vrouw, kermende en weeklagende, uitgestrekt op het lijkje van zijn zoon!

Het kind had hare laatste woorden niet gehoord. Het was meêgegaan — zonder hare vergunning af te wachten, en *was* reeds een engel toen zijne moeder hem zoo *noemde*.

VII.

Die schok had RICHARD een oogenblik tot stilstaan gebragt. Toen gevoelde hij hoe dierbaar hem dat kind was geweest, hoe lief hij die vrouw eenmaal had, — maar ook, hoe die liefde en die genegenheid waren teruggedrongen door dien éénen, woedenden hartstogt, en hoe schuldig hij daar stond voor haar, en tegenover de stervenssponde van zijn eerstgeboren kind. Toen wierp hij zich hartstogtelijk voor haar op de knieën, bad haar om vergiffenis, beloofde verbetering en terugkeer, en dat hij afstand zou doen van het heilloos bedrijf, dat den toorn des hemels gewekt, en die bezoeking over hen gebragt had. Hij kende alleen eene wrekende Godheid, en geen liefdevollen Vader in den hemel; hij zag alleen de straf, en niet het heelmiddel dat daarin gewikkeld was; hij gevoelde alleen pijn en — vrees, onder die kastijding, en daarom waren ootmoed noch waar berouw daar bij hém de gevolgen van: het was meer medelijden dan liefde wat voor háár in zijne borst had gesproken: en luttel moest dus het goede zijn, door die droevige gebeurtenis in hem bewerkt.

Terwijl HESTER nog hare dagen doorbragt in droefheid over het verlies van haar zoon, en des nachts hare legerstede besproeide met tranen, vergat haar echtgenoot de hemelsche

vermaning — neen — de tuchtigende roede, zoo als zij alleen voor hem geweest was, en verkrachtte op nieuw zijne beloften en zijne eeden, ditmaal afgelegd onder den invloed van medelijden en vrees.

Als of zij bloedige wraak wilde nemen over die kortstondige ontrouw, sleurde hem zijne neiging met verdubbelde woede met zich voort, zoodra hij tot haar was teruggekeerd. Niet langer duldde zij eenig ander gevoel in zijnen boezem, dan dat voor háár; — geen anderen gloed dan zij daar zelf had ontstoken. Elke teedere aandoening voor de gade, die hem eens zoo dierbaar, die hem eenmaal alles was, en voor het eenige kind, hem nog overgebleven, stierf langzamerhand weg in zijne borst. Vriendschapsbanden en bloedverwantschap werden verteerd of opgelost door het vuur van dien alvernielenden hartstogt: en toen kort daarop het berigt tot hem kwam, dat de vader zijner echtgenoote plotseling was gestorven, kwam daar geene droefheid in zijn harte, had hij geen medegevoel voor de smart zijner weenende gade, en zag hij in deze gebeurtenis alleen een gelukkig toeval, dat zijne geldmiddelen zou behoeden voor eene geheele uitputting, en hem in staat stellen tot het voortzetten van zijn heilloos bedrijf.

Toen begon de toestand van HESTER algemeen bekommering te baren, in die kringen welke zij vroeger ten sieraad verstrekte, doch waarin zij niet meer gezien werd. Nadat het haar — naar de in de groote wereld aangenomen gebruiken — vergund werd, na de sterfgevallen die in hare familie hadden plaats gevonden, weder deel te nemen aan vermaken en uitspanningen, begreep bijna niemand dat smart over haar droevig en dubbel verlies haar konde nopen zich daaraan langer te onttrekken. Haar dochtertje behoefde die onafgebroken zorg niet meer, die haar vroeger uit de gezelschappen verwijderd hield. Men stelde het daarom als zeker, dat de minachting waarmede haar echtgenoot werd ontvangen, wanneer hij zich, gedurende den laatstverloopen tijd, nog enkele malen, voor een oogenblik, in de *fashionable* kringen liet zien, haar geen geheim was gebleven, en haar huiverig maakte, zich daar te vertoonen. Zoo lang RICHARD's buitensporige en hoogst laakbare handelingen waren beperkt gebleven binnen den kring van eenige losbandige jonge mannen tot de eerste familiën behoorende, had men er daar niet aan gedacht, hem eenig blijk

van afkeuring te toonen, en zou men daartoe ook niet ligt gekomen zijn, al had zijn gedrag nog oneindig meer redenen tot afkeuring gegeven; doch sedert hij was afgedaald tot een kring van menschen die geene hoogere sommen aan de kansen van het spel konden bloot geven dan hém sedert het inkrimpen zijner geldmiddelen geoorloofd was, maar aan wie zijne voormalige vrienden het in niet één laakbaar opzigt behoefden gewonnen te geven, werd elke zijner daden op eene andere schaal gewogen en — hij te ligt bevonden.

Wel zou dat vernederend denkbeeld HESTER hebben afgeschrikt van het bezoeken dier kringen, waar zij niet kon verwachten, alleen door toegenegen harten omringd te worden; maar de smart over RICHARD's gedrag met betrekking tot haarzelve, en afgezonderd van wat er de wereld van zeggen mogt, — en de droefheid waarin zij nog immer gedompeld bleef, sinds haar lieveling haar ontnomen werd, en haar dierbare vader zijn hoofd te rusten had gelegd, waren tot nu toe alléén genoegzaam geweest om haar aan de eenzaamheid te boeijen.

Dit vermoedde men evenwel niet. Uitgaande van de zoo even genoemde veronderstelling, beijverde men zich, haar — door menigvuldige bezoeken — blijken van toegenegenheid en achting te geven. Hadden zij geweten hoe lief haar die eenzaamheid was, waarin zij in haar kind troost vond voor het verdriet dat haar echtgenoot in haar harte bragt, en waarin het haar vergund was, ongestoord met hare gedachten te verwijlen in die gelukkige dagen toen haar zoon nog op haren schoot rustte of aan hare knieën speelde en dartelde: — o! dan hadden zij niet zoo dikwerf hare rust komen verstoren, niet zoo onvermoeid aangedrongen op haar terugkeer in de woelige kringen eener beuzelachtige, koude wereld.

Van meer nut en van gunstiger invloed op haren toestand scheen haar de belangstelling van het hoofd der Fransche Ambassade te zullen worden. Die brave grijsaard, door wien zij bemind werd als of zij zijne dochter ware, hoopte nog iets van eene verandering van tooneel voor den afgedwaalden RICHARD. Daarom bewerkte hij diens overplaatsing bij het gezantschap te 's Hage, tot niet geringe vreugde van HESTER, die aan de borst eener beminde moeder eenige lafenis voor haar gefolterd hart hoopte te vinden, en wier geloof aan de

mogelijkheid eener verbetering van haren echtgenoot nog niet geheel was uitgebluscht.

Verscheidene weken moesten evenwel nog verloopen vóór dat het tijdstip voor hunne afreize bepaald, aanbrak. Eindelijk verliet zij — nadat zij nog eens — welligt voor de laatste maal — het stoffelijk overschot van haar kind had bezocht — met nieuwe hoop de Oostenrijksche hoofdstad; en kwam te Amsterdam terug, nog even tijdig genoeg — om zich neêr te zetten aan het sterfbed harer moeder, en deze de laatste zorgen te wijden, die zij op aarde zou behoeven.

Op nieuw in het bezit gesteld van een vrij aanzienlijk vermogen, gaf RICHARD aan zijnen hartstogt voortdurend den vrijen teugel, en werd in toomelooze vaart zijn verderf te gemoet gevoerd. Noch in de Nederlandsche hoofdstad, noch in de hofstad vond hij een terrein waarop hij zich naar hartelust kon bewegen, waar de prikkel, die hem tot onmisbare behoefte was geworden, kracht of scherpte genoeg bezat om zijne door overspanning verlamde zenuwen in de verlangde spanning te brengen en te houden.

Dat was eene uitmuntende gelegenheid — voor wie nog één vonkje van het goede in zijne borst voelde tintelen — om dat aan te wakkeren en tot eene vlam aan te blazen, die geheel zijn binnenste weêr met een edel vuur kon verwarmen, wiens gloed het onkruid kon verteren, dat daar wortel had geschoten en was opgewassen. Doch hiertoe ontbrak het hém aan veerkracht, aan lust. Zijne ziel was ongevoelig geworden voor die fijner, zachter aandoeningen die het sieraad en het genot van den edelen, onverdorven mensch zijn, — zijn hart was gesloten voor elke liefelijke gewaarwording. Daarom gaf hij — onder de schoon-schijnende reden van gehechtheid aan zijne betrekkingen — zijn verlangen te kennen, naar Parijs terug te keeren: en de Minister, van wiens wil die zaak afhankelijk was, stond in naauwe vriendschapsbetrekking met zijne familie, en aarzelde niet, aan dat verzoek te voldoen.

VIII.

Nogmaals waren vele maanden voorbijgegaan. Terwijl HESTER — die reeds sedert lang niet meer op de te-huis-komst

van haren echtgenoot behoefde te wachten, daar hij zich dan terstond naar zijne afzonderlijke vertrekken begaf, en soms dagen achtereen voorbijgingen zonder dat hij scheen te weten dat zijne vrouw en zijn kind zich met hem onder hetzelfde dak bevonden — terwijl HESTER scheen te sluimeren op hare legerstede, met hare dochter aan hare zijde, en reeds tweemaal na middernacht de heldere slagen der pendule het verloop van een vol uur hadden aangekondigd, zoudt ge RICHARD hebben kunnen aantreffen in eene dier kweekscholen van rampspoed, wanhoop en razernij, die toen nog in Parijs werden geduld. Maar HESTER sluimerde niet. Met gesloten oogen luisterde zij naar ieder geluid dat in de verte gehoord werd, en zelden sloot de slaap hare oogleden, vóór dat de bekende voetstap haar overtuigd had, dat RICHARD in zijne woning was teruggekeerd. Was het gewoonte? was het nog liefde, die haar zoo waakzaam deed zijn, terwijl alles rondom haar in rust lag verzonken? Het vervolg van deze geschiedenis zal u zeggen wat het was.

Indien gij RICHARD hadt gezien, op dien avond, in dat verachtelijk verblijf, het zou u ongelooflijk hebben toegeschenen, dat die man, met dat bleek en uitgeteerd gelaat, met die ingevallen en met bloed beloopen oogen, met die woest door elkander gewoelde en half vergrijsde haren, eenmaal, ja, nog vóór weinige jaren schoon mogt genoemd worden, en de trots was der moeder die hem het leven had geschonken, en van haar, die zich boven allen bevoorregt waande, omdat zij zich de gade van een zóó door de natuur begunstigd, van een zoo rijk begiftigd wezen mogt noemen. Gij zoudt gesidderd hebben, wanneer gij die, tusschen zijne kleederen verborgen, knokkerige hand hadt zien woelen in zijne borst, en gij dien vurigen, angstvollen blik had aanschouwd, waarmeê hij staarde op die groene tafel. En wel mogt die blik getuigen van de hevigste gemoedsbeweging, van folterende onrust: want eene enkele beweging der hand van den *Croupier* kon het laatste, het armzalig overblijfsel van zijn vermogen doen wegzinken in dien onpeilbaren afgrond, waarin al het overige reeds was voorgegaan. Gij zoudt vol afschuw uw gelaat van hem hebben afgewend, toen die teekenen van de vreeselijkste wanhoop op zijn gelaat zigtbaar werden, nadat die hand zich had

bewogen, en hij zich een bedelaar wist: en het bloed zou u in de aderen zijn gestold, bij 't zien van dàt 't welk kleefde aan zijne vingeren, toen hij die aan zijne borst onttrok, om ze met verdubbelde woede in zijne te berge rijzende haren vast te klemmen.

Niet zoo laat als gewoonlijk kondigden, in dien nacht, het kraken van den trap en voetstappen in de nabijheid van HESTER's kamer de te-huis-komst van haren echtgenoot aan. Toen sluimerde zij werkelijk weldra in. Maar, wat was dàt? Door een hevigen dreun, als werd die veroorzaakt door eene ontploffing in hare nabijheid, werd zij uit haren slaap opgeschrikt. Vol ontsteltenis sprong zij het bed uit, en stond bevende en half bedwelmd in het rond te staren. Alles was rustig en stil. Had zij welligt gedroomd? Maar, neen! daar hoorde zij beweging. Eene deur werd geopend, en nog eene; haastige voetstappen werden vernomen. In allerijl sloeg zij een mantel om, en wilde gaan zien wat er te doen was. Doch eer zij de deur van het vertrek was genaderd, stortte hare kamenier kermende in de kamer en bewusteloos voor hare voeten neêr.

— Wat is er, DOMINIQUE? — riep zij den knecht toe, die, met bleek gelaat en ineengeklemde handen, een paar schreden van den drempel verwijderd was blijven staan.

— O, mijn God! Mevrouw! Mevrouw!! — was alles wat de radelooze man kon en — wilde uitbrengen.

Zij wilde naar RICHARD's vertrekken ijlen: maar de bediende hield haar eerbiedig, doch met kracht terug.

— Laat mij gaan! — kreet zij — of zeg mij wat er gebeurd is!

Maar hoe kon hij haar laten gaan, — hoe haar vertellen wat hij gezien had?!

De Baron had zich een kogel door het hoofd gejaagd!

Zal ik u HESTER's toestand, in de eerste uren, in de eerste dagen na die vreeselijke gebeurtenis, behoeven te beschrijven? Gij zult u dien ligtelijk als zeer droevig kunnen voorstellen: — maar nog treuriger zal u die voorkomen, wanneer ik u bekend maak met den toestand van haar hart.

Onder al de beproevingen welke RICHARD over haar gebragt had, — onder zijne verwaarloozing en zijn verwoesten van haar geluk, — te midden van alle zijne buitensporigheden en verspillingen, — in weerwil van de miskenning harer regten, en van de krenkingen, grieven en vernederingen, die van dat alles het gevolg waren, — was haar hart hem getrouw gebleven, was zij hem blijven lief hebben, als op den dag toen zij beloofd had hem ter zijde te zullen staan in lief en in leed: en wat zijne handelingen die liefde aan warmte mogten hebben ontnomen, werd dubbel vergoed door het medelijden, in haar gewekt door zijne verdwaaldheid en verblinding.

O! het hart eener beminnende vrouw is eene goudmijn voor den man, wien het toebehoort, en die het door zijne genegenheid weet geopend te houden. Al wat de aarde liefelijkst heeft, het edelst genot dat deze wereld aanbiedt, kan hij zich verschaffen door den schat die daarin ligt verborgen. Met den tooverstaf der liefde kan hij telkens — en telkens — tot in het oneindige, een deel van dien schat, als van zelve, daaruit doen opwellen; en ook zonder dat hij dien staf gebruikt, overstort het — uit den overvloed van zijnen rijkdom — zijn levenspad, en doet hem als in den weerschijn van een immer voortdurend morgenrood wandelen. Ja, zelfs wanneer zijne koelheid — of nog erger — dat harte voor hem sluit, dan blijft daarin toch al die rijkdom besloten, en het opent zich nog ontelbare malen in het geheim, door zijne eigen warmte.

Bovendien was HESTER nog altijd blijven hopen op zijne verbetering, nog altijd blijven gelooven aan de mogelijkheid van zijn terugkeer. Zelfs toen het haar duidelijk begon te worden, dat hun vermogen wegsmolt onder zijne verkwistende handen, hoopte zij nog dat eene geheele uitputting daarvan hem zou noodzaken tot stilstaan op zijn verderfelijk pad, en het goede en edele in hem weder zou ontwaken tot een vernieuwd leven.

En nu had hij, met eene gewelddadige hand, al hare verwachtingen, geheel hare hoop vernietigd, en hém van hare zijde weggerukt, met wien zij eenmaal eene heerlijke toekomst had gedroomd, aan wiens hand zij een lang en gelukkig leven

had gewenscht en verwacht: dien zij meer had bemind dan eenig ander wezen op aarde, en dien zij nog bleef lief hebben, nu hij reeds had opgehouden te bestaan. Nu blikte zij in een donker verschiet, waarin zij niets zag dan droefenis, verlatenheid en kommer, want — zij was weduwe, ouderloos en — arm!

Maar zij had immers vrienden en betrekkingen in hare nabijheid en in haar vaderland!

O! aan vrienden zou het haar niet ontbroken hebben, indien zij als eene rijke *douairière* hare rouwkleederen had gedragen. Dan zou de aristokratie der Fransche hoofdstad — tot welke zij door de familie van haren echtgenoot ontegenzeggelijk behoorde — het gerucht, omtrent die schokkende gebeurtenis in omloop, openlijk hebben weêrsproken: men zou de waarheid elkander alleen in vertrouwen daar hebben toegefluisterd, en voor het groote publiek zou eene beroerte of ander hevig toeval de plaats hebben vervangen van het wapen waarmeê hij zich den dood had gegeven. Dan zou zij zelfs omringd zijn geworden door een tal van vereerders en aanbidders, die bereid waren, ter wille van hare aanbiddelijke schoonheid (want zij mogt nog schoon genoemd worden) en beminnelijke eigenschappen, hare niet-adellijke geboorte voorbij te zien, en om een welwillend glimlachje of een genadigen blik harer betooverende oogen te bedelen.

Maar zij was arm! En wie kon het nu iemand uit die hoog-edele kringen euvel duiden, dat hij niet gaarne openlijk wilde doen blijken van zijne bekendheid met die vrouw, welke door hare dwaze toegevendheid geruïneerd was, — wier burgerlijke afkomst haar als van zelf — na het overlijden van haar gemaal — uitsloot van die kringen, waarin zij immers slechts om den wille zijner familie geduld werd? — dat hij zich niet gaarne *afgaf* met eene wier echtgenoot zijn bandeloos leven met een zelfmoord had bekroond? — dat hij het bestaan dier vrouw, die zich bij niemand hunner aanmeldde om hulp of bijstand, weldra vergat?

En betrekkingen!

Van de hare — die zich, ten tijde harer verbindtenis met den Baron, zeer vereerd hadden gevoeld en betoond door dat huwelijk, dat hen in verwantschap bragt met eene der oudste

adellijke familiën van Frankrijk, en die, bij het uiten hunner opregte gelukwenschen, veel sympathie voor hare keuze hadden doen blijken, en vele lofspraken op den edelen en voortreffelijken jongeling hadden uitgesproken — gaven eenigen haar thans te kennen dat zij haar huwelijk altijd als eene dwaasheid hadden beschouwd, en zij nooit eenig geloof hadden gehecht aan de beloften van een speler: — anderen noemden haar-zelve de schuld van haar ongeluk, daar zij ligtzinnig genoeg was geweest, zich geene genoegzame sommen te verzekeren bij het leven harer ouders — terwijl *zij*, èn om hem die vernedering, èn hare naaste bloedverwanten die smart te besparen, zijne buitensporigheden steeds voor hen had verzwegen en zoeken te verbergen! —: nog anderen gingen zoo verre, dat zij haar ongelukkig lot eene wèlverdiende straf noemden, en haar den raad gaven, zich ootmoedig en stil daaraan te onderwerpen, zonder te trachten die op te heffen door de met zorg bijeen vergaderde middelen van anderen, op wie zij eenmaal uit de hoogte had nedergezien: — terwijl *zij* wist dat zoo iets nimmer had plaats gevonden, en zelfs de gedachte daaraan nooit bij haar was opgekomen!

De zijne — die haar hadden ontvangen als eene die volkomen geregtigd was, de eervolle plaats in hun midden te komen innemen — verklaarden: dat zij altijd die *mésalliance* van RICHARD afgekeurd, maar gezwegen hadden, om hém niet noodeloos te kwetsen, dewijl daardoor toch niets meer aan de zaak kon veranderd worden: en zij beschouwden zich — en dat betuigden zij haar ook — na zijn dood ontslagen van die burgerlijke betrekking; ten minste in zoo verre, dat zij haar het regt niet konden toekennen, aanspraak te maken op hunne ondersteuning, te meer daar RICHARD zijn erfdeel reeds in gemeenschap met haar had genoten en verteerd. — Zijn erfdeel! — dat — in vergelijking met haar bruidschat alleen — een stofje in de weegschaal mogt genoemd worden! — En toch! toen HESTER zich, door den nood gedrongen, tot het Gouvernement wendde om een pensioen te erlangen, verzekerden zij hun vriend den Minister, op zijne navraag, dat zij, als behoorende tot eene familie als die van haren echtgenoot, tot zulk een middel de toevlugt niet behoefde te nemen: en zoo beroofde hun trots haar van het eenige redmiddel dat haar was overgebleven.

IX.

Niet lang daarna bevond zich HESTER in het nederig vertrek, dat zij, hierin bijgestaan door den ouden DOMINIQUE, gehuurd had in eene wijk, verre verwijderd van die waarin zij met haren echtgenoot had gewoond. Eerst had zij neiging gevoeld tot terugkeer naar haar vaderland en geboortestad; maar het denkbeeld, zich in dien toestand te moeten vertoonen, gepaard aan eene groote mate van onverschilligheid en zekere traagheid, niet ongewoon bij menschen in eene positie als die waarin zij verkeerde, hadden haar afgeschrikt van die onderneming, en haar doen blijven waar zij was.

Het was avond toen zij haar nieuw verblijf betrok. Nadat zij haar dochtertje, in het eenvoudige ledekantje had ter ruste gelegd en het kind — dat, even als de meeste kinderen van dien leeftijd, veel behagen vond in die nieuwe omgeving en die vreemde voorwerpen, en dat nog zoo weinig besef had van de treurige oorzaken die aanleiding hadden gegeven tot deze groote verandering — eindelijk was ingesluimerd, zat zij daar, met de armen over hare borst gekruist, in diep gepeins verzonken, voor zich heen te staren.

Toen eerst, daar al de bezigheden, beslommeringen en bemoeijingen, waartoe die droevige, die vreeselijke gebeurtenis aanleiding had gegeven, geheel voorbij waren, was het haar vergund een eenigzins juister blik in de toekomst te werpen. En wat zag zij daar? Droefheid, zorgen en armoede! — De schulden, door den Baron nagelaten, hadden alles, tot zelfs het grootste deel van de opbrengst harer juweelen en kleinoodiën doen verdwijnen: en de geringe som die haar restte, kon naauwelijks toereikend zijn tot onderhoud voor haar en voor haar kind gedurende weinige maanden. En dan? — Op niemands hulp kon zij rekenen. Dat hadden haar al hare vergeefsche pogingen geleerd, in de eerste oogenblikken van radeloosheid, toen zij te midden van hare droefheid nog beangstigd werd door de beelden van kommer en ellende die haar uit de verte aangrijnsden. — En wat zou dàn haar lot zijn?! Ach! daarover bekommerde zij zich zoo zeer niet, afgemat — als zij was — naar ziel en ligchaam, beroofd van allen lust tot het leven. Maar haar kind! wat

zou dan het lot zijn van haar kind?! Wat zou er van haar lieveling, het eenige dierbare wezen dat haar was overgebleven, moeten worden als ook *zij* mogt worden weggerukt, en die teedere, liefelijke bloem alleen moest achterblijven op de dorre heide waarheen het lot en de menschen haar hadden verbannen! O! dat denkbeeld bragt haar bijna tot wanhoop, tot zinneloosheid!

HESTER had, bijna in ieder opzigt, genoten — wat de menschen gewoonlijk eene exquise opvoeding noemen. Bijna in ieder opzigt, zeg ik; want, hoe uitmuntend die opvoeding overigens ook moge geweest zijn: een voornaam punt was daarbij over het hoofd gezien.

Haar vader, van zijne vroege jeugd af tot den handel opgeleid en van de beslommeringen, daaraan verbonden, meer dan vele anderen omgeven — daar hij reeds in zijne jongelingsjaren de zaken van zijn, toen overleden, vader moest op zich nemen — bragt zijne oogenblikken van rust liever door in opwekkende gezelschappen en andere vermaken, dan die te wijden aan hoogere denkbeelden en belangen. Hij was een bekwaam man in zijne betrekking, en het was hem altijd voor den wind gegaan. Dat gaf hem eene zelfgenoegzaamheid en zelfvertrouwen, die de behoefte aan hulp en zegen, aan troost en bemoediging als van zelve uitsloten, en waardoor zijn aanzijn zoodanig werd omhuld, dat zijn blik daar zelden genoegzaam doorheen kon dringen, om zich op eene meer verwijderde toekomst te vestigen, dan het menschelijke leven aanbiedt. En hoe had hij háár dan daarop kunnen wijzen? Hare moeder — die, bij hare opleiding, volgens dezelfde beginselen handelde, onder wier invloed zij-zelve was opgevoed — meende, te dezen opzigte, volkomen aan hare pligten te beantwoorden, door HESTER »hare belijdenis te laten leeren", en haar »op den daarvoor gebruikelijken tijd" tot lid der Christelijke Gemeente te doen aannemen. Hooger standpunt in het Godsdienstige was immers nooit van haar-zelve gevorderd?! Geen van beide had ooit anderen tegenspoed gekend dan het verlies van zeer jonge kinderen. En *die* lichtstralen uit eene betere wereld, hun toegezonden om hunne blikken naar omhoog te lokken, waren afgestuit op hunne — aan het stoffelijke verknochte — harten, en — zóó — gebogen

naar de kleine groeven, waarin zij hunne lievelingen geborgen waanden, — zonder door den spiegel der hoop op wederzien te worden teruggekaatst.

Al wat HESTER — gedurende geheel haar vroeger leven — behoefde, ontving zij, bijna zonder dat zij noodig had daarom te vragen: iedere hulp werd haar als van zelve verleend door de haar omgevende menschen, of door de liefde en zorg harer betrekkingen: overvloed en weelde hadden haar altijd omringd. Daarom had zij haar vertrouwen steeds gesteld op menschen en zaken, en geene behoefte gevoeld aan vertrouwen op een Hooger Wezen. Daarom had zij, bij den dood van haar zoontje, ook alleen troost gezocht bij haren echtgenoot, — in de herinnering van dat lieve kind, en in het bezoeken van de plaats waar het in de aarde was neêrgelegd. Daarom had zij, bij het sterven harer ouders, — in de eenzaamheid en onder de smarten waartoe RICHARD's gedrag haar doemde, zich slechts te meer gehecht aan haar lieve dochtertje, en in dezer liefde vergoeding gezocht voor wat haar was ontnomen, voor wat haar werd onthouden: en hare blikken hadden zich wel vol droefheid en teederheid grafwaarts — maar niet, van hoop en vertrouwen vervuld, hemelwaarts gerigt. Maar, toen zij daar stond — geheel alléén, — verlaten van alle menschen, beroofd van alles, ontbloot van iedere hulp, — toen was het of het haar op eenmaal weder te binnen schoot, dat daar Één leeft in den hemel, die een Man is der weduwen, en een Vader der weezen. Ware er hier alleen sprake geweest van haar-zelve, dan zou zij vermoedelijk, in volslagen troosteloosheid, de handen werkeloos in den schoot hebben laten zinken, en zou hare eenige hoop zijn geweest op een spoedig heengaan van die aarde, op welke geen geluk of vreugde haar meer verbeidde; maar nu het ook gold hare dochter, en de toekomst van haar kind, — nu sloeg zij een blik vol angst en wanhoop rondom zich henen; en toen zij dáár geen enkel steunpunt ontwaarde, werd die blik als van zelve heengeleid naar Boven, waar te allen tijde een rustpunt is te vinden voor ieder die het daar in ootmoed zoekt en tracht te ontdekken: en zij knielde neder, — vouwde eerbiedig hare sidderende handen — en bad: »Heere! wees met mij en met mijn arm kind!"

Die blik had de gemeenschap hersteld tusschen haar en — de hemelen. Van de eene zijde was daartoe slechts weinig noodig geweest; want het oog van den God des hemels en der aarde had steeds liefdevol op haar gerust, en dat gevoelde zij ook, zoodra zij het hare rigtte naar Hem; want eene, tot nu toe ongekende, zoete en heilige aandoening doorstroomde haar gewond en verslagen harte. — En hoe véél was daartoe niet vereischt van hare zijde. Sedert het oogenblik toen zij door den Doop aan den Heer werd opgedragen en aan den Heiland der wereld werd toegewijd, had zij bijna onafgebroken den blik naar de aarde gewend; want hare beden hadden alleen den vorm van wat men een gebed mag noemen, en uit die van buiten geleerde klanken steeg geen liefelijke geur op, die welgevallig kon zijn voor de oogen van haren Schepper, maar alleen rook, als van de altaren der Heidenen, en die den hemel voor haar verborg in plaats van haar daaraan nader te brengen. En bij hare intrede in de Gemeente der Christenen was zij — even als zoo velen! — slechts tegenwoordig geweest als deelgenoote aan een gebruikelijk feest, zonder de plegtigheid en de heilige strekking er van te gevoelen of te begrijpen. Al de wenken haar gegeven, waren onopgemerkt voor haar voorbijgegaan, zoo lang het aardsche hare blikken hield geboeid: en eerst toen alles haar scheen te hebben verlaten, hoorde zij de stem der liefde — van Hem, die haar toch altijd was nabij geweest.

Maar nu zij eenmaal die stem had vernomen, begon een nieuw leven voor haar. Zij gevoelde dat zij niet meer alleen stond, maar dat zij een goedertieren Beschermer bezat, die magtig was haar te helpen en te ondersteunen, en die haar Zijne hulpe niet zou onthouden, indien zij Hem daarom bad, en zij zich die genade en die liefde trachtte waardig te maken. Zij besefte dat zij daartoe eene naauwkeuriger kennis behoefde van Hém en van hare pligten, als kind van dien Vader, en als volgelinge van CHRISTUS, en dat zij, om op dien bijstand te mogen vertrouwen, eerst zelve al de middelen moest aangrijpen, die haar nog ter dienste stonden tot behartiging van hare tijdelijke en eeuwige belangen, en die van haar dierbaar kind. Voor de laatsten waren die middelen genoegzaam voorhanden, en, bij eene ernstige begeerte daartoe, niet moeijelijk

voor haar te erlangen: doch welke zou zij vermogen aan te wenden tot het verkrijgen van die welke zouden moeten strekken om in haar beider stoffelijke behoeften te voorzien? Arbeiden had zij nooit geleerd: maar toch, zij bezat eene uitmuntende bekwaamheid in vele vrouwelijke handwerken. Haar moed herleefde bij het ontwaken van haar geloof en vertrouwen, en die zelfde handen, die de wanhoop straks ineenwrong, bewogen zich voortaan meestal kalm, maar steeds vol ijver, ter bereiking van het voorgestelde doel: en zoo haar moed of hare krachten bij wijlen voor een oogenblik verflaauwden, was één blik op haar kind of ééne stille bede genoegzaam om haar de veerkracht terug te schenken welke zij behoefde.

(*Het slot in* N°. IX; *dat te gelijk met dit wordt verzonden.*)

HET DICHTERS-VAARTUIG.

DOOR

L. LAMMERS, Jr.

Tot in onafzienbre verte
  Reikt de groote, trotsche Zee,
En haar golven voeren schepen
  Over d' open afgrond meê.
Duizend wimpels waaijen, wappren.
  Welk gewemel, welk een lust!
Hoe ze draaijen, hoe ze kruisen,
  Trachtend naar de groene kust!

Deze brengt een lading kolen,
  Die heeft kazen, groot en fijn,
Deze graan, die vette hammen;
  Andre brengen lekkren wijn.
Ieder schipper heeft een vrouwtje,
  En dat is zijn beste last,
En het wiegje met het kleintje
  Sjort bij aan den grooten mast.

Hoor, zij zingen; hoor, zij praten,
o, Zoo vrij en regt vertrouwd!
Maar daar zeilt een schip den stroom op,
Trotsch en prachtig is 't gebouwd;
't Heeft zijn kiel en boord van eiken,
Opgedolven uit den grond,
En tot mast den boom des levens
Die in Edens lusthof stond.

't Zeilwerk is van witte wolken,
Waarop 't avondpurper gloort,
En met frissche bloemenkransen
Is het ál versierd aan boord.
Aan het roer — een gouden harpe —
Staat de dichter gansch alleen.
Elke snaar klinkt wonderheerlijk
Door der golven' branding heen.

Geesten zingen in de koeltjes,
En de dichter, vroom van zin,
Ziet met heldre geestesoogen
Zalig in Gods hemel in.
Op de kusten durft hij zeilen,
Van 't verleden, en van ver,
Achter dunne morgenwolkjes,
Staat de toekomst als een ster.

In verrukking zingt zijn stemme
's Hemels vrede en 't aardsch genot;
In zijn boezem leeft en ademt
't Beeld van 't eeuwig schoon, van God.
En de menigt', die daar heenzeilt,
Vindt dat alles ijdle pracht,
Luistert even, maar geeft spoedig
Weêr op kaas en koren acht.

Alles wat hij ziet in 't leven,
Schenkt den dichter poëzie;
Niets verbreekt er in zijn binnenst'
De onbegrepen harmonie.
Golven ziet hij wentlen, stijgen,
Wolken langs den hemel gaan,
Maar het kloppen van zijn harte
Kan hij zelf niet regt verstaan.

Doch in 't midden van zijn vreugde
Voelt hij diep een groot gemis,
Daar hij eenzaam onder geesten,
Zonder zielverwantschap is.
Eenzaam is hij in zijn hemel,
Zonder eenig deelgenoot;
Eenzaam is hij in zijn smarte;
Eenzaam staat hij in den dood.

't Harte wil een hart ontmoeten. —
Nu is hem geen raadsel meer,
't Smartlijk heimwee, en hij stort zich
In den schoot der baren neêr.
Zie, zij sluiten, en het schip zeilt
Verder met zijn geestendans,
En de ster blinkt van den hemel
In den bleeken avondglans.

Naar het Deensch van H. C. ANDERSEN.

EEN ALGEMEENE HUWELIJKSWENSCH.

(*Tot bladvulling.*)

Uw bootje zal de echtzee bevaren!
Soms woeden de buijen er fel. —
Uw vaart zij vol zoetheid en spel!
Gij gaat nu die echtzee bevaren...
o, Bruigom en Bruidje, vaart wel!

Uw bootje zal de echtzee bevaren! —
't Beleid hoû de roerpen in hand;
De hoop weef gebloemte in het want;
Het steven door kabblende baren
Met liefde en vertrouwen bemand!

Uw bootje zal de echtzee bevaren! —
Omringe 't een spelende stoet
Van Engeltjes, blozend en goed,
Ten hemel af nedergevaren
Opdat hij den tocht u verzoet'!

Uw bootje zal de echtzee bevaren! —
Ga 't immer, vóór wind en vóór tij,
De klippen en kolken voorbij,
En zij er, in lengte van jaren,
Geen echtpaar zoo zalig als gij!

MENGELWERK.

FRAGMENT UIT EENE HISTORISCHE BESCHRIJVING VAN WADDINXVEEN.

MEDEGEDEELD DOOR

J. W. REGT.

I.

DE ALOUDE GESTELDHEID, EN DE VERANDERINGEN VAN DEN BODEM.

Hoe was 't er met den bodem gesteld in de grijze Oudheid? Een eeuwenheugend woud overdekte toen de vlakte waarop wij nu spaarzaam eenig boomgewas zien verrijzen. Dit woud, waarvan het latere Gouwsche bosch een overblijfsel was, liep over Zevenhuizen naar Nieuwerkerk, en stond in dadelijk verband met een ander, hetwelk zich over het tegenwoordige Hazarswoude (Aduarswoude) en Soeterwoude uitstrekte, en in de namen dier plaatsen nog heden in aandenken wordt gehouden. Ook den naam van Boskoop (hoewel met meer waarschijnlijkheid van het voormalige huis ter Bussche afkomstig) willen sommigen aan dit bosch of woud ontleenen. Langen tijd schijnt dit bosch een geliefkoosde jagtgrond te zijn geweest, hetgeen wij opmaken uit den naam der voormalige heerlijkheid St. Hubrechtsgeregt, dus geheeten naar den Heiligen HUBERTUS, den patroon der jagers.

De afgevallen bladeren, de verwelkte planten, de omgestorte boomen, vooral die welke bij den vreeselijken storm van 800 werden nedergeveld, en nog andere oorzaken werkten zamen om in deze boschstreek eenen veengrond te bereiden, welke later naar zijne eigenaardige gesteldheid of betrekkelijke ligging onderscheidene benamingen verkreeg. Men onderscheidde in onzen omtrek drieërlei soort van veenen, namelijk: de hooge veenen; de wilde veenen, en de waddingsveenen.

De laatste lagen minder hoog dan de eerste, en grensden onmiddellijk aan de moerassen en broekachtige gronden, welke

zich in de rigting van Moerdrecht, Moerkapelle en Broek bevonden; hetgeen de reden is, dat zij, als aan deze wadding, dat is doorwaadbare of modderachtige gronden gelegen, den naam van waddingsveen bekwamen.

Aan de Zuid-Westzijde dezer boschstreek had men eene *bent* of wildernis, waar sedert Benthuizen, Benthorn en de Bentpolder onder Hazerswoude zijn verrezen, en de grond niet anders dan zure en onsmakelijke gewassen opleverde, ongeschikt om tot voeder voor het vee te dienen. Zelfs te Zegwaard groeide nog niets dan zekke of biezen, zoo als de naam te kennen geeft; ofschoon niet ver van daar, onder Soetermeer en Soeterwoude, geschikte voedergewassen werden aangetroffen. Het wapen van Soeterwoude prijkte daarom van oude tijden af, gelijk nog heden, met drie klaverbladen.

Reeds zeer vroeg hebben zich hier menschen opgehouden. Ja, het vermoeden is misschien niet ongegrond, dat de omtrek alhier te dien opzigte onder de oudste onzes lands behoort. Heeft men toch te Alphen, Hazerswoude, Zevenhuizen en Moordrecht in vroegere jaren Romeinsche penningen uit den grond gedolven, en daaruit met reden het gevolg getrokken, dat deze werelddwingers daar hunne legerbenden gevoerd hebben om de vrijheidlievende Batavieren, die het vreemde juk in de donkerste bosschen trachtten te ontvlugten, op den voet te volgen; wij mogen dan ook aannemen dat het voorgeslacht zich in onze woonplaats heeft opgehouden, en er met de genoemde volken in aanraking zal geweest zijn. Enkele Schrijvers meenen dat de Kaninefaten hier gewoond hebben.

Vóór dat ons land met dijken was omgeven, plagten de oudste bewoners dezer gewesten, die zich als familiën of stammen tot gemeenten vereenigden, zekere heuvels of hoogten op te werpen, ten einde zich daarop gezamenlijk met der woon te vestigen, en tegen watergevaren in veiligheid te stellen. Zulke heuvels, door hen terpen of torpen geheeten, hebben den oorsprong gegeven aan ons woord dorp, gelijk daaruit mede onze gemeenten zijn voortgesproten. Dergelijke terp of torp heeft men hier opgerigt, ter plaatse waar de wegen van Leiden en Rotterdam naar Gouda zich vereenigden, en dat wel in een tijd toen de Gouwe nog niet gegraven was; anders had men toch wel, om meer dan ééne reden, de nabijheid van dit water uitgekozen.

Niemand weet echter te zeggen wanneer dit water is aangelegd, en de gissingen daaromtrent loopen ver uiteen. De waarschijnlijkste komt ons voor: dat de Gouwe, die tot verbinding van den Rijn met den IJssel is daargesteld, haar aanwezen ontving in het Frankische tijdvak, en op grond van de penningen die men in de nabijheid van Gouda bij dit water gevonden heeft, mag men aannemen dat zij onder de regering van LODEWIJK *den Vrome*, zoon van KAREL *den Groote*, in den aanvang der negende eeuw, geleid werd.

Onze voorouders leefden van de jagt en visscherij. Eerst na het omhelzen van de Christelijke Godsdienst begonnen zij zich op andere hoofdmiddelen van bestaan toe te leggen. Vooral was het de landbouw, die door voorgang en onderrigting van kloosterlingen beoefend werd, en aanleiding gaf tot de ontginning van den grond, het uitroeijen der bosschen, het graven van vaarten, en het aanleggen van dijken. Doch hoe meer men zich daarmede ging onledig houden, hoe meer men behoefte gevoelde aan eene regeling der waterontlasting. Door het oprigten van waterschappen, in het midden der dertiende eeuw, trachtte men daarin te voorzien. Waddinxveen werd toen gedeeltelijk onder Rijnland, gedeeltelijk onder Schieland gebragt. Naardien echter dat gedeelte hetwelk onder Rijnland behoorde, aan de uiterste grenzen van dit waterdistrict gelegen was, en mitsdien langen tijd noodig had eer het water, den algemeenen weg volgende, naar zee ging, zoo hebben de Graven onzes lands reeds zeer spoedig voor Waddinxveen en naburige ambachten gunstige beschikkingen genomen, om hun eene betere waterloozing te doen bekomen. Graaf FLORIS V gaf in 1284 aan de ambachten van Alphen, Hazarswoude, Boskoop en Waddinxveen vrijheid om de Gouwsluis te hunnen behoeve te schouwen, en daaruit de deuren te nemen, indien zij dit noodig oordeelden om hun water kwijt te raken. Hertog WILLEM VAN BEIJEREN, Graaf van Holland en Henegouwen, vergunde diezelfde ambachten, in 1356, eene wetering te mogen graven, ter wederzijden van de Gouwe, ten einde hunne landerijen te doen uitwateren op den IJssel. Deze wetering, waarvan in den gunstbrief naauwkeurige melding gedaan wordt, hoe ver die door elk der gezegde ambachten in onderhoud moest genomen worden, en die nu nog bekend is onder den naam van Alferwetering, gaf al dadelijk onrust. JAN VAN BLOIS,

Heer van ter Goude en Schoonhoven, verzette zich er tegen, en liet den watergang, als ten deele door zijn land en heerlijkheid Bloemendaal gaande, dammen en toeslaan; doch tevreden gesteld zijnde, gaf hij er bij open brieven van het jaar 1358 zijne bewilliging en toestemming aan. Even zoo had ook FLORIS VAN DEN BOUCKHORST, Ambachtsheer van Moordrecht, aan die van Waddinxveen vergunning verleend om den watergang door zijne heerlijkheid naar den IJssel te brengen.

Later schijnt deze wetering, door de verveening van den grond, hare belangrijkheid verloren te hebben, en mitsdien ten gebruike aan die van Moordrecht te zijn afgestaan, waarvoor deze aan Waddinxveen en Boskoop, volgens accoord, in 1525 aangegaan, zekere jaarschatting moesten opbrengen.

Toen de inrigting en beveiliging van den grond van lieverleê geregeld was, legde men zich hier al spoedig op het verveenen toe, en de spreuk: »Gelukkig 't land, waar 't kind zijn moêr verbrandt", werd er bewaarheid; immers men wil dat er toen groote schatten gewonnen zijn, en Waddinxveen dáárdoor den bijnaam van »het rijke" bekwam. Deze verveeningen kunnen evenwel niet vóór of omstreeks het einde der veertiende eeuw begonnen zijn, naardien eerst in 1336 het turfsteken door Friesche monniken aangevangen was.

Ondertusschen sproot uit dit verveenen weêr het nadeel voort, dat er langzamerhand waterplassen ontstonden, welke met andere uit de nabuurschap zamengesmolten, bijna onafzienbare meren vormden. Deze plassen werden onderscheiden in de Noordplas en de Zuidplas, en waren van elkander gescheiden door de landscheiding tusschen Rijnland en Schieland, hieromtrent de Dorrekenskade geheeten.

De eerste dezer plassen liep niet alleen over het regtsgebied van Noord-Waddinxveen, maar ook over dat van Hazarswoude, Benthuizen, Benthorn, Hoogeveen en Soeterwoude; beslaande, onder den naam van de Groote Hazarswoudsche plas, de aanmerkelijke uitgestrektheid van 4280 morgen, dat is 3640 bunders.

De andere ging over het regtsgebied van Zuid-Waddinxveen, Moordrecht, Moerkapelle, Zevenhuizen en Nieuwerkerk, en nam eene oppervlakte in van bijna 4000 bunders.

Eerst door het St. Hubrechtsverlaat, in de Gouwkade,

waartoe Keizer KAREL V, in 1551, aan den toenmaligen Heer van St. Hubrechtsgeregt, DIRK COEBELS VAN DER LOO, octrooi verleende, en vervolgens door de Groenswaardsche en Peullijsche bruggen, in den rijweg, kon men deze plassen uit de Gouwe met vaartuigen bereiken, en zoo te water den togt naar Rotterdam voortzetten, ten welken einde er in de Dorrekenskade een overhaal bestond, om de schepen uit den eenen plas in den anderen te leiden, onder den naam van Donderdam, aldus geheeten naar een ADRIAAN JORISZE DONDER, Schout en timmerman te Waddinxveen, die in 1606 van de Staten van Holland en West-Friesland, na ingewonnen berigt der daarbij betrokken autoriteiten, vergunning had verkregen om dit werk daar te stellen.

Langen tijd heeft dan ook onder andere de beurtman van Amsterdam op Rotterdam van dezen waterweg gebruik gemaakt, als den kortsten afstand aanbiedende tusschen de beide steden; ja, de regering der laatste stad was zoodanig van het belang dezer watergemeenschap voor hare ingezetenen doordrongen, dat zij in 1633 met DIEDERIK VAN SCHAGEN, destijds Heer van St. Hubrechtsgeregt en Noord-Waddinxveen, een accoord heeft getroffen, waarbij zij het onderhoud der bruggen en verlaten in deze passage grootendeels voor hare rekening nam.

Evenwel waren de voordeelen der scheepvaart van te weinig belang om in de schaal te kunnen worden gelegd tegen de ontzettende nadeelen welke uit het aanwezen dier plassen moesten volgen.

Jaarlijks leden de aangrenzende landerijen geweldig door den golfslag, terwijl er gevaar was van doorbraak bij elken hevigen Noord-Westenwind.

Van tijd tot tijd had men daarom reeds getracht de waterkeering over eene aanmerkelijke lengte met kostbaar paalwerk te versterken, waarvan het onderhoud jaarlijks belangrijke sommen vorderde. Nog andere maatregelen waren genomen, om alle bekommering zoo veel mogelijk te doen wijken, maar niettegenstaande dit alles bleef men steeds eene duistere toekomst vreezen.

Immers, die plassen, in het hart van Holland gelegen, tusschen drie groote steden, konden zich met andere veenplassen vereenigen, het Haarlemmermeer bereiken, en alzoo de

hoofdprovincie onzes lands in eene openbare zee herscheppen. Men moet Schrijvers die in het midden der voorgaande eeuw leefden, en deze binnenwateren met eigen oogen aanschouwden, lezen, om een denkbeeld te krijgen van den huiveringwekkenden staat waarin hier alles bij noodweêr verkeerde (*).

Reeds in 1661, 1663 en 1669 hadden dan ook schout en ambachtsbewaarders van Noord-Waddinxveen zich tot de hooge overheid des lands gewend, om octrooi te bekomen ter droogmaling hunner landerijen; maar vermits de regering van Rotterdam had aangedrongen op het in stand houden der vaart naar de Gouwe, en andere stemhebbende steden, zoo als Gouda, Dordrecht, Haarlem en Leiden, daartegen ijverden, had het werk, in eene eeuw toen bijzondere belangen nog boven algemeene golden, geenen voortgang. Het duurde nog wel bijna eene eeuw, eer men gehoor verkreeg, en de onderneming op grooter schaal tot stand kwam. Op aanhoudend verzoek der ambachten van Noord-Waddinxveen, Hazarswoude, Soeterwoude, Benthuizen, Benthorn en Hoogeveen, bewilligden eindelijk de Staten van Holland en West-Friesland den 12den Mei 1759 tot het bedijken en uitmalen van den Grooten Hazarswoudschen plas, en toen deze droogmaking ten jare 1766 was tot stand gebragt, ontstond daaruit voor deze gemeente de Achterafsche of Binnenwegsche polder; ook wel de drooggemaakte polder van Noord-Waddinxveen geheeten.

Een jaar daarna, dus in 1767, verkreeg men vrijheid tot het houden eener jaarlijksche paardenmarkt, welke den eersten woensdag in Augustus gehouden werd, en nog heden, hoewel in kwijnenden staat, voortduurt.

De droogmaking van den Zuidplas dagteekent van onzen leeftijd. Wel had men reeds in het begin dezer eeuw daarover gesproken, doch eerst in 1824 werden er meer bijzonder plannen, opmetingen en berekeningen van kosten gemaakt. Nadat deze plannen vijf jaren lang gezien, herzien en overzien waren, werden zij in 1829 in werking gebragt. Ongelukkig brak in het volgende jaar de Belgische revolutie uit, ten gevolge waarvan de werkzaamheden gedurende een tijdsverloop van vijf jaren moesten gestaakt blijven. Doch in 1835 weder hervat zijnde, ging men er krachtdadig mede voort. Dertig molens

(*) Tegenw. staat van alle volkeren.

en twee stoomwerktuigen hebben toen tot in 1842 de droogmaking helpen bewerken, waarvan de kosten, na aftrek van den verkoop der landerijen, hebben bedragen de zeer aanzienlijke som van *f* 2.123.374.94. De hierdoor ontstane Zuidplaspolder heeft zijn afzonderlijk bestuur, en bij verdeeling onder de respectieve gemeenten werd daarvan eene oppervlakte van circa 1000 bunders aan Zuid-Waddinxveen toegekend.

Alzoo ligt onder deze gemeenten nog maar alleen een gedeelte van den Voorafschen-polder onder water; doch wij mogen vertrouwen dat ook dáár eerlang graan voor visch zal komen: nademaal, door de oprigting van het stoomgemaal op den IJssel ter verbetering onzer water-ontlasting, meer dan ooit de kans daartoe schoon staat.

Sedert deze droogmakingen heeft zich hier, naast een bloeijend fabrijkwezen, dat de vervaardiging van graauw pakpapier ten doel heeft, en een aantal draaijerijen, waar boerengereedschappen gemaakt worden, een nijvere boerenstand ontwikkeld, welks hoofdmiddelen van bestaan, de landbouw, veeteelt en zuivelbereiding, het vroegere turfsteken hebben vervangen, en niet alleen met voordeelig, maar door sommigen zelfs, wat het botermaken betreft, met roemrijk gevolg worden uitgeoefend.

II.

DE BURGERLIJKE REGERING.

De oude Friesche Koningen, en in navolging van hen de Frankische Vorsten, hadden dit land verdeeld in districten: goën of gouwen geheeten. Doorgaans werden deze door de eene of andere rivier, als natuurlijke grensscheiding, bepaald en tevens benoemd. Zulk eene gouw maakte in onze nabuurschap ook de landstreek uit welke ten Noorden van den IJssel lag. Het aandenken daaraan is bewaard gebleven in de digtst bij gelegen stad, welke, als aan of bij die gouw gelegen, den naam van ter Goude voerde. Ook het water de Gouwe houdt de gedachtenis daaraan nog ten huidigen dage levendig.

Opmerkelijk is het, dat in die gouw, aan onze zijde, vele plaatsen voorkomen wier namen men ook aantreft in andere, behoorende tot het voormalige Kennemerland, tusschen Haarlem

en Alkmaar. Immers, Bloemendaal is nog heden daar een aanzienlijk dorp, en Middelburg, Reeuwijk, Tempel en Foreest, welke alle in onze nabuurschap zich bevinden, waren vroeger leengoederen of kasteelen in den omtrek der gemelde steden. Waarschijnlijk zijn van daar volkplantingen naar hier overgestoken, bij gelegenheid dat de Gouwe is aangelegd, of zullen de bij ons liggende streken, tot aan Kort-Haarlem onder Wilnis toe, allereerst in leen zijn uitgegeven aan adellijke personen die in Kennemerland gegoed waren, en de namen hunner oorspronkelijke geslachtsgoederen op hunne nieuwe bezittingen overbragten.

Waddinxveen was echter niet in die, maar in eene andere gouw gelegen, waaraan men later, als dekenschap, hoogbaljuwschap en waterdistrict, den naam van Rijnland gaf; naar den hoofdstroom onzes lands, die dit gewest midden door sneed. De ingezetenen, en met name de vrouwen, volgden dan ook, in onderscheiding van andere Hollanders, de Rijnlandsche kleederdragt, en het ambachtsbeheer werd er volgens Rijnlandsche keuren en costumen uitgeoefend.

Dit Rijnland had in de vroegste tijden eene eigen souvereiniteit, afgescheiden van het Graafschap Holland. De oppermagt berustte bij de burggraven van Leiden, die zich daarom Heeren of Bestuurders van Rijnland noemden. In het midden der dertiende eeuw, toen de Burggraaf THOMAS kinderloos overleed, en zijne zuster CHRISTINA hem opvolgde, is Rijnland met het Burggraafschap Leiden een leen van Holland geworden, en sinds dien tijd gerekend onder Noord-Holland, als uitmakende een deel van het Graafschap dat benoorden den IJssel lag.

De Burggraven van Leiden hebben echter nog lang eenen overwegenden invloed op Rijnland bezeten, en, onder den naam van Wassenaars-tollen, eene schatting blijven heffen, waarvan nogtans, als vele andere dorpen, ook Waddinxveen verschoond was. Eerst in 1615, bij den verkoop des burgs aan de stad Leiden, is het laatste spoor van het gezag der Burggraven verdwenen.

Even als andere gouwen was ook Rijnland in kleinere deelen verdeeld, welke, omdat zij het gebied of de jurisdictie bepaalden waarover het ambt van regter zich uitstrekte, ambachten of gerechten werden geheeten.

Zulke ambachten werden, bij de toepassing van het leenstelsel in het begin der tiende eeuw, aan de daarover gestelde regters in leen uitgegeven, dat wil zeggen: de regters ontvingen hunne ambachten, als vasallen, van den souverein levenslang in vruchtgebruik, mits zij daarvoor aan hem zekere diensten betoonden, voornamelijk in het doen van hulde en manschap bestaande. Hierdoor leende of leunde de een op den ander, en ontstond er een verband hetwelk hen wederkeerig voor elkander onmisbaar maakte. De regters werden door dit leenverband binnen die ambachten, in het klein, wat de leenheer of vorst binnen de palen van zijn gebied in het groot was. Zij bezaten dan ook niet alleen den grond, maar zelfs de bewoners in eigendom; hetgeen nu wel wat vreemd klinkt, maar uit den staat der lijfeigenschap, waarin gedurende de Middeleeuwen de onvrije lieden verkeerden, gemakkelijk verklaard kan worden.

Wanneer de leenman of vasal stierf, verviel het leen weder aan hem die het gegeven had. Langzamerhand sloop evenwel de gewoonte in, dat de zoon den vader in het bezit van het leen opvolgde, en sedert die erfelijkheid in zwang kwam, ontvingen de leenen, naar de breedere of naauwere voorwaarden van opvolging, verschillende namen. Noord- en Zuid-Waddinxveen, alsmede St. Hubrechtsgeregt, zijn geweest onversterfelijke erfleenen; dat is: zij mogten zoo wel op dochters als op zonen overgaan.

Leenbezitters noemden zich van toen af Heeren; eigenaren van ambachten, ambachtsheeren. Oorspronkelijk was aan dien laatsten titel geen ander regt verbonden dan het aanstellen van schouten, schepenen en mindere beambten ter uitoefening der lagere jurisdictie. Vele ambachtsheeren hebben echter in tijd van oorlog of bij andere gelegenheden den landsvorst aan zich weten te verpligten, en zijn langs dien weg in het bezit gekomen van allerlei geregtigdheden, te veelsoortig om hier op te noemen.

Voor het hoogste en aanzienlijkste regt werd gehouden, wanneer zulk een Heer niet alleen de lagere, maar bovendien ook de middelbare en hoogere jurisdictie bezat, om binnen de palen zijner heerlijkheid eenen Baljuw met welgeboren mannen te mogen aanstellen, ter spanning van de hooge vierschaar. Voor dit collegie vonniste men allerlei soort van misdaden,

zelfs die welke aan den lijve strafbaar waren, of met den hals moesten geboet worden. Ambachten binnen welke de Heer dusdanig regt vermogt te doen gelden, heetten hooge, vrije of halsheerlijkheden. Men plagt van de zoodanigen te zeggen: dat zij hun eigen regt hadden.

Zulk eene halsheerlijkheid was St. Hubrechtsgeregt. De eigenaren daarvan, welke later ook de ambachtsheerlijkheid van Noord-Waddinxveen bezaten, woonden op een aanzienlijk landgoed nabij de brug, hetwelk in oude brieven en papieren onder den naam van Souburg voorkomt, maar tot in het begin dezer eeuw, toen het gesloopt is, enkel met den naam van het Heerenhuis bestond.

Tegenover dit landgoed aan de Noordkade had men de gevangenis waarin de misdadigers werden opgesloten; terwijl de kaak en galg almede hunne standplaatsen hadden: de eerste als schandpaal in het dorp; de tweede als geregtsplaats bij het sluisje. En dat zij daar niet enkel als afschrikkingsmiddelen stonden, maar menigmaal gebruikt zijn om de strenge eischen der geregtigheid te vervullen, kan, helaas! al te wel in het vierschaarboek van St. Hubrechtsgeregt gelezen worden. Zelfs vindt men daar nog eene getuigenis van eenige personen in, verklarende onder eede, dat hier, omstreeks het jaar 1560, aan twee mannen, op een land genaamd de Nesse, hetzelfde waar thans de aanzienlijkste woningen dezer gemeente prijken, het barbaarsche vonnis van verbranding is volvoerd.

Noord-Waddinxveen en Zuid-Waddinxveen waren ambachten van lagere jurisdictie, en stonden in het criminele onder den Baljuw van Rijnland. Evenwel hadden zij het voorregt, dat hunne ingezetenen, hetzij te Leiden, hetzij ergens elders om schulden bekommerd wordende, voor hunnen dagelijkschen regter mogten te regt staan.

Aan wie deze ambachten allereerst in leen zijn uitgegeven, schijnt in het duister te liggen. Is Waddinxveen, hetgeen wij vermoeden, hetzelfde dat in den aangehaalden gunstbrief van FLORIS V Heer Sassemer-ambacht gespeld staat, dan behoorde het, op het einde der dertiende eeuw, aan het Huis van TEYLINGEN, en zal het door de deelneming van Heer DIRK VAN TEYLINGEN aan de zamenzwering tegen FLORIS V verbeurd verklaard, of misschien wel door het huwelijk van zijne

dochter SOPHIA met WILLEM VAN NAALDWIJK in het geslacht van NAALDWIJK gekomen zijn. Zoo veel is zeker, dat hun achterkleinzoon HENDRIK VAN NAALDWIJK, Heer van Wateringen, Capelle op den IJssel, Ridder en Erfmaarschalk van Holland, in het laatst der vijftiende eeuw ambachtsheer van Waddinxveen was, en in die hoedanigheid ten jare 1470 voor Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland stond, om de belangen zijner onderdanen voor te staan tegen die van Hoogeveen, toen de laatste geweigerd hadden eene behoorlijke kade voor hunne veenderij te leggen. Deze HENDRIK VAN NAALDWIJK is bekend, doordien hij in 1465 met KAREL *den Stoute* tegen de oproerige Luikenaars optrok. Hij stierf in 1496, en werd een jaar later door zijne weduwe MACHTELD VAN RAAPHORST in het graf gevolgd, waardoor hunne goederen kwamen aan hunne erfdochter WILLEMINA VAN NAALDWIJK, die gehuwd was met JAN, Burggraaf van Montfoord. Zij overleed in 1506, en hij in 1512, nalatende twee dochters, waarvan de oudste, zijnde MACHTELD VAN MONTFOORD, als leenvervolgster optrad. Haar man was ROBERT VAN DE MARCK, Heer van Aremberg, bij wien zij eenen zoon won, mede ROBERT geheeten, die zich tot vrouw nam WALBURG VAN EGMOND, zuster van MAXIMILIAAN VAN EGMOND Graaf van Buren. Hij stierf echter in 1536 in de kracht zijns levens, nalatende eenen zoon en eene dochter. De eerste, naar zijnen vader en grootvader insgelijks den naam van ROBERT voerende, en dus de derde van dien naam, huwde, in 1543, te Brussel ANNA, zuster van JAN, Markies van Bergen op Zoom, doch overleed reeds in het volgende jaar, zonder kinderen na te laten. Dit was de reden dat Waddinxveen, toen Vrouwe MACHTELD VAN MONTFOORD in 1550 hoog van jaren het tijdelijke met het eeuwige verwisselde, aan zijne zuster MARGARETHA VAN DER MARCK overging, die door deze erfenissen eene der aanzienlijkste vrouwen van haren tijd werd. Op haren naam heeft zij verscheidene verlijen gegeven, waarin zij zich noemt: »Vrouwe MARGARIETE, gefurste Gravinne van Aremberg, geboren Gravinne VAN DER MARCK, Vrijvrouw van Barbancon, Zevenbergen, Vrouwe van Naaldwijk, Honsholredijke ende tot Boschhuizen, Erfmaarschalkinne van Holland, enz." Enkele dezer titels waren haar aangekomen door haar huwelijk met JAN VAN LIGNE, Heer van Barbancon, enz., die in de geschiedenis onzes

lands meer bijzonder bekend is onder den naam van den Graaf VAN AREMBERG. Reeds in 1549, bij het overlijden van MAXIMILIAAN VAN EGMOND Graaf van Buren, door Keizer KAREL V tot Stadhouder van Groningen, Vriesland, Overijssel en Lingen aangesteld, en later door diens zoon en opvolger FILIPS II in deze aanzienlijke waardigheid bevestigd, toonde hij aan de beginselen dezer Vorsten verknocht te zijn. Hij toch behoorde onder die Nederlandsche edelen welke geen deel namen aan de pogingen om het Spaansche dwangjuk te verbreken. Hij bleef den Spaanschen Monarch getrouw, toen groot en klein, aanzienlijk en gering zich tegen diens onwettige handelingen begon te verzetten. Nogtans moet men hem de eere geven, dat hij gematigder regeringsbeginselen verlangde, en zachte maatregelen tegen de belijders der nieuwe leer wilde toegepast hebben. De gevlugte edelen schijnen 't hem evenwel niet te hebben willen vergeven, dat hij de vrijheidszaak zoo weinig ondersteunde. Immers toen zij, in 1568, onder aanvoering van den dapperen LODEWIJK VAN NASSAU, eenen inval in Groningerland beproefden, hadden zij het weldra op zijn huis te Wedde gemunt, hetwelk zij, daar AREMBERG afwezig was, gemakkelijk innamen. Doch naauwelijks had deze hiervan de lucht gekregen, of hij haastte zich hun tegen te trekken, en in de vlakte van Heiligerlee begon de immer gedenkwaardige strijd, dien onze voorouders, onder opzien tot God, en geleid door de edele Oranjetelgen, gedurende tachtig jaren tegen Spanje volhielden. In dezen strijd sneuvelde van weêrszijden de bloem der helden, waaronder van onzen kant ADOLF VAN NASSAU, en van dien der Spanjaarden de Graaf VAN AREMBERG geteld werden.

Een jaar na zijnen dood (1569) kocht zijne weduwe, van DIRK COEBELS VAN DER LOO, de heerlijkheid St. Hubrechtsgeregt, sedert welken tijd die onafscheidelijk met Noord-Waddinxveen is vereenigd gebleven. Doch wat gebeurde? In 1581 zwoeren onze Staten den Spaanschen Koning plegtig af, en naardien de weduwe VAN AREMBERG weigerde de nieuwe orde van zaken te erkennen, werden hare goederen, zoo ver die in de Noordelijke gewesten der Nederlanden lagen, door de Staten des lands in beslag genomen. Zij verkropte haar leed hierover op haar slot te Zevenbergen, en overleed aldaar in 1596. Inmiddels had haar zoon KAREL VAN LIGNE den mannelijken

leeftijd bereikt, en dienst genomen in het Spaansche leger, waar hij weldra eenen aanzienlijken rang bekleedde, en onder den Aartshertog ALBERTUS VAN OOSTENRIJK tegen de Vereenigde Gewesten het staal voerde. Het behoeft echter geene herinnering, dat wij toen in MAURITS VAN NASSAU, Prins van Oranje, eenen wakkeren voorvechter hadden, die onze regtvaardige zaak onder Gods hulp met eer en voordeel handhaafde. Menige stad ontnam hij den vijand, en ook in het open veld toonde hij tegen zijnen tegenstander te zijn opgewassen. Dit gaf aanleiding dat Spanje het hoofd in den schoot legde, en meer dan ooit naar vredesonderhandelingen begon te neigen. Dus kwam men van weêrszijden overeen eenen wapenstilstand voor den tijd van twaalf jaren te sluiten, welke dan ook in 1609 aanving. Gedurende dit twaalfjarig bestand werden die edelen welke de partij van Spanje voorstonden, in de gelegenheid gesteld om zich van hunne goederen in de Noordelijke Nederlanden liggende, te ontdoen. KAREL VAN LIGNE, die door zijn huwelijk met ANNA, erfdochter van PHILIPS, Hertog van Aerschot, na het overlijden van zijnen schoonvader aan den titel van Hertog van Aerschot was gekomen, wilde niet de minste gemeenschap met onze gewesten ònderhouden, en deed dus door verkoop zijne bezittingen aldaar aan anderen over. Op die wijze kwamen Noord-Waddinxveen met St. Hubrechtsgeregt in 1613 aan Heer DIEDERICK VAN SCHAGEN, Heer van Oud- en Nieuw-Goudriaan, enz. Deze heeft de heerlijkheid gedurende een tijdvak van vijftig jaren in leen gehouden, tot in 1663, wanneer ze na zijn overlijden gekomen is aan Heer DIEDERICK VAN BEIJEREN VAN SCHAGEN, Graaf van Warfuzé. Deze schijnt er echter niet lang het genot van gehad te hebben, vermits zijne weduwe MARIA DE TIENNES, Gravin van Warfuzé, reeds in dat zelfde jaar als voogdesse harer minderjarige kinderen, en in 1664 meer bepaaldelijk als voogdesse van haren minderjarigen zoon FLORIS CAREL VAN BEIJEREN VAN SCHAGEN, de heerlijke regten uitoefende. Toch bleven zij ook niet lang in dit hoog aanzienlijk geslacht, het laatste dat de heerlijkheid van Noord-Waddinxveen en St. Hubrechtsgeregt met eenen krans van adellijken luister heeft omvlochten. Omstreeks het laatste vierdedeel der zeventiende eeuw zijn zij door verkoop overgegaan aan JOSUA VAN BELLE, Baljuw, Burgemeester, Raad en Vroedschap der stad Rotterdam, wiens naam,

om menig bewijs van belangstelling in den bloei der heerlijkheid, door hem of zijne nakomelingen gegeven, nog altijd in zegenend aandenken wordt gehouden. Hij was gehuwd met Vrouwe IDA CATHARINA VAN DER MEIJDE, en bij haar vader van zijnen leenvervolger Mr. JAKOB VAN BELLE. Diens dochter, op welke later het verlij overging, huwde met Mr. ADRIAAN REEPMAKER, Burgemeester der stad Rotterdam, Heer van Heeswijk en van Strevelshoek, die in het midden der voorgaande eeuw de beide heerlijkheden bezat. Gedurende zijn bewind werd de pastorie vernieuwd, waartoe hij aanzienlijke offers bijdroeg, en zijn zoon JAKOB, later ambachtsheer geworden, den eersten steen legde. Dit laatste is in aandenken gebleven door een zesregelig versje, hetwelk in den gevel der predikantswoning staat, en aldus luidt:

De jonkheer JACOB, d'eer van Noorder Waddinxveen,
REEPMAKERS edle telg, VAN BELLES lust en leven,
Heeft in zijn vierde jaar, om meerder glans te geven
Aan dit gebouw alhier, gelegd den eersten steen,
Toen juist de langste dag de gulden zonnestralen
Had twee en vijftigmaal in de achttiende eeuw zien dalen.

J. VAN ES en H. SPIELE.

Uit het geslacht der REEPMAKER'S is de heerlijkheid gekomen aan dat van den tegenwoordigen bezitter den Heer A. A. PIT te 's Gravenhage.

Spraken wij tot hiertoe meer bijzonder van de heerlijkheid Noord-Waddinxveen, wij moeten dan doen opmerken dat de verdeeling van Noord- en Zuid-Waddinxveen niet in de oorspronkelijke uitgift van het leen schijnt gegrond te zijn, hetwelk ook de reden is dat beide hetzelfde wapen voeren. Wij vermoeden dat het Zuidelijk gedeelte van Waddinxveen bij den verkoop der heerlijkheid in 1613 geheel verveend en daarom onder het domein zal gebleven zijn. In 1725 werd het daaruit bij openbare veiling verkocht aan den Heer JACOB VAN WASSENAAR. Niet lang is het in diens hoogadellijk geslacht gebleven, naardien reeds in 1748 als ambachtsheer daarvan gemeld wordt Mr. WILLEM SEBASTIAAN BOERS, Raad en oud Schepen der stad Gouda, en wegens dezelve Bewindhebber der Oost-Indische Maatschappij te Amsterdam. Op dezen volgde BINKE LAMBRECHTS, Med. Doctor, en Burgemeester te Leiden, bij wiens afstammelingen de heerlijkheid nog heden bezeten wordt.

De ambachtsheeren, die steeds eenen grooten invloed op de dierbaarste aangelegenheden hunner onderdanen uitoefenden, zijn in het volle hunner regten gebleven tot het jaar 1795, als wanneer zij daarin door de afschaffing van het leenstelsel aanmerkelijk geknot zijn.

Ook de voormalige wijze van regtspleging en bestuur is, gedurende de overheersching der Franschen, door de invoering van het *Code Napoléon*, — later door die der Arrondissements-Regtbanken en Kantongeregten, en in onzen tijd door het stelsel der vrije verkiezingen en der openbaarheid bij gemeentelijke beraadslagingen, belangrijk gewijzigd.

Rustig en vreedzaam heeft men zich hier ten allen tijde gedragen, hetgeen de reden is, dat Waddinxveen weinig genoemd wordt in de gebeurtenissen welke gedurende het verloop der eeuwen onzen vaderlandschen grond bewogen hebben. Het wordt nogtans ook in gedachtenis gehouden doordien een zeer klein vrouwtje daar omstreeks het einde der zeventiende eeuw schijnt geleefd te hebben, dat slechts 0,95 el groot was. Het zonderlingste van dit wijfje, dat naar hare geboorteplaats den naam van JANNETJE VAN WADDINXVEEN voerde, was, dat zij tot man had eene soort van reus, lang 2,05 el, JAKOB VAN SNEEK geheeten. Beider portretten worden, volgens de Schrijvers van »de Aardbol", op het Stadhuis te Sneek bewaard.

HAAR MORGEN EN HAAR AVOND.

NOVELLE.

DOOR

J. CHR. GEWIN.

(*Slot van bladz.* 394.)

X.

Toen omtrent vijftien jaren waren verloopen sedert den dood van Baron RICHARD, zoudt gij HESTER op zekeren avond hebben kunnen vinden, zittende in hare kamer voor het bijna uitgedoofde haardvuur, en — als badende in hare tranen.

Al die jaren waren zachtkens voor haar voorbijgegaan onder

dagelijkschen arbeid en de zorgen voor de opvoeding harer dochter. Haar ijver en hare werkzaamheid waren bekroond geworden door uitkomsten die hare verwachting wel niet overtroffen, maar die toch voldoende waren om in de dagelijksche behoeften des levens te voorzien, en om iets te besparen voor een kwaden dag, zoo die het getal harer beproevingen mogt komen vermeerderen. Onder die dagelijksche behoeften rekende zij ook die benoodigdheden welke geheel onontbeerlijk waren voor eene goede en Christelijke opvoeding van haar kind: want zij had zich wel beloofd hare dochter te vormen tot datgene wat zij eerst op spader leeftijd had wenschen te zijn en nog dagelijks trachtte te worden — eene die welgevallig kon zijn in de oogen des Heeren. En die belofte had zij getrouw gehouden, en zij had de schoonste en liefelijkste vruchten mogen plukken van hare zorgen en hare lessen. Hare HORTENSE mogt, op twintig-jarigen leeftijd, een meisje genoemd worden dat, bij veel kennis en uitmuntende bekwaamheden, een zacht gemoed en een liefdevol, eenvoudig en vroom hart bezat. Kalm en niet ontbloot van stille, zielverheffende huiselijke genoegens waren dan ook de laatste jaren voor haar geweest, en hare meerdere opgewektheid, uit die gelukkige omstandigheden ontsproten, had het tevreden gemoed van HORTENSE tot meer vrolijkheid gestemd, die, somwijlen overslaande tot onschuldige dartelheid, eene nieuwe bekoorlijkheid en afwisseling bragt in het afgezonderde leven dier twee beminnenswaardige vrouwen.

En toch zat zij daar — toen hare dochter nog geene twee-en-twintig zomers had doorleefd — alleen en weenende in haar stil vertrek. — Alléén — dat had zij verlangd: want zij had, door hare aanhoudende beden, HORTENSE gedwongen, zich wat vroeger ter rust te begeven: — maar weenende! Zie hier, wat aanleiding gaf tot die bittere tranen!

Eenige maanden vóór het hier aangeduide tijdstip ontving de Gravin DE ROCHE — eene menschlievende dame, die des zomers op een buitengoed leefde, en de wintermaanden gewoonlijk in Parijs doorbragt — een bezoek van de echtgenoote eens neefs van Baron RICHARD. — Bij het bewonderen van een keurig borduursel aan een der kleedingstukken van de Gravin, en op hare vraag, van waar deze dat kunstwerk had bekomen, ontving de bezoekster — zonder eenige inleiding —

ten antwoord, dat dit vervaardigd was door hàre nicht, de dochter van HESTER, weduwe van Baron RICHARD. Bij gelegenheid van eene verandering in het personeel harer bedienden, was de voormalige kamenier van HESTER, eenige maanden te voren, bij de Gravin in dienst gekomen. Even als in hare laatste betrekking, had zij ook in deze hare voormalige gebiedster aanbevolen: en die aanbeveling had, bij deze rijke en edelaardige dame, een zoo gunstig gevolg gehad, dat de inkomsten van HESTER daardoor aanzienlijk waren vermeerderd. Volkomen ingelicht omtrent den toestand dier adellijke borduursters, en, tot in kleine bijzonderheden bekend geworden met hare ongelukkige lotsverandering en de droevige gebeurtenissen, welke daartoe aanleiding gegeven hadden, — kwam de Gravin tot het besluit, méér te doen voor hare beschermelingen, dan haar werk te verschaffen.

Eerst hadden de edele beginselen die zij huldigde, en voor welke zij ál te ligt geneigd was, bij anderen eerbied te veronderstellen, haar doen vermoeden dat de familie van den Baron RICHARD onbekend was met het bestaan dier twee bloedverwanten. De inlichtingen, haar door hare kamenier, op de hieromtrent gedane vragen gegeven, waren evenwel maar al te zeer geschikt om haar dien waan te ontnemen. Daarom wilde zij, bij de eerste — daartoe gunstige — gelegenheid, doen blijken van hare bekendheid met dat bestaan, en aldus die familie door schaamte noodzaken tot het ondersteunen van die ongelukkigen, tot het verbeteren van het lot dier onschuldige verstootelingen.

Die gelegenheid had zich nu geheel ongezocht aangeboden. Maar de Barones, tot welke die woorden waren gerigt, had, vóór haar huwelijk, slechts zoo veel tijds te Parijs vertoefd, als noodig werd geoordeeld tot het voltooijen van hare opvoeding, en hare overige dagen op het land doorgebragt. Daardoor was zij volkomen onbekend gebleven met HESTER's geschiedenis, en dus ook werkelijk onbewust van de — haar niet zeer aangename — omstandigheid, dat onder de Parijsche borduursters zich twee bevonden, die in zoo naauwe bloedverwantschap stonden tot haren echtgenoot.

Beleedigd door de eenigzins onkiesche aanwijzing der Gravin, verliet zij haar, na eenige weinige oogenblikken toevens, in geene zeer aangename stemming. Zij begreep niet welke be-

doeling die, anders bij uitnemendheid wellevende vrouw kon hebben met deze vreemde handelwijze. Dat haar echtgenoot eenige kennis droeg van de nabijheid en van den treurigen toestand van die leden zijner familie, kwam haar geenszins in de gedachte. Dan toch zou zijn trots — zoo al niet zijn hart — nimmer hebben geduld dat zij op zulk eene wijze hun levensonderhoud moesten verdienen. Waarom dus niet liever eene bedekte kennisgeving van dat onaangenaam feit gekozen boven eene zoo platte aanduiding? Zij gevoelde zich daardoor gekrenkt: doch haar goed en meêdoogend hart begon weldra in die zaak mede te spreken, en wel luider, naar mate zij zich van het hôtel der Gravin verwijderde en hare eigen woning naderde. De krenking week naar den achtergrond, en de overtuiging, dat die menschen moesten geholpen worden, kwam te voorschijn: en deze laatste vervulde weldra zoo geheel haar hart en hare gedachten, dat de eerste werd vergeten.

Terstond bij hare te-huis-komst begaf zij zich naar haren echtgenoot, — droeg hem op de meest kiesche en roerende wijze die zaak voor, en verlangde zijne hulp en medewerking tot het ten uitvoer leggen van een plan, dat zij reeds in stilte beraamd had. Hij zou haar dankbaar wezen — meende zij — voor die ontdekking, daar het zijn hart en zijne hooge prijsstelling op de eer zijner familie moest goeddoen en te stade komen, die onaangename positie te kennen en te kunnen doen ophouden. Haar echtgenoot, die volkomen bekend was met HESTER's geschiedenis, had — om niet ver te zoeken redenen — nimmer met zijne gade daarover gesproken. Hij zou toen ook zeer geneigd zijn geweest, zich niet met die betrekkingen in te laten, en genoegzame bezwaren in het midden te brengen, ten einde zijne vrouw af te schrikken van haar plan, zichzelven te verontschuldigen wegens zijne werkeloosheid in deze zaak, en die alzoo te houden op denzelfden voet waarop zij reeds zoo lang geweest was. Maar nu de Gravin zich daarmede bemoeid had, werd dit eenigermate onuitvoerbaar. Hij was genoeg bekend met het karakter dier dame, om zich overtuigd te houden, dat zij zich met geene zaak van een zoo teederen aard zou inlaten, zoo zij niet de overtuiging bezat, dat hare bemoeijingen bijna ontwijfelbaar een gunstig gevolg moesten hebben, en zij zich niet stellig had voorgenomen —

zoo mogelijk — dien gunstigen uitslag te bereiken. Daarom vond hij het raadzaam, te laten gebeuren wat hij niet zou kunnen verhoeden, zonder tegenover zijne gade in een dubbelzinnig licht te verschijnen, en de zaak meer ruchtbaar te doen worden dan wenschelijk kon zijn. Daarom veinsde hij, geheel onbewust te zijn van HESTER's tegenwoordigheid in Parijs, en onbekend met haar behoeftigen toestand: en beloofde, zelf de eerste stappen te zullen doen tot het wèlgelukken van het plan zijner echtgenoote. Daarom begaf hij zich reeds den volgenden avond naar HESTER's woning: betuigde haar, dat hij altijd gemeend had, dat zij, na den dood van RICHARD, naar Holland was teruggekeerd; dat hij eerst sedert den vorigen dag kennis droeg van hare tegenwoordigheid in Parijs; en dat het hem een uitstekend genoegen zou verschaffen, indien hij iets mogt bijdragen tot verbetering harer omstandigheden.

HESTER, volkomen overtuigd van de valschheid dezer verklaring, en niet geheel gerust omtrent de mogelijke beweegredenen tot dezen stap van zijnen kant, dankte hem, beleefd maar in weinig woorden, voor zijne betoonde belangstelling, en verklaarde, zoo gelukkig te zijn zijne vriendelijke aanbiedingen te kunnen afslaan. — Zij was geheel verzoend met haar lot. Hare onafhankelijkheid van betrekkingen, die zich vroeger zoo hardvochtig jegens haar hadden betoond, gold haar meer dan eenig meerder genoegen des levens, waarvoor zij hèn zou moeten danken. — Toen evenwel, na verloop van eenige dagen, de echtgenoote van dien bloedverwant haar een bezoek bragt, — en de opregte belangstelling dier onbekende nicht haar eenig licht gaf omtrent de oorzaak van het bezoek des eersten, bleef zij wel vast besloten iedere ondersteuning te weigeren, maar voelde zich toch geneigd, met meer aandacht te luisteren naar een voorstel van een anderen aard. Hare bloedverwante, eindelijk, overtuigd van het nutteloze harer pogingen om HESTER te doen besluiten tot terugkeer in de wereld, trachtte van haar de belofte te verkrijgen, dat zoo wel zij als hare dochter haar zouden komen bezoeken op die uren waarop zij geene gezelschappen ontving. Zij had bij die eerste ontmoeting reeds zoo veel achting en genegenheid voor HESTER en bovenal voor HORTENSE opgevat, dat zij

eene onwederstaanbare behoefte gevoelde aan nadere kennismaking en naauwer aansluiting.

Hoewel HESTER voor zich-zelve geene neiging gevoelde tot het gebruik maken van haar aanbod, zoo geloofde zij toch dat zij verpligt was, dit voor hare dochter aan te nemen. Daar konden omstandigheden geboren worden, onder welke het voor dat dierbare meisje van groot belang en tot grooten troost zijn zou, te weten, dat zij niet geheel alleen stond op de wereld, en het zou haar (HESTER) het laatste afscheid ligter doen zijn, als zij mogt worden weggenomen van de aarde, indien zij de overtuiging met zich nam, dat het haar kind niet aan bescherming zou ontbreken.

Bij ieder nieuw bezoek van HORTENSE gevoelde hare bloedverwante meer liefde voor dat beminnenswaardige wezen, en de gehechtheid aan haar bijzijn vermeerderde weldra dermate, dat zij, bij haar vertrek naar haar landgoed, zoo lang bij HESTER aanhield, tot dat deze haar vergunde, HORTENSE voor een paar weken met zich naar buiten te nemen.

In plaats van twee weken was zij daàr even zoo vele maanden gebleven. Gedurende de laatste weken van haar afzijn, had zekere Baron D'ERMONVILLE eene groote rol gespeeld in de menigvuldige brieven welke HORTENSE aan hare moeder schreef. Het ongeveinsd uiten harer bewondering voor dien jongen man, de opgewondenheid waarmeê zij de voorvallen beschreef, waarin hij was betrokken geweest, en de meermalen geuite wensch, dat hare moeder dien edelen vriend mogt kennen en lief hebben, bragten HESTER natuurlijk tot het vermoeden, dat er liefde voor hem schuilde in HORTENSE's boezem. In vertrouwen openbaarde zij aan hare bloedverwante hare ongerustheid hierover, daar dat gevoel kon bestaan zonder beantwoord te worden, en, zoo het wederzijds bestond, evenzeer moest worden tegengegaan van hare zijde, dewijl hare positie in de wereld bijna onoverkomelijke bezwaren aanbood tegen eene verbindtenis met eene zoo hoog geplaatste familie. Hierop ontving zij tot antwoord: dat de Barones reeds lang de genegenheid had opgemerkt die HESTER's dochter en de Baron D'ERMONVILLE voor elkander hadden opgevat; dat echter noch de eene, noch de andere haar tot vertrouwde had gekozen, dan juist twee dagen vóór dat zij HESTER's brief ontving, en zij daarom ook steeds getwijfeld had of hare veronderstelling

gegrond was, en dus geene genoegzame reden aanwezig, om HESTER met die *amourette* bekend te maken; dat op het aangeduide tijdstip, evenwel, D'ERMONVILLE haar het geheim zijner liefde voor HORTENSE had toevertrouwd, en haren raad ingewonnen omtrent de stappen, die hij zou moeten doen tot het bereiken van zijn doel, en aangaande hare betrekkingen eenige inlichtingen verlangd had. Zij had hem daarop de waarheid openhartig medegedeeld, voor zoo verre die van eenig belang voor hem zijn kon, en hem HESTER's tegenwoordige maatschappelijke positie niet verzwegen. Zij had dit met te meer vrijmoedigheid gedaan, wijl zij D'ERMONVILLE niet in een enkel opzigt meende te mogen misleiden, daar hij een der edelste menschen was die zij ooit had leeren kennen, en zij zich volkomen overtuigd hield, dat dit daarom ook geheel in het belang van HORTENSE kon geacht worden. D'ERMONVILLE — voegde zij er ten slotte bij — is rijk, edel en een schoon man van vijf-en-twintig jaren. Hij is geacht, bemind en beminnenswaardig. Zijn gedrag is onberispelijk, alleen — zoo men iets op hem zou willen aanmerken — kan men hem ééne neiging te laste leggen, die hem wel eene enkele maal tot verspilling uitlokt: — hij is nog al verzot op het spel; maar dit is ook het eenige vlekje, dat zijn ergste vijand op zijn — overigens onbezoedeld — schild zou kunnen aanwijzen.

Had de schrijfster van dien brief kunnen vermoeden, welk een smartelijken indruk die laatste woorden op HESTER moesten maken, zij zou denkelijk wel niet geheel gezwegen hebben van dat vlekje, maar de toon, waarop zij daarover sprak, zou voorzeker ernstiger zijn geweest. Bij de mededeeling van HESTER's geschiedenis had men haar echter alleen gezegd: dat RICHARD door zijn losbandig gedrag en verkwistende leefwijze zijn vermogen had verspild, doch men had hem daarbij nimmer als een speler gekenmerkt.

Het was haar daarom nimmer in de gedachte gekomen, dat iets, 't welk zij als eene ligte fout in D'ERMONVILLE beschouwde, zoo zwart kon schijnen in de oogen van iemand anders, en, bij de beoordeeling van zijn karakter, door HESTER, een zoo zwaar gewigt zou kunnen leggen in de schale, tegenover haren beschermeling.

Die ontdekking verwekte niet alleen diepe smart in de ziel van HESTER, maar had ook een aanmerkelijken invloed op

haar ligchamelijken toestand. Hare geschokte zenuwen luisterden niet naar de middelen, welke zij tot bedaring en versterking aanwendde. Zij gevoelde zich dikwerf te ongesteld om hare legerstede op het gewone uur te verlaten, en, na weinige uren, in arbeid doorgebragt, had zij telkens de grootste behoefte aan rust. Zij gebruikte alzoo geene onwaarheid tot voorwendsel, toen zij, eenige dagen na het ontvangen van dat verontrustend berigt, aan HORTENSE een dringend verzoek tot terugkeer zond; als drangreden aanvoerende, dat hare verminderde gezondheid de zorgen harer dochter voor haar onontbeerlijk maakte: ofschoon de sterkste drijfveer tot dit opontbod was te vinden in het verlangen, haar zoo spoedig mogelijk uit de gevaarlijke nabijheid van D'ERMONVILLE te verwijderen. Zij wist wel, dat hierdoor de liefde harer dochter — voor dien man — niet zou ophouden te bestaan, zoo die reeds in haar hart was ontkiemd; doch zij hoopte veel van hare moederlijke raadgevingen en vermaningen, van het gezond verstand en het edele hart harer HORTENSE, en mogt in geen geval toelaten, dat, door een langduriger verkeer, deze genegenheid dieper wortelen schoot.

Het laatste nu kon zij wel verhoeden, maar hoe zou zij tot het andere — overredende raadgevingen en krachtige vermaningen — kunnen geraken! Het was een harer grondbeginselen geweest bij de opvoeding van HORTENSE, dat de achting en liefde, door kinderen gekoesterd voor hunne ouders, de eerste en voorname steunpunten mogen genoemd worden, waarop hunne zedelijke en maatschappelijke ontwikkeling en deugden moeten rusten. Daarom had zij steeds getracht die gewaarwordingen voor haar vader bij HORTENSE te doen ontstaan en levendig te houden, en zij had steeds van de meeste liefde voor hem doen blijken, zoo dikwerf zij zijn naam uitsprak, en hare dochter een blik liet werpen op vroeger, gelukkiger dagen. Daarom had zij steeds ongelukkige speculaties — en dat was niet zoo geheel bezijden de waarheid — aangegeven als de oorzaken van hunne afdaling tot een lageren trap in de menschelijke zamenleving. Daarom had zij over RICHARD's sterven, waarvan HORTENSE — even als van de omstandigheden welke daarbij plaats vonden — geene of zeer flaauwe herinneringen bezat, steeds gesproken als van eene gebeurtenis waaraan niets onnatuurlijks was verbonden. En waar

zou zij dan nu krachtige, afdoende middelen vinden om bij hare dochter de overtuiging te vestigen, dat geen duurzaam geluk haar kon toeven aan de zijde van — een speler! — Het krachtigste — hare eigen ondervinding — kon zij niet aanwenden zonder den sluijer weg te nemen, waarmeê zij RICHARD's verkeerde handelingen had overtogen, — zonder hem te doen aftreden van het eergestoelte, waarop hare liefde hem geplaatst had. En andere voorbeelden — dat wist zij óók bij ondervinding — zouden weinig indruk maken op haar liefdevol en vertrouwend hart, daar zij dien éénige niet zou kunnen gelijkstellen met wezens, die, als slaven hunner laakbare neiging, haar met zoo donkere verwen werden afgeschilderd. Aan de nagedachtenis van haren echtgenoot die liefelijkheid, die heiligheid te ontnemen in het hart harer dochter: ach! hoe hard zou haar die stap vallen. En toch kon zij het geluk van haar kind niet ten offer brengen aan het zuiver houden van die nagedachtenis. Zij kon hare toestemming tot eene verbindtenis haar onthouden; maar die weigering zou niets ontnemen aan HORTENSE's liefde voor dien man, zoo zij niet tevens hare achting voor hem had weten te vernietigen of althans aanmerkelijk te verzwakken. Daar ontstond een hevige tweestrijd in HESTER's boezem, zonder dat de overwinning aan de eene of andere zijde behaald werd. HORTENSE's houding, bij hare terugkomst, scheen echter die beslissing voor 's hands onnoodig te maken. Nadat zij de overtuiging had erlangd, dat hare moeder niet in zoo gevaarlijken toestand verkeerde als die, waarin zij had gevreesd haar te zullen vinden, was zij vrolijk en blijmoedig als voorheen, en het scheen haar niet zwaar te vallen, dat zij een kring had moeten verlaten, waar toch zoo veel moest aanwezig zijn, dat haar kon aantrekken en boeijen. En wanneer zij van D'ERMONVILLE sprak, was dit somwijlen wel met een ligten blos, maar met zoo groote onbevangenheid en openhartigheid, als HESTER niet kon veronderstellen bij een jong meisje in wier hart eene eerste, innige liefde voor dien man bestond. Die blos — hierin had zij gelijk — kon een gevolg zijn van herhaalde, doch ongegronde toespeling op eene teedere betrekking tusschen haar en D'ERMONVILLE, waaraan het voorzeker niet zou hebben ontbroken in hare toenmalige omgeving. Bij hare gevolgtrekking omtrent het tweede punt bevond zij zich evenwel op een dwaal-

spoor. Wat zij voor een bewijs hield van het niet bestaan eener teedere genegenheid voor den Baron, in het hart harer dochter, was er slechts een van het nog immer voortduren van HORTENSE's onbeperkt vertrouwen in hare moeder, voor wie zij nimmer eenig geheim had, — aan wie zij steeds alle hare gevoelens openbaarde.

Gerustgesteld door wat zij zag en hoorde, en door hetgeen zij daaruit meende te mogen afleiden, herwon HESTER weldra hare vroegere kalmte, en keerde hare gezondheid met rassche schreden terug. Die gerustheid was echter niet van langen duur. In den aanvang van dienzelfden avond, waarop gij haar weenende hadt kunnen zien nederzitten in hare kamer, was HORTENSE teruggekeerd van een bezoek bij de Gravin DE ROCHE, bij wie zij was ontboden tot het ontvangen van eenige nieuwe bestellingen. Toen zij het hôtel harer nicht — op wier landgoed zij eenigen tijd doorbragt — wilde voorbijgaan, had zij deze juist aangetroffen bij den ingang van dat hôtel, en was door haar uitgenoodigd, met haar binnen te gaan. Als reden voor hare onverwachte komst te Parijs werd opgegeven de noodzakelijkheid waarin zij zich bevond tot het aankoopen van eenige benoodigdheden voor een groot feest, dat op haar landgoed zou gegeven worden. Toen HORTENSE evenwel eenige oogenblikken bij haar vertoefd had, verscheen daar ook D'ERMONVILLE, en werd het haar spoedig bekend, dat die reis alleen had plaats gevonden, om den Baron in de gelegenheid te stellen, haar zijne liefde te verklaren, en — zoo hij een gunstig gehoor vond — de toestemming tot eene verloving te verwerven bij hare moeder. HORTENSE's onverwachte ontmoeting met hare nicht had de uitvoering van hun plan bespoedigd en zeer vereenvoudigd.

En nu had HORTENSE aan hare moeder niet alleen het voorgevallene medegedeeld, maar tevens, dat zij vóór D'ERMONVILLE's verklaring zich-zelve geen juist denkbeeld had gevormd van den aard harer gevoelens jegens dien jongen man. Zij had gemeend eene genegenheid voor hem te koesteren, gelijk die in het hart eener zuster voor een geliefden broeder woont: en zij had dus niet kunnen denken aan de mogelijkheid, dat iemand van zijn stand, zoo rijk en met zoo schitterende vooruitzigten, een zoo eenvoudig en zoo arm meisje tot echtgenoote zou kunnen begeeren. Maar bij de warme verklaring

zijner liefde en bij zijne dringende bede, om hem niet slechts haar hart, maar tevens hare hand te schenken, had zij gevoeld dat hij haar méér was dan een broeder, en dat haar geluk in deze wereld voortaan afhankelijk zou zijn van zijne nabijheid, en van de vervulling zijner teederste wenschen.

Dat berigt verwekte bij HESTER eene hevige ontsteltenis: die bekentenis hernieuwde den strijd in hare borst.

HORTENSE, verontrust door de teekenen van droefheid welke op het gelaat harer moeder zigtbaar werden onder deze mededeeling, vermoedde dat haar verlaten toestand in de toekomst, daaraan niet geheel vreemd was, en haastte zich daarom, er op liefdevollen toon bij te voegen:

— Maar ik zal u nimmer verlaten! Waar de dochter heengaat, zal ook plaats zijn voor de moeder. Zonder dat u de eereplaats in mijne nieuwe woning werd verzekerd, zou het *ja!* mijne lippen niet overschrijden, al ware mijne liefde voor D'ERMONVILLE tienmaal sterker, dan ik nu gevoel, dat zij is!

Doch HESTER verzekerde haar dat zij niet aan hare eenzaamheid dacht, en dat zij bereid was tot iedere opoffering, die kon strekken tot vermeerdering of verzekering van het geluk harer dochter.

— Helaas! mijn arm kind! — liet zij, na eene wijle toevens, er op volgen — hier bestaan andere hinderpalen: die — ik vrees dit maar al te zeer — mij zullen beletten mijne toestemming te geven tot die verbindtenis.

— En die zijn?! — vroeg HORTENSE, verbleekende.

Vóór dat ik u HESTER's antwoord op die vraag mededeel, moet ik nog het navolgende aanstippen.

Terstond na het ontvangen van den brief van hare bloedverwante, had RICHARD's weduwe den ouden DOMINIQUE bij zich ontboden. Die getrouwe dienaár had, nadat hij haar had moeten verlaten, eene betrekking als kamerdienaar gevonden bij den Markies DE B**, wiens ziekelijke toestand gestadige zorgen vereischte. Gedurende verscheidene jaren had hij zoo uitmuntend aan zijne roeping beantwoord, dat hem, na het overlijden van den Markies, een jaargeld werd toegelegd, waardoor hij in staat was gesteld, zijne overige levensdagen in rust door te brengen. Sedert dien tijd bezocht hij meermalen dan vroeger de woning van HESTER, en gevoelde zich immer gelukkig wanneer hij haar, door een of ander dienstbetoon, van

zijne gehechtheid en deelneming kon doen blijken. — Aan hem had zij, onder beding van de striktste geheimhouding, opgedragen, een naauwkeurig onderzoek te doen naar de omstandigheden, betrekkingen en levenswijze van D'ERMONVILLE. DOMINIQUE, die deze opdragt terstond in verband bragt met vooruitzigten op eene huwelijksverbindtenis van HORTENSE, had de uitvoering van dien last met belangstelling op zich genomen, daar hij voor dat beminnelijke meisje bijna even groote genegenheid koesterde als voor zijne voormalige meesteres. Onverwijld begaf hij zich naar de plaats waar dat onderzoek moest plaats hebben. Door zijne gulheid en vriendelijkheid won hij spoedig het vertrouwen van D'ERMONVILLE's bedienden, welke op bepaalde uren van den dag geregeld te vinden waren in de zoogenaamde bedienden-sociëteit te dier plaatse. Met geringe moeite werd hij bekend — tot in de geringste bijzonderheden — met al de wegen en handelingen van den jongen Baron: en het werd hem duidelijk, dat D'ERMONVILLE niet alleen een hartstogtelijk speler was, maar zich buitendien niet zelden aan andere buitensporigheden overgaf.

Deze berigten ontving HESTER eerst na HORTENSE's terugkomst van het landgoed, en terwijl zij zich reeds overtuigd hield, dat geene liefde voor dien man in het hart harer dochter bestond. Zij had ze daarom toen van weinig belang gerekend, en ook nu zou het laatste haar minder onrust hebben ingeboezemd, daar zij van oordeel was, dat eene ware en innige liefde daaraan van zelve een einde moest maken. Kwam hare geringe wereldkennis haar alzoo hier te hulp in het koesteren van hoop voor de toekomst, — de treurige ondervinding boezemde haar eene zoo onoverwinnelijke vrees, een zoo geweldigen afkeer in, met betrekking tot het eerste punt, waarop die berigten betrekking hadden, dat zij zich verpligt achtte, hare dochter — terstond na hare bekentenis — alle uitzigt op eene verbindtenis met den Baron te ontnemen.

— HORTENSE! — antwoordde zij daarom, op de angstige vraag van het meisje — mijn eenig, mijn innig geliefd kind! Hoe gelukkig zou uwe moeder zich gevoeld hebben, als zij haar hoogsten wensch vervuld had mogen zien, door u gelukkig te weten aan de zijde van den man uwer keuze; ware het dan ook niet geweest, dat hij u had kunnen opheffen tot den kring waarin gij zijt geboren en waarin gij uwe eerste

levensjaren hebt doorgebragt. Maar, mijn lieveling! — en dit zeggende trok zij haar nader en drukte haar met teederheid aan hare borst — u prijs te geven — en met het gansche bewustzijn dat ik dit doe — u prijs te geven aan onheil en smarten, — aan een lot, dat al de folteringen over u zou uitstorten, die een beminnend, een liefdevol hart kunnen ten deel worden, — die het verscheuren — neen, langzaam vaneen-rijten — vezel voor vezel — en zóó uw leven, waarin gij u geluk en vreugde hadt voorspeld, zouden vormen tot eene nimmer rustende pijnbank — — — zie! dat mag, dat kan ik immers niet doen?!

— Maar, aan welk misdrijf heeft hij zich dan schuldig gemaakt; welken afzigtelijken karaktertrek hebt gij dan in D'ERMONVILLE ontdekt, die u zóó doet spreken, — u tot zulk een besluit heeft kunnen voeren? — vroeg HORTENSE, in hevige spanning.

— Kind! — hernam HESTER, en het was duidelijk op haar gelaat zigtbaar, welke treurige gedachten en gewaarwordingen hare ziel doorkruisten, bij het uitspreken dier woorden — D'ERMONVILLE is een speler!

— Een speler? — herhaalde HORTENSE, half ongeloovig, half vragende. — Ja, hij speelt voorzeker — liet zij er terstond op volgen. — Maar doen dit dan niet alle jongelieden? En wat kwaad kan daarin zijn gelegen?

— HORTENSE! — zeî HESTER, met nadruk en diepe aandoening — een speler, zoo als D'ERMONVILLE er, helaas! een moet genoemd worden, is een mensch wiens ziel hangt aan de kansen der fortuin, wiens borst gesloten is, of weldra gesloten wordt voor iedere edele gewaarwording, voor elke teedere neiging; wiens hart, naar mate het koortsachtiger wordt bewogen door den vreeselijken hartstogt — die er zich meester van heeft gemaakt — afneemt in weekheid, in gevoeligheid voor al wat den onbedorven mensch heiligst en dierbaarst is, tot dat het eindelijk overgaat tot eene gloeijende, maar gevoellooze massa, die alles verteert, wat zich daaraan gehecht heeft, en de vingeren verschroeit, die er zich in vertwijfeling aan vastklemmen.

— O, moeder! dierbare moeder! zulk een wezen, als *gij* daar hebt beschreven, is D'ERMONVILLE niet, — zulk een monster kan hij nooit worden! O! indien gij zijne edele gevoelens, zijn

menschlievend en teeder hart kendet, ik ben zeker, dat eene andere taal uit uw mond zou worden gehoord, en dat gij hem zoudt hoogachten en lief hebben. En wat het spel aangaat: — o, ik ben er zeker van, dat wanneer ik met een enkel woord hem mijn verlangen te kennen geef, hij daar gaarne en zonder aarzeling afstand van doen zal, en dat hij zijne belofte ongeschonden zal bewaren!

— Kind! — hernam HESTER, innig geroerd, maar met eene vaste stem — geene gelofte is magtig, den speler te binden; geen gebod uit den hemel of van de aarde is heilig voor hem die zijne ziele heeft overgegeven aan dien vreeselijken, dien verteerenden hartstogt: — ja, al wierden de ijselijke gevolgen zijner uitsporige drift in gloeijende teekenen afgemaald boven den ingang dier holen des vermaaks, hij zou ze niet zien — verblind als hij is door zijnen hartstogt; en, zoo hij ze zag, hij zou eerder de wraak des hemels tarten dan zijn voet terughouden van den ingang.

— O, gewis, lieve moeder! gewis heeft de een of ander zwartgallige levensbeschouwer u, door zijne afzigtelijke, maar overdreven beschrijving van den hartstogt eens spelers, medegesleept, en u zulke schrikbeelden voor den geest gebragt! — zeî HORTENSE, met een weinig meer gerustheid. — Want zeg mij, mijne dierbare! of gij ooit op uwen levensweg, zelfs in de verte, een monster hebt ontmoet of aanschouwd, op wien eene zoo zwarte beschrijving mogt toegepast worden?

— Niet in de verte, mijn kind! — hervatte HESTER, op doffen toon, terwijl zij gevoelde dat zij het gevreesde punt al nader en nader kwam, en hare liefde voor hare dochter, — de noodzakelijkheid van het bereiken van haar doel, het haar schier onmogelijk zouden maken, dat punt onaangeroerd, de teedere snaren onbewogen te laten, wier trilling haar hart en dat harer dochter met de pijnlijkste aandoeningen zou vervullen. — Niet in de verte, maar, helaas! van zeer nabij! Een mijner naaste betrekkingen was een zoodanige: — en ik weet dus van zéér nabij, dat zulk eene beschrijving niet is onwaar of overdreven!

— Een uwer naaste betrekkingen? — herhaalde HORTENSE, langzaam en peinzende. — Moeder! — liet zij, na eene korte wijle, driftig volgen — het was — want broeders hebt gij niet gehad — het was immers niet — uw vader?!

— Neen! — zei HESTER, bijna onverstaanbaar — maar, vraag mij niet — meer!

— Het was toch niet — hijgde HORTENSE, met een gloed op het gelaat, en in afgebroken woorden — moeder! — — het was — toch niet — — *mijn* — — — vader?!!

HESTER antwoordde niet: maar de heftige wijze waarop zij haar gelaat bedekte met beide hare handen, de hevige snikken, die hare borst deden schokken en trillen, en de heete tranen, die tusschen hare vingeren doordruppelden, zeiden hare dochter meer dan woorden hadden kunnen doen.

— O! mijne arme, arme moeder! — kreet HORTENSE, terwijl zij de weenende, met de grootste teederheid, in hare armen sloot. Want, hoe diep geschokt zij was, door de ontdekking, dat de man, dien zij immer had vereerd als een heilige; haar vader, dien zij had lief gehad met al de genegenheid waarvoor een kinderlijk hart vatbaar is, iemand was geweest, dien zij — al mogt zij hem dan niet verachten — dan toch als een ongelukkig, diep gevallen wezen moest beschouwen: toch behield het innig medelijden met hare ongelukkige moeder den boventoon op elke andere harer gewaarwordingen. — Die lieve, die engelachtige vrouw, dat toonbeeld van deugd en zachtmoedigheid, hoe oneindig moest die niet hebben geleden, als de gade eens mans, wiens beeldtenis zij haar in zoo afzigtelijke trekken had afgemaald!

— Moeder! arme moeder! — klaagde zij bij herhaling, en hare tranen vermengden zich met die der zoo zwaar gefolterde vrouw, die, verrast en overrompeld door die onverwachte vraag, zich op eenmaal gebragt zag tot de keuze tusschen het bijna zekere middel om hare dochter te redden, en het onschendbaar bewaren van den naam haars echtgenoots; — die nog had willen zwijgen, toen die grievende vraag was gedaan, doch wier aandoeningen het antwoord daarop hadden gegeven, zonder dat zij magtig was dit terug te houden.

XI.

Na dien smartvollen avond was daar niet lang meer sprake van eene echtverbindtenis tusschen D'ERMONVILLE en HORTENSE. De Baron werd den volgenden morgen door HESTER ontvangen, — zijn voorstel met beleefdheid aangehoord, en hem, na

verloop van eenige dagen, in de meest kiesche bewoordingen te kennen gegeven, dat HORTENSE dit niet kon aannemen.

HESTER, die verlangde dat het besluit harer dochter niet alleen op overreding, maar ook op overtuiging zou steunen, had den getrouwen DOMINIQUE een ruimer deel in haar vertrouwen geschonken, — hem last gegeven tot een vernieuwd en naauwkeurig onderzoek naar D'ERMONVILLE's gangen en gedragingen, en hem verzocht, haar schriftelijk kennis te geven van zijne bevindingen. Dat, in zonderlinge bewoordingen, maar met trouwhartigheid gestelde, en met bezwarende feiten overladen bewijsstuk overhandigde zij HORTENSE, wier laatste overblijfsel van twijfel, waaraan haar beminnend hart zich had vastgeklampt, daardoor te eenenmale en voor altijd verdween.

Was het medelijden der dochter groot geweest bij de ontsluijering van het vroeger lot der moeder, HESTER's medegevoel in HORTENSE's lijden overtrof dat nog verre. Weedom vervulde haar boezem bij het zien van den smartvollen strijd dien haar kind moest strijden, bij het aanschouwen van de pijnlijke overwinning die het behaalde, — bij het staren op het verbleekt gelaat van hare lievelinge, en bij het werpen van een blik in de toekomst van dat liefelijke, pas ontloken, dierbare wezen. Want dit gevoelde zij: had hare dochter lief gehad zoo als zij-zelve eenmaal had bemind, dat gevoel zou nimmer weêr in die mate hare borst vervullen, al verscheen daar een, harer waardig; al mogt hij haar ook onuitsprekelijke liefde, onkreukbare trouw, rijkdom en weelde, als waarborgen voor haar geluk aanbieden. En hoe veel strijds zou daar in dat jeugdige hart moeten gestreden worden, vóór dat die liefde geheel was uitgeroeid, of althans genoegzaam om vrede en kalmte daarin weder eene plaats te gunnen: een strijd, die welligt noodlottige gevolgen kon hebben voor haar teeder ligchaam, maar die voorzeker niet geheel zou ophouden, dan met haar leven, en dat leven gewis zou vergiftigen, al stortten ook geloof en Godsvrucht hare heilzame sappen daarin uit, om de scherpte des venijns te temperen, te verzachten.

Daarom kwam zij haar te gemoet, — allereerst met hare innige liefde, met haar warm medegevoel, met teedere zorgen: — maar ook later met woorden, met raadgeving en vermaning. Zij wees hare dochter op wat zij (HESTER) zelve had

moeten ondergaan, uit gebrek aan waarschuwende stemmen, uit gemis van ondervinding en menschenkennis, en langs welken doornigen weg zij het pad had moeten bereiken, waar op alléén duurzaam geluk en vrede der ziele te vinden zijn. Zij sprak haar van de oneindige liefde van haren Hemelschen Vader, die haar wel, in Zijne onnaspeurlijke wijsheid, deze beproeving toezond, maar om haar voor nog oneindig zwaarder te behoeden. Zij dankte Hem toen voor haar eigen lijden, wijl dat hare dochter zou vrijwaren voor het ijselijkste dat een menschelijk hart kan ten deel vallen: — te worden getroffen in wat ons het liefste, het dierbaarste is; — te moeten wanhopen aan de liefde, aan de trouw, aan de eer en de deugd van wien ons gansche hart bezit, en aan wien ons lot, ons leven, ons geheele aanzijn, met heilige, onverbreekbare banden, is vereenigd. Zij vestigde haar oog op de onvoldaanheid, de wroeging verbonden aan het onberedeneerd en onverstandig opvolgen onzer neigingen en begeerten, en op de voldoening, den vrede des harten, welke eindelijk de gevolgen zijn onzer ontberingen en opofferingen, wanneer die uit edele beginselen zijn ontsproten. Zij rigtte haar blik op de betrekkelijke kortheid des levens, en op de heerlijkheid der hemelen, waar gewis eene heerlijke belooning is weggelegd voor wie hier volharden in den strijd ten goede, en onuitsprekelijke zaligheid hen wacht die hier lijden en smarten dragen, zoo zij dat doen in ootmoed en liefde en in onwankelbaar vertrouwen op Hem die nooit kastijdt dan uit liefde, en die Zijne liefste kinderen vaak het meeste bezoekt. En al hadden die vermaningen en vertroostingen niet dien invloed op HORTENSE's beminnend hart, welken zij op een onbevangen gemoed zouden hebben uitgeoefend, zij werd daardoor toch versterkt in haar besluit, voor immer afstand te doen van hare uitzigten op dat geluk, dat zoo veel bekoorlijks had ten toon gespreid voor haar jeugdig hart. Al kon HESTER haar door dit alles het verloren geluk niet teruggeven, toch had zij de voldoening er door mogen erlangen, haar kind te hebben teruggehouden van een gewis verderf.

Langzamerhand keerde in HESTER's woning alles schijnbaar terug tot den toestand waarin het zich bevond vóór D'ERMONVILLE's noodlottig bezoek. Alle pogingen der liefdevolle en bezorgde moeder, om iets van de vroegere opgewektheid

in HORTENSE's gemoed, een schemer slechts van den vroegeren blos op hare wangen terug te brengen, bleven echter zonder eenig gunstig gevolg. Integendeel werd zij iederen morgen meer verontrust door de nog toegenomen bleekheid en de vermagering van het gelaat harer dochter, en de teekenen van verval, die hare gansche gestalte vertoonde. HORTENSE scheen kalm en gelaten, was teeder en vol zorgen voor hare moeder, en als deze haar met bekommering vroeg, of zij eenig ligchamelijk lijden ondervond, klonk haar antwoord steeds geruststellend, en poogde zij door meerdere levendigheid het gemoed der dierbare vrouw tot rust te brengen. Zij gevoelde evenwel zelve dat hare krachten dagelijks verminderden, maar zij ontwaarde dat meestal zonder groote aandoening. Het leven kon niet veel bekoorlijks voor haar hebben, en waarom zou hare smart dan groot zijn, bij het erlangen der overtuiging, dat haar ligchaam te zwak was om den strijd vol te houden, zoo lang zij wist dat hare ziel kracht genoeg bezat om niet te bezwijken in dien kamp! Alleen wanneer het haar duidelijk voor den geest kwam, hoe treurig het lot zou zijn van haar, die alleen en geheel verlaten zou overblijven, als ook zij was heengegaan, om niet meer terug te keeren in die trouwe moederarmen, aan dat vrome, liefdevolle, door zoo veel lijden gefolterd hart, — dan werd haar gebed om kracht voor haren geest, en om troost voor hare moeder, opgevolgd door eene bede om sterkte voor haar ligchaam: dan bad zij vurig dat het haar mogt vergund worden, nog zoo lang op deze droevige aarde te vertoeven, tot dat zij die geliefde had nedergelegd in dat rustbed, waarin zij zou sluimeren tot aan den dageraad der eeuwigheid, om met haar te ontwaken voor een beter leven.

Maar zij vond weldra geene kracht genoeg, bij haar ontwaken voor het aardsche morgenrood, om op het gewone uur hare legerstede te verlaten. Toen weêrhielden hare geruststellende woorden HESTER niet langer van het inroepen van geneeskundige hulp. Helaas! op haar angstig vorschen naar het gevoelen van den geneesheer, antwoordde deze met een schouderophalen, dat haar op eenmaal het vreeselijk lot onthulde, waardoor zij werd bedreigd.

Van dat oogenblik aan verminderden HORTENSE's krachten

bijna dagelijks. Langzaam, maar daarom niet minder zeker, sloopte de moordende kwaal het hulsel.

Daar zijn krankheden, die, juist door langen duur en het hierdoor gewoon worden aan den toestand des lijders, bij hen die om het ziekbed staan, de mogelijkheid eener herstelling doen doorschemeren, en de hoop doen herleven in hunne harten: zelfs dàn wanneer de verschijnselen der kwaal de overtuiging moesten schenken van een bijna zekeren treurigen afloop. Zoodanig eene was HORTENSE's ziekte. Daarom bood die ook aan HESTER vele oogenblikken aan, in welke zij geloofde dat haar kind nog behouden zou kunnen worden, indien men slechts het ware geneesmiddel wist te vinden. Zij smeekte alsdan den geneesheer, alle middelen, welke zijne kunst aanbood, aan te wenden, en niet een enkel te verzuimen, dat eenige hoop kon geven op eene gunstige uitkomst: dan dacht zij en peinsde, — dan bad zij met verhoogde geestdrift en warmte, dat het haren Vader in de hemelen mogt behagen, haar kind voor haar te behouden; haar moederharte te behoeden tegen den jammer dien HORTENSE's sterven daarover zou brengen.

Eens, na zulk eene uitstorting haars gemoeds, was haar oog verhelderd, en lag er een schemer van hoop en vertrouwen op haar gelaat, toen zij het rustbed harer dochter naderde.

— HORTENSE! — zeide zij zacht, terwijl zij de tengere hand der kranke in de hare hield — zal ik aan D'ERMONVILLE — die nog telkens zijn aanzoek herhaalt, en dat nog vóór weinige dagen gedaan heeft — schrijven, en hem alzoo niet alle hoop ontnemen? Welligt zoudt gij broeder en zuster voor elkander kunnen zijn: welligt zouden uwe waarschuwingen zijne schreden op het pad der zonde vertragen, uwe vermaningen hem behoeden tegen een zoo diepen val als hij nu gewis te gemoet gaat.

Die vraag zal u voorzeker bevreemden in eene vrouw van zoo veel geestkracht en ondervinding als HESTER. Maar, o! indien gij de smart hadt gevoeld, welke het hart van die vrouw verteerde, — de angst dier moeder hadt aanschouwd, bij de gedachte, dat eenige dierbare wezen te zien henendragen naar het graf, — en gij u dan hare wanhoop voorspiegeldet, bij de overtuiging, dat haar dan niets meer op aarde

zou resten dan de herinnering van wat zij had verloren, en een grasheuvel, om hare tranen op te plengen: — dan zoudt gij haar die dwaling vergeven, en gij zoudt het haar niet euvel duiden, dat zij een oogenblik meende, door die toenadering eene gunstige verandering bij hare dochter te kunnen bewerken, en deze welligt behouden te zien door dat middel. Zij dacht niet — zelfs niet in de verte — aan eene verbindtenis met D'ERMONVILLE: zij geloofde niet aan de mogelijkheid eener duurzame betrekking, als die waarvan zij bij HORTENSE had gewaagd; maar zij vertrouwde, hoopte althans, dat een tweede strijd — zoo die het gevolg mogt zijn van dien stap — oneindig minder zwaar, en daarom ook de overwinning aanmerkelijk ligter zijn zou.

Maar HORTENSE antwoordde:

— Neen, lieve moeder! Want waartoe zou dat leiden? Zoo ik herstel, *mag* ik hem toch niet toebehooren, en — zoo ik sterf, *kan* ik dat niet.

— Sterven! — kreet HESTER — o, mijn kind! spreek dat woord niet uit! — O, mijne HORTENSE! verlaat, verlaat uwe moeder niet!!

— Moeder! dierbare moeder! — hernam HORTENSE, na eenige tranen te hebben weggewischt. — Gij-zelve hebt mij geleerd, te berusten in den wil des Heeren! Gij-zelve hebt mij de overtuiging ingestort, dat Zijn doen Wijsheid is en Liefde, en dat wij kinderlijk moeten berusten in Zijn wil, — ons met vertrouwen en in ootmoed onderwerpen moeten aan Zijne beschikking! En zou mij dan nu de smart zijn weggelegd, te moeten zien dat gij-zelve wankelt in uwe overtuiging; dat uw geloof is verzwakt; uw Christelijke moed is bezweken, en uw vroom hart ter prooi wordt aan wanhoop en vertwijfeling?

— O, neen! o, neen! mijn kind! — betuigde HESTER. — Maar, ach! toen — toen wist ik nog niet dat een zóó zwaar offer van mij zou kunnen geëischt worden!

— En is dan niet reeds eenmaal een van u gevorderd — even zwaar, zoo al niet nog zwaarder — zeî HORTENSE, terwijl een diepe, pijnlijke zucht haar boezem ontsnapte — toen die jammer uw harte van-een-reet, voor welken uwe raadgevingen en beden mij hebben behoed? — O, ik gevoel wat gij lijden moet onder deze nieuwe beproeving! Doch Hij, die

ze u toezendt, zal u kracht naar kruis geven, en u ter zijde staan in uwe verlatenheid, als een trouwe Vriend en Helper.

— Moeder! — vervolgde zij, nadat zij HESTER zachtkens naar zich toe had getrokken, en haar aan hare borst drukte — lieve moeder! ik gevoel het — ik zal u weldra verlaten: — maar laat mij dien zegen met mij nemen, u zoo achter te laten als ik u hier op aarde heb gevonden, — u altijd heb gekend, — vol van geloof en Christelijken moed, en onwankelbaar in uw vertrouwen op de liefde van onzen Hemelschen Vader!

En zij had waarheid gesproken, toen zij zeide dat zij hare moeder weldra zou verlaten; en HESTER onthield haar den troost niet, om welken zij haar had gebeden. Zij had hare hevige aandoeningen trachten te onderdrukken, om hare dochter niet te bedroeven en te verontrusten, en op die poging was terugkeer van vertrouwen gevolgd, versterkt door dat van haar kind: — zij had gebeden om kracht, en op die bede was haar moed herleefd: — zij had gesmeekt om ootmoed en onderworpenheid, — en deze waren haar niet onthouden, en hadden kalmte gebragt in haren geschokten boezem.

Omstreeks drie weken na het zoo even vermelde gesprek, wenkte HORTENSE, vroeg in den morgen, HESTER tot zich.

— Moeder! — zeide zij, met eene zwakke stem — want hare krachten waren gedurende de laatste dagen zeer verminderd — laat nu D'ERMONVILLE bij mij verzoeken!

— HORTENSE! — merkte HESTER met bezorgdheid aan — zou dat in uw tegenwoordigen toestand niet wat te veel gewaagd zijn? — want zij bevroedde maar al te wel, welk oogmerk de kranke had met het uitlokken van dat bezoek.

— Het moet zoo zijn, lieve moeder! — was alles wat HORTENSE antwoordde. HESTER voldeed aan haar verlangen; en reeds op den volgenden voormiddag liet D'ERMONVILLE zich bij haar aandienen, en werd hij bij HORTENSE toegelaten.

Bij het binnenkomen in haar vertrek kon hij eenige ontsteltenis niet verbergen, op het zien van haar vermagerd en doodelijk bleek gelaat: doch HORTENSE hield zich als of zij daar niets van bemerkte, — reikte hem de hand, en verzocht hem plaats te nemen bij haar rustbed.

Na eene korte woordenwisseling over hare ziekte, waarbij D'ERMONVILLE zijne vreugde te kennen gaf over het geluk van

eindelijk tot haar te mogen naderen, noopte zij hare moeder — door een smeekenden blik en eene enkele beweging van hare hand — het vertrek eenige oogenblikken te verlaten, en sprak den Baron aldus aan:

— D'ERMONVILLE! Ik ga u eene bekentenis doen, die schaamte mij zou beletten te uiten, zoo ik de overtuiging niet bezat, dat ik deze legerstede niet zal verlaten, dan om neêrgelegd te worden in een ander rustbed, dat weldra voor mij zal bereid worden in den koelen schoot der aarde. — Val mij niet in de rede, mijn vriend! want ik gevoel dat ik nog slechts weinige dagen, misschien uren te leven heb: en, wat ik u heb te zeggen, is wel niet veel, maar ook het uitspreken van die weinige woorden valt mij zwaar. — Ik heb uwe hand geweigerd, doch mijn hart — — — heeft uwe liefde niet versmaad. Ik beminde u — meer dan den adem mijner lippen; meer dan mijn leven. Maar gij hebt u overgegeven aan een hartstogt — de neiging tot het spel, dat lokaas des duivels, waardoor méér zielen worden gewonnen voor zijn rijk, dan ik, onervarene, had kunnen vermoeden; — aan een hartstogt, die u eenmaal gewis in het verderf zal slepen, zoo gij uw voet niet in tijds afwendt van de paden der zonde, en dien niet rigt op den weg, ons aangewezen door de geboden des Heeren. — Zie het aan *mij*, D'ERMONVILLE! hoe broos en vergankelijk ons aanzijn is. O! het leven is kort, en dan volgen de eeuwigheid en — het Oordeel! — Keer terug terwijl het nog tijd is, — eer een te laat, een eeuwig berouw uw deel wordt! — Ik had u lief: maar mogt u niet toebehooren, omdat gij een pad betreedt, waarop wij beiden diep ongelukkig moesten zijn in dit leven, en dat u een rampzalig lot te gemoet voert in het toekomende. Ik mogt mij niet verbinden met iemand die Gods geboden met voeten treedt, Zijne liefde versmaadt, Zijne weldaden tot eigen verderf aanwendt. Maar ik heb u nóg lief! — en welligt hebben die liefde, die teleurstelling, die smart over u mij gebragt waar ik nu ben: — doch dat verwijt ik u niet, want ik heb u nóg lief! — En omdat ik u zóó bemin — zijt gij hier — en smeek ik u, voor het oog des Alwetenden Gods, die u hier ziet, en mijne woorden hoort, — keer terug van den weg der zonde, — belijd schuld voor Hém, — roep Zijne genade en vergeving in, — en Hij zal u hooren, u weder aannemen

als Zijn kind. — O! zoo daar nog eenige liefde voor mij woont in uw hart, dan zult gij luisteren naar mij, — dan zult gij doen wat ik van u afbid. — D'ERMONVILLE!... mijn vriend! mijn — — — geliefde! Uwe misstappen hebben ons gescheiden op deze aarde: — o! — gun mij dien troost, die zaligheid, — dat ik mag heengaan met de hoop, dat wij eenmaal dáár zullen vereenigd worden, waar geene verleiding en geene zonde meer zijn, — waar geene scheiding meer mogelijk is!

Afgemat zonk zij terug in hare kussens, toen zij die toespraak had geëindigd, en reikte haren ongelukkigen vriend op nieuw de hand.

D'ERMONVILLE was innig bewogen. Met warmte drukte hij de hem aangeboden hand aan zijne lippen: beloofde alles wat HORTENSE van hem had gevorderd, en liet, bij zijn vertrek, in haar hart de hoop op zijne verbetering achter.

En wilt gij weten welken invloed het gebeurde verder op hem had? Een zeer aanmerkelijke, voor een zoo geroutineerd speler. Gedurende drie gehééle dagen onthield hij zich van het spel, en van het gezelschap van zijne losbandige vrienden. Op den vierden dag meesmuilde hij over HORTENSE's dweeperij; vloekte zijn noodlot, dat hem het bevalligste meisje van geheel Parijs had ontrukt, en — zocht aan de groene tafel afleiding voor zijn ontrust en onaangenaam gestemd gemoed.

En in die zelfde oogenblikken sloot HORTENSE voor altijd hare oogen voor de vreugden en genietingen, voor de ijdelheden en gebreken dezer wereld, nadat zij een afscheids-kus had gedrukt op de sidderende lippen harer troostelooze moeder.

XII.

Die nieuwe, zware beproeving droeg HESTER met voorbeeldige gelatenheid. Haar wankelend geloof, gesterkt door het vertrouwen en de onderwerping van HORTENSE, had zijne vorige kracht terug ontvangen, nadat hare hevige aandoeningen over die treurige gebeurtenis een weinig waren bedaard. Zij stortte vele en bittere tranen om den dood harer dierbare dochter, maar zij had nu geleerd, te zeggen: »Vader! Uw wil geschiede!" Zij liet vaak hare blikken vol diepen

weemoed door het eenzame vertrek dwalen, waar zij nooit weêr zouden mogen rusten op de bekoorlijke gestalte van dat lieve wezen, dat haar geluk was en hare vreugde op deze wereld, en met wier heengaan zij alles had verloren: maar dan rigtte zij dien blik naar boven, naar Hem, Wiens wegen wijsheid, Wiens daden liefde zijn, en dankte, dat *zij* nu leefde bij Hem, — vrij van aardsche zorgen, van alle smarten, en van het bitter lijden dat zij hier moest dragen; van den zwaren en moeijelijken strijd die hier van haar werd gevorderd. Want ook onder die vreeselijke beproeving verloochende zich de moederlijke liefde niet. Zij was bereid, dien zwaren last te dragen, daar die de overtuiging met zich voerde, dat hare lievelinge nu gelukkig was, en, onder de bescherming van haren Hemelschen Vader, buiten het bereik van aardsche neigingen, verzoekingen en rampen.

— Liefderijke Vader! — zuchtte zij — Gij hebt mij zwaar bezocht: maar ik wil »stille zijn" onder de slagen van Uwe hand, en mij met ootmoed en onderwerping voegen naar Uwen wil, op mijn eenzaam pad; tot dat het U moge behagen, mij weder te vereenigen met haar, wier lijden Gij reeds hebt verwisseld met heerlijkheid!

En zij was stil en onderworpen: doch het pad werd haar nog moeijelijker, met nog meer distelen en doornen bezaaid, dan zij daarop had vooruitgezien. Zij moest arbeiden voor haar dagelijksch onderhoud: dat wist zij, en daarvoor dankte de opregt-geloovige vrouw. Wat anderen eene straf zou hebben toegeschenen, in hàren toestand, noemde zij eene weldaad; omdat hare handen daardoor werden behoed voor eene werkeloosheid, die zich zoo ligt meêdeelt aan de ziel, en dan de bron wordt van moedeloosheid, teruggang, ellende. Zij wist dat zij niet enkel had te zorgen voor de behoeften des levens, maar ook voor de afdoening der schulden, veroorzaakt door de ziekte en den dood van haar eenige. Zij wist, dat zij nu geheel alleen zou moeten arbeiden, en de ruime voordeelen missen, die weleer door de vlugge en kunstvaardige vingeren harer lieve dochter werden aangebragt. En toch vatte zij — mogt het dan al niet zijn met dien moed en dien ijver als toen zij dat deed voor het eerst en voor de jeugdige lievelinge, die haar in hare armoede was nagelaten — toch vatte zij de naald weldra weder op, om het borduursel te vol-

tooijen, waaraan zij gedurende HORTENSE's ziekte was begonnen.

Maar, helaas! de vele nachtwaken, de menigvuldige tranen die zij had gestort, hadden hare oogen dermate verzwakt, dat het haar onmogelijk werd die taak ten einde te brengen. Zij beproefde een ander werk, en hoopte dat rust en kalmte haar gezigtsvermogen zouden te hulp komen: alleen het grofste wilde haar echter gelukken; en dan nog waren hare oogen spoedig vermoeid, en moest zij rust nemen terwijl de nood tot arbeiden riep.

Wat zou zij nu aanvangen, indien die toestand bleef voortduren of nog verergerde? — Vrienden? Beschermers? Zij kende er geen! Want de Gravin DE ROCHE, die haren arbeid en die van HORTENSE steeds zoo edelmoedig, zoo ruim beloonde, was gestorven; en hare bloedverwante en de echtgenoot dier vrouw waren zoo vertoornd over »de dwaze en beleedigende afwijzing", aan D'ERMONVILLE te beurt gevallen, dat zij, zelfs gedurende HORTENSE's ziekte en bij haren dood, niet een eenig teeken hadden gegeven van hunne belangstelling of medegevoel. Doch de Voorzienigheid bleef ook nu over haar waken. Ééne vriendin bezat zij nog, en die zou haar reddende engel worden in deze benaauwende omstandigheden. DOMINIQUE had zich, op reeds gevorderden leeftijd, na het verlaten van zijne laatste dienst, nog in den echt begeven met eene jonge weduwe, die als linnen-naaister haar onderhoud verdiende, en voor dat van hare twee kinderen uit haar eersten echt zorgde. Bij zijn overlijden, dat vóór weinige maanden had plaats gevonden, had hij zijne vrouw aanbevolen, hare diensten aan HESTER aan te bieden, zoo dikwerf zij die mogt behoeven. Uit achting voor haar braven echtgenoot, en ook weldra uit liefde tot HESTER, had zij deze meermalen bezocht, en ook enkele malen bij HORTENSE gewaakt, in den laatsten tijd haars levens; ten einde de zoo noodige rust te verschaffen aan de moeder der lijderesse. Kort daarop was de borstkwaal, waaraan die vrouw reeds sedert lang lijdende was, zoo zeer toegenomen, dat zij hare woning niet meer kon verlaten. Om aan hare, hierdoor zeer verminderde inkomsten eenigermate te gemoet te komen, had zij eene naaischool opgerigt, die reeds door verscheidene leerlingen werd bezocht. In de onmogelijkheid, HESTER te bezoeken, en toch gedreven door haar verlangen, die vereerde vrouw te zien en mogelijk te vertroosten,

zond zij iemand tot haar, met de bede, dat het HESTER mogt behagen, hare nederige woning eens met hare tegenwoordigheid te vereeren. HESTER voldeed, nog dien zelfden avond, nadat zij eerst nogmaals het graf harer beminde dochter had bezocht, aan dat verlangen.

Zoodra DOMINIQUE's weduwe was onderrigt van den droevigen toestand der voormalige gebiedster haars echtgenoots, stelde zij haar voor, hare nederige woning met haar te komen deelen. Alsdan kon de school, die ongetwijfeld, door HESTER's hoogere kundigheden, veel meer en ook meer gegoede leerlingen zou lokken, aanmerkelijk worden uitgebreid, en in beider behoeften voorzien. De bovenvoorkamer, met het daarbij behoorend slaapvertrekje, die zij vroeger verhuurd had, was juist ledig. Gaarne wilde zij die aan HESTER afstaan. Dat kon ook haar-zelve niet anders dan voordeelig zijn — meende zij — door de hoogere inkomsten die HESTER's onderwijs zouden aanbrengen.

Die voorslag werd door de *douairière* van den Baron RICHARD dankbaar aangenomen; — en zij had kort daarop hare nieuwe woning betrokken.

Maar die taak ging hare krachten te boven. Hare verzwakte zenuwen waren niet bestand tegen die drukte, dat gewoel, die kinderlijke dartelheid — waarin zoo véél was dat haar pijnlijk moest aandoen; — die ontelbare vragen en dat gestadig helpen en onderwijzen. En die taak werd nog verzwaard, toen DOMINIQUE's weduwe bedlegerig werd, en de geheele school en het onderrigt aan haar werden opgedragen, en bovendien nog een groot deel van de zorg voor de zieke en voor hare kinderen op haar rustte.

Als zij dan des avonds in hare kamer was teruggekomen, en het moede hoofd in de handen liet rusten, dan overviel haar wel eens eene vlaag van moedeloosheid, die haar deed zeggen: — O! kon ik dat hoofd nu maar nederleggen naast dat mijner dierbare! Ik heb reeds zoo veel geleden, en verlang zoo naar rust! — Doch viel haar oog dan op eene schoone, maar roerende schilderij, eene teekening van de hand harer geliefde HORTENSE, en CHRISTUS voorstellende, met de doornenkroon om de slapen, en den rietstaf in de hand, dan riep zij uit: — Ach! hoe oneindig veel meer hebt Gij geleden, zonder morren, met eindeloos geduld, — en zeggende — te midden

van Uw bitterst lijden: — »Vader! niet mijn, maar Uw wil geschiede!" — O, leer mij U dat telkens nazeggen! en geef Gij, o, God! mij kracht, om Hem na te volgen, Die bleef volharden tot dat alles volbragt was!

Maar ook toen vergat haar Hemelsche Vader haar niet. — Door de Gravin DE ROCHE was haar een aanzienlijk legaat gemaakt; en ofschoon de gewetenlooze uitvoerder van den laatsten wil dier edele vrouw HESTER daarmede eerst nu bekend maakte, en slechts van een derde der werkelijke som gewaagde, — toch nam zij dat legaat met dankbaarheid aan, — toch was het genoegzaam om in alle hare geringe behoeften te voorzien, en nog anderen wèl te doen. De school werd opgeheven, DOMINIQUE's weduwe en haar gezin ruimschoots door HESTER van het noodige voorzien, terwijl zij hare zorgen geheel wijdde aan de oppassing der zieke en de verzorging harer kinderen. En toen die lijderes, eenige weken later, overleed, en hare kinderen door hare zuster tot zich werden genomen, huurde HESTER dit vertrek waarin wij haar aanschouwen, en waarbij niet anders behoort dan eene kleine voorkamer. Daar heeft zij al die jaren, sedert den dood dier weduwe doorleefd. Want die oude vrouw met dat eenvoudige mutsje, dat gerimpeld gelaat, en die verdroogde, bevende handen, is HESTER — zoo als ik u bij het begin van mijn verhaal reeds heb gezegd. Zij zou wel eene betere woning kunnen bekostigen uit de rente van haar geërfd kapitaaltje: maar zij heeft de armoede van nabij leeren kennen, en dit heeft haar zóó medelijdend en liefdadig gemaakt, als zij welligt met al hare Christelijke deugden — zonder die ondervinding — nooit geworden zou zijn. Want dan zou zij niet zoo op de regte wijze hebben leeren weldoen, niet zoo diep hebben gevoeld waar in waarheid gebrek wordt geleden. Het was haar daarom een genot, zich-zelve gemak te ontzeggen en ontberingen op te leggen, zoo zij daardoor nog armere dan zij-zelve kon ondersteunen, laven en verkwikken. O! indien gij haar kondet nagaan op hare dagelijksche togten bij hare arme gunstelingen, en de liefde en dankbaarheid mogt zien, die haar daar te gemoet treden en volgen, die oude vrouw zou voor uwe oogen allengs de gedaante eens engels aannemen: en als ge dan tevens een blik mogt werpen in haar edel en Godvruchtig hart, dan zou dat eenvoudige mutsje voor uwe blikken als

verdwijnen, en ge zoudt haar edel hoofd omringd zien door eene stralenkroon zoo als slechts de slapen eener heilige mag omkransen.

Zij verlangt niets meer van deze wereld, dan wat die haar thans geeft, en houdt hare oogen steeds gevestigd op eene toekomende, betere. Nog vóór weinige dagen ontving zij een bezoek van een harer neven uit Holland, wiens geweten eindelijk was ontwaakt, en die nog zoo gaarne een deel van zijne schuld aan haar wenschte af te doen, vóór dat de dood hem aan alle zijne schatten ontrukte. Daarom had hij eene reis naar Parijs ondernomen, en geene moeite of kosten gespaard om de overtuiging te ontvangen, dat zij nog leefde, en om haar verblijf uit te vorschen. Hij wilde haar met zich naar Holland voeren, haar in zijn rijkdom, zijn aanzien en zijne weelde doen deelen, — haar zoo veel mogelijk al het leed vergoeden, dat zijne onmeêdoogendheid haar had berokkend. En wat meent gij dat zij hem antwoordde? — »Ik zeg u dank voor uw goeden wil: doch ik heb alles wat ik kan verlangen, voor die weinige dagen, die mij hier nog overblijven: voorziening in alle mijne behoeften naar het ligchaam: — voor mijn hart en mijn verstand dezen trouwen vriend en raadsman" — hierbij legde zij hare hand op haren Bijbel — »en voor mijne ziel — God, en" — toen wees zij op de helderblaauwe lucht — »een uitzigt op den hemel."

Zie! — daar drukt zij een stuk van rood zijden lint aan hare lippen! — Het is dat 't welk hare dochter het laatst op haren maagdelijken boezem heeft gedragen.

Zie! — daar slaat zij haren Bijbel open, en leest. O, welk een hemelsche glans komt daar over haar gelaat, terwijl zij drinkt uit die bron van leven, licht en onvergankelijke vreugde!

O! nu vouwt zij de handen — en bidt! Laten wij ons nu henenspoeden, en het gebed eener heilige niet bespieden, terwijl zij meent dat zij alleen is met — God!

XIII.

Keeren wij thans voor een oogenblik terug naar de feestzaal in het huis op de Heerengracht te Amsterdam.

»Maar in welke betrekking staan dan die zaal en dat huis tot de zoo even verhaalde geschiedenis?" vraagt gij welligt.

O! in eene zeer naauwe betrekking. Die vrouw is niemand anders dan HESTER ODILDE, eerst echtgenoote en nu weduwe van den Baron RICHARD DE V**. — Helder en schitterend was haar morgen, droevig en donker haar avond. En toch is zij nu rijker dan toen. Want in die duisternis heeft zij het licht gevonden, dat hare ziel verheldert, en dat haar ten gids zal verstrekken naar den heerlijken en onuitdoofbaren glans der hemelen, wanneer zij hare oogen voor het licht der zon zal hebben gesloten.

Nov. 1855.

IETS OVER DE

CHINCHAS-EILANDEN.

De Chinchas, regt tegenover Pisco in Peru gelegen, dat zelfs bij helder weder van daar zigtbaar is, zijn guano-eilanden, ten getale van drie, waarvan er een, en wel het Zuidelijkste, tot nog toe onaangeroerd is. Het Noordelijkste en het middelste worden tegenwoordig geëxploiteerd. De meeste guano wordt op het Noordelijke gewonnen, waar men van twee kanten, ten N. en ten Z., te gelijk ladingen inneemt. Bij elk der eilanden liggen gewoonlijk 90 à 100 schepen te gelijk, en soms nog meer. Allen kunnen niet te gelijk laden, en daarom hebben zij ligdagen. Grootere schepen hebben in den regel 90, de kleinere minder ligdagen. Men laadt op tweeërlei wijzen, òf met booten, die 40 à 50 ton groot zijn, òf met den schoot onder de rots. De schoot, van zeildoek, is eene groote kegelvormige buis, die van boven met sterke ketenen aan de klip gehecht is. Door deze buis stort men van boven af de guano in het daaronder liggende schip, waarbij het verschrikkelijk stuift; de kleinere schepen worden altijd met booten volgeladen. Er zijn verscheidene zulke schooten op de Chinchas-Eilanden. Zoodra er een schip aankomt, werpt het de ballast weg, en neemt, opdat het niet kantele, terstond zoo veel guano in als het ballast had; dit geschiedt met schuiten. Wanneer het een groot schip is, komt het onder de klip, om

zijne volle lading in te nemen. De klip hangt over den bramsteng heen.

De grond van het eiland, onder de guano, is enkel rots; de onaangeroerde guano is gewoonlijk zeer hard, en moeijelijk om te verwerken, soms hard als steen. De arme Chinesche werklieden, die onder eenig voorwendsel naar de Chinchas gevoerd worden, en hier als slaven tot guano-werk gebezigd worden, leven, wanneer zij niet arbeiden, in holen onder de guano-oppervlakte uitgegraven. Zij worden daar des nachts opgesloten; des morgens ten 3 ure moeten zij aan den arbeid, werken tot 10 ure des voormiddags, en des namiddags van 4 ure tot donker, tegen 7 ure. Zij werken met spitse bijlen, spaden, enz.; dragen de guano in zakken naar de schooten; ook vervoeren zij die soms door middel van karren, met ezels bespannen. Hun leven is louter arbeid en ellende. Eenigen zelfs lieten zich, uit vertwijfeling, door den schoot onder de guano in het scheepshol vallen, en werden alzoo medegevoerd; anderen sprongen van de rots af in zee, om een einde aan hunne kwellingen te maken. Niemand toch kan, door het geweldige stuiven, van onderen af zien wat er bij het laden onder de guano naar beneden geworpen wordt. Aldus werden, nog niet lang geleden, in eene lading guano, te Leith aangekomen, drie van die ongelukkigen gevonden, en men wist eerst niet wat dat voor lijken waren, daar men de genoemde bijzonderheid nog niet kende. Om niet van damp en stof te stikken, hebben de zeelieden bij het guano-laden eenen doek voor den mond en den neus, en men kan, zoodra de schoot aan den gang is, van de stof in het geheel niet zien: zoo ver als het oog in den omtrek dezer eilanden reikt, vliegt en dwalmt de guano-stof.

De Chinchas zijn volstrekt woest en kaal: er groeit geen grasje. Zij zijn geheel met guano overdekt. Een half uur heeft men noodig om elk der twee grootste eilanden rond te loopen. Hunne kusten gaan meestal schuin naar de zee af; op sommige plaatsen zijn zij steil als muren. De Chinchas zien er op eenen afstand geel uit; dit is de kleur der guano. Men vindt veel ammoniak, als eene witte massa, onder de guano; de gravers zoeken daar met gretigheid naar. De guano geeft geenen stank van zich; maar verspreidt slechts eene sterk

bijtende lucht. Wanneer zij nat is, wordt zij zeer kleverig. De guano wordt in Engeland met 9 £ per ton betaald; de helft daarvan is voor de vracht te rekenen.

De zeelieden, die op de Chinchas geweest zijn, gelooven er niet aan dat de guano vogelmest zij, maar houden haar voor vergane zelfstandigheden van allerlei zeedieren, vooral zeeleeuwen. Men vindt er dikwijls de volkomen gedaante van, 40 of 50 bijeen, vergane zeeleeuwen, die hier, even als de zeehonden, opgekropen zijn, en als men met den voet daartegen stoot, dan zinken die ligchamen ineen, en alles waaruit zij bestaan, is enkel guano. De zeeleeuwen, die rondom de Chinchas in groote scholen zwemmen, daar zij dikwijls de zoogenaamde paardenmakereelen (*horse mackerels*) vangen, welke als schelvisschen zoo groot zijn, mag niemand schieten. Het is verboden op eene boete van vijf dollars, vermoedelijk omdat de Peruanen mede gelooven dat de guano van deze en andere waterdieren gevormd wordt; zulke waterdieren bevinden zich rondom de Chinchas in onbeschrijfelijke menigte. In de nabijheid der drie eilanden steekt eene groote klip uit den Oceaan in de hoogte, zoo hoog als de eilanden-zelven. Deze klip zit altijd vol van eene soort groote zeevogels, pellikanen. Als zij naar onder gaan om jagt op visschen te maken, laten zij zich van boven nedervallen. Hoezeer nu ook de klip van vogels wemelt, is er toch daar geene guano te vinden; uit de zee kan de guano ook wel niet opkomen, en het is dus meer dan waarschijnlijk dat het eerste gevoelen, als ware de guano vogelmest, op eene dwaling berust.

Op de Chinchas is ook eene begraafplaats voor de Chinezen en de zeelieden die daar sterven; zij is in de guano, niet in de aarde, omdat de Chinchas geene aarde, maar slechts rots en guano hebben. Die begraafplaats is aan de Noordzijde des eersten eilands, waar dikwijls een erge stank, niet van guano, maar van menschen-lijken heerscht. Daar ziet men verscheidene houten gedenkteekenen en kruisen met opschriften. In den omtrek dezer eilanden is de zee zeer rijk aan visch; de zeelieden vangen ze, gedurende de ligdagen, bij duizenden te gelijk, daar zij ze slechts met manden uit het water behoeven te scheppen. Er zijn ook vele haaijen, en de walvisschen zwemmen rondom de schepen heen; de laatsten komen daar meestal wanneer zij hunne jongen werpen.

Elk schip, dat guano laadt, moet, naar gelang zijner grootte, zeker aantal vaten water aan de eilanden leveren; deze hebben daaraan volkomen gebrek. Een schip van 1400 ton, b. v., levert 10 vaten. — JOHN BULL, hoe vroom hij ook te huis moge zijn, viert den zondag nimmer op zijne koopmansreizen. Bij de Chinchas is dit ook het geval niet. Een Zweed lag daar in lading, en luide klonk des zondags van dit schip het gezang der eerdienst, terwijl JOHN BULL en JONATHAN dit onverschillig aanhoorden. Bijbels heeft JOHN BULL gewoonlijk bij zich; maar hij leest er niet in, en wie aan boord er in leest, mag wel tot de Orkneys- of Shetlandsche eilanden of een nog verder afgelegen punt behooren. — Rondom de eilanden is steeds eene sterke deining, vooral in April en Mei. Het geheele jaar door wordt er bij de Chinchas geladen; alleen in de twee genoemde maanden zijn er weinig schepen, daar omtrent dien tijd de branding zoo hevig is, dat het schip onder den schoot al te zeer slingert, en gedurende vele dagen niet laden kan. Dáár waar de groote schepen laden, bepaald aan de voorzijde des N. eilands, staat 24 voet water; 1 tot 1½ Eng. mijl van het land af lag de »*Goldfinder*" op 130 vadem ten anker. Des avonds, wanneer het schip gedurende den dag onder den schoot geladen heeft, haalt het eenige vadem verder uit, om meerdere zekerheid. De »*Goldfinder*" nam op ééne reis 2,000 ton guano in. — Stormen en orkanen kent men er niet; het is er altijd fraai weder; de zee heet hier te regt de Stille Zee (*Pacific Ocean*). — Al is er volstrekte windstilte, dan toch zetten de walvisschen soms den Oceaan in eene geweldige beweging. De Peruaansche kustvaarder heeft zeilen zonder reeven, een bewijs hoe stil en stormeloos de zee is, die zij bevaren. De gezelligheid onder de kapiteins en het scheepsvolk is er groot; dagelijks worden er bezoeken gebragt. De Chinchas zijn eene goede plaats voor het wegloopen der matrozen; dit geschiedt er bijna dagelijks. Wie deserteren wil, versteekt zich des avonds aan boord van een schip dat den volgenden dag zal afzeilen. Op die wijze nemen vele zeelieden hier de vlugt. Van de Chinchas-Eilanden heeft de kust van Peru bij zonsondergang en bij helder weder een wonderschoon gezigt, zeer schilderachtig door de ontzettend hooge bergen in de verte.

BIDDEN.

DOOR

FRED. WIJSMAN.

Als de noodstorm, opgestoken,
Door uw levensgaarde woedt,
Stam en stengel ligt verbroken
En verslagen aan uw voet:
Als de nacht van rouw en smarte
Om u heen zijn vleuglen spreidt,
En gij, met een bloedend harte,
Weent en klaagt in eenzaamheid:

Dan, hoe fel de nood moog' prangen
En de toekomst donker schijn',
Zult ge een zonnestraal ontvangen,
En niet gansch verlaten zijn;
Als ge 't oog, in stil vertrouwen,
Slaat op Hem, die troost en redt,
En de handen zaâm zich vouwen
In 't geloovig, vroom gebed.

Dan, dan is 't of uit den Hoogen
Aan uw zijde een Engel daalt,
Die de tranen wischt van de oogen,
En de Liefde Gods u maalt,
Die Zijn kind langs kronkelwegen
Over doorn èn distel leidt,
En, door lijden, tot den zegen
Van den Hemel voorbereidt.

Zie dien grijsaard, moê van 't leven,
Leunende op den pelgrimstaf,
't Biddend oog omhoog geheven,
Hakend naar de rust van 't graf:
Ligt op dat eerwaardig wezen,
In den traan, die hem ontvliet,
Niet de kalmte en vreê te lezen,
Die het vroom gebed hem biedt?

Lees in 't oog dier teedre moeder,
Die haar avondbede slaakt,
't Vast geloof, dat de Albehoeder
Ook voor 't kind haars harten waakt.
Buigt ook soms de zorg haar neder
Voor des lievlings levenslot,
't Oud vertrouwen vindt zij weder
In haar stil gebed tot God.

En wanneer, in zoet vertrouwen,
't Kind aan moeders knieën buigt,
Zich de handen zaâm laat vouwen,
En den Heer zijn dank betuigt:
Klinkt dan niet in reiner toonen
Ons die stemme te gemoet?
Blinkt dan op die zachte koonen
Onschuld niet met teedrer gloed?

Wie in kommer en ellende,
Wie in zorgen en in leed,
Tot den hoogen God zich wende,
Vindt Hem steeds ter hulp gereed.
't Is reeds troost zijn nood te klagen
Aan het teeder Vaderhart,
Dat zich nooit vergeefs laat vragen,
Nooit alleen ons laat in smart.

O! 't gebed is hemelgave,
Balsem in de diepste wond;
Lichtstraal, op den weg ten grave,
Van een schooner morgenstond;
Eerste troost bij 't leed der aarde,
Die vernieuwd geluk belooft;
Eerste bloem in onze gaarde,
Door den winterstorm beroofd.

Och! dat eerlang aan de kimme
De uchtend onzer hope rijz';
Aller volken lofzang klimme,
Aller tong d' Algoede prijz';
Één gebed in aller tale,
Stijge tot der Heeren Heer;
't Gansch heelal het lied herhale:
„God alléén zij Lof en Eer!"

Amsterdam.

MENGELWERK.

EEN WOORD OVER HET CHRISTENDOM.

(*Ingezonden.*)

Door de aanvallen die tegenwoordig weder op de Kerk van CHRISTUS gedaan worden, gevoelde schrijver dezes zich opgewekt om te onderzoeken, of CHRISTUS zelf bewijzen voor de waarheid zijner leer gegeven heeft, en zoo ja, welke? Het resultaat van dit onderzoek is het volgende.

CHRISTUS heeft geenszins een blind geloof gevorderd, maar wel degelijk zijne leer bewezen, en wel zóó dat men moeijelijk eene betere apologie des Christendoms kan uitdenken dan de Stichter zelf heeft gegeven. Zijne bewijzen zijn vier in getal. CHRISTUS beroept zich 1. op de profetieën des O. T., waarvan Zijne verschijning de vervulling is; 2. op de uitkomst der door Hem gegeven voorspellingen; 3. op de zedelijke voortreffelijkheid Zijner leer; 4. op de werken die Hij zou verrigten. Wij willen dit door het opgeven der plaatsen, waar deze bewijzen te vinden zijn, staven, en vervolgens nagaan, of die bewijzen geldig zijn.

1. Wij lezen *Joh.* v: 39: »Onderzoekt de Schriften, want gij meent in dezelve het eeuwige leven te hebben: en die zijn 't die van mij getuigen."

JEZUS beroept zich dus op het getuigenis van de Schriften des O. T. Nu is het zeker in vele gevallen bijzonder moeijelijk, uit te maken, in hoe verre vele plaatsen uit het O. T. op CHRISTUS toepasselijk zijn of niet; maar er zijn toch vele plaatsen die geen twijfel overlaten. Hieronder munt vooral uit wat JESAJA profeteert als hij zegt (Hoofdst. XI: 10): »Want het zal geschieden ten zelven dage, dat de Heidenen naar den wortel van ISAÏ, die staan zal tot eene banier der volken, zullen vragen, en zijne rust zal heerlijk zijn." Deze profetie wordt door de algemeene verspreiding des Christendoms onder volken, die, toen JESAJA dit schreef, Heidenen waren, zoo volkomen bevestigd, dat hier wel geen twijfel zal overblijven.

2. JEZUS beroept zich op de uitkomst der door Hem gegeven voorspellingen. Wij lezen onder anderen *Joh.* XIV: 29: »En nu heb ik het gezegd eer het geschied is; opdat, wanneer het geschied zal zijn, gij gelooven moogt." Nu zijn er voorspellingen van JEZUS waarvan de vervulling zoo zeker en zoo ontwijfelbaar na de voorspelling geschied is, dat zelfs de hardnekkigste ongeloovige ze niet ontkennen kan. Wij lezen onder anderen *Matth.* XIII: 24—33 en *Luk.* XII: 49—53 eene uitdrukkelijke voorspelling van vier verschijnselen in de Christelijke Kerk die wij nog tegenwoordig aanschouwen, en wel *Matth.* XIII: 24—30 van de misbruiken en verkeerdheden die in de Christelijke Kerk zouden binnensluipen; *Matth.* XIII: 31, 32 van de groote uitbreiding die het Christendom zou bekomen; *Matth.* XIII: 33 van de kracht waarmede het Christendom overal, waar het werd aangenomen, alles inwendig zou doordringen; *Luk.* XII: 49—53 van de twisten en Godsdienstoorlogen waartoe het aanleiding zou geven. Dat deze voorspellingen zijn uitgekomen, behoeft geen betoog. Wij zien het dagelijks met onze oogen.

3. JEZUS zegt (*Joh.* VII; 17): »Zoo iemand wil deszelfs wil doen, die zal van deze leer bekennen, of zij uit God is dan of ik van mij zelven spreek." Om dit goed te kunnen beoordeelen, moeten wij eerst uitmaken wat de eigenlijke leer van JEZUS is. Gelukkig komt Hij ons weder te hulp, zeggende (*Matth.* VII: 12); »Alle dingen dan, die gij wilt, dat u de menschen zouden doen, doet gij hun ook alzoo; want dat is de Wet en de Profeten"; en Hij leert elders (*Matth.* XII: 35—40): dat de gansche Wet en de Profeten hangt aan de twee Geboden: »Bemint God bovenal, en uwe naasten als u zelven." Dit is dus de quintessence, om het eens zoo te noemen, der leer van JEZUS, die zeide gekomen te zijn om de Wet en de Profeten te vervullen (zie *Matth.* V: 17). Is er nu wel een meer verheven, eenvoudiger, billijker en duidelijker beginsel van zedekunde denkbaar? Dit beginsel beveelt zich door zijne in het oog loopende billijkheid terstond aan, het kan door de meest eenvoudige menschen begrepen worden, het is onafhankelijk van alle schoolsche geleerdheid, en vordert, om goed begrepen te worden, niet dan opregt inkeeren in ons zelven en goeden wil.

4. JEZUS beroept zich op Zijne werken (zie *Joh.* V: 36). Wanneer wij hier van Zijne wonderen spreken wilden, dan

zouden de ongeloovigen ons met regt tegenwerpen, dat wij eerst moeten bewijzen dat die wonderen wezenlijk gebeurd zijn. Wij willen hun echter dit bewijs kwijtschelden. Wij beroepen ons hier eenvoudig op de daadzaak, dat het Christendom den strijd tegen het Heidendom van Griekenland, Rome en Duitschland niet geschroomd, en dat het in dien strijd, met welke geringe krachten ook begonnen, volkomen overwonnen heeft, zoodat het Heidendom uit geheel Europa is weggevaagd, en het kruis van CHRISTUS overal zegevierend staat te prijken.

Als resultaat van deze beschouwing kunnen wij dus aannemen: dat CHRISTUS geen blind geloof gevorderd, maar de waarheid Zijner leer bewezen heeft, en dat Zijne bewijzen, door al wie ze onpartijdig wil onderzoeken, volkomen juist en overtuigend zullen bevonden worden. D.

LAATSTE ONTDEKKINGEN TE NINIVÉ.

MEDEGEDEELD DOOR

J. A. BAKKER.

(*Vervolg van bl.* 266.)

II.

Eene kostbare verzameling van Assyrische reliefs is weder in Engeland aangekomen, en in het Britsche Museum geplaatst. Een gedeelte slechts er van is thans in de zalen opgenomen; maar er zijn schikkingen getroffen om het publiek in de kelders toe te laten, waarin men het overige heeft moeten bergen, tot er geschikte galerijen voor zullen zijn aangelegd.

De collectie bestaat uit omtrent zeventig platen uit het Noorderpaleis van Koyoundschik, in 1854 door HORMUSD RASSAM, den vriend en reisgezel van LAYARD, verzameld. Het moet niet weinig het genoegen verhoogd hebben van dien onvermoeiden opspoorder der Assyrische Oudheden, dat hij door zijn voorbeeld een der Oosterlingen heeft gevormd, die gewoonlijk zoo ónverschillig zijn voor voorwerpen van kunst, en dat deze met krachtige volharding de hem toevertrouwde werkzaamheden tot zulk een gelukkig einde heeft gebragt.

In 1852 werd RASSAM door de commissarissen van het Britsche Museum benoemd om het bestuur over de opdelvingen van

Ninivé op zich te nemen, en keerde hij andermaal naar Mosoul terug. De moeijelijkheden waarmede hij te kampen had, waren niet gering. Vóór vele jaren hadden zijne voorgangers reeds de meest belovende plaatsen der Assyrische heuvels doorgraven, en er de voorwerpen uit bijeengebragt, die de sieraden van het Britsche en het Fransche Museum uitmaken. Wierd de nieuwe expeditie met eenen goeden uitslag bekroond, dan zou dat als zeer natuurlijk worden beschouwd, maar in het tegenovergestelde geval zou RASSAM de blaam niet hebben kunnen ontgaan van gebrek aan ijver en volharding, vooral omdat hij een vreemdeling en Oosterling was; en toch zijn de ontdekkingen van Oudheden grootendeels gevolgen van het goede geluk, dat zich door geene kundigheden beheerschen laat.

Het aanzien der Ninivitische heuvels is eenzelvig; er zijn slechts weinig ongelijkheden op hunne oppervlakte, en deze duiden, wel is waar, nu en dan daaronder liggende overblijfselen aan, doch verleiden dikwijls ook den onderzoeker tot uitgestrekte en nuttelooze nasporingen. Wij mogen het voor zeker houden dat LAYARD in den beginne evenzeer elke oneevenheid van terrein als een kenteeken van het bestaan van oude gedenkstukken heeft aangezien.

De zijde van het Noorderpaleis van waar de schoonste reliefs afkomstig zijn, was het laagste en minst belovendste gedeelte van den heuvel. Te voren had LAYARD reeds opdelvingen op deze plaats laten doen, doch de loopgraven daarvan verlaten.

In het begin der werkzaamheden liet RASSAM weder eenige andere loopgraven aanleggen; maar geen spoor van beeldhouwwerken of reliefs vindende, achtte hij de verdere opdelving noodeloos, en verplaatste al zijne werklieden naar het Zuidelijke en middengedeelte van Koyoundschik, en naar den uitgestrekten heuvel van Nimroud. Terwijl de tweede Fransche expeditie, onder den Heer PLACE, niet meer dan eenige stiersphinxen, kleine metalen voorwerpen en aardleemen muurwerken vond, en wenschte voor de Louvre eene collectie van kleine en meer onderscheiden reliefs te bezitten, liet de Kolonel RAWLINSON, die zich toen nog in Assyrië bevond, met eene vrijgevigheid die hem eer aandoet, alles wat het Noordelijk gedeelte van Koyoundschik daarvan zou opleveren, aan haar over. De Heer PLACE werd door omstandigheden verhinderd om van dit aanbod ge-

bruik te maken, en bepaalde zijne nasporingen bij Khorsabad.

RASSAM hield zich maanden lang bezig, doch vond niets dat hem voor zijne moeite schadeloos stelde, tot dat hij, drie maanden vóór dat de tijd dien hij in dienst van de Engelsche regering moest zijn, zou verstrijken, bijna mismoedig, andermaal eene verlaten loopgraaf doorgroef, aan de Noordzijde van den heuvel gelegen. Hij had nog geene el doorgegraven toen hij eene opvolging van kamers en doorgangen ontdekte, met de uitstekende bas-reliefs versierd, die nu reeds in Engeland zijn. Met verdubbelden ijver zette hij nu zijn werk voort, en vóór dat hij Assyrië verliet, had hij de zelfvoldoening, wat vervoerbaar was, van het geheele paleis van ASSUR-BANI-PAL, den kleinzoon van SENACHERIB, in te pakken en te verzenden: eene verzameling die door RAWLINSON met regt als die der beste Assyrische reliefs geroemd wordt.

Tot aan de aankomst dezer reliefplaten in Engeland, was er weinig aanleiding om de verdiensten der werkzaamheid van HORMUSD RASSAM te waardeeren, en nu zij in het begin van 1856 hare bestemming hebben bereikt, is hij verre verwijderd van het tooneel zijner volharding, aan de boorden van de Roode Zee voor andere belangen werkzaam. Men is hem dank schuldig voor den goeden uitslag zijner pogingen, omdat hij niet gewanhoopt heeft, en, eindelijk, zijne volharding heeft bekroond gezien; hetgeen hem ook de ongerustheid en teleurstelling vergoedde die hij gedurende de maanden van tegenspoed ondervond.

De platen der muren van het Noorderpaleis zijn minder door het vuur beschadigd, dan die van de andere paleizen. De beeldhouwwerken zijn van een hooger relief, meer uitgewerkt, en van grootere verscheidenheid. Men heeft eene doorloopende rij van drie-en-twintig platen, met slechts weinige leemten, gevonden, eene Koninklijke leeuwenjagt voorstellende. De dieren zijn afgebeeld ieder in verschillende houdingen, en met eene verwonderlijke kracht en natuurlijkheid gebeiteld. In één tafereel is de leeuw op den Koninklijken wagen gesprongen, en, teruggeworpen, slaat hij zijne vreeselijke tanden in het wiel der kar, terwijl de Koning, door zijn speerwachter beschermd, hem afmaakt. Op andere platen zijn de leeuwen in verschillende houdingen voorgesteld, als: in eenen langzamen doodstrijd, of doodelijk getroffen door de

jagers. Eene leeuwin is zeer schoon afgebeeld, rustende op hare voorpooten met uitgestrekten kop, te vergeefs pogende hare gewonde leden te herstellen. Verscheiden leeuwen worden voorgesteld met pijlen doorboord en bloed brakende. Er is eene zeer merkwaardige voorstelling van een leeuw op korten afstand van den Koning, die hem, door een dolk in zijne keel te stooten, afmaakt. Wij vinden ook in deze beeldhouwwerken duidelijke bewijzen dat de Koningen van Assyrië geene natuurlijke jagers waren. Zij zochten in hunne jagten de leeuwen in hunne eigenlijke verblijven niet op, maar hadden hen afgesloten, en bewaard voor bepaalde gelegenheden. Eene kooi die een leeuw bevat, vindt men op eene der platen afgebeeld, waarop een klein hokje, waarin een man wiens post het is om eene kleine deur op te halen en de leeuwen aan te hitsen. Aan het tegenovergestelde einde der kooi is een spijl of hindernis, gelijk de as van een rijtuig, waaraan de beesten gewoonlijk werden vastgemaakt. Voor het jagtvermaak op eene daartoe geschikte plaats gebragt, werden de leeuwen door eene dubbele rij van jagers en honden omringd, terwijl de Koning, volgens de afbeelding op een relief, zijne pijlen op deze edele dieren afzond.

Op drie platen wordt een Assyrische veldtogt afgebeeld tegen eenen Nomadischen volkstam. De Assyriërs vallen hunne legerplaats aan en offeren die aan de vlammen op, welke uit de tenten oprijzen; de mannen worden neêrgeveld, de vrouwen en kinderen gevankelijk weggevoerd. De Arabieren dragen geen hoofddeksel, maar enkel eene bedekking om hun middel; zij rijden op drommedarissen, en zijn, zelfs in de wezenstrekken, gemakkelijk van hunne overwinnaars te onderscheiden. Zeven andere platen, die tot deze voorstelling behooren, zijn aan de Fransche expeditie van den Heer PLACE overgedaan, maar in den Tigris gezonken.

Drie opvolgende platen vertoonen architectonische voorwerpen: een driedubbele muur met gekreneleerde kanteelen; een tempel rustende met zijne kolommen op de ruggen van stiersphinxen, leeuwen, honden, enz. In sommige gevallen zijn de basementen der kolommen uit eenen grooten gebeeldhouwden torus en kleinere banden zamengesteld, geheel overeenkomende met die in het Noorderpaleis van Koyoundschik zijn gevonden, alsmede te Khorsabad, en aan het Zuid-Westelijk

paleis te Nimroud. De kapiteelen zijn meestal zeer geschonden, maar gelijken op twee Ionische kapiteelen boven elkander geplaatst; hetgeen het vermoeden versterkt dat de Ionische orde der Klein-Aziatische Grieken van Oosterschen oorsprong zoude zijn.

Verschillende gissingen zijn er gemaakt ten opzigte van de bouwstof waaruit de schaften der kolommen waren zamengesteld. Het wordt algemeen geloofd dat het hout is geweest, hetwelk door het vuur is verteerd, of verrot is sedert de verwoesting der paleizen. Het was evenwel moeijelijk eene zoodanige grondstof overeen te brengen met de met marmeren platen voorziene muren.

De Heer PLACE ontdekte later te Khorsabad eene rol van dun koper, die welligt de bestaande onzekerheid kan ophelderen. Deze rol heeft den vorm van den stam van een palmboom. Digt bij deze vond hij enkele overblijfselen van dun goud, hetgeen volkomen paste op het verheven ornament van het koper. Het schijnt daaruit waarschijnlijk te zijn, dat de houten schaften der kolommen met dit metaal zijn overdekt geweest, waarop dan eene dunne laag van goud werd gelegd, zoo als geschreven staat 2 *Chron.* III: 7: »Hij overdekte de posten met fijn goud."

Eene van de gevonden platen geeft de voorstelling van eene brug over een stroom uit drie bogen bestaande; het zijn echter slechts ronde openingen, maar geene eigenlijke bogen, als zijnde niet uit straalsgewijsde steenen als een gewelf opgemetseld, maar alleen door horizontale, over elkander uitspringende steenlagen gevormd, gelijk in de zoogenaamde schatkamer (*thesaurus*) van ATREUS te Mycene. De echt gevormde boog was echter zoo wel bij de Assyriërs als bij de Babyloniërs zeer goed bekend, en wordt nog volkomen te Khorsabad en te Mughyer in Neder-Chaldea aangetroffen; in een gebouw, dat misschien meer dan 1000 jaren vóór onze tijdrekening is opgerigt. Op dezelfde plaat vertoont zich een altaar, en een standbeeld, zeer gelijkende naar dat in het Zuid-Westelijk paleis van Nimroud, hetwelk ook een gedeelte van deze verzameling uitmaakt.

Er zijn wijders nog vier belangrijke platen, voorstellende een tuin, waarin een Afrikaan, met een gevederd hoofddeksel, een tammen leeuw geleidende, en omringd door verschillende zonderlinge gewassen. Men ziet er onder anderen een leeuw

en eene leeuwin op te midden van verscheidene boomen en bloemen. Daar is een palmboom, met den hem eigenaardigen stam; en een andere boom door eene van trossen voorziene wijngaardrank omslingerd, die, naar het ons toeschijnt, een dennenboom is, hoezeer die niet in de vlakten van Ninivé voorkomt, en wel het minst in de nabijheid van den dadelpalm.

In eene andere zaal van dit Noorderpaleis vond men de reliefs van de overwinningen in Susiana; de helft van de plaat die daarop betrekking heeft, is thans in het Britsche Museum; de overige bevinden zich onder de noodlottige Fransche verzameling. Doch het schoonste relief is voorzeker dat waarop de Koning in zijn wagen met twee lijfwachten is afgebeeld, den eenen dien besturende, en den anderen een waaijer houdende. Eene lijfwacht gaat ter zijde, en twee anderen volgen met waaijers. Dit relief is met de uiterste zorg gebeeldhouwd en vol rijke bijzonderheden.

In de verzameling bevinden zich vier of vijf vloerplaten, die schoone en zamengestelde ornamenten opleveren, wel eenige overéénkomst hebbende met die waarmede de kleeding des Konings versierd is. Men ziet er ook de Grieksche palmet op aangebragt, en de contrasten die zij opleveren, doen eene goede uitwerking.

Kort vóór dat RASSAM Assyrië verliet, ontdekte hij den ingang van het Zuiderpaleis te Nimroud, alwaar de twee kolossale standbeelden stonden, waarvan wij reeds te voren melding maakten. Hier vond hij ook de afbeelding van den God NEBO, dragende op zijne borst eene inscriptie, inhoudende: dat het beeld is gemaakt door een beeldhouwer van Calah (Nimroud), en door hem opgedragen aan PHALUKHA (PUL), Koning van Assyrië, en aan zijne gemalin SAMMURAMIT, Koningin van het paleis.

Wat de taal en de wezenstrekken der oude Assyriërs en Chaldeërs aangaat, daar zijn de sporen nog niet geheel van verdwenen. Volgens het belangrijk Handboek van LAYARD over de Assyrische zaal in het kristallen paleis van Sydenham, is van het geringe onderscheid tusschen de Chaldeeuwsche taal en die van het oude Assyrië melding gemaakt. Een bedorven dialect van die taal wordt nog gesproken door de Nestoriaansch-Chaldeeuwsche stammen, die de bergen van Kur-

distan bewonen, en in de nabijheid der puinhoopen van Ninivé gevestigd zijn.

Het is meermalen opgemerkt dat de beschaafde bewoners van Nubië sterk gelijken naar die welke op de muren der Egyptische gedenkstukken zijn afgebeeld. Niet minder opmerkenswaardig is de gelijkenis tusschen de hedendaagsche Chaldeërs en de oude Assyriërs; men behoeft slechts hun profiel met dat van de figuren der reliefs te vergelijken, om er van overtuigd te worden.

Behalve de verzameling van RASSAM, heeft ook eene van Babylonische Oudheden, door den Heer LOFTUS bijeengebragt, Engeland bereikt; waar mede nog verzendingen van Assyrische beeldhouwwerken verwacht worden, door dien Oudheidkundige gevonden in een bepaald afgescheiden gedeelte van het Noorderpaleis, en ook de inscriptiën die betrekking hebben op den veldtogt der Assyriërs tegen HEZEKIAH onder SENACHERIB. Men ziet uit dit alles dat de bron der Assyrische Oudheidkennis nog voortdurend blijft vloeijen.

Junij 1856.

HET EILAND CERAM, EN ZIJNE BEWONERS.

Het eiland Ceram, dat van alle zijden door zijne ondoordringbare bosschen; groene en schaduwrijke bergen, die zich hier en ginds boven een schilderachtig afwisselend groen boomgewas ten hemel verheffen; en onder het geboomte slingerende heldere stroomen, de grootheid der Natuur voorstelt, is het zesde en grootste van al de eilanden die van vroegere tijden af tot de landvoogdij van Amboina behooren.

Het strekt zich in eene schuinsche rigting van 128° tot 131° Oosterlengte van Greenwich uit, en is tusschen 2° 45′ en 3° 49′ Zuiderbreedte gelegen (*), terwijl het in Groot- of Oost-Ceram en in Klein-Ceram of Hoewamohel verdeeld is. Het

---

(*) Sommigen rekenen tot 132° 17′ Oosterlengte en 5° 19′ Zuiderbreedte, maar hieronder zijn al de eilanden, die zich ten Z.-O. uitstrekken, gerekend. Van het punt aan het strand, onder aan het zoogenaamde Kaapgebergte, kan men bij helder weder de Papoësche eilanden in het N.-O. ten N. duidelijk onderscheiden.

wordt ten Zuiden door de Bandasche en ten Noorden door de Moluksche Zee bespoeld.

De zoogenaamde Ceramsche eilanden, of de Ceram-Laut-groep, welke eene keten vormen, strekken zich eerst in eene Zuid-Oostelijke en vervolgens in eene Zuidelijke rigting uit tot aan den Key-Archipel.

De oppervlakte van het eiland en de zoo even genoemde Ceram-Laut-groep is, volgens den Heer P. baron MELVILL VAN CARNBÉE, 845 vierkante geographische mijlen groot, met meer dan 200,000 Alfoeren.

Hoewel de totale sterkte der bevolking van het eiland Ceram, dewijl het getal Alfoeren van het binnenland onbekend is, slechts op gissingen rust, kan men echter veilig aannemen dat de hieronder volgende volkstellingen van 1840, betreffende die gedeelten van het eiland welke onder het onmiddellijk gezag van den Gouverneur te Amboina staan, zeer naauwkeurig zijn:

Namen der residentie en onderdeelen, zoo als zij geboekt en ondergeschikt zijn.	Inlandsche Christenen.	Mohammedanen.	Alfoeren, of Kakiaansche geloofsgenooten.	Slaven.	Totaal zielen.
Residentie Amboina. Onder Hila. . .	198	4112	〃	163	4473
〃 Saparoea. .	1877	5263	〃	334	7474
〃 Haroeka. .	2134	〃	〃	209	2343
〃 Wahaay. .	〃	1591	〃	501	2092
Onder Banda.	〃	1406	〃	752	2158
Aan de stranden en in het gebergte van het eiland Ceram.	〃	〃	200,000	〃	200,000
Totalen. .	4209	12372	200,000	1959	218,540
Volgens opgaaf van den Gouverneur der Molukko's, in 1843.					226,755
〃 den Heer MELVILL VAN CARNBÉE, in 1846. . . .					239,405

Onder de 200,000 Alfoeren zijn gerekend 65884 zielen welke aan de kust gevestigd zijn, te rekenen van de Negorij Tobo, de Oostelijkste grensscheiding ten Noorden van Ceram, tot de Negorij Waroe, aan de Noordzijde van het eiland, behoorende tot het overige gedeelte van Ceram onder de residentie Banda.

Ten aanzien dezer opgave, moet men afgaan op de berig-

ten van de Regenten der strand-Negorijen; kon men langs andere wegen dienaangaande berigten inwinnen, de waarheid zou dan, zoo als in zulke gevallen meestendeels plaats heeft, in het midden liggen, en de opgave der bevolking zou dan naauwkeuriger kunnen zijn. Dit resultaat kan echter niet verkregen worden, omdat men langs geen anderen weg tot de kennis dier bevolking geraken kan.

Hoe groot overigens de Alfoersche bevolking meer in het midden van het eiland Ceram is, kan volstrekt niet met zekerheid gezegd worden, en ik geloof dat men daarmede niet ligt bekend zal raken, ten ware er, nu en dan, groote volksvergaderingen of zoogenaamde saniries — wij zullen bij eene nadere gelegenheid op deze vergaderingen terugkomen — wierden gehouden; doch wijl deze met te veel kosten gepaard gaan, zal het Gouvernement daar niet ligt toe besluiten.

Volgens de overlevering was reeds bij den aanvang der zeventiende eeuw een gedeelte der Zuidkust aan Holland onderworpen, en kort daarna wapperde onze vlag ook op de Noordkust, waar wij in lateren tijd onzen eersten militairen post te Sawaay, en sedert 1825, op het voorstel van den Heer Mr. P. MERKUS, alstoen Gouverneur der Molukko's, te Wahaay gevestigd hebben.

In het midden der zeventiende eeuw kwamen de voornaamste der Ceramsche eilanden in onderwerping, doch de bewoners gingen niet te goeder trouw met de Nederlanders om, zoodat zij, even als vroeger, rooverij, overrompeling en moord bedreven, wanneer Nederlandsche vaartuigen hunne dorpen wilden aandoen. Uit dezen hoofde hebben de Nederlanders bij herhaling der *Hongy* hunne specerij-plantagiën vernield, en de vruchtdragende boomen uitgeroeid.

Ofschoon de Moluksche wateren veel door de oorlogsvaartuigen worden doorkruist, die te Amboina op station liggen, neemt dit echter niet weg, dat er zich nu en dan zeeroovers ophouden, terwijl het zeer moeijelijk zal zijn aan de zeerooverijen in die wateren een einde te maken, omdat de roovers er veilige schuilplaatsen vinden, die zoo wel voor onze zeilschepen als stoomvaartuigen ontoegankelijk zijn. In het jaar 1818 werd de Negorij Oerien op de Westkust van Hitoe, tusschen de rivieren Way-ama en Way-sia gelegen, door Alfoeren van Ceram geheel uitgeplunderd, verwoest en verbrand: meer dan zeventig ingezetenen werden weggevoerd en als slaven

verkocht. Nu en dan komen die zeeroovers nog dezelfde Negorij verontrusten, dewijl zij zich bij de zoogenaamde eilandjes de drie Gebroeders, drie kwart mijl westelijk van Oerien gelegen, ophouden. De inwoners evenwel zijn steeds *au qui vive*, en verdedigen zich als leeuwen tegen zulke aanvallen. Die van de Negorij Assaloeloe, ¾ mijl Zuidelijker aan het strand gelegen, hebben met goedkeuring van het Gouvernement eene soort van borstwering opgeworpen, om met vrucht zulke aanvallen te kunnen afslaan. Evenwel zullen er steeds zeeschuimers blijven rondzwerven, die den kusthandel schade berokkenen.

De luchtsgesteldheid op Groot-Ceram verschilt veel van die der overige eilanden in de Molukko's, omdat op deze de zeewinden blijven waaijen, en hun rots- en klipachtige grond als gezond kan worden beschouwd. Geheel anders is het met Ceram: dáár, en vooral binnen 's lands, ademt men steeds eenen modder- en zwavelachtigen damp in, die uit een vochtigen en sulferieken grond opstijgt, en het verblijf door heerschende epidemiën ongezond en nadeelig voor den bewoner maakt. Daarbij is het klimaat ongestadig en zeer veranderlijk, onderhevig aan gure winden en zware regens, welke in de beide moussons elkander zeer spoedig afwisselen; zoodat het ééne oogenblik geweldig koud, het andere brandend heet kan zijn. In gewone tijden echter wordt Wahaay, waar wij een militairen post hebben, voor gezond gehouden.

De zorg voor de gezondheid is hier aan eenen officier van gezondheid van de 3e klasse opgedragen, wiens dienst zich tot het detachement te Wahaay bepaalt. De inboorlingen, weinig vertrouwen in onze doctoren en artsenijen stellende, hebben hunne eigen doctoren — *doekon* of *doekoms* genaamd — en gebruiken medicijnen die aan hun land eigen zijn. Wat de vaccine of koepok-inënting betreft, ook deze is, even als op Java, aan den officier van gezondheid opgedragen, onder toezigt echter van den *Radja* van Hatoewé.

De ziekten die er meestal heerschen, zijn: zenuwkoortsen en *diarrheä's*, welke zich bij de kentering der moussons steeds openbaren. Melaatschheid is er zeldzaam, doch de *Boba* en *Soesirie* — eene huidziekte — heerschen er sterk, en de eerste, die overerfelijk is op de kinderen, verschoont weinigen. Zij vertoont zich aanvankelijk in kleine zweertjes over het

geheele ligchaam, naar die van de kinderziekte gelijkende, welke, wanneer zij verwaarloosd of naar binnen gedreven worden, voor den lijder allernoodlottigst kunnen zijn. Gewoonlijk volgt daarna eene verdikking of opzwelling der gewrichten, welke in kwaadaardige, ongeneesbare zweren overgaat, die, eindelijk, den lijder naar het graf slepen. Afschuwelijk is het gezigt van de rampzalige wezens, welke op eenen gevorderden leeftijd door deze ziekte worden aangetast. Ik heb tijdens mijn verblijf te Wahaay een paar van die ongelukkigen aangetroffen. Aan kinderen evenwel schijnt zij minder nadeel toe te brengen, doch er moet vooral gezorgd worden dat de wonden zuiver blijven. Deze ziekte komt gewoonlijk drie onderscheidene malen in al hare kracht over het geheele ligchaam te voorschijn. Voorts heerscht er nog eene ziekte, die de inlander *Berri-Berri* noemt, en met eene verlamming aan handen en voeten begint, en dikwerf zich zoo snel door het geheele ligchaam verspreidt, dat de pijn en de klem in den mond zéér spoedig een einde aan het leven des lijders maken.

Hoewel de inlander hier vroeg oud wordt, vindt men echter ook eenige bejaarde menschen, die, volgens hunne verhalen van gebeurtenissen welke zij hebben bijgewoond, 70, 80 en meer jaren moeten tellen.

Toen ik mij in 1838, ter gelegenheid mijner laatste jaarlijksche inspectie, eenigen tijd te Wahaay ophield, waren de berigten, die er dagelijks over de binnenlanden ontvangen werden, allertreurigst. Honderden Alfoeren of bergbewoners betaalden elken dag den tol aan de Natuur. Eene kwaadaardige koorts was toen heerschende. Wahaay zelf bleef er niet van bevrijd, en zeer kort na mijne terugkomst te Amboina, overleed ook aan de gevolgen dezer ziekte, mijn geachte vriend, de Heer CARTON, militaire commandant en civiele gezaghebber van dien post.

Rivieren, bruikbaar voor binnenlandsch verkeer, vindt men er niet. De voornaamste rivieren die van het strand in zee storten, zijn: de Salawaay, de Sapa-leeuw en de Koewa, en beoosten Wahaay, de Toloauwlet (*Ayer-besar*), de Toloara, de Moël, de Isel, de Serrie-poeftie, de Sammel, de Kobie, de Ayer-loffing, de Ayer-Botté, de Ayer-Ternaten, de Mata-Kaboe, de Bobie, de Toufa, de Way-lola, de Boela en de Balivatoe.

Gebaande wegen zijn er mede niet op Ceram. De voetpaden door het gebergte zijn slechts tijdelijk; als men soms een voetpad aantreft is het in het volgende jaar weêr digt begroeid. Daarbij komt nog dat de Alfoeren de gewoonte hebben om de paden die naar hunne Negorijen leiden, zeer moeijelijk te maken, ten einde bij nacht en ontijden niet door hunne vijanden overvallen te worden.

In 1827 heeft de Heer ENGELHARDT, laatst Resident van Pasoeroewan — alstoen adsistent-resident van Saparoea — op last van het Gouvernement eene doorsnede dwars door het gebergte van Sleman naar Makariki, aan de bogt van Amahey (Zuidkust van Ceram) gelegen, ondernomen, en met goed gevolg zich van die taak gekweten (*). Volgens de opgave van dien Heer, moet Ceram inwendig schoone vlakten bevatten, en de Alfoersche bevolking aan den Westkant nog al talrijk zijn. De weg nogtans van Sleman naar Makariki is niet aan te raden, omdat de Alfoeren, zoo als hiervoren gezegd is, dien onveilig houden. De inboorlingen van de Noord-Oostkust zijn dáárom bevreesd er gebruik van te maken.

Volgens andere berigten, zou die weg tegenwoordig niet zoo moeijelijk en onveilig zijn, als hij tot dus verre is afgeschilderd. De Heer R. RAAT, voormalige civiele gezaghebber van Wahaay, heeft hem in de maand November 1847 bereisd, en toen met andere woorden verklaard: dat de weg niet zoo moeijelijk is, of er zoude, een- of tweemaal in de maand, een landpost van Wahaay naar Amboina en omgekeerd kunnen gaan; hetgeen het geregeld inzenden der brieven, rapporten en verdere administratieve stukken zeer bevorderen zoude, zonder de bevolking tot een zwaren last te verstrekken. En indien geregeld of meermalen van den weg gebruik wierd gemaakt, zou het allengs onnoodig worden om het over te brengen postpaket door vele gewapende manschappen te doen begeleiden.

Het geregeld gebruik maken van dien landweg voor de postpaketten van en naar Amboina zoude, boven de reeds opgenoemde voordeelen, ook daarom winstgevende voor het

(*) De Heer R. SCHERIUS heeft dezelfde reis over het gebergte van Ceram gedaan. Zie het „*Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië*”, Jaargang VIII, 4, bl. 156.

Gouvernement zijn, omdat nu dikwijls een noodzakelijk te verzenden postpaket, voor het indienen der driemaandelijksche en der halfjaarlijksche verantwoording van dien post, aanleiding geeft tot het verzenden van eene gehuurde praauw naar Amboina. Er worden dan wel met elke dier gelegenheden insgelijks pakhuisgoederen, enz. medegezonden, maar de hoofdoorzaak is en blijft het naar Amboina afvaardigen van periodieke en andere stukken; zoodat deze en vroegere civiele gezaghebbers het hieromtrent eens zijn en vermeenen, dat wanneer er last bestond, om maandelijks een of twee posten over land naar Amboina te zenden, en er dan ook maandelijks een paar maal paketten van Amboina over land naar Wahaay werden verzonden, het beheer der te voeren administratie en correspondentie daardoor niet alleen gemakkelijker, maar ook meer overeenkomstig het doel en goedkooper zou zijn. Slechts vier malen 's jaars zou men dan praauwen tot het afhalen van pakhuisgoederen, enz. moeten huren, dat nu gemiddeld 9 à 10 malen 's jaars geschiedt; en daar er voorbeelden zijn, dat eene dusdanige praauw voor de heen- en terugreis soms *ƒ* 500 recepis aan het Gouvernement heeft gekost, zouden die uitgaven zeer verminderen.

Een der laatste Gouverneurs van de Molukko's denkt er echter zoo gunstig niet over, zoo als dat gebleken is uit hetgeen deze hoofdambtenaar bij zekere gelegenheid in een rapport er over gezegd heeft, en hierop neêrkomt: »Om eenen brief langs dien weg te verzenden, zouden 30 à 40 Alfoeren noodig zijn, alzoo enkele Alfoeren zeker door anderen zouden worden afgemaakt. Na deze opmerking zal men ligt begrijpen dat, zonder menschenlevens te willen opofferen, aan dien weg voor de correspondentie tusschen Wahaay en Amboina vooreerst niet te denken valt. Transportmiddelen over land kunnen in geen geval gebruikt worden, wegens den verren afstand op welken de Negorijen van elkander zijn gelegen, en wij voegen er bij: dat de in de binnenlanden gevestigde Alfoeren eerder geneigd zijn om de communicatiën te stremmen, dan om die te bevorderen."

Dat echter die weg van lieverlede veiliger, en met minder zwarigheden verbonden zou kunnen zijn, vinden wij gedeeltelijk verzekerd, in hetgeen hieronder vermeld staat, over de reis, welke de vermaarde reizigster, Mevrouw IDA PFEIFFER, van Makariki naar Wahaay gedaan heeft. Daar deze belangrijke

reis tot inlichting kan strekken, en ook met het topographische van Ceram in verband staat, willen wij den berigtgever zelven laten spreken: »Met de stoomboot »Ambon" is Mevrouw IDA PFEIFFER alhier (Amboina) op den 27sten December aangekomen. Deze moedige en vermaarde reizigster gaf het voornemen te kennen, om, behalve een groot gedeelte van Amboina en de omliggende eilanden, ook Ceram en de Papoesche eilanden te bezoeken. Daar echter in dit saizoen zulk eene reis te veel tijds vereischen zou, heeft Mevrouw PFEIFFER dit gedeelte van hare togten vooreerst uitgesteld.

»Na vooraf eenige Negorijen op het eiland Amboina te voet, langs zeer moeijelijke bergpaden, te hebben bezocht, vertrok zij op den 11^{den} Januarij van Amboina, landde in den ochtend van den 13^{den} daaraanvolgende te Tgamahoe, op het eiland Honimoa, en kwam van daar over land en te voet te Saparoea aan, waar zij, ten huize van den adsistent-resident, gastvrij werd ontvangen.

»De autoriteiten beijverden zich, om haar in het volvoeren van hare reis, dwars door Ceram naar Wahaay, en het bezoeken van eenige Alfoersche berg-negorijen, zoo veel mogelijk behulpzaam te zijn; hetwelk evenwel geene gemakkelijke zaak bevonden werd, aangezien Mevrouw PFEIFFER in den aanvang volstrekt weigerde zich op den togt door Ceram door iemand te laten vergezellen.

»Alleen de overweging, dat zij voor het doortrekken dezer wildernissen voor vier of vijf dagen leeftogt moest medenemen, dat zij dezen niet zelve kon dragen, en dat een of twee daarmede te belasten inlanders nimmer den moed zouden hebben, zonder begeleiding van meer personen, de reis aan te vangen, kon Mevrouw PFEIFFER doen besluiten, zich door een tiental inlanders van Makariki, eene Negorij op de Zuidkust van Ceram, van waar het voetpad naar Wahaay begint, te laten vergezellen.

»Na een verblijf van vier dagen te Saparoea, besteed aan het te voet doorreizen van eenige gedeelten van het eiland van dien naam, vertrok Mevrouw PFEIFFER in den namiddag van den 17^{den} Januarij weder te voet, naar Nollot, en van daar in een vaartuig naar Makariki, van waar zij den 20sten Januarij de voetreis dwars door Ceram aanving.

»Hetgeen deze voetreis voor Mevrouw PFEIFFER vooral hoog

bezwarend gemaakt heeft, is, dat bij den terugkeer van Wahaay, en alzoo bij het tweede doorreizen van Ceram, de door haar medegenomen voorraad rijst derwijze door water beschadigd werd, dat die niet meer tot voedsel te bezigen was, en alzoo deze moedige, alles trotserende vrouw, gedurende den tweeden togt, zich behelpen moest met sagokoekjes en *pisang*, door de weinige haar vergezellende personen medegenomen, en door dezen met haar gedeeld.

»Zij ondernam die terugreis, na een verblijf van zes dagen te Wahaay, ten deele besteed aan het doorreizen van den omtrek, waarbij zij dan ook niet meer dan een tiental personen medenam, en beide de heen- en terugreis, voor ieder van welke anders 4 dagen gebezigd worden, in den ongeloofelijk korten tijd van 2½ dag volbragt; daarbij eenige der op het gebergte gelegen Alfoersche Negorijen bezoekende, waar zij met verbazing door deze woeste volkstammen werd ontvangen, doch geen het minste leed van hen heeft ondervonden.

»Den 5den Februarij te Saparoea teruggekeerd, roemde Mevrouw PFEIFFER zeer het gastvrij onthaal en de hulp, haar door de autoriteiten op al hare togten bewezen, en is zij, na andermaal twee dagen bij den adsistent-resident van Saparoea en Haroeko te hebben vertoefd, den 7den Februarij des namiddags naar Amboina teruggekeerd. Na nog een gedeelte van het schiereiland Hitoe te voet doorgereisd te hebben, heeft zij hare reis naar Ternate en Menado voortgezet.

»Op Ternate bleef Mevrouw PFEIFFER slechts twee dagen, en vertrok toen naar Menado. Gedurende eene maand doorreisde zij deszelfs binnenlanden. Zij bezocht aldaar ook de verschillende zendelingposten.

»Van Kema naar Macassar vertrokken, maakte de onvermoeide reizigster wederom eene zoo belangrijke als hoogst moeijelijke reis. Van Macasser Noord opgegaan, legde zij een afstand van omtrent twee-honderd palen tot Lagoessie bij afwisseling te voet, te paard, en in praauw af. De inlanders verzekerden haar dat aldaar nog nimmer een Europeaan was geweest. Op haren togt derwaarts stak zij het uitgebreide, nog zoo weinig bekende meer van Tempé over. Bij de terugreize was zij, door de tegenstroomen opgehouden, twintig uur op hetzelve. Met 21 menschen in een uitgeholden boomstam,

digt op elkander gezeten, was de overvaart, die des nachts geschiedde, zoo gevaarlijk als moeitevol."

Als eene bijzonderheid moeten wij nog eene ontmoeting vermelden, welke Mevrouw PFEIFFER bij hare vroegere reize over Java met den *Soesoehoenan* van Soerakarta had. De goede Vorst, getroffen door alles wat hij van hare reizen hoorde, hield bij het afscheid eene lange rede tot haar, van welke zij echter ongelukkig niets konde verstaan; daarna trok hij eenen zwaren gouden *kindoe*-ring met steen van zijnen vinger, en stak dien Mevrouw PFEIFFER als een bewijs zijner hoogachting en tot een aandenken aan de hand.

De Heer J. W. C. KERN, in der tijd Militaire Kommandant en civiele gezaghebber van Wahaay, die mij nagenoeg hetzelfde meldde, voegt er nog bij: »Nimmer heb ik eenen ondernemingsgeest als dien Mevrouw PFEIFFER bezit, bij eenen man ontmoet. Voor niets was zij bevreesd, en zonder veel ophef of bezwaren te maken, bereikte zij punten waar ik en haar gevolg te naauwernood met inspanning van alle krachten konden geraken."

Toen ik mij in 1839 — mijne laatste reis naar Saparoea — te Nollet bevond, ben ik, vergezeld van den *Radja* van Nollet en vier Saparoeanezen, met eenen *orembaai* (*) naar de Negory Makariki overgestoken, en heb aldaar éénen nacht doorgebragt, met het voornemen om des anderen daags het gebergte verder in te dringen; doch naauwelijks hadden wij twee palen afgelegd, of de *Radja* achtte het raadzaam op onze schreden terug te keeren, aangezien hij zeker gemompel opmerkte onder de Alfoeren, die ons hier en daar met drieën en vieren bleven nastaren. Het woeste voorkomen van die menschen in den natuurstaat zal mij nimmer uit het geheugen gaan. O, weetgierigheid, wat baart gij soms oogenblikken van kommer en levensgevaar! Men moet het ondervonden hebben, om de gevaren te kennen, waaraan de weetgierige onderzoeker veelal is blootgesteld!

Het geheele eiland Ceram is zeer bergachtig, en alleen in zoo verre moerassig als zulks door overstrooming der rivieren wordt te weeg gebragt, en het digte geboomte verhindert dat

(*) De bijzondere bouw dezer praauwen en de behendigheid der scheppers of pagaaijers doen deze zeer snel het water doorklieven.

de zon het drooge. In de nabijheid van Wahaay vindt men echter schoone vlakten.

Daar Ceram nagenoeg eene ontoegankelijke wildernis aanbiedt, ontbreekt het er niet aan hoog en zwaar geboomte. Ook is het ruim voorzien van duurzame houtsoorten. Onder deze bekleedt eene eerste plaats het zoogenaamde *kâjoe-besie*, ijzerhout (*), het *kofassa* en *sitie*. Het eerste sterk als ijzer en duurzaam, bestand voor waterwerken — hiervan heeft de waterbatterij in het midden van den Soensang, tijdens de expeditie tegen Palembang, in 1821 opgeworpen, de sprekendste bewijzen gegeven. — Het tweede is zeer geschikt voor het bouwen van praauwen; terwijl het *sitie*-hout ligt en alleen geschikt is om binnen 's huis te dienen, als: voor beschotten, enz.; aangezien het tegen lucht noch water bestand is. Voorts *Kâjoe Kumbang* (zon- of bloemenhout) en andere voor timmerwerk bruikbaar; alsmede velerlei schrijnwerkershout, van welk het zoogenaamde *Kâjoe Lingguwa* (wortelhout), dat bijzonder voor huismeubelen geschikt is en daarvoor gebruikt wordt.

Het zij hier ter loops gezegd, dat zich velen in Europa, omtrent de laatste houtsoort, bedriegen door te veronderstellen dat de mooi gevlamde bladen uit den stam des booms afkomstig zijn: alleen de wortelknodsen of zoogenaamde vlerken van den boom, die zich boven den beganen grond vertoonen, bezitten die eigenschap. De gezaagde planken van den stam zijn niets meer gevlamd dan die van gewoon eikenhout.

Voorts levert Ceram in grooten overvloed het bekende *kasuarie*-hout (groote en trotsche boomen — zie VALENTIJN, D. III, bl. 222, teek. LIX —), de kokospalmen, brood-, kanarie-, *ligos*- en de *Kâjoe-poetih*-boom (†). Uit de bladeren van laatstgemelden wordt de zoogenaamde *Kâjoe-poetih*-olie gestookt, waarin te Kayely — op de Noord-Oostkust van het eiland Boeroe, ten Westen van Amboina gelegen — een vrij voordeelige handel gedreven wordt, en die voor de wezenlijke

(*) Sommigen hebben dien boom tot de *Metrosideros*-soorten gerangschikt.

(†) De *Melaleuca Leucadendron* der Molukko's en van het eiland Sumatra. Zie DE STURLER's „*Korte beschouwing van eenige der voornaamste natuurlijke voortbrengselen van den Indischen bodem*", bl. 31, en VALENTIJN, D. III, bl. 193.

Kâjoe-poetih-olie bekend is (*). Voorts de zoogenaamde *Koelie-Lawan*-boom.

Ook de sago-boom (*Metroxylon Sagu*, of *Sagus farinifera*) groeit op de Ceramsche kust niet in tuinen, zoo als te Amboina, maar geheel in het wild en als in een woud, en wordt door de inlanders *Kella* geheeten. De binnenlanden zijn, door hunne ontoegankelijke wildernissen, bij den vreemdeling zeer weinig bekend.

De sago-boom is van te veel belang voor de eilanders der Molukko's, om er hier ter loops mijne lezers niet mede in kennis te brengen.

In de eerste plaats heeft hij veel overeenkomst met den saguwier-palm (*Saguerus rumphii*, ook *Borassus gomutus*), vooral wat zijne vrucht betreft, omdat hij even als die in trossen voorkomt, doch niet te gebruiken is.

In de tweede plaats wordt de hoedanigheid van dien palmboom in drie graden van rijpheid verdeeld. De eerste is die wanneer de boom zijnen vollen wasdom bereikt heeft, d. i. een-en-twintig- à vijf-en-twintig-jarigen ouderdom bezit en nog geene bloemen draagt, als wanneer de eilanders hem den naam van *ma-poetih* geven, omdat hij in dien toestand het beste en meeste meel oplevert: gemiddeld rekent men van 3 tot 400 Ned. ponden.

De tweede graad van rijpheid noemen zij *mayang-bahâroe*, omdat hij bloesems draagt. Alsdan is het meel niet zoo overvloedig, en meer met vezelige houtdeelen vermengd.

De derde graad is wanneer de vrucht zich gevormd heeft, nadat de bloesem twee jaren op den boom heeft gestaan. Deze wordt door hen *sirih-boewah* geheeten. In dezen toestand geeft de boom nagenoeg geene sago, omdat het hart geen meel, maar eene vezelachtige zelfstandigheid heeft gekregen.

De bereiding of de wijze om de sago te verkrijgen, is, ofschoon zeer eenvoudig, niet minder belangrijk. Wanneer de

(*) De handel van *Mienjakh Kâjoe-poetih* te Kayely is eenigen tijd kwijnende geweest. Ik herinner mij dat er jaarlijks 125 fleschen à *f* 3 koper — tegen 120 duiten de gulden — voor het magazijn van geneesmiddelen te Weltevreden werden afgezonden. Te voren betaalde men tot 5 Sp. matten voor de flesch. Op Amboina wordt die olie óók gestookt, en, zoo ver mij bekend is (tot 1839), tegen *f* 2,50 koper verkocht. Men leze voor de tegenwoordige consumptie de beschrijving van het eiland Boeroe, door F. J. WILLER.

boom geveld is, wordt de stam in stukken of moten van drie voet lengte gezaagd, door midden gekloofd en het hart er uit genomen. Dit merg wordt vervolgens met een weinig water gemengd, en boven troggen, die van half doorgekloofde sagoboomen gemaakt zijn, met houten hamers geklopt, waardoor het meel er uitvalt, dat naderhand in drooge *nipah*-bladeren bijeengepakt wordt en met bindrotting te zamengebonden, bij wijze van eenen rol van anderhalf voet hoog, die gewoonlijk 15 tot 20 pond zwaarte heeft, en aan welken de inlander den naam van *tomang* geeft.

Het sago-meel wordt vervolgens in de hand aan korrels gerold, zoo als wij hetzelve in Europa in den handel zien. Deze behandeling vereischt veel arbeid, waarom dan ook de bewoners van de Molukko's de sago bij wijze van brij, door hen *papedo* genaamd, nuttigen (*).

Behalve de zeef, door welke het sago-meel met water geperst wordt, die uit zekere stof, afkomstig van den kokosboom, gemaakt is, en de bijlen van bamboes, zijn al de overige werktuigen, die voor de bereiding van het sago-meel gebruikt worden, uit de bestanddeelen van den sago-boom zelven vervaardigd.

Hebben mijne lezers opgemerkt dat Ceram met verschillende goede houtsoorten bevoorregt is, niet minder treft men er eene menigte vruchtboomen en plantgewassen aan, die aan zijnen grond eigen zijn, en andere welke in het algemeen aan Indië toebehooren. Eene volledige opgave daarvan te doen, zou mij niet mogelijk zijn, in de eerste plaats, omdat er vele zijn waarvan ik slechts bij overlevering de namen ken, en in de tweede plaats, omdat het opsommen van die welke mij bekend zijn, een aanzienlijk getal bladzijden zou vereischen. Om derhalve niet langwijlig te wezen en in herhaling te vallen van hetgeen door andere schrijvers is geboekt, zal ik mij tot de beschrijving der merkwaardigste soorten bepalen, zoo als ik ook bij de behandeling der houtsoorten gedaan heb.

Onder de boomen die ik er aangetroffen heb, en eetbare vruchten voortbrengen, komt in de eerste plaats voor de *doerian* (*Durio zibethinus*) — of *doerie*, zoo als de Maleijers deze

(*) Zie „*Nederlands Oost-Indië*" van A. J. VAN DER AA, D. I, bl. 307, en VALENTIJN, D. III, bl. 175—178, zijne teekening XXIV op letter A.

noemen, omdat de vrucht met eene soort van doorn bezet is, en *doerie* doorn beteekent. Vervolgens de *mangga*, waarvan er drie soorten zijn die ik ken, als: de *mangga-dodol*, *mangga-kitjil* en *mangga-monjet*. — Zie VALENTIJN, teekening N°. I, bl. 155. — Eene soort van zuurzak, eigenlijk *soersak*, die ik veronderstel de *Tsjam-pedoha* van VALENTIJN te zijn, bl. 160. De *langsap* (*Plutea noronha*), die door de Ambonsche kunne, vooral door de Ambonsche *nonja's*, voor eene lekkernij wordt gehouden, omdat de vrucht eenen wrangen en prikkelenden smaak heeft. De *djamboe* (*Eugenia* of *jambosa*), waarvan vier soorten bekend zijn, als: de gewone *djamboe*, die alleen op Ceram is, de *djamboe-mâwar*, *djamboe-itam* en *djamboe-ajer*. De eerste is een heerlijke boom — zie VALENTIJN, bl. 162, teek. VIII —. De tweede is eene bijzondere soort. Zij is wit, glanzig van kleur, met eenen roséachtigen doorschijn, en heeft de geur van eene roos, waarom zij den naam van *mâwar* verkregen heeft, daar *boenga-mâwar* eene roos beteekent. Deze vrucht schijnt onder de Javanen het *symbool* van vriendschap te zijn, aangezien de inlandsche grooten op Java als een bewijs van vriendschap de *djamboe-mâwar* elkander onderling ten geschenke zenden. De *djamboe-itam* of zwarte jamboe, minder aangenaam in smaak en kleur, is zwartachtig bruin: de boom is veel hooger, en de takken breiden zich veel verder uit dan de vorige soort; terwijl de *djamboe-âjer* om haren waterachtigen smaak weinig gegeten wordt. De *bliembing* (*Averrhoa Carambola*, ook *bilimbi*) eene geelachtig groene, zoet-rinsche vrucht, waarvan twee soorten bekend zijn. De eerste of zoete *bliembing* wordt bij voorkeur aan zieken toegediend, omdat zij een zeer verfrisschend sap bevat, terwijl de andere, zuur van aard, door de inlandsche dames van Amboina met suiker gekonfijt wordt. De bladen van dezen boom gelijken naar die van den *acacia* en hebben de eigenschap dat zij zich bij zons-ondergang, even als de bloem van de *Potentella's* hier te lande, sluiten. Deze vruchtboom is even belangrijk om zijne vrucht als om zijn hout, dat zeer vast is, en zwaarder dan het vroeger genoemde Ceramsche *kâjoe-besie*. De inlanders gebruiken het om stutten of balken te maken, die zeer zware lasten moeten dragen. De vrucht, welke deze boom voortbrengt, is niet grooter dan een eikel of hazelnoot: dun van schaal, met eene bruine pit er in. Het vleezige der vrucht is zeer rinsch

en de pit heeft den smaak van eene bittere amandel. Iets bijzonders van dezen boom is, dat hij te Amboina in Augustus van blad verwisselt, in September bloeit, en in Januarij vruchten draagt; doch in de omliggende eilanden vruchten geeft, wanneer hij te Amboina in bloesem staat, dat voorzeker aan het verschil der saizoenen in deze gewesten is toe te schrijven. Eene vrucht, die ook merkwaardig is, door den trivialen naam, dien er de inboorlingen aan geven, is de zoogenoemde *nam-nam* of *poeki-andjing* (*Vulva canisa*) — VAL., bl. 172 —. Deze vrucht is met vele knobbeltjes bezet, geel van kleur, drie duim breed en ruig van schil. Zij is rinsch van smaak, heeft weinig vleesch, doch met suiker gestoofd is het een zeer lekker geregt. Men treft er ook roode en witte pompelmoes (*Citrus decumanus*) aan, door de inboorlingen *jerook-matjan* geheeten. Deze vrucht heeft de grootte van een gewoon manshoofd, en is overheerlijk en zeer gezond. Het onderscheid tusschen de beide soorten bestaat hierin, dat de roode rinsch en de witte zoet is. De boom heeft de hoogte en dikte van onze grootste kersenboomen, met donkergroene, gladde bladeren, waaruit de Ambonezen eene voortreffelijke olie stoken. Voorts twee verschillende soorten van oranjeappelen: de *djoerok-manis* en de *djoerok-tipis*, die ik echter alleen te Makariki en Sawoko op de Zuidkust heb aangetroffen.

De *pisang* (*Musa paradisiaca*) is er in verscheidene soorten: deze vrucht is te algemeen bekend om er over uit te weiden, en daarom verwijs ik mijne lezers naar VALENTIJN's beschrijving, D. III, bl. 243—244.

Hier voren heb ik de *koeliet-lawan*, die op Ceram in het wild groeit, ter loops aangestipt — zie VALENTIJN, D. III, bl. 210, en teek. XXXVII —. Deze boom, die hoog is en waarvan de stam wel zes voet omtrek heeft, levert een belângrijk artikel voor onze artsenijen. Uit de schors van dien boom, namelijk, wordt eene zeer geurige olie getrokken, die uitwendig door wrijving bij rheumatische pijnen, krampen, enz. zeer heilzaam is.

Behalve de vroeger gemelde *kâjoe-poetih*-boom, vindt men er nog eene tweede soort in het wild, die door de inboorlingen *kâjoe-poetih besar*, of ook wel *leitum* genoemd wordt. Deze heeft eenen hoogeren stam dan de eerste, stijve, spitse, bleekgroene bladeren, die vijf duim lang en een halven duim breed

zijn. Zij groeijen zeer wijd uit elkander, zoodat de kruin weinig schaduw geeft. De vruchten gelijken veel naar onze witte pruimen, en zijn even groot, doch blaauwachtig van kleur als onze gewone pruimen, en hebben eene bolster van een kwart duim dikte, in welke eene tweeledige pit is, even als de koffijboon, maar die een sterken en bitteren smaak heeft — VALENTIJN, D. III, bl. 192. — Ik heb eens hooren zeggen dat deze pit de eigenschap heeft, om degenen die er van eten bewusteloos te maken. Wat er van zij, weet ik niet, en blijft dus aan de beslissing van anderen overgelaten.

Onder de harsachtige boomen die op Ceram groeijen, heeft men den zoogenaamden wilden kanarieboom, door de eilanders *kanarie haroem* (welriekende) geheeten, en door VALENTIJN, D. III, bl. 168, beschreven, met eene teekening op plaat XII. Wanneer men in den stam hakt, druipt er eene witte hars uit, die door de inboorlingen tot het maken van toortsen gebruikt wordt.

Laat ik nu nog eenige regelen aan de *doerie* toewijden, waarvan nog slechts ter loops gewaagd is.

De *doerian* is eene algemeen gezochte vrucht op Java, en elders waar die in den Indischen Archipel gevonden wordt. Het vleesch aan de pitten of korrels is, volgens het zeggen van die het gegeten hebben, lekker en sappig; doch de stank, dien de vrucht op een afstand van 50 à 100 passen van zich geeft, en waarnaar degene die ze gegeten heeft drie dagen riekt, is zoo erg, dat ik, gedurende mijn zeventien-jarig verblijf in Indië, den moed niet gehad heb er van te nuttigen.

Sommigen zeggen dat het vleesch zeer zoet is, en veel van den smaak eener eijervlade heeft; terwijl anderen den smaak met dien van gebraden ajuin vergelijken. Hoe het ook zij, ik kan er niet over oordeelen, omdat ik ze nimmer gegeten heb; maar wat ik mij steeds zal herinneren is, dat ik op zekeren dag te Amboina, door een troepje van jonge inlandsche dames, die van het baden kwamen, op eene onaangename wijze er mede ben bestreken geworden. Deze, bekend met den afkeer, dien ik voor de *doerian* had, wreven er mij de haren zoo geducht mede, dat zij er twee à drie dagen daarna nog naar riekten. Deze vrucht, die tevens verhittend en prikkelend is, gebruiken de inlandsche vrouwen veel terwijl zij zich baden.

Eenige strandbewoners, doch vooral de Alfoeren, verbouwen of planten rijst; voorts *kombilies*, *pinang*, vruchten, enz., welke artikelen zij aan de bewoners der strand-negorijen tegen koralen, koperen ringen, messen, borden, geweren, enz. verruilen. Bij deze ruiling echter weten de listige strandbewoners, en in het bijzonder de Regenten en *Imans*, de nog geheel in den natuurstaat verkeerende Alfoeren te misleiden, zoodat zij dikwerf voor de waarde van ongeveer een gulden een *pikol pâdie* inruilen.

Elke poging die dan ook mogt aangewend worden, om de Europeanen in naauwer verbindtenis met de Alfoeren te brengen, zou ongetwijfeld aanvankelijk schipbreuk lijden op den heimelijken weêrstand van de zijde der Mohammedaansche bevolking; vooral van de hoofden, met welke men zou te worstelen hebben, omdat deze ten volle overtuigd zijn, dat door meerdere beschaving en verlichting der Alfoeren hun een groot deel hunner inkomsten zou ontgaan.

De Heer J. OLIVIER, JZ. zegt op bl. 43, d. i. van zijne »*Reizen in den Molukschen Archipel*", o. a.: »De Harafoeren (Alfoeren) van het eiland Ceram zijn gewoon, hunne fraaije houtsoorten, vogels en andere kostbaarheden naar Amboina te brengen, en die aldaar aan de Chinezen te verkoopen, gedeeltelijk voor gereed geld, en gedeeltelijk voor goederen welke zij noodig hebben. Zij nemen dan op crediet nog verscheidene andere artikelen mede, en er verloopen dikwijls zes, zeven, ja somtijds twintig jaren eer zij weder te Amboina verschijnen, doch alsdan is het zeker dat zij hunne schulden vereffenen, veelal door middel van houtwerken en andere goederen."

Dat de Schrijver hier de strandbewoners van Ceram met de Alfoeren van dat eiland verwart, is aan geenen twijfel onderhevig. Ik weet wel dat eerstgemelde te Amboina met meubelhout, enz., hetwelk zij van de Alfoeren tegen andere artikelen ingeruild hadden, ter markt kwamen; maar nooit heb ik vernomen dat de Alfoeren dáár in persoon kwamen handel drijven. Ook heb ik er nimmer berg-Alfoeren gezien. Wat voorts betreft de schuld en het verloop van tijd om die te betalen; ook daarvan heb ik nimmer iets vernomen.

Geheel andere bezwaren schijnen de oorzaak te zijn dat de strandbewoners van de Zuidkust van Ceram niet meer, althans

zijn. Zij gro[illegible]
weinig schad[illegible]
pruimen, en [illegible]
onze gewone [illegible]
duim dikte, [illegible]
boon, maar [illegible]
TIJN, D. III [illegible]
pit de eigen[illegible]
loos te ma[illegible]
aan de be[illegible]

Onder d[illegible]
den zooge[illegible]
narie har[illegible]
bl. 168, [illegible]
neer me[illegible]
die doo[illegible]
wordt.

Laat [illegible]
waarv[illegible]

De [illegible]
elder[illegible]
vlees[illegible]
die [illegible]
de v[illegible]
en [illegible]
zoo [illegible]
di[illegible]

vrije havens: Amboina, Banda, Ternate en Kayely voor den handel gunstig werken, doch dit is nog niet bewezen. — En, ten vierde, daarin: dat de inlanders voor goederen, die zij vroeger, ter aanmoediging en opbeuring van den handel, van het bestuur op crediet bekomen hadden, met te veel aandrang zijn aangesproken en vervolgd, en zelfs, zoo als mij verzekerd is, daarvoor zijn opgeligt en in hechtenis gezet; zoodat zij uit vrees niet meer naar Amboina hebben durven komen: eene vrees, die nog vermeerderd werd, doordien sommigen ook aanzienlijke schulden bij de Chinezen en anderen hadden aangegaan, en derhalve te duchten hadden, dat hetgeen zij aan handelsgoederen zouden kunnen aanbrengen, dadelijk in beslag zou worden genomen.

Dat die vrees niet alleen bij de strandbewoners van Ceram, maar zelfs bij hunne hoofden bestond, blijkt uit het volgende, zoo als een der Gouverneurs zich uitdrukte: »Zoo ver gaat de vrees der Ceramsche Regenten voor hunne schuldeischers, dat hoezeer het gebruikelijk is, dat zij bij de komst van een nieuw opperhoofd te Amboina hunne hulde komen bewijzen, verscheidene mij bij het aanvaarden van het bestuur de verzekering deden vragen, dat zij niet in hechtenis zouden worden genomen: eene verzekering, welke ik hun gereedelijk verleende, daar zij, volgens den inhoud van Art. 147, of Art. 148 van het reglement op de manier van procederen in civiele zaken, in hunnen persoon niet arrestabel waren."

Wat nu het resultaat betreft, waarvan hiervoren gesproken is, ten aanzien van het grondig onderzoek van de Pas-Baguala, dit kwam nagenoeg hierop neêr: dat uit hoofde van den natuurlijken toestand der situatie; der waterstanden door het verschil tusschen hoog water aan de binnen- en buitenbaai; den aard der gronden, die wel eenige reden geven, om te veronderstellen, dat er eene onderaardsche gemeenschap bestaat tusschen de buiten- en binnenbaai; en door andere onoverkomelijke zwarigheden, van de uitvoering van het werk geene goede uitkomst was te verwachten.

Het eenige dat, naar het oordeel van meergemelden In-

---

bl. 125—126. — De tijd zal leeren of dit al dan niet tegen het openstellen der vier genoemde vrije havens zal pleiten.

genieur, in vervolg van tijd, zou kunnen gedaan worden, ware den bodem der gracht schoon te maken tot 3 à 4 voet beneden *hoog*-waterpeil en de gracht bij de Pas te verlengen; zoodanig dat de dam dan korter worde, opdat de vaartuigen en ontladen goederen niet zoo ver behoeven gesleept te worden. Dit werk kan door de bevolking worden uitgevoerd, en zal haar weinig moeite en aan het Gouvernement maar onbeduidende kosten veroorzaken.

De Alfoeren brengen hunne waren aan het strand, alwaar de praauwen van onderscheidene plaatsen van Amboina, enz. aankomen om handel te drijven. Tot dat einde bevinden zich aan het strand zoogenaamde *bâzâr's*, waaronder die van de Alfoersche Negorij Maloan de voornaamste is. Hier komen dikwerf tot honderd praauwen in het jaar om de reeds gemelde artikelen in te ruilen. De *bâzâr* van de Negorij Hattimoerie kan ook als belangrijk worden genoemd.

De rijst, die niet op natte of zoogenaamde *sawah*-velden, maar alleen op berghellingen verbouwd wordt, is dus niet van de beste soort. De Alfoersche Negorij Maloan levert de meeste en gezochtste *pâdie* op. Overigens zijn er, met uitzondering van eenige in de bergen gelegen tuinen, die met aard- en boomvruchten beplant worden, geene aangebouwde velden.

Ceram levert ook *djagon* (*zea-maïz*) of *pasinan* langs de Noordkust (langs de Zuidkust wordt zij *kastela* geheeten), die in witte, gele en roode onderscheiden wordt, doch eene en dezelfde hoedanigheid heeft, en bij ons te lande als Turksch koorn bekend is. Voorts *katjang* (zekere peulvrucht van het geslacht *Phaseolus radiatus*), suikerriet, en ook een weinig boomwol.

De inlander, door sago, waarvan Ceram eenen rijken overvloed heeft, in zijne behoeften kunnende voorzien, en te lui om meer te verrigten, dan hij tot zijn dagelijksch onderhoud noodig heeft, geeft zich geene moeite om woeste plekken te ontginnen. De pogingen, die in der tijd door de 1e Luitenants en civiele gezaghebbers CARTON en RAAT zijn aangewend, om den inlander tot het aanleggen van *sawah*- of natte rijstvelden aan te moedigen, zijn zonder eenig gevolg gebleven.

Door de zorg van den voormaligen Gouverneur der Molukko's, DE SERIÈRE, zijn in der tijd eenige stuks rundvee naar Wahaay overbragt, die dáár, indien ik wèl onderrigt ben, op eene gunstige wijze voortteelen: doch daar het getal nog te klein is, kunnen ze moeijelijk voor de consumptie worden bestemd. Bij enkele gelegenheden, als er oorlogschepen landen, worden er tegen betaling aan den lande van geleverd; zoo als dat met Z. M. brik »*De Haay*" het geval is geweest, voor welker équipage twee stuks zijn afgegeven.

De Cerammer is met het gebruik van den ploeg geheel onbekend. De *patjol* of schop gebruikt hij weinig, zoodat hij de voor den landbouw onontbeerlijkste werktuigen mist. Hij velt in het bosch zoo vele boomen als noodig is om de vereischte ruimte te krijgen om eenen tuin aan te leggen. Deze worden verbrand, en alzoo de grond door de asch gemest. Hij kiest eene met boomen begroeide plek, omdat zich minder gras en onkruid daaronder bevindt. Dit terrein wordt met eenen *pagger* — eene bamboezen of andere omheining — omgeven, en bij het begin der regen-moussons met *pâdie* of *djagong* beplant. Dewijl alzoo de grond niet wordt omgespit, is zijne oppervlakte al spoedig uitgeput, en de Cerammer verpligt, na twee of drie keeren vruchten daarvan te hebben getrokken, het moeijelijke werk van boomen te vellen op nieuw te beginnen, om op eene andere plaats eenen tuin aan te leggen.

In het dierenrijk, eindelijk, vindt men er verschillende soorten van herten, wilde zwijnen, kasuarissen, reigers, en een groote menigte fraaije schakeringen van loeries: de groote soort *kalong*, ook de *kaloewang*, of *borong tiekos*, zoo ik meen de *Pteropus Phaiops*, door S. MULLER beschreven. — Velerlei slangen, eene groote verscheidenheid van insecten, waarvan de *âgas* of *âgih* (*) eene plaag voor het menschdom zijn, en er zich met millioenen ophouden. Deze lastige diertjes zitten gedurende den dag opeengepakt, onderaan de daken van *atap;* maar komen des nachts de Europeanen achter de *klamboe* (gordijn van het ledekant) zoo onaangenaam bezoeken, dat er soms aan geen slapen te denken valt.

(*) Een zeer klein vliegend diertje, dat men met het bloote oog naauwelijks zien kan, doch welks steek veel heviger is, dan die van de muskiet.

De casuaris, wanneer men aan dit zonderlinge dier, dat vederen, vleugels, tong noch maag heeft, den naam van vogel mag geven, is op Ceram overvloedig te vinden, en er worden daar soms van eene ongeloofbare grootte gevangen.

De vangst van dezen vogel geschiedt, even als zulks het geval is met de herten, door middel van strikken of kuilen, waarin zij gejaagd worden. De buitengewone sterkte en vlugheid van het dier maakt dat de jagt er op zeer vermoeijend is. Te Wahaay zijnde, heb ik die twee maal bijgewoond, doch was zoo vermoeid, dat ik te huis komende mij, zonder iets te nuttigen, ter rust begaf. Men moet zich vooral in acht nemen niet digt bij de pooten te komen, want het heeft er niet minder kracht in dan een paard, en daar het de eigenschap heeft vooruit te schoppen, zou het den jager met één schop de beenen verbrijzelen. Al wat onder zijn bereik komt, slikt hij op, en laat het voorwerp dat hij ingeslikt heeft, zonder beschadigd te zijn, met zijne uitwerpselen weder vallen. Op Java zijnde, heb ik meer dan ééns bij den Heer MEIJER, voormalig lid van de Factorij der Handel-Maatschappij, gezien, dat een zijner casuarissen den billardbal, die uit het billard op de plaats sprong, met éénen slok inzwolg, en dat die des anderen daags in zijnen drek teruggevonden werd.

De casuaris, even als de kaaiman, broeit hare eijeren niet zelve uit. Het wijfje legt ze in den grond, en door de hitte der zon komen de jongen voor den dag. Deze eijeren zijn van eene zeer fraaije groene kleur, dik van schaal en vijf maal zoo groot als die van een kalkoen. De inlanders snijden er zeer mooije bloemwerken op, en zulke besneden eijeren worden als sieraden, in de vertrekken der woningen, aan den zolder of tegen den wand te prijk gehangen.

Het vleesch der bouten van de casuaris is alleen eetbaar; het overige heeft geen smaak of reuk.

Ziedaar, wat wij van het eiland door navorschingen, bij gelegenheid van onze verschillende inspecties te Wahaay vernomen hebben; doch alvorens wij eindigen, willen wij onze lezers nog eene bijzondere eigenschap van het vleesch van den zoogenaamden *boerong tiekos* doen kennen.

Het is niet te ontveinzen dat soms de verbeelding eene groote rol speelt in hetgeen men onverwacht hoort, gevoelt of ver-

onderstelt. Heb ik ooit een overtuigend bewijs daarvan gekregen, dan is het zeker dàt hetwelk mij door de bovengenoemde *boerong tiekos* gegeven werd. De eerste maal dat ik mij te Wahaay bij den Luitenant CARTON bevond, had deze mij al een paar malen een geregt bij wijze van hazen-peper laten voordienen, dat mij zeer lekker smaakte. Toen ik hem vroeg wat het toch was, antwoordde hij mij, dat het een jonge Ceramsche haas was, die in stukjes gesneden met eene piquante saus was klaargemaakt. Een ironieke trek op zijn lagchend gezigt deed mij dadelijk begrijpen dat hij mij fopte. Ik vroeg hem nu ernstig af wat het was, en voegde er bij: dat het mij lekker gesmaakt had, al ware het, ik weet niet wat; dat dit mij niet kon schelen, maar dat hij mij niet langer in onzekerheid moest laten. Hij noemde mij verschillende vogelen op, doch eindelijk zeide hij: dat het de borst was van een *boerong tiekos*, in vierkante stukjes gesneden, die met eene roode wijnsaus, enz. was klaargemaakt, en beloofde mij dat hij er de proef van geven zou. Kortom, des anderen daags, werd deze schotel, die mij twee maal heerlijk had gesmaakt, in mijne tegenwoordigheid klaargemaakt en op tafel voorgezet. De Luitenant CARTON tastte dit *ragout* gretig aan. Doch denk niet, geachte lezer! dat ik den moed had er van te proeven. Mij dunkt ik voel nog de onaangename gewaarwording, die er mij afkeerig van maakte: een geregt, dat ik twee maal met smaak gegeten had, was nu eene walgelijke spijs voor mij geworden, in die mate zelfs dat men verpligt was, haar van tafel te nemen. Meermalen heb ik die *boerong tiekos* door Indische gastronomen met den naam van ortolanen hooren bestempelen. Inderdaad, wanneer wij in aanmerking nemen, dat die gevleugelde dieren niet anders dan de vrucht van de *manga* (*Mangifera Indica*) en de kokosnoot eten, dan kan het vleesch wel niet anders dan sappig en lekker zijn; doch de naam van vledermuis alleen was genoeg om er mij afkeerig van te maken.

Nijmegen. J. B. J. VAN DOREN.

HET HEIKE.

EEN WOORD OVER DE GESCHIEDENIS EN DEN TEGENWOORDIGEN TOESTAND DER BEWONERS.

DOOR

G. H. VAN SENDEN.

De onder de meest verzwarende omstandigheden gepleegde diefstal te Dinteloord, in Augustus 1855, de daarop gevolgde ter dood veroordeeling van vier bewoners van *het Heike* (*), en de ten uitvoerlegging der doodstraf aan twee van hen te 's Hertogenbosch (†), hebben in den laatsten tijd de aandacht van velen op dat *Heike* gevestigd, en de belangstelling in het Heike'svolk in niet geringe mate gaande gemaakt. Van meer dan ééne zijde werd gevraagd: van waar is het Heike'svolk ontstaan? Wat is de geschiedenis, en hoe de tegenwoordige toestand van dat volk? Wat zou er gedaan kunnen worden om dat volk uit dien diep gezonken staat op te heffen? Zoodanige vragen zijn ook mij gedaan, en hebben mij aangespoord die schriftelijk, zoo veel mogelijk te beantwoorden. — Dat antwoord plaats ik in de *Vaderl. Letteroefeningen*, in welk Tijdschrift meermalen, niet zonder gevolg, belangrijke stukken over pauperisme en philanthropie eene plaats vonden.

Het beruchte, laat ik liever zeggen: beklagenswaardige, Heike (ook wel, wegens de nabijheid van Rucphen, *het Rucphensheike*, wegens het beestenvillen, *Villersheike*, of uit ironie, *Klein-Amsterdam* genaamd) is gelegen in het arrondissement van Breda, en 2½ uur van die stad verwijderd. Burgerlijk maakt het geene eigen Gemeente uit, maar behoort het voor bijna twee derde gedeelten onder Rucphen en Sprundel, voor één derde onder Etten en Leur, het overige onder de Hoeven.

De oorsprong van de bevolking ligt eenigzins in het duister; doch ik meen dat daarover door sommige niet onwaarschijnlijke gissingen eenig licht kan verspreid worden. — De eerste

(*) Bij arrest van het Provinciaal Geregtshof van Noord-Braband, van 31 Januarij 1856.

(†) Den 11den Junij, j.l.

gissing is, dat, daar het eene niet uitgemaakte zaak was, onder welk regtsgebied die streek behoorde, onder dat van den Markies van Bergen op Zoom, of onder dat van den Baron van Breda, dat de Rucphensche heide een toevlugtsoord werd voor misdadigers die elders, vooral in deze streken, met straffen bedreigd werden. Immers beide hadden, zelfs tot 1748, als leenheeren der Hertogen van Braband, onbepaalde regtsmagt over hunne onderdanen. Werd iemand door den Markies van Bergen op Zoom opgeëischt, de zoodanige stelde zich onder bescherming van den Baron van Breda; eischte, daarentegen, de Baron iemand op, hij beriep zich op den Markies, binnen wiens regtsgebied hij dan zeide te wonen. Zoo werd, door den twist en de eerzucht dier naijverige leenmannen, het land, waarover verschil was, eene wijk- en vrijplaats voor hen die door den arm des geregts werden bedreigd. — Dat toen mede vele der zoo slecht ter naam en faam staande Zigeuners, die ook in ons land even geheimzinnig zijn verdwenen als ontstaan, zich bij hen gevoegd hebben, is eene, naar 't mij voorkomt, niet ten eenenmale verwerpelijke gissing. — Terwijl dus de geaardheid van zoodanige van vele kanten te zamengekomen menschen reeds met zich bragt, dat zij geene groote vóórliefde hadden tot een stil landbouwend leven, mag men niet uit het oog verliezen dat de onvruchtbare heide geenszins den lust tot den landbouw opwekte. Het zwervend leven met al zijn lief en leed had, vooral in vroeger tijden, veel meer aantrekkelijks voor hen, dan het veredelen en bebouwen van woeste heidegronden. Daarenboven de meerdere bijgeloovigheid der menigte, de mindere waakzaamheid der justitie, en de onmiskenbare talenten, die zij bezaten, om op eerlijke en oneerlijke wijze geld en goed te verkrijgen, waren voldoende om die woeste kinderen der natuur een bestaan te verschaffen. Zulks was trouwens ook niet moeijelijk, daar zij, als geheel buiten de maatschappij levende, zelfs niet aan het minste wat naar eenige weelde zweemt behoefte gevoelden. Eene opening in den grond, met een dak van plaggen, was hunne woning; op gedroogde heide, in eenen hoek geworpen, rustten zij uit van hunne zwerftogten; een ruw kleed, door diefstal of ruiling verkregen, dekte hen bij dag en nacht, en met het soberste voedsel konden zij zich verzadigen. Intusschen veranderde in den loop der tijden hun toestand

aanmerkelijk. Hunne zigeunerhulp voor ketellappen, scharenslijpen, enz. behoefde men niet meer; hunne waarzeggerijen werden allengskens niet meer geloofd; terwijl daarentegen de justitie waakzamer en gestrenger werd, en de heide even onvruchtbaar bleef. — Waarom, vraagt men wel eens, hebben zij toen niet de hand aan den ploeg geslagen, en hunnen grond bebouwd? Zij hadden geene landbouwgereedschappen, geenen mest om den grond te verbeteren, geen dier om hen behulpzaam te zijn. Waarom dan niet werk gezocht? Het wantrouwen in hen was en is algemeen: niet dan in dringende noodzakelijkheid gaf en geeft men nog eenen Heike-bewoner tegen zoo laag mogelijk bedongen loon werk; en een volk dat in dien toestand op verschillende wijzen tot den landbouw had moeten aangemoedigd worden, werd er aldus veeleer van afgetrokken.

Hoe onder zoodanige omstandigheden en levenswijze de godsdienstige en zedelijke toestand van dat volk was, kan men gemakkelijk nagaan. Onderwijs en godsdienst werden er ten eenenmale verwaarloosd; huwelijksbetrekkingen werden aangeknoopt zonder tusschenkomst van kerkelijk of burgerlijk gezag. Van daar dat bijna zoo vele onechte kinderen op het Heike geboren werden als er kinderen het levenslicht zagen. Zij zagen in diefstal, brand en moord geen kwaad, maar slechts noodzakelijke middelen tot hun bestaan; en niets schrikte hen daarvan af, dan de vrees dat zij betrapt zouden worden, en geen spijt hadden zij in de gevangenissen, dan alleen dat zij in de handen des geregts waren gevallen. — Het laatste geschiedde dan ook menigvuldig. Het getal is schier onnoemelijk van hen die jaren lang in de gevangenissen hebben doorgebragt, of de onmenschelijke geeseling, brandmerking, ja zelfs doodstraf ondergaan hebben. Vooral in de laatste helft der vorige en in de eerste dertig jaren der tegenwoordige eeuw had zulks plaats. Zij zelve kenden door het lot hunner geboorte geene andere bestemming dan zoo véél mogelijk van landen en bosschen, uit schuren en huizen magtig te worden, zonder onder het bereik der justitie te vallen. Hun sterke ligchaamsbouw, hunne aangeboren moed en schranderheid, waarvan zij ontelbare bewijzen hebben gegeven, vormden hen tot geduchte dieven, terwijl zij alomme gelegenheid vonden om aan helers het gestolene te verkoopen. — De bewoners in den

omtrek waren er nooit regt van doordrongen, dat zulke menschen onder zulke omstandigheden niet anders dan roovers en moordenaars konden worden. Men schuwde hen, men weerde hen op de meest ruwe wijze van erf en huis, wanneer zij om werk vroegen; — men had niet anders dan verachting en scheldwoorden voor hen, en verdubbelde de aanvragen om door den sterken arm die menschen onschadelijk te maken. De hoogere en lagere burgerlijke besturen gevoelden evenmin hunne roeping als de landbouwende en burgerlijke bevolking in den omtrek. In plaats van de wilde dieren te temmen, deed men niet anders dan ze scherp bewaken, en bij ontdekking van misdaden streng straffen. Meermalen is daarom het bloed dier mannen door den arm des geregts vergoten, ja zelfs heeft het gevloeid van op het Heike zelf opgerigte schavotten. Uitwerking ten goede heeft echter zoodanige straf-oefening nooit gehad; alleen bij enkelen werd de vrees vermeerderd, door allen werden betere maatregelen, om niet ontdekt te worden, genomen. Laat nóg de politie haar oog sluiten, en de justitie haren arm terugtrekken, en het zal spoedig blijken dat hunne geaardheid niet veranderd is, dat het volk niets beter is dan vroeger.

Toen echter de vrede met België gesloten was, en onze krijgslieden Noord-Braband verlieten, terugkeerende naar hunne haardsteden, en dus de politie in deze streken minder talrijk, en daardoor ook minder streng werd, begreep men op eene andere wijze op dat gevreesde volk te moeten werken. Men wilde het doen door godsdienst en onderwijs. Dat was voorzeker een beteren weg ingeslagen dan dien men vroeger ten hunnen opzigte bewandeld had. Doch hoe heeft men dat zoo goede beginsel toegepast? Men bouwde er ten jare 1841 eene Roomsche kerk, daar die bevolking in naam tot dat Kerkgenootschap behoort. Men wijdde die kerk aan WILLEBRORD, den ijverigen Apostel der Friezen, wiens naam in Nederland wordt gezegend als die van den eersten verkondiger des Evangelies (*) in deze landen. Die kerk heeft men gebouwd grootendeels van liefdegaven en gedane voorschotten. Maar de kerk op het armoedige Heike staat er als een nieuw bewijs der praalzucht van de Roomsche Kerk. Een gebouw toch

(*) Hij was in 689 uit Ierland met elf medehelpers naar deze streken vertrokken.

heeft men daar opgerigt dat tot sieraad van eene aanzienlijke stad kon zijn, en men heeft dus penningen die beter besteed hadden kunnen worden, aan pronk opgeofferd, en daarenboven de arme bevolking door jaarlijksche aflossing een last op de schouders gelegd, die zij zoo lang gevoelt als de kerk staat, en die haar nog vele jaren zal drukken. Of daarenboven de daar geplaatste pastoor de man is om dat volk in den waren zin des woords op te voeden, mag, om de weinige verkregen resultaten, betwijfeld worden. — Aan de schoollocalen zijn mede geene kosten gespaard; of echter de daar aangestelde schoolmeester den regten *tact* heeft om Heike's jeugd te onderwijzen, en door zijn onderwijs tot goede burgers en Christenen te vormen, durf ik niet beslissen. — Bij het schoolgebouw is nog een schoon stevig gebouw, waar liefdezusters onderwijs geven in handwerken, hetwelk meest in kantwerken bestaat. 't Is waar, zij hebben daar belangrijke vorderingen in gemaakt, getuige de fijne kant die er verkocht wordt. Maar wat is de verdienste die meisjes tusschen de zestien en vijf-en-twintig jaren daarmede verkrijgen? Het meeste is vijftig à zestig cents in de week, zonder meer; zelfs zonder eene bete broods. Voor dat luttel loon moeten zij niet alleen werken van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, maar om te kunnen kantwerken mogen zij geen anderen arbeid in bosschen of op het veld verrigten, daar voor het kantwerken de vingers fijn moeten blijven, en de gevoelszenuwen niet mogen verstompen. — Vraagt men ons: is de toestand van het Heike sedert 1841 verbeterd? Wij antwoorden: voor het uitwendige, ja; maar geen onpartijdige zal verklaren dat in die vijftien jaren het volk veel ten goede is veranderd. 't Is waar, de ellendige leemen hutjes zijn, vooral in de laatste drie jaren, een weinig verbeterd; huwelijken worden gesloten, er wordt school- en kerk-gegaan. Maar is hun lot verbeterd? Is bij hen meer neiging tot deugd en godsdienst ontstaan? Neen. Zij zijn meer onder bedwang, onder opzigt: door den sterken arm zijn zij gekortwiekt; — maar de armoede is niet verminderd, hun inwendige is niet veranderd. Zij verkeeren nog ten huidigen dage in den meest beklagenswaardigen toestand, wat hun uit- en inwendig leven aangaat. — Immers eene bepaalde werkzaamheid ontbreekt hun; de woningen zijn over het algemeen niet anders dan van gevlochten teenen, bestreken

met leem, die door veel droogte of vocht ligt loslaat, waardoor dan wind en regen, sneeuw en hagel vrijen toegang hebben. Op stroo, en bijna niet anders dan stroo, liggen de bewoners van zulk een leemen hutje te zamen, in zomer en winter, ouden en jongen, zieken en gezonden. Hun voedsel is bijna niet anders dan droog roggebrood, dat zij koopen voor de weinige stuivers die zij verdienen met bedelen, mandenmaken, bezembinden, mosvisschen, zandvisschen, enz.

Meermalen bezocht ik *het Heike*, maar nooit zonder diep getroffen te worden over den allerbeklagenswaardigsten toestand waarin die bevolking van zeven- à acht-honderd zielen verkeert. Te meer werd ik getroffen wanneer ik meer en meer overtuigd werd dat het volk, dat buiten de Maatschappij gesloten is, en een zoo rampzalig leven leidt, zoo nuttig in de Maatschappij kon werkzaam zijn, en een betrekkelijk gelukkig lot kon hebben. Immers, niettegenstaande hunne armoede en ontbering, is het een gezond en sterk volk gebleven; mannen en vrouwen kunnen goed, en willen gaarne werken; onder anderen hebben zij zulks getoond bij het bouwen en graven in 1841. — Daarenboven, zij hebben een uitnemend gezond verstand, een helder en vlug oordeel. Hunne zwerftogten, en hunne bereidvaardigheid om voor gering loon veel en zwaren arbeid te verrigten, geven genoegzaam bewijzen wat zij kunnen en wat zij willen.

Vraagt men mij: wat er van dat volk worden moet? Ik antwoord: wanneer men zich het lot van die ongelukkige menschen niet anders aantrekt dan tot heden geschiedde, zullen zij bedelaars, dieven, ja, moordenaars blijven, zoo vaak zij het ongestraft meenen te kunnen doen: men noodzaakt hen er toe. Brengt men, integendeel, door personen die hunne achting en hun vertrouwen weten te verwerven, andere beginselen in hen, en verbetert men hun maatschappelijk lot, dan zal men spoedig hunne krachten en vermogens, die men thans vreest, roemen en zegenen.

De middelen welke daartoe aangewend moeten worden, zijn dezelfde die, volgens de onbedriegelijke historie, nooit gemist hebben doel te treffen; die steeds woeste landen vruchtbaar gemaakt en ruwe, gevaarlijke horden beschaafd hebben. Daaronder noem ik in de eerste plaats: landbouw. Het terrein

dat zij bewonen, en grootendeels heide of slechts omgespitte heide is, moet verbeterd worden. Men stelle daartoe de menschen in staat, door hun gedurende een tiental jaren ruimschoots mest toe te zenden, en eenige gereedschappen en goed zaaikoren te verschaffen; zij zullen gaarne werken met inspanning van al hunne krachten, en de grond zal niet ondankbaar blijven waar weldoeners en beweldadigden te gelijk krachtig werkzaam zijn. Het gevolg toch daarvan zal zijn dat de thans zoo geringe voortbrengselen van rogge, boekweit en aardappelen veel overvloediger worden, en er meer welvaart ontstaat, waardoor land, voedsel, kleeding, enz. verbeterd worden; geiten en later koeijen zullen er dan komen; gelegenheid, noodzakelijkheid en lust om te werken zullen om strijd de arbeidzame menschen tot den landbouw drijven; hunne geaardheid zal daardoor veredelen, gelijk de grond dien zij bebouwen. Is er behoefte aan meer land, honderden bunders heideland omgeven het Heike: terrein is er overvloedig; — en zijn zij eens regt aan den landbouw gebragt, dan zal ook bij hen door nuttige en aanhoudende bezigheid het kwade door het goede overwonnen worden; zij zullen ook, meer dan thans, bekwaam en gezocht zijn om bij anderen te werken. Zijn zij landbouwers geworden, men kan gerust de kantwerkerij dan laten varen, waarvoor zij geen lust hebben, en waarmede zij geen geld verdienen dat in eenige verhouding staat tot hun werk en hunne behoeften. Lust kunnen zij ook niet hebben voor een treuzelig werk binnen vier muren; in de vrije lucht alleen kunnen die natuurkinderen tieren en met lust doen, wat zij doen kunnen. Daarom kon ook vóór eenige jaren de bitter schraal beloonende touw- en koehaar-spinnerij daar slechts van zeer korten duur zijn. — Van kolonisatie spreke men óók niet, want zij zijn niet minder gehecht aan hunne schrale heide, dan de Schokkers aan hun ellendig Schokland. Heeft men hen in staat gesteld hunnen grond te verbeteren en daarna hun een vijftigtal geiten geschonken, men zal ze vertrouwen inboezemen, en hunne harten openen voor de Godsdienst, die zij dan zullen leeren kennen en liefhebben als de moeder der weldadigheid en ware deelneming. — Een degelijk praktisch, regtschapen onderwijzer moet een trouwen geestelijke ter zijde staan, die met een warm godsdienstig hart menschen-

en landbouwkundige kennis vereenigt, — terwijl de geheele streek en bevolking aan slechts één Gemeentebestuur moet onderworpen zijn.

Aldus kan het eeuwen lang gevreesde *Heike* een welvarend dorp worden. Zóó kunnen de bewoners terugtreden in de Maatschappij, welke hunne voorgeslachten hebben verlaten, en waaruit de nakomelingschap wreedaardig is teruggehouden. In plaats van bij dag te bedelen, en bij nacht te stelen, zullen zij dan in de steden en dorpen komen met de vruchten hunner velden. De met de bewoners der omstreken eeuwen lang verbroken band zal worden hersteld door gemeenschappelijk belang, door vriendschap en huwelijksverbindtenissen.

Zal onze eeuw vergoeden wat vorige eeuwen verzuimden? Zal dit geslacht, voorgelicht door de meer zuivere beginsels van ware Christelijke philanthropie, beter zijne roeping en verpligting beseffen dan de geslachten die ons voorgingen? Dat bidden wij vuriglijk van God ten behoeve van die diep gezonkenen, welke zoo dringende behoefte hebben aan eene reddende hand; ten behoeve van die geestelijk en zedelijk kranken, wier kwaal van dag tot dag verergert, zoo niet nog tijdige middelen tot herstel worden aangewend. Dat bidden wij ook in het belang van hen die kunnen en willen helpen. Onuitsprekelijk groot zal het loon zijn dat de helpende menschenvrienden zullen ontvangen in de zelfvoldoening van waarlijk edele daden; onvergetelijk zullen die namen worden in deze streken; gezegend zullen zij worden door de opvolgende geslachten die deze thans ongelukkige, dàn bloeijende oorden zullen bewonen; groot zal bovenal die zegen eens voor hen zijn in dien grooten dag waarop de barmhartigheid zal roemen tegen het oordeel.

Leur, 8 Julij 1856.

DE IJZEREN DRUKPERS

AAN DE BEZOEKERS DER

TENTOONSTELLING TE HAARLEM. (*)

Mijn voorzaat was van hout, en deed den drukker zwoegen.
Het brood door hem verdiend, was loon van zwaren pligt.
Tot zijne hulp kwam ik, die 't halve werk verrigt.
'k Liet hem zijn brood, en bragt gemak aan en genoegen.

Doch 't vindingrijk vernuft had naauwlijks mij volbouwd,
Of de eeuwgeest riep om spoed, en 'k werd nog traag gevonden.
Toen kwam de snelpers: zij, die wedstrijdt met sekonden,
En hooger me overtreft, dan ik de pers van hout.

Haar zamenstel is grootsch, verbazend haar vermogen.
Wat afstand in de kunst van heden en voorheen!
De snelpers, als bezield, doet ál het werk alleen —
Doch waarom, bij haar wiel, een traan in 's drukkers oogen?

o! Als de spoed het eischt schiet dan haar vleuglen aan,
Gij, vormen van metaal, met kunstig lood beschreven! —
Maar, lezers! denkt er aan: ik doe den werkman leven.
Dat gij mijn dienst aanvaardt verzekert hem 't bestaan.

C. G. W.

MAASTRICHT, EN HET ELFDE NEDERLANDSCHE LANDHUISHOUDKUNDIG CONGRES.

DOOR

A. ISING.

Ik zou haast lust hebben om ons Land het »Land der feesten" te noemen: Akademie-feesten te Utrecht; feesten te Haarlem

(*) Op de feestdagen ter eere van LOURENS JANSZOON COSTER, zijn van dit gedichtjen exemplaren aan de bezoekers gegeven, die gedrukt werden in hunne tegenwoordigheid op eene ijzeren pers, door H. P. HOTZ te Gravenhage gemaakt. Het is ons aangenaam dat gedichtjen aan onze lezers te kunnen mededeelen. DE RED.

voor COSTER, met een stedelijk Huldeblijk, dat zich in aarde, zon en bloemen heeft opgelost; feesten te Amsterdam bij de onthulling van het monument voor het metalen kruis, en feesten te Maastricht ter gelegenheid van het elfde Nederlandsche Landhuishoudkundig Congres.

't Is minder mijn doel om veel van die feesten te zeggen, dan wel om naar aanleiding daarvan den indruk weêr te geven, dien ik ontving in den laatstgenoemden uithoek van ons landje; die smalle strook, tusschen België en Duitschland, die er op de kaart verwonderd schijnt uit te zien, dat ze nog aan Nederland behoort.

Maastricht is dan ook geene Hollandsche stad: men spreekt er in de eerste plaats Mastreegs (eene taal op zich-zelve, waarover en waarin boeken geschreven zijn), in de tweede plaats Fransch, in de derde plaats Hollandsch, met een sterk accent; men betaalt er met Belgische francs en centimes. De blaauwe omnibus met gouden letters van *Monsieur* A. BONN kost er geen kwartje, maar een halven franc. Men heeft er geene sigaren van vier of vijf om een dubbeltje, maar van vijf of zes centimes het stuk; men drinkt er, in plaats van thee en jenever, gekookte koffij uit groote dikke koppen, en oud bier uit glazen met ooren; de mannen uit het volk loopen er niet in hun borstrok, of in een lakensch rokje met korte pandjes, maar *en blouse*, en de vrouwen niet met mutsen, kornetjes of kappen met oorijzers, maar met losse doeken om 't hoofd geknoopt. En dan het land! — Er zijn geene onafzienbare weilanden met regte sloten en knotwilgen, maar bergen en dalen; de hellingen der heuvels prijken er met bouwlanden en geboomte, en snelvlietende beken kronkelen er door de valleijen.

Bij deze snedige opmerkingen zou ik het nu kunnen laten, ware het niet dat ik mij zedelijk verpligt gevoelde om ook iets te zeggen over het Congres *cum annexis*.

Indien eenig lezer soms niet weten mogt wat een Landhuishoudkundig Congres eigenlijk is, dan raad ik hem in gemoede aan om in Junij 1857, en wel in de laatste helft dier maand, naar Deventer te trekken, daar lid te worden van het Twaalfde Landhuishoudkundig Congres, en trouw de vergaderingen der Afdeelingen en de algemeene zittingen te be-

zoeken. Als hij 't dan soms nóg niet mogt weten, kunnen de volgende korte wenken hem misschien op den weg helpen. Zulk een Congres dient:

1°. Om mannen die gaarne eens alleen een reisje willen doen, daartoe de gelegenheid te geven, zonder dat hunne vrouwen er iets tegen in kunnen brengen.

2°. Om Heeren, die elkander alleen bij name kennen, persoonlijk in kennis te brengen. Daartoe was een der Congresleden van oordeel, dat ieder lid een leesbaar naamkaartje op zijn hoed moest dragen.

3°. Om aan de logementhouders in de stad waar 't Congres gehouden wordt, eene lucrative week te bezorgen, en er de gemeente-kas te stijven door het meerder vertier.

4°. Om stedelijke of particuliere *musea*, verzamelingen en kabinetten meer bekend te maken.

5°. Om een groot *dîner* te geven, b. v. van een paar honderd couverts, waar veel gegeten, meer gedronken, en nog meer getoast wordt.

6°. Om vlaggen te ontrollen, illuminatiën te ontsteken, en muziek uit te voeren.

Wat het elfde Congres betreft, kan ik mij bepalen tot de mededeeling: dat het gehouden werd te Maastricht, in het naar de teekeningen van POST gebouwde stadhuis op de Groote Markt, en dat de algemeene vergaderingen plaats vonden in de hoog gewelfde vestibule van dat schoone, op zich-zelf staande gebouw. De dagbladen hebben toch reeds kort of breedvoerig alles vermeld wat er verhandeld werd, en er zal daar, bovendien, nog een volledig verslag van uitkomen, waarnaar ik ieder, die er meer van verlangt te weten, met vertrouwen verwijs.

Ik spring dus met een kalm geweten maar over tot het *dîner* op den 26sten Junij, den derden dag, in de redoute- of comedie-zaal. Lang zal ik er echter niet bij stilstaan; ik wil alleen maar het feit vermelden dat we, toen de salade met de *hure de sanglier* gepresenteerd werd, al lang aan het dessert waren, en dat de *pistaches* en Champagne-flesschen reeds klapten en sprongen bij het rondgaan van de pudding.

Des avonds was er eene schitterende illuminatie, met duizende gekleurde lampions, in het park aan de Maas, opge-

luisterd door de muzijk der verschillende Harmoniën, die gedurende al de dagen van 't Congres zich bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt; want zoo wel 's morgens als des avonds trokken zij, blazende en trommelende, door de straten; altijd met hare banieren, en des avonds, bovendien, met fakkellicht.

Den volgenden dag, vrijdag, ten 3 ure, was het bijzonder warm. De zon brandde in volle kracht op het *Vrijthof* of de *place d'armes*, en lachte met het beetje schaduw, afgeworpen door de twee rijen boompjes, die dit groote vierkante plein omgeven; er was geen togtje aan de lucht sterk genoeg om den kruiddamp weg te blazen, van drie maal elf moordslagen uit een klein kanon.

In 't midden van het Vrijthof, voor de muzijktent, waar het koper lustig schetterde, stond op een pedestal een *gek*... dat wil zeggen: het beeld van een *clown*, zoo als we dien op de kermissen in de paardenspellen zien. Dat »heer" had eene glazen karaf in de hand, en schonk daar schuimend bier uit in eene voor hem geplaatste kom, uit welke 't, door eene pijp, in eene kuip liep. Het bier kwam van de hoofdwacht, waar 't gepompt werd in eene over het plein gelegde pijp, die met het beeld in verband stond.

Digt bij den gek waren eenige planken op een paar schragen gelegd, en aan die geïmproviseerde tafel waren eenige Maastrichtsche dames, dat wil zeggen: vrouwen uit de geringe volksklasse gezeten, met oranje en gekleurd papier opgeschikt, en met papieren vlaggetjes in de hand. Die dames moesten lotto spelen, en wie 't eerst *kien* had, kreeg een halven franc. Bij ongeluk konden zij geene van allen de nommers lezen, zoodat het spel een groot gescharrel gaf, en 't heel lang duurde eer er wat licht in die zaak kwam. Intusschen werd er aan mannen en vrouwen vlijtig bier toegediend, uit de onder den *clown* staande kuip.

Vervolgens werden een drietal kerels met blaauwe kielen op eene stellaadje geblinddoekt, en nu moesten ze elkander lange pijpen in den mond steken. Grappiger nog was het papeten van twee andere geblinddoekte kerels, die elkander moesten voeren, en er uitzagen als pierrots, daar elke mislukte hap hun op een witten veeg te staan kwam. — Het worstelen

van jongens, die met de tanden eenige met stroop besmeerde en aan touwen opgehangen broodjes moesten veroveren, en geheel bruin werden geverwd; — het steken naar den aan een bak met water bevestigden ring, waarbij elke misstoot gevolgd werd door eene stortbui op den wagen waarin de tournooijers gezeten waren; — het klimmen in den mast; — het zoeken met de lippen naar een stuk geld in een met stroop gevulden bak — dat alles gaf aanleiding tot zotte tafereelen, en bestendig stof tot gelach en gejuich. De Maastrichtsche sociëteit *Momus* bereikte op die wijze weder haar doel: door volksspelen vermaak te verschaffen, en tevens aan behoeftigen al schertsend eene aalmoes te reiken. — Jammer maar dat de groote hitte het genoegen aanmerkelijk verminderde.

De hoogere standen vonden gelegenheid tot uitspanning in de bals. Ik zag er twee te Maastricht, en beide bragten mij dadelijk tot de overtuiging dat hier gedanst wordt al is er juist geen Congres; want zoo wel heeren als dames dansten keurig. Als ik een prijs had moeten uitreiken, niet voor de beste veevoedering, maar voor het beste dansen, zou ik dien aan het bal van woensdag-avond in het locaal van de Koninklijke Harmonie hebben toegewezen, boven dat van des vrijdags-avonds in de redoute-zaal. Daarentegen was dit laatste aangenamer door de betere en koele localiteit. Naar het eerste zag ik de dames en heeren in bal-tenue wandelen onder parapluies: de dames blootshoofds, en de heeren gepet; naar dat in de redoute-zaal gingen zij in rijtuigen. De wandelenden kon men het best opnemen, en misschien lag het daaraan, dat de mooiste meisjes die waren welke te voet naar het bal gingen.

Zaturdag, de laatste dag van 't Congres, was aan 't bezoeken van de omstreken der stad gewijd.

Des morgens kwartier voor negen kon men de reeds gemelde blaauwe omnibus — de eenigste, geloof ik, die de Maastrichtenaars bezitten — volgepropt van 't *Hôtel du Casque* op 't Vrijthof zien vertrekken. De daar gelogeerde Congresleden, die niet meer *in* den wagen konden, zochten plaats op den bok, of op de imperiale, die niet tot het vervoer van passagiers was ingerigt, zoodat we, half hangende over de leuning, en half gezeten op een ladder, die onder 't gewigt van

een dikken Hulstenaar dreigde te breken, ons gelukkig prezen, toen we zonder ongelukken de Maasbrug naar Wijck over waren, en vervolgens het station van den Aken-Maastrichtschen spoorweg bereikten.

Een pleiziertrein zou ons naar Valkenburg overbrengen. Die het eerst waren gekomen kregen de beste plaatsen, zoo als dat gewoonlijk het geval is, en verkneukelden zich in de gemakkelijke rijtuigen der tweede klasse. De later aangekomenen moesten in de wagons, die echter, hoog van verdieping, rondom gesloten, en met breede banken voorzien, vrij wat meer *comfortable* zijn, dan de ongelukkige zeilwagens op onzen Hollandschen spoorweg, waar men staan noch leunen kan, en zelfs als de oude wagens der tweede klasse op dien weg, met hunne kleine raampjes, die ik altijd perfect geschikt heb geacht voor 't overbrengen van cellulaire gevangenen.

Wij merkten aan 't langzame rijden dat wij 't voorregt hadden in een pleiziertrein te zitten; want het geschiedde met opzet om de reizigers het gezigt over het land, dat zij doortrokken, beter te doen genieten.

Langs vruchtbare akkers en glooijende heuvelen, langs het dorp Meerssen, dat in een boomgaard van appel- en perenboomen als verscholen ligt, en waar, zoo als gezegd wordt, de drie zonen van den Goeden LODEWIJK eenmaal de verdeeling van het rijk van KAREL *den Groote* bedisselden, kwamen we aan onze bestemming, en werden aan het station, waar groene boompjes voor geplant waren, met saluutschoten verwelkomd. Spoedig togen wij den zonnigen weg langs naar het aan den voet der groene hoogten gelegen Valkenburg. Het was aardig al die heeren en dames — want ook deze vergezelden ons — het nederige plaatsje te zien binnentrekken, terwijl de bewoners nieuwsgierig naar hunne deuren en vensters vlogen. Wij gingen de brug over, onder welke eene beek of vliet stroomt, de Geule genaamd, die een paar schreden verder schuimend en klaterend het rad van een molen in beweging brengt; traden eene oude vervallen poort door, en stegen toen den berg op naar de ruïne van het kasteel der *Sires de Fauquemont*.

De heeren hielpen de dames de steilten beklimmen, en boden haar op den top des heuvels wilde rozen aan. Toen

werd het panorama bewonderd, en de ruïne bekeken. Men klauterde op brokstukken steen, daalde in spelonken af, en voelde zich vrij en ongedwongen tusschen de vervallen muren van het oud-adellijk slot, welks vroegere bezitters over de vrijheid zeker geheel anders gedacht zullen hebben dan wij, en vast nooit hebben gedroomd dat zoo veel *roturiers* zich eenmaal, in 't belang der landhuishoudkunde, op hun erf zouden vrolijk maken.

Toen we weêr naar Valkenburg waren afgezakt, werd daar een herberg letterlijk belegerd, en een geduchte aanval gedaan op het bier en den meidrank van den kastelein, die geene glazen genoeg had voor al zijne gasten.

Langzaam wandelden wij naar 't stations-gebouw terug, en zetten ons daar boven op een plat, van waar zich weder een bekoorlijk vergezigt opdeed. Ten half twaalf voerde de trein, doch nu met groote snelheid, ons naar de stad terug. De blaauwe omnibus werd op nieuw met drift beklommen, en terwijl we van onze hooge zitplaatsen de meisjes van Wijck en Maastricht een vriendelijken groet toewierpen, vlogen wij, spoediger dan ons lief was, weêr naar het Vrijthof.

Des namiddags wachtte ons een andere pleiziertogt: wij zouden per stoomboot naar de *Slavante* worden gebragt, en met fakkellicht den St. Pietersberg doorwandelen.

Ten vier ure stonden we digt zamengepakt op de met groen en vlaggen versierde boot, waarop de hoornmuzijk van het derde regement infanterie ons vergezelde. Het was er *zóó* vol, dat niemand zich bezijden de raderkasten mogt plaatsen, wijl men vreesde dat de deinende boot dan misschien zou kunnen omslaan.

Aan de *Slavante* gekomen stegen wij naar het *Casino* op, dat daar een klooster van de Franciscaner monniken, *Observanten* genaamd, heeft vervangen.

Welhaast waren al de tafeltjes en stoelen op het terras ingenomen, de muzijk deed zich weder hooren, de bier- en wijnflesschen werden ontkurkt, en ieder genoot het heerlijke zonnige uitzigt van den St. Pietersberg, in afwachting van het plegtige oogenblik, waarin men zijn schoot zou binnentreden.

Aardig was het hier al die verschillende *specimina* van de Nederlandsche natie vereenigd te zien. Het was eene andere

vergadering van vertegenwoordigers des volks, die hier broederlijk en zusterlijk vereenigd waren, en 't misschien spoediger eens zouden geworden zijn over sommige quaestiën, dan de heeren op het Binnenhof te 's Gravenhage. Geen wonder! Met een blik op die heerlijke natuur, onder 't genot van de verkwikkende zomerlucht, met een glas schuimend bier in de hand, of den parelenden wijn aan de lippen, en in het vooruitzigt om straks gezamenlijk die donkere gangen te bezoeken, waarin men, zoo men er zich alléén in waagde, een wissen dood zou vinden — onder al die indrukken moest men wel ruimer en eenstemmiger denken, dan soms met het oog op »de groene tafel" bij uitnemendheid, waaraan de leden van 't uitvoerend bewind zijn gezeten, met de Grondwet voor zich, en den Koninklijken troon in den rug.

Doch daar klinkt een hoornsignaal, en de twee-honderd-en-veertig dames en heeren rijzen van hunne zitplaatsen op, en stroomen naar den ingang der gewelven.

De gidsen ontsteken hunne toortsen, de muzijkanten trekken voorwaarts, de dames omhullen zich met doeken en mantilles, de heeren met jassen en *plaids*, en we nemen afscheid van de lieve zon, die de stoute rotsblokken verlicht, waar langs onze weg loopt. Nog een oogenblik, en we zijn een hoek omgeslagen, en blikken in een stikdonkeren nacht, terwijl het roode licht der fakkels op de hooge wanden speelt van den gang, en de duizende namen doet uitkomen, die door de bezoekers van den St. Pietersberg met houtskool op den steen zijn geschreven.

De muzijk doet zich van tijd tot tijd in de voorhoede hooren, wij marcheren stevig voort: den eenen gang uit en den anderen in; de gidsen slaan hunne toortsen tegen de hoeksteenen af; wij lezen hier en daar een naam die wat grooter of zonderlinger staat dan de overigen, en — daar blijft het bij. — De eerste helft van de promenade was uiterst eentoonig, en de tweede helft was niets levendiger. Zelfs de plek waar kristallen water van boven in eene soort van kom druipt, en waar allen van dat water eens moesten proeven, gaf maar weinig variatie, hoewel toch een onzer er toasten meê instelde op de Maastrichtenaars, op de leden van 't Congres, en op de dames.

En toen ging het weêr voorwaarts, den eenen gang uit en den anderen in, en de gidsen sloegen hunne toortsen weêr tegen de hoeksteenen af, en het roode licht scheen weêr op de duizende namen, die de wanden bedekken.... Als eene bijzonderheid werd ons eene in de hoogte met houtskool geteekende locomotief aangewezen, die daar naar luid van 't opschrift gezet was ter herinnering van het bezoek in den St. Pieter gebragt bij gelegenheid van de opening van den Aken-Maastrichtschen spoorweg. Ofschoon het verband tusschen deze gangen en den spoorweg ons niet duidelijk bleek, werd de locomotief toch met veel belangstelling bekeken; want het was eens iets anders. — Onder de duizende namen komen er eenige weinige voor waarop de aandacht door de gidsen gevestigd wordt; onder anderen ook die van NAPOLEON I. Ook worden er twee groote steenen aangewezen, die de eerste Keizer daar heeft laten leggen (versta: *liggen*). »Waarom?" — vraagt men. — »Omdat hij ze niet meêgenomen heeft" — is het antwoord. Die Hollandsche *Calembour* is dáárom aardig, dat die Fransche Keizer nog al van medenemen hield, getuige in zijn tijd de *Louvre* te Parijs, en de geplunderde Museums in de andere hoofdsteden van Europa. Geen wonder dus als hij ook uit den St. Pieter een *souvenir* had meêgepakt! — Men toont daar ook den naam van WILLEM *den Zwijger*, en van diens naneef, het geëerbiedigd tegenwoordig Hoofd van den Staat, en van den Prins van Oranje. Dat men zoo veel belang in al die namen stelt, toont reeds aan, hoe weinig er in de gangen te zien is, die u doen denken aan de kelders van een ontzaggelijk groot huis, terwijl ge onwillekeurig zoekt naar een trap die u naar boven zou kunnen leiden. Alleen de gedachte, die u soms komt aanwaaijen, dat men in een dier menigvuldige zwarte zijgangen, waarvan gij den aanvang in het voorbijkomen spookachtig verlicht hebt gezien, zou kunnen achtergelaten worden, jaagt eene huivering aan, en doet den pas versnellen.

Maar in zulk een groot gezelschap, en met muzijk vooruit, kan zelfs die indruk niet sterk wezen.

Indrukwekkend schoon echter was ook thans het lichteffect bij het naderen van den uitgang: eerst die schemering, langzaam overgaande in blaauwer en blaauwer licht, waarbij

ge voor 't eerst het gewelf boven u bespeurt, dán plotseling de gloed van 't zonnelicht, het groen der heesters, de afwisseling van heldere kleuren, de weldadige warmte die u tegenstroomt! — Hartelijk verheugde zich ieder weêr in de vrije lucht te zijn, en toen ik later eene poos eenzaam ronddoolde over den St. Pieter, en niet genoeg kon staren op de groene valleijen en de blaauwe lucht; op de kabbelende Maas onder mij, en het lagchende vergezigt daarachter — toen beaamde ik ten volle de uitspraak van een Maastrichtenaar die niet met ons in de gangen was gegaan, »omdat hij 't op den berg veel mooijer vond dan er in". — Evenwel is het waar, dat men 't er bovenop toch nóg veel mooijer vindt wanneer men er eerst in is geweest; dan geniet men dubbel, door het contrast tusschen het rijk der duisternis en het rijk des lichts. Mogelijk zou de gang door de uitgebreide steengroeve mij meer hebben aangegrepen, als ik er, met de herinnering aan een stukje van Ds. VAN KOETSVELD, mij niet te véél van had voorgesteld, en als de grot van Han, dat reusachtig gewrocht der Natuur, met zijne grootsche zalen en spelonken, met zijne hoogten en laagten, met zijne verwonderlijke stalactieten en stalagmieten, met zijne peillooze afgronden, waarin de Lesse bruist en klatert — niet nog levendig voor het oog mijner verbeelding had gestaan, en mij onwillekeurig tot eene vergelijking gedwongen had, die niet ten voordeele kan zijn van de eenvormige gangen des St. Pieters, hoe vele namen er ook op de regte wanden gekrabbeld staan.

De stoomboot bragt ons weder naar Maastricht terug, en de opgestoken wind deed de vlaggen vrolijk wapperen, en droeg de toonen der muzijk over naar de talrijke menigte, die onze aankomst op de aanlegplaats bij het Park verbeidde.

In den vroegen morgen van den volgenden dag bragt ik op de stoomboot naar Luik mijn afscheidsgroet aan Maastricht, aan de Slavante en aan den St. Pietersberg.

Ik zou hier ook den »geduldigen" lezer vaarwel kunnen zeggen, ware het niet dat ik in een boekje, getiteld: »Maastricht en zijne omstreken", toevallig eene zinsnede had opgeslagen, waarover ik niet nalaten kan nog even mijne verbazing lucht te geven. De Schrijver zegt: »Behalve het Vrijthof en het Park worden ook de stadswallen in het schoone jaargetijde

druk bezocht, van wege de groote verscheidenheid van 't vergezigt, dat men van daar op de vestingwerken en op het panorama der stad geniet."

Neen! daar moet ik anders over spreken. Het was op den avond van den snikheeten vrijdag, toen wij, een paar mijner vrienden en ik, het dalen der zon hadden afgewacht om ons buiten nog een weinig te verfrisschen. Wij wilden daar tevens gebruik van maken om iets van de beroemde vestingwerken van Maastricht te zien.

Zoo gezegd, zoo gedaan: wij wandelden de Bossche straat door en de poort uit, en wat zagen we? Wij zagen een aantal grachten en ophaalbruggen, sloegen regts een weg in naar de fraaije nieuwe brug over de Maas, waarover de spoorweg van Maastricht naar Hasselt, de hoofdstad van Belgisch Limburg, loopen zal; gingen verder, en stonden eensklaps voor eene uitgestrekte heide, waarop boom noch heester te zien was. Toen schrikten we terug, en ondervonden weldra een nieuwen schrik bij het zien van een stukje van de Zuid-Willemsvaart, zoo akelig en 't hart toenijpend van uitzigt, dat we blijde waren dien waterweg niet noodig te hebben. In ons privé verklaarden we bij dat gezigt plegtig: dat het ons niet schelen kon of de Belgische naburen, door hunne irrigatiën, het water aan die vaart onttrekken of niet; wijl 't ons voorkwam dat, al ware er nog ééns zoo veel water in, de vaart op die vaart toch altijd vreeselijk droog moest blijven. — Nu gingen wij weêr tusschen de wallen, en zochten vlijtig naar eene poort die ons in 't open veld zou brengen; maar te vergeefs: wij liepen en liepen, maar bleven immer tusschen hooge dammen bekneld, die maar niet wilden eindigen. Hoekige en steile ravelijnen en courtinen, of hoe de dingen anders heeten mogen; half verdroogde grachten met eene massa kroos er in; een weg, die altijd voortduurt, en waarop men geen sterveling tegenkomt; donkere gewelven aan den overkant van de gracht; hier en daar in de hoogte een eenzame schildwacht, en om ons heen duizenden vuurvliegen of glimwormen, die een onzer voor de zielen hield van Spanjaarden, hier gedurende het geduchte beleg gevallen....

Het was benaauwend en akelig, ieder voelde er zich bekneld en gedrukt, en kreeg eene soort van heimwee naar de uitgestrekte Hollandsche weiden: een gevoel als of men die

nooit weêr zou zien. En er was toch maar geen einde aan onzen weg, en we ontdekten geene enkele poort, en geen enkel huis, en geen enkel mensch. Ten slotte toch kwam er uitkomst, in de gedaante van een langen, krommen, donkeren gang, die ons de stad weêr inbragt, en de Brusselsche poort gedoopt is. Onze bedoeling echter was niet om in de warme straten over de puntige steenen te loopen; wij wilden naar buiten, in de vrije, frissche lucht! — *Ergo:* wij gingen weêr naar eene andere poort, die ons, zoo wij dachten, naar 't Park zou leiden; maar, ja wel — het was de Tongersche poort. Te regt gewezen door eene zeer bespraakte jufvrouw, die met haar man en kinderen van de wandeling terugkwam, volgden wij nu een pad, tusschen de stad en de vestingwerken, dat ons, eindelijk, in het Park en bij de Maas bragt. Maar het was ons niet gegund het koeltjen in te drinken, dat over de rivier woei: de klok van de Sint Servaas sloeg tien ure, en de poorten werden gesloten; te naauwernood kwamen we dood moê Maastricht weêr binnen: — wij hadden de vestingwerken gezien!

WAAROM?!

DOOR

C. VAN KOETSVELD, C.Ez.

Hoe treurt de teedre moeder,
  En schreit zich de oogen blind:
Haar zuigling is gestorven;
  Haar kind: haar eenig kind!
Zij heeft zoo lang gebeden,
  Toen 't kinderlijden klom —
God heeft het toch genomen;
  Zij snikt in rouw: „Waarom?!"

Ginds knielt een jeugdig weesje
  Bij 't pas ontsloten graf;
Het mist een teedre moeder,
  Die niets dan liefde gaf.
Het kind weent bittre tranen
  Bij 't doffe klokgebrom. —
't Ziet blijde speelgenooten,
  En stamelt droef: „Waarom?!"

Daar kwijnt eene arme weduw',
  Helaas! zij heeft geen brood
Voor 't kroost dat schreeuwt van honger.
  Hoe dreigend klimt haar nood!
Ginds rijdt een trotsche rijke,
  Doch ziet naar niemand om —
Bij hem het goud in stroomen...
  Bij haar 't gebrek!... „Waarom?!"

Hier ligt een kranke jongling,
  Die van zijn kindschheid lijdt.
Hoe hijgt hij naar den grafkuil,
  Als 't einde van den strijd.
Hij telt naauw twintig zomers,
  Reeds buigt zijn rug zich krom;
Hij ziet zijn sterken broeder...
  En fluistert: „God! waarom?!"

Zoo weent de droeve moeder,
  En 't arm, verlaten kind;
Zoo jammert de arme weduw',
  Die nergens hulpe vindt;
Zoo zucht de zwakke lijder,
  Schoon God hem niet verlaat;
Daar elk den rijk bedeelde
  Met afgunst gadeslaat.

Zij blikken morrend, twijflend
  In 't Godlijk raadsbesluit,
En vorschen stout de wegen
  Des Albestierders uit.
Doch ijdel is hun pogen:
  De nacht van 't lot is stom;
Maar de eindloosheid der heemlen
  Roept óók hun toe: „Waarom?!"

Niet morren, maar gelooven
  Betaamt den sterveling,
Die onvergankl ijk leven
  Van 's Heeren gunst ontving.
Hij, wiens geloof door 't lijden
  In kracht en waarde klom,
Die bidden leerde en hopen,
  Vraagt niet aan God: „Waarom?!"

's Hage, 1 Julij 1856.

MENGELWERK.

WERKING EN TERUGWERKING.

DOOR

G. VROLYK,

PREDIKANT TE SCHOONDIJKE.

Was er ooit een tijdperk dat merkwaardig verdient genoemd te worden, het was dat van het laatste gedeelte der achttiende eeuw: toen eeuwenheugende grondbeginselen verzaakt, en vroeger ongekende of met afkeer verworpen denkbeelden omhelsd, en met geestdrift in beoefening gebragt werden. Bijna alle landen der beschaafde wereld verkeerden in eene gisting, die velen met zorg en angst deed vragen: wat er van worden zou? en waaromtrent anderen zich de schoonste verwachtingen voorspiegelden. Geweldige uitbarstingen legden het algemeene misnoegen, of althans de groote zucht tot verandering, aan den dag. Maatschappelijke inrigtingen werden ontbonden, regeringstelsels veranderd, troonen omvergeworpen, en wie vroeger met eerbied en liefde bejegend waren, met minachting en afkeer behandeld. — Aan de overzijde van den Atlantischen Oceaan scheurden zich de Vereenigde Staten van Noord-Amerika van het moederland af, en vestigden een Gemeenebest, dat sinds dien tijd reuzenschreden deed op de baan der ontwikkeling en beschaving. Van daar kwam de wind der vrijheid naar Europa overwaaijen, om onlusten en opstanden te verwekken, die wel met geweld beteugeld werden, maar om eerlang op nieuw los te breken. Wat in kleinere Staten: Holland en België (*), mislukt was, slaagde in het magtige Frankrijk. Meer dan elders was in dat groote land sinds jaren de brandstof opgehoopt voor eene geheele

---

(*) De Belgische onlusten stonden echter in volmaakt contrast met de Hollandsche. Deze sproten uit zucht naar het nieuwe, gene uit gehechtheid aan het oude voort.

verdelging van het bestaande. De langdurige regeringen van LODEWIJK XIV en LODEWIJK XV hadden door kostbare oorlogen, en dwaze geldverspillingen de schatkist uitgeput, en den schuldenlast tot eene hoogte doen klimmen, tot wier vermindering de schranderste staatslieden te vergeefs hun vernuft spitsten. Adel en geestelijkheid spanden met het Hof zamen tot onderdrukking van het steeds verarmend volk, op welks schouders de meeste lasten gelegd werden. Zoo was de grond bereid, waarin het zaad der nieuwe beginselen, die voor troon en altaar zoo gevaarlijk waren, welig wortel schoten. Het ontzag en de genegenheid voor zijne Koningen, voor welke ieder Franschman te voren gewillig zijn leven zou gelaten hebben, verdween zoo zeer, dat het meerderdeel van hen den dood des Konings en van zijne gemalin door beulshanden, met genoegen aanschouwde. Wie eenmaal het land oppermagtig beheerschten, mogten, als aristokraten aan den algemeenen afschuw prijs gegeven, van geluk spreken, indien zij, van hun goed en inkomsten beroofd, door de vlugt hun leven konden bergen. Maar de uitkomst beschaamde beurtelings de vurigste hoop en de bangste vrees. De wagen der omwenteling nam eene vaart die hem geheel buiten het spoor bragt, en tot stilstand dwong, na tal van slagtoffers onder zijne raderen verplet te hebben; en de schoone prijs van al die woelingen en omwentelingen viel aan een gelukszoon ten deel, die Koningen en Keizers deed beven. — Evenwel niet vruchteloos was zoo veel bloeds vergoten. Welke ook de uitspattingen en gruwelen der Fransche revolutie waren: zij had ook weldadige gevolgen. Niet langer waren de voordeelen der maatschappij voor de eene, de nadeelen voor de andere klasse. Niet langer zag zich het grootste deel der natie zonder bescherming van geregeld werkende wetten, en aan hunne meesters ter prooi gelaten. De middenstand hernam zijne miskende regten, en akkerbouw en nijverheid, van belemmerende banden vrijgesteld, kwamen tot een bloei dien zij vroeger niet gekend hadden. Door de vernietiging der kloosters, en den verkoop van de ontzaggelijke eigendommen der Kerk, werden doode kapitalen in het leven geroepen, het finantiewezen van den Staat verbeterd, en nieuwe bronnen van welvaart ontsloten, terwijl aan iederen Franschman de vrijheid verschaft werd, om God te vereeren zoo als hij het meende regt te zijn. En overal waar der Franschen

zegevierende wapenen doordrongen, werden hunne beginselen verspreid, die, hoe drukkend in andere opzigten hunne heerschappij zijn mogt, in Kerk en Staat, door de afschaffing van het verouderde en gebrekkige, door de wering van misbruiken, en door verbeterde inrigtingen, heilzaam hebben gewerkt, waarvan in onderscheidene landen tot op den huidigen dag veel is overgebleven, niettegenstaande de pogingen om eene vroegere orde van zaken te herstellen.

Die pogingen namen reeds ten tijde der omwenteling een aanvang. Hare geweldige werking verwekte eene terugwerking, waaraan Koningsgezinden, gematigde Republikeinen, met allen die zich in hunne verwachtingen bedrogen of in hunne belangen gekrenkt zagen, deel namen; die onder NAPOLEON, maar vooral na zijnen val, met ijver voortgezet werd; en die bij voortduring een staat van onrust en spanning deed geboren worden, wier uitbarstingen men tweemaal aanschouwde. Met dat al heeft de partij van den teruggang niet vruchteloos hare krachten ingespannen. Van de misslagen der omwenteling zich bedienende, is het haar gelukt eerst onder NAPOLEON, vervolgens onder de BOURBONS, den vrijheidsgeest te onderdrukken, en niettegenstaande deze in 1830 en 1848 krachtig het hoofd verhief, hem op nieuw onder LODEWIJK FILIPS te verschalken, en thans onder LODEWIJK NAPOLEON tot onderwerping te dwingen. Dat zelfde volk 't welk nog vóór weinige jaren de vaan van vrijheid, gelijkheid en broederschap weder opstak, ziet zich thans van bijna allen invloed op den gang der regering uitgesloten. Hoe men ook over de wijze waarop het Keizerrijk is tot stand gekomen, denken moge, niemand zal ontkennen dat de Franschen getoond hebben nog weinig rijp te zijn voor de rustige uitoefening der constitutionele regten. — Eene reactie als op het politieke, openbaarde zich ook op het kerkelijke gebied. In dat zelfde land waar de Paus al zijn invloed verloren had, heeft hij door het Concordaat van 1802, en door latere gebeurtenissen, veel van zijn gezag herwonnen. De afgeschafte kloosters zijn als uit den grond herrezen. Daar waar de priesters van de volkswoede alles hadden te duchten, gebannen, of in kerkers geworpen en gedood werden, treden zij weder op als een welgesloten geheel, en oefenen onder hunne Aartsbisschoppen en Bisschoppen eenen onmiskenbaren invloed uit. In die zelfde

kerken welke door een bandeloos gemeen geplunderd en geschonden werden, wordt de Roomsche eerdienst met al de praal en pracht die haar ter dienste staan, uitgeoefend. Zelfs de Gallicaansche instellingen, die het volk beschouwde als het bolwerk van de betrekkelijke vrijheid die het tegen Rome's heerschzuchtige aanslagen genoot, zijn op den achtergrond geraakt, en worden door het meerderdeel der Fransche geestelijken miskend. — Eene gelijke terugwerking openbaarde zich in andere landen: Spanje, Italië, Duitschland; maar ook een gelijk verlangen om verkregen regten te behouden, gedane toezeggingen vervuld te zien, en verzet tegen de pogingen om afgeschudde kluisters weder aan te leggen, en aristokratische, oligarchische en monarchale beginselen te doen herleven. Tot welke hevige onlusten die worsteling in Spanje onder FERDINAND VII, en na zijnen dood, in Italië en Duitschland in 1820, 1830 en 1848 heeft geleid, is bekend.

Opmerkelijk is het, dat ook in Protestantsche landen de geest van reactie niet werkeloos bleef, doch gewijzigd, en in verschillende mate. In de Evangelische Staten van Duitschland, wier bewoners voor de belangen hunner Vorsten tegen NAPOLEON zoo bereidwillig de wapenen gedragen, en met inspanning van al hunne krachten het uitheemsche juk afgeworpen hadden, baarde het onvervuld blijven van de in den nood gedane beloften van meer vrijzinnige instellingen groot misnoegen, hetwelk door de strenge maatregelen van het Congres van Carlsbad bedwongen, maar niet weggenomen werd, en dat vóór weinige jaren troonen deed wankelen. Nederland mag het geluk genieten, om van vroegere beroeringen uit te rusten in de schaduw van een regeringstelsel, dat, als de vrucht van door de ondervinding verkregen lessen, de veiligheid van iederen burger, zonder aanzien van stand, vermogen of Godsdienstige belijdenis, waarborgt. Engeland, nog verdeeld tusschen de Tories en de Whigs, heeft de ooren gestopt voor de vleijende inblazingen der Radicalen, maar ziet zich door een gevaar bedreigd, welks oorsprong in de slechts gedeeltelijke hervorming der Anglicaansche Kerk is te zoeken, die in hare voorregten door de nieuwe begrippen aangerand, in het Puseyïsmus haar behoud zoekt, dat velen harer zonen tot de Kerk van Rome terugvoert. In andere Protestantsche landen heeft de terugwerking op het Godsdienstig gebied eene rigting genomen,

die de meeningen van vroegere tijden verlevendigt, aan Formulieren het oude gezag toekent, en eene uitsluitend Luthersche en Gereformeerde Kerk zoekt te herstellen. Van hier afscheiding van de bestaande Kerkgenootschappen, of waar het zoo ver niet kwam, beschuldigingen van afwijking van de leer der vaderen. — Dat de Roomsche Kerk van die verdeeldheden partij zou zoeken te trekken om zich ook in Protestantsche landen te doen gelden, liet zich verwachten. Terwijl zij, waar zij de magt in handen had, elk streven naar Godsdienstvrijheid met onverbiddelijke strengheid te keer ging, heeft zij, waar hare aanhangers de minderheid uitmaakten, eerst door gelijke regten voor zich in te roepen, vervolgens door het aanheffen van luide klagten getracht zich te vestigen en uit te breiden, met dat gevolg, dat zij in menig Protestantsch land het hoofd opgebeurd, en in invloed gewonnen heeft. Is ook hare winst, wat het getal der tot haar toegetredenen betreft, over het geheel niet groot; wordt die dikwijls door een evenredig of meerder verlies opgewogen: zoo getuigen echter de overal verrijzende kerken, de talrijk gestichte kloosters, en de ijver van hare volgelingen, van eene hoop en kracht, die door den Protestant niet onopgemerkt mag gelaten worden, en eene vernieuwde worsteling heeft doen ontstaan, hoedanige men sinds de dagen der Hervorming niet aanschouwd heeft. Welke zal de uitkomst van dien kamp zijn? Om deze vraag met zekerheid te beantwoorden, zou het oog in de toekomst moeten kunnen doordringen. Dat de partijen weldra vrede zullen sluiten, is niet te gelooven; want de strijd betreft geene weinig beteekenende of voorbijgaande zaken, maar de hoogste en duurzame belangen niet van enkelen of weinigen, maar van de gansche Christenheid; onder welke een verschil van kennis, beschaving, begrippen en zienswijze bestaat, die geene spoedige vereeniging doet verwachten. Zal dan de partij die het verouderde tracht te herstellen, en de volken tot de Middeleeuwen zoekt terug te voeren, het hopelooze van haar streven ziende, aflaten? Om dit te doen zou zij hare beginselen moeten verloochenen, en haar bestaan en uitzigten prijs geven. Maar ook dit is vooreerst niet te wachten. Zal dan de zaak der burgerlijke en Godsdienstige vrijheid gelukkig voortgaan, en ten laatste alom de overhand verkrijgen? Of zal, integendeel politiek en kerkelijk geweld de geesten op nieuw

aan banden leggen, en zijne vroegere heerschappij hernemen? Het eerste hopen en verwachten wij, voor het laatste koesteren wij geringe vrees. Daarvoor pleiten de volgende gronden:

Het verschijnsel van onze dagen was aan vroegere tijden niet vreemd. Ofschoon iedere eeuw hare eigenaardigheden heeft, en elke invloedrijke gebeurtenis door bijzonderheden gekenmerkt wordt, die, eens voorbijgegaan, niet ligt op dezelfde wijze herhaald worden, zoo behoort echter dezelfde werking en wederwerking die in onze tijden zoo veel onrust sticht, ook tot de geschiedenis. Het Israëlitische volk, uit het land der slavernij verlost, en aan de dienst des Eeuwigen gewijd, bleef, in weerwil van alle wonderkrachten aan zijne verlossing, bescherming en verzorging besteed, naar Egypte hunkeren, en maakte van eene tijdelijke verwijdering van zijnen Leidsman gebruik tot het vervaardigen van een kalf van goud. De ernstigste vermaningen van den grijzen held JOZUA, en de plegtigste verbindtenissen verhinderden hen niet, om na zijn afsterven, van Hem die de wateren van den Jordaan voor hunne voeten had opgedroogd, hunne vijanden voor hun aangezigt had doen vlieden, en hen bezitters van het land dat van melk en honig vloeide, gemaakt had, af te vallen, en zich voor andere Goden neder te buigen; en gedurende al den tijd van het bestuur der Rigteren zien wij de ware Godsdienst kwijnen of leven, naar mate van den invloed dien de omstandigheden en de voorgang van bijzondere personen uitoefenden. Onder DAVID en SALOMO werd de vereering van God met een glans en eere omgeven die zij vroeger noch later onder Israël gekend heeft. Maar na den dood des laatsten sproten de nooit geheel verstikte zaden van het bijgeloof weder uit, en verkregen, in weerwil van de lofwaardige pogingen van sommige Koningen, en de waarschuwingen der Profeten om ze te keer te gaan, eenen wasdom die den ondergang der beide Rijken van Israël en Juda ten gevolge had. Nu echter gebeurde wat men niet verwachten kon. Toen de Joden in Babel, te midden van afgodendienaren levende, zich vrijelijk aan hunne verkeerde driften konden overgeven, kwam de liefde tot hunne vaderlijke Godsdienst, die zij voorheen zoo luttel geacht hadden, bij hen boven. Aan de boorden van den Eufraat vloten hunne tranen bij de gedachte aan Sion.

Treden wij de eeuwen der Christelijke jaartelling binnen:

wij zien de Kerk hier door het Jodendom, dáár door het Heidendom belaagd en vervolgd, maar in omvang en kracht toenemen; geene moordbijl, leeuwentand, of brandstapel bij magte om het geloof uit de harten der verdrukten uit te roeijen, en met den overgang van CONSTANTIJN den dag der zegepraal aanbreken. Doch op zijne beurt verzamelde het Heidendom onder JULIAAN zijne krachten tot een laatsten aanval, die echter op de magt van het reeds te ver doorgedrongen Evangelie afstuitte. Wat echter door list noch geweld kon geschieden, werd althans gedeeltelijk bereikt door de gehechtheid van de uit het Heidendom overgekomenen aan hunne vroegere denkbeelden, die zij bij hunne belijdenis van CHRISTUS niet vaarwel zeiden, maar met hunne betere begrippen vermengden. Zoo — om ons alleen tot ons Vaderland te bepalen — hielden velen van de door WILLEBRORD en BONIFACIUS gedoopten aan hunne Heidensche gebruiken vast. Zij aten het vleesch van wilde paarden, offerden aan de afgoden, verkochten hunne slaven om geofferd te worden, ontstaken Heidensche vuren, maakten gebruik van het lot, van wigchelarij, van amuletten, en tooverzangen. Door den arbeid der Zendelingen werden de overblijfselen van het bijgeloof te keer gegaan, en drong het Christendom in de verschillende Gemeenten van Nederland door; maar telkens verhief zich het Heidendom, ook waar men het reeds verdelgd waande. Tegenover den Christelijken ijver van WILLEBRORD en zijne medehelpers, en dien hunner beschermers PIPIJN, KAREL MARTEL, en KAREL *den Groote*, stond de niet minder sterke ijver der RADBOUDS en van WITTEKIND over. Menig Zendeling moest zijn streven met mishandeling en met den dood bekoopen, en niet dan na eene jaren lange worsteling was de Christelijke Kerk op onzen bodem voor goed gevestigd, terwijl het nog meer moeite kostte om het geloof der nieuw bekeerden van den ouden zuurdeesem te zuiveren. Zelfs gelukte dit slechts ten deele. Men was gedwongen zich naar menig bijgeloovig gebruik te schikken, en Heidensche plegtigheden onder Christelijke namen te laten voortduren, waaruit eene misvorming en verbastering der Evangelieleer ontstond, die bij de heerschende onkunde gedurig meer toenam, en met het stijgen van de Pauselijke oppermagt, en de heerschappij van priesters en monniken hand aan hand ging. De kruistogten schudden Europa's volken uit

hunnen langen slaap wakker, breidden hun beperkten gezigtskring uit, door hen met andere volken in aanraking te brengen, en met betere zeden en gewoonten bekend te maken, en bragten aan den Pauselijken Stoel eenen schok toe, waarvan hij zich niet weder heeft kunnen herstellen. Van nu af lieten zich in onderscheidene landen klagten hooren over het verderf in leer en zeden. Waldenzen en andere partijen kwamen tegen Rome in verzet. Het geweld legde hun het zwijgen op, maar kon hen niet verdelgen. De dwingelandij, en de twisten der zich noemende Heilige Vaders, en de toenemende misbruiken deden den wensch naar verbetering slaken, ook door hen die in den schoot der Kerk bleven. De Hervorming der zestiende eeuw werd met vreugde begroet, zelfs waar men zich later van haar afkeerig betoonde. Zij verkreeg de overhand in Engeland, Schotland, Noord-Nederland, in het grootste gedeelte van Duitschland, in Denemarken, Zweden, Noorwegen, en Zwitserland, maakte in Polen en Hongarijë groote vorderingen, verdeelde Frankrijk in twee partijen, en telde in Spanje en Italië hare aanhangers. — Doch ook hierbij openbaarde zich de geest van gehechtheid aan oude instellingen, en de reactie spande met vrucht hare krachten in. De verliezen welke de Protestantsche Kerk daardoor geleden heeft, zullen het best in het oog vallen door vergelijking van haren toestand in het jaar 1563, bij het sluiten van het Concilië van Trente, met dien waarin zij zich tegen het einde der volgende eeuw bevond. In Duitschland, waar Boheme, met den geest van HUS doortrokken, nog bij den aanvang van den dertig-jarigen oorlog de Hervorming grootendeels was toegedaan, was vijftien jaren later de Roomsche Kerk heerschende. In de erflanden van het Oostenrijksche Huis werden de Protestanten door den ijver der FERDINAND's verdrukt en gebannen; ook in Polen en Hongarijë leden zij nederlaag op nederlaag, en maakten weldra de minderheid uit, terwijl zij in andere oorden, als in den Palts, geene geringe verliezen leden. In Frankrijk bragten de overgang van HENDRIK IV tot de Roomsche Kerk, de maatregelen van RICHELIEU, en de opheffing van het edict van Nantes den Hugenoten slagen toe die het nog doen bloeden. België keerde door de wapenen en door beleid van PARMA tot het oude geloof terug. Daarentegen handhaafde zich het Protestantismus in Noord-Duitschland, in

Denemarken, Zweden en Noorwegen, in Engeland en Schotland, in de Nederlanden en Zwitserland, en bleef iedere poging om het in die landen te vernietigen, vruchteloos. — Maar ook waar het politiek en kerkelijk Despotismus zegevierde, is men er niet in geslaagd de geesten voor altijd aan banden te leggen, en iederen lichtstraal buiten te sluiten. Spanje, welks burgerlijke en Godsdienstige vrijheid onder FILIPS II den doodsteek scheen bekomen te hebben, heeft zich, niettegenstaande de waakzaamheid der Inquisitie, van de bewegingen van latere dagen niet weten vrij te houden. De opheffing der kloosters, de verbeurdverklaring der kerkelijke goederen, de beperking van de magt der geestelijkheid, en de verlichte denkbeelden door velen zijner zonen in woord en schrift aan den dag gelegd, zijn zoo vele bewijzen, dat de oude onverdraagzaamheid, ofschoon dan ook niet bij allen, echter bij velen, en het meest bij de beschaafden geweken is. In Italië heeft Piemont den Waldenzen met de andere burgers van den Staat gelijke regten toegekend, en die verdrukten als broeders begroet, en ziet in zijne hoofdstad een Evangelisch kerkgebouw prijken. In België bezit ieder de vrijheid om God naar zijne overtuiging te vereeren, en worden in verschillende steden Protestantsche kerken gevonden. Ook in andere Roomschgezinde landen is de oude geest der vervolging verzacht, of durft zich niet meer zoo openlijk vertoonen. Waarschijnlijk zou de burgerlijke en Godsdienstige vrijheid nog voorspoediger voortgangen gemaakt hebben, indien niet de buitensporigheden der Fransche revolutie Vorsten en volken met huivering vervuld, en tot terugtreden van den reeds ingeslagen weg genoopt hadden. In Frankrijk had men eenmaal het bloed der Protestanten met stroomen vergoten, maar ook voor de zaak waarvoor men zoo sterk geijverd had, een kuil gedolven. Daar klom het ongeloof tot eene schrikverwekkende hoogte, en sloeg de vrijheidszucht tot eene losbandigheid over, die op hare beurt voor de alleenheersching den weg baande. Is het te bevreemden dat wij, na het uitwoeden der vrijheidskoorts, een tijdperk hebben zien aanbreken waarin de zucht tot herstel van het oude zich krachtig openbaart, en velen geen heil meenen te zien dan in het aankleven van vroeger verworpen stellingen, terwijl van den anderen kant zij die, met verwerping van het misbruik, de voordeelen van nieuwe

begrippen en instellingen erkennen, zich tot behoud van het verkregene bevlijtigen? Wat in onze dagen gebeurt, is — wij zagen het — geen vreemd verschijnsel. Het vertoonde zich herhaalde malen: in de Geschiedenis van het Joodsche volk; bij de invoering van het Christendom in de wereld; later bij de planting der Christelijke Kerk in Nederland; en na de dagen der Hervorming — in eene worsteling tusschen de voorstanders van het oude en het nieuwe, in actie die telkens door reactie gevolgd werd. De oorzaken van dit telkens wederkeerend verschijnsel zijn niet moeijelijk op te sporen. Wij vinden ze: in zucht naar verandering, en streven naar verbetering; in traagheid van onderzoek, en afkeer van verbeteringen, door het belang dat men bij bestaande misbruiken heeft; in geringe deelneming aan hetgeen door anderen hoog gewaardeerd wordt; in het onvervuld blijven van overdreven verwachtingen; en in gehechthaid aan hetgeen men met geweld zoekt te ontrukken.

De mensch haakt naar verandering. Wat hij bezit, verliest ligt het aantrekkelijke in zijn oog. Nieuwe voorwerpen boeijen zijne aandacht, nieuwe gebruiken en zeden bekoren hem. Zoo wisselt de mode in levenswijze en kleeding gedurig af. Zoo hebben wij nu spijzen en dranken die onzen voorvaderen vóór drie, vier eeuwen onbekend waren, terwijl voedsels door hen genuttigd ons niet meer smaken zouden. Nieuwe uitvindingen en inrigtingen hebben vroegere verdrongen. Hoe vele kunsten en wetenschappen worden thans met ijver beoefend, die voorheen onbekend, of slechts door enkelen behartigd werden! Hoe veel sneller en gemakkelijker begeeft men zich thans van het eene oord der wereld naar het andere, en volbrengt in dagen reizen waartoe men vroeger weken behoefde! Ook op het gebied des geestes is er aan geen stilstand te denken. Welke waarde wordt door velen in onze dagen nog gehecht aan leerstellingen en inzettingen die te voren met eerbied bejegend werden? Wat is er in Protestantsche landen overgebleven van het ontzag, daar eenmaal aan Rome's Bisschop toegedragen? Zelfs de Roomsche Kerk heeft zich bij al hare zucht tot behoud, van die verandering niet kunnen vrij houden. Bij het raadplegen van de besluiten der Conciliën, van de uitspraken der Pausen, en van de schriften harer beroemdste Leeraren, zal men eene onafgebroken wijziging en opvolging

van denkbeelden en gevoelens niet kunnen miskennen. Tegen wil en dank moet ook Rome met den tijd mede, en zou, in weerwil van haren roem op onveranderlijkheid, er niet toe durven komen, om haar banvonnis over de leer der tegenvoeters, en over GALILEÏ's stellingen te vernieuwen. Is het dan vreemd, dat in onzen bewegingvollen tijd het streven naar vooruitgang in het burgerlijke en Godsdienstige hier en daar, door de poging om te behouden wat men heeft, of terug te krijgen dat welks verlies men betreurt, wordt opgewogen? — Immers staat tegen de zucht naar verandering en verbetering bij genen, traagheid en afkeer van onderzoek en verbeteringen bij dezen over. In het oude spoor te gaan, zich met het geleerde te vergenoegen, is gewis gemakkelijker dan ernstig te onderzoeken, of de weg dien men betreedt de regte is, of de begrippen die men koestert de ware zijn, en onpartijdig de afwijkende gevoelens van anderen te toetsen. Van hier eene veroordeeling van hetgeen men niet kent, eene verwerping van hetgeen nieuw is, en zich hechten aan het eens aangenomene: wat de vaderen geloofden zal wel het ware zijn, wat men van jongs af geleerd heeft houdt men vast, en wil van geene verandering hooren. — Wie verder zien, hebben daarom niet altijd den lust om erkende verbeteringen aan te nemen. Met die aanneming gaan toch dikwijls opofferingen gepaard, om welke te brengen meer geestkracht en lust ten goede gevorderd worden dan vele menschen bezitten. Ziet men zich door de verbreiding van nieuwe gevoelens en door veranderde instellingen in zijne rust gestoord, in zijne eerzucht gekrenkt, in zijn belang benadeeld; dan gevoelt men zich onaangenaam getroffen, zoekt het nieuwe in een belagchelijk of hatelijk licht te stellen, en tracht het bestaande op allerlei wijze te verdedigen. Van die traagheid en afkeer van onderzoek, van die onbereidwilligheid tot het brengen van offers bij het aannemen van veranderingen vereischt, is het natuurlijk gevolg zoo veel tegenstand aan 't geen in vroegere en latere tijden tot verlichting en verbetering der menschheid beproefd is.

Maar ook andere oorzaken komen hier in aanmerking. Wanneer er groote omkeeringen voorvallen, schijnt het als of jong en oud daarin deel nemen, als of de nieuwe begrippen en gevoelens door allen gekoesterd worden. Maar dit is er

zoo ver van af, dat men zeggen kan, dat die omkeeringen meestal door het minderdeel bewerkt worden. Er is tijd noodig om wat vreemd en nieuw is, bij het algemeen ingang te verschaffen. Eene groote menigte bemoeit er zich slechts in zoo ver mede als hun beroep er door lijdt of wint. Zij vlijen zich onder de nieuwe wetten en bepalingen, getroosten zich de nadeelen, en bedienen zich van de voordeelen die zij medebrengen, maar missen den lust om het gebeurde naar eisch te onderzoeken. Welk een klein gedeelte van hen die de Fransche omwenteling beleefden, heeft zich in staat gevoeld om van hare oorzaken, strekking en gevolgen zich rekenschap te geven, al troffen hen die ook allen in meer of mindere mate! Hoe velen zijn er die op de bewegingen onzer dagen slechts een vlugtig oog slaan, en er zich weinig om bekreunen zullen, indien zij er niet onmiddellijk door in hunne belangen gekrenkt of bevoordeeld worden! Duizenden brengen hun leven door met hetgeen hun bepaaldelijk aangaat, en bemoeijen zich alleen met hetgeen in hunne omgeving voorvalt, zonder hun hoofd te breken met gebeurtenissen die anderer hoop of vrees gaande houden. Niet dan door geweldige schokken vinden zij zich in hun dagelijksch eentoonig bedrijf gestoord. Zij arbeiden, genieten, ontberen, lijden, leven en sterven, zonder deelneming aan hetgeen op de groote schouwplaats der wereld voorbereid wordt. Elders leggen vooroordeelen, het gezag van een beroemden naam, eigenwaan, volkstrots, aan de verbreiding van het goede dikwerf belemmeringen in den weg, en verschaffen aan dwalingen en misbruiken een steun die niet dan door volhardend pogen is omver te halen. Hoe lang duurde het eer de Friezen en Saksen voor CHRISTUS' leer gewonnen werden! Herhaalde malen vielen zij weder af, verdreven de Zendelingen, verwoestten de kerken, en bogen zich op nieuw voor hunne afgoden. Bij terugkeering tot de Kerk werden zij Christenen in naam, maar bleven Heidenen in der daad. Meer dan eene halve eeuw, en in sommige Provinciën veel langer, liep het aan, eer de Hervormde Kerk in Nederland een vasten voet kreeg. En ook volgende tijden hebben het geleerd, hoe bezwaarlijk en langzaam verbeteringen in het huiselijk, burgerlijk, en kerkelijk leven ingang bekomen.

Bij elke verandering van dit ondermaansche is de verwachting sterk gespannen. Ieder hoopt er verbetering van in zijnen toestand. Is zij met moeite en arbeid verkregen, dan zullen zij welke zich die getroost hebben, er zich de streelendste uitzigten van voorspiegelen. Maar zelden of nooit beantwoordt de uitkomst aan de hoog gestegen verwachting. Al brengt ook de verandering werkelijk verbetering aan, dan is die toch altijd slechts eene zoodanige als menschelijk gebrek en aardsche onvolmaaktheid vergunnen. Voor vroegere misbruiken komen er ligt andere in de plaats, die, al zijn zij ook geringer dan de afgeschafte, echter, daar men er niet op verdacht was, noode gedragen worden. Zoo verflaauwt van lieverlede de geestdrift, en wordt door koelheid vervangen. Wie onpartijdig oordeelt, erkent in de Hervorming der zestiende eeuw eene uitnemende weldaad voor de menschheid: de zegepraal der waarheid, de bevrijding van knellende banden waarin men de verstanden gekluisterd had, de zuivering der Kerk van tallooze bijgeloovigheden en misbruiken, en een krachtig middel tot bevordering van de stoffelijke welvaart der volken. Om zich van het laatste te overtuigen, vergelijke men den lagen trap waarop Spanje en Italië staan, met de hoogte van voorspoed door Holland en Engeland bestegen. Doch hare inveering — wie zal het ontkennen? — werd niet overal op de regte wijze en door de alleen ware middelen bewerkt; zij ging hier en daar met buitensporigheden vergezeld, die aan haren aard vreemd waren, maar die haar met eenigen schijn ten laste gelegd werden, en hare waarde ook in het oog van hen die haar aanvankelijk niet ongenegen waren, verdonkerden; terwijl de twisten en verdeeldheden tusschen hare hoofden, die weldra tot hunne volgelingen oversloegen, wel van hunnen ijver, maar niet van hunne gematigdheid getuigenis aflegden. — De Fransche omwenteling heeft der Maatschappij ontegenzeggelijk groote voordeelen aangebragt, maar die verkregen zijn ten koste van veler welvaart en leven, en wier voortdurend bezit berust op miskenning van vroegere, ofschoon dan ook op eene onregtmatige wijze verkregen, regten. — De uit het wegruimen van oude belemmeringen voortgekomen vrijheid van spreken en schrijven in onze dagen, heeft onder alle standen denkbeelden en gevoelens verbreid die vroeger het eigendom waren van de hoogere en

geleerde standen; zij heeft vooroordeelen verdreven, en kennis en wetenschap bevorderd. Maar die vrijheid bragt ook hare nadeelen mede. Zij heeft, benevens het gebrekkige en schadelijke, ook het heilige en eerwaardige aangerand; wat goed en nuttig was verijdeld; heilzame ontwerpen en verordeningen belemmerd; hen die zich met den naam van vrijheid vergenoegden, maar van haar wezen geen besef hadden, de hatelijke driften van nijd, eigenbaat, en heerschzucht den teugel doen vieren; en verdeeldheid en onrust gestookt. Is het zoo vreemd, dat de weldaden van onzen tegenwoordigen maatschappelijken en kerkelijken toestand zich soms in een twijfelachtig licht vertoonen, en door hen miskend worden die de verloopen eeuwen boven de onze stellen? Alleen het bedachtzaam, onpartijdig onderzoek kan hier het ware van het onware, het wezen van den schijn onderscheiden.

Het is een gewigtig vraagstuk: wat het geweld in de zaak van de Godsdienst vermag: — of het een doeltreffend middel is tot stuiting en onderdrukking van nieuwe zich verbreidende Godsdienst-meeningen; — dan of het daartoe ongeschikt en krachteloos is, en eene tegenovergestelde uitwerking te weeg brengt? Zijn de Protestanten in het algemeen van het laatste gevoelen, de Roomsche Kerk heeft sedert zes eeuwen volgens het eerste gehandeld. Beide beroepen zich op de ondervinding. De vervolgingen onder KAREL V en FILIPS II hebben aan de Republiek der Vereenigde Nederlanden het aanwezen geschonken, en de Hervormde Kerk, met hare zustergemeenten, de Luthersche, Doopsgezinde, enz. gegrondvest. In Engeland en Schotland hebben de tegenstand en verdrukkingen onder de TUDORS en STUARTS dezelfde uitwerking gehad. En in Duitschland heeft vroeger de Smalkaldische, later de dertig-jarige oorlog tot niets anders gestrekt dan om de Protestanten met de Roomschgezinden gelijke maatschappelijke en Godsdienstige regten te bezorgen; terwijl insgelijks de pogingen tot herstel van het oude geloof in Zweden en Zwitserland mislukt zijn. Van den anderen kant zijn de Albigenzen in het Zuiden van Frankrijk, de Waldenzen in Calabrië, en de aanhangers van LUTHER in Spanje door vuur en zwaard uitgeroeid; zijn de Hugenoten in Frankrijk door de afschaffing van het edict van Nantes verdreven of tot de Roomsche Kerk teruggebragt; is België voor die Kerk door geweld behouden; en hebben ten

gevolge van hetzelfde middel in Boheme de Evangelische Gemeenten, met eene enkele uitzondering, opgehouden te bestaan. Uit deze voorbeelden schijnt te blijken, dat het geweld in de zaak van de Godsdienst niet zoo magteloos is als men zich wel verbeeldt, en dat, gelijk een verlicht Roomschgezind Schrijver van onze dagen zich uitdrukt, het niet onmogelijk valt een volk tot geloof te dwingen. Die uitspraak past echter slechts ten deele op het door hem behandelde feit. Waar de andersdenkenden bij duizenden uitwijken, en steden en dorpen ontvolkt worden, ziet de dwingelandij meer dan de helft van hare taak verkort. Voor de overblijvenden, die hunne liefde tot den geboortegrond niet aan hunne overtuiging ten offer willen brengen, schiet niets anders dan de onderwerping over. — In landen als Spanje, waar het despotismus met het wereldlijk en geestelijk zwaard beide gereed stond, en de Protestanten zich van elken bijstand en van elke gunstige omstandigheid, die elders moed inblies, verstoken zagen, kan hunne beteugeling of liever hunne verdelging door slagting en verbranding, gelijk vroeger bij de Albigenzen, nog minder verwondering baren. Gereedelijk stemmen wij in met de woorden van den Schotschen Schrijver over de »Geschiedenis der Hervorming in dat land", wanneer hij zich over de ontzaggelijke bezwaren waarmede de Spaansche Protestanten te worstelen hadden, dus uitlaat: »Overeenkomstig de natuur der dingen, moet het als een groot, en bij ontallijken als eene onoverkomelijke hinderpaal voor de omhelzing der waarheid worden beschouwd, wanneer men, om de stem van zijn geweten te volgen, zich aan elke soort van aardsch lijden moet blootstellen, en de vervolging kan zulk eene hoogte bereiken, dat zij, zonder een wonderwerk, ook de beste zaak kan onderdrukken; want ofschoon het haar niet mogelijk is, om aan diegenen de waarheid te ontrukken in wier harten zij zich gevestigd heeft, zoo kan zij echter alle gewone middelen om ze te verbreiden, afsnijden. Van daar dat door despotieke wetten en eene tirannieke regering de ware Godsdienst eeuwen lang van uitgestrekte landen niet alleen is verwijderd gehouden, maar ook verbannen is geworden." Eene andere uitkomst zou men in Spanje gezien hebben, indien de bestaande beletselen ook maar gedeeltelijk en voor een tijd waren opgeheven geworden; er zou eene vlam zijn ontstoken, die,

al hooger en hooger gerezen, zich over het gansche schiereiland uitgebreid, en Inquisitie, Hiërarchie, Pausdom en Despotismus verslonden zou hebben. Het zijn de getuigenissen niet enkel van vrienden, maar ook van verklaarde tegenstanders der Hervorming die ons hiervan de verzekering geven. »Indien niet de Inquisitie" — zegt een der laatsten — »bij tijds zorg had gedragen, om deze Predikers te stuiten, de Protestantsche Godsdienst zou, gelijk een loopend vuur, door geheel Spanje gevlogen zijn, daar lieden van allerlei standen en geslachten tot hare aanneming wonderbaarlijk geneigd waren." — »Alle gevangenen" — verklaart een ander Pauselijk Schrijver — »der Inquisitie in Valladolid, Sevilië en Toledo waren aanzienlijke personen. Maar ik ga hunne namen hier met stilzwijgen voorbij, vermits ik door hunnen slechten roep de eer van hunne voorvaderen en den glans van onderscheidene schitterende familiën, welke met dit vergif zijn aangestoken geworden, niet bevlekken wil. En daarenboven, deze gevangenen waren van zulk eenen aard, hun getal was zoo groot, dat, wanneer men nog maar twee of drie maanden langer vertoefd had, om de noodige maatregelen tegen dit kwaad te nemen, geheel Spanje, naar mijne overtuiging, door hen in brand zou gestoken zijn."

Gelijk in België hebben in Spanje de bloedigste middelen de ontwikkeling van den menschelijken geest twee eeuwen tegengehouden. Maar deze bepaling wijst tevens aan, dat wat voor een tijd gelukt, daarom niet voor altijd beslissend is. Hoe geheel anders vertoonen zich de beide landen nu in vergelijking van vroeger. Het geweld moge tot stilte kunnen dwingen; de eens ingeplante gevoelens uit de gemoederen uit te roeijen, de eens verbreide denkbeelden voor goed te verbannen, en voor nieuwe begrippen den toegang gesloten te houden, is eene zwaardere taak, waartoe alle menschelijke magt dikwijls te zwak is bevonden. Spanje heeft de Mooren en Joden verdreven, of tot het aannemen van het Roomsche geloof gedwongen. En met welk gevolg? »Het grootste gedeelte van hen die in Spanje bleven, veinsden in plaats van zich te bekeeren; en 't geen verwonderenswaardig (wij zouden zeggen: natuurlijk) is, is dat deze Godsdienst (de Joodsche) van geslacht tot geslacht voortgeplant wordt, en dat zij nog stand grijpt in den persoon der veinzers in eene late nakomelingschap.

De groote Heeren in Spanje mogen vrij verbindtenissen maken, van naam veranderen, en oude wapenen aannemen: men weet evenwel dat zij van Joodsche afkomst, en zelfs Joden zijn. De kloosters der monniken en nonnen zijn er vol van; de meeste Kanunniken, Geloofsonderzoekers, en Bisschoppen spruiten uit deze natie." Zoo luidt het getuigenis van een Jood uit de zeventiende eeuw, die zelf onder hen verkeerd, en de knie voor het Sacrament gebogen had, maar die, dit bedwang moede, naar Holland was uitgeweken. Maar wat beteekent dan de zegepraal over andersdenkenden waaraan de ware grondslag: de overtuiging der bekeerden, ontbreekt? Toen de Inquisitie haren arbeid meende volbragt te hebben, en zich ter ruste legde, staken de onderdrukte gevoelens het hoofd weder op; en welk een afkeer van de Roomsche Kerk bij vele Spanjaarden heerscht, welke voortgangen de verlichte denkbeelden daar te lande gemaakt hebben, is in onzen tijd gebleken. In Frankrijk is het stelsel van vervolging om de Godsdienst sinds de regering van FRANÇOIS I tot die van LODEWIJK XVI volgehouden. Maar noch de Bartholomeüs-nacht, noch de opheffing van het edict van Nantes, noch vroegere en latere geweldenarijen hebben het Protestantismus kunnen vernietigen. Toen men zich vleide, dat alle Franschen tot de Roomsche Kerk waren teruggebragt, ontdekte men dat zij, die zich in steden of vlekken niet durfden verzamelen, in woestijnen bijeenkwamen om elkander te stichten. De Bijbel ging als een kostbaar erfstuk van den vader op zijnen zoon, en van dezen op zijne kinderen over. Bij de opheffing van de drukkende bepalingen omtrent de Godsdienst, traden er uit het verborgene eene menigte te voorschijn die even als hunne voorouderen het Protestantsche geloof beleden.

De mensch moge door belang of vrees gedwongen worden zijne overtuiging te verbergen; wat hem boven alles heilig is, laat hij niet varen. Hij zal het te sterker aankleven, naar mate hij het bedreigd en aangevallen ziet. In de diepste schuilhoeken van zijn binnenste vindt het geloof eene toevlugt, waar het gevoed en aangekweekt wordt, om, zoodra de gelegenheid zich aanbiedt, het bewaarde kleinood aan anderen mede te deelen, en de aanslagen van hen die er hem van wilden berooven, te beschamen. Magt en geweld kunnen voor een tijd de overhand behalen, op den duur zullen zij voor

eene andere magt, die des onderzoeks en der overtuiging, bezwijken. Zij mogen voor het oog der wereld zegepralen, maar om in de zegepraal zich-zelven een graf te delven. Met langzamen, maar zekeren tred schrijdt de waarheid voort, sterkt zich door den tegenstand, wordt gelouterd door de beproeving, verzamelt in stilte hare krachten, werpt hinderpalen omver, en vertoont zich als een werk dat niet kan verbroken worden, omdat het een werk uit God is.

DE WITTIANA.

DOOR

Dr. *G. D. J. SCHOTEL.*

GENEALOGIE

VAN CORNELIS EN JAN DE WITT.

Deze vindt men zeer uitvoerig en naar de familie-papieren, of volgens opgave der familie DE WITT zelve, bij BALEN, *Beschrijving van Dordrecht*, bl. 1293 en volgg. De laatste achtingswaardige afstammelinge in de vrouwelijke linie, die den naam van DE WITT voert, deelde mij het *vervolg* dier genealogie mede:

Nakomelingen van CORNELIS *en* JOHAN DE WITT. (*)

GENERATIE 1.

Kinderen van Mr. CORNELIS DE WITT, *Mr.* JACOBS ZOON.

1. Mr. JACOB DE WITT, geb. 1650, gest. 1675.
2. JOHAN DE WITT, geb. 1660.
3. ANNA DE WITT, geb. 1667.
4. MARIA DE WITT, geb. 1669.
5. WILHELMINA DE WITT, geb. 1671, gehuwd (1692) met haren neef JOHAN DE WITT.

Kinderen van Mr. JOHAN DE WITT, *Mr.* JACOBS ZOON.

1. ANNA DE WITT, geb. 1655, gehuwd (1675) met Mr. HERMAN VAN DEN HONERT.
2. AGNITA DE WITT, geb. 1658.

(*) Over sommige dezer nakomelingen welligt later.

3. MARIA DE WITT, geb. 1660.
4. JOHAN DE WITT, geb. 1662, trouwde (1692) met zijne nicht WILHELMINA DE WITT, Mr. CORNELIS' dochter. Hij stierf in 1701, nalatende 3 kinderen.

GENERATIE 2.

Kinderen van JOHAN DE WITT, *Mr.* JOHANS ZOON.

1. WENDELA MARIA DE WITT, geb. 1693, gest. 1709.
2. JOHAN DE WITT, geb. 1694, trouwde 1721 met MARIA CATHARINA THERESIA VAN HEYDENRIJK, stierf 1751, nalatende 3 kinderen.
3. CORNELIS DE WITT, geb. 1696, trouwde 1718 met CATHARINA WILHELMINA VAN DEN HONERT, stierf 14 Oct. 1769, nalatende 7 kinderen.

GENERATIE 3.

Kinderen van JOHAN DE WITT, JOHANS ZOON.

1. MARIA WILHELMINA DE WITT, geb. 20 Maart 1723, ongehuwd overleden te Brussel, 14 Nov. 1798.
2. JOHAN DE WITT, geb. 22 Sept. 1724, overleden 30 Junij 1783.
3. ANNA MARIA THERESIA DE WITT, geb. 1726, overl. 6 Oct. 1726.

Kinderen van CORNELIS DE WITT, JOHANS ZOON.

1. Mr. JOHAN DE WITT, geb. 5 Dec. 1720, trouwde 22 Mei 1742 met ABIGAËL CONSTANTIA ROOS, welke stierf 18 Sept. 1752. Hij stierf 2 Nov. 1783, en heeft verwekt 3 kinderen.
2. ANNA DE WITT, geb. 21 Junij 1722, jong gestorven.
3. WILHELMINA MARIA DE WITT, geb. 8 Oct. 1723, ongehuwd gestorven.
4. Een zoon, geb. 21 Sept. 1724, kort na de geboorte gestorven.
5. HERMAN DE WITT, geb. 12 Sept. 1725, overl. 24 Oct. 1725.
6. Mr. HERMAN CORNELIS DE WITT, geb. 12 Sept. 1728, trouwde 7 April 1761 met MAGDALENA CORNELIA BUCK, geb. 1 Maart 1742. Hij stierf 23 Jan. 1778, nalatende 2 kinderen.

7. Anna cornelia de witt, geb. 29 Oct. 1729, trouwde 26 Junij 1770 met tieleman dirk van breugel, Griffier van het kwartier van Maasland, en Secretaris te Osch. Hij stierf zonder kinderen, 9 Dec. 1779. Zij hertrouwde 1781 met Mr. johan marten deutz, Schepen en Ontvanger te 's Hertogenbosch. Zij overleed 2 Oct. 1794 te Dordrecht, werwaarts zij, ziek zijnde, wegens 't beleg van 's Bosch door de Franschen, vertrokken was.

Generatie 4.

Kinderen van Mr. johan de witt, cornelis zoon.

1. Mr. cornelis de witt, geb. 20 Aug. 1743, trouwde 4 April 1784 met emmerentia van renten, weduwe bach, hebbende ééne dochter, margareta emmerentia bach, die in 1789 gehuwd is met den Heer van wolframsdorf.
2. Hester constantia de witt, geb. 3 Junij 1749, huwde met Mr. hendrik de roo van wulverhorst. Zij stierf, zonder kinderen, 25 Maart 1770.
3. Pieter constantijn de witt, geb. 20 Nov. 1750, overl. Junij 1756.

Kinderen van Mr. herman cornelis de witt, cornelis zoon.

1. Cornelis de witt, geb. 17 Mei 1772, overl. 12 Febr. 1773.
2. Maria de witt, geb. 19 April 1777, gehuwd 3 Sept. 1798 met Mr. hermanus pieter hoog, geb. 2 Jan. 1769, overl. 8 Dec. 1847, nalatende 2 kinderen.

HERMAN VAN GRAFHURST.

DOOR

P. DUYS.

I.

HET TOURNOOI.

Op een vroegen lentemorgen van het jaar 1225 beschenen de zonnestralen helder en vriendelijk, in de nabijheid van het

grafelijk slot Rozendaal, eene vlakte, op welke een langwerpig vierkant plein was afgezet door een houten staketsel, met deuren aan de beide einden, en met opgaande zitplaatsen omringd. Nabij de ingangen stonden eenige tenten, door verschillende banieren onderscheiden.

Er zou daar een tournooi plaats hebben.

De vlakte was tot kampplaats, en de tenten waren tot verblijf voor de strijders bestemd, en de verheven zitplaatsen voor de adellijke toeschouwers. Te midden van die zetels stond aan de eene zijde eene soort van troon, waaraan het wapenschild van Gelre was opgehangen, en daartegenover, aan de andere zijde, een iets nog sierlijker troon voor de Koningin van het feest.

Weldra werd het rondom de kampplaats meer en meer levendig. Marskramers en verkoopers van fruiten en eetwaren kwamen uit de omliggende vlekken en steden met handkarren en manden, en stalden hunne versterkingen en ververschingen op tafels en in linnen tenten uit. De een na den ander kwamen de wapenkoningen en herauten aan, en de edelen die zich tot tournooi-ridders of kampvechters hadden aangeboden: VAN LIMBURG, VAN BRONKHORST, VAN GOOR, en anderen. Ook daagden de naar roem begeerige strijders op, die het wagen wilden deze vermaarde krijgers te bekampen. Van alom kwamen ridders van allerlei leeftijd op vurige rossen gezeten, en van heinde en verre in karossen en wagens vele edele vrouwen, de bloem van Gelre's jufferschap; en, te voet, ten deele joelend en zingend, geheele volkscharen aan. Eindelijk klonk het geroep: »De Graaf! de Graaf!" en allen wendden de blikken naar den kant van Rozendaal, van waar men eene prachtige, met beeldwerk en verguldsel prijkende, door acht witte paarden getrokken, koets zag naderen, waarin GERHARD VAN GELRE en zijne gemalin waren gezeten, en die gevolgd werd door eene lange rij van edelen en dienaren, en een wagen met de kamerjuffers der doorluchte Gravin. Met het gejuich van: »Heil onzen Landsheer! heil onzen Graaf GERHARD!" werd deze luisterrijke stoet ontvangen.

Allengs werden nu de verschillende zitplaatsen ingenomen, en toen allen bezet waren, kondigden trompetten, trommels en cimbalen het begin van het wapenspel aan, terwijl de zes tournooi-strijders de kampplaats binnenreden, en ook hunne

weêrpartijders, wier getal grooter was, aan de tegenovergestelde zijde verschenen, allen op strijdrossen gezeten, en gewapend van top tot teen.

De zes tournooi-ridders reden naar het midden der kampplaats; en uit de tegenpartij stapte een gelijk getal, door het lot aangewezen, vooruit. Elk hunner koos zijnen man, door diens schild met het einde van zijne lans aan te raken, en daarop keerden allen naar hunne plaatsen terug. Alles staarde naar de twaalf strijders, van welke vooral RUDOLF VAN GOOR en RADEWIJN VAN GOUWE, een edelman uit het Zutphensche, en gunsteling van GERHARD, door hunne groote gestalten en reusachtige strijdrossen de oogen trokken. Hunne dapperheid en zeldzame ligchaamskracht hadden hen bij de ridderschap geducht gemaakt. Doch daarom te meer waren er onder de wederpartijders, die niets vuriger verlangden dan zich met hen te meten.

Graaf GERHARD gaf het sein tot de opening van den strijd.

— Dappere ridders, doet uwen pligt! — riepen de wapenherauten met luide stem. De trompetten klonken, en de strijders renden met een geweld waarvan de grond beefde, op elkander aan. Men hoorde weldra het ijzer kletteren en schuren, de lansen knersen en spaanderen, en zag menig ridder, uit den zadel geligt, in zijne zware wapenrusting onzacht op de aarde nederstorten, en meer dan één bedwelmd liggen blijven tot hij, gewond of gekneusd, door zijne toeschietende dienaren werd opgerigt. De anderen rezen onverzeerd weder op, maar begaven zich teleurgesteld en verdrietig naar hunne tenten.

Van de tournooi-ridders was er geen enkele uit den zadel geligt. Daar klonk het trompetgeschal op nieuw, en werd beantwoord door de komst van een nieuw zestal ridders, tegenover welke de tournooihelden hunnen zege moesten handhaven.

De herauten deden hun geroep weder hooren, de trompetten gaven weder het sein, en andermaal renden de strijders op elkander aan, nagenoeg met denzelfden uitslag. Slechts één der tournooi-ridders werd ontzadeld en mat den grond; vijf hunner tegenpartijders werden overwonnen. Hij die nu tegen den kolossalen RADEWIJN VAN GOUWE had gekampt, stoof vele passen ver eer hij nederkwam, op eene wijze die vrij wat vrolijkheid bragt onder de menigte.

Na nog een paar troepsgewijze rennen, en vervolgens een aantal afzonderlijke gevechten, die allen ten voordeele van de tournooi-ridders waren uitgevallen, scheen niemand meer genegen te zijn tot verderen kamp. Reeds meende men dat het tournooi ten einde was, toen het schel geluid eener trompet de komst van een nieuwen strijder aankondigde. De zoo onverwacht opgedaagde strijder reed de kampplaats binnen, en zijn krijgshaftig voorkomen deed een kreet van goedkeuring opgaan. Zijn naam bleef onbekend; maar zijn wapenbeeld was een anker met het devies: »Hoop en toekomst." Tot elks verbazing stapte hij regelregt naar den sterken RADEWIJN VAN GOUWE, en raakte met zijne lans diens schild aan.

RADEWIJN mat hem van het hoofd tot de voeten.

— Ik herken u — sprak hij, met verbeten woede — en 't ware mij liever als ik de lans tegen u konde opheffen, niet in spel, maar in ernst.

— Ik wil zulk een strijd niet uitlokken — antwoordde de ridder — maar indien gij lust hebt, ben ik altijd bereid mij met u te meten, te paard en te voet, met de lans en met het zwaard!

— Goed — hernam de ander. — Hoop maar niet mij te overwinnen; en zeg ook de hoop vaarwel op het bezit van AGNES! — Zoo lang mijne hand het zwaard kan voeren, valt zij nimmer eenen landlooper ten deel.

De ridder antwoordde niet, maar wierp een vlammenden blik op zijn tegenstander, en reed in kalmte weder naar zijne plaats.

Er was RADEWIJN alles aan gelegen zijn verworven roem te behouden; hij deed zich derhalve een versch paard en eene nieuwe lans brengen. Toen het sein werd gegeven, zag de menigte met ingehouden adem de strijders op elkander aanrennen. De schok was geweldig. De ridder der hoop waggelde in den zadel, toen de lans van RADEWIJN hem trof; maar hij van zijnen kant trof dezen aan den hals met zulk eene kracht, dat RADEWIJN schier geheel achterover zeeg, en door den ruk dien hij zijn paard gaf, ook dit deed tuimelen, zoodat ruiter en ros te gelijk nederstorteden.

Daar klonk het bazuingeschal ter eere van den overwinnaar, en de juichende menigte riep zijne zegepraal uit.

RADEWIJN was een oogenblik verdoofd van den val, maar

rees toch terstond weder op, en zijn eerste blik was naar de zitplaatsen der Zuidzijde gerigt. Daar zag hij het gelaat eener jonkvrouw van blijdschap stralen over zijne nederlaag. Dit maakte hem woedend; de tanden op elkander knersende, wendde hij zich om en zocht zijnen overwinnaar, en zou dien welligt in blinde drift met het zwaard hebben aangevallen, maar de ridder met het anker was reeds naar zijne tent teruggekeerd.

— Wat dunkt u, AGNES! van dien onbekenden kampvechter? — vroeg een edelman op eene der hoogere zitplaatsen aan de naast hem gezeten jonkvrouw, wier zigtbare vreugde RADEWIJN's woede had opgewekt.

— Wie zulk een tegenpartijder overwint — was haar antwoord, terwijl zij sterk bloosde — mag wel de dapperste onder de dapperen heeten!

— Bij St. JORIS! dat mag hij! — riep de ander vol geestdrift uit; — ik schat hem de hoogste eer waardig, en als hij ooit op het slot te Koevorden komt, zal hij op de hoogste plaats zitten aan mijnen disch.

Die dat zeide, was RUDOLF, de Graaf van Koevorden, en zij tot welke hij sprak, was zijne dochter AGNES, eene twintig-jarige maagd van uitstekende schoonheid. Haar gelaat, van den fijnsten, edelsten vorm, werd door bruine lokken beschaduwd, en uit hare oogen blonk een rijkdom van gevoel en liefde.

RUDOLF had met zijne dochter eenige dagen op het slot van den Heer VAN KEPPEL doorgebragt op zijn terugtogt naar Drenthe, en van de gelegenheid gebruik gemaakt om als aanschouwer het tournooi bij te wonen.

Den volgenden dag ging het kampspel voort, en na den afloop werden door de schoone dochter van den Heer VAN BRONKHORST, die tot koningin van het feest was verkozen, de overwinnaars bekroond.

Toen dit gebeurde was echter de ridder met het anker niet onder de aanwezigen. Laten wij zien wat daarvan de oorzaak is geweest.

De ridder stond in de *taverne* te Arnhem, waar hij zijnen intrek had genomen, juist gereed om zich naar de tournooiplaats te begeven, ten einde den afloop te zien, en den prijs die hem

toekwam, te ontvangen, toen een jongman de *taverne* binnentrad en naar hem vroeg. De ridder trad uit den drom der gasten te voorschijn, en zag den jongman voor zich staan, in een korten bontkleurigen overrok, met eene harp in de hand. Het was een Boheemsche meistreel, die, door de Nederlanden zwervende, naar het tournooi was gekomen, om zijne gaven te doen hooren en nieuwe stof voor romancen op te doen.

— Ha, zijt gij het, mijn waarde! — sprak de ridder — waarmede kan ik u van dienst zijn?

— Heer! — was het antwoord — gisteren avond hebt gij mij, toen die dronken ridders mij mijne harp wilden ontnemen, al genoeg dienst gedaan, door mij te beschermen. Dankbaarheid spoort mij aan u thans eene kleine dienst te komen bewijzen.

— Het verheugt mij — hernam de ridder — u te hebben kunnen beschermen, want zulk eene dankbaarheid voor eene kleinigheid vindt men slechts bij edele harten. Maar zeg mij spoedig, welke dienst komt gij mij aanbieden?

— Ik wilde gaarne onbeluisterd met u spreken — hernam de meistreel.

— Hier — antwoordde de ridder — zal dat bezwaarlijk gaan, maar volg mij naar buiten.

Beide gingen de straat op.

— Gisteren avond — begon de meistreel — begaf ik mij naar het grafelijk slot om mijne liederen te zingen, wijl er velen der edelen, die het tournooi bijwoonden, genoodigd waren. Daar de maaltijd nog niet was afgeloopen, moest ik wachten, en dewijl het mij onder de snappende pages verveelde, ging ik naar buiten in de frissche lucht. Juist toen ik mij onder de poort bevond, zag ik twee reusachtige ridders naderen, van welke ik den eenen dadelijk herkende voor uwen verwonneling. Eer zij de poort binnentraden, bleven zij in mijne nabijheid staan. Daar ik u hoorde noemen, werd ik aandachtig, te meer omdat zij op een geheimzinnigen toon spraken. Ik kon echter elk woord verstaan, en besloot mij schuil te houden, wijl ik hoopte iets te vernemen dat u dienstig kon zijn.

— RUDOLF! — zeide de eene — betoon u thans mijn vriend. De bekoorlijke AGNES moet de mijne worden. Ik vrees echter voor dien ridder van het anker. Wie hij is weet ik;

maar dat is voor u hetzelfde. Haar vader, toen ik om hare hand vroeg, heeft mij afgewezen met de verklaring: dat zij mij niet begeerde tot echtgenoot. Gij weet echter dat ik zonder haar niet kan leven. Ik ken mij-zelven niet meer — en ben er de man niet naar, om mij in mijne begeerten te laten dwarsboomen. Met eede heb ik gezworen, dat zij de mijne zal zijn. Thans zie ik er middel op om mijn doel te bereiken. Zij is met haren vader op het tournooi; maar reist morgen af met een klein gevolg van dienaren. Nu kan ik haar onderweg overvallen, en naar mijn slot voeren, waar ik haar wel dwingen zal, om mij hare hand te reiken.

— Die schurk! — riep de ridder uit, en sloeg de hand aan zijn zwaard.

— En nu, RUDOLF! — ging de spreker voort — als gij mijn vriend zijt, dan help mij. Ik heb maar vier dienaars bij mij, en dat is te weinig om het geleide aan te vallen en bezig te houden, en te gelijk de schoone AGNES te ontvoeren. Gij moet mij dus bijstaan, mijn vriend!

— RADEWIJN! — sprak de ander — gij weet dat ik in al wat mij mogelijk is, u met goed en zwaard ter dienste wil staan; maar in het gebied van Graaf GERHARD zich aan vrouwenroof schuldig te maken, en misschien bloed te vergieten — dat zijn erge dingen. Voor een dolenden ridder moge het geraden zijn u hierin te helpen, maar de Graaf van Goor kan zijne veiligheid en zijn onbevlekten naam niet op het spel zetten voor den hartstogt van een ander, al is die ook mijn vriend.

— Welnu — hernam de eerste — AGNES zal toch de mijne worden: ik zal den aanslag dan uitvoeren met eenige huurlingen.

— Als gij die dwaasheid volstrekt begaan wilt — was 't antwoord — zal ik 't u niet beletten, en wensch u veel geluk.

— Daarop — zoo besloot de meistreel — verdwenen zij, en overtuigd dat gij bij de zaak belang hebt, vroeg ik sedert van morgen alom naar u; doch eerst vóór een uur gelukte het mij te vernemen dat uwe edelheid zich in deze *taverne* bevond.

— Die laaghartige schelm! — riep de ridder uit, sidderend van bedwongen woede. — Hij heeft de rekening buiten den waard gemaakt! — Ik dank u, brave zanger! gij hebt mij

méér dan het leven behouden. Zeg mij uwen naam, opdat ik wete aan wien ik zoo groote verpligting heb.

De Bohemer noemde hem dien.

— Wanneer gij ooit — hernam de ridder, hem de hand reikende — hulp behoeft, dan kunt gij op mij rekenen. — Nu moet ik spoedig maatregelen nemen om dien helschen aanslag te verijdelen.

Na afscheid van den meistreel te hebben genomen, ging hij in de *taverne* om zijn dienaar bevelen te geven, en snelde toen met haastige schreden de straat op.

II.

DE AANSLAG.

Graaf RUDOLF VAN KOEVORDEN verliet terstond na den afloop het tournooi. AGNES zat met twee harer kamerjuffers in een zwaren door forsche paarden getrokken wagen. Daar naast reed haar vader met enkele ridderknapen, terwijl eenige dienaren de achterhoede uitmaakten. Dit reisgezelschap had reeds eene halve dagreis afgelegd en bevond zich in de nabijheid van Voorst. Hier liep de zandweg een half uur ver door eiken kreupelhout, en daar destijds de wegen zeer onveilig waren, en er voorbeelden bestonden dat rondzwervende ridders, die eene soort van rooversleven leidden, met een aantal handlangers zulke reisgezelschappen, bij welke zij geld of kostbaarheden vermoedden, aanvielen, gaf RUDOLF bevel, om zoo snel mogelijk voort te rijden, en zag hij oplettend naar alle zijden rond.

Toen zij een dwarsweg bereikt hadden, die door het houtgewas naar een verwijderd dorp geleidde, ontroerde hij niet weinig, daar hij op dien zijweg een ridder, van top tot teen geharnast, en een tiental minder gewapenden, van zwaard en lans voorzien, onbewegelijk zag staren naar den grooten weg. „Spoed u, rijd sneller!" riep hij den knecht toe die den wagen mende; maar meteen zag hij de verdachte bende zich in beweging stellen. Hij begreep volkomen den omvang van het gevaar dat de zijnen bedreigde als het zwak geleide wierd aangevallen, en dreef daarom nogmaals tot spoed aan. De dappere RUDOLF kende voor zich-zelven geene vreeze, maar de

gedachte aan zijne dochter deed hem beven. Hij hield zich intusschen gereed, om, bij een aanval, van zijne wapenen een goed gebruik te maken: want hoe klein de hoop ware om deze bende te weêrstaan, hij was er de man niet naar om zonder strijd de prooi van een bandietentroep te worden. Toen hij weder omzag, bleek hem, dat de verdachte lieden hen volgden, en meer en meer veld wonnen. De wagen kon ook schier niet anders dan stapvoets door het dikke zand voort. Eindelijk werd de weg harder, maar ook zoo vol kuilen en gaten, door de laatste overstrooming veroorzaakt, dat men nog minder vorderde, en — weldra hadden de vervolgers hen bereikt. Graaf RUDOLF wendde zijn ros, doch naauwelijks had hij, hunne dreigende beweging ziende, den tijd zijn visier te doen vallen, want op hetzelfde oogenblik riep de aanvoerder der bende: »Valt aan!" en zag de Graaf er meer dan een op hem aandringen. Zijne dienaren gedroegen zich wakker, en er begon een hevig gevecht. RUDOLF verdedigde zich met leeuwenmoed tegen den vijandelijken hoofdman. Intusschen had de knecht die den wagen mende, de beradenheid om, in weerwil der tegenkanting van AGNES, die haren vader niet wilde achterlaten, de zweep over de paarden te leggen, en zoo snel mogelijk voort te rijden. De vijandelijke ridder bespeurde dit. »De wagen! de wagen!" riep hij, en nu snelden een viertal der zijnen het rijtuig na. Zoo ras Graaf RUDOLF dit zag, sidderde hij voor het lot zijner dochter. Alles vergetende, wendde hij plotseling zijn ros om haar na te ijlen. Doch de aanvoerder der bende, dit doel vermoedende, sprong hem voorbij en versperde hem den weg, terwijl RUDOLF's dienaren nog wanhopig met de overmagt streden. De Graaf was woedend, en verzamelde al zijne kracht om zijnen tegenstander een doodelijken slag toe te brengen, doch op hetzelfde oogenblik ontving hij van een der bende, die zijn aanvoerder was ter hulp gesneld, eenen stoot in den rug, die hem voorover uit den zadel deed vallen. Nu werd hij overweldigd en gebonden. De aanvoerder der bende trad op hem toe.

— Heer Graaf! — vroeg hij — weet ge in wiens handen gij u bevindt?

— In die van een ellendigen struikroover — was het antwoord — wien mijn zwaard bloedige rekenschap zal vragen van dit gepleegd verraad.

— Op een anderen tijd, Graaf RUDOLF! — hernam de ander spottend — zou die bedreiging iets kunnen beteekenen; maar thans hangt gij af van de genade van RADEWIJN VAN GOUWE.

— Ha, verraderlijke schelm! ik bedroog mij dus niet; ik herkende u aan de stem.

— Gij hebt ze althans meermalen gehoord; doch toen klonk zij smeekend. Thans zal zij u bevelen. — Dit zeggende opende de onbeschaamde geweldenaar zijn visier.

Graaf RUDOLF staarde in het kwaadaardig lagchend gelaat. Onwillekeurig wilde hij naar zijn zwaard grijpen, maar ondervond met smart zijne magteloosheid.

— Wees bedaard, Heer RUDOLF! — sprak de ander. — Als gij redelijk wilt zijn, schikt zich alles in vrede en vreugde. Ik kan niet leven zonder uwe dochter, en heb gezworen haar te bezitten. Gij hebt niet wèl gedaan met mij af te wijzen: geef mij hare hand, laat zij er in toestemmen mijne gade te worden, en gij zijt vrij. In stede van vijandig tegen elkander over te staan, vieren wij eene luisterrijke bruiloft.

— Nooit — riep RUDOLF met hevigheid uit — wordt mijne dochter de vrouw van een booswicht als gij!

— Zij *zal* en *moet!* — antwoordde RADEWIJN. — Het is uwe schuld dat ik tot dit uiterste kwam; maar eenmaal zoo ver gegaan, deins ik voor niets terug om haar te dwingen.

— Gij zult haar niet dwingen, booswicht! — riep de Graaf, sidderende van toorn. — Het bloed van RUDOLF VAN KOEVORDEN vloeit door hare aderen; zij zal veeleer sterven, dan gedwongen de vrouw worden van een verachtelijken struikroover!

RADEWIJN, die zich eerst bedwongen had, werd nu bleek van woede. Misschien zou het Graaf RUDOLF slecht genoeg vergaan zijn, indien zijn vijand geene groote haast had gehad om zijn aanslag ten einde te brengen.

Terwijl dit voorviel was de wagen in de magt gekomen van de vier huurlingen die hem waren nagesneld. Zij hadden de paarden in de teugels gegrepen, en waren gereed hem weg te voeren, toen er èensklaps een nieuwe aanvalskreet opging, doch van geheel andere stemmen, boven welke AGNES er eene hoorde die haar schier deed bezwijmen van hoop en vreugde. Met lossen teugel kwam de ridder van 't anker, met een tiental volgelingen, op de strijdplaats aan. RADEWIJN zag op en herkende zijnen vijand. Toen uitte hij een hevigen vloek; want

het getal der aankomenden ziende, begreep hij dadelijk dat alles voor hem verloren was. »Wee dien ellendeling!" brulde hij, en een oogenblik scheen hij den strijd te willen wagen; maar zijn verstand kreeg weldra de overhand; hij koos de verstandigste partij, gaf zijnen handlangers een sein, en verdween met hen in een zijweg van het bosch. De aangekomenen vervolgden hen niet; hunne paarden waren daartoe ook te moede. Graaf RUDOLF werd dadelijk van zijne banden bevrijd. AGNES sprong van den wagen, die op den weg was blijven staan, en snelde naar haren vader, dien zij luid snikkend in de armen viel. Zij wierp een dankbaren blik op den ridder. Hevigen schrik en angst had zij uitgestaan; maar zij had zich geweld aangedaan, om tegenover RADEWIJN en diens handlangers, hare waardigheid en tegenwoordigheid van geest te bewaren. Op het slot Koevorden had zij belegeringen en gevaren bijgewoond, welke haar geleerd hadden de geestkracht niet geheel te verliezen, bij tooneelen die eene dame onzer dagen van schrik zouden hebben doen sterven.

Met blikken vol bezorgdheid liet de ridder van het anker zijn oog op AGNES rusten, en een paar malen fluisterde hij haar eenige woorden toe.

— Dappere Ridder! — sprak RUDOLF, toen hij zag aan wien hij zijne redding had te danken — eergisteren was ik getuige van uwe zeldzame riddergaven, en gevoelde voor u de hoogste achting; maar heden ben ik door uwe edelmoedige hulp met de grootste dankbaarheid aan u verbonden; gij hebt mij, en wat mij het dierbaarste op de wereld is, mijne dochter, uit de handen van een booswicht gered. — Was het toeval, Heer! dat gij u op onzen weg bevondt?

— Geenszins, Graaf! — was het antwoord — ik ontdekte dat RADEWIJN VAN GOUWE het plan had om uwe dochter te ontvoeren. Dit deed mij besluiten u te waarschuwen, en aan te bieden om u te geleiden; doch gij waart reeds vertrokken. Thans bleef mij niets over dan u met eenige lieden, die ik in der ijl verzamelde, na te snellen; en ik acht mij gelukkig, dat ik niet te laat ben gekomen.

— Het nemen van zoo veel moeite voor ons, die u vreemd zijn, maakt mijne verpligting nog grooter, Heer! — hernam de Graaf. — Hoe zal ik u dit ooit vergelden?

— Ik acht het mijn ridderpligt ieder in uwen toestand te

hulp te komen, edele Graaf! maar thans had ik eene bijzondere reden; want ik ken u. Gij zijt mij niet zoo vreemd als gij meent. — Uwe tweede vraag zal ik straks beantwoorden — zeide hij met ontroering. — Maar laat ons hier niet langer toeven, want uwe edele dochter zal zeer geschokt zijn door al het gebeurde, dat te vreeselijk is voor de oogen eener teedere jonkvrouw. Ik zal u met mijne lieden vergezellen tot het naaste dorp; dan zullen de booswichten het niet wagen hunnen aanslag te hervatten.

— Ik neem met dankbaarheid uw aanbod aan, dappere Ridder — antwoordde de Graaf.

AGNES beklom weêr den wagen, men zette zich in beweging, en binnen een uur had men het dorp Voorst bereikt. Bij een eenvoudig huis, dat de eenige dorpsherberg uitmaakte, spande men af, om menschen en paarden rust te geven, hetgeen vooral noodig was voor AGNES en hare ter dood toe verschrikte kamerjuffers, maar het meest voor een paar dienaren des Graven, die ernstig, hoewel niet gevaarlijk waren gewond.

Nadat door een monnik in genees- en heelkunst ervaren, die door den waard gehaald werd, voor de gewonden gezorgd was, begaven Graaf RUDOLF, de onbekende ridder en AGNES zich naar het eenige afzonderlijk vertrek, dat de herberg aanbood; de overigen bleven in de gelagkamer en gedeeltelijk buiten bij wagen en paarden.

Naauwelijks waren zij binnengetreden of de Graaf, die reeds een paar malen den ridder en AGNES had hooren fluisteren, zag met bevreemding hen een dier blikken wisselen welke eene vertrouwelijke bekendheid aanduiden.

— Hoe, AGNES! — vroeg hij — hebt gij den ridder meermalen ontmoet?

Het meisje werd vuurrood.

— Hij zal het u zeggen, mijn vader! — stamelde zij.

Met nog grooter verwondering staarde de Graaf thans den ridder aan. Deze sloeg het visier terug.

— Kent gij mijne trekken niet, Heer RUDOLF? — vroeg hij.

De Graaf nam hem naauwkeurig op.

— Ik meen — zeide hij nadenkend — u meer gezien te hebben.

— Toen gij mij vroeger zaagt — hernam de ridder — was ik door ziekte vermagerd.

— Ha, nu herken ik u! — riep RUDOLF uit — gij zijt HERMAN VAN GRAFHURST, die eens op uwe reis door Drenthe ziek aan den weg zijt blijven liggen...

— En — viel de ridder in — met zoo veel barmhartigheid op uw slot ben verpleegd, dat ik u en de uwen als de redders van mijn leven beschouw.

— Gij hebt dit thans meer dan drievoudig vergolden, Heer HERMAN! — antwoordde de Graaf.

— Het verheugt mij om ééne reden, Heer Graaf! dat gij mijne kleine dienst zoo hoog mij aanrekent, want ik heb veel van uwe goedheid te vragen.

— Wat gij mij vragen wilt, is u vooraf toegestaan, edele Heer! zoo 't in mijne magt staat uwen wensch te voldoen. Zeg mij vrij wat u op het hart ligt.

— Moge uwe belofte u niet berouwen, Heer Graaf! Ik zal alles wat mijn persoon en lotgevallen betreft, u mededeelen, opdat gij mijne handelingen welligt met verschooning moogt beoordeelen.

— Mijn vader — zoo begon hij — die van buitenlandschen oorsprong was, een verre bloedverwant van den Landsgraaf LODEWIJK VAN THURINGEN, bezat in Salland, door aanhuwelijking, een burg met vele goederen; doch door twisten met den Bisschop van Utrecht verloor hij het leven; en bijna al zijne bezittingen werden aan een ander toegekend. Ik was toen nog een knaap. Kort daarna begaf ik mij naar het hof van Thuringen, en trad in dienst van den Landsgraaf. Doch na een verblijf van eenige jaren kreeg ik begeerte om mijn geboorteland weder te zien, en begaf mij op reis. Eenige stukken gronds waren mij nog uit de vaderlijke nalatenschap overgebleven, en deze wilde ik tevens te gelde maken en dan naar Thuringen terugkeeren. Onderweg werd ik in Drenthe ernstig ziek, sleepte mij nog een eind wegs voort, doch zoo als gij weet bleef ik eindelijk aan den weg liggen, en werd door uwe goedheid in uw huis opgenomen en verpleegd. Toen ik, na hevige koortsen, het eerst tot heldere bewustheid ontwaakte, zat uwe dochter als een weldoende engel aan mijne sponde, en sedert dat oogenblik bleef haar beeld onuitwischbaar in mijn hart geprent. Later, toen ik bijna hersteld was, zag ik haar in uwe veelvuldige afwezigheid nog dikwijls. Ik leerde haar edel en Godvruchtig hart kennen, en zag hare

engelachtige goedheid jegens allen die haar omringden; haar medelijden en hulpvaardigheid voor armen en ongelukkigen. Dit deed mijne liefde gepaard gaan met diepe vereering — en hoe verrukt was ik, toen het mij niet verborgen bleef dat ook haar hart naar den vreemden ridder neigde. In een oogenblik van overvloeijende liefde ontsloot ik haar het mijne, en zag mijn onuitsprekelijk gevoel met wedermin beantwoord. Sinds zijn onze harten voor altijd verbonden, en weten wij dat buiten elkander geen waar geluk op aarde voor ons te vinden is.

AGNES had bevende van verlegenheid en ontroering het vertrek verlaten.

Ontevreden fronste Graaf RUDOLF de wenkbraauwen.

— Hoe, Heer HERMAN! — riep hij uit — dien ik zoo rondborstig als dapper geloofde! — hebt gij het hart der dochter durven stelen, zonder voorkennis van haren vader, die u niets dan welwillendheid had bewezen; en is het ridderlijk gehandeld deze zaak zoo lang verborgen te houden? Ook AGNES heeft mij daardoor strafbaar beleedigd!

— O, zij heeft geene schuld; maar hoor mij verder, Graaf! eer gij mij veroordeelt. — Toen wij, na de openbaring onzer gevoelens, in weerwil van ons-zelven aan hart en mond ontvloeid, met meer kalmte naar onze hoop in de toekomst vroegen, vreesden wij dat gij uwe dochter niet aan een armen ridder zoudt geven, die zelfs niet eenen burg bezat om haar tot woonplaats te strekken. Wij durfden het niet wagen uwe goedkeuring over onze liefde af te smeeken; maar hoopten op betere omstandigheden. Door mijn zwaard wilde ik mij roem en bezitting verwerven, om dan zonder blozen hare hand van u te komen vragen. Zij beloofde mij hare trouw, en verklaarde, eer den sluijer te zullen aannemen dan een ander hare hand te geven. Zoo wilden wij vooreerst onze liefde nog in de diepte onzer harten bewaren. Niemand droeg er kennis van dan eene harer dienaressen. Toen reisde ik af. Ik had in mijne ziekte de gelofte gedaan om naar het Heilige Land te trekken en tegen de ongeloovigen te strijden; doch eerst zou ik mij nog een jaar in het Geldersche ophouden, waar het overschot van mijns vaders bezittingen lag. Daar ik geene hoop had AGNES weder te zien vóór ik uit het Heilige Land terugkwam, indien dit ooit gebeurde, was ons afscheid treurig.

Toen ik mij in het Geldersche bevond, werd de grootste onrust en vreeze in mij opgewekt, daar ik vernam dat RADEWIJN VAN GOUWE om AGNES' hand had gevraagd; doch het stelde mij gerust toen ik hoorde dat hij was afgewezen. Ik heb hem eenige malen aan het hof van Graaf GERHARD ontmoet, en daar hij van mij vernam dat ik in mijne ziekte op uw slot was verpleegd, schijnt hij wantrouwen te hebben opgevat, en heeft hij — hoe weet ik niet, misschien door de dienares die van onze liefde kennis droeg — de betrekking tusschen AGNES en mij ontdekt. Sedert betoonde hij zich mijn bitteren vijand. Daar ik mij juist in de nabijheid van Rozendaal bevond, toen het tournooi ophanden was, had ik lust het bij te wonen, zonder deel er aan te nemen. Hoe was ik verbaasd, Heer RUDOLF! toen ik onder de toeschouwers ook u en de edele jonkvrouw bespeurde. Ik durfde AGNES echter niet naderen, want onze ontroering zou ons geheim verraden hebben. Toen ik RADEWIJN op het tournooi zag verschijnen, kon ik den lust niet weêrstaan hem, ware 't mogelijk, te vernederen. Ik wilde gisteren den afloop van het tournooi, en AGNES nog eens onder de aanwezigen zien, toen ik door een meistreel, die mij kende, den tegen AGNES beraamden, door hem uit een beluisterd gesprek ontdekten aanslag vernam. — Uwe gunstige gezindheid omtrent mij, Heer Graaf! heeft thans mijnen schroom verdreven, en ik waag het u te smeeken: veroorloof dat AGNES en ik elkander beminnen, en geef mij hare hand, wanneer ik veilig terugkeer, niet enkel met roem, maar ook met middelen om haar een huis in te rigten naar haren staat. Uwe goedkeuring en de zekerheid dat AGNES mijne verloofde is, zal mij moed en kracht geven in den strijd tegen de ongeloovigen, en ook als de dood mij naderen mogt, mij eene zoete vertroosting zijn.

— Heer HERMAN! — sprak de Graaf op welwillenden, eenigzins bewogen toon — uwe mededeeling heeft mij een weinig verzoend met uwe geheimhouding; gij hebt wèl gedaan thans openhartig te spreken; doch mijn antwoord eischt beraad, en ik moet met AGNES spreken. Wilt gij ons vergezellen naar Koevorden?

— Hoe gelukkig zou ik dan zijn! — antwoordde HERMAN — doch binnen weinige dagen vertrekken nog eenige ridders uit het Geldersche naar het Oosten, en aan hen zoude ik, volgens gemaakte afspraak, mij aansluiten.

— Dan is het beter — hernam Graaf RUDOLF — dadelijk een besluit te nemen. Wilt gij mijne dochter, die zich verwijderd heeft, terugroepen?

HERMAN snelde met blijde hoop in het hart naar een vertrekje waar AGNES zich bij hare dienaressen bevond.

— Moed, mijne liefste! — fluisterde hij, hare hand drukkende — de Graaf weet alles, en de welwillendheid die hij toont, geeft mij goede hoop.

— God geve dat alles zich schikke! — zuchtte zij — als ik u voor altijd verloor zou ik sterven!

Schoorvoetend en beschaamd trad AGNES het vertrek weêr binnen. Zij durfde hare oogen niet opslaan, maar hield die strak op den grond gevestigd; haar gelaat was vuurrood van eerbare schaamte.

Toen HERMAN na verloop van een half uur, op verzoek van den Graaf, in het vertrek terugkwam, vond hij AGNES met tranen in de oogen, maar den glans van de innigste blijdschap op het gelaat, met het hoofd tegen haar vaders schouder leunen. De Graaf leidde haar naar HERMAN toe, legde hunne handen in elkander, en sprak bewogen:

— HERMAN! ik heb u genoegzaam leeren kennen als een voortreffelijk ridder en niet minder voortreffelijk mensch. Dat is alles wat noodig is om mijn besluit te bepalen. Bezit gij niet vele goederen, de mijne zullen voor u beide genoeg zijn. AGNES' hart klopt alleen voor u, en ik geef haar u gaarne met vol vertrouwen. Ik heb vele vijanden, en leef in gestadig gevaar — het zal mij eene groote gerustheid zijn haar onder de hoede van zulk een goed beschermer te weten. Als de Heer u behouden uit het Heilige Land doet wederkeeren, zal zij uwe gemalin worden. Het is mijn dierbaarste schat dien ik u geef; houd haar altijd in waarde!

— Dank, mijn weldoener! — riep HERMAN uit. — Ik zweer u dat ik haar eeren en bewaken zal, méér dan mij-zelven; méér dan mijn oogappel; als het grootste en heiligste geschenk van God.

De sterke man stortte tranen, en ook AGNES weende, maar door overmaat van geluk.

— Mijn vader! — sprak zij — hoe gelukkig maakt gij ons!

Er werd nog veel besproken, en het vertrekjen in de dorpsherberg was het tooneel van eene onbeschrijfelijke, maar, helaas!

kortstondige vreugde, want weldra sloeg het scheidensuur, dat te smartelijker was nu hunne gelukszon zoo glansrijk was opgegaan. Als om hen te beduiden dat het oogenblik van vaarwel gekomen was, sprak Graaf RUDOLF:

— Ik besef het, HERMAN en AGNES! dat het scheiden thans zwaar is; maar uwe gelofte, Ridder! is heilig: zonder die getrouw volbragt te hebben, zou er geen zegen rusten op uwen echt. Ga dus moedig de gevaren tegen die u wachten, mijn vriend! Wij zullen voor u bidden. God zal u beschermen, en het wederzien zal zoet en heilrijk zijn!

Nu liet hij hen alleen; want hij begreep hoe zeer hunne harten behoefte hadden zich voor elkander uit te storten.

Zij bragten een dier oogenblikken door waarin het menschelijk hart jaren doorleeft. Iets werd aan de bitterheid der scheidenssmart ontnomen door de blijde hope der toekomst, welke zich daartusschen mengde. Na een roerend afscheid keerde HERMAN met zijne mannen op zijnen weg terug. Hij zag nog dikwijls om. AGNES staarde hem zoo lang mogelijk na. Nog een paar malen wenkte men elkander toe, en toen werd hij door eene kromming van den weg aan haar gezigt onttrokken. Ook het reisgezelschap van den Graaf van Koevorden begaf zich eenige oogenblikken later weder op weg, en bereikte den volgenden dag, zonder verderen tegenspoed, Koevordens slot.

III.

DE RAADSMAN.

Het was in het jaar 1226. Graaf GERHARD zat in een ruimen, met snijwerk versierden armstoel in eene zaal van zijn slot te Rozendaal. Zijn hoofd was gedekt met een prachtige, met edelsteenen versierde kaproen; overigens droeg hij een ruim fluweelen kleed of rok zonder knoopen, doch vastgemaakt met een gordel, die met gouden en juweelen ornamenten prijkte. Om den hals hing een kostbaar snoer, aan welks uiteinde op de borst een edele diamant hing. Voor hem stond eene ebbenhouten tafel met verschillende perkamenten bedekt, waartusschen ook eenige geschreven boeken lagen. De Graaf las echter niet. Als er eene deur geopend werd, luisterde hij als of hij iemand wachtte. Eindelijk trad een edelman

in prachtig gewaad de zaal binnen, en groette den Graaf eerbiedig.

— Wees welkom, welbeminde raadsman! — sprak de Graaf, met een wenk den binnentredende uitnoodigend, om bij hem aan de tafel in een der reusachtige stoelen plaats te nemen. — Wij hebben naar uw bijzijn verlangd, Heer VAN GOUWE! — ging hij voort, toen de ander gezeten was — daar wij uwen wijzen raad behoeven in eene zaak waaromtrent een haastig besluit moet genomen worden. — Ik ontving heden van den Bisschop van Utrecht een belangrijken brief. — Zoo als gij weet, heeft RUDOLF de kastelein van Koevorden in Groningen een opstand tegen den Burggraaf bevorderd, en zich in die stad geworpen, en heeft de Bisschop zich in dien twist gemengd, en RUDOLF uit Groningen doen verdrijven. Ook weet gij voorzeker dat RUDOLF op nieuw in Drenthe, Steinfurt en Goor een leger heeft verzameld om andermaal op Groningen aan te rukken; dat de Bisschop door eene afdeeling Sallandsche ruiters getracht heeft hem nabij Ommen tegen te houden, doch hierin niet is geslaagd, daar zijne ruiters het onderspit hebben gedolven.

— Dat alles is mij bekend, Heer Graaf! — was het antwoord.

— Maar wat u niet bekend is — hernam de Graaf: — de Bisschop heeft een talrijk leger verzameld om den Kastelein tot onderwerping te dwingen. En wat ons nu in groote bekommering brengt: de hoogwaardige Heer dringt mij, om — gelijk reeds vele andere edelen, en daaronder Graaf FLORIS van Holland, beloofd hebben — hem met mijne hulpbenden bij te staan; — doch lees zelf, Heer RADEWIJN! — En hij reikte hem het met een zwaar zegel voorziene perkament over.

RADEWIJN doorlas het stuk met aandacht, reikte het daarop weder aan GERHARD, en gaf toen tot het navolgende gesprek aanleiding, met de vraag:

— Wat is uw voornemen in dezen, edele Graaf?

— Ongaarne zou ik mij in eenen twist mengen die mij niet aangaat. Het Bisdom zelf heeft ons Graafschap reeds genoeg onrust en schade veroorzaakt, om ons te doen wenschen, niet weêr door den kerkvoogd in eenen oorlog gewikkeld te worden.

— Ik besef dat uwe edelheid, wiens Christelijke Godsvrucht

meer het geluk en de welvaart uwer onderdanen dan den krijgsroem bemint, gaarne de rust, die thans heerscht, zoudt willen doen voortduren, en dat zou voor het Graafschap ook wenschelijk zijn; maar men moet somtijds een kortstondigen krijg zich getroosten om een langdurigen vrede te verwerven. Nog niet lang bestaat de vrede met het Bisdom, en het is voor het Graafschap van het hoogste belang dien te bestendigen. Ik zie uit den brief van den Bisschop dat hij reeds, behalve op de hulp van Graaf FLORIS, ook op die van de Heeren VAN AMSTEL, VAN WOERDEN, VAN TEYLINGEN, en anderen kan rekenen, en als dezen zich aan zijne zijde scharen, zullen nog vele anderen hun voorbeeld volgen....

— En wat meent gij zal het gevolg wezen als ik mij aan den krijg onttrek?

— Dat de Bisschop zeer verstoord zal zijn, en zoodra mogelijk eene nietige omstandigheid misschien, die zich zoo ligt voordoet, tot een voorwendsel zal gebruiken om u zijn ongenoegen te doen gevoelen. Uwe edelheid weet bij ondervinding dat het vermogen niet gering is van een kerkvorst, wiens wereldlijke magt gesteund wordt door zijn geestelijk gezag.

— Maar, Heer RADEWIJN! laten wij de zaak ook eens omkeeren. Als ik met den Bisschop optrek, zal ik dan niet evenzeer Graaf RUDOLF en de Drenthers, die mij altijd goed gezind waren, tot vijanden maken, en wanneer het Stichtsche leger het onderspit delft, in mijn gebied zien vallen om zich te wreken. Schat de magt en vermetelheid der Drenthenaren, die met hart en ziel even sterk aan RUDOLF verkleefd als den Bisschop vijandig zijn, niet te gering, Heer RADEWIJN! — Ik wenschte daarom zéér, hoewel ik den Bisschop achting en genegenheid toedraag, dat ik en mijn volk in dit ellendig krijgsrumoer onzijdig mogt kunnen blijven!

— Uwe edelheid heeft alle reden tot dien vromen wensch; maar ik geloof dat aan de zijde van den Bisschop weinig voor Gelre te duchten is. De Drenthers liggen niet onmiddellijk aan uwe grenzen, en hebben te veel vijanden om niet genoeg werk te vinden in de verdediging van hun eigen grond. Ook zouden zij het niet wagen eene sterkere magt, gelijk die van Gelre, aan te tasten. Bovendien schijnt mij de zaak van den Bisschop die van een heer tegen zijnen oproerigen leenman; uwe edelheid vergeve mij dat ik hierin eenigzins anders denk;

maar naar mijn gevoelen had de kerkvorst wel regt om tusschen beide te treden in den twist tusschen RUDOLF en den Burggraaf van Groningen, te meer daar RUDOLF de bezittingen van zijn leenheer niet had geëerbiedigd; en gewis zullen alle edelen, die voor den Bisschop het zwaard trekken, dit doen in de overtuiging dat het is voor de zaak der Kerk, des regts, en der wettige orde, en zóó zal ook de geheele wereld het beoordeelen.

— Als ik van de regtvaardigheid van 's Bisschops zaak overtuigd ware, zou dit mijne keus beslissen, en mij alle bedenkingen doen ter zijde stellen.... Gij zoudt ons dus aanraden mij aan 's Bisschops zijde te plaatsen, en met de edelen hem toegedaan, naar Drenthe op te rukken?

— Dat durf ik niet bepaald aanraden, doorluchte Heer! Ik heb maar op de waarschijnlijke gevolgen gewezen van 't geen uwe edelheid zal doen of laten. Doch de zaak is gewigtig. De Graaf gelieve ook andere raadsheeren te hooren, en daarna zijn wijs inzigt te volgen.

— Gij hebt gelijk; deze zaak eischt rijp beraad. Welnu, ik zal ook met de andere heeren spreken, en daarna het besluit nemen, dat mij het beste voorkomt voor het Graafschap en onze onderdanen.

RADEWIJN verliet nu met eene eerbiedige buiging het vertrek. Toen hij buiten kwam glimlachte hij, en wreef zich de handen van boosaardig genoegen. Hij wist dat de andere raadslieden van den Graaf zijne zienswijze deelden; want het aanzoek van den Bisschop was hem door een der edelen van het Bisschoppelijk hof, vóór de Graaf het hem mededeelde, bekend geworden, en in voorbaat had hij zich reeds van de medewerking van des Graven raadslieden, om dezen tot deelneming aan den krijg te bewegen, verzekerd. Daar hij dan ook bij de Gelresche hulpbenden zou zijn, hoopte hij de vurig gewenschte gelegenheid te vinden om zich op RUDOLF te wreken, of, 't geen nog beter ware, alsnog zijn wensch om AGNES te bezitten, bevredigd te zien.

— Wacht maar, Graaf RUDOLF! — mompelde hij in het heengaan — mijn doel wordt bereikt, of de tijd van wraak is gekomen.

IV.

OORLOGSGEDRUISCH.

Eenige weken daarna verzamelde Graaf GERHARD een talrijk leger van ruiters en voetknechten, en rukte hiermede op naar het hoofdleger van Bisschop OTTO VAN DER LIPPE, die met zijne verschillende benden reeds naar Drenthe in aantogt was. Behalven de edelen wier hulp de Bisschop in zijn schrijven aan Graaf GERHARD genoemd had, voegden zich nog de Heeren: VAN MONTFOORT, VAN BUKHORST, VAN VOORST, VAN VORCHTEN, VAN HERMEL, VAN HASSELT, VAN STEENWIJK, VAN IJSSELMUIDEN, en anderen met hunne benden bij het Stichtsche leger. Te Ommen was de algemeene verzamelplaats, en werden de verschillende hulptroepen door den Bisschop gemonsterd. Het was zulk eene aanzienlijke krijgsmagt van speerdragers, boogschutters en ruiters als men in langen tijd niet had vereenigd gezien; alleen de ridders waren wel vijf-honderd in getal. De Bisschop wilde door eenen beslissenden krijg den vermetelen RUDOLF en zijne Drenthers zoodanig treffen, dat hunne magt voor altijd wierde geknakt.

De Vecht leverde nu weldra een levendig schouwspel op. Tallooze schuiten en scheepjes, met mondvoorraad en krijgsbehoeften voor het leger beladen, bedekten haren stroom, en ontscheepten hunnen inhoud in de nabijheid van het leger, dat van Ommen naar Anen, in de nabijheid van Gramsbergen, was getrokken en zich daar had nedergeslagen.

Toen het Bisschoppelijk leger Drenthe meer en meer naderde, bevond AGNES zich met eene niet talrijke bezetting op het slot haars vaders te Koevorden. De oude EGBERT, de vertrouwdste van 's Graven burgzaten, die in zoo menigen strijd aan de zijde van zijnen heer had gestaan, was met de bewaring van den burg belast. Op een avond zat AGNES in eene groote zaal van het slot, door eene enkele lamp naauwelijks verlicht, peinzend met het hoofd op de handpalm geleund. Slechts ééne harer dienaressen zat zwijgend in hare nabijheid aan het spinnewiel, doch zij waagde het niet de jonkvrouw toe te spreken, want het schoone gelaat der edele Gravendochter drukte afgetrokken droefheid en bekommering uit. Onbepaald staarde haar donker oog in het ruim der kamer. Hare gedachten

zweefden verre naar het Oosten heen. Zoo lange tijd was reeds verloopen en niets had HERMAN nog van zich laten hooren. Eerst was zij nog blijven hopen, maar nu was die hoop bijna uitgedoofd, daar het gerucht van zijnen dood zich had verspreid en ook tot haar was doorgedrongen. Men had echter niet kunnen uitvorschen uit welke bron dit gerucht oorspronkelijk was ontstaan, en de oude EGBERT ging zoo ver van er geen geloof aan te slaan, en de geheele onheilsmare aan kwaadwilligheid toe te schrijven; — doch hoe zwak was de grond dier veronderstelling! Geen wonder dat een donkere sluijer over den geest der jonge maagd lag uitgespreid. Haar kommer werd thans nog vermeerderd door den dreigenden oorlog. Zij dacht aan het magtige leger dat reeds op Drenthe aanrukte; aan de onheilen die het over het land zou uitstorten; aan haren vader, die zich nog in Groningen bevond, en aan de gevaren die hem bedreigden. EGBERT had eenige dagen geleden, toen hij den aantogt van het Stichtsche leger het eerst had vernomen, onmiddellijk een bode naar zijnen heer gezonden, maar of deze reeds in aantogt was, om zijne eigen bezittingen te komen beschermen, wist zij niet, daar nog geen het minste berigt van hem was ontvangen. Toen zij eene poos had zitten peinzen, sloeg zij het oog omhoog, en zond eene stille bede op tot den Almagtige voor de ziel van haren HERMAN, zoo hij reeds de eeuwigheid ware ingegaan; of om zijne bewaring, zoo hij nog leefde, en de gunst alsdan van hem weder te zien; zij bad ook 's Heeren bescherming over het hoofd des geliefden vaders af, en over al zijne onderdanen. Toen vloeiden tranen uit hare oogen, en gaven den geprangden boezem eenigzins lucht. Zij deed den ouden EGBERT roepen, die een oogenblik daarna binnentrad.

— Getrouwe EGBERT! — sprak zij — ga een weinig bij mij zitten. Het is mij bange als ik denk aan hetgeen op handen is, maar uwe tegenwoordigheid geeft mij altijd eenigen moed.

— Vrees niet, edele jonkvrouw — antwoordde EGBERT — als het vijandelijk leger al plan mogt hebben den burg te belegeren; zij kunnen toch niet binnen acht dagen hier zijn.

— Maar waarom laat mijn vader niets van zich hooren? Zou het niet goed zijn nogmaals een bode tot hem te zenden?

— Wij hebben, dunkt mij, edele jonkvrouw! alles gedaan

wat wij konden en moesten. Ik ken mijnen Heer den Graaf, en houd mij verzekerd, dat hij al het mogelijke doen zal, om, zoodra hij 't vermag, u, die zijn grootste rijkdom zijt, en zijne onderdanen en bezittingen te komen beschermen. Het ware overtollig andermaal een bode te zenden. Houd goeden moed, jonkvrouw! er is geene reden tot vreezen. Gij haalt u ál te droeve gedachten door het hoofd. Ik weet dat het gerucht, onlangs door een vreemdeling hier verspreid, aan uw harte knaagt; maar ik zeg u, jonkvrouw! ik geloof er niet aan. Was het waarheid, wij zouden zekerder berigt hebben gekregen; want Heer HERMAN zou daar niet zijn gebleven zonder eenig vriend of krijgsmakker, om u zijn laatsten groet over te brengen. Welligt is de ridder niet slechts in leven, maar ook frisch en gezond.

— God geve dat gij waarheid spreekt, EGBERT! O, als uwe hoop bevestigd wordt, zal ik de armen van het kerspel rijkelijk beschenken, en eene bedevaart doen naar St. WILBERT's kapel.

Eer EGBERT op dit vrome voornemen een antwoord kon geven, liet het geluid van een hoorn zich doordringend hooren.

EGBERT sprong op; hij meende die toonen te kennen. Hij snelde naar buiten, en ging naar de poort, daar thans niemand werd ingelaten vóór hij-zelf onderzoek had gedaan.

— Wie zijt gij die zoo laat den toegang vraagt? — klonk het uit EGBERT's mond.

— Het is uw meester, EGBERT! — was het antwoord, en naauwelijks had de oude man die stem gehoord of hij opende de poort, en Graaf RUDOLF reed, van eenige dienaren vergezeld, het slot binnen.

Een oogenblik daarna lag AGNES in de armen haars vaders.

— Mijn vader! — zeide AGNES, nadat de eerste blijdschap en ontroering des wederziens waren bedaard — welke gevaren dreigen ons! Hoe zal dat afloopen?

— Dat zullen God en de strijd beslissen! — antwoordde RUDOLF met geestdrift.

— Maar, vader! — hernam zij — weet gij reeds met welk eene magt de Bisschop in aantogt is? Weet gij dat de Graven van Gelre, Holland, en een groot aantal andere edelen, hunne strijdmagten hebben vereenigd?

— Ik weet dat — was het antwoord — en zij doen mij

groote eer aan, met al wat hunne landen strijdbaars bezitten, tegen mij aan te voeren; maar, bij God! — riep hij uit, hevig met de hand aan het zwaard slaande, terwijl zijne gestalte zich trotsch verhief — zij vinden hunnen man! Aan het hoofd mijner dappere Drenthenaren, vrees ik hunne magt niet!

AGNES staarde met bewondering op des Graven heldengestalte, die, ofschoon den middag des levens reeds voorbij, nog zoo krachtvol, als ware 't met jeugdig vuur bezield, dáár stond in het midden der zaal, en zijne vijanden scheen uit te tarten. Zij gevoelde dat het een heete strijd zou zijn. Eerst had zij 't willen wagen, bij hem aan te dringen, om vredesvoorstellen aan den magtigen kerkvorst te doen; maar thans durfde zij daar niet van reppen, want zij kende haren vader genoeg, om te weten dat dit, bij zijne tegenwoordige stemming, niet alleen vruchteloos zou zijn, maar hem ook bovenmate zoude verstoren.

— De Heer bescherme u, mijn vader! — sprak zij — ik zal veel voor u bidden!

— Doe dat, mijne dochter! — antwoordde hij, terwijl zijn gelaat vriendelijker werd, en hij met de zware hand over hare zijden lokken streek — dat zal de hulp der heiligen aan mijne zijde brengen.

Daarop riep hij een schildknaap, die hem zijne wapenrusting hielp afleggen, terwijl AGNES met vluggen tred henenging om wijn en spijzen te doen aanbrengen.

Toen hij zich in een breeden armstoel nedergezet en met een krachtigen teug gesterkt had, werd EGBERT geroepen, die hem naauwkeurig inlichting gaf omtrent den voorraad van krijgstuig en leeftogt op het slot, en de berigten door hem over den toestand en den marsch van het Stichtsche leger ingewonnen. Na eene poos te hebben nagedacht, gaf RUDOLF bevel, dat den volgenden morgen met het krieken van den dag boden zouden worden uitgezonden, om al wat in Drenthe weerbaar was, op te roepen, ten einde zijn van Groningen terugkeerend leger te versterken.

Den volgenden dag vernam Graaf RUDOLF dat het Bisschoppelijk leger niet op Koevorden, maar op het Groningsche aanrukte, met het blijkbaar doel om, zoodra mogelijk, zijn leger aan te tasten. Daar het bij deze omstandigheid dringend noodig was, dat hij zich weêr bij zijn leger bevond,

verliet hij dadelijk den burg en snelde zijne krijgers te gemoet. Hij bereikte dan ook spoedig zijn leger weder. Door de bewoners der omstreken verkreeg hij naauwkeurige kondschap van elke beweging des vijands. Er was hem alles aan gelegen hem vooreerst nog te ontwijken. Toen hij nog eenige uren van de hem te gemoet trekkende Stichtschen verwijderd was, liet hij zijn leger den grooten weg verlaten en trok langs zijwegen voort. Te laat bemerkte de Bisschop dat RUDOLF hem was ontsnapt. Wel volgde hij nu RUDOLF op de hielen; doch deze bleef hem steeds een dagmarsch vooruit, en hoopte de Stichtschen dáárheen te lokken, waar hij met den meesten kans op goeden uitslag den strijd met hen kon wagen.

Eindelijk liet RUDOLF de zijnen zich nederslaan in de nabijheid van Koevorden, waar zij met een paar duizend opgeroepen Drenthers versterkt werden. Allen waren kloeke, forsch gebouwde mannen, meestal met boog, lans en strijdbijl gewapend. Woest en strijdlustig, bovenmate gehecht aan hunnen geboortegrond en voorvaderlijke vrijheid en zeden, waren zij op de eerste roepstem hunner heeren, of bij den eersten aanval van vreemden, die het waagden hen aan te randen, tot den strijd gereed, en grepen haastig de wapenen op, die doorgaans in goeden staat naast hunne slaapsteden hingen.

RUDOLF monsterde zijn leger naauwkeurig, en liet met welgevallen het oog gaan over die kloeke en woeste gestalten, terwijl hij niet verzuimde, door krachtige toespraak hen te doen gevoelen, hoe hunne vrijheid en haardsteden door den heerschzuchtigen Bisschop werden bedreigd. Hij was tevreden over de woeste opgewondenheid, die als een dreigende geest des verderfs deze massa bezielde, en hen met wilde gebaren en krijgsgeschreeuw hunne bijlen deed zwaaijen. De plaats waar hij zich had gelegerd, lag tusschen een waterig moeras.

Intusschen rukten de Stichtschen voort, en naderden hem meer en meer. De Bisschop, ongeduldig over RUDOLF's ontwijken van den strijd, gaf zijne ruiterij, welke door den reusachtigen RUDOLF VAN GOOR als banierdrager werd aangevoerd, bevel tot den aanval. Tusschen hem en het leger van RUDOLF bevonden zich in het moeras hier en daar diepere waterpoelen, en in enkele hooger liggende gedeelten, boden smalle voetpaden en biezenpollen wel rustpunten voor voetknechten aan, maar over het algemeen was de grond, ook waar geen

water stond, zoo week en drabbig, dat de paarden tot over de hoeven er in zakten. Daar de ruiters echter snel voorwaarts reden, hadden de paarden geen tijd om dieper weg te zinken, en ging het, hoewel met moeite, toch geregeld voorwaarts. Weldra bevond zich de geheele ruiterij in het moeras. De zwaar gewapende voetknechten drongen nu achterop. RUDOLF had hierop gewacht. Toen hij berekenen kon dat het grootste deel van het Stichtsche leger zich op den moerassigen bodem bevond, deed hij eenige duizenden der ligter gewapende Drenthers in kleinere groepen vooruit rukken, en de hun bekende hoogten, paden en pollen bezetten. Daar waar de grond over het geheel vaster was, bleef het overige van het leger als reserve achter. De Bisschoppelijke ruiterij kwam intusschen al nader en nader. Toen zij onder het bereik der Drenthers waren gekomen, werden zij plotseling met een digten zwerm van pijlen en werpspiesen begroet, die menig man deed tuimelen. De ruiterij zag zich gedwongen halt te houden om de verbroken orde te herstellen, en dit was hun noodlottig, want daar zij zich juist in het weekste gedeelte der moerassen bevonden, zonken de paarden tot aan de knieën in den modder, en konden voor- noch achterwaarts. RUDOLF vermeerderde nu de getallen der aanvallers, deed alle paden en hoogten bezetten, en de pijlen en spiesen vlogen digter en zekerder. De achterste ruiters, het gevaar bespeurende, wendden hunne paarden, doch bragten dáárdoor verwarring onder het volk; de gelederen raakten verbroken, en tegenstrijdige bevelen vermeerderden de verwarring. Toen deed RUDOLF al zijne Drenthenaren oprukken; met eene sterke afdeeling trok hij het moeras om, en viel de Stichtschen in de zijde. Van alle kanten snelden thans landlieden en zelfs vrouwen toe, om zich in het gevecht te mengen. Nu begon een woedende strijd. Had de ruiterij, door het terrein belemmerd, weinig kunnen uitrigten; thans streden de voetknechten met eene dapperheid die aan wanhoop grensde. Te vergeefs echter spanden zij hunne krachten in; te vergeefs poogden vele edelen de orde geheel te herstellen. Weldra was het Stichtsche leger slechts een verwarde hoop, en zijn nederlaag beslist. De Bisschop zelf werd door de Drenthers gegrepen, mishandeld, in een poel geworpen en versmoord. Graaf GERHARD VAN GELRE en GIJSBRECHT VAN AMSTEL, de aanvoerder der Hollanders, werden

gevangen genomen. Omstreeks vijf-honderd strijders, waaronder vijftig edelen, waren door de Drenthers verslagen, of in de poelen gedrongen, waar zij omkwamen. Een aanzienlijke buit viel RUDOLF in handen, en ook vele der schepen met voorraad, die nog op de Vecht waren.

AGNES stond bevend en biddend voor een raam dat op het slotplein uitzag; in gespannen verwachting naar eenig berigt. Daar klonk de horen, de poort werd geopend, en een ruiter op een dampend ros snelde het slotplein op. AGNES vloog naar buiten.

— God zij dank, jonkvrouw! — riep hij uit — de Graaf is welvarend, de Stichtschen zijn geslagen, de Bisschop is gedood, de Graaf van Gelre en anderen zijn gevangen!

— Lof en dank, o God! — riep zij uit, op de knieën vallende — voor de hulp aan ons verleend! Wees de arme zielen der dooden genadig!

De afgezondene verhaalde nu meer omstandig de bijzonderheden van den slag, en berigtte haar dat Graaf RUDOLF den volgenden dag met de gevangenen binnen Koevorden zou trekken.

V.

VREUGDE.

Den volgenden dag wierp de zon vrolijk hare stralen op de straten en huizen van Koevorden, en vergulddde elken gevel met haren glans. De huizen waren met bloemen, en dennen- en palmtakken versierd. Eene bonte menigte bewoog zich op de straten: eenvoudige burgers en landlieden, kenbaar aan hunne kalotjes met een ronden knop van boven, en kortere opperkleeden van ruwe stof; en hunne vrouwen met gladde linnen mutsen en naauwsluitende jakken van sergie of laken; aanzienlijke heeren met kostbare kaproenen op het hoofd, en in ruime lange mantels, aan de zijde hunner vrouwen en dochters met tot op de voeten neêrhangende kleeden, om de middel door kostbaar bewerkte gordels vastgehouden. De aanzienlijksten vielen vooral in het oog, door de versierselen van goud, en de juweelen en het bont aan hunne kleederen; welke dingen door de geringen niet mogten gedragen worden. — Blijdschap en opgewondenheid was op aller gelaat te lezen.

Eindelijk ging een vrolijk gejuich op, en een trein van edelen, met den Graaf aan het hoofd, en door de gevangenen gevolgd, en van krijgers van minderen rang, werd in de verte zigtbaar en naderde. Eene rij van jonge meisjes in het wit gekleed en door jonkvrouw AGNES begeleid, ontwikkelde zich uit de volksmenigte, en trok onder het zingen van nationale zegeliederen de poort uit, den overwinnaars te gemoet. In hunne nabijheid gekomen, keerden zij zich om, en voerden, statig het gezang voortzettende, en den grond met bloemen bestrooijende, de overwinnaars de poort binnen. Op het oogenblik dat Graaf RUDOLF inreed, zwaaide de geheele menigte met hoeden en mutsen, en »Heil den overwinnaar! heil onzen dapperen Graaf RUDOLF!" klonk uit duizende forsche keelen. Toen deed eene woeste, maar vrolijke muzijk zich hooren, en de zegevierende stoet trok, door de geheele volkschaar begeleid, verder de stad in.

Voor een groot steenen gebouw, dat zeer afstak bij de overige woningen, die meestal van hout en met stroo gedekt waren, werd de stoet verwelkomd door afgevaardigden van de edelen uit den omtrek, en den Graaf in een fraaijen met zilver ingelegden hoorn de eerewijn aangeboden. Vervolgens werd hij met zijne edelen in plegtigen optogt naar zijn slot geleid, terwijl de krijgslieden allen rijkelijk op bier werden onthaald.

Toen allen in den burg waren gekomen, en in de groote zaal hadden plaats genomen, en AGNES aan de zijde haars vaders zat — hare moeder rustte reeds lang in het graf — ontstond er rumoer op het slotplein. EGBERT en verscheidene andere burgzaten verdrongen elkander rondom een aangekomen ridder, die een kruis op den schouder droeg. Met moeite maakte hij zich, na den eersten storm der vreugde, door de blijdschap van zijn wederzien veroorzaakt, uit dezen kring los, sprong van het paard, dat hij een dienaar overgaf, en snelde, met stof bedekt als hij was, den burg en de zaal binnen, waar het blijde feestvierend gezelschap zich bevond.

— HERMAN! — riep de Graaf in de grootste ontroering en verbazing, en vloog den binnentredende te gemoet. AGNES wilde hetzelfde doen; maar zonk bewusteloos ineen. HERMAN zag dat en snelde verschrikt en bewogen toe, en hief haar op, terwijl zijne tranen hare bleeke wangen bevochtigden.

Eene algemeene opschudding heerschte onder de gasten. AGNES werd met hulp van hare juffers naar eene andere kamer gevoerd, waar zij spoedig weder tot bewustheid kwam. Zij meende eerst gedroomd te hebben, doch voelde zich weldra onuitsprekelijk zalig in het bewustzijn der werkelijkheid. Nu keerde zij in de feestzaal terug. Beide HERMAN en AGNES haakten naar een oogenblik om hunne harten voor elkander uit te storten, doch zij moesten zich vergenoegen met elkander te zien; want de Graaf en zijne gasten, van welke sommigen HERMAN kenden, brandden van nieuwsgierigheid om zijne lotgevallen te hooren — zoodat hij wel dadalijk aan hun verlangen moest voldoen. AGNES hing met ingehouden adem aan zijne lippen, en beefde bij 't verhaal van elk gevaar dat hij had doorgestaan. Wij moeten al de avontuurlijke bijzonderheden in HERMAN's lotgevallen, die den Graaf en de gasten juist het meest belang inboezemden, stilzwijgend voorbijgaan, en ons bepalen bij die hoofdzaken, welke voor ons verhaal belangrijk zijn.

HERMAN had Palestina in welstand bereikt, en zich daar bij de Christen-strijders aangesloten. Nadat hij vele gevechten bijgewoond, en menigen lauwer geplukt had, en zijn terugkeer ophanden was, werd hij door eene kwaadaardige ziekte aangetast, die hem aan den rand van het graf bragt, en maanden lang aan zijn leger kluisterde. Door de Hospitalers behandeld en zorgvuldig verpleegd, herstelde hij, en kreeg zijne gezondheid en krachten terug; maar verscheidene maanden duurde het nog eer hij de reis kon aanvaarden. Toen hij eindelijk geheel hersteld was, vertrok hij met eenige Duitsche ridders, scheepte zich te Jaffa in, en bereikte de Europesche kusten. Hij landde in Frankrijk, en reisde met grooten spoed om den wil zijner geliefde bruid, wier ongerustheid hij zich met deernis had voorgesteld. In Braband vernam hij van den oorlog die tusschen den Graaf van Koevorden en den Bisschop was uitgebroken, en verdubbelde toen zijne dagreizen, om het zwaard te trekken voor de zaak van Graaf RUDOLF, en de bescherming zijner bruid. In het Geldersche vernam hij met bezorgdheid welk een geducht leger RUDOLF op de hielen zat; doch toen hij het Drenthsche bereikte, ging zijne bekommering in blijde verrassing over, daar hij van eenige landlieden vernam, dat dien dag het Stichtsche leger

eene volkomen nederlaag had geleden, hetgeen hem bevestigd werd door verscheidene groepen van krijgsknechten, gedeeltelijk van wapenen beroofd, die hij, hier en daar, over wegen en velden zag trekken, doch, om niet in moeijelijkheden gewikkeld te worden, voorzigtig uit den weg ging.

Nadat HERMAN zijn verhaal had geëindigd, werden de groote horens en bekers op nieuw gevuld, en werd er duchtig gedronken, zoo wel op de behaalde overwinning als op de gelukkige terugkomst van ridder HERMAN van Grafhurst, den verloofde van jonkvrouw AGNES van Koevorden.

Zoo ras de eerste storm der verrassing en vreugde was voorbijgegaan, nam HERMAN verlof om zijne wapenrusting te gaan afleggen, en in voegzamer gewaad aan het overige van het feest te kunnen deelnemen. AGNES had een weinig te voren zich verwijderd. Nu vonden zij gelegenheid elkander in eene aangrenzende kamer te ontmoeten. Wij volgen hen daar niet; hunne harten waren vol, en elke poging zou te kort schieten tot het beschrijven hunner uitstorting van gevoel, blijdschap, liefde en hoop.

Nadat HERMAN en AGNES in de zaal waren teruggekomen, verwijderde Graaf RUDOLF zich plotseling. Toen hij na een half uur terugkeerde, sprak hij:

— HERMAN! AGNES! en gij, mijne waarde gasten! gelieft mij allen te volgen om eene verrigting bij te wonen, bij welke ik u aller tegenwoordigheid behoef.

Verwonderd en niëuwsgierig volgden allen den Graaf. Hij voerde hen naar de burgkapel. Daar stond de slotkapellaan in ambtsgewaad voor het altaar.

De Graaf trad op HERMAN en AGNES toe, nam hen bij de hand, en geleidde hen tot bij den priester.

— HERMAN! — sprak hij — gij hebt reeds vóór lang mijne achting en vriendschap verworven. Door uwe heldhaftige bedrijven tegen de ongeloovigen, hebt gij de kroon gezet op uwe ridderlijke verdiensten, en nu moogt gij verwachten dat ik het woord gestand doe, hetwelk ik u gaf toen gij om de hand mijner dochter vroegt. Ik verlang u, mijne kinderen! op dezen voor Drenthe zoo schoonen dag voor altijd door het Heilig Sacrament verbonden te zien. Daar gij, HERMAN! door uwen kruistogt voor de Kerk geheiligd zijt, maakt onze Eerwaarde

vader AMBROSIUS geen bezwaar, om zonder voorafgaande afkondigingen uw huwelijk te voltrekken. U allen, edele heeren en waarde gasten! wenschte ik als getuigen daarbij te zien. Eerwaarde vader! verbind hen door den zegen der Kerke.

AGNES sidderde, maar sprak niet: zij kon hare gedachten niet genoeg verzamelen om haar geluk te bevatten. Ook HERMAN stond verrast en diep bewogen.

— Hoe zal ik u dankén, edele Graaf! voor deze verrassing die mijn levensgeluk voltooit! — was al wat hij kon uitbrengen.

De gasten lieten een zacht gemompel hooren, en waren evenzeer verrast door de gebeurtenis en door de eer welke de Graaf hun bewees.

Toen voltrok de kapellaan de plegtigheid, en na hare voleindiging verdrongen de talrijke getuigen elkander om de jonggehuwden en Graaf RUDOLF hunne gelukwenschen aan te bieden.

Daags na dit feest werden de gevangenen op het slot overgebragt. Daaronder bevond zich een zwaar gewond ridder, die, bleek als een lijk, op eene draagbaar lag uitgestrekt. Toen men hem in eene kamer op een bed had gelegd, dat door de zorg van AGNES voor den ongelukkige was gereed gemaakt, liet hij om den slotkapellaan verzoeken, die hem bijna stervende vond, en na van den priester de vertroostingen die het geloof van zijnen tijd aanbood, te hebben ontvangen, deed hij door den kapellaan Graaf RUDOLF, AGNES en HERMAN, wiens tegenwoordigheid hij vernomen had, dringend smeeken, om aan zijn leger te komen.

Weldra traden dezen dan ook de zaal binnen. Hoe stonden zij verbaasd en ontroerd toen de priester de gordijnen opensloeg, en zij in het bleeke gelaat staarden van RADEWIJN VAN GOUWE. Eene vale doodskleur verspreidde zich reeds over zijne weleer zoo forsche trekken, en het vroeger vonkelend en sluwe oog staarde mat en krachteloos op hen die voor zijn bed traden.

— Ik sterf — zeide hij — maar heb geene rust zoo lang gijlieden mij niet hebt vergeven wat ik aan u heb misdaan. De eeuwige Regter roept mij. Door hevige driften vervoerd, heb ik u veel leeds gedaan. O, hoe brandt dit op mijn geweten.... Ik was het ook — ging hij na adem geschept te

hebben, met zwakke stem voort — die Graaf GERHARD en verscheidene edelen tegen u opzette, Heer RUDOLF! Maar Gods hand heeft mij getroffen!... Kunt gij mij vergeven, Graaf RUDOLF? En gij, Heer HERMAN en Jonkvrouw AGNES?

— Aan het sterfbed — sprak Graaf RUDOLF bewogen — voegt geene wraakzucht meer. Ik vergeef u alles; zoo als ik hoop dat God in mijn laatste uur mij vergeven moge!

Ook HERMAN en AGNES herhaalden die woorden, en reikten den stervende de hand.

— Ik... dank u... nu sterf ik... gerust... God... zegene u! — stamelde hij.

— Amen! — sprak de priester, en na eenige minuten blies de gewonde den adem uit.

VI.

BESLUIT.

Wij zouden hier kunnen eindigen, daar onze hoofdpersonen gehuwd zijn, en de deugd over de ondeugd triomfeert. Maar wij meenen toch onzen lezers eene dienst te zullen doen, door nog het eene en andere omtrent de in dit verhaal voorkomende personen mede te deelen, en met een paar trekken den verderen loop van den Drenthschen oorlog te schetsen.

HERMAN en AGNES bleven de eerste jaren van hun huwelijk op het slot te Koevorden.

In 1228 zou te Utrecht een nieuwe Bisschop worden gekozen. Graaf GERHARD van Gelre zat nog op het slot te Koevorden gevangen. Hij wenschte echter vurig bij de Bisschopskeuze tegenwoordig te zijn, en verzocht Graaf RUDOLF hem daartoe vrijheid te schenken. Deze was edelmoedig genoeg om aan dien wensch te voldoen, maar deed hem eerst zijn woord verpanden dat hij na den afloop der keuze zou terugkeeren. GERHARD werd nu, gewond en zwak als hij nog was, vervoerd, en te Utrecht op eene matras de vergaderzaal binnengedragen. Zijne komst verwekte daar groot opzien, en het gelukte hem hier zoo veel invloed te krijgen, dat een zijner vrienden, WILLEBRAND VAN OLDENBURG, tot Bisschop werd verkozen, die veel meer de eigenschappen van een krijgshaftig ridder dan van een vreedzamen zielenherder bezat. WILLEBRAND

ontsloeg den Gelderschen Graaf gereedelijk van zijn aan RUDOLF gegeven woord, en rustte zich aanstonds ten oorlog toe, om den dood zijns voorgangers op den Graaf van Koevorden te wreken. Van alle zijden, zelfs door den Paus en den Keizer, werd hij ondersteund. De hulptroepen uit Friesland, Salland en Twente vielen op verschillende punten in Drenthe, verbrandden en verwoestten de dorpen, en verspreidden alom schrik en verwarring. Het Bisschoppelijk hoofdleger rukte op Ommen aan. RUDOLF met zijne getrouwe Drenthers weêrstond moedig de aanvallen der Bisschoppelijken, die zelfs eenige malen door hem werden afgeslagen; maar eindelijk moest hij voor de overmagt terugtrekken.

Toen Koevorden niet meer veilig was, deed HERMAN zijne gemalin, door trouwe dienaren, naar het Thuringsche in zekerheid brengen. Graaf RUDOLF echter werd meer en meer in het naauw gebragt. Eindelijk werd hij zelfs gedwongen om Koevorden en het gebied van Drenthe tegen eene som gelds aan den Bisschop af te staan; maar toen het Bisschoppelijk leger ontbonden was, gelukte het hem, met hulp der Drenthers, het kasteel Koevorden weêr te veroveren en te bezetten.

De Bisschop was woedend, en bragt het volgend jaar een nieuw leger op de been. In het midden van den winter trok hij er mede over het ijs naar Koevorden om het kasteel te bestormen; doch een plotselinge dooi zette alles onder water, deed wagens en paarden door het ijs zakken, en een aantal menschen en paarden omkomen. RUDOLF maakte van die omstandigheid gebruik, om aanvallend te handelen, sloeg alles op de vlugt, en bekwam een rijken buit.

In het volgende jaar (1230) deed de Bisschop te Hardenberg een slot bouwen om tegen de invallen der Drenthers een dam te stellen, en knoopte onderhandelingen met RUDOLF aan.

HERMAN, die nu het sluiten van den vrede te gemoet zag, snelde naar Thuringen om zijne gemalin terug te halen, en verheugde zich in het denkbeeld van rustiger dagen aan hare zijde te zullen beleven; maar hij werd deerlijk in zijne hoop teleurgesteld.

Gedurende HERMAN's afwezigheid werd Graaf RUDOLF uitgenoodigd om op het kasteel te Hardenberg te komen, en daar in persoon met den Bisschop nader te onderhandelen. RUDOLF,

zelf ridderlijk en edelmoedig gezind, vertrouwde ook op des Bisschops gezindheden, en begaf zich, van slechts een zijner vertrouwde edelen vergezeld, naar het Hardenbergsche slot. Naauwelijks echter waren zij daar binnengereden, of zij werden gegrepen, en wreedaardig op het rad vermoord. Hunne hoofden werden op staken ten toon gesteld.

Toen HERMAN in Thuringen de vreeselijke tijding van dien moord ontving, was zijne eerste gedachte, om het afgrijselijk verraad te wreken; doch hij mogt zijnen wensch niet ten uitvoer brengen. Hoe voorzigtig hij het deerlijk uiteinde van Graaf RUDOLF aan AGNES mededeelde, zij werd er dermate door geschokt, dat HERMAN welhaast aan het ziekbed zijner geliefde gade zat, sidderende van vrees dat dit haar sterfbed zoude zijn. Nu moest hij alle plannen van wraak laten rusten. Dit deden echter de Drenthers niet. Hevig verbitterd over den schandelijken moord, grepen zij naar de wapenen. Maar de Bisschop bragt talrijke legers bijeen, en viel met overmagt op de Drenthers aan, zonder nogtans veel voordeel op hen te kunnen behalen. Hij deed nu uit Salland en Friesland nog meer hulpbenden aanrukken, hield zijn leger den ganschen winter door onder de wapenen, dwong eindelijk de Drenthers tot onderwerping, en noodzaakte hen om hem te erkennen als hun opperheer. Koevorden en zijn gebied werden aan FREDERIK, een broeder van RUDOLF, in leen gegeven.

In 1232 stonden de Drenthers nogmaals op tegen het Bisschoppelijk gezag. De kerkvorst deed weêr drie legers tegen hen oprukken. De Drenthers echter, door hulpbenden van Westphalen ondersteund, streden met de hevigste verbittering, en versloegen en verstrooiden de vijandelijke legers; zoodat de Bisschop zich moest vergenoegen met Hardenberg te bezetten, en gedwongen was, zijne legers te ontbinden, zonder zijn doel te hebben bereikt.

Het volgende jaar stierf WILLEBRAND; en zijn opvolger OTTO III maakte, een jaar later, aan den Drentschen oorlog een vreedzaam einde.

AGNES had den schok der ziekte weêrstaan, en herkreeg langzamerhand hare gezondheid en krachten. HERMAN onthield zich om harentwil aan elken krijg, en bleef aan hare zijde. Allengs werd de hevigheid der smart vervangen door

kalmer berusting, en daarna opende zich haar hart weêr voor de genoegens des levens. Eenigen tijd bleven zij nog in Thuringen, waar zij op de goederen van Graaf WALTHER VAN VARILA, een oude vriend en verre bloedverwant van HERMAN's vader, een aangenaam verblijf vonden; doch toen keerden zij naar de Nederlanden terug. Hoewel het AGNES niet vergund was — misschien ten beste van de rust haars gemoeds — om den vaderlijken burg weder te betrekken, vond zij met haren HERMAN een ander aangenaam verblijf in het Sallandsche; want de edelman op wien de goederen van HERMAN's vader waren overgegaan, overleed kinderloos, en het mogt HERMAN toen gelukken, bij den Bisschop te bewerken dat hij weder als leenhouder in het bezit er van werd gesteld. Daar sleten zij op hun stil, tusschen dennenbosschen en groene weiden gelegen slot, omringd van een bloeijend kroost, nog vele gelukkige jaren.

EENE ENGEL.

't Was avond. Eenzaam in 't priëel
Genoot ik 't schoon natuurtooneel
Dat mij de omgeving bood;
Elk voorwerp, waar mijn blik op viel,
Verhief het denkbeeld in mijn ziel:
„Wat zijt ge, o, Vader! groot!"

In zilverzachten stralenglans
Blonk lieflijk 't maanlicht aan den trans,
En daalde op kruid en blaân;
En 't koeltje dat door 't loover gleed,
En zacht de twijgjes ritslen deed,
Droeg bloemengeur mij aan.

Verrukt door 't nameloos genot,
Dacht ik aan menschen, aarde of lot
In zoet gepeins niet meer:
Een hemelsche begoocheling
Zonk, als een ligte sluimering,
Weldadig op mij neêr.

Want zie — daar daalde voor mijn oog
Een jeugdige engel van omhoog,
En zweefde 't bloembed rond,

Gehuld in zachten hemelglans;
En zocht gebloemte, en vlocht een krans,
    Dien ze om haar lokken wond.

Bij voorkeur koos haar vlugge hand
De bloempjes eenmaal daar geplant
    Door een Godvruchte maagd:
Een zuster, nooit genoeg beweend,
Door God ten zegen ons verleend;
    Maar, ach! weêr afgevraagd.

Ten laatste slaat ze 't oog op mij...
En, God! zij is het zelve; zij!...
    Ik zie mijn zuster weêr!...
Zij staat en ziet mij liefdrijk aan,
En glimlacht — en een teedre traan
    Vloeit langs mijn kaken neêr.

Ik strek mijne armen uit; mijn borst
Hijgt, als met pantserstaal omschorst,
    Vergeefs naar sprake en lucht;
'k Wil haar omhelzen!... wreede smart!
Ik druk geen zuster aan mijn hart; —
    Een schim is 't die me ontvlugt!...

Maar eensklaps ruischt me een toon in 't oor,
Welluidend als van 't Cherub-koor
    Dat 's Heeren troon omgeeft...
Zij, uit den hemel afgedaald,
Een geest door hooger licht bestraald,
    Spreekt, dat mijn ziele beeft:

„o, Broeder! Broeder! sidder niet
Wijl gij in 't lichtend kleed mij ziet
    Dat ik van God ontving!
Hoor me aan: ik breng geen leed, maar troost,
Gods Englen zweven onverpoosd
    Om ieder sterveling!

„Ik min u allen, als weleer;
Geen bede rigt ik tot den Heer
    Waarin ik u vergeet.
o, Broeder! kome dra de tijd
Dat ge allen 's Hemels zaligheid
    Geniet in 't Englenkleed!

„Onze ouders weenen om mijn dood,
Als of deze aard een zegen bood
Die 't sterven ons ontrooft...
o, Melde hun uw teedre stem,
Hoe zoet het sterven is voor hem
Die lief heeft en gelooft!

„In 't Vaderhuis der zaligheid
Zijn vele woningen bereid
Voor lijders op deze aard...
Dáár zien we elkaâr voor eeuwig weêr:
Ook hen, ook u wordt door den Heer
Een woning dáár bewaard.

„Groet al de dierbren van mijn hart,
Wier teederheid mijn jeugd met smart
Zoo spoedig zag vervliên! —
'k Ben u nabij, schoon gij 't niet ziet.
Betreur mij niet! vergeet mij niet!
Vaarwel, tot wederzien!"

't Gezigt verdween. 'k Vernam niets meer.
'k Zag op en zocht de dierbre weêr,
Helaas! maar zonder vrucht.
Voor 't laatst had ik haar stem gehoord —
Was zij nabij, of weêr in 't oord
Waar leed is noch gezucht!?

Nog blonk het maanlicht aan den trans,
Maar, kwijnend bij den heldren glans
Van 't dagend morgenrood.
't Gebloemt' kreeg nieuwen geur en gloed,
En 'k voelde een rust in mijn gemoed,
Dat me alle twijfling vlood.

Des avonds, als, van 's Hemels baan,
De stralenvloed der zilvren maan
Daalt op de bloemen neêr,
Dan zit ik, bij het laatst gekweel
Der vooglen, peinzend in 't priëel,
En wacht onze Engel weêr.

's Bosch. W. KLERCQ.

MENGELWERK.

VERHANDELING OVER DE WERKZAAMHEDEN EN ONDERZOEKINGEN, DOOR DE ONTDEKKING DER ASTEROÏDEN UITGELOKT. (*)

DOOR

J. A. C. OUDEMANS.

WelEdele Heeren, zeer geachte Toehoorders!

Er gaat tegenwoordig bijna geen vierendeel jaars voorbij, waarin wij niet door dagbladen of tijdschriften verwittigd worden van de ontdekking eener nieuwe planeet. De geschiedenis dezer ontdekkingen staat in het naauwste verband met de geschiedenis van de meeste onderdeelen der sterrekunde, met het oprijzen en verdwijnen van sterrewachten, en de levensgeschiedenis der sterrekundigen; en het is dit innig verband dat den Hoogleeraar KAISER aanleiding gegeven heeft tot de zamenstelling van een werk, dat de geschiedenis dier ontdekkingen opzettelijk tot onderwerp heeft. Ofschoon er sedert de uitgave van dat werk slechts vier jaren verloopen zijn, is het aantal asteroïden met 20 vermeerderd; menige beschouwing, menige nieuwe werkzaamheid is door die ontdekkingen uitgelokt, en het kwam mij niet onbelangrijk voor, deze tot een onderwerp mijner spreekbeurt te kiezen. Het is natuurlijk dat ik niet dáár kan aanvangen, waar dat boek eindigt: er zou alsdan weinig verband in mijne voordragt zijn. Ik zal ook niet elke planeten-ontdekking tot een afzonderlijk punt van beschouwing maken: sedert het opsporen van planeten eens een geregeld werk van sommige sterrekundigen geworden is, geeft elke nieuwe planeet niet tot nieuwe opmerkingen aanleiding. Ik zal eerst met weinige woorden de vraag overwegen, welk voordeel de sterrekunde van de planeten-ontdekkingen verwachten kan; voorts u de ontwikkeling

---

(*) Gelezen den 16den Maart 1855, in het Physisch Gezelschap te Utrecht.

van de kennis van het zonnestelsel van de Oudheid af tot den tegenwoordigen tijd trachten te schilderen, om, eindelijk, na te gaan, tot welke onderzoekingen en werkzaamheden de ligging van de loopbanen der kleine planeetjes, de pogingen om ze op te sporen, en de berekeningen, aan hare waarneming verbonden, in den laatsten tijd aanleiding gegeven hebben.

Ofschoon alle wetenschappen middellijk of onmiddellijk een nuttigen invloed op de maatschappelijke belangen oefenen, zoo bevatten zij toch bijna alle afdeelingen waarvan deze invloed voor als nog minder duidelijk zigtbaar is, en nog andere gedeelten die alleen ter bevrediging van de den mensch ingeschapen zucht tot onderzoek beoefend worden. De ondervinding heeft ons geleerd, dat menige tak van menschelijke kennis in den beginne weinig of geene vruchten beloofde, en dat ook de kiem, waaruit hij ontstaan was, dikwijls uit niet veel meer bestond dan uit een verschijnsel, schijnbaar zoo niets beduidend, dat het eerst jaren, ja, eeuwen bekend geweest is, zonder dat men het gewigt er van inzag, terwijl toch naderhand zulke schijnbaar onbelangrijke verschijnselen, nader onderzocht zijnde, de oorsprong geworden zijn van uitgebreide en hoogst nuttige kennis. De physische wetenschappen bieden ons hiervan elk oogenblik de sprekendste voorbeelden aan, en het moge, ter bevestiging van het beweerde, toereikend zijn, uit het gebied der natuurkunde de kracht van den stoom, het magnetisme en de electriciteit, en uit dat der scheikunde de verbranding te noemen.

Ook met de sterrekunde is het even zoo gesteld. In de oudste tijden, wier geschiedenis van eenige astronomische kennis gewaagt, bepaalde de sterrekunde zich tot eene zeer onvolkomen toepassing op de verdeeling van den tijd. Deze echter werd geheel en al door den loop der zon en der maan geregeld, en toen bij de Nomadische volkeren uit het Oosten zich de eerste kennis der planeten en haren zonderlingen loop ontwikkelde, beproefden wel sommige wijsgeeren der Oudheid die te verklaren, doch zij bekreunden er zich aanvankelijk weinig om of hunne verklaringen mogelijk of natuurlijk waren, ja, zelfs niet eens of de waargenomen verschijnselen er met juistheid door werden voorgesteld. Hadde niet eeuwen

lang zich het bijgeloovige denkbeeld staande gehouden, dat de stand der planeten eenen onmiddellijken invloed op geluk en ongeluk van bijzondere personen, ja, zelfs van koningrijken, oefende, misschien ware men veel later begonnen den loop der planeten aandachtig gade te slaan. En toch, even als uit de alchemie met al hare wanbegrippen de thans zoo zekere scheikunde ontstaan is, die, eens haren weg gevonden hebbende, met snellen en vasten tred van dag tot dag vooruitgaat; even zoo ging het ook de sterrewigchelarij. Toen eens door NEWTON in de algemeene aantrekkingskracht de grond van de door KEPPLER gevonden wetten der planetenbeweging gevonden was, zonk de astrologie geheel in het niet, en te gelijk was de grondslag voltooid, waaraan reeds TYCHO BRAHÉ en KEPPLER hadden gewerkt, en waarop verder het gebouw der sterrekunde zeker en veilig kon worden opgetrokken.

Slaan wij nu een oog op die deelen der sterrekunde, welke voor de maatschappij van het meeste, of ten minste het meest in het oog loopende belang zijn, de bepaling van de plaats waar men zich op den Aardbol bevindt, uitgedrukt in Lengte en Breedte, en de juiste verdeeling van den tijd, dan zou een oppervlakkig beoordeelaar, wanneer hij onderrigt is dat hiervoor slechts de kennis van den loop der zon, der maan en eenige heldere sterren benoodigd is, al ligt meenen dat het eigenlijk overtollig ware, de planeten en andere sterren nog verder tot een voorwerp van onderzoek te maken. En toch zou de geschiedenis hem aantoonen dat, hadde men van den beginne aan aldus geredeneerd, ook die kennis, welke voor de toepassing op de zeevaart vereischt wordt, niet zóó zou zijn ontwikkeld als thans het geval is. De verschillende deelen eener wetenschap hebben altijd tusschen elkander een zeer naauw verband, en met de ontwikkeling van het eene gedeelte moet altijd een verhoogde bloei van het andere gepaard gaan. Toen NEWTON de algemeene aantrekkingskracht ontdekt had, wees hij tevens aan dat de loop der Maan, met al zijne talrijke onregelmatigheden, waarschijnlijk even zoo uit dat beginsel zou kunnen verklaard en, ten behoeve der zeevaart, voor de toekomst voorspeld kon worden, mits de wiskunde vermogend genoeg ware, het ingewikkelde vraagstuk, waartoe de loop der Maan om de Aarde, en tevens met de Aarde om de Zon, aanleiding gaf, onder aanneming van de door hem

gevonden wet der aantrekkingskracht op te lossen. Niet alleen heeft zich de wiskunde, door de eischen, hierdoor aan haar gedaan, in verscheidene harer deelen aanzienlijk uitgebreid; maar ook de sterrekunde zelve moest zich daardoor in al hare vertakkingen verder ontwikkelen. Het bleek spoedig dat, wilde de wiskunde zich aan het groote vraagstuk van den maansloop wagen, alsdan tot grondslag eene lange reeks waarnemingen op de Maan moesten dienen. Aan deze behoefte zijn wij de stichting van de sterrewacht te Greenwich verschuldigd; aan de pogingen om de waarnemingen zoo gemakkelijk en eenvoudig mogelijk te maken, danken wij de uitvinding van den meridiaankijker door FLAMSTEED; en uit de noodzalijkheid om de resultaten onafhankelijk te maken van de onvermijdelijke gebreken der werktuigen, vloeide de voortdurende verbetering der werkdadige sterrekunde door BRADLEY, MAYER, BESSEL, en anderen voort, terwijl ook de kunst, sterrekundige werktuigen en uurwerken te maken, tot het streven naar eene naauwkeurigheid gedrongen werd, die vroeger voor eene hersenschim zoude gehouden zijn.

De overtuiging van dit noodzakelijke verband tusschen de ontwikkeling der verschillende deelen eener wetenschap, is zeker eene van de beweegredenen die ons nopen, ook aan die takken onze aandacht te schenken, die voorloopig weinig nut of voordeel beloven. Maar ook, al konde men zeker zijn, dat de overige afdeelingen eener natuurwetenschap volstrekt niet door eene beoefening van eene bepaalde afdeeling konden bevorderd worden, dan toch is de natuuronderzoeker niet geregtigd haar te verwaarloozen. Het is niet alleen stoffelijk belang dat ons tot de beoefening der natuurwetenschappen aanspoort. Overal waar het ons vergund is, door naauwgezet vorschen een blik op de werkingen der Natuur te slaan, worden onze moeite en inspanning rijkelijk vergolden door het verhevene dat zich voor onze onderzoekingen openbaart, en de overtuiging hiervan doet ons dikwijls lange reeksen van waarnemingen verzamelen, waarvan de uitkomsten eerst na langen tijd vruchten kunnen dragen.

Deze overwegingen mogen daartoe strekken, geachte Toehoorders! om u te overtuigen, dat, mogt ook al de Maatschappij in het algemeen, en ieder harer leden in het bijzonder geenen invloed van de ontdekking der asteroïden gewaar

worden, het toch de pligt van den sterrekundige is, het ruime veld, dat zich thans door die ontdekkingen aan hem aanbiedt, ijverig te bearbeiden, de talrijke werkzaamheden, die zij hem verschaffen, trouw te vervullen, en zich tevreden te stellen met de innige overtuiging, dat zulk eene volharding niet na zal laten, hem eerlang, door de vermeerdering zijner kennis, rijkelijk te beloonen.

Reeds vroegtijdig hadden de wijsgeeren, uit hunne gebrekkige kennis van den loop der planeten, toch zóó veel met zekerheid meenen te moeten opmaken, dat het zonnestelsel een toonbeeld van eenvoudigheid en schoonheid wezen moest. Van al het geschapene beschouwde men het als datgene wat den mensch het ligtst tot eene nadere bekendheid met de bedoelingen van het Opperwezen brengen zoude; wijl de kennis er van geheel van de bepaling van afmetingen en tijdruimten afhing. De laatste konden het eerste bepaald worden, en reeds in de vroegste Oudheid vindt men eene vrij naauwkeurige kennis van de lengte van het jaar, d. i. van den omloopstijd der Zon (zoo als men toen geloofde), en even zoo van den omloopstijd der overige planeten. De pogingen die reeds vroeg werden aangewend om ook de afmetingen van ons zonnestelsel te bepalen, dat wil zeggen, met zekere en bepaalde maat te vergelijken — hetzij die maat zulk eene was, waarmede ook op den Aardbol afstanden gemeten werden, zoo als de mijl of el; hetzij men voorloopig zich moest vergenoegen daartoe eene andere maat te kiezen, wier betrekking tot aardsche maten nog onbekend was, namelijk den afstand tusschen de Zon en de Aarde, — die pogingen, zeg ik, mislukten ten eenenmale, wijl men, de Aarde als stilstaand aannemende, allen grondslag miste om de metingen van afstanden te bewerkstelligen.

Het zal noódig zijn dit laatste met een enkel woord op te helderen, en uwe gedachte een oogenblik te bepalen op de wijze die in het algemeen gevolgd wordt, om den afstand van een ver afgelegen voorwerp tot eenen aanschouwer te bepalen. Dezelfde handelwijze die de landmeter aanwendt, om den afstand van zijne standplaats tot een toren te bepalen, wordt ook door den sterrekundige gebruikt, om den afstand der hemelligchamen tot de zijne te vinden. Om u van deze handelwijze in het kort een begrip te geven, zoo veronderstellen wij dat wij ons op een veld bevinden, en dat wij den afstand van

een toren willen weten, dan zal dit ons in het algemeen onmogelijk zijn als wij niet van standplaats veranderen. De waarneming kan ons onmiddellijk niets anders geven dan de rigting waarin de toren gezien wordt, en het is juist de verandering dier rigting, volgende uit eene verandering van standplaats, die ons in staat stelt tot eene bepaling van den afstand te geraken. Ik neem dus aan dat men zich van zijne standplaats in eene bepaalde rigting, b. v. naar het Noorden, eene bepaalde lengte, b. v. 100 el, verplaatst; wanneer men nu wederom de rigting van den bedoelden toren waarneemt, dan zal men genoeg gegevens hebben ter oplossing der vraag. Denkt men de twee standplaatsen van den waarnemer en den toren door lijnen verbonden, dan ontstaat daardoor een driehoek, en van dien driehoek is nu éénе zijde bekend, namelijk de verplaatsing van den waarnemer, en twee hoeken, zoodat, volgens eenvoudige grondbeginselen der driehoeksmeting, de twee andere zijden, zijnde de afstanden van den toren tot de beide standplaatsen, gevonden kunnen worden.

Nog in het midden der vorige eeuw kende men slechts zeven bewegelijke hemelligchamen, de Zon en de Maan medegerekend, die in de Oudheid allen den naam van planeten droegen. Van deze loopen de Zon en de Maan steeds in dezelfde rigting den hemel rond, de eene in den tijd van een jaar, en de andere in den tijd van 27½ dag. De overige vijf bewegen zich echter veel onregelmatiger. Ofschoon meestal in dezelfde rigting voortgaande, die wij voor het Noordelijk halfrond door de benaming: „van de regter- naar de linkerhand" kunnen aanduiden, maken zij telkens, na bepaalde tusschenruimten, eene wending, bewegen zich gedurende eenigen tijd rugwaarts, om daarna met een versnelden loop hare regtstreeksche beweging te vervolgen. Van het beginsel uitgaande dat de Aarde stilstaat, was deze onregelmatige loop steeds een steen des aanstoots. Men stelde als eene ontwijfelbare waarheid voorop, dat het geheele zonnestelsel een model van eenvoudigheid en volmaaktheid was, en nog zouden wij ons met zulk eene beschouwing kunnen vereenigen, als men niet naar eigen bekrompen inzigten had willen bepalen, waarin die eenvoudigheid en volmaaktheid bestond. Van alle kromme lijnen beschouwde men den cirkel, en van alle bewegingen de eenparige als de volmaaktste. Men begreep dus dat de loop der

bewegelijke ligchamen met eene eenparige snelheid in cirkels moest plaats grijpen. De beweging der Zon liet zich dan ook werkelijk door die vooronderstelling vrij goed voorstellen; doch wijl zij den eenen tijd van het jaar per dag eenen grooteren boog aan den hemel doorloopt dan op den anderen, zoo moest men de aarde buiten het middelpunt plaatsen. Met de Maan had men, daarentegen, reeds veel meer moeite, en om den loop der planeten te verklaren, was het natuurlijk noodig eene bepaalde oplettendheid aan de jaarlijks plaats hebbende teruggangen te schenken. Om deze uit te leggen stelde EUDOXUS: dat de planeten niet onmiddellijk om de aarde in een cirkel liepen, maar om een onstoffelijk middelpunt, dat zich, wederom in een cirkel en met eene eenparige snelheid, om de Aarde bewoog.

Het is duidelijk dat het ontstaan der teruggangen hierdoor eenigzins verklaard werd; maar een scherpen en naauwkeurigen toets aan de waarnemingen kon die verklaring niet wederstaan. PTOLEMAEUS, de groote sterrekundige der Oudheid, die in de tweede eeuw onzer jaartelling te Alexandrië bloeide, heeft het stelsel, waarvan ik u het hoofddenkbeeld aangaf, geheel uitgewerkt, en zelf waarnemingen gedaan om tot een grondslag zijner beschouwingen te strekken. Zijn werk overtrof alle bestaande zoo zeer in grondigheid, dat het, helaas wat lang! voor onovertreffelijk is gehouden geworden. Een bijzondere trek van zijn stelsel, gewoonlijk naar hem het Ptolemaeïsche genoemd, lag daarin, dat het, ten gevolge van den aangenomen stilstand der Aarde, de afstanden der planeten zelve niet kon aangeven, maar alleen de verhoudingen tusschen den straal van den cirkel, dien de planeet om het bewuste onstoffelijke middelpunt beschreef, en van den cirkel waarin dit middelpunt zich om de Aarde bewoog.

Eerst toen COPERNICUS, in de eerste helft der zestiende eeuw, aan de Aarde eene jaarlijksche beweging om de Zon toekende, bleek het hem dat de onregelmatige loop der planeten zeer gemakkelijk verklaard konde worden door aan te nemen, dat zoo wel deze als de Aarde in excentrische cirkels om de Zon loopen. De bijcirkels van het Ptolemaeïsche stelsel vervielen nu niet alleen; maar doordien het standpunt der Aarde niet meer als onbewegelijk werd aangenomen, bragt de veranderde wijze van beschouwing te gelijk mede, dat de grootte der

stralen van de bedoelde cirkels, in verhouding tot den straal van de loopbaan der Aarde, konde bepaald worden.

Het nieuwe stelsel, eenmaal algemeen bekend geworden, werd spoedig door alle sterrekundigen van dien tijd aangenomen, uitgezonderd TYCHO BRAHÉ, die, daarentegen, de Zon met haren ganschen planetenstoet om den Aardbol liet wentelen. Men houde in het oog, dat, welk der drie stelsels men ook aanneme, de berekening, in welke rigting zich eene planeet op een bepaald oogenblik vertoond heeft, of vertoonen zal, toch volkomen dezelfde blijft, en het is niet onwaarschijnlijk dat TYCHO BRAHÉ slechts om aan de bezwaren van sommiger kwalijk geplaatste vroomheid te gemoet te komen, den stilstand der Aarde wilde behouden.

Ik heb zoo even met een enkel woord gezegd dat men reeds in de Oudheid het zonnestelsel als eene uitdrukking van de volmaaktheid des Scheppers beschouwde. Dit denkbeeld werd niet weinig versterkt door de groote vereenvoudiging die COPERNICUS door zijn systeem in de beschouwing van het zonnestelsel had ingevoerd, en KEPPLER, die zich eene zoo groote verdienste verworven heeft, door uit de waarnemingen van TYCHO BRAHÉ de ware wetten van den planetenloop te ontdekken — KEPPLER zelf bleef gedurende al zijne onderzoekingen het denkbeeld vasthouden, dat het zonnestelsel naar eene wet van schoonheid geschapen was; en daar hij de wiskunde als de schoonste wetenschap, en de muzijk als de schoonste kunst beschouwde, zocht hij met allen ijver die vermeende wet van schoonheid aan wiskunde en muzijk te ontleenen. Het is ons thans bijna onbegrijpelijk dat KEPPLER, die met zoo veel mathematisch talent de waarnemingen van TYCHO BRAHÉ gebruikt heeft om den waren vorm der planetenbanen te vinden, en in deze onderzoekingen zoo zuiver proefondervindelijk te werk ging, zich toch heeft laten leiden door eene hersenschim, waarvan de dwaasheid zoo sterk in het oog loopt.

Wij zullen ons niet ophouden bij KEPPLER's zonderlinge bespiegelingen om zijne schoonheidswetten te vinden, en, nadat hij meende haar gevonden te hebben, te bewijzen. Zijne schriften zijn talrijk en uitgebreid, en vorderen eene afzonderlijke studie. De Hoogleeraar APELT te Jena heeft zich de moeite getroost die te beoefenen, en heeft zijne uitkomsten reeds in verscheidene belangrijke stukken bekend

gemaakt. Ook vindt men de bijzonderheden der hersenschimmige bespiegelingen van KEPPLER op eene duidelijke wijze in het reeds genoemde werk van Prof. KAISER, en ik verwijs dus ieder, die hierover méér wil weten, naar dat boek.

Hoe vernuftig de schoonheidswetten van KEPPLER mogten wezen, het verried zich weldra dat zij geen steek hielden, en de betrekkingen tusschen de afmetingen der planetenbanen, die hij meende *a priori* uit zijne bespiegelingen te kunnen afleiden, bleken spoedig *a posteriori* onjuist te zijn. Men zou meenen dat alle redeneringen, betreffende de bedoelingen die de Schepper bij de vorming van het planetenstelsel gehad zou hebben, eens voor goed waren afgeschaft; maar het tegendeel was waar. Men kon niet nalaten de afstanden van de bekende planeten tot de Zon tot een voorwerp van beschouwing te maken, en het bleek spoedig dat, in geval er nog eene planeet tusschen *Mars* en *Jupiter* gevonden wierd, er dan eene zeer schoone regelmaat in de afstanden der planeten tot de Zon bestond. Het is deze regelmaat, die onder den naam van »de wet van TITIUS" genoeg bekend is, maar die ik mij toch even veroorloven zal te ontwikkelen, daar ik haar meermalen zal moeten noemen. Stelt men de volgende getallen op eene rij:

0, 3, 6, 12, 24, 48, 96,

en telt men bij elk dier getallen 4 op, dan verkrijgt men:

4, 7, 10, 16, 28, 52, 100,

welke getallen werkelijk vrij na de betrekking der planetenafstanden tot de Zon voorstelden; met deze uitzondering, dat de planeet die op 28 deelen afstand van de zon staan moest, ontbrak. Deze opmerking deed bij velen het vaste vermoeden heerschen dat zij bestaan moest, maar dat zij zich door lichtzwakheid aan het bloote oog tot nog toe onttrokken had, en dit vermoeden werd zoo goed als tot zekerheid, toen de planeet *Uranus*, die in 1781 ontdekt werd, eene verdere voortzetting der reeks aanwees. Voegt men, namelijk, achter de reeks een nieuwen term, die weder het dubbele is van 96, dan verkrijgt men, na bijtelling van 4 eenheden, 196, en werkelijk stelt dit getal ten naasten bij den afstand van *Uranus* tot de Zon voor. Twee gronden had men reeds toen tegen deze bespiegelingen kunnen aanvoeren: ten eerste, de door de wet van TITIUS gevonden getallen stonden niet *juist* in dezelfde betrek-

king als de afstanden der planeten tot de Zon, en ten tweede maakte blijkbaar de eerste term eene uitzondering, want in plaats van 0 zou in de eerste rij 1½, en in plaats van 4 in de tweede rij 5¼ moeten staan. Het aantal mijlen dat met deze getallen vermenigvuldigd moet worden, om de bedoelde afstanden te geven, is omtrent 2,000,000. In plaats van 8,000,000 gaf dus de wet van TITIUS eigenlijk 11,000,000. Maar over dergelijke kleinigheden stapte men heen. Het was hier zoo als 't meermalen gebeurt: men zag datgene over het hoofd, wat strijdig was met zijne eigen inzigten. Hadde men een van hen, die in de wet van TITIUS werkelijk het modèl aanschouwden, waarnaar het zonnestelsel gevormd was, ingefluisterd, dat er zich niet ééne, maar misschien wel eene groote menigte planeten tusschen de loopbanen van *Mars* en *Jupiter* zouden bewegen — men zou waarschijnlijk met een glimlach beantwoord geworden zijn, en eene reeks van gronden gehoord hebben, waardoor het onwaarschijnlijke van zulk eene vooronderstelling zou aangetoond geworden zijn, terwijl hierbij vooral de bedoelingen van den Schepper in de eerste plaats zouden zijn aangevoerd geworden.

Laten wij nu die bespiegelingen eener onvolkomen kennis van de planeten rusten, en het zamenstel der jongst ontdekte kleine planeten nader beschouwen!

Zoo als men zich herinneren zal, gaf de zoogenoemde wet van TITIUS, voor den afstand van de Aarde tot de Zon 10 aannemende, voor de ontbrekende planeet eenen afstand 28, die tusschen de afstanden 16 en 52 van *Mars* en *Jupiter* in ligt. Het schijnt dat het toeval dikwijls bestemd is de redeneringen der Natuuronderzoekers te misleiden. Want, ofschoon van de thans bekende 33 asteroïden de middelbare afstanden tot de Zon, in dezelfde maat uitgedrukt, tusschen 22,0 en 31,9 liggen, welke getallen de middelbare afstanden van *Flora* en *Euphrosyne* voorstellen, zoo is het een opmerkenswaardig toeval geweest, dat de beide eerste der asteroïden, *Ceres* en *Pallas*, juist eenen middelbaren afstand hebben die vrij na met het getal door de wet van TITIUS voorgeschreven, overeenstemt. Voor *Ceres*, namelijk, is die afstand 27,65, voor *Pallas* 27,72 deelen, terwijl tot nog toe slechts één middelbare afstand, namelijk die van *Bellona* (27,81), nader bij de 28 komt. De afwijking bleef in allen geval even klein als

zij bij de overige groote planeten was. Het is opmerkenswaardig dat, in den tijd toen de afstanden der planeten tot de Zon zoo dikwijls ter sprake kwamen, tweemaal achtereen, door de ontdekking van *Uranus* en *Ceres*, de regel, dien men daarin had meenen ontdekt te hebben, eene bevestiging scheen te ontvangen, en dat eerst later, zoo wel het groote aantal asteroïden als de planeet *Neptunus* sterke afwijkingen van dien regel verrieden.

De thans bekende drie-en-dertig asteroïden bewegen zich in loopkringen die op de zonderlingste wijze door elkander geslingerd zijn; en het is merkwaardig hoe de wanorde, die bij die schikking schijnt te heerschen, afsteekt bij de statige regelmatigheid die in het stelsel der groote planeten opgemerkt wordt. Toen nog slechts *Ceres* en *Pallas* ontdekt waren, kwam OLBERS op zijne bekende vooronderstelling, dat beiden stukken waren van één planeet, welligt door eene geweldige ontploffing uiteengebarsten. Was die vooronderstelling waar, dan moest, onder andere bijzondere betrekkingen, die tusschen de loopbanen der stukken moesten bestaan, zich ook deze bevinden, dat zij allen weder door het punt in de ruimte heenliepen, waar de uiteenbarsting had plaats gehad. OLBERS zelf was te verstandig en te verlicht om aan dit zijn denkbeeld meer gewigt toe te kennen dan aan eene zuivere onderzoekingshypothese, en als zoodanig heeft het zijne diensten bewezen. Nu wij, in plaats van met twee, met drie-en-dertig asteroïden bekend zijn, is het duidelijk gebleken dat deze onderstelling niet waar kan zijn. Om, namelijk, een regt denkbeeld van de wijze te verkrijgen, waarop de banen der asteroïden door elkander slingeren, is eene teekening onvoldoende, dewijl zij de loopbanen als in dezelfde vlakte liggende voorstelt, en de hellingen der loopbanen niet kan aangeven, waardoor juist de merkwaardigste bijzonderheden ontstaan. Hiertoe is een model noodig, waarin elke planetenbaan door een koperdraad wordt voorgesteld. Zulk een model, dat slechts de loopbanen der tien eerst bekende asteroïden en der hoofdplaneten tot en met *Jupiter* voorstelt, heeft Prof. KAISER voor het Observatorium te Leiden, en een dergelijk, dat echter de banen van drie-en-twintig asteroïden, de hoofdplaneten tot en met *Jupiter*, en die van tien kometen met korte omloopstijden aangeeft, is door LITTROW, geholpen door zijnen leerling

STARKE, te Weenen vervaardigd. Het behoeft naauwelijks vermelding, dat alle bijzonderheden die de ligging dier loopbanen aanbiedt, door zulk een toestel onmiddellijk in het oog vallen, mits hij de Natuur getrouw voorstelle. Uit zulk een model ziet men onmiddellijk dat de loopbanen volstrekt niet, zoo als de bevestiging der hypothese van OLBERS vereischen zou, allen zeer na ééne streek doorgaan; maar het geeft aanleiding tot de opmerking, dat meermalen eene vrij sterke toenadering tusschen twee loopbanen plaats vindt. Menigmaal toch is de vervaardiger verpligt, het koperdraad dat de loopbaan van de ééne planeet voorstelt, uit te vijlen, ten einde dat van eene andere loopbaan in zijnen behoorlijken stand te plaatsen. Men zou zelfs zeggen dat de loopbanen elkander werkelijk doorsnijden; maar de aard van den toestel brengt mede dat men hier niet te sterk op vertrouwen kan, en dat dus die doorsnijdingen slechts ten naastenbij plaats hebben. Wil men juist weten, tot op *hoe* na twee loopbanen elkander naderen, dan moet men eene zeer langwijlige berekening te hulp roepen. Reeds in de vorige eeuw hebben zich verschillende wiskundigen, MAUPERTUIS, LALANDE, DUSÉJOUR en PROSPERIN, met het onderzoek naar de mogelijkheid bezig gehouden, dat eene komeet den Aardbol zoude ontmoeten; en ook in onze eeuw heeft OLBERS hetzelfde vraagstuk nog eens behandeld. Het belang dat een dergelijk onderzoek hebben kan, is toegenomen, nu, door het voortdurend aangroeijen van het aantal asteroïden, er telkens méér loopbanen, en dan nog wel van planeten, bekend zijn, die elkander zeer na voorbijgaan. Reeds verscheidene malen is dus op nieuw deze toenadering der loopbanen een punt van onderzoek geweest. Het eerst heeft zich de Amerikaansche sterrekundige GOULD hiermede bezig gehouden, toen er nog slechts negen asteroïden bekend waren; later heeft D'ARREST, te Leipzig, zijn onderzoek over dertien, en, eindelijk JAHN op 24 asteroïden uitgebreid. Bij deze onderzoekingen werd ook nagevorscht, of zich ook eene of andere merkwaardige betrekking in de loopbanen zou voordoen; maar daaromtrent is het resultaat niet gunstig geweest. Viel al soms aanvankelijk eene of andere bijzonderheid in het oog, dikwijls verviel zij naderhand weder door later bijgekomen asteroïdenbanen. Zoo berekende D'ARREST de helling van de vlakten der asteroïdenloopbanen op de aequatorvlakte

der Zon, en het bleek dat eenige dier vlakten eene kleine, anderen wederom eene tamelijk groote helling op de bedoelde vlakte hadden, doch dat geene enkele helling tusschen de 7° en 11° bedroeg. Reeds JAHN merkte later op dat deze *lacune* door de vijf asteroïden: *Calliope*, *Psyche*, *Massilia*, *Fortuna* en *Melpomene*, vrij regelmatig aangevuld wordt. Evenmin is op eene andere wijze eenige belangrijke algemeene eigenschap aan te wijzen. De eenigste bijzonderheid mogt misschien deze zijn, zoo ver mij bekend is, het eerst door LEVERRIER opgemerkt, dat de Periheliën meestal aan eene helft van den hemel-omtrek liggen. Van de drie-en-dertig thans bekende asteroïden liggen er vier-en-twintig *periheliën* in de eene helft van den Dierenriem en negen in de andere. Maar misschien zullen latere ontdekkingen ook deze bijzonderheid als een toeval kenmerken, en al werd zij, tegen verwachting, bevestigd, dan zoude zij ons toch niet veel aangaande de wording van het zonnestelsel leeren. (Zie de Noot 1.)

De loopbanen der oude planeten liggen alle nagenoeg in dezelfde vlakte, en de baan eener binnenplaneet wordt altijd door die eener buitenplaneet geheel omsloten. Bij de asteroïden echter vindt eene onderlinge ligging van banen plaats, een gevolg van de ordeloosheid waarmede die banen in de ruimte geplaatst zijn, en die men vroeger alleen bij kometenbanen onderling, of wel kometenbanen en planetenbanen had aangetroffen; ik bedoel, namelijk, die gevallen waarbij twee banen als twee ringen eener ketting in elkander grijpen. — Bij de onderzoekingen waarvan ik zoo even sprak, groeit het aantal verbindingen tusschen twee loopbanen zeer sterk met het aantal asteroïden aan. GOULD, die negen asteroïden kende, moest *Ceres* met *Pallas*, *Juno*, *Vesta*, *Astraea*, *Hebe*, *Iris*, *Flora* en *Metis* verbinden, daarna *Pallas* met de zeven volgende, *Juno* met de zes overschietende, enz.; gevende in het geheel zes-en-dertig verbindingen. Hoe sterk het aantal verbindingen toeneemt, blijkt daaruit dat D'ARREST bij dertien asteroïden 78, en JAHN voor vier-en-twintig asteroïden 276 verbindingen maken moest. Het bleek nu aan JAHN, dat van deze 276 combinatiën, bij 148 de loopbanen als kettingringen in elkander grepen, terwijl bij de 128 overige paren de eene baan de andere omvatte.

Ook was een tweede punt van onderzoek van GOULD, D'ARREST

en JAHN, de kortste afstand, waarop de banen elkander naderden. Zij hebben zich echter door de moeijelijkheid die dit vraagstuk aanbood, laten afschrikken, en het dus niet juist opgevat. Zij vonden dus wel eenige banen, die elkander vrij nabij kwamen, maar er ontsnapten verscheidene combinatiën van loopbanen aan hunne aandacht, die elkander ook tot een zeer kleinen afstand naderen. Van de 276 paren die JAHN onderzocht, vond hij er 81, die op een kleiner afstand van elkander voorbijliepen dan $\frac{1}{10}$ van den afstand bedraagt, waarop *Mars* van de Zon staat; en zelfs nog 6 waarbij die afstand minder dan $\frac{1}{100}$ bedraagt.

Omtrent gelijktijdig met JAHN kwam ook LITTROW met eene dergelijke onderzoeking te voorschijn. Hij zag nogtans het gebrek van de methode, door zijne voorgangers gevolgd, in, en bevlijtigde zich den werkelijk kortsten afstand der loopbanen te vinden. Hij breidde zijn onderzoek ook over de kometen uit, wier omloopstijd bekend was, en onderzocht ook de gevallen waarbij eene groote toenadering tusschen eene kometenbaan en die van eene der oude planeten plaats had. Het planetarium van koperdraden, dat ik reeds zoo even vermeld heb, stond hem reeds toe een helderen blik in het zamenstel der asteroïden-loopbanen te werpen, maar om het juiste bedrag van den kortsten afstand van elk paar banen te vinden, bleek het hem toch niet naauwkeurig genoeg te zijn. De moeijelijkheid om aan de loopbanen uit koperdraad hare juiste gedaante te geven, en daarna tusschen al de bestaande koperdraden door te werken, werd natuurlijk met elke nieuwe asteroïde vergroot. Om echter hetgeen hij zocht door berekening te vinden, dit was een reuzenarbeid die niet te overzien was, en hij kwam daarom op het eenvoudige denkbeeld, het vraagstuk door teekening op te lossen. Gaarne zoude ik u zijne handelwijze nader toelichten, doch ik moet dit nalaten, wijl deze uitweiding ons te lang op zou houden. Voor die baanparen, waarbij de teekening eenen niet meer meetbaren kleinsten afstand gaf, heeft hij dien door eene toenaderende berekening nader onderzocht. Van 25 verbindingen die hij aan de berekening onderwierp, bleek het, dat er acht gevallen waren, waarbij twee loopbanen elkander tot op minder dan 0,01 van den straal der aardbaan naderden. Deze gevallen bevatten de volgende combinatiën:

Egeria	en	*Flora* . . .	0,009
Thalia	»	*Parthenope* .	0,008
Flora	»	*Lutetia* . .	0,010
Flora	»	*Astraea* . .	0,010
Thetis	»	*Parthenope* .	0,009
Metis	»	*Fortuna* . .	0,001
Metis	»	*Parthenope* .	0,010
Hygiea	»	*Astraea* . .	0,010

zijnde deze laatste reeds door D'ARREST opgemerkt.

JAHN had nog eenige andere gevallen gevonden, waarbij de toenadering binnen de gestelde grens viel, maar het blijkt bij nader inzien dat LITTROW naauwkeuriger elementen gebruikt heeft dan JAHN.

De vraag, die zich ons na het gevondene opdringt, is natuurlijk of er dan eenige kans bestaat, dat wij van de ontmoeting van twee asteroïden nog getuigen zullen kunnen zijn. Het is wederom zeer moeijelijk de waarschijnlijkheid van zulk eene gebeurtenis aan de berekening te onderwerpen, maar eene slechts eenigermate nadere beschouwing doet ons erkennen dat zij toch voor een menschenleven zeer gering is. Als de kortste afstand nog $\frac{1}{1000}$ is van den straal der aardbaan, dan bedraagt hij toch nog 20,000 Duitsche mijlen. Op zulk een afstand hebben de asteroïden, wier banen beschouwd wordt, ruimte in overvloed om elkander ongehinderd voorbij te snellen. Want ofschoon de middellijn van geene der asteroïden zoo groot is, dat zij regtstreeks met zekerheid gemeten kan worden, kunnen wij juist daardoor de grens bepalen welke zij stellig niet te boven gaan. Ook kunnen wij uit de lichtsterkte, waaronder zij zich vertoonen, de middellijn in mijlen schatten, door haar licht te vergelijken met dat hetwelk eene andere planeet ons toewerpt; maar dan moet men ook aannemen dat beide planeten een even groot licht-terugkaatsend vermogen hebben. STAMPFER te Weenen heeft een voorschrift van deze berekening afgeleid, maar het is mij niet gelukt zijne onderzoeking onder de oogen te krijgen. Ik heb daarom zelf getracht zulk een voorschrift te vinden, en het bleek mij dat de meeste middellijnen tusschen de 20 en 100 Duitsche mijlen gelegen zijn. Beschouwen wij dus twee asteroïden, ieder van 100 Duitsche mijlen middellijn, dan moeten twee voorwaarden voor eene botsing zamenwerken: de eerste, dat de loop-

banen harer middelpunten elkander op een kleineren afstand dan 100 D. mijlen voorbijgaan; de andere, dat de twee planeten te gelijkertijd zich op die twee punten bevinden, waar de loopbanen elkander het meest naderen. Wordt al de eerste voorwaarde vervuld, dan kan het soms eeuwen duren vóór dat aan de tweede slechts ten naastenbij voldaan wordt. Beschouwen wij nader, b. v., het planetenpaar, dat, naar de berekening van LITTROW, het digtste bij elkander kan komen, namelijk *Metis* en *Fortuna*, dan blijkt het, dat *Metis* het punt waar hare loopbanen elkander kruisen, den 31sten October 1857 zal passeren, maar op dien datum is *Fortuna*, die den 27sten October van het vorige jaar door dat kruispunt gegaan is, reeds 97° verder. Nu beweegt zich *Metis* slechts een weinig schielijker dan *Fortuna;* zoodat als *Metis* andermaal, d. i. na 3 jaren en 270 dagen, weder door het bedoelde punt gaat, *Fortuna* haar slechts nog 92° vooruit is. Het zal op die wijze nog omtrent 72½ jaar duren, eer dat de twee genoemde planeten nagenoeg naast elkander hare loopbanen doorloopen. Tot op hoeveel mijlen zij elkander dan zullen naderen, kan nu nog niet berekend worden, daar de loopbanen zelve door de aantrekking der groote planeten gedurig veranderen, en het alleen door de berekening van het uitwerksel dier aantrekkingen gedurende al die 72 jaren uit te maken is. Gebeurt er nu bij dien voorbijgang niets bijzonders, doordien de planeetjes elkander niet zeer sterk naderen, dan is *Metis Fortuna* spoedig weder vóór, en er moeten omtrent 270 jaren verloopen, voordat zich weder eene zamenkomst ter beschouwing aanbiedt. Het blijkt dus, hoe zelden voor een bepaald paar planeten zelfs de voorbijgangen plaats hebben. Maar het aantal asteroïden zal waarschijnlijk nog sterk vermeerderen, en het is ligt in te zien dat de kans voor de sterke toenaderingen in eene nog sterkere evenredigheid zal toenemen; en het behoort dus althans niet tot de onmogelijkheden dat onze nazaten eene botsing van twee hemelligchamen zullen voorspellen, en door hunne kijkers zullen aanschouwen.

Is nogtans de kans voor zulk eene gebeurtenis, zoo als gezegd is, uit de natuur der zaak gering, toch zal bij de bedoelde toenaderingen, de aantrekking van de eene planeet op de andere noodwendig storingen in haar beider loopbanen ten gevolge moeten hebben, die aan onze waarnemingen niet zullen

kunnen ontsnappen, en die ons tot de kennis van de massa's der elkander voorbijgegane asteroïden zullen moeten leiden. Tot nog toe zijn geene storingen van dien aard bemerkt, hetgeen een gevolg is van de geringe massa's der asteroïden, en van de groote afstanden waarop zij meestal van elkander verwijderd blijven; maar in de bijzondere gevallen, die wij zoo even beschouwd hebben, kan haar afstand zóó gering worden, dat de onderlinge aantrekking zeer sterk wordt; terwijl er dan nog de omstandigheid bijkomt, dat zulk een paar asteroïden een langen tijd digt langs elkander hare wentelingen om de Zon blijven volbrengen.

Slaan wij nu een blik op de gevolgen die de vele planeten-ontdekkingen van den laatsten tijd voor de sterrekunde gehad hebben. De pogingen om de waarschijnlijk zeer talrijke ligchaampjes achtereenvolgens op te sporen, die tusschen de loopbanen van *Mars* en *Jupiter* hunnen loop om de Zon volbrengen, dagteekenen niet van de ontdekking van *Astraea* af. Ofschoon er, tusschen de ontdekking van *Vesta* in 1807, en die van *Astraea* in 1845, een tijdvak van 38 jaren verliep, was dit toch niet een tijdvak van stilstand. Langzaam, maar zeker, werden van verschillende zijden de noodige werkzaamheden ondernomen, om planeten-ontdekkingen voor te bereiden. Om goed in te zien welke hulpmiddelen er voor die ontdekkingen vereischt worden, merke men op dat zij in het algemeen geschieden door minder of meer uitgebreide sterrekaarten, door middel van kijkers, met den hemel te vergelijken. Treft men alsdan eene ster aan die niet op de kaart staat, dan heeft men kans dat zij ééne planeet is, doch dit is eerst dan bewezen als eene latere waarneming aantoont dat zij zich bewogen heeft. Nu verdeelt men de vaste sterren naar hare helderheid in sterren van de 1ᵉ, 2ᵉ, 3ᵉ grootte, enz., wordende door de sterren van de 1ᵉ grootte de helderste, en door die van de 6ᵉ grootte die sterren verstaan, welke zich in een helderen en donkeren nacht nog eenigermate voor het ongewapend oog laten onderscheiden. Neemt men kijkers te hulp, dan ontwaart men sterren die voor het bloote oog onzigtbaar zijn, en deze worden verder in sterren van de 7ᵉ, 8ᵉ grootte, enz. verdeeld. Heeft men nu een kijker die al de sterren van de 9ᵉ grootte nog laat onderscheiden, en even zoo sterrekaarten waarop al de sterren tot en met de 9ᵉ grootte met zorg zijn

afgeteekend, dan heeft men daarin het noodige om planeten te ontdekken, die zich zoo helder voordoen als de sterren van de 9e grootte of helderder; mits men moed en volharding genoeg hebbe om zich misschien eenige jaren lang vruchteloos met die taak bezig te houden. Het spreekt echter van zelf dat alle planeetjes die de genoemde helderheid niet bereiken, zich in het gestelde geval aan de aandacht van den ijverigen zoeker zullen onttrekken. Er zijn werkelijk verschillende planeetjes gevonden die helderder waren dan eene ster van de 9e grootte, namelijk *Pallas*, *Juno*, *Vesta*, *Iris*, *Victoria*, *Euterpe*, *Bellona*, en misschien nog een paar; maar de meesten waren, òf juist zoo helder, òf zwakker. *Themis* was zelfs niet helderder dan eene ster van de 12e grootte. Het ligt in den aard der zaak, dat de helderste planeetjes het eerst gevonden werden, en dat, wil men thans slechts eenige kans hebben van door de ontdekking eener nieuwe planeet beloond te worden, men zich in het bezit moet stellen van een kijker die minstens de sterren van de 10e grootte doet onderscheiden, en van sterrekaarten die alle sterren van deze grootte bevatten. De sterrekaarten nu worden vervaardigd door eerst al die sterretjes af te teekenen waarvan de plaatsen in de sterrelijsten voorkomen, en daarna de ontbrekende op het oog aan te teekenen. Naar mate men kleinere sterretjes wil opnemen, worden er dus uitgebreidere sterrelijsten gevorderd. In de laatste jaren hebben wij ons mogen verheugen in de uitgave van eene reeks van bepalingen van sterreplaatsen door ARGELANDER, den beroemden bestuurder der sterrewacht te Bonn. Reeds vroeger had hij dat gedeelte van den noordelijken sterrenhemel dat tusschen de parallelcirkels van 45° en 80° gelegen is, in 204 nachten successivelijk door het veld zijns meridiaankijkers laten gaan, en zoo doende de plaatsen van 22,000 sterren met eene naauwkeurigheid bepaald, waarvoor zijne zorgvuldigheid en netheid ons borg staan. Deze arbeid sloot aan een dergelijken van BESSEL aan, die tusschen de parallelcirkels van 15° Zuider- en 45° Noorder-declinatie een aantal van niet minder dan 62,000 sterren bepaalde. De nieuwe arbeid van ARGELANDER, waarvan ik zoo even sprak, omvat de strook, begrepen tusschen 15° en 31° Zuider-declinatie. Wederom 200 nachten, in de jaren 1849 tot 52, leverden de plaatsen van omtrent 18,000 sterren, zoodat in het geheel thans de plaatsen

van meer dan 100,000 sterren bepaald zijn. Men moet deze drie werkzaamheden als de deelen van éénen afzonderlijken arbeid beschouwen, die niet minder dan 32 jaren geduurd heeft. Zoo als de waarnemingen voor deze bepalingen gedrukt en uitgegeven worden, bevatten zij niet de resultaten, maar de oorspronkelijke opteekeningen van den tijd door het uurwerk bij den doorgang door den Meridiaan aangewezen, en de aflezingen des meridiaancirkels. Voor elke ster, wier plaats men uit deze waarnemingen ontleenen wil, is dus eene herleiding noodig, zoo wel om het resultaat onafhankelijk te maken van de fouten van het instrument, als om den invloed van straalbuiging en andere kleine correctiën in rekening te brengen.

Een tweede arbeid, die zoo wel om zijne langwijligheid als om de belangeloosheid waarmede hij ten uitvoer gelegd wordt, ten hoogste verdienstelijk genoemd moet worden, is die van den Heer OELTZEN, waarnemer aan de sterrewacht te Weenen, die de moeite niet ontzien heeft, de plaatsen der noordelijke sterren, door ARGELANDER bepaald, allen uit de door ARGELANDER zelf bekend gemaakte oorspronkelijke waarnemingen af te leiden, en in eene wèl geordende sterrelijst van twee octavo deelen uit te geven.

Reeds vroeger was een dergelijke arbeid ondernomen en ten uitvoer gebragt door Professor WEISSE te Cracau, die de herleidingen voor de helft van BESSEL's bepalingen op zich nam. De sterrelijst die zijne uitkomsten bevatte, werd in 1846 te St. Petersburg uitgegeven, en onlangs maakte hij bekend dat hij even zoo met de andere helft bezig is. Ook OELTZEN gaat op het ingeslagen pad voort, en is thans bezig ARGELANDER's waarnemingen van Zuidelijke sterren te herleiden.

Men moet eenige ondervinding gehad hebben van het eentoonige dat er in bestaat, om dezelfde berekening dikwijls te herhalen, om den moed en de volharding van OELTZEN en WEISSE te kunnen waarderen, die zich niet hebben laten afschrikken door het denkbeeld eenige jaren van hun leven aan de volvoering van 40,000 of 60,000 maal dezelfde berekening te wijden.

Al deze ondernemingen strekken zich niet veel verder uit dan de sterren van de 9e grootte, en zelfs deze geven zij niet volledig. Wilde men slechts ééne grootte meer opnemen, de

arbeid zou drie- of viermaal uitgebreider worden. In de waarnemingen van BESSEL, b. v., waarvan zoo even gesproken is, komen 8,000 sterren van de 8e en 20,000 sterren van de 9e grootte voor, terwijl het zeker is dat er een groot aantal van de laatsten zijn overgeslagen. Te regt mag het dus wel een reuzenarbeid genoemd worden die door den Heer GRAHAM, den helper van het privaat-observatorium van den Heer COOPER te Markree, is begonnen, om, al is het dan niet met de naauwkeurigheid van de bepalingen van BESSEL en ARGELANDER (die trouwens ook voor zijn doel niet noodig is), maar toch bij benadering, met den grooten kijker aldaar, die den kijker van de Pulkowa in grootte evenaart, de plaatsen van de meeste sterren tot de 11e grootte ingesloten te bepalen, die niet verder dan drie graden van de ecliptica afstaan. Het doel van deze onderneming, in Augustus 1848 begonnen, is, een toereikend aantal punten te leveren, om, op het oog de overige sterren afteekenende, sterrekaarten te voltooijen die alle sterren tot de 12e grootte ingesloten bevatten. Reeds kwam in 1851 het eerste, en weldra het tweede en derde deel van den »Markree-Catalogue" in het licht, bevattende ieder omtrent 15,000 sterren, wier plaatsen nog in geene sterrelijst voorkomen.

Wat nu de sterrekaarten aangaat, ook met betrekking tot dit hulpmiddel zijn wij in de laatste jaren aanmerkelijk verrijkt, door 10 kaarten, welke HIND ons geschonken heeft, bevattende ieder een band van 15 graden lengte en 6 graden breedte, die zich 3 graden ter wederzijde van de ecliptica uitstrekt. De reden waarom HIND bij voorkeur de sterren in de nabijheid der ecliptica afteekent, is eenvoudig deze, dat, hoe sterk de loopbanen der planeten ook op het vlak der ecliptica mogen hellen, die planeten toch noodzakelijk tweemalen in elken omloop de ecliptica moeten doorsnijden. Teekent men dus een band van den hemel af, door wiens midden de ecliptica loopt, en vergelijkt men dien met goede kijkers, van tijd tot tijd, met den hemel, dan kan het niet anders of men moet achtereenvolgens al die planeetjes ontdekken welke zich helderder voordoen dan de zwakste sterretjes die op de kaart zijn aangeteekend. VALZ, de Directeur der sterrewacht te Marseille, heeft reeds vóór omtrent tien jaren hierop opmerkzaam gemaakt, en stelde aan de Akademie van Wetenschappen te

Parijs voor, den arbeid onder hare bescherming te nemen, en dien onder twaalf sterrekundigen te verdeelen. Men heeft nooit van eenige bemoeijingen van dit wetenschappelijk ligchaam dienaangaande gehoord. VALZ stelde slechts voor, kaarten te ontwerpen die zich ter wederzijde één graad van de ecliptica uitstrekten, terwijl HIND een driemaal breederen gordel afteekende; maar daarentegen wilde VALZ àl de sterren tot en met de twaalfde grootte opgenomen hebben, terwijl HIND niet verder ging dan de tiende grootte.

De arbeid, door HIND begonnen, is weder eene van die groote ondernemingen, waardoor alleen de sterrekunde kan vorderen. Reeds eenige malen hebben wij de gelegenheid gehad op te merken, welke volharding de meeste werkzaamheden van eenige beteekenis vereischen, en waarlijk ook de kaarten van HIND getuigen van zijn moed en ondernemingsgeest. Reeds bijna negen jaren met haar bezig, zijn er nog slechts tien van de vier-en-twintig voltooid, maar het is wel waarschijnlijk dat de overige spoediger zullen volgen. (*)

Ook VALZ zelf heeft, na zijn voorstel aan de Akademie te Parijs gedaan te hebben, niet stil gezeten. Hij is óók bezig aan het teekenen van sterrekaarten, op nog grooter schaal dan die van HIND, en is het eerst op het denkbeeld gekomen, om, door de photographie zijne kaarten, die zwarte sterren op een witten grond bevatten, te veranderen in dezulken waar witte op een zwarten grond zigtbaar zijn. De laatsten vermoeijen het oog veel minder dan de eerste. Ofschoon VALZ reeds een paar malen berigten over zijne kaarten aan de Fransche Akademie heeft ingezonden, is er toch van deze nog niets uitgegeven, evenmin als van die van GRAHAM.

Ook de reeds sedert bijna dertig jaren langzamerhand uitkomende Berlijner sterrekaarten werden door nieuwe bijdragen van HENCKE te Driessen, den overledenen BOGUSLAWSKI te Breslau, BREMIKER te Berlijn, en D'ARREST te Leipzig, vermeerderd.

Aangaande den oorsprong dezer kaarten herinnere men zich, dat het plan, een zeer breeden gordel met inbegrip van de sterren der negende grootte af te beelden, reeds in Sept. 1800

(*) In den zomer van 1855 zijn er werkelijk weder zes of zeven kaarten voleindigd geworden, ofschoon zij nog niet in den handel zijn gebragt.

oprees bij eenige sterrekundigen te Lilienthal, waarvan de laatste, de beroemde GAUSS, in de vorige maand te Göttingen in hoogen ouderdom overleden is. Het doel dat men hiermede trachtte te bereiken, was de toen nog niet ontdekte planeet tusschen *Mars* en *Jupiter* te zoeken, en niets was natuurlijker dan dat men dit plan geheel liet varen, toen PIAZZI reeds op den 1sten Januarij 1801 het gezochte voorwerp vond. Eerst na vijf-en-twintig jaren werden de sterrekundigen op nieuw daartoe door BESSEL aangespoord, toen hij reeds een groot gedeelte zijner duizendtallen van sterreplaatsen bepaald, en daardoor de noodige bouwstof geleverd had om de kaarten reeds met een groot aantal sterren in te vullen. Door de vereeniging van zestien, meest Duitsche sterrekundigen, zijn thans 21 van de 24 kaarten voleindigd, aan twee der drie laatsten wordt door de Heeren LUTHER te Bilk en SCHMIDT te Olmütz ijverig gearbeid, zoodat er alle hoop bestaat het geheele stel binnen kort voltallig te hebben.

De 24 Berlijner sterrekaarten, dus genoemd, wijl zij op kosten der Pruisische regering door de Berlijnsche Akademie van Wetenschappen worden uitgegeven, strekken zich niet verder uit dan 15° benoorden en 15° bezuiden de Evennachtslijn. Voor de ontdekking der planeten ware het wenschelijker, dat zij een gordel voorstelden door wiens midden de *ecliptica* liep; doch de reden, waarom men dit plan niet liever gevolgd heeft, is eenvoudig, dat de sterrebepalingen van BESSEL, toen hij op nieuw op de naauwkeurige afteekening des hemels aandrong, juist een gordel omvatten, die zich 15° aan beide zijden van de evennachtslijn uitbreidt.

Ook de sterrewacht te Bonn, onder het bestuur van den voortreffelijken ARGELANDER, belooft ons eerlang met een dergelijken arbeid te verrijken. Uit de omstandigheid dat de Berlijner kaarten, die nog niet $\frac{1}{3}$ gedeelte van den voor onze breedte zigtbaren hemel voorstellen, den arbeid van achttien of negentien sterrekundigen en omtrent dertig jaren tot hare voltooijing behoefden, kan men eenigermate opmaken, welk een reuzenarbeid ARGELANDER begonnen is door het plan op te vatten, om, alleen geholpen door zijne assistenten, den ganschen hemel, met eene uitvoerigheid nog iets grooter dan die van de Berlijner kaarten, af te beelden. Deze arbeid staat wel niet met de ontdekkingen der planeten in verband, maar

ik wilde dien toch hier niet verzwijgen. Sedert een paar jaren is hij de voornaamste werkzaamheid waarmede zich de sterrekundigen van de sterrewacht te Bonn bezig houden, en hij wordt op eene andere wijze uitgevoerd, dan tot hiertoe gedaan is. Elken helderen avond worden honderden sterren met eene toereikende juistheid bepaald, en binnen zes jaren hoopt men aldaar met de bepalingen gereed te zijn en aan het uitgeven der kaarten te beginnen. Zij zullen alle sterren bevatten die zich door een goeden kometenzoeker nog laten waarnemen, d. i. tot en met de sterren wier grootte door het getal 9½ wordt aangeduid. Dat van dezen arbeid niets is bekend gemaakt, moet daaraan toegeschreven worden, dat ARGELANDER niet gaarne openlijk van eene onderneming spreekt, voordat hij haar geheel of voor een groot gedeelte voleindigd heeft.

Bij het pas gezegde moet ik nog de opmerking voegen, dat de groote ondernemingen van ARGELANDER en BESSEL, om van zoo vele myriaden sterren de plaats vrij naauwkeurig te bepalen, niet enkel en alleen voor het zamenstellen der kaarten ondernomen is. De bepaling der plaatsen van planeten en kometen geschiedt òf relatief, òf absoluut. Voor eene absolute bepaling gebruikt men een meridiaancirkel, en uit den tijd waarop het hemelligchaam den meridiaan doorgaat, wordt zijne regte opklimming, en uit de hoogte, die het alsdan boven den horizon bereikt, zijne declinatie afgeleid. De planeten en kometen komen echter niet altijd bij nacht door den meridiaan, en daar de asteroïden te zwak van licht zijn om zich bij dag te laten waarnemen, zouden zij telkens een geruimen tijd niet kunnen worden waargenomen, als men geene andere hulpmiddelen ter waarneming had, dan een meridiaancirkel. Om in deze behoefte te voorzien, en dus om buiten den meridiaan de plaats van een hemelligchaam te bepalen, wendt men de zoogenaamde betrekkelijke plaatsbepaling aan, waarbij men het verschil in regte opklimming en declinatie tusschen de planeet of komeet en eene naburige ster bepaalt.

Het is dus noodig de plaatsen der sterren naauwkeurig te kennen, en deze ontleenen de sterrekundigen aan de waarnemingen van BESSEL en ARGELANDER, even als somtijds ook aan de vroegere van LALANDE, of aan de latere van LAMONT.

Eene belangrijke aanwinst, waarmede de sterrewacht van

Greenwich zeer onlangs verrijkt is, namelijk een meridiaancirkel van buitengewoon groote afmetingen, is insgelijks alleen daarom door den beroemden AIRY ontworpen, om in eene door de asteroïden ontstane behoefte te voorzien. Zoo als wij gezien hebben, verschijnen de asteroïden soms in een licht, niet sterker dan dat der sterren van de twaalfde grootte, en de meridiaancirkels van den tegenwoordigen tijd laten niet eens de sterren van de tiende grootte waarnemen. De zwakste asteroïden moesten dus alleen door vrij vermogende kijkers buiten den meridiaan worden waargenomen, en liepen zelfs ligt gevaar, bij enkele verschijningen geheel verwaarloosd te worden. Zoo werd bij de laatste verschijning der planeet *Themis* nergens anders hare plaats bepaald dan te Berlijn, Washington en Leiden, en zelfs de Heer KRÜGER te Bonn, die zich met de bepaling harer loopbaan bezig houdt, heeft haar vruchteloos gezocht, en toen hem eindelijk de fout der vooruitberekende plaats uit Berlijn was medegedeeld, heeft hij haar wel gezien — maar hare plaats niet kunnen bepalen.

Het was van groot belang te zorgen, dat er eenige meerdere zekerheid ontstond, dat zelfs zwakke asteroïden in den Meridiaan wierden waargenomen. Een gewone meridiaancirkel, gewoonlijk toegerust met een kijker van vijf duim opening, was hiertoe te zwak, en AIRY heeft daarom van zijne regering de toestemming verzocht en gekregen een dergelijk werktuig, van eene geheel nieuwe zamenstelling, op 's Lands kosten voor de sterrewacht te laten vervaardigen. Daar het van ouds de bestemming dier sterrewacht is, zich met de waarnemingen betreffende de ligchamen van ons zonnestelsel bezig te houden, zoo was het natuurlijk dat thans de tijd aangebroken was, haar van magtiger werktuigen te voorzien. De nieuwe meridiaancirkel, waarvan nu eene wedergade voor de sterrewacht aan de Kaap de Goede Hoop vervaardigd wordt, biedt stof aan tot eene menigte belangrijke opmerkingen, betrekkelijk de inrigting dier werktuigen en hun gebruik.

Maar eene nadere ontwikkeling dier opmerkingen zou ons te ver voeren. Zeer opmerkenswaardig zijn ook de theoretische werkzaamheden, door BOND, ENCKE, BRÜNNOW en HANSEN volbragt, om de berekening der storingen te verbeteren en te vereenvoudigen, en aldus nader te brengen tot den eenvoudigen

vorm, die reeds lang aan de storingsberekeningen der oude planeten gegeven is. Maar, zoo als gezegd is, de verschillende deelen der praktische en theoretische sterrekunde staan met elkander in een naauw verband, en de ééne werkzaamheid uit het ééne gedeelte laat zich weder aan een anderen arbeid in eene andere afdeeling aanknoopen, en aan de beschouwingen zou geen einde komen. Ik zie mij dus wel genoodzaakt hier een einde aan mijne voordragt te stellen, en verwijt mij reeds te veel van uwe aandacht gevergd te hebben.

Noot 1. Ofschoon sedert den dag waarop deze Voorlezing gehouden werd, het aantal der bekende asteroïden van 33 tot 42 is gestegen, is in den tekst geene verandering gebragt, daar de hoofdzaken dezelfde gebleven zijn. Het eenige waaromtrent de lezer waarschijnlijk iets naders wil weten, is de verdeeling der *periheliën* aan den hemel-omtrek, waarvan op bl. 565 is gesproken. Teekent men aan eenen in graden verdeelden cirkel-omtrek de *periheliën* der thans bekende 42 asteroïden aan, dan ziet men dat er negen-en-twintig tusschen 352° en 172°, en dertien tusschen 172° en 352° liggen. De aangeduide onregelmatige verspreiding blijft dus bestaan, doch reeds minder sterk dan vroeger.

Noot 2. Argelander heeft, sedert het houden dezer lezing, zich ook met het onderzoek naar de middellijnen der asteroïden bezig gehouden. Hij ging van andere gegevens uit, dan ik, en vond dus ook eenigzins andere uitkomsten. Hij berekende de grootte der middellijnen van zes-en-twintig asteroïden, en vond ze tusschen 8 en 60 Duitsche mijlen.

EENE ONTVOERING IN DE ZESTIENDE EEUW.

DOOR

P. DUYS.

I.

IN DE WITTE VALK.

Op den 15den Februarij 1550 dwarrelden de sneeuwvlokken, door een fellen wind voortgejaagd, her- en derwaarts door de lucht. De rukvlagen slingerden het fraaije uithangbord van een burgerhuis in de Broederstraat te Kampen knersende heen en weder, en lieten »den witten Valk", die daarop sierlijk prijkte,

geen oogenblik rust. De over de stoep uitstekende breede luifel van het hecht gebouw, met spitsen gevel, had niet kunnen beletten dat de sneeuw zich had opgehoopt in de raamkozijnen en de bank die ter zijde van de stoep was geplaatst, en des zondags namiddags de huisgenooten en buren uitlokte tot gezelligen kout. In den winkel voor in het huis, die opgevuld was met boeken, meestal kwartijnen in leder en perkament gebonden, was een man, van zoo 't scheen middendertig-jarigen leeftijd, met rustelooze bedrijvigheid bezig, om, met hulp van een vijftien-jarigen leerjongen, geheele stapels boeken in manden en kisten te pakken. Hij droeg een lang wambuis, eene korte broek, waarvan de linten langs de graauwe wollen kousen nederhingen; eene wollen slaapmuts dekte zijn hoofd; maar hoe eenvoudig hij er in zijn huisgewaad uitzag, kenteekenden die heldere blik, die krachtvolle trekken een schrander degelijk man. Dit was PETER WARNERSEN, boekprenter in »den witten Valk". De boeken, die hij zorgvuldig inpakte, en telkens in een groot boek opschreef, droegen allen denzelfden titel: *Ghemeene Duytsche Spreekwoorden: Adagia oft Proverbia ghenoemt. Seer ghenuechlick om te lesen, ende oock profytelick om te weten, allen den gheenen, die der wyslick willen leren spreken ende schryuen.* P. W. 1550. *Gheprent toe Campen, in dye Broederstrate, by my* PETER WARNERSEN, *woonende in den Witten Valck.* WARNERSEN gunde zich naauwelijks den tijd om zijn middagmaal te nuttigen, dreef onophoudelijk zijn leerjongen tot spoed, en had de voldoening, vóór den donker de laatste kist met exemplaren, die voor zijne kalanten en confraters in andere plaatsen bestemd waren, gevuld te zien.

— TIJS! — zeide de boekprenter — nadat de laatste kist was verzonden — veeg nu den winkel rein, en kom dan in de keuken.

WARNERSEN ging naar binnen, waar zijne vrouw eenige kannen bier met brood en een duchtig stuk ham had gereed staan. De knechts werden uit de drukkerij geroepen, en namen met den leerjongen en het twaalfjarig dochtertje, EVELIJN, aan de eene zijde der zware eiken tafel plaats, terwijl WARNERSEN en zijne vrouw HILLEGONDE zich aan het andere einde plaatsten, van waar men, door het raam in het beschot, het oog op den winkel had. HILLEGONDE, zoo als zij daar regtop nederzat in haar bruin lakensch jak en rok, met het witte

kapjen over de weggestreken haren, was met haar zacht en vriendelijk gelaat, opene en heldere blaauwe oogen, het beeld van een zacht en kalm gemoed, van stille huiselijkheid en tevredenheid. De kleine EVELIJN was een bij uitstek lief kind; zij geleek met hare bruine lokken en fijn gelaat, hare vriendelijke aanvalligheid, veel op hare moeder; doch haar donkerder, vuriger blik en schalksche trekken om de kleine rozenlippen, schenen een aanleg te verraden, die zich tot meer kracht van handelen, tot meer levendigheid zou ontwikkelen. Dat kind, hun eenig kind, was beider oogappel, de vreugde van hun huis en hun leven, en de lieveling van TIJS, die elken avond haar onvermoeide en toegevendste speelmakker was.

Aan den maaltijd werd weinig gesproken; slechts de kinderen fluisterden onophoudelijk over hunne spelen en plannen. WARNERSEN had het hoofd vol gedachten.

Toen bier en brood en ham door een gemeenschappelijken aanval grootendeels waren verdwenen, gingen de knechts weêr naar hun werk, en vermaakten TIJS en EVELIJN zich met raadsels en prentjes. Intusschen begon het duister te worden, want hoewel het nog vroeg in den avond was, lieten de kleine ramen in de dikke muren, bovendien met dikke gordijnen behangen, slechts weinig licht door. HILLEGONDE haalde eene lamp te voorschijn, die aan een hoogen standaard werd opgehangen. Daarop plaatste zij zich aan haar spinnewiel, terwijl WARNERSEN zich naar eene andere kamer begaf. Hier opende hij een kastje, dat door de lijsten, voegen en sieraden, welke in het houten paneelwerk waren aangebragt, voor den oningewijde onzigtbaar was, nam er een boek uit, en begaf zich weêr naar het woonvertrek, waar hij zich in zijn grooten stoel bij den haard nederzette, en, nadat hij nog een blok hout op het vuur had geworpen, het boek geopend op zijne knie legde. Het was de Bijbel van LUTHER, uitgegeven bij JOHANNES ROEMUND te Antwerpen, in 1525.

— Dat is eerst een man, als er certein geen tweede op den aardbodem leeft! — sprak hij, met welgevallen een blik werpende op het portret van den grooten geloofsman, dat op het titelblad prijkte.

— Gij meent Doctor MAARTEN LUTHER? — vroeg HILLEGONDE, van haar spinnewiel opziende.

— Ja, hém! — antwoordde de prenter. — Hij maakt Paus

en Keizer wat te doen, en heeft wat zielen aan Rome's dwangjuk ontrukt. Ook *wij* danken hem zoo veel. Ongelukkig dat in ons dierbaar land door de Spaansche dwingelandij het licht zoo onder de koornmaat wordt gehouden!

— Maar — vroeg HILLEGONDE — zou er geene meerdere vrijheid van consciëntie komen, als des Keizers zoon PHILIPPUS, die verleden jaar te Deventer als onze landsheer is gehuldigd, eens regeert?

— 't Is ijdel daarop te hopen, HILLEGONDE! want men zegt dat deze nog meer te vreezen is dan Keizer KAREL, en uit dweepziek bijgeloof nog erger ons verdrukken zal, dan de vader uit staatkunde doet. Hij heeft bij zijne huldiging te Deventer ook aan Kampen gezworen, dat hij de heilige Kerk zal beschermen, en gij weet wel wat hij daarmede beduidt.

— 't Is ergerlijk ten huidigen dage — zeide HILLEGONDE — geen sermoen te kunnen hooren op Gods Woord gefundeerd; niet te kunnen comuniceren; ja, met geene vrienden over de waarheid te kunnen spreken of lezen, zonder perijkel van gevangenis, of, nog erger, als of wij blasphemeerden...

— 't Zal zoo niet blijven, HILLEGONDE! — brak haar echtgenoot deze klagte af — 't Woord Gods wint veld; wat daarmede strijdt, al wordt het door Paus en Keizer, door kanunniken en monniken ondersteund, zal te gronde gaan. Laten wij maar eens sterker zijn. En dit zullen wij worden; of zijn er niet al honderden burgers in onze veste de zuivere leere toegedaan? Zijn er zelfs onder de kanunniken geene die de waarheid zijn genegen? Wat helpt het de Pausgezinden dat een AREND VAN GRAAT uit de stad is gebannen; zijn er ook onder de Cellebroeders niet velen die met klaren verstande het bijgeloof verfoeijen, en slechts door vreeze worden weêrhouden om hiervan openlijk te doen blijken? Wacht maar, zeg ik u, HILLEGONDE! eer onze EVELIJN groot is, wordt het zuivere Woord CHRISTI, hoop ik, in de St. Nicolaas-kerk verkondigd.

Toen EVELIJN haren naam hoorde noemen, liet zij TIJS alleen, die zich naar huis begaf; legde de eene hand op des vaders knie, wees met de andere op het portret in den Bijbel, en het lief gelaat tot WARNERSEN opheffende, vroeg zij:

— Is dat nu MAARTEN LUTHER, vader?

Het kind had dien naam dikwijls hooren noemen.

— Ja, mijne EVELIJNE! — antwoordde hij — hem moet gij dikwijls gedachtig zijn; want hij heeft ons de ware leer bekend gemaakt, hoe men in den hemel komt.

— Dan — antwoordde het kind — zal ik, als ik voor vader en moeder bid, ook voor MAARTEN LUTHER bidden, en — voegde zij er na een oogenblik bij — voor TIJS, want die doet altijd wat ik gaarne wil, en is nooit boos op mij.

De moeder glimlachte, trok haar naar zich toe, en kuste haar.

— Ach! — zeide zij met een zucht — mogt gij rustige dagen beleven; mogten allen kinderkens Gods worden, dan zou er geen twist of gekijf wezen over de leere CHRISTI, die ons toch onderwijst elkander te minnen.

— Amen! mijne lieve huisvrouw! — sprak de boekprenter getroffen — zoo zal 't eens worden volgens de beloften; maar eerst moet er nog gestreden worden tegen het rijk...

Hier werd hij gestoord door een zacht, maar toch hoorbaar kloppen op de gesloten buitendeur.

IJlings verborg hij den Bijbel in de bedstede, en ging naar den winkel om de deur te openen.

Het kleine huiselijke tooneel in de woning des prenters toont ons dat het zaad der Hervorming toen in Kampen reeds diepe wortelen had geschoten, en dit kon wel niet anders in eene stad waar een GEERT GROETE en andere broeders des gemeenen levens van tijd tot tijd hadden gepredikt; welker aanzienlijke burgers met die van Zwolle en Deventer, in den geest van GROETE, het klooster van Windesheim hadden helpen stichten, waarmede het in Brunnep nabij de stad gelegen juffersklooster in naauwe betrekking stond. Toen in Duitschland het licht der Hervorming was opgegaan, moest ook Kampen, toen eene tot de Hanze behoorende voorname handelstad, wel bijzonder voor invloed van buiten openstaan, terwijl ook de Reformatorische beweging, die vooral in Deventer zich al vroeg krachtig deed gelden, hier niet zonder uitwerking kon blijven. De oorzaak dat het zaad in zijn wasdom werd verhinderd; dat de Reformatorische zin later dan elders openlijk en handelend te voorschijn trad, schijnt in verschillende uitwendige omstandigheden, vooral in de gezindheid van Burgemeesteren

en Raden te hebben gelegen, die meerendeels schenen, òf sterk aan de oude Kerk gehecht, òf bevreesd te zijn geweest om door de ongenade der Hooge Regering en van den alle hervorming vijandigen Landvoogd hunne stad te zullen benadeelen, op welker vrijheden en regten zij zoo bijzonder naijverig waren.

Doch keeren wij tot WARNERSEN terug, dien wij in zijnen winkel lieten, op weg om de deur te openen.

Toen hij den grendel had afgeschoven, trad een persoon binnen, in een mantel gewikkeld, en den breed geranden hoed diep in de oogen getrokken.

— Stil! — zeide de binnentredende, eer WARNERSEN kon vragen wie hij was — laat mij binnengaan, dan zult gij een ouden bekende zien.

Zoodra hij de deur der keuken was binnengetreden, en het schijnsel der lamp op hem viel, nam hij den hoed af.

— Heer AREND! — riepen WARNERSEN en HILLEGONDE als om strijd uit — gij hier! hoe durft gij dit wagen?!

— Ik zal u alles verhalen, mijne vrienden! maar laat mij eerst wat bekomen, want ik heb een verren weg afgelegd.

— HILLEGONDE! — zeide de prenter — spoedig wat vuur in de binnenkamer, en eene kan wijns; dáár zijn wij veiliger.

Weldra was EVELIJN naar bed gebragt, en knapperden de houtblokken aan den haard in de binnenkamer, en was WARNERSEN met zijn gast aan een rond tafeltje gezeten, terwijl HILLEGONDE druk bezig was om eenig versterkend voedsel uit de *spint* te halen en op tafel te brengen, waarbij eene kan krachtige wijn werd gevoegd.

Wij willen eerst den lezer inlichten omtrent den persoon die zoo onverwacht bij WARNERSEN binnentrad, dewijl hij anders het gesprek dat zij voerden, niet regt zou begrijpen.

In 1539 was te Kampen een geestelijke werkzaam, met name AREND VAN GRAAT, Vicaris van ALBERTUS PIGHIUS, Pastoor te Kampen, doch tevens Proost van St. JAN te Utrecht, zoodat de Vicaris het Pastoors-ambt waarnam. AREND behoorde tot die Nederlandsche geestelijken welke, van de beginselen der Hervormers doordrongen, in hunne leeringen en prediking deze rigting duidelijk genoeg deden doorstralen. Deswege werd de Vicaris naar Utrecht ontboden, doch een groot deel der burgerij van Kampen, zeer tevreden met GRAAT's arbeid,

sprong voor hem in de bres, eischende dat hij zich te Kampen zoude mogen verantwoorden. Dit geschiedde nu, en wel op het raadhuis aldaar, voor den Stadhouder en de Ridderschap van Overijssel, en de Afgevaardigden van Deventer, Zwolle en Kampen, benevens de gezworenen der gemeenten. Door zijnen Pastoor PIGHIUS aangeklaagd, werd hij van ketterij overtuigd, en dien ten gevolge uit Overijssel, Friesland en Groningen gebannen. Een deel der burgerij was ten hoogste verbitterd tegen PIGHIUS, en zoude hem hebben aangevallen, zoo niet de Stadhouder SCHENK ware tusschen beide getreden; hij bewoog de ingezetenen tot berusting in het vonnis, door ook PIGHIUS te noodzaken zijn Pastoors-ambt neder te leggen. Bij klokkenslag was dit besluit afgekondigd, en waren de ingezetenen vermaand zich van geheime bijeenkomsten te onthouden.

— Het is nu twee jaren, Eerwaarde Heer! dat geene de minste kondschap van u tot ons kwam. Gij waart toen wij de laatste tijding ontvingen in Holland — sprak WARNERSEN, nadat hij zijn gast wèl had bezorgd en van het noodige voorzien.

— En sedert – antwoordde VAN GRAAT — heb ik het gewaagd in Overijssel te vertoeven. Gij kent GERHARDUS VERSTEGE, gezegd ANASTASIUS?

— Of wij dien kennen, Heer AREND? Naast u, die ons het eerste licht gaaft in de ware leere, mogen wij hem wel danken. Toen gij, Eerwaarde vader! in ballingschap waart, hadden wij eerst niemand om ons te leeren en te versterken; maar later hoorde ik van een neef te Garderen, dat dáár door VERSTEGE overeenkomstig de waarheid werd geleerd en gepredikt. Toen ben ik herhaalde malen met mijne vrouw en eenige goedgezinde vrienden daarheen gereden, en door zijne schoone sermoenen niet weinig in den geloove versterkt; maar den laatsten tijd waren er te vele bezwaren tegen. God zegene den godvruchtigen ANASTASIUS!

— Nu, bij dienzelfden VERSTEGE ben ik het laatste jaar verborgen geweest. Wij kenden elkander al langer door onze gelijke gezindheid, en na in Holland een wijle te hebben rondgezworven, verlangde ik met dezen vriend en broeder zamen te zijn, en heb daar een hoogst gelukkig jaar doorgebragt, en vele versterking en verheuging des harten gevonden.

Maar door toedoen van den Utrechtschen Priester en vervolger der vrienden van de waarheid, FRANCISCUS SONNIUS, is hij in de maand Januarius gevangen genomen; van ketterij — zoo als zij de waarheid noemen — overtuigd, en door de listen en bedreigingen van den helschen SONNIUS tot eene openlijke herroeping gedrongen, welke ik zeker weet dat tegen zijne consciëntie is. Toen heeft men hem bij gratie, als een berouwhebbende, in plaats van den brandstapel, eene gevangenis op het slot te Hattem aangewezen.

— Dat doet mijn harte schrikken! — riep HILLEGONDE uit. VERSTEGE óók al gevangen! Moge de Heer toch geven dat de schapen niet gansch en al van herders beroofd worden!

— De poorten der helle zullen mijne gemeente niet overweldigen, zoo luidt 's Heeren belofte — sprak VAN GRAAT. — Toen nu VERSTEGE gevangen was — ging hij voort — kon ik niet meer te Garderen blijven, en daar reeds lang de begeerte mij dreef om weêr voor de zaak des Heeren te werken, en ook hier mijne vrienden weder te zien, heb ik mij hierheen begeven, en kom u vrijmoedig om den wil van de zaak des Heeren vragen, of gij mij eenigen tijd huisvesting kunt en durft verleenen. Ik denk dat gij met vele goedgezinden in verbindtenis staat.

— De Heere heeft uwe schreden in onzen huize geleid, Eerwaarde Vader! — antwoordde WARNERSEN. — Ik zal u met allen in gemeenschap brengen; het ontbreekt ons aan een leidsman. Met dankbaarheid zullen allen u als uit de hand Gods aannemen tot hunnen geestelijken vader; en ons — niet waar, HILLEGONDE? — zal het eene eere zijn een dienaar des Heeren te huisvesten en met Gods hulp te beveiligen.

— Indien al niet — sprak HILLEGONDE — de dankbaarheid het ons tot een aangenamen pligt maakte, zouden wij ons toch gelukkig achten een vervolgden dienaar Gods, die ambt en eere en genietingen voor zijnen pligt offerde, in ons huis te dienen. Dat is zoo goed als engelen te herbergen!

Die betuiging kwam uit haar hart; want hoewel de huisvrouw een oogenblik had gedacht aan eigen veiligheid, welke door de huisvesting van een gebannene kon bedreigd worden, had hare liefde voor hetgeen haar eene heilige zaak scheen, oogenblikkelijk deze bezwaren verworpen. — De gewezen Vicaris reikte beide bewogen de hand, en sloeg een

dankbaren blik ten hemel, tot Dien die zijne schreden geleid en den wensch van zijn hart vervuld had. Hij schroomde niet zijne vrienden eenigen last en misschien gevaar te veroorzaken, omdat de innerlijke overtuiging, dat ijver voor de zaak der waarheid hem herwaarts had gevoerd, hem grond en regt gaf om zulke offers van hen, die hare verklaarde vrienden en steunpilaren waren, te mogen verwachten en aannemen.

— Maar, lieve vriend PETER! — zeide VAN GRAAT, na een oogenblik zwijgend tot zich-zelven te zijn ingekeerd — doe mij nu eens konde van den toestand van Kampen, en den voortgang hier van de gezegende Reformatie; opdat ik te beter kunne bepeinzen wat op dezen akker door mij kan gedaan worden.

— Dat kan met weinig woorden geschieden, Heer AREND! Na uwe verbanning is het getal der onzen zeer toegenomen, zoodat een groot deel onzer burgers het harte tegen den Paus heeft gekeerd; doch wel de helft er van vermijden onze zamenkomsten, om zwarigheden en perijkel te ontgaan. Sommigen gaan nog ter prediking en biecht bij de Cellebroeders, waaronder goedgezinde mannen schuilen; maar de meesten laten biecht en mis varen; anderen gaan, nu en dan, in naburige steden en dorpen bij geestelijken die hun het naaste bij de zuivere waarheid schijnen te staan. Men telt de onzen onder allerlei stand, groot en klein, doch de meesten onder de wèlgestelde burgers; die ambten bekleeden houden zich aan 's Pausen zijde. De overheden onzer steden ijveren met veel waakzaamheid voor het Pausdom, want zij worden gedreven door den Landvoogd en de Priesters, vooral door den verfoeijelijken vervolger JAN GRUNEL te Zwolle. Eenigen, die openlijk zich wat sterke voorstanders der Reformatie betoonden, zijn gevangen genomen; verscheidene voorname burgers zijn, om dit lot voor te komen, naar Emmerik of Embden gevlugt. Hoewel het openlijk belijden van het Woord Gods wordt verhinderd, werkt het toch in stilte voort; hier en daar komt men 's avonds bijeen, het talrijkst in mijne huizinge, waar men het veiligst is. Het heeft hier schrik verspreid, dat men den gevreesden FRANCISCUS SONNIUS onlangs ook hier gezien heeft...

— Hebbt gij ook wat kunnen doen — vroeg VAN GRAAT belangstellend — om de H. Schrifture hier te verspreiden?

— Dat heb ik, met Gods hulp — antwoordde de boekprenter — zoo wel van de uitgave van ROEMUND als van die des zaligen VAN LIESVELDT, die ook al een martelaar voor de waarheid is geworden, omdat hij in zijne uitgave den duivel met een monnikskap had afgebeeld. Toen de gruwzame dood van eenige martelaren hier bekend werd, was de verontwaardiging in onze bijeenkomsten zoo sterk, dat velen openlijk wilden optreden tegen onze verdrukkers; ook ik behoorde tot dit getal, maar de wijzere raad van eenige vrienden hield ons terug. Nu gaan wij in stilte voort te zamen Gods Woord te lezen en de boeken van de voorstanders der zuivere leer; dan bidden en spreken wij te zamen ter onderlinge opbouwing, en gaan omzigtig uiteen.

— Het verblijdt mij — zeide VAN GRAAT — dat er zoo veel liefde voor de waarheid gevonden wordt, en ik dank mijnen lieven Heiland, dat Hij mij herwaarts geleid heeft om Zijne vrienden alhier te leeren en te versterken. Men heeft verstandiglijk gehandeld met niet openlijk te wederstreven; daardoor zou men hier en elders de vervolging verzwaard, en niet alleen zich-zelven, maar ook anderen in pijne gebragt hebben. De Heer kent Zijn tijd. Hij zal ons aanwijzen wanneer wij openlijk voor Hem kunnen te voorschijn treden. In Duitschland heeft Gods Woord al veel geweld overwonnen, en ook hier zal die tijd komen.

De uren waren voorbijgevlogen onder deze en dergelijke gesprekken. HILLEGONDE had den avondmaaltijd opgedragen. VAN GRAAT werd echter vooraf naar een wat afgelegen bovenkamertje geleid; want hoewel de knechts allen in Godsdienstige denkwijze met hunnen meester overeenstemden, wilde WARNERSEN voorzigtigheidshalve het verblijf van VAN GRAAT vooreerst nog voor hen geheim houden.

Den volgenden avond zoude de geestelijke bij de Hervormingsgezinden door WARNERSEN worden ingeleid.

Reeds vrij laat in dien avond hoorde men in zijne achterwoning telkens eene deur open- en toegaan. De prenter begaf zich gedurig naar de plaats van waar dit gerucht kwam. Dan hoorde men zachte voetstappen, en als deze verdwenen waren kwam hij weêr terug. Eindelijk verzocht hij VAN GRAAT hem

te willen volgen, en geleidde hem naar zijne prenters werkplaats. Hier opende hij eene kast, welke gedeeltelijk, aan de eene zijde, met papier was gevuld, doch de andere zijde van het achterbeschot week door den druk op eene verborgen veer naar boven, en eene deur in den muur werd zigtbaar. De prenter opende haar, verzocht nogmaals den geestelijke te volgen, en zij daalden eenen steenen trap af.

— Waar brengt gij mij, mijn vriend? — vroeg VAN GRAAT verwonderd.

— Ik breng u — was het antwoord van zijn geleider, die met eene lamp vooruitging — naar eenen kelder waar wij te zamen komen. Deze vergaderplaats is de veiligste uit de geheele stad. Een onderaardsche gang biedt een uitgang aan naar het kerkhof van het Minderbroedersklooster. Deze kan in geval van nood gebruikt worden, en daar een sleutel der kerkhofpoort in ons bezit is, kunnen wij ons ongemerkt in de stad verspreiden.

Na den vochtigen muffen gang te zijn doorgegaan, stiet WARNERSEN eene andere deur open, en zij stonden in eenen ruimen overwelfden kelder, waar VAN GRAAT getroffen bleef staan op het gezigt van een 150-tal menschen, die in stille aandacht nederzaten of stonden, meestal lezende in de H. Schrifture, of in stille overpeinzing verzonken. Men hoorde geen enkel geluid. Alles was doodstil. VAN GRAAT werd door WARNERSEN bij hen ingeleid, en met te meer geestdrift ontvangen, daar eenigen in hem hunnen vorigen leeraar of biechtvader herkenden, die bij velen de eerste gezuiverde begrippen had te voorschijn geroepen. Nadat hij het voornaamste zijner lotgevallen sedert zijne verbanning, en de reden zijner komst had medegedeeld, en allen hunne blijdschap te kennen gaven, en smeekten dat hij lang mogt blijven, deed hij een voorgebed en las de geloofs-artikelen voor. Toen opende hij den Bijbel, en hield een treffend sermoen. — Het was een vreemd en belangwekkend tooneel: die ruwe, hoog gewelfde kelder; daarin die menigte menschen van verschillenden stand en gewaad, waaronder ook enkele vrouwen met de huik over het hoofd; gedeeltelijk op ruwe banken gezeten, gedeeltelijk staande, met ingespannen aandacht luisterende; hangende aan de lippen van den tolk des Heeren. Hij sprak met eenigzins gedempte, maar toch duidelijk verstaanbare stem in diepen toon,

en wees op het onmogelijke om door uiterlijke goede werken behouden te worden; hij schilderde de kracht en de vrucht en het zalige van den geloove. De teekenen en gebeurtenissen des tijds in de Christelijke wereld werden doelmatig in het licht gesteld waar het te pas kwam. Hij sprak met zalving en kracht, en toonde den weg te kennen naar het hart. Twee ijzeren lampen wierpen haar schijnsel op de aandachtige menigte: hier zag men een gelaat met tranen besproeid, dáár oogen van geestdrift fonkelende. Het was blijkbaar hoe deze menigte verrukt was, een dienaar Gods zoo geheel naar hunne behoefte en overtuiging de woorden des eeuwigen levens te hooren verkondigen. Roerend was het, toen, bij zijn »amen", hij en allen op de knieën zonken, en hij bij God de tolk was van het gevoel hunner harten. En roerender nog toen zij zich schaarden rondom eene tafel, met een wit laken bedekt, en, uit de hand van hunnen nieuwen leidsman en deelgenoot in gevaar en vervolging, in het gebroken brood en den gemeenschappelijken kelk, de teekenen van 's Heeren lijden en dood ontvingen. Het was voor velen de eerste maal sedert lang, dat zij de heilige plegtigheid vierden, en voor de meesten de eerste maal dat zij haar vierden onder beide teekenen. De Cellebroeders hadden 't nog niet gewaagd zoo ver te gaan dat zij, in strijd met de leer der Kerk, den kelk aan de leeken reikten, en uit andere handen dan die van een gewijden dienaar Gods had men niet — zóó hechtte men nog aan de kracht en waardigheid van het Priesterambt — het H. Avondmaal durven ontvangen. Een heilig, dankbaar gevoel doorstroomde alle harten. Hadden de omstandigheden thans hen gedrongen tot openlijke belijdenis hunner Godsdienstige overtuiging — gaarne zouden zij er voor in den dood zijn gegaan.

Na eene plegtige zegenspraak gingen de vergaderden, na elkander de hand gedrukt te hebben, uiteen, en verlieten den kelder en het huis, gedeeltelijk door de voor- en achterdeur, gedeeltelijk door het huis van den naast WARNERSEN wonenden koperslager, die óók de vergadering had bijgewoond, en wiens huis op den zolder met dat des prenters gemeenschap had. Zij gingen echter slechts met kleinere partijen, telkens eene wijle na elkander, de straat op.

II.

EEN MISDADIG PLAN.

Zeven jaren waren verloopen. Men schreef 1557.

Gedurende het laatste gedeelte zijner regering had Keizer KAREL niet opgehouden met alle kracht de handhaving der plakkaten ter onderdrukking der Hervorming in de Nederlanden te handhaven. Ook te Kampen hadden hierdoor velen, die wat openlijk hunne gevoelens toonden, vrijheid en eigendom verloren. Dat WARNERSEN tot hiertoe veilig was gebleven, kon slechts worden toegeschreven aan den invloed van eenige magtige beschermers bij de stedelijke regering, en aan de algemeene achting die hij ook onder de Pausgezinden genoot. De vergaderingen in zijnen kelder waren nu eens geruimen tijd gestaakt, dan weder vernieuwd, naar mate de tijdsomstandigheden meer of minder dreigend waren. Het getal Hervormingsgezinden die hun behoud in de vlugt hadden gezocht, waaronder vele fabrijkanten en wolwerkers, was belangrijk toegenomen. Vreemde handelaren uit andere landen, zich tegen vervolging niet beveiligd ziende, hadden de stad beginnen te vermijden. Deze omstandigheden hadden den bloei der stad — die reeds door de vroeger ontstane noodlottige verstopping van een der voornaamste IJsselmonden, waardoor het binnenloopen van groote schepen verhinderd werd, en door de vernietiging van den handel op Noorwegen, zoo zeer had geleden — nog meer doen verminderen. Maar de Hervorming had in kracht en uitbreiding, niettegenstaande de hardnekkige tegenkanting der stedelijke regering, en den ijver der Inquisitie, aanmerkelijk gewonnen. Het was of de geest der Hervorming, nu elke openbare uiting door alle middelen werd belet, in 't verborgen te krachtiger zich ontwikkelde; met het gevaar was de ijver verhoogd, de eensgezindheid bevorderd, en door de vlam van elken brandstapel, elders ontstoken, schenen de oogen van vele nog twijfelenden te worden verlicht, die, te voren nog wankelende, nu de gemeenschap verbroken met de oude Kerk, die zulke middelen niet schroomde ter handhaving van haar bestaan.

Toen PHILIPPUS II, na het wegnemen van eenige zwarigheden door de Overijsselschen gemaakt, in December 1556,

door zijnen Stadhouder, den Graaf VAN ARENBERG, vertegenwoordigd, te Deventer als Landsheer was gehuldigd, had de Stadhouder, namens den Koning, op het Evangelie gezworen: »dat Zijne Majesteit de Heilige Kerk zoude beschermen", en spoedig was door de afkondiging van nieuwe plakkaten gebleken, wat de nieuwe Vorst onder beschermen verstond. Daarbij toch was het houden van bijzondere Godsdienstige zamenkomsten en gesprekken, en het lezen en verspreiden van kettersche boeken gestreng verboden. Gelijk in vele andere steden vond de afkondiging dezer plakkaten ook sterken tegenstand te Deventer en Zwolle, waar de Raad bepaald had geweigerd hiertoe over te gaan, en slechts met moeite het verbitterde volk had kunnen beteugelen. Te Kampen had echter, nadat andere steden het voorbeeld hadden gegeven, de afkondiging plaats gehad, en was daardoor nieuwe schrik verspreid onder de Hervormingsgezinden, nieuwe hoop en ijver verwekt bij de vurige Pausgezinden, doch afkeuring bij alle gematigden der oude Kerk, die hiervan slechts nieuwe vervolgingen der Inquisitie, verwarring en botsing tusschen de ingezetenen, en achteruitgang der stadsbelangen te gemoet zagen; terwijl velen bloedverwanten en vrienden telden onder de belijders der nieuwe leer.

Het was in het voorjaar van 1557 dat WARNERSEN, op den avond vóór den dag dat hij op reis moest gaan, zich met zijne vrouw en dochter en zijnen voormaligen leerjongen MATTHIJS in het groote woonvertrek bevond.

De waardige AREND VAN GRAAT was, na geruimen tijd zich bij WARNERSEN te hebben verborgen gehouden, en met vrucht te hebben gearbeid, in zijne veiligheid bedreigd door gestrenge nasporingen der Inquisitie, en had zich naar Embden begeven, waar hij sedert zijne krachten ten beste der Hervormingsgezinden in die streken besteedde.

WARNERSEN was nog weinig veranderd. HILLEGONDE echter scheen een weinig geleden te hebben onder de bezwaren der tijden. Over hare trekken lag meer een waas van weemoed en bezorgdheid verspreid. EVELIJN had de meeste verandering ondergaan. Het twaalfjarig kind was eene schoone, bloeijende jonkvrouw geworden, wier gelijke schaars onder de

maagden der stad te vinden was. Eene blijmoedige opene uitdrukking, en jeugdige frischheid, echter niet zonder zekere zich ontwikkelende fierheid, gaf aan haar zacht blozend gelaat iets bijzonder bekoorlijks, en hare tengere buigzame gestalte verloochende zich niet in het naauwsluitend jakje. Hare fijne vingeren, waartusschen de spindraad zoo vlug henengleed, schenen weinig aan ruwen arbeid gewoon, en het was daaraan wel te zien, dat zij niet minder dan weleer de oogappel der ouders was. MATTHIJS was tot een flinken jonkman opgegroeid. Zijn oog was levendig, zijn gelaat hoog blozend van gezondheid en glanzende van jeugdige, zorgelooze blijmoedigheid. Zijn blaauw lakensch wambuis met zilveren knoopjes, waarover de losse korte mantel nederhing, voegde wel bij zijne kloeke breede gestalte; ook de ronde hoed met een lossen strik versierd, en de schoenen met rozen stemden zeer wel met die kleeding overeen, en met welgevallen bleef het oog op den krachtvollen jonkman rusten. Hij was het beeld dier onbezorgde jeugd, die vol moed en sterkte gereed staat den strijd met het leven op te vatten. Hoewel zijne leerjaren verloopen waren, had zijn vader — de bierbrouwer JAN WILLEMSZ — op zijn verzoek hem nog een jaar bij den ervaren boekprenter gelaten. Wat de oorzaak was, dat hij niet, naar de gewoonte der jeugd, de wijde wereld in wilde, kon niet twijfelachtig zijn, als men hem op dit oogenblik had gadegeslagen. Terwijl hij met zijn meester sprak, dwaalden zijne blikken gedurig, als onwillekeurig, naar die zijde van het vertrek waar EVELIJN zat, en toen deze eens zijn blik toevallig ontmoette, kregen hare wangen zulk eene verhoogde kleur, dat dit wel het vermoeden moest wekken van het bestaan eener sterke sympathie tusschen deze twee jeugdige harten. Dit vermoeden was niet ongegrond: eerst de trouwe speelmakker van het kind, die steeds gereed was tot zelfverloochening en opoffering, om de kleine, lieve EVELIJN genoegen te geven, was hij haar al vroeg onmisbaar geworden, en ongemerkt was hieruit in den ontluikenden leeftijd een meer beduidend gevoel ontstaan, dat echter door de ouders niet scheen te worden opgemerkt, en hun-zelven, althans EVELIJN, niet regt helder was geworden. Nimmer nog had eene verklaring tusschen hen plaats gegrepen. TIJS hield zich overtuigd, dat EVELIJN nooit zonder toestemming harer ouders

eene nadere betrekking met hem zoude aanknoopen, terwijl hij WARNERSEN te wèl als een verstandig en voorzigtig man kende, die zijne dochter te lief had, om zich te vleijen, dat hij haar op zoo jonge jaren in deze onrustige tijden zou verloven aan een jonkman, die nog niet gevestigd was in zijn bedrijf, en nog niet de wereld was in geweest, om vastheid en levenservaring te verzamelen.

WARNERSEN gaf den jongen WILLEMSZ eenige voorschriften omtrent het bestuur der zaken gedurende eenige dagen; want hij moest eene handelsreis doen naar Amsterdam, welke hem eene week afwezend zoude houden.

— En nu, MATTHIJS! — sprak hij, nadat hij hem de noodige aanwijzingen gedaan had — nu heb ik nog een verzoek: gij weet, het zijn booze tijden, en ik heb vele vrienden, maar er zijn ook bittere vijanden; daarom ga ik met eenige vreeze van huis; maar ik ken uwe gehechtheid aan ons. Belooft gij mij, voor de veiligheid van mijne vrouw en dochter te zullen waken?

— Ik beloof u heilig — antwoordde WILLEMSZ met buitengewone geestdrift — haar te bewaken als mijn besten schat, als mijne eigen moeder en... zuster!

WARNERSEN zag hem bij deze warme ontboezeming een oogenblik aan, en reikte hem toen de hand.

— Ik dank u, MATTHIJS! — zeide hij — voor uwe trouw en verknochtheid. Ik vertrouw op niemand beter dan op u, en laat zoo wel mijne prenterij als mijn huisgezin aan uwe hoede en bescherming over. — Haal nu eene kanne wijns, EVELIJN! dat wij het afscheid drinken.

EVELIJN, die zich bij de geestdriftvolle belofte van TIJS dieper over het spinnewiel had gebogen, was blijde, dat zij oorzaak had om het vertrek te verlaten.

Na eenige oogenblikken kwam zij met den wijn terug. De meester dronk met zijn bediende op het welslagen der zaken, waarbij HILLEGONDE en EVELIJN bescheid deden. TIJS toefde echter slechts eenige oogenblikken, daar men hem te huis verwachtte. Hij nam hartelijk afscheid van zijn meester, groette HILLEGONDE en EVELIJN, welke laatste hij ongemerkt nog een blik vol beteekenis toewierp, en spoedde zich toen naar huis.

Eenige dagen daarna hadden in het Karthuizer-klooster op den Sonneberg te Oosterholt, nabij Kampen, geheel andere tooneelen plaats.

De laatste toonen van het orgel zwegen, de mis was geëindigd, de monniken in hunne witte kleederen, gedeeltelijk door een zwart opperkleed bedekt, gingen als geheimzinnige geesten door het halfdonker der kruisgangen naar hunne cellen terug. De oude Prior begaf zich naar de zijne, en boog zich over zijne folianten en perkamenten; doch na zich een half uur te hebben verdiept in zijne ascetische boeken, werd hij hierin gestoord door een luid gesnor uit de cel van zijnen buurman, broeder ARNOLDUS, die voor de draaibank zat en met ijver bezig was om paternoster-kralen en kleine crucifixen uit hout en been te vervaardigen. De Prior sloot zijn boek en begaf zich naar den boomgaard, waar hij onkruid ging uitwieden, en de boomen hier en daar van overtollige takken ontdoen, tevens acht gevende of een drietal monniken, aan de overzijde van de breede sloot, die het klooster omringde, ijverig genoeg waren in het omspitten van den akker, die hun ter bewerking was aangewezen. Te midden van zijne vreedzame bezigheid klonk op eenmaal hoorbaar van het voetpad, dat langs het klooster naar Kampen leidde: »*Memento mori*", en weder »*Memento mori*". Twee leekebroeders hadden elkander ontmoet, waarvan de een het vischnet in de breede grachten ging uitzetten, terwijl de andere eenen met zakken graan beladen ezel naar den Kampenschen molen dreef. »*Memento mori*", sprak nu ook de Prior, en ieder in het klooster herhaalde deze woorden, sloeg zich op de borst en viel op de knieën. Nu werden hoefslagen gehoord, vurige rossen hielden voor de kloosterpoort stil. De Prior werd geroepen en verwelkomde den Heer VAN IJSSELMUYDEN, een der voornaamste begunstigers van het klooster, die met eenige knapen was aangekomen. De rossen werden op stal gezet, en de edele Heer door den Prior naar het refectorium geleid, waar het uitmuntend tarwebrood, de smakelijke visschen, edele boomvruchten, vette kaas en fijn gebak, die hier gereed stonden, genoegzaam toonden dat de edele gast niet onverwacht was gekomen. Een overvloedige beker goede wijn werd door een leekebroeder aangebragt, en weldra zaten de beide mannen in een vertrouwelijk gesprek, en praatten en lachtten zoo hartelijk en luide, dat

het sombere »*Memento mori*", nu en dan nog in de kruisgangen gehoord, niet tot hen kon doordringen.

Eindelijk werd de klok geluid en begaven beide zich naar de kloosterkerk, die reeds vol menschen was, waaronder zich vele burgers van Kampen bevonden. Er zou heden eene bijzondere plegtigheid plaats hebben: verscheidene novicen, die hun proefjaar voleindigd hadden, zouden de heilige gelofte afleggen, en onder de kloosterbroeders worden opgenomen. Naast den Prior en den Heer VAN IJSSELMUYDEN stond een man in priestergewaad, van forsche gestalte, wiens zwarte oogen dreigend staarden van onder de graauwe wenkbraauwen, terwijl zijne trekken eene hooge mate van harde gestrengheid verrieden. Die man was de in de vaderlandsche Hervormingsgeschiedenis zoo beruchte inquisiteur FRANCISCUS SONNIUS. Hij was van Hattem overgekomen, zoo 't scheen om slechts de aanneming der novicen bij te wonen, maar waarschijnlijk met verdere oogmerken, want zelden ging hij op reis zonder vrucht voor het groote doel zijns levens.

Bij een pilaar lag een jong meisje geknield, als eene geestelijke zuster in het zwart gekleed, en de falie diep in de oogen getrokken. Zij scheen eene dier toen veelvuldig vrome maagden te zijn, die, zonder in een klooster te zijn getreden, zich toch, om den hemel te verdienen, van de wereld afzonderden, de gelofte van kuischheid deden, en het leven doorbragten met Godsdienstige oefeningen. Deze jonge maagd — MARIA heette zij — was de dochter van een rijk landman te Oosterholt. Hare thans overleden moeder had haar als kind voor het klooster bestemd, en reeds vroeg was die stand ook de wensch geworden der jeugdige MARIA, wier voor Godsdienstige indrukken geopend, ligt bewogen gemoed en schuchtere aard naar het ascetisch leven neigde, en slechts in eene stille toewijding aan God en de Heiligen vrede en vreugde wilde zoeken. Het was echter het verlangen der moeder geweest, op haar sterfbed uitgedrukt, dat MARIA tot haar vijf-en-twintigste jaar bij haren vader zou blijven, en dan eerst den sluijer aannemen. MARIA beschouwde zich dus reeds als eene bruid des Heeren, die met de wereld niets gemeens had. — Met te meer belangstelling had zij de inwijding der novicen bijgewoond, daar zulks haar in het gewigtig oogenblik verplaatste, dat ook zij de wereld vaarwel zeggen en der Kerke

geheel behooren zou. Zij was nog in hare gebeden verdiept, nu en dan een der koralen van haren rozenkrans verschuivende, toen zij eensklaps een ligten tik op den schouder voelde. Zij blikte verschrikt van onder hare falie op. De Eerwaarde Prior der Karthuizers, haar biechtvader, stond voor haar.

— Mijne dochter! — zeide hij — ik heb u reeds in de kerk gezocht; maar ik dacht wel dat mijn vroom biechtkind deze plegtigheid niet zoude verzuimen. Ik heb u eene vraag te doen: — Hebt gij mij niet eens gezegd dat de Luthersch-gezinde boekprenter WARNERSEN, in de stad, tot uwe familie behoort?

— Ja, Eerwaarde vader! — antwoordde zij — hij is een neef van mijn vader.

— Houdt gijlieden met hem en de zijnen ook nog gemeenschap?

— Dit is weinig, want wij vermijden hen sedert zij ketters zijn geworden. Zij komen echter nog enkele malen ons bezoeken. Mijne nicht EVELIJN, des prenters dochter, was mij altijd zulk eene goede vriendin; zij is zoo goed van hart, en hoewel zij op den dwaalweg gaat, heb ik haar nog lief, en bid dagelijks om hare bekeering.

— Dat is Christelijk en goed, mijne dochter! — antwoordde de Prior — en gij kunt misschien zelve aan de bekeering van uwe familie medewerken. Er is een aanzienlijk Priester, Heer FRANCISCUS SONNIUS, bij mij, die mij gelast heeft een getrouwe zoon of dochter der Heilige Kerk op te sporen, die met WARNERSEN en de zijnen in betrekking staat, ten einde hen — die zulke erge ketters zijn — te helpen bekeeren. Nu viel mijne gedachte op u; wil mij volgen, ik breng u bij hem. Gij moet hem gehoorzamen, mijne dochter! want hij is een aanzienlijk dienaar der Kerk, en met groote magt door den Heiligen Vader bekleed.

Weldra stond de beschroomde MARIA tegenover den vreemden geestelijke. Zij verschrok toen zij, het oog bedeesd opslaande, in het harde en barsche gelaat van den athletischen Priester staarde, die met den scherpen blik zijner koolzwarte fonkelende oogen haar scheen te willen doorboren.

— Mijne dochter! — zeide hij, zijne zware stem dempende — ik wenschte u te spreken. Ik verneem van uwen biecht-

vader dat gij eene vrome en getrouwe dochter der Kerk zijt, en weldra eene heilige bruid des Heeren zult worden.

— Ik wensch, Eerwaarde Heer! — fluisterde zij verlegen — dat ik, onwaardige, dat heil deelachtig worde.

— De Heilige Kerk — hernam hij — geeft gaarne eene schuilplaats aan vrome maagden, die in de wereld geene rust vinden; zij zal ook voor u gaarne eene haven openen waar de ziel veilig is, en eene groote hemelsche zaligheid kan gewinnen. Welk een geluk hebben de vrome dochters onzer Heilige Kerk hierin boven de ketters vooruit!

— Dat is waar, Heer! — antwoordde zij met gevoel — ach, mogten nog vele verdoolden tot onze Katholieke Moederkerk terugkeeren!

— Ook gij — sprak SONNIUS — hebt bloedverwanten die met de Luthersche ketterij zijn besmet. Ik hoor dat de boekprenter WARNERSEN een neef van uwen vader is, en zijne dochter uwe vriendin is geweest: zoudt gij niet wenschen deze bloedverwanten aan het helsche verderf te ontrukken dat zij te gemoet gaan?

— O, Eerwaarde vader! — sprak MARIA opgetogen — mijn leven zou ik gaarne opofferen, om hen, maar vooral de goede, lieve EVELIJN, mijne nicht, aan de strikken des duivels te ontrukken!

— Welnu, gij kunt dat tot minderen prijs. Ik ben hier gekomen om het gezin van den prenter, die tot de voornaamste ketters in de stad Kampen behoort, in den schoot der Kerk terug te voeren, en u heb ik uitverkoren om mij te helpen zielen te redden: u bewijst de Heilige Kerk deze genade.

— O, Eerwaarde vader! — riep zij uit — hoe gaarne wil ik dit beproeven! Wat moet ik daartoe doen?

— Gij moet u — was het antwoord — morgen met een wagen naar het huis van WARNERSEN begeven, en behoeft dan slechts zijne dochter onder eenig voorwendsel uit hare woning te lokken en u te doen volgen. Wij zullen, omdat gij in haar het meeste belang stelt, beginnen met de dochter tot de Heilige Moederkerk terug te brengen, maar daartoe moet zij aan hare kettersche ouders worden ontnomen, en naar een klooster in de nabijheid gevoerd. Wijl hare ziel te zeer door den Satan wordt gevangen gehouden om naar onze vermaning

te hooren, moeten wij eene list gebruiken om eene anders verlorene te redden. Zij is morgen avond, zoo als mij bekend is, alleen te huis. Gij kunt dan bij haar aankloppen; op het hooren van uwe stem zal zij openen; dan kunt gij haar, b. v., zeggen dat uw vader een toeval heeft gekregen, en in levensgevaar verkeert, en vóór zijn einde haar nog eens wenscht te zien, en dat gij zelve zijt gekomen om haar te halen, opdat de bede uws vaders dadelijk mogt worden vervuld, daar gij bang waart dat zij anders bij hem, die haar om de ketterij in den laatsten tijd onvriendelijk behandelde, niet zoude komen. Als zij zoo goed van hart is als gij zegt, zal zij u wel dadelijk in den wagen volgen. Gij hebt anders niets te doen. Het overige zal ik wel regelen.

— Maar, Heer! — sprak het meisje, hem verschrikt en ontroerd aanziende — zulk een... bedrog omtrent EVELIJN? Wat zal zij, als zij het later bemerkt en in een klooster wordt opgesloten, mij verfoeijen! Wat zal zij radeloos van droefheid zijn!...

— Gij zegt dat gij haar lief hebt — viel de Priester, zijne stem verheffende, haar in de rede — wat wilt gij dan liever voor haar: eenige dagen van ongegronde droefheid, die voor beter overtuiging zal plaats maken, of — eeuwige verdoemenis?... Wat gij een bedrog noemt, is dat niet het eenige middel om eene menschenziel te redden en de eer der Kerk te bevorderen?

MARIA zweeg; hoewel haar hart zich nog verzette, wist haar verstand geene enkele bedenking tegen deze voor haar bekrompen oordeel gegronde redenering in te brengen.

— Maar, Heer! — hernam zij, na een oogenblik peinzens, beschroomd — tegen de waarheid mijn vader in levensgevaar voor te stellen, dat is zoo ijselijk!... ik kan, ik durf dat haast niet! Het is mij als of de Hemel mij straffen zou door werkelijk mijn vader zoo iets te doen overkomen!...

— De Hemel — sprak op gestrengen toon de Priester — straft ongehoorzame zonen en dochters der Kerk bovenal — en ik, die door den Heiligen Vader als strijder tegen de ketters ben uitgezonden, ik beveel u in naam dier Kerk, te doen wat ik u zeg! — Maar, neen! — ging hij op zachter toon voort — gij, die eerlang eene bruid des Heeren wordt, hebt voorzeker reeds geleerd de neigingen van uw hart te

verloochenen voor de zaak des Heeren. Dank God, mijne dochter! dat gij thans wordt uitverkoren om eene proef van getrouwheid en ijver voor de zaak der Heilige Kerk te geven. Het zal eene waardige voorbereiding zijn voor uwe opneming onder de heilige bruiden des Heeren. Uw loon zal groot zijn, en uwe moeder zaliger zal met goedkeuring op u nederzien.

MARIA boog het hoofd. Een traan drong in hare oogen.

— Ik zal gehoorzamen, Eerwaarde vader! — sprak zij — want door uwen mond spreekt de Heer, en wat Hij van mij eischt zal ik volbrengen, al strijdt mijn harte er tegen, dat misschien eene verzoeking des boozen is.

— Nu denkt gij vroom en goed, mijne dochter! de Heer zegene u! — sprak SONNIUS, op een zalvingvollen toon, en de handen over haar uitbreidende. — Kom morgen tegen het vallen der schemering hier bij het klooster, dan zal de wagen met een voerman gereed staan. Zoodra gij met de dochter des prenters de stad hebt verlaten, en over de lange brug zijt gereden, zal de voerman den wagen doen stilhouden, en zal ik mij bij u voegen. Gij kunt dan afstijgen, en ik zal een der Eerwaarde Karthuizers medebrengen, die u naar huis zal geleiden.

MARIA verliet de kerk, en SONNIUS begaf zich naar het klooster. Hij verheugde zich zoo ver zijn doel te hebben bereikt. 't Gold hier trouwens eene gewigtige zaak; want bij beoogde niet slechts — zoo als de eenvoudige MARIA geloofde — de bekeering van het huisgezin des prenters — zijn doel lag verder. In Kampen was de ketterij reeds verre doorgedrongen. WARNERSEN was een der ergste ketters, in wiens huis de aanhangers der Luthersche leer dikwijls te zamen kwamen; maar nog had men geen vat op hem kunnen krijgen, daar de Vroedschap, bevreesd voor oproer, en jaloersch op de vrijheden der stad, steeds weigerde om de *inquisitores haereticae pravitatis* met ijver te ondersteunen. Had SONNIUS nu de dochter des prenters, diens eenig kind en oogappel, in zijne magt, dan zou hij diens liefde tot zijne dochter als middel bezigen, en hem de keuze geven, òf haar voor altijd te verliezen, òf hem in de gelegenheid te stellen om alle de talrijke en aanzienlijke ketters, die in zijne woning vergaderden, in hechtenis te nemen. Dan, dacht hij verder met geestdrift, zou hij met éénen slag het kwaad, dat ál te lang de stad had verpest, vernietigen.

De Landvoogd zou hem hulpe bieden, en de Raad magteloos zijn éénen enkelen te beschermen. De schok zou zoo groot wezen, dat de ketterij niet ligt het hoofd weêr zou opsteken. Welk eene glorie zou het zijn voor de Kerk! Welk eene vreugde voor den vromen Landsheer, Koning PHILIPPUS!

III.

DE AANSLAG.

Den volgenden dag had de avond zijn zwarten sluijer over Kampen uitgebreid. Geene enkele ster blonk vriendelijk door het donkere zwerk. Slechts de hooge spitse gevels der huizen en de torens der poorten en kerken teekenden zich nog even zigtbaar tegen den hemel af. EVELIJN WARNERSEN zat dien avond peinzend aan haar spinnewiel. Haar vader was, zoo als wij weten, op reis; hare moeder bevond zich bij eene in in de Nieuwstraat wonende zuster op spinne-bezoek, en MATTHIJS en de knechts hadden reeds lang de drukkerij verlaten. Nu en dan liet EVELIJN het snorrend rad een oogenblik stilstaan, en leunde achterover tegen de hooge en steile leuning van haren stoel, terwijl zij hare blikken door de kamer liet ronddwalen. Blijkbaar gaf zij zich aan zoete droomerijen over, want een blijmoedige glimlach verhelderde als een zonneschijn haar gelaat. Hare omgeving was wèl geschikt om tot stille gepeinzen uit te lokken. Het schijnsel der lamp en de vlammende houtblokken aan den haard wierpen een flikkerenden en grilligen gloed en glans op het Delftsche porselein, dat in een rek boven de bedstede prijkte, en op het koperwerk dat de witte muren versierde. Eene graauwe kat, moeders lieveling, zat vergenoegd spinnende naast haar, zich op de haardplaat te koesteren. Rondom haar was alles stil. Die stilte werd echter plotseling gestoord door het in het avonduur zeldzame gerammel van een wagen, dat tot haar doordrong. Met verwondering hoorde zij dat het voertuig voor de deur stil hield. Een oogenblik daarna werd er geklopt. Aanstonds ging EVELIJN met een licht in de hand naar voren, maar eer zij de deur opende, vroeg zij:

— Wie is daar?

— Ik ben het, uwe nicht MARIA uit Oosterholt — antwoordde de haar wel bekende stem van de late bezoekster.

Dadelijk opende EVELIJN de deur, en MARIA stond voor haar.

— Hoe! gij zoo laat hier, nicht MARIA? — vroeg EVELIJN, te meer verbaasd daar MARIA reeds zoo lang de woning des prenters had vermeden. — Toch geen onheil is u wedervaren? — ging zij ongerust voort, toen zij de ontroering bespeurde harer nicht, die bleek was en beefde.

— Mijn vader... — antwoordde MARIA aarzelend — is plotseling... — zij begon te weenen.

— Ga voort, MARIA! — zeide EVELIJN meewarig en verschrikt, de verwarring harer nicht aan droefheid over een gebeurd onheil toeschrijvende — ga voort, MARIA! is uw vader ziek geworden, kunnen wij u helpen?

— Ja... een toeval... hij is... in groot gevaar, en wenscht... vóór zijn sterven u nog eens te zien... Ik kom zelve u halen, daar ik vreesde... dat gij niet komen zoudt, omdat wij uw huis om de ketterij hebben vermeden.

— O, dat behoefdet gij niet te vreezen, MARIA! — sprak EVELIJN bewogen — de leer die gij ketterij noemt, leert ons, zelfs onzen vijanden te vergeven, en gijlieden zijt onze bloedverwanten, en gij weet, MARIA! dat ik u altijd als eene zuster heb lief gehad.

MARIA begon luid te snikken. Zij was diep getroffen. Het pijnde haar dat zij de argelooze, edeldenkende EVELIJN, die haar zoo genegen was, dus moest misleiden. Zij moest al den drang harer Godsdienstige overtuiging te hulp roepen om hare rol te kunnen volhouden. Het was wèl een offer dat haar hart aan hare overtuiging brengen moest. — »'t Is immers voor haar zieleheil en op gebod der Kerk" — dacht zij, na zich een weinig hersteld te hebben, en sprak toen dringend:

— Kom dan, EVELIJN! — Volg mij dadelijk!

— Maar mijne moeder is niet te huis; moeten wij die niet eerst laten roepen? — vroeg EVELIJN.

— O neen, daar is geen tijd toe — was het antwoord. — Ik moet weêr terug. Het mogt anders eens te laat zijn! Gij waart vroeger zoo dikwijls bij ons; het zal mijn vader zoo troostrijk zijn als hij u nog eens ziet; de wagen kan meteen terugrijden en uwe moeder halen — dan verliezen wij althans nu geen tijd.

EVELIJN sloeg haastig hare huik om, bluschte het licht uit, verliet met hare nicht het huis, en, na de deur gesloten

te hebben, beklommen beide den wagen, die voor de deur wachtte.

In zoo snellen draf als de duisternis toeliet, reed men de Broederstraat door, de poort uit, en de lange brug over. Aan de overzijde van den IJssel hield de voerman plotseling stil. Eene donkere gestalte, die eene lantaren droeg, trad op den wagen toe.

— Wie is dat? — vroeg EVELIJN verwonderd.

— Wees gerust, en vergeef mij, EVELIJN! Men zal u alles ophelderen — antwoordde MARIA weenende, drukte hare verbijsterde nicht met warmte de hand, sprong uit den wagen, en verdween in de duisternis.

Eer EVELIJN voor hare verbazing woorden vond, was de man die de lantaren droeg reeds in den wagen geklommen.

— MARIA! — riep EVELIJN nu verontrust op luiden toon — waar blijft gij? Waarom laat gij mij alleen? Wat beteekent dit? — Doch eer zij de laatste woorden had uitgesproken, had de voerman op nieuw de zweep over de paarden gelegd, en het ging in een snellen draf den weg op naar Zwolle. De man met de lantaren had zich naast haar geplaatst.

— Waar gaan wij heen? Wat beteekent dit? Waar is MARIA? — riep EVELIJN, meer en meer ontrust.

— Vrees niet, mijne dochter! — klonk de zware stem van den man naast haar — gij zijt in goede handen.

EVELIJN zag tot den spreker op, wiens gelaat juist door het volle licht der lantaren bestraald werd.

Hoe verschrikte en huiverde zij toen zij die trekken herkende! Het was FRANCISCUS SONNIUS, de gevreesde inquisiteur. Zij had hem eenige malen op de straat gezien, en vroeger eenmaal op den kansel. Eer zij iets meer kon denken, greep de gevreesde man hare handen en omwond die snel met een koord; daarna ook hare voeten, om het ontvlugten te beletten.

— Waarom bindt gij mij? Waar voert gij mij heen? — riep EVELIJN doodelijk ontsteld, daar zij nu begreep door MARIA misleid te zijn, en zich in de magt van den verschrikkelijken SONNIUS te bevinden.

— Dat zult gij spoedig ervaren — antwoordde de priester. — Berust in uw lot en vrees niet; men bedoelt slechts uw heil.

— O, laat mij vrij! — riep zij biddend en in tranen uit.

— Wat leeds deed u een arm meisje? Vader! moeder! helpt mij!

De kerel die de dienst van voerman verrigtte begon luid te lagchen.

— Mijne dochter! — zeide SONNIUS op een stroeven toon — als gij zulk een gerucht maakt zult gij mij noodzaken u tot zwijgen te dwingen.

EVELIJN zweeg in wanhoop. Zij vreesde alles, nu zij zich in handen van den beruchten ketterjager bevond, en huiverde als zij dacht aan het lot dat haar kon wachten; doch haar harte brak van weedom als zij dacht aan hare ouders, en wat deze lijden zouden nu zij spoorloos was verdwenen. En dan TIJS... Maar waarom men juist háár had opgeligt, uit zoo vele anderen die de nieuwe leere aankleefden, begreep zij niet. Dat zij zich voor hare dierbaren als verloren kon beschouwen, moest zij ernstig vreezen; want wanneer hadden ooit de geloofsregters hunne gevangenissen geopend, hunne vuren gebluscht, om ketters te sparen? Hare sekse en jonkheid zouden het hart niet vermurwen van menschen, die geen gevoel meer kenden zoo ras er sprake was van ketterij, en nooit, dit beloofde zij zich plegtig, zou zij haar geloof afzweren, nooit CHRISTUS voor de Heiligen, en den Bijbel voor den Paus verruilen. Zij bad in stille, dat God, die zoo vele vervolgden had bijgestaan, haar sterken, en, als het mogelijk ware, haar eens bevrijden mogt uit de handen dier booze menschen, en terugvoeren aan het bedroefde ouderhart. Haar weenen ging in een zacht snikken over, en tusschen de personen die zich bij haar bevonden, werden slechts enkele woorden gewisseld.

Zoo waren zij een uur voortgereden, toen EVELIJN uit hare droeve overpeinzing werd gewekt door luide menschenstemmen en het klappen eener zweep. Dit geluid naderde meer en meer. EVELIJN gaf naauwkeurig acht. De Priester fluisterde met zijn handlanger. Des meisjes hart klopte hevig. Het denkbeeld, gered te worden, deed het bloed naar hare wangen stijgen. Zij riep al hare geestkracht te zamen, en was vast besloten luide om hulp te roepen, zoodra de naderenden meer nabij waren gekomen. »Heer! help mij!" bad zij in de grootste spanning. Hare onwillekeurige beweging wekte het wantrouwen van den listigen SONNIUS, die andermaal met den voerman fluisterde, en, eer het meisjen er

op verdacht was, wrong hij haar een doek in den mond. Intusschen waren de lieden die men gehoord had nabijgekomen. Het waren twee mannen, die naast een zwaar beladen vrachtwagen gingen, waarmede zij van Zwolle kwamen. EVELIJN gevoelde het gewigt van het oogenblik. Wanhopig worstelde zij om zich op te rigten, en hoe zeer hare gebonden armen hare poging belemmerden, was hare vertwijfelde inspanning om uit den wagen te springen, zoo sterk, dat SONNIUS haastig, maar op gedempten toon uitriep:

— Help mij, of zij bederft alles! — Beide grepen haar met stevige handen vast; doch door de worsteling was een klein gedeelte van den doek teruggeweken — een half gesmoorde gil klonk vrij hoorbaar uit den wagen.

— Hei daar! Is er onraad? — riep een der voorbijgaande mannen; maar geen antwoord volgde. Men belette EVELIJN geluid te geven. De voerman dreef de paarden met harde slagen voort, en de beide voorbijgangers, niets meer hoorende, vervolgden hunnen weg. Met het wegstervend geluid van hunne stemmen verdween ook de opgewekte hoop van EVELIJN, en moedeloos en als vernietigd zonk zij nu op het stroo neder.

Eenige oogenblikken daarna gaf SONNIUS fluisterend een bevel aan den voerman, waarop deze afsteeg, den wagen deed stilhouden, zoo 't scheen om naar een binnenweg te zoeken, die zich in de donkerheid echter moeijelijk ontdekken liet. Maar hij ging nog eenige schreden verder, en scheen nu gevonden te hebben wat hij zocht.

— 't Is hier! — riep hij, kwam weêr bij den wagen, en de paarden bij de leidsels nemende deed hij een oogenblik daarna het voertuig een binnenweg inslaan. Naauwelijks echter waren de paarden een weinig voortgegaan of zij bleven plotseling staan; geene zweepslagen konden hen een voet doen verzetten. De voerman deed onderzoek naar de oorzaak van dit oponthoud, en bespeurde dat zij zich voor een diepen en breeden greppel bevonden. De weg, die enkel door de eigenaars der vooraan gelegen korenlanden gebruikt werd, eindigde hier, en liet slechts een smal voetpad over, dat door eiken kreupelhout naar eene daarachter gelegen heide voerde.

— Wij kunnen niet verder dan te voet. Wat moet er gedaan worden, Heer? — vroeg de voerman.

helpt

to ha

in ha

als

hatte

MENGELWERK.

DE WITTIANA.

DOOR

D^r. *G. D. J. SCHOTEL.*

2.

In het *Eenvoudigh Schuytpraetje tusschen een Hagenaer en een Rotterdammer, van saecken die daer onlanghs voor-ghevallen sijn, ghedruckt voor* PLACKER PLACKARIS, *Anno* 1672, leest men, bl. 4:

»Hagenaer.

»— — — Dit kan ik u seggen dat den Raedtpensionaris noch sijn Broeder beyde soo bereyt niet gestorven sijn als dese jonghman (JACOB VAN DE GRAEF); want den Ruwaert ordinaris den Bybel ghebruyckte voor sijn slaepdeuntje: en even te vooren eer hy door de Haeghse burgers wierdt gheharquebuseert, hadt hy noch in de Franse Comedie sitten of leggen lesen, gelijck den Deurwaerder getuygen kan, die hem bewaert heeft, dat dese Franse Comedien meest sijn avont en morgen gebedt was....."

In het bezit van Dr. A. M. LEDEBOER te Deventer (aan wien ik deze bijzonderheid verpligt ben) is een bundeltje Fransche comediën, waarvan het titelblad is weggescheurd, maar op welks schutblad geschreven staat: »A. BEVEREN 1670. *Le Sieur* VAN BEVEREN *ayant faict present de ce livre au Sr.* CORNEILLE DE WITT, *on l'a trouvé après son massacre dans la chambre où il a esté detenu prisonnier l'an* 1672. J. D. R."

Het bundeltje bevat:

1. *La Femme juge.*
2. *L'Imposteur ou le Tartuffe, Comédie par* J. B. P. DE MOLIÈRE. *à Paris*, 1669. Op den titel: A. BEVEREN. 1669.

3. *L'Avare, Comédie par* J. B. P. DE MOLIÈRE. *à Paris*, 1669. Op den titel: A. BEVEREN. 1670.
4. *Monsieur de Pourceaugnac, Comédie par* J. B. P. DE MOLIÈRE. *à Paris*, 1670. Op den titel: A. BEVEREN. 1670.
5. *Les Intrigues amoureuses, Comédie par Monsieur* GILBERT. *à Paris*, 1667. Op den titel: A. BEVEREN. 166 .
6. *Brittannicus, Tragédie par Monsieur* RACINE. *à Paris*, 1670.

Deze A. BEVEREN was waarschijnlijk ADRIAAN, kleinzoon van PIETER DE BEVEREN, Generaal-meester van de munt der Vereenigde Nederlanden, en van SUSANNA LOPEZ DE SURANO, en zoon van CORNELIS DE BEVEREN en CORNELIA VAN KUYL. Hij was Luitenant-Kolonel van een regement Waalsche voetknechten, ter dienste dezer landen, huwde MARIA VAN LANTSCHOT, en stierf (1672) kinderloos.

HET VIJFDE NEDERLANDSCHE TAALCONGRES, TE ANTWERPEN, 15 EN 16 AUGUSTUS 1856.

DOOR

H. M. C. VAN OOSTERZEE.

Nederland en België zijn aanschouwelijke bewijzen, dat de diplomatie wel in staat is om in het kabinet op de ontrolde kaart grenslijnen te teekenen, en namen te geven aan de dus voortgebragte Staten, maar dat zij buiten magte is om den volksgeest te beheerschen en eene nationaliteit te scheppen. De lotbeschikkers van Europa waanden een meesterstuk van politieke geslepenheid te hebben verrigt, toen zij bepaalden dat de Vereenigde Nederlanden en de voormalige Oostenrijksche, met wat kleine snippers vermeerderd, zouden worden inééngesmolten en zamen tot den rang van een Koningrijk verheven onder het Huis van ORANJE-NASSAU. Dat was immers geene nieuwe vereeniging, maar slechts hereeniging van al de Nederlandsche Gewesten, zoo als het geweest was onder KAREL V! Maar men vergat bij het opmetselen van dezen »voormuur tegen Frankrijk" eenige kleinigheden, en 't bleek, dat de diplomaten niet bijzonder aandachtig hadden gezeten

op de collegiën van de Muze der Historie. Zij vergaten dat de Nederlandsche Gewesten eigenlijk nooit één waren geweest, in den zin zoo als zij het in hunne ambassadeurs-wijsheid meenden. KAREL V had, ja, den scepter gevoerd over al de Gewesten die men gewoon was »de Nederlandsche" te noemen; maar KAREL V was een Vorst geweest in wiens Staten de zon niet onderging, en de waarheid dat zij eenmaal hem als Heer hadden gehuldigd, maakte waarlijk al die bestanddeelen nog niet vatbaar voor zamensmelting. Hij had er over geregeerd, maar — behoudens de privilegiën van ieder Gewest. Bovendien, wat hadden twee en eene halve eeuw verwijdering den geest, de nationaliteit, de zeden en gewoonten, ja, het gansche volksleven niet doen uiteenloopen! Wat verschil moest de Godsdienst alleen niet in de schaal werpen! En dan: Nederland een handeldrijvende Staat, België een land van fabrijken. 't Was op het papier, dat men zich voorstelde, de eene hand zou in dit laatste opzigt de andere wasschen; 't was op het papier, dat de Godsdienstige verdraagzaamheid, vermaarde deugd (ofschoon in vrij wat opzigten naamdeugd) der Republiek in het Noorden, wel broederschap zou vinden met de zonen van het Zuiden, hadde ook in 't laatste, zoo als het heel ver, van uit Oostenrijk, was bestuurd, Rome's priesterschap een ruim veld gevonden om er zich vast te zetten. 't Was op het papier nog eens, dat beide volken tot één zouden zamensmelten. Zij zijn nooit zamengesmolten geweest, en vader WILLEM I, al hadde hij het tiende deel van zijne politieke misvattingen niet begaan, zou de beide groote deelen van zijn Rijk nimmer zaâmgesmolten hebben gekregen; ja, het is, van achteren gezien, nog een wonder, alleen in dien tijd en onder die omstandigheden mogelijk, dat de zoogenoemde vereeniging het nog vijftien jaren lang heeft uitgehouden.

Nederland en België zijn niet bestemd of geschikt om leden te zijn van één gezin; maar wel, om als goede buren naast elkander te wonen, vriendschappelijk zelfs om te gaan. Dat kunnen, maar ook dat willen beide. Dat heeft de ondervinding geleerd. Want even onnatuurlijk als de vereeniging, was ook de spanning nadat het gefabriceerde Rijk was vaneengescheurd. Wij bekennen het openhartig: wij hebben gedeeld in de dwalingen van 1830 en vervolgens; gedwaald uit liefde voor ORANJE en blinde ingenomenheid met vader WILLEM; gedwaald

toen wij een onverzoenlijken haat gevoelden, en ook van den nazaat voorspelden, tegen »het muiterenrot", »de blaauwkielen", de Belgen; en als iemand ons na de dagen van Hasselt en Leuven, of eigenlijk na de September-tooneelen te Brussel en het springen van de kanonneerboot N°. 2, voorspeld had: dat wij na eenige jaren broederlijk en vriendschappelijk met onze Belgische buren zouden verkeeren; onze uitstapjes doen naar Brussel en Luik; ja, dat de Nederlandsche vlag geëerbiedigd zou prijken bij de feesten ter viering van LEOPOLD's vijf-en-twintig-jarig Koningschap, en even zoo de Belgische in eere bij de feesten ter herdenking van den vijf-en-twintig jaren geleden zoo luisterrijk geopenbaarden volksgeest in Nederland, — niemand zou het hebben geloofd; genoegzaam ieder het met spot of verontwaardiging als onmogelijk verworpen. En toch is het gebeurd, en men heeft wel geen ander blijk noodig dan dit, voor de waarheid, dat vriendschappelijke buurschap, geen vijandschap, maar ook geen zamensmelting; broederzin, maar geen eten uit denzelfden schotel, de ware verhouding is tusschen de Nederlanders en de Belgen. Ware het anders, de wonden van 1830 en 1831 zouden niet zoo spoedig, zoo gaaf, zoo van zelf, zonder de minste heroïke geneesmiddelen, zijn geheeld geworden.

Van deze zijde, als openbaring van den volksgeest, zijn de feesten van Julij dezes jaars te Brussel, en van Augustus daarop te Amsterdam, een hoogst opmerkelijk verschijnsel. Er is zelfs iets karakteristieks in, dat de Gouvernementen er zich over en weêr niet aan hebben laten gelegen liggen. De wederzijdsche volksgeest had zoo iets niet noodig; wij houden niet van dat geforceerde, en de tijden zijn voorbij, waarin natiën elkander in de armen vallen op den wenk der Souvereinen. Maar het vrijwillige staat in onze schatting te hooger. Geen Nederlander, die de zilveren regeringsbruiloft van Koning LEOPOLD te Brussel, of de nabruiloften te Antwerpen, te Gent of te Luik, of waar ook, heeft bijgewoond, zal één wanklank van rivaliteit tegen de Hollanders hebben gehoord; en wij tarten den grootsten splinterkijker om iets aan te wijzen, waardoor bij de metalen-kruis-plegtigheden of festiviteiten »eene bevriende mogendheid", of ook één onderdaan van die bevriende mogendheid, zich heeft kunnen »gekwetst" voelen. Nergens heeft men dáár van »Jantje Kaas", hier van »muiters" gehoord. De beide natiën

zijn wijzer geworden. Zij hebben gezien dat de tijden nog niet voorbij zijn, waarin, naar eene spreuk, duizende jaren oud, de volken boeten voor de misslagen der Vorsten. Zij hebben de nevelen van tijdelijken hartstogt zien optrekken, en toen ontwaard dat zij beide dupe zijn geweest. Zij hebben het drijven van woelgeesten, begunstigd door de omstandigheden, leeren onderscheiden van den normalen geest der natie. Zij hebben ondervonden, welke de kwetsbare zijde is van hunne wederzijdsche en onderlinge belangen. Zij weten dat er geen volk is, of het heeft in zijn historieboek bladzijden die het wel zou willen uitscheuren, indien daarmede de geheugenis van gebeurde zaken tevens ware vernietigd; en zij weten tevens dat het onedelmoedig is, die bladzijden aan anderen onder de oogen te brengen; verdrietig, ze zich door vreemden te hooren voorlezen. Voorzeker! als de verbroedering tusschen de beide volken, die in 1830, en daarna, zoo fel, zoo gloeijend, zoo verbitterd tegenover elkander stonden, een uitvloeisel ware van het vredes-tractaat met België, dat aan de Nederlandsche Regering in 1839 slechts schoorvoetend en, omdat het niet anders kon, werd afgedwongen, — geloof mij, het zou er anders uitzien! Maar de effening der klove is van gansch anderen aard — zij ligt in den volksgeest bij beide natiën zelve.

En die volksgeest behoefde ook slechts aan zich-zelven te worden overgelaten, om door geheel vrije ontwikkeling uitkomsten te weeg te brengen, die door de fijnst bedachte kunstmiddelen niet te verkrijgen waren. Wij denken hier vooral aan de taal.

Onder de maatregelen die, hoezeer met goede bedoelingen, door de toenmalige Nederlandsche Regering genomen, echter niet ophielden grove feilen te zijn, behoorde ook het opdringen van de Nederlandsche taal aan het meerendeel der Belgische Gewesten. Die taal, of eigenlijk haar Vlaamsche vorm, is in een belangrijk gedeelte van België de landtaal, met name in de Provinciën Vlaanderen (zoo Oost- als West-Vlaanderen), Antwerpen en Limburg, gelijk mede in verreweg het grootste gedeelte van Brabant; Henegouwen, Namen en Luik spreken Fransch, hoewel er een platte *patois*-vorm van het Vlaamsch onder de mindere standen niet geheel vreemd is. Men kan in 't algemeen zeggen dat België op zijne ruim 4,300,000

inwoners nagenoeg 2,800,000 heeft wier taal de Nederlandsche, slechts anderhalf millioen wier taal de Fransche is. 't Is zoo, de Fransche taal, sedert onheugelijken tijd in de Oostenrijksche Nederlanden, ja, reeds onder het Huis van Bourgondië, begunstigd en aangemoedigd, is genoegzaam overal de taal geworden der aanzienlijken; maar dat is zij ook niet weinig in de hoogste kringen in ons Vaderland, en hier even weinig als daar, beneemt dit iets aan de stelling: dat de Nederlandsche taal de land-, de volkstaal is. De Wetten van 15 September 1819 en 26 October 1822, betreffende het gebruik der Nederlandsche taal in de zoogenoemde Zuidelijke Provinciën, deden dus eigenlijk niets, dan de Vlaamsche taal — om haar nu zoo te noemen — in hare natuurlijke regten herstellen. Maar 't bleek ook hier weder, dat wettelijke vormen te veel kunnen ingrijpen in het volksleven. De aanmoediging der Nederlandsche taal vond tegenwerking, felle tegenwerking uit verschillende oorzaken.

Eene der voornaamste was juist dit, dat men den schijn althans op zich laadde van te willen dwingen hetgeen zich niet dwingen laat. De taal maakt het volk uit. Ontneem aan een volk zijne taal, en gij hebt de hartader der nationaliteit afgestoken. Maar een volk behoeft nog niet eens een woelig, onrustig, op zijne ware of vermeende regten naijverig volk te zijn, om zich aan te kanten tegen het reglementeren van iets dat van het volksleven uitgaat en tot het volksleven behoort. Getuige de ondervinding — wij komen er zoo aanstonds op terug.

Voeg er bij: de ijdele Franschgezindheid, ook in onze natie reeds door ANTONIDES gegispt, ja, reeds vroeger door HUYGENS ten toon gesteld; Franschgezindheid, die 't fatsoenlijker rekent, zich in de Fransche spraak uit te drukken, dan in de Nederlandsche. Men herinnert zich toch wel het jonkertje dat in 't Haagsche Voorhout zijne schoone dus aanspreekt:

„Mijn *soulas*, mijn vreugde-voedsel,
Ah! quitteert UE. la cour?
Zult gij eeuwig *absenteeren?*
— 'k Schat, de meid naar Leiden voer —
Wil mijn *flammes obligeeren*
Met een *expediet retour.*"

En nog een van zulke heeren:

„Wel *bizarre* van *humeur*,
Zult gij mij *sans fin traineren*
Met *ideën* van *faveur*?
Neen *revêche*, neen *volage*,
Dus en mag 't niet langer zijn;
Mépriseert gij mijn *servage*,
Aussi fais je ton dédain."

't Scheen dier fatsoenlijkheid wat te na gekomen, de botte, platte, burgerlijke Nederlandsche taal — taal, te Brussel, te Leuven, te Gent, te Antwerpen, van de mindere klassen — te willen insmokkelen in de *salons* en op de *assemblées!* En dan nog welk eene taal! Zij, die haar van deze zijde minachtten, kenden haar in geen anderen vorm, dan het Vlaamsch, dat sedert wie weet hoe lang had stilgestaan en dus was achtergebleven, onafzienbaar ver achtergebleven, bij het Noord-Nederlandsch, waarvan reeds vóór een paar eeuwen de zoo even genoemde HUYGENS, volkomen naar waarheid, de Antwerpsche MARIE tot de Noord-Hollandsche TRIJNTJE CORNELIS laat zeggen:

„Hoe gentiel
Valt oulie sproôk bay d'ons."

Nog meer: de stoot ter gunste van het Nederlandsch kwam uit het Noorden, en het Zuiden had altijd en in alles een blik van achterdocht op wat uit dien hoek waaide, als moest het er heen, dat men de Belgische Provinciën wilde »hollandiseren", en — wat er zeer naauw aan sloot in de openbare meening — tevens ook Protestantiseren. »Hollandsch" en »Geus" — 't laatste woord gebruikt zonder de minste scheldbeteekenis — was gedurende de vereeniging in België volkomen hetzelfde, en als men in de eene of andere stad niemand vond die den weg wist te wijzen naar de »Protestantsche" kerk, behoefde men slechts naar de »Hollandsche" te vragen, om overal te worden te regt geholpen. En tegen dat vermeende Protestantiseren kantte zich niet alleen de geestelijkheid, maar ook wel degelijk de volksgeest. De eerste zag in 't wassen van de Nederlandsche taal het aandragen van voertuigen tot vrijere denkbeelden, en zoo al de »heeren der schepping" van dezen kant geen gevaar zagen, of misschien wel gevaar wilden, — de vrouwtjes, »de nek, die 't achtbaar mannenhoofd naar willekeur doet draaijen", leerden in den biechtstoel genoeg, om haren niet kleinen invloed als eene

palissade te zetten voor den dam, opdat de Nederlandsche taalstroom de huizen, de *estaminets*, de *cercles*, de regtszalen, de stadhuizen, en wat niet al! niet binnenstormde, om tevens den luister der Moederkerk door het slijk te halen. De voetzoekers van Nuts-Departementen en dergelijke wekten tot opmerkzaamheid op degelijker brand; en dit eene met het andere zamen maakte, dat de Nederlandsche taal, ook in het Nederlandsch sprekend gedeelte van België, geen vinniger vijand had, dan juist datgene waardoor de Nederlandsche Regering hare vrije ontwikkeling poogde te bevorderen.

Het moest van zelf komen. De revolutie van 1830 kon de Fransche taal even weinig brengen op de Vrijdags-markt te Gent als op de Meir te Antwerpen; en 't was eene van die dwaze snorkerijen, die men aan elke omwentelingskoorts moet vergeven, dat het provisioneel bewind van België in October van dat jaar voor het leger, en 's maands daarna voor burgerlijke en regterlijke zaken, het Fransch voorschreef »als de meest in België verspreide" (*étant la plus généralement répandue en Belgique*). Trouwens men krijgt van de kunde der ontwerpers van die besluiten juist de hoogste denkbeelden niet, als men het gebruik van verschillende woorden en uitdrukkingen in onderscheidene Provinciën, ja, districten, in goeden ernst hoort aanvoeren tegen de afkondiging der Wetten in de Vlaamsche, d. i. Nederlandsche taal. En ofschoon de Belgische staatsregeling het gebruik der in het land gesproken talen facultatief verklaarde, — het Fransch werd en bleef de officiële taal.

Maar de tijd was niet meer ver, dat de Vlamingen uit hen zelven zouden ontwaken. In of omstreeks het jaar 1834 — dus wel na het bekoelen der eerste drift tegen Nederland en het Nederlandsche, maar toch ook verscheidene jaren vóór het Vredes-tractaat — begon het verschijnsel in de letterkundige wereld dat door den naam van »Vlaamsche beweging" wordt aangeduid. Zij ging uit van Gent en Antwerpen (*). Men gevoelde zich gekrenkt door de partijdige voorkeur die in het nu zelfstandige België gegeven werd aan al wat Fransch

(*) Opmerkelijk is het, dat, zoo als mij ooggetuigen verhaalden, te Antwerpen vóór en nog lang ná 1830 de namen der straten op de hoekbordjes waren uitgedrukt in het Fransch boven, en daaronder in het Nederlandsch (Vlaamsch), terwijl nu het omgekeerde plaats heeft — het Nederlandsch boven, het Fransch daaronder.

was, met name aan de Fransche taal en letterkunde. Naar waarheid zag men daarin een offer aan het vreemde, ten koste van het inheemsche, ten koste ook van nationale herinneringen. In hoe ver er bij kwam, dat de bedaarden in den lande reeds begonnen te zien dat men bij de omwenteling weinig gebaat was, en in de drift van 1830 meer had weggeworpen dan men kon terugkrijgen, laten wij aan zijne plaats. Zeker is het, dat het wantrouwen waarmeê de Vlaamsche beweging werd gadegeslagen door de regering en de voorstanders van de nieuwe orde van zaken, goeddeels zijne bron vond in verdenking van »Orangistische woelingen". De uitkomst heeft die verdenking gelogenstraft, ofschoon 't in den aard der zaak lag, dat zij 't gereedst hunne schouderen zetteden onder de pogingen om de Vlaamsche letterkunde op te heffen uit hare nietigheid, die tevens ook in andere opzigten Nederland genegen waren, en het Nederlandsche beginsel huldigden.

Te Gent dan vestigde zich een Vlaamsch Tijdschrift. Het kreeg den naam van »Nederduitsche Letteroefeningen", en was gewijd aan opstellen over de Vlaamsche taal- en letterkunde, aan gedichten en boekbeoordeelingen. De geest die er in waaide, sprak duidelijk uit elken regel, maar nergens krachtiger of duidelijker, dan in deze regelen van eene Vlaamsche Dichteres:

Getcisterd door den vloekbren Mars,
Ligt Zuid en Noord vaneengespleten;
Maar kunstmin voert de dichtren dwars
Door schutgevaerte en vestingketen.
Weêr bieden zy elkaêr de hand,
Als kindren van één vaderland,
In de onvervalschte ziel door tyd noch lot verbasterd;
Weêr streven zy naer 't zelfde doel;
Weêr schokt hen 't eigen dichtgevoel,
Tot spyt van 't lichtschuw rot, dat kunsten wraekt en lastert.

't Was geen ontwaken uit sluimering, geboorte veeleer tot een nieuw leven. De letterkunde der Vlamingen was arm, doodarm aan eigen voortbrengselen, oude en nieuwe; van de vlugt, die, na de afscheiding der zestiende eeuw, in de zeventiende de Nederlandsche poëzij en letterkunde genomen had, was CATS bijna de eenige die meer dan bij name bekend was, en hoewel de Vlaamsch-sprekende en schrijvende Belgen gedurende de vereeniging mede de Nederlandsche letterkunde hadden gehuldigd, en te Brussel zelfs een Belgische Muzen-

Almanak was verschenen, die tijd duurde te kort om eene bepaalde rigting te kunnen geven aan de letterkunde. En voor zoo ver er zich nog spranken hadden vertoond, bepaalde het zich bij enkele Almanak-versjes, meest in den smaak van TOLLENS. Nu echter wies eene plant op eigen bodem. Een »Nederduitsch Letterkundig Jaerboekje", insgelijks te Gent uitgegeven, leverde proeven, waarin met ieder jaar vooruitgang te bespeuren was. WILLEMS intusschen, die de bevordering der Nederlandsche taal en letterkunde tot de taak van zijn werkzaam leven had gesteld, maakte de voortbrengselen der Midden-Nederlandsche letterkunde toegankelijk, en opende door de uitgave, zoo van REINAART DE VOS als van JAN VAN HEELU, rijke bronnen van taalstudie. Te Antwerpen ontwaakte weldra de aloude Rederijkerskamer: de Olijftak, uit den slaap, bijna als de beroemde Zevenslapers. De poëzij stootte, zelve aan 't verrijzen, ook het proza op, en toen CONSCIENCE zijn *Wonderjaer* had in 't licht gezonden, behoefde wie Vlaamsch proza lezen wilde, niet meer naar de blaauwe bibliotheek te gaan, en zich met *Ourson en Valentijn*, of met *De vier Heemskinderen* te behelpen. Hem volgden anderen: DE LAET, DIRICKSENS (EUGENIUS ZETTERNAM), SLEECKX, en anderen in de romantiek; terwijl DAUTZENBERG, VAN DUYSE, LEDEGANCK, en de beide VAN RIJSWIJCK'S, om geen meerderen te noemen, als Dichters optraden.

Doch vooral naar het taalgebied leidde de beweging heen. Prof. DAVID te Leuven, HEREMANS te Gent, VAN BEERS te Lier, DELECOURT te Brussel, en vooral WILLEMS te Eecloo, beijverden zich, om, 't zij door leerboeken, 't zij door taalkundige opmerkingen, 't zij door uitgave van oude werken, de opgewekte belangstelling te bevredigen en aan te wakkeren. Er werden vereenigingen opgerigt, waaronder het *Taelverbond* de voornaamste was. Men wilde de Vlaamsche taal met kracht opheffen. Het bleef niet bij verslagen, en voorslagen, en rapporten, en redevoeringen, en uitboezemingen, in den boezem der vergaderingen, — de stroom zocht eenen uitgang naar buiten. Van uit alle Vlaamsche gedeelten des Rijks ging eene gelijkluidende petitie naar de volksvertegenwoordiging, waarin gevraagd werd:

»Dat alle provinciale en plaetselyke belangen in de Vlaemschsprekende gewesten, zullen behandeld worden in het Nederduitsch";

»Dat 's rijks ambtenaren, in hunne betrekkingen aldaer, hetzy met de gemeente-besturen, hetzy met de ingezetenen, zich zullen bedienen van dezelfde tael";

»Dat deze tael ook zal moeten gebezigd worden by de regtbanken, wanneer de partyen of de beschuldigden die kunnen verstaen";

»Dat er eene Vlaemsche Academie, of eene Vlaemsche afdeeling bij de Brusselsche Academie, tot aenmoediging der Nederduitsche letterkunde, zal worden opgerigt";

En, eindelijk:

»Dat het Nederduitsch by de Universiteit van Gent en by de andere Rijksscholen in de Vlaemsche gewesten dezelfde voorregten zal genieten als het Fransch."

Zoo veel wij weten, heeft dit petitionneren — zonderling afstekende bij de petitiën van 1829, die in dezelfde gewesten schreeuwden om het gebruik der Fransche taal in openbare burgerlijke en regtszaken! — geen ander gevolg gehad, dan dat Koning LEOPOLD, den 1sten December 1845, een besluit nam, waarbij aan de Brusselsche Akademie van Wetenschappen, Kunsten en Letteren eene eenigzins gewijzigde inrigting werd gegeven, en onder anderen aan haar opgedragen het vervaardigen van eene nationale biographie, het leveren eener verzameling van de voortreffelijkste Schrijvers des lands, met vertalingen en aanteekeningen, en, eindelijk, het uitgeven van oude gedenkstukken der Vlaamsche letterkunde. Doch daarbij bleef het, en de zaak werd niet uitgevoerd; het laatste gedeelte echter der voorgeschreven taak was reeds ten deele, en werd nog voortdurend opgevat door eene te Gent gevestigde maatschappij van bibliophilen, die echter slechts een betrekkelijk klein aantal exemplaren van zeldzame Vlaamsche handschriften en boeken drukken liet.

Omstreeks dien tijd werd, naar aanleiding van een courantenstrijd tusschen de liberalen en de clericalen, ter zake van de »Vlaamsche beweging", eene »verklaring van grondbeginselen door de verdedigers der Nederduitsche volksregten aen hunne landgenooten", onderteekend: »Gent, 6 November 1847", bij duizende exemplaren verspreid. Het stuk, hoe merkwaardig ook, is te lang om het hier in te lasschen. Wij vergenoegen ons dus met te zeggen, dat het zeer duidelijk uiteenzet wat men wil: »regt voor dat grootere gedeelte der bevolking van België, dat door het kleinere beheerscht wordt, doordien aan

het eerste eene taal wordt opgedrongen — de Fransche — bij welke voor het Vlaamsche volk alle bronnen van wetenschap en beschaving worden opgedroogd (liever: toegestopt). Men ziet daarin vernedering, krenking der nationaliteit, verbastering van voorvaderlijke zeden. Men wil onderwijs der Nederduitsche taal op alle hoogere en middelbare scholen, even goed als van de Fransche; gebruik der Nederduitsche taal, in de Vlaamsche Gewesten, bij 's lands instellingen, tot het onderwijzen van de met haar verwante, met name het Hoogduitsch en Engelsch; uitgave, van staatswege, van Nederduitsche leerboeken, alsmede van volksboeken over landbouw, nijverheid en andere nuttige wetenschappen; aanmoediging van Vlaamsche Schrijvers, op den voet zoo als die aan de Fransch schrijvende Belgen te beurt valt; bevordering van den bloei van het Vlaamsche tooneel; gebruik der Nederduitsche taal in regtszaken, in geval de beschuldigde tot de Vlaamsche bevolking behoort, gelijk mede in de besturen en raden der Vlaamsche provinciën en steden, en in 't algemeen, bij alles waaromtrent de Wet de openbaarheid voorschrijft; verpligting voor alle ambtenaren, en vóor de officieren van het leger, om de Vlaamsche taal magtig te zijn; en eindelijk gebruik van de beide talen voor alle stukken, aankondigingen, enz., die van het staatsbestuur uitgaan en voor het geheele rijk gelden. Men werpt voorts de beschuldiging van zich af, als zocht men eene staatspartij te ontwikkelen, en vindt in het gehoor geven aan de herhaalde vertoogen eenen steun te meer voor de nationale kracht en waardigheid (*). En dat dit laatste geen ijdele woorden waren, bleek al spoedig daarna bij de staatsschokken waardoor Europa in 1848 werd beroerd en gedreigd: de Vlamingen traden voorop met warme betuigingen van gehechtheid aan Koning en Vaderland.

Hoe meer zich intusschen de wensch naar verheffing der taal deed gevoelen, des te dieper deed zich ook de behoefte bemerken aan aansluiting met Nederland, waar de gemeenschappelijke taal zich onbedenkelijk verder dan in het Zuiden had ontwikkeld, en eene letterkunde bloeide waarvan ginds de schatten zoo goed als onbekend waren. De oproeping, in 1849, tot een Nederduitsch letterkundig Congres, te Gent te houden, van Neder-

---

(*) Over latere stappen in dezen geest bij 's lands bestuur welligt later een woord.

landers en Belgen; dat dit Congres zamenkwam; dat een groot aantal geleerden, taal- en letterkundigen, er deel aan namen; dat het 's jaars daarna te Amsterdam; weder een jaar later te Brussel; in 1854 te Utrecht, en dit jaar te Antwerpen herhaald is, en dat het over twee jaren te 's Gravenhage zal zamenkomen — dit alles behoeven wij slechts aan te stippen.

't Congres dan zou den 15den en 16den Augustus dezes jaars zijne zittingen houden te Antwerpen, en wel onmiddellijk vóór de feesten ter gelegenheid der vijf-entwintigste verjaring van 's Konings troonsbeklimming. Of het eene met het andere opzettelijk was in verband gebragt, weet ik niet, en doet ook minder ter zake. Dit is zeker, dat, zoo veel ik heb kunnen bemerken, geen enkele Belg het bewijzen eener betamelijke, zelfs warme, hulde aan zijn Koning, en daarmede tevens aan zijne nationale zelfstandigheid, onbestaanbaar heeft geacht met de warmste belangstelling in het handhaven en bevorderen van de taal die het gemeenschappelijk eigendom is van een groot deel van België en geheel Nederland. Even zeker, dat de »palaties", en vlaggen, en optogten, en plegtigheden, en vreugdebetooningen in de schoone, welvarende, aangename Scheldestad, tot eer van LEOPOLD, zijne kinderen en zijne regering, geen den minsten bitteren droppel hebben geworpen in het genoegen, op het Taalcongres en ten gevolge der gastvrije oplettendheden van de hupsche Antwerpenaars gesmaakt door de vele Nederlanders, die met mij getuigen waren van de werkzaamheden op het Congres, en de feestelijkheden daarna. En dus zaâmgesnoerd, maar dan ook niet naauwer aaneengehecht, paste het eene uitnemend bij het andere. Dat ook de geest niet was om het verder uit te strekken, bleek op het Congres zelf. Er waren boekgeschenken ingekomen, ook van vorstelijke personen, met name van den Koning van Pruissen en van den Koning der Belgen. De vergadering besloot, als pligtmatig, daarvoor bij beleefd adres te bedanken. Maar een der leden oordeelde 't voegzamer, dat schrijven aan Koning LEOPOLD te veranderen in eene mondelinge dankbetuiging, daar Z. M. in de stad onzer Congres-zittingen verwacht werd. 't Lag mij op de lippen, aan te merken, dat dit denkbeeld gaaf opging als de Koning gedurende het Congres in de stad was of kwam, maar dat, wanneer 's Konings intogt zou plaats hebben, het Congres reeds den vorigen dag zijn uittogt zou hebben uitgesproken, en dus niet meer bestond — »tot de

geschiedenis behoorde", om 't wat hoogdravender te zeggen. Maar ik hield mijne wijsheid liever terug, om ook den minsten schijn te vermijden als stak een Nederlander een spaak in 't wiel tegen een audiëntie-compliment aan der Belgen Koning. Vooral, toen een onzer leden uit Brussel, wel niet officiëel, maar toch officieus te kennen gaf dat eene deputatie uit het Congres welwillend ten hove zou worden ontvangen. De president liet zich — niet zonder uitbreiding van 't oorspronkelijke voorstel — iets ontvallen van gelukwensching tevens aan den Koning wegens zijn zilveren feest; maar aanstonds gingen er stemmen op, niet uit Nederlandsche, maar uit Belgische monden, die het mandaat aan de commissie volstrekt zoo ver niet uitgestrekt wilden, als min vereenigbaar met de bestanddeelen waaruit het Congres bestond, inwoners en vreemdelingen, politiek beschouwd. Het bleef dus bij 't bedanken voor boekgeschenk. Deze kleinigheid karakteriseert het standpunt waarop zich 't Congres gevoelde.

En wilt ge eene proeve, met wat zin en in wat geest wij, Noord-Nederlanders, door onze Belgische vrienden werden ontvangen? — 't Is juist uitgedrukt in een »Welkom", van FRANS DE CORT, dat in druk »den Noord-Nederlandschen Kongresleden aangeboden" werd. Het luidt aldus:

Weêr klinkt u broederlijk en echt
Het welkom allerwegen,
O medekampers voor ons recht,
Uit elken monde tegen;
Weêr reiken wij
U de hand toe, fier en blij.
Bij 's volkes feest-akkoorden,
Verhaalt ons beider Scheldevloed
Des Zuidensgroet
Den Noorden.

De Politiek, — dat domme ding! —
Hebbe ons van-een geslagen,
Wij blijven steeds den huwlijksring
Aan onzen vingren dragen:
Wat dweepzucht smaal',
Harten stelt men grens noch paal.
Bij 's volkes feest-akkoorden,
Verhaalt ons beider Scheldevloed
Des Zuidensgroet
Den Noorden.

Al lang is in 't vergetelboek
't Jaar dertig aangeschreven;
De blauwe kiel ligt in den hoek,
En haat en veete er neven.
Verzoend zijn thans
Beide stammen Nederlands.
Bij 's volkes feest-akkoorden,
Herhaalt ons beider Scheldevloed
Des Zuidensgroet
Den Noorden.

Wij spruiten immers beiden uit
Den zelfden dietschen bloede;
Wij roemen immers beiden luid
Het zelfde schoone en goede?
't Geschiednisblad
Toont, verbroederd, Belg en Bat.
Bij 's volkes feest-akkoorden,
Herhaalt ons beider Scheldevloed
Des Zuidensgroet
Den Noorden.

En klinkt niet even stout en fier,
Als aan den IJ en Amstel,
Dezelfde schoone tale hier,
Wat mode haar 'nen dam stell'?
Het dietsche lied
Galmt op beider grondgebied.
Bij 's volkes feest-akkoorden,
Herhaalt ons beider Scheldevloed
Des Zuidensgroet
Den Noorden.

Den dwazen, die voor rede doof,
Nog tweedracht zaaien willen,
Omdat de schrijfwijze of geloof,
Zoo huichlen zij, verschillen,
Verleene Ons Heer
Meer verstand 'nen anderen keer!
Bij 's volkes feest-akkoorden,
Herhaalt ons beider Scheldevloed
Des Zuidensgroet
Den Noorden.

Op de versificatie van dit hartelijke stukje moge nu de fijne

neus van een ervaren recensent hier en daar te zeggen hebben — hulde aan de gevoelens! Vooral omdat zoo de algemeene geest was, blijkbaar in onderscheidene oplettendheden, waaronder er waren, leidende tegen de bedoeling tot nieuwe blijken der waarheid van SPIEGHEL'S: »Oock isser misbruyck in de beste dingen". Ik meende er gezigten te herkennen die ik overal, behalve op een wetenschappelijk Congres, zou gezocht hebben. Doch hunne aanwezigheid werd mij verklaarbaar, toen de vriendelijke voorkomendheid van de Antwerpensche regelings-commissie aan de Congres-leden als zoodanig kaartjes ter beschikking stelde, die hunne wakkere voorzorg had weten te verkrijgen ten toegang tot onderscheidene feestelijkheden waarmede het bezoek van Koning LEOPOLD aan de eerste handelstad van zijn rijk zou worden gevierd. Zoo werden sommigen heengelokt naar eene zaal, waar zij — er waren er die 't mij gul bekenden — anders niet zouden zijn gekomen. Maar ook dit leidde weêr ten goede bij wie even gul bekenden dat zij belangstelling hadden opgedaan in 't geen hun tot dus ver meer onverschillig was — eene lichtzijde van de Congressen in 't algemeen.

Eerst begaven we ons naar 't achtbaar kapitool, het stadhuis, merkwaardig door bouwtrant en historische herinneringen, waar we anti-chambreerden in eene zaal, waarvan de ruimte en het uitzigt op de markt het beste was; overigens ouderwetsch, en toch niet ouderwetsch genoeg om van die zijde te bekoren; vrij haveloos, en slechts met een paar schilderijen versierd. Slechts oppervlakkig kon ik ze bezien, want nu kwam een oude kennis, dán een oud vriend, mij de hand drukken; en van tijd tot tijd ook was er een vreemde, die aan mij wenschte te worden gepresenteerd, of een met wien ik op die wijze wilde in kennis komen, gelijk ik dan onder dat wachten vrij, wat menschen tot mijn groot genoegen persoonlijk leerde kennen, voor wie ik was ingenomen door hunne schriften, gelijk zij of anderen de beleefdheid hadden om te betuigen, dat het hun niet onaangenaam was, het aangezigt te zien van den schrijver mijner krabbelarijen. Ook dat is iets prettigs van zulke zamenkomsten, dat men kennis maakt met mannen van letteren en wetenschap; en om dat op den regten prijs te stellen, moet men daartoe zoo weinig gelegenheid hebben als uw onderdanige dienaar, die op den

afgelegen uithoek zijner woning kan zeggen dat, wetenschappelijk en letterkundig — om met het Doopsformulier te spreken — zijn »leven toch niet anders is, dan een gestadige dood". Waarlijk, men bekomt weder, als men eens oude bekenden ziet en nieuwe bekenden krijgt.

Na een weinig toevens en pratens zagen wij den burgemeester van Antwerpen — als zoodanig achter-achterkleinzoon van onzen onvolprezen MARNIX VAN ST. ALDEGONDE — binnentreden om ons te verwelkomen; de Noord-Nederlanders beantwoordden die beleefdheid bij monde van Mr. J. VAN LENNEP; voor die van 't Zuiden sprak Mr. PRUDENS VAN DUYSE; waarna wij naar de comedie gingen. Dat wil zeggen: naar de uitstekend fraaije, halfronde zaal, voor koffijkamer dienende, en ten onregte het *foyer* (brandpunt) van den schouwburg genoemd; als ware de kamer van koffij en chocolade, grog en punch, limonade en wijn, ijs en taartjes, de hoofdzaak in de vergaderplaats der uitspanning, de spiegelzaal van het volksleven, de tentoonstellingsplaats voor letterkundige en muziekale talenten, mooije gezigtjes en mooije toiletten — de comedie.

Aangenaam gestemd door een joviaal vers van NOLET DE BRAEUWERE VAN STEELANDT, leenden we 't oor aan de eerste mededeeling van de regelings-commissie, bestaande in 't voordragen der leden van het »bureel". Met handgeklap werd het eerst de naam gehoord van HENRI CONSCIENCE als voorzitter; met handgeklap die der overigen, twee vice-presidenten, en vier secretarissen; eerlijk uit even zoo veel Belgen als Noord-Nederlanders gekozen. Zij beklommen de tribune, een trap of vier hoog, doelmatig ingerigt; maar wie er kwam, niet de eerste persoon, de kommandant, de hamervoerder, de Schrijver van 't *Wonderjaer*, en wat nog volgde uit zijne pen. VAN LENNEP, onder-voorzitter — met Prof. SERRURE uit Gent, die evenwel den tweeden dag zijne kat, of deze nog niet eens, stuurde, — wilde eene commissie door de stad zenden om hem te »sporen". Maar daar verscheen CONSCIENCE! Zoodra het oorverdoovend *applaudissement* hem vergunde aan 't woord te komen, betuigde hij zich gevoelig voor de hem bewezen eer — in zeer beleefden toon —, maar verklaarde het voorzitterschap niet te aanvaarden, »daar zijne letterkundige oefeningen omliepen buiten den kring der werkzaamheden van dit Congres" —

welk laatste wel wat *brèf* werd geuit, en velen met mij deed denken aan iets dat hier mogt achter steken. Doch — CONSCIENCE weigerde den *fauteuil*, weigerde den hamer, en ging heen. Niemand heeft het regt, hem deswege te interpelleren.

Nu had de houding iets pijnlijks, en de ondeugende gedachte kwam in mij op aan het Belgische Congres van 1831, bij het ontvangen van de beleefde missive, waarin LODEWIJK FILIPS de zijnen zoon, den Hertog VAN NEMOURS, aangeboden Belgische kroon, als ware het in een doosje met watten ingepakt, dankzeggend maar afwijzend terugzond. Na lang schouderophalen hier, fluisteren dáár, lagchen ginds, wenken elders, hals-uitrekken regts, een snuifje nemen links — hoorden we, eindelijk, den naam van Dr. F. J. MATTHIJSSENS, die tot voorzitter werd voorgesteld, en — 't was eene ware verkwikking, dat men er dit bijvoegde — zich bereid had verklaard om die betrekking op zich te nemen. Algemeen handgeklap, voetgetrap, rottinggeflap.

De Heer MATTHIJSSENS neemt den voorzitterstoel in. Zacht van toon en bescheiden van zin is zijne aanspraak. Hij zal als arts beter dan iemand weten dat het vrij wat gemakkelijker is, eenen zoon van ESCULAAP op de vingers te kijken, dan zelf *à l'improvu* de behandeling van een patiënt op zich te nemen zonder voorafgaande diagnose..... enz. enz.

Wij hadden nu eén voorzitter, twee onder-voorzitters (waarom niet gezegd: bijzitters?), vier — niet geheimschrijvers, want »geheimen" vielen er niet te »schrijven", maar — secretarissen, met scribenten (snelschrijvers had men niet bij de hand) tot hunne hulp. Niets verhinderde ons dus, te beginnen.

Wij begonnen dan ook: VAN DER VOORT, uit Gent, een der matadors van de »Vlaamsche beweging" en een der secretarissen van het Congres, met spreken; wij met naar hem te luisteren.

Ofschoon de »Orde der werkzaamheden" voor mij ligt, weêrsta ik de verzoeking om uit te schrijven wie gesproken hebben en waarover. De »Handelingen" van het Congres zullen in druk worden uitgegeven; 't zou misschien onbeleefd zijn er op te anticiperen. Maar als de goedgunstige lezer van dit blad wil weten, wie zouden spreken en het niet gedaan hebben, en over welke onderwerpen, en die wij dus hebben gemist, zie hier dan er eene uit het Programma ontleende, en dus »officiële" optelling van:

Mr. SIFFLÉ, uit Middelburg, zou hebben gesproken over »Germanismen, Gallicismen en Anglicismen in onze taal", en een voorstel hebben gedaan »tot het benoemen eener commissie, belast met het opsporen dier woorden en spreekwijzen". Het »spreken" heeft geen plaats gehad, daar de mond met den geheelen persoon afwezig was. En wat het »voorstel" aangaat, ik heb er niets van gehoord, gelijk ook niet van het lot der andere op het Congres gedane voorstellen. Zij gingen naar het »bureel", en daarmede uit. Of het Congres ze aannam, daarvan is, ook ofschoon ze aan het Congres gedaan werden, geen de minste sprake geweest. Het heette meermalen: »Ik stel voor, eene commissie te benoemen tot....". Maar daarbij bleef het. Ik betwist aan het »bureel" de bevoegdheid niet om die commissiën te benoemen — de hemel beware mij! Ik help gaarne de mandaten zoo ruim geven als mogelijk is; door de ondervinding geleerd, dat men in zulke zaken het beginsel der volkssouvereiniteit niet ál te »consequent moet doorvoeren", zal er iets goeds van te regt komen. Doch — er moet dan toch een mandaat zijn. En dit hadde, dunkt mij in mijne eenvoudigheid, hierin moeten bestaan, dat de vergadering het voorstel A, B, C, enz. hadde aangenomen, en het »bureel" gemagtigd, om eene commissie te benoemen, die *in mandatis* had om, enz. Nu werd door het Congres niets verrigt aangaande voorstellen aan het Congres gedaan.

HARTMAN, van Lekkerkerk, had iets op 't programma beloofd »over den invloed van de broederschap des gemeenen levens op de beschaving in Noord- en Zuid-Nederland". Een onderwerp, wat ál te rijk voor eene zoo korte rede, en — 't zij al dan niet wat nieuws na DELPRAT's uitstekende verhandeling ware gezegd geworden — al te algemeen ook welligt, ten minste naar het woord »beschaving" te oordeelen.

VAN RIJSWIJCK heeft zijn luimig gedicht; »Geschiedenis van eene stoomboot" óók niet voorgedragen. 't Speet ons, den vrolijken Dichter niet weder eens te hooren, die, als hij zijne Muze binnen de perken weet te houden, en haren dikwijls te lossen moedwil te beteugelen, waarlijk geestig kan zijn en den lach weet te onderhouden, dien zijn kluchtig voorkomen — waartoe zijn ééne oog ook toebrengt — onwillekeurig ontlokt.

LANSENS, uit Yperen, zou iets in 't midden gebragt hebben »over de verschillige uitspraek der *ij* met de oorzaek daervan", maar dit is even weinig geschied als de voordragt van het gedicht: »De vinger Gods in Frankrijk", door Prof. DE JONGHE, van Lier, en nog eene dichterlijke levensbespiegeling van HANSEN: »De vrouw"; om van VLEESCHHOUWER's toegezegde aanmerkingen »over de uitspraek van het Vlaemsch", en LANSENS' bijdrage »over het invoeren van Christene doopnamen", niet te spreken.

Wat mij tegenviel was, dat de kleine redevoeringen, laat mij ze zoo noemen, eenvoudig werden aangehoord, zonder dat er gelegenheid gegeven werd om over het besproken onderwerp het woord te voeren. Slechts nadat VAN DRIESSCHE, uit Brussel, ons met eenige opmerkingen »over den toestand des nationalen tooneels" had bezig gehouden, waren er een paar die het woord opvatteden, om het door den spreker gezegde ook nog van andere zijden te adstruëren; maar dit was ook al. Ik had mij juist van de vrije discussie het meeste genoegen en het meeste nut voorgesteld. Zulks aan een van de beste Congres-leden te kennen gevende, kreeg ik ten antwoord: »Waar zou dat heen? Als het woord alleen werd opgevat door menschen bevoegd om te spreken, geef ik u gelijk, maar..."

't Is waar ook, maar ik moet toch zeggen dat, als ik voor het Congres alleen naar Antwerpen ware gegaan, het mij niet zou zijn medegevallen, er genoegzaam niets te hooren, dan eene reeks van kleine voorlezingen, die ik later op mijn dood gemak in de »Handelingen" lezen kan; en waarvan sommige dan ook wel waard zijn, eerst eens gehoord, en daarna nog eens gelezen te worden, b. v. de opmerkingen van VAN RIJSWIJCK: »over het staatkundig belang van de handhaving der Nederduitsche taal- en letterkunde"; — van Dr. DE JAGER: »over het steeds blijvende belang van de beoefening der middel-Nederlandsche geschriften voor eene grondige beoefening onzer moedertaal", — en vooral het keurige, uitvoerige, hoogst belangrijke, maar voor eene zoo gemengde vergadering misschien ál te uitgewerkte rapport van Prof. DE VRIES, over de werkzaamheden, sedert het vorige Congres verrigt aan het reuzenwerk, het Nederlandsch Woordenboek.

Doch ik zou bijna ontrouw worden aan mijn voornemen om geene drooge optelling te geven van het gesprokene. Van één incident kan ik niet zwijgen, omdat het zoo veel kluchtigs had, waardoor het wezenlijk goede en ware, dat er in lag, of liever, uit kon gehaald worden, minder ingang vond dan het misschien verdiende. VAN DER VOORT, boven reeds genoemd, had in zijn stuk, op 't Programma aangekondigd, als: »Het Congres — doel en middelen — voorstel", geen zeer hoog gestemd tafereel opgehangen van 't geen de Congressen tot nog toe hadden uitgewerkt, en ik geloof niet, dat hij magtig ver bezijden de waarheid was, ofschoon hij misschien geen regt genoeg deed aan de opgewekte, verhoogde, levendig gehouden, meer verspreide belangstelling in de zaak, door de Taalcongressen behandeld, en alzoo het indirecte nut welligt te ligt geacht. Maar 't kwam er dan op neder, dat er meer moest en ook kon gedaan worden dan gedaan werd door een Congres, dat om het andere jaar een paar dagen bijeenkwam, en verder dood was als een pier, waarbij mij het ongelukkig maar al te ware: »Zij dronken een glas..." in de gedachten kwam. Hij wilde wel heen naar eene voortdurend bestaande vereeniging — »eene doorloopende tentoonstelling", zoo als mijn nevenman, misschien een schilder, het uitlegde. Iemand, wiens naam mij ontdacht is, en wien ik dus niet in verzoeking ben nog meer uit te kleeden, dan hij op 't Congres al gedaan is, wenschte de discussie over dat voorstel — die, tusschen twee haakjes, zoo als de lezer reeds weet, in 't geheel geen plaats heeft gehad, even weinig als over eenig ander voorstel — tegen den volgenden dag het eerst aan de orde te hebben gesteld, daar het in verband stond met een voorstel, dat hij alsdan wenschte te doen. Nog eene andere vraag, waar met de ontvangen boekgeschenken te blijven, kon, zoo uitte ik, daarbij tevens worden behandeld. Daar er niets meer van viel, waren velen ter goeder trouw met mij van oordeel, dat den verzoeker den volgenden morgen terstond de gelegenheid zou gegeven worden om zijn voorstel te doen. Dat ware ook ordelijk en overeenkomstig het beslotene; maar, ja wel, zoo menigen Franschman! Er kwam geen woord van in; of de president er niet aan gedacht had; of het »bureel" goedgevonden had die gansche zaak met een

eerbiedig stilzwijgen voorbij te gaan; of men bang was voor de soeperij, die het praten er over kon uitlokken — ik weet het niet. Maar onze man liet zich niet uit den zadel ligten. Hij kwam herhaaldelijk voor den dag met het verzoek om zijn voorstel te mogen doen, en verkreeg dan eindelijk, na veel krabben en bijten: dat hij na de pauze zou aan 't woord komen. Ziedaar hem dan aan het doel van zijne wenschen, op de tribune van 't »bureel". En daar begint me nu die goede man, die 't zeker goed meende, aan eene ellenlange *speech*, waarvan schering en inslag was: de letterkundige verbroedering tusschen 't Zuiden en Noorden, magtig beleefd, maar magtig wijdloopig, en magtig vervelend. Zelden viel ontmoedigender onthaal aan eenig spreker te beurt; de een lachte, de ander schuifelde, ik ging eene drukproef corrigeren, die ik toevallig in den zak had. En of de voorzitter al aanmerkte: dat slechts voor ingeschreven redevoeringen het woord kon gegeven worden — onze man hield staande: dat hij een voorstel deed, 't welk aanstonds komen zou, en ging voort met zijne *speech*. »Het voorstel! het voorstel!" klonk het van alle kanten — het zou aanstonds komen. En eindelijk kreeg de arme DEMOSTHENES zoo veel naar het hoofd, dat hij zuchtende besloot om zijne overige fraaije zinsneden te slikken — hij moest wel! — en voor den dag te komen met zijn voorstel, waaraan, na al het gebeurde en na de schitterende oratorische nederlaag die hij geleden had, bitter weinig aandacht verleend werd. Het strekte tot het opzetten eener onderneming, waarbij de droogmaking van het Haarlemmer-meer nog slechts het opnemen van een plasje water op tafel is: een algemeen verbond van alle volken van den Neder-Duitschen stam, tot onderzoek, opbouw en bevordering eener gemeenschappelijke taalvorsching en letterkunde, onder protectie van wie weet hoe veel Vorsten en Koningen, enz. Het stoute, reusachtige voorstel schoof stillekens naar den stapel der overige, om misschien over twee jaren te 's Gravenhage ter sprake te komen — 't geen de lieve hemel mag weten van wien zal afhangen. Hoe het zij, het denkbeeld van eene bestendiging der Congressen, of beter gezegd, van eene permanente commissie, uitvloeisel van 't eene Congres, en het als vertegenwoordigende in dien tusschentijd; belast met de uitvoering van het op 't laatste Congres

beraamde en beslotene; belast voorts met de bewaring van het archief, en met het voorbereiden der volgende bijeenkomst; belast, eindelijk, met toezien, of intusschen iets te doen en te behartigen zij in 't belang der zaak, —.zoodanig iets zou, naar 't mij toeschijnt, wel aanbeveling verdienen.

Over de sluiting van het Congres kan ik niets zeggen, om de dood eenvoudige reden, dat zij niet heeft plaats gehad. Wij zijn uiteengegaan, om eene vaderlandsche tafelspreekwijze te gebruiken, als Heidenen en Turken. Wie zich hadden voorgesteld dat althans de voorzitter eene toespraak tot de leden zou hebben gerigt, den dank der vergadering ontvangen, en het Congres vormelijk met hamerslag gesloten — vonden zich teleurgesteld. Toen behandeld was wat behandeld zou worden, legden de amanuensen hunne pennen neder, de secretarissen de hunne, de voorzitter en onder-voorzitter stonden op, verlieten hunne plaatsen, verlieten hunne tribune, en — — uit was de zaak, uitgegaan als eene nachtkaars, tenzij iemand mogt willen beweren, dat alzoo blijkt, dat het vijfde Nederlandsche Taalcongres niet is gesloten, en alzoo nog, in naam, bestaat.

Eene wetenschappelijke vergadering zonder *dîner*, of, zoo als men het te Antwerpen noemde, banket, is zoo veel als een ei zonder zout, en honderd dingen meer, zonder honderd die er bij behooren. Ik had geene gelegenheid om er heen te gaan, en loop dus geen gevaar om te verraden wat daar is gegeten en gedronken, *getoast* en *gespeecht*. De Koningsfeesten van den volgenden dag verdrongen de navraag naar 't vermaak dat der dischgenooten deel was geweest, en 't genot van de kaartjes was het laatste genot dat ons de bijwoning van het vijfde Nederlandsche Taalcongres had opgeleverd.

EENE ONTVOERING IN DE ZESTIENDE EEUW.

DOOR

P. DUYS.

(*Vervolg en slot van bl.* 604.)

IV.

DE HUT OP DE HEIDE.

— Wij zijn te regt — sprak SONNIUS, toen hij zich voor de deur bevond, en klopte tegen het venster.

Aanstonds werd de deur geopend, en eene oude vrouw, met eene lamp in de hand, die haar goedhartig, eenvoudig gelaat bescheen, stond in den ingang.

— Daar zijn we, CATHARINA! — sprak SONNIUS.

— Ik wachtte u, Eerwaarde Heer! — was het antwoord. — In den namiddag heb ik uwe boodschap ontvangen. Maar ik ben toch bang om een ketter in mijn huis te nemen — ging zij voort, den handlanger bevreesd aanziende, en toen een kruisteeken makende.

— Laat ons maar binnengaan, en wees gerust! — zeide de geestelijke. — Het is tot behoud van de ketterin, en op bevel der Kerk, en 't zal uwer ziele tot heil gedijen.

— Hij vergist zich zeker in zijn spreken — dacht de goede CATHARINA — 't is immers een *ketter*, en geene *ketterin*. Maar wie zou dat lieve, schoone meisje zijn?

— Dan is het goed, Eerwaarde Heer! — hernam CATHARINA luid, nadat zij hare gedachte voleindigd had — en ik verheug mij, dat ik, arme, waardig ben iets ter eere van de Heilige Kerk te doen. Wie had gedacht, toen ik nog dienstmaagd bij uwe ouders was, en u op den arm droeg, dat gij zulk een groot en heilig man zoudt worden, die het land van ketters zuivert.

— Genoeg, CATHARINA! sluit nu de deur.

CATHARINA deed wat haar geboden was, en het gezelschap trad nu haar woonkamertje binnen.

SONNIUS verzocht CATHARINA hem eene plaats aan te wijzen,

waar hij eenige oogenblikken met het meisje spreken kon. De oude vrouw opende eene deur, en bragt hem met EVELIJN, die, sedert hare hoop op redding zoo zeer was teleurgesteld, lijdelijk en willeloos deed wat haar geboden werd, in een kamertje, zette de lamp op een tafeltje, en liet hen toen alleen. SONNIUS wees het meisje, om plaats te nemen, op een driepootig houten bankje, terwijl hij tegenover haar op een gelijk voorwerp, de eenige stoelen in het armelijk vertrekje, plaats nam.

— Mijne dochter! — sprak hij toen — gij verfoeit mij misschien omdat ik u tegen uwen wil ontvoerd heb?

— Kan ik anders, Heer! — antwoordde zij — daar gij mij en mijne ouders het harte breekt door zulk een ongehoord geweld. Och, laat mij heengaan, ik deed niemand leed: wat nadeels kan mijne vrijheid u aanbrengen?

— Kind! — hernam hij, een vaderlijken toon aannemende — kunt gij het begrijpen, dat iemand uit ijver voor een heilig doel iets kan verrigten, dat hij anders ten sterkste zoude verfoeijen? Geloof mij, ik bedoel slechts uw geluk en dat uwer ouders. Gij zijt op een dwaalweg, mijne dochter! gij hebt u van uwe Heilige Moeder, de Apostolische Kerk, losgescheurd; maar het is uwe schuld niet dat men u zoo heeft opgevoed.

EVELIJN gevoelde, nu men hare beginselen aanrandde, iets daarbinnen, dat hare levenskracht deed terugkeeren.

— Heer! — sprak zij — de Kerk van CHRISTUS is niet uiterlijk; zij is slechts dáár waar men kennis der waarheid en Godvruchtige harten vindt. Zóó heeft men mij geleerd, en ik weet dat dit gegrond is op Gods Woord.

Die bepaalde en vaste tegenspraak, en den vrijmoedigen toon waarop ze geuit werd, scheen SONNIUS, bij het vóór eenige oogenblikken nog zoo diep geschokte en ontmoedigde meisje, niet verwacht te hebben. Hij fronste even zijne grijze wenkbraauwen.

— Ik weet het, meisje! dat men, helaas! in onze dagen ieder het regt wil toekennen om te beslissen wat de Schrift als waarheid leert. Maar kunt gij u verbeelden dat gij, zwak en onkundig kind, in staat zoudt zijn te oordeelen, en regt hebben zoudt om te verwerpen, wat zoo veel wijze, Godvruchtige mannen, ja, de geheele Christenheid, eeuwen lang heeft geloofd en geëerbiedigd, tot dat de Satan vóór eenige

jaren sommige priesters tot afval heeft verleid. Is het niet vermetel en goddeloos, de Heiligen, de Mis en zoo veel anders te verwerpen, in het geloof waarin uwe voorouders zijn gestorven?

— Gij vergeet, Heer! dat het niet altijd zoo geweest is; dat de Heer CHRISTUS van die dingen niets heeft geleerd, en er altijd in de Kerk menschen geweest zijn die deze dingen verwierpen. Ik ben maar een onkundig meisje, maar God heeft mij door Zijne genade overtuigd, dat in al deze dingen geen heil is te vinden, en de zaligheid alleen is in CHRISTUS, den eenigen Middelaar; en in dit geloof wil ik leven en sterven.

Hare gestalte had zich, terwijl zij sprak, vrijmoedig opgerigt, en hare oogen fonkelden.

SONNIUS zag haar aan, en had te veel ervaring in zulke gesprekken, om niet te beseffen dat langs dezen weg geene hoop was op de bereiking van zijn doel. Zijn stelsel was: om, naar het voorbeeld van den Kerkvader TERTULLIANUS, niet met ketters te twisten.

— Mijne dochter! — zeide hij, en zijn toon klonk gestrenger — ik hoop dat God u de dwaling zal doen inzien, en wil thans niet verder daarover spreken. Maar hebt gij uwe ouders lief?

Al de teederheid in haar hart verhief zich op deze vraag. Zij zag door tranen heen den man aan, in wiens magt zij zich bevond, en riep uit:

— O, méér dan mijn leven! — Ach! waarom rukt gij mij van hen af! Neen — voegde zij er hartstogtelijk bij — God zal het niet gedoogen!

— Gelooft gij niet — hernam hij, zonder op hare ontroering acht te slaan — gelooft gij niet dat het hunne harten zal breken, als zij u voortaan missen, altijd missen zullen in hunne nabijheid, zonder te weten waar gij zijt, wat uw lot is, en zonder hope u ooit weder te zien?

— O, houd op! — riep zij uit — zij zouden het besterven, en ik zou het óók besterven! Maar dat zal niet gebeuren! Zeg mij toch dat dit uw plan niet is! Het zou afschuwelijk zijn! God zou zulk eene wreedheid verhinderen!

— Het *zal* gebeuren — zeide hij koel — indien gij-zelve het niet vóórkomt. Morgen met het aanbreken van den dag

gaat gij weg, zeer ver weg, naar een klooster, tenzij gij doet wat ik u zeg.

— Ik wil alles doen, wat ik kan, Heer! O, wees slechts niet zóó gruwelijk wreed; zeg slechts wat ik doen moet.

— Hier is schrijfgereedschap — antwoordde hij, en haalde een stuk papier en het verder noodige, dat hij steeds bij zich droeg, uit zijn kleed te voorschijn. — Schrijf dadelijk aan uwen vader, en smeek hem, dat hij doe wat ik beveel; opdat ik u naar huis terugzende. Zeg hem, dat gij anders voor altijd voor hem verloren zijt; doe het in zulke woorden als uw hart u zal ingeven. Hij zal niet in staat zijn uwe smeekingen te weêrstaan, en doen wat ik verlang. Ik acht het dàn niet noodzakelijk u verder te vervoeren; en gij blijft hier verborgen tot hij mijne begeerte heeft volbragt; dan geef ik u uwe vrijheid terug.

— En wat — vroeg zij — moeten mijne ouders doen om mijne vrijheid te koopen? wilt gij geld? Zij zullen het u wel geven, Heer!

Sonnius' barsch gelaat vertoonde een even merkbaren glimlach.

— Ik ben geen roover — antwoordde hij — maar een dienaar Gods, die voor de éénheid en zuiverheid der Kerk strijdt. Dit is het eenige doel van mijn leven, en ik rust niet vóór ik het monster, dat ik bestrijd, zoo ver mijne magt reikt, zal hebben verplet. Uw vader, die eerstdaags van zijne reis terugkomt, moet mij helpen, om de afvalligen, die in uw huis vergaderen, in handen te krijgen.

Evelijn verbleekte.

— Zulk een schandelijk verraad — riep zij schreijende uit — kan mijn vader niet plegen, en daartoe kan en mag ik niet medewerken. Wat vreeselijke schuld zouden wij daardoor op ons geweten laden!

— Ik verklaar u plegtig, en neem God en alle Heiligen tot getuigen, dat ik die schuld op mij neem! Laat u raden, jonge maagd! gij dwaalt. Een priester van hooge jaren, die zelf eens rekenschap bij God zal geven, zweert het u: gij zijt op den weg des verderfs; o, red u-zelve en uwe ouders, en help eene daad volvoeren, waarmede gij den Hemel verdienen kunt.

— Nooit, Heer! liever wil ik sterven! — riep zij met afgrijzen uit.

De toorn vermeesterde SONNIUS' gemoed. Zijn aangezigt werd gloeijend rood, zijn voorhoofd fronste zich dreigend.

— Verharde ketterin! — riep hij uit — ik deed reeds te véél moeite voor u; ik kon het vooruit weten; zoo hardnekkig zijt gij allen, dit weet ik bij ondervinding. Maar hoor nu wat ik doen zal: ik heb eens aan God en alle Heiligen gezworen, uit al mijne magt de vervloekte leer van den afvalligen monnik van Wittenberg te bestrijden; de Heilige Kerk heeft mij bovendien bijzonder tot die taak geroepen; ik zal alles doen om haar te vervullen; ketterij is de ergste kwaal van het menschdom; geene belangen of smeekingen kunnen mij weêrhouden, mijn werk te volbrengen; al moest het bloed van duizenden stroomen, ik zal haar volbrengen; want beter zou 't zijn het halve menschdom te doen omkomen, dan de pest der ketterij te gedoogen! Ook in uwe stad zal ik doen wat ik vermag. Nu gij niet wilt schrijven, zal uw vader niet zoo ligt in mijn voorstel bewilligen; maar ik zal hem toch door uw gemis daartoe dwingen. Gij kunt nu hier niet blijven; maar gaat morgen op reis, om ver van hier over uwe halsstarrigheid na te denken.

— O, wees barmhartig, Heer! — riep zij uit, en knielde voor den inquisiteur, smeekend de handen tot hem opheffende — gij hebt óók een vader en eene moeder gehad; bij hunne nagedachtenis bezweer ik u, geef mij aan mijne ouders terug, en pleeg de gruwzaamste wreedheid niet!

Zelfs op den verharden SONNIUS scheen de ontroering en de smeekende uitdrukking op het schoon gelaat der voor hem geknielde weerlooze maagd eenigen indruk te maken. Maar hij onderdrukte die zwakheid, en zijn gelaat, dat zich een oogenblik had verhelderd, hernam weêr zijn koude plooi.

— Wilt gij dan schrijven, zoodanig als ik verlang? — vroeg hij.

Het beeld des door hartzeer verkwijnenden vaders, en dat der wanhopige moeder, traden voor haren geest; het voornemen om te schrijven hechtte zich één oogenblik in hare ziel, doch dra wierp zij het verre van zich.

— Ik *kan* niet! dàn liever dood! — riep zij uit, de handen wringend.

SONNIUS nam de lamp op en verliet het vertrekje, en EVELIJN, in het duister alleen gebleven, zonk weêr op hare knieën neder, en klaagde haren nood aan God.

De forsche kerel die den wagen had gereden, had voor een plaggenvuur plaats genomen, en SONNIUS zette zich nu bij hem neder.

— CATHARINA! — sprak de geestelijke — doe nu het licht uit; men zou ons kunnen nasporen, en het is beter niemand hierheen te lokken.

— Ik ben bang met eenen ketter in het donker te zijn — antwoordde de vrouw beschroomd.

— 't Is toch noodig — hernam SONNIUS.

Onwillig gehoorzaamde de goede oude, en schoof ver weg van den ruwen handlanger, dien zij nog altijd voor den ketter hield, en die er bij den rooden gloed van het vuur afstootend en spookachtig uitzag.

— Maar, Heer! — fluisterde zij weder — waarom laat gij dat jonge meisje daar alleen?

— Ik wilde niet gaarne — was het antwoord — als hier iemand kwam, hetgeen toch niet onmogelijk is, dat men dan de jonge kettersche bij ons zag.

— Heilige JOZEF! — riep de oude vrouw thans luide uit, en sloeg verbaasd de handen zamen — dat jonge, mooije gezigtje, zoo onschuldig en bedroefd, is dat de ketterin die gij hier zoudt brengen?

Eer zij van hare verbazing kon bekomen, sprong de voerman op, en sprak fluisterend:

— Men bespiedt ons! ik zag boven het vensterluik een gezigt voor het raam!

En naauwelijks had hij dit gezegd, of er werd op de deur gebonsd.

CATHARINA vergat hare verbazing, en wilde naar de deur gaan om die te openen, en te zien wie zoo laat aan hare afgelegen woning klopte; maar de priester hield haar terug.

— Blijf hier, CATHARINA! — sprak hij gebiedend — en ga gij — zeide hij tot den voerman — en wijs af wie het ook zijn mogen.

Nogmaals werd het geklop herhaald, en ditmaal zoo hevig, dat de glazen dreunden.

— Open de deur, of wij slaan haar in stukken! — riep eene krachtige stem.

— Hier wonen stille lieden — riep de voerman — die zoo laat geene vreemdelingen binnen laten; uw dreigen zal geen

ernst wezen, want alleen dieven breken met geweld in andermans huis.

Geen antwoord volgde. Het bleef een paar minuten stil. Toen hoorde men die buiten waren rondom het huis loopen; daarop vernam men een geluid als of zij een boom over den grond sleepten. Een oogenblik daarna klonken weêr voetstappen, en onmiddellijk daarop volgde een geweldige schok, die het geheele huisje deed daveren, en de deur kraakte en berstte aan spaanders uiteen. Twee forsche jonge mannen stormden naar binnen.

— EVELIJN! waar zijt gij? — riep MATTHIJS, want hij was het met zijn ouderen broeder ANDRIES.

— MATTHIJS! — klonk het uit het kamertje; maar snel schoof SONNIUS een grendel op de deur, plaatste zich voor TIJS, die naar het kamertje wilde van waar hij de dierbare stem hoorde, terwijl de medgezel van SONNIUS den jongen bierbrouwer tegenhield.

— Terug! kwaaddoeners! die als dieven in huis breekt! — riep SONNIUS dreigend.

— Ha, hebt gij het gedaan, ellendige! Uit den weg, beul mijner broeders! Die dáár is krijgt gij niet; die behoort aan mij! — Onder deze woorden, meer gebruld dan gesproken, wilde MATTHIJS in het kamertje dringen, en toen SONNIUS met forsche vuist hem aangreep om hem het naderen te beletten, geraakte hij geheel buiten zich-zelven van woede. Snel greep hij zijn tegenstander bij de keel, en trachtte hem met kracht van zich af te slingeren; doch SONNIUS liet hem niet los.

De oude CATHARINA, doodelijk verschrikt over het geweld dat zij eenen dienaar der Kerke zag aandoen, liep, alle Heiligen aanroepende, zoo snel zij kon de deur uit.

Te gelijk was de jonge bierbrouwer door den handlanger van SONNIUS, den stevigen voerman, aangevallen. Tusschen deze ongemeen sterke mannen had eene vreeselijke worsteling plaats. Zij waren elkander in krachten gelijk, maar de brouwer was jonger en vlugger. Toen deze zijn wederpartij, eindelijk, dacht neder te werpen, hield die evenwel stand, en omklemde hem, dat hij gevaar liep te stikken. Het gelukte hem echter zich weêr los te werken, en nu zwichtte, na een hevigen, maar korten strijd, de voerman voor de meerdere behendigheid des jongen brouwers; die hem een slag en schop

toebragt, zóó hevig, dat hij bedwelmd nederzonk. Toen snelde ANDRIES naar de deur van het kamertje, en schoof er den grendel af. EVELIJN kwam er sidderend en bleek uit te voorschijn Toen zij binnentrad lag ook SONNIUS ter aarde, en MATTHIJS op hem, met eene knie op zijne borst, en een blinkend wapen in de hand.

— Vloek over u, dat gij uwe hand aan een dienaar Gods durft slaan! — riep de inquisiteur.

— Vloek over u, moordenaar mijner broeders! — schreeuwde MATTHIJS. — Thans zijt gij in mijne magt, tijger in menschengedaante!

— MATTHIJS! — smeekte EVELIJN, met gevouwen handen — bezin u! wat wilt gij doen?

— Terug, EVELIJN! en vrees niet! — sprak de jongeling, die, ontzettend bleek, met het opgeheven staal in de regterhand, in het oog der verschrikte maagd een wrekende engel geleek.

— Priester! — sprak MATTHIJS nu kalm, maar vast — gij zult zweren met een duren eed, dat noch WARNERSEN, noch iemand der zijnen door uw toedoen een haar zal worden gekrenkt. Wilt gij dat?

— Nooit! — antwoordde de inquisiteur.

— Voelt gij dit staal? — hernam MATTHIJS, en zette de punt van het wapen op zijne keel. — Bij mijne zaligheid zweer ik, dat het, als gij dien eed niet zweert, uw leven afsnijdt eer vijf minuten zijn verloopen.

SONNIUS voelde het spitse staal zijn vleesch raken, en las in de oogen des jongelings, die, vol haat en afschuw, vast besloten, hem aanstaarden, dat geene keuze hem overbleef dan tusschen dien eed of den dood. Het angstzweet droop van zijn gelaat; de dood waaraan hij zoo velen overgaf, deed hemzelven sidderen, en met bevende lippen kreunde hij:

— Ik zal zweren.

MATTHIJS zeide den eed hem voor. Bij alle Heiligen, bij het gebeente zijner ouders, bij zijne zaligheid zwoer hij, dat WARNERSEN, noch iemand der zijnen, immer of ooit door hem of door zijn toedoen zouden vervolgd worden.

Toen liet MATTHIJS hem opstaan. SONNIUS zonk als vernietigd op een stoel neder.

— En nu, Priester! — sprak de jongeling — als gij alle

vreeze voor Gods geregtigheid hebt uitgeschud, voeg dan, zoo gij durft, den meineed bij het overige. — Dit zeggende nam hij het bevende meisje bij de hand, en ging heen, door zijn broeder gevolgd; aan CATHARINA en den inquisiteur de zorg overlatende voor den handlanger der misdaad, die in een hoek van het vertrek lag te kermen en te vloeken. De jongelingen vonden de paarden waarmede zij gekomen waren, op de plaats waar zij die hadden vastgebonden. MATTHIJS plaatste EVELIJN voor zich op zijn ros, zijn broeder beklom het andere, en nog vóór middernacht reden zij Kampen weêr binnen, daar de poortier, dien zij bij hun vertrek hadden ingelicht, de poort voor hen opende. De doodelijk ontruste HILLEGONDE zat met hare zuster handenwringend beurtelings te weenen en te bidden. MATTHIJS had eene boodschap achtergelaten, waaruit zij wist dat EVELIJN was ontvoerd, maar dat hij hoopte haar dien nacht nog terug te brengen. Het huis was de moeder te eng geweest; hoe groot was hare vreugde en aandoening en dank aan God, toen nu het paardengetrappel voor hare deur ophield, en zij naar voren snelde, en EVELIJN in hare armen zonk!

Aan slapen werd dien nacht niet meer gedacht. Er was, toen men daar veilig bijeen zat, te veel te verhalen van de ijselijke uren die voorbij waren. Wat tusschen MATTHIJS en EVELIJN op den terugtogt was voorgevallen, weten wij niet; het ros dat hen had gedragen, kon het niet mededeelen, en de bierbrouwer was steeds een eind wegs achtergebleven; maar dit weten wij, dat het aan moeder HILLEGONDE nog denzelfden nacht bekend werd, dat de jongelieden zonder elkander niet gelukkig konden zijn, en dat zij hare hulp verlangden om den vader in hunne wenschen te doen bewilligen.

Maar, vraagt de lezer: hoe was MATTHIJS met den aanslag bekend geworden, en hoe was het hem gelukt de ontvoerde na te sporen?

Wij zijn hem omtrent deze en nog eene en andere bijzonderheid in dit Hoofdstuk inlichting schuldig.

De inquisiteur SONNIUS strekte somtijds, door zijnen ijver geprikkeld, zijne ketterjagt ook uit buiten het hem aangewezen veld. Na vele jaren arbeids in Gelderland en elders, zoude hij zijn werk de kroon hebben opgezet, als het hem gelukt ware ook in Kampen een grooten slag te slaan. Hij

moest hier, om redenen die wij reeds hebben aangeduid, list toe gebruiken, want openlijk geweld zou door de stedelijke regering zijn tegengewerkt; dies wendde hij zich tot den Prior der Karthuizers, in het naburige Oosterholt, dien hij echter geene opening van zijne plannen gaf, maar slechts mededeelde, dat hij aan de bekeering van het gezin van WARNERSEN, die een steunpilaar der ketterij was, wenschte te arbeiden, en daartoe een getrouw Katholiek noodig had die met den prenter in betrekking stond. De Prior had hem daarin geholpen, zonder iets kwaads te vermoeden. Maar er greep eene omstandigheid plaats waarop hij niet gerekend had. Toen hij met MARIA in de kerk te Oosterholt sprak, was hij niet met haar alleen geweest. De oude Prior, die, vermoeid van de plegtigheid, een oogenblik in den biechtstoel had zitten rusten, was eerst onwillekeurig, daarna opzettelijk, getuige geweest van dat gesprek. Zijne eenvoudige ziel gruwde van zulk een snood plan. Hij was geen inquisitievriend; zelfs liet hij den Hervormers in sommige punten regt wedervaren, en erkende vele gebreken in zijne Kerk, aan welker beginselen hij overigens met alle trouw was gehecht. Nu had hij wel een korten strijd, of hij SONNIUS, den man der Kerk, die door haar was uitgezonden om de ketterij uit te roeijen, zoude tegenwerken; maar zijn beter Christelijk gevoel deed hem inzien dat zúlke middelen misdadig waren. Hij zond een vertrouwden bode uit, om naar de betrekkingen van WARNERSEN onderzoek te doen, en, onderrigt van de afwezigheid des prenters, en het vertrouwen dat deze in MATTHIJS stelde, had hij dien eenige regelen schrifts gezonden, waarin hij, zonder zich bekend te maken, hem mededeelde, dat hij wèl zoude doen, dien avond de dochter des prenters uit het huis te verwijderen, daar zij er een groot gevaar liep. Deze waarschuwing was hem echter, door verzuim van den kastelein in »den Arend", waar hij zich met de prentersgezellen bevond, te laat in handen gekomen. Toen hij nu in WARNERSEN's huis kwam en EVELIJN niet vond, maar vernam dat men van voor de deur een wagen had zien wegrijden, die hem bij navraag aan de poort bleek, den weg naar Zwolle te hebben genomen, was hij naar huis geijld; had zich te paard geworpen; en werd door zijn broeder vergezeld, die hem alleen niet aan het gevaar van dien togt wilde blootstellen. Zoo waren zij, met al den spoed

dien de avond toeliet, den weg naar Zwolle opgereden. Van de geleiders van den vrachtwagen die hen tegenkwam, hoorden zij dat deze een wagen met eene witte huif hadden ontmoet, waaruit zij meenden een flaauwen gil te hebben gehoord, en toen zij, verder, de witte huif van den wagen van SONNIUS, die niet ver van den weg was blijven staan, hadden bespeurd, waren zij afgestegen, en, den wagen ledig ziende, haastig op het licht in CATHARINA's woning afgegaan. Door zijn broeder opgeheven, had MATTHIJS over het halve vensterluik heen, in het huisje de bij het vuur gezetenen kunnen onderscheiden, en toen hij zich opgemerkt zag, en daarop het licht plotseling werd uitgebluscht, ging zijn vermoeden, dat EVELIJN hier zijn moest, in zekerheid over. Het verdere weten wij. Slechts van CATHARINA zij nog berigt, dat zij, vroeger dienstmaagd bij de ouders van SONNIUS, dezen had zien opwassen, en opstijgen van trap tot trap, en ook na het overlijden zijner ouders hem met dezelfde trouw had gediend, tot de ouderdom haar dwong rust te nemen. De ouders hadden haar dat huisje nabij Zwolle gelegateerd, waar zij hare oude dagen sleet met lezen en bidden, altijd sterk gehecht aan, en met diepen eerbied vervuld voor den inquisiteur, die haar nu en dan bezocht, maar thans tot een argeloos werktuig had gemaakt om zijn misdadig plan uit te voeren.

V.

EEN BLIJDE AVOND IN TREURIGEN TIJD.

Eenige dagen na het voorval met EVELIJN stapte WARNERSEN, die met een schip van Amsterdam was teruggekomen, zijne woning binnen. HILLEGONDE en EVELIJN snelden te gelijk naar hem toe, en omhelsden met een kreet van blijdschap den geliefden echtgenoot en vader; maar EVELIJN barstte tevens in tranen uit.

— Wat is dat? — sprak de prenter, en drukte zijn geliefd kind vaster aan zich. — Hoe is mijne EVELIJN zoo ontroerd?

— Ach — zeide HILLEGONDE — wij hadden haar bijna verloren!

Wat zegt gij, vrouw! is zij ziek geweest? — vroeg hij. Hoe beefde hij van angst en schrik, en toorn, terwijl het

meisje het gevaar schetste, waarin zij verkeerd had; hoe dankbaar was hij jegens den kloeken MATTHIJS, toen de moeder in het licht stelde wat de jongeling gedaan had om haar te redden.

MATTHIJS, die zich in de drukkerij bevond, werd binnengeroepen, en begroette wel hartelijk zijnen meester, doch eenige terughoudende verlegenheid, en zorg over iets dat hem drukte, lag op zijn gelaat, en scheen hem in dit oogenblik van zijne onbevangen openheid en blijhartigheid te berooven. Maar de prenter trad naar hem toe.

— MATTHIJS! — zeide hij, met vochtige oogen den jongeling hartelijk de hand drukkende — gij hebt méér dan uwe belofte gehouden! Gij hebt mijn grootsten rijkdom mij teruggegeven! Ontvang mijn vurigen, mijn eeuwigen dank!

TIJS was diep getroffen. Hoe gaarne had hij nu gezegd wat hem op het hart lag, maar hij durfde niet, en wilde liever aan HILLEGONDE's invloed zijn levensgeluk toevertrouwen.

Den volgenden dag werd MATTHIJS door zijn meester naar Zallik gezonden om eenige zaken te vereffenen. Des avonds teruggekomen, ging hij naar de keuken, maar werd door de dienstmaagd, GEERTJE, verzocht in de binnenkamer te gaan.

Toen hij binnentrad bleef hij als roerloos staan. Het somber vertrek was verlicht met drie kaarsen, die op de fraaiste koperen kandelaren vrolijk stonden te branden. De porseleinen schotels en borden waren uit de rekken genomen, en stonden op de blinkend gewreven eiken tafel, die bezet was door WARNERSEN, zijne vrouw, hare zuster de weduwe VAN ASPEN, die in Kampen een bloeijenden kruidenierswinkel hield, en de ouders en den broeder van MATTHIJS. Allen waren in zondagsgewaad: de vrouwen in fraaije blaauwe en bruine lakensche jakken en gekleurde greinen rokken, de gouden ringen aan de vingers, het opgestreken haar aan de linkerzijde van het hoofd versierd met eene gouden speld; de mannen in hunne beste wambuizen, en de versch gestreken breede kanten kragen om den hals. EVELIJN schitterde in haar schoonste zwart fluweelen, met zijden strooken bezette jakje, waarop een net ongeplooid kraagje van Brusselsche kant hagelwit afstak, en waarover een paarsch zijden doekje was omgeslagen, dat hals en boezem bedekte; haar nieuwe fraaije *verdegale* was van kostbare zijde, en voegde uitnemend bij haar overig gewaad.

Haar glanzend bruin haăr was achter op het hoofd in een knoop zamengevlochten. Op haar schoon, thans hevig blozend gelaat lag eene stille innige vreugde; dit was ook het geval met HILLEGONDE. Al de anderen zagen schalksch en vrolijk, en daar HILLEGONDE de oogen hield neêrgeslagen, wist de jongeling niet wat hij van dit alles moest denken.

— Goên avond! — sprak hij, nadat hij zijne verbazing een weinig had bedwongen. — Ik kom hier wel van pas, zoo 't schijnt. Wordt hier feest gevierd? En mijne ouders óók hier?

— Gij kondt niet te beter ure komen — antwoordde de prenter, en wees hem naar een stoel die naast EVELIJN ledig stond.

MATTHIJS zette groote oogen op, maar de plaats was hem verre van ongevallig.

— Wat beduidt dit alles? — vroeg hij, doch ontving slechts een vriendelijk lachje tot antwoord.

Nu bleef hem niets over dan te wachten tot het raadsel zou worden opgelost. Hij deed zijnen meester verslag van zijne dien dag te Zallik verrigte zaken. Intusschen werden door HILLEGONDE en GEERTE schotels met krachtige spijzen opgedragen, en door den huisvader de bekers met wijn gevuld; in het burgergezin een drank slechts bij feestelijke gelegenheden.

Na het gebed, dat, welk feest ook gevierd werd, aan tafel nimmer door WARNERSEN werd nagelaten, en altijd, ook nu, eene bede voor het heil van CHRISTUS' verdrukte Kerk bevatte, nam de maaltijd een aanvang, onder vele gesprekken, die telkens op de tijdsomstandigheden nederkwamen.

— Is het waar, vriend WILLEMSZ! — vroeg de prenter aan MATTHIJS' vader — dat van daag de rogge zoo verbazend goedkoop is geweest? Ik heb het met vele zaken — hij gaf den brouwer glimlagchend een oogwenk — zoo druk gehad, dat ik op niets anders kon acht geven.

— Dan weet gij de heugelijke tijding niet! Er zijn 200 schepen met koorn uit de Oostzee hier te lande gekomen. Er was van daag reeds overvloed op de markt, en certein wordt reeds morgen een brood, dat 15 stuivers kostte, voor 5 stuivers verkocht.

Gode zij dank! — riep HILLEGONDE met gevouwen handen

uit — de nood was hoog gestegen. De mislukte oogst van verleden jaar heeft wat ellende veroorzaakt; des Heeren hand was zwaar over het land! En ging het hier al niet als te Zwolle, waar reeds oproer geweest is om de duurte des broods, toch leed de arme veel. O! wat dank zijn wij niet den Heer schuldig, dat Hij ons van avond ook *die* blijdschap schenkt!

— Dat zegt gij wel, mijne lieve huisvrouw! — antwoordde de prenter — en wij willen pogen 't Hem te toonen! En — ging hij voort, zich tot WILLEMSZ wendende — wat hoort gij van de dievenbende, van de »Kinderen van Emmelichem"?

— Ik heb in Zallik vernomen — viel TIJS in — dat daar en te Mastenbroek nog gedurig vee in de weide wordt doodgestoken, en dat er ook brandbrieven worden gelegd. Voldoen de landlieden niet aan de eischen van deze bende, dan kunnen zij zeker zijn hunne huizen en schuren in vlammen te zien opgaan.

— Ja, 't baat nog niet veel — zeide WILLEMSZ — dat men honderd Jochemsdaalders op 't hoofd van elk dier booswichten stelde, en eenigen het leven op het schavot verloren: de oppersten dier bende kan men maar niet in handen krijgen; 't moet een boos volkje zijn, en de maatregel is wel noodig, dat de dorpelingen, gelijk ze nu beginnen te doen, als ze hen bespeuren, elkander door klokgelui te hulp roepen. Maar wij willen, nu men hen zoo ijverig nazit, hopen hen spoedig te zien verdwijnen.

— Kon men ook maar — zeide WARNERSEN, eenigzins driftig — met klokgelui het volk te wapen roepen tegen de inquisiteurs, waarvoor men in zijn huis niet veilig is; die de edele voorstanders der waarheid CHRISTI verbranden; die midden in de stad in huis durven dringen en onze dochters rooven.....

— Och, denk daar in dezen stond niet aan — sprak HILLEGONDE bevredigend.

— Hebt gij u niet beklaagd bij de regering? — vroeg de bierbrouwer.

— Wat zou dat baten! — antwoordde WARNERSEN. — Denkt gij dat Burgemeesteren bij magte zouden zijn om eenen SONNIUS te bereiken? Geloof dat niet. De Spanjaard is te zeer

een geloofsvervolger om hem niet de hand boven 't hoofd te houden. Neen, wij moeten ons-zelven maar beschermen tegen die ellendige......

— Stil uwen toorn, mijn lieve vriend! — viel HILLEGONDE in, hare hand op zijn arm leggende — en laat ons, nu de Heer onze God zoo genadig ons kind heeft gered, in dit oogenblik slechts dankbaarheid in ons hart gevoelen.

— Ja — hernam hij — mijn hart wordt tot toorn vervoerd, als ik daarover peins. Mijne EVELIJNKE! — ging hij voort, zich tot zijne dochter wendende — als mijn wakkere MATTHIJS en zijn kloeke broeder niet zoo hadden doorgetast, hadt gij, in de plaats van hier, in een klooster te Leuven zitten verkwijnen, of ik had Gods volk moeten verraden, dat nooit gebeurd zou zijn! — Wij hebben MATTHIJS nog niet beloond, meisje! en dat zijn wij toch wel duur verschuldigd.

EVELIJN zag voor zich, wangen en hals werden bloedrood, maar zij antwoordde niet.

— Gij antwoordt niet, en schijnt geene voegzame belooning te hebben kunnen verzinnen — ging hij met een glimlach voort. — Doch ik zal het maar voor u doen. Wees zoo goed, MATTHIJS! hier bij mij te komen!

De jongeling rees op, en naderde zijn meester die óók van zijn stoel was opgestaan.

— EVELIJN! ook u heb ik noodig — hernam hij, en het meisje naderde schroomvallig.

Toen ontblootte de vader het hoofd, nam EVELIJN's hand en die van den jongeling.

— Daar, mijn beste jonge vriend! — sprak hij met gevoel — gij die vroom zijt en wakker, die zoo lang en trouw mij diendet, die mijn dierbaar kind hier uit roovershanden ruktet, die, bovendien, haar hart hebt gewonnen — daar hebt gij mijn lieven, mijn dierbaren schat! — en hij legde hunne handen ineen. — Weest gelukkig, mijne kinderen! — ging hij voort, met tranen in de mannelijke oogen. — De Heer geve u in uwen echtstaat betere tijden dan ons; maar wat er ook komt, gij zult het te zamen dragen.

De kloeke, sterke MATTHIJS beefde van blijde verwondering en ontroering; hij hield 's meisjes hand vastgeklemd in de zijne, en moest zich bezinnen, om aan zijn geluk te gelooven. Toen werd zijn gemoed vol, hij sloot EVELIJN in zijne armen.

— Dank! eeuwige dank, mijn vader! — zeide hij met sidderende stem — o, ik weet den schat te waardeeren dien gij mij geeft!

EVELIJN stortte tranen, maar het waren tranen van de diepst gevoelde zaligheid.

HILLEGONDE, de goede zachtaardige moeder, snikte, en zond eene stille bede ten hemel, dat hunne kinderen vrede mogten hebben op hun pad, en den tijd mogten zien aanbreken, dat zij naar hun geweten den Heer konden dienen. Toen drukte zij beide aan haar hart, en fluisterde hun in, dat zij den vorigen avond alles had in orde gebragt, maar dat de vader reeds veel meer van hunne gevoelens had geraden dan een van allen wist.

MATTHIJS' ouders — die zich innig verheugden over het geluk van hunnen zoon, wiens neiging hun lang bekend was, en ten hoogsten ingenomen met hunne lieve aanstaande dochter — omhelsden haar hartelijk, en drukten een innigen kus op haar voorhoofd. De hartelijkste gelukwenschen van de naaste betrekkingen bleven niet achter.

De prenter haalde nu eene groote steenen kruik uit eene spint te voorschijn, en vulde op nieuw de bekers met wijn.

Men dronk den verloofden heil toe. Toen wendde WARNERSEN zich tot MATTHIJS' broeder, den jongen bierbrouwer.

— En nu, ANDRIES! — zeide hij — wensch ik u het eerst heil, en neem deze occasie te baat om u ons aller vurigsten dank te betuigen voor het groote aandeel dat gij in de redding mijner dochter hebt genomen. Zonder u zouden wij dezen heugelijken stond niet hebben gevierd. Ofschoon ik voor u geene vergelding heb, zullen mijne vriendschap en dankbaarheid voor u, zoo lang ik leef, niet ophouden.

Bij het ledigen der bekers begon kout en boert, de stille blijdschap weldra in vrolijkheid, die hier wel voegde, te doen overgaan.

Het was voor allen een blijde, schoone avond.

In den herfst werd het huwelijk voltrokken. MATTHIJS kreeg deel in de zaken van WARNERSEN; doch deze hield ze nog jaren lang op zijn eigen in de boekenwereld met eere bekenden naam. Of SONNIUS de door een ketter hem afgedwongen gelofte heeft gestand gedaan, weten wij niet, maar wel dat hij in hetzelfde jaar nog het land heeft verlaten; want in den

herfst van 1557 bevond hij zich te Worms, en woonde daar de openlijke Godsdienstgesprekken bij. — De Prior van het klooster op den Sonnenberg leefde nog eenige jaren. Hoewel hij aan zijne Kerk getrouw bleef, dreef toch het grondbeginsel der Hervormers, het geloof aan Gods genade in CHRISTUS, bij hem boven, en in dat geloof is hij, hoog bedaagd, in stillen vrede ontslapen.

De Hervorming won in Kampen meer en meer veld. WARNERSEN was door het voorval met zijne dochter zóó verontwaardigd, dat hij vrijmoediger en luider zijne gevoelens uitsprak; doch zijne HILLEGONDE weêrhield hem niet zelden van te groote hevigheid. Haar zacht gestemd gemoed had steeds behoefte aan reine Godsvrucht, vrede en liefde, en verblijdde zich in de stille hoop, dat het daarboven eenmaal meer volkomen zoude worden. MATTHIJS ijverde als een getrouwe voorstander der nieuwe leer, en steunde haar met woord en daad; ook EVELIJN gevoelde dikwijls hare geestdrift ontgloeijen voor hetgeen haar Goddelijke waarheid scheen. Voor hevige vervolging bleven zij voortaan lang beveiligd, want Kampens regering, hoezeer de nieuwe leer niet genegen, ijverde voor de rust der stad, en wist nog geruimen tijd binnen hare veste den geest van vervolging te breidelen.

ELIZABETH'S ROZEN.

DOOR

A. VAN WECHEL.

Ziet gij die weldadigste vrouw van het land,
Door armen omringd, en een korf in de hand?
ELIZABETH is het. Van Wartburgs kasteel
Treedt ze uit, en geeft ieder die hongert zijn deel.

De paadjes en hoovlingen zagen met nijd
Zoo kwistig haar weldaân den armen gewijd,
En 't keukenbestuur zag met gramschap en leed,
't Verlies van zoo menigen kostlijken beet.

Men blaast het boosaardig den Landgraaf in 't oor,
En stelt hem haar mildheid zoo ergerlijk voor;
En spreekt van haar goedheid bedenklijk, alsof
Het de eer van zijn Huis en het Graafschap betrof.

Graaf LOODWIJK verbiedt, met hardvochtigen zin,
Het weldoen aan de eedle en vrome Gravin;
En zegt, haar bestraffend: „Mijn Huis wordt onteerd
„Doordien gij, Vorstinne! met beedlaars verkeert."

Zij is hem gehoorzaam, hoe zwaar het haar vall';
Zoo lang tot de kreet der behoefte in het dal,
Herhaald door haar vrouwen, weêrklinkt in het slot:
Nu volgt ze 't niet langer, maar schendt het verbod.

Zij doet door haar juffers, op heimlijke wijs,
Den noodigen voorraad vergaren van spijs,
Vult haastig haar korfje met vleesch en met brood,
En sluipt door de tuinpoort, ter hulp van den nood.

Dat wordt uit der hoovlingen loerende schaar
Een eerlooze vleijer met blijdschap gewaar;
Hij snelt naar den Graaf, en verwringt zijn gelaat
Schijnheilig, terwijl hij de geefster verraadt.

En LODEWIJK, gram, na een kort overleg,
Begaf zich naar buiten, en volgde haar weg,
En tuurde, met vorschende blikken, door 't dal
Tot hij haar ontdekte, en „te staan" haar beval.

ELIZABETH kende de strengheid haars mans;
Zij leest in zijn oogen, vol toornigen glans,
Wat woelt in zijn binnenst', en beeft, en verkleurt,
En wankelt, en weet niet wat óm haar gebeurt.

Terwijl de Gravinne, met vreeze vervuld,
Den korf, dien zij draagt, met haar sluijer verhult,
Bereikt haar de Graaf, met bedreigend gebaar,
En stamelt in drift: „Wat verbergt ge mij daar?

„Beken het, ontrouwe! 't is vleesch en is brood
„Voor bedelaars, die ik te voên u verbood!" —
Zij antwoordt hem blozend, beklemd en bedrukt:
„'t Zijn rozen, die 'k straks in den hof heb geplukt."

„Laat zien dan, die rozen!" hervatte hij straf,
En rukte van 't korfje de sluijerwrong af;
Terwijl de Vorstin, die daar bevende stond,
In stilte gebeden naar 't hemelhof zond.

En, wonder! daar staat in het korfje ten toon
Een ruiker van rozen, vol geur en vol schoon:
De Graaf tast in doornen en kreunt van de smart;
Maar zachtheid vervangt nu den wrok in zijn hart.

Hij steekt uit den ruiker een roos op zijn hoed,
En roept: „O, mijn gade! blijf immer mij goed!
„Gij zijt zoo meêdoogend en edel daarbij!
„Geen engel des hemels is vromer dan gij!"

Ontroerd gaat hij heen, op zich-zelven verstoord,
En rigt tot zijn hofstoet dit waarschuwend woord:
„Wie ooit de Vorstin weêr bespiedt en belaagt,
„Diens straf zij een kerker daar 't nimmer in daagt."

Elizabeth, toen van haar vreeze hersteld
En vrij van den last die haar ziel had bekneld,
Heeft, dankend den Hemel, naar 't dal zich gewend,
Met laafnis voor honger, en troost voor ellend.

Want toen zij, die vrome vol liefde en geduld,
In 't korfje weêr zag, pas met rozen gevuld,
Was 't weder, o, wonder, te hoog voor 't verstand!
Met kostlijke spijzen gevuld tot den rand.

(*Naar 't Hoogduitsch,*
van W. Gerhard.)

DE SLAAF EN DE GUACO.

Op een der heetste dagen van het jaar 1681, volgde een slaaf barrevoets de oevers van den Orinoco. Plotseling stond hij stil, en wierp zich, een oogenblik daarna, op zijnen buik, achter den dikken stam van een Indischen vijgenboom. Op eenige schreden afstands had hij eene der geduchtste slangen bespeurd, welker gebroed nog heden het Noordelijke gedeelte van Zuid-Amerika verontrust. Het was geen monsterachtig

beest, geene dier groote slangen bij wier aanblik men door eene huivering wordt aangegrepen; geen dier kolossale schepsels, welke, in hun vaderland, wanneer ze zijn ingeslapen, de gedaante van een boomstam vertoonen: het beest was zoo klein en nietig, dat men had kunnen twijfelen, of het kracht genoeg bezat om eenen kwartel te dooden; maar het was eene gele slang, wier venijn zoo snel werkt, dat drie minuten na het toebrengen der wond de dood reeds volgt.

De slaaf bleef, plat op den grond uitgestrekt, liggen, en had gaarne twintig jaren zijns volgenden levens gegeven, om zich buiten het bereik der vreeselijke vijandin te bevinden. Deze intusschen scheen hem niet bemerkt te hebben. Spiraalsgewijze op zich-zelve rustende, verhief zij boven het gras haren met eene oker- en oranjetint geschakeerden kop; zij scheen met wellust de lucht in te ademen, en bood elk gedeelte haars ligchaams beurtelings aan de stralen der zon. Van het gevaar onkundig, zou men met verrukking het kleine dier aanschouwd hebben, dat zich zoo levendig, teeder en bevallig in zijne natuurlijke bewegingen vertoonde.

Op eens begon de slang zich, als huppelend, her- en derwaarts te bewegen, en maakte daarbij een ligt geraas, gelijkende naar het zachte ruischen van zijde, als die bewogen wordt door den wind.

Een klam zweet brak den slaaf allerzijds uit. Spoedig vernam hij een ander, zwaarder gerucht. Hij merkte dat het gras heviger bewogen werd. »Mijne laatste ure is geslagen!" dacht hij, en in zijne wanhoop denkende aan eene poging om zijn leven te redden, waagde hij het zijn hoofd op te beuren. Daar vervulde een onverwacht schouwspel eensklaps hem met verwondering en innige vreugde. De Hooge Geest van Afrika's verzengde vlakten had, zoo dacht hij, een blik van mededoogen op hem geworpen.... de slang was met een vogel in gevecht geraakt.

De slaaf zag nu dat hij-zelf geheel buiten het spel was: hij wilde opstaan, en zich op de vlugt begeven, maar bemerkte dat de slang reeds veel van hare kracht verloren had. De nieuwsgierigheid, of de weetgierigheid hield hem nu aan zijne plaats geboeid: hij wilde den uitslag van het ongewone gevecht afwachten.

De strijd was verbitterd en woedend. Onder prachtvolle vederen bewoog de vogel zijne scherpe klaauwen, en zijne dunne, spitse neb bragt de slang diepe wonden toe. De slang verschool zich nu eens kruipend onder het gras, doorkliefde dan weder springend de lucht in alle rigtingen, en dompelde zich zelfs in den stroom, om aan haren doodvijand te ontkomen; maar onder het gras, in de lucht, en tot in het water, overal ontmoette zij dien, en de strijd werd telkens met vernieuwde woede voortgezet.

De vogel evenwel scheen van tijd tot tijd aan zijne tegenpartij eene soort van wapenstilstand te vergunnen; hij verliet haar dan, en vloog naar een naburigen struik. Daar pikte hij eenige bladeren en schorsdeeltjes, die hij haastig inzwolg, maar keerde dan naar de plaats van het gevecht terug, om zijne vijandin op nieuw aan te vallen.

De slaaf was opgestaan, wachtende naar het einde van dit ongemeene schouwspel; eindelijk kroop de slang zieltogend voort, maar de vogel, niettegenstaande zijn ligchaam geheel bebloed en verscheurd was, scheen nog vol moed. Een oogenblik daarna lag de slang levenloos op het gras uitgestrekt. De vogel, door de inspanning om haar te overwinnen, uitgeput, scheen zelf ook zijn einde nabij: hij sleepte zich met sidderende vleugels voort, en zijn hoorbaar hijgen verkondigde een staat van doodelijke afmatting; maar dat alles was van slechts korten duur: hij bereikte weder den struik, pikte op nieuw gretig in de bladeren en de schors, schudde zijne vleugels, keerde naar het slagveld terug, zette zich eene wijle zegepralend op het lijk der verslagene, bragt met de neb zijne verwarde vederen weder in orde, steeg toen krijschend op, en rigtte zijne vlugt naar het Oosten.

Eenige weken na dit voorval had eene zonderlinge en belangwekkende mare de inwoners van Caracas op de been gebragt. Oud en jong, rijk en arm, alles stroomde naar de ruime marktplaats. Uit alle omliggende steden en dorpen waren de menschen in menigte zaâmgekomen. Het marktplein, rondom met trapsgewijs opgaande zitbanken voorzien, geleek naar het worstelperk voor de stierengevechten te Madrid, of naar de renbanen waar de oude Grieken zich onder-

ling oefenden. Het volk zat weldra digt op elkander gepakt, en haakte met brandend ongeduld naar het beloofde schouwspel. Naast de tribune des Spaanschen landvoogds, voerde de muzijk van het krijgsvolk nationale stukken uit.

De landvoogd verscheen, en het werd stil onder de woelige menigte. Nu verscheen op het vlak dat voor de vertooning was opengelaten, een man, die voor zich uit met de eene hand eene ton rolde, en eene zak in de andere droeg, en midden op het plein staan bleef. Het was de slaaf van de oevers des Orinoco's.

Hij boog zich eerbiedig voor den landvoogd, en groette daarna driemaal de vergaderde menigte, naar de wijze onzer tooneelspelers, opende toen de ton, en haalde er eene slang uit. Dat was de goedaardige slang; getrouwe bewoonster der binnenplaatsen, groote vriendin van het gevogelte, en ongelukkige speelbal van kinderen. De vergadering lachte, en de slaaf wierp deze slang met verachtende gebaren van zich af.

Hij opende weder de ton, en trok er eene slang uit, wier beet den dood niet ten gevolge kan hebben, maar toch pijnlijke smart veroorzaakt. De menigte lachte niet meer; want de slaaf ontblootte zijn regterarm, en plaatste er den kop der slang op, en het bloed vloeide; maar zoo ras hij gebeten was, plaatste hij de slang weêr in de ton, en opende den zak, die nu bleek met bladeren gevuld te zijn, en nam eene kleine hoeveelheid van die bladeren, en at ze op.

Toen opende hij weder de ton, en nam er eene slang uit, wier gezigt de menigte met schrik vervulde; want de beet van deze slang veroorzaakte een snellen, onvermijdelijken dood. De slaaf hitste het dier aan, bood het zijn linkerarm, en toonde den aanschouweren eene dubbele wond. Terwijl er een gemor van ontroering en angstige verwachting uit de menigte oprees, borg de slaaf weêr met kalmte het gevaarlijke dier, en at weêr eene hoeveelheid van de door hem meêgebragte bladeren.

Nu gaf hij door teekenen te kennen dat hij zich aan de gevaarlijkste van alle slangen zou blootstellen. Eene plegtige stilte toonde de belangstelling aan, die uit wetenschappelijke weetgierigheid bij den een, uit bloote nieuwsgierigheid bij den ander, uit angst of mededoogen bij derden, onder de menigte bestond. De arme slaaf, dit had men reeds gezien, was in 't bezit van een onwaardeerbaar geheim, om

het venijn der slangen schadeloos te maken. Geen wonder, als ook hij het gewigt gevoelde, dat hij door verstand en moed, door op te merken, en de waarheid zijner opmerking, met gevaar van het leven, aan zich-zelven te beproeven, voor de menschheid verkregen had. Nog gebogen onder 't juk der slavernij, veroordeeld als hij was om beheerscht te worden door harde meesters, en niet veel hooger geschat dan het redelooze vee, heerschte hij in dit oogenblik over al de duizenden, zoo wel aanzienlijken als geringen, wier blikken strak en star op hem gevestigd waren, en elke zijner bewegingen volgden.

Daar opende hij weder zijne ton en vertoonde nu aan het verbaasde en ontstelde volk de geduchtste slang der Orinoco-gewesten: de gele slang, wier beet tot dus verre in een paar minuten den dood ten gevolge had. Hij hield het venijnige dier bij den kop, zoodat het hem geene wonde kon toebrengen; maar toen hij zeker was dat ál de aanschouwers de slang hadden herkend, ontblootte hij zijne borst, at weêr eene hoeveelheid van de meêgebragte bladeren, en hitste nu de slang aan, en plaatste haar digt bij zijn hart, en ontving daar den steek van het vóór dezen immer doodend gedrocht. Toen dit gebeurde, gingen er kreten en gillen van ontzetting uit de menigte op; doch de slaaf wierp de slang weêr in zijne ton, en trad toen langs de banken het plein rond, om elk te overtuigen, dat het venijn op hem geene uitwerking had. De grootsche openbaring van het weldadig natuurgeheim, dat hij ontdekt had, was geschied, en door schrikbarende proeven boven allen twijfel verheven.

De stilte bleef nog eene wijle heerschen; het was als of elk der aanwezigen door de verafschuwde slang onder het hart ware geraakt. Maar toen men zag dat de slaaf niet nederstortte, maar op het plein bleef rondgaan, werd de menigte van lieverlede luidruchtiger, en gaf door herhaalde toejuiching blijken, dat het die openbaring begreep en erkende, en inzag dat het venijn der slangen had opgehouden doodelijk te zijn voor hen die het middel kenden, dat de arme slaaf, nu weldoener der menschheid, gebruikt had om zich te beveiligen.

Een geheel uur verliep, en de slaaf, die zich op zijne ton had gezet, zat daar in volle levenskracht. Nu deed de landvoogd hem naderen, en vroeg hem naar zijn geheim. Toen

toonde hij de bladeren. En toen, zoo als hij voorzien had, de landvoogd ook vroeg: hoe hij met de kracht dier bladeren was bekend geworden? - zeide hij dat niet alleen, maar keerde naar zijne ton terug, en haalde er andermaal eene gele slang uit, maar nam ook uit een afgesloten vakje der ton haren doodvijand: een vogel met spitsen bek, door hem gevangen en gekortwiekt, en die zoo ras hij de slang in het oog kreeg, op haar aanviel met al de woede van ingeschapen, onverzoenlijken haat. Het geheele volk was nu getuige van den strijd, dien de slaaf had bijgewoond, en waaruit hij zulk eene nuttige les had getrokken. De vogel verliet nu, gelijk toen, bij wijlen zijne prooi, om van de bladeren te eten, en rustte niet voor de slang was gedood.

Aldus werd eene der heilzaamste ontdekkingen door een slaaf gedaan, met moed en volharding onderzocht, en, toen hij zeker was van zijne zaak, grootmoedig aan de menschheid bekend gemaakt. Voortaan telde de Nieuwe Wereld een geesel minder.

De landvoogd rees van zijnen zetel op, verklaarde den slaaf, in naam des Konings, vrij, en verzekerde hem een aanzienlijk jaarlijksch inkomen. Vervolgens aan het struikgewas, welks heilzame eigenschappen zoo wonderbaarlijk waren ontdekt, den naam des vogels gevende die ze geopenbaard had, noemde hij 't: guaco.

Tegenwoordig vindt men de bladeren van den guaco op alle tafels der bewoners van de Orinoco-gewesten. Vooral de landlieden maken er een gezet gebruik van, en beveiligen zich daardoor tegen den beet der gele slang; vroeger voor hen de gevaarlijkste van alle diersoorten.

NAAR LAND!

EEN LIED DES OUDERDOMS.

DOOR

JOH. H. JONCKERS.

Naar Land, naar Land!
Van 't hobblen op de baren
Ben ik zoo moede en zoo mat.
Kom, voor 't lest nog eens krachtig den roeispaan gevat,
En daar ginder de branding doorvaren —
Dan anker, mijn bootjen, aan 't strand!

Naar Land, naar Land!
Verguld van zonnestralen
Was soms wel de gladde vloed —
Maar 'k heb stormen en klippen en kolken ontmoet —
Zoo 'k gered weder adem mogt halen,
't Was hulpe van magtiger Hand.

Naar Land, naar Land!
'k Voer af met blonde lokken —
Nu zijn ze zoo grijs en ijl.
Lang gebluscht is des oogappels vurige pijl,
En de rugspier is krom mij getrokken,
En ontwricht is der knieën band.

Naar Land, naar Land!
Met talrijke gespelen
Begon ik de levensvaart.
'k Zag hun bootjens gezellig rondom mij geschaard,
'k Zag in golfslag en stilte hen deelen —
Thans zijn zij reeds aan d' oeverkant.

Naar Land, naar Land!
Vader! Uw kind wil rusten,
Rusten naar ligchaam en geest.
Sterk nog eenmaal den arm, zóó verstramd en ontpeesd —
Mijn dierbren wenken aan gindsche kusten —
Naar Land hijgt mij 't harte — naar Land!

Heteren, Junij 1851.

TOT BLADVULLING.

Sadi, een Perzische wijze, zat eens des avonds in het lezen van den Koran verdiept. Toen hij opzag waren twee van zijne drie zonen ingeslapen. De derde, echter, waakte, en zeide met zelfbehagen: »Zie, vader! wat slapen zij; maar ik bid." Met zachten ernst antwoordde Sadi: »Het is toch nog beter te slapen, mijn zoon! dan op 't geen men doet zich te verhoovaardigen."

MENGELWERK.

ANTIKRITIEK. (*)

In de Groninger Courant van den 18den Augustus ll. heeft een ongenoemd Schrijver, in een artikel dat, op twee na (beleefdheid en onvoorbarigheid), alle mogelijke voortreffelijkheden in zich vereenigt, hare lezers onderhouden over hetgeen er staat in mijne aanteekeningen over het eiland Ceram: »*dat de casuaris geene maag heeft*". (†) De wijze waarop dat geschied is, had niet grappiger kunnen zijn, en toch is 't artikel meteen zóó aandoenlijk, dat het mij niet zou verwonderen, wanneer van ieder tweetal lezers de een er bij uitproestte van lagchen, en de ander wegsmolt in tranen. De weergâlooze Steller van dat aardige ding, die de partij heeft opgevat voor een stom dier, hetwelk nooit tijdschriften of couranten te lezen krijgt, heeft in alle opzigten volmaakt gelijk. Het grenst aan laster, wanneer men zegt dat de casuaris geene maag heeft. Als dat geloofd wierd, zou het arme beest aan de wangunst en nijd van millioenen broodschrijvers worden blootgesteld. De casuaris heeft wel degelijk eene maag, en wel zulk eene ferme, alles verduwende of verdurende maag, dat ik mijne dankbaarheid aan den man, die zoo grootmoedig voor het beest in de bres springt, niet beter weet aan den dag te leggen, dan door hem-zelven eene casuaris-maag toe te wenschen. Maar hij is niet op de hoogte als hij zegt: dat *ik* het ben die het dier zoo gelasterd heeft. Ik heb in CUVIER's »*Regne Animal*" gelezen: »*Le casuar à casque* (dat is die van Ceram) MANQUE *d'estomac intermédiaire*", en dat deed mij schrijven: »*noch* VOLKOMEN *maag heeft*". Wie niet wijzer is dan CUVIER, zal dat, geloof ik, zoo erg misdadig niet vinden,

---

(*) Toen deze Antikritiek ontvangen werd, waren de Nommers voor October reeds afgedrukt. — Bij onderzoek is ons gebleken, dat inderdaad het woordje „*volkomen*" ter aangewezene plaatse door den zetter is overgeslagen. DE RED.

(†) *Vaderlandsche Letteroefeningen*, voor 1856, Mengelwerk, bl. 474.

en dat het woordje »VOLKOMEN" is weggeraakt; daar heb *ik* part noch deel aan. Als de casuaris-advocaat de zaak aan een geregtelijk onderzoek onderwierp, zou hem, waarschijnlijk, blijken, dat, bij vergissing, de zetter 't overgeslagen, en de corrector dat niet opgemerkt heeft. Aan opzet is hier niet te denken; — of de zetter moest óók eene soort van casuarismaag hebben, en, alle magen naar de zijne beoordeelende, eene onvolkomen maag voor eene onmogelijkheid houden! — In dát geval (want de zetters willen ook wel eens verbeteren wat hun niet goed schijnt) kan hij 't woordje »volkomen" hebben weggelaten in vóórbedachten rade, en als dát zoo is, weet ik niet wat er van hem worden moet; — tenzij de advocaat, even als ik, genade voor regt late gaan.

Intusschen dank ik hem (namelijk den casuaris-advocaat) dat hij de goedheid heeft gehad mij aanleiding te geven tot deze Antikritiek, en tot het vriendelijk verzoek aan den lezer:

1°. om, op bl. 474 van het Mengelwerk in het bovengemelde Nommer van dit Tijdschrift, in regel 2, v. b., voor: *»noch maag"*, te lezen: *noch volkomen maag;* en in regel 12, v. b., voor: *»niet digt bij"*, te lezen: *niet digt voor.*

2°. Om als hij weder, in dit of een ander Tijdschrift, een gedeelte vindt mijner aanteekeningen over onze Oost-Indische bezittingen, en weder een van mijne hartelijke vrienden (want daar houd ik den casuaris-advocaat voor) mij Professor wil maken in deze of gene wetenschap, of althans aan mijn werk dezelfde waarde toeschijft als aan dat van Hoogleeraren, of leeraren bij onze Akademiën, alsdan te bedenken, dat het niet *mijne* schuld is, wanneer overdreven genegenheid mij of mijn werk zoo hoog verheft. Al wat ik met het inzenden van mijne aanteekeningen bedoel, is eenvoudig om die gedeelten onzer schoone en rijke Overzeesche bezittingen waar ik gewoond, of die ik doorreisd heb, zoo 't wezen kan, in het moederland nog wat meer, of meer algemeen bekend te maken, dan ze reeds zijn. Daarbij onderwijs te geven in wetenschappen buiten mijn vak, heeft nooit in mijn plan kunnen liggen. De natuurlijke historie inzonderheid laat ik gaarne geheel over alleen aan den Schrijver in de Groninger Courant, die mijn vol vertrouwen daarin heeft verworven. Hij heeft haar, door zijn artikel over den casuaris, eene groote dienst bewezen, die ik hoop, dat nooit vergeten moge worden, en waarvan hij

altijd deze Antikritiek tot een onloochenbaar bewijs kan overleggen. Door hem alleen heeft de casuaris zoo spoedig de maag teruggekregen, die hem eene wijle was ontnomen, en zonder welke er in dit ondermaansche geen rust of duur zou wezen voor dat aardige dier.

Nijmegen,
den 26sten September 1856. J. B. J. VAN DOREN.

DE WITTIANA.

DOOR

Dr. *G. D. J. SCHOTEL.*

3.

SCHILDERIJ TER GEDACHTENIS VAN DE OVERWINNING BIJ CHATTAM.

Toen de Ruwaard van Putten, Burgemeester van Dordrecht, den 17den September 1667 van »de Engelsche expeditie" te Dordrecht terugkwam, werd hij feestelijk ontvangen. »Wanneer" — lezen wij in GODEWYCK's *Ms. Beschryv. dier stad* — »sijn Ed. met het yacht, 't welck deftigh gemonteerd was, met sijn andere byhebbende yachten de stadt begon te naderen, wierden thien groote metaelstucken gelost, die op 't Groote-Hooft stonden, met 250 muskettiers cierlyk gemonteerd, genomen uyt de elff vaendelen, die braeff in batailje stonden, hebben lustich onder 't canon met de musketten vuer gegeven. De stucken werden drymael gelost, de trompetten bliesen, en daer was een groot gejuych en vrolykheit by vele menschen, omdat de victorie de vrede verhaest heeft. Als sijn Ed. uyt het yacht tradt op het Groote-Hooft, alwaer hy van de Magistraet verwacht wierdt, die hem congratuleerde over de victorie, was er sulck een gedrangh van volck, dat men de straet niet en conde gebruycken. Sijn Ed. wierdt geaccompagneert van de Magistraet tot aen sijn logement, en wert aldaer verwelcomt van sijne familie en bloetvrienden." Denzelfden avond was de stad geïllumineerd, brandde men pektonnen, en des anderen daags werd in de Engelsche kerk eene *Oratio in honorem*

C. WITTII gehouden. PETRUS GODEWYCK, LAMBERT VAN DEN BOSCH, WILLEM DE BEVEREN, J. OUDAAN, BARTH. ABRA, L. VAN DE ROER, en vele anderen, vervaardigden bij die gelegenheid Welkomstgroeten en Lofdichten. Deze was echter de eenigste eer niet, die hem van wege de stad te beurt viel. Reeds den 30sten Julij 1667 had de Oud-Raad, op voorstel van den Burgemeester Mr. HUGO REPELAER, het volgende besluit genomen: »Tot gedagtenisse van de heroïque daden, wijsheyd, voorsigtigheyd ende courageuse conduites van den Heer CORNELIS DE WITT, regerende Burgemeester deser stad, als haer Hog. Mog. gedeputeerde op 's lands vloote in de heerlycke victorie, den 20, 21, 22 en 23 Junij onder Gods genadigen zegen op het Ryck ende de capitaalste schepen van Engeland bevogten, »een tafereel te doen schilderen, ende in de groote saal op te hangen, behelsende het contrefeytsel van den Heer DE WITT, mitsgaders d'attaque op het fort van Cheyrenesse en de veroveringe van 't selve; het veroveren, ruïneren ende verbranden van de schepen omtrent Chattam ende op de riviere Rochester c. a., invoege als het selve op het cierlykste ende bequaemste sal werden geordonneert, met een korte en bondige inscriptie ofte vers ter materie dienende, en ten dien eynde Heeren Commissarissen uit 't midden van 't gerecht gecommitteert."

De vervaardiging dezer schilderij werd opgedragen aan JAN DE BAAN, die er drie jaren over arbeidde. Eerst den 3den Junij 1670 werd in den Oud-Raad »de inscriptie van het exploict op Chattam" (o. a. in het Latijn en Nederduitsch te vinden in *Het derde Deel van 't swart Toneel-Gordijn opgeschoven voor de Heeren Gebroederen* KORNELIS *en* JAN DE WITT. *Anno* 1678, bl. 20 en volgg.) »gearresteerd", en in *Tresor. Reken.* van dat jaar vindt men de volgende posten: »Bet. JAN en MATTHYS PAYEN, over 't vergulden van de lijst tot de schilderij van den Ed. Heer CSZN. DE WITT, Oud-Burgemeester dezer stede, Ruward van Putten, 450 £. Bet. aan PIETER DE BRUYN en HENRICK DE JONG over 't snyden van den lijst tot de schilderye, die ter eere van de Hr. Ruward van Putten te gedachtenisse is gemaect van 't heerelyck oorlogsfeyt over sijn beleyt op de Riviere van Chattam, 195 £." Toen deze schilderij op de groote zaal van het stadhuis was opgehangen, werden er lofdichten, o. a. door A. VAN OVERBEKE, DAVID VAN

HOOGSTRATEN, en andere Dichters, op vervaardigd. Het is bekend dat het Dortsche graauw haar in het oproer van 1672 verscheurde. De brokken werden echter later, toen ROMEIN DE HOOGHE haar in plaat zou brengen, door HOUBRAKEN van de plunderaars voor weinig geld gekocht, of aan hen onfutseld, bij elkander gevoegd en daarnaar eene schets vervaardigd. Behalve deze schilderij was er nog een modèl van, dat later in bezit van den Heer POMPE VAN MEERDERVOORT kwam. Het is naar dit modèl dat A. SCHOUWMAN de teekening vervaardigde, die door FOKKE gegraveerd werd, en bij WAGENAAR, *Vad. Hist.*, D. XIII, voorkomt. Deze schilderij was eene der oorzaken van den oorlog tegen KAREL II (*). Volgens BILDERDIJK, *Geschied. des Vaderl.*, D. IX, bl. 181, was zij »jammerlijk geordonneerd, misteekend en even slecht gekleurd". Waar de stukken van de origineele en de modèlschilderij zijn, is onbekend; doch bij Mevrouw de *douairière* HOOGH, geb. DE WITT, te Dordrecht, bevindt zich de gouden kop, in 't hol van welks deksel men leest: »Extract compendieus, den 2 Julij 1667. Op 't geproponeerde van de Heeren G. Raden, en by Staten goet gevonden, dat aan Heer CORNELIS DE WITT als Gevolmagde van den Staat op 's Lants vlote, gedirigeert en uytgevoert hebbende het fameus exploict van den 21, 22 en 23 Julij 1667, op de riviere van London en van Rochester in 't werk gestelt, vereert sal worden een goude kop, daer op 't voorsz. exploict uytgebeelt zy, en dat tot een Gedenkteecken in zijne Familie, en voor de posteriteyt. Accordeert in substancie met de Resolutie van de Staten, HERB. VAN BEAUMONT."

Even als op de schilderij, bestaan er vele Engelsche en Nederduitsche gedichten op dezen kop, zoo als van ANDREAS COLVIUS, HENRICUS FRANCKEN, ANTONIDES VAN DER GOES, R. PAGET, en anderen.

(*) De Engelschen achtten het eene grief dat de kroon van Engeland op dit stuk onder de voeten van den overwinnaar geplaatst was. Zulks is echter het geval niet geweest.

KINDEREN — SCHATTEN.

DOOR

J. W. REGT.

De voorwerpen die ons omringen hebben geene volstrekte, maar eene betrekkelijke waarde. Wij schatten hen hooger of lager, naar gelang wij meenen dat zij in staat zijn onzen levenstoestand aangenamer of onaangenamer te maken.

Het denkbeeld dat wij van geluk vormen, is daarom van den meesten invloed op hunne waardeering. Zoeken wij dat geluk *buiten* ons-zelven in de zinnelijke wereld, dan is het gemakkelijk te begrijpen dat de stoffelijke goederen dezer aarde hooger bij ons staan aangeteekend, dan wanneer wij het geluk *in* ons-zelven en de zedelijke wereld trachten te vinden. Van daar het verschijnsel, dat de eene mensch met rijkdom, eer en aanzien dweept, en de andere, als waren die louter beuzelingen, daarmede den spot drijft.

De vraag is dan wel niet ongewoon: of er onder al de zinnelijke voorwerpen geene gevonden worden die wij als wezenlijke schatten hebben aan te merken? En hierop geloof ik bevestigend te mogen antwoorden.

Voor mijne verbeelding staan voorwerpen waaromtrent de meening noch van den overdreven zinnelijke, noch van den wijze en verstandige verschilt; voorwerpen die voor hen allen even begeerlijk en aantrekkelijk zijn; voorwerpen, in één woord, die zoo veel waardij voor hen bezitten, dat zij die als de appels hunner oogen beminnen.

Behoef ik mij nader te verklaren, wanneer ik kinderen bedoel, die teedere lievelingen, voor wie onze boezem jaagt, — ons hart klopt, — ons bloed bruist? Kinderen, — die wij voor geen geld ter wereld zouden willen missen; maar waarvoor wij alles veil hebben: ons geluk, ons genoegen, ons leven? Inderdaad, ik geloof geene tegenspraak te zullen ontmoeten, indien ik hen onwaardeerbare schatten noem; en mogt het geval plaats hebben, dat wij nog niet sterk genoeg in de overtuiging daarvan deelden, zoo vlei ik mij, dat mijn opstel zal kunnen bijdragen om ons daarin meer te bevestigen, ver-

mits ik voornemens ben de uitgesproken stelling opzettelijk voor u te behandelen.

Tweeledig zal ik te werk gaan. Eerst treed ik in eenige beschouwingen, om u te doen zien dat kinderen kostelijke schatten zijn. Daarna trek ik uit deze voorstelling eenige drangredenen, om ons die schatten op den juisten prijs te doen stellen.

Door schatten verstaan wij in het algemeen zulke goederen of bezittingen waaraan wij boven andere eene uitstekende waarde toekennen. Een aantal dingen begrijpt men daaronder, doch wij kunnen die misschien best onder drie hoofdsoorten rangschikken, namelijk: kapitalen, kleinoodiën en kostbaarheden. Laat ons zien, of deze drieërlei benaming ook op kinderen toepasselijk is.

Noemden wij allereerst kapitalen, dan denken wij wel bovenal aan geldsommen, maar toch ook aan al zulke goederen, hetzij roerende, hetzij onroerende, welke den graad van iemands fortuin aanduiden.

Door kapitalen hebben wij gewigt en beteekenis in de maatschappij; zij stellen ons in staat tot velerlei ondernemingen; wèl aangelegd, verschaffen zij ons winsten, als zoo vele hulpbronnen om rijkelijk te genieten. Kortom: kapitalen zijn de magtige hefboomen, die ons in de hoogte voeren; de locomotieven, die ons op den spoorweg des levens vooruittrekken; de telegraphen-draden, die ons met ieder in verbinding stellen; zij zijn de afgoden van velen, maar de spooksels van slechts weinigen.

Het ligt niet in mijn plan, u de werkelijke of ingebeelde waarde dier kapitalen voor den redelijken, zedelijken en godsdienstigen mensch te betoogen. Ik wil niet nagaan van wat aard het genot is, dat zij aanbrengen; nog minder behaagt het mij, den luister te ontleden, waarmede hun bezit den eigenaar doet pralen. Maar ik roep kinderen voor uwe aandacht, en hetzij gij die als lagchende lenterozen op hun leger ziet sluimeren, hetzij gij die als dartele vlinders om u heen ziet zweven, of als schuldelooze engelen hunne gebeden hoort stamelen, altijd zullen zij u voorkomen als kapitalen van den edelsten en voortreffelijksten aard.

Zegt het mij, vaders en moeders! of uwe kinderen geene rijke en onuitputtelijke bronnen van genoegens voor u doen

vloeijen? Zijt gij niet rijker dan de Vorst op zijnen troon, als gij uw bescheiden deel met een dankbaar en tevreden kroost geniet? Waar vindt gij zoo veel belangstelling, zoo veel teederheid en liefde als te midden uwer spruiten? Is de huiselijke kring niet dáárom het aantrekkelijkst voor u, dewijl gij er méér dan elders eene vriendschap van den echten stempel ondervindt? In uwe kinderen vindt gij u zelven weder; en gelijk uw persoon, van alles wat zich op de wereld bevindt, het hoogst in uwe schatting staat, zoo moet ook volgen, dat zij, die de beeldtenissen, of laat ik liever zeggen: de afdruksels van uw wezen zijn, voor u de grootste waarde moeten bezitten. Goud noch zilver kunnen als schatten met hen vergeleken worden. Kinderen zijn in waarheid onschatbare kapitalen. Wij zeggen het VONDEL na:

Der kindren wakkere oogen zijn
De spiegels en het kristallijn,
Waerin der ouderen gelaet
En schijn en aenschijn voor ons staet.
't Zijn onverzierde schilderyen,
En verwen, die ons hart verblyen.

Doch niet alleen om de genoegens die zij verschaffen, ook om de voordeelen die zij opleveren, verdienen de kinderen kapitalen geheeten te worden. Wij denken hier echter niet zoo zeer aan stoffelijke dan wel zedelijke voordeelen. Toch zou het niet moeijelijk vallen te bewijzen: dat het bezit van kinderen kan medewerken om onze uiterlijke levensomstandigheden te verbeteren.

Orde, spaarzaamheid en werkzaamheid, die belangrijke middelen om ons tijdelijken voorspoed te bezorgen, hoe menig is daaraan eerst beginnen te denken, sedert God hem kinderen schonk. De oude opmerking, dat kinderen een verborgen zegen aanbrengen, mag zij wel zoo ligtzinnig weggecijferd worden als velen zich durven onderstaan? Hoe komt het dan, dat, bij vermeerdering onzer gezinnen, toch het dagelijksch brood toereikend blijft om allen te voeden? Verklaart het, hoe zelfs in dagen van kommer en druk, de voorraad blijft strekken, indien gij niet aanneemt dat Hij die in ELIA's tijd het meel in de kruik en de olie in de flesch vermenigvuldigde, ook in onze huizen doet wat ons eindig en beperkt verstand niet

kan bevatten. Die het geschrei der jonge raven hoort, let ook op de stamelende beden onzer kinderen, en onzigtbaar als Zijn wezen is, zijn ook de zegeningen die Hij ter wille onzer lievelingen over onze hoofden uitstort.

Willen wij het dan niet ontkennen dat kinderen tot verbetering van onzen uiterlijken levenstoestand bijdragen, nog minder zullen wij tegenspreken dat zij voordeelig op onzen innerlijken zielstoestand werken.

In den kring van kinderen zijn wij als in eene oefenschool geplaatst, waar wij al de deugden in beoefening kunnen brengen, welke van ons gevorderd worden om in de juiste verhouding tot ons-zelven, tot den evenmensch, en tot God te staan. Door den omgang met kinderen leeren wij zelfbeheersching, zelfverloochening, en zelfopoffering: de drie hoofdzaken voor het Christelijke leven. Maar ik noem liefde de grondtoon van ons zedelijk bestaan, de alles doordringende en ontgloeijende kracht ten goede, die het wezen van ons wezen behoort uit te maken, en vraag u: hoe wij daarin, door verkeer met onze kleinen, kunnen vooruitgaan?

Bovendien mag ik dit niet als een der belangrijkste voordeelen verzwijgen, dat wij in den kring van ons gezin vele gewigtige en verhevene waarheden onzer gezegende Godsdienst des te beter zullen begrijpen; maar van die alle deze wel het meest: waarom God zich bij eene moeder vergelijkt, waarom CHRISTUS Hem Vader noemt, en het gansche menschdom als een enkel huisgezin voorstelt.

God; de Vader....! Zoo heeft dan het Hoogste Wezen denzelfden naam willen aannemen, dien wij, hoofden van huisgezinnen, dragen. Zegt het mij, of gij schooner eeretitel kunt voeren, of tot hooger aanzien kunt stijgen, dan een naamgenoot der Godheid te zijn? Onnoemelijke schatten hebben sommigen verspild om in eer en aanzien bij de wereld te winnen. Reuzenwerken hebben anderen opgerigt om zich naam te maken, en daarmede stroomen gouds verkwist; doch meer dan hunne kapitalen vermogten, bewerken onze kinderen, daar zij ons boven koningen en geweldenaars doen uitblinken met den eenvoudigen naam van vader, den schoonsten, den liefelijksten, den begeerlijksten voor God.

Maar die naam van vader, en, in het algemeen, die van ouders, herinnert ons groote en heilige verpligtingen. Niet

alleen naamgenooten, ook medewerkers der Godheid zijn wij. Kinderen omgeven ons niet enkel als bronnen van genoegens, van voordeel, van eer en aanzien; het zijn geene kapitalen die wij uitsluitend in betrekking tot ons-zelven moeten denken om er slechts van te trekken, maar waarmede wij winst behooren te doen door hen te veredelen en in waarde te laten stijgen. Onze kinderen zijn kleinoodiën, en wat wij met die beeldspraak bedoelen, hopen wij dadelijk uit te leggen.

In het dagelijksche leven verstaat men door kleinoodiën juweelen, paarlen, diamanten, en in het algemeen zulke kleine zaken welke de mensch tot bijzonderen opschik van zijn ligchaam aanwendt.

Welnu! ook kinderen zijn juweelen, en wel juweelen van het zuiverste water: want in hen gloort eene vonk der Godheid.

Het is zoo, als zij ter wereld komen, onderscheiden zij zich door niets van het redelooze dier, dan door eene hoogere mate van hulpbehoevendheid. Jaren verloopen er, eer het wicht zijnen wasdom bereikt. De krachten van zijn ligchaam en zijnen geest ontwikkelen zich uiterst langzaam. Maar juist dat verschijnsel doet ons reeds veronderstellen dat het kind een schepsel van hoogere bewerktuiging zijn moet. Immers, het dier wordt van het oogenblik zijner geboorte wel ligchamelijk grooter, maar in zijne handelingen gaat het dadelijk op eene instinctmatige wijze te werk, waarin nooit verandering komt: van dien kant is er bij hem geene ontwikkeling te bespeuren. Maar het kind, dat in den moederschoot een plantenleven leidde, en bij zijne allereerste verschijning op het tooneel der wereld, even als het dier, door kunstdriften geleid werd, begint al spoedig te toonen dat hij van alle bewerktuigde wezens dezer aarde door hoogere bewustheid, wilskracht en scheppingsvermogen onderscheiden is, en die grootheid zijner natuur zonder grenzen blijft ontwikkelen. Het kind toch begint langzamerhand over zich-zelf en de dingen buiten hem te denken; het begint het ware, schoone en goede te gevoelen; het begint te verkiezen en te verwerpen: welke verrigtingen op later leeftijd onder den invloed der rede komen te staan, waardoor dan wel het evenwigt zijner zielskrachten geschraagd, maar zijne voortgaande ontwikkeling nog in het geheel niet geëindigd is. Van de zijde zijns geestes komt hij

aan deze zijde des grafs nimmer tot volkomenheid; derhalve moet hij zijne ontwikkeling in eene hoogere orde van zaken voortzetten. Wij weten dus inderdaad slechts in eenen betrekkelijken zin wat de mensch is. Zijn *zijn* is niet anders dan een gedurig worden. Hoe grootsch en verheven wij hem hier aanstaren, toch is hij nog steeds voor meerdere voortreffelijkheid vatbaar. De mensch ontwikkelt zich eindeloos. Hij streeft naar gelijkvormigheid aan God.

Ik mag den schakel mijner redeneringen niet verder voortzetten. Ik moet de vleugels mijner verbeelding knotten, en terugkeeren tot het kind, dat in zijn schommelend wiegje, of op den zaligen moederschoot gelegen, van die eindeloosheid het begin uitmaakt. Kunt gij het begrijpen wat heerlijke bestemming hem tegenlacht? Kunt gij de waardij van het juweel berekenen, dat hier door de hand van God gezet is? Voorzeker schijnt het u toe een raadsel te zijn, waarvan de oplossing moeijelijk te vinden is.

Ik zal trachten u dat eenigermate begrijpelijk te maken, en vergelijk de kinderen daarom bij paarlen.

Begeeft u tot dat einde met mij naar het strand van Golconda. Dáár zien wij den Hindoe in de diepte van den Oceaan zinken, en als hij langen of korten tijd voor ons oog onzigtbaar is geweest om den bodem te doorwoelen, heft hij het hoofd weder boven den gekrulden waterspiegel uit, beladen met eene menigte schelpen. Wie onzer zou verwachten dat die onaanzienlijke en wanoogelijke voorwerpen, welke hij opgeraapt heeft, de kostbaarste schatten verbergen? Vergapen wij ons echter niet aan dien uiterlijken schijn. Als diezelfde schalen zich ontsluiten en van hare overige bestanddeelen gezuiverd zijn, vertoonen zij de reinste paarlen die men met mogelijkheid zich kan voorstellen.

Niet anders is het met kind. De parelschelp gelijk, wacht het slechts naar den oogenblik, waarin, bij verdere ontwikkeling, de zwachtels van zijnen geest wegvallen, om den adel zijner hoogere natuur in het licht te stellen. Daar staart het reeds om zich. De menschenkiem begint te ontspruiten. Welhaast schiet zij op, — draagt zij bloesems, — toont zij knoppen, — levert zij vruchten. Dan openbaart het kind — nu mensch geworden — zich in den vollen zin des woords met een overwigt over al het geschapene. Door zijn verstand,

door zijn overleg, door zijne schranderheid overwint hij den moedigen leeuw, temt hij den reusachtigen olifant, regeert hij het paard, vangt hij den vogel, doodt hij den walvisch, — zelfs tusschen de ijsbergen.

Ook het groeijend en delfstoffenrijk is hem even als dat der dieren onderworpen. Hij dwingt den grond hem zijne gewassen op te leveren, en vermenigvuldigt die naar zijne verkiezing. Hij verdeelt de goederen der aarde naar welgevallen; hij plant de gewassen van het eene werelddeel in het andere over.

De mensch is heer en meester van het vuur. Alleen hij weet het te onderhouden en tot duizend gewigtige einden aan te wenden. Hij gebiedt over de hoofdstoffen dezer planeet. Met de snelheid eener gedachte doorvliegt hij onmetelijke afstanden. Met luchtbollen bevaart hij de hooge gewesten van den dampkring; met den duikerklok zinkt hij tot den bodem van den Oceaan. Hij daalt neder in de diepste afgronden der aarde, en de stugste metalen weet hij tot de fijnste draden te bewerken. In waarheid: de mensch is de tweede schepper. Hij is Gods stedehouder of plaatsbekleeder op aarde. En toch zouden wij hem van eene grootscher zijde kunnen aanstaren, als wij hem wilden beschouwen van de zijde zijns gemoeds. De mensch is het verhevenst waar hij, door den gloed der Godsvrucht ontstoken, de meeste zelfverloochening aan den dag legt. Hij verschijnt als een vertroostende engel in de hutten der armen, en aan de sponden der stervenden. Bij pestziekten zelfs snelt hij zijne lijdende natuurgenooten ter hulp. Den ruwsten barbaar deelt hij de zegeningen der beschaving mede, en ver van vaderland en maagschap slaat hij bij dezen zijne woning op. Hij treedt kerkers en holen in, om den diepst gezonkene voor de deugd te winnen, en tusschen het vuur der strijdenden waagt hij het CHRISTUS — biddende voor Zijne moordenaren — als de Vredevorst ter verzoening te prediken.

Zegt het mij, of het kind, dat tot zulk eene hoogte kan klimmen, niet eene uitstekende parel is. Het is zoo, wij beschouwden den mensch hier in het algemeen; maar het kind maakt toch van het geheel een deel uit. Het kan op zijne wijze aan den luister van ons geslacht bijdragen, als wij de parel bij hem opvisschen en niet achteloos laten wegschuilen

in de diepte. God heeft ieder kind eene meerdere of mindere waarde geschonken, en deze moet er als ware het uitgehaald worden. Hoe dit geschiedt zullen wij bemerken, als wij de kinderen bij diamanten vergelijken.

Wanneer deze uit den schoot der aarde worden gedolven, hebben zij ook niet dadelijk den rang dien zij onder de edele gesteenten innemen. Eerst moet de erts gezuiverd, en vervolgens de steen op eene kunstmatige wijze geslepen worden, zal hij zijnen aanminnigen glans en schitterenden luister verspreiden. Desgelijks is het bij de kinderen. De krachten van den geest moeten gewekt, gerigt en veredeld worden. Er moeten dagelijks oefeningen plaats hebben, om de sluimerende vermogens wakker te maken. Als ruwe diamanten moeten zij door onderwijs en opvoeding loutering ondergaan. Kennis en wetenschap moet er aangebragt worden om hen te beschaven. Godsdienst en zedelijkheid moeten hen ontgloeijen tot de edelste gezindheden. Hoofd en hart, de zetels der voornaamste zielskrachten, moeten in de juiste verhouding tot elkander komen, en een zich naar buiten openbarende krachtige wil ten goede van dit alles het gevolg zijn.

Gelijk de diamant bestemd is om aan den vorstelijken diadeem te flonkeren, zal dan ook het kind in de kroon der schepping eene luistervolle plaats innemen. Gelijk de diamant door zijne schitterende en onverwelkbare glansen alle andere doet zwichten, zal dan ook het kind, als beeld van God, eene alles te boven gaande lieftalligheid verkrijgen, en door zijne beminnelijke hoedanigheden ons hart tot hooge verrukking en ingenomenheid opvoeren.

Nog ééne vergelijking heb ik voor u uit te werken. Beschouwden wij de kinderen als kapitalen en kleinoodiën, mij blijft nog over hen in de derde plaats als kostbaarheden te schetsen, die eene teedere waarde bezitten.

Verstaan wij toch onder de benaming van kostbaarheden allerlei voorwerpen van menschelijke kunst, zoo als prachtig huisraad, fraaije schilderijen, sierlijk beeldhouwwerk en dergelijke, het zal u dan al dadelijk begrijpelijk voorkomen, waarom ik er die voorstelling aan vasthecht.

Immers, de gewrochten van penseel of beitel staan bij de minste aanraking met onheilige handen voor bezoedeling, verminking, of schennis bloot. Hoe meer de eigenschap van het

schoone en verhevene daarin doorstraalt, hoe meer zij de zorgvuldigste oppassing vereischen om hunne kunstwaarde te behouden. Ja, naar mate eenige schepping van het genie buiten de grenzen van het menschelijke schijnt te treden om het Goddelijke te naderen, naar die mate loopt zij ook eerder gevaar, bij de minste onachtzaamheid, vernietigd en uitgewischt te worden.

Met de kinderen is het even zoo. Bestemd om op engelenwieken te zweven, kan eene enkele onvoorzigtigheid hun de vleugelen knotten, en hen voor altijd aan lagere sferen gebonden houden. Den prachtig geteekenden vlinder gelijk, wiens schitterende kleuren bij eene enkele aanraking met den vingertop verdwijnen, kan hunne blanke ziel door eene enkele vlek besmet worden. Hun hart, kneedbaar als was, en dus voor goede en kwade indrukken openliggende, kan in één oogenblik onherstelbare plooijen aannemen. De kracht, de immer levende en werkzame kracht ten goede kan eene verkeerde rigting volgen, of verlamming ondergaan, en wegsterven. Zoo zal het kind in later leeftijd wel het uiterlijke voorkomen eens menschen hebben, maar er nimmer het wezen van vertoonen. Het zal dan een figuratief mensch zijn, en in de wereld eene onnutte, eene overtollige, ja, zelfs eene schadelijke plaats beslaan. Want dit is waar: als het kind niet klimt, daalt het, — als het niet vooruitgaat, gaat het achteruit, — daar is op zijnen weg geen stilstand denkbaar.

Wie dit raadsel wil opgelost hebben, hij bedenke dat het kind lid is van een zondig menschengeslacht. Niet alleen de grootheid, ook de smet onzer natuur kleeft het aan. De kiem eener zelfzuchtige en overzinnelijke geaardheid voert het met zich. Wel ontluiken op den bodem van zijn gemoed de schoonste bloemen, maar ook vergiftig onkruid spreidt daarnevens zijne bladeren uit. Wel belooft het schoone bloesems en knoppen, maar de storm der hartstogten dreigt die ieder oogenblik af te schudden. Ja, dan reeds, als de vruchten zich gezet hebben, — als zij ons tegenlagchen en doen watertanden, komt niet zelden een boos insect het uitzigt vernielen, en ze wormstekig of afschuwelijk maken.

Ouders! het is mijn plan niet om de snaren van uw gevoel op eene pijnlijke wijze te treffen. Ik wil u niet rondleiden in die huisgezinnen, waar het kind de oorzaak is der smarte-

lijkste ervaringen. Ik roep den jongeling niet voor uwen geest — den slaaf der zonde — die, met ontvleeschte ledematen en uitstekende knokken, als eene bleeke schim onze woningen voorbij strompelt. Ik ga niet met u in de holen der misdadigers, om eenen blik te werpen op de diep gezonken menschheid. Evenmin betreed ik met u de kerkers of openbare schandplaatsen, waar het uitschot der maatschappij het brandmerk der ongeregtigheid op het voorhoofd draagt. Ik breng u slechts in herinnering, dat het kind, hetwelk bij zijne komst ter wereld het ouderhart van vreugde deed zwellen, op later leeftijd zelfs beneden het peil der dierlijkheid kan wegzinken, om als zedelijk wangedrocht te voorschijn te treden.

Dit zal werkelijk het geval zijn, wanneer wij ons aan onzen ouderpligt onttrekken, en het kwade, bij de eerste verschijning, niet krachtdadig te keer gaan. Te regt wordt de zonde vergeleken bij de schaar aan het ligchaam der kreeft. Eerst is die een klein, naauwelijks zigtbaar punt in het vleesch, dat onmerkbaar aangroeit; tot het ten laatste een vreeselijk vernielingswerktuig wordt, hetwelk om zich grijpt, doodt en verwoest.

Willen wij onze lievelingen dan waarlijk groot en gelukkig zien; willen wij den adel der menschelijke natuur bij hen doen uitblinken, laten wij dan, onder Hoogere medewerking, de zonde, de vijandin van ons geslacht, bij hen onderdrukken, en hun in tijds de wapenen verschaffen om zelven die met goed gevolg te bestrijden. Dat dit het hoofdoogmerk aller opvoeding en het zekerste bewijs is, dat wij de ons toevertrouwde panden op den juisten prijs weten te schatten, behoef ik geenszins opzettelijk te betoogen.

Laat mij, om aan deze voorgedragen beschouwingen eene nog meer nuttige strekking te geven, u en mij-zelven beknoptelijk de hoofdzaken der zedelijke opvoeding herinneren. Ik meen die te mogen brengen tot de navolgende vier: het gewennen der kinderen aan

a. gehoorzaamheid,
b. werkzaamheid,
c. welvoegelijkheid, en
d. godsdienstigheid.

Zeide ik dat wij de kinderen allereerst moeten gewennen aan gehoorzaamheid, dan bedoelen wij daarmede, dat zij van jongs af hunnen wil behooren te onderwerpen aan den onzen. Dit is zoo natuurlijk, dat het inderdaad geene verklaring behoeft. En toch zou men kunnen vragen, of die pligt der gehoorzaamheid niet indruischt tegen 's menschen eindbestemming, om, namelijk, te zijn een vrij en zelfstandig wezen. Voor hen die dit hoogste goed verwarren met losbandigheid, eigenzinnigheid en soortgelijke valsche voorstellingen, moge dit zoo toeschijnen; voor Christenen, die er zuiverder begrippen aan hechten, kan dit niet het geval zijn.

De vrijheid des menschen is inderdaad het kenmerk zijner meerdere volkomenheid boven alle andere bewerktuigde wezens.

Ziet de plant, welke zich in den grond ontwikkelt, hecht zich ook met hare wortelen aan dezelfde plaats vast, en blijft haar geheele leven door staan waar zij als zaadkorrel gestrooid werd. Dus ontdekt men bij haar in het geheel geene vrijheid. Hare handelingen geschieden geheel en al bewusteloos. Het dier, daarentegen, openbaart, in zijne willekeurige beweging van de eene naar de andere plaats, reeds eene hoogere bewerktuiging, en bezit derhalve in eenen betrekkelijken zin eenige vrijheid. Doch dat die vrijheid meer schijn dan wezen is, zullen wij toestemmen, als wij nagaan, hoe het in al zijne handelingen door instinct geleid wordt. Wat het ten uitvoer brengt, geschiedt alleen door de aandrift zijner natuur; hetzij om voedsel op te sporen, om koestering te erlangen, om zich te verdedigen, of zoo al meer. Het ligt dan ook volstrekt niet in zijne magt om zich daarvan los te maken. Als de arend, in de hooge luchtgewelven zwevende, het vreedzame lam bespeurt in de omlaag liggende vallei, kan hij, door honger gekweld, zich niet weêrhouden op het weerlooze dier te vallen, en het bloeddorstig weg te voeren naar ontoegankelijke rotsen. Onze huisdieren kunnen hunnen snoeplust niet beteugelen, maar moeten, als of zij door eene onzigtbare hand gedreven worden, van de onvoorzigtigheid der huisgenooten partij trekken, om de lekkernijen of spijzen tot hunne prooi te maken. Een dier kan zich-zelf niet beheerschen. Dat vermag de mensch alleen. Noch de begeerte zijner natuur, noch eenige neiging of drift bepalen hem. Al watertandt hij bij den geur van een gebraad, hij kan het niettemin onaangeroerd

laten, ja, het in denzelfden oogenblik aan zijnen verarmden en uitgehongerden natuurgenoot schenken. De mensch kiest of verwerpt, naar dat hij goedvindt. Hij alleen heeft eenen wil, die hem in zijn doen en laten met het oog op een doel doet handelen. Dus gaat hij niet instinctmatig, maar systematisch te werk. De eigenlijke vrijheid van den mensch kan bij gevolg alleen bestaan in zelfbeheersching. Eerst dan, als hij zich aan het bestuur der verlichte rede onderwerpt, en zich laat leiden door zuivere begrippen van het ware, schoone en goede, dat is: als hij zich rigt naar den wil van God, dan eerst is de mensch waarlijk vrij. In JEZUS den CHRISTUS ziet hij zich daartoe den weg, de waarheid, en het leven geschonken.

Maar tot die onderwerping aan zijne rede kan het kind niet dan van lieverlede en als bij trappen geraken. Bij zijne komst in de wereld is het nog in niets van de dieren onderscheiden. Het is ook nog langen tijd daarna een speelbal van driften en natuurlijke ingevingen. Liet men dit zoo voortgaan, het zou dan in verdere jaren alle kracht tot zelfbeheersching missen, en geenszins de ware vrijheid beërven. God heeft het daarom zoo ingerigt, dat het kind, zoo lang 't het gebruik zijner redelijke vermogens mist, de hulp zijner ouders geniet, en aan hunne leiding is overgegeven. Het inwendig gezag der rede, dat eerst op dertigjarigen leeftijd in volle kracht optreedt, worde alzoo door het uitwendig gezag der ouders vervangen. Niets is heilzamer, dan dat het kind het ouderlijk gezag leere eerbiedigen. Zal het eenmaal mensch in den edelsten zin des woords zijn, dan moet het in zijne jeugd leeren gehoorzamen, om vervolgens gehoorzaam aan zijnen pligt en gehoorzaam aan God te zijn. Wie het daarvan ontslaat, vergrijpt zich aan eene der heiligste bedoelingen van het Opperwezen; ja, op hem rust de zware verantwoording van eenen zedelijken moord begaan te hebben: — want gehoorzaamheid is de wortel der deugd, en de grondslag van ware godsdienstigheid.

Ondertusschen bedenke men wel, dat er geene gehoorzaamheid mag gevorderd worden ten opzigte van handelingen die met 's kinds zedelijk gevoel in strijd zijn. Bekleedt ons ouderlijk gezag de plaats der nog niet ontwikkelde rede, dan moet ons gebod of verbod ook geenszins van luim of grilligheid

afhangen, maar immer strekken om ware zedelijkheid bij het kind aan te kweeken, en dit zal voorzeker dan geschieden, wanneer wij-zelven een zoo veel mogelijk rein, zedelijk karakter bezitten. Dat waarborgt ook tegen weêrspannigheid, terwijl, daarentegen, slechte ouders meestal ongehoorzame kinderen zullen hebben.

Één zaak is er, waarop wij bovenal onze aandacht moeten vestigen, en die is: dat tusschen vader en moeder de meest mogelijke overeenkomst van inzigten, bedoelingen en middelen behoort te bestaan. Het ouderlijk gezag kan niet naar eisch gelden waar de band der liefde bij de echtgenooten verscheurd, of het huwelijk niet heilig gehouden is. Alleen onder den zonneschijn van liefde, trouw, en huiselijken vrede rijpt het kind voor de gaarde dezes levens en den bloemhof van het Hemelsche vaderland.

Ten tweede moet het kind gewend worden aan werkzaamheid. Werkzaamheid is het groote hoofddoel van ons bestaan, en niet enkel van het onze, maar ook van de gansche schepping. Waar wij om ons henen zien, is alles bezig. Nergens in de Natuur is stilstand of rust te bespeuren. Uit de verrotting zelfs zien wij nieuwe schepselen te voorschijn komen. Zouden onze kinderen dan met die algemeene wet in strijd zijn? Gelukkig dat zij het niet kunnen zijn! Ziet eens hun ligchaam, hoe veelvuldig is het bewerktuigd om te handelen. Geen deel er van kunnen wij aanwijzen, dat niet bewogen, uitgestrekt, of tot het uitvoeren van eenige verrigting in staat gesteld kan worden. Alles bezit de meest mogelijke buigzaamheid en vastheid om te arbeiden of te torschen. Door zulk eene uitmuntende zamenstelling is 't voor het kind, in gezonden staat, onmogelijk langen tijd stil te zijn. Het moet bezig wezen. En hiermede had de algoede Schepper Zijne heilige oogmerken. Niet alleen ontwikkelt het kind op die wijze zijne krachten, en neemt het in sterkte, vlugheid, en bruikbaarheid voor het maatschappelijke leven toe, maar het bezit ook in dien werkzamen aard een bolwerk voor zijne deugd. Het is een bekend spreekwoord: dat ledigheid des duivels oorkussen is. Als de mensch niets te doen heeft, sluipt de zonde op de gemakkelijkste wijze zijn hart binnen. Dan toovert zij beelden voor zijnen geest, en streelt hem met overleggingen waarvan schandelijke daden het gevolg zijn. Inderdaad, de ledig-

heid is de moeder der ondeugd, de slaapbank van het geweten, het graf der zedelijkheid. Hoe zeer voegt het dan, de kinderen aan werkzaamheid te gewennen, en hen door arbeid van het pad der zonde af te houden.

Het is echter niet hetzelfde van wat aard die werkzaamheid zij. Wij moeten daarmede een bepaald doel zien te treffen, en dat doel kan geen ander zijn dan de veredeling des kinds, zoo wel ten opzigte zijns ligchaams als van zijnen geest. Het werk moet daarom, in betrekking tot het eerste, niet uitsluitend werk voor een enkel ligchaamsdeel zijn, maar zoo veel mogelijk bij afwisseling alle ligchaamsdeelen oefenen. Het kind leeft immers niet enkel om zijne handen en voeten, maar ook om zijn hoofd, zijne schouders, zijne zintuigen, kortom: het geheele ligchaam te gebruiken. Aanvankelijk mag dit werk onder de vormen van spelen en uitspanningen voorkomen; maar het kind moet ook allengskens het leven in zijne ernst en hooge beteekenis leeren opvatten. Het moet bij gevolg (ofschoon de speelplaats nog lang zijn eigenlijk domein behoort te blijven) op gezette tijden werk van beteekenis en waarde verrigten. De school biedt daartoe wel de geschiktste gelegenheid aan, maar ook in den huiselijken kring mag hij zich niet geheel doelloos vermaken. Onder het oog zijner ouders moet hij de schoollessen bestuderen, en zorgen dat de taak, die hem is opgegeven, naar behooren verrigt worde. Onder hunne leiding moet hij denk-, spreek- en schrijf-oefeningen houden; met teekenen, kleuren, en knippen bezig zijn; of, zoo men zich daarmede minder bemoeijen kan, mogen hem ten minste geene spelen ontbreken, die het verstand scherpen in het maken van berekeningen, of die de ontwikkeling van het schoonheidsgevoel begunstigen. Legkaarten, verwdoozen, dam- en schaakborden, tooverlantarens en dergelijke verdienen ten volle aanbeveling, terwijl andere, en daaronder vooral kaartspelen, niet dan voorwaardelijk zijn goed te keuren.

Heeft dit alles betrekking tot de jaren der jeugd, en zorgen wij, dusdoende, dat onze kinderen geene wufte straatvlinders worden; niet minder belangrijk is de werkzaamheid, die men den knaap of het meisje behoort op te leggen ter voorbereiding en geschiktmaking voor eene toekomstige maatschappelijke bestemming. Behoef ik het wel te zeggen: dat men in de keuze van een beroep voor zijne kinderen met de uiterste

behoedzaamheid dient te werk te gaan; dat die keuze in verband behoort te staan met den natuurlijken aanleg der kinderen, en geëvenredigd moet zijn aan den stand dien wij in de zamenleving voeren? Dat zou voorzeker overtollig geacht worden, even als de herinnering, dat wij, met het oog op de roeping der huismoeders, verpligt zijn, om onze dochters niet alleen de zoogenaamde handwerken, maar ook de meer praktische werkzaamheden van keuken en waschkamer te leeren beoefenen. Doch dit mogen wij elkander wel voorhouden, dat onze knapen en meisjes, bij den stoffelijken arbeid van den dag, volstrekt niet mogen verzuimen aanhoudend werk te maken van de beschaving en veredeling hunner geesten. Het is zoo, wij kunnen dit allen niet op eene ruime schaal toepassen, maar toch vinden wij gelegenheid genoeg om onze knapen en meisjes in eene of meer kunsten te bekwamen, door hen aan zang- of teeken-oefeningen te doen deelnemen.

Niets echter bevordert meer de beschaving van den jongen mensch dan welvoegelijkheid; daarom noemden wij het gewennen der kinderen aan dezen pligt eene derde hoofdzaak der opvoeding.

De welvoegelijkheid bepaalt zich niet alleen tot reinheid en zindelijkheid des ligchaams; ook niet enkel tot het inachtnemen eener gepaste kleeding, houding en manier van zich voor te doen; of, in één woord: tot datgene, wat men door de uiting van het inwendig gevoel voor het schoone op onze daden verstaat; maar ook tot eene vriendelijke en voorkomende bejegening van anderen. Onzen kinderen moet het vroegtijdig ingescherpt worden, dat zij den evenmensch met bescheidenheid behooren aan te spreken, en met inschikkelijke toegevendheid dienen te behandelen. Dus moeten hun humane beginselen worden ingeprent, en dat niet alleen ten opzigte hunner meerderen, maar ook ten aanzien hunner minderen. In elk moeten zij den mensch, den beelddrager Gods, leeren eerbiedigen. Waarom zouden wij het dan met onverschilligheid aanhooren, dat zij de dienstbaren met minachting toespreken? Waarom het dulden, dat zij den arme, die toch reeds zoo veel leeds te torschen heeft, als minder dan een lastdier beschouwen? Zoo immer, dan werkt ónze tijd op toenadering der verschillende standen; niet door zamensmelting

van bezittingen, hetgeen trouwens door niemand met gezonde hersenen kan gewenscht worden; maar door zachten, liefderijken en deelnemenden omgang met den minder bedeelden natuurgenoot.

Doch echt humaan wordt het kind nimmer, als het niet geleerd heeft wacht te houden over de deuren van zijnen mond. Wie beeft ook niet terug voor een kind dat ruwe en goddelooze taal op zijne lippen durft nemen? Wie schrikt niet van den knaap die allerlei vervloekingen en verwenschingen durft uitspreken, of die er vermaak in heeft om onzedelijke woorden op planken en muren langs den openbaren weg te schrijven? Gave de Hemel dat deze aanhalingen geenszins van toepassing waren op ons aankomend geslacht; want zij kenmerken een diep bedorven gemoed, dat niet gemakkelijk meer voor de deugd te winnen is. De schaamte, de beschermengel der onschuld, is van velen reeds vroeg geweken. Ouders! bezitten onze lievelingen dat sieraad nog; — worden zij nog beschaduwd door de vleugelen van dien goeden genius — o! waken wij er dan voor, bij dag en nacht, dat zij deze magtige schutsgodin blijven behouden. Wat de doornen zijn voor de schoonste der bloemen, dat is de schaamte voor de onschuld: een wapen om haar tegen moedwil en gevaar te beveiligen. Den blos, dien de schaamte op het aangezigt werpt, noemde de Heidensche wijsgeer DIOGENES »de kleur der deugd"; en wie zou niet toestemmen dat die gloed van schaamte door een Goddelijk vuur, heiliger dan dat der Vestaalsche priesteressen, ontstoken wordt. Is dit zoo, dan beseffen wij ook levendig onze verpligting om dat vuur niet uit te dooven, maar het immer te onderhouden. Laten wij tot dat einde naauwkeurig acht geven op den kring die onze kinderen omgeeft! Vertrouwen wij hen niet aan de zorg van de dienstboden toe, voor en aleer wij genoegzaam overtuigd zijn, dat deze goede zeden bezitten! Ach! hoe menig kind is reeds op den arm van het kindermeisje, of aan de hand der boodschappenloopster naar het graf zijner onschuld gebragt. Vergeeft mij, dat ik over deze zoo teedere en hoogst gewigtige zaak niet verder uitweid. Vergeeft mij, dat ik dit punt, waarbij ik ons eigen gedrag, onze dubbelzinnige gesprekken, en wat niet al meer, ter sprake zou kunnen brengen, slechts met een enkel woord wil aanstippen. Genoeg is het, wanneer het mij mogt

gelukken, uwe aandacht daarop te vestigen, en het als eene der ernstigste aangelegenheden bij de opvoeding van het kind te doen beschouwen.

De laatste van de hoofdzaken der zedelijke opvoeding, die wij noemden, is de opleiding des kinds tot godsdienstigheid. Geheel verkeerd zou men mij verstaan, wanneer men meende dat ik hier het oog had op eene soort van keurslijf, zamengesteld uit Kerkgenootschappelijke onderscheidingsbegrippen, uiterlijke ceremoniën, of koude pligtplegingen, waarin de teedere kinderziel geprangd kan worden. God verhoede, dat er iemand onder ons zij, die dezen weg zou willen inslaan! Godsdienstigheid wordt niet van buiten aangebragt, maar ontstaat van binnen uit de diepte des gemoeds. Het is de bewustheid, die de mensch met zich draagt, van zijne betrekking tot eene hoogere orde van zaken, welke er den grondslag van uitmaakt, en er het wezen van bepaalt. Daarom is zij eene openbaring van geloof, hoop en liefde; een streven om zich boven de zinnelijke wereld te verheffen, en zich met het eeuwige en Goddelijke in verbindtenis te stellen. Drukte ik mij goed uit, dan beseft gij reeds dat het verstand betrekkelijk weinig regt heeft om hier voorschriften te geven, maar slechts als leidsvrouw mag optreden om de donkere gewaarwordingen van het gevoel, met behulp der Goddelijke Openbaring, zoo als die in de Natuur, de wereldgeschiedenis, en bovenal in de leer en het leven van onzen Heer en Zaligmaker vervat is, op te helderen.

In dien zin aangekweekt, is de godsdienstigheid in waarheid het hoogste, het heiligste, en verhevenste der menschelijke natuur; de geheime kracht welke den mensch tot de schoonste en beminnelijkste daden drijft; de bron waaruit het eeuwige geestelijke leven voor hem ontspringt; de liefelijke hand die hem een stralenkrans van hemelsche grootheid om de slapen vlecht.

Tot zulk eene godsdienstigheid leidt de moeder het kind op, als zij het des avonds, wanneer 't wakende in de wiege ligt, van den Hemelschen Vader en Zijne heilige engelen verhaalt. Als zij het teedere wicht met gevouwen handjes en geslotene oogjes (zij het dan ook met stamelende en gebroken klanken) een avondgebed doet bidden, of het, ouder

geworden zijnde, naar de handleiding van eenen prentbijbel, met de vrome mannen der Oudheid bezig houdt. Bovenal echter geschiedt dit, als zij haren lieveling bij den grootsten Kindervriend bepaalt, en hem inprent wat Deze tot redding van het diep gezonken menschdom gedaan en geleden heeft.

Vraagt niet waarom ik hier uitsluitend de moeder op het oog heb, en haar dit gewigtige werk in handen geef. Mijne pen is te zwak om te beschrijven wat eene vrome, echt Christelijke moeder vermag, zelfs in de prilste jaren der jeugd, tot godsdienstige opkweeking van het kind. De voortreffelijken van ons geslacht wijzen altijd op hunne moeders, als de eerste grondlegsters, onder Gods medewerking, van hetgeen zij mogten worden. En wien zou dit onverklaarbaar schijnen? Als de godsdienstigheid niet zoo zeer onderwerp van het verstand, maar zaak van het hart is, wie is dan beter geschikt om deze zielskracht op te wekken, dan de zoo innig diep en levendig gevoelende moeder? Neen, wij vaders begeven ons te veel in verstandelijke bespiegelingen; wij redeneren te veel; wij kunnen dien gloed, die verw in onze gesprekken niet aanbrengen, waardoor het onzigtbare voor het kind aanschouwelijk wordt. Dat vermogen bezit gij alleen, moeders! en daarom smeeken wij u, het voor de heiligste en dierbaarste aangelegenheden uwer panden te willen aanwenden. Houdt u veel, zeer veel met uwe lievelingen over God en het Goddelijke bezig. Vertrouwt dit werk niet uitsluitend aan de Godsdienstleeraren toe, maar neemt er zelve het grootste deel aan. Leert hen liederen en gezangen, om hun godsdienstig gevoel te verheffen. Bezielt hen met den adem uwer moederlijke liefde. Wandelt met hen menigmaal in den schoonen tempel van Gods heerlijke schepping, en doet hen daar Zijne goedheid, almagt en majesteit, zelfs in het geringste Zijner gewrochten, opmerken. Bidt veel met en voor hen. En wij, vaders! laat ons dikwijls getuigen zijn van deze edele bemoeijingen! Laat dan heilige ernst op ons gelaat te lezen staan, en Christelijke blijmoedigheid er van afstralen. Begeven wij ons bij die gelegenheden nooit in het bijzijn der kleinen met een ontstemd of ontevreden gemoed. Zoo dikwijls er over God en CHRISTUS in den huiselijken kring gesproken wordt, moet ware opgeruimdheid ons vervullen en bezielen. Niets is schadelijker voor de godsdienstige opleiding der kinderen, dan

avondstond. De meesten schenken den palm aan den morgen, waarschijnlijk omdat men hem zeldzamer aanschouwt, en ook omdat in die verklaring zekere *bluf* — vergeef ons het woord! — gelegen is, tegenover hen die onnoozel genoeg zijn om te gelooven dat men alleen prijzen of laken kan wat men door en door kent en bestudeerd heeft. Dat weet de negentiende eeuw wel beter.

Wij voor ons komen er evenwel rond voor uit — al moest men dan ook meenen dat wij nog nooit de zon zagen opgaan — dat wij de voorkeur geven aan den avond. Niet aan den guren herfst-avond, met zijne zwarte wolken en gierende windvlagen; niet aan den donkeren winter-avond, die ons overvalt terwijl wij nog aan ons dagwerk zijn; maar aan den kalmen zomer-avond, als het frissche koeltje de felle zonnestralen vervangt, en ons ligchaam de rust geniet, waarnaar het gedurende de hitte van den dag vergeefs heeft gehaakt.

Op zulk een avond — zie, men moge dan godsdienstig van gemoed zijn, en gaarne stichting en opwekking tot een hooger leven zoeken — op zulk een avond kost het toch moeite om den tempel van hout en steen binnen te treden, en zich tusschen wanden te besluiten, waartusschen reeds den ganschen dag eene menigte verzameld is geweest; dan moeten zich bij de behoefte om God te vereeren, andere redenen voegen, die ons bewegen om in plaats van de zoele avondlucht de kerkatmospheer in te ademen, en dien blaauwen hemel niet anders te aanschouwen dan door de hooge ramen, die meestal de verdienste missen dat zij geopend kunnen worden.

Op den zondag-avond waarvan wij spreken zullen, hadden blijkbaar voor de meesten die bijkomende redenen niet bestaan, want de Oude Kerk te Elsingen was zoo leêg, dat men er »met kogels door schieten kon", zoo als de diender zeide, die hier op post was gesteld om op te passen op de rijtuigen die er niet kwamen, en op de straatjongens die het kerkplein bij voorkeur tot hunne speelplaats kozen. De Predikant behoorde tot die verstootelingen der gemeente, die maar niet dierbaar, niet onderhoudend, of niet krachtig genoeg naar den zin der meerderheid kon preken om volle kerken te lokken, en mogten er al zijn, die beweerden dat hij zoo »lief" preekte, of dat zijne stukken »zoo goed in elkaâr zaten", loop had hij niet, en nooit gehad na de eerste zes weken dat hij te Elsingen stond.

Thans vooral was de schare dun; in de heeren-banken zag men slechts een enkelen toehoorder, die door het gemis aan buren zich waarschijnlijk op zijne canapé waande, en werkelijk deed als of hij zich op die, na het *dîné* zoo gezochte, plaats bevond. De dames-banken waren veel beter bezet; men telde er wel twaalf hoorderessen, en in de meer afgelegen gedeelten der kerk stonden of zaten een dertigtal broeders en zusters der smalle gemeente, terwijl eenige kinderen in de leêge banken schooltje speelden. Op de kerkeraads-plaatsen zag men ook niet meer leden van dat collegie dan volgens de reglementen er zitten moesten.

Dominé REVELINK had in het zweet des aanschijns zijn dienstwerk volbragt. Flaauw en zwak klonk door het hooge gebouw de slotzang, die enkele voorbijgangers verwonderd deed opzien, dat er thans kerk was, en de gemeente ontving den zegen, en ging uiteen. Gesticht? Velen misschien, maar zeker niet allen; althans niet de toehoorder uit de heerenbanken, die aan den uitgang een zestal dames wachtte, aan welke hij onbewimpeld te kennen gaf dat hij »weêr niets aan de preek had gehad". De dames verklaarden dat zij niet hadden *kunnen* luisteren, en de oude dame, de moeder van het vijftal, vond dat Dominé REVELINK toch heel iets anders was dan AAKJE — de troetelnaam van den Predikant VAN AKEN — bij wien het steeds zoo vol was, dat niemand in de kerk durfde komen, die geen eigen plaats had.

Terwijl de heer met de zes dames aan de eene zijde het gebouw verlaten, rolt aan de andere zijde een klein rijtuig weg, waarin Dominé REVELINK zelf gezeten is. Naast hem zit eene vijftig-jarige dame, klein, en mager, en ziekelijk van voorkomen, en tegenover hem eene van denzelfden leeftijd ongeveer, die sprekend op de eerste gelijkt, of liever gelijken zou wanneer zij óók ziekelijk was. Het waren twee exemplaren van dezelfde type, maar de eene gezond, krachtvol en breed, de andere door krankheid ondermijnd, vermagerd en kwijnend.

De enge ruimte, welke op de voorbank naast de gezette dame openbleef, werd ingenomen door een achttienjarig jong mensch, die het midden hield tusschen een heer en een schooljongen. Hij was de eenige zoon van Dominé REVELINK, en volgens gewoonte ging hij met zijn vader mede naar de Dames MAZARON,

waar de Dominé sinds jaar en dag den zondag-avond doorbragt, wanneer hij in de Oude Kerk had gepreekt. Dan wachtte het rijtuigje der dames hem aan den uitgang — dat het trouwens meestal deed — maar in plaats van hem regtstreeks naar zijne woning te brengen, reed het naar de Veegracht, om hem eerst kwart over elven naar zijne eindbestemming te voeren. Op de Veegracht vond hij zijn kopje thee, zijne lekkere flesch — want de kelder der Dames MAZARON was goed voorzien — zijne pijp en zijne manilla's, en des avonds een extraatje, dat variëerde naar den tijd van het jaar. Wij zouden evenwel de waarheid te kort doen als wij zeiden dat hij dáárom alleen de oude dames bezocht. De MAZARONTJES zorgden niet enkel voor den herder, maar ook voor de kudde. Dominé REVELINK zag zich, even als zijne collega's, menigmaal — veel meer dan hem-zelven lief was — verpligt om ook op de beurzen zijner gemeente te werken, en mogt zijn ambtgenoot VAN AKEN naar het scheen een sleutel op ieders geldkist hebben, REVELINK kon zich slechts tot weinigen wenden, wanneer deze of gene ongelukkige onder zijne bescherming eene krachtiger hulp noodig had dan de gewone liefdadigheid verleende. Onder die weinigen stonden de Dames MAZARON bovenaan. Nooit deed hij te vergeefs een beroep op hare weldadige harten, en voegt men nu hierbij dat zij hem nooit »oversloegen", hoe koud of hoe warm het wezen mogt, uitgenomen als hij de vroegpreek had; en dat zijne twee bundels leerredenen in marokijnen band op haar boekenplankje lagen, dan — dan spreekt het wel van zelf dat Dominé REVELINK haar lief had boven alle zusteren.

De Dames MAZARON vonden, daarentegen, in hem een trouwen zieleherder, een hartelijken vriend, een raadsman in alles, en een onderhoudenden bezoeker. Hij hield haar op de hoogte van al wat er in Kerk en Staat en Stad voorviel, en als er nieuws ontbrak, had hij een schat van ervaringen, die hij alleraangenaamst kon vertellen, en nog eens vertellen, en weder vertellen, zonder dat het de dames verveelde. Speelde zijn eigen IK daar misschien wel wat te groote rol in, zij, die hem zoo gaarne mogten lijden, merkten dit niet eens; en al hadden zij het gemerkt, zij zouden er geen kwaad in gezien hebben, want met dat nieuwerwetsche idée, dat men zoo min mogelijk van zich-zelf moet spreken, hielden zij zich niet op.

En zij hadden gelijk: waarover zou ANNE-MIE anders den ganschen dag gesproken hebben, als zij niet van hare ziekten en kwalen vertellen kon; en wat zou SARE-KEE in de zamenleving geweest zijn, wanneer haar eigen *ik* ware weggevallen uit hare wijsgeerige beschouwingen over huiselijk beheer, kerk, warmte, meidenbelangen, enz. Wat zou er overgebleven zijn? Bitter, bitter weinig. Och, het waren zulk een paar nulletjes die Dames MAZARON, en toch...

Maar de gele koets houdt op de Veegracht stil. KAREL REVELINK stapt er uit, hoewel niet dan nadat zijn vader het hem gezegd heeft, en helpt ANNE-MIE en SARE-KEE in het afstijgen. Weldra zit het viertal in de voorkamer, waar de zon van half elf tot half zeven gestaan heeft, en waar geen raam open mag, want, weet-je: Dominé, als hij gepreekt heeft! en bovendien ANNE-MIE met haar linker schouder, die van daag weêr niets goed is!

— Ja, ja, Dominé! die is weêr niets goed — zegt ANNE-MIE, wier gesprek in den regel bestaat in de bevestiging der woorden van hare zuster.

— In de kerk zult gij dezen avond geen togt gevat hebben.

— Het was er geducht warm — verklaarde SARE-KEE.

— Ja, ja, Dominé!

— De heele kerkeraad zat te slapen — merkte KAREL op, welke opmerking met een blik van diepe minachting door zijn vader beantwoord werd.

— Die kerkeraad! — zeide SARE-KEE.

— Ja, ja, Dominé! die kerkeraad!

— Wacht ge nog méér menschen? — vroeg REVELINK, met een blik op de zeven stoelen, en vier stoven, die in een kring om de tafel stonden.

— Neef HERMAGEN, met zijne vrouw en dochters.

— O!

Dat »o!" was zoo neutraal mogelijk, maar er bleek toch genoeg uit, dat de Predikant het volstrekt niet kwalijk genomen zou hebben, als de HERMAGENS waren t'huis gelaten.

— Wij moesten ze eens vragen — verontschuldigde zich SARE-KEE — en zij waren allen in de kerk van avond.

— Zoo?

— Dat vulde nog wat — merkte KAREL aan.

— Och, met dat warme weêr, Dominé!

— Ja, ja, Dominé! met dat warme weêr.

De Dames MAZARON wilden de slechte opkomst der gemeente, waaraan KAREL in zijne onnoozelheid had herinnerd, goedmaken; maar Dominé REVELINK was te verstandig om niet te weten dat andere redenen daarvan oorzaak waren, en voor de tweedemaal bragt hij het gesprek op iets anders:

— Een treurig sterfgeval van de zuster van dien banksluiter, niet waar?

— Wat is dat voor een sterfgeval?

— Die is aan de tering gestorven — antwoordde KAREL, kort en eenvoudig; maar zulk een antwoord was de bedoeling van zijn vader niet. Zóó kon men álles wel vertellen! Het sterfgeval was »een nieuw bewijs voor de broosheid van 't menschdom, en eene roepstem voor ieder onzer", terwijl de overledene »een navolgenswaardig voorbeeld van lijdzaamheid" was geweest. Maar éér Dominé REVELINK gelegenheid had dit te doen uitkomen, werd er gescheld, en weêrkaatste de spion de zeven hoofden der zeven HERMAGENS.

— Eene talrijke familie! — zeide REVELINK. — Gij hadt er wel eenigen te huis kunnen laten, bedoelde hij, want hij gevoelde voor de bloedverwanten der oude dames geen bijzonder zwak. Hij zag hen nooit bij zich in de kerk. Dat zij er dezen avond geweest waren, was slechts eene gedwongen beleefdheid: zij wisten dat zij dien avond met hem in gezelschap zouden zijn. Maar er bestonden ook andere meer gewigtige redenen, die de sympathie van den Predikant voor de HERMAGENS, en van dezen voor hem, niet zeer aankweekten. In het publiek noemden *zij* hem een vervelend mensch, en rangschikte *hij* hen onder de ligtzinnige wereld; maar in hun hart beschuldigden de HERMAGENS den Predikant, dat hij de nichtjes afzette, en de Predikant de HERMAGENS, dat zij slechts op de erfenis der oude dames hoopten. Welke der partijen den meesten grond voor hare beschuldiging had — de wereld meende beide evenveel. Maar de wereld! De wereld meent zoo veel, dat zij niet verantwoorden kan, en ook niet behoeft te verantwoorden, want haar *votum* wordt steeds met gesloten stembriefjes uitgebragt, of, zoo als de oude Heer SMITS gezegd heeft: iedereen is niemand, en niemand is iedereen.

De familie nam plaats. De oude Heer tusschen den Predikant en diens zoon, en vervolgens MARIE en AGNES op de stoelen zonder stoven, en HERMINE, MAGDALENA en ANTOINETTE

op de stoelen met stoven. Naast nicht ANNE-MIE zat mama, maar met eene kleine tusschenruimte voor een stommeknecht met drankjes en glazen. Nicht SARE-KEE zat voor het theeblad, regt tegenover de visite, dat haar de taak om de kopjes uit elkaâr te houden gemakkelijk maakte. SARE-KEE had soms zeer vernuftige invallen, en dat kwam dezen avond vooral goed, want negen menschen op thee te hebben, als men gewoonlijk met twee is, heeft meer bezwaar in dan SARE-KEE wel erkend zou hebben. Het ontvangen zelf was niets, maar die voorafgaande »bedisseling!" Het mooije servies moest voor den dag, dat weder zeven maanden achter slot had gestaan, en de zilveren flesschenbakjes, en de zilveren trommeltjes, en de massieve lampen, en de geciseleerde lepeltjes. En dan voor des avonds! Al die kostbaarheden uit grootmoeders porseleinkas, die, als de groote LAMA uit haar geboorteland, bijna het gansche jaar onzigtbaar bleven, moesten ten toon worden gesteld en bewonderd. Als er maar niets brak! De vrees daarvoor was misschien de eenige gewaarwording die de schatten der Chinesche nijverheid en de meesterstukken van het ouderwetsche degelijke aan de bezitsters inboezemden. Die vrees ging zelfs zóó ver, dat de mooiste glazen *nooit* gebruikt werden, en een paar *compôtes* op eene plaats stonden, waar noch de Dames MAZARON, noch de dienstmeid ze konden krijgen. Met schoonmaken kwam er een extra-ladder voor. Intusschen, hetgeen thans dienst deed, was reeds fraai genoeg om besproken te worden, en het gesprek er over was zelfs zeer onderhoudend, daar Dominé REVELINK een »kenner" was, en neef HERMAGEN den naam had van een geestig mensch te zijn. Oorspronkelijk had men hem misschien geestig genoemd *omdat* hij geestig was; thans deed hij maar al te vaak het denkbeeld ontstaan dat hij geestig was omdat hij er den naam van had. Hoe dit zij, hij was zeer rijk in opmerkingen over de Chinezen op de schoteltjes, van wie hij allerlei grappigs geloofde. Hij woog den suikertang, en zeide dat hem die volstrekt niet hinderen zou in zijn rokzak; het canapé-kussen vond hij mooi voor een vestje; van het ingelegde theeblad vroeg hij aan zijne vrouw of zij, die alle jaar zoo veel inlegde, dit jaar niet eens theebladen — geene theeblâren, voegde hij er bij — inleggen zou. Neef HERMAGEN was, in één woord, onuitputtelijk, en elke aardigheid werd door zijne dochters eenparig toegejuicht,

door de MAZARON's meesmuilend aangehoord, maar door Dominé REVELINK waarschijnlijk niet begrepen. Zijn zoon waagde ze nu en dan te beantwoorden, maar dan kreeg hij zoo »troef", dat hij al spoedig de pogingen om óók aardig te zijn, opgaf. Één aardig mensch is dan ook genoeg in een gezelschap. KAREL zocht toen zijn troost bij AGNES, die nog in de gelukkige dagen verkeerde, dat zij ieder jong mensch, die haar aansprak, voor verliefd op haar hield, en geen hoogeren wensch koesterde dan geëngageerd te zijn vóór dat eene van hare zusters geëngageerd was. Dat dit de verborgen gedachte van elke der Dames HERMAGEN was, willen wij niet beweren, maar elk van haar scheen het toch heel dwaas te vinden, als er werk gemaakt werd van eene andere dan van haar-zelve. Één ding slechts strekte tot gemeenschappelijken troost, helaas! tot gemeenschappelijke ramp tevens: dat het nooit verder kwam dan werk maken: want hoe lief en bevallig het vijftal er uitzag, Mijnheer HERMAGEN stond bekend als een man zonder eenig fortuin. Bovendien, wie er ééne nam, zou steeds de vier andere conduiseren moeten, en zulk een vooruitzigt schrikt óók af — ofschoon niet om een enkelen avond werk te maken van de bekoorlijkste der vijf, en KAREL putte zijn achttienjarigen geest uit in complimenten en confidences, die door AGNES met zeventienjarige coquetterie werden aangehoord. De zusters schenen volstrekt niet te bemerken dat er eenige notitie van de »kleine meid" genomen werd.

— Muziek maken — hoorde men KAREL zeggen.

— Muziek maken? — herhaalde HERMAGEN — wel, wij hebben hier den muziekant bij ons — en hij wees op den theeketel.

— Hindert hij je, neef? — vroeg SARE-KEE, niet zonder eenige scherpte.

— Integendeel, nicht! ik hoor het heel graag, veel liever dan trappen schuren — antwoordde HERMAGEN geestig.

— Het geeft iets gezelligs — oordeelde Dominé REVELINK, en waarlijk, men had wel iets gezelligs noodig, want het elftal was bijeen of het bijeen was gejaagd. Een band, eenheid van gesprek, miste men geheel, en zoo dikwijls Dominé REVELINK dien tot stand wilde brengen, verijdelde HERMAGEN die poging, want hij vreesde dat de Predikant dan 't hoogste woord krijgen zou. — Het geeft iets gezelligs — herhaalde REVELINK

— als ik zit te studeren, zou ik niet gaarne den zang van mijn theeketel missen.

— Dus maakt gij uwe preken eigenlijk met u beide — schertste HERMAGEN.

— Is 't uw tijd weêr? — vroeg de Predikant, als of hij die vraag volstrekt niet hoorde, aan ANNE-MIE, die met een lepel in een glas roerde.

— Ja, ze moet weêr haar poedertje gebruiken — antwoordde de andere zuster — 't is ongelukkig genoeg, zoo altijd te moeten innemen.

— Ja, ja, ongelukkig genoeg, zoo altijd te moeten innemen — herhaalde het slagtoffer van dat ongeluk.

— Och, ik houd wel van innemen — sprak HERMAGEN, en klokte of hij een glas inschonk.

Nicht SARE-KEE zag vrij onvriendelijk, want ze hield dit voor eene herinnering. Gelukkig werd hare aandacht afgeleid door MAGDALENA, die vroeg of haar de nieuwe pantoffels bevielen, die ze met zuster HERMINE voor de nichtjes had gemaakt.

— Ja, nichtje! — dat is te zeggen, wij dragen ze niet; weet-je, want met die vilten zolen kan men elkaâr nooit hooren aankomen, en we schrikten gedurig van elkander.

— Ja, ja, wij schrikten gedurig, nichtje!

HERMAGEN viel meer dan ééne aardigheid hierover in, maar hij bedwong zich, want het was geene zaak voor hem om de nichtjes tegen zich in te nemen. Zijne vrouw was hare naaste bloedverwant, en derhalve hare eenige erfgenaam, als zij *ab intestato* stierven; iets wat HERMAGEN niet enkel hoopte, maar, zoo veel in zijn vermogen lag, in de hand werkte. Hij bepaalde zich dus tot eene algemeene opmerking over de kracht der gewoonte, die voor de menschen de werking van twee zintuigen noodig maakte, waar één voldoende zou zijn. De Dames MAZARON begrepen daar niets van, en vonden het daarom zeer waar; en Dominé REVELINK hield eene beschouwing over de merkwaardigheid, dat het ééne zintuig beter werkte naar mate het andere gebrekkig was.

— Van daar dat men 't ook altijd ruikt als men eene kaars heeft uitgeblazen — merkte HERMAGEN op.

— Maar, dan moet ge toch eens een paar anderen voor de

nichten maken — zeide Mevrouw, het stuk der pantoffels verder behandelende.

— Dat zal *ik* dan wel eens doen — antwoordde de oudste — en ik hoop er geene zes weken mede bezig te zijn, zoo als de dames hier.

— Nu, wij zijn allen zoo vlug niet als ANTOINETTE — spotte MARIE. — Dien mantel, niet waar, dien hebt ge ook zoo vlug gevoerd voor nicht ANNE-MIE.

— Toen was ik ziek, en als men ziek is, dan kan men niet veel uitvoeren, niet waar, nicht ANNE-MIE? — en vleijend, medelijdend legde ANTOINETTE hare hand op de knie der zieke nicht.

— Neen, neen, nichtje! dat gaat niet, maar van 't najaar...

— Komen wij eens een ganschen dag bij u werken! — riep AGNES, juist toen KAREL een complimentje maakte, waarop zij het antwoord liever schuldig bleef.

MARIE hielp intusschen de oudste nicht de theekopjes afwasschen, dat zij te huis altijd van zich afschoof, en zette de glaasjes, en deed een stukje vuur in het komfoor voor den Dominé, en maakte zich op allerlei wijzen verdienstelijk. Mama praatte met nicht ANNE-MIE over 't geen zij dien avond »gehoord" hadden, en toen, in een oogenblik van stilte, het overige gezelschap dit bemerkte, voegde zich ook de Predikant daarbij, en langzamerhand werd het hoofdonderwerp van 't gesprek de preek, die thans liefderijker beoordeeld werd dan in den regel het geval was, en ook met vele andere preken het geval *is*. Als iedereen in opregtheid dacht zóo als de HERMAGENS zeiden te denken, zouden Dominé REVELINK's beurten wel wat talrijker scharen gelokt hebben. Natuurlijk had hij in dit gesprek den boventoon, en even als men onophoudelijk naar de klok *moet* luisteren, wanneer men eens het tikken heeft gehoord, zoo schonken allen nu ook het verdere van den avond aan Dominé REVELINK de aandacht. Althans zij lieten hem aan het woord, maar onder de hand hadden de Dames HERMAGEN menig vriendelijk en vleijend gezegde voor hare nichten, en maakte KAREL van de schemering gebruik om aan AGNES te vertellen wat zijn vader niet behoefde te hooren. Van zijn kant maakte hij dan ook volstrekt geene aanspraak om te hooren wat deze zeide. Maar de hoofdtoon der conversatie was statig en deftig, kalm en eenzelvig, zoo

als alles bij de Dames MAZARON kalm en deftig was. Het bruine behangsel, de bruine verw, het bruine kleed, de bruine meubelgordijnen, de bruine stoelen, en bovenal de dameszelve, schenen het mede te brengen dat men er onmogelijk opgeruimd kon zijn. Die onafscheidelijke stommeknecht met de drankjes, de drie vogelkooijen achter groen saaijen gordijnen, waarvan de bewoners sinds lang hun laatste lied hadden gezongen; de ouderwetsche bureau aan de eene zijde, de nog ouderwetscher canapé aan de andere zijde der *porte-brisée*, de Dordsche haard, die zomer en winter staan bleef, en dan die gezonde en die zieke Jufvrouw MAZARON, die zoo weinig zeiden en zoo weinig dachten, die zoo stemmig gekleed gingen, en zulk een stil gebruik van haar vermogen maakten — dat alles verwekte zulk een zwaarmoedigen indruk, dat men onwillekeurig naar het oogenblik van scheiden verlangde.

De HERMAGENS gingen dan ook niet voor hun pleizier naar de nichtjes, maar *omdat* het nichten waren; en de banden des bloeds zijn sterk, vooral wanneer er dat onverbreekbare koord *Eigenbelang* doorgevlochten is. Tweemaal in het jaar bragten zij er *en famille* een avond door, en eenmaal 's jaars kwamen de nichtjes bij hen. Het overige der conversatie bestond in visites. HERMAGEN zelf *wipte* er het meest aan, en genoot haar vertrouwen in al die zaken waarin de Predikant zich niet mengen kon of wilde, als: belastingen, winterprovisie, inkwartiering, schrijfbehoeften, en wat dies meer zij, met uitzondering van finantiële aangelegenheden, die de dames, ondanks het weinigje verstand dat zij van alle andere zaken aan den dag legden, uitnemend zelve behartigden. Van effecten, renten, pachten en aandeelen wisten zij meer dan REVELINK en HERMAGEN welligt zamen, en zeker meer dan het vrouwelijk personeel harer gasten.

Eindelijk brak het uur aan dat men aan tafel gaan zou; de *porte-brisée* ging open; HERMAGEN gaf zijn arm aan de gezonde, REVELINK aan de zieke gastvrouw, KAREL volgde met Mevrouw, en de vijf jongere dames sloten den trein. Het *soupé* was eenvoudig, zeer eenvoudig, maar wat er aan verscheidenheid van spijzen te kort kwam, werd vergoed door het prachtige zilver en kristal, en porselein, en servetgoed.

— Een Enkhuizer Almanak in prachtband — fluisterde Mijnheer HERMAGEN tot zijne echtgenoote, toen men plaats had

genomen, en allen bevangen werden door eene huivering, de natuurlijke uitwerking der hooge bedompte zaal, waartegen men de voorkamer verwisselde.

— Mag ik u verzoeken, Dominé? — sprak SARE-KEE, en de Predikant voldeed aan het verlangen, waarop de boterhammetjes met ansjovis de ronde deden. Toen volgden die met kalfsgehakt, en daarna de salade met paling, vervolgens de taart, en, eindelijk, de vruchten, en toen — was de avond ten einde, en konden al de geërfde prachtstukken weder hunne respective plaatsen in de kast innemen. Maar tusschen de boterhammen met ansjovis en de gember-*compôte* werd er menig glas geledigd, en lieten de Heeren REVELINK en HERMAGEN zich niet onbetuigd aan de verscheidenheid van wijnsoorten die de kelder der Dames MAZARON bevatte. De jongeheer REVELINK werd zeer beeldsprakig en breedsprakig tevens, en de familie HERMAGEN ware misschien begonnen zich te amuseren, wanneer zij buiten niet den regen bij stroomen had hooren nedervallen, en het vooruitzigt had dat zij te voet naar »*Bouw-lust*" terug moest. Wat den Predikant betrof, hém zou de gele koets wel te huis brengen, en hij bekommerde zich dus niet veel om het weêr. Hij scheen naauwelijks de buijen te hooren, maar praatte met zijne buurvrouw ANNE-MIE over het gezin van den banksluiter, dat in oogenblikkelijken nood verkeerde. Toen die zaak afgehandeld was, ontstond er een van die oogenblikken van stilte, die, zonderling genoeg, juist in talrijke gezelschappen het menigvuldigst zijn, en gewoonlijk, zoo als ook ditmaal door AGNES, aan het voorbijgaan van een Dominé worden toegeschreven.

— Ik weet niet waarmede wij dien naam toch verdiend hebben — zeide REVELINK, half ernstig, half in scherts. — Ik geloof dat wij de gezelligheid evenzeer op prijs stellen als ieder ander, en wij zijn regt dankbaar aan haar die ons dezen avond de gelegenheid gaven om van die liefde tot gezelligheid het bewijs te geven. Mogen onze gastvrouwen...

— Nu kunnen ze 'er testament wel maken — hoorde men plotseling uit den mond van den jongen REVELINK, die volgens gewoonte niet naar zijn vader luisterde, en met ANTOINETTE en MAGDALENA het lot gadesloeg van een paar muggen, welke na langen tijd heen en weder te hebben gezweefd, hoe langer zoo meer de vlam naderden.

Allen zagen naar KAREL, zoodat zijn vader wel genoodzaakt was zijn toast — want daartoe had de ongezochte inleiding gediend — te staken. Het gelaat der Dames MAZARON teekende minder toorn dan angst, want, ondanks de eentoonigheid van haar leven, waren zij er even sterk, misschien sterker dan menig ander aan gehecht; te oordeelen althans naar hare vrees voor den dood. Zóó ver ging die vrees, dat zij zelfs niet te bewegen waren om tot datgene over te gaan wat KAREL daar zoo onvoorzigtig noemde. Dominé REVELINK hield haar wel gedurig het verkeerde van dit verzuim onder het oog; maar HERMAGEN betoogde dat men voor zijn testament nog altijd gelegenheid genoeg had; hij sterkte haar in die nalatigheid, misschien om haar pleizier te doen, maar misschien ook omdat zónder testament alles aan hém kwam, en mét een testament menig legaatje er af zou vallen. En het waren ook juist die legaten welke in REVELINK's pogingen om een uitersten wil te doen maken, eene hoofdrol speelden. Voor hem-zelven wenschte hij ze niet, maar als de goede, milde geefsters vielen, zou hij toch gaarne in het bezit der giften blijven. Voor de Dames HERMAGEN knoopte zich aan het woord »testament" het denkbeeld van persoonlijke bevoorregting, en legaatjes aan de oudste, of de jongste, of de liefste. Geen wonder derhalve, dat dit los uitgesproken gezegde aller gedachten bezig hield. Wel volgde de uitlegging, maar de indruk bleef, en noch de toast van den Dominé, noch de aardigheden van HERMAGEN waren in staat dien indruk bij de Jufvrouwen MAZARON weg te nemen. Die ongenoode gast, welken KAREL voor de verbeelding van het gezelschap geroepen had, bleef daar aanzitten, en het was of nu reeds dat waas van doffe stilte, dat zijne verschijning meestal verspreidt, de kostbaarheden der tafel bedekte, en aller harten omhulde. Het genot, zoo het er al geweest was, verdween geheel, en al zeer spoedig gaf Mevrouw HERMAGEN het sein tot den aftogt.

De regen kletterde; de wind gierde; de lucht was digt bewolkt en donker. Onherbergzaam en koud woei de nachtwind naar binnen, en bluschte bijna het eindje kaars op den blaker der meid, die de familie uitliet, en hare hand toevallig zóó hield, dat men er het »geschenk in zilver", die flaauwe navolging der Oostersche zeden, in deponeren kon. De oude dames

bleven binnen, maar SARE-KEE moest toch nog even te voorschijn komen. Er was ééne paraplnie te weinig; want de familie HERMAGEN was maar gedeeltelijk op het slechte weêr gewapend.

— Geef die bruine maar, JANSJE! — riep SARE-KEE.

— Die bruine, Jufvrouw?

— Ja, die heel oude, zal ik maar zeggen.

De heel oude paraplnie verscheen, en de HERMAGENS plasten door de natte straten, en de wind joeg hunne kleederen om hen heen, en de regen stroomde op hen neder, en doorweekte al wat niet door de parapluies beschut was. Maar toch waren zij in de open lucht vrolijker dan in die sombere vertrekken hunner bloedverwanten, en AGNES verzekerde dat zij liever hier vernachten zou, dan in die bruine voorkamer.

— 't Is of er al een doode is — zeide zij.

— Dan zou dit eene magere erfenis wezen — lachte MARIE, die de heel oude paraplnie droeg.

— Wacht maar, dát hebben wij toch! — spotte ANTOINETTE — het overige zal wel komen.

— Die malle jongen met zijn »testament maken"! zag-je wel hoe bang zij werden?

— Nu, dat geloof ik; ze zijn zoo bang voor den dood als of zij waarlijk nog genot van haar leven hadden.

— Leven! Is dat leven! De menschen weten niet wat genot is; of, als zij 't werkelijk pleizierig vinden om van tijd tot tijd dat moois voor den dag te halen, is dat ook het eenige.

— En de preken van Dominé REVELINK!

— Wat is die man vervelend!

— En wat bedelt hij! Hebt gij wel gehoord hoe hij onder het dessert weêr wat vroeg voor een banksluiter?

— Ja, daar zijn ze wèl van: geven aan de armen doen ze.

— Als zij maar niet te véél geven!

Zoo pratende zette de familie den togt voort naar »*Bouwlust*", een kwartier buiten de stad gelegen, waar zij eindelijk doornat aankwamen, en verzekerden dat zij onder weg wél zoo veel *pret* hadden gehad als bij de nichten.

Dominé REVELINK was een half uur vroeger te huis. Onder weg kreeg KAREL eene vermaning over zijn ongepasten uitroep, en KAREL zeî: »dat de dames ook wel dwaas waren om zich aan zoo iets gelegen te laten liggen. Zij zouden toch wel

sterven als het haar tijd was!" Toen hoopte Dominé dat die tijd nog ver af zou zijn, en beide zwegen verder.

ANNE-MIE werd naar bed geholpen, en had een zeer slechten nacht. Dat testament wilde maar niet uit hare gedachten. SARE-KEE ruimde op tot dat de eerste morgenschemering weêr doorbrak. Toen had alles weder zijne oude plaats hernomen, en was het in de woning der MAZARONS weêr even eentoonig en geregeld als altijd. Bij het ter ruste gaan nam zij zich vast voor om nooit meer gezellige avondjes aan te leggen.

II.

BOUW-LUST.

Een klein kwartier buiten Elsingen, aan den stillen landweg, las men op een hek, aan den ingang eener tamelijk smalle laan, de woorden »*Bouw-lust*". Wanneer men die laan ten einde wandelde, zag men aan de regterzijde eene woning van twee verdiepingen hoog, waarvan de tien ramen aan de voorzijde uitzigt gaven op het vlakke groene weiland dat er voor lag, en de tien ramen aan de achterzijde op het vlakke groene weiland dat daarachter zich uitstrekte; met dit verschil evenwel, dat vóór de woning een bloementuin, en achter de woning een moestuin haar van het weiland scheidde. Die woning met hare vele ramen, welke allen van groene zonneblinden waren voorzien, maakte onwillekeurig den indruk van een kaartenhuis, en als men haar op een zonnigen dag voorbijging, zou men waarlijk geneigd zijn te gelooven, dat zij ook aan de bestemming van kaartenhuizen beantwoordde en alleen vliegen bevatte. Vliegen bevatte zij ongetwijfeld; bij duizenden zelfs; maar de hoofdbewoners waren toch menschen, en wel de familie HERMAGEN. De HERMAGENS noemden dit hun buiten; de onpartijdige aanschouwer doopte het met den naam van optrekje; de kenners verklaarden het een oud, uitgewoond huis, dat meer nadeel dan voordeel aan den tuin gaf. Men moest er een flink, groot heerenhuis zetten, dan was de grond iets waard.

Mijnheer HERMAGEN verlangde niets liever dan dat, en hij was ook niet anders van plan. Hij beantwoordde in dit opzigt geheel aan den naam van zijne plaats; maar tusschen *lust*

tot bouwen en *geld* tot bouwen lag eene breede kloof, die slechts aan te vullen was door de lijkkist der Dames MAZARON. Men moest de teeken-portefeuille maar eens openen, die in de groote achterkamer stond — gewoonlijk de bibliotheek genoemd naar de vrij schaars voorziene boekenkast — dan zou men eens zien welke huizingen hier al *konden* oprijzen als eens de aarde die oude bloedverwanten bedekte. Men had kust en keur in allerlei bouwstijlen, en bij elke teekening behoorde een plattegrond voor den aanleg der tuinen. Men had er in den ELIZABETH's stijl en den Byzantijnschen, den Belgischen en den ouderwetsch Hollandschen, in den Oosterschen stijl met een plat dak en open gaanderijen, ja, zelfs de Gothische bouwtrant was niet vergeten. Dit laatste echter was meer een liefhebberij-stukje van den Heer HERMAGEN, want wij verzuimden nog te zeggen dat hij al die gebouwen zelf teekende, en op die wijze de studiën van zijne jeugd — hij had lang bij een architect gewerkt — te gelijk met de idealen van zijne toekomst onderhield.

Zoo lang echter de nichten in leven bleven, kon er niets van die plannen komen. Zijn inkomen was maar juist toereikend om zijne uitgaven in evenwigt te houden met zijne inkomsten, en liet hem niet de minste afwijking van het strengnoodzakelijke toe. Integendeel, hij was gedwongen om alles aan te grijpen wat een eerlijk en fatsoenlijk man aangrijpen kan, om in datgene te voorzien wat wel niet tot de behoeften behoorde, maar waar een »eerlijk en fatsoenlijk" man toch ook niet buiten kan blijven. Wie, zoo als HERMAGEN, in beschaafden kring wil converseren, zijne dochters muzijk-les wil doen geven, en een parasol laten dragen, zijne vrienden een flesch wijn wil schenken, goed gekleed en behoorlijk gevoed wil zijn, en geene schulden wil maken die hij niet betalen kan, moet, als hij geene fortuin heeft, vernuftig overleg aan onvermoeide werkzaamheid paren. HERMAGEN was dan ook een ijverig arbeider in de maatschappelijke mijn, waarin ieder zijn goud zoekt, en exploiteerde vlijtig elke aâr, die zijn scherpe blik ontdekte. Hij had het zoo ver gebragt, dat zijne gezamenlijke bij-baantjes zijne hoofdbetrekking in finantiëel belang overtroffen, en zoo lang hij in de kracht des levens was, twijfelde hij er niet aan, of hij zou voor zich en de zijnen kunnen zorgen. Maar de toekomst!... Hij had wel

eens gehoord van menschen die voor den kwaden en den ouden dag wat overlegden, maar dat was in den goeden ouden tijd, toen de dochters naar den naaiwinkel gingen, en de huismoeders geene meid hielden. Op de dagen die komen zouden was hij dus slecht voorbereid, maar tusschen dat verschiet en het heden rezen zijne nichten MAZARON, die een gouden gloed wierpen over die anders zoo droevige toekomst. Kwamen die te vallen, dan zou niet enkel de oude woning voor eene nieuwe plaats maken; dan zou niet enkel de moestuin, waarin thans alles geplant werd wat eetbaar was, tot een verhevener doel worden ingerigt; dan zouden ook, op het weiland, de twee geiten niet langer de eenige viervoeten zijn, en de vijftig kippen, wier eijeren eene bron van inkomst waren, niet meer behoeven aangehouden te worden. Maar bovenal zou dan HERMAGEN zijn geest en zijn ligchaam rust kunnen geven, en met een vierde van zijn dagelijkschen arbeid tiendubbele inkomsten genieten. Die fortuin, welke thans strekte om in sombere eentoonigheid twee oude ongehuwde dames te doen leven, en de protégés van een Dominé te ondersteunen, zou dan welvaart en onbekrompenheid schenken aan een gansch gezin, dat het waarlijk wel verdiende — althans in zijne eigen oogen.

Wij zijn wat uitvoerig geweest in onze schets van hetgeen de HERMAGENS van de toekomst verwachtten; men vergeve het ons: die toekomst besloeg dan ook zulk eene aanzienlijke plaats in het leven der werkelijkheid, en in het gedachtenleven van elk lid van HERMAGENS gezin, dat wij er wel wat langer bij stil mogten staan. Wij zouden er ons zelfs veel langer mede bezig kunnen houden, want nu gaan wij stilzwijgend voorbij wat Mevrouw al, behalve eene linnenmeid, er van verwachte; hoe, onder duizend andere zaken, die erfenis voor ANTOINETTE eene *équipage* bevatte; voor MAGDALENA eene shawl en eene kamenier: voor HERMINE een abonnement in de opera, en het lidmaatschap van sociëteiten waar gedanst werd; voor MARIE een *bonheur de jour* in acajou, met de »beste" auteurs; voor AGNES eene pianino, met een muziekmeester, en voor allen eene goede partij. Dat laatste behoorde echter onder de verborgenheden.

Was het nu de familie zoo euvel te duiden, dat zij van de nichten MAZARON wat meer werk maakte, dan wel juist met hare neigingen overeenkwam, en dat zij zoo vreeselijk bedroefd

niet was, nu ANNE-MIE, vijf weken na den dood harer zuster, die aan de gevolgen eener gevatte koude bezweek — misschien veroorzaakt door het uitlaten der familie op den gezelligen avond — op het punt scheen om het slagtoffer te worden van haar geschokt zenuwgestel.

»Krakende wagens duren het langst", was steeds de leus van HERMAGEN geweest, die hij de zieke nicht tot troost gaf, als zij zich over haar toestand beklaagde; en bij zich-zelven had hij die spreuk niet zelden herhaald, wanneer hij aan het oogenblik dacht waarop de gouden toekomst zou aanbreken. Dat spreekwoord had zich ook thans bewaarheid; SARE-KEE, die zich wel eens beroemde dat zij nog nooit onder doctors handen was geweest, was bezweken, en de sukkelende ANNE-MIE leefde nog — zoo het althans leven heeten mogt; want gedurende de vijf weken die na den dood harer zuster verloopen waren, verkeerde zij onophoudelijk in de overtuiging dat zij den anderen morgen niet halen zou. De HERMAGENS en REVELINK toonden om strijd: dat men in nood zijne vrienden kennen leert; en geen dag ging er voorbij dat de laatste er geen bezoek bragt: geen uur dat niet een paar der eersten in de ouderwetsche woning gevonden werden. Beurtelings waakten zij bij de overgebleven zuster, en die niet wist, of vergeten kon, dat zij de eenige erfgenamen der MAZARONS waren, moest erkennen dat kinderen niet liefderijker voor hunne moeder konden zorgen.

— Weet ge wel, LEEN! — zoo was de huisnaam van MAGDALENA — dat het eene zware taak begint te worden! — zeide HERMINE, die den vorigen nacht had gewaakt, en thans na eenige uren rust bij hare zuster beneden kwam.

— Ja, zeker weet ik het — antwoordde MAGDALENA — en geloof dat ik het voel ook. Ik ben tegenwoordig niets prettig. Mijne *teint* gaat geheel weg.

— Er zijn evenwel voorbeelden — vervolgde de zuster, terwijl zij haar werk nederlegde en opstond om haar eigen gelaatskleur eens te bezien, en tevens dat gevoel te verdrijven, dat zich na een slapeloozen nacht telkens van ons meester maakt — er zijn evenwel voorbeelden, dat menschen jaren lang bleven sukkelen zoo als nicht ANNE-MIE.

— Hé! als dat te voorzien was!...

— Dan?... Eene *soeur de charité* — zeide HERMINE los weg.

— *Hier* kan dat niet; bovendien, wat zou Dominé REVELINK wel zeggen, en nicht ANNE-MIE zelve?

— Dat zou alles wel schikken; maar gij hebt gelijk, *wij* moeten oppassen, en niemand anders.

— Zou het zonde zijn, MINE?

— Wat? Dat wij oppassen? Wel zeker niet.

— Oppassen, nu ja; maar gij zult toch wel eens verder denken.

— Wel, dat spreekt van zelf — antwoordde HERMINE — maar zonde zie ik daar niet in. Als wij het einde verhaastten — maar dat doen wij niet. Wanneer nicht sterft, erven wij, en men zou geen mensch moeten zijn om dat geheel te vergeten.

— Als wij eens niet erfden, zouden wij dan ook zoo lief voor haar zijn?

— Niet erven! — riep MARIE uit, die bij deze woorden binnen kwam — waar denkt ge aan, LEEN! Papa moge er zich niet over uitlaten, maar *dit* heb ik toch gemerkt dat er geen testament is.

— Och, kind! daar spreken wij niet van — hernam de oudere zuster, met zekere minachting — ik begrijp niet waar ge u mede bemoeit!

— Ik wel; of meent ge dat de erfenis voor u alléén zal wezen? Dan hebt gij 't glad mis. Ik leg zelfs 't eerst aan de beurt; over zeven weken ben ik jarig, en papa heeft mij altijd belooft, als hij het doen *kan*...

— Papa zal zich wel eens tweemaal bedenken eer hij u die *bonheur de jour* geeft. Er zijn andere dingen waar wij allen iets aan hebben.

— Juist: een bal, een concert, niet waar? — hernam MARIE bits. — Op uwe jaren moest men daar niet meer aan denken.

MAGDALENA was vier-en-twintig jaren, en de hatelijkheid kon dus niet zeer diep grieven; maar toch bleef het antwoord niet uit, en een half uur later hadden de zusters hevige rusie gehad, en waren zij voor den ganschen dag gebrouilleerd.

Wij bedriegen ons; zij zouden onder gewone omstandigheden den ganschen dag gebrouilleerd zijn geweest, maar in dagen als die zij thans doorleefden, viel er te veel voor, dat haar tot elkander bragt. HERMINE was juist naar de keuken gegaan om voor het middagmaal te zorgen — want het was hare week —

en MAGDALENA zat, met het hoofd in de hand, voor het geopende raam, naar de bloemen te turen, terwijl MARIE, om te toonen hoe weinig zij om hare zuster gaf, een der meest gedruischmakende stukken op de piano speelde, toen AGNES met haastige schreden de laan van *»Bouw-lust"* aflegde, en reeds op een afstand wenkte dat er iets belangrijks was gebeurd.

— Ik zou de piano maar sluiten, MARIE! — sprak ze met zekere waardigheid, in het volle bewustzijn van het gewigt van haar persoon, als overbrengster eener belangrijke tijding.

— Is nicht?... — begon MAGDALENA.

— Papa komt niet t'huis eten, en mama ook niet — ging AGNES voort, met de gedempte stem die haar rol medebragt.

— Wanneer is nicht gestorven?

— Een uur geleden. Kalm en zacht, zegt mama, en de bidder is er al. Papa heeft gezegd dat wij nog maar niet zouden sluiten.

— Me dunkt dat wij 't wèl moeten doen — hernam HERMINE. — De menschen kunnen van den weg ons huis toch zien.

— Heeft mama ook iets gezegd van rouw? — vroeg MAGDALENA.

— Ik heb er niet over gesproken, maar zes maanden rouwen zal toch wel noodig zijn.

— Wij moesten er met ons beide maar heen gaan, LEEN! — zeide HERMINE.

— Volstrekt niet, er is niemand noodig op 't oogenblik — antwoordde de jongste, gedeeltelijk uit jalouzie dat de oudere zusters daardoor weder een voorregt zouden hebben.

— In een sterfhuis zijn *altijd* menschen noodig — hernam HERMINE weder met eenige pretensie.

— Daarom ga *ik* er ook heen, zoodra wij gegeten hebben — gaf AGNES ten antwoord, en toen HERMINE hare schouders ophaalde, en MAGDALENA de gordijnen liet vallen, zonder op die woorden te letten, vertelde AGNES aan MARIE hoe nicht ANNEMIE gestorven was, en vooral welke diensten zij, AGNES, in de laatste uren al bewezen had. Die mededeeling was natuurlijk ook voor de oudere zusters bestemd, maar 't spreekt van zelf, dat die naar het gesnap van zoo'n kleine meid niet luisterden, of ten minste niet schenen te luisteren.

De Dames HERMAGEN harmoniëerden onderling niet minder

dan andere dames; maar zij waren openhartig, en verbloemden de kleine grieven, die zij telkens tegen elkander hadden, niet. Van daar dat er dikwijls getwist werd, maar twisten tusschen zusters leiden zelden tot haat, en het krachtigst bewijs daarvan was gelegen in het verschijnsel dat de zusters die gisteren de hevigste rusie hadden gehad, heden elkander ondersteunden, en morgen voor de helft neutraal bleven in den twist tusschen anderen. Het was, indien wij het kleine met het groote mogen vergelijken, de verhouding van Engeland, Frankrijk, Rusland, Oostenrijk en Pruisen, en men zag allerlei onverwachte combinaties, en even onverwachte tegenpartijen. Maar, wat het zonderlingste was, de meeste oneenigheid sproot, zoo als nu, voort, niet uit wangunst over hetgeen men had, maar over hetgeen men zou hebben; niet uit afkeuring van hetgeen men deed, maar doen zou, wanneer eenmaal de erfenis was gevallen. Verstandiger ware het dus geweest als men maar gezwegen had over die gedurige oorzaak van geschil; maar zoo geheel vervulde zij de harten der dames, dat zij er niet over zwijgen konden, en naauwelijks was het viertal aan tafel gezeten, of men begon al weder over de nichten MAZARON, die men nu nooit weêr zien zou, en die toch wezenlijk zoo kwaad niet waren geweest: zij wisten alleen niet hoe zij haar geld gebruiken moesten — gelukkig! want thans zou de familie HERMAGEN gelegenheid hebben om dat te toonen.

— Als er nog eens andere bloedverwanten waren! — zeide AGNES op eens, en als schrikte zij-zelve van die woorden, bleef haar vork halverwege tusschen bord en mond.

— Welk eene dwaze gedachte! Daar zouden wij toch wel van weten! — meende MARIE.

— Ja, maar *als* zij er eens waren? — herhaalde MAGDALENA. — Die broêr!

— Welke broêr?

— Wiens portret op de slaapkamer hangt, met dat blaauwe rokje, en een bouquet in zijne hand.

— Is dat een broêr? — vroeg AGNES.

— Dat *was* er een — stelde MARIE de zusters gerust. — Papa heeft mij eergisteren nog verteld dat die al twintig jaren dood moest zijn.

— Ik weet er nog méér van! — riep HERMINE. — Toen ik bij de nichten was om haar die bruine japon te helpen keeren,

ge weet wel dat oude streepje, precies een behangsel, waarin SARE-KEE er uitzag als een wandelend ledekant...

— De menschen zijn nu dood — bestrafte haar MAGDALENA.

— Nu, dat doet er niet toe! ga voort, MINE! wat zeide ze toen?

— Wel, toen vroeg ik van wien dat portret was; ik wist het heel goed, maar ik vroeg het zoo maar eens om een praatje te maken. En toen zeide SARE-KEE dat het een broêr was. En toen vroeg ik of die nog leefde, wat ik óók wel beter wist; en toen schudden beide het hoofd, en zuchtten zij zwaar. En toen vroeg ik hoe hij gestorven was. — Op zee — antwoordde ANNE-MIE, kort af; maar toen ik hetzelfde aan papa vroeg, gaf hij ten antwoord: dat die broêr een heel zonderlingen dood moest gehad hebben.

— Misschien heeft hij zich opgehangen?

— Of verdronken?

— Dan had papa het wel gezegd — neen, het zal wel iets anders zijn.

De dames gisten nog eene poos naar de oorzaak van den dood van dien broeder, en zoo kwamen zij weder op de erfenis; en het vraagstuk: wie er bij de begrafenis koffij zou schenken, maakte, in stede van dessert, een belangrijk onderwerp van geschil uit.

Toen de avond gevallen was, kwam papa te huis. Hij was dood moê, want den ganschen dag was hij in beweging geweest, om de noodige beschikkingen te maken. Hij klaagde zeer over Dominé REVELINK, die onophoudelijk toespraken hield en wenken gaf — hij had beter gedaan wanneer hij ook de handen eens aan 't werk had geslagen. Het was intusschen zeer waarschijnlijk, dat HERMAGEN dit nog minder gaarne zou hebben gezien.

Drie dagen gingen er om, waarin men ophoudelijk een van de HERMAGENS op den weg tusschen »*Bouw-lust*" en de woning der MAZARONS ontmoeten kon. Met verbazingwekkende snelheid waren allen in den rouw, zóó snel zelfs, dat sommigen meenden dat het rouwgoed reeds gereed had gelegen, want gansch Elsingen wist dat de HERMAGENS »aan het erven kwamen". De dood-advertentie en andere stukken waren allen door HERMAGEN onderteekend; de aangiften werden door hem gedaan, en er was geen sterveling die het in twijfel trok, of de eigenaar van »*Bouw-lust*" wel de wettige erfgenaam was.

Immers HERMAGENS echtgenoote was de eenige dochter der eenige zuster van de moeder der Dames MAZARON, die, ten overvloede, ooms noch tantes had gehad. Elsingen was wel groot, maar ook dáár vond men specialiteiten, die bijzonder sterk in de genealogie waren, en precies wisten te vertellen, hoe de man die het fraaije huis op de Vorstengracht bewoonde, aan zijn geld gekomen was, en hoe de oude kantoorbediende, die nog altijd in den jas van zijn overleden patroon liep, eigen rijtuig had gehouden, en de schoonmaakster van Mevrouw R. eene eigen zuster was van Mevrouw S., die driemaal zoo voornaam was als Mevrouw R. zelve. Er waren er die alle familie-relatiën niet enkel, maar ook alle familiegeheimen kenden, en 't spreekt van zelf, dat bij hen ook de HERMAGENS en hunne betrekking tot de MAZARONS naauwkeurig waren geboekt, terwijl onder de aanmerkingen er bij was geschreven: dat de oude dames steeds groote vrees aan den dag hadden gelegd om haar testament te maken, hetgeen een zwaren slag aan het privaat-armenfondsje van Dominé REVELINK zou toebrengen. De *diable boiteux* kon niet meer van de zaken weten dan de genealogen te Elsingen. Ja, zij wisten zelfs dat de dames, toen zij nog in Amsterdam woonden, dus meer dan twintig jaren geleden, een broeder hadden gehad, van wien men echter nooit meer iets gehoord had. Sommigen zeiden dat hij in eene zaak van valsche wissels betrokken was geweest; anderen, en die waren digter bij de waarheid, dat hij eene chocolade-fabrijk had gehad, die gefailleerd was. Van hem-zelven had men echter nooit meer iets gehoord, dus — was hij dood.

De familie HERMAGEN had de honneurs bij de condoleantievisites waargenomen. Bijna niemand had ze gebragt. Waarom ook? De MAZARONS waren nu toch uitgestorven, en de HERMAGENS bragt het maar in eene moeijelijke positie: zij hadden zich geweld moeten aandoen om bedroefd te schijnen. Eindelijk kwam de dag der begrafenis. Even deftig als de oudste zuster, werd nu ook de jongste naar 't kerkhof gereden; de doodgraver kreeg dezelfde fooi, en de bidders, en de dragers, en de koetsiers ook, en daarmede viel het scherm over de twee oude jufvrouwen, de trouwe volgsters van Dominé REVELINK, van wier weldaden menigeen spreken kon, en van wier zonderlinge, eentoonige levenswijze menigeen sprak.

Mijnheer en Mevrouw HERMAGEN zaten in de achterkamer, en spraken geen woord. Er viel niet veel te zeggen, althans niet veel wat te dezer plaatse en ure passende was. Al wat hen omringde zou het hunne worden, of liever was reeds het hunne.

Als MACHIAVELLI gelijk heeft, dat de zoon eer den dood van zijn vader dan het verlies zijner bezittingen vergeet, kon het niet wel anders, of de HERMAGENS moesten meer denken aan hetgeen zij wonnen dan aan hetgeen zij verloren hadden. ANTOINETTE en MAGDALENA volgden het ouderlijk voorbeeld, en zaten zwijgend bij het half gesloten raam. KAREL REVELINK die, mèt zijn eersten hoed op, de lijkstaatsie was gevolgd, en met de HERMAGENS was binnengegaan, maakte zich gereed te vertrekken, iets dat hij reeds voorlang zou gedaan hebben, als hij er niet zoo tegen opzag om zijn hoed op te zetten. Eindelijk was hij er toe besloten, en rees hij al half van zijn stoel, toen een vrij hevige ruk aan de schel, zoo als misschien nooit een sterfhuis ten deel viel, hem weder deed neêrzijgen.

— Dat is volstrekt niet zoo als 't hoort! — merkte HERMAGEN aan.

— De menschen hebben ook voor niets eerbied — liet Mevrouw volgen, en de dames zagen nieuwsgierig uit wie er nu nog eene visite maken kon. Die nieuwsgierigheid werd lang op de proef gesteld, want de oude JANS kon de menschen verbaasd lang laten wachten — onze lezers zullen zeker minder nieuwsgierig en geduldiger zijn.

(Het vervolg en slot in 't eerstvolgende Nommer.)

SNIPPERS TOT BLADVULLING.

Weelde vergroot de behoeften; matigheid verhoogt het genot.

Het gezondheid-drinken maakt vele zieken.

Tafelschuimers zijn menschen die ledig komen, maar geladen heengaan.

Wie rijk wil worden, werpe ál wat hij onnut wil uitgeven in een spaarpot.

MENGELWERK.

ANTIKRITIEK.

TEREGTWIJZING AAN DEN SCHRIJVER VAN HET WERKJE, GETITELD: »BETHESDA. *Wederlegging*", *enz.*;

IN ANTWOORD OP ZIJNE ANTIKRITIEK, GEPLAATST IN DE AMSTERDAMSCHE COURANT VAN 6 OCTOBER 1856.

Mijn Heer! De aankondiging uwer »*Wederlegging*", enz. in de *Vaderl. Letteroefeningen* van September l.l., schijnt zoo wel uwe goedkeuring weggedragen, als uw misnoegen opgewekt te hebben. Noch voor het een, noch voor het ander bestond er toereikende grond, en de steller van die aankondiging is bereid, u het misverstand zijner woorden en de verkeerde daaraan ontleende gevolgtrekkingen aan te wijzen. — Met de verklaring beginnende, dat men aan de goede zaak onmogelijk grootere dienst had kunnen bewijzen, dan door voornoemde aankondiging in de *Letteroefeningen* op te nemen, doet gij het voorkomen, dat haar schrijver de waarheid heeft willen wederleggen. Er was echter van wederlegging geenerlei sprake, en uw Recensent heeft zelfs op de heilzame werking, die somtijds aan het koude water mag worden toegekend, niet het allerminste afgedongen; maar zijne woorden bepaalden zich tot de aanwijzing, dat het Gouvernement in de geweigerde vergunning tot het openen eener openbare waterkuur-inrigting, buiten toezigt en verantwoordelijkheid van een Medicinae Doctor, geheel volgens de Wet gehandeld heeft. Daar gij dit nog niet hebt willen begrijpen, neem ik de moeite om Art. 26 van het Koninklijk Besluit van 31 Mei 1818, nogmaals onder uw oog te brengen: »Geene geconstituëerde Magt zal, onder wat voorwendsel ook, vermogen iemand tot de uitoefening der genees-, heel- en verlos-, of artsenijmengkunde onder hare jurisdictie toe te laten, dan die daartoe — is bevoegd verklaard; maar zullen dezelve gehouden wezen, om met alle gestrengheid tegen het insluipen van misbruiken dienaangaande

te waken." — In de tweede plaats beschuldigt gij den steller der aankondiging: dat hij zich aan eene opzettelijke verdraaijing (van woorden) en aan misleiding van den lezer zou hebben schuldig gemaakt, door eerst van den Minister van Binnenlandsche zaken, en eerst daarna van den Heer SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE gewag te maken, niettegenstaande de laatstgenoemde op den titel van uw geschrift het eerst genoemd was. Maar is het u dan onbekend dat, in een Constitutionelen Staat, aan een Minister des Konings de voorrang boven een lid der Tweede Kamer wordt toegekend? Hoe kon de lezer door een zoodanig anachronisme, bijaldien mijne handelwijze dien naam verdient, op een valsch standpunt geplaatst worden, daar de tijd-orde, waarin de beide genoemde Heeren het woord voerden, in het gegeven geval geheel onverschillig is, en geenerlei invloed op het oordeel der Kamer heeft kunnen uitoefenen? — Eindelijk verwijst gij uwen beoordeelaar tot bl. 44 van uw geschrift, en wel tot eenige aan het slot dier bladzijde voorkomende woorden van een ongenoemden Hoogduitschen Schrijver. Die woorden schijnen te moeten dienen (want in het ontcijferen uwer meening kan men slechts tot zekeren graad van waarschijnlijkheid opklimmen) tot wederlegging der volgende in het September-Nommer van dit Tijdschrift voorkomende zinsnede: »Intusschen vraagt het gezond verstand: of de waterkuur voor alle soorten en graden van ziekten en kwalen dezelfde is? en, zoo neen, hoe dan iemand, zonder de minste wetenschappelijk geneeskundige opleiding, den aard en den graad van elke ziekte of kwaal zal kunnen kennen en beoordeelen?" Steller dezes is echter van meening, dat zijne vragenderwijze tegen u ingebragte bezwaren door uwe aangehaalde woorden geenszins wederlegd, maar, daarentegen, bevestigd worden, daar zij, woordelijk in onze moedertaal overgebragt, aldus luiden: » — niet, dat het water een regtstreeksch geneesmiddel is, maar dat alleen de organische kracht onder medehulp van het water, de lucht, de spijs, de warmte, en naar omstandigheden, ook van de beweging, in staat is alle ziekten te genezen, — maar niet alle graden van ziekte of ziekte-soorten". Bedrieg ik mij niet, dan was het juist dit (voor zoo ver de woorden, uit hunnen natuurlijken zamenhang gerukt, verstaanbaar zijn), dat vroeger door mij betoogd werd; dan waren het juist de verschillende

ziekte-tijdperken en ziekte-soorten, benevens velerlei bijkomende omstandigheden, wier behoorlijke kennis en waardeering — bij leeken niet aan te treffen — noodig geacht werd voor eene geschikte en doeltreffende behandeling.

De Schrijver van het artikel in N°. XI van dit Tijdschrift voor 1856, bl. 519—521.

IETS OVER DE NATUURKUNDE DER LITTERATOREN, EN DE LETTERKUNDE DER NATUURKUNDIGEN.

DOOR

Dr. *D. BURGER, Jr.*

Volgens de bestaande wetgeving op het hooger onderwijs, moeten de litteratoren een vrij zwaar examen in de wiskunde afleggen, en bovendien een getugischrift kunnen vertoonen van met vrucht bijgewoonde lessen over de Physica en de populaire Astronomie. Desgelijks moeten de philosophen, gelijk men ze noemt, dat is: de natuurkundigen, getuigschriften van met vrucht bijgewoonde lessen over Grieksche en Latijnsche letterkunde, redeneerkunde, bovennatuurkunde en geschiedenis der wijsbegeerte overleggen. Dit klinkt op het eerste gehoor vreemd; want menigeen is geneigd te vragen: waartoe dit overstappen in een geheel vreemd gebied? Bij nader onderzoek evenwel blijkt het, dat deze bepalingen op een waar en goed begrip steunen; al is het niet te ontkennen dat zij, zoo als zij nu liggen, veel stof tot gegronde aanmerking opleveren, daar zij te gelijk te veel en te weinig behelzen.

Deze bepalingen hebben haren oorsprong te danken aan de poging om twee tegenstrijdige begrippen in overeenstemming te brengen. Aan den eenen kant staat de eisch: »Wees niet eenzijdig! zoek zoo veel mogelijk alles te omvatten!" en aan den anderen kant wordt even dringend geroepen: »Doe niet te veel, maar kies een bepaald gedeelte der wetenschap tot uw hoofdwerk! slechts door verdeeling van den arbeid komt iets goeds tot stand". Beide eischen zijn billijk. Het middel om ze beide te bevredigen, is dit: dat men de wetenschap in groote rubrieken splitst, en ieder die ééne rubriek tot hoofdzaak

kiest, uit de andere zoo veel mededeelt als noodig is, om hem er een algemeen begrip van te geven. Passen wij dit beginsel hier toe, dan wordt alles duidelijk.

De hoofdverdeeling, waardoor reeds SPINOZA alles wat bestaat gesplitst heeft, is die van uitgebreidheid en denken. Zonder ons nu hier met het onderzoek naar den metaphysischen zamenhang tusschen ligchaam en ziel in te laten, waaromtrent trouwens met zekerheid weinig kan gezegd worden, meenen wij te kunnen beweren: dat werkelijk de verschijnselen die zich aan ons voordoen, uitnemend goed onder eene der twee categoriën, die der uitgebreidheid, of die van het denken, kunnen gerangschikt worden, en dat alle wetenschappen volgens deze verdeeling tot eene dier twee categoriën kunnen gebragt worden; zoodat, om nu de akademische verdeeling in vijf faculteiten te behouden, de regtsgeleerdheid, de godgeleerdheid en de letterkunde voorwerpen beoefenen, die tot de categorie van het denken behooren; terwijl de natuurkundige wetenschappen en de medicijnen zaken behandelen, die onder de categorie der uitgebreidheid begrepen zijn. Wil men nu op dezen stand van zaken het beginsel toepassen, dat eenzijdigheid moet vermeden worden, zonder de zoo noodzakelijke verdeeling van den arbeid uit het oog te verliezen; dan is het aan den eenen kant te veel, wanneer men iemand die één vak beoefent, verscheidene specialiteiten uit een ander laat leeren: en aan den anderen kant is het te weinig; want het is hier niet om enkele vakken te doen, maar om allen; en niet om naauwkeurige kennis van specialiteiten, maar om een algemeen overzigt. Zulk een algemeen overzigt nu kan uit twee oogpunten beschouwd worden. Het kan dienen om allen, die verschillende specialiteiten, welke onder ééne categorie vallen, beoefenen, door eenen gemeenschappelijken band te verbinden; het kan tevens dienen, om allen die tot de eene categorie behooren, met de hoofdzaken der andere categorie bekend te maken. Beide doeleinden kunnen en moeten te gelijk bereikt worden, om de universiteit werkelijk tot eene *universiteit*, tot eene leerschool voor algemeene wetenschappelijke vorming te maken, en daardoor, zonder de verdeeling van den arbeid, die bij den grooten omvang der wetenschappen volstrekt noodig is, uit het oog te verliezen, eenzijdigheid te verhinderen. De wijze waarop zulks kan tot stand

gebragt worden, is de volgende. Vooreerst wenschen wij dat in ieder bijzonder vak van studie de menigte punten waarover de examina loopen, tot datgene beperkt worde, wat door de ondervinding als volstrekt noodig is aangewezen. Dit van al de verschillende vakken op te geven, gaat mijne krachten te boven, en is ook volstrekt niet noodig. Genoeg is het de beginselen vast te stellen. Als eerste beginsel bij eene toekomstige regeling van het hooger onderwijs stellen wij dus dit: *beperk de verpligte vakken tot het volstrekt noodige.* Een tweede beginsel, dat zich hier van zelf aansluit, is dit: dat het volstrekt noodige dan ook door en door, zoo grondig mogelijk, gekend worde; opdat daarin de grootst mogelijke bedrevenheid verworven worde. Wij formuleren dit aldus: *maak de examina in het volstrekt noodige zoo zwaar als zij redelijkerwijze kunnen gemaakt worden.*

Zoo ver de verdeeling van den arbeid. Nu het andere punt: het voorkomen van eenzijdigheid. Hier is natuurlijk van examina geene spraak meer; het is voldoende hier getuigschriften van het met vrucht bijwonen der lessen te vorderen. Maar van welke lessen? Immers van zulke die een algemeen overzigt geven van die vakken welke buiten den onmiddellijken kring der beoefenaars van iedere specialiteit liggen, maar van welke hij toch iets weten moet, om tegen eenzijdigheid gewaarborgd te wezen. Houden wij nu de verdeeling der wetenschappen in twee categoriën, waarvan wij boven spraken, vast, dan bekomen wij het volgende resultaat. Er moeten, zoo wel voor allen die de wetenschappen, welke tot de categorie van het denken behooren, beoefenen, als voor hen die zich met een der vakken, welke onder de categorie der uitgebreidheid begrepen zijn, bezighouden, twee collegiën gegeven worden, het ééne: *over de algemeene geschiedenis der beschaving*, het andere: *over den algemeenen omvang der wis- en natuurkundige wetenschappen.* Eene encyclopaedie der beschaving en eene encyclopaedie der *sciences exactes*, ziedaar wat wij wenschen! Beide collegiën moeten voor alle studenten, om het even waarin zij hun *tabernaculum vitae* geplaatst hebben, verpligtend zijn. Er is wel geen twijfel aan, of beide collegiën zullen, wanneer zij met de noodige duidelijkheid gegeven worden, voor alle studenten veel aantrekkelijks heb-

ben, zoo omdat zij daardoor eene menigte wetenswaardige dingen zullen vernemen, die hun anders verborgen zouden gebleven zijn, als omdat zij op deze wijze tot het bewustzijn zullen komen, dat werkelijk alle wetenschappen met eenen gemeenschappelijken band verbonden zijn, en dat de verdeeling van den arbeid, hoe heilzaam ook voor de praktijk, eigenlijk geene in den aard der zaak gegronde inrigting is, maar bloot een gevolg van de beperktheid onzer vermogens, die ons belet alles te gelijk te beoefenen. Er zijn velerlei gaven, doch er is maar één geest. Ieder ontwikkele en beoefene bij voorkeur die gave welke hem bijzonder verleend is; doch ieder erkenne dat er buiten de zijne nog ontelbaar vele andere gevonden worden, die ieder in hare soort even goed zijn. Op deze wijs kan de eisch, dat het beginsel van de verdeeling van den arbeid in het oog gehouden worde, volkomen bevrediging verwerven, zonder dat de Universiteit daarom gevaar loope eene vereeniging van specialiteiten te worden, die door geenen gemeenschappelijken band worden zamengehouden.

DE HEDENDAAGSCHE TOESTAND DER JODEN TE JERUZALEM.

MEDEGEDEELD DOOR

G. H. VAN SENDEN.

»Thans is dit land rustig, maar in den verloopen zomer zijn er in Galilea, in het gebergte van Samarië en in het district Hebron groote onlusten geweest, vergezeld van bloedvergieting en moord. Dit alles ten gevolge eener slechte, of liever zwakke regering; want men gelooft hier algemeen dat die onlusten de vrucht van een vreemden invloed zijn. Dit, gepaard met den oorlog en oorlogsgeruchten, heeft eenen ongunstigen invloed uitgeoefend op de missie of Evangelisering van dit land. Daar komt nog bij, dat voor de uitbreiding van het Evangelie allernadeeligst was de moeijelijkheid voor het volk om zich de noodige levensmiddelen te verschaffen. Want hoewel de oogst

zoo slecht niet was, zijn toch de prijzen der levensmiddelen zeer hoog, ten gevolge van den uitvoer van het koren.

»Onder zulke omstandigheden hebben de Joden het meeste te lijden, welke bijna allen van aalmoezen leven, die hun van verre en steeds schaarscher worden toegezonden. Reeds gedurende den zomer en den herfst hebben duizenden een vreeselijk gebrek geleden. Hartverscheurend is het, de van honger vermagerde huisvaders en huismoeders te zien, en hen te hooren verhalen hoe groot het gebrek is, dat zij en hunne kinderen lijden. Het weinige dat wij voor hen doen kunnen, is slechts een droppel in den oceaan, daar toch onze proselieten en de Protestantsche inboorlingen de eerste aanspraak op onze hulp hebben. Vóór nog slechts weinige dagen bragt een zieke Jood zijn kind tot mij, een allerliefst meisje van ongeveer acht jaren, om het mij voor altijd te geven, dewijl hij geen brood voor zijn dochtertje had. Het kind komt in mijne school, en ik kan helpen; maar van alle kanten bieden ouders mij hunne kinderen om niet aan.

»Het is goed op den Heer te vertrouwen, en zich niet te verlaten op menschen. Het is goed op den Heer te vertrouwen, en zich niet te verlaten op Vorsten." Daar echter de arme Joden in hunne blindheid den Heer verworpen hebben, en nog verwerpen, zoo kunnen zij nooit in den waren zin des woords op Hem vertrouwen. Van daar hunne onoverwinnelijke neiging om op menschen te vertrouwen, hoewel zulk vertrouwen reeds zoo vele malen beschaamd is geworden. Dat hebben de alhier wonende Joden weder bitterlijk moeten ondervinden. Want toen zij verleden voorjaar herhaaldelijk uit de nieuwsbladen en van elders vernamen dat Sir MOSES MONTEFIORE voornemens was naar Jeruzalem te komen, met vele duizenden ponden Sterling (£ 30.000) ten hunnen behoeve, werden ook hunne verwachtingen op het hoogst gespannen. Meermalen kwam het gerucht: dat hij op den weg was van Jaffa naar Jeruzalem, en in één oogenblik was die weg en de nabijheid der stad naar den kant van Jaffa bedekt met Joden en Jodinnen, die hem als hunnen verlosser wilden begroeten. Had hij verklaard de Messias te zijn, zij zouden hem geloofd en alles op zijn bevel gedaan hebben. Hun vertrouwen op hem werd zoo sterk, dat velen begonnen dien karakteristieken

slaafschen blik af te leggen, het hoofd in de hoogte te steken, en met verachting op anderen neêr te zien. Ja, meer nog: ik ken arme familiën die alles wat zij hadden, uitgaven, in het vaste vertrouwen, dat zij het veelvoudig van hem zouden terug ontvangen.

»Hoe groot moet dus hunne ontzetting geweest zijn bij zijne komst van hem te hooren, dat hij toen niet, gelijk vroeger, gekomen was om geld of aalmoezen uit te deelen, maar met het voornemen om inrigtingen daar te stellen, land te koopen, en hun middelen te verschaffen om zelve hun brood te verdienen. »Nu, nu" — riepen bijna allen in vertwijfeling — »hebben wij hulp noodig voor ons en onze kinderen!" Desniettemin bood MONTEFIORE velen een jok ossen aan wanneer zij slechts den grond wilden bebouwen. Eenigen namen ze aan, maar verre weg de meesten wilden ze onder die voorwaarde niet aannemen. En toen de menigte zag dat MONTEFIORE hunne smeekschriften om hulp niet lezen wilde, noch hun toestaan digt bij hem te komen om te bedelen, schenen bijna allen tot vertwijfeling te komen. Nadat een van hen geslagen en in de gevangenis geworpen was, omdat hij te stout gebedeld had, begonnen vele Joden eene vergelijking te maken tusschen MONTEFIORE en de Zendelingen. Wanneer, zeiden zij, de Zendelingen ons niet helpen kunnen, dan hooren zij toch geduldig onze klagten, maar deze wil ons zelfs niet hooren. De toestand van MONTEFIORE moet zeer moeijelijk geweest zijn, want meer kon hij niet, dan de diepe ellende opmerken, die op het aangezigt van zoo vele broederen naar het vleesch geteekend stond. En toch was het geld dat hij medegenomen had, niet bestemd ter voorziening in hunnen oogenblikkelijken nood. Daarenboven wist hij ook uit vroegere ervaring, dat wanneer hij ook al het geld, dat hij bij zich had, onder hen uitgedeeld had, het toch slechts voor het tegenwoordig oogenblik zou geholpen hebben.

»Sir MOSES MONTEFIORE meent het ontegenzeggelijk zeer goed, en zijne plannen om armen- en ziekenhuizen, jongens- en meisjesscholen, en industrie-huizen te stichten, en land te koopen, in de hoop dat de Joden van den akkerbouw leven zouden, zijn voorzeker de beste plannen die men menschelijkerwijs bedenken kan, — en toch kan ik van dat alles geene belangrijke verbetering van den toestand der Joden in Pa-

lestina verwachten, omdat onder hen een stroom is van goddeloosheid (vervreemding van God), en van zedeloosheid, die zij-zelve gedeeltelijk kennen, gedeeltelijk niet opmerken; maar die dreigt elken voor hen bestemden zegen in vloek te veranderen, of te verslinden. Ik gevoel het steeds meer, dat het de pligt van alle geloovigen is, al het mogelijke te doen om de arme verstooten Israëlieten in hunnen diepen nood te helpen; niet omdat zij het verdienen (ofschoon enkele van hen beminnenswaardig zijn), maar omdat zij het behoeven, en omdat wij allen aan dit volk zoo veel verschuldigd zijn. Maar alles wat wij doen kunnen, is: hun lijden te verzachten. Gelukkig kunnen wij hen niet maken, want het is duidelijk de wil Gods dat zij zich ongelukkig moeten gevoelen zoo lang zij Hem verwerpen in den persoon van JEZUS van Nazareth.

»Dit bezoek van Sir MOSES MONTEFIORE heeft, daarenboven, ten gevolge gehad, dat vele arme Joden tot vertwijfeling geraakt zijn. Immers vele van de hier aanwezige Joden hebben bloedverwanten en vrienden in verre landen, welke hun vroeger hulp zonden. Maar dit jaar, nadat zij in de nieuwsbladen gelezen hadden welke groote sommen gelds MONTEFIORE naar Palestina brengen zoude, zonden zij hun, in plaats van de gewone geldelijke ondersteuning, slechts in woorden de betuiging van hunne vreugde, dat een zoo groot geldvorst hen bezocht had. Nog vóór slechts weinige dagen kwamen verscheidene Joden tot mij, om mij zulke gelukwenschen te toonen, en, ik kan niet zeggen met tranen in de oogen, maar met eene soort van wanhoop op het gelaat, smeekten zij om brood voor hunne kinderen.” (*)

Geene betere ontvangst viel korteling den beroemden Duitschen Schrijver, Dichter en Journalist LUDWIG AUGUST FRANKL, uit Weenen, ten deel, die naar de oude tempelstad was gereisd om daar het lot zijner geloofsgenooten te verbeteren door eene inrigting voor godsdienst, wetenschap en zedeleer. Eene aanzienlijke som gelds was te zijner beschikking, door eene

(*) Uittreksel uit eenen in het *Calwer Missionsblatt* geplaatsten Hoogduitschen brief, d.d. 24 Nov. 1855, van SAMUËL GOBAT, Bisschop bij de Protestantsche Gemeente te Jeruzalem.

rijke Israëlitische vrouw ten behoeve eener zoodanige inrigting te Jeruzalem gelegateerd. De Jeruzalemsche Joden maakten terstond allerlei zwarigheden, en verklaarden spoedig ronduit: dat zij op zoodanige wijze hun lot niet wenschten verbeterd te zien. Ja, reeds op den tweeden dag, toen FRANKL bij de tempelvlakte wandelde, naderden hem eenige Joden, en verklaarden met onstuimige drift: »Wij willen geene school; hier op den heiligen bodem mag niets nieuws worden daargesteld, tot dat de Messias komt!" In eene daarna gehouden vergadering van de rabbijnen en bestuurders der gezamenlijke Jeruzalemsche gemeenten (Oostenrijksche, Poolsche, Duitsche), verklaarde een derde gedeelte zich openlijk tegen zoodanige inrigting. Ja, in hunne domme dweepzucht gingen zij zelfs zoo ver, dat zij plakkaten aanplakten met oproepingen aan het volk, om zich te verzamelen aan de Westzijde van den ouden tempelmuur — het naaste punt tot hetwelk de Joden de overblijfsels van hun voormalig heiligdom durven naderen — om daar gezamenlijk God te bidden ter afwending van het dreigend gevaar. Slechts door eene krachtige aanschrijving van den Oostenrijkschen Consul aan de bestuurders der gemeenten, waarin met gestrenge straf tegen elke nieuwe vertooning werd gedreigd, is men geslaagd met de voorbereidende werkzaamheden eenen aanvang te maken.

De sedert eeuwen beklagenswaardige toestand der Joden in het land hunner vaderen is dus in de laatste jaren niet verbeterd. Bij voortduring blijven zonder gevolg de middelen, die tot verbetering van hun lot worden aangewend, en ten volle waar blijft nog wat ik vóór vier jaren over de Jeruzalemsche Joden schreef (*), met het oog op de vroeger beproefde, maar toen evenzeer mislukte pogingen van MONTEFIORE, die door goede inrigtingen hen uit hun beklagenswaardig lot wilde opheffen. Ook toen wilde hij eene belangrijke som besteden voor zijne geloofsgenooten, om goed ingerigte scholen te vestigen voor de jeugd; hen handwerken te doen beoefenen; hen tot landbouwers te maken; hen olijf- en moerbeziënboomen te doen aankweeken, en weder den in Palestina zoo weligen wijnstok te doen ranken. Ook toen

(*) *Het Heilige Land*, D. II, bl. 223.

bragt hij te vergeefs hun onder het oog, hoe daardoor hun lijden verzacht en hun toestand verbeterd zoude worden in het maatschappelijk en huiselijk leven; maar alles was vruchteloos. Zij verklaarden ook toen, wars te zijn van alle nieuwigheden. Zij betuigden, hunne kinderen te willen opvoeden gelijk zij opgevoed waren, en te willen leven gelijk hunne voorvaderen deden. Wilde men, zeiden zij, hun daarbij de som geven, zij zouden die in dank ontvangen; doch wilde men zoodanige voorwaarden maken, dan mogt men zijn geld behouden. Zonder eenig handwerk of beroep uit te oefenen, leven zij, zoodat zij hunnen tijd met niets te doen doorbrengen. Slechts enkelen maken daarop eene gunstige uitzondering, door het drijven van eenigen kleinhandel, of het maken van veelal fraaije, dikwerf kunstig gesneden voorwerpen uit de zwarte steenen die bij de Doode Zee gevonden worden; op landbouw en veeteelt legt zich echter geen van hen toe. In de meeste landen laten zij geld voor zich inzamelen, terwijl zij, daarentegen, voor hunne geloofsgenooten, die ver van de tempelstad verwijderd zijn, gebeden opzenden bij Zion en Moria. Zij leven aldus in Jeruzalem van de aalmoezen, gelijk de Kapucijners van den bedelzak.

Zoo zitten dan heden ten dage de kinderen Israëls in de stad DAVIDS zonder Koning, en zonder Vorst, en zonder offer, en zonder opgerigt beeld, en zonder ephod en teraphim (*Hos.* III: 4), en weeklagen met JEREMIA: »Van de dochter Zions is al haar sieraad weggegaan; dewijl haar volk door de hand der tegenpartijders valt, en zij geenen helper heeft: de tegenpartijders zien haar aan, zij spotten met hare rustdagen. Hoe heeft de Heere de dochter Zions in Zijnen toorn bewolkt? De kroone onzes hoofds is afgevallen; o wee nu onzer, dat wij zoo gezondigd hebben!" (*Klaagl.* I: 6, 7; II: 1; V: 16.)

Leur, 20 October 1856.

FORTUIN.

DOOR

GERARD KELLER.

(*Vervolg en slot van bl.* 700.)

III.

MIJNHEER MAZARON.

In eene dier lange, digt ineen gebouwde Amsterdamsche straten, waar de huizen zoo hoog zijn, dat men aan de Zuidzijde geen last van de zon, en aan de Noordzijde geen last van den wind heeft, woonde op de tweede verdieping, in twee kleine vertrekken, die beide het uitzigt op een bedompt binnenplaatsje gaven, een oudachtig heer, met zijne twintigjarige dochter. De buren kenden hem niet — welke Amsterdammer zou al zijne buren kennen, en vooral zulke buren die zich door niets kenmerken, en wier naam niet het geringste winkeltje voor den geest roept? De bakker, de tabaksverkooper en de boekhandelaar in de buurt waren, met de jufvrouw bij wie het tweetal woonde, misschien de eenigen die wisten dat hij Mijnheer MAZARON heette, en dat hij vroeger in »goeden doen" was geweest. Maar dat was al zóó lang geleden, dat er niet het minste spoor meer van zigtbaar was. Het tweetal gaf zich dan ook de moeite niet meer om nog in de schaduw van den stand te leven, waarvan het de zonzijde niet langer genieten mogt: vader noch dochter ontzag zich om op klaar lichten dag die boodschappen en verrigtingen te doen, welke met de vormen van een gezeten koopmansgezin weinig zouden overeenstemmen. Alleen de wandeling, op het uur waarop men berekenen kon dat zij gegeten hadden, getuigde dat MAZARON eens een tijd had gekend, waarin dit tot zijne uitspanningen behooren *mogt*, en geen automatisch terugkeerende arbeid zijn tijd eischte. Zoo trouw was hij in die gewoonte, en zoo onverzettelijk legde hij denzelfden weg af, dat de kaailoopers aan den Buitenkant hem nooit meer vroegen om hem naar boord te roeijen, en de schoenpoetser aan de Oude Brug hem nooit meer aanbood om zijne schoenen

te poetsen — dat zij echter altijd hoog noodig hadden. DAVIDA MAZARON scheen die uren als het voornaamste gedeelte van den dag te beschouwen; want door niets anders was zij te bewegen om haar kort blond haar van de zes papillotten te bevrijden, en haar jak tegen een jasje te verwisselen. Een half uur na de wandeling zag men haar weder met de zes papieren knotjes en het donkere jak, dat frischheid, noch bevalligheid had. 't Was jammer, want met een weinig werk van haar toilet te maken, had zij er zeker niet slecht uitgezien; maar thans bedierf het *ensemble* den indruk, dien anders de levendige blaauwe oogen, het fijne neusje, de lagchende trek om haar mond, en de doorschijnende gelaatskleur ongetwijfeld gemaakt zouden hebben. Maar voor wie zou DAVIDA MAZARON toilet hebben gemaakt? Wie zag haar als zij die sombere bovenkamer in orde bragt en schoonmaakte? Niemand dan haar vader, en deze was met geheel andere zaken bezig dan met het toilet zijner dochter.

Dat bewezen die stapels papieren, en die lijvige boeken, die op, en onder, en naast eene kleine tafel voor een der ramen verspreid lagen, in zulk eene wanorde, dat geene andere dan MAZARON's dochter daarop een aanval met schuijer en stofdoek wagen zou. Doch haar was die taak goed toevertrouwd; reeds tien jaren lang ruimde zij daar op, en rangschikte zij alles met zoo veel »kennis van zaken", dat haar vader terstond kon terugvinden wat hij bij het staken van zijn arbeid gebruikt had. Geene bladzijde uit eenig historisch of heraldisch werk was omgeslagen, geene genealogische aanteekening onder eene andere geschoven; alles was slechts gezuiverd van stof en tabaksasch; welk laatste de onafscheidelijke omgeving van Mijnheer MAZARON vormde.

Tot die bezigheid gebruikte zij gewoonlijk het uur na de wandeling, waarin haar vader bij een boekhandelaar in de buurt de couranten las, die na de lezing door de geabonneerden terug waren bezorgd. Nieuw waren ze dus niet, maar toch nieuw genoeg voor MAZARON, die er alleen de belangrijke voorvallen in de aanzienlijke familiën, of de verschijning van heraldische werken, in nazag. Al het overige doorliep hij slechts om zich te overtuigen, dat er niets van zijne gading in stond. Gewoonlijk was een goed uur voor hem voldoende,

soms duurde het wel eens langer, als hij aanteekeningen had te maken; nooit kwam hij vroeger te huis.

Op een middag in het begin van Mei echter, overviel hij zijne dochter plotseling te midden van haren arbeid.

— Al t'huis, vader? — vroeg DAVIDA verwonderd; terwijl zij juist de MONTGOMMERY's van de asch zuiverde, die over de wapens van dat geslacht verspreid lag.

— Ja, kind! Ik had haast om u wat te vertellen: uwe andere tante is óók dood.

DAVIDA legde de MONTGOMMERY's op tafel, en den stofdoek er boven op, en zette zich op den stoel tegenover haar vader neêr.

— Tante ANNE-MIE óók dood! — herhaalde zij peinzend.

— Dus zal er dan eindelijk iets van de uitgave van mijn werk komen! Thans zal ik uitgevers genoeg vinden, want de kosten neem ik nu voor mij.

— Maar...

— O, dat komt te regt: mijn werk *moet* debiet hebben, als 't maar goed is uitgevoerd; binnen drie jaren zijn die kosten gevonden, en na tien jaren ben ik een vermogend man. Ik had het al lang kunnen zijn, als ik maar een uitgever had kunnen overhalen.

— Maar, vader! thans zijt ge *toch* een vermogend man, al geeft gij uw wapenboek niet uit.

— Niet uitgeven! Zou ik daarvoor dan mijn gansche leven gearbeid hebben? Neen, neen; en dat zou ondankbaar zijn ook, DAVID! om het werk waarvan ik alles verwachtte, op te geven, nu dat werk alles van mij verwachten kan.

— Maar het heeft u *laten* wachten?

— Dat was *zijne* schuld niet; dat was de schuld van de uitgevers — vervolgde Mijnheer MAZARON, terwijl hij met eene uitdrukking van onbeschrijfelijk genoegen de zeven portefeuilles, waarin de vruchten zijner nasporingen geborgen waren, te voorschijn haalde en naast elkander op de tafel zette, juist of het reeds werkelijk boeken waren.

— Wien zou ik er nu mede begunstigen, DAVID?

DAVIDA wist het niet, en Mijnheer MAZARON noemde nu eene reeks van uitgevers, wier namen hij commentariëerde, op grond der correspondentie die hij met hen over zijn wapenboek gehouden had. Zijne dochter stoorde hem in die over-

weging door de vraag: wanneer en hoe tante ANNE-MIE was gestorven, en of hij wel zeker wist dat de erfenis hém ten deel zou vallen. Als er eens een testament was!

— Dan zou er een executeur-testamentair zijn, en de advertentie is slechts onderteekend door HERMAGEN — antwoordde MAZARON. — Maar wij zullen er heengaan; wij zullen er heengaan — dan kan ik te gelijk met een uitgever te Elsingen spreken. Of zou ik-zelf maar een patent nemen?

DAVIDA dacht aan geheel andere zaken. In hare verbeelding waren die sombere achterkamers reeds ontruimd, en woonde zij in een der fraaije huizen op de Keizersgracht. Haar leven, zoo slaafsch en eentoonig, zoo vol onbevredigde behoeften, en zoo arm aan genot, had plaats gemaakt voor het leven dat zij had leeren kennen uit de romans, die zij, de een na den ander, las, terwijl haar vader aan zijn nooit voltooiden arbeid voortwerkte. Hoe veel honderd boekdeelen zij al verslonden had, en van welk gehalte ze al waren, was onmogelijk te zeggen: rijp en groen, goed en kwaad, waren elkander in bonte afwisseling opgevolgd, en hadden haar hoofd met eene wereld bevolkt, waar zij-zelve niet meer in t'huis was. Gelukkig dat zij die wereld ook als een afgesloten terrein beschouwde, én elke neiging om haar leven der werkelijkheid naar dat der romans te regelen, òf niet bij haar opkwam, òf zonder gevolg bleef; daar zij weêrhouden, ja, geboeid werd door de huiselijke zorgen, die op haar alleen rustten, en door onophoudelijk geldgebrek dubbel wogen. MAZARON toch moest leven van hetgeen hij met zijne wetenschap en zijne pen verdiende. In Engeland of Frankrijk had hij zeker niet enkel een uitgever voor zijn werk, maar ook een bestaan in zijne heraldische kennis gevonden; hier leefde hij vergeten en onbekend, en werd slechts enkele malen geraadpleegd — door rijtuigschilders, of parvenus, die zich een wapen wilden doen maken. Daarvan alleen kon hij onmogelijk bestaan; maar zijne studie had voor hem de kennis van vreemde talen noodzakelijk gemaakt, en hij had er nu en dan eenige lessen in het Spaansch aan te danken; hetgeen, gevoegd bij de enkele vertaling waarmede hij soms begunstigd werd, ongeveer voldoende was om hem en zijne dochter in het leven te houden. Hij leefde oneindig soberder dan in de dagen toen zijne chocolade-fabrijk nog niet gefailleerd was; maar toch gevoelde hij

zich oneindig gelukkiger. Tegen koopmans-zorgen was hij niet bestand: hij ging er gebukt onder, en verloor er den moed bij; ofschoon hem toen nooit erger te wachten stond dan de armoede, die hij thans leed: leed zonder wrevel, en zonder klagen. Zijne wetenschappelijke nasporingen, hoe moeijelijk en vruchteloos vaak, drukten hem niet ter neêr, deden nooit zijn ijver verflaauwen, niettegenstaande zij veel meer tijd en inspanning eischten dan de behartiging zijner zaak, en, of hij er in slaagde of niet, onbeloond bleven.

Onbeloond voor de wereld althans; maar er bestaan nog andere belooningen dan die de wereld geven kan, en de gefailleerde chocolade-fabrijkant genoot die in ruime mate. Zelfvoldoening, bevredigde weetlust, eer — al heeft men ze ook slechts in eigen oogen — zie, dat waren drie zaken die de uitnemendste AAA, of welk merk zijne koekjes dragen mogten, nooit gegeven hadden. En eens zou zijne volharding ook voor het oog der wereld daarmede beloond worden. Eens zou zijn wapenboek het licht zien, waaraan hij reeds twintig jaren en langer arbeidde, ofschoon hij te vergeefs een uitgever zocht. Dat oogenblik was nu ophanden, en het was hem dus wel eenigzins te vergeven, dat hij meer dááraan dacht dan aan den dood zijner zusters, met wie hij reeds twintig jaren — toen zij hem voor 't laatst geld hadden geweigerd om zijne zaak staande te houden — in onmin had geleefd. Zij waren oorzaak van zijn bankroet, en dit was op zijne beurt oorzaak van haar vertrek, en van de vlugt van MAZARON, die evenwel, nadat er schikkingen gemaakt waren, een paar jaren later terugkeerde, maar zonder daarvan aan zijne zusters kennis te geven. Zij hielden hem voor dood, en hij voelde zich niet geroepen om haar het tegendeel te doen weten: zijn trots verzette zich er tegen, om nogmaals hare hulp in te roepen; maar iets anders was het, om in hare nalatenschap te treden. Toen SARE-KEE gestorven was, had hij reeds op het punt gestaan om zich naar Elsingen te begeven; maar hij was daarvan nog weêrhouden door de gedachte dat hij ANNE-MIE dan weder ontmoeten zou. Thans, nu ook deze gestorven was, belette hem niets om zich in het bezit der nalatenschap te stellen, en zijn wapenboek in het licht te geven.

— Van nacht gaan wij op reis, DAVID! — zeide MAZARON,

en begon terstond zijn werk op te ruimen, als of er op het heden geen morgen volgen zou.

— Wij? van nacht?

— Wel zeker — gij gaat mede; er moet toch iemand in dat huis zijn, als ik de uitgevers opzoek.

— Ja, maar, vader! van nacht! Gij begrijpt toch dat ik zóó niet kan gaan, en gij-zelf óók niet.

— Wat mij betreft, ik ben goed genoeg gekleed voor een stadje als Elsingen; maar gij, kindlief!...

— Ja, wezenlijk, vader!...

— Welnu, mijn kind! blijf dan hier tot ik u kom halen, en zorg intusschen voor uwe kleeding.

— Hoe veel mag ik besteden? — vroeg DAVIDA, zoo als zij altijd vroeg wanneer haar toilet eenige aanvulling eischte, en dan was Mijnheer MAZARON steeds gewoon op een strookje papier uit te cijferen wat er voor zijne dochter kon worden afgezonderd. Ditmaal gaf hij haar onbegrensd crediet: het wapenboek zou nu worden uitgegeven.

Denzelfden nacht nam hij plaats in de diligence naar Elsingen, waar hij den anderen morgen aankwam. Aan het bureau nam Mijnheer MAZÀRON een jongen, die hem naar de woning zijner zusters geleiden zou; onder voorwaarde dat hij met hem de straten zou doorgaan waar drie hem bij name bekende uitgevers woonden: dat was onder de hand waar te nemen. De jongen begreep dat tot maatstaf zijner diensten de tijd zou strekken, dien hij met den vreemdeling op pad was, en geen wonder dus dat Mijnheer MAZARON Elsingen eene zeer groote stad vond, en, naar rust verlangende, vrij hevig aan de schel trok van het sterfhuis.

Mijnheer MAZARON mogt, van het oogenblik af dat hij het doodberigt zijner zuster gelezen had, meer om zijn wapenboek dan om deze gedacht hebben, thans, nu hij zich in de woning bevond van haar met wie hij als kind had gespeeld en als jongeling had omgegaan, en die hij thans op aarde niet weêr zou zien — thans sprak de stem des bloeds, en hij beefde van ontroering, toen hij aan de oude JANS vroeg: of er ook iemand in huis was?

— De familie, Mijnheer! Wien mag ik aandienen? — En de oude meid keek hem aan met een wantrouwenden blik,

want hij was niet van 't allooi van hen die condoleance-visites maakten.

— JAN MAZARON; maar wacht, ik zal mij-zelven wel aandienen — zeide hij, en stapte de meid voorbij, die zulk eene handelwijze voor een armen bloedverwant — want daarvoor moest zij hem na het hooren van zijn naam wel houden — nog al vrijpostig vond.

Bij het binnentreden van den vreemdeling rees de familie op, nam haar gelegenheids-gezigt aan, en wachtte op de condoléance.

— Mijnheer HERMAGEN? Mevrouw HERMAGEN? De Dames HERMAGEN? De jongeheer HERMAGEN? — vroeg MAZARON, een voor een, aanziende.

Mijnheer HERMAGEN knikte toestemmend, met uitzondering bij de laatste vraag, en was overtuigd, dat er nu eene aanspraak in alle vormen zou volgen.

— Ik ben JAN MAZARON, van wien gij ongetwijfeld mijne zusters wel hebt hooren spreken.

— Nooit — antwoordde HERMAGEN, zóó droog, zóó koud, zóó afstootend, dat bij MAZARON een oogenblik — maar een ondeelbaar klein oogenblik slechts — de gedachte oprees, of hij zich ook soms vergissen kon. Die gedachte week echter onmiddellijk, en hij vervolgde:

— Dan zal ik mij-zelf moeten bekend maken: ik ben MAZARON van Amsterdam, jongste broeder van mijne overleden zusters ANNA-MARIA en SARA-CORNELIA, wier dood-berigten ik in de courant gelezen heb. Ik kom u in de eerste plaats mijn dank betuigen voor uwe bemoeijingen, en voorts...

— Met je verlof, Mijnheer! — viel HERMAGEN hem in de rede — de eenige broeder mijner nichten MAZARON, de *volle* nichten mijner vrouw, Mijnheer! is sedert twintig jaren dood.

— Daar zullen wij nu maar niet over twisten — sprak de heraldicus zeer bedaard. — Er zijn méér voorbeelden van, dat men menschen voor dood hield, die levend waren. Het geslacht van de BREDERODE's is volgens de meeste geschiedschrijvers uitgestorven, en toch zou ik niet gaarne den kost geven aan al de afstammelingen die er nog van in leven zijn.

— Ik zie niet in wat BREDERODE hiermede te maken heeft — ik geloof dat zijne tegenwoordigheid zoo wel als de uwe hier

volkomen overbodig is — antwoordde HERMAGEN, die geestig begon te worden.

MAZARON haalde een gesloten brief uit zijn zak, en vertoonde het lak. — Dat is het wapen van de MAZARONS, Mijnheer! zoo als gij wel weten zult, en nu geloof ik dat de zaak uitgemaakt is.

— Wel nu nog fraaijer! — riep Mevrouw uit — omdat dit cachet gelijk is aan het onze, zou het uitgemaakt wezen dat gij een MAZARON zijt. Elke *chevalier d'industrie* kan zoo iets laten namaken.

— Dat is waar, Mevrouw! — hernam de broeder — en dat zou niet eens strafbaar wezen: want 't is een dwaalbegrip van de menschen, dat men tegenwoordig hét wapen niet zou mogen voeren dat men goedvindt; maar dat is hier het geval niet.

De dames lachten ongeloovig, ofschoon het haar was aan te zien, dat zij zich geenszins op haar gemak gevoelden; ook HERMAGEN begon te beseffen dat hij met geen bedrieger te doen had; het uiterlijk voorkomen van den vreemdeling was daarmede geheel in strijd, en zijne oogen en gelaatstrekken zeiden meer dan eenig wapen ter wereld. Hij begon dus van ophelderingen en bewijzen te spreken, waarvan MAZARON eerst niets wilde hooren; maar langzamerhand zag deze toch in, dat dit het eenige middel was om in het regtmatig bezit van de nalatenschap zijner zusters te komen, en op dezelfde koele wijze waarop hij gekomen was, verliet hij de familie weder. Vóór hij aan de deur was, keerde hij zich nog even tot HERMAGEN:

— Weet gij ook waar deze heer woont? — vroeg hij, den brief weder te voorschijn halende, die met het wapen der MAZARONS was gesloten.

— De boekverkooper? wacht, dien zal ik u wel eens wijzen — sprak KAREL REVELINK, blijde dat hij eene gelegenheid had om de HERMAGENS te verlaten, en volgde, na een kort afscheid, den uit de lucht gevallen erfgenaam.

— Ze zullen mooi het land hebben! — sprak hij, buitengekomen, op zijne losse, bevallige wijze om zich uit te drukken.

— Welke *ze?*

— Wel, de HERMAGENS. Ze hebben steeds gedacht dat zij alles erven zouden, en nu krijgen ze niets.

— Niet?

— Wel neen, er is geen testament; de oude HERMAGEN heeft

er genoeg op getamboerd, dat de dames geen testament zouden maken: nu heeft hij juist wat hem toekomt.

— Ge schijnt niet veel van de familie HERMAGEN te houden.

— Neen.

— Waarom maakt gij er dan eene visite?

— Uit beleefdheid.

— Kent gij hen goed?

— Of ik! door en door.

— Wat zijn het voor menschen?

KAREL hing nu een tafereel op, dat verre van gunstig was, en dat MAZARON tot nadenken bragt; iets wat hij zelden deed over andere dan historische of heraldische zaken. Hij begon er gevaar in te zien, om het huis zijner zusters langer door de HERMAGENS te doen bewaren, en begreep dat er maatregelen moesten genomen worden, die hem tegen kwade praktijken van die zijde waarborgden. Hij vond ook in het geheele gedrag van HERMAGEN veel dat wantrouwen wekte: er was, meende hij, nog geene oproeping van schuldeischers en schuldenaars geschied, en naar zijn persoon, wiens dood dan toch niet bewezen was, had men nog niet het geringste onderzoek gedaan, wat toch een eerste vereischte was. MAZARON vergat echter dat hij de couranten eerst las wanneer zij drie dagen oud waren. Hij vond het daarom geraden om, vóór hij zich naar Amsterdam begaf, ten einde daar de bewijzen van zijne identiteit te halen, te zorgen dat men zich niet inmiddels van zijn eigendom meester maakte, en de jonge REVELINK, die op dit terrein te huis was, leende hem daarbij getrouw zijne hulp. Hij bragt hem ook in kennis met den »oudste", zoo als KAREL bij voorkeur zijn vader noemde, en voor het eerst sedert vele jaren, vond Dominé REVELINK dat zijn zoon nog tot iets goeds in staat was. Met den broeder der overleden dames toch bragt hij hem tevens het uitzigt in huis, dat zijn privaat-armenfondsje niet geheel verstoken zou blijven van een gedeelte der nalatenschap van de MAZARONS. Hij vroeg den broeder der lieve vriendinnen bij zich te logeren, wat deze aannam; onder voorwaarde dat hij zijn DAVID mogt medebrengen. Dominé REVELINK vond niets aangenamer, en een paar dagen later scheidden de twee als oude vrienden.

— Een drie-honderd jaar geleden, KAREL! zou die man mis-

schien voor altijd zijne erfenis kwijt zijn geweest — sprak Dominé REVELINK, toen zijn zoon den vreemdeling op de diligence had gebragt. — Hoe dankbaar moeten wij wezen, dat wij in eene beschaafde, goed geordende maatschappij leven!

— Dat zullen de HERMAGENS niet zeggen! — meende KAREL, en bij de familie HERMAGEN heerschte dan ook eene gemoedsgesteldheid die geenszins strekte om »*Bouw-lust*" een aangenaam verblijf te doen zijn, en treuriger werd naar mate het meer en meer bleek dat MAZARON de regtmatige erfgenaam was. De woning der oude nichten, waar zij zich reeds zoo te huis gevoelden, werd door hen ontruimd; en daarmede deden zij afstand van alles wat hun zoo vele jaren lang als toekomstig eigendom had toegeschenen, en wat zij zich gedroomd hadden, wanneer eens het fortuin der nichten in hunne handen zou zijn overgegaan. De teekeningen van »*Bouw-lust*" zoo als het worden zou, die in de laatste dagen door allen — maar zonder dat de een het voor den ander weten wilde — menigmaal waren bekeken, bleven nu in de portefeuille; de piano en de opera, de linnenmeid, en de *bonheur de jour*, de équipage en de toiletten, en alle verdere idealen, die de respective verbeeldingen zich hadden afgemaald, waren in het niet verdwenen, en zij misten zelfs het vooruitzigt, dat eens toch de nalatenschap in hun bezit moest komen, want MAZARON had een kind: een stamhouder.

Is voor elk lijden een troost, voor elken drenkeling is een strohalm. Die strohalm was niet de hoop dat MAZARON een gewaande broeder was, noch de kans dat die DAVID zou sterven, maar de onbestemde gedachte dat eene der Dames HERMAGEN langs dien weg de schoondochter worden kon van den wettigen erfgenaam; want dat men eene dame DAVID noemen kon, daaraan hadden de HERMAGENS niet kunnen denken. Dit uitzigt was echter, uit den aard der zaak, geen gemeenschappelijk uitzigt, en het werd dan ook door de dochters niet in gemeen overleg behandeld; het had echter ten gevolge dat de familie minder openhartig was in haar oordeel over MAZARON, en veel minder ten zijnen nadeele zeide dan de goede vrienden en kennissen die haar na de onverwachte verschijning bezochten. Al spoedig toch hadden de goede vrienden en kennissen geweten dat die lang verbeide erfenis niet aan de HERMAGENS zou ten deel vallen, en zij hadden haar beklaagd, zoo als

gewoonlijk onze goede vrienden en kennissen ons beklagen wanneer ons iets ontgaat wat zij ons niet gegund zouden hebben. De familie speelde *bonne mine à mauvais jeu*, en noodigde zelfs den bloedverwant, dien zij van ganscher harte op den bodem der zee wenschte, bij zich te logeren. MAZARON sloeg dit af, maar beloofde haar een bezoek te brengen, zoodra hij weder in de stad kwam. Tot dus verre toch waren alle zaken door tusschenkomst van Dominé REVELINK met de familie afgedaan.

Met gespannen verwachting werd dat bezoek te gemoet gezien, en toen een klein briefje de familie verwittigde: dat de Heer MAZARON in de stad was, en thee zou komen drinken, heerschte er den ganschen dag op »*Bouw-lust*" eene ongekende drukte. Niet enkel moest de kwade indruk, door de eerste ontmoeting veroorzaakt, worden uitgewischt: neef moest voor altijd worden gewonnen; de familieband moest onverbreekbaar worden toegehaald, en voor hem zoo wel als voor zijn zoon DAVID moest de omgang met de HERMAGENS eene intime, aangename conversatie worden. Die taak was zwaar, maar geenszins te zwaar, nu zij voor een groot deel rustte op vijf jonge dames met vrolijke harten en aardige gezigtjes, en volbragt zou worden onder de leiding van den opgeruimden HERMAGEN en zijne zorgende wederhelft. »*Bouw-lust*" en zijne bewoners zagen er dan ook zoo vrolijk uit als of zij door geene teleurstelling waren getroffen, en de optreding van MAZARON eene heugelijke gebeurtenis was. De vetste hanen waren geslagt voor het *soupé*, de mooiste kroppen en de grootste aardbeziën uit den moestuin geplukt, en de kelder had zijn besten, of liever zijn eenigen schat opgeleverd. Eindelijk zag men eene vigilante de smalle laan oprijden; Mijnheer en de jongste dochter snelden naar buiten, en weldra traden neef MAZARON en zijne DAVIDA de woning binnen.

Eene dochter! Dat was weder eene teleurstelling, en daarmede verdween de laatste straal van hoop. Misschien was het om die reden dat de Dames HERMAGEN zoo weinig ingenomen waren met haar nichtje, dat zij haar toilet zoo belagchelijk vonden, en dat zij elkaâr in vertrouwen mededeelden, zoo dikwijls zij om deze of gene oorzaak de kamer verlieten, dat het onmogelijk was, met dat wezentje een gesprek gaande te houden. HERMAGEN had dezelfde moeite met zijn neef;

over zijne zusters mogt hij niet spreken, dat verbood de kieschheid; over de nalatenschap nog minder; over »*Bouw-lust*" *kon* hij niets zeggen, dat stond in te naauw verband met zijne vervlogen idealen; van de historie en de heraldiek wist hij te weinig; Dominé REVELINK was bij zijn neef in een te goed blaadje; en het verleden van dien neef bleek al zeer spoedig eene zaak te zijn van te teederen aard om er over uit te weiden. Het gesprek stootte dus gedurig op deze dan op gene klip, en als de Heer des huizes, volgens gewoonte, aardig was, dan zagen vader en dochter hem zoo verwonderd aan, als of zij niet wisten dat er scherts op de wereld bestond. Neef MAZARON was een zeer droog mensch, en DAVIDA een meisje zonder eenig begrip van conversatie, en daarop leed elke poging om hun hart te veroveren, schipbreuk, en stuitten al de vleijerijen en complimentjes der Jufvrouwen HERMAGEN af.

— Komaan, DAVID! — sprak MAZARON, toen hij zijn derde glas wijn uitgedronken had, en op zijn horologie zag.

— Wat! gij wilt toch nog niet vertrekken, neef?

— Zeker, 't is onze tijd — en hij klopte zijne pijp uit, en rees op, welk voorbeeld door zijne dochter terstond werd gevolgd.

— Gekheid! gekheid! — riep Mevrouw — wij hebben er op gerekend dat gij blijven zoudt!

— Onmogelijk: ik heb aan Dominé REVELINK beloofd te huis te zijn.

— Maar die weet toch waar gij zijt. »*Bouw-lust*" is geen roofnest of moordhol! — lachte HERMAGEN.

Als rooven en moorden geene misdaden waren, had hij het er bij deze gelegenheid gaarne toe ingerigt.

— Neen, neen; maar hij zou mij met zijn zoon te gemoet komen.

— Welnu, wacht hen dan hier — dan blijven zij óók soupéren.

Maar MAZARON was onverzettelijk, en ondanks den geur der gebraden haantjes en verdere bestanddeelen van het *soupé*, die zich door den gang verspreid had, verlieten vader en dochter »*Bouw-lust*", zoo effen en koel als zij gekomen waren.

De HERMAGENS staarden hen na, zoo lang zij de donkere gestalten op den donkeren weg onderscheiden konden. Zij zagen hoe twee andere gestalten hen te gemoet kwamen, en

zich bij hen voegden, en hoe het viertal, in twee partijen verdeeld, den togt voortzette, tot dat het, eindelijk, uit het gezigt verdween.

— Daar *gaat* de erfenis! — dachten zij.

— Dat zal wel de eerste en de laatste keer zijn, dat zij hier komen! — zuchtte Mevrouw.

HERMAGEN antwoordde niet, maar bleef peinzend met de hand onder het hoofd zitten, terwijl hij werktuigelijk zijn pijpendopje om den steel liet rondwentelen.

— Vrouwtje! — vroeg hij, op eens, uit zijne mijmering ontwakende, en op zijn gewonen vrolijken toon — heeft neef MAZARON de haantjes medegenomen?

— Maar, lieve!...

— Nu, des te beter, kind! dan zullen we ze opeten zonder hem.

— Maar, vader! ik begrijp niet hoe gij er nog mede laggchen kunt! Al onze plannen zijn nu onuitvoerbaar, al onze idealen vernietigd!

— Dat zie ik niet in. Plannen en idealen zijn beide zaken der toekomst — stel u dus maar voor, dat die toekomst nog dezelfde is; dat de nichtjes MAZARON nog in leven zijn. Voor meisjes met zoo veel verbeeldingskracht als gij, is dat eene dood eenvoudige zaak.

— *Ik* heb zoo veel verbeeldingskracht niet — morde ANTOINETTE.

— Niet? En gij hebt u toch tien jaren lang allerlei idealen geschapen, die u gelukkig maakten. Kom, kom, kinderen! het najagen is grooter dan 't bezitten, en wie weet hoe veel leed het fortuin der MAZARONS ons berokkend zou hebben. Thans heeft het u slechts genoegen gegeven.

— En u ook — zeide AGNES. — Wat hebt gij menig zondagje doorgebragt met het teekenen van plannen voor »*Bouwlust*"!

— Wanneer huurt gij nu de linnenmeid, moeder? — plaagde MARIE.

— Als gij uw *bonheur de jour* krijgt, kindlief!

— En AGNES hare piano.

— En HERMINE in onze eigene loge zit!

— Dat is nu alles voor die nicht met haar jongensnaam.

— Die nooit naar hare erftantes heeft omgezien!

— En ze nooit heeft opgepast!

— En nooit iets voor haar gewerkt heeft!

— Ik wil toch niet in hare plaats zijn — zeide ANTOINETTE, den neus ophalende — foei, wat een meisje!

— Geen zweem van smaak! — Geen begrip van conversatie! — En welk een brutaal gezigt! — vervolgden de andere zusters, en voor het eerst van haar leven, misschien, spraken zij in volkomen harmonie over de erfenis der Dames MAZARON.

Langzamerhand begon men de geheele zaak uit een ander oogpunt te beschouwen; men lachte om al de plannen die men gesmeed, en de opofferingen die men zich getroost had. Men at de haantjes, en dronk den fijnen wijn; en 't bleek duidelijk dat men op »*Bouw-lust*" gelukkig kon wezen, al moest het ten eeuwigen dage in zijn tegenwoordigen toestand blijven.

IV.

NICHT DAVIDA.

Twee jaren zijn er voorbijgegaan. In het sterfhuis der Dames MAZARON woont eene zeer burgerlijke familie; want toen het ouderwetsche huisraad er uitgenomen was, en de ouderwetsche ornamenten, en kleeden, en gordijnen, waren verdwenen, bleek het dat die deftige woning hare beste dagen had gehad. De erfgenaam had haar daarom verkocht, even als de meeste meubels; maar het porselein en het zilver, dat slechts bij hoogtijd werd gebruikt, en het glaswerk, dat nooit te voorschijn kwam, en al die fraaiheden, welke ook hij in de ouderlijke woning had gekend, waren thans in Amsterdamsche kasten opgesloten.

Het is bij den broeder niet veel vrolijker dan 't was bij de zusters; ofschoon men niet meer in een huishouden der vorige eeuw verplaatst wordt. Er heerscht, integendeel, eene groote weelde van meubels en sieraden, die allen tot den nieuwsten tijd behooren, maar door hun gebrek aan onderlinge harmonie eer aan een boëlhuis dan aan eene woning uit den aanzienlijken stand doen denken. Denzelfden indruk maakt zij die, in een toilet even kostbaar als smakeloos, die *salons* bewoont. Men zou bijna zeggen dat zij er in hare papillotten op de

Amsterdamsche bovenkamers nog beter uitzag, en zeker las men toen nooit dien vervelenden trek op haar gelaat, die er nu onafgebroken over heerschte. »Die vrouw verveelt zich" — was de eerste gedachte welke DAVIDA opwekte, en, helaas! zij was maar al te zeer gegrond. Toen het fortuin harer tantes de voordeur was ingekomen, waren de lust en de noodzakelijkheid om bezig te wezen, de achterdeur uitgeslopen, en de ledigheid met haar geheelen aanhang was binnengedrongen. De Ledigheid en hare onafscheidelijke vriendin Verveling hadden zich in de woning gevestigd, en haar kwelduivels voerden er den boventoon. DAVIDA las niet meer — zij had *alles* gelezen. Zij werkte niet — daarvoor had zij hare twee meiden en kamenier. Om het huishouden te regeren was zij te rijk. Als zij uit wilde gaan — miste zij gezelschap, want haar vader had het te druk met de uitgave van zijn wapenboek. Conversatie had zij niet; behalve de jufvrouw bij wie zij boven gewoond had, en met die kon zij toch niet in het publiek komen. Thans begon de lectuur van vroegeren tijd vruchten te dragen: de piëtistisch-philanthropische dames uit de Engelsche romans, en de geëmancipeerde uit de Fransche, vereenigden zich in haar geest tot een wanstaltig geheel; maar de gelegenheid om dat voorbeeld in toepassing te brengen, bleef haar ontbreken, en eenzaam, ontevreden en verlangend naar hetgeen zij toch nooit bereiken zou, bragt zij haar leven in weelde door, terwijl haar vader, even onvermoeid en ingetogen als voorheen, zijn arbeid voortzette.

Hij morste nog even erg met asch als vroeger, en maakte nog evenveel aanteekeningen, en las nog evenveel boeken; maar thans kocht hij ze, en de ruime bovenkamer was aan alle zijden met mahonijhouten kasten met glazen deuren bezet, waarachter de kostbaarste werken hunne prachtbanden vertoonden. De zeven portefeuilles waren tot negen uitgedijd, en het prospectus van zijn arbeid was gansch Europa door verzonden. Dat prospectus had MAZARON meer geld gekost dan hij vroeger in een gansch jaar verdiende, en zijne bibliotheek was meer waard dan zijn werk ooit op zou brengen. En nog moest de eerste letter gedrukt worden. Maar die letter *zou* worden gedrukt; hij was er nu zeker van; hij had een uitgever die met lust de zaak behartigde, en beginnen zou zoodra de kopij maar gereed was. MAZARON legde er de laatste

hand aan, dat deed hij nu al sedert zestien maanden; maar hij wilde zijn werk zoo volledig mogelijk maken, en hij bekommerde er zich dus niet over, of het een jaar korter of langer duurde eer het in 't licht verscheen.

Het naderde thans evenwel met rasse schreden zijn einde; reeds was hij aan het aanvullen van de Z, en leefde zijn geest in de Poolsche en Russische aristokratie. Wat ging hem nu het werkelijke, stoffelijke leven aan: DAVIDA had alles wat zij verlangen kon, behalve conversatie misschien, maar die had *hij* immers evenmin, en vroeger had zij toch ook geene conversatie gehad. Zoo redeneerde MAZARON, en spon zijn genealogisch-heraldisch web, dat hij slechts weinige uren daags staakte. In die uren sprak hij echter meer over de adellijke geslachten van vroeger eeuwen, dan over den tegenwoordigen toestand zijner dochter. DAVIDA, die voorheen met hem medegedacht had, en den gang zijner studiën had gevolgd, vond haar vader thans vervelend met al zijne oude familiën, en de verstandhouding waarin zij vroeger leefden, maakte plaats voor wederkeerige onverschilligheid.

— 't Wordt tijd dat het afkomt, vader! — sprak zij, op een namiddag dat MAZARON weder een tafereel had opgehangen uit de geschiedenis der familie die hij behandelde — 't wordt tijd dat het afkomt, want zóó is 't geen leven voor mij.

— Niet? — vroeg de heraldicus verwonderd. — Hé, wat ontbreekt u dan?

— Alles!

— Maar, kindlief! gij kunt immers beschikken over...

— Over geld, ja, maar dat is ook al. In plaats dat ge conversatie aanknoopt, ziet gij geen schepsel, en brengt gij mij nergens.

— Ik wist niet dat ge daar pleizier in hadt. Maar als dat zoo is, dan... dan zal ik er mijn werk van maken zoodra mijn wapenboek af is.

— En wanneer is dat af?

MAZARON zweeg; het kon nog wel zeven jaren duren eer de laatste aflevering in het licht verscheen, en vóór dien tijd mogt hij niet zeggen dat zijne taak was voltooid.

— Ge moest eens een logéetje vragen — sprak hij na eenige oogenblikken. — Een van de nichtjes HERMAGEN.

— Dank-je wel: dan zitten wij zamen te huis; ik wilde

uitgaan, en twee dames staan in dat opzigt gelijk met ééne.

— Ja, een broêr kan ik haar niet geven; maar misschien hebben zij hier kennissen, met wie gij dan ook kunt uitgaan.

— Ik zal ze eens schrijven — antwoordde DAVIDA, en den anderen dag reeds kregen de HERMAGENS een brief uit Amsterdam, met uitnoodiging aan twee der nichten om er eenige weken te komen doorbrengen, en DAVIDA »den tijd, die voor haar zoo allervervelendst was, te helpen dooden".

— Eene mooije recommandatie! — riepen de Dames HERMAGEN als uit één mond.

— En dan met den zomer in Amsterdam!

— Als het nog winter was kon het gaan, maar nu is »*Bouw-lust*" op zijn liefst.

— Met dien duffen MAZARON en die nare DAVIDA eenige weken door te brengen!

Dat moest wel een vreeselijk vooruitzigt zijn, anders had het zoo veel tegenkanting niet ondervonden. De Dames HERMAGEN toch deelden in het zwak van alle dochteren EVA's, dat zij gaarne haar persoon eens verplaatsten in eene wereld die voor haar nieuw is, en — wat nog méér zegt — waarin zijzelve nieuw zijn. Te Elsingen kende men haar zoo goed, en, gelijk van alles wat men jaren lang kent, in de zedelijke zoo wel als de stoffelijke wereld, zag men meer hare schaduw- dan hare lichtzijde. Als logées, daarentegen, zouden zij, even als al het nieuwe, alleen in hare lichtzijde verschijnen. Maar de HERMAGENS wisten dat haar licht daar schijnen zou voor niemand, en de uitnoodiging werd met eenparigheid van stemmen »gewezen van de hand". Toen evenwel het hoofd van 't gezin er op aandrong, ten einde niet elke relatie met de MAZARONS te verbreken, werd er een nieuw voorstel gedaan om nicht DAVIDA op »*Bouw-lust*" te noodigen, dat, na lange oppositie van de zijde van Mevrouw, eindelijk werd aangenomen. Weinige weken later was DAVIDA, met drie koffers, twee hoedendoozen, en zoo veel goud, zilver en edelgesteenten of zij regtstreeks uit Peru kwam, bij de familie HERMAGEN gelogeerd.

Nicht DAVIDA was veel veranderd sedert zij voor het eerst op »*Bouw-lust*" verscheen. Zij was eene groote dame geworden, en zag uit de hoogte neder op het burgergezin in welks midden zij nu leefde. Zij miste den *tact* — en van wien zou

zij dien geleerd hebben? — om de zuinige levenswijze der HERMAGENS te eerbiedigen, en te zwijgen over haar eigen overvloed. Maar van de andere zijde ontbrak haar de gaaf om dit op eene wijze te doen dat zij zich-zelve niet belagchelijk maakte, en zoo wel voor HERMAGEN als voor zijne dochters was nicht DAVIDA eene milde bron van genoegen. Wezenlijke grootheid had de dames zeker jaloersch gemaakt, en fijne schimp had HERMAGEN misschien gekwetst; maar die grove grootspraak, die *bluf* — als wij het zoo noemen mogen — waartegen men zich op de naïfst mogelijke wijze verdedigde, deed niemand zeer. Mevrouw was de eenige die het van eene andere zijde beschouwde; maar noch de moederlijke vermaningen van deze, noch de ervaring dat zij gedurig de dupe harer nichten was, bragten eenige verandering in haar gedrag. Zij bleef zich verbazen dat de meisjes-zelve de groenten uit den tuin plukten, dat neef zelf hout kapte en eene tuinbank timmerde, dat nicht steeds in haar ochtendjasje liep, en dat men de eijeren en appelen voor geld overdeed, en van de opbrengst kleêren kocht.

Als men uitging, werd alles op het zuinigst overlegd, en in de oogen van DAVIDA leed men steeds gebrek. Gelukkig waren de HERMAGENS hare eenige kennissen niet: Dominé REVELINK wist beter wat eene DAVIDA MAZARON toekwam; als hij geen Predikant was geweest, zou hij nog wel méér voor haar hebben gedaan. Thans kweet zijn zoon KAREL zich van die taak; en gingen er al eene of twee HERMAGENTJES mede, het was alleen voor den vorm: de beleefdheid werd slechts aan DAVIDA bewezen; zij was de hoofdpersoon. Dat deed zij hare nichten dan ook genoeg gevoelen.

— Nu, ja, DAVIDA! wij zijn er u ook regt erkentelijk voor — antwoordde HERMINE, toen de logée dit weder na eene invitatie van KAREL REVELINK te kennen gaf.

— Wij hebben geen enkelen zomer zoo veel pleizier gehad als nu gij hier zijt — vervolgde MARIE, gemoedelijk.

DAVIDA glimlachte genadig.

— Wat zou ik ááandoen van avond? — vroeg ze.

— Ik zou bijna zeggen: álles, want álles is even mooi wat ge hebt.

— Ja, dat is het voordeel als men vermogen heeft. Ik kan

mij niet begrijpen hoe gij met dezelfde japonnen driemaal durft uitgaan.

— Wij hebben er al eens over gedacht, om telkens onze japonnen onderling te verruilen; dan zou het schijnen dat wij allen eene groote *garderobe* hadden.

DAVIDA haalde haar neusjen op.

— Wij zullen van avond maar wat ver achter u blijven — zeide MARIE.

— Juist niet — hervatte HERMINE — wij komen zeer digt bij u: dan valt uwe japon meer in het oog.

— Doe, zoo als gij wilt; als maar niet die Mijnheer HANDELAAR bij ons komt; die man is zoo vreeselijk burgerlijk.

— Vindt-ge? — vroeg HERMINE, een weinig blozend.

— REVELINK houdt niets van hem.

— En hij niets van REVELINK — antwoordde HERMINE, droog.

— REVELINK is heel *galant*, hij heeft altijd discours; hij is goed gekleed; hij komt overal; ik zie niet in wat men tegen hem hebben kan.

— Neen, dat is waar! — erkenden de zusters nu te gelijk. — Wat zou men tegen REVELINK kunnen hebben!

KAREL REVELINK behoorde tot de *jeunesse dorée* van Elsingen. Men beweert wel eens dat de appel niet ver van den stam valt; maar hier zou toch niemand in den levenslustigen jongeling, voor wien 't genot de eenige gedragsregel scheen te zijn, den zoon van een Predikant herkennen. Hij leefde, volgens zijne eigene verklaring, geheel »voor zijn pleizier" — 't is toch gemakkelijk dat de menschen zoo juist hun levensdoel kunnen bepalen — en bekommerde zich om niets anders dan om zijne dagen zoo vrolijk en vrij mogelijk door te brengen. Door middel van zijn zakgeld, dat Dominé REVELINK — die oordeelde: men moest de jeugd niet aan te enge banden leggen — zeer ruim had gesteld, en van zijn salaris als notarisklerk, nam hij alle genoegens waar, ook die waartoe niet alleen zijn zakgeld en salaris minder eigenaardig bestemd waren, maar ook geheel ontoereikend bleken, ten gevolge waarvan KAREL REVELINK diep in schulden was geraakt.

In Elsingen, waar alles bekend was, bleef ook dit geen geheim, en de familie HERMAGEN wist het evenzeer; maar men kon de beleefdheid, in naam van Dominé REVELINK aangeboden,

niet weigeren, en DAVIDA kon toch ook niet alleen gaan. De HERMAGENS gaven dus toe, en troostten zich met het denkbeeld dat met het vertrek van DAVIDA alles wel weder in orde zou komen. Dat tijdstip begon te naderen; de dag was reeds bepaald, en in de laatste week moesten allerlei plannen, die tot hiertoe niet tot werkelijkheid hadden kunnen komen, nog ten uitvoer worden gebragt. De laatste week van het verblijf eener logée is, wat het weêr betreft, meestal de mooiste, en het deed DAVIDA dus leed, dat zij nu reeds vertrekken moest. Maar de oude MAZARON verlangde naar hare tehuiskomst, en de HERMAGENS naar haar vertrek. De eenige die haar nog gaarne zou zien blijven, was haar getrouwe *cavalier*, KAREL REVELINK, met wien zij dien avond voor het laatst zou uitgaan.

REVELINK kwam op het bepaalde uur, zoo schitterend en toch zoo deftig, zoo prachtig en toch zoo eenvoudig, dat de dames, ondanks de weinige genegenheid die zij voor hem gevoelden, niet konden nalaten eenige belangstelling te wijden aan zijn toilet en voorkomen. Het viel ANTOINETTE daarbij echter in het oog dat hij bijzonder bleek was, en MAGDALENA had opgemerkt dat hij niemand aanzag terwijl hij sprak. Mijnheer HERMAGEN had hem bij het binnenkomen en heengaan eene hand gegeven, en verklaarde: niet te weten dat eene hand die zóó doodkoud was, zóó beven kon, en zulk eene bevende hand zóó doodkoud kon wezen.

— De jongen maakt op mij den indruk of hij eene misdaad heeft begaan — sprak hij, binnenkomende, nadat hijzelf het viertal in het rijtuig geholpen en het portier gesloten had. — 't Is goed dat 't voor het laatst is. Ik wil mijne kinderen niet meer met hem medegeven.

— Hij zal ons ook niet meer vragen, vader! — antwoordde ANTOINETTE. — Als DAVIDA vertrokken is, zien wij hem niet meer.

— Zoo, zou hij met onze nicht medereizen? — vroeg HERMAGEN, schertsend.

— Wie weet het? Het zou mij niet verwonderen als KAREL REVELINK nicht DAVIDA ten huwelijk vroeg.

— Dan is er maar één paar bedorven — mompelde de oude Heer, en begaf zich naar zijne kamer.

Maar de dames spraken voort, en vertelden elkaâr wat zij

al hadden opgemerkt, dat tot bevestiging kon strekken van hare meening, dat KAREL en DAVIDA het eens waren. ANTOINETTE durfde wedden, dat hij nicht naar Amsterdam zou brengen; MAGDALENA twijfelde er niet aan, of de oude MAZARON zou zijne toestemming geven; en AGNES beweerde: dat Dominé REVELINK zeer blijde mogt zijn, dat zijn zoon zulk eene partij deed, daar niemand anders hem tot man zou willen hebben. Mevrouw meende echter dat het beter zou zijn als DAVIDA een degelijken echtgenoot kreeg, en KAREL REVELINK naar de Oost ging, die, in de schatting van Mevrouw HERMAGEN, alleen door losbollen en slaven was bewoond.

— Met zulk een man kan DAVIDA niet gelukkig wezen — zeide Mevrouw.

— Och, dat zal ze toch wel nooit zijn, ondanks al haar geld — oordeelde ANTOINETTE.

— *Wij* hadden het beter kunnen gebruiken! — zeide MAGDALENA, maar zonder zweem van spijt; want al die plannen welke men op het vermogen der nichten MAZARON had gebouwd, waren in het vergeetboek geraakt.

— Och, kinderenlief! dan waart gij misschien even dwaas als nicht DAVIDA.

— Hé, ma! hoe kunt gij dàt zeggen! — riep AGNES; want dat was al zeer ongeloofelijk.

Zonderling, terwijl wij het telkens gewaar worden dat niemand straffeloos de aanraking met den gouden staf der fortuin weêrstaat, meent toch ieder voor zich dat *zijn* hart vrij zou blijven van dien invloed. Mevrouw HERMAGEN ook; zij sprak wel voor hare dochters, maar niet voor haar-zelve.

Het was reeds laat toen de dames te huis kwamen. REVELINK trad nog even binnen om afscheid te nemen, omdat hij den volgenden dag welligt geene gelegenheid zou hebben. Dat afscheid was veel koeler dan de Dames HERMAGEN verwacht hadden, en versterkte haar in de overtuiging, dat REVELINK hare nicht wel conduiseren zou. Maar toen zij het den anderen dag van Dominé REVELINK, die de logée vaarwel kwam zeggen, trachtten uit te vorschen, bleek deze er niets van te weten.

Des namiddags bragt de familie gezamenlijk DAVIDA naar de stad; Mijnheer HERMAGEN hielp haar in de diligence;

de conducteur blies zijne krachtige dissonanten, en met een verligt hart keerde men naar *»Bouw-lust"* terug.

— Doe het hek maar goed digt, meisjes! — zeide de oude Heer. — Als er ooit weêr eene vigilante met koffers komt, is er niemand t'huis!

Mevrouw was het geheel met hem eens, en de dames riepen eenparig: dat zij zùlk eene logée niet meer wenschten.

Drie dagen later kwam er reeds een brief uit de hoofdstad.

— Kom aan, nicht is toch dankbaarder dan ik dacht — zeide HERMAGEN, het wapen der MAZARONS verbrekende — of heeft zij ook iets vergeten?

— Zij heeft de meid geen fooi gegeven — antwoordde AGNES.

— Zoo? Nu, die zit er al vast niet in — vervolgde de oude Heer, den brief verder ontvouwende. — Wacht eens, die is van MAZARON-zelf... Wat drommel! de diligence is aangekomen zonder DAVIDA... »ik heb ze ook gisteren te vergeefs gewacht"... Wat is dat! DAVIDA is nog niet t'huis... Lees gij het eens, LEEN!

MAGDALENA las den brief voor. Neef MAZARON had zich op den afgesproken tijd naar het bureau der diligence begeven, maar hij had niets van zijne dochter gevonden, dan een paar koffers, die hij al driemaal had doorzocht, zonder schijn of schaduw van een brief te vinden. Hij vond dat te onbeleefd van DAVIDA, om aan geen misverstand te moeten gelooven, en verzocht dus mededeeling van den dag waarop zij de reis maken zou.

— Maar ik heb haar toch zelf op de diligence gebragt! — riep HERMAGEN — haar, en vier koffers, en twee hoedendoozen, en een reistas. — Dan is zij weggeloopen!

— Geschaakt, pa! geschaakt door REVELINK! — riep de eene.

— Nu herinner ik mij — liet de andere volgen — dat zij volstrekt niet wilde dat wij haar hielpen pakken. Wij hebben er nog mede gespot, dat zij vreesde dat wij iets zouden achterhouden.

De oude Heer HERMAGEN keek zeer bedenkelijk.

— Ik heb geen REVELINK gezien — zeide hij.

— Maar hebt gij hem in de stad gezien?

— Ook niet; anders loop ik den jongen nog al eens tegen 't lijf; hij is altijd op straat. Wij zullen maar terstond eens naar Dominé REVELINK gaan.

Het was zaturdag, en Dominé REVELINK zat aan zijne preek. Het was dus moeijelijk gehoor te krijgen; maar om het gewigt der zaak werd HERMAGEN eindelijk toegelaten, en na een half uur wachtens verscheen de Predikant.

— Neem 't mij niet kwalijk, dat ik u stoor, Dominé! — begon HERMAGEN — maar... is uw zoon t'huis?

— Dat zou de huishoudster u beter kunnen zeggen — ik geloof het niet; 't is zoo wat zijn kantoortijd.

— Ja, maar is hij in de stad?

— Dat denk ik wel. Waarom niet?

— *Ik* geloof het *niet* dat hij in de stad is.

— Wel mogelijk; hij doet meer van die uitstapjes, en ik heb het dezer dagen nog al druk met huisbezoek en beurten, zoodat ik hem niet juist gemist heb.

— Maar 's middags?

— Och, hij eet nog al eens buiten 's huis.

— En 's avonds?

— Ja, zie-je, Mijnheer HERMAGEN! men kan zijne jongens aan geen touwtjes leggen. Meestal zit ik 's avonds in mijne studeerkamer. Maar, mag ik vragen: wat gij eigenlijk met mijn zoon hebt uitstaan?

— Niets, Dominé! niets; ik heb alleen een vermoeden, dat hij met mijne nicht de wijde wereld in is!

— Wat zegt ge! Wel te duiker! Kom, kom! Dat is niet mogelijk! NAATJE! — en de Dominé schelde, en riep te gelijk de huishoudster, die weldra verscheen, en verklaarde: dat zij den jongenheer sinds woensdag niet gezien had.

— Wel te deksel! dan is hij weg! En met DAVIDA, zegt-ge? Jongen, jongen! Maar — maar — hoe weet-ge 't?

— Ik weet het niet; ik vermoed het maar. Mijne nicht is woensdag-middag vertrokken, en tot heden toe niet in Amsterdam gearriveerd.

Dominé REVELINK kon zijne verbazing niet meester worden. Eindelijk sloeg HERMAGEN hem voor, om op *zijne* kosten naar Amsterdam te gaan, en de zaak verder te onderzoeken.

— Heel goed, waarde vriend! heel goed. Ik zou maar aanstonds gaan.

— Ja, maar — dan heb ik een klein verzoek. Ik heb mijn huishouden, en ik ben niet zeer bij kas, ziet-ge. Er moet altijd een fonds zijn voor de loopende uitgaven, begrijpt-ge?

Het was waar wat HERMAGEN daar zeide. Zijne inkomsten en uitgaven stonden zoo juist in evenwigt, dat er geen reserve-fonds bestond. Waarvan zou hij 't ook hebben aangelegd?

Dominé REVELINK begaf zich naar zijne slaapkamer, om uit de ijzeren kist het noodige geld te krijgen; maar bleef zoo lang weg, dat zijn bezoeker begon te meenen dat hij in verstrooijing weder aan het werk was gegaan. Eindelijk echter kwam de Predikant terug, maar bleek en ontsteld, en met een bankbilletje tusschen de vingeren, dat hij bevend aan HERMAGEN overreikte.

— De politie moet er niet in gemoeid worden, hoor, Mijnheer HERMAGEN! Wij moeten dat onder ons laten blijven — geene politie! Volstrekt geene politie! Zoek mijn zoon op, bid ik u, en breng hem t'huis.

— Maar, als hij niet wil?

— Dan — dan... dank God dat gij geen zoon hebt, Mijnheer HERMAGEN! — sprak de Predikant, terwijl hij met beide handen zijn gelaat bedekte.

— Kom, Dominé! hij is jong; wij hebben allen onzen tijd gehad — troostte de eigenaar van »*Bouw-lust*". — Als hij met het meisje trouwt, is alles in orde — dan rangeert hij zich geheel.

Dominé REVELINK schudde treurig het hoofd, en wischte zijne tranen weg.

— Neen, HERMAGEN! een jongen die!... die!...

De Predikant kon niet verder spreken. Hij had reeds te veel gezegd, en op hetzelfde oogenblik berouwde 't hem een ander deelgenoot van zijn geheim te hebben gemaakt. De ijzeren kist bevatte slechts effecten en één bankbillet; de overigen waren verdwenen. Op den woensdag-avond toen KAREL voor het laatst met de logée uitging, had Dominé REVELINK gepreekt, en zijne sleutels in zijn huisjas gelaten; daar had zijn zoon misbruik van gemaakt, en nu verklaarde het zich waarom hij toen zoo bleek en zoo koud was geweest, en zulk een akeligen indruk op HERMAGEN gemaakt had.

— Wij willen er het beste maar van hopen, Dominé! — sprak HERMAGEN, heengaande — zoodra ik iets weet schrijf ik 't u; en vreemden zullen wij er niet in mengen. — Had die rampzalige den gewonen weg maar gevolgd — dacht hij in zich-zelven — MAZARON zou hem zijne dochter niet geweigerd hebben.

V.

MEVROUW REVELINK.

— En was het toen afgeloopen?

— Ja, toen was het afgeloopen — antwoordde HERMAGEN op die vraag van eene zijner dochters, terwijl hij zich gemakkelijk in zijn armstoel uitstrekte, dat hij wel doen mogt na de reis van welke hij een paar uren geleden was teruggekeerd.

— Wat dacht gij, MARIE! — vroeg HANDELAAR, die, met HERMINE's hand in de zijne, tegenover hem was gezeten — dat er eene bruiloft zou zijn aangelegd?

— Eene bruiloft wel niet — antwoordde MARIE — maar eene *collation* of zoo iets; al ware 't enkel voor de getuigen.

— Dat zag er wel naar uit — sprak HANDELAAR — MAZARON en REVELINK schenen te wedijveren wie het somberst en ernstigst zou wezen.

— 't Zou mij niet mogelijk zijn geweest — voegde HERMAGEN er bij — aan eenige partij deel te nemen. Ik ergerde mij te veel aan het onbeschaamde gezigt van REVELINK, en had te veel medelijden met DAVIDA, die het slagtoffer van hare dwaasheid en domheid is geworden. Laat-je toch nooit schaken, meisjes! — vervolgde hij schertsend tot zijne dochters.

— Och, vader! wij zouden het doen om u het genot van een reisje te geven — lachte AGNES.

— Een mooi reisje om zulk een knaap uit Gent te halen! Gelukkig nog, dat ik middelen had om hem mede te krijgen! — MARIE! — zeide hij tot zijne gade — ik had niet gaarne gewild dat men *ons* huwelijksreisje zoo verstoord had.

Mevrouw HERMAGEN had dat óók niet graag gewild, zeide zij, en haalde toen op van hare reize naar Driebergen en Zeist, de eenige die zij ooit had gedaan. Maar HERMAGEN had nu Brussel en Antwerpen gezien, en sprak nu met deernis

over dat schamele reisje door Utrecht. Allen luisterden naar zijne wel wat sterk gekleurde verhalen, en toen begon HANDELAAR óók te vertellen van 't geen hij gezien had, dat Mevrouw toch gedurig met hare ervaringen op 't stuk van reizen vergeleek, zoodat men van Zeist naar Berlijn, en van Weenen naar Driebergen werd verplaatst.

— Ik zou wel in de plaats van DAVIDA willen zijn — begon ANTOINETTE.

— Zóó? — lachten de overigen — Dat is opregt! wij niet.

— Dan zou ik Parijs toch zien!

— Zoo? Zoo? — spotte HANDELAAR. — Nu, als ik 't maar geweten had, dan had ik REVELINK een wenk kunnen geven!

— Dat zou niet gebaat hebben — sprak MAGDALENA — want hij heeft alles gedaan om den bruidschat.

— En die zal hier niet groot zijn — zeide Mevrouw HERMAGEN, en toen ze dat zeide, trok HERMAGEN een gezigt als of daar een diep geheim door verraden was, en de dochters en HANDELAAR schertsten er meê; terwijl DAVIDA en REVELINK niet gespaard bleven.

— 't Is toch een heele togt naar Parijs! — begon Mevrouw weder. — Toen wij naar Driebergen gingen, hadden wij vier koffers bij ons.

— DAVIDA heeft er zeker wel vijf-en-twintig. Reken maar eens wat zij medebragt toen zij hier kwam, en nu gaat zij voor een heel jaar heen.

— Ja, maar ze moest hier ook geschaakt worden! — lachte AGNES.

HERMAGEN zeide nu dat de bekendheid, die al het gebeurde, in weerwil van zijne geheimhouding, gekregen had, eene voorname reden was, waarom REVELINK en zijne vrouw een tijd buiten 's lands gingen; dan kon het voorgevallene in het vergeetboek raken. Na zijne terugkomst zou hij bij den ouden MAZARON gaan inwonen, en zijn werk van eene betrekking maken. Vooreerst leefde hij maar van het vermogen van zijn schoonvader, in afwachting dat deze verzameld zou worden tot de geslachten wier geschiedenis en wapenen hij aan de vergetelheid ontrukte.

Het scheen evenwel dat in den laatsten tijd de oude heraldicus minder smaak in zijn werk vond. Terwijl de familie HERMAGEN gezellig en opgeruimd hare dagen op »*Bouw-lust*",

doorbragt, met den pas verklaarden minnaar van HERMINE, was MAZARON alleen gebleven in zijn groot huis, en men zag hem minder dan vroeger aan zijne schrijftafel, maar des te meer peinzend tegen den schoorsteen of het raam geleund, en soms liet hij uren lang het eindje pijp, zijne onafscheidelijke gezellin, naast zich liggen, zonder er aan te denken. Thans was, ja, zijne dochter wettig gehuwd; en 't was een steen van zijn hart, dat de angst en kommer, die in de laatste weken, door 't verdwijnen zijner DAVIDA, hem verzeld hadden, op die wijze waren geëindigd; maar al dacht hij in den regel weinig aan de wereldsche zaken, nu toch konden geene wapens en blazoenen de vraag uit zijnen geest bannen: of DAVIDA gelukkig zou zijn? Die vraag kwam gestadig in hem op, en dan *kon* hij niet meer werken. Dan kwam er een nevel over de schitterendste wapens, en de historie zelfs van het beroemdste geslacht werd verduisterd door die donkere periode uit zijne eigen geschiedenis. Had hij, die de eer en den roem van lang gestorven familiën aan het licht zou brengen, niet beter gedaan met voor de eer van zijn eigen naam, en voor het geluk van zijn eigen kind te zorgen? Het was te laat! Dat besef pijnigde hem onophoudelijk, en vaak werd hij die overdenking zijne ruime studeerkamer hem te eng. Dan liep hij door zijn groot huis de rijk gemeubelde vertrekken uit en in, waar enkel stilte heerschte, en hoe vol en overladen zij waren met pracht en weelde, toch eene koude en kelderachtige lucht hem te gemoet kwam. Ook dáár vond hij afleiding noch rust, en niet zelden verliet hij dan zijne woning, en dwaalde onwillekeurig naar den Buitenkant, waar hij vroeger zoo getrouw zijne wandelingen deed, en de sloeproeijers en schoenpoetsers hem nog kenden. Soms dacht hij zich dan terug in den tijd toen hij met moeite het dagelijksche brood verdiende, en verpoozing zocht en vond in die wandelingen, meest alleen, maar dikwijls ook met DAVIDA — met DAVIDA! Helaas! *zij* was niet meer bij hem. Dat stiet hem nu in werkelijke ledigheid terug, en treurig keerde hij telkens huiswaarts, om weder te beproeven of hij zijne groote taak kon voortzetten; maar de lust en liefde voor den arbeid zijns ganschen levens waren verdwenen; slechts werktuigelijk vervolgde hij dien, en de uitgever voorzag reeds dat er niets anders

van in het licht zou komen, dan het prospectus, dat nog altijd in de hoofdsteden van Europa zwierf.

Zoo gingen dagen, en weken, en maanden om. Het wapenboek vorderde weinig, doch MAZARON had het daarom noch geenszins opgegeven: als zijne dochter maar eerst terug was, dan zou hij wel weder lust voor zijn arbeid krijgen. Lust, ja; maar kracht? Al geeft men steeds aan het hoofd de eer, ook het hart heeft zijn deel, en een groot deel aan elken menschelijken arbeid, en als het werktuig geleden heeft, dan is van het werk niet veel te verwachten. Dat MAZARONS hart geleden had, dat zag men hem aan bij den eersten oogopslag. Wie zou gedacht hebben dat er nog zoo veel gevoel huisde in dien ouden, droogen heraldicus?

Eindelijk kwamen DAVIDA en haar echtgenoot terug, maar toch niet de ijver en kracht van den ouden MAZARON. Hij zette zich wel aan de schrijftafel, en opende zijne portefeuilles wel weêr, maar de eerste week vlotte het niet, en de tweede week nog minder. Dat schreef hij aan andere oorzaken toe, en besloot eene week of vier te rusten; maar de vier werden er zes, en de zes werden er twaalf, en de uitgever maakte scheurpapier van de prospectussen, en schreef aan zijne correspondenten om geene bestellingen op het werk aan te nemen.

— *Le grand mal!* — zeide DAVIDA, toen haar vader op een namiddag haar weder zijn nood klaagde. — Ik zie niet in waarom gij dat werk voort zoudt zetten.

— Maar, ik heb er mijn gansche leven aan besteed.

— Des te erger; dan hadt gij 't al veel eerder moeten staken. Het heeft u nooit anders dan moeite, en in den laatsten tijd een schat van geld gekost.

— Dat zal zijne rente wel opbrengen, DAVIDA! als het maar in het licht is verschenen.

DAVIDA haalde hare schouders op.

— Ik zou er maar niet meer aan denken — sprak zij, en om hem daartoe behulpzaam te wezen, legde zij hem een paar rekeningen van haar toilet voor.

— Al weêr geld! Weet gij wel dat ge veel verteert?

— Welnu, waartoe anders heeft men geld dan om het te verteren?

— Maar dat kan zoo niet blijven. REVELINK moet zelf voor u gaan zorgen.

— *Mon Dieu*, vader! gij weet toch dat hij niets liever wil dan dat; maar handelszaken raadt gij-zelf hem af, en anders is er niet.

— Ik ontraad hem niets dan zaken waarvan hij geene kennis heeft. In allen gevalle — als hij maar niet zoo veel geld verkwistte!

— Verkwistte! Men moet toch leven naar de wereld waarin men verkeert. Dat wij uitgaan, spreekt van zelf, en dat wij menschen zien, is natuurlijk. Ik vat niet waarom gij over die dingen valt — als gij geen geld hadt, *à la bonne heure*, maar thans!

— Ja, maar...

— Welnu, als wij u te veel zijn, *wij* hebben nooit gevraagd om bij u te komen inwonen; *wij* hebben nooit verlangd op uwe kosten te leven! — viel DAVIDA hem in de rede, en zij had gelijk. Het een zoo wel als het ander was geheel vrijwillig door MAZARON toegezegd, of liever opgedrongen; want REVELINK had zich voorgesteld, toen hij haar schaakte, om buiten 's lands te leven, eerst van 't geen hij-zelf had medegenomen, en later van 't geen MAZARON aan zijne dochter geven zou. Zij-zelve had zijn voorgewend plan, om in den vreemde een bestaan te zoeken, te romanesk gevonden om er niet de voorkeur aan te geven. Maar de beide vaders waren verstandiger geweest, en MAZARON had hun alles beloofd wat zij verlangden, en nu maakten zij van die beloften een onbegrensd gebruik. Zoo dikwijls als MAZARON zich beklaagde, werden zijne toezeggingen hem voorgehouden, en dan zweeg de oude man. Hij wilde nog liever zijn laatsten penning geven, dan weder van zijne dochter gescheiden zijn.

De jonge Mijnheer en Mevrouw REVELINK leefden dus onbekommerd op den rijksten voet. Was DAVIDA's toilet voorheen reeds prachtig, nu kende 't in weelde geene perken. Doch het fortuin der MAZARONS was zoo groot, dat er iets van gevorderd mogt worden. Wat hadden de HERMAGENS er een genot van kunnen hebben!

HERMINE kreeg niet eens een bruidschat toen zij de echtgenoote van HANDELAAR werd; maar dit belette niet dat kort te voren ook AGNES verloofd was, en dat in de bruidsdagen ANTOINETTE eene *parure* kreeg van een zeer bekenden onbekende. — Ik wist wel — zeide Mijnheer HERMAGEN — als er

maar één schaap over de brug was, zouden de anderen wel volgen.

— Wij moeten eene kennisgeving aan neef REVELINK zenden, GEORGE! — sprak de bruid, terwijl haar verloofde, door zijn aspirant-zwager geholpen, de huwelijks-communicatie-brieven gereed maakte.

— Waarom? — vroeg HANDELAAR. — Ik zie er geene reden toe. Ik ben niet voornemens met die menschen omgang te houden.

— Ja, maar 't is toch familie.

— Wie weet wat ze u in 't huwelijk geven! — zeide MAGDALENA. — Ik zou 't maar doen, GEORGE!

— Wij hebben hunne *cadeaux* niet noodig, en dat zou wel de laatste reden zijn, waarom ik aan dien REVELINK schreef. Maar eene bruid moet haar zin hebben — daar legt de brief al.

— Geschreven namen! — hernam de bruid, en zette den naam, dien zij geene twee weken meer dragen zou, onder dien van haren bruidegom. — Wacht, ik zal er nog een *post scriptum* bijzetten — en zij schreef: »Hoewel zij er zich niet mede vleijen durft, zou toch eene mondelinge felicitatie van nicht DAVIDA zeer aangenaam zijn aan hare nicht

HERMINE."

— Foei, dat meent gij niet! Als gij mijne vrouw waart, zou ik den brief verscheurèn! Maar geniet thans uwe vrijheid nog maar eens! — schertste HANDELAAR, waarna hij den brief sloot, de twee cachetten er op afdrukte, en het adres schreef.

— Hé, leven die menschen nog! — riep REVELINK uit, toen hij den brief gelezen had. — Zie eens hier, DAVIDA! je nicht HERMINE is de bruid — en zij inviteert je op de bruiloft.

— HERMINE is nog de beste — antwoordde DAVIDA, die, al bekende zij het zich-zelve niet, iets dat naar dankbaarheid zweemde in zich voelde ontwaken, toen zij dat ongevraagde bewijs van aandenken las. Zij genoot tegenwoordig slechts beleefdheid en betaalde diensten: vriendschap en genegenheid waren haar vreemd.

— Gij begrijpt wel wat dat beduidt? — vervolgde haar echtgenoot — de menschen willen een presentje.

— Welnu, dat moesten wij hun geven!

— Zend hun dan maar geld, dat zullen zij het best kunnen inschikken: wat hebben die HERMAGENS gevlast op de nalatenschap uwer tantes! Maar die is hun ontgaan, en ze zijn nog even schriel als voorheen.

— Ik geloof toch dat zij gelukkig zijn, KAREL! Zij zijn zoo vrolijk.

— Zoo houden zij zich voor u, om hun spijt te verbergen.

— 't Is mogelijk! — hernam DAVIDA, met een zucht — maar ik heb sedert mijn verblijf te Elsingen niet hartelijk meer gelagchen.

— Ik houd ook niet van dat *insipide* gelach; bovendien, zij lachten slechts uit zenuwachtigheid — misschien van honger.

— Ik zou toch nog wel eens willen mededoen! Willen wij eens naar Elsingen gaan, KAREL?

— Zijt ge dwaas! — antwoordde REVELINK — wat zouden wij in Elsingen doen? Gij hebt immers hier uwe conversatie, uwe vrienden!

— Die bevallen mij niet.

— Dat spijt mij voor je, DAVIDA! maar 't is ook moeijelijk het u naar den zin te maken. Te Parijs beviel de conversatie u óók niet; vóór wij getrouwd waren, hadt gij in 't geheel geene vrienden, en dat droeg uwe goedkeuring óók al niet weg.

— Als *gij* maar wat meer bij mij waart.

— Kom, kom, kind! De wittebroodsweken zijn om, en een man kan niet altijd t'huis zitten.

— *Altijd* wil ik ook niet; maar gij gaat elken avond uit.

— Ik mag toch de couranten op de sociëteit wel gaan lezen?

— Ja, maar gij speelt er.

— Waaróm niet? Ik maak graag een partijtje, en vader noch gij hebt idée van spelen. Bovendien, DAVIDA! wij zijn overeengekomen dat elk van ons zijn eigen weg zou bewandelen; ik begrijp dus niet wat gij van mij verlangt.

Beide zwegen. DAVIDA had nog altijd den brief van het bruidspaar voor zich; zij las nogmaals dat korte *post scriptum*, en dacht zich daarbij op »*Bouw-lust*", waar thans de bruidsdagen gevierd werden; en zij vergeleek die met haar eigen bruidsdagen, zonder vreugd of feestelijkheid. Zij herinnerde zich die vlugt, en die achterhaling, en dien terugkeer bij haar vader, en die droefgeestige plegtigheid van haar huwelijk.

En toen die ballingschap in eene stad waar zij niemand kende, en waar de levenswijze haar tegenstond, en, eindelijk, die terugkomst in de vaderlijke woning, en dat leven zonder ... — ja, zij wist niet wat er aan ontbrak, want zij had REVELINK lief, en zij was wèl met haar vader, maar iets ontbrak er — misschien was er wel iets te veel. Op de bovenkamers in de enge straat was zij gelukkiger!

— Zend hun maar vijf-en-twintig gulden! — zeide KAREL, toen hij, na eenige oogenblikken het vertrek verlaten te hebben, geheel gekleed om uit te gaan, terugkeerde.

— Gaat gij uit? — vroeg zijne vrouw, zonder op die eerste woorden te letten.

— Ik wenschte dat gij dat onderwerp nu liet rusten — antwoordde hij wrevelig. — Mij dacht dat wij er straks genoeg over gesproken hadden. Verveelt gij u alleen, ga dan naar boven bij uw vader; die zit óók alleen. — En hij verliet de kamer, en kort daarop hoorde men de huisdeur digtslaan.

Er was weinig noodig om DAVIDA, in de gemoedstemming waarin zij thans verkeerde, te doen weenen. Zij weende lang en hartstogtelijk, en de avond was reeds verre gevorderd toen zij zich naar de kamer van haar vader begaf, die, al arbeidde hij niet, het grootste gedeelte van den dag daar te vinden was.

— Nog bezig, vader? — vroeg zij, en hare stem klonk als in de dagen dat zij nog met hem alleen leefde, en in haar geest zijn arbeid deelde.

— Ja, DAVID! — antwoordde de oude man, haar den naam gevende dien hij haar vroeger steeds gaf. — Ik heb de portefeuilles weêr eens opengemaakt, niet voor mij, want ik ben er te oud voor geworden; maar ik heb er een plan mede: als KAREL mijn werk eens voltooide! Hij behoeft maar te regelen, te schikken, niets meer; alles is er — ten minste het grootste gedeelte, en het weinigje dat er nog rest, zou ik-zelf dan nog misschien wel kunnen doen.

— Zou *ik* u niet kunnen helpen, vader?

— Gij? wel neen, DAVID! dat is geen vrouwenwerk. Maar als uw man het deed, dan zou hij wat meer t'huis zijn, en iets nuttigs doen. Gij moest er hem eens over spreken.

— Hij zal niet willen, vader!

— Niet willen! — herhaalde de oude man driftig — maar

hij wil toch wel leven van mijn geld, niet waar? Hij is het verpligt, DAVID! Hij *moet* het doen, als hij een greintje eergevoel in zijne ziel heeft.

— Welnu, ik zal het hem voorslaan — antwoordde DAVIDA, om een einde aan die teedere quaestie te maken, en toen zette zij zich naast haar vader neêr, en terwijl zij met het hoofd op zijn arm leunde, las zij een paar regelen van het duidelijke Fransche schrift dat voor MAZARON lag. Zij herinnerde zich er eenige bijzonderheden bij, die haar vader haar in vroeger jaren verteld had, en zij deelde die op vragenden toon mede.

— Juist, DAVID! juist — sprak de heraldicus, zijn arm om haar henen slaande; en hij vulde aan wat zij nog vergeten had, en kwam toen op een ander geslacht, dat in eene andere portefeuille geborgen was, en langzamerhand lagen al de portefeuilles geopend op tafels en stoelen, en zaten vader en dochter weder verdiept in het boek dat voorheen het brandpunt van hun leven was geweest. Het was of die oude tijd was wedergekeerd, en daarmede ook het gevoel ontwaakt, dat MAZARON in die dagen bezielde. Hij gevoelde weder lust, en ijver, en kracht om den reuzen-arbeid ten einde te brengen, en sprak over zijne geliefde studie met een vuur, dat in de laatste jaren bij hem scheen uitgedoofd.

— Dat moet gij méér doen, DAVID! — zeide de oude man, toen de pendule middernacht sloeg — gij moet méér hier komen des avonds, dan zal *ik-zelf* nog wel volbrengen wat er aan ontbreekt, en dan zullen wij weêr eens gelukkig zijn, DAVID!

MAZARON kuste zijne dochter hartelijk goeden nacht, en voor het eerst wachtte deze de te huiskomst van REVELINK niet in de *salon* af.

DAVIDA nam het zich ook voor om, zoo mogelijk, elken avond haar vader gezelschap te houden. Elk genot dat wij smaken, nemen wij ons in den regel voor spoedig te herhalen, en voor haar waren die uren voorzeker uren van genot geweest. Maar Mijnheer en Mevrouw REVELINK leefden in de wereld. De volgende drie avonden gingen zij uit; op den vierden avond ontvingen zij-zelven; den vijfden was zij te vermoeid — en van dat goede voornemen kwam vooreerst niets, en kwam nimmer iets.

Het is eene oude spreuk, maar zeer zeker pleit dit niet

tegen hare waarheid, dat, even als de lamp, vóór haar het licht begeeft, eene laatste heldere flikkering afwerpt, ook de menschelijke geest, na jaren lang steeds in kracht te hebben verloren, een oogenblik uit die toenemende dofheid ontwaakt, wanneer het uur nadert, dat zijn licht op aarde voor altijd zal worden gebluscht.

Weinige maanden later was JAN MAZARON zijne zusters in het graf gevolgd.

— Ik weet niet of ik u feliciteren of condoleren zal, REVELINK! — sprak een van diens vrienden, toen hij weder voor het eerst in de sociëteit kwam. — Er wordt toch niets aan dien ouden man verloren; maar misschien wordt er wel wat gewonnen door zijn dood, hè?

REVELINK's vriend knipoogde veelbeduidend, en gaf door eene eigenaardige mimiek te kennen, dat hij zeer wel het antwoord begreep, dat hij kreeg:

— Och, de man was niemand in den weg.

— Hij deed niets meer in zijn laatsten tijd, niet waar?

— Zoo wat bladeren in oude boeken — antwoordde REVELINK, onverschillig — daarmede heeft de man zijn gansche leven doorgebragt. Nuttelooze studie!

— Heraldiek, is het niet? — vroeg een derde, zich in 't gesprek mengende.

— Juist — ja, daar zijt gij óók nog al sterk in.

— Dat niet; maar 't is altijd een aardig vak. Ik heb eene gansche verzameling wapens in lak; hoe ik er aan kom, weet ik zelf niet, maar nu ik ze eenmaal heb, wil ik er wel eens wat méér van weten. Uw schoonvader had zeker eene goede bibliotheek over zijne liefhebberij.

— En portefeuilles vol aanteekeningen.

— Die zou ik wel eens willen zien.

— Gij kunt ze krijgen, dan ben ik ze kwijt, want ze zijn niet meer dan stofnesten. Laat ze maar eens halen.

De dilettant-heraldicus zond, volgens afspraak, eenige dagen later, zijn oppasser met een kruiwagen. Juist was DAVIDA in de bibliotheek, toen REVELINK de portefeuilles te voorschijn haalde om die mede te geven.

— Laat gij ze inbinden? — vroeg zij, met een blik van dankbaarheid; want het deed haar goed, dat hij, die anders

zoo onverschillig was voor haars vaders studie, thans die hulde bewijzen wilde aan het werk, waaraan MAZARON zijn gansche leven gewijd had.

— Inbinden! — herhaalde hij — die prullen! Ik heb ze aan een vriend gegeven. Dat ruimt op!

— Weggeven! De portefeuilles van vader weggeven! Dat nooit!

— *Gij* zult er toch niet meer in lezen?

— Dat is de vraag niet, maar ik heb liefde voor dat werk. Ik heb het zien worden; het was mijn vaders eenige bezigheid en eenige uitspanning. Als jongeling is hij het begonnen, als man heeft hij er zijne beste krachten aan besteed, en als grijsaard was dat boek nog zijne eenige verpoozing, zijn laatste genot; het was zijne laatste gedachte op zijn sterfbed.

— Wees nu niet kinderachtig! dat was eene manie van uw vader, meer niet; en of dat boek nu nutteloos hier ligt, of dat een ander het heeft, zal wel hetzelfde zijn.

Maar DAVIDA bleef er zich met kracht tegen verzetten, en hoe REVELINK ook betoogde dat hij een gek figuur maakte, door ze niet mede te geven, en dat de portefeuilles nergens toe dienden; DAVIDA hield vol, en de oppasser vertrok met een ledigen kruiwagen, en de boodschap: dat Mijnheer de boeken niet vinden kon. REVELINK was intusschen de man niet om zijn wil op te geven. Eenige weken daarna werden, bij afwezigheid van DAVIDA, de portefeuilles het huis uitgedragen, en de vrucht der onvermoeide studie van MAZARON's gansche leven werd het eigendom van een dilettant-heraldicus. Maar het werd ook de onoverkomelijke klove tusschen de echtgenooten REVELINK. Dat boek, waarvan MAZARON eens zijn geluk afhankelijk stelde, werd thans de oorzaak van het ongeluk zijner dochter. De twist, die ten gevolge van het wegschenken der portefeuilles plaats had, bleef onverzoend, en van het oogenblik af dat REVELINK en zijne gade in het volle bezit der vaderlijke nalatenschap waren gekomen, waren geluk en genot te gelijk met hunne liefde geweken. Beide volgden van toen af hun eigen pad: hun huwelijk was voor God ontbonden, want de ziel van het huwelijk, de liefde, was uit beider hart geweken.

VI.

DE PEETVADER.

Weêr was de lucht helder en hoog, en weêr stroomde de menigte, zoo als op den avond waarmede wij ons verhaal aanvingen, wel voorbij de Oude Kerk, maar traden slechts zeer weinigen er binnen om deel te nemen aan het flaauw ruischende gezang, dat binnen de wanden werd aangeheven. En toch is 't Dominé REVELINK niet meer die in dit middaguur is opgetreden: Dominé REVELINK heeft zijne laatste preek gehouden — 't was jammer, want de gemeente bemerkte nu, dat hij op 't eind van zijn leven zoo slecht niet preekte. Dominé VAN AKEN staat op den kansel; maar de dagen zijn voorbij dat men hem AAKJE noemde, en zijne kerken overvloeiden van hoorders. Hij heeft volstrekt geen loop meer; de vroegere bewonderaars van zijn talent zijn dood, of zij aanbidden de nieuwe zon. Of zijne preken daar aanleiding toe gaven, of de mindere opkomst oorzaak was van het minder gehalte zijner leerredenen, genoeg dat men, bij eene middagbeurt van Dominé VAN AKEN, even als voorheen bij die van Dominé REVELINK, »met kogels door de kerk kon schieten".

Ook ditmaal vinden wij er maar weinige dames, en zeer enkele mannelijke toehoorders. In de heerenbanken zitten er slechts twee. In den een, al is hij veel verouderd, herkent men terstond den voormaligen eigenaar van »*Bouw-lust*", met zijn goedhartig, vrolijk gezigt, waaraan de grijze haren thans echter eene eerwaardigheid geven, die het vroeger nooit bezat. Naast hem zit zijn schoonzoon HANDELAAR, aan wiens voorkomen de jaren evenmin kwaad hebben gedaan. HERMINE, zijne gade, die in de damesbanken hare plaats heeft, is breeder geworden, maar zij heeft nog hetzelfde vrolijke gezigtje van voorheen, en wie dit vergeten mogt hebben, wordt de herinnering gemakkelijk gemaakt door een tienjarig meisje, voor haar gezeten, dat eens sprekend het evenbeeld harer moeder worden zal. Er zitten in dezelfde bank nog twee kleinen, elkaâr onophoudelijk de pepermentjes en *eau-de-Cologne* presenterende, die zij voor deze buitengewone gelegenheid hebben medegekregen. Als zij wat ál te druk zijn, worden zij vermaand door eene in zwarte zijde gekleede dame,

tante LEEN, die, na bij AGNES in zekere omstandigheden het huishouden te hebben waargenomen, thans bij hare zuster HERMINE logeert, in afwachting dat zij bij ANTOINETTE eenige maanden gaat doorbrengen. ANTOINETTE was gehuwd met een kapitein der infanterie, die nu met majoor-epauletten in het doophekje zit, naast een jeugdig man, met een verbrand gelaat, en iets boerachtigs in zijne kleeding. De jonge man is de tegenwoordige eigenaar van »*Bouw-lust*", en de echtgenoot van AGNES. 't Is zijn eerste kind, dat te gelijk met den eersten zoon van den majoor gedoopt wordt, en, even als deze, vader HERMAGEN tot peet heeft Mevrouw HERMAGEN is niet in de kerk; de oude vrouw komt na haar laatsten aanval van beroerte niet meer uit; maar zij heeft toch niet gewild dat MARIE om haar te huis zou blijven, die anders meestal den zondagmiddag bij haar doorbrengt. In de week is MARIE den ganschen dag bezig met de opvoeding van een viertal moederlooze baronnetjes en baronesjes, en in Elsingen wil men al weder weten, dat MARIE met der tijd nog de beste partij doen zal. Voor MAGDALENA heeft men de hoop opgegeven, sedert zij secretaris is van een liefdadigen vrouwenkrans, zieken bezoekt, armen ondersteunt, bewaarscholen helpt oprigten en besturen, en geene middagpreek meer overslaat.

Maar zij heeft toch een goed en opgeruimd hart behouden, en al plaagt de oude HERMAGEN haar soms, en al noemen HANDELAAR, de majoor, en de eigenaar van »*Bouw-lust*", haar de katechiseer-jufvrouw, allen houden toch van haar, en zien haar liever komen dan gaan.

De middagpreek is geëindigd; de kinderen, ook de kleinkinderen van HERMAGEN, zijn gedoopt, en de vier koetsen met de koetsiers met witte handschoenen rijden voort, de stad door, en den weg naar »*Bouw-lust*" op. Zij rollen de overige kerkgangers, die te voet kwamen, voorbij, en dezen staan een oogenblik stil om den stoet der gelukkigen gade te slaan, op wier lot Dominé VAN AKEN had gezinspeeld. Onder die voetgangers is ook eene kleine, in diepen rouw gekleede, vrouw. Ondanks zich-zelve werpt zij een blik in die rijtuigen, en beantwoordt met een blik die hart en ziel doorboort, den groet dien de gelukkige vaders en de dankbare moeders hare nicht DAVIDA MAZARON toewerpen.

Langzaam en peinzend vervolgt zij haren weg: *zij* heeft

geen haast om hare stille vertrekken in Elsingen te bereiken. Haar wacht geen doopmaal, geene gelukwensching — haar wacht niet eens de handdruk der vriendschap, de groet der genegenheid. De weduwe van KAREL REVELINK leeft stil en afgezonderd van de wereld, van het kleine kapitaal, dat haar schoonvader eens voor de armen verzamelde, en waarvan hare tantes den grond legden. De Predikant had weinig vermoed dat hij het voor zijn kind bewaren zou. Maar zijn zoon had niets nagelaten, toen eene korte en hevige ongesteldheid hem had weggerukt, in den bloei des levens. In den bloei? Neen, bloeitijd had dat leven niet gekend, dat geene enkele vrucht had voortgebragt, geene enkele schoone herinnering had nagelaten. Zelfs zijne weduwe beweende hem niet.

De vier rijtuigen rolden de laan van »*Bouw-lust*" in. Het was 't vroeger »*Bouw-lust*" niet meer. De moestuin was een fraaije boomgaard geworden; de bloemtuin naar den laatsten smaak aangelegd, met *volières* en een eenden-vijver; en in het land er achter graasden thans, in plaats van de eenige geit, een achttal lakenvelders, en draafden een paar bruintjes. Het gebouw-zelf was vernieuwd en veranderd; de *lust* had zich praktisch geopenbaard, en, ofschoon de teekeningen altijd in de bibliotheek bewaard waren gebleven, had geene er van tot modèl gestrekt. HERMAGEN had er dan ook niets over te zeggen gehad: onbezwaard had hij zijn huis en grond aan zijn schoonzoon verkocht, onder voorwaarde dat hij er een gedeelte van zou blijven bewonen, en er de rente zou kunnen verteren van den koopprijs — het eerste kapitaal dat hij zich in zijn zestig-jarig leven vergaard had. Maar HERMAGEN had geen cent schuld; het bewonderenswaardig evenwigt had hij tot den laatsten dag in stand gehouden. En thans, nu drie zijner dochters gehuwd waren, en de beide overige door zijne nalatenschap tegen armoede zouden behoed zijn, leefde hij van zijne renten, en had hij zijne »baantjes" van de hand gedaan. Natuurlijk tegen eenige vergoeding van hen aan wie hij ze bezorgd had, en die vergoeding werd geheel »geabsorbeerd", zoo als hij het in zijne administratie-taal uitdrukte, door de geschenken aan zijne kleinkinderen en ongehuwde dochters.

— Wel, wijfje! zoo ver hebben wij het nooit kunnen brengen met onze kippenbroeijerij! — zeide HERMAGEN tot

zijne echtgenoote, toen hij de rijke en sierlijke tafel overzag; want AGNES had haar best gedaan, of liever de beurs van haar man, 'en te regt. Het was meer dan tien jaren geleden, dat de vijf zusters aan dezelfde tafel waren vereenigd, en de oude luî al hunne kinderen om zich gezien hadden.

— Ja, maar, vader! gij krijgt ook niet elken dag twee naamgenooten — antwoordde AGNES op de loftuiting van haren vader.

— Gelukkig niet!

— Nu, dat zegt gij maar; gij zijt er toch wát mede in uw schik!

— Dat geloof ik, kind! en toch werd mij eens toegevoegd: »Dank God, HERMAGEN! dat gij geene jongens hebt!" Nu, als ieder zulke dochters heeft als ik, heeft men ook geene reden van klagen. En vooral niet, als men er zoo goed afkomt — eindigde hij lagchend. — Niet waar, vrouw?

— Och, HERMAGEN!...

— Nu, zie zoo ernstig niet. Is het dan niet waar?

— Ik dacht aan heel iets anders — ik dacht aan hem die u geluk wenschte dat gij geene zonen hadt.

— Dat was Dominé REVELINK, meen ik — sprak HANDELAAR. — Met *zijn* zoon is het dan ook bedroefd afgeloopen; maar als *gij* een zoon hadt gehad, zou hij beter door de wereld zijn gekomen.

— Kom, kom, HANDELAAR! wij zijn te oud om elkaâr complimenten te maken — glimlachte HERMAGEN, ofschoon hem het complimentje niet onaangenaam was.

— Neen, in vollen ernst: ik meen het.

— Welnu, dan zal ik eveneens in vollen ernst bekennen: dat ik er nu — ziet ge, *nu* — mij-zelven óók mede geluk wensch.

— Geen wonder, zulke drie schoonzonen! — schertste MARIE.

— Dat nog daar gelaten, kindlief! maar als ik een jongen had gehad, was hij de echtgenoot van DAVIDA MAZARON geworden.

Mevrouw HERMAGEN knikte toestemmend.

— En ziet ge, kinderen! ik geloof niet dat wij er over te klagen hebben, dat het fortuin der MAZARONS in andere handen is gekomen dan de onze.

— In wiens handen is het nu? — vroeg de majoor.

— Ik geloof, overste! dat het er mede gegaan is zoo als het gaan zal met het bataillon dat gij kommandeert, en waar gij na verloop van eenige jaren niets meer van overig ziet.

— Dan behoeft gij voor uwe kleinzonen althans niet bang te zijn, vader! dat zij door *dat* fortuin ongelukkig worden —

sprak HANDELAAR, en stelde een dronk op de doopelingen in, die nu uit de wieg genomen werden, en met de respective bakers de rondte deden — eene plegtigheid, blijkbaar meer ten gerieve der bakers, dan van de zuigelingen of de familie.

— De reis heeft hem geen kwaad gedaan, overste! — zeide HERMAGEN, want de majoor was met zijne vrouw voor de doopplegtigheid uit eene andere provincie gekomen, opdat de peetvader zijn tweevoudig peetschap te gelijk zou kunnen aanvaarden. — De reis heeft hem geen kwaad gedaan; maar de HERMAGENS kunnen tegen reizen, niet waar, vrouw? Op uwe reis naar Zeist en Driebergen...

— Och, HERMAGEN! dat is al zoo lang geleden!

— Maar gij spreekt er toch gaarne van.

— Ja, ja, moeder! — plaagden de dochters — vertel ons nog maar eens van uwe reis!

Maar Mevrouw gaf geen gehoor aan dien wensch, die evenwel het gesprek tot de dagen van voorheen terug bragt, en weder een aantal oude voorvallen ter tafel deed komen, natuurlijk ook nicht DAVIDA.

— Hebt gij ze wel gezien, LEEN? — vroeg MARIE.

— Zeker! ik zie ze elken zondag-middag.

— Ik zou haar nog wel eens willen ontmoeten — zeide ANTOINETTE. — Hoe leeft zij?

— Heel sober. Gij weet dat REVELINK alles verspeeld heeft, en het armenfonds van den Dominé het eenig middel van bestaan zijner weduwe is.

— Wij moesten er iets aan doen! — zeide de oudste; maar MAGDALENA wenkte haar, dat AGNES zich dat reeds ter taak had gesteld. Ook Mevrouw HERMAGEN verloor hare nicht niet uit het oog, en MAGDALENA bragt menig uurtje met de weduwe van KAREL REVELINK door, die, dank zij haar, ook andere zorg dan materiëlen onderstand ontving.

— Ik heb nog altijd vijf-en-twintig gulden van haar leggen, LEEN! — fluisterde HERMINE achter haar echtgenoot om — gij weet wel dat géld, dat zij mij in mijne bruidsdagen zond. HANDELAAR wilde er niets voor koopen, en zeide: dat er wel een tijd zou komen, waarin DAVIDA het noodig zou hebben. Morgen zal ik 't u geven, met den interest er bij.

— Wist gij wel dat ik zulk een goed profeet was? — vroeg HANDELAAR, maar toen bij dat woord »profeet" MAGDALENA ernstig zag, vervolgde hij: — Nu, zusje! kijk er maar niet boos om; ik zal 't goed maken met uwe bewaarschool... Hè, ja, LEEN! waarom geeft gij uwe nicht daar geene plaats bij?

— Wie zegt u dat ik dit niet doen zal? Misschien is die zaak reeds verder gevorderd dan gij denkt.

— Dat zou een goed werk zijn; maar is zij er toe geschikt, LEEN? — vroeg HERMINE.

— Och, drie jaren van armoede, na tien jaren van rijkdom, maken den mensch beter dan tien jaren van rijkdom, na een leven van armoede.

— Schrijf die op, MAGDALENA! — zeide Mijnheer HERMAGEN, die de laatste woorden gehoord had — 't is eene goede bladvulling in een tractaatje, en als het blad nog niet gevuld is, schrijf er dan achter: 't fortuin dat ons ontgaat, is soms méér waard dan 't fortuin dat men krijgt.

NOG EENE ANTIKRITIEK.

Toen ik de recensie van de door Dr. ENGELBREGT en mij op nieuw uitgegeven Latijnsche *Rudimenta* in den »*Gids*" van 1°. November l.l. doorlas, kwam mij onwillekeurig het: *ne sutor ultra crepidam* in de gedachte. De anonyme Schrijver is blijkbaar iemand, die wel een geleerde, misschien een hooggeleerde, heeten mag; maar die volstrekt niet weet, wat onderwijs geven is, althans niet wat het beteekent jeugdige knapen de beginselen van het Latijn te leeren. Anders had hij onmogelijk ons boekje zoo zeer veroordeeld. Het is niet philosophisch ingerigt, dat weten wij-zelven zeer goed; doch wij krijgen ook geene kleine philosoofjes op ons Gymnasium, maar jonge, nog weinig ontwikkelde knapen, die voor taal-philosophie nog geen orgaan hebben. Wij hebben dus gemeend, bij het onderwijs van eerstbeginnenden, het voorbeeld van den grooten Apostel der Heidenen te moeten volgen, en ze met melk te moeten opkweeken, niet met vaste spijzen. Daarom hebben wij de meer wijsgeerig ingerigte Spraakkunsten van den tegenwoordigen tijd niet op onze eerste klassen aangenomen, maar veel liever een heel élémentair boekje, uit het laatst der vorige eeuw, dat vroeger goede resultaten gaf, op nieuw bewerkt, en naar de in ons oog bestaande behoefte ingerigt. Dit heet nu *reactie*. Waar ziet »*De Gids*" niet al reactie in? Of, ja, 't is reactie. In den laatsten tijd zijn de Latijnsche Spraakkunsten hoe langer zoo *wissenschaftlicher* geworden, maar de kennis van het Latijn is ondertusschen bij de massa der studenten hoe langer zoo meer afgenomen. Ik denk er bij aan de woorden van BILDERDIJK:

> Hun nieuwerwetsche ploeg, hun zaaituig naar den smaak;
> De landbouw kwijnt er van, en CERES roept om wraak.

Met de tegenwoordige *wissenschaftliche Grammatica's*, die meer eene, dikwijls zeer goede, beschrijving van het taalgebouw geven, dan eene praktische Handleiding hoe men er *binnen* moet komen, konden wij met onze *tirones* niet veel uitrigten. Wij hebben dus gemeend de eerste beginselen der taal minder door redeneren — daar zelfs SOCRATES op een geest die nog niet bevrucht is, geen μαιευτική zou kunnen uitoefenen — maar meer door praktische oefeningen en memoriseren te moeten inprenten, in de hoop ze daarin vastheid te zullen doen verwerven, en meteen stof te zullen meêdeelen, waarover naderhand zou kunnen geredeneerd worden.

Wanneer onze *Rudimenta* uit dit oogpunt beschouwd wordt, dan is er geen twijfel aan, of het oordeel zal anders uitvallen dan dat van den geleerden anonymus in den »*Gids*".

D. BURGER, JR.

MENGELWERK.

GEDACHTEN

OVER

DE CHRISTELIJKE BESCHOUWING DER WERELDGESCHIEDENIS (1).

DOOR

J. H. GUNNING, Jr.

Het is geene nieuwe opmerking, dat onze tijd in velerlei opzicht hoogst merkwaardig mag heeten. De haastigheid waarmede geleefd, gewerkt en genoten wordt in alle richtingen en op allerlei gebied, schijnt zich ook aan de ontwikkeling der beginselen die den aard van onzen tijd bepalen, medegedeeld te hebben. Alle die beginselen zijn bezig hare laatste gevolgtrekkingen zonder achterhouding uit te spreken. En mogen wij hier aan het woord van GÖTHE denken: dat

---

(1) Naar aanleiding van: *Overzigt der Algemeene Geschiedenis, van he Christelijke standpunt. Uit het Hoogduitsch van Dr.* EDUARD EYTH, *Hoogleeraar aan het Theol. Seminarium te Schönthal. Te Utrecht, bij* W. F. DANNENFELSER. 1856.

De Redactie van dit Tijdschrift geve welwillend eene plaats aan deze „Gedachten", in stede van de recensie van het in den titel genoemde geschrift. Wij wenschten bij deze gelegenheid eenige ophelderende aanmerkingen te voegen bij hetgeen wij in den aanvang dezes jaars over dit hoogst aangelegen onderwerp in het midden brachten in: *„Het Evangelie en de Litteratuur. Eene Voorlezing, enz. Te Utrecht, bij* KEMINK EN ZOON." Over het belangrijke werk van EYTH spreken wij nader in den loop van ons vertoog. Wat de vertaling aangaat, de vergelijking met het oorspronkelijke dwingt ons, tot ons leedwezen, niet gunstig over den graad harer duidelijkheid en naauwkeurigheid te oordeelen. De onbehagelijke lijst van bewijsplaatsen voor dit oordeel houden wij hier achterwege; doch zij ligt, zoo het verlangd wordt, ter beschikking van den Vertaler, wiens onderneming niet te hekelen, maar zoo mogelijk te ondersteunen, ons doel is.

J. H. G., JR.

»het conflict tusschen geloof en ongeloof alle gewichtige keerpunten der wereldgeschiedenis bepaalt", zoo vindt dat woord, ook in onze dagen, zijne verduidelijking in de tegenstelling die zich steeds duidelijker en openhartiger tusschen Geloof en Wetenschap openbaart. Aan den eenen kant mag in den voortgang der wetenschap een steeds bepaalder streven worden opgemerkt, om zich van alle inmenging des geloofs als van onbewezen onderstellingen te ontdoen. De speculatieve theoriën, die de werkelijkheid naar een van haar onafhankelijk logisch schematisme trachtten te verklaren, en straks te dwingen en te buigen, zijn door de donderstem van de geschiedenis der laatste jaartientallen (voorzeker te gewelddadig, maar toch voor 's hands onherroepelijk) tot zwijgen gebracht. En de wetenschap, gelijk zij altijd slechts voor een gedeelte den gang der historie vooruitsnelt, regelt en beheerscht, maar voor een grooter gedeelte hem volgt, voor het verstand rechtvaardigt en expliceert; de wetenschap beijvert zich, bij monde van hare meest geachte en toongevende hedendaagsche vertegenwoordigers, in dat vonnis niet alleen te berusten, maar het ook te wettigen, als noodzakelijk gevolg van hare jongste en grondigste onderzoekingen omtrent haar eigen inhoud en methode. De empirie, die de feiten niet construëert, maar in de waarneming der feiten den grondslag harer methode zoekt, heeft reeds eene wijsbegeerte geschapen, die aan de wetenschappelijke en sociale werkelijkheid geene wetten begeert te geven, dan na eerst naauwlettend bij die werkelijkheid te hebben ter schole gegaan. Uitgaande van onze gewaarwordingen en van hetgeen bij wettige gevolgtrekking daaruit afgeleid wordt, heeft zij gelding verschaft aan eene wetenschappelijke denkwijze, die wel is waar de beschuldiging van materialisme gemakkelijk kan wederleggen, maar toch gaarne erkent, van geene andere dan van *a posteriori* uit de waarneming opgemaakte en betrekkelijke waarheden te weten. Voorzeker zou het Christelijk geloof zijn waar belang slecht begrijpen, indien het betreurde, door deze richting der wetenschap van den steun dien het zich vroeger door de wetenschap meende geboden te zien, thans beroofd te zijn. Dat verleden, hoe aanlokkelijk het ook schijne, behoeft het niet terug te wenschen. De op deze voorwaarden geteekende vrede tusschen geloof en wetenschap is altijd slechts een bedriegelijke wapenstilstand

geweest, gereed om bij het eerste voorpostengevecht op de wederzijdsche grenzen te worden verbroken. De bruggen tusschen geloof en wetenschap geslagen, zijn altijd te zwak bevonden om beider gewicht te dragen als zij elkander daarop te gemoet wilden gaan; en beider vermenging heeft wel vaak de wetenschap slechts schijnbaar geloovig, maar nimmer het geloof in waarheid wetenschappelijk gemaakt. Wij mogen het, daarentegen, tot groote winst voor beide rekenen, dat thans het verschil met veel grootere juistheid afgebakend, en de niet-geloovige aard der wetenschap, maar ook de niet-wetenschappelijke aard des geloofs alzoo beter erkend beginnen te worden. Wèl te verstaan, van het *Christelijk* geloof. Dit moet, namelijk, wèl onderscheiden worden van het algemeen-religieuse geloof; d. i. van dat, hetwelk, zonder zijne voorstellingen door eene positieve openbaring te laten bepalen, alleen bestaat in de uitspraken van dat godsdienstig gevoel, hetwelk de mensch, als een der bouwstoffen zijner kennis, in zich opmerkt, en welks inhoud, in den vorm van bepaalde voorstellingen gebracht, evenzeer als de Christelijke tot godsdienstleer wordt. Dit laatste geloof kan met de wetenschap niet in strijd zijn, daar het zich laat beperken binnen grenzen welke de wetenschap verklaart niet te kunnen overschrijden, zoo min als zij wederkeerig zulk een overschrijden van den kant des geloofs op haar gebied zou mogen dulden. Van dit geloof nu is het Christelijke door de volgende kenmerken onderscheiden: het Christelijk geloof beweert, objectieve waarheid te verkondigen, welker geldigheid als zoodanig dezelfde blijft, ook eer zij zich in het bewustzijn des geloovigen heeft afgedrukt. Zijne waarheid draagt dus juist de twee kenmerken welke de wetenschap aan hare waarheid ontzegt, namelijk die van *a priori* vast staande en absoluut te zijn. Deze groote tegenstelling openbaart zich op beide theoretisch-leerstellig, en praktisch-zedelijk gebied. Op het eerste kent de wetenschap God uit de wereld, inzonderheid uit het eigen godsdienstig gevoel; het Christelijk geloof kent de wereld, ook die des harten en des gevoels, uit God, namelijk uit Zijne openbaring. Op het tweede gebied kent de wetenschap het geloof uit de werken, namelijk uit hetgeen de waarneming van den toestand der wereld en der maatschappij zedelijk-noodzakelijk leert te zijn; het Christelijk geloof, daarentegen,

kent de werken uit het geloof, erkennende, namelijk, geene werken voor zedelijk-goed dan die welke uit het absolute beginsel des geloofs met noodzakelijkheid voortvloeijen. De man van wetenschap kan, ook al is hij der Christelijke overtuiging met zijn hart toegedaan, echter op het gebied der wetenschap geen ander dan het algemeen-religieuse geloof als bestaanbaar erkennen. De Christen kan, ook wanneer hij de beschreven wetenschappelijke methode voor de ware houdt, evenwel aan zijn geloof den titel van wetenschappelijk niet geven. Wel zal hij, eenmaal de grondbeginselen van dat geloof aanvaard hebbende, die verder tot zamenhangend stelsel ontwikkelen, naar de methode der ervaring; doch hij moet erkennen het voorwerp-zelve dezer laatste wetenschappelijke werkzaamheid op eene aan de regelen der wetenschap onttrokkene, d. i. op onwetenschappelijke, wijze in zijn geheel in zich opgenomen te hebben. In deze Christelijke beschouwing doordringen derhalve de speculatieve en de empirische methode elkander volkomen. De hoofdwaarheid die des Christens overtuiging bepaalt, is voor hem te gelijk daadzaak der ervaring, en een beginsel dat, ofschoon zelf niet verder te verklaren en tot een dieperen grond terug te voeren, echter grond en beginsel van verklaring is voor al zijn volgend weten. De vleeschwording des Woords, het één zijn van God en mensch in de persoon van CHRISTUS, is op de volgende wijze (voor zoo verre hij in staat is, de wording van dit geestelijk leven te verklaren) voor hem tot overtuiging geworden. Nadat hij, tot mondigheid des geestes opgegroeid, zich zelfstandig tegenover de herinneringen en indrukken zijner hetzij Christelijke, hetzij ongeloovige kindschheid had geplaatst, nam hij langzamerhand behoeften en aspiratiën in zich waar, welke, na aftrek van hetgeen daarin uit toevallige, of van waarde ontbloote omstandigheden te verklaren was, zoo innig met zijne geheele natuur te zamenhingen, dat hij vastelijk besloot, datgene wat ooit aan die behoeften bevrediging geven zoude, voor de hoogste waarheid en zijn hoogste goed te erkennen. Dit besluit onderzoekende, zag hij dat het, wegens den onbeschrijfbaren en wetenschappelijk-onverdedigbaren aard der aspiratiën waarop het rustte, nimmer wetenschappelijk te verdedigen zou wezen. *Desniettemin aarzelde hij niet; maar was dan ook van dit oogenblik af verplicht, aan zijn geloof alle aan-*

spraak op wetenschappelijkheid te ontzeggen. Alsnu verscheen hem het Christendom voor de aandacht, gelijk het hem omgaf in de werkelijk bestaande Kerk, van welker ontwikkelings-reeks de Heilige Schrift als de eerste schakel werd opgegeven. Het beloofde, bij monde van die H. Schrift, en niet minder volgens getuigenis van allen die in de geschiedenis der Kerk getoond hebben in haar hetzelfde gezocht en gevonden te hebben, aan alle deze namelooze behoeften volkomen bevrediging. Hieruit ontstond in den onderzoeker de allersterkste begeerte om dat Christendom met zijne oorkonden als historisch-gerechtvaardigd te mogen erkennen. Ook deze begeerte werd onderzocht, en bevonden slechts eene noodzakelijke ontwikkeling te zijn van de eerstgenoemde aspiratiën na de inwerking van den objectieven factor van het waargenomen Christendom. Hij kon dus niet anders dan ook aan deze begeerte dezelfde absolute waarde, hetzelfde normatieve gezag als aan de eerste toekennen, *en zich dus daarmede* langs consequente lijn *nog verder van de wetenschap vervreemden.* Hetzij hij nu een zelfstandig historisch-kritisch onderzoek aanving, hetzij hij zich bepaalde bij het beschouwen van anderer resultaten, het bleek hem dat de historische kritiek in dezen nimmer geheel onpartijdig kan wezen, noch is: dat hare zoogenaamde *positieve* uitspraken ten onrechte door velen als grondslag van hun geloof worden opgegeven, aangezien het geloof derzulken veelal in eene veel sterkere mate bevestigd is, dan waartoe de kritische resultaten, hoe positief ook, hun recht geven; dat hare zoogenaamde *negatieve* richting dáár, waar voornoemde grondbehoefte der ziel bestond, nimmer belet heeft, van ganscher harte zich aan een, onomstootelijk en voldoende gerekend, residu van historische zekerheid vast te klemmen; kortom: dat de eigenlijke aard des Christendoms, die bij naauwkeurig onderzoek ook door de uitspraken van zijn Stichter-zelven bevestigd blijkt te zijn, geene uitwendige historische, maar alleen inwendige criteria tot erkenning zijner absolute waarheid toelaat, maar aan deze laatste inwendige stem dan ook de meest volstrekte betrouwbaarheid toekent, en haar heiligt als een getuigenis des H. Geestes. En nu was alle twijfeling weggevallen om zich aan dien invloed over te geven als aan eene realiteit. Er is dus in hetgeen de Christen zijn bekeeringsweg noemt, gedurige wederkeerige werking geweest

tusschen de objectief-bestaande, historische werkelijkheid van CHRISTUS en Zijne Kerk, en de inwendige behoeften des harten, benaderend uit te drukken door: bewustzijn van zonde en schuld, ellende en duisternis; aspiratie naar verzoening en objectief licht. Gedurig zijn oscillatiën tusschen beide geweest, en ook, door overwicht van het eene of het andere der beide elementen, afdwalingen van dweepend subjectivisme of koud-historische verstands-overtuiging — tot dat op beschrevene wijze de harmonie, de volkomen doordringing van beide factoren door elkander, den vrede des geloofs bevestigd had.

Dit geloof nu, aldus op onwetenschappelijke wijze *daadzaak* der ervaring voor den Christen geworden zijnde, wordt, zeiden wij in de tweede plaats, tevens een *beginsel* voor al zijn verder weten. Want het is er verre van daan, dat de erkenning zijner onwetenschappelijkheid in dien zin gemeend ware, dat dit geloof nu verder van het terrein der wetenschap verwijderd zou blijven. Wèl mag het zich niet aanmatigen, in naam der wetenschap te strijden tegen deze of gene richting der wetenschap, die oppervlakkig schijnt zich ál te scherp tegen het geloof over te stellen. Wèl moet het eveneens zich onbevoegd verklaren, over het hart en het geweten der voorstanders van zoodanige richting uitspraak te doen. En strengelijk afgesneden blijft voortaan elke andere weg der uitbreiding van dat geloof, dan alleen de weg der zedelijke vrije overtuiging, des beroeps op het geweten. Maar niettemin moet de Christen het recht nemen om zelfstandig door eigen oogen te zien, en het middenpunt des geloofs naar alle kanten over het gansche heelal vrijelijk zijne stralen te laten schieten. Het Christelijk *weten* (wèl van »de wetenschap" onderscheiden) is explicatie van zijn geloof, uitspreken van de gevolgtrekkingen die daarin liggen. Zijne eigen inwendige noodzakelijkheid dringt er toe, deze gevolgtrekkingen uit te spreken, en de termen eener Apostolische uitspraak aldus om te keeren en te omschrijven: het werk des H. Geestes laat geen rechterlijk onderzoek van iemand of iets over zich toe, maar maakt niettemin aanspraak op de bevoegdheid van zulk een onderzoek in zijn eigen naam over alles uit te strekken (1 *Cor.* II: 15). De heiligen oordeelen de wereld (*ibid.* VI: 2); en de macht, den Zoon gegeven om gericht te houden *omdat Hij eens menschen zoon is* (*Joh.* V: 27), wordt ook Zijner volgelingen deel,

die, in beginsel, in Zijne gemeenschap de ware *menschelijkheid* zich ontsluijerd zien en aanvankelijk zelve haar verwerkelijken. Hier openbaart zich weder de nog in een anderen zin hoogst-*kritieke* aard des Christendoms, dat zich op alle terreinen zijn pad tusschen afgronden kiest; namelijk omdat het niet kan misverstaan worden zonder zijne waarheid in de noodlottigste leugen te zien veranderen — hetgeen dan ook ten deele den hevigen weêrstand verklaart, die er in de wereld ten allen tijde aan heeft moeten geboden worden, zoodra het zich ten volle uitspreekt. Gelijk de grondwet van alle Christelijke zedelijkheid, de rechtvaardiging door het geloof-alleen, zoodra zij misverstaan wordt, onmiddellijk de rechtvaardiging der grofste zedeloosheid is, zoo is ook het door ons beschreven recht des Christendoms om zich op elk gebied met zijne gevolgtrekkingen uit te spreken, zoodra het zijn oorsprong vergeet, en zich *wetenschappelijke* bevoegdheid toekent, de bron van onvrijheid (d. i. van den dood) der wetenschap niet alleen, maar ook van eigen verontreiniging. De poort der vesting, tot zulk een onrechtmatigen uitval geopend, laat terstond den vijand binnen. Zulk een quasi-Christelijk Ptolemaeïsme, het heelal om de eigen standplaats latende rondwentelen, komt niet alleen, gelijk in de Middeleeuwen, consequent tot het egoïsme der astrologie, welke in de sterrebanen niets anders dan des waarnemers eigen lotgevallen te lezen weet; maar, wat veel erger is, het moet, consequent, elken GALILEÏ ten kerker verwijzen. En wat de eigen verontreiniging aangaat, er wordt in alle deelen juist het tegendeel gedaan van hetgeen door het ware beginsel wordt gevorderd. Terwijl het Christendom, èn door de alzijdigheid, èn door de billijkheid die het predikt, aanspoort om alles te onderzoeken, en over niets te oordeelen dan na grondig onderzoek; en alzoo ook van den man der wetenschap vordert dat hij op zijn gebied niet heersche dan na gediend te hebben, geene heerlijkheid aanvaarde dan waartoe onderwerping den weg baant, »verheft dit mysticisme het godsdienstig gevoel op den troon der wetenschap, om er zonder grondige studie van elk harer deelen wetten voor te geven. Het ziet op de Natuur om hare noodzakelijkheid met minachting neder, en stelt hare kennis, òf geheel ter zijde, òf verbreekt en ontreinigt die door hetgeen het als uitingen van godsdienstzin opvat. Het veracht het zinnelijke, en de kunst

die het kleed der zinnelijkheid draagt. Het verzuimt het uiterlijke leven voor het innerlijke, de pligten der zedelijkheid voor de gemeenschapsoefening met God" (2). Geheel anders de Christen die zijne roeping begrijpt, ook tegenover de wetenschap. Gelijk hij op het gebied der zedelijkheid niets dat echt-menschelijk is, van zich vreemd achten mag, zoo weet hij ook op dat der wetenschap dat hij niets mag ignoreren, maar, integendeel, juist om zijne luide en duidelijke erkenning dat zijne geloofs-uitspraken niet die der wetenschap zijn, tot elk deel dier wetenschap en van hare voorwerpen zijne verhouding moet bepalen. »Den zuurdeesem zonder het deeg zal hij niet voor voedzaam en smakelijk brood houden, noch voor eigen traagheid bedriegelijke voorwendselen zoeken in de algenoegzaamheid van Gods Woord" (3). Voorzeker »houdt hij zich voor den van God begenadigde en verlichte": maar in deze erkenning ligt juist de sterkste waarschuwing tegen het egoïsme ook op dit gebied opgesloten. Hij weet zich niet het einddoel, maar het kanaal dier genade: hij kan dat licht niet onder de korenmaat verstikken, maar heeft er behoefte voor aan de vrije lucht, opdat het schijne en allen verlichte. Met vrijmoedigheid kan het Christendom zich dan ook op de historie beroepen, om te toonen dat sedert en door zijn optreden ook voor alle wetenschappen een nieuw leven en ontwikkeling is begonnen. Voor alles wat tot de wereld behoort, tot die wereld welke Gode en Zijn gezalfde moet toegebracht worden, heeft de Christen een open oog en hart. Als gewrocht Gods en schouwplaats Zijner daden, is het geschapen heelal hem te heilig om het te onteeren door eene verwaarloozing die zich in bijgeloof, of door eene vergoding die zich in verdierlijking wreekt. De religieuse gedachte die op den bodem des Christelijken gemoeds lag, gaf steeds aanleiding om niet bij het empirische te blijven staan, maar het tot eene zamenvattende aanschouwing des heelals te combineren: en voorzeker is dit laatste vaak veel spoediger geschied dan in het belang eener grondige kennis der enkele dingen wenschelijk

---

(2) Zie: *De Weg der Wetenschap. Een Handboek der Logica, door Prof.* C. W. OPZOOMER, bl. 52.

(3) Zie: *Ongeloof en Revolutie, eene reeks van historische Voorlezingen door Mr.* G. GROEN VAN PRINSTERER, bl. 11.

was. Maar de fout was steeds herstelbaar: de terugblik tot die eindige dingen was niet afgesneden, ja werd veeleer steeds gevorderd door het bewustzijn van eene voortdurende, en ook tot het kleinste zich uitstrekkende voorzienigheid en onderhoudingswerkzaamheid Gods.

Wij zagen in het algemeen, hoe en waarom het aan 't Christelijk geloof eigen is, zich in gevolgtrekkingen uit te breiden over het geheele gebied der wetenschap. Bepalen wij ons thans bij de aanwijzing hiervan voor de historie alleen, zoo treedt de tegenstelling, van welker beschouwing ons vertoog is uitgegaan, ook hier helder in het licht.

Het is niet noodig met uitvoerigheid aan te toonen dat onze leeftijd een tijd is waarin de Industrie, de algemeene preoccupatie voor het stoffelijke, ten troon verheven wordt. Men moge het wetenschappelijk materialisme, als het zich in Duitschland en ook ten onzent verheft, met eene gemakkelijke minachting ongerijmd en der wederlegging niet waardig noemen; men moge zich verbazen over den voortgang dien dit stelsel niettemin maakt, of, eindelijk, uit zijne indolentie opgerezen, in plaats van bewijzen en feiten eenige gemoedelijke gemeenplaatsen daartegen richten; men moge uit de zekerheid van door duizenden achter zich te zullen worden toegejuicht en gedekt, moed vatten om in naam van godsdienst en zedelijkheid een plechtig anathema naar het materialisme te slingeren: — dit alles verhindert dit stelsel niet, zich met steeds klimmenden nadruk te doen gelden. En dat niet om wetenschappelijke degelijkheid; onzes inziens ten minste, is het materialisme evenmin als het spiritualisme wetenschappelijk bewijsbaar. Noch ook van wege onmiddellijke bescherming die het aan lage neigingen en eigenbatige begeerten zou geven; want wij meenen het door de geschiedenis ook van onze dagen bevestigd te zien, dat de quaestie van zedelijkheid, religieuse of politieke richting geheel ten onrechte met de wetenschappelijke vraag omtrent stof en kracht wordt vermengd, en dat ook het materialisme zijne onbaatzuchtige martelaren kan tellen. Maar de kracht van het materialisme ligt eenvoudig daarin, dat het de volledige zamenvatting en uitdrukking is van de groote hoofdrichting onzes tijds. Nooit is met grooter eenstemmigheid dan

in onze dagen over alle bespiegeling de staf gebroken. Dat men niet alleen de menschen, maar ook alles wat bestaat, moet nemen gelijk het is, en niet gelijk het wezen moet, wordt door alle rangen der maatschappij van boven tot beneden, van het rechter tot het linker einde geroepen niet alleen, maar betracht met een ijver als of ieder de verplichting gevoelde om alle verantwoordelijkheid voor de bespiegelingszonden der vaderen van zich af te werpen. Een toomeloos prakticisme heeft de gemoederen ingenomen. Zelfs ten opzichte van de allerheiligste overtuigingen is de vraag van ontelbaar velen, niet: is het waar? maar: is het nuttig, zoo te denken? kan ik er spoedig mede gereed zijn, kan ik er in rust mede leven, zal het mij tot geene, of tot de minst mogelijke, inspanning en opoffering verplichten?. Men heeft deze richting van onzen tijd wel eens zijn Benthamisme genoemd: maar voor de eere des stichters van het vaak misverstaan Utilitarisme moeten wij aan een paar kostelijke regelen herinneren, door hem nog in zijn drie-en-tachtigste jaar, met herinnering aan al zijne ervaringen en uitkomsten van zijn streven, geboekt: »Eene van de grootste klippen hier beneden is, dat men het tijdelijke en toevallige belang met het blijvend en waarachtig belang verwart. Zoo kan een bijna mikroskopisch voorwerp, voor het oog geplaatst, verhinderen een eiland te zien." Kon de goede BENTHAM na vijf-en-twintig jaren uit zijn graf opstaan, hij zou deze uitspraak door zeer velen onnoozel-onpraktisch hooren noemen. Zij zouden hem toeroepen: »Vaal, goede vriend! is alle theorie", enz.; zij zouden hem uitnoodigen, die iedealistische algemeenheden, als daar zijn: »het ware, eeuwige belang", en dergelijke, te laten varen, en het concreet-grijpbare, het dadelijk-praktische met hen te huldigen. Wij hopen niet noodig te hebben onzen lezers te herinneren dat wij geenszins zoo kortzichtig en ondankbaar zijn, om de industrie-zelve, de reusachtige ontwikkelingen der natuurwetenschap en der industriële kunstvaardigheid, met al hare ontelbare weldaden, dien zegen en trots van onzen tijd, hiermede te willen beleedigen of miskennen. Wij hebben slechts den naam gekozen om die valsch-praktische, alle idealen vertrappende richting des tijds te kenschetsen, die zoo droevig vele gemoederen vervult: die uitsluitende belangstelling in het dadelijk-nuttige en tastbare, die ons in hare ontwikkeling eene egoïs-

tische, harde maatschappij belooft, waarin de stelling van HOBBES (zonder dat iemand haar diepen zin beseft) eene toepassing vindt: »oorlog van allen tegen allen". Kortom, wij bedoelen die geestelijke industrie, welke de maatschappij naar haren beelde en naar hare gelijkenis dreigt te vormen — bruikbaar als een fabrijk-product, maar gevoelloos als eene machine.

Dat deze richting ook in wetenschap en kunst is doorgedrongen, wie kan er aan twijfelen, die onze maatschappij in haar geheel overziet? Beschouw de kunst. In de architectuur, gelijk zij al onze woningen ontwerpt, een bruikbare kazernenstijl. In de muzyk, jacht op effect, uitnemend bruikbaar om tot tijdverdrijf te dienen voor het publiek, of de cercle, die zich reeds lang boven de stijve eentoonigheid der klassieke meesters verheven heeft. Op het theater, behendig partijtrekken van de hartstochten en preoccupatiën des volks, eervergeten dienstbaarheid aan de dartele oppervlakkigheden van hoog en laag gemeen; in plaats van die, naar de schoone bestemming des tooneels, te beheerschen en te reinigen: verkoking van romans tot tooneelstukken, gelijk van acteurs tot weerhanen van parterre en paradijs. In de schilderkunst, het ideale purisme van ARY SCHEFFER als verouderde fletsheid verworpen, om plaats te maken voor het schitterend koloriet, voor het realisme dat zijn tijd begrijpt, en een »*Bonjour, monsieur* COURBET!" met cynisch vertrouwen op de toejuiching des publieks, voor den »triomf van het genie over de fortuin" kan doen doorgaan. De opvoeding door *Realschule* en associatie, gesystematiseerd met de fabrijk-leuze: in korten tijd voor weinig geld! In de litteratuur dezelfde fabrijkmatige productie, hetzelfde realisme onder de schoone namen van praktischen zin, natuurlijkheid, populariteit en dergelijke.

Welnu, ook deze richting is in de wetenschap gesystematiseerd en gewettigd. Wij willen ons hier tot een stelsel bepalen, dat niet alléén staat in onzen tijd, maar bij uitnemendheid alle diens sympathiën in zich zamentrekt en op de spitse drijft. Het is niet te vergeefs dat het stelsel van AUGUSTE COMTE, met zijne verwerping van alle ideaal, om er de naakte werkelijkheid voor in de plaats te stellen, met zijne hoofdstelling: van niet naar het *waarom*, maar alleen naar het *hoe* der verschijnselen te vragen, den veelbeteekenenden naam van het

Positivisme draagt. Dat stelsel is het kind van onzen tijd. Het spreekt onverholen tot in de laatste consequentiën uit, wat in beginsel in duizend harten leeft, en vindt slechts dáárom nog zoo veel tegenstanders, omdat het te openhartig is. Het heeft met streng-logische kalmte de waarheid van PROUDHON's woesten kreet: »*Dieu, retire toi!*" bevestigd, en die beginselen tot een systeem geordend en voortgezet. Het bewijst dat er geen ander heil voor de toekomst, geene andere redding voor de maatschappij bestaat, dan in het ten troon verheffen der industrie, in hare tegenstelling tegen al wat ideaal en geestelijk is. Het zou ons te ver van ons doel afleiden indien wij dit geheele stelsel met al zijne groteske buitensporigheden hier ondernamen te ontvouwen. Wellicht doen wij dit bij eene latere gelegenheid, om dan tevens te doen uitkomen wat elk onderzoeker van het merkwaardig positivisme lichtelijk zelf opmaken kan, en hetgeen wij hier slechts als slotsom uitspreken, zonder het nader toe te lichten: — dat dit stelsel slechts de consequente zamenvoeging en heldere uitspraak is der materialistisch-industriëele richting van onze dagen. Hier interesseert ons alleen de historiebeschouwing van COMTE, eveneens als teeken des tijds.

Uitvoerig ontwikkelt hij haar in zijne *Politique positive* (4). De ontwikkeling van het menschelijk verstand heeft, naar eene vaste grondwet, drie hoofdtoestanden doorloopen. De eerste was de theologische of fictieve. Zij bestaat uit de drie tijdperken van het domme fetichisme, het fantastisch polytheïsme, het afgetrokken monotheïsme. Van het laatste was het Christendom de hoogste trap, en dit heeft dan ook bijna het geheele verleden, tot vóór eene eeuw, vervuld. Dit Christendom had wel de hardheid en bovennatuurlijke eenzijdigheid van den Mozaïschen JEHOVAH verzacht en vergeestelijkt; maar het was toch zelf nog binnen de sfeer des blinden geloofs, der symbolische voorstelling gebleven. Het tweede groote tijdvak, dat der metaphysische wijsbegeerte, was bestemd om met zijne strenge kritiek deze droombeelden te vernietigen. Het verving alle godsdienst, alle bovennatuurlijkheden, door scholastische dorre abstractiën. Voor den persoon-

(4) *Système de Politique positive, ou traité de Sociologie, instituant la religion de l'humanité*, 1851—1854.

lijken God kwam eene eerste oorzaak, het Oneindige, het Absolute, in de plaats. Maar deze wijsbegeerte was slechts negatief, almachtig in het afbreken, volstrekt onvermogend om op te bouwen. Zij is dan ook bestemd om, na nu gedurende ongeveer eene eeuw het heden beheerscht te hebben, eindelijk te wijken voor het Positivisme, aan hetwelk de toekomst behoort. Hier wordt, eindelijk, de menschheid van de hersenschimmen tot de werkelijkheid, van het godsdienstig of wijsgeerig geloof tot de kalme wetenschap teruggebracht. Het eindige heeft het oneindige, het betrekkelijke heeft het absolute, het ontdekken van de wetten heeft het ijdele navorschen van de oorzaken der verschijnselen onttroond. Door de menschheid in de plaats der godheid te stellen, zijn nu, eindelijk, de laatste sluijers opgeheven, de laatste nevelen weggevaagd. En was die menschheid in hare eerste, theologische periode noodzakelijk priesterlijk-militair: in de tweede litterarisch, kunstlievend, en tot een meer of min negatief liberalisme genegen; in de toekomstige volmaakte periode van het positivisme zal zij vóór en boven alles industriëel zijn, en voor cathedralen, parlementen, akademiën, zullen de fabrijken in de plaats zijn gekomen. Dan zal nergens leed noch verderf meer zijn in de gansche onmetelijke werkplaats der nijverheid, als welke Parijs daar staan zal tot eene banier der volken, en hare rust zal heerlijk zijn: en de aarde zal vol wezen van de kennisse van COMTE, gelijk de wateren den bodem der zee bedekken!

Wij beoordeelen deze schildering niet. De nadenkende ziet er terstond eene levende, tragisch-ware schildering van onzen tijd in, te midden van godslasterlijke leugenen. Met die waarheid alleen hebben wij hier te doen, ter beantwoording van de volgende vraag: Is het niet natuurlijk, dat tegenover zulk een positivisme, hetzij als bijzonder stelsel, hetzij als algemeene levensrichting beschouwd, het Idealisme zijne uiterste krachten inspant? Is het niet te verwachten dat het in dezen strijd op leven en dood zijne edele banier met vernieuwden moed zal opsteken, versierd met de namen der grootsten en goddelijksten van ons geslacht? Ja, hoe ook overigens de meeningen uit elkander mogen loopen, dat verheffend programma, welks hoofdpunten zijn: een persoonlijk God, almachtig Schepper, alwijze Liefde, albesturende Voor-

zienigheid: onsterfelijkheid, oneindige volmaakbaarheid des geestes, eeuwig onderscheid tusschen goed en kwaad, eeuwige waarborg voor al wat in het diepst van elke onverbasterde menschenziel als groot en goed, als schoon en waarachtig wordt toegejuicht — dat is er zeker van, gelijk POMPEJUS, zich slechts te behoeven te vertoonen, en den grond aan te raken, om een machtig leger van volgelingen rondom zich geschaard te zien!

Maar geene juichende exclamatiën, hoezeer ook uit de edelste diepte des harten geweld — geene, ofschoon ook nòg zoo majestueuse, verontwaardiging in naam van godsdienst en zedelijkheid, geen beroep op de eeuwige rechten en behoeften des geestes, met hoe brandende welsprekendheid ook geuit, doet hier ter zake. De vijand draagt het harnas eener strenge, inderdaad indrukwekkende wetenschap. Het ware even dwaze als vruchtelooze laatdunkendheid, tegenover hem niet in de allereerste plaats met kalmte de beschikbare strijdkrachten te monsteren. De vraag is: dat gansche programma dat verdedigd moet worden, met hetwelk men gaarne wil sterven of overwinnen — is het *wetenschappelijk* te handhaven?

De groote menigte der beschaafden en halfgeleerden heeft oogenblikkelijk toestemmend geantwoord. Het is haar onbegrijpelijk hoe iemand van gezond verstand dat alles kan betwijfelen. De toespitsing van al die aspiratiën der ziele tot bepaalde leerstellingen, de tranchante beperktheden van het orthodox-Christelijke dogma, nu ja, die wil men gaarne prijsgeven. Maar het algemeene, van alle individuële beperktheid ontdane, het geloof in God, deugd, onsterfelijkheid, menschenwaarde — wie durft het ontkennen of verachten? Is het zelfs wel noodig, voor zóó klaarblijkelijke waarheden in het strijdperk te treden?

En aldus meent men, zich veilig te kunnen verschansen achter het bolwerk eener zoogenoemde »natuurlijke godsdienst", die, tusschen Jodendom en Christendom zwevende, naar SHERIDAN's geestige vergelijking, op de witte bladzijde tusschen het Oude en het Nieuwe Testament gelijkt. Men maakt zelfs op een hoogeren graad van wetenschappelijkheid aanspraak, door een ophef van den »geest" tegenover de »letter", die meestal vooral dáárin zijne verklaring vindt, dat men van de letter nagenoeg minder dan niets verstaat. Ja, men meent

ter goeder trouw, de godsdienst aan het bewustzijn der beschaafden te zullen aanbevelen door de geheimenissen, voor welke de Engelen in aanbidding nederknielen, op zoodanige wijze te ontkleeden en »begrijpelijk" te maken, dat weldra geen mensch het der moeite waard meer vindt, ze aan te leeren.

Het ligt buiten ons bestek, hier, uit de geschiedenis en den aard der zaak, de allezins gemakkelijke bewijsvoering te leveren, dat deze »natuurlijke godsdienst" evenmin ooit ergens bestaan heeft of bestaan kan, als een natuurlijke rechtsstaat of eene natuurlijke taal. Wij moeten ons hier vergenoegen met deze zwakke spiritualistische beschouwing op eene tegenstrijdigheid opmerkzaam te maken, van welke het des te onbegrijpelijker is, dat ze harer aandacht gedurig is ontsnapt, naar mate haar ongeloovig-wetenschappelijke tegenstander er ten allen tijde ijveriger partij van heeft getrokken. Dit omtreklooze spiritualisme verheft zich gewoonlijk tegenover het positieve Christendom in naam eener hoogere en meer alzijdige verlichting. Het legt allen nadruk en beroept zich onophoudelijk op iets dat even algemeen en ongrijpbaar is als deze denkrichting zelve, namelijk op *de Wetenschap* — maar nimmer op hare *resultaten*, die toch het éénige zijn waarin deze wetenschap zich openbaart. Och, neen (wordt er gezegd), laat die resultaten elkander in bonte verscheidenheid afwisselen: het zij zoo, wat schaadt het mij in mijne hoofdovertuigingen! Op het *leven* (een ander tooverwoord!) op het leven heeft dat alles toch geen invloed! Leven en denken zijn twee!

Wij voor ons mogen in deze zorgeloosheid, of liever in deze kleinmoedigheid, die eerst een bondgenoot te hulp roept, maar vervolgens, door zijne indrukwekkende eischen vervaard, zich schuw terugtrekt, niet deelen. Voorzeker, de godsdienst is eene zaak des harten: uit redenering is zij niet ontstaan. Maar toch, het leven en de *resultaten van het denken* zijn innig zaâmverbonden. Gij kunt ze niet van elkander scheiden. Zie, gij hebt u tegenover die beperkte godsdienst, die beweert God niet als Vader te kennen dan in CHRISTUS, die het Woord Gods boven de eigen rede stelt, enz. enz., op *de wetenschap* beroepen. De wetenschap bewijst immers dat drie niet één kan zijn, en één niet drie: dat al die Joodsche beperktheden en uitwendigheden onmogelijk blijvende waarde kunnen hebben;

dat van al die wonderen een belangrijk gedeelte bij het licht der natuurstudie wegvalt, en dat, moge al voorloopig de eerbied voor CHRISTUS verhinderen om Zijne wonderen te ontkennen, evenwel die àl te buitensporige stukken, b. v. uit het Oude Testament, BILEAM's ezel, de zon die stilstond, de hemelvaart van ELIA, enz. enz., gerust onder de hand, liefst zonder er veel over te spreken, mogen ter zijde geschoven worden... Want, och! alles te zamengenomen is het toch immers niet aan al die dogmen gelegen... godsvrucht, rechtschapenheid, liefde, ziedaar de hoofdzaak... kom, heerlijke Wetenschap! blaas met uw frisschen adem al het overige weg!... De wetenschap kwam, en blies dat alles ook weg. Maar, nu deed zij gelijk weleer de door de Britten ter hulp geroepen Anglen en Saxen. Zij bleef in uw land, en zette hare veroveringen op uwe kosten voort. Tot uw grooten schrik meendet gij te bemerken dat de wijsbegeerte u verbood, zoo gemakkelijk als gij tot heden gewoon waart, uit hetgeen gij de schoonheid en doelmatigheid der schepping noemdet, tot haren Schepper en Zijne volmaaktheden op te klimmen. Met bezorgdheid voeldet gij hoe de geologie u den grond onder de voeten dreigde weg te nemen. Bekommerd zaagt gij ten hemel op, maar de astronomie was bezig, u uit de oneindigheid der schepping op de ongerijmdheid van het denkbeeld eens plaatselijken hemels te wijzen... Neen! riept gij uit, dat gaat te ver! Al die bijgeloovigheden welke door het gezond verstand worden gewraakt, gaarne geef ik ze u ten beste, maar die groote hoofdzaken tast gij nu óók al aan — ik keer mij om en verlaat u! Het is wèl. Maar erken dan nu ook voortaan, dat niet de wetenschap den omtrek en den inhoud van uw spiritualistisch programma bepaalt, maar eenvoudig *de willekeur van uw gezond verstand*. En sta der wetenschap toe, na deze willekeurige halte, bij welke gij van haar afscheid naamt, met een ietwat spottenden glimlach zich een beeld uit SCHILLER's *Duiker* voor den geest te zien rijzen:

„En daar hing ook de beker aan scherpe koralen,
Anders had hij in 't bodemlooze neêr moeten dalen."

Gij wilt eene andere geschiedenis der Menschheid dan die van COMTE. Gij wilt de Godsregering in haar zien, de rechtvaardige belooning der deugd, den vloek des kwaads, de zegepraal

der waarheid, den voortgang van het schoone... Wij willen het met u. Alleen halfheid en transactie, in naam van hoe heilig een beginsel ook, houden wij voor onheilig. Laat mij u eene heerlijke bladzijde voorlezen of herinneren. Het is de laatste van de »24 *Bücher allg. Gesch.*" van JOHANNES VON MÜLLER.

»Wanneer men de verschillende stammen des menschengeslachts, de geheele schouwplaats der wereld, met éénen blik overziet, zoo gelooft men landen en volken te bemerken, bij welke de schijnbare bestemming (dat de verschillende vermogens onzer natuur zich naar de verschillende schakeeringen van physieken invloed en overgeleverde cultuur ontwikkelen) nog niet geheel bereikt is. Revolutiën die met verwildering of doffe gelatenheid eindigen. Natiën die de hebzucht en heerschzucht der Europeërs nog geheel niet hebben ondervonden. De bewoners van ons werelddeel zijn gewoon door geest en moed alles te ondernemen, en in zoodanigen toestand dat de schuddingen van hun lot aan de verste werelddeelen een terugschok kunnen doen voelen, en aan onbetreden grond en nooit geziene wildernissen bewoners en beschaving verschaffen. Zoo groot en zoo klein zijn wij, dat de zelfvernalatiging of eene plotselinge geestdrift van Europesche volken, ja van enkele mannen, op den zedelijken toestand des menschengeslachts werkzaam wordt, en dat toch de grootste dingen onvoorzien, ja tegen den wil der bewerkers, geschieden.

»Zoo onvolkomen als de geheimenis en de natuur der grootste omwentelingen en van haar onderling verband in ons tafereel zijn voorgesteld geworden, zoo zichtbaar schittert eene hoogere leiding ons te gemoet. Onbekend is haar plan, onnaspeurlijk haar gang. Dit alleen zien wij dat geluk en macht, bij staten en bijzondere personen, het werk van een vasten wil, groote werkzaamheid en juist oordeel zijn; dat, daarentegen, zwakheid, vreesachtigheid en alles wat de ontwikkeling van inwonende vermogens belemmert, staten en enkelen doet bezwijken. Men vindt in de geschiedenis niet zoo zeer wat in bijzondere gevallen te doen zij (want de omstandigheden veranderen alles oneindig) als wel het algemeene resultaat der tijden en natiën. En dat is: vervul voortreffelijk de u door het noodlot aangewezen plaats: hierin schijne u niets te hoog, dat gij het niet zoudt kunnen bereiken, niets zoo gering dat gij het zoudt mogen verwaarloozen. Daardoor

worden Koningen groot: daardoor verwerft de man van geest zich eeuwige lauweren: daardoor eveneens verheft de huisvader zijn gezin boven armoede en laagheid.

»En nu, gij uit de rotshallen en burgten der voorwereld ons toeschemerende reuzengedaanten der eerste vorsten der volken en zonen der Goden! En gij, wereldbestormers van Babylon en Macedonië, menigvuldige rijken der Caesaren, ATTILA, Arabieren, Mongolen, Tartaren! Vorsten der geloovigen aan den Tigris en Vorsten der geloovigen aan de oevers van den Tiber! En gij, grijze hoofden, raadslieden der Koningen of den Koningen gelijk! triumfatoren met uwe lidteekenen en lauweren, consuls, dictatoren met verheven blik, ongebogen nek en onverschrokken moed, als een raad van Goden — — staat op! wie waart gij? De eersten der menschen? Zelden. De besten der menschen? Weinigen uwer. De bestormers, de aanspoorders der menschen, de bewerkers hunner verrichtingen? Werktuigen, *raderen* waart gij, door wier in elkander grijpend machinewerk de Onzichtbare den mystischen wagen der wereldregering, onder onophoudelijk gekraak, geklots, geschreeuw, over den Oceaan der tijden heeft voortgeleid. Bij elke omwenteling, bij ieder zwenken, bij ieder kraken van een rad, klinkt van den Geest die op de groote wateren leeft, het gebod der Wijsheid tot allen: *Matigheid* en *Orde!* Wie het niet gehoorzaamt, dien wacht het oordeel. Menschen van aarde en stof, Vorsten van aarde en stof, hoe schrikkelijk dit geschiedt, dat toont de Historie."

Zóó heeft de groote geschiedvorscher geschreven vóór hij nog in het Evangelie van CHRISTUS »den sleutel van alle geheimenissen, de oplossing van alle raadselen" had erkend te hebben gevonden. En nu vragen wij u ter eener zijde niet, of gij dien majestueuzen blik op de wereldgeschiedenis met ons bewondert, noch maken u ter andere zijde op het donker fatalisme dat er desniettemin uit spreekt, opmerkzaam. Wij vragen alleen: is die voorstelling wetenschappelijk houdbaar, is zij niet met zich-zelve in strijd? Laat ons zien. Wat is der menschheid schijnbare bestemming? Ontwikkeling van alle vermogens, zonder dat van een einddoel gewaagd wordt. Maar de grenzen dier ontwikkeling kennen wij niet. Wij moeten haar oneindig stellen. Welnu, wat is er dan opmerkelijks dáárin gelegen, dat wij Europeërs op die oneindige

baan een paar schreden verder dan de andere gedeelten der menschheid gegaan zijn? Waar is de maatstaf om te bepalen wat groot of klein is? Waarom zou hier eene hoogere leiding ons te gemoet schitteren, terwijl toch hare plannen onbekend, hare gangen onnaspeurlijk zijn, en het éénige dat wij zien, déze slotsom is: dat alles van 's menschen eigen kracht en inspanning afhangt? En indien ik mij al in het ijzeren noodlot dat alles bestuurt, in zoo verre schik, dat ik voortreffelijk de mij aangewezen plaats vervulle, wat moedigt mij aan om naar lauweren, grootheid of geluk te streven, indien de éénige weg daartoe in eene zoodanige schatting mijner vrijheid bestaat, als welke met dit albeperkend noodlot in volstrekte tegenspraak verkeert? Vergeefs ook van iets meer persoonlijks, van het gebod der Wijsheid gesproken: die wijsheid is slechts een duistere geest welke over de chaotische wateren zweeft, en geene persoonlijke aanraking met den enkele heeft, dan door het oordeel dat terstond en schrikkelijk den ongehoorzame treft. En dit laatste, in hoe ongehoorde tegenspraak staat het met de ervaring! Wie wijst in het groote tafereel der wereldgeschiedenis de gerechtigheid Gods anders dan in onbeduidende uit den zamenhang gerukte bijzonderheden aan; ja wie durft hem gerechtigheid, wijsheid, liefde toeschrijven, terwijl zijn plan met de wereldgeschiedenis, en dus ook met elk harer deelen, onbekend is?

Wij voor ons verkiezen boven dergelijke halve concessiën aan het godsdienstig gevoel, dat bij nader overwegen er toch gevoelig door gekwetst wordt, eene kalme, grondig-pragmatische, geheel voor godsdienst of atheïsme, voor allen strijd der meeningen en richtingen partijlooze, beschrijving der gebeurtenissen. Men leide het eindige uit het eindige af, en doe niet telkens zoo veel van het oneindige als de willekeur van het „gezond verstand" toelaat, daar tusschen spelen. Of wel, men geve dier Godsregering volle onbeperktheid van gebied, hetgeen natuurlijk niet mogelijk is zoo lang haar plan onbekend blijft. Men late de naauwkeurig gekende schakeling van oorzaken en gevolgen in de geschiedenis, waardoor het eene zoo veel mogelijk volledig en natuurlijk uit het andere gekend wordt, met de volledige erkenning van Gods voortdurend scheppende, voortdurend tot het kleinste toe, naar Zijne bedoelingen onderhoudende en regelende werkzaamheid zamen-

gaan, en vereenige alzoo de empirische en de speculatieve methode. Maar men sta daarmede dan ook van alle aanspraak op wetenschappelijkheid in zijne historiebeschouwing af, opdat het terrein van wetenschap en godsdienst, naar de boven ontwikkelde beginselen, zuiver van elkander gescheiden blijve.

Wij hebben, met het oog op de Christelijke beschouwing der geschiedenis, de beginselen volgens welke het geloof met de wetenschap in betrekking gebracht kan en onzes inziens *moet* worden, in het algemeen ontwikkeld. Op welke wijze dit nu door den Schrijver uit wiens boek wij aanleiding namen, en door sommige anderen gedaan *is*, rest ons thans met enkele trekken aan te duiden.

Wij houden uit al het voorgaande voornamelijk dit als resultaat: dat de Christelijke beschouwing der geschiedenis iets anders is als de wijsbegeerte der geschiedenis. Deze laatste is geheel empirisch-wetenschappelijk. Zij onderzoekt de geschiedenis in al hare deelen, en tracht op ieder gebied waarop zich haar voortgang openbaart, gelijken gang, gelijke wetten te vinden, ten einde alzoo het minder bekende uit het meer bekende, het afzonderlijke uit het zamenhangend geheel, toe te lichten. Zulk eene wijsbegeerte der geschiedenis, wat de methode der wetenschap en den voortgang harer ontwikkeling betreft, is, b. v., ten vorigen jare op allervoortreffelijkste wijze door Dr. A. PIERSON geleverd in zijn geschrift: *Bespiegeling, Gezag en Ervaring. Eene wijsgeerige, geschiedkundige Proeve.* De eerste, daarentegen, staat buiten de wetenschap, ofschoon dezelfde feiten met de wetenschap ten voorwerp hebbende. De Christelijke beschouwing der geschiedenis tracht niet de fëiten te *verklaren*, hetgeen de taak der wetenschap is: maar alleen, ze bij de fakkel van Gods openbaring, naar Zijn daarin bekend gemaakt doel, *toe te lichten.* Het vergeten van dit onderscheid heeft op dit gebied, even als op dat der natuurkunde, veel verwarring veroorzaakt, daar men vaak meende een feit verklaard, d. i. den aard en het wezen daarvan beschreven, te hebben, wanneer men theologisch zijne plaats in het geheel der schepping Gods bepaald had (5).

(5) Tot éénig voorbeeld noemen wij de verdeeling der algemeene geschiedenis in de vier bekende wereldrijken van DANIËL, welke indeeling gedurende verscheidene eeuwen algemeen was.

Of nu deze verwarring zal plaats hebben of niet, hangt (behalve, natuurlijk, van het talent en doorzicht des Schrijvers) bovenal van deze eene groote vraag af, die ook de levensvraag is der theologie van onzen tijd: Is het Christendom eene *transcendente* godsdienst, d. i. eene zoodanige die buiten en boven de menschelijke natuur met hare openbaringen en geboden zwevende blijft, en dus alleen op uitwendig gezag kan aangenomen worden? Of wel, is het eene *immanente* godsdienst, d. i. eene zoodanige wier voorschriften ten volle met de menschelijke natuur overeenkomstig zijn, die haar dus niets vreemds opdringt, maar slechts uitspreekt wat in het wezen des menschen ligt?

Het antwoord is: het Christendom is *transcendent* wat zijn oorsprong aangaat, en blijft het voor zoo ver de menschelijke natuur hier op aarde nimmer tot dien trap van volkomenheid zal kunnen geraken, dat deze natuur en het Christendom elkander als het ware zoüden dekken, geheel één zijn. Vermits echter door het geloof de zonde in den Christen aanvankelijk, in beginsel, vernietigd, en de volmaaktheid, eveneens in beginsel, hersteld is, zoo wordt het Christendom uit de ervaring des geloovenden, gelijk wij in den aanvang reeds ontvouwden, als volkomen met de menschelijke natuur in haar wezen, in hare diepste, eeuwige behoeften overeenkomende, erkend; het is *immanent*, en wordt het met den voortgang van des Christens wedergeboorte meer en meer, tot dat alle transcendentie eenmaal zal opgeheven zijn. In de persoon van CHRISTUS, God en mensch, het hoogste feit en het diepste levensbeginsel des Christens tevens, is die éénheid reeds werkelijk geworden buiten hem, en wordt het meer en meer in hem naar mate »niet hij meer leeft, maar CHRISTUS in hem". Met andere woorden: het Christendom betuigt zich als de godsdienst der volkomen en volstrekte *humaniteit*.

En daarom zal het (dit is het gewichtig besluit dat wij uit dezen zijn aard voor ons onderwerp trekken), wanneer zijne waarheid gebruikt wordt om de historie, den ontwikkelingsgang der menschheid, toe te lichten, niets echt-menschelijks daarin veroordeelen, aan geene feiten geweld aandoen, geen enkelen straal valsch licht er op laten vallen, en alzoo de natuurlijke gedaante, groepering en ontwikkeling der verschijnselen verstoren. Inderdaad heeft het Christendom niet

alleen, door zijne verkondiging van de eenheid des menschengeslachts en van de tot elkander als ééne menschheid behoorende volkeren-eenheid, de wijsbegeerte der geschiedenis, die den Ouden onbekend was, eerst mogelijk gemaakt. Maar het heeft ook de hoofdtrekken eener waarlijk godsdienstige beschouwing der geschiedenis in dier voege geleverd, dat sedert zijn optreden elke waarlijk godsdienstige zoodanige beschouwing, ook al erkende zij het niet, toch hare hoofdtrekken en wezenlijken inhoud aan het Christendom ontleende; terwijl aan den anderen kant elke onvolkomen-godsdienstige beschouwing, ook al was zij in naam des Christelijken geloofs gedaan, dááruit bleek beneden het eigenlijk Christendom te staan, dat zij aan de feiten der geschiedenis geweld pleegde, en een valsch pragmatisme tot onrechtmatige verdeeling van licht en schaduw aanwendde. Zulk eene beschouwing miskende dan de *immanentie* des Christendoms, en leverde, daardoor, in plaats van eene goede *godsdienstige*, inderdaad slechts eene gebrekkige *wijsgeerige* beschouwing. Van de eerste dezer twee genoemde fouten zijn, wegens de aldoordringende kracht des Christendoms, en den indruk dien het op elken ernstigen denker ten allen tijde gemaakt heeft, de voorbeelden steeds menigvuldig geweest. Om de tweede op te helderen, zij ons een enkel voorbeeld uit vroegeren en lateren tijd voldoende.

Nemen wij eerst den beroemden kerkvader AUGUSTINUS. Hij heeft wel niet een afzonderlijk werk over dit onderwerp geschreven, maar toch zijn een overvloed van verspreide wenken uit zijne geschriften te zamen te stellen (gelijk, b. v. (6), RITTER in het Tweede Deel zijner *Geschiedenis der Christelijke Wijsbegeerte* gedaan heeft), inzonderheid uit zijne Verhandeling over *De ware Godsdienst*, en nog meer uit *De Stad Gods*. De aanleiding tot dit laatste werk beschrijft hij-zelf met deze woorden: »Toen Rome door de Gothen onder aanvoering van hun Koning ALARIK veroverd en geplunderd werd, wierpen de Heidenen de schuld van dit ongeluk op de Christelijke godsdienst, en ontleenden daaruit een voorwendsel om den waren God te lasteren. Mij vervuld gevoelende van een ijver des Heeren voor Zijn Huis, besloot ik, hen door dit werk te

---

(6) Zie ook: *Études sur l'Histoire de l'Humanité, par* F. LAURENT, pag. 531—585.

wederleggen." Reeds uit dit doel en uit den verderen aanleg van dit werk zien wij weder een voorbeeld van de verwarring tusschen de *wijsbegeerte* der geschiedenis en tusschen hare *Christelijke beschouwing*. Doch laat ons AUGUSTINUS' denkbeelden overzien.

Zijn uitgangspunt is zijn verheven geest en der godsdienst die hij verdedigen wil, volkomen waardig. De Voorzienigheid regeert de menschheid zoo wel als de individuën. Hare werkzaamheid op de laatsten blijft voorzeker altijd eene geheimenis. God alleen kent het lot van ieder mensch: maar de bestemming der menschheid, de beschikking Gods in de verheffing en in het verval der koningrijken en staten, zijn in de geschiedenis openbaar. Wij kunnen en mogen dus den loop dier voorzienige beschikking Gods in de geschiedenis volgen. Tot zoo verre is AUGUSTINUS' beschouwing echt-Christelijk. Doch indien hij nu van de volkomen *immanentie* des Christendoms, gelijk wij die boven beschreven, overtuigd geweest ware, dan had hij voor dat licht, hetwelk hij te recht in de openbaring Gods over de wereldgeschiedenis zag opgaan, de voorwerpen moeten zoeken in al wat menschelijk is, in alle richtingen van alle levensbewegingen en ontwikkelingen aller volken. Hij heeft (en wij verwonderen er ons niet over als wij zijn tijd in aanmerking nemen) dit niet gedaan. Zijne waarneming was slechts volkomen in haar speculatief gedeelte, de openbaring Gods — niet in hare empirische basis, de geheele wereldgeschiedenis. Hij minacht deze voor het belangrijk gedeelte hetwelk hem onbekend is, en op het bekende past hij op absolute wijze de feiten en profetiën der H. Schrift zoodanig toe, dat hij de geschiedenis der Grieken en Romeinen beter uit de profetische uitspraken dan uit THUCYDIDES en TACITUS meent te zullen leeren kennen. Zijne historie-beschouwing zal zich dus ongelijk meer met het volk Gods (in den onmiddellijken zin des woords), dan met de Heidenen bezig houden. Hij laat zich daarbij leiden door eene vergelijking die zeer lang in de geschiedverhalen heeft geheerscht, en ook thans nog gedurig wordt gevonden. Hij vergelijkt de menschheid met den mensch. Het leven des menschelijken geslachts van ADAM tot aan de voleinding aller dingen, is analoog met dat van het individu. De mensch gaat van de kindsheid tot de jeugd, van den mannelijken leeftijd tot den ouderdom over;

en dezelfde trappen zijn in de ontwikkeling der menschheid op te merken. Blijft deze vergelijking binnen de perken der dichterlijke analogie, zoo kan zij tot schoone en treffende gedachten aanleiding geven. Zoo vonden wij haar onlangs door eene onbekende (7) op de volgende wijze ontwikkeld:

»Is niet de mensch het beeld der menschheid? Hij, die geboren (?) en opgevoed wordt met het bewustzijn zijner goddelijke bestemming, zijns onsterfelijken geestes? Maar hij slaat er geen acht op, ja hij veracht de wegen die hem tot het zalige doel konden leiden."

»Is niet de mensch het beeld der menschheid? Hij, die nu buiten God ronddoolt en daarom zich aan allerlei afgoden in handen levert? Nu zoekt hij eens door zijne uitwendige, dan weder door zijne inwendige kracht, eindelijk door beider zamensmelting, eene grootheid, waardoor hij iets zijn wil, als een heer en koning der natuur!"

»Is niet de mensch het beeld der menschheid? Hij, die den ondergang van al die ijdele gewrochten beleven moet, om dan eerst tot het punt te komen, waar het hemelrijk begint, omdat de rijken dezer wereld ophouden, en waar zijn trotsch *ik* ten grave gaat en een waarachtig koning komt, om op de bouwvallen zijne eeuwige zegebanier te planten. Thans wordt CHRISTUS in hem geboren: eene andere majesteit zetelt op den troon, en met Hem heerschen licht en recht en genade."

»Is niet de mensch het beeld der menschheid? Zelfs na zijne bekeering draagt hij tallooze zwakheden in en bij zich om. Hij is een beeld van het *worden*, niet van het *zijn*, en behoeft daarom nog zoo veelvoudige loutering. Hij moet zich tegen in- en uitwendige vijanden verdedigen, zoo lang hij in dit dal der smarten rondwandelt. Dit getuigt het leven van elken enkelen mensch meer of minder luide, en de eeuwen schilderen het met breede trekken voor ons oog. Zalig de mensch, zalig het volk, dat aan het einde zijn geloof heeft behouden, en erkent dat Gods vredegedachten over zijne wereld stralen, gelijk eene eeuwige zon die nooit ondergaat! En gij, mijn hart, zoudt betwijfelen, of Hij u ook wel door de jammeren dezer tijden zou kunnen heenleiden? O, gij kleingeloovig hart, waarom zijt gij zoo bevreesd?"

---

(7) *Harptoonen eener vrome en dichterlijke Ziel*, uit het Hoogduitsch, bl. 165.

Doch deze vergelijking, hoe schoon ook als religieus besef, vertoont bij AUGUSTINUS hare gevaarlijkheid als wetenschappelijk-historisch beginsel. Hij-zelf merkt tusschen den mensch en de menschheid het belangrijke verschil op, dat, om er niet eens van te spreken dat de leeftijden bij den mensch op elkander volgen, en bij de menschheid gelijktijdig nevens elkander kunnen bestaan, bovendien nog de mensch afneemt naar mate hij tot de grijsheid nadert, terwijl de menschheid met elken leeftijd dien zij doorloopt, der volkomenheid nader bij komt. Desniettemin gebruikt hij haar op de volgende wijze: Hij onderscheidt in de menschheid drie leeftijden: de jongelingsjaren, den rijperen leeftijd en den ouderdom. Ieder dezer leeftijden is op zijne beurt in twee perioden gedeeld. Het eigenaardig karakter der jongelingsjaren is dat de mensch wetteloos aan het stof verkleefd is. De eerste periode van die jaren is de kindsheid, van ADAM tot NOACH; de menschen zijn geheel vervuld met bemoeijingen voor hun onderhoud en stoffelijke ontwikkeling. De tweede loopt van NOACH tot ABRAHAM: de taal vormt zich, er begint eenige herinnering aan het verledene, maar het onderscheidend kenteeken van den eersten leeftijd blijft toch de heerschappij der zinnelijkheid. De tweede, mannelijke leeftijd, bevat de dagen der wet, van ABRAHAM tot CHRISTUS. De rede ontwikkelt zich: de zonde wordt gekend: de mensch worstelt tegen de stof, maar bezwijkt, daar Gods genade hem nog niet bevrijd heeft van de slavernij der begeerlijkheid. Tegen het einde van den tweeden leeftijd is er aankondiging van het rijk Gods, van de komst van CHRISTUS, door de profeten. En met deze voorzeggingen valt het Romeinsche rijk te zamen, dat voor de verspreiding des Christendoms den weg baant. Men ziet dat AUGUSTINUS' belangstelling in het volk Gods bijna zijn oog voor de overige wereldrijken sluit. De ongewijde geschiedenis verdeelt hij in twee groote rijken. Dat der Assyriërs beheerscht het Oosten: dat der Romeinen het Westen. Het einde van het eerste is het begin van het laatste, waarvan verder alle andere rijken slechts uitspruitsels zijn. De derde leeftijd, eindelijk, wordt geopend met CHRISTUS. Het is de tijd der genade: met de hulpe Gods kan de mensch zijne begeerlijkheid overwinnen en het eeuwige leven beërven. De duur van dezen derden leeftijd is niet te bepalen: hij zal eerst met het jongste gericht eindigen.

Wij houden ons niet op bij de onevenmatigheid dezer deelen. Wij hebben slechts aan te wijzen met welk recht wij in AUGUSTINUS' beschouwing het Christelijk besef van de immanentie Gods, van de volkomen menschelijkheid des Christendoms, hebben gemist. Dit gemis openbaart zich daarin dat hij de rijken der wereld en het volk Gods als de twee polen van goed en kwaad, goddelijk en duivelsch, tegen elkander overstelt. Als religieuse waarheid is dit onberispelijk: doch als historische stelling strijdt deze bewering tegen de tweede der beteekenissen die in de H. Schrift aan het woord »de wereld" worden toegekend — voor zoo ver zij, namelijk, het rijk der eindige dingen is, die op zich-zelve nog geenszins zondig zijn, maar slechts door overwicht der verkeerde neigingen aanleiding tot de zonde kunnen geven: juist gelijk volgens hetzelfde spraakgebruik het »lichaam" nog niet zondig is, maar om dezelfde reden tot »vleesch" worden kan. De scheiding tusschen het volk Gods en de kinderen der wereld kan in zedelijken zin niet streng genoeg worden gehandhaafd. Maar zij kan niet op de geschiedenis overgebracht worden dan na uit naauwkeurige kennis van alle levensrichtingen en toestanden der volken te hebben opgemaakt welke de betrekking van ieder hunner tot het Evangelie Gods is. AUGUSTINUS ziet zich dan ook genoodzaakt, den Heidenen alle deugd, alle goede beginselen te ontzeggen. En dat niet alleen in dien zin waarin elk Christen zal erkennen dat »al wat niet uit het geloof is, dat is zonde" — maar zelfs zóó, dat hij nergens, ook in de edelste daden der Grieksche en Romeinsche Oudheid, een oprecht en zuiver beginsel aannemen kan.

Beschouwen wij nog kortelijk een anderen Schrijver, een tijdgenoot, den Pruissischen Landraad FRIEDRICH VON MALTZAU, die het denkbeeld eener »Christelijke wereldgeschiedenis" heeft willen verwezenlijken. Zijn *Umriss einer christlichen Weltgeschichte* (waarvan wij de eerste uitgave, Rostock, 1850, gebruikten), is in 1853 in eene tweede uitgave verschenen. Voor hem is Geschiedenis »de zamenhang van gebeurtenissen waarin de genade Gods nevens de vrijheid des menschen zich openbaart op de groote reize tot de eeuwige heerlijkheid". Eene religieuse bepaling die, hoewel het oppervlakkige *nevens* door *in* moet vervangen worden, overigens zeer goed alles omvatten kan, wat den Christen de wereldgeschiedenis als tooneel

welk de Schrijver van ons afscheid neemt. De nieuwe opvlamming der leidingen Gods doet kennen. Maar zij is, gelijk uit het gansche werk genoegzaam blijkt, in zulk een zin gemeend, dat de godsdienst weder geheel *transcendent* wordt, de menschengeschiedenis door de fakkel van het licht Gods niet wordt verlicht, maar verteerd, de goddelijke factor den menschelijken niet reinigt en verheft, maar ter nederstoot en verstikt. VON MALTZAU verklaart dan ook eenvoudig datgene wat de menschheid gewoonlijk geschiedenis noemt, voor eene leugen, waarmede de mensch tot zijn eigen verderf en tot vreugde des Satans zich-zelven beliegt. De geschiedenis wordt door hem verdeeld in: 1°. die der schepping, 2°. die der verlossing, 3°. die der heiliging, volgens de drie groote daden des drieëenigen Gods". Een gevolg hiervan is dat de geschiedenis der schepping (N.B. een nevens-elkander-gaan van Gods genade en *menschelijke vrijheid*), naar de eerste twee Hoofdstukken van Genesis, in drie bladzijden verhaald wordt, en het Tweede Deel, de geschiedenis der Verzoening, een uittreksel is uit de Bijbelsche geschiedenis tot aan CHRISTUS, in welks derde afdeeling, bij wijze van toegift, de geschiedenis der Grieken en Romeinen wordt gevoegd. De beschrijving van het Derde Deel, eindigende met de Europesche krisis, de verzameling der volken die in het vuur geworpen worden, het wereldgericht, en den triomf der — Luthersche Kerk, besparen wij onzen lezers; en behoeven over dit werk verder geen woord te verliezen.

Gelukkig heeft de Christelijke toelichting der geschiedenis ook in de laatste jaren op andere voorgangers te wijzen. Nevens Dr. ARNDT's geschrift: *Het bewustworden der Menschheid, of Ontwerp eener Wereldgeschiedenis des Geestes*, en de *Ontwikkelingsgeschiedenis der Menschheid, bijzonder met betrekking tot het zedelijk Leven*, van den Göttinger Hoogleeraar EHRENFEUCHTER, staat hierin boven allen de *Geschiedenis der Wereld vóór en na* CHRISTUS, van Dr. H. DITTMAR, welke wij ten vorigen jare in dit Tijdschrift gekarakteriseerd en aanbevolen hebben. Het is ons echter thans een groot genoegen, aan diegenen onzer lezers voor wie het uitvoerige en kostbare werk van DITTMAR minder toegankelijk en bruikbaar wezen mocht, het werkje van EYTH te kunnen aanbevelen, naar aanleiding van welks beoordeeling wij deze »Gedachten" hebben ontwikkeld. Zijn

werk is klein van omvang, maar rijk van inhoud, en hoogst aantrekkelijk van vorm. Ook hij gebruikt de vergelijking van den mensch met de menschheid, maar niet in den boven genoemden verwarrenden zin, maar om uit de geloofswaarheid, dat CHRISTUS alleen de ware Mensch is, het gevolg te trekken, dat Hij dan ook beginsel en middenpunt der wereldgeschiedenis moet zijn. Maar hij is overtuigd, dat de bewijzen die hij voor de godsdienst zal bijbrengen, des te krachtiger zullen werken naar mate zij bloot uit de geschiedenis en niet uit vrome bespiegeling ontleend zijn. Immers, hoe dieper en grondiger het onderzoek is (zegt hij) des te zekerder eindigt zij bij een punt waar zij met den klassieken denker uitroept: Goddelijk en menschelijk is alles! Hoe CHRISTUS, God en mensch, tot wien en door wien de gansche geschiedenis der wereld voortgaat, in Zijn persoon en Zijn werk het waarachtige beginsel des *menschen*, der *menschelijkheid* en der *menschheid* heeft aan het licht gebragt, wordt door EYTH in zeer korte, kernvolle, schilderachtige en geestrijke, ja niet zelden al te zeer op het vernuftige jacht makende, voorstelling ontvouwd. Dat niet alles in zoo klein bestek met de gewenschte uitvoerigheid kon behandeld worden, dat ook de grondigheid der behandeling van de verschillende deelen niet overal dezelfde is, spreekt van zelf, even als dat de Duitsche oorsprong van het geheele werk in aanleg en uitvoering (ook in de Hollandsche taal) lichtelijk te onderkennen blijft. Doch met vreugde erkennen wij het volhardend streven van EYTH, om de idée van de immanentie des Christendoms, die wij als voorwaarde voor elke ware Christelijke beschouwing der geschiedenis vóóraan stelden, in alles tot gelding te brengen. Dien ten gevolge worden dan ook alle deelen van het groote geheel door hem met gelijke liefde omvat en in de hoofdtrekken historisch onderzocht. Intusschen heeft ons de nieuwe geschiedenis, wat dit laatste betreft, het minst bevredigd. EYTH is daar, onzes inziens, te licht over heengegaan. Doch wij herinneren ons een woord van WALTER RALEIGH, dat de eigenaardige moeijelijkheid hiervan naar waarheid in het licht stelt: »Wie in de nieuwe geschiedenis der waarheid te dicht achter de hielen treedt, dien kan zij licht de tanden uitslaan." Verheffend en troostrijk is echter het vooruitzicht op de toekomst, met het-

van den geest des Christendoms heeft zich in den laatsten tijd daarin getoond, dat de idée des *menschen* (d. i. de vrijheid), in Staat en Kerk, der *menschelijkheid*, in duizend uitgebreide pogingen, en die der *menschheid*, die de éénheid der natiën kweekt, trots allen strijd en hinderpalen, in een nieuw stadium getreden zijn. Toch is EYTH geen optimist: hij ziet de dreigende onweêrswolken aan onzen gezichteinder niet voorbij, ja ontraadt ons alle verwondering wanneer de groote vijand weder blijkt zich toe te rusten, en onder tiara, kroon of Jakobijnenmuts zijne plannen te blijven smeden. Deze strijd en daarnevens de afval kán zelfs niet achterblijven. Doch tot aan de gewisse zegepraal van Hem tot wien en door wien alle dingen zijn, behoudt de Christelijke onderzoeker uit het overzicht des geheels dezen troost, dat de toekomst der menschheid intusschen in goede handen blijft.

Wij leggen hier de pen neder, wellicht met te groote wijdloopigheid, naar de belangstelling die de zaak ons inboezemde, gevoerd. Hopende aan het geschrift van EYTH door onze korte kenschetsing ook ten onzent dien bijval te hebben helpen verwerven, dien het in Duitschland zoo ruimschoots geniet, besluiten wij ons geheele vertoog met overname der woorden van den man (8) aan wiens geest en historie-behandeling het werkjen ons meermalen herinnerde, en wien wij wenschten eene meer beteekenende hulde dan onze eerbiedige bewondering is, te kunnen toebrengen: »Het is den kortzigtigen sterveling niet vergund, in ijdelen waan de raadsbesluiten Gods vooruit te loopen, en den sluijer op te heffen dien Hij over de geheimenissen van het wereldbestuur gelegd heeft: maar het is den geloovigen en ootmoedigen *Christen* evenmin vergund het oog te sluiten voor de lichtstralen waarin, bij de wonderen der Historie, de glans zijner volmaaktheden schittert. Dat de liefde en de regtvaardigheid Gods zich aan de natiën in de wegen Zijner Voorzienigheid niet onbetuigd liet; dat de lotgevallen der menschheid de kracht der toezegging: »Die Mij eeren zal Ik eeren", hebben getoond en bevestigd, ook deze waarheden behooren uit den kring der gebeurde zaken waarin zij bij uitnemendheid voegen, niet te worden geweerd: het zijn de doorloopende feiten, het merg en gebeente waardoor het

(8) GROEN VAN PRINSTERER, *Gesch. van het Vaderland*, Voorrede.

gestel zamenhang en vastheid verkrijgt; de levensgeesten door wier adem het doode ligchaam der Historie bezield wordt. Over deze waarheden en haar middenpunt, CHRISTUS, is het dat, van den beginne der tijden tot op den huidigen dag, telkens onder veelsoortigen vorm, verdeeldheid en strijd is. Verflaauwen wij niet, omdat haar handhaving tegenkanting ontmoet. Het getuigen, niet het overtuigen, is de pligt waarvan de verantwoordelijkheid ons opgelegd is. Met het oog opwaarts valt dit getuigenis geven ligt. Te midden der beroeringen van menschelijke wijsheid en menschelijke driften steunen wij op Hem, door Wien, volgens het Profetisch woord, dat zeer vast is, de ontwikkeling van het lot der wereld naar dien geduchten en heerlijken afloop geleid wordt, wanneer de Heer zelf de banier oprigten en den overmoed, ten hoogsten top gestegen, te niet zal doen met den adem Zijns monds. Ook dat is Historie: de kern en de slotsom der Historie; de Geschiedenis der toekomst en der eeuwigheid; haar kenbron ligt in Gods Woord, haar zekerheid in Gods trouw, haar heerlijkheid in Gods liefde, haar aanschouwelijk betoog in de blijde of rampzalige ervaring aan de overzijde van het graf" (9).

---

(9) Omtrent Dr. EYTH-zelven deelt Dr. HEINRICH MERZ in GELZER's *Monatsblätter*, Augustus 1854, nog het volgende mede: Deze Schrijver scheen vroeger zich tot een „Christelijk" uiterste te willen wenden. De onlangs in Frankrijk opgeworpen twistvraag over de klassieke schrijvers in de Christelijke scholen, beantwoordde hij bij ons reeds vóór jaren tegen de classici vóór den Bijbel. Maar eene grondige studie der klassieken met open zin en ernstige levenservaring kan zich op den duur in geen uiterste blijven beperken. Gelijk BACO van de wijsbegeerte zeide, dat zij, oppervlakkig behandeld, van God af, grondig bestudeerd tot God terugvoerde, zoo voeren ook de klassieken, goed bestudeerd, tot Dengene voor wien deze groote geesten, hadden zij Hem gezien en gekend, gewis zelve als voor hun meester zich gebogen zouden hebben. Ook Dr. EYTH leerde den klassieken geven wat der klassieken is, en Gode wat Gods is. Overigens heeft eene vertaling van HOMERUS naar nieuwe prosodische grondstellingen hem ons als ijverig strevenden geleerde, en eene overzetting van den OEDIPUS ten gunste van de verdrevene Sleeswijk-Holsteiners, als een man leeren kennen die van zijne Grieken ook geleerd heeft aan het vaderland te geven wat des vaderlands is. Daarbij heeft menig zinrijk lied hem bij ons en velen als Dichter bemind gemaakt.